İmam Muhyiddin En-Nevevî

Müslim Şerhi
el-Minhâc
ve
Sahîh-i Müslim

İmam Muhyiddin En-Nevevi (V. 676)
"El-Minhac Şerhu Sahih-İ Müslim B. El-Haccac"
Adını Taşıyan Sahih-İ Müslim Şerhi

Mukaddime:
Şeyh Halil Me'mun Şîhâ

Asıl Metni Tahkik ve Kütüb-i Sitte'ye Göre Hadislerini Tahriç Edip
el-Mucemu'l-Müfehres İle Tuhfetu'l-Eşraf'a Göre Numaralandıran:
Şeyh Halil Me'mun Şîhâ

Tercümeye Esas Alınan Baskı:
Daru'l-Marife Lübnan, Beyrut 1428/2007 13. Baskı

Tercüme:
M. Beşir Eryarsoy

---

1. Cilt

بسم الله الرحمن الرحيم

Tashih
Polen Yayınları

Sayfa Düzeni
Polen Yayınları

Mizanpaj
Polen Yayınları

Arapça Metin
Abdullah Tunçer

Kapak Tasarımı
Polen Yayınları

Baskı
Ravza Matbaacılık

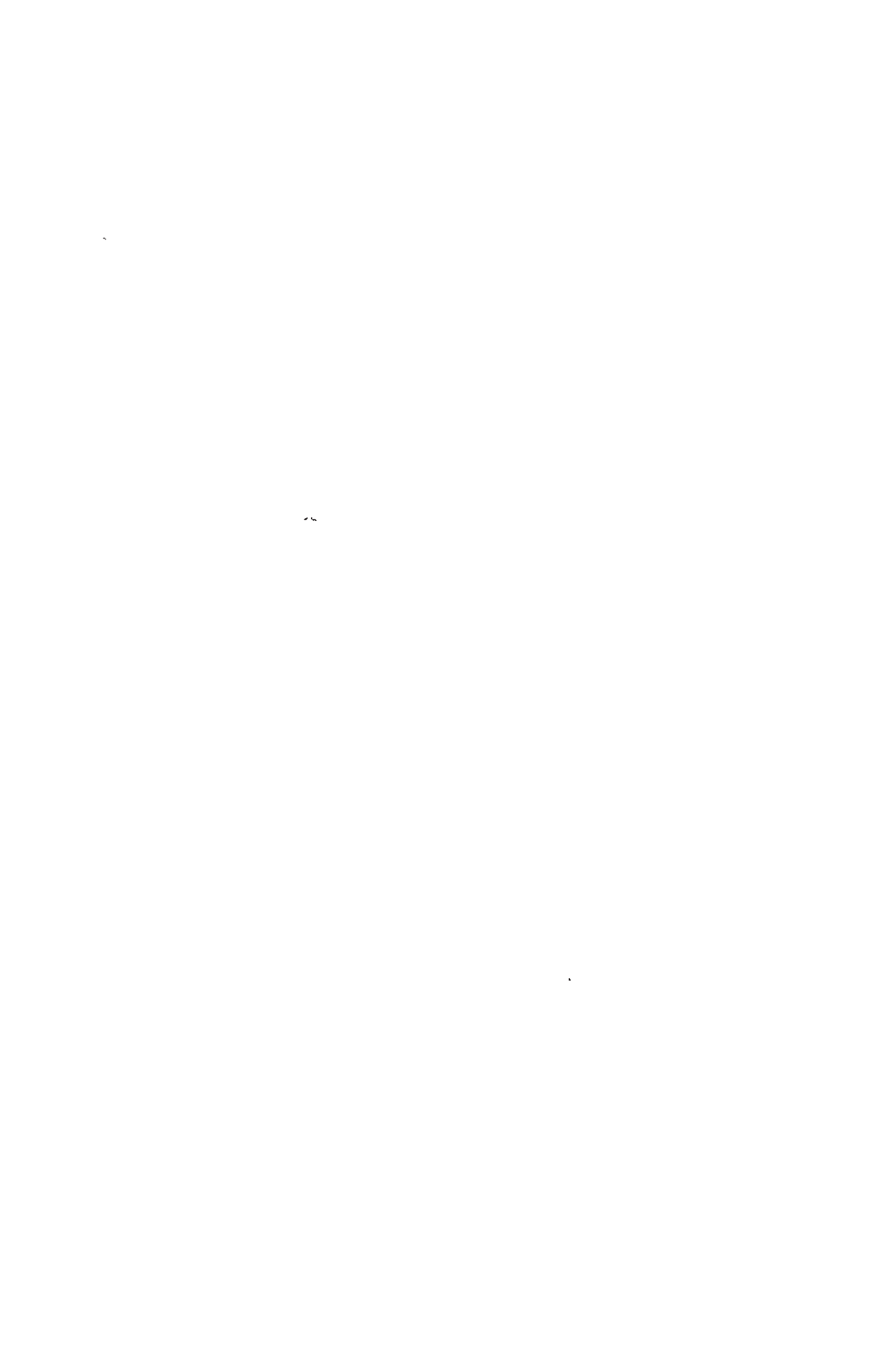
Baskı
Mayıs 2012

KARINCA & POLEN YAYINLARI

Adres ve Telefon

Adres: Soğanağa Camii Sok. Büyük Tulumba Çıkmazı
Beyem Han No: 1/25- Beyazıt / İSTANBUL
Telefon: 0212 638 69 19 Fax: 0212 516 42 44

www.karincakitap.com

BU CİLTTEKİ BÖLÜMLER

ÇEVİRENİN NOTU

Hamd, âlemlerin rabbi Allah'a, salât ve selâm onun yüce rasûlü, efendimiz, önderimiz, Muhammed Mustafa'ya, onun âile halkına, bütün ashabına, kıyamet gününe kadar onun hidayetini takip etmeye çalışan, onu takip etmeyi ve sünnet-i seniyyesine hizmeti en büyük şeref sayan yolunun hizmetkârlarına...

Allah'ım, ancak senin kolaylaştırdığın kolay olur. Sen dilersen zoru kolaylaştıransın. Senin rızana yönelik işler yapmayı, senin için ihlâs ile amelde bulunmayı bize daima kolaylaştır, amellerimizi salihlerin amelleri gibi değerlendir, bizi de onlar arasına kat.

Giriştiğimiz bu işin hayırlı olduğunun bilincinde olduğumuz kadar, zorluğunun ve yoğun bir titizlik ve dikkat istediğinin de farkındayız. Ancak ya eksikliğimizi kusurumuzu kabul ederek bu işe kalkışacak ve böyle bir eserden Türkçe okuyan kardeşlerimizi -yeterliliğimiz ve ilâhî tevfikin bize yar olması nisbetinde- yararlandıracaktık, ya da kusuru ve hata ihtimalini göze almayarak, bu işi başka birisi daha yapar ümidiyle bırakacaktık.

Bize göre hata yaparım korkusuyla bir şey yapmamak, hata ihtimali de bulunsa bir şeyler yapmamaktan daha büyük bir hatadır. Çünkü kim hatadan korunduğunu iddia edebilir? Tek tesellimiz, elimizden geldiği kadarıyla hatamızı azaltmaya çalışmak azim ve kararlılığımız, ümidimiz de -Rabbimizin af ve mağfiretinden sonra- hatamızı iyi niyetle Allah rızası için düzeltmeye çalışacak kimselerin bulunduğuna inancımızdır.

Tercüme -bilindiği gibi- ana hatlarıyla, bir başka dildeki bir ibareyi ya da ibareleri başka bir dile aynen, o mümkün olmazsa mümkün mertebe aynısına en yakın bir seviyede aktarabilmektir.

Tercüme edilen -Rabbimizin müyesser kılması niyazıyla- elinizdeki eser gibi bir taraftan yüce Rasûlün hadisleri, diğer taraftan hadis derlemelerinin en muteberlerinin ikincisi olan Sahih-i Müslim ve bunun en özlü ve en çok itibar edilen şerhi merhum İmam Nevevî'nin "el-Minhâc"ı olunca, bu eserin tercümesinin tercüme için aslolan kriterlerin en üst seviyesinde gerçekleştiğini ileri sürmek imkânımızı gerçekten zayıflatmaktadır.

Buna rağmen tercüme etmeye kalkışmamızın -o halde- tek mantıkî gerekçesi, bu tercüme ile elde edilmesi umulan genel faydanın bu gibi muhtemel risklere katlanmayı haklı çıkaracak kadar olması ve küçümsenememesidir.

Siz muhterem okuyucularımızı eser ile baş başa bırakmadan önce bu tercüme ile ilgili bazı hususlara kısaca dikkat çekmeyi gerekli gördük:

1. Müslim'in, bundan önce biri merhum hocamız Mehmed Sofuoğlu tarafından, diğeri merhum hocamız Ahmed Davudoğlu tarafından olmak üzere iki ayrı tercümesi yapılmış ve yayınlanmıştır.

Sofuoğlu hocamız sadece Müslim'i tercüme etmeyi esas almış olmakla birlikte, yer yer okuyucu için oldukça faydalı notlar da eklemiştir.

Ama Müslim'deki hadisleri bir çok yönü ile tanıyabilmek için ek kaynaklara ve başka okumalara ihtiyaç duyulur. Bunun tercümeden çok, hadisi anlamak için gerekli geniş ilmî alt yapı ile ilgisi vardır.

Davudoğlu hocamızın tercümesi ise şerhlidir. Dolayısıyla Sofuoğulu hocamızın yaptığı gibi yalın bir tercümenin -hadisi anlamak bakımından ve aynı şekilde Arapça okuyucu için söz konusu olabilen- eksik yanlarını büyük ölçüde kapatacak niteliktedir.

Ancak merhum Davudoğlu şerhini yaparken çoğu yerde Nevevî'nin Minhâc'ından yararlanmakla, hatta aynen tercüme etmekle birlikte orada faydalı bir çok bilgiyi de -muhtemelen gününün şartları muvacehesinde gerekli görmediğinden- aktarmamıştır. Mezhep kanaatlerinin önemli olduğunu gördüğü yerlerde de Hanefi Mezhebini esas alan açıklamalarına yer vermiştir.

Bunları kayd etmekten amaç şu ya da bu şekilde yapılan işi eleştirmek değil, çalışmanın mahiyeti hakkında fikir vermektir.

Elinizdeki bu tercüme ise, Nevevi Şerhi'nin tam tercümesidir. Bazı yerlerin teknik ve ilmî açıdan gerekli görülmediği ya da anlamlı olmayacağı için tercüme edilmemiş yerleri elbette ki vardır. Ama bu, bu tercümenin Türkçe'ye eksik yapıldığı anlamına gelmez. Çünkü tercümesi gereksiz zaman, kâğıt ve mürekkep israfına sebep olacağını düşündüğümüz yerler yapılmadı. Bu gibi yerlerin tercümesinin yapılmamasının eserin vermek istediklerine en ufak bir halel getirdiği -sanırım- söylenemez.

2. Şeyh Halil Şîhâ, eseri tahkik etmiş, gerekli numaralandırmaları -usulünü açıkladığı şekilde- yapmış ve Müslim'in hadislerini tahric etmiş, ayrıca zaman zaman zenginleştirici mahiyette notlar da eklemiştir. Bu notların ilmî kıymeti büyük olmakla birlikte, bazı hallerde ya Arapça'yı ilgilendiren teknik bazı açıklamalar ya da okuyucumuz için ayrıntı sayılabilecek türden oldukları

için, gerektiğinde bu gibilerini notun muhtevasını koruyarak ve okuyucumuzu da sıkmayacak bir hale getirip gerekli olmayan ayrıntıları feda ederek tercüme ettik. Bu gibi tasarrufların gerektiği yerler özellikle Nevevî'nin Mukaddimesindeki Muhakkikin notları için söz konusudur. Esasen görüleceği gibi Muhakkikin bu tür notları da fazla bir yekûn teşkil etmez.

3. Muhakkik çeşitli nüshalardan hareketle eseri tahkik edip yayına hazırladığı için, gerektiği yerlerde nüsha farklılıklarına işaret etmiştir. Yapılan bu atıflarda eğer anlamı değiştiren bir husus yoksa ayrıca bunlar tercüme edilmemiş, ya da tercümeye yansıtılmamıştır.

4. Muhakkik hadislerin kaynaklarını gösterirken, Tuhfetu'l-Eşraf'tan ayrı ve kaynak gösterirken onlardan önce zikretmek üzere Kütüb-i Sitte'nin Müslim dışında geri kalanlarını esas almıştır. Bunun için önce hadis kaynağının meşhur adını (meselâ, Buhari) kayd eder. Sonra bölüm (Kitab) adını (meselâ, Cenâiz) sonra bab ünvanını (meselâ, -Arapça karşılığı olmak üzere-: Müşrik ölüm esnasında lâ ilâhe ilallah dese babı diye) yazar. Sonra da hadis numarasını verir. Aynı sistemi, hadis hangi kaynakta geçiyorsa hepsi için takip eder. Sonra da hadisin Tuhfetu'l-Eşraf'taki numarasını kayd eder.

Tercümemizde ise bu kaynakları gösterirken hadis kaynağının adını ve akabinde hadis numarasını vermekle yetindik. Böylelikle okuyucumuz için gerekli ve anlamlı olmayan bir şekilde kaynak ile igili notların uzamasını önlemeye çalıştık.

5. Şerh ve kaynaklar dışında Muhakkikin tercüme edilmesinde gerek görülen notları tercüme edilmiş ise ya da mütercim olarak not düştüğümüz yerlerde, notun kime ait olduğu karışıklık arz edecekse, notun sahibine kısaca işaret ettik.

6. Nevevî Şerhi'nde çeşitli kelimelerin zaptı ve anlamları ile ilgili açıklamaların tercüme edilmesi halinde ek bir bilgi ihtiva etmiyorsa, ya da okuyucumüz açısından gerekli değilse, tercüme edilmemiştir.

7. Nevevi, belki de Müslim'in Sahih'inin telifinde izlenen yönteme en uygun bir yol almak üzere çoğunlukla aynı babın hadislerini bir arada arka arkaya şerh eder. Bunu yaparken özellikle de ayrı hadislerde benzer şerhleri ya da atıfları sık sık tekrarlamaya gerek kalmaz.

Bu sebeple biz de bir arada şerhleri yapılan hadislerin tercümelerini tamamladıktan sonra şerhin tercümesini ekledik. Ayrıca şerhteki ibarenin hangi hadis ile ilgili olduğunu tesbitte kolaylık sağlamak amacıyla ilgili hadisin numarası -çoğunlukla- parantez içinde verildi.

Bununla birlikte şerhi yapılan bab ile ilgili açıklamaların bazı hallerde uzayıp gittiği yerlerde, münasip yerde hadislerin bir kısmını kayd ettikten sonra şerhler eklendi. Sonra kalınan yerden aynı şekilde metin-şerh tercümesine sırasıyla devam edildi.

8. Nevevî şerhi yaparken bazı hallerde hadis ile ilgili açıklamalarının tekniği gereği, bir sonraki hadis ile ilgili bazı şerhleri öne almakta, öncekine ait olanlarını da sonraya bırakmaktadır. Sonra tekrar yapacağı açıklamaların mahiyetine uygun olarak bir takım takdim ve tehirlerde bulunmaktadır.

Bu gibi şerh uygulamalarının bulunduğu yerlerde, mümkün olduğu kadarıyla aynı hadis ile ilgili açıklamaları bir araya getirmeye çalıştık. Sırf açıklamaların takibini kolaylaştırmak için giriştiğimiz bu tasarrufun ilmî bakımdan hoş karşılanabilecek bir uygulama ya da tasarruf olarak görülebileceğini ümid etmekteyiz.

9. Eserde görüleceği gibi sırasıyla Müslim'in metni, ondan sonra Müslim'in o metninin tercümesi sonra da şerhi yer almaktadır. Ayrıca hadisin kaynaklarına ait notlar ile yer yer Muhakkikin tahkik notları ya da eklemekte fayda mülahaza ettiği bazı bilgilere ait notlar yer almaktadır.

Arapça baskıda her farklı not türü için sahife içinde ayrı bir karakter kullanılmış ve ayrı bir yer ayrılmıştır. Şöyle ki: Tercümeye esas aldığımız baskıyı ele alan bir kimse -eğer sahifede bütün teknik ayrıntılar yer almışsa- ilk bakışta şunları fark edecektir:

a. Üstte Müslim'e ait hadis metni ya da metinleri. Onun altında kesik bir çizgi altında hadisin kaynaklarına ait, -hadis numarası kayd edilerek- not ya da notlar,

b. Bu notların altında sahife eninin tamamı kadar bir çizginin altında Nevevî Şerhi,

c. Bunun da altında kesik bir çizgiden sonra nüsha farklarına, ek bilgilere, âyet numaralarına ve benzeri daha başka hususlara dair notlar yer almaktadır. (Özellikle bu tür notlar, gerekli görülen yerlerde gerek görüldüğü kadarıyla tercüme edilmiştir)

Bununla birlikte eserin tercümesinin sahife düzenlemesi yapılırken Müslim'in Metnine Nevevî Şerhi'nden tekabül eden kısımlar mümkün mertebe alt alta ve arka arkaya getirilmeye çalışılmıştır.

Az önce sözünü ettiğimiz şerhin uzayıp gittiği hallerde uygun yerde kesilmesinin sebeplerinden biri de bunu daha kolay yapmaya imkân vermektir.

10. Şerh kısmında uygun görülen yerlerde bazı ara başlıklar konuldu, bazı hallerde de -meselâ, hakkında biyografik bilgi verilen özel şahıslardan söz edildiği yerlerde olduğu gibi- bazı kelimeler farklı karakterlerle belirginleştirildi.

11. Yukarıda belirtildiği üzere, tamamen gerek görülmeyen ve hiçbir ek bilgi ihtiva etmeyen ibareler dışında, hiçbir kısım -sehven olması hali dışında- tercüme edilmeden geçilmedi.

12. Baş taraflarda Şerhte raviler hakkında çeşitli biyografik bilgiler verildiği için Müslim'in hadis senedleri tamamen tercüme edilmiştir. Sonraları (yaklaşık 100. Hadisten itibaren) eğer şerhte raviler hakkında bilgi verilmemiş ya da Müslim'in sonraki hadislerde öncekilere atıf yapmış olmaması halinde ve ayrıca senedi tam olarak tercüme etmeyi gerektirmeyen bir hal bulunmuyorsa, senedin Müslim'in hocasından başlayan kısmı ile sahabi ismi zikredilerek aradaki raviler ismen ve isnadda kullanılan tabir ile tercümesi yapılmamıştır.

Böylelikle eserin sadece Türkçe tercümesini okumakla yetinmek durumunda olan okuyucularımızın belli bir külfetinin azaltılması cihetine gidilmiştir.

13. Özel isimlerin ve bazı kelimelerin zaptı -Nevevî'nin bu Şerhinde de görüldüğü gibi- başka kelime ve isimlerle karışması ya da yanlış okunması ihtimaline karşı eski kaynaklarımızda titizlikle ve ısrarla izlenmiş bir yoldur. Bu türden açıklamaları Müslim'in Mukaddime'sinin ve şerhinin tercümesinde ve yaklaşık ilk yüz hadisin şerhinde -örnek olmak ve fikir vermek üzere- mümkün olduğu kadarıyla aynen aktarmaya çalıştık. Böylelikle harekesiz ve hatta bazen noktasız yazmanın sakıncalarının nasıl aşıldığı hakkında fikir edinilmesini de istedik.

Türkçe'deki sesli harfler, -çoğunlukla- Arapça'daki harekeleri karşıladığından yaklaşık yüzüncü hadisten itibaren bu tür açıklamaları ayrıca tercüme etmedik. Çünkü maksat doğru okumak ise ve bu da yazı/hat ile tahakkuk ediyorsa ek bir açıklama gereksizdir.

Dolayısıyla ancak zorunlu olması halinde -ki bu da Türkçe'de bulunmayan harflerin yer aldığı ve karışıklık ihtimalinin görüldüğü yerlerde söz konusudur-bu türden açıklamalar gerektiği kadarıyla tercüme edilmiştir.

14. Bazı hallerde bir takım kelimeler ile ilgili çeşitli bakımlardan yapılmış bir takım açıklamalar, o kelimelerin Arapça asıllarının da gösterilmesini gerektirmektedir. Bu gibi kelimelerin Arapça yazılmalarını gerektiren bir zorun-

luluk yoksa, onları Latin Alfabesi harfleriyle yazma yoluna gittik. Daha ilmî olan Arapça asıllarını yazmak olmakla birlikte, bu yolla Arapça Alfabesini okumakta zorlanabilecek okuyucularımıza nisbî bir kolaylık sağlayarak o husustaki açıklamalara büsbütün uzak kalmamalarını sağlamak istedik.

15. Merhum Nevevî, Şerhinde -belirttiğimiz gibi- bir babda bulunan hadisleri topluca şerh etmek yolunu seçmiştir. Bunun için babtaki hadislerin lafız farklılıklarını, senedler ve raviler ile ilgili bilgileri, hadis metinlerindeki lafızların anlamlarına ve hadislerinden çıkan hükümlere dair açıklamaları şerhinde -çoğunlukla- ayrı paragraflar halinde ele almıştır.

Bu, aynı hadisin -bazı hallerde- kısım kısım ve ayrı ayrı ele alınmasını gerektirmiştir. Hangi açıklamanın hangi hadis ile ilgili olduğunu kolaylıkla izleyebilmek için gerek gördüğümüz yerlerde parantez içinde -(238) gibi- bir rakam ile açıklamanın ait olduğu hadisi göstermeye çalıştık.

16. Bunun dışında ufak tefek daha başka teknik ve ilmî gördüğümüz bazı tasarruflarımız, notlarımız da oldu. Gerektiği yerlerde (Çeviren) rümuzu ile bunları gösterdik.

17. Muhterem Muhakkik'in gerek ilmî mirasımızın en büyük kaynaklarından olan Müslim'in Sahih'i ve İmam Müslim'in kendisi ile ilgili verdiği bilgiler, gerek İmam Nevevî ve eseri ile ilgili verdiği bilgiler yeterli olduğundan, bizi ayrıca bu konuda bir şeyler eklemek külfetinden kurtarmıştır.

18. Son olarak imlâ ile ilgili izlediğimiz yol ile ilgili bir iki noktaya değinelim:

a. Özel isimleri yazarken Ebu (baba) kelimesini, ismin tamamı içerisindeki i'rab halindeki okuyuşunu dikkate almaksızın hemen hemen her yerde "Ebu" diye yazdık.

b. "İbn:oğlu" kelimesini eğer iki isim arasında ise genellikle "b." olarak yazdık. İsimlerin başında bulunan tarif lâm'larını hemen hemen yazmadık. Ancak isim eğer nisbet ismi ise onun başındaki lâm-ı tarifi bıraktık (el-Ceyyânî gibi).

c. "Bint: kızı" kelimesi eğer iki isim arasında ise ise genel olarak babasının ismini başa alarak, -Ebu Bekir Kızı Âişe gibi- yazdık.

d. Eserin mahiyeti itibariyle sesli harfler üzerindeki uzatmaları bilhassa özel isimlerde kayd etmeye çalıştık. Bunun işi ne kadar zorlaştırdığının farkındayız. Hatta bazı okuyucular bundan sıkılabilir de. Ama ilme ve tarihe mal olmuş bu isimlerin hem bizim için hem okuyucumuz için mümkün mertebe

doğru söyleyişlerinin yakalanabilmesinin bir yükümlülük olduğu kanaatindeyiz. Bize göre bu uğurda karşı karşıya kalınan zorluklar önemsenmemelidir.

Sözümüzü bitirmeden, ilmî, fikrî, ahlâkî, cehdî ve cihâdî mesaileri ve bıraktıkları miraslarıyla hizmeti geçmiş bütün geçmişimizi -icmalen de olsa- hayırla yâd eder, yüce Rabbimizden rahmetini üzerlerine sağnak sağnak yağdırmasını bütün kalbimizle niyaz ederiz.

Böyle bir mirasa sahip böyle bir ümmetin ferdi olmak gerçekten çok büyük bir lütuf. Bundan dolayı da sonsuz hamd ve senâlar olsun.

Sözlerimizin sonunda yüce Rabbimize layık olduğu vechiyle hamd ve senâdan âciz olduğumuzu bilerek "Rabbim sen kendini övdüğün gibisin" diyoruz.

Bizim ve bütün beşeriyetin mutlak efendisine ve önderine, onun ashabına ve yolunun izleyicilerine Kıyamet'e kadar kesintisiz salât ve selamlar olsun. Rabbimiz bizi bu salih geçmişlerimize layık eylesin, onlarla birlikte haşr etsin.

"Rabbimiz unuttuk yahut yanıldıysak bizi muâheze eyleme..."

"Affet bizi, bize mağfiret buyur, merhamet eyle bize, Sensin bizim Mevlâmız, o halde kâfirler topluluğuna karşı bize yardım eyle, bize zaferler ihsan et..."

M. Beşir ERYARSOY

MUHAKKİKİN MUKADDİMESİ

Bu dini, ilim adamlarıyla mükerrem kılan, kerem ve bağışlarıyla gözlerini kamaştıran, göndermiş olduğu Nebilerin sünnetlerinin en hayırlılarına giden yolları onlara gösterip, gerçek dostlarının kalplerindeki gizli bilgileri onlara miras veren, seçkin kullarının açık seçik yollarını onlara göstererek, mukaddes varlığının bahçelerine girme nimetini, onu övme lütfunu ihsan eden, ilim adamlarını kendisine yakınlaştırıp, gerçek dostları haline getiren Allah'a hamdolsun. İhsan ettiği lütuf, ikram ve nimetlerine karşılık sayılamayacak hamdlerle, yer semanın altında varlığını devam ettirdiği sürece, gökteki yıldız kümeleri onun yaratmış olduğu uzayda varlıklarını sürdürdükleri sürece hamdler ederim. İzzetine ve kibriyâsına tanıklık edecek şekilde Allah'tan başka ilah olmadığına da şâhâdet ederim.

Evlatlarından ilim adamlarına miras bırakıp, şimşeğinin aydınlığı ile kalplerini nurlandıran, ışığıyla kalplerindeki karanlığı gideren, berraklığı ile akıllarını hayrete düşüren, derinliğinin niteliklerini anlatmakta düşüncelerini aciz bırakan o yüce zata gece karanlığında şimşek parıldadığı sürece salât ve selamlar olsun. O ki Allah'ın ahdi ve gerçek dostluğu sebebi ile hem doğru sözlüdür, hem doğru sözlülüğü tasdik edilmiş olandır, hem de Allah'ın emri ile onun huzuruna çıkılacağı gün "bu iş benim işimdir, bu iş benim işimdir" diyecek olandır.

Onun saçtığı parıltılara sımsıkı yapışan aile halkına, cennetle müjdelenmiş halifelerinin seçkinleri olan ashabına, onun aydınlığı ile hidayet bulup, peşinden gidenlere de salât ve selam olsun.

İmdi fakir, günahkâr, suçlu, değersiz, gerçekte kusurlu ve taksiratı çok ve böyle olduğu küçük büyük herkes tarafından açıkça bilinen bir zat olan (ben) Halil b. Me'mun Şîhâ -Allah pek bol lütfu ile ona muamele etsin, onun annesinin, babasının ve hocası büyük ilim adamı Mahmud'a mağfiret buyursun- derim ki:

Ben insanların daha çok ilim sahibi olmak için eğilim ve gayret gösterdiklerini, tabiatları itibariyle o müjdecinin gösterdiği edepleri öğrenme şevki-

ni duyduklarını gördüğüm için kıyl u kal'den ve çokça soru sormaktan uzak kalmayı arzu ettim. İlim adamlarımız arasında hoşlanmayış yaygınlaşıp, sevenlerimiz arasında yalan genel bir hal alıp, şeytan atalarımızın evlerine kadar girip, büyük ilim adamlarının dönemi geride kalıp, bayağı kimselere ilmi terk edip gittiklerinden sonra iş, ilmin aklı ermeyen kimseler arasında elden ele dolaştığı bir hale gelince, maharetli kardeşlerden bazıları yanıma geldi. -Ağzının tadını bilen birisi olmakla tanınmış Ebu Âmir bunlardan birisidir.- Benden sünnete dair sağlam ve güçlü kitaplara bir hizmette bulunmamı ve bu kitapları yeni bir kılık içerisinde İslam kültürünün istifadesine arz etmemi istedi. Bu esnada kusur, himmet ve gayretleri etkisi altına almış asrın atmosferine bende bir tür tembellik vücuda getirmişti. Bununla birlikte samimi bir niyet ve içten gelen bir ihlâsla birlikte onlara bu husustaki arzumu ben de açığa vurdum. İşte el-Muîn olan Allah'ın dilemesi ile (inşallah) işe başlıyor ve onun yardımını diliyorum. İlk olarak da "el-Minhac Şerhu Sahih-i Müslim b. el-Haccâc" kitabı ile başlıyorum. İlmimin ve yeterliliğimin azlığına rağmen bu maksatla bütün gayretimi ortaya koyarak çalıştım. Yüce mevladan beni hatadan, yanılmadan korumasını, bu çalışmayı sonuçlandırıp, ortaya çıkarmak için bana yardımcı olmasını dilerim. Benim bu eseri ortaya çıkarmak için gösterdiğim itina onların istediklerini yerine getirmek, arzularını gerçekleştirmek içindi. Bu yaptığımdaki hata bana aittir, bundan dolayı sitem edilecekse bana edilmelidir. Bundaki doğrular ise doğruyu ilham eden Allah'tandır.

Sonra şunu bilin ki değerli kardeşlerim, yüce Allah'ı bilmekten sonra ilimlerin en şereflisi hadis-i şerif ilmidir çünkü o dinin esasıdır. Zira yüce Allah: *"Hem rasul size ne verdi ise onu alın, neyi yasak etti ise de ondan sakının."* (Haşr, 7) buyurmaktadır. Müminlere böyle hitap edildiği için onlar da ülkeleri dolaştılar, hadis rivâyet edenleri arayıp buldular, yanlarından ayrılmadılar. Böylelikle de onlardan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haberlerini naklettiler. Ashab-ı Kiram'dan ve tabiinden gelen haberleri toplayıp, bir araya getirdiler, onların yaşantıları, izleri, mezhepleri, hükümlerinde, sözlerinde, fiillerinde, huylarında ve hallerindeki farklılıkları kendilerine ne ulaştı ise zaptedip, tespit ettiler, kulaklarının duyması, kalplerinin bellemesi yoluyla sika kimselerin yine sika kimselerden, adaletli kimselerin adaletli kimselerden diye naklettikleri asıl nüshalardan rivâyetleri zaptedip, tashih ettiler (sıhhat mertebelerini tespit ettiler). Bunu da gerçekten çok sağlam ve güçlü bir şekilde yaptılar. Nakil ve zapt bakımından ravilerin yerlerini bilip, tespit ettiler, onların isimlerini, künyelerini, doğum tarihlerini, vefat tarihlerini tedvin edip bir araya getirdiler, bunlara dair tarihleri ortaya koydular. Öyle ki bu kimselerden her bir kişinin kaç hadis rivâyet ettiğini, kimden rivâyet ettiğini, bu

nakledilen rivâyetin ona kimlerden ulaştığını öğrenip, tespit ettiler. Yaptığı nakillerinde aralarında kimlerin hata ettiğini, bir harfi fazladan zikretmek yahut bir lafzı eksik söylemek suretiyle kimin yanlış yaptığını, bu hususta bu işi hangilerinin kasten yaptığını, kimin bir hatasının yahut yanılgısının hoşgörü ile karşılandığını da tespit ettiler. Hatta aralarında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kimlerin yalan uydurmakla itham edildiklerini isimleriyle bildiler, kimden rivâyetin sahih olup, kimden olmayacağını, kimin kendisinden başka bir ravinin rivâyet etmediği bir hadisi tek başına (münferid olarak) rivâyet ettiğini ya da kimin başkasının rivâyetinde yer almayan tek bir lafzı yine tek başına (münferid olarak) naklettiğini de bildiler. Bu türden bir hadisi kaç kişinin rivâyet ettiğini, bu hadisi nakleden kişinin illetinin ne olduğunu da iyice tespit ettiler, hıfz ettiler.

Sonunda hadislerin bölümlerini (konularına göre) bir araya getirdiler, nakledilen sünnetleri, bablarına ayırdılar, hangi rivâyetlerin sahihin kapsamında olduğunu, hangilerinin sıhhatinde ihtilaf bulunduğunu, hangi hadisin rivâyetinde zayıf bir ravinin yer aldığını tespit edip (farklı sıhhat derecesine sahip rivâyetleri) birbirinden ayırt ettiler, az rivâyet nakletmekle bilinen el-mukillûn denilenler ile çok rivâyet nakletmekle tanınan el-muksirûn denilen ravilerin rivâyetlerine vakıf oldular, İslam âleminin belli başlı bölgelerindeki hadis imamlarının zikrettikleri hadisleri iyice anladılar. Ravilerin kimin tabi, kimin metbu, kimin küçük, kimin büyük olduğunu da bilip öğrendiler.

Ravilerin ihtilaf etmeleri halindeki hadis illetlerini, fazlalıklarını, eksikliklerini, sünnetlerin ve eserlerin rivâyeti hususundaki konumlarını kuşatıcı bir şekilde bilip öğrendiler çünkü bu, dinin bir esasıdır.

Bu işi yapan ilim adamları bu alanda farklı üstünlük derecesindedirler. Öyle ki onlardan birisi bu alandaki ilminin fazlalığı, sağlamlığı ve hıfzı sebebiyle rivâyet şartlarını taşıması bakımından adil olması ya da taşımaması bakımından cerh edilmesi (tenkit edilmesi) hususunda rivâyetlerinin red ve kabulü ile ilgili yapacağı tanıklığının kabul edilmesi hakkına sahip görülmüştür. Buna bağlı olarak onun yapacağı tanıklık, söylediği yaptığı, emrettiği, yasakladığı, teşvik ettiği ve çağırdığı (davet ettiği) hususlar hakkında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen rivâyetlerin kabulü ile ilgili yapacağı tanıklık da kabul edilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Böylece sizi vasat"* yani adalet sahibi kimseler *"bir ümmet kıldık. Bütün insanlara karşı şahitler olasınız, bu rasul de size karşı şahit olsun diye."* (Bakara, 143)

İşte bunların hadis âlimleri olduğu söylenmiştir. Bunlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve onun ashabı ile tabiin hakkında söyledikleri ve

yaptıklarına dair şahitlikte bulunurlar. Rasûl onların kendisinin fiilleri, sözleri, halleri ve huyları ile ilgili olarak tanıklık yaptıkları hususlarda kendilerine tanık olacaktır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: *"Kasten aleyhime yalan uyduran cehennem ateşindeki yerine hazırlansın"* buyurduğu gibi *"benden bir hadis dinleyip de onu (başkasına) tebliğ eden (ulaştıran, bildiren) kimsenin yüzünü Allah ak etsin"* buyurmuştur. Denildiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu duası sebebi ile yüzünde bir parlaklığın bulunmadığı hadis ashabından hiçbir kimse olmaz.

Değerli kardeşlerim! Biliniz ki Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisi ile ilgili derinlemesine bilgi sahibi olmak ve ona hizmet etmekten sonra en faziletli iş, yüce Allah'a kaçıp, sığınmaktır. Çünkü aziz ve celil Allah: *"O halde Allah'a kaçın. Muhakkak ki ben sizi ondan apaçık uyarıp korkutanım"* (Zâriyât, 50) buyurmaktadır. Ona doğru kaçmak ise ancak azık edinmekle mümkün olur. Yüce Allah: *"Bir de azık edinin şüphesiz ki azığın en hayırlısı takvadır."* (Bakara, 197) buyurmaktadır.

Bunun için kardeşlerim Allah'a karşı takvalı olun, ona itaat edin. Zevkleri gerileten özellikte olan ölümü de çokça anın, elinizden geldiği kadar ona hazırlıklı olun çünkü kıyamet sarsıntısı pek büyük bir şeydir. Nafile ibadetlerle, teheccüdle, Kur'ân okumakla yüce Allah'a yaklaşın. Ben bu hususta size güvenilir bir öğütçüyüm. (Bu öğüdümü tutarsanız) Allah'ın ölümden sonra sizi dirilttikten sonra övülmeye değer bir makama ulaştırması ümit olunur. Bu dünyadan göç edeceğiniz güne de artık hazırlıklı olun. *"O günde malın da, evladın da hiç faydası olmaz. Allah'a salim bir kalp ile gelmiş olanlar müstesnâ"* (Şuarâ, 88-89)

Tefekkür ederek, dikkatle dinleyerek ve huşu ile aziz ve celil Allah'ın buyruğuna kulak veriniz. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ey insanlar! Rabbinizden sakının ve babanın oğluna, oğlun babasına hiçbir fayda sağlamayacağı o günden de korkun. Muhakkak ki Allah'ın vaadi haktır. O halde dünya hayatı sakın sizi aldatmasın. O çok aldatıcı da sakın sizi Allah ile aldatmasın. Saatin ilmi muhakkak Allah'ın yanındadır. Yağmuru o indirir, rahimlerde olanı o bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiçbir nefis de hangi yerde öleceğini bilmez. Muhakkak Allah her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır."* (Lokman, 33-34)

Davamızın sonu âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun, demektir.

Beyrut, 7- Aralık 1993- / 23- Cumade'lâhire, 1414

Halil b. Me'mun Şîhâ

HADİS-İ ŞERİFİN TEDVİN TARİHÇESİ

Hadis ve Sünnetin Tanımı

Sözlükte "hadis" eskinin zıttıdır. Diğer bir ifade ile yeni şey demektir.

Şer'i bir terim olarak, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ait olduğu belirtilen söz, fiil, takrir yahut hilkatine ya da ahlakına dair bir niteliktir.[1]

Sözüne örnek Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in teşri ya da başka hususlar ile ilgili çeşitli vesileler ile söylediği sözlerdir. Deniz hakkında: "O suyu temiz, meytesi helal olandır" buyruğu gibi.[2] "Birbirlerinden ayrılmadıkları sürece alışveriş yapanlar (alışverişi kabul edip, etmemekte) muhayyerdirler" buyruğu da buna örnektir.[3]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in davranışına misal de ashab-ı kiram'ın -Allah hepsinden razı olsun- onun ibadetlerin kapsamına giren fiillerine dair naklettikleri rivâyetlerdir. Abdest alması, namazları eda etmesi, hac ibadetini eda etmesi, oruç tutmak ile ilgili adap ve bunun dışında daha başka pek çok husus.

Takririne örnek: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda kelerin yenilmesini görmekle birlikte itiraz etmemesi, Kurayza oğulları gazası esnasında ashab-ı kiram'ın ikindi namazı ile ilgili olarak içtihatları sebebiyle onlara tepki göstermemesi, Aişe (radıyallâhu anhâ)'nın bebeklerle oynamasına karşı çıkmaması, iki cariyenin bayram günlerinde şarkı söylemelerine itiraz etmemesi ve daha başka pek çok örnek.

Allah Rasûlünün yaratılış niteliklerine misal: Ashab-ı Kiram'ın -Allah hepsinden razı olsun- Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vücudunun oldukça mutedil, saçlarının siyah, gözlerinin adeta sürmeli gibi olduğuna dair rivâyet ettikleri nitelikler. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bedeni niteliklerin çıkartılabileceği diğer rivâyetler de bu kabildendir.

---

1 Bk. *Kavâidu't-Tahdîs,* 61

2 Bunu Ebu Davud, Tirmizi, Nesai ve İbn Mace rivâyet etmişlerdir.

3 Bunu da Buhari ve Müslim rivâyet etmişlerdir.

Allah Rasûlünün ahlaki niteliklerine örnek olarak da nübüvvetten önce ona dair nakledilen bazı haberler yine nübüvvetten önceki yaşantısına dair bazı haberler gösterilebilir. Hira dağında belirli günlerde tefekküre çekilmesi, peygamberlikten önceki güzel yaşayışı, üstün ahlakı, nübüvvetten önce ve sonra sergilediği güzel davranışları buna örnektir. Çünkü şanı yüce Rabbimiz ona hitaben: *"Ve şüphe yok ki sen çok büyük bir ahlaka sahipsin"* (Kalem, 4) buyruğu ile onu övmüş bulunmaktadır. Aişe (radıyallâhu anhâ)'ya Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ahlakına dair soru sorulunca da: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ahlakı Kur'ân'dı diye cevap vermesi de bu örneklerdendir.[4]

Sünnet sözlük anlamı ile güzel ya da çirkin olsun gidilen yol demektir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Kim güzel bir sünnet koyarsa (yol açarsa)..."*[5] anlamındaki hadiste bu anlamdadır.

Şer'i terim olarak sünnet nebevi hadis-i şerif ile eş anlamdadır. Ancak bu anlam muhaddislerin kabul ettiği bir tanımdır.

Bazı muhaddislerin görüşüne göre hadis Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye nakledilen rivâyetlerdir. Sünnet ise birinci asırda (asr-ı saadette) uygulandığına dair nakledilenlerdir. Bu sebeple bazen hadisler (lâfzî sünnetler)in uygulamadaki amel edilen sünnete muhalif olduğu görülebilir. Buna göre Meselâ Abdurrahman b. Mehdi'nin sünnet ile hadis arasında yaptığı açıklama ile bir fark gördüğünü tespit edebiliyoruz. Ona Süfyan es-Sevrî, Evzai ve Malik'e dair soru sorulunca şu cevabı vermiştir: "Süfyan es-Sevrî hadiste bir imamdır ama sünnette imam değildir. Evzai sünnette imamdır ama hadiste imam değildir. Malik ise her ikisinde de imamdır."[6]

Bu şekilde Kur'ân-ı Kerim'in: *"Haydi onun gibi bir hadis (söz) getirsinler."* (Tur, 34) buyruğu ile: *"Allah hadisin (sözün) en güzelini müteşâbih... indirmiştir."* (Zümer, 23) buyruklarda mutlak bir lafız anlamında kullandığı hadis lafzı bu şekilde gelişerek, evrimleşerek sonunda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den nakledilen haberlerin özel bir türü hakkında kullanılmaya başlamıştır.

Ebu Hureyre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Ey Allah'ın Rasûlü, kıyamet gününde senin şefaatin sayesinde insanların en bahtiyarı kim olacaktır, diye sorunca, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona şöyle demişti: *"Gerçekten de ey Ebu Hureyre, senden önce bu hadise (hususa, söze) dair*

4 Hadisi Hakim rivâyet etmiştir.
5 Müslim rivâyet etmiştir.
6 Zürkani, Muvatta Şerhi, I, 3

hiç kimsenin soru sormayacağını düşünmüştüm. Buna sebep ise senin hadise olan düşkünlüğünü görmüş olmamdır."[7]

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Hadisin Yazılması Karşısındaki Tutumu

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde ashab-ı kiram'ın -Allah hepsinden razı olsun- dinî hükümlerini öğrendikleri sadece iki kaynakları vardı. Bunların ilki ileri derecede üstün bir itina gösterdikleri Kur'ân-ı Kerim'dir. Gösterdikleri bu itina sebebiyle kalplerinde onu ezberlediler, deri parçalarına, hurma dallarına, taşlara ve başka şeylere onu yazdılar. Onu öğrenmeye kendiliklerinden yöneliyorlar, onu toplamakla uğraşıyorlardı. Hatta onunla uğraşıları vakitlerinin tamamını alıyordu. İşte Kur'ân-ı Kerim'in olaylara göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bölüm bölüm indiği o şartlar içerisinde onun sözlerinin ve açıklamalarının Kur'ân-ı Kerim'e karışması korkusu ile ondan rivâyet ettikleri hadisleri yazmalarını yasaklamış ve şöyle buyurmuştu: *"Benden bir şey yazmayınız. Kur'ân'dan başka benden bir şey yazan (varsa) onu silsin."*[8] Hadislerin yazılmasına dair bu yasak ile birlikte ashab-ı kiram'dan bazılarının Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den dinlediklerini yazdıkları birtakım sahifelerinin (tomarlarının) olduğu da sabittir. Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın sahifesi gibi. Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Abdullah b. Amr dışında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisini benden daha iyi bilen kimse yoktu çünkü o yazıyordu, ben yazmıyordum.

Abdullah b. Amr'ın hadis yazması ise özellikle yazmanın yasaklandığı dönemde ashab-ı kiram'dan bazılarının dikkatlerini çekmişti. Onlar: Sen Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in söylediği her şeyi yazıyorsun. Hâlbuki Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bazen kızarak genel bir şer'i hüküm olarak alınmayacak hususları söyleyebilir, dediler. Bunun üzerine Abdullah b. Amr, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e başvurdu. Allah Rasûlü de ona: *"Benden yaz. Nefsim elinde olana yemin ederim ki ağzımdan haktan başka bir şey çıkmaz"* buyurdu.[9]

İşte sözlerini yazıp, tedvin etmenin yasak olduğu bir zamanda Abdullah b. Amr'a verdiği bu izin ona ait özel bir izin idi. Çünkü Abdullah b. Amr (önceki) kitapları okuyan birisi idi. O başka ravilerin sınırlı birkaç kişi dışında

7 Buhari rivâyet etmiştir.
8 Müslim rivâyet etmiştir.
9 Câmiu Beyâni'l-İlm, I, 76

ümmi oldukları bir zamanda Süryanice yazabiliyordu. Yazabilenleri de oldukça güzel bir şekilde yazamıyor ve harfleri isabetle yerleştiremiyordu. Allah Rasûlü Abdullah b. Amr'ın unutmayacağından, doğru dürüst yazıp yanlış yapmayacağından emin olunca ona yazabileceğine dair özel izin verdi. Nitekim şartlara ve kişilere bağlı olarak uygun ve yerinde sebepler dolayısıyla ashab-ı kiram'dan birkaç kişiye de bu hususta özel olarak izin vermiştir.

Vahyin büyük çoğunluğu nazil olup, onu pek çok kimse hıfz edip Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisleriyle, sözleriyle karışmayacağından emin olununca Allah Rasûlü: *"İlmi yazı ile kayıtlayınız (bağlayınız)"* buyurdu.[10] Râfi' b. Hadîc'den de şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü, biz senden bazı sözler işitiyoruz, onları yazalım mı, dedim. O: *"Yazınız bunda bir sakınca yoktur"* buyurdu.[11]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Vefatından Sonra Ashab-ı Kiram'ın Hadisin Yazılmasına Karşı Tutumu

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ve o hayatta iken hadisi yazan sahabilerin sayıca az oldukları dönemi sona erdikten sonra raşid halifeler döneminde de durumda fazla bir değişiklik görülmedi. Hadisin yazılmayışı hususunda işi sıkı tutmak ile ilgili görüş ve kanaatleri tıpkı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dönemindeki gibi idi. İşte halife Ebu Bekr (radıyallâhu anh)'ın önce birtakım hadisleri derleyip, topladığını sonra da onları yaktığını görüyoruz.[12]

Diğer taraftan müminlerin emiri Ömer b. el-Hattab da sünnetlere dair rivâyetleri yazmak istedi. Bu hususta Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı ile danışınca genellikle bu işi yapmasının uygun olacağı doğrultusunda ona görüş belirttiler. Ömer (radıyallâhu anh) bu hususta şüphe ve tereddüt içerisinde bulunduğu halde bir ay süreyle Allah'tan kendisi için hayırlı olan yolu göstermesini bekleyip durdu (istiharede bulundu). Sonra bir gün kararını vermiş olarak sabahı etti ve şöyle dedi: Ben sizlere bildiğiniz gibi sünnetleri yazıya geçirmekten söz etmiştim. Sonra şunu hatırladım: Sizden önce kitap ehlinden olan birtakım kimseler Allah'ın kitabı ile birlikte başka kitaplar da yazmışlardı. Sonra o başka kitaplara eğildiler, Allah'ın kitabını terk ettiler. Bana gelince Allah'a yemin ederim Allah'ın kitabını kesinlikle ebedi olarak başka bir şeye karıştırtmayacağım. Böyle deyip sünnetlere dair rivâyetleri yazmayı terketti.[13]

---

10 Hakim rivâyet etmiştir.
11 *Tedribu'r-Râvî,* 150
12 *Tezkiretu'l-Huffâz,* I, 5
13 *Kenzu'l-Ummâl,* V, 239

Hatta onun (radıyallâhu anh) çokça hadis rivâyet etmeleri sebebiyle ashab-ı kiram'ın büyüklerinden üç kişiyi -rivâyetten- men ettiğini biliyoruz. Bunlar İbn Mesud, Ebu'd-Derdâ ve Ebu Zerr'dir.[14]

Bununla birlikte Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), o en yüce dostunun civarına göç eder etmez ashab-ı kiram arasında -Allah hepsinden razı olsun- hadisi yazanların sayısı çoğalıverdi. Bunlar onun sünnetine sımsıkı sarıldılar. Böylelikle yüce Allah'ın: *"Hem Rasûl size ne verdi ise onu alın, neyi yasak etti ise de ondan sakının."* (Haşr, 7) buyruğuna ve Allah Rasûlünün şu buyruğunda dile getirmiş olduğu emirlerine de uymuş oluyorlardı: *"Benim söylediğim sözü dinleyip de onu ezberleyip, iyice belleyerek onu işittiği gibi başkasına tebliğ eden bir kişinin yüzünü Allah ak etsin, çünkü kendisine (sözümün) tebliğ edildiği nice kimseler (o sözümü) bizzat dinleyenden daha iyi belleyebilir."*[15]

İşte bu şekilde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabına sünneti kendilerinden sonra geleceklere tebliğ etmelerini tavsiye buyurdu. Onların yaptıkları ise onun kendilerine tavsiyesini yerine getirmekten, emirlerine uymaktan başka bir şey değildi. Sünnetinin gereğini yerine getirdiler ve ona sımsıkı sarıldılar. Zaman içerisinde İslam dünyasının çeşitli yerlerine dağıldılar. Allah Rasûlünün emanetini Müslümanlara tebliğ ettiler, onları gören tabiin de ashaba gereken dikkat ve ilgiyi gösterdiler. Rahat koltuğuna yaslanmış olarak kendisine Allah Rasûlünün bir hadisi nakledildiği sırada: "Bizimle sizin aranızda (hakem) aziz ve celil Allah'ın kitabıdır..." diyen ve yakında ortaya çıkacağı belirtilen böyle bir adam türünden olmayı da kabul etmediler.[16]

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından bazıları her ne kadar çok sayıda hadis rivâyet etmiş ise de bu çok sayıdaki rivâyet -az önce geçtiği gibi- Ebu Bekr ve Ömer döneminde oldukça az görülen bir husustu. Çünkü her ikisinin de izlediği yol bir taraftan hadis hususunda işi oldukça sağlam tutmak, diğer taraftan da Müslümanları her şeyden önce Kur'ân-ı Kerim'e gereken itinayı göstermeye yönlendirmek şeklinde idi.[17]

Raşid halife Ömer b. Abdulaziz (radıyallâhu anh)'ın dönemine kadar durum bu şekilde bir kısmı hadis yazarken, bir kısmı da hadisi yazmaması suretiyle devam etti.

---

14 *el-İhkâm*, II, 193

15 Ebu Davud rivâyet etmiştir.

16 İbn Mace

17 Mustafa es-Sibâî, *es-Sünnetu ve Mekanetuhâ fi't-Teşrîi'l-İslâmî*, 64

Hadis Rivâyetinde Ashab-ı Kiram'ın Farklı Durumu

Ashab-ı Kiram'ın hadisin yazılması ve tedvini ile ilgili tutumuna dair yaptığımız bu açıklamalarla birlikte ashabın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den çokça ve az hadis nakletmek bakımından durumları farklılık arzediyordu. Çokça hadis rivâyet edenlerden birisi Ebu Hureyre idi. O 5374 hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden seksenden fazla kişi hadis rivâyetinde bulunmuştur. Ashab-ı Kiram arasında en çok hadis hıfz eden kişi odur. Ondan sonra Abdullah b. Ömer gelir çünkü o 2630 hadis rivâyet etmiştir. Ondan sonra 2286 hadis rivâyet eden Enes b. Malik gelir sonra da 1660 hadis rivâyet eden İbn Abbas sonra 1540 hadis rivâyet eden Cabir b. Abdullah sonra 1170 hadis rivâyet eden Ebu Said el-Hudri (Sa'd b. Malik) gelir. Diğer taraftan müminlerin annesi Aişe es-Sıddîka da 2210 hadis rivâyet etmiştir. Ashab-ı kiram arasında rivâyet ettiği hadis sayısı bini aşan bunların dışında sahabi yoktur. İşte şu beyitleri söyleyen kişi de onları kastetmiştir:

"Mudar'ın en hayırlı kişisi olandan.

Yedi sahabi bin hadisten fazlası nakletmiştir

Ebu Hureyre, Sa'd, Câbir ve Enes

Sıddîka (Aişe), İbn Abbas ve aynı şekilde İbn Ömer."[18]

Bu sahabiler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ya Abdullah b. Mesud gibi eskiden beri Allah Rasûlü ile birlikte arkadaşlık yaptıklarından dolayı yahut Enes b. Malik gibi hizmetinde bulundukları ya da Aişe gibi evin içindeki hallerini iyice bildikleri veya Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr ve Ebu Hureyre gibi -ilk iki kişinin yaşça küçük olmaları, üçüncülerinin de son dönemlerde Müslüman olmasına rağmen- Allah Rasûlünün hadisine gerektiği kadar itina göstermeleri sebebiyle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den çokça hadis rivâyet etmekle meşhur olmuşlardır.[19]

Hadis rivâyeti az olanlar (el-mukillûn)dan birisi ez-Zubeyr'dir. (Oğlu) Abdullah b. ez-Zubeyr'den nakledilen rivâyete göre o babasına şöyle demişti: Senin filan ve filanın hadis naklettiği gibi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den hadis naklettiğini duymuyorum. ez-Zubeyr (b. el-Avvam) dedi ki: Ben ondan (uzun süre) ayrı kalmazdım ama onu: "Kim bana yalan söyleyecek olursa cehennem ateşindeki yerine hazırlansın" buyururken dinledim, dedi. Bu hadisi Buhari rivâyet etmiştir.

18 *Tedribu'r-Râvî*, 25
19 Sibâî, *a.g.e.* 74

Yine az rivâyet nakledenlerden birisi de Zeyd b. Erkam (radıyallâhu anh)'dır. Ona: Bize hadis rivâyet et denir, kendisi de yaşlandık ve unuttuk. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den hadis nakletmek de ağır bir iştir, derdi.

Onlardan bir diğeri de İmran b. Husayn (radıyallâhu anh)'dır. es-Saib b. Yezid diyor ki: Ben Sa'd b. Malik -yani Ebu Said el-Hudri- ile Medine'den Mekke'ye kadar arkadaşlık ettim, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den tek bir hadis dahi naklettiğini duymadım.

Osman, Talha, Zubeyr, Sa'd b. Ebu Vakkas, Abdurrahman b. Avf, Ebu Ubeyde b. el-Cerrah, Said b. Zeyd b. Amr b. Nufeyl, Ubeyy b. Ka'b, Sa'd b. Ubâde, Ubâde b. es-Sâmit, Esid b. Hudayr, Muâz b. Cebel ve buna benzer diğer sahabilerin durumu da aynen bunlar gibidir.

İşte Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından olan pek çok kimse de ondan önce ve ondan sonra ilmini beraberinde alıp götürmüş ve onlardan herhangi birisinden hiçbir şey rivâyet edilmemiştir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabının çokluğu dolayısıyla da ayrıca ona (onun rivâyetine) ihtiyaç duyulmamıştır. Ashab-ı Kiram arasında ondan hiçbir hadis rivâyet etmemiş olanlar da vardır. Hâlbuki onunla birlikteki arkadaşlığı, oturup kalkması ve hadis dinlemişliği ondan hadis rivâyet etmiş olanlara göre daha çok da olmuş olabilir.[20]

Ashab-ı Kiram'ın ve Onlardan Sonrakilerin Hadis Talebi (Öğrenmesi) İçin Yaptıkları Rihleler (Yolculuklar)

Hadis öğrenmek maksadıyla yapılan yolculuklar (rihle) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde de bilinen ve alışılmış bir husustu. Onlardan birileri yeni risaleti işitiyor, hemen Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına ondan Kur'ân-ı Kerim'i dinlemek ve İslam'ın buyruklarını, direktiflerini ondan öğrenmek maksadıyla yolculuğa koyuluyordu.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabının ayırt edici özelliklerinden birisi de bir taraftan emrolunduklarını yayıp, tebliğ etmek, diğer taraftan da hadis öğrenmek maksadıyla çokça yolculuk yapmaları ve rihlette bulunmalarıdır. Öyle ki güvenilir (sika) raviler yoluyla kendilerine ulaşmış olan bir tek hadisi dahi iyice belleyip, sıhhatinden emin olmak yahut hadisi rivâyet eden kişilerden herhangi bir aracı olmaksızın işitmek maksadıyla pek uzun mesafeler kat ederek yolculuklar yaptılar. İsterse bu hadisi kendisinden öğreneceği kişi kendisi gibi sahabi olsun.

20 *Kavâidu't-Tahdîs*, 71, 73

Nitekim Ensar'dan Cabir b. Abdullah'ın bunu yaptığını görüyoruz. O bir tek hadisi dinlemek maksadıyla bir ay süreyle yolculuk yaparak Abdullah b. Uneys'in yanına gitmiştir. O (radıyallâhu anh) dedi ki: Bir adamdan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den dinlediğini ifade ettiği bir hadis bana ulaştı. Ben de bunun için bir deve satın aldım sonra da ona yükümü vurdum. Bir ay boyunca yolculuk yapıp onun yanına Şam'a gittim. Abdullah b. Uneys ile karşılaştım. Kapıcıya: Ona Cabir'in kapıda olduğunu söyle dedim. O: Cabir b. Abdullah mı dedi. Ben evet dedim. Uneys dışarı çıktı, boynuma sarıldı. Ben: Senden senin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den dinlediğini ifade ettiğin bir hadis bana ulaştı. Onu bizzat dinlemeden öleceğimden korktum. Abdullah b. Uneys dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: "Allah kıyamet gününde insanları elbisesiz olarak haşredecektir..." diye hadisi rivâyet etti.[21] Sahabi Cabir (radıyallâhu anh)'ın bu şekildeki yolculukları pek çok ve meşhurdur.

İşte büyük sahabi Ebu Eyyub el-Ensari, bir tek hadisi dinlemek maksadıyla Hicaz'dan Mısır'a kadar yolculuk yapıyor. Sonunda Ukbe b. Âmir (radıyallâhu anh)'ın yanına varıyor. Buna sebep ise onun müminin halinin setredilmesine dair rivâyet ettiği hadistir. Böylelikle Rasûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den hıfz edip, bellemiş olduğu hadisin sıhhatinden emin olmak istemişti.

Ata b. Ebu Rebah dedi ki: Ebu Eyyub el-Ensari, Ukbe b. Âmir'in yanına gitmek üzere yola çıktı. Maksadı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den dinlemiş olduğu bir hadisi ona sormaktı. Bu hadisi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bizzat dinlemiş Ukbe dışında kimse de kalmamıştı. O sırada Mısır emiri olan Mesleme b. Muhammed Ensari'nin evine gelince ona haber verdi ve çabucak onun yanına çıktı. Boynuna sarıldı sonra da ona: Ey Ebu Eyyub, gelmene sebep ne, dedi. Ebu Eyyub: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den dinlemiş olduğum ve ondan benden ve Ukbe'den başka dinlemiş kimsenin kalmamış olduğu bir hadis sebebi ile geldim. Yanıma bana Ukbe'nin evini gösterecek birisini gönder, dedi.

(Ata) dedi ki: Onunla kendisine Ukbe'nin evini gösterecek bir kişi gönderdi. Ukbe'ye haber verince o da çabucak Ebu Eyyub'un yanına çıktı, boynuna sarıldı ve: Ey Ebu Eyyub gelmene sebep ne, dedi.

Ebu Eyyub: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den dinlemiş olduğum ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den benden ve senden başka bizzat dinlemiş kimsenin kalmamış olduğu müminin (halinin) setredilmesi ile ilgili hadis sebebiyle geldim, dedi.

21 *el-Edebu'l-Müfred*, 337

Ukbe dedi ki: Evet, ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: "Kim dünyada bir müminin utandıracak bir halini örtüp, saklarsa kıyamet gününde de Allah onu (kötü hallerini) setreder (örtüp, saklar)."

Ebu Eyyub ona: Doğru söyledin dedikten sonra derhal bineğine doğru gitti ve Medine'ye dönmek üzere bineğine bindi. Mesleme b. Muhalled'in ona vermek istediği hediye ona ancak Mısır'ın Arîş denilen bölgesinde yetiştirilebildi.[22]

İşte bu şekilde ashab hadis ve ilim tahsilini ve bu maksatla yolculuklar yapmayı teşvik ediyorlardı. İşte imam sahabi Abdullah b. Mesud şöyle diyor: Yüce Allah'ın kitabını benden daha iyi bilen ve deve sırtında yapacağım bir yolculukla yanına ulaşılacağını bildiğim bir kimsenin varlığını bilecek olursam mutlaka onun yanına giderim.[23]

Aynı şekilde büyük sahabi Said b. el-Müseyyeb (radıyallâhu anh) şöyle diyor: Gerçekten ben tek bir hadis için günler ve geceler boyunca yolculuk yapılacak kadar uzaklıktaki bir yere yolculuk yapardım.[24]

Hatta sahabi, akranı olan ashab-ı kiram ve tabiin arasında (Allah ondan razı olsun) dikkat çekecek bir konuma gelmişti. Gerçekten de ashab-ı kiram bu maksatla bir yolculuk yapıyorlar ve bu yolculuklarının boşa gittiğini düşünmüyorlardı.

Kesir b. Kays dedi ki: Dımaşk mescidinde Ebu'd-Derda'nın yanında oturuyordum. Bir adam ona gelerek şöyle dedi: Ey Ebu'd-Derda yanına Medine'den Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Medinesinden geliyorum. Buna sebep ise senin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye naklettiğini haber aldığım bir hadistir.

Ebu'd-Derda: Herhangi bir ticaret sebebiyle gelmiş değil misin, dedi. O, hayır dedi. Bu hadisi öğrenmekten başka bir maksatla da mı gelmedin öyle mi dedi, yine hayır dedi.

Ebu'd-Derda dedi ki: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: "Her kim bir ilim öğrenmek maksadıyla bir yolda yürüyecek olursa Allah da ona cennete giden bir yolu kolaylaştırır."[25]

---

22 Marifetu Ulumi'l-Hadis, 8
23 el-Kinaye fi İlmi'r-Rivaye, 402
24 Marifetu Ulumi'l-Hadis, 8
25 İbn Mace rivâyet etmiştir.

Öyle ki Ebu'l-Âliye'nin şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bizler Basra'da iken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından diye nakledilmiş bir rivâyet işitirdik de binip Medine'ye gidip o rivâyeti onların ağızlarından dinlemeden rahat edemezdik.[26]

İlim adamlarının haberleri ve yaptıkları yolculuklar oldukça fazladır. Onları arka arkaya zikretmek için burası dar gelir. Bu yolculukların sünnetin korunması, toplanması ve tedvin edilmesi uğrunda oldukça üstün bir etken rol oynaması da bu ümmete şeref olarak yeter. Çünkü hadis-i şerifler şimdiki halleriyle ve çok sayıda türlü tasnif şekilleriyle ancak ashab-ı kiramın, tabiinin, onların peşinden gidenlerin ve ilim adamlarının dağları, çölleri aşıp ailelerinden, vatanlarından uzak kalmanın meşakkatlerine katlanmaları ve hayatlarını bu amaç uğruna vakfetmelerinden sonra ancak mümkün olabilmiştir. Yüce Allah bizim adımıza onları en hayırlı şekilde mükâfatlandırsın.

Hadis-i Şeriflerin Tedvin Edilmesi

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatından sonra ashabdan bazıları, onun hadislerini tedvin ettiği gibi, bazılarının hadisini tedvin etmekten hoşlanmadığını, özellikle de Ebu Bekr ve Ömer (radıyallâhu anhumâ)'nın bu işten hoşlanmadığını öğrendiğimiz gibi, bundan hoşlanmayış sebebinin aslında şeriatın birinci kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'e herhangi bir şaibenin ilişmemesini garantilemek olduğunu da öğrenmiş bulunuyoruz.

Yine öğrendiğimiz gibi bu hoşlanmayış sebebi ortadan kalkıp, vahyin nüzulü sona erip Ebu Bekr ve Ömer dönemi de sona erdikten sonra ashab-ı kiram'ın -Allah hepsinden razı olsun- sünneti incelemek, karşılıklı müzakere edip hatırlamak, yazmak ve bazı hallerde de tedvin etmek suretiyle koruma işini yüklendiklerini görüyoruz. İnsanlar, ashab-ı kiram'a özellikle de yaşlıları gün geçtikçe eksilmeye başladıkça onların yaşça küçüklerine çokça ihtiyaç duydular. Bunun için ashab-ı kiram'ın yaşça küçük olanları hadisi toplamaya, tedvin etmeye ve onun yazılmasını emretmeye dair içtihatta bulundular. İşte Ali (radıyallâhu anh)'ın oğlu Hasan (radıyallâhu anh) kendi çocuklarına ve kardeşinin çocuklarına şöyle diyordu: İlim öğreniniz, ilim öğreniniz. Bugün sizler kavmin küçüklerisiniz. Yarın onların büyükleri olacaksınız. Sizden ezberleyemeyen yazsın.[27] Bir rivâyette de: Onu yazsın ve o yazdığını evine koysun, demiştir.[28]

26 *el-Câmi' li Ahlâki'r-Râvi*, 168
27 *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, 229
28 *Takyîdu'l-İlm*, 91

İşte müminlerin annesi Aişe (radıyallâhu anhâ) kızkardeşinin oğlu Urve b. ez-Zubeyr'e şunları söylüyordu: Oğlum bana ulaştığına göre sen benden dinlediğin hadisi yazıyor sonra tekrar dönüp bir daha yazıyorsun. Urve ona şu cevabı verdi: Ben onu senden bir şekilde işitiyorum sonra onu tekrar senden başka bir şekilde işitiyorum. Aişe: Peki, manada bir farklılık olduğu halde benden işittiğin oluyor mu, deyince Urve hayır dedi. Aişe de: Bunda bir sakınca yoktur cevabını verdi.[29]

İşte Ebu Süfyan'ın oğlu Muaviye'nin el-Muğire b. Şube'ye yazdığı mektubunda: Bana Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den dinlediğin bir şeyler yaz, dediğini görüyoruz.[30]

İşte Enes b. Malik (radıyallâhu anh)'ın çocuklarına: Oğullarım, ilmi yazarak kaydediniz deyip, onlara hadis okuyup yazdırdığını görüyoruz.[31] Nihayet etrafında insanlar yığılınca tomarlarla kitaplar getirip onları orta yere bıraktı sonra da: Bunlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den dinlediğim ve yazdığım hadislerdir, demiştir.[32]

Ashabın (radıyallâhu anhum) dönemi sona erdi ve tabiin dönemi geldi. Tabiin -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- bilgilerini ashab-ı kiram'dan öğrendiler, onlarla oturup kalktılar ve onlardan her bir şeyi öğrendiler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dair oldukça fazla hadisi onlar vasıtasıyla öğrendiler, bu yüce ashabın (radıyallâhu anhum) hadisi yazmaktan ne zaman hoşlanmadıklarını ve onu yazmayı hangi şartlarda mubah gördüklerini de öğrendiler ve bu hususta onlara uydular çünkü onlar Kur'ân-ı Kerim'i ve şerefli sünneti hıfz edip, belleyen ilk nesildi. Dolayısıyla hadisin tedvin edilmesi hükmü ile ilgili olarak tabiinin görüşlerinin ashab-ı kiramın görüşlerine uygun olması tabii bir şeydir. Çünkü raşid halifeleri ve ashab-ı kiramı hadisleri tedvin etmekten hoşlanmamaya iten sebeplerin aynısı tabiini de hadisi tedvin etmekten hoşlanmamaya itmiştir. Bu sebeple hepsi de bu hususta aynı tutumu takınmışlar ve sünneti yazmaktan hoşlanmayış sebepleri ortada olduğu sürece onlar da yazmaktan hoşlanmamışlardır. Bununla birlikte bu sebeplerin ortadan kalkması halinde de hadislerin yazılmasını ve bunun caiz olduğunu da ittifakla kabul etmişlerdir. Hatta onların çoğunluğu hadisin tedvin edilmesini teşvik etmiş ve bu hususta cesaretlendirmişlerdir.[33]

---

29 *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye,* 205
30 *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs,* 100
31 *Tarihu Bağdâd,* VIII, 59
32 *Takyîdu'l-İlm,* 95
33 *es-Sünnetu Kable't-Tedvin,* 322

Tabiinin büyüklerinden olup, hadisleri yazmayıp tedvin etmeyenlerin bazıları: 72 h. yılında vefat etmiş bulunan Abîde b. Amr es-Selmani el-Muradi, 92 h. yılında vefat etmiş bulunan İbrahim b. Yezid et-Teymi, 96 h. yılında vefat etmiş bulunan İbrahim en-Nehai.[34] İbrahim hadislerin kitaplar halinde ciltlenip Mushaflara benzetilmesinden hoşlanmayan birisi idi.[35] O: Ben asla bir şey yazmadım derdi. Hatta o Hammâd b. Süleyman'a hadisin baş taraflarını yazmayı dahi yasaklamıştı.[36]

Diğer taraftan 103 h. yılında vefat etmiş bulunan Âmir eş-Şa'bi'nin şu sözleri defalarca tekrarladığını görüyoruz: Ben asla siyah bir mürekkeple beyaz bir kâğıda bir şey yazmadım, bir kimseden de bir hadis dinledikten sonra da onu bana tekrar etmesini de asla istemedim.[37]

Tabiin kendilerine ait görüşleri şöhret kazanıp, yayıldıktan ve öğrencilerin kendilerine ait görüşleri hadis ile birlikte tedvin edeceklerinden ve böylelikle kendilerinden sonra kendi görüşleriyle hadislerin birbirine karışabileceği ihtimalinden korktukça hadisin yazılmasından hoşlanmamaları da daha da arttı.

Nitekim Said b. el-Müseyyeb'in başından geçen şu olayda bunu görüyoruz: Ona bir adam gelerek bir hususa dair soru sordu, o da ona bunun cevabını verdi ve yazdı. Sonra kendi özel görüşünü sordu, ona da cevap verdi. Adam onun cevabını da yazdı. Said'in meclisinde oturanlardan bir adam: Muhammed'in babası bu senin özel görüşünü de yazsın mı, dedi. Said adama: Onu bana ver dedi, adam yazdığı sahifeyi ona uzatınca Said o sahifeyi yaktı.[38]

Onun bu işi yapmasının tek sebebi, hadis ile hata edip kendisinden dönmesi de muhtemel olabilen görüşünün birbirine karışması korkusundan başkası değildir.

Nitekim Cabir b. Zeyd'e: Onlar senin kendi görüşlerini de yazıyorlar deNince, o: Sizler benden yarın vazgeçip dönmem ihtimali bulunan bir şey mi yazıyorsunuz, demişti.[39]

34 Bu hususta bk. *Câmiu Beyâni'l-İlm*, I, 76
35 Bk. Dârimî, *Sünen*
36 İbn Sa'd, *Tabakat*, I, 190
37 Dârimî
38 *Câmiu Beyâni'l-İlm*, II, 144
39 *Câmiu Beyâni'l-İlm*, II, 31

Böylece bizler bu anlatılanlardan şu sonuca ulaşabiliriz: Hadisin yazılmasından hoşlanmayış sadece ilmin ya da hadisin yazılmasının nehyedilmiş olmasından ileri gelmiyordu. Aksine yasaklama, -karışması korkusuyla- hadis ile birlikte şahısların görüşlerinin tedvin edilmesi ile ilgili idi. İşte Kur'ân-ı Kerim'in hadise karışması korkusu yahut Kur'ân'ın bırakılıp başkasına yönelme endişesi varken hadisin tedvin edilmesinden çekinen ilk nesil (Allah onlardan razı olsun)in çağında yaşananlara benzer bir durumdur.

Bütün bunlarla birlikte tabiin-i kiramdan bazı kimselerin hadisleri yazmayı önemsediklerini görüyoruz. Hatta onlardan kimisi hadisin yazılmasına ileri derecede gayret gösteriyor idi. İşte 95 h. yılında vefat etmiş bulunan Said b. Basir -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- İbn Abbas'tan (rivâyet ettiği) hadisleri yazardı. Elindeki sahife dolunca da ayakkabısına onu yazıyla dolduruncaya kadar yazardı.[40]

Hatta bununla da yetinmeyerek hadisi tedvin etmekte o kadar gayretinde ileri gitmişti ki bir sözünde bunu şöyle anlatır: İbn Ömer ile İbn Abbas arasında yol alırken onlardan bir hadis dinler, ben de bunu devenin semerinin ortasına yazardım. İndikten sonra onu (kâğıda) yazardım.[41]

Tedvin hareketi ilerleyip, ilim tahsil edenler de hadisin yazılmasının yasaklanışı ile kişisel görüşlerin hadis ile birlikte yazılması arasındaki farkı kavrayınca tabiin öğrencilerine kendilerinden aldıkları ilmi yazıp, kaydetmelerine izin verdiler ve onları bu işi yapmaya teşvik de ettiler. Nitekim 105 h. yılında vefat eden Said b. el-Müseyyeb -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Abdurrahman b. Harmele'ye ezberinin kötülüğünden kendisine şikâyette bulununca ilmi tedvin etmesi için müsaade etmişti.[42] Aynı şekilde Âmir eş-Şa'bi'nin, benden bir şey işittiğiniz takdirde bir duvara dahi olsa onu yazınız, sözünü defalarca tekrarladığı duyulmuştur.[43] Aynı şekilde yazmak ilmin kaydedilip, bağlanmasıdır, sözü de ona aittir.[44] Hâlbuki daha önce o: Siyah bir mürekkeple, beyaz bir kâğıda bir şey yazmış değilim, demişti.

Aynı şekilde 118 h. yılında vefat etmiş bulunan Katade b. Diâme es-Sedûsî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- de yazmak için kendisine fetva sorulunca şu sözleri ile tedvine (hadisin yazılmasına) ruhsat vermekte tereddüt göstermemiştir: Latif ve habir (ilmi her şeyin inceliğine vakıf ve her şeyden

40 *Takyîdu'l-İlm*, 102
41 *Takyîdu'l-İlm*, 103
42 Bk. *Câmiu Beyâni'l-İlm*, I, 73
43 *Takyîdu'l-İlm*, 100
44 Aynı eser, 99

haberdar) olan sana "*dedi ki: Onların bilgisi Rabbimin yanında bir kitaptadır. Rabbim yanılmaz ve unutmaz.*" (Taha, 52) buyruğunda bizzat yazdığını haber vermişken seni yazmaktan alıkoyan ne olabilir ki? Hâlbuki daha önce yazmanın sesini işitir işitmez buna tepki gösterir ve eliyle yazılanı yoklayacak kadar yazılmasından hoşlanmazdı.[45]

Bu şekilde hadislerin tedvin edilme düşüncesi zirvesine ulaştı ve aynı şekilde ilmî hareket gelişerek onunla birlikte hadislerin yazılması da, ilim adamlarına okunması da artış gösterdi. Bu hal bu şekilde siyasi ve mezhebi fitne ve ihtilaflar ortaya çıkıncaya kadar hadis uydurmak, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisleri arasına yalan karıştırmak yaygınlık gösterinceye kadar böylece devam etti. Bu haller ise özellikle tabiinin üstün ve ileri gelenleri ile onlardan sonra gelenleri bu hadis uydurmacılığı hareketine karşı direnmeye ve hadis-i şerifleri kaybolur korkusu ile ve onlara bir şeyler eklenip, onlardan bir şeylerin çıkartılması, eksiltilmesine karşı korunması maksadıyla hadis-i şeriflerin tedvin edilmesi yolunda gayretlerini kat kat arttırmaya itti.

H. 101 yılında vefat etmiş bulunan adaletli halife Ömer b. Abdulaziz (radıyallâhu anh)'ın hadisleri ilk tedvin edip, onları bir araya getirip, derlemek faziletinin öncelikle ona ait olduğu hususunda görüş birliği vardır. O resmi olarak İslam âlemindeki yetkililere yazdığı şu sözleriyle hadisin tedvin edilmesine başlanmasını emretmiş idi: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadislerini araştırıp, bulunuz ve onları bir araya getirip toplayınız."[46] O bu emri verirken ilim adamlarının ve İbn Şihab gibi tabiinin büyüklerinin görüşlerine dayanıyordu. Çünkü o şöyle demişti: Eğer bilmediğimiz ve tanımadığımız doğu tarafından bize gelen hadisler olmasaydı ben tek bir hadis dahi yazmazdım, yazılmasına da izin vermezdim.[47]

İşte bu iki etken ilim adamlarını sünnete hizmet etmeye ve Hadis-i Nebevi'yi tedvin etmeye, gayretlerini teksif etmeye iten en güçlü etkenlerdendir.

İşte halife Ömer b. Abdulaziz'in hadislerin tedvin edilmesine dair emir vermesinin tek sebebi ilmin silinip gitmesi, ilim ehlinin de dünyayı bırakıp gitmesi korkusu olmuştur. O, valisi 117 hicri yılında Medine'de vefat eden Ebu Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm'a verdiği emirde şöyle diyordu: Senin yanında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olan hadisleri

45 Bk. Dârimî, *Sünen*
46 *Fethu'l-Bârî*, I, 204
47 *Takyîdu'l-İlm*, 108

yazıp bana gönder çünkü ben ilmin silinip gitmesinden, ilim adamlarının da yok olup gitmesinden korkuyorum. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadislerinden başkasını kabul etme. (İlim adamları) ilmi yaygınlaştırsınlar ve bilmeyen kişiler bilip öğrensin diye (ilim meclislerinde) otursunlar. Çünkü ilim saklı tutulmadıkça ortadan kalkmaz.[48]

Aynı şekilde ona 98 h. yılında vefat etmiş bulunan Abdurrahman kızı Amre'den 107 h. yılında vefat eden el-Kasım b. Muhammed'den de ilmi (hadisleri) kendisine yazmasını emretmiş idi. Her ikisi de müminlerin annesi Aişe (radıyallâhu anhâ)'nın öğrencilerindendi. Valisi de ona onun istediklerini yazmış[49] ama yazdıklarını kendisine göndermeden önce raşid halife ruhunu teslim etmişti.[50]

Bununla birlikte Ebu Bekr b. Hazm Medine'de bulunan bütün sünnet ya da eserleri tedvin etmiş değildi. Bu işi ancak 124 h. yılında vefat etmiş bulunan İmam Muhammed b. Müslim b. Şihab Zührî gerçekleştirdi. O şöyle diyor: Benim tedvinimden önce bu ilmi kimse tedvin etmemiştir.[51] Böylelikle tarihçilerle ilim adamlarının dedikleri gibi ilmi (hadisi) ilk tedvin eden kişi o oldu.[52]

Böylelikle hicri birinci asrın sonu ile ikinci asrın başlangıcı hadisin yazımının mekruh görülmesi ile mubah görülmesi şeklindeki farklı kanaatin kesin bir sonucunu ortaya koymuş oluyordu. Bunun sonucunda sünnet sahifelerde, defterlerde ve tomarlar halinde kitaplarda tedvin edildi, hadis öğrencilerinin ellerinde sahifeler alabildiğine çoğaldı.[53]

Hadisi İlk Tedvin Edenler

-Allah bana da, sana da ilim öğretesice- bil ki Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in eserleri (ona dair rivâyetler) ashabı döneminde ve tabiinin büyükleri zamanında cami denilen eserlerde ne tedvin edilmiş, ne de tertip edilip düzenlenmişti. Bunun da iki sebebi vardır:

1- İşin başında Müslim'in Sahih'inde de sabit olduğu üzere bu iş onlara yasaklanmıştı. Çünkü daha önce kaydettiğimiz gibi bazı rivâyetlerin Kur'ân-ı Kerim'e karışabileceğinden korkuluyordu.

48 *Fethu'l-Bârî*, I, 204
49 *el-Cerh ve't-Ta'dîl* (Mukaddime, 20)
50 *Kavâidu't-Tahdîs*, 72
51 *Tevcîhu'n-Nazar*, 6
52 *er-Risâletu'l-Mustatrafe*, 4
53 *es-Sünnetu Kable't-Tedvin*, 333

2- Bir diğer sebep ise onların ezberlerinin güçlü olması ve zihinlerinin oldukça akıcı ve hızlı olması idi. Çünkü çoğunlukla okuma yazmayı bilmiyorlardı.

Sonra az önce de öğrendiğimiz gibi rivâyetler (eserler) tabiin döneminin son zamanlarında tedvin edildi, haberler bablara (konulara) göre derlenip, toplandı. Çünkü bu dönemde ilim adamları İslam dünyasının çeşitli yerlerine yayılmış, Haricilerin, Rafızîlerin, kaderi inkârcıların bid'atleri de oldukça çoğalmıştı. Bu sebeple hadisleri ilk toplayanlar[54] Mekke'de 150 h. yılında vefat eden İbn Cureyc ve 151 h. yılında vefat eden İbn İshak, Medine'de 156 h. yılında vefat eden Said b. Ebu Arûbe, 160 h. yılında vefat eden Rabî b. Subayh ve 179 h. yılında vefat eden İmam Malik, Basra'da 167 h. yılında vefat eden Hammâd b. Seleme, Kûfe'de 161 h. yılında vefat eden Süfyan es-Sevrî, Şam'da 157 h. yılında vefat eden Hammâd b. Seleme, Şam'da 157 h. yılında vefat eden Ebu Amr el-Evzaî, Vâsıt'ta 54 h. yılında vefat eden Huşeym, Rey'de 188 h. yılında vefat eden Cerir b. Abdulhamid, Horasan'da 181 h. yılında vefat eden Abdullah b. el-Mubarek, Yemen'de 154 h. yılında vefat eden Ma'mer, Mısır'da 197 h. yılında vefat eden Abdullah b. Vehb olmuştur. Aynı şekilde h. 160 yılında vefat eden Şu'be b. el-Haccac, 175 h. yılında vefat eden Leys b. Sa'd ve 198 h. yılında vefat eden Süfyan b. Uyeyne de sünneti tedvin etmişlerdir.[55]

Göründüğü kadarıyla bunlar aynı asırda yaşamışlardır. Bu asır da hicri 2. asırdır. Bu işi hangilerinin daha erken yaptığını bilemiyoruz ama sözü edilen bu tedvin bablar halinde hadisleri toplamak ile ilgilidir.[56] Onların bu yaptıkları Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadislerini ashab-ı kiramın sözleri ve tabiinin büyüklerinin fetvaları ile birlikte derlemek şeklinde idi. Bununla birlikte ilgili babları tek bir kitapta bir araya getiriyorlardı. Nitekim bu hususu Malik b. Enes'in -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Muvatta'ında açıkça görmekteyiz. Bu kitapta üç bin mesele ve yedi yüz hadis yer almaktadır.[57]

İkinci asır sona erip, etbau't-tabiin ile onlara tabi olanların dönemi olan üçüncü asır geldi. Üçüncü asır sünnet çağlarının en parlak olanları, hadis tedvini ve hadisin ebedi ve pek muazzam teliflerle bir araya getirilmesi bakımından en bahtiyar dönemdir. Çünkü bu asırda ashab ve tabiin fetvalarını

54 *Fethu'l-Bârî*, Mukaddime, IV
55 *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 229
56 *Tevcihu'n-Nazar*, 8
57 *er-Risaletu'l-Mustatrafa*, 11

almaksızın müsnedler yolu ile teliflere başlandı. Bu müsnedler yalnızca nebevi sünneti ihtiva ediyordu. Bu müsnedleri ilk telif eden kişi 204 h. yılında vefat eden Ebu Davud Süleyman b. el-Carud et-Tayâlisî'dir. Daha sonra onun tabiinlerin etbaından olan ve onların arkasından gelen diğer çağdaşları onu takip etti. 211 h. yılında vefat etmiş bulunan Abdurrezzak b. Hemmam es-San'anî, 212 h. yılında vefat etmiş bulunan Esed b. Musa el-Umevi, 213 h. yılında vefat eden Ubeydullah b. Musa el-Absî, 224 h. yılında vefat eden Müsedded el-Basrî, 228 h. yılında vefat etmiş bulunan Nuaym b. Hammâd el-Huzai el-Mısri de eserlerini tasnif ettiler. Sonra da diğer imamlar onların izinden gitti. 241 h. yılında vefat eden Ahmed b. Hanbel, 234 h. yılında vefat eden İshak b. Rahuye (Raheveyh) ve 239 yılında vefat eden Osman b. Ebu Şeybe bunlara örnektir.[58]

Bu müelliflerin telif yöntemleri her bir hadisin çok sayıdaki rivâyet yollarını zikrederek sahih olanı olmayanla birlikte bir araya getirmek şeklinde idi. Böylelikle bu ilmin ileri gelenleri sahih olanı zayıfından, kavi olanı illetli olanından ayırt edebileceklerdi. Bu ise -bu alanın önderlerinden birisi olması hali müstesnâ- her hadis tahsili yapanın kolaylıkla yapabileceği bir iş değildir.

Bunlardan sonra sadece sahih hadisi yazıp, diğerlerini dışarıda tutmak sureti ile hadis telif etmeyi uygun gören imamlar geldi ve bu asırda yani etbau't-tabiinin tabileri asrında Kütüb-i Sitte ortaya çıktı. Bu alanda ilk eser tasnif eden kişi muhaddislerin imamı, çağında sünnetin incisi olan 256 h. yılında vefat eden Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhari'dir. Sonra onun arkasından onun çağdaşı ve öğrencisi 261 h. yılında vefat eden imam Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî onu takip etti. Hadis öğrenecek bir kimsenin yorulmadan, meşakkat çekmeden sahih hadisi bulmak için önünde yolu açmakta fazilet, öncelikle bu iki imama aittir. Bundan sonra çok sayıda hadis âlimi onların izinden gitti. 275 h. yılında vefat eden Ebu Davud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistani, 279 h. yılında vefat eden Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizi, 303 h. yılında vefat eden Ahmed b. Şuayb en-Nesai el-Horasani, 273 h. yılında vefat eden Muhammed b. Yezid b. Mace el-Kazvinî bunlardandır.

Eşsiz ilim adamları tarafından bu kitaplara kimi zaman şerhler yazmak, kimi zaman bunları ihtisar etmek suretiyle hizmette bulunulmuştur.

58 *er-Risaletu'l-Mustatrafa*, 36-37

Bundan sonra dördüncü asır geldi. Bu asırda yetişen hadis âlimleri üçüncü asırdaki hadis âlimlerinin yaptıklarından başka onların yaptıklarından farklı olarak ortaya koydukları çok az şeyler dışında yeni bir şey ortaya koymadılar. Bu asırdaki en meşhur imamlar arasında 360 h. yılında vefat eden İmam Süleyman b. Ahmed et-Taberani, 385 h. yılında vefat eden Ali b. Ömer ed-Darakutni, 311 h. yılında vefat eden Muhammed b. İshak b. Huzeyme, 354 h. yılında vefat eden Muhammed b. Hibban el-Busti, 321 h. yılında vefat eden Tahavi sayılır. Bundan sonra ilim adamlarının sahih kitaplara dair yaptıkları bazı istidrâkler dışında herhangi bir farklı çalışmaları görülmedi. 405 h. yılında vefat eden Ebu Abdullah Hakim en-Neysaburi'nin Müstedrek'i gibi.

Bunlardan sonra ise rivâyet çağından sonra daha başka âlimler geldi. Bunların yaptıkları ise ya sahih kitapları ihtisar etmek yahut onları bir araya getirip cem etmek olmuştur. 448 h. yılında vefat eden Ebu Abdullah el-Humeydi müsnedlerin tertip edildiği asırda Sahihayni (Buhari ve Müslim'in sahihlerini) cem etti. Sonra 606 h. yılında vefat eden Ebu's-Saadat Mubarek İbnu'l-Esir bablarını tertip etmek suretiyle Kütüb-i Sitte'yi bir araya getirdi. Sonra 807 h. yılında vefat eden Nuruddin el-Heysemi ve son olarak da 911 h. yılında vefat eden İmam Suyuti de bunları (Kütüb-i Sitte'yi) cem edip bir araya getirdiler.

İşte hadis-i şeriflerin tedvini oldukça uzun ve zorlu çeşitli aşamalardan ve düzenli merhalelerden geçip geldi ve sonunda bize bu şekliyle iyiden iyiye incelenip, tespit edilmiş olarak ulaştı. Bizim adımıza ve Müslümanlar adına Allah onları en iyi şekliyle mükâfatlandırsın. Ben şu düşünceyi sunmakta başarıyı yakalamış olmayı temenni ederim. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisinin geçirmiş olduğu bu merhalelerle birlikte pek güzel duygulu anlar yaşadım. Çünkü bu hadis-i şerifler güvenilir ve sağlam ellerden sevgi, kardeşlik ve merhametle dolu geniş kalplere intikal etmeye başladı. Bütün bunlar ise yüce Allah yolunda idi, onun rızasını elde etmek amacına yönelikti. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti hususunda çalışıp didinen kimselerden olmak Allah yolunda elde edilen bir şeref olarak onlara yeter ve Allah'ın onlardan razı olması da onlara yeter. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Nesillerin en hayırlısı benim çağdaşım olanlardır. Sonra onlardan sonra gelecekler sonra onlardan sonra geleceklerdir"* buyurmuştur. Böylelikle tedvinden önce ve tedvin esnasında ve bu tedvinin sona erdiği sırada Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisinin geçtiği bu çağlar yaklaşık olarak hayırlı olduklarına tanıklık edilen çağlar oldu. Şayet şanı yüce

Rabbim bana lütuf ve ihsanda bulunacak olursa ben hayatımı şerefli nebevi sünnetin hizmetine vakfedeceğim ki kısmen onlara uymuş olayım. Yüce mevlamdan hepimizi İslam sancağı altında Kur'ân-ı Kerim ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sahih olarak gelen sünnet üzerinde toplanıp söz birliği ederek bir araya getirmesini niyaz ederim. Şüphesiz ki o pek yakındır, duaları kabul edendir. Başta ona hamdettiğim gibi, sonda da ona hamdediyorum. Başarıyı veren, hidayete ileten odur, dönüş yalnız ona olacaktır. Allah, efendimiz Muhammed'e, onun aile halkına, ashabına, ona uyanlara ve kıyamet gününe kadar onun yolunun izleyicilerine pek çok salât ve selam eylesin. Âmin...

İSNÂD DİNDENDİR

Ashabın -yüce Allah hepsinden razı olsun-, tabiinin ve onlardan sonra gelenlerin -yüce Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- hadis-i şerife gereken itinayı göstermelerinin ve az önce geçtiği gibi hadis öğrenmek için yolculuklar yapmalarının asıl sebebi öncelikli olarak nakledecekleri rivâyetlerin senedinin âli olmasını istemeleri idi.

İkinci olarak, -ileride geleceği gibi- işittikleri hadisin sahih olduğundan emin olmak ve kendilerine herhangi bir hadisi ya da vakıayı rivâyet eden ravinin rivâyetinin sağlam olmasını istiyorlardı.

Bundan dolayı ilim adamları önceden de, sonradan da isnada oldukça önem verdiler, onu dinden saydılar, isnad için pek çok incelemeler yaptılar, sırf ona dair özel telifler ortaya koydular.

Bu hususta muhtemelen okuduğum en değerli eser gayretli, çalışkan hocamız, faziletli, büyük ilim adamı Şeyh Abdulfettah Ebu Gudde'nin -yüce Allah onu korusun ve ömrünün bereketiyle faydalandırsın, İslam'a ve Müslümanlara onu bir birikim olarak muhafaza buyursun- İsnad Dindendir adlı eseridir. O şöyle diyor:

"Yüce Allah bu Muhammedî İslam ümmetine çok sayıda özellikler vererek, pek bol meziyetlere sahip kılarak ona ikramda bulunmuştur. Bunların bir kısmı pak şeriat ile çeşitli ibadetler, muamelât, itaatlar ve sevaba sebep olan işlerin kolaylığı, ecirlerinin kat kat verilmesi gibi hususlar ile ilgilidir. Kimisi de şeriata hizmette bulunmak, şeriatın nakledilmesi, tebliğ edilmesi, tedvin edilmesi, zapt edilip hıfz edilmesi ile ilgilidir... Bu iki cihetin her birisi ile ilgili

azımsanmayacak kadar pek çok özellikler vardır.[59] Muhammed ümmetinin bu özelliklerinin en önemlilerinden birisi de bu pak şeriatın ve ilimlerinin öncekilerden sonrakilere tebliğ edilmesinde kullanılan isnad özelliğidir. Bu şeriatta nakledilen her bir ilimde aranan birinci şart isnâdtır. Hatta sonrakinin öncekinden, arkadan gelenin öndekinden öğreneceği bir kelimeyi dahi isnad ile öğrenirlerdi. Böylelikle yüce Allah ümmete şeriatın naslarının ve ilimlerinin sağlam bir şekilde tespit edilmesini lutfedip, nasip etti ve temelleri sapasağlam, değişiklikten ve değiştirilmekten korunmuş olarak ortaya çıktı. İlim adamları (sonraları) tedvinin yaygınlık kazanması ve dinin belli başlı alâmetlerinin sapasağlam yerleşmiş olmasına bel bağlayarak isnad hususunda işi gevşek tuttular.

İlim adamlarının dediklerine göre "isnad" bir kimsenin hadisi nakleden kimseyi zikredip, ona nispet ettiği zaman kullanılan "hadisi söyleyen kişiye isnad ettim" sözünden alınmıştır. İmam Ebu Abdullah el-Buhari'nin -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- "el-Camiu'l-Müsned es-Sahihu'l-Muhtasar min Umuri Rasûlillahi ve Sünenihi ve Eyyamihi" adını verdiği eserinde[60] İlim bölümü "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yalan söyleyen kimsenin günahı babı"nda söyledikleri buna örnektir:[61]

Bize Mekki b. İbrahim tahdis edip dedi ki: Bize Yezid b. EbuUbeydullah -ki o Seleme b. el-Ekva'ın azatlısıdır- Seleme'den şöyle dediğini tahdis etti: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: "Kim benim söylemediğimi aleyhime söyledi diye uydurursa cehennem ateşindeki yerine hazırlansın."

İşte bu (rivâyet zinciri)ne isnad, Buhari'nin ravileri zikrettiği bu zincire de "sened" adı verilir. İlim adamları isnadı: Metnin geliş yolunu nakletmektir diye, senedi de hadis metninin geliş yolu diye tarif etmişlerdir. Ona sened denilmesinin sebebi hadisin sıhhatine ya da zayıflığına hüküm vermek hususunda hadis hafızlarının ona dayanmalarından ötürüdür. Bu da "sened" kelimesinin sözlük anlamından hareketle böyle olmuştur. Sened ise bir kimsenin duvar ve buna benzer yaslanıp dayandığı şeye denilir.

---

59 Ümmet-i Muhammed'in özellikleri için, Kastalânî, el-Mevâhibu'l-Ledunniye, I, 422-402'e bakılabilir. O bunları otuz dokuz özelliğe kadar vardırmıştır. Aynı şekilde Zerkanî, Şerhu'l-Mevâhibi'l-Ledunniye, V, 398-474'e de bakılabilir.

60 Burada Sahih-i Buhari'nin tam ve eksiksiz adının bu olduğuna dair pek çok kaynaktan yapılan nakiller ile açıklanıp, ispat edilmiştir. Türk okuyucusu için verilen bu etraflı bilgiler gerekli görülmediğinden ayrıca tercüme edilmemiştir.

61 I, 201. *Fethu'l-Bârî*, Selefiyye Baskısı, 1380

Buna göre "isnâd" bir kimsenin yahut Meselâ Buhari'nin: Bize filan tahdis edip dedi ki: Bize filan tahdis etti... demesidir. "Sened" ise hadisin metninden önce adı verilen nakleden ravilere denilir. Burada hadisin metni ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in "Kim benim söylemediğimi aleyhime söyledi diye uydurursa..." buyruğudur. Muhaddislerin "sened" ve "isnadı" biri diğerinin yerinde kullandıkları da olur, hangisini kastettikleri ise karinelerinden anlaşılır.

Büyük ilim adamı Şeyh Tahir el-Cezairi -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Tevcîhu'n-Nazar ilâ Usuli'l-Eser adlı eserinde[62] şöyle diyor: "İsnadın "esnede" fiilinin mastarı olduğunu öğrenmiş olduk. Bu sebeple bunun tesniyesi de yapılmaz, çoğulu da yapılmaz. Çoğunlukla onunla "sened"in kastedildiği de olur, o vakit tesniyesi de, çoğulu da yapılarak bu iki isnadı olan bir hadistir, bu çok senedi (esânîd) olan bir hadistir denilir. "Sened" kelimesinin ise tesniyesi yapılır ama çoğulu yapılmaz. Bu iki senedi olan bir hadistir denilir ama bu "evtâd" vezninde "esnâd (senedler) kastedilerek)"ı olan bir hadistir denilmez. Sanki onlar (hadis âlimleri) "sened" anlamında isnadın çoğulunu yaparak onun (esnâd gibi) çoğulunu yapmaya ihtiyaç duymamışlardır. Bazı dilciler ise senedin sözlük anlamları itibariyle de çoğulunun yapılmayacağını sözkonusu etmişlerdir."[63]

İsnad bu ümmetin üstün özelliklerinden birisidir. Bu ümmetten önce herhangi bir kimseye bu özellik verilmemiştir. İsnadın dindeki yeri pek büyüktür. Hafız Hatib Bağdadi, Târîhu Bağdâd adlı eserinde[64] Ebu İshak İbrahim b. Muhammed el-Emin el-Buhari'nin biyografisinde Abdullah b. el-Mubarek'in öğrencisi Abdan'a kadar ulaşan senediyle şu rivâyeti kaydetmektedir: Abdan dedi ki: Abdullah b. el-Mubarek'i şöyle derken dinledim: İsnad bana göre dindendir. İsnad olmasaydı dileyen kimse dilediğini söylerdi ama bir şey söyleyene bu hadisi sana kim nakletti denilecek olursa adam susup kalıverir.[65]

---

62 s. 25

63 Ebu Ğudde'nin, *el-İsnâd mine'd-Din* adlı eserinden yapılan iktibas burada sona ermektedir. Buradan itibaren de muhakkik Halil Şîhâ sened kelimesinin çoğulu ile ilgili dilbilginlerinden ve çeşitli sözlüklerden geniş nakiller yapmaktadır. Okuyucumuzun ilgisini çekecek özellikte olmadığından ötürü ayrıca tercüme edilmemiştir.

64 VI, 166

65 İleride buna dair daha geniş açıklamalar gelecektir. Bu anlamdaki bir söz başka bir üslupla İmam Süfyan es-Sevri'den de, başkalarından da rivâyet edilmiştir.
Hafız İbn Salâh, *Ma'rifetu Envâi İlmi'l-Hadis* adlı eserinde "60. tür"de şunları söyler: "Bize Süfyan es-Sevri'den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Raviler yalan söylemeye başlayınca biz de onlara karşı tarihi kullandık. Yine bize Hafs b. Gıyâz'dan şöyle

Abdan dedi ki: "Abdullah bunu zındıklar ve onların hadis uydurmaları sözkonusu edilince söylemişti."

Abdullah b. el-Mubarek (radıyallâhu anh)'ın bu sözleri isnadın bu dindeki yerini en ileri derecede müşahhas bir şekilde ortaya koyan en üstün ve en açık bir ifadedir.

Hakim Ebu Abdullah en-Neysaburi, Ma'rifetu Ulumi'l-Hadis adlı eserinde[66] Abdullah b. el-Mubarek'in "isnâd dindendir, isnâd olmasaydı..." şeklindeki sözünü zikrettikten sonra şunları söylemektedir:

"Ebu Abdullah dedi ki: Eğer isnâd ve bu kesimin onu özellikle isteyip araması, onu korumak üzerindeki çokça ısrarları olmasaydı İslam'ın alâmeti yok olur gider, inkâr ve bid'at sahibi kimseler hadis uydurmak, senedleri ters yüz etmek (kalb etmek) sureti ile dine zarar verme imkânını bulurlardı. Çünkü haberler senedsiz olarak zikredilecek olursa bunlar kopuk ve ardı arkası kesik bir hal alırlar.

Nitekim bize Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yakub tahdis etti, bize el-Abbas b. Muhammed ed-Duri tahdis etti. Bize Ebu Bekr b. Ebu'l-Esved tahdis etti. Bize İbrahim Ebu İshak et-Tâlekânî tahdis etti. Bize Bakiyye tahdis etti, bize Utbe b. Ebu Hakim'in tahdis ettiğine göre o zayıf ve metruk ravilerden birisi olan İshak b. Abdullah b. Ebu Ferve'nin yanında idi. Onun yanında da Zührî de vardı. İbn Ebu Ferve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdu, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdu demeye koyulunca Zührî ona: Allah seni kahretsin ey İbn Ebu Ferve, Allah'a karşı ne kadar da cüretkâr bir kimsesin? Zikrettiğin hadisin senedini söylemiyorsun. Sen bizlere ipe sapa

dediği rivâyet edilmiştir. Sizler şeyhi (hadis rivâyet eden hocayı) itham edecek olursanız seneler ile onu hesaba çekiniz. Yani onun yaşını ve kendisinden hadis yazdığı kimsenin yaşını hesap ediniz.

Bu da bize İsmail b. Ayyaş'tan diye şöyle dediğine dair nakledilen rivâyet gibidir: Irak'ta idim. Hadis ehli bana gelerek burada Halid b. Ma'dan'dan diye hadis rivâyet eden bir adam var dediler. Kalkıp o adamın yanına gittim. Hangi sene Halid b. Ma'dan'dan hadis yazdın, dedim. O, 313 yılında, dedi. Ben: Sen Halid b. Ma'dan'dan ölümünden yedi yıl sonra hadis dinlediğini iddia ediyorsun, dedim. İsmail dedi ki: Halid 106 yılında vefat etmişti.

Bize el-Hakem Ebu Abdullah'tan şöyle dediği rivâyet edildi: Ebu Cafer Muhammed b. Hatim el-Kişşi Neysabur'a yanımıza gelerek Abd b. Humeyd'den hadis nakletmeye başlayınca ona ne zaman doğduğunu sordum, kendisinin 260 yılında doğduğunu söyledi. Ben arkadaşlarıma: Bu hadis hocası (şeyhi) Abd b. Humeyd'den ölümünden 13 yıl sonra hadis dinlemiştir dedim.

66 s. 6

gelmez hadisler naklediyorsun dedi."[67] Bunu bir başka yoldan Zührî'den, Hafız Ebu Sa'd es-Sem'ânî de Edebu'l-İmlâ ve'l-İstimlâ adlı eserinde[68] rivâyet etmiş bulunmaktadır. Orada "ipe sapa gelmez" sözünden sonra "bununla isnadı kaydediyor" demektedir.

İbnu'l-Mubarek'ten ve ondan başka çeşitli imamlardan isnadın makamını açıklamaya dair çokça sözler rivâyet edilmiştir. Hepsi de isnadın önemini, faydalarını, meziyetlerini, ona gereken itinanın gösterilmesi gerektiğini, onun İslami ilimlerin özelliklerinden olduğunu ifade etmektedir. Burada bunların bir kısmını aktarmak, isnadın dinden olduğuna dair yapılan açıklamaları tamamlayıcı ve İslam'ın pak şeriatının ve ilimlerinin tebliğ edilmesindeki etkisini açıklayıcı bir mahiyettedir.

İmam Malik -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- yüce Allah'ın: *"Ve muhakkak o sana ve senin kavmine büyük bir zikir (şeref)dir."* (Zuhruf, 44) buyruğunun tefsiri ile ilgili olarak bu bir kimsenin: Babam bana ceddimden tahdis etti demesidir, diye açıklamıştır.

Yine Abdullah b. el-Mubarek dedi ki: "İsnatsız olarak dini ile ilgili bir bilgiyi öğrenmeye kalkışan bir kimsenin misali dama merdivensiz çıkmaya çalışan kimsenin misali gibidir." Yine o şöyle der: "Bizlerle onlar arasında ayakta duran direkler (hakemdir)" demiştir. Direklerden kastı isnad, onlardan kastı ise bid'at ehli ve onlara benzeyenlerdir.

Süfyan es-Sevrî -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: "İsnad müminin silahıdır. Onun eğer silahı yoksa neyle savaşacaktır?" Yine o şöyle demektedir: "İsnad hadisin güzelliğidir. Kim ona gereken itinayı gösterirse işte bahtiyar odur."

Hafız İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzib adlı eserinde[69] 150 yılında vefat etmiş tefsir sahibi Mukatil b. Süleyman el-Horasani el-Belhi el-Basrî'nin biyografisinde şunları söylemektedir: "Nuaym b. Hammâd dedi ki: İbn Uyeyne'nin

67 Bizim "ipe sapa gelmez" diye tercüme ettiğimiz lafızların yerine Zühri, lafzan, *yuları ve dizgini olmayan hadisler* anlamına gelecek bir ibare kullanmıştır. Müellif yular ve dizgin kelimelerinin sözlük anlamlarına dair açıklamalardan sonra şunları söylemektedir: Senetlerle yular ile dizgin arasındaki benzetme yönü zapt ve rapt altına alıp tanımaktır. Devenin hareketi dizgini ile sağlandığı ve onun hareketinden istenen doğru yolda ilerlediği anlaşıldığı gibi hadisler de aynı şekilde senedindeki raviler ile bilinir, zapt edilir ve onlar sayesinde sahihi sahih olmayanından ayırt edilir.

68 s. 6

69 X, 279

yanında Mukatil'e ait bir kitap gördüm. Ben: Ey Ebu Muhammed sen tefsire dair Mukatil'den rivâyet naklediyor musun dedim. O: Hayır ama ben onu delil alıyor ve ondan yardım alıyorum, dedi. İbnu'l-Mubarek dedi ki: Onun tefsirinden bazı bölümlere baktıktan sonra: Bu ne büyük bir ilim, keşke isnadı da olsaydı, demiştir."

Râmehurmuzî de el-Muhaddisu'l-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî adlı eserinde[70] Şube b. el-Haccac'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Kendisinde haddesenâ yahut ahbaranâ ibaresi bulunmayan her bir hadis sirke ve bakliyattır."[71]

İmam Şafii de -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Senedsiz olarak hadis öğrenen bir kimsenin misali geceleyin odun toplayan kimseye benzer. Arasında yılan bulunan bir demet odunu farkında olmadan taşır gider. Süfyan b. Uyeyne de -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Bir gün Zührî bir hadis nakletti. Ben: Bunu senedsiz olarak naklet, dedim. Zührî: Sen dama merdivensiz mi çıkarsın, dedi.

Hafız Bakiyye b. Velid el-Hımsî -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Hammâd b. Zeyd ile birkaç hadisi müzakere ettim. O: -İsnatlarını kastederek- keşke bunların kanatları olsaydı ne kadar güzel hadislerdi, dedi. O keşke kanatları olsaydı sözleriyle bu hadislerin senedleri olmadığından ötürü yerden yukarıya yükselemeyen düşmüş rivâyetler olduğuna işaret etmektedir. Bazı ilim adamları da: Senedler hadislerin direkleridir yani kendileriyle sağlamlaştıkları dayanaklarıdır, demişlerdir.

Bazı hafızlar da şöyle demiştir: Dinini isnad olmadan öğrenmek isteyen kimsenin misali dama merdivensiz çıkmak isteyen kimseye benzer. Böyle bir kişi (dama dahi çıkamazken) semaya nasıl ulaşabilir? İmam Evzai -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: İlmin yok olup gitmesi ancak isnadın yok olup gitmesi iledir. Hafız Yezid b. Zurey" -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- da: Her dinin atlıları vardır. Bu dinin atlıları da senedleri bilen kimselerdir, demiştir.

70 s. 517

71 Şube'den benzeri bir rivâyet İbn Adiyy el-Kâmil, I, 48; Hatib, el-Kifâye, s. 283; Sem'ânî, *Edebu'l-İmlâ ve'l-İstimlâ*, s. 7'de yer almaktadır. "Sirke ve bakliyat"tan maksadı ise ucuz, değersiz, senedi olmadığından dolayı delil alınamayacağıdır. (Arapçası *hallun ve bakl* olan bu deyim, anlam olarak Türkçe'deki *abur cubur* deyimine yakındır. -Çeviren-)

Hafız el-Cevvâl[72] Ebu Sad es-Sem'ânî -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Edebu'l-İmlâ ve'l-İstimlâ adlı eserinde[73] şöyle demektedir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözlerinin de mutlaka nakledilmesi gerekir. Nakillerinin sıhhati ise ancak sahih isnad ile bilinir. İsnatta sıhhat de ancak sika bir kimsenin sika bir kimseden, adalet sahibi bir kimsenin adalet sahibi bir kimseden rivâyeti ile bilinir."

Sonra İmam Müslim, Ebu Davud ve İbn Mace'nin hocası Zuneyc Muhammed b. Amr er-Razi'ye kadar ulaşan kendi senediyle şöyle dediğini nakletmektedir: Ben 200 yılından az bir süre sonra vefat etmiş bulunan hafız, sika ve sağlam bir kişi olan Behz b. Esed el-Ammî el-Basrî'yi kendisine sahih bir isnâd zikredildiği vakit şöyle derken dinledim: İşte bu adalet sahibi ve kendilerinden razı olunan kimselerin birbirleri hakkındaki şahitliğidir. Eğer ona bir parça kusuru bulunan bir sened zikredilecek olursa bu sefer: Bu sorumluluk gerektiren bir iştir, der ve şunları eklerdi: Bir adamın bir diğerinden on dirhem alacağı bulunsa sonra da borçlu kişi bu borcunu inkâr edecek olursa alacaklı ancak adalet sahibi iki şahit ile onu tahsil edebilir. Allah'ın dininin adaletli kimseler yolu ile alınması elbette daha yerindedir."[74]

Hakim en-Neysaburi -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'in Tarihu Neysabûr adlı eserinde İshak b. Râhûye'den[75] dedi ki: Abbasi döneminde Horasan emiri olup 230 yılında vefat etmiş bulunan Abdullah b. Tahir bana bir hadise dair soru sorup, ben de ona o hadisi senedsiz olarak zikredecek olursam, bana senedini sorar ve şöyle derdi: İsnatsız hadis rivâyet etmek kötürümlerin işidir. Hadisin isnadıyla zikredilmesi Allah'ın Muhammed ümmetine bir ikramıdır.

---

72 İlim tahsili için çokça dolaşan anlamında bir sıfat. -Çeviren-

73 s. 4 ve 55'te

74 (Behz b. Esed'in) "Allah'ın dininin..." sözü ile kastettiği Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisleridir.

75 Muhaddisler "Sibeveyh, Nafteveyh, Amraveyh kelimeleri ile aynı vezinde olan (ve Râheveyh diye okunması da sözkonusu olan) bu ismi bu hususta kendi aralarında naklede geldikleri bir rivâyet sebebi ile "Râhûye" diye okurlar. Dilciler ve edebiyatçılar ise lügat itibariyle kelimenin asıl terkibine uygun olarak "Râheveyh" şeklinde telaffuz ederler. Arzu ederseniz buna dair etraflı açıklamalar için Allame et-Tehanevi -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'nin *Kavâidu fi Ulumi'l-Hadis* adlı eserine yazdığım s. 131'deki nota bakabilirsiniz. Orada eklediğim bu açıklamalar muhaddislerin yöntemini izleyerek yapılmıştır. Çünkü yapılan açıklamalar muhaddislerin ilgilendikleri ilimler ile alakalıdır. Burada ve daha sonra geleceği yerlerde bu kelimeyi muhaddislerin telaffuz ettikleri şekilde harekelemiş olduğumu belirtmek isterim.

Hafız Ebu Hatim er-Razi -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Allah Âdem'i yarattığından bu yana hiçbir ümmet arasında Nebilerinin eserlerini (onunla ilgili rivâyetleri) ve seleflerinin (geçmişlerinin) neseblerini[76] hıfz edip belleyecek güvenilir kimseleri sadece bu ümmet arasında yaratmıştır. Bunun üzerine bir adam ona: Ey Ebu Hatim bazen asılsız ve sahih olmayan bir hadis de rivâyet ettikleri olmaz mı, dedi. Ebu Hatim dedi ki: Onların (bu ümmetin) ilim adamları sahih olanı sakim olandan bilirler. Onların böylesini -yani vahi (zayıf) hadisi- rivâyet etmeleri bilgi içindir. Böylelikle onlardan sonra gelenler kendilerinin rivâyetleri birbirlerinden ayırt edip öylece hıfz edip bellediklerini açıkça anlasınlar.

İmam Ebu'l-Abbas Muhammed b. Abdurrahman ed-Değûlî es-Serahsî[77] -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Ben Muhammed b. Hatim b. el-Muzaffer'i şöyle derken dinledim: Yüce Allah bu ümmete isnad ile ikramda bulunmuş, onu şereflendirmiş, onu üstün kılmıştır. Eskisiyle yenisiyle bütün ümmetlerin hiçbirisinin isnad gibi bir geleneği yoktur. Onların ellerinde sadece birtakım sahifeler vardır. Kendilerine ait haberleri (ilahi olduklarını söyledikleri) kitaplarına karıştırmışlardır. Onların Nebilerinin kendilerine getirmiş olduğu ve Allah tarafından indirilmiş Tevrat ile İncil'i sika (güvenilir) olmayan kimselerden alıp kitaplarına katıp karıştırdıkları haberlerden ayırt edebilecek bir ölçüleri yoktur.

Nebisi sebebiyle Allah'ın daha da şereflendirmesini dilediğimiz bu şerefli ümmet ise hadisi kendi zamanında tanınan, doğruluğu ve güvenilirliği ile ün kazanmış sika birisinin yine kendisi gibi birisinden rivâyet eder ta ki haberleri ulaşacağı son yere ulaşıncaya kadar sonra da hafızların daha iyi hafız olanı, zaptı daha güçlü olanı diğerinden ayırt edinceye kadar kendisinden yukardaki (önceki) hocası ile daha fazla oturup kalkmış olanı ile daha az oturup kalkmış olandan ayırt edinceye kadar en ileri derecede araştırıp incelerler sonra da hadisi yirmi hatta daha fazla yoldan yazarlar sonunda onu yanlışlıktan,

76 Zürkani, Şerhu'l-Mevâhibi'l-Leduniyye, V, 454'te sonra da Abdulhayy el-Leknevî, el-Ecubetu'l-Fâdile, s. 24'te ondan naklen bu ifade: "... ve haleflerinin (sonralarından geleceklerin) neseplerini..." şeklinde zikredilmiştir ki bu tahriftir bu sebeple onu bu şekilde yazmayıp doğru olanı yazdım ve ona dikkat çektim.

77 Hafız, fıkıh muhaddisi Ebu'l-Abbas Muhammed b. Abdurrahman b. Sabur ed-Değulî es-Serahsî, 325 yılında vefat etmiştir. Yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Nitekim Zehebi, *Tezkiretu'l-Huffâz*, III, 823 ve yine Zehebî, *el-İber*, II, 205'teki biyografisinde de böyle denilmektedir. [Bundan sonra merhum Ebu Ğudde, ed-Değûlî nispetinin doğru okunuşunun ed- Değûlî olduğuna dikkat çekerek bunun böylece tespit edildiği kaynakları zikrettikten sonra, sonra telif edilmiş diğer kaynak eserlerde bu nispetin "ed-Değablî" diye tespit edilmiş olduğuna dikkat çekmektedir. -Çeviren-]

yanılmalardan arındırıp temizlerler, harflerini zaptederler ve sayıları ile tam bir şekilde tespit ederlerdi.[78]

78 Hafız Zehebi, *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 430'da imam, hafız, muhaddislerin şeyhi merhum Yahya b. Maîn'in biyografisini kaydederken şunları söyler: "Yahya b. Maîn dedi ki: Biz hadisi elli defa (elli yoldan) yazmadıkça onu hadis diye bilmeyiz."
Hafız İbn Hacer de *Tehzîbu't-Tehzîb*, XI, 282'de yine İbn Main'in biyografisinde şunları zikretmektedir: "Mücahid b. Musa dedi ki: İbn Main bir hadisi elli küsur defa yazardı. Abbas ed-Duri de İbn Main'den şöyle dediğini nakletmektedir: Biz bir hadisi otuz yoldan yazmayacak olursak onu bellemeyiz."
Hafız Zehebi, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 516 ve *Mîzânu'l-İ'tidâl*, I, 35'te Hafız İbrahim b. Said el-Cevheri et-Taberi el-Bağdadi'nin biyografisini kaydederken şunları söylemektedir: "Abdullah b. Cafer b. Hakan es-Sülemî dedi ki: Ben İbrahim b. Sa'd'a Ebu Bekr (radıyallâhu anh)'ın müsned olarak rivâyet edilen bir hadisi hakkında soru sordum. O cariyesine: Bana Ebu Bekr'in müsnedinden 23. cüzü çıkar, dedi. Ben: Ebu Bekr'in toplam olarak sahih yirmi hadisi dahi rivâyet edilmemişken 23 cüz de nereden çıktı, dedim. O şöyle dedi: Benim için eğer her bir hadis yüz ayrı yoldan yazılmamışsa o hususta ben yetim kimseyim, demektir."
Hafız Iraki -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- de Mustalahu'l-Hadîs'e dair elfiyesinin şerhi, II, 233 Mağrib baskısı Âdâbu Tâlibi'l-Hadis başlığında şunları söylemektedir: "Biz Ebu Hatim er-Razi'den şöyle dediğini rivâyet etmekteyiz: "Şayet bir hadisi 60 yoldan yazmayacak olursak onu bellemeyiz."
Yine Hafız Zehebi, Tezkiretu'l-Huffâz, II, 933'te Hafız Hamza b. Muhammed el-Mısrî el-Kinânî'nin biyografisini yazarken şunları söylemektedir: "Ebu Ömer b. Abdilberr dedi ki: Abdullah b. Muhammed b. Esed'i dinledim. Ben Hamza el-Kinânî"yi şöyle derken dinledim: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bir tek hadisi yaklaşık 200 yoldan tahriç ettim. Az sayılmayacak kadar çok sevindim ve bu hoşuma gitti. Rüyamda Yahya b. Maîn'i gördüm ve: Ey Ebu Zekeriya ben bir hadisi 200 ayrı yoldan tahriç ettim dedim. Bir süre sustu, bana bir şey demedi sonra: Bunun "çoklukla övünüş sizi oyaladı" (Tekâsur, 1) buyruğunun kapsamına gireceğinden korkarım, dedi.
İmam Yahya b. Maîn -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bu sözleriyle tahriçte bu kadar işi geniş tutmanın faydasının az olduğuna hatta bazen bunun karşılıklı övünme, kendisini büyük sayma ve başkalarına yukardan bakma gibi hallerden kaynaklanma ihtimali vardır, anlamına işaret etmektedir. Bundan dolayı böyle bir işe girmek güzel sayılmaz. İmam Şâtibî bu gibi çalışmaları ilmin asıl iskeletinden değil de, güzelliklerinden değerlendirmiştir. Bu sebeple zamanın ve diğer imkânların bu yolda kaybedilmemesi gerekir. Merhum Şâtibî *el-Muvafakat*, I, 77 ve 81. sahifelerde şunları söylemektedir: "İlmin bir kısmı ilmin ana iskeletindendir, bir kısmı ise iskeletinden olmayıp onun güzelliklerindendir. Bir kısmı da ne iskeletindendir, ne de güzelliklerindendir." Sonra da ilmin güzelliklerinden olana örnek vermek üzere şunları söylemektedir: "Hadisin çok sayıda rivâyet yolundan tahriç edilmesi için uğraşmak buna örnektir. Bundan kasıt hadisin mütevatir olduğunu ortaya koymak olmayıp, hadis sahabe, tabiin ya da başkaları döneminde âhâd bir hadis olsa dahi kendisinin o hadisi çok sayıda hocadan aldığının ve değişik yollardan onu rivâyet ettiğinin tespit edilip, sayılması için bu işi yapmaktır." Sonra da Şâtibî, Hamza el-Kinânî ile ilgili bu hikâyeyi kaydettikten sonra şu sözlerini eklemektedir: "Onun -yani Yahya b. Maîn'in- bu söyledikleri itibar için kaydedilecek rivâyetler hakkında doğrudur. Çünkü itibar için bir rivâyetin bir iki yoldan tahriç edilmesi ondan gözetilen maksat açısından yeterlidir. Buna göre daha fazlası fuzuli bir iş olur."

Bu yüce Allah'ın bu ümmete ihsan ettiği nimetlerin en faziletlilerindendir. Bu sebeple Allah'tan bu nimete ve diğer nimetlerine şükretmeyi ilham etmesini dileriz. Ondan kendisine yakınlaştıracak, nezdinde yakın bir mevkiye sahip kılacak işleri yapmaya muvaffak kılmasını, sebat vermesini, ona itaat olan işlere sımsıkı sarılmamızı sağlamasını dileriz. Şüphesiz ki o bizim velimizdir, her türlü hamde layık olandır.

Çok rihle yapan hafız musannıf 309 yılında vefat etmiş bulunan Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Raşid b. Mâ'dân es-Sakafî el-Asbahânî dedi ki:[79] Bana ulaştığına göre yüce Allah bu ümmete şu üç özelliği vermiş olup, ondan önceki ümmetlere vermemiştir: İsnat, nesepler ve i'râb.

Hafız İbn Hazm -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- el-Fısal fi'l-Mileli ve'l-Ahvai ve'n-Nihal adlı eserinde[80] özetle şunları söylemektedir: "Sika bir kimsenin yine sika birisinden Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e muttasıl bir senedle ulaşıncaya kadar nakilde bulunması ve onlardan her birisinin kendisine o haberi verenin ismini ve nesebini vermesi, hepsinin de durumunun, muayyen olarak kimliklerinin, adalet sahibi olduklarının, zaman ve mekânlarının bilinmesi özelliğini Allah diğer bütün din mensupları arasında Müslümanlara vermiş ve bunu onlar arasında aradan geçen uzun zamana rağmen taptaze ve yepyeni olarak muhafaza etmiştir. Bu senedi öğrenmek maksadı ile ya-

79 Bu ibareyi Hafız Kastalânî, el-Mevâhibu'l-Ledunniyye adlı eserinde "Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed dedi ki: Bana ulaştığına göre yüce Allah özel olarak..." lafzı ile zikretmiş, büyük ilim adamı Zürkanî de Şerhu'l-Mevâhibi'l-Ledunniyye, V, 455'te buna bağlı olarak Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed'i tanıtmak üzere şu ifadeleri yazmıştır: "Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Abdulbaki b. Mansur el-Bağdadi. Hafız, imam, uyulan bir önder olup, faziletli birisi idi. 489 yılı rebiu'l-evvel ayı 2. günü vefat etmiştir." Ancak bu hususta merhum Zürkani, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed'i tayin hususunda yanılmış bulunmaktadır. Çünkü 463 yılında vefat etmiş bulunan Hatib Bağdadi bu haberi senediyle Şerefu Ashabi'l-Hadis, s. 40'da Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed'den diye rivâyet etmiştir. Onun senedinde ismi verilmiş olan bu hoca: "Onun hocasının hocasının hocası" diye anılmaktadır ki Hatib Bağdadi'den uzun bir dönem önce vefat etmiştir. Benim tespit edebildiğime göre bu şahıs Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Raşid b. Ma'dân es-Sakafi olup vela yoluyla Sakafî'dir ve Asbahani nispetlidir. Zehebi, Tezkiretu'l-Huffâz, III, 814'te onun biyografisini yazmış ve onu hafız, çok rihle yapan, musannıf diye nitelendirdikten sonra şunları söylemektedir: "Ebu'ş-Şeyh dedi ki: O muhaddis oğlu muhaddistir. Tasnif ettiği çokça eseri vardır. Kirman'da 139 yılında vefat etmiştir."

Arkadaşımız Türkiyeli ilim adamı Prof. Dr. Muhammed Said Hatiboğlu *Şerefu Ashabi'l-Hadis* kitabının tahkikinde Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed'i tayin etmekte tereddüt göstermiş, onun vefat tarihini tayin etmemiş bulunmaktadır. Benim tespit edebildiğim kadarıyla da ona dair açıklama bunlardır. Allah en iyi bilendir.

80 II, 81–82

ratıcılarından başka kimsenin sayılarını bilemediği sayıda çok kişi pek uzak yerlere yolculuk yapıp giderler, nakledenin yakınında bulunan kimseler de onun rivâyetini kaydetmeye özellikle gayret gösterirler.

Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun ki Allah onlar için bu ilmi korumayı bizzat kendisi üzerine almıştır. Şayet onlardan herhangi birisi nakilde bulunurken bir kelimede olsun ya da bundan fazlasında olsun bir yanılması olmuşsa bunu dahi kaçırmamış, tespit etmişlerdir. Bir fasık kişinin uydurma bir kelimeyi araya sokuşturmasına da imkân yoktur. Şükrümüz yüce Allah'a mahsustur.[81]

81 Evet, gerçekten böyledir. Size bunun bazı tanıklarını zikretmek isteriz. Hafız Zehebi, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 273'te Hafız Ebu İshak el-Fezarî'nin biyografisinde Hafız İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 152'de yine onun biyografisinde Hafız Suyuti, *Tarihu'l-Hulefâ*, s. 194'te, büyük ilim adamı Ali el-Kari, *el-Mevzûât*, s. 14'te şunu zikretmektedir:
"İbn Uleyye ve İshak b. İbrahim'den şöyle dedikleri nakledilmiştir: Harun er-Reşid bir zındık yakalayıp, onun boynunun vurulmasını emretti. Zındık kişi ona neden boynumu vurduracaksın, dedi. Harun: Kulların senden yana rahata kavuşması için, dedi. Zındık: Ey müminlerin emiri, sen peki benim aranızda uydurduğum dört bin hadisi ne yapacaksın? Bu uydurduklarımla haram olanı helal, helal olanı haram kıldım. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise bunlardan bir harf dahi söylememiştir. Bu sefer Harun ona şöyle dedi: Ey Allah'ın düşmanı, peki sen Ebu İshak el-Fezari ile Abdullah b. el-Mubarek dururken bu yaptıklarını tek tek elekten geçirip, uydurduklarını harf harf ortaya çıkaracak olmalarına ne dersin, dedi."

447 yılında salih, adaletli Abbasi halifesi el-Kaim bi Emrillah -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- döneminde bazı Yahudiler yazılı bir belge ortaya çıkardı ve bunun Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Hayber Yahudilerine üzerlerinden cizyenin düşürüldüğüne dair yazdığı mektup olduğunu iddia ettiler. Bu belgede ashabtan bazılarının (Allah onlardan razı olsun) buna dair şahitlikleri de yazılı idi. Ayrıca bunun Ali (radıyallâhu anh)'ın el yazısıyla yazılmış olduğunu da söylediler. Bu iddia ile başkanlar başkanı el-Kaim bi Emrillah'ın veziri Ebu Kasım Ali b. el-Hasan'a geldiler. Başkanlar başkanı da bu mektubu Hafız Hatib Bağdadi -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'a gönderdi. Hatib mektubu inceledikten sonra şunları söyledi: Bu yalan ve uydurmadır. Ona: Bunu nereden çıkardın, diye sorulunca şöyle dedi: Bu mektupta Muaviye (radıyallâhu anh)'ın şahit olduğu yazılıdır. Kendisi ise Mekke fethedildiğinde Müslüman olmuştu. Mekke hicretin 8. yılında fethedildi, Hayber ise hicretin 7. yılında fethedildi. Ayrıca bu mektupta Sad b. Muaz (radıyallâhu anh)'ın şahit olduğu da yazılıdır. Hâlbuki Sa'd b. Muâz Hayber'in fethinden iki sene önce Kureyza oğullarının esir alındığı gün vefat etmiştir. Başkanlar başkanı onun bu açıklamasını güzel ve yerinde bulup, o açıklamaya dayanıp, onun gereğini yerine getirdi. Yahudileri de ellerindeki mektubun uydurma olduğu ortaya çıktığı için çok kötü bir şekilde geri çevirdi.

Yani Hatib -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- o yazılı belgenin yalan olduğuna, Hayber'in fethinden iki sene önce vefat etmiş bulunan Sad b. Muaz'ın şahit olarak yazıldığını söylemeleri ve yine Hayber fethinden bir sene sonra Müslüman olmuş bulunan Muaviye'nin şahit olduğunu zikretmelerini delil olarak göstermiştir. Çünkü Muaviye Hayber fethedildiğinde Müslüman da değildi, sahabi de değildi. Ashab arasındaki

Ama mürsel ve mudallıkla birlikte rivâyet Yahudilerin birçok rivâyetinde bulunabilir. Fakat onlar bu rivâyetleriyle Musa (aleyhisselâm)'a bizim Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yaklaştığımız kadar yaklaşamazlar. Aksine onlar kendileri ile Musa arasında 1500 yıllık bir süre içerisinde 30 asırdan daha fazla bir süre kalacak kadar ancak yaklaşabilirler. Daha ilerisine geçemezler. Onlar nakillerinde ancak Şem'un'a ve onun gibilerine kadar ulaşabilirler.

Hristiyanlara gelince, onlar nezdinde bu nitelikte bir nakil sadece talakın haram kılınması ile ilgili bulunmaktadır. Üstelik bunun kaynağı yalancılığı sahih olarak tespit edilmiş, yalancı birisidir... Bir yalancı yahut kimliği bilinmeyen şahısları da kapsayan yollarla nakilde bulunmaya gelince, bu Yahudilerle hristiyanların nakillerinde çokça görülür.

Ashabın ve tabiinin -Allah onlardan razı olsun- sözlerine gelince Yahudilerin kesinlikle herhangi bir nebinin arkadaşına ya da ona tabi olan birisine ulaşmalarına imkân olmadığı gibi, hristiyanların da Şem'un (Simon) ve Pavlus'tan daha ötesine ulaşmalarına imkân bulunmamaktadır." (İbn Hazm'dan alıntı burada sona ermektedir.)[82]

Hafız kadı Ebu Bekr b. el-Arabî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Sirâcu'l-Murîdîn adlı eserinde zikredip hocamız mağribin hafızı Abdulhayy el-Kettani'nin -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Fihrisu'l-FeHâris ve'l-Esbât adlı eserinde zikrettiğine göre şunları söylemektedir:[83] "Allah bu ümmete isnadı lutfederek ikramda bulunmuştur. İsnadı bu ümmetten başkasına vermemiştir. Bu sebeple Yahudilerle hristiyanların izlediği yolu izlemekten ve senedsiz hadis nakletmekten sakınınız. O takdirde Allah'ın üzerinizdeki nime-

---

şahitlerden birisi nasıl olabilirdi? Bu hadiseyi Hatib Bağdadi'nin biyografisini yazmış olanlar zikretmiş bulunmaktadır. Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ,* IV, 18; Tacuddin es-Subkî, *Tabakâtu'ş-Şâfiiyye,* III, 14; İmam İbnu'l-Kayyim, *el-Menâru'l-Munîf,* s. 105; Hafız İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* XII, 101; Sehâvî, *el-İlân ve't-Tevbîh,* s. 10'da bunu zikretmeleri örnek olarak gösterilebilir. Her asırda bu dini hilebazların tuzaklarından ve batılcıların desiselerinden koruyacak kimseleri var eden Allah'a hamdolsun. *"Muhakkak zikri biz indirdik ve onu koruyacak olanlar da elbette bizleriz."* (Hicr, 9)

82 Büyük ilim adamı, kuvvetli deliller sahibi, mudakkik Mekke 1306'da vefat etmiş bulunan Şeyh Rahmetullah b. Halilurrahman ed-Dihlevi el-Hindi Hindistan'da kendi çağdaşı büyük hristiyan papazlarından birisi olan Vender ile tartışmalarını kaydettiği *İzharu'l-Hakk* adlı eserinde "ikinci fasıl kitap ehlinin elinde eski ahid ve yeni ahid kitaplarından herhangi birisine ait muttasıl bir senetlerinin bulunmadığına dair açıklama" diye bir başlık açmış ve bu başlık altında onların kitaplarından bunu açıkça ifade eden delilleri ve onların sözlerini iki ciltlik Katar baskısının I, 101-145'e kadar devam eden 45 sahifede kaydetmiş bulunmaktadır.

83 I, 50

tini siz kendinizden uzaklaştırmış olur, itham edilmenize kendiniz yol açmış, makam ve mevkiinizi aşağıya indirmiş, Allah'ın kendilerine lanet edip, gazap ettiği bir kavim ile ortak (olumsuz) niteliğe sahip olmuş, onların izinden gitmiş olursunuz."

Hafız İmam İbn Teymiye de -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye adlı eserinde[84] şunları söylüyor: "İsnat bu ümmetin özelliklerindendir. O İslam'ın bir özelliğidir. Diğer taraftan isnâd ehli sünnetin bir özelliğidir. Rafızîlerin isnada gösterdiği itina çok daha azdır."[85] Çünkü onlar ancak kendi hevalarına uygun düşeni tasdik ederler. Ravinin yalan söylemesinin onlara göre alâmeti ise hevalarına muhalif olmasıdır. Bundan dolayı Abdurrahman b. Mehdi şöyle demiştir: İlim ehli lehlerine ve aleyhlerine olanı da yazarlar. Heva ehli ise ancak lehlerine olanları yazarlar. Bid'at ehli ise kendilerinin uydurup, güvendikleri başka bir yol uydurmuşlar, onlar hadisi de hatta Kur'ân'ı da kendi asıl inançlarının delilleri arasında sadece destek olsun diye zikrederler. Yoksa dayanak olsun diye değil."

Büyük ilim adamı Şeyh Ali el-Kari de -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Şerhu Şerhi'n-Nuhbe adlı eserinde[86] şunları söylemektedir: "İsnadın aslı bu ümmetin özelliklerinden üstün bir özellik ve müekked sünnetlerden ileri derecede bir sünnet hatta kifaye farzlarından bir farzdır."

Hafız İbn Hacer de -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle diyor: "Uydurma olan hadis böyle olmayan bir hadisten isnâd yolu ile bilindiğinden ötürü isnadı bilmek farz-ı kifayeler arasındadır."[87]

---

84 IV, 11 Bulak baskısı ve VII, 37 tahkikli baskı

85 Derim ki: "Evet, durum gerçekten böyledir. İsnada bu kadar muazzam ihtimam göstermek ehl-i sünnete ait bir özelliktir. İmamiye şiası nezdinde isnada önem verilmemiştir. Çünkü onlar şöyle derler: Bizim elimizdeki bütün hadislerin Masun'dan sadır olduğu kesindir. Böyle olanın da ayrıca senedinin göz önünde bulundurulmasına ihtiyacı yoktur." Şia âlimlerinin büyüklerinden birisi olan ve 1351 yılında vefat etmiş bulunan Abdullah el-Mamekani bu sözleri onlardan Tenkihu'l-Mekal fi İlmi'r-Rical, I, 177'de nakletmiş sonra bizzat kendisi bu sözün kabulünü tartışarak ricalin (ravilerin) durumlarını göz önünde bulundurmaya ihtiyaç bulunduğunu ortaya koymuştur.

Dr. Abdullah Feyyaz'ın Tarihu'l-İmamiyye ve Eslafihim mine'ş-Şia adlı eserin 140. sahifesinde şöyle denilmektedir: "İmam, imamiyeye göre masum olduğu için onun söyledikleri şeylerde şüphe etmeye gerek ve imkân yoktur." 158. sahifede de şöyle demektedir: "İmamların masum olduğuna inanmak onlardan sadır olan hadislerin sahih olmasını gerektirmektedir. Ayrıca bu hadislerin senetlerinin ehl-i sünnetteki durum gibi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ulaştırılmasını şart koşmamışlardır."

86 s. 194

87 Büyük ilim adamı Ali el-Kari, *Mirkatu'l-Mefâtîh*, I, 218'den naklen

Üstadımız muhakkik imam Osmanlı devletinin son Şeyhu'l-İslam'ı Kahire, 1373'te vefat etmiş bulunan Şeyhu'l-İslam Mustafa Sabri et-Tokadi -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- yayınlandığı zaman hicri 14. asrın kitabı diye nitelendirilen biricik, eşsiz kitabı olan "Mevkifu'l-Akli ve'l-İlmi ve'l-Âlem min Rabbi'l-Âlemin ve İbadihi'l-Mürselin adlı eserinde Müslümanların pak sünneti koruyup, onu sağlam bir şekilde tespit etmek amacı ile gösterdikleri ihtimamı ve isnâd yolu ile onu koruyup, muhafaza etmeye dair gösterdikleri itinayı sözkonusu ederken şöyle diyor:[88]

"Nebevi hadislerin sağlam bir şekilde belgelendirilmesi için İslam'da izlenen yol bu husustaki yolların en üstünü ve en ileri olanıdır. Bu yolun dikkati ve üstünlüğü ile rivâyetlerin sağlamlığının tespiti hususunda batıda izlenmiş ilmî hiçbir yöntem ona yaklaşamaz, onunla boy ölçüşemez. Meselâ, Buhari'nin Sahih'inde tekrarlar dışında müsned 2602 hadis vardır. Buhari bu hadisleri kendisinin ezberlemiş olduğu yüz bin hadis arasından seçmiştir. Buhari'de iki bine yakın ravi vardır. O da bunları kendisinin tanıdığı ve sika olan otuz bin küsur ravi arasından seçmiştir. Buhari'nin kitabı dört büyük cilt kadardır. Senedleri hazfedildikten sonra ise orta hacimli tek bir cilt kalır.

Şimdi siz ve bütün dünya bu hacimdeki bir tarih kitabında işitilen rivâyetlerin müellifin kendisinin de, diğer ilim adamlarının da isimleriyle ve nitelikleriyle tanıdığı sika (güvenilir) iki bin raviden sema yoluyla rivâyet edilmiş başka bir kitap işittiniz mi? Üstelik kitabın her bir cümlesi bir satır yahut daha fazla veya biraz daha az olup bunu filan kişi bizzat filan kişiden dinlemiş ve bu isnâd ve sema Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e varıncaya kadar böylece devam edip gitmiştir. Böylelikle yaklaşık olarak kitabın her bir satırı için rivâyetinin sorumluluğunu taşıyan şahit raviler ortaya konulmuş olmaktadır."

Şüphesiz ki bu dünyada Müslümanlardan başkalarının yanında bulunmayan bir şeydir.[89]

---

88 IV, 78. Ayrıca *el-Kavlu'l-Fasl Beynellezine Yu'minune Bi'l-Gayb Vellezine La Yu'minun*, s. 67, Kahire, Daru's-Selam, 1407 baskısı. Bu ise *Mevkifu'l-Akl* adlı eserinin 3. babını teşkil eden bir kitaptır. Yayıncı acilen yayınlamayı gerektiren bir sebep dolayısıyla bağımsız bir kitap halinde yayınlamıştır.

89 Hocamız İmam Mustafa Sabri -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bu sözlerinden önce 57–58 ve 87'de şu sözleri söylemektedir:

"Peygamber olarak gönderildiğinden vefatına kadar hayatının bilinmesi bakımından Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e denk ya da ona yakın bir kimsenin olmadığını söylemek kesinlikle abartı değildir. Özellikle onun gerektirici sebeplerle birlikte

söylediği hadisleri zapt edilip, tedvin edilmiş bulunmaktadır. Yine İslam'ın Nebisinin sünnetinin zapt edilmiş olması kitap ehlinin kitaplarının zaptından daha sahih ve daha sağlamdır dersek, yine abartılı bir iddiada bulunmuş olmayız.

Çünkü Nebimizin hayatına, onun söz ve fiillerinin yakından takip edilip, tespit edilmesine gösterilen mükemmel itina aynı zamanda bizzat bu işi takip edip, peşine düşenlerin hayatına yani ondan rivâyet edenlerin nakledenlerin hayatına da gereken itinayı gösterme sonucuna götürmüştür. Dünyada kendisine itina gösterildiği için onunla karşılaşmış ve ondan bir şeyler rivâyet etmiş bulunan herkese rivâyet nakledene ve rivâyet naklettiği kimseye ve Efendimiz Allah'ın Rasûlü Muhammed'e ulaşıncaya kadar bütün ravilere itina gösterilmesine sebep olmuş başka hiçbir kimse yoktur. İbn Sa'd'ın *Tabakat*'ı, İbnu's-Seken'in *Kitabu's-Sahabe*'si, İbn Abdilberr'in *el-İstiab*'ı, Beğavi'nin *Marifetu's-Sahabe*'si, İbnu'l-Esir'in *Usdu'l-Ğabe*'si, İbn Hacer'in *el-İsabe*'si gibi ve daha başka pek çok kitap ashab-ı kiram hakkında telif edilmiştir. Bu kaynaklarda yaklaşık on bin sahabi biyografileriyle birlikte yer almaktadır.

Esmau'r-Rical'e dair eserlerde tabiin ve etbau't-tabiin'den en azından yüz bin kişinin hayatı incelenmiştir. Alman ilim adamı Sprenger'in tahminine göre ise bunlar beş yüz bin kişidir. Buna göre Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hayatına gösterilen dikkat ve itina İslam'ın mucizelerinden birisidir dersek aşırıya kaçmış olmayız. Adı geçen Alman ilim adamı Hindistan'ın Kalkutta şehrinde basılan ve kendisinin tashihini yaptığı *el-İsabe* kitabında şunları söylemektedir: Dünya Müslümanlar gibi bir ümmet görmemiştir ve görmeyecektir. Onların ortaya çıkardıkları *rical ilmi* sayesinde yarım milyon insanın hayatı inceleme konusu olmuştur.

Rical tenkidi yani hadis ricali tenkidinin İslam'da tedvin edilmiş ciltlere sığmayacak özel kitaplarının telif edilmesi ise yeterli bir göstergedir. el-Mizzi'nin *Tehzîbu'l-Kemâl* adlı eseri ve Alauddin Moğoltay'ın ona yazdığı tekmilesi (ile) 13 ciltlik eseri Hafız İbn Hacer'in 12 ciltlik *Tehzîbu't-Tehzîb*'i, Zehebi'nin *Mîzânu'l-İ'tidâl*'i, İbn Hacer'in *Lisanu'l-Mizan*'ı bunlar arasında örnek olarak zikredilebilir ve elbette ki bunların dışında sayılamayacak kadar eserler de vardır.

Ricalin (hadis ravilerinin) hallerini bu şekilde enine boyuna bütün incelemelerden maksat hadisleri rivâyet edenlerin doğruluk, zapt (sağlam belleme) ve güvenilirlik bakımından mertebelerini tespit etmektir. Büyük ilim adamı faziletli Şeyh Şibli en-Numani el-Hindi *es-Siretu'n-Nebeviyye* adlı eserinde şöyle diyor: "Şüphesiz yeryüzünde yaşayanların tümüne din kurucuları arasında üstün bir varlığa sahip olan kimdir diye genel bir soru yöneltecek olursak şüphesiz ki bu soruya verilecek olan cevap farklı dinlere mensup kimselerin farklılığı sayısınca değişik gelecektir.

Ama sorumuzu daha açıklayıcı ve daha etraflı bir şekilde sorup, mesela: Diğer kutsal kitaplara nasip olmayan bir şekilde kendisine indirilmiş olan kitabın bütün metinleri harfi harfine doğrulukla ve başarılı bir şekilde tamamen tespit edilmiş olan kişi kimdir diye soracak olursak;

Diğer bir yandan da hayatının bütün vakaları kaydedilip, nakledilmiş, bütün fiilleri, sözleri, yolculukları, ahlakı ve elbisesinin şekline, elbiselerini giyiş şekline varıncaya kadar alışkanlıkları, yüz çizgileri, konuşması ve yürüyüş şekli, geçim tarzı ve hatta yemesi, içmesi, uyuması, gülümsemesi, bütün ayrıntılarıyla, teferruatıyla çalışmaları tespit edilmiş kimdir diye soracak olursak şüphesiz verilecek cevap Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) olacaktır." (Muhtasar olarak ve kısmen tasarruf ile)

Büyük ilim adamı Şeyh Abdurrahman el-Muallimî -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- İbn Ebu Hatim er-Razi'nin Takdimetu'l-Ma'rife li'l-Cerhi ve't-Ta'dil adlı eserinin başında şunları söylemektedir: "İnsan dininde ve dünyasında çokça bilgiye ihtiyaç duyar. Bunları da ancak haberler yolu ile elde edebilir. Verilen haberlerin arasında hak batıl, doğru yalan, isabetli hatalı haberler olduğundan ötürü o bunları birbirinden ayırt etmek zorunda kalır.

Şanı yüce ve mübarek Allah da bizim için aziz ve celil Rabbimizin kitabının tefsiri, Nebimizin (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sünneti, ashabının rivâyetleri, hakimlerin verdikleri hükümler, fukahanın fetvası, dil ve edebiyat, şiir, tarih ve daha başka gerek duyacağımız bütün haberleri bize hıfz edip, koruyan, doğru sözlü, samimi bir selefe sahip olma imkanını vermiştir."

Bu doğru sözlü, samimi selef bu haberlerde senedlere bağlı kaldıkları gibi kendilerinden sonra gelenlerin de senedlere gereken dikkat ve bağlılığı göstermek durumunda bırakmışlardır. Kendileri ayrıca ravilerle ilgili haberleri tenkide yardımcı olacak ravilerin hallerini de adım adım izlediler ve bu hususta hıfz edip, belledikleri arasında bunları da bize muhafaza ederek geriye bıraktılar. Ravilerin hallerini inceden inceye araştırıp, her bir ravi hakkında hak ettiği hükmü verdiler. Böylelikle tek başına dahi bulunsa verdiği haberini delil gösterme gereken kimseleri ancak başka bir destekleyici rivâyet bulunması halinde rivâyeti delil gösterilebilecek kimselerden rivâyeti delil olmamakla birlikte tanık gösterilebilenlerden, bazı hallerde kendisine güvenilip, bazı hallerde güvenilmeyecek ravilerden ve bundan daha alt mertebede işi gevşek tutan (mütesahil), gaflet edip yanılan ve yalancı kimselerden ayırt ettiler.

Haberleri de ele alarak onları tenkit süzgecinden geçirdiler ve olabildiğince tetkik ettiler. Bunun neticesinde elde ettikleri rivâyetleri sahih kitaplara koydular. Zahirleri itibariyle sahih olan haberleri de araştırıp buldular, geniş ilimleri ve ince kavrayışları sayesinde bu hadisleri sıhhat derecesinden hangi sebeplerin uzaklaştırdığını bilip ortaya koydular, illetlerini açıkladılar, nerede tutarsız olduklarını beyan ederek bu gibi hadisleri de ilel kitaplarına yerleştirdiler.

Bununla birlikte yalan haberleri ölüme mahkûm etmeye de çalıştılar. Onların fazilet sahibi olanları bu gibi rivâyetlerden ancak zikretmeye ihtiyaç duydukları rivâyetleri naklettiler. Bundan kasıtları ise o rivâyetleri nakleden kimsenin yalancılığına yahut zayıf, gevşek bir ravi olduğuna delil göster-

mekti. Aralarından müteahhir olup da duyduğu her bir şeyi rivâyet ederek müsamahakâr davranan kimseler de bu yaptığını açıkça ifade etmiş ve temel kuralları ortaya konulmuş, belirgin işaretleri dikilmiş bulunan tenkit süzgecinden geçirme işini insanlara bıraktılar. Bu sebeple muhakkik müsteşrik D. S. Marfoliouth, haklı olarak şöyle diyor: "Müslümanlar kendilerine ait bir ilim olan hadis ilmiyle istedikleri kadar övünebilirler."[90]

Abdulfettah (Ebu Ğudde) dedi ki: Bu sözler ve sened yahut isnada verilen ihtimam ile ilgili imamlardan gelmiş olan daha başka sözler, önceki İslam âlimlerini bir kitaba tam olarak itibar etmek için şu şartları aramaya itmiştir: O kitabı rivâyet eden kişi zapt ve adalet sahibi, sika birisi olup, kitabı müellifine bizzat okumuş olmalıdır. Yahut onun elinde kitabın okunduğuna ve hocalarından, hocaları kendi hocalarından müellifine varıncaya kadar alınmış olduğuna dair muttasıl bir sened bulunmalıdır.

İlim sahibi bir kimsenin "vicade" yoluyla bulduğu fakat müellifinden bizzat dinlemediği, ondan elinde icazet bulunmayan kitaba gelince böyle bir kitap - mustalah (hadis usulü) ilmi âlimlerinin tespit ettiği gibi- munkatı' ve mürsel haber sayılır. Önceki muhaddis ve fukahanın büyük çoğunluğu naklettiği haberi böyle olan birisinden ilim öğrenmeyi kabul etmemişlerdir. Sonrakiler ise bunu oldukça dar şartlara bağlı olarak caiz görmüşlerdir. Buna sebep ise sonraki asırlarda rivâyet şartının imkânsız bir hal almasıdır. Ancak onlar bunu kitabın müellifine nispetinden emin olunması halinde kabul etmişlerdir. Kitabın müellifine nispetinden emin olunmuyorsa ittifakla ona itibar edilmez.

Bütün bunların böyle olmasının tek sebebi naklin sahih olması, sağlam rivâyetin eksiksiz olması, ilmi bir sözün tam sabit ve sahih olarak alınması, onun iyice zapt edilmesi, tarihinin ve sonraki nesillere en güvenilir sağlam yolla intikal etmesinin sağlanmasıdır.

Bu sebeple onlar bahis ve araştırma adabı kitaplarının başında hemen şu meşhur kuralı kaydetmişlerdir: "Eğer bir nakil yapacaksan sahih olmasına dikkat etmelisin. Şayet iddiada bulunacak isen delilin olmalıdır." Yani eğer sen haber mahiyetinde bir söz nakledecek isen onun kendisinden nakledildiği kimseden sahih olarak geldiğini ispatlamalısın. Eğer herhangi bir konuda akli bir iddia ileri sürecek olursan o takdirde ileri sürdüğün iddianın doğruluğuna dair delili ortaya koymalısın.

90 Bk. *el-Makalâtu'l-İlmiyye*, s. 234 ve 253

İlim adamlarının: "Nakil yapacaksan sıhhatine dikkat etmelisin yahut iddiada bulunacaksan delilini ortaya koymalısın" şeklindeki ifadelerini İmam Şeyh İbn Teymiye -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Mukaddimetun fi Usuli't-Tefsir adlı kitabında[91] oldukça tatlı, kapsamlı ve beliğ bir ifade ile: "İlim ya tasdik edilen, doğruluğu tespit edilen bir nakildir yahut tahkik edilip doğruluğu ortaya konulan bir istidlâldir" demiştir.

Yapılan bu açıklamalardan günümüzde ilim tahsil eden bir öğrencinin İslam âlimlerinin kitaplarında okuduğu her bir kelimenin, kendisine onu söyleyen kişiden naklin ve güvenilirliğin en sağlam yolu ile en büyük itina ve güvenilirlik ile nakledilmiş olduğu anlaşılmaktadır. İşte bu İslam âlimlerinin yaptıkları teliflerin diğer insanların teliflerine göre sahip olduğu üstün bir ayrıcalıktır.

Bizim eski ilim adamlarımız -yüce Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun, Allah onların makamlarını mükerrem kılsın- isnadı ya da senedi hangi ilim olursa olsun ilimde izlenmesi gereken bir yol olarak kabul etmişlerdir. Bu ilim ister tefsir, hadis, fıkıh ve usul ilimleri gibi dini bir ilim olsun, ister ilim dini için bir alet durumunda olan edebiyat, tarih, lugat, nahiv, şiir ve benzeri bir ilim olsun isterse de sohbet kitapları, hikmetler, nevadir denilen güzel sözler ve ibretli, güzel vakit geçirici fıkra veya vakıalar türünden olsun hiç fark etmez.

İşte İmam İbnu'l-Cevzi -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Ahbâru'l-Ezkiyâ isimli kitabının mukaddimesinde Abbasi halifesi Me'mun'un amcası İbrahim b. el-Mehdi'ye söylediğini naklettiği: "Adamların akıllarına bakmaktan daha hoş bir şey yoktur" sözünü zikrederken senedi ile kaydetmektedir. Bu da oldukça incelikli, özlü bir kelime ve herhangi bir sorumluluk gerektirmeyen hikmetli bir sözdür ama yine de bunu selef âlimlerinin nakledilen her bir söz için isnada gerekli ihtimamı göstermek şeklindeki yöntemlerine uygun olarak isnadı ile kaydetmiş bulunmaktadır. Velev ki bu söz hikmetli bir söz yahut güldürücü nükte ya da sohbette anlatılan bir hikâye olsun (hep bu yolu izlemişlerdir).

İşte 311 yılında vefat etmiş bulunan çağının tıp üstadı, tabib en-Nitasi Ebu Bekr er-Razi Muhammed b. Zekeriya -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- tıpta bazı nakillerinin başına isnadı sokmuş bulunmaktadır. Bunu 23 cilt halinde basılmış el-Hâvî adlı eserinde görebiliyoruz. Bunun neticesinde de kendilerinden nakilde bulunduğu kimseleri -ister onlara muvafakat etsin,

91 s. 55

ister muhalefet etmiş olsun- tanıtmış ve onlardan yapılan bu nakilleri belgelendirmiş olup, bu yaptığını da gayet güzel ve faydalı bir iş olarak ortaya koymuştur.[92]

İşte bu şekilde isnâd bazıları için zorunlu olmamakla birlikte bütün ilimlerin içerisine girmiş oldu.

Hafız Hatib el-Bağdadi sıhhati için isnadın zaruri ve şart olduğu hususları ve isnadın bir kemal ve rivâyetinde bir süs olduğu hususları açıkça ortaya koymuş bulunmaktadır. Merhum Bağdadi, el-Câmi' li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi' adlı eserinin "hadisi uygun bir şekilde ve geneliyle yazmaya dair söylenecekler babı"nda şöyle diyor:[93]

"Hadis müsned, mevkuf, mürsel, maktu, kavi, zaif, sahih, sakim ve daha başka çeşitli vasıf ve değişik nitelikleri kapsar. Bunların hepsinin yazılmasının -işaret edeceğimiz gibi- faydası vardır. Gerek niteliklerini belirttiğimiz, gerek belirtmediğimiz türler ile ilgili olarak bunlardan etraflı bir şekilde söz edeceğiz."

Sonra Hatib şunları söylemektedir: "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e müsned olarak ulaşan hadisler şeriatın aslını teşkil eder. Hükümler onlardan çıkartılır. Bu müsned hadisler arasında senedleri muttasıl olup, ravilerinin adaleti sabit olanlarının kabul edilmesi gerektiği ve gereklerince amel edileceği, bunları reddedenin günahkâr olacağı hususunda ilim adamlarının görüş ayrılığı yoktur."

Sonra Hatib sözlerine devam ederek "ashab-ı kiram'a mevkuf hadisler ile tabiine mevkuf maktu rivâyetler, zayıf hadisler, rivâyetine itimat edilmeyen kimseler ile ilgili açıklamalara, tefsire dair hadislerin yazılması, megaziye dair hadislerin yazılması, kıraatlerin harfleri (şekilleri ile ilgili hadislerin yazılması), öncekilerin şiirlerinin yazılması, tarihlerin yazılması, cerh ve tadile dair hafızların sözlerinin yazılması, tekrar edilen hadislerin yazılması ve çeşitli rivâyet yollarının yazılması" ile ilgili açıklamalara geçmektedir. Sonra da şunları söylemektedir:

---

92 Dr. Salih Ahmed el-Ali, *er-Rivâyetu ve'l-Esânîd* adlı makalesinin s. 33'te şöyle diyor: "er-Razi'nin Muazzam *el-Havi* adlı eserinde senetleri zikretmesi sayesinde gerçekten büyük sayıda Süryani ve Arap tabibinin isimlerini, görüşlerini ve tıptaki yerlerini doğrudan öğrenme imkânını bulmuş olmaktayız. Şayet er-Razi senetlerinde bunları sözkonusu etmemiş olsaydı bizim bunların görüşlerini hatta isimlerini bilmemiz sözkonusu olmazdı. Bu hususta bk. Ulman, *Tarihu't-Tıb el-İslâmî* -Almanca- eserine ve Prof. Fuat Sezgin, *Tarihu'l-Müellefati'l-Arabiyye*, III. cildine bakabilirsiniz.

93 II, 182, 189–215. Dr. Şeyh Mahmud Tahha'nın tahkiki

"Sözü edilen bütün hususların yazılması için isnada ihtiyaç vardır. Eğer bunların senedleri düşürülüp, sadece lafızları yazmakla yetinilecek olursa iş bozulur, o yazılanın hükmü sabit olmaz. Çünkü muttasıl senedler onun sıhhati ve gereğince amel etmek için bir şarttır... Salih kimselere dair haberler ile zahid ve abidler ile ilgili hikâyelere, belagatli kişilerin öğütlerine, edip kimselerin hikmetli sözlerine gelince, bunlar hakkında sened onlar için bir süstür, bunların bildirilmesi için sened şart olarak aranmaz."

Sonra kendi senediyle Yusuf b. el-Hasan er-Razi'nin: Hikmetin senedinin zikredilmesi onun varlığıdır dediğini bildirmektedir. Sonra da yine senedini kaydederek Said b. Yakub'un şöyle dediğini zikreder: İbnu'l-Mubarek'e sorduk: Kitaplarda öğüt mahiyetinde sözler görüyoruz, bunları inceleyelim mi dedik. İbnu'l-Mubarek şöyle dedi: Bunda bir sakınca yoktur. Duvar üzerinde bile bir öğüt bulursan, ona bak ve ondan öğüt alırsın. Ona: Peki ya fıkıh hakkında ne dersin denilince, o ancak sema (işitmek) ile istikamet bulabilir, dedi.

Sonra kendi senedi ile Muhammed b. Abdulhalik'in şu sözünü zikretmektedir: Yezid b. Harun'un yanında oturuyordum. Horasanlı birisi de söylenen sözü yazıyor fakat isnadı yazmıyordu. Ben ona: Neden isnadı yazmıyorsun dedim, o Farsça olarak, Arapça şu anlama gelen bir söz söyledi: Ben bunu çarşı-pazar için istemiyorum ev için istiyorum, dedi. Yani ben bu sözleri rivâyet etmek için dinlemiyorum, amel için dinliyorum, demek istemişti.

Hafız Hatib de onun bu sözüyle ilgili olarak şu notu yazmıştır: "Eğer Horasanlı o kişinin yazdıkları zühde dair haberler, kalbe incelik veren sözler, korkutucu ve teşvik edici hikâyeler ve öğütlere dair ise yaptığında bir sakınca yoktur. Eğer bu yaptığı ahkâma dair hadisler ile ilgili olup, helal ve haramla bir alakası varsa senedlerini düşürmekle hata etmiştir. Çünkü bunu açıkça ortaya koymanın yolu senedlerdir. Onun yazdığı o sözün durumuna dair soru sorması ve sıhhatini araştırması gerekirdi.

Durum her ne olursa olsun isnadın yazılması daha iyidir. Hadis ister ahkâm ile ilgili olsun, ister başkasıyla." Sonra kendi senediyle Ebân b. Tağlib'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Hadiste isnâd elbisedeki bir desen gibidir."

Bütün bu hususlarda mütekaddimûn nezdinde isnadın mevkiini öğrenmek için şu küçük haberi inceleyiniz: Büyük ilim adamı Murtaza ez-Zebîdî'nin -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Tacu'l-Arûs Şerhu'l-Kamus adlı eserinde

"ne-ve-fe" maddesinde[94] "en-nevf" kelimesini açıklarken şunları söylemektedir: "el-Ezherî dedi ki: Ben el-Müerric -es-Sedusi-'ye nispet edilen ancak sema yoluyla (bizzat dinleyerek) alındığı belirtilmeksizin ve sıhhat derecesini bilemediğim bir kitapta: "en-Nevf..."[95] İşte bu metinde öncekilerin doğruyu ve hakkı öğrenmek için ileri derecedeki araştırmaları sebebiyle dili dahi tıpkı pak şeriat ve şerefli sünnet gibi ancak rivâyet yoluyla ve sahih senedler ile tedvin etmeye ne kadar ileri derecede gayret gösterdiklerini görebiliyoruz.

Bir kitaptan bir kelimeyi nakletmek için dahi -hatta bu kelime onu söyleyen kimseden sabit olarak nakledilen en doğru söz dahi olabilir- el-Ezherî -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- onu söyleyene isnadında alabildiğine ihtiyatlı davranmaktadır. Çünkü onun ele geçirdiği kitap nüshası üzerinde o kitabın müellifinin kendisinden yahut ondan okuyan kimseden o kitaba dair bir sema kaydı bulunmuyordu. Sema kaydı ise isnad türündendir.

Şüphesiz ki bu dikkatli tutum ve duruş -ki benzerleri gerçekten çoktur- önceki ilim adamları nezdinde dile dair herhangi bir kitapta bile isnadın ve semâ'ın ne kadar önemli bir yer tuttuğunun en açık bir delilidir. Dil ile ilgili kitaplarda durum bu iken tefsir, hadis, fıkıh ve benzeri kitaplar ile ilgili durum nasıl olabilir ki?

İmam İbn Cerir et-Taberi'den başka bir ifadeye bakalım. Böylelikle selefin tek bir kelime dahi olsa tefsirde isnada ne kadar önem verdiğinin bir örneğini de görmüş olacağız. Meselâ "el-hîn (zaman)" lafzını örnek olarak seçelim:

İmam Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi'nin tefsirinde[96] Bakara sûresinin tefsirini yaparken şu ifadeler geçmektedir: "Yüce Allah'ın: *"Bir süreye kadar bir faydalanma"* (Bakara, 36) buyruğunun tevili ile ilgili söylenenler: Ebu Cafer dedi ki: Tevil bilginleri bunun tevilinde ihtilaf etmişlerdir. Bazıları: Sizin için orada ölünceye kadar kalınacak bir süre vardır, demiştir. Bunu söyleyenler:

Bana Musa b. Harun tahdis edip dedi ki: Bize Amr b. Hammâd tahdis edip dedi ki: Bize Esbat, es-Süddi'den yüce Allah'ın: "Bir süreye kadar yararlanmak" buyruğu hakkında: Ölüme kadar bir süre demektir, dediğini nakletti.

94 VI, 262

95 *Tâcu'l-Arûs*'dan nakledilen bu ibare Tâcu'l-Arûs'a müracaat edilerek oradaki lafızlar esas alınıp, tercüme edilmiştir. (Çeviren)

96 I, 539

Bana Yunus da tahdis edip dedi ki: Bize İbn Vehb haber verip dedi ki: Bize Abdurrahman b. Mehdi, İsrail'den tahdis etti. O İsmail es-Süddi'den şöyle dediğini nakletti: Bana İbn Abbas'ı dinlemiş bir kimse "bir süreye kadar yararlanmak" buyruğu hakkında (bu) hayat boyunca demektir, dediğini tahdis etti.

Bana el-Musennâ b. İbrahim tahdis edip dedi ki: Bize Ebu Huzeyfe tahdis edip dedi ki: Bize Şibl, İbn Ebu Necih'ten, o Mücahid'den: "Bir süreye kadar yararlanmak" buyruğu hakkında kıyamet gününe kadar, dünyanın sonuna kadar, diye açıkladığını nakletti.

Başkaları ise "bir süreye kadar" buyruğu hakkında belli bir vadeye kadar diye açıklamışlardır. Böyle açıklayanlar:

Bana Ammar b. el-Hasan'dan şöyle dediği tahdis edildi. Bize Abdullah b. Ebu Cafer babasından tahdis etti. O er-Rabi'den "bir süreye kadar yararlanmak" buyruğunu "bir vadeye kadar" diye açıkladığını nakletti." İmam İbn Cerir'in -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- sözleri burada sona ermektedir.

Şimdi tek bir kelime için dahi iki üç satırlık bir senedin o kelimeyi söyleyen kişiye ulaştırmak için nasıl yazdığını görüp dikkat edelim. Çünkü onlara göre sened söylenen sözün dayanağı, naklin yolu ve nakledilen sahih olduğu takdirde kabul edilmesinin yolu idi.

İşte bu örnekle ve benzerleriyle selefte isnadın değeri ve Müslümanlar nezdinde ister bir tefsir olsun, ister Rasûl-i Ekrem'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir nakil olsun, ister İslam âlimlerinden, ister bir edebiyatçıdan, ister bir şairden, ister yoldan çıkmış bir kimseden yahut bir kâfirden olsun tek bir kelimeyi dahi naklederken ondan emin olmanın değeri ortaya çıkmış olmaktadır. O halde nakledilecek bir kelimede dahi hükmünü ve hak ettiği yerini alabilmesi için sahih isnad kaçınılmazdır.

Size başka bir haberi örnek verelim: Muhaddis, tarihçi, hafız, merhum İbn Asâkir müstakil olarak basılan İmam Muhammed b. Şihab Zührî'nin biyografisinde[97] aşağıdaki bütün satırları sadece akabinde Muhammed b. Şihab'ın künyesinin "Ebu Bekr" olduğunu belirtmek üzere kaydettiğini görüyoruz. O şöyle diyor:

"Bize Ebu Bekr Yahya b. İbrahim tahdis etti, bize Nimetullah b. Muhammed haber verdi, bize Ahmed b. Muhammed b. Abdullah tahdis etti, bize

97 s. 37

Muhammed b. Ahmed b. Süleyman tahdis etti, bize Süfyan b. Muhammed b. Süfyan haber verdi. Bana el-Hasan b. Süfyan tahdis etti, bize Muhammed b. Ali, Muhammed b. İshak'tan şöyle dediğini tahdis etti: Ben Ebu Ömer ed-Darir'i Muhammed b. Şihab('ın künyesi) Ebu Bekr'dir derken dinledim."

İşte isnadın ve semâ'ın değerini vurgulayan sika bir kimse eğer üzerinde semaı yazılı bulunmayan bir kitaptan rivâyet nakledecek olursa -onu hocasından almış olsa dahi- bu hali dolayısıyla tenkit edildiğini ve onun hakkında bu halin değerini eksiltici bir sebep olduğunu ortaya koyan bir başka haber.

Hafız Hatib Bağdadi, Târîhu Bağdâd adlı eserinde[98] 295 yılında doğup Bağdat'ta 382 yılında vefat etmiş bulunan hafız, sika, sağlam ravi, huccet, uyanık, çok rivâyet nakletmiş ve uzun yaşamış İbn Hayyeveyh diye bilinen Ebu Ömer Muhammed b. el-Abbas el-Hazzaz'ın biyografisinde şunları söylemektedir:

"el-Ezheri bana tahdis edip dedi ki: Ebu Ömer b. Hayyeveyh çokça rivâyet nakleden birisi idi. Kendisi bir parça müsamahakâr davranırdı. Bazen bir şeyler okumak isterken asıl nüshası yakınında değilse onu Ebu'l-Hasan b. er-Hazzâz'ın kitabından okurdu çünkü o kitaba güvenir idi. Her ne kadar o kitapta kendisinin semaı yoksa da bununla birlikte o sika bir ravi idi.

el-Atiki'nin İbn Hayyeveyh'i sözkonusu ederek ondan güzel övgülerle söz ettiğini, ondan güzel bir şekilde bahsettiğini dinledim. Hatta bu hususta ileriye de gitti ve: "O gerçekten sika, salih, dindar ve mürüvvet sahibi (insaflı) birisi idi dedi."

Bu haberde tanık olan husus ise şudur: Şu sika, huccet ve uyanık hafız kendisinin semaının bulunmadığı, zaptı sağlam ve sika birisine ait kitabından okuduğu için müsamahakâr sayılmış, bundan dolayı tenkit edilmiş ve böylelikle biyografisinde de, onun ilmi hayatının tarihi yazılırken de tenkit edilerek kaydedilmesini gerektirmiştir. İşte bu husus önceki ilim adamları -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- nezdinde isnadın nasıl bir önemli yer tuttuğunun ileri derecede bir delilini teşkil etmektedir.

İmam Şatıbi -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- el-İ'tisâm adlı eserinin[99] dördüncü babın birinci faslında şunları söylemektedir: "Onlar isnadı dinden kabul etmişler. Bundan kastettikleri ise sadece bana filan kişi, filan ki-

98 III, 122
99 I, 225

şiden tahdis etti demek değildir. Bununla kastettikleri arasında kendilerinden rivâyetin nakledildiği ricalin tanınması da vardır. Öyle ki (kendisinden rivâyet nakledilmekle tanınmayan) meçhul, cerh edilmiş ve itham edilmiş bir kimseden sened zikredilerek rivâyet nakledilmesin. Ancak rivâyetine güvenilen kimselerden rivâyet nakledilsin. Çünkü meselenin ruhu (özü) şudur: Zikredilen o hadisin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından söylendiği hususunda herhangi bir rahatsız edici şüphe bulunmaksızın ağırlıklı bir zan (zann-ı galib) ile bir kanaat sahibi olmaktır. Böylelikle şeriat hususunda ona dayanabilelim, hükümleri ona isnad edebilelim."

282 yılında doğup, 370 yılında vefat etmiş bulunan dilbilgini imam Ebu Mansur el-Ezheri el-Herevi Muhammed b. Ahmed -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dile dair kitap telif edip de ilim adamlarından bizzat dinlemeksizin ancak onların kitaplarından ve sahifelerinden gördüklerinden hareketle onlara isnâdlarda bulunup, dile dair eser telif edenleri ayıplamış, bu yaptıklarını reddetmiş, onlardan bilgi öğrenmekten sakındırmış, böylelerini "sahafî (sahifeci)" diye nitelendirerek şunları söylemiştir: Bütün sermayesi birtakım sahifelerden ibaret olan bir kimse çokça tashif yapar (kelimelerin okunuş ve yazılışını bozar) çünkü o bizzat dinlememiş olduğu kitaplardan ve orada yazılanlar sahih mi değil mi bilemediği defterlerden naklen haber veren birisidir... Böyle bir kişi kendisinin de rivâyeti sözkonusu olmayan, tanıklığı bulunmayan bir sahifeci olduğunu da itiraf etmiş demektir. Onun yaptığı tashifler ve düştüğü hatalar onun herhangi bir bilgisinin ve hıfzının bulunmadığının delilidir."

Bu sözleriyle bu halin böyle birisinin kitabını ihmal etmek için yeterli bir sebep olduğunu kastetmektedir çünkü böyle birisinin güvenilir hocalar (şeyhler)dan semaı yoktur, onların ağızlarından dinlememiştir.

Merhum el-Ezheri, Tehzibu'l-Luga adlı eserinin mukaddimesinde[100] bu eserini derleyip, toplamakta kendilerine dayandığı imamları zikredip, onların biyografilerini kaydettikten, onlara kadar ulaşan senedlerini de zikrettikten[101] sonra şunları söylemektedir:

"Sağlam ve itkan sahibi, sika ve öne geçmiş dilcileri sözkonusu edip, onları tabaka tabaka isimlerini vermek işini bitirdiğimize göre -ki bunu onlardan rivâyet edilen, onlar tarafından telif edildiklerini bulacakları eserlerde

100 I, 28, 32-34
101 s. 8'den, s. 22'ye kadar

onlara güvenip, dayanmaları için durumlarını bilmeyenlere açıklamak maksadıyla bunu yaptık- onları sözkonusu etmenin akabinde şunu söyleyelim: Bazı kimseler bilgi alâmetini ve dili bilme niteliğini kendilerine yakıştırarak kitaplar telif ettiler ve bu kitaplarına sahih olanı da, sakim olanı (sağlıklı olanı da, hastalıklı olanı) da koydular ve yersiz ve bozuk bilgilerle, tashif edilmiş ve değiştirilmiş lafızlarla doldurdular. Onların bu bilgilerinin kıymeti ancak pek büyük ilim adamları, uyanık araştırıcı, doğruyu bulup çıkartan uyanık âlimler tarafından tespit edilip ayırt edilebilir. Bu sebeple bizler bu işin ehli olmayanları böylelerinin tedvin ettiklerine güvenmekten ve onların teliflerine bel bağlamaktan kesinlikle sakındırmak isteriz."

Sonra da[102] şunları söylemektedir: Bu asrımızda Horasanlılardan telif edip, derleyenler ve lafızları tashif edip değiştiren, Arapçayı gerçek şeklinden uzaklaştıranlardan iki kişi vardır ki bunlardan birisinin adı Ahmed b. Muhammed el-Buştî'dir ve bu kişi el-Hârzencî diye de bilinir -348 yılında vefat etmiştir-, diğeri ise Ebu Ezher el-Buhari künyeli birisidir.

el-Buşti "et-Tekmile" adını verdiği bir kitap telif edip, bu kitabı ile el-Halil b. Ahmed'e nispet edilen "Kitabu'l-Ayn"ı tamamladığına işaret etmektedir. Buhari nispetli kişi ise kitabına "el-Hasâil" adını vermiştir. Kitabına bu ismi veriş sebebi ise onun el-Halil'in ihmal ettiği bilgileri ortaya çıkarmak maksadıyla yazdığına işaret etmek istemiş olmasıdır.

Ben el-Buşti'nin kitabının baş taraflarını inceledim. Onun kitabının baş tarafında bu kitabını kendilerinden hareketle telif edip, çıkardığı kitapları sayarak şunları söylediğini gördüm: "Bunlardan birisi el-Esmaî'nindir..." el-Ezheri bu eserleri kaydederek şunları söylemektedir:

"Ahmed b. Muhammed el-Buşti dedi ki: Ben, benim bu kitabıma koyduklarımı işte bu kitaplardan çıkardım. Sonra şunları söyledi: Belki bazı kimseler benim bu ilim adamlarına herhangi bir sema bulunmaksızın içindeki bilgileri isnad ettiğimden ötürü bu eserimi tenkit edebilir, ona dil uzatabilir.

(Devamla) dedi ki: Benim onlardan haber verişim onların sahifelerinden haber vermek yolu iledir. Bu ise işe yarayanla yaramayanı, sahih olanla olmayanı ayırt edebilen kimseler için tenkit edilebilecek bir husus değildir. Nitekim aynı şeyi el-İ'tikab adlı kitabın sahibi Ebu Turab da yapmıştır. O el-Halil b. Ahmed'den, Ebu Amr b. el-Alâ'dan ve el-Kisâî'den rivâyet nakletmiş olmakla birlikte kendisi ile bunlar arasında belli bir zaman aralığı bulunmaktadır. Aynı

102 s. 32

şekilde el-Kuteybi de Sibeveyh'den, el-Esmaî'den ve Ebu Amr'dan rivâyette bulunmuş olmakla birlikte onlardan hiçbirisini de görmüş değildir.

Ben -el-Ezheri- derim ki: Böylelikle el-Buşti bu kitaplardan hiçbirisini sema yoluyla almamış olduğunu ve kitabına aktardığı bu nakilleri onların sahifelerinden naklettiğini, buna da işe yarayanı yaramayandan ayırt eden bir kimsenin bundan ötürü tenkit edilmeyeceğini gerekçe gösterdiğini görüyoruz.

Hâlbuki durum dediği gibi değildir. Çünkü o kendisinin bir sahafi (sahifelerden nakleden) kişi olduğunu itiraf etmiştir. Sahafi'nin bütün sermayesi okuduğu sahifelerden ibaret ise çokça tashif yapar çünkü o bizzat dinlememiş olduğu kitaplardan ve içlerinde yazılı olanlar sahih midir, değil midir bilemediği defterlerden naklederek haber vermektedir. Bizim sahih noktalamalarla zapt edilmemiş ve bilen kimseler tarafından tashih edilmemiş sahifelerden okuduklarımızın çoğunluğu cahilden başka kimsenin itimat etmeyeceği türden sakîm (sağlıklı olmayan, hastalıklı) bilgilerdir.

Onun: Kendisinden başka birtakım musannıfların kitaplarında kendilerinden bir şey dinlemedikleri kimselerden rivâyetler naklettiklerini söyleyip buna Ebu Turab ve el-Kuteybi'yi misal vermesine gelince, bu iki kimsenin görmedikleri kişilerden rivâyette bulunmalarının onun lehine delil olması sözkonusu değildir. Çünkü bunlar her ne kadar kendilerinden rivâyet ettikleri herkesten bizzat dinlememiş olsalar bile güvenilir, sika bir topluluktan dinlemişlerdir.

Ebu Turab'a gelince, o pek çok sene Ebu Said ed-Darir'i görmüş, ondan çok sayıda kitap dinlemiş birisidir. Sonra oradan Herat'a gitmiş, Şimr'in kendisinden bazı kitaplarını dinlemiştir. Bunlar ise onun lafzan fasih bedevilerden dinleyip, hitaben onların ağızlarından hıfz edip bellediklerinin dışındadır. O eğer görmediği ve kendisinden dinlemediği bir adamı sözkonusu edecek olursa bu hususta ona müsamaha gösterilir ve şöyle denilir: Muhtemelen o kendisince sabit olan bir sema yoluyla kitaplarda ona ait bir bilgi görüp, onu hıfz etmiştir. Böylelikle kendisini görmediği kişinin sözü de başkasından dinlemiş olduklarını destekleyici olur. Nitekim muhaddis âlimlerin de böyle yaptıklarını görüyoruz. Onlar herhangi bir hususta kendilerine sika kimselerin, sika ravilerden rivâyet ettikleri bir hadisin sahih olduğunu tespit edecek olurlarsa onu sabit kabul edip, ona itimat ederler sonra da onu icazet yoluyla aldıkları onu destekleyen başka haberleri de eklerler.

el-Kuteybi'ye gelince o Ebu Hatim es-Seczi'den kitaplarını dinlemiş, er-Riyaşi'den de çok miktarda faideli şeyler dinlemiş bir kişidir. Her ikisi de alanlarında sayılanlar arasında en başta sayılacak kimselerdir. Ayrıca o Ebu Said ed-Darir'den de ilim dinlediği gibi, Ebu Ubeyd'in kitaplarını el-Esmaî'nin kardeşinin oğlundan da dinlemiştir. Her ikisi de oldukça ünlü ve ünleri yaygın kimselerdir, pek güzel telifleri olduğu bilinen kişilerdir. O kadar ki onların yaptıkları bir yanlışlık dahi affedilir, kitaplarında görülen herhangi bir yanılgıya iltifat edilmez. Ancak kendi kasabasında bilinen doğruluğu ve bilgisine güvenilmeyen bir nüshadan, bir diğerine garip ve bilinmedik nakillerde bulunan köşede bucakta kalmış herhangi bir kimse bunlar gibi değerlendirilemez. Hatta belki de onun nakilde bulunduğu nüshalardan aktardıkları dahi sakim (sahih olmayan, hastalıklı) bilgiler olabilir.

el-Buşti'nin iddia ettiği sahihi sahih olmayandan ayırt etmek, iyiyi kötüden bilmek ise soyut bir iddiadan ibarettir. Kitabının baş tarafında okuduklarım ise onun ileri sürdüğü bu iddianın aksini ortaya koymaktadır. Ben size tashife uğrattığı bazı kelimeler ile açıklamasında yanıldığı bazı kelimeler zikredeceğim ki onları kitabının çevirdiğim birkaç sahifesinden seçip, kaydedeceğim. Böylelikle size böyle bir kimsenin bu davasında haksız olduğunu, yerine getirmekten uzak olduğu iddiaları ileri sürdüğünü ispatlamış olacağım." Sonra el-Ezheri gerçekten bizim burada nakletmemizi gerektirmeyecek çok sayıda hatalarını ve tashiflerini kaydetmekte, bunlardan sonra da şunları söylemektedir:[103]

"Birkaç sahifeden seçtiğim onun hata ettiği bu kelimeleri zikretmemin sebebi bu adamın ileri sürdüğü davada haklı olmadığına delil görmeniz içindir. Çünkü o yarayanı yaramayandan, sahih olanı olmayandan ayırt edebilecek bir bilgi ve hıfza sahip olduğunu ileri sürmüştü. Hâlbuki bu iddiasından önce de kendisi bu kitabını okumuş olduğu sahifelerden çıkardığını itiraf etmişti. Böylelikle o kendisinin rivâyeti ve tanıklığı bulunmayan sahifelerden bilgi toplayan sahifeci birisi olduğunu itiraf etmiş olmaktadır. Onun yaptığı tashifler ve içine düştüğü hatalar da herhangi bir bilgisinin ve hıfzının olmadığına delildir.

O halde bu ilmi öğrenmek isteyenlere düşen görev onun kitabına doldurduğu bilgilere aldanmamaktır. Çünkü o kitapta çok sayıda kabul edilmeyecek şeyler vardır. Şayet ben bunları düzeltmek için tek tek ele alacak

103 s. 40

olursam bunun için pek çok defter yazmam gerekir. Bilmediğimizi söylemekten, beceremediğimiz iddialarda bulunmaktan ya da sahip olduğumuzdan fazlasına sahipmişiz gibi kendimizi göstermekten Allah bizi korusun. Allah bize doğruya ulaşma maksadımızda nasihatin samimiyetin gereğini yerine getirme başarısını ihsan etsin, umduğumuz sevaptan bizi mahrum etmesin.

Kitabına "el-Hasail" adını veren Ebu'l-Ezher el-Buhari'ye gelince ben de onun kendi el yazısıyla telif ettiği kitabına baktım, sahifelerine göz attım. Onun el-Buşti'den daha az bilgili ve tashiflerinin daha çok olduğunu gördüm. Onun yaptığı değişiklikleri ve bozduklarını çokluklarından dolayı ayrıca zikretmeye gerek yoktur."

Ebu Mansur el-Ezheri'nin değindiği bilgiyi kitaplardan alıp ilim adamlarından ağızdan ağıza dinlemeyerek onlara rivâyet isnâd eden kimseler için tashif hatalarına düşmek sebebi ile bazıları rivâyetleri bulunmayan birtakım kimseleri sözkonusu ederek isnadın fazileti hakkında şunları söylemiştir:

"Onların rivâyetleri birtakım defterlerin ortasındandır

Bir gün bir bakkalla dahi tartışacak olurlarsa galip gelemezler

Eğer ilimde isnad edicisinin isnadı yoksa

O tavanı ve direkleri olmayan eve benzer."[104]

571 yılında vefat etmiş bulunan Hafız Ebu'l-Kasım b. Asakir ed-Dımaşki Ali b. el-Hasan -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- İbn Hallikân'ın el-Vefeyât adlı eserindeki biyografisinde yer aldığı üzere şunları söylemiştir:[105]

"Şunu bil ki hadis en üstün ilimdir

Ve en şerefli̇leri âli isnâdlı (avalî) hadislerdir

Ve bence onun en faydalı olan türü ise

Ve en iyisi *fevâid* ve *emâli* denilenleridir[106]

104 Hatib Bağdadi, *el-Kifâye*, s. 164

105 III, 310

106 *Avâlî* kelimesi *âli* teriminin çoğulu olup, bu da bir hadis metninin çeşitli senetlerinde yahut metinleri farklı da olsa birkaç senetten ravi sayısı hakikaten yahut hükmen en az olanı, *fevâid* bir kimsenin başkalarında pek bulunmayan nadir rivâyetlerinin toplandığı hadis kitabı, hadis türleri, *emâli* ise hocanın yazdırması usulüyle öğrencinin yazdığı hadisler ve haberler, bu yolla meydana gelen eserler demektir. Bk. Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü* (Çeviren)

Sen ilmi tahkik edecek bir şeyi göremezsin

İlim adamlarının ağızlarından dinlenenden başka

O halde ey arkadaşım, buna gayret göster

Ve ilmi usanmadan ilim adamlarından öğren

Sakın ilmi sahifelerden öğrenmeye kalkışma

Çünkü sen sahifelerden şifa bulmaz, hastalıklar kaparsın."

Şimdi size senedin değerini daha iyi bilmeniz ve mütekaddimûn nezdinde hocalardan senedle ilmi öğrenmenin konumunu daha ileri derecede öğrenmeniz için hayret verici şu haberi zikredelim: Harezm'de 467 yılında doğmuş yine aynı şehirde 538 yılında 71 yaşında vefat etmiş, çağının Arapça bilgini ve üstadı İmam Zemahşerî Mahmud b. Ömer'in biyografisinde belirtildiği üzere o imam, edebiyat ve din alimi, çağında Bağdat'ın övünç kaynaklarından birisi olan 466 yılında Bağdat'ta doğmuş ve yine 540 yılında 74 yaşında vefat etmiş bulunan İmam Ebu Mansur el-Cevaliki el-Bağdadi -Mevhub b. Ahmed-'nin yanına ondan rivâyet nakletmek ve öğrenmek maksadıyla gitmişti. -Yüce Allah ikisine de rahmetini ihsan etsin.-

Onun yanına hem ona (bazı kitapları) okumak, hem ondan rivâyet almak ve ondan rivâyette bulunmak için icazet almak maksadıyla gitmişti. Çünkü Zemahşeri'nin bilgisinin çokluğuna rağmen hocalarla birebir karşılaşması ve isnâd ile rivâyeti yoktu. Bu olay 533 yılında yani Zemahşeri'nin vefatından beş yıl önce olmuştu. O sırada da 66 yaşında bulunuyordu.

Kadı İbn Hallikân, el-Vefeyât adlı eserinde[107] Bağdat'ta 520 yılında doğmuş, Dımaşk'ta 93 yaşında 613 yılında vefat etmiş bulunan edebiyatçı, Kur'ân okuyucusu, nahiv bilgini ve uzun ömür yaşamış bir bilgin olan imam Ebu'l-Yumn el-Kindi Zeyd b. el-Hasan el-Bağdadi ed-Dımaşki'nin biyografisinde şunları söylemektedir:

"Onun -yani Ebu'l-Yumn'un- hattından nakledildiğine göre: Zemahşeri kendi döneminde Arap olmayanlar arasında faziletlileri arasında Arapça'yı en iyi bilen idi. Kazanımları en çok ve Arapça kitaplardan en çon haberdar olanları idi, onların fazilet sahibi kimselerinin sonuncusu da odur. O muhakkik bir Mutezile mensubu idi. Yanımıza Bağdat'a 533 yılında geldi. Onu hocamız Ebu Mansur el-Cevaliki'nin yanında iki defa gördüm. Ona bazı lu-

107 I, 196

gat kitaplarını baş taraflarından okudu ve o kitaplar için icazet almak istedi. Çünkü sahip olduğu bunca bilgiye rağmen onun ilim adamları ile birebir karşılaşması da, rivâyeti de yoktu. Allah onu da, bizi de affetsin."[108]

Zemahşeri bu tarihten önce uzun seneler boyunca imam idi. Onun yanına gelmek için Harezm'e develer sırtında yolculuklara çıkılıyor, ilim adamları onun avlusunda konaklıyor, arzu ve emel bineklerine onun adına ezgiler okunuyordu. Girdiği her şehirde mutlaka onun etrafında toplanıyorlar, ona öğrencilik ediyorlar, ondan yararlanıyorlardı. Ona edebiyatın büyük bilgini, Arapların büyük nesep âlimi deniliyordu. O böyle üstün bir konumda bulunmasına rağmen sahip olduğu faziletlere rivâyet ve isnâd sureti ile karşılıklı olarak ilim adamlarından rivâyet alma şerefini mevcut faziletlerine eklemekten geri kalmadı. Bu maksatla yararlanan bir öğrenci gibi oturup rivâyet almak ve müsned olan rivâyetleri dinleyerek daha da ileri noktalara ulaşmaktan çekinmedi, bu ona ağır gelmedi. İşte bu onun gibi birisi tarafından isnad yolu ile ilim almanın pek büyük bir şeref madalyası olduğuna dair üstün bir tanık, bir belgedir.

İmam İbnu'l-Cevzi -yine Allah'ın rahmeti ona olsun- oldukça güzel kitabı "el-Hassu alâ Hıfzu'l-İlm ve Zikru Kibâri'l-Huffâz" adlı eserinin başında[109] bu Muhammed ümmetine özgü olan ayrıcalıklara işaret ederek şunları söylemektedir:

"İmdi şüphesiz aziz ve celil Allah ümmetimize Kur'ân'ı ve ilmi muhafaza etme özelliğini vermiştir. Bizden öncekiler ise kitaplarını sahifelerden okuyorlar ve onları hıfzedecek gücü bulamıyorlardı. Bu sebeple Uzeyr yanlarına gelip ezberinden Tevrat'ı onlara okuyunca bu Allah'ın oğludur, demişlerdi.

Peki, biz ey Müslümanlar, yüce Allah'ın bize lutfedip, ihsan etmiş olduğu bizden yedi yaşındaki bir çocuğun Kur'ân-ı Kerim'i ezberinden okumasının şükrünü nasıl yerine getirebileceğiz?

---

108 Bu haberi Vezir Cemaluddin el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâi'n-Nuhât* adlı eserinde III, 270'te Zemahşeri'nin biyografisinde zikretmiş bulunmaktadır. Zikredilen yerde kitabın muhakkikinin tasarrufu ve hatalı tercihleri sözkonusudur. Çünkü o kitabın metninde aslında yer alan "dedi" lafzı yerine "dedim" lafzını tercih edip, kaydetmiştir. Bu ise bu haberi görenin, hazır bulunanın ve rivâyet edenin *İnbâhu'r-Ruvât*'ın müellifi el-Kıfti olmasını gerektiriyor. Hâlbuki bu olayı gören, rivâyet eden ve ona tanık olan kişi yukarıda adı geçen Ebu'l-Yumn el-Kindi'dir çünkü el-Kıfti 568 yılında yani Zemahşeri'nin vefatından 30 yıl sonra doğmuştur. Henüz doğmadan onu nasıl görmüş ve onunla bir araya gelmiş olabilir ki?

109 s. 23

Diğer taraftan Nebisinden sözlerini ve davranışlarını tamamen güvenilecek bir şekilde nakledebilen bizden başka hiçbir ümmet yoktur. Çünkü bizden sonradan gelen öncekilerden hadisi rivâyet ediyor ve iş Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ulaşıncaya kadar ravinin sika olup olmadığına bakıyorlar. Diğer ümmetler ise bir sahifeden nakledip, zikrettiklerini rivâyet etmekte ama onu kimin yazdığını da bilmedikleri gibi onu nakleden kişi de bilinmemektedir.

İşte bizim bu büyük bağışı ve armağanı muhafaza etmeye, korumaya ihtiyacımız vardır. Bunu korumak ise hıfzedilenin kalıcılığını sağlamak maksadıyla sürekli ders yapmakla mümkün olur. Bizim geçmişlerimizden çok sayıda kimse pek çok ilim hıfzedip, ezberlemişlerdi ama iş sonunda tembelliğe meylederek ilmi tekrar etmekten kaçan kimselerin eline düştü. Onlardan herhangi birisi hıfzedilmiş bir bilgiye ihtiyaç duyacak olursa onu bulup ortaya koyamaz."[110]

---

110 Hafız Hatib Bağdadi, el-Kifâye, s. 230'da şöyle diyor: "Mervan b. Muhammed dedi ki: Hadis ile ilgilenen bir kimse için şu üç husus olmazsa olmaz: Hıfz, doğruluk ve kitapların sıhhati. Eğer bunlardan birisini yitirecek olup, diğer ikisine sahipse zararı olmaz. Eğer hıfzı hatalı olursa bu sefer doğruluğa ve kitaplarının sıhhatine dönüyorsa ona zarar etmez. Yine o şöyle der: "İsnat uzayıp gitti, insanlar kitaplara döneceklerdir."

İmam İbnu'l-Cevzi hıfzı sağlamlaştırıp, pekiştirmenin yolunu sözü geçen kitabında tespit ederek 35. sahifesinde şunları söylemektedir: "Dördüncü bab, hıfzedilmiş olan bilgiyi sağlamlaştırma yolunu açıklamak hakkındadır: Onu sağlamlaştırmanın yolu çokça tekrar etmektir. Bu hususta insanlar arasında farklılık vardır. Kimileri az tekrar ile hıfz edip ezberlediğini iyice sağlamlaştırır, kimisi ise ancak çok sayıda tekrar ettikten sonra ezberini sağlamlaştırabilir.

Diğer taraftan bir kimsenin ezberden sonra da tekrar etmesi gerekir. Böylelikle hıfz ettiği onunla sabit kalmaya devam etsin. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de şöyle buyurmuştur: "Kur'an'ı sık sık okuyunuz çünkü o develerin yularlarından kurtulmalarından daha ileri derecede onu ezberleyenlerin kalplerinden uzaklaşır." Bunu Buhari ve Müslim rivâyet etmiştir.

Ebu İshak eş-Şirazi dersi yüz defa tekrar ederdi. El-Kiya el-Harrasi ise yetmiş defa tekrar ederdi. Fakih el-Hasan b. Ebi Bekr en-Neysaburi bize şöyle demişti: Hıfz (ezber) elli defa tekrar edilmedikçe gerçekleşmez. Bize el-Hasen'in naklettiğine göre bir fakih dersi evinde çok defa tekrar ettikten sonra evinde bulunan yaşlı bir kadın şöyle dedi: Allah'a yemin olsun ki onu ben bile ezberledim. Ona: O halde onu bana tekrar et dedi. Kadın ona tekrar okudu. Birkaç gün sonra ey yaşlı kadın o ezberlediğin dersi bana tekrar oku, dedi. Kadın: Onu ezberimde tutamadım, dedi. Bu sefer kendisi: İşte ben senin başına gelen, benim başıma gelmesin diye bu ezberimi böyle tekrar ediyorum."

İleri gelen ilim adamları arasında bu pek üstün gayrete sahip olanlardan bir grup kimse ile karşılaşmak üzere *"Safahat min Sabri'l-Ulema ala Şedaidi'l-İlmi ve't-Tahsil:* İlim adamlarının ilim öğrenip tahsil etmenin zorluklarına sabredip, katlanmalarından tablolar" adlı eserimin 194 numaralı haber ve benim ona dair yazdığım nota bakabilirsiniz.

Şüphesiz bizim önceki ilim adamlarımız -Allah onlardan razı olsun- bu dini ve bu dinin ilimlerini bize günümüzdeki kayıt aletlerinin sağlam bir şekilde kaydetmelerine benzeyen sağlam bir şekilde kaydedip, nakletmişler ve ilmi emaneti kendilerinden sonrakilere en iyi bir şekilde teslim etmişlerdir. Allah'ın rahmetleri ve pek büyük rızası onlara olsun.[111]

TAHKİKTE İZLEDİĞİMİZ YÖNTEM

Şüphesiz tahkikten gözetilen temel hedef okuyucuya ve araştırmacıya metni doğru bir şekilde sunmak ve onlara bu metinden daha hızlı ve daha üstün bir şekilde yararlanma imkânını -yüce Allah'ın izniyle- kazandırmaktır. İzlediğimiz yöntem ve plan aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1- Yüce Allah'ın korumasını niyaz ettiğimiz hadis-i şerifin tedvinine dair kısa bir tarihçe sunduk.

2- Büyük ilim adamı Abdulfettah Ebu Ğudde'ye ait -Allah onu korusun- Dinde İsnad adlı eserinden hareketle isnada dair bir nebze bilgi iktibas ettik.

3- Kitabın başına sahihin müellifi Merhum İmam Müslim b. el-Haccac'ın hayatına dair bir inceleme koyduk.

4- Yine kitabın başına sahihin şarihi İmam Nevevi -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'nin hayatına dair bir inceleme koyduk.

5- Müslim'in Sahih'inin metnine gereken itinayı gösterdik ve matbu nüshayı el yazması nüsha ile karşılaştırdık.

6- Sahih ve sağlıklı şekliyle ortaya çıkarmak maksadıyla metine gerekli numaralandırmaları koyduk.

7- Kur'ân-ı Kerim âyetlerini tırnak içerisine alarak ve italik yazarak farklı bir şekilde kaydettik.

8- Nebevi hadis-i şerifleri de tırnak içerisine alarak diğer sözlerden ayırt ettik. Ayrıca nebevi hadisleri diğer sözlerden ayırt etmek amacıyla da onları italik harflerle yazdık.

9- Yazma nüshada bulunan bir hatayı tespit edip, onu ya güvenilir matbu nüshadan ya da başkasından tashih etmiş isek ve bu tashih yapılmadan

111 Bu kitapçığı bitirdikten sonra büyük ilim adamı Prof. Dr. Salih Ahmed el-Ali'ye ait -Irak ilim akademisi başkanı- "er-Rivâyetu ve'l-Esanid... fi Sadri'l-İslam" adındaki bir faydalı güzel makalesini gördüm. Sözkonusu bu makaleyi el-Mücemma el-İlmi el-Iraki'nin çıkardığı derginin 1400 safer, 31. cilt 1. sayısında s. 11–33 arasındaki 21 sahifelik bir makaledir, araştırmacı okuyucular ona başvurabilirler. Bu makalede isnad ve rivâyet konusuna dair güzel değiniler bulunmaktadır.

mana düzgün olarak anlaşılmıyor yahut değişikliğe uğruyorsa düzeltmeyi bu şekilde [...] parantez arasına aldık.

10- Matbu nüshadan kaydettiğimiz fazlalığı göstermek için bu şekilde /.../ kullandık.

11- Kaydettiğimiz bu iki işaretin dışında olup, rakam koyduğumuz yerler görüldüğü takdirde bu rakamlar nüshalar arasındaki metin farklılığına açıklık kazandırmak ve meydana gelmiş tahrifi ya da tashifi düzeltip, dipnotta buna işaret etmekle birlikte doğru olan ibareyi tespit ettik.

12- Metin ile ilgili notlara dair rakamlar ile şerhe dair notları birbirinden ayırt etmek için farklı rakamlar kullandık.[112]

13- Hadisleri kitabın başından sonuna kadar müteselsilen numaralandırdık.

14- Hadisleri "el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Hadisi'n-Nebevî eş-Şerif"in numaralandırmasına uygun bir şekilde ayrıca biz de numaralandırdık. Bu da müteselsil rakamdan hemen sonra gelen Meselâ 235-41/... gibi.

15- Hadisleri "Tuhfetu'l-Eşrâf bi Marifeti'l-Etrâf"e göre de numaralandırdık. Bu da Mu'cem'e ait numaradan hemen sonra gelen numaradır. Örnek: 235-.../15 gibi.

16- Baplara da "el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Hadisi'n-Nebevî eş-Şerif'in numaralarına uygun numaralar verdik. 55/... gibi.

17- Yine baplara Tuhfetu'l-Eşrâf bi Marifeti'l-Etrâf'taki numaralara uygun numara verdik .../61 gibi.

18- Kitaplara el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Hadisi'n-Nebevî eş-Şerif'in numaralarına göre numara verdik.

19- Yine kitaplara Tuhfetu'l-Eşrâf bi Marifeti'l-Etrâf'ın numaralarına uygun numara verdik.

20- el-Mu'cem'deki hadis numaraları kitap (bölüm içerisindeki) hadis numaralarını gösterir. Meselâ fiten kitabı (bölümü)nın 14 numaralı hadisi gibi.

---

112 Muhakkikin zikrettiği bu numaralandırmalar ve biraz sonra sözünü edeceği diğer numaralandırmaların bir kısmı tercümede gereksiz görüldüğünden hiçbir şekilde zikredilmediği gibi, bazıları da zikredilmekle birlikte işaret edildiği şekilde farklı olarak kaydedilmesine gerek görülmemiştir. (Çeviren)

Tuhfe'de hadis numaraları ise bab içerisindeki hadis numarasıdır. Meselâ fiten bölümü dört numaralı babın bir numaralı hadisi gibi.

21- Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin numaralarını verdik.

22- Hadis-i şerifleri Kütüb-i Sitte olan Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai ve İbn Mace'den ilmi bir şekilde tahriç ettik. Bunu da hadisi rivâyet etmek hususunda ittifak eden ashabın senedlerine uyarak yaptık. Bu tahriç şeklimizi de Tuhfetu'l-Eşraf bi Marifeti'l-Etraf'ın izlediği yola uygun olarak yaptık. Ayrıca hadisin lafzına iltifat etmeye gerek görmedik. Bu yol ise el-Mucemu'l-Müfehres li Elfazi'l-Hadis'in yolundan farklıdır. Çünkü orada hadis ashab-ı kiram'ın senedlerine dikkat edilmeksizin lafzına göre tahriç edilmiştir.

23- Okuyucunun her iki baskıdan yararlanabilme imkânını bulması için şerhin ilk baskısının sahife numaralarını bu baskımızın kenarına (5/115) şeklinde koyduk.[113]

24- Müslim metninin yer aldığı sahifelerin kenarına yazmanın sahife numaralarını şu şekilde koyduk: c1-a/15[114]

25- Okuyucunun esere başvurması halinde aradığını hızlıca bulmasına yardımcı olması amacı ile sahifelerin üst tarafına el-Mucem el-Müfehres'in ve Tuhfetu'l-Eşraf'ın numaralarına göre numaralar koyduk.[115]

26- Okuyucuya ve araştırmacıya kitaptan aradığı meseleyi kolaylıkla bulmasına yardımcı olmak üzere teknik, kapsamlı, ilmî fihristler hazırladık. Sözkonusu bu fihristler şu fihristlerden oluşmaktadır:

a- Kur'ân-ı Kerim âyetleri fihristi

b- Müsned rivâyetler fihristi

c- Sahihteki özel isimlerin ve ravilerin fihristi

d- Kitaplar (bölümler) fihristi

e- Baplar (bölüm başlıkları) fihristi

f- Hadislerin ve eserlerin baş taraflarına göre fihristi

---

113 Tercümede bu numaraları şerhin gösterilen yerinde satır arasında yerleştireceğiz. (Çeviren)

114 Birinci cilt, 15 varakının (yaprağının) birinci (a) sahifesi demektir. Tercümede biz bunu (1/15a) diye göstereceğiz. (Çeviren)

115 Ancak Türkçe baskıda bunun aynen uygulanmasına gerek yoktur. Metindeki numaralandırmalar yeterli kabul edilmiştir. (Çeviren)

SAHİH-İ MÜSLİM'İN YAZMA NÜSHÂSININ TANITIMI

Kitabın tahkikine başlamadan önce Müslim'in Sahih'ine ait Dımaşk şehrinde -Allah onu korusun- Zahiriyye Kütüphanesinde bulunan el yazması bir nüshadan yararlanma imkânını verdi. Sözkonusu bu nüsha 770-799 seri numaralarını taşımaktadır.

Bu nüsha tam bir nüsha olup, iki kısma ayrılır. Birinci kısmı okunaklı, harekeli, son derece açık seçik bir hatla yazılmıştır, aslı ile karşılaştırılmıştır. İkinci kısmı ise yine okunaklı bir hatla yazılmış olmakla birlikte hattı kötüdür, bu da aslı ile karşılaştırılmıştır.[116]

Karşılaştırmada Dayanılan Matbu Nüshalar

Sahih-i Müslim kitabının 1954 yılında yapılmış Muhammed Fuad Abdulbaki'nin tahkik ettiği baskıyı esas aldım ve bunu Müslim metni için matbu nüshaların aslı olarak değerlendirdim.

Bazı hallerde Daru'l-Marife tarafından tıpkı basımı yapılmış Sahih-i Müslim'in Türkiye'de yapılmış baskısından da yararlandım. Aynı şekilde kenarında İmam Nevevi'nin şerhi ile birlikte Müslim'in Sahih'inin yer aldığı İrşadu's-Sari eserinden de yararlandım. Sözkonusu bu eserin Mısır baskısının Daru'l-Kitab el-Arabî tarafından yapılmış tıpkı basımından istifade ettim.

Şerhi Birkaç Basılı Nüsha İle Karşılaştırdım:

Bunların ilki Kahire, 1936 yılında yapılmış baskı olup, bu da kitabın ilk baskısıdır. Bunu asıl olarak kabul ettim.

İkincisi Daru'ş-Şa'b baskısıdır. Bunun için rumuz olarak "şın" harfini kullandım.

Üçüncüsü ise Mısır Bulak el-Matbaatu'l-Emiriyye, 1323 h. baskısıdır. Bu baskı da İrşadu's-Sari'nin kenarında yer almış olup, bunun rumuzunu "kef" harfi olarak tespit ettim.

116 Bundan sonra kaydedilmesinde okuyucu açısından pek fayda görmediğimiz nüshalar ile ilgili teknik tanıtımlar ve bazı yazım şekilleri ile baskıda yapılan tasarruflara dair çeşitli bilgiler verilmektedir. (Çeviren)

İMAM MÜSLİM B. EL-HACCAC'IN (yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun) TERCEMESİ (BİYOGRAFİSİ)

Adı ve Künyesi

Büyük imam, hafız, mücevvid, hucce, sadık Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac b. Müslim b. Verd b. Kûşâz. Nesebi itibariyle el-Kuşeyri, yurdu itibariyle en-Neysaburi olup "es-Sahih" sahibi, hadis imamlarından birisi, sika, hafız, imam, musannıf, fıkhı bilen Horasan ahalisindendir.[117]

Nisbeti

Nisbeti kaf harfi dammeli, noktalı şın harfi fethalı, alttan iki noktalı ye harfi sakin ve sonrasında râ olmak üzere "el-Kuşeyrî"dir. Bu nispet ise Kuşeyr b. Ka'b b. Rabia b. Âmir b. Sa'saa'ya yapılır. Kuşeyr de çok sayıda ilim adamının kendisine nispet edildiği büyükçe bir kabiledir.[118]

İbn Hazm el-Endulusi ise Kuşeyr b. Ka'b'ın soyundan gelenleri zikredip, İmam Müslim b. el-Haccac'ı onlar arasında saymıştır. Endülüs'te Dâr b. Kuşeyr adındaki iki kolu da onlar arasında saymıştır.[119]

el-Kalkaşandî dedi ki: Kuşeyr oğulları Adnanilerden olan Hevazimlilerden Âmir b. Sa'saa'ya mensup bir koldurlar.[120]

Vatanı

Nun harfi fethalı, ye harfi sakin, sin fethalı, elif sakin (harekesiz, uzatan harf), be harfi ötreli sonrasında da vav ve re gelmek üzere "en-Neysaburî" nispetlidir. Bu da Neysabur'a bir nispettir. Neysabur Horasan şehirlerinin en güzeli ve en çok farklı özellikleri olan bir şehirdir. Ona Neysabur deniliş sebebi ise "Sâbûr" burayı görünce burada bir şehir olmaya elverişlidir demiştir.

---

117 Biyografisi için bk. *el-Ensab*, X, 155; Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 117; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 33; *Tarihu Bağdâd*, XIII, 101; *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, I, 160; *Tarihu't-Turasi'l-Arabî*, I/1, 263...

118 *el-Lubâb fi Tehzîbi'l-Ensâb*, III, 37–38

119 *Cemharatu Ensâbi'l-Arab*, II, 290

120 *Nihâyetu'l-İreb fi Marifeti'l-Arab*, s. 357

Orası ise o sırada bir kamışlıktı. Kamışların kesilip bir şehir bina edilmesini emrettiğinden buraya Neysabur denilmiştir. Ney kamış demektir. Bu şehre nispetle meşhur olanlar sayılamayacak kadar çoktur.[121]

Doğumu

İmam Müslim Horasan şehirlerinden olan Neysabur'da tercih edilen görüşe göre 204 yılında dünyaya gelmiştir.

İbn Hallikân dedi ki: Hafızlarda onun doğum tarihini tespit edeni de, kaç yıl yaşadığını söyleyeni de görmedim. Ancak onun 200'den sonra doğduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. Hocamız Takıyyuddin Ebu Amr Osman -İbnu's-Salâh diye bilinir- onun doğumunu sözkonusu ederdi. Büyük bir ihtimalle zannettiğim kadarıyla 202 yılında doğduğunu söylemişti.[122]

İmam Zehebî dedi ki: 204 yılında doğduğu söylenir.[123]

İbn Hallikân dedi ki: Sonra İbnu's-Salâh'ın söylediklerine açıklık getirince bunun 206 yılı olduğunu gördüm. Bunu da Hakim Ebu Abdullah Beni'l-Bey' en-Neysaburi'nin tahdis ettiği Ulemau'l-Emsar adlı kitabından nakletmiştir.[124]

İbn Kesir dedi ki: Müslim, Şafii'nin vefat ettiği yılda doğmuştur. O yıl ise 204 yılıdır.[125] Ona dair yazılmış biyografilerde çocukluğu hakkında da, ailesi hakkında da herhangi bir işaret bulunmamaktadır.

Yetişmesi

İmam Müslim b. el-Haccac -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bu hususta ona dair gelmiş haberlerde belirtildiği gibi zengin ve cömert bir kişi olarak yetişmiştir. Zehebî Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ adlı eserinde onun ticaretle uğraşan bir kişi, Neysabur'un iyilikseveri, onun pek çok mülkünün ve servetinin olduğunu açıkça ifade etmektedir.[126]

Hakim dedi ki: Müslim'in ticareti Han Mahmiş'de idi. Geçimini Ustuvâ'daki arazi gelirlerindendi. Ben kızları tarafından onun soyundan gelen kimseleri evinde gördüm. Babamı da şöyle derken dinledim: Ben Müslim b. el-Haccac'ı Han Mahmiş'de hadis rivâyet ederken gördüm. Boyu kusursuzdu, saçı saka-

121 *el-Lubâb fi Tehzîbi'l-Ensâb*, III, 341
122 *Vefeyatu'l-A'yân*, V, 195
123 *Siyeru A'lami'n-Nubelâ*, XII, 558, *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 588
124 *Vefeyatu'l-A'yân*, V, 159
125 *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 34
126 *el-İber*, I, 375

lı beyazdı, sarığının ucunu omuzlarının arasına sarkıtırdı.[127] Biyografisinden bahsedenler çocukluğundan ve ailesinden söz etmemektedir.

Hadis Dinlemek İçin Rihleleri

İmam Zehebî dedi ki: Onun ilk hadis dinlemesi (200)18 yılında Yahya b. Yahya et-Temîmî'dendir. Henüz tüyleri bitmemişken (ikiyüz)20 yılında hacca gitmiş, Mekke'de Ka'nebî'den hadis dinlemiştir. Ka'nebî onun en büyük şeyhi (hocası)dir. Kûfe'de Ahmed b. Yunus ve bir topluluktan hadis dinleyip, hızlıca memleketine geri döndükten birkaç yıl sonra ve (ikiyüz)30 yılından önce yine yolculuğa (rihle) çıkmıştır.[128]

Bil ki Müslim -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bu alanın imamlarının önde gelenlerinden ve bu hususta sivrilmiş olanların büyüklerinden, hıfz ehli, itkan sahibi ve hadis tahsil etmek maksadıyla çeşitli bölge ve şehirlerdeki imamlara çokça yolculuk yapanlardandır. Bu hususta maharetli ve bilgi sahibi kimseler tarafından önde bir kişilik olduğu tartışmasız itiraf edilip kabul edilmiştir. Her zaman için kitabına başvurulmuş, ona itimat edilmiştir. Horasan'da Yahya b. Yahya ve İshak b. Rahuye ile daha başkalarından, Rey'de Muhammed b. Mihran, Ebu Ğassân ve başkalarından, Irak'ta Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Mesleme ve başkalarından, Hicaz'da Said b. Mansur, Ebu Mus'ab ve diğerlerinden, Mısır'da Amr b. Sevad, Harmele b. Yahya ve başkalarından ve daha pek çok kimseden hadis dinlemiştir.[129] Nitekim o Bağdat'a birkaç defa gelmiş, Bağdat ahalisi ondan rivâyette bulunmuştur. Bağdat'a son gelişi ise 259 yılındadır.[130]

Şeyhleri (Kendilerinden Hadis Aldığı Hocaları)

İbrahim b. Halid el-Yeşkurî, İbrahim b. Dinar et-Temmar, İbrahim b. Ziyad b. Sebelân...[131]

Hocası İmam Buhari İle İlişkisi

İmam Buhari Neysabur'a geldiği vakit Ebu Hatim ve Ebu Zur'a onun yanına gelip oturur, söylediklerini dinlerdi yalnız Müslim henüz onun yanına

127 *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 570; *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 590

128 Siyeru *A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 558

129 *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât*, II, 91

130 *Vefeyatu'l-A'yân*, V, 194; *Şezerâtu'z-Zeheb*, II, 144

131 Muhakkik tercümemize esas aldığımız baskıda bu minval üzere isimlerinin Arap alfabesi sıralamasına göre üç sahife tutan hocalarının isimlerini arka arkaya sıralamaktadır. Sonunda da kaynak olarak *Tehzîbu'l-Kemal*, XXVII, 499'u göstermektedir. (Çeviren)

gitmiyordu[132] ama son zamanlarında Müslim onun yanından ayrılmamaya ve sürekli onun yanına gidip gelmeye başladı.[133]

Hatib dedi ki: Müslim, Buhari'nin yolunu takip etmiş, onun ilmi birikimini incelemiş ve onun usulünü de izlemiştir.

Darakutni dedi ki: Buhari olmasaydı, Müslim ne gider, ne de gelebilirdi.

Ahmed Hamdûn el-Kassâr dedi ki: Müslim b. el-Haccac'ın Buhari'nin yanına geldiğini ve Buhari'yi alnından, gözleri arasından öpüp şöyle dediğini gördüm: Beni bırak da ayaklarını öpeyim ey üstatlar üstadı, ey muhaliflerin efendisi, ey hastalıkları hususunda hadisin tabibi. Sonra ona meclis kefareti hadisine dair soru sordu, Buhari de ona hadisin illetini söyledi. Bitirince Müslim: Seni kıskanan kişi dışında kimse sana buğzetmez. Dünyada senin gibi birisi olmadığına şahitlik ederim, dedi.[134]

Müslim, Buhari'yi savunur, onun adına mücadele ederdi. Öyle ki ondan dolayı kendisi ile Muhammed b. Yahya Zühri'nin arası dahi bozulmuştu.[135]

Hafız Ebu Abdullah Muhammed b. Yakub dedi ki: Buhari Neysabur'a yerleşince Müslim ona çokça gidip gelmeye başladı. Muhammed b. Yahya ile Buhari arasında Kur'ân'ın lafzı meselesinde ortaya çıkan görüş ayrılığı baş gösterince onun aleyhine konuşmaya başladı ve insanların onun yanına gidip gelmelerini engelledi. Öyle ki Buhari ile konuşulmaz oldu. O da o mihnet sebebiyle Neysabur'dan çıkıp gitti. Müslim dışında insanların birçoğu onunla ilişkiyi kopardı ama Müslim onu ziyaret etmekten hiç geri kalmadı.[136]

Hatta günün birinde Zührî meclisinde bulunanlara: Kim Kur'ân'ın telaffuzu meselesinde Buhari ile aynı kanaatte ise bizim meclisimizden uzaklaşsın, dedi. Meclistekiler arasında Müslim b. el-Haccac da vardı. Müslim derhal yerinden kalkıp evine gitti ve Zührî'den işittiklerinin tamamını toplayıp, bir araya getirdi ve onları kendisine gönderdi. Zührî'den rivâyette bulunmayı büsbütün terketti, Sahihinde olsun, başka eserlerinde olsun ondan hiçbir rivâyet nakletmedi. Aralarındaki bu ayrılık daha da derinleşti.[137]

132 *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 26; *Tarihu Bağdâd*, II, 30; *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 436
133 *Vefeyatu'l-A'yân*, V, 194; *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 589; *el-Bidâye*, XI, 34
134 *Tarihu Bağdâd*, XIII, 102; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 26
135 *Tarihu Bağdâd*, XIII, 102; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 34
136 *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XI, 566; *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 589; *Tarihu Bağdâd*, XIII, 101; *Vefeyatu'l-A'yân*, V, 194
137 *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 34; *Tarihu Bağdâd*, XIII, 103

Öğrencileri

Tirmizi ondan tek bir hadis rivâyet etmiştir. Diğer öğrencileri: İbrahim b. İshak es-Sayrafî, İbrahim b. Ebu Talib, İbrahim b. Ebu Muhammed b. Hamza...[138]

İlmî Mertebesi ve İlim Adamlarının Ona Övgüleri

Pek üstün imam olduğu, mertebesinin yüksekliği, bu sanatta (hadis ilminde) mahareti ile öne geçtiği, bu alanda engin bir ilme sahip olduğu üzerinde ilim adamlarının ittifakı vardır. Onun pek üstün, büyük bir imam, vera' sahibi, maharetli ve hadis ilimlerinde büyük bir yer işgal edip, bu ilmi çok iyi bilip, bu alanda oldukça ileri olduğunun en büyük delillerinden birisi de "es-Sahih" kitabıdır.[139]

Hakim dedi ki: Ebu Abdurrahman es-Sülemî'yi şöyle derken dinledim: Yüzü güzel, elbiseleri güzel, üzerinde güzel bir rida bulunan, ucunu omuzları arasına sarkıtmış olduğu bir sarığı olan bir şeyh (bir ilim adamı) gördüm. Bu Müslim'dir denilince sultanın adamları öne geçerek: Müminlerin emiri Müslim b. el-Haccac'ın Müslümanlara imam olmasını emretti, diyerek onu camide öne geçirdiler, o da tekbir alıp insanlara namaz kıldırdı.[140]

Yine Hakim dedi ki: Ebu Amr el-Mustemlî'nin kendi el yazısıyla şunu okudum: Bize İshak b. Mansur 251 yılında hadis imla etti (okudu). Müslim b. el-Haccac da okunacak hadisleri ona intihab ediyor (seçiyor)du. Ben de yazıyordum. İshak b. Mansur, Müslim'e bakarak: Allah seni Müslümanlar için baki kıldıkça asla hayırdan mahrum edilmeyiz, dedi.[141]

Abdurrahman b. Ebu Hatim dedi ki: Müslim hafızlardan sika birisi idi. Rey'de ondan hadis yazdım, ona dair babama soru soruldu, babam: O sadûktur (çok doğru birisidir) dedi.[142]

Hafız Ebu Kureyş dedi ki: Muhammed b. Beşşâr'ı şöyle derken dinledim: Dünyanın hafızları dört kişidir. Rey'de Ebu Zur'a, Neysabur'da Müslim, Semerkant'ta Abdullah ed-Dârimî ve Buhara'da Muhammed b. İsmail.[143]

---

138 Diye bir sahife kadar öğrencilerinin isimlerini sıraladıktan sonra *Tehzîbu'l-Kemâl*, VII, 503'ü kaynak olarak göstermektedir. (Çeviren)

139 *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât*, II, 91

140 *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 566

141 *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 127; *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 563

142 *el-Cerhu ve't-Ta'dil*, VIII, 182; *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 589; *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 564; *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 128

143 *Tarihu Bağdâd*, II, 16; *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 589; *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 564; *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 528

Ahmed b. Seleme dedi ki: Ebu Zur'a ve Ebu Hatim'i sahihi bilmek hususunda Müslim'in her ikisinin çağdaşları olan diğer meşayihten (hadis âlimlerinden) önde tuttuklarını gördüm.[144]

Yine (Ahmed b. Seleme) dedi ki: el-Huseyn b. Mansur'u da şöyle derken dinledim: İshak b. Rahuye'yi, Müslim'i sözkonusu ettiğini Farsça olarak: Bu nasıl bir adamdır anlamında bir söz söylediğini dinledim.[145]

Ebu Amr b. Hamdân dedi ki: Hafız İbn Ukde'ye Buhari ve Müslim hakkında sordum, hangisi daha âlimdir dedim: Muhammed âlim idi, Müslim âlimdir dedi.[146] Hocası Muhammed b. Abdulvehhab el-Ferrâ onun hakkında şöyle demiştir: Müslim insanların âlimlerinden ve ilim kaplarından birisi idi. Ona hayırdan başka bir şey öğretmedim. Kendisi kumaş tüccarı idi. Babası el-Haccac da meşihatten (ilim adamlarından) birisi idi.[147]

Ebu Bekr b. el-Carudî dedi ki: Bize Müslim b. el-Haccac tahdis etti -ki ilim kaplarından birisi idi.-[148]

Mesleme b. Kasım dedi ki: O sika imamlardan değeri pek üstün birisi idi.[149]

İbnu'l-Ahram da dedi ki: Bizim bu şehrimiz hadis ilminde üç adam çıkarmıştır: Muhammed b. Yahya, İbrahim b. Ebu Talib ve Müslim.[150]

İlim Adamlarının Sahihini Övmeleri

Şüphesiz ki sahih hadisleri ilk tasnif eden kişi Cu'fîlerin mevlası Ebu Abdullah b. İsmail Buhari'dir. Ondan sonra da Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac en-Neysaburi el-Kuşeyri'dir.

Müslim her ne kadar Buhari'den ilim öğrenmiş ise de[151] telif ettiği kitabı ile hiç kimsenin sahip olmadığı bir paya sahip olmuştur. Öyle ki bazı kimseler onun sahihini Muhammed b. İsmail'in sahihinden üstün tutardı. Buna sebep

---

144 *Tarihu Bağdâd*, XIII, 101; *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât*, II, 91; *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 589; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 33

145 *Tarihu Bağdâd*, XIII, 102; *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 589

146 *Tarihu Bağdâd*, XIII, 102; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 34; *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 589; *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 565

147 *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 127

148 *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 128

149 *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 128

150 *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 128

151 İbnu's-Salah, *Mukaddime*, s. 13

ise hadisin rivâyet yollarını bir arada bulundurması, bunları güzel bir şekilde sıralaması, lafızları hadisleri bölmeden (taktî') ve mana yoluyla rivâyete de gitmeden olduğu gibi eda etmeye dikkat etmesidir.[152]

Bundan ve Mağrib âlimleri arasından Müslim'in kitabını Buhari'nin kitabına üstün tutanların görüşlerinden maksat, eğer Müslim'in kitabına sahih hadisler dışında bir şey karışmadığı için tercih edileceği kastediliyorsa, şüphesiz ki Müslim eserinin hutbesinden (giriş kısmından) sonra, eserine sahih hadisten başka herhangi bir rivâyet serd edilmiş değildir. Buhari'nin kitabında olduğu gibi (sahih dışındaki rivâyetlerle) karıştırılmamıştır.[153]

Aynı şekilde senedinin başından bir ya da daha fazla ravinin zikredilmediği muallâk rivâyet de çoğunlukla Buhari'de görülmekle birlikte Müslim'in kitabında son derece azdır.[154]

Hafız Ebu Ali en-Neysaburî dedi ki: Gök kubbesi altında hadis ilminde Müslim'in kitabından daha sahih bir kitap yoktur.[155]

Müslim'in -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- sahihine dikkatle bakan ve onun senedlerini, tertip ve düzenini, güzel bir şekilde hadisleri sıraladığını, onun izlediği nefis tahkikler, cevher değerinde tetkikler, çeşitli vera' belirtileri, ihtiyat alâmetleri ve rivâyetteki dikkatli araştırma, çeşitli rivâyet yollarının telhîsi ve ihtisâr edilmesi, dağınık olanlarını, yayılmış olanlarını disiplin altına alıp zapt etmesi, onun ileri derecedeki ıttılaı ve geniş rivâyeti ve bunun dışında ihtiva ettiği pek çok güzellikler, şaşırtıcı özellikler, gizli ve açık inceliklerden oluşan harikulade yöntemini dikkatle inceleyen bir kimse, çağından sonra hiçbir kimsenin kendisine yetişemeyeceği ve çağdaşlarından ona denk olacakların hatta ona yaklaşacak kimselerin oldukça az olduğunu da açıkça bilir. Bu ise şüphesiz Allah'ın lütfudur, onu dilediğine verir. O lütfu pek büyük olandır.[156]

İbnu'ş-Şarkî dedi ki: Müslim'i şöyle derken dinledim: Bu kitabıma delili olmayan hiçbir şey koymadığım gibi, bir delile dayanmaksızın da ondan herhangi bir şeyi dışarıda tutmuş değilim.[157]

Mekki b. Abdân dedi ki: Müslim'i şöyle derken dinledim: Bu müsned kitabımı Ebu Zur'a'ya arzettim. Bu kitapta bana bir illetinin ve bir sebebinin

---

152 *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 127

153 İbnu's-Salah, *Mukaddime*, s. 14

154 İbn Salah, *Mukaddime*, 20

155 *Tarihu Bağdâd*, XIII, 101; *Tedribu'r-Ravi*, I, 93; *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 566

156 *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât*, II, 91

157 *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 590; *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 580

olduğunu işaret ettiği her bir rivâyeti terkettim. Sahihtir, illeti yoktur dediklerini de işte onları tahriç ettim. Eğer hadis ehli 200 yıl boyunca hadis yazacak olurlarsa hep bu müsned etrafında dönüp dolaşacaklardır.[158]

Ahmed b. Mesleme dedi ki: Ben Müslim'in Sahih'inin telifi esnasında on beş yıl onunla beraber idim. Onun sahihi ise 12 bin hadistir.[159]

Muhammed b. el-Mâsercîsî dedi ki: Müslim'i şöyle derken dinledim: Ben bu sahihi sema yoluyla aldığım 300 bin hadisten seçerek tasnif ettim.[160]

Ömer b. Ahmed ez-Zâhid dedi ki: Ben arkadaşlarımızdan sika birisini şöyle derken dinledim: Rüyamda sanki Ebu Ali ez-Zeğûzî Hire caddesinde yürüyor ve ağlıyor gibiydi. Elinde de Müslim'in kitabından bir cilt vardı. Ona: Allah sana nasıl muamele etti, dedim. O: Bununla kurtuldum deyip, bu arada o cilde işaret etti.[161]

Ebu Amr b. Hamdan dedi ki: Hafız İbn Ukde'ye Buhari ve Müslim hakkında soru sordum. Hangileri daha âlimdir dedim. O Muhammed âlimdi, Müslim âlimdir dedi. Sorumu ona defalarca tekrar edince şöyle dedi: Ey Ebu Amr ,Muhammed bazen Şam ehli hakkında hata edebiliyor çünkü o onların kitaplarını alıp inceledi. Bazen onlardan birisini künyesi ile zikrederken, bir başka yerde aynı kişiyi farklı iki kişi zannederek ismi ile zikreder. Müslim'in ise illetler hususunda hatası çok azdır. Çünkü o müsned rivâyetleri yazdı. Maktû' ve mürsel rivâyetleri yazmadı.[162]

ESERLERİ

1- el-Camiu's-Sahih

Bu kitabın İmam Müslim'e -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- nispetinin sıhhati: İmam Müslim b. el-Haccac'ın -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- biyografisini yazan bütün kaynak sahibi imamlar ittifakla es-Sahih adındaki kitabının kendisine ait olduğunu ifade etmişlerdir. Robson, Sahih-i Müslim'in rivâyeti hakkında (bir makale) yazmış bulunmaktadır. (J. Robson, The Transmission of Muslim's Sahih, JRAS, 1949/46–60)

---

158 *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 568

159 *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 566

160 *Tarihu Bağdâd*, XIII, 101; *Vefeyatu'l-A'yân*, V, 194; *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 589; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 33

161 *Tarihu Bağdâd*, XIII, 101

162 *Tarihu Bağdâd*, XIII, 102; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 34; *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 589; *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 128; *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 565

Müslim Sahih'inin yazma nüshaları yaklaşık Arapça yazma eserler bulunan bütün kütüphanelerde bulunur. Kitap defalarca basılmıştır. Özellikle Muhammed Fuad Abdulbaki'nin beş cilt halinde Kahire, 1955 yılındaki yayınını anmak gerekir.

Sem'ânî, el-Ensâb adlı eserinde onu sözkonusu ederek şunları söylemektedir: O doğuda ve batıda es-Sahih adındaki kitabı meşhur olmuş birisidir. (X, 155)

Hatib Bağdadi, Târîhu Bağdâd adlı eserinde: O el-Müsned es-Sahih'in müellifidir diyerek ondan söz etmektedir. (XIII, 100)[163]

İbnu's-Salâh da onu Sıyânetu Sahih-i Müslim adlı eserinde sözkonusu ederek şunları söylemektedir: Allah seni de, beni de faydalandırsın. Bana Müslim'in -Allah ondan razı olsun- sahihini okuduğun günlerde sormuştun... (s. 55) Bunların dışında daha birçok ilim adamı sahihin ona ait olduğunu ifade etmiş bulunmaktadır. Artık daha geniş bilgi için onun biyografisini yazan kaynaklara bakınız.

Müslim el-Kuşeyri'nin -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- sahihini methetmek üzere şu beyitleri söyleyen İmam Ebu'l-Futuh el-İclî'ye Allah mükâfatını versin:

"el-Kuşeyri'nin Sahih'inin bir rütbesi var ki

Yükseklere çıktığı zaman Ülker yıldızından da üstündür

Lafızları bahçelerin nuru gibidir,

Arada akan arklarla sulandığı zaman

Manalarına gelince sonbahar bulutu altından

Çıkıp parıldayan güneş gibidir

Bu imam ne büyük bir devlete sahiptir, Allah için

Allah için, onun ne yüksek bir himmeti vardır

Allah'ın rızası onun üzerine olsun

Onun gayret ve çabaları en nihai noktasını bulmuştur."

163 Bundan sonra muhterem Halil Şîhâ, Suyuti'den Zehebî'ye, İbnu'l-İmad'a, İbn Hacer'e, İbnu'l-Esir'e kadar kaynaklarında sahihin ona ait olduğunu belirten cümlelerini aktarmaktadır. (Çeviren)

Müslim'in Şerhleri:[164]

1- Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed et-Temîmî el-Mâzerî (v. 536 h.), el-Mu'lim bi Fevâidi Müslim

2- Kadı Iyâz b. Musa el-Yahsubî (v. 544/1149), İkmâlu'l-Mu'lim bi Fevâidi Müslim

3- Ebu Ömer Osman b. es-Salâh eş-Şehrezûrî (643 h./1245), Sıyânetu Sahih-i Müslim mine'l-İhlâli ve'l-Galat ve Himayetuhû mine'l-İskati ve's-Sekat

4- Ahmed b. Ömer el-Ensari el-Kurtubî (646 h./1258), el-Mufhim li mâ Eşkele min Telhisi Kitabi Müslim

5- Yahya b. Şeref en-Nevevî (676/1278), el-Minhâc fi Şerhi Müslim b. el-Haccac[165]

6- Ebu Abdullah Muhammed b. Yahya b. Hişam el-Ensari (646/1248) el-Mufsihu'l-Mufhim ve'l-Muvaddihu'l-Mulhim li Meânî Sahih-i Müslim

7- Muhammed b. Mahmud el-Bâbertî (v. 786/1734)'in telif ettiği bir şerh

8- İbnu'l-Muhendis Abdullah b. Muhammed b. İbrahim es-Salihi el-Hanefi (691/1292)'nin bir şerhi

9- Müellifi bilinmeyen, hocası Sıbt b. el-A'cemî (841/1438)'nin birtakım notlarını topladığı ve 816 h. yılında Halep'te tamamlanmış Tuhfetu'l-Muncid el-Mufhim fi Garibi Sahih-i Müslim adlı bir şerh

10- Şemsuddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ataullah b. Muhammed er-Razi (767–829/1365/1446), Fadlu'l-Mun'im fi Şerhi Sahih-i Müslim

11- Celaluddin es-Suyuti (911/1505), ed-Dibac ala Sahih-i Müslim. Onun üzerine Muhammed b. Muhammed b. Ali b. el-Bahmeavî ed-Dimnetî'nin de Veşyu'd-Dibac ala Sahih-i Müslim adında (bir haşiyesi) vardır.

12-Yahya b. Muhammed es-Sinbatî'nin 958/1551'de tamamladığı Buğyetu'l-Kari ve'l-Mütefehhim isimli şerhi

13- Şihabuddin Ahmed b. Abdulhak (962'den önce)'a ait bir şerh

---

164 Muhterem Halil Şîhâ Brockelman'ın ve çeşitli yazma eserlerin bulunduğu kütüphanelerin fihristlerinden hareketle şerhlerin hangi kütüphanelerde, hangi numaralarda kayıtlı olduklarının da listesini vermektedir. Biz ise eserin kendisini müellifi ile birlikte kaydetmekle yetineceğiz. (Çeviren)

165 Elinizdeki eserdir.

14- Abdurraûf el-Munâvî (1031/1622)'nin şerhi

15- Abdullah b. Muhammed b. Yusuf Efendizade (1167/1751), İnâyetu'l-Melik el-Mun'im li Şerhi Sahih-i Müslim

16- Nuru'l-Hakk b. Abdulhakk ed-Dihlevî (1073/1662)'ye ait Menbau'l-İlm adında Farsça bir şerh. Eseri oğlu Fahruddin Muhibbullah tamamlamıştır.

17- Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdulhadi es-Sindî (1136/1723)'e ait üzerine yazdığı bir haşiyesi

18- Ali b. Ahmed es-Saidî (1168/1754'te hayatta olduğu bilinmektedir). Haşiyetu Şerhi Müslim

19- Mevlevi Vahidu'z-Zaman tarafından yapılmış Hintçe tercümesi ile birlikte birşerhi Lahor, 1304–1306 h.

20- Abdulaziz b. Ğulam Rasûle ait senedleri zikredilmeksizin Pencap dilindeki tercümesi ile birlikte şerhi. Lahor, 1307

21- Sıddık Hasan Han (1307/1890), es-Siracu'l-Vehhâc fi Keşfi Mesalibi Sahih-i Müslim İbni'l-Haccac, Mehopan, 1302 h.

22- Fadlullah Cabir Ahmed ed-Diyobendi el-Osmanî, Fethu'l-Mulhim bi Şerhi Sahih-i Müslim, Delhi, 1934 2 cilt

23- Müellifi bilinmeyen eksik bir şerh Feyzullah Efendi 450'de kayıtlı

24- Müellifi bilinmeyen bir şerh, Kabil, Matbaatu'r-Riyase, 245, bk. Mecelletu Ma'hedi'l-Mahtutati'l-Arabiyye, III, 85

Müslim'in Sahih'inin Bazı Bölümlerine Yapılmış Şerhler

25- Abdulgani b. Abdulvâhid b. Ali el-Cemmâîlî el-Makdisî (600/1203), el-Misbah fi Uyuni's-Sihah

26- Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî (902/1497), Ğunyetu'l-Muhtâc fi Hatmi Sahih-i Müslim b. el-Haccac

27- Ahmed b. Muhammed b. Fbu Bekr el-Kastalânî (923/1517), Şerhu Hutbeti Müslim b. el-Haccâc

Müslim'in Sahih'inin Muhtasarları

1- Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Tumert (524/1130)'e ait bir muhtasar

2- Ahmed b. Ömer el-Ensari (656/1258), Telhisu Sahih-i Müslim

3- Ebu Muhammed Abdulazim b. Abdilkavi el-Münzirî (656/1258), el-Câmi' el-Mu'lim bi Mekasidi Camii Müslim

4- Muhammed Mustafa Umare, Muhtâru'l-İmam Müslim, Kahire, Tarihsiz

5- Meçhul bir müellif, (Müslim) *Muhtasar*(ı)

6- Eminuddin Muhammed b. İbrahim el-Vânî (735/1335), er-Rubâiyât min Sahih-i Müslim -yalnızca dört ravili 25 hadis-

Diğer taraftan Müslim'in Sahih'inin muhtasarı olarak sayılmasına imkân bulunmayan, tamamlayıcı mahiyette yahut Müslim'in yöntemine göre tasnif edilmiş ve başka hadisler ihtiva eden onu taklit eden birtakım kitaplar da bulunmaktadır:

a- Ebu Avane Yakub b. İshak el-İsferayînî (316/928), el-Müsned el-Muharrac alâ Kitabi Müslim b. el-Haccac

b- Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah el-Asfahânî (430/1038), el-Musned el-Mustahrac alâ Kitabi Ebu'l-Huseyn Muhammed b. el-Hasan

Müslim'in Sahih'ine Dair Yazılmış Eserler

1- Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Menceveyh el-İsfehani (428/1036), Ricâlu Sahihi'l-İmam Müslim

2- Ebu Abdullah Muhammed b. Abdulvâhid el-Makdisî (643/1245), Müslim b. el-Haccac'ın rivâyet edip, kendisi ile Muhammed Mustafa arasında dokuz ravinin bulunduğu sahih hadislerin yer aldığı bir cüz

3- Ebu Abdullah Muhammed b. Abdulvâhid el-Makdisi (643/1245), İmam Müslim'den rivâyet nakletmiş ravilerin yer aldığı bir cüz

4- Reşiduddin Ebu'l-Hasan Yahya b. Ali el-Kuraşi el-Attar (662/1264), Ğuraru'l-Fevaidi'l-Mecmua fi Beyani me Vakaa fi Sahihi Müslim mine'l-Ahâdîsi'l-Maktâa

Müslim ve Buhari'nin Ravileri ve Rivâyetlerine Dair Eserler

1- Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer ed-Darakutni (385/995), Ricalu'l-Buhari ve Müslim

2- Buhari ve Müslim'in sahihlerinde kendilerinden hadis rivâyet etmekle birlikte Nesai'nin ve Darakutni'nin Kitabu'd-Duafa'da zayıf olduklarını söyledikleri raviler

3- Darakutni'ye ait Buhari ve Müslim'in kendilerinden ittifakla hadis rivâyet ettikleri ve her birinin ayrı ayrı rivâyetlerini naklettikleri sahabe isimleri

4- Yine Darakutni'ye ait Buhari ve Müslim'in ittifak edip, onlardan her birinin diğerinden ayrı (münferit) olarak yaptıkları rivâyetlere dair bir risale

5- Darakutni, Kitabu't-Tetebbu -bir illeti bulunmakla birlikte sahihayn'e tahriç yaptığı rivâyetlerdir.-

6- Ebu Abdullah el-Hakim en-Neysaburi (404/1014), Buhari ve Müslim'in rivâyetlerini tahriç ettiği ravilerin isimleri

7- Hakim en-Neysaburi, el-Medhal ilâ Marifeti's-Sahihayn

8- Huseyn b. Muhammed el-Ceyyânî (498/1105), Takyîdu'l-Mühmel ve Temyîzu'l-Müşkil

9- el-Huseyn b. Muhammed el- Ceyyânî et-Tenbih ale'l-Evham el-Varide fi's-Sahihayn -bu hem rivâyeti, hem ravileri ele alan bir eserdir.-

10- Muhammed b. Tahir Ali el-Kayserânî (507/1113), el-Cem'u Beyne Ricâli's-Sahihayn

11- Muhammed b. İsmail b. Halfun (636/1238), el-Mu'lim bi Esâmî Şuyûhi'l-Buhari ve Müslim

12- Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî (748/1348), Tesmiyetu Ricâli Sahih-i Müslim Ellezine İnferede Bihim ani'l-Buhari

13- Ahmed b. Ahmed b. Musa el-Hekârî (763/1362), Ricâlu'l-Buhari ve Müslim

14- Yahya b. Ebu Bekr el-Amiri eş-Şafii (893/1488), er-Riyazu'l-Mustetâbe fi Cümleti men Ravâ fi's-Sahihayn mine's-Sahabe

15- Abdulgani b. Ahmed el-Bahrani eş-Şafii (1174/1761'e kadar hayatta olduğu bilinmektedir), Kurratu'l-Ayn fi Zabti Esmâ-i Ricâli's-Sahihayn

Buhari ve Müslim'in Sahihlerinin Şerhleri

1- Muhammed b. Ebu Nasr el-Humeydî (488/1095), Tefsiru Garibi mâ fi's-Sahihayn

2- Ebu İshak İbrahim b. Yusuf b. Kurkûl (569/1173), Şerhu Müşkilâti's-Sahihayn el-Mustahrac min Meşâriki'l-Envâr li'l-Kazi Iyaz

3- Ebu'l-Ferac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzi (597/1200), Keşfu Müşkili Hadisi's-Sahihayn

4- Halil b. Keygeldi b. Abdullah (761/1359), Müşkilu's-Sahihayn

5- Halil b. Keygeldi, Keşfu'n-Nikab amma Rava'ş-Şeyhan li'l-Ashab

Buhari ve Müslim'deki Müşterek Rivâyetler ve Onlara Yapılan Müstedrekler

1- Muhammed b. Abdullah el-Cevzakî (388/998), Kitabu'l-Cem beyne's-Sahihayn

2- Halef b. Muhammed Ali el-Vasitî (401/1011), Etrâfu's-Sahihayn

3- Muhammed b. Abdullah el-Hakim en-Neysaburi (404/1104), el-Müstedrek ale's-Sahihayn

4- Muhammed b. Ebu Nasr el-Humeydi (488/1095), el-Cem'u beyne's-Sahihayn

a- Yahya b. Muhammed b. Hubeyre (560/1165), el-İfsâh an Maani's-Sıhâh

b- Muhammed b. Abdulvâhid (643/1245), Kelâmu'd-Dıya el-Makdisî ala şey'in min Ehadisi'l-Cem beyne's-Sahihayn

5- Ebu Nuaym Ubeydullah b. el-Hasen b. Ahmed el-Hâdad (517/1123), el-Câmi' beyne's-Sahihayn

6- Abdulhakk b. Abdurrahman b. Abdullah el-İşbilî b. el-Harrât (581/1185), el-Cem'u beyne's-Sahihayn

7- Abdulgani b. Abdulvâhid el-Cemmâîlî (600/1203), Umdetu'l-Ahkâm min ma't-Tefekaeka aleyhi'l-İmamân el-Buhari ve Müslim

8- Ebu Hafs Ömer b. Bedr b. Said el-Mavsili (622/1225), el-Cem'u beyne's-Sahihayn

9- Ebu'l-Mecd İsmail b. Hibetullah b. Said el-Mavsili İbn Bâtîş (655/1257), el-Beyan an Mettefeka alehi'ş-Şeyhayn

10- Ahmed Abdurrahman b. Muhammed el-Hariri (758/1357), Mufîdu's-Sâmi'i ve'l-Kari Ahkâm min ma't-Tefekaeka aleyhi Müslim ve'l-Buhari

11- Ömer b. Reslân el-Bulkînî (805/1403), Şerhu Zevaidi Müslim ale'l-Buhari

12- Muhammed Şerif b. Mustafa et-Tokadi, Ahkâmu's-Sahihayn, Bulak, 1290- -Müslim'in kenarında birinci cilt-

13- Bilinmeyen bir müellif, *el-Cem' beyne's-Sahihayn*

2- Kitabu'l-Küna ve'l-Esma

3- Kitabu'l-Münferidat ve'l-Vuhdân

4- Kitabu't-Tabakat: Bu eserde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i görüp ondan rivâyet eden ve onu sadece görüp, ondan rivâyet bulunmayan çağdaşlarını ele alır.

5- Ricâlu Urve b. ez-Zubeyr

6- Kitabu't-Temyîz

7- el-Müsnedi'l-KEbur ale'r-Ricâl

8- el-Cami ale'l-Ebvâb: Bu eseri Sahihu Müslim diye bilinen el-Müsned es-Sahih kitabından başka bir kitaptır.

9- el-Esâmî ve'l-Künâ

10- el-İlel

11- el-Akran

12- Ahmed b. Hanbel'e sorduğu sorular

13- Amr b. Şuayb

14- el-İntifâ' bi Uhubi's-Sibâ'

15- Meşayihu Mâlik

16- Meşayihu's- Sevrî

17- Meşayihu Şu'be

18- Men leyse lehu illa ravin vâhid

19- Evlâdu's-Sahabe

20- el-Muhadramûn

21- Efrâdu'ş-Şamiyyîn[166]

166 Bk. *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 590; *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 579. Merhum Nevevi, *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât*, II, 91 de sadece bunların bazısını zikretmekle yetinmiştir.

Vefatı

Muhammed b. Abdullah en-Neysaburi dedi ki: Ebu Abdullah Muhammed b. Yakub'u şöyle derken dinledim: Ahmed b. Seleme'yi şöyle derken dinledim: Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac için müzakere maksadıyla bir meclis (oturum) yapıldı. Ona bilmediği bir hadis zikredildi. Evine gitti, kandilini yaktı, evde bulunanlara da: Sizden hiçbir kimse bu odaya girmesin, dedi. Ona bize bir sepet kuru hurma hediye edildi, denildi. Müslim: Onu bana getirin, dedi. Sepeti ona getirdiler. Hadisi araştırırken hurmalardan da birer birer alıp çiğniyordu. Sabah olduğunda hurmalar bitmişti. Kendisi de hadisi bulmuştu. Muhammed b. Abdullah dedi ki: Arkadaşlarımızdan sika birisi bana ayrıca onun bundan dolayı vefat ettiğini söylemişti.[167]

İbn Kesir dedi ki: Bundan dolayı onda bir ağırlık ve bir hastalık ortaya çıktı ve nihayet pazar günü akşamı vefat etti, 261 yılı Recep ayının bitimine beş gün kala pazartesi günü Neysabur'da defnedildi... Vefat ettiğinde 57 yaşında idi. -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-[168] kabri hala ziyaret edilmektedir.[169]

167 *Tarihu Bağdâd*, XIII, 103; *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 564 -bu haber Ebu Abdullah el-Hakim'in rivâyetiyle birlikte zikredilmektedir.- *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 127; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 34

168 *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 34

169 *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 580

İMAM NEVEVİ'NİN (yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun) TERCEMESİ (BİYOGRAFİSİ)[170]

İsmi ve Nesebi

İmam, biricik hafız, önder şahsiyet, şeyhu'l-İslam, Allah dostlarının (evliyanın) sancağı Muhyiddin Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref b. Murî b. Hasan b. Husyen b. Hizam b. Muhammed b. Cumua el-Hizâmî el-Havrânî eş-Şafii. Faydalı pek çok eserin müellifi.

Künyesi

Ebu Zekeriya

Lakabı

Muhyiddin'dir.

Nispeti

el-Hizâmî: Kesreli ha ile za'dan sonra elif ve mim ile söylenen bu nispet büyük dedesine yapılan bir nispettir. Bu nispetle ayrıca Ebu İshak İbrahim b. el-Münzir b. Abdullah b. el-Münzir b. el-Muğire b. Abdullah b. Halid b. Hizam b. Huveylid b. Esed el- Hizâmî el-Kuraşi de meşhur olmuştur. Ebu Kâmil el-Basîrî, Kitabu'l-Mudâfât adlı eserinde zikrettiği üzere İbrahim b. el-Münzir el- Hizâmî Hakim b. Hizam (radıyallâhu anh)'ın çocuklarındandır, Halid'in çocuklarından değildir.[171]

---

170 Biyografisi için bk. *Tezkiretu'l-Huffâz*, 147; *el-İber fi Haberi ve'l-Gabar*, III, 334; *Zeylu Mir'âti'z-Zaman*, III, 283; *Tabakâtu'ş-Şafiiyye el-Kübra*, VIII, 395, *ed-Dâris fi Ahbari'l-Medâris*, I, 24; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIII, 278; Şezerâtu'z-Zeheb, V, 354; Mir'atu'l-Cinan, IV, 182; İbn Hidayetillah, Tabakat, s. 225; el-Esnevî, *Tabakat*, II, 286; İbnu'l-Furât, *Tarih*, VII, 108; İbnu'l-Verdî, *Tarih*, II, 226; *el-A'lâm*, VIII, 149; İbn Kadi Şulbe, *Tabakâtu'ş-Şafiiyye*, II, 153; *ed-Delilu'ş-Şâfî*, II, 775; *el-Fethu'l-Mubin*, I, 51; Merhum Suyuti'nin sadece onun biyografisini zikrettiği *el-Minhacu's-Sevi* ve İbnu'l-Attar, *Tuhfetu't-Tâlibîn* -yüce Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun-

171 *el-Lubâb fi Tehzîbi'l-Ensâb*, I, 362; *el-İkmâl*, III, 34; *el-Ensâb*, IV, 129

Şeyh Muhyiddin dedi ki: Dedelerinden birisi nesebinin Hakim'in babası Hizam'a ulaştığını -Allah ondan razı olsun- söylemiştir.[172] Doğrusu Ebu Kamil el-Basiri'nin benimsediği kanaattir, İbn Hazm'ın Cemheratu Ensabi'l-Arab'taki açıklamaları da buna uygundur.[173]

el-Havrânî nispeti de fethalı ha, sakin vav ve fethalı ra ile söylenir. Bu Havran'a nispettir. Havran, Dımaşk'ın güney taraflarında köy ve kasabaları pek çok, oldukça verimli, büyük ve geniş bir bölgedir.[174] Buraları hala Arapların yerleşik olarak bulundukları yerlerdir. Şiirlerinde buradan çok söz edilir, Busra buranın bir kasabasıdır. İmruu'l-Kays şöyle demiştir:

"Havran görünüp de aile halkı ondan beride idi.

Ben de baktım, ama sen gözlerinle hiçbir şey görmedin."

Ömer b. el-Hattab (radıyallâhu anh), Alkame b. Ulâse'yi Havran'a vali tayin etmişti.[175]

Doğumu

İmam Nevevi, Muharrem'in ikinci on gününden birisinde 631 yılında Nevâ'da doğmuştur.[176]

Yetişmesi

Babasının anlattığına göre Şeyh Muhyiddin yedi yaşlarında iken ramazan ayının 27. gecesinde yanımda yatıyordu. Gece yarısına doğru uyandı ve: Babacığım! Ne oluyor bunca ışık evi doldurdu dedi. Bütün aile halkı uyandı ama hiçbirimiz bir şey görmemişti. Babası dedi ki: O vakit o gecenin kadir gecesi olduğunu anladım.

Tarikat şeyhi Yasin b. Yusuf ez-Zerkeşî dedi ki: Şeyh Muhyiddin'i Neva'da on yaşlarında iken gördüm. Çocuklar kendileriyle oyun oynaması için onu zorladıkları halde o onlardan kaçıyor, kendisini zorladıkları için ağlıyordu. Bu halde iken de Kur'ân okuyordu. Sevgisi kalbimde yer etti. Babası onu bir dükkâna (çırak olarak) vermişti. Kendisi ise Kur'ân'ı bırakıp, alışverişle uğraşmıyordu. (Şeyhi devamla) dedi ki: Ona Kur'ân öğreten adamın yanına gittim

172 *Fevâtu'l-Vefeyât*, IV, 265
173 *Cemheratu Ensâbi'l-Arab*, s. 121
174 el-Ensab, IV, 268; el-Lubab, I, 400
175 Mucemu'l-Buldan, II, 317
176 Havran'a bağlı küçük bir kasabadır. Mucemu'l-Buldan, V, 306

ve ona dikkat etmesini tavsiye ederek dedim ki: Bu çocuğun zamanının en âlimi ve en zahidi olması insanların da ondan yararlanması umulur dedim. Bana: Sen müneccim misin, dedi. Ben, hayır ama bunu bana Allah söyletti, dedim. Hocası bunu babasına söyleyince o da büluğ yaşlarına yaklaştığı sırada Kur'ân'ı hatmedinceye kadar onunla yakından ilgilendi.[177]

İlim Tahsili

19 yaşına geldiği sırada babası onu Dımaşk'a getirdi. Revâhiye medresesinde yerleşti. Yaklaşık iki sene boyunca yan tarafını yere koyup yatmadı. Temel gıdası ise okula (medreseye) verilen erzaktan ibaretti. Yaklaşık dört buçuk aylık bir sürede "et-Tenbih"i hıfzetti. O "haşefenin ferce sokulması halinde gusletmek icap eder" ibaresini okuyunca yaklaşık iki ay boyunca karnı her guruldadığında soğuk suyla yıkanıp durdu. Senenin geri kalan kısmında hocası Kemaluddin İshak b. Ahmed el-Mağribî'ye el-Mühezzeb'in dörtte birini ezberinden okudu. Sonra babası ile birlikte haccetti. Vakfe Cuma günü olmuştu. Medine'de yaklaşık bir buçuk ay ikamet etti. Neva'dan ayrıldığında sıtmaya yakalanmıştı. Arafe gününe kadar da sıtmadan kurtulmadı. Daha sonra hocalarına kimi şerh, kimi tashih maksadıyla her gün on iki ders okuyordu. el-Vasît'tan iki, el-Mühezzeb'deden bir, el-Cem' beyne's-Sahihayn'den bir, Sahihu Müslim'den bir, İbn Cinni'nin el-Luma'ındad bir, Islâhu'l- Mantık'tan bir, tasrif ile ilgili bir, fıkıh usulüne dair bir, Esmau'r-Rical'e dair bir, de Usulu'd-Din'e dair bir ders okuyordu. Kendisi dedi ki: Bunlarla ilgili anlaşılması zor bir yerin açıklaması, bir ibarenin vuzuha kavuşturulması, bir kelimenin zaptı ile ilgili her şeyi not ediyordum. Yüce Allah da vaktime bereket ihsan etti sonra hatırıma tıpla uğraşmak geçti. el-Kanun adlı tıp kitabını satın aldım, kalbim karardı. Günlerce hiçbir şey yapamaz oldum, bu sefer kendime geldim ve el-Kanun adlı tıp kitabını sattım, kalbim aydınlanıverdi.[178]

İmam Nevevi ilimde de, amelde de ileriye geçmiş birisi idi. Daha sonra 660'lı yıllarda vefat edinceye kadar eser tasnif etmeye koyuldu.[179]

Nevevî'nin -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Verai ve Zühdü

İleri derecede zühd sahibi, vera'da uyulacak bir örnek, iyiliği emredip, münkerden alıkoymakta benzersiz, aza kanaatkâr, kendisi Allah'tan razı, Al-

177 es-Sübki, Tabakâtu'ş-Şafiiyye, V, 165
178 Fevâtu'l-Vefeyât, IV, 265–266; *Tezkiretu'l-Huffâz*, IV, 1470; *Şezerâtu'z-Zeheb*, V, 355
179 *el-İber*, III, 334

lah da kendisinden razı olmuş, giyiminde, yediğinde, kap kacağında oldukça iktisatlı, görünüşü vakur ve heybetli birisi idi.[180] Bütün dünya lezzetlerini terketmiş[181] kadınlardan uzak kalan bir beyefendi, nefse karşı yumuşak ve onu dizginleyen birisi idi. Dininin binasını imar etmiş ise dünyanın kendisinden uzak kalmasına aldırmazdı. Zühd, kanaatkârlık, ehl-i sünnet ve'l-cemaat'ten geçmiş olanlara tabi olmak, çeşitli hayırlar üzerinde sabır ile direnmek özelliklerine sahipti. Allah'a itaatin dışında bir anını dahi harcamazdı.[182] Hiç boş durmayarak eserler tasnif etti, ilmi yaydı, ibadette virdlerine, oruca, zikre, yemede içmede kaliteyi aramaksızın devam etti. Bunları hep sürdürdü. Giydiği ham bir elbise idi. Sarığı küçük sebahtaniyye türü idi.[183] Günde sadece yatsı namazından sonra bir defa yemek yerdi.[184] İki yemeği bir arada yemezdi.[185] Sadece seher vaktinde günde bir defa su içerdi.[186] Gıdasının çoğunluğunu da babasının Neva'dan kendisine getirdiği yiyecekler teşkil ediyordu. Ona gönderilen az miktardaki şeylere kanaat ederdi.[187]

er-Reşid b. el-Muallim dedi ki: Şeyh Muhyiddin'e hamama gitmemesi, yemesinde içmesinde ve sair hallerinde geçimini daraltması sebebiyle ve onu meşguliyetlerinden alıkoyacak bir hastalığa yakalanacağından korkması sebebiyle tenkit ettim. Bana şöyle dedi: Filan kişi derisi morarıncaya kadar oruç tuttu, Allah'a ibadet etti. Meyve ve salatalık yemez ve cismimin nemlenerek uyku getireceğinden korkarım, derdi.

İbnu'l-Attar dedi ki: Meyveler hakkında onunla konuştum da şöyle dedi: Dımaşk'ın vakıfları ve hacr altında bulunanların mülkleri pek çoktur. Onlar adına yapılacak tasarruflar onların faydasına olmadığı takdirde caiz değildir. Diğer taraftan burada muamele (yarıcılık) müsakat türü şeklinde yapılır. Onda da görüş ayrılığı vardır. Durum bu iken gönül hoşluğu ile bunları nasıl yiyebilirim?[188]

Zehebî dedi ki: Nefsiyle bu derece mücahede etmekle vera, murakabe, nefsi şaibelerden temizleyip, onun maksatlarını gerçekleştirmesini önlemek hu-

180 *el-İber*, III, 334
181 *Tabakâtu'l-Huffâz*, s. 510
182 *Tabakâtu'ş-Şafiiyye*, V, 166
183 *Tezkiretu'l-Huffâz*, IV, 1471
184 *Şezerâtu'z-Zeheb*, V, 356
185 *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIII, 279
186 *Şezerâtu'z-Zeheb*, V, 356
187 *el-İber*, III, 334
188 *Tezkiretu'l-Huffâz*, IV, 1472

susunda her türlü inceliğe riayet eden bir kişi olmakla birlikte hadisi, hadis ilimlerini, ravilerini, sahihini, sahih olmayanını ve mezhebini de bilen birisi idi.[189]

Alauddin b. el-Attar dedi ki: ... Onun zühd, vera ve kerametlere dair haberleri meşhurdur.[190]

Hocaları

Nevevi'nin -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- yaşadığı asır çeşitli bilgi ve ilim dallarında oldukça üstün hocalarla, ilim adamlarıyla dolup taşan bir asırdı. Özellikle hadis ve fıkıh dallarında böyle idi.

a- Hadis ilminde hocaları

Hadis ilminde en önemli hocalarından bazıları şunlardır:

Şeyh, imam, kadı, hatib İmaduddin Abdulkerim b. el-Kadi Cemaluddin Abdussamed b. Muhammed -İbnu'l-Hâristani diye bilinir-, şeyhler şeyhi Şerefuddin Abdulaziz b. Muhammed b. Abdulmuhsin el-Ensari el-Evsî -aslen Dımaşklıdır-... [191]

b- Fıkıhta hocaları

Fıkıhta en önemli hocalarından bazıları:

İmam, büyük ilim adamı, fakih, müftü Kemaluddin Ebu İbrahim İshak b. Ahmed b. Osman el-Mağribi, şeyh, imam, büyük ilim adamı, Şam müftüsü Kemaluddin Ebu'l-Fedail Sallar b. el-Hasen b. Ömer b. Said el-Erbilî... [192]

c- Usul ilminde hocaları

Usul ilminde en önemli hocalarından birisi Kadı Ebu'l-Feth Kemaluddin Ömer b. Bundar b. Ömer et-Teflîsî'dir.

d- Dilde hocaları

Dilde en önemli hocalarından bazıları:

Ebu'l-Abbas Cemaluddin Ahmed b. Salim el-Mısri en-Nahvi -Dımaşk'ta yerleşmiş-, büyük ilim adamı, Huccetu'l-Arab Cemaluddin Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Malik et-Tai el-Ciyânî

189 *Tezkiretu'l-Huffâz*, IV, 1472

190 *el-Menhecu's-Sevi*, s. 51

191 Şîhâ, diğer hocalarının da ismini vermekte olup diğerlerini görmek isteyenler devamına bakabilirler. (Çeviren)

192 Diğerlerini görmek isteyenler devamına bakabilirler. (Çeviren)

e- Öğrencileri

Önde gelen öğrencilerinden bazıları: Hafız, zahid Alauddin Ali b. İbrahim b. Davud b. Süleyman Ebu'l-Hasan b. el-Attar eş-Şafii, imam, hafız, Şam'ın muhaddisi Cemaluddin Ebu'l-Haccac Yusuf b. ez-Zeki Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî el-Kuzai, Muhammed b. Ebu Bekr b. İbrahim, Kadı Şemsuddin b. en-Nakib eş-Şafii ed-Dımaşki... Onun fazilet ve ilim ile de şöhret kazanmış çok sayıda öğrencileri de vardır. Bunların bazıları şunlardır:

Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ferh el-İşbilî, Ahmed ed-Darir el-Vâsıtî Ebu'l-Abbas- -el-Hallal lakaplı- Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Selman b. Hamail el-Caferi, İbnu'l-Abbas Ahmed b. İbrahim b. Mus'ab, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed b. Abbas b. Ca'vân... [193]

f- Eserleri

Şeyh Cemaluddin el-Eslemî, el-Muhimmât adlı eserinin baş taraflarında şunları söylemektedir: Bil ki Şeyh Muhyiddin -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- inceleme ve ilim tahsili ehliyetine sahip olunca hayırlarda yarışmayı uygun bularak öğrenip, vakıf olduğu bilgileri inceleyen kimselerin yararlanacağı bir şekilde tasnif etmeyi uygun gördü. Bu bakımdan o tasnifini tahsil, tahsilini de tasnife dönüştürdü. Bu ise sağlıklı bir maksat ve güzel bir amaçtır. Şayet böyle olmasaydı onun için bu kadar eser tasnif etmek imkânı olmazdı.

el-Ezrai de et-Tevassut ve'l-Feth'in baş taraflarında şöyle diyor: Bana ulaştığına göre Şeyh Muhyiddin bitkin düşünceye kadar yazardı. Bitkinleşince dinlenmek üzere kalemi koyar ve şu beyiti okurdu:

"Bu gözyaşları Su'dâ'dan başkası için

Akıyorsa eğer boşa akan yaş olur."

Eserlerinin bir kısmı şunlardır:

1- er-Ravda: Râfiî'nin eş-Şerhu'l-Kebir'inin muhtasarıdır. Telifine 666 yılı ramazan ayı 25. gününe rastlayan Perşembe günü başladı ve 669 yılı Rebîu'l-Evvel ayı 15. gününe rastlayan Pazar günü bitirdi. Şu anda mezhebin temel dayanağıdır.

2- el-Minhâc adını verdiği Sahih-i Müslim şerhi: Elinizde bulunan kitaptır, bereketi pek büyüktür.

3- el-Mecmû' adını verdiği el-Mühezzeb şerhi

193 Diğerlerini görmek isteyenler devamına bakabilirler. (Çeviren)

4- el-Muharrar'ın muhtasarı el-Minhâc: Küçük bir ciltir. Oldukça incelikli meseleleri ihtiva eder, yaklaşık üç tomar (defter)dır. Kendisinin hattıyla bu eseri 669 yılı ramazan ayı dokuzuncu günü bitirdiğini kaydettiğini gördüm. Şu anda da gerek öğrencilerin, gerek hocaların, gerek müftülerin dayanak kitabıdır.

5- *Tehzibu'l-Esmâ ve'l-Lugât*

6- *Riyâzu's-Sâlihîn*

7- *el-Ezkâr*

8- Nuketu't-Tenbih: İlk tasnif ettiği eserlerdendir. Onun meşhur kitaplarında bulunanlara muhalif tashihlerine (sahihtir, dediklerine) güvenmemek gerekir. Muhtemelen bu eseri hocalarının sözlerinden derlemiştir.

9- *el-İzah fi Menâsiki'l-Hac*

10- *et-Tibyân fi Âdâbi Hamaleti'l-Kur'ân*

11- Tuhfetu't-Talib en-Nebîh adını vermdiği et-Tenbih'in muhtasarı ve uzunca bir şerhi olup, namaz bölümüne kadar ulaşmıştır.

12- et-Tenkih adındaki Şerhu'l-Vasît adlı eseri. Bunda da namazın şartlarına kadar gelmiştir. Son tasnif ettiği eserlerden birisi olup, oldukça değerli bir kitaptır.

13- Yaklaşık iki cilt kadar el-Vasît üzerine nükteler

14- et-Tahkîk adlı eseri, misafirin namazı bölümüne kadar.

15- Muhimmatu'l-Ahkâm: İhtiva ettiği ahkâmı pek çok bir eserdir. Elbisenin ve bedenin temizlenmesi bahislerine kadar gelmiştir.

16- Şerhu'l-Buhari: Bunun sadece bir cildini yazmıştır.

17- *el-Umde fi Tashihi't-Tenbih*

18- *et-Tahrir fi Lugâti't-Tenbih*

19- *Nuketu'l-Mühezzeb*

20- el-Müntehab adını ver diği Rafiî'nin et-Teznîb adlı eserinin muhtasarı.

21- Dekaiku'r-Ravza: Ezana kadar olan bahislerini yazmıştır.

22- *Tabakatu'ş-Şafiiyye*

23- *Muhtasaru't-Tirmizi*

24- Kısmetu'l-Kanaa ve muhtasarı. Son tasnif ettiği eserlerindendir.

25, 26- İstiska'ya ve fazilet sahibi kimselerin önünde kalkmaya dair birer cüzlük eser

27- ed-Dârimî'nin *el-Mutehiyyara adlı eserinin muhtasarı*

28- Ebu Şame'nin besmele'ye dair eserinin muhtasarı

29- *Şafii'nin menakibi*

30- Hadis ilmine ve ona irşada dair et-Takrib

31- Hadise dair el-Hulâsa

32- *Mubhemâtu'l-Hatib'in muhtasarı*

33- "Ameller ancak niyetler iledir" hadisi üzerine imlâları -bunu tamamlamamıştır.-

34- Şerhu Süneni Ebu Davud -az bir bölümünü yazmıştır.-

35- Bustânu'l-Ârifîn -tamamlanmamıştır.-

36- *Ruûsu'l-Mesail*

37- el-Usûl ve'z-Zavabıt -sadece birkaç sahifesini yazmıştır.-

38- Muhtasaru't-Tenbih -sadece bir yaprak yazmıştır.-

39- el-Mesâilu'l-Mensûra -fetvaları diye bilinir.- Bunları tertipsiz bir şekilde tasnif etmiştir. Öğrencisi İbnu'l-Attar bunları tertip ederek ona hocasından işitmiş olduğu bazı fetvaları da eklemiştir.

40- *el-Erbaûn* ve *lafızlarının şerhi.*

Ona ayrıca kendisine ait olmayan iki eser de nispet edilir. Bunlar: en-Nihâye fi İhtisari'l-Gâye ile Ağâlît ale'l-Vasît adlı eserlerdir. Bu da kimi fıkıh, kimi hadis ile ilgilir elli konuyu kapsamaktadır.

İbnu'l-Attar dedi ki: Onun çok sayıda çeşitli lafızlara dair açıklamaları ve müsveddeleri de bulunmaktadır. Bir sefer bana kendi el yazısıyla yaklaşık bin kadar tomar toplamamı ve bunların yıkan(maları suretiyle silinme)sine nezaret etmemi de emredip, bu hususta onun emrine muhalefet etmeyeceğime dair de bana yemin ettirdi. Ona itaat etmekten başka bir şey yapamazdım. Bundan dolayı da şu ana kadar kalbimde onlar için hasret duyuyorum.[194]

194 Bazı eserler ile ilgili verilen bilgilerde basit bazı tasarruflarda bulunulmuştur. (Çeviren)

g- Yöneticilere nasihat etmesi

İbnu'l-Attâr dedi ki: el-Melik ez-Zahire bir mektup yazdı. Mektubun muhtevasında yönetimi altındakilere adaletle davranması ve haksızca vergilerin kaldırılması vardı. Yine bu hususta onunla birlikte bir topluluk daha mektup yazdı ve bunların hepsini bir yaprağın içerisine koyup, el-Emir Bedruddin Bilbek el-Haznedar'a ilim adamlarının bu mektubunu sultana ulaştırması ricasıyla gönderdi. Mektupta yazılanlar da şunlardı:

"Rahman, rahim Allah'ın adıyla; Abdullah Yahya en-Nevevi'den yüce Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketleri ihsan sahibi efendimiz, emirler hükümdarı Bedruddin'e. Allah zülcelâl onun hayırlarını devam ettirsin, onu hasenat ile kendisine dost edinsin, ahirette ve dünyada onu bütün emellerine kavuştursun, bütün hallerinde ona bereket versin. Âmin!

Şerefli ilimlerin sahibi kimseler size şunu arzeder ki, Şam (Suriye ve çevresi) ahalisi bu yıl geçim darlığı içindedir, durumları itibariyle zayıftırlar. Buna sebep ise yağmurların azlığı, fiyatların yüksekliği, mahsullerin bitkilerin azlığı, davarların telef olması ve daha başka sebeplerdir. Siz de bilirsiniz ki hem yönetene, hem yönetilene şefkatli olmak, hem onun maslahatına, hem onların maslahatına olan hususlarda yöneticiye nasihatta bulunmak gerekir. Çünkü din nasihattir. Şeriatın hizmetkârları ve sultanın iyiliğini samimiyetle isteyen, onu seven kimseler yazdıkları mektubunda yönettiği kimselerin hallerine dikkat etmesini ve onlara yumuşak davranmasını hatırlattılar. Bunun bir zararı yoktur. Aksine bu katıksız bir öğüttür, bir şefkattir, özlü akıl sahipleri için bir hatırlatmadır. Yüce Allah'ın kendisini güçlendirip, desteklediğini dilediğimiz emirden isteğimiz de bu istediğimizi sultana sunup, arz etmesidir. Allah onu devamlı hayırlara gark etsin. Sultanın huzurunda karşılığını yüce Allah'ın nezdinde saklanmış olarak bulacağı bir şekilde raiyeye yumuşak ve şefkatle muamele etmesini görüş olarak ifade etsin. Çünkü *"o gün herkes iyilik türünden ne işlediyse onu hazırlanmış bulacak, kötülük türünden ne işlediyse onunla kendisi arasında uzak bir mesafenin olmasını arzu edecek. Allah size kendisinden sakınmanızı emreder."* (Al-i İmran, 30)

Bu mektubu ilim adamları (size) bir emanet, sultana da bir nasihat olmak üzere göndermektedir. Allah onun zaferlerini pekiştirsin, dünyada ve ahirette bütün Müslümanları da aziz kılsın. Size bu mektubu sultana -Allah ona güçlü zaferler nasip etsin- ulaştırmak düşer ve siz bu emanetten sorumlusunuz, bunu geciktirmekte bir mazeretiniz olmaz. Bu hususta herhangi bir kusurunuz olursa yüce Allah'a karşı ileri sürecek bir deliliniz bulunmaz. Ayrıca bundan *"malın da, evladın da hiç faydasının olmayacağı günde"* (Şuara, 88);

"Kişinin kaçacağı gün kardeşinden, annesinden ve babasından, eşinden ve çocuklarından o günde bunlardan her bir kişinin kendine yeter bir işi vardır." (Abese, 34-37) diye anılan günde sorumlu tutulacaksınız. Sizler -yüce Allah'a hamdolsun ki- hayrı seven, ona düşkün ve hayra hızlıca koşuşan kimselersiniz. İşte bu (istediğimiz) hayırların en önemlileri, itaatlerin en faziletlileridir ve siz bu işe ehil kılınmış, Allah bu görevi sizin önünüze getirmiş bulunmaktadır. Bu Allah'ın bir lütfudur. Eğer raiyeye daha yumuşak ve merhametlice davranmaya geçilmeyecek olursa işin daha sıkıntılı bir hal alacağından da korkuyoruz. Yüce Allah bize şöyle buyurmaktadır: *"Takva sahiplerine şeytandan bir vesvese geldiğinde iyice düşünürler. Bakarsın ki onlar görüp bilmişler bile"* (Araf, 201); *"Şüphesiz her ne hayır işlerseniz, Allah onu çok iyi bilendir."* (Bakara, 215)

Bu mektubu yazan topluluk bunun netice vermesini beklemektedirler. Eğer siz gereğini yapacak olursanız ecriniz Allah'ın yanındadır: *"Çünkü Allah sakınanlarla ve daima iyi davrananlarla beraberdir."* (Nahl, 128)

Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketleri üzerinize olsun."

Merhum Nevevi'nin Vefatı

İbnu'l-Attar dedi ki: Şeyh (hocamız) dinine bağlılığından ve kendisini tanıdığından, ayrıca onunla (ders okuyup) okutmak ya da ondan yararlanmak gibi bir ilişkisinin bulunmadığından emin olduğu kişiler dışında kimseden bir şey almazdı.

(İbnu'l-Attar) dedi ki: Vefatından iki ay önce önünde oturuyordum. Derken yanına bir fakir içeri girdi ve: "Serhat şehrinden filan hoca sana selam ediyor, benimle birlikte sana (vermek üzere) bu ibriği gönderdi" dedi. Hocamız da onu kabul etti, bana da onu gerek duyduğu eşyalarının bulunduğu yere koymamı emretti. Onu kabul etmesine hayret ettim. Benim hayret ettiğimi fark etti ve şöyle dedi:

"Fakirlerden biri bana bir zembil gönderdi, bu da bir ibrik. İşte bu yolculuk aracıdır."

İbnu'l-Attar dedi ki: Sonra aradan birkaç gün geçti, ben de onun yanında iken "yolculuğa çıkmam için bana izin verildi" dedi.

Ben: Sana nasıl izin verildi, dedim. Şöyle dedi:

"Ben burada oturmakta iken -kastettiği er-Revahiye medresesindeki odasıdır, önünde de medreseye yukardan bakan bir penceresi vardı- yüzüm kıbleye dönükken havada uçan bir adam yanımdan şu taraftan gelip geçti."

Evet, bu şekilde medresenin batısından, doğu tarafına doğru işaret etti ve (bana): "Kalk, Beytu'l-Makdis'i ziyaret için yolculuğa çık" dedi.

Sonra Nevevi ona: "Haydi kalk arkadaşlarımızla ve sevdiklerimizle vedalaşalım" dedi.

Onunla birlikte bazı hocalarının defnedildiği kabirlere çıkıp gittim. Onları ziyaret etti, ağladı sonra hayattaki arkadaşlarını ziyaret etti, sonra o günün sabahı yolculuğa çıktı.

İbnu'l-Attar dedi ki: Benim onunla başımdan çok olaylar geçti. Ondan ciltler dolduracak kadar çeşitli hususlar gördüm. Sonra Neva'ya gitti, Kudüs'ü ve el-Halil'i ziyaret etti sonra Neva'ya geri döndü. Orada babasının evinde hastalandı. Onun hastalandığı haberi bana ulaştı. Dımaşk'tan onu ziyaret etmek üzere gittim. Beni gördüğüne çok sevindi ve: "Ailenin yanına dön" dedi. Onunla vedalaştığım sırada iyileşmek üzereydi. Ondan 20 Receb 676 cumartesi günü ayrıldım, kendisi 24 Receb Çarşamba gecesi vefat etti ve o gecenin sabahında Neva'da defnedildi.

İbnu'l-Attar dedi ki: O gece ben uyurken Dımaşk camiinde bir münadi şöyle diyordu: "Şeyh Rukniddin el-Muvakki'in cenaze namazına"

İnsanlar bu çağrı sebebiyle feryat ettiler, ben de uyandım. Onun vefat ettiği haberi bize Cuma gecesi ulaştı, Dımaşk camiinde onun için (gıyabi) namaz kılındı. Özeliyle geneliyle, öveniyle yereniyle bütün Müslümanlar onun için son derece üzüldü.

Ona Dair Yazılmış Ağıtlardan Bazıları

Şeyh, büyük ilim adamı, edebiyatçıların piri Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ömer b. Ebu Şakir el-Hanefî el-İrbîlî dedi ki:[195]

Din için kendisiyle aydınlanılan bir nurdun

Seninle söz ve amel doğru yola konuyordu

İbretle Allah'ın kitabını okurdun

Onu çokça tekrar etmekten dolayı usanmazdın

Seçkin nebinin sünnetinde müctehid (çok gayretli) idin

Ve sen uğurla ve tevfikle kapsanmış birisi idin

* * *

195 Bu ağıtın 37 beyiti burada kaydedilmiş bulunmaktadır. Bizler bunlardan birkaçını fikir vermek üzere tercüme edeceğiz. (Çeviren)

Senin gibi birisini kaybetmekten ötürü akıllar dehşete düşer

Senin gibi birisini yitirmek iyileşmez bir yaradır

Dünyanın batıl şeylerine ve alına, puluna rağbet etmedin

Azimliydin, kararlıydın bu hususta sen bir örnektin

Küçümseyerek dünyayı, yüz çevirdin ondan

Ve sen ahiretin için çalışmakla dolup taşıyordun

* * *

Sevinç kaynakları olduğun pek büyük bir kalabalığın üzüntüsü ne büyük

Hem sen onları örten elbise gibi idin, senden sonra artık o işe yaramaz oldu

Yakından yabancı elden ilim talipleri

Senin bereketinle ondan beklediklerinden fazlasını da aldılar

Şaşırıp kaldılar kendilerine doğruyu gösteren kayboldu diye

Ve daraldılar ona aşırı üzüntüden ötürü ovalar ve dağlar

Acaba toprağın altına onu gömenler farkında mıdır?

Yahut onu tabutu üzerinde taşıyanlar neyi taşıdıklarını

* * *

Ey Muhyiddin, kaç yanık ciğeri geride bıraktın

Senin için yanan ve sicim gibi gözyaşı döken kaç göz bıraktın

Nice bir duruş vardır ki, kılıcın keskin tarafı gibidir

Onun dehşetine hiçbir kahramanlık dayanmaz ve hiçbir tartışma sökmez

O halde Allah'ın emrini dile getirdin, keskin bir kılıç olarak

Azimli ve kararlı bir şekilde ve asla hiçbir yanlışlığı olmaksızın

* * *

İşte dün gece uykusuz kalmıştın, o acı haber geldi

Allah için uykusuzdun, uyku ise gözler tarafından çevrilmişti

Oruçla geçirdiğin gündüzün nuru ümit etti seni

Öğle vakti güneş te ateşiyle yanıyordu

* * *

Ey ölümünün dehşetinin farkında olmayan

Ve ey ölümüne gülen, ecel de gülüyor

Kendini sakın azıksız bırakma çünkü sen

Doğduğun zamandan itibaren

Nefeslerinle yolculuk yapıp gitmektesin

Yolculuğun hep peşinden geldiği bir yolculuğun arkasından ikamet olmaz

Herhangi bir yerde eğer arkasından onu aceleyle süren birisi varsa.

İMAM NEVEVİ'NİN MUKADDİMESİ

Rahman, Rahim Allah'ın Adıyla;

Şeyhimiz, imam, âlim, zahid, vera sahibi Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Muğiyy b. Hasan b. Huseyn b. Hizam en-Nevevi -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Âmin- dedi ki:

Pek lütufkâr, pek cömert, nimetleri sayılıp dökülemeyecek kadar çok, lütfu ve irşadı yaratan, dosdoğru yola ileten, keremiyle doğru yolları izleme başarısını ihsan eden, sevdiği ve pek yakın dostunun sünnetine gereken itinayı gösterilme lütfunu ihsan eden Allah'a hamdolsun.

O sevdiği dostu ki onun kulu ve Rasûlüdür. Allah'ın salât ve selamları ona ve kendisi ile lutfettiği kullarına olsun. O sevdiği ve dostu ki Allah onu bu ümmete özel olarak göndermiştir.

Allah bu ümmetin de şerefini isnad ilmi ile daha da arttırmıştır. Çağların ve ebediyete kadar uzanan zamanların tekrar edip, durmasına rağmen bu hususta hiçbir ümmet onunla ortak özelliğe sahip olmamıştır.

O yüce Rabbimiz ki bu mükerrem, şerefli ve pak sünnetin muhafaza edilmesi için tenkitçi, ince eleyip sık dokuyan hafızlardan oluşan özel kimseler ortaya çıkarmıştır. Bunları bütün zaman ve mekânlarda da bu sünneti koruyucular haline getirmiş, onlar da bu sünnetin geliş yollarının sahih olanını olmayanından ayırt edip açıklamak hususunda bütün güçlerini ortaya koymuşlardır. Çünkü onlar bu işi musennedin herhangi bir şekilde eksikliğe maruz kalması ya da ona bir şeyler eklenmesi korkusuyla ve Allah'ın kıyamet gününe kadar şerefini arttırmasını niyaz ettiğimiz bu ümmet adına onu muhafaza etmek için yapmışlardır. Sünnetin manalarını derinlemesine anlayıp, öğrenmek, ondan hükümleri ve incelikleri bulup çıkartmak için bütün güçlerini ortaya koydular, gerek topluluklar halinde, gerek ayrı ayrı fertler halinde bunu sürekli yaptılar. Sünneti beyan etmek, açıklamak ve şekillerini ortaya koymak yolunda ileri derecede çaba ve gayret gösterdiler.

Yüce Allah'a hamdolsun ki o lütuf ve keremiyle dünyanın son bulacağı ve yeniden yaratılışın başlayacağı zamana kadar bütün çağlarda bu işi ifa edecek topluluklar var etmeye devam edecektir. Az olsalar, bazı mekân ve bölgelerde bunlar yeteri kadarıyla bulunmasalar, bitip tükenmeye yaklaşsalar dahi yine de devam edecektir.

Özellikle İslam nimeti dolayısıyla ve bizleri önceki ve sonraki bütün ümmetlerin en hayırlılarından, geçmişlerin ve geleceklerin en şereflilerinden olan onun kulu, Rasûlü, sevdiği, halili ve Nebilerin sonuncusu Muhammed ümmetinden kılmış olması dolayısıyla en ileri derecede ona hamdler ederim.

O Nebi ki en büyük şefaatin, hamd sancağının, mahmud makamın sahibi, rasullerin efendisidir. Yılların ardı arkasına gelmesine rağmen göz kamaştırıcı mucizenin özellikle sahibi o olmuştur. O mucizeyle asırların en fesahatli olanlarına meydan okumuş, onunla kendisine karşı çıkanları susturmuştur. O mucize sayesinde inatçılar arasından olup, ona boyun eğmeyenlerin hüsranları, rüsvaylıkları apaçık ortaya çıkmıştır. Onun o mucizesi inkârcıların onu herhangi bir şekilde değiştirme fırsatını bulmaya karşı muhafaza edilmiştir. Bununla -anlaşıldığı gibi- Rabbimizin kelamı olan Kur'ân-ı Azimuşşan'ı kastediyorum. Onu o er-Ruhu'l-Emin (güvenilir ruh) onun kalbine uyarıcılardan olması için apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir. Bu ümmetin o yüce rasulü olan Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) 1200'den daha fazla pek çok mucize ile kapsamlı sözler (cevâmiu'l-kelim) ve şeriatının müsamahakârlığı öncekiler üzerindeki ağır yüklerin kaldırılmış olması özelliği ile de üstün tutulup seçilmiştir. Ümmeti en faziletli ümmet olmakla kendisine ayrıca ikram ve lütufta bulunulmuştur. Allah bu ümmetin önceki ümmetlere olan şerefini daha da arttırsın. Ona yapılan bir diğer ikram da ashabının (radıyallâhu anhum) var olmuş (ve olacak) bütün nesillerin en hayırlıları, onların hepsinin sözüne itibar edilir bütün İslam âlimleri tarafından kesin olarak adalet sahibi kimseler olarak kabul edilmeleri ile de ona ikramda bulunulmuştur. Bir diğer ikram ise onun ümmetinin icmaının tıpkı Kitab-ı Mübin gibi kesin bir delil haline getirmiş olmasıdır. Aynı şekilde buna aykırı olmayan ashabın yaygın görüşleri de muhakkik âlimler nezdinde böyle kabul edilmiştir. O yüce Rasûlün bir diğer özelliği de şeriatının korunması, tedvin edilmesi, isnadı öngören ve gereklerini yerine getiren hafızlar tarafından nakledilmesi ve bu şeriatın oldukça maharetli ve bu işi sağlam yapan kimselerden alınıp, öğrenilmesi için ümmetine gereken hususları yapmalarını sağlama imkânını da vermiş olmasıdır. Bu ümmetin bu ilim adamları doğru yolu arayanlara, onun şeriatını açıklamak uğrunda içtihad ettiler (olanca gayretlerini ortaya koydular). Âlemlerin Rab-

binin rızasını umarak da onu öğretmek için kesintisiz çalıştılar, apaçık delillerle onun yolunu korumak ve ilhad edenleri (haktan sapanları) ve bid'atçilerin kökünü kazımak üzere ileri derecede gayret gösterdiler. Allah'ın salâtları ve selamı ona ve diğer Nebilere, onların hepsinin âline, ashabına, onlara tabi olanlara ve Allah'ın diğer salih kullarına olsun. Sözlerinde, fiillerinde ve diğer hallerinde sürekli olarak ona ihlâsla uyma başarısını ihsan etsin, bu hususta bize süreklilik lutfetsin, bütün gayretimiz ve çabamızla buna bağlılığımızı sürdürsün.

Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, bir ve tek olduğuna, ortaksız olduğuna, vahdaniyetini ikrar ederek bütün yaratılmışların yerine getirmeleri gereken görevleri olan onun rububiyetine boyun eğmeyi itiraf ederek şahitlik ederim.

Muhammed'in de onun kulu ve yarattıkları arasından seçilmiş rasulü, risaletinin herkesi kapsayıcı olmak ve ümmetinin üstün kılınması özelliklerine sahip kılınmış kulu ve Rasûlü olduğuna da şahitlik ederim. Allah'ın salâtları, selamı ona, aile halkına, ashabına ve ehl-i beytine olsun.

İmdi şüphesiz ilimle uğraşmak Allah'a yakınlaştırıcı amellerin en faziletlilerinden, itaatlerin en üstün olanlarındandır. Hayır türlerinin en önemlilerinden, ibadetlerin üzerinde en çok durulmuş olanlarındandır. En değerli vakitlerin uğrunda harcanmasına her şeyden çok öncelenmesi gerekendir. Tertemiz nefislerin sahipleri olan kimseler onu elde etmek ve bu hususta imkân elde edip, muktedir olmak için kollarını sıvamışlar, hayırlara yarışırcasına koşuşanlar da ona gereken ihtimamı göstermekte ellerini çabuk tutmuşlar, insanı üstün ve şerefli kılan şeyler için yarışan kimseler de onun süsü ile bezenmekte ellerini çabuk tutmuşlardır. Sözünü ettiğim hususu pek çok âyet-i kerime ve meşhur pek çok sahih hadis birbirini güçlendirerek desteklediği gibi, selef (radıyallâhu anh)'ın parıl parıl sözleri de bunu desteklemektedir. Burada bunları apaçık hususlardan sayıldıklarından ötürü ayrıca zikretmemizin bir zorunluluğu yoktur.

İlim türlerinin en önemlilerinden birisi de Nebevi hadislere dair bilginin tahkik mertebesine ulaştırılmasıdır. Bundan maksadın ise hadislerin sahihiyle, haseniyle, zayıfıyla, muttasılıyla, mürseliyle, munkatı ile mudalı ile maklubu ile meşhuru ile garibi ile azizi ile mütevatiri ile âhâd olanlarıyla, ferd olanlarıyla, marufuyla, şâzzıyla, münkeriyle, mualleli ile uydurmasıyla, müdreciyle, nâsihiyle, mensuhuyla, hassıyla, âmmıyla, mücmeliyle, mübeyyeni ile muhtelifi ile ve bunun dışında bilinen bütün çeşitleriyle hadisin metinlerini bilmektir.

Bir diğer önemli bilgi çeşidi ise senedler ilminin bilgisidir. Bundan maksadın ise senedlerdeki ricalin (ravilerin) durumunu, onların itibar edilen niteliklerini, isimlerinin, neseplerinin, doğum tarihlerinin, vefatlarının ve bunun dışında diğer niteliklerinin zapt edilip bilinmesi, ayrıca tedlisi, tedlis yapanları, itibar için ve mutabaat maksadıyla delil alınacak hadislerin yollarını bilmek, senedlerde, metinlerde, senedin mevsul ve mürsel oluşunda, mevkuf, merfu, maktu oluşunda ve munkatılık hallerinde, sika olan ravilerin ziyadelikleri, ashabın, tabiinin, onlara tabi olanların ve onlara tabi olanların, onlardan sonra gelenlerin -Allah hepsinden ve diğer erkek kadın müminlerden razı olsun-in ve sözünü ettiklerimin dışında kalan senedlere dair diğer meşhur ilimlerin bilinmesidir.

Bu söylediklerimin delili de şudur: Şüphesiz ki bizim şeriatımız kitab-ı azize ve rivâyet edilmiş sünnetler üzerine bina edilmiştir. Fıkhi hükümlerin çoğunluğu da sünnetler etrafında dönüp durmaktadır. Çünkü fer'i (fıkhi) konulara dair âyetlerin çoğu mücmeldir, bunlar muhkem sünnetlerle beyan edilmiştir.

İlim adamları da müçtehid olan kadı ve müftülerin muhkem hadisleri bilen kimseler olmalarının şart olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir.

Böylelikle sözünü ettiğimiz bu hususlar hadisle uğraşmanın tercihe değer ilimlerin en üstünlerinden, hayır türlerinin en faziletlileri, Allah'a yakınlaştırıcı ibadetlerin en vurgulu işlerinden olduğu sabit olmaktadır. Hem hadis sözünü ettiğimiz hususlar dışında yaratılmışların en faziletlilerinin durumunu beyan etmeyi de kapsadığına göre nasıl böyle olmasın? -O kerim Allah'tan salâvatın, selamın ve bereketlerin en üstünleri ona olsun.-

Geçmiş çağlarda ilim adamlarının en çok uğraştıkları şey hadis olmuştur. Öyle ki bazen hadis meclisinde binlerle öğrenci toplanıp bir araya gelebiliyordu ama bu husus gittikçe eksildi, bu uğurdaki çaba ve gayretler zayıfladı. Geriye onların izlerinden (benzerlerinden) ancak çok azı kaldı. Gerek bu musibetten ötürü, gerek diğer belalar için Allah'tan yardımcı olmasını dileriz.

Ölmüş sünnetleri yeniden canlandırmanın faziletine dair çok sayıda bilinen ve meşhur hadisler gelmiş bulunmaktadır. Bu sebeple hadis ilmine gereken itinayı göstermek ve onunla uğraşmayı teşvik etmek gerekir çünkü sözünü ettiğimiz deliller bunu ortaya koymaktadır. Ayrıca hadis ilmiyle uğraşmak yüce Allah'a, onun kitabına, Rasûlüne (sallallâhu aleyhi ve sellem), Müslümanların yöneticilerine, Müslüman erkek ve kadınlara nasihatın bir bölümünü teşkil eder. Nasihat ise dinin ta kendisidir. Nitekim yaratılmışların efendisin-

den -Allah'ın salât ve selamları ona, onun aile halkına, ashabına, soyundan gelenlere ve tertemiz zevcelerine olsun- sahih olarak gelmiş bulunmaktadır.

"Hadis ilminin araç ve gereçlerini toplayan kimsenin kalbi nurlanır ve onun gizli hazinelerini ortaya çıkartır" diyen kişi gerçekten güzel söylemiştir. Bunun böyle olmasının sebebi ise onun gizli ve açık faydalarının pek çok olmasından dolayıdır. O gerçekten buna layıktır çünkü hadis yaratılmışların en fasih konuşanlarının kendisine Cevâmiu'l-kelim (genel kapsamlı, özlü sözler) in verilmiş olduğu zatın -Allah'ın kat kat artıp duran salât ve selamları üzerine olsun- sözüdür.

Hadis ilminde hatta kayıtsız ve şartsız olarak bütün ilimlerde tasnif edilmiş eserlerin en sahih olanları önder iki imam olan Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhari ile Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyri'nin -Allah ikisinden de razı olsun- sahihleridir. Telif edilmiş eserler arasında bu ikisinin benzeri yoktur. Bu sebeple bu iki eserin şerhine gereken itinanın gösterilmesi, onların faydalarının yaygınlaştırılması, bunların metinlerinde ve senedlerinde bulunan incelikli ilimlerin ortaya çıkartılması gerekir. Çünkü daha önce sözünü ettiğimiz apaçık deliller ve birbirini destekleyen çeşitli deliller bunu böylece ortaya koymaktadır.

Buhari'nin -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- sahihi ile ilgili olarak onun şerhine dair çok sayıda çeşitli bilgileri bir araya getirdim. Veciz (özlü) ifadelerle türlü ilimlerin nefis bilgilerini kapsamaktadır bu cümleler. Şimdi de onu tamamlamak için kerim olan Allah'ın yardımlarını dileyerek onu şerh etmeye hazırlanıyorum.

Müslim'in -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- sahihine gelince muhtasar şerhler ile geniş şerhler arasında mutedil, orta yollu, doğru dürüst anlaşılmayan muhtasarlardan da olmayan, usandırıcı uzun şerhlerden de olmayan bir şerh yapmak üzere bir kitabı telif etmek maksadıyla kerim, rauf ve rahim olan yüce Allah'tan hayırlara muvaffak kılmasını diledim.

Şayet gayretlerin zayıflığı, rağbet edenlerin azlığı ve uzun eserlere talip olanların azlığı sebebiyle de kitabın yayılmayacağı korkusu olmasaydı ben bu eseri herhangi bir tekrar ve gereksiz fazlalıklar sözkonusu olmaksızın yüz cildi aşacak kadar genişçe şerh edebilirdim çünkü bu eserin faydaları pek çoktur, gizli ve açık getirileri pek büyüktür ve eser böyle bir ihtimama gerçekten layıktır çünkü bu yaratılmışların en fasihi olanlarının- -her zaman Allah'ın salât ve selamları ona olsun- sözüdür ama ben sadece orta yollu bir eser yazmakla yetineceğim, uzun açıklamaları terk etmeye özen göstererek çoğu hallerde ihtisarı tercih edeceğim.

Bu şerhte inşallah usule, furua ve adaba dair hükümlerden oluşan göz kamaştırıcı bilgilerinden ve zühde dair işaretlerinden bazılarını sözkonusu edeceğim gibi, şer'i kaidelerin asıllarının nefis yanlarını, lugavi lafızların anlamlarını açıklayıp, beyan edeceğim, ricalin isimlerini belirteceğim, müşkil lafızları zaptedeceğim, künye sahiplerinin isimlerini de, babaların, oğulların ve müphem kişilerin isimlerini de beyan edeceğim.

Bazı ravilerin ve bazı zamanlarda sözü edilen ravi olmayanların hallerinin birtakım inceliklerine dikkat çekeceğim gibi, metin ve senedlerde hadis ilmine dair çıkartılabilecek gizli hususların inceliklerini de ortaya çıkartıp, birbirine benzeyen ama birbirinden farklı (mu'telif ve muhtelif) isimlerden bazılarını zaptedeceğim (harekelerle okunuşlarını tayin edeceğim), zahiren birbirlerine muhalif görünüp, hadis ve fıkıh ve fıkıh usulü sanatlarını iyiden iyiye bilmeyen birtakım kimselerin birbirlerine mutearız (çelişkili) zannettiği hadisleri de bir arada telif edeceğim (cem edip yorumlayacağım).

O esnada hadiste sözkonusu edilmiş hatırıma gelecek ameli meselelere de dikkat çekeceğim, bütün bunları yaparken de delillerle sadece işaret etmekle yetineceğim. Ancak bazı zaruri hallerden ötürü geniş açıklamaya ihtiyaç duyulacak yerlerde istisnai olarak gerekli açıklamalarda bulunacağım. Bütün bunları yaparken de bir taraftan özlü bir şekilde, diğer taraftan da ibarelerin anlaşılır olmasına dikkat edeceğim.

Ricalin (ravilerin) isimleri, lugat (dil), müşkil lafızların zaptı (okunuşlarının tespiti), hükümler, manalar ve diğer bütün nakillere dair de bazı nakillerde bulunacağım. Naklettiğim bu söz eğer meşhur bir söz ise bunu söyleyenine izafe etmeyeceğim çünkü bunlar gerçekten çoktur. Uygun birtakım maksatlar sebebiyle nadiren zikredeceklerim müstesnâdır. Eğer bu söz meşhur değil de garip ise o vakit onu kim söylemişse ona izafe edeceğim. Sözün uzaması yahut daha önceki bablarda geçmiş olması sebebiyle bazı yerlerde bunu -farkında olmadan da olsa- zikretmeyebilirim.

Hadis, isim ya da lugavi bir lafız ve benzeri bir husus birkaç defa tekrar edilecek olursa ilk geçtiği yerde ondan maksadın ne olduğunu genişçe açıkladım. Bir diğer yere gelince ise açıklamasının ve ilgili beyanının daha önceki filan bablarda geçtiğine dikkat çektim. Bazı hallerde nerede geçtiğini belirtmeksizin sadece geçtiğini söylemekle yetindim yahut önce geçtiği yer ile sonra geçtiği yer birbirinden uzak olduğundan ötürü yahut bir anlatım ilişkisi ya da buna benzer ya da daha başka birtakım maslahatlar sebebiyle o hususta açıklamaları tekrar ettiğim de olur.

Kitabın baş tarafında birtakım mukaddimeler ekleyeceğim. Yüce Allah'ın izniyle bunlar çok faydalı olup, çeşitli hususlarda tahkiki bilgilere ulaşmak isteyenlerin bunlara ihtiyacı olacaktır. Bu mukaddimeleri incelenmeleri daha kolay olsun ve usandırıcı olmasın diye ardı arkasına gelen fasıllar halinde düzenledim. Göklerin ve yerin Rabbi kerim Allah'tan yardımını, korumasını, lütfunu ve gözetmesini dilerim. Bana, babama, hocalarıma, diğer yakınlarıma, sevdiklerime, bize iyi niyette iyilikte bulunanlara başarı ihsan etmesini, itaatleri bizlere kolaylaştırmasını, ölünceye kadar her zaman daha da arttırarak bizleri bunlara iletmesini, lütfunu, sevgisini, ona sürekli itaati bize cömertçe bağışlamasını, lütuf ve ihsanları ve diğer sevindirici türlerin bulunduğu ahiret yurdunda bizleri bir araya getirmesini, hepimizi ve bu kitabı okuyanları yararlandırmasını, bizlere pek çok mükâfatlar, sevaplar ihsan buyurmasını, bize lutfedip, bağışladıklarını ve bize ihsanda bulunduğu hayırları bizden geri almamasını, bunların hiçbirisini bizim için bir fitneye dönüştürmemesini, her türlü muhalif şeyden bizleri korumasını niyaz ederim.

Şüphesiz ki o duaları kabul eden, bağışları pek çok olandır. Allah'a sığınarak beni korumasını diledim, ona güvenip tevekkül ettim. Allah'ın dediği olur. Hiçbir iyilik Allah'ın verdiği güç olmadan yapılamaz. Allah'ın verdiği güç olmadan da hiçbir isyandan, kötülükten uzak kalınamaz. Allah bana yeter, o ne güzel vekildir. Hamd, lütuf, minnet, nimet yalnız O'nadır. Başarı onun ihsanı ile gerçekleşir. Lütuf, hidayet ve hatadan korumak onun işidir.

Fasıl:

[Kitabın isnadı ve İmam Nevevi'den İmam Müslim (radıyallâhu anh)'a kadar muhtasar bir şekilde ravilerinin beyanı hakkındadır.]

Sahih-i Müslim'e senedim şöyledir: Bize İmam Müslim b. el-Haccac'ın -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Sahih'inin tamamını eş-Şeyh el-Emin el-Adl er-Radi (hadis âlimi ve ravisi, güvenilir, adaletli ve razı olunan kişi olan) Ebu İshak İbrahim b. Ebu Hafs Ömer b. Mudar el-Vâsıtî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Dımaşk camiinde -Allah o şehri himaye etsin, korusun ve diğer İslam diyarlarını ve Müslümanları da- haber verip dedi ki:[196] [197] Bize Ebu İshak

196 Bu hocasının biyografisi için bk. Zeylu'l-Mir'ât, II, 348; Şezerâtu'z-Zeheb, V, 315; el-İber, III, 310

197 Buradan itibaren bundan sonra zikredilecek Ebu İshak'a kadar sözü geçen diğer raviler tarafımızdan tercümede zikredilmemiştir. (Çeviren)

b. İbrahim b. Muhammed b. Süfyan el-Fakih bildirdi.[198] Bize İmam Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bildirdi.[199]

Bizim ve çağdaşlarımızdan bu hususta bize ortak olanların sahip oldukları bu isnad yüce Allah'a hamdolsun ki son derece âli bir isnâdtır. Çünkü bizimle Müslim arasında altı ravi bulunmaktadır. Aynı şekilde bu sayıdaki ravi ile İslam'ın asıl kaynaklarını teşkil eden beş kitaba tamamlayan diğer dört kitabın rivâyeti de mümkün olmuştur. Kastettiğim bu beş kitap ise Buhari ve Müslim'in Sahihleri Ebu Davud, Tirmizi ve Nesai'nin Sünen'leridir. Yine bu sayıda bir sened ile iki imam ve ikisi de Ebu Abdullah künyeli Ahmed b. Hanbel('in müsnedi) ve Muhammed b. Yezid yani İbn Mace (Sünen)ini de rivâyet etmiş bulunmaktayız.

Bu kitapların senedleri âli olmakla birlikte bunlardan daha âli olmak üzere de İmam Ebu Abdullah Malik b. Enes'in Muvatta'ını da rivâyet etmek imkânını bulduk. Çünkü bizimle onun -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- arasında yedi ravi bulunmaktadır. Kendisi ise sözü geçen bütün bu temel kitap sahiplerinin hocalarının hocasıdır. Böylelikle bizim onun hadislerini rivâyetimiz bir ravi ile daha âli bir sened haline gelmektedir. Hamd ve minnet Allah'a mahsustur.

Bizim Müslim'i rivâyetimizde bir de bir inceliğimiz (latife) bulunmaktadır. O da bizim isnadımızı ravilerinin Neysaburlu ve uzun ömür sürmüş ravilerle müteselsil olmasıdır. Bütün ravileri uzun bir ömür yaşamış, hepsi de Neysaburlu kimselerdir. Hocamız Ebu İshak'tan itibaren Müslim'e kadar bu böyledir. Bizim hocamız her ne kadar Vâsıt' lı ise de uzun bir süre Neysabur'da ikamet etmiştir. Allah en iyi bilendir.

Onu bize rivâyet edenlerin durumlarını açıklamaya gelince, onların hallerini anlatan bütün rivâyetlerini tek tek sıralamak ve buna dair bütün rivâyetleri toplayıp, bir araya getirmek gerçekten uzun bir iştir ama bizler onların isimlerini zapt edip, bazılarının halleriyle ilgili bazı hususları da sözkonusu etmekle yetineceğiz.

Hocamız Ebu İshak salah ehli kimselerdendi. Hayır ve felaha mensuplardandı. Çokça sadaka vermekle, malını çeşitli ikram ve ihsan yollarında harcamakla, infak etmekle tanınan birisi idi. İffet sahibi, çok ibadet eden,

198 Biyografisi için bk. el-Bidâye ve'n-Nihâye, XI, 131; Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, XIV, 311; Şezerâtu'z-Zeheb, II, 252; Duvelu'l-İslâm, I, 186; el-İber, II, 136; el-Kâmil fi't-Tarih, VIII, 123; el-Vâfi bi'l-Vefeyât, VI, 128–129; Sahih-u Müslim, 106

199 Bu da Sahih-i Müslim'in müellifi olup, biyografisi daha önce geçti.

vakur, sakin ve etkileyici bir görünüşü vardı, büyüklenmeye varmayacak şekilde de kendisini korurdu. Merhum İskenderiye'de 664 yılı Recep ayının yedinci günü vefat etti.

Hocamızın hocasına gelince, o da imam, çok künyeli Ebu'l-Kasım Ebu Bekr el-Feth Mansur b. Abdulmun'im b. Abdullah b. Muhammed b. el-Fadl b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ebu'l-Abbas es-Saidi el-Ferâvî en-Neysaburi'dir. Kendisi Horasan serhatlerinden küçük bir belde olan Ferave'ye nispet edilir. Furave diye de söylenir. Fethalı (Ferâvî) şeklindeki söyleyiş hadis ehli arasında da, onların dışındakiler arasında da meşhur olan ve kullanılan şeklidir. Aynı şekilde şeyh, imam, hafız Ebu Amr İbnu's-Salâh -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- de böylece zikretmiştir.[200]

Buna göre o hocası burada adı geçen Mansur (radıyallâhu anh)'ı şöyle derken dinlemiştir: Nispeti fe harfi fethalı ile el-Ferâvî şeklindedir ama Ebu Said es-Sem'ânî onu el-Ensab adlı eserinde fe harfi ötreli olarak (el-Furavi) şeklinde diye zikretmiştir.[201] Aynı şekilde Sem'ânî'den başkaları da bunu fe harfi ötreli olarak zikretmişlerdir.[202]

Burada sözü geçen Mansur (adındaki hocamızın hocası) son derece heybetli, çok rivâyet sahibi, güvenilir ve semaı sahih birisi idi. Kendisi babasından, dedesinden, babasının dedesi Ebu Abdullah Muhammed b. el-Fadl'dan rivâyet ettiği gibi başkalarından da rivâyet nakletmiştir. 522 yılı ramazan ayında doğmuş, 608 yılı Şaban ayında Neysabur Şaziyah'ında vefat etmiştir.

Ebu Abdullah el-Ferâvî'nin adı ise Muhammed b. el-Fadl olup, Ebu Mansur en-Neysaburi'nin dedesidir. Nesebinin geri kalan kısmı oğlunun oğlu Mansur'un nesebi zikredilirken geçti. Burada sözünü ettiğimiz Ebu Abdullah el-Ferâvî -Allah ondan razı olsun- fıkıhta, usülde ve diğer ilimlerde oldukça maharetli imam birisi idi. Sahih ve âli senedlerle çokça rivâyeti olan bir zattı. Öğrenciler çeşitli bölgelerden onun yanına yolculuk yaparak (rihle) gelmiş olup, uzak yakın şehirlerde ondan nakledilen rivâyetler geniş bir alana yayılmıştır. Onun hakkında: el-Ferâvî'nin bin ravisi vardır demişlerdir. Ona Harem'in fakihi denirdi. Buna sebep ise Allah'ın faziletini ve şerefini arttırmasını niyaz ettiğimiz Mekke'de ilmi yaymış olmasıdır. Bunu da İmam Hafız Ebu'l-Kasım ed-Dımeşkî -ki İbn Asakir diye bilinir- zikretmektedir. Allah her ikisinden de razı olsun. İbn Asakir ondan layık olduğu şekliyle uzun uzun övgü ile söz etmektedir.

200 Sıyânetu Sahih-i Müslim, 109
201 el-Ensâb, IX, 259
202 İmam Izzuddin İbnu'l-Esir el-Cezeri, el-Lubab, II, 416 eserinde olduğu gibi

Sonra da Ebu'l-Huseyn Abdulğafir'den onu sözkonusu ederek şunları söylediğini rivâyet etmektedir: O Harem'in fakihi, fıkıh ve usulde oldukça maharetli birisi idi. Kaideleri hıfz etmiş bir kimse idi. Sufiler arasında onların himayesinde yetişti. Onların nefeslerinin bereketi de ona ulaşmıştı. Çeşitli musannefleri ve asıl kitapları İmam Zeynu'l-İslam'dan dinlemiş (sema) ve usul ve tefsiri ondan ders olarak okumuştur. Daha sonra da İmamu'l-Harameyn'in ilim meclisine gidip gelmeye başlamış, yaşadığı sürece onun derslerine devam etmiş, ondan fıkıh öğrenip, usulü ondan bellemiştir. Böylelikle o da İmamu'l-Harameyn'in ashabından (onun arkadaşlarından, öğrencilerinden) olmuştur. Haccetmek maksadıyla Mekke'ye gittiğinde Bağdat'ta ve diğer şehirlerde ilim meclisleri akd etmiş, Harameyn'de (Mekke'de ve Medine'de) ilmi öğretmiştir. Bu iki mukaddes şehirde de onun etkileri olmuştur, anılmaya değer işler yapmış, ilmi neşretmiştir. Sonra da Neysabur'a geri dönmüştür. İlim adamlarının sınırlarını kesinlikle aşmamıştır, tevazu, giyiminin ve maişetinin pek yüksek olmaması hususunda salih zatların yaşayışının dışına çıkmamıştır...

Nasıha Medresesinde ders vermek ve orada öğrencilere faydalı olmak maksadıyla oturmuştur. Çeşitli müsnedleri, sahih kitapları ve daha fazlasını çağının meşayihinden dinlemiştir. Onun vaaz, pek faydalı bilgilerle, ileri derecede nasihatlerle, meşayihin hikâyeleri ve durumlarının sözkonusu edildiği hatırlatma meclisleri de vardır.

Hafız Ebu'l-Kasım dedi ki: Benim ikinci yolculuğum İmam Muhammed el-Ferâvî'ye olmuştur. Çünkü o bölgeye rihletten maksadım o idi. Buna sebep ise onun âli isnâd, geniş bilgi, sahih itikat, güzel ahlak, yumuşak muamele, bütün varlığıyla öğrenciye kendisini vermek özelliklerinin toplanmış olması idi.[203] Tam bir sene onun sohbetine devam ettim. Ondan dinlediklerimden güzel, faydalı ve işe yarayan bilgiler edindim. Onun yanına gittiğim için bana ikramda bulundu, benim onun için gittiğimi bildiği için bunun da hakkını verdi.[204] Benim yanında kaldığım sırada bir hastalığa yakalanmış, tabip bu süre zarfında ona kendisine kıraat yoluyla rivâyet aktarılmasını yasaklamış, muhtemelen bunun ağrı ve acılarının artmasına sebep olacağını söylemişti. Kendisi ise: Onların bana rivâyet okumalarını engellemeyi caiz göremem. Belki de ben onlar için dünyada (hayatta) bırakılıyorum dedi. Hastalığı halinde o yatağında uzanmış olduğu halde ben ona rivâyet okuyordum. Sonra o hastalığından iyileşti. Herat'a gitmek üzere yanından ayrıldım. Benim ayrılı-

203 Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, XIX, 618
204 Teybini Kezibi'l-Müfteri, s. 324–325

ğıma katlanamayacağını izhar ederek kendisinden vedalaştığım sırada bana: Belki de bundan sonra bir daha görüşemeyeceğiz dedi ve dediği gibi oldu. Biz Herat'ta iken vefat haberini aldık. 530 yılı şevval ayının bitmesine on gün kala vefat etti. Ebu Bekr b. Huzeyme (radıyallâhu anh)'ın mezarlığına defnedildi. Hafız bunun dışında daha başka birtakım menkıbelerini de zikretmiş olmakla birlikte kısa kesmek için ben onları ayrıca zikretmedim.

Ebu Said es-Sem'ânî'nin zikrettiğine göre o burada sözünü ettiğimiz Ebu Abdullah el-Ferâvî'ye ne zaman doğduğuna dair soru sormuş, o da: Yaklaşık olarak 441 yılında doğdum demiştir. Başkası da: O 530 yılı şevval ayının 21 ya da 22'sine rastlayan Perşembe günü vefat etmiştir.

Hafız, şeyh Ebu Amr -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle demektedir: Onun mezhep ilmine dair bir kitabı vardır ki ondan gerçekten garip bulduğum birtakım faydalı hususları da seçmiş bulunuyorum.[205] O Sahih-i Müslim'i de Abdulğafir'den Abdulğafir'in vefat ettiği yıl olan 448 yılında Ebu Said el-Bahri'nin -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- ve Allah ondan razı olsun- kıraati ile işitmiş bulunmaktadır.

el-Ferâvî'nin hocası ise Ebu'l-Hüseyn Abdulğafir b. Muhammed b. Abdulğafir b. Ahmed b. Said el-Fârisî el-Fesevi'dir.[206] Onun bir diğer nispeti de en-Neysaburi'dir. Tüccar birisidir. Müslim'in Sahih'ini el-Culûdî'den 365 yılında dinlemiştir. Bunu oğlunun oğlu olan Ebu'l-Hasan Abdulğafir b. İsmail b. Abdulğafir el-Fârisî zikretmiştir. Kendisi edebiyatçı, imam, muhaddis oğlu muhaddis oğlu muhaddisti. Zeylu Tarihi Neysabur, Mecmau'l-Ğaraib, el-Mufhim li Şerhi Garib-i Sahih-i Müslim gibi pek çok eserin de sahibidir. (Oğlunun oğlu devamla) dedi ki: Kendisi (dedem) güvenilir, salih (kötülükten) korunan, din ve dünyada himaye olunan, semaının azlığına rağmen rivâyette oldukça gayretli bir hoca idi. Değişik yerlerden yanına gelinen ünlü birisi idi. İmamlar ve ileri gelenler ondan hadis dinlemiştir. Hafız el-Hasan es-Semerkandi ona Sahih-i Müslim'i otuz küsur defa, Ebu Said el-Buhayri yirmi küsur defa okumuştur. Sahih-i Müslim'i ona okuyan meşhur imamlardan birisi de Zeynu'l-İslam Ebu'l-Kasım el-Kuşeyri ile el-Vâhidî ve başkaları da vardır. 95 yılı tamamlamış ve torunların torunlarını ecdada katmıştır. (Yani dedelerden ve torunlarından rivâyet nakletmiştir.) Kendisi 448 yılı şevval ayında salıya rastlayan altıncı günü vefat etti, Çarşamba günü defnedildi.

---

205 Bu kitap hakkındaki bazı garip hususları görmek üzere es-Sübki, et-Tabakâtu'l-Kübra, VI, 170'de sözkonusu ettiklerine bakabilirsiniz.

206 el-Fesevi Fesa denilen Faris topraklarından bir şehire nispettir. Buna Besa da denilir. Bk. el-Ensab, IX, 35; el-Lubab, II, 432; Mucemu'l-Buldan, IV, 260

Yine ondan dünya imamlarından garip kimseler beklenmedik zamanlarda çıkıp gelen kişiler de her iki şehirde de rivâyet nakletmişlerdir. Hadis dinlemişliği az olmakla birlikte Allah onun hadis dinlemesine de, rivâyetine de bereket ihsan etmiştir. Müslim'in Sahih'ini ve el-Hattâbî'nin Garibu'l-Hadis'ini kendi çağında rivâyet etmekle meşhur olmuştu. Kendisi Hattâbî'den ve diğer çağdaşlarından hadis dinlemişti. Allah'ın rahmeti üzerine olsun, Allah ondan razı olsun.

el-Fârisî'nin hocası olan Ebu Ahmed Muhammed b. İsa b. Muhammed b. Abdurrahman b. Amraveyh b. Mansur ez-Zahid en-Neysaburi el-Culûdî -cim harfinin ötreli okunacağında (cu şeklinde) ihtilaf yoktur-'dir. İmam Ebu Said es-Sem'ânî dedi ki: O cild (deri)in çoğulu olan bildiğimiz el-culud (deriler)e mensuptur.[207] Şeyh Ebu Amr es-Salâh -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki:[208] Bana göre o Neysabur'da izleri kalmamış bulunan el-Culûdîyyin caddesine mensuptur.

Şeyh Ebu Amr'ın bu söylediğine göre es-Sem'ânî'nin sözünün de yorumlanması mümkündür. Ben derim ki: el-Culûdî'deki nispette cim harfinin ötreli olacağında görüş ayrılığı yoktur çünkü İbnu's-Sikkit ve onun arkadaşı İbn Kuteybe meşhur kitaplarında şöyle demektedirler: el-Culûdî Afrika'da meşhur bir kasaba olan "culud"e nispettir.[209] Başkaları ise bu Şam'dadır demiştir[210] ama bu kasabaya nispet eden kimseler ise bunu "cim harfinin fethası ile" söylediğini ifade etmiştir. Çünkü bu kasabanın söylenişinde cim harfi fethalıdır. Burada sözünü ettiğimiz Ebu Ahmed el-Culûdî ise bu kasabaya nispet edilen birisi değildir. Dolayısıyla her ikisinin söylediklerinde de bizim zikrettiğimize muhalif bir açıklama yoktur. Allah en iyi bilendir.

Hakim Ebu Abdullah dedi ki: Burada sözü edilen Ebu Ahmed el-Culûdî sufilerin büyük abidlerinden salih ve zahid bir zat idi. Hakikat ehli ileri gelen meşayih ile arkadaşlığı vardı. Kitapları istinsah eder, elinin kazandığından yerdi. Ebu Bekr b. Huzeyme ondan öncekilerden hadis dinlemiştir. Kendisi Süfyan es-Sevrî'nin mezhebini takip eder ve o mezhebi bilen birisi idi. 80 yaşında 368 yılında zülhicce ayı 24'üne rastlayan Salı günü vefat etti. -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Hakim dedi ki: Onun vefatı ile de Müslim'in Sahih'inin sema yoluyla rivâyeti sona ermiştir. Ondan sonra İbrahim b. Muhammed b. Süfyan'dan ve başkalarından (Müslim'in Sahih'ini sema yoluyla) tahdis ettiğini söyleyen herkes sika değildir. Allah en iyi bilendir.

207 el-Ensab, III, 282
208 Sıyânetu Sahih-i Müslim, 107
209 Tehzîbu İslahi'l-Mantık, II, 20
210 Mucemu'l-Buldan, II, 156

el-Culûdî'nin hocası olan büyük ve seyyid Ebu İshak İbrahim b. Muhammed b. Süfyan en-Neysaburi olup, fakih, zahid, müçtehid ve abid birisidir. Hakim Ebu Abdullah b. el-Beyyi' dedi ki: Adaletli Muhammed b. Yezid'i şöyle derken dinledim: İbrahim b. Muhammed b. Süfyan duası kabul olunan birisi idi. Hakim dedi ki: Ayrıca Ebu Amr b. Nuceyd'i de şöyle derken dinledim: O salihlerden birisi idi. Hakim dedi ki: İbrahim b. Süfyan âbidlerden, müçtehitlerden ve Müslim b. el-Haccac'ın meclisine çokça devam edenlerden idi. O aynı şekilde re'y sahibi yani Hanefi fakihi, zahid Eyyub b. el-Hasan'ın arkadaşlarındandı. İbrahim b. Süfyan, Hicaz, Neysabur, Re'y ve Irak'ta (hadis) dinlemiştir. İbrahim dedi ki: Müslim bize kitabını okumayı 257 yılı ramazan ayında bitirdi.

Hakim dedi ki: İbrahim de 380 yılı Receb ayında vefat etti. Allah'ın rahmeti üzerine olsun, Allah ondan razı olsun.

İbrahim b. Muhammed b. Süfyan'ın hocası ise kitabın sahibi İmam Müslim'dir. O da Ebu'l-Huseyn künyeli Müslim b. el-Haccac b. Müslim -nesep itibariyle- Kuşeyri -vatanı itibariyle- en-Neysaburi, sulbü itibariyle Arabî'dir. Bu alanın imamlarının ileri gelenlerinden ve bu hususta öne geçmişlerin büyüklerinden hıfz ve itkan sahibi, hadis ilmini çeşitli bölgelerin ve şehirlerin imamlarından tahsil etmek maksadıyla yolculuk yapanlardan, bu hususta maharet ve bilgi sahibi kimseler nezdinde de tartışılmaz olarak öncülüğü itiraf edilip, kabul edilmişlerden, kitabına müracaat olunan ve bütün zamanlarında kitabına güvenilenlerden birisidir. Horasan'da Yahya b. Yahya, İshak b. Rahuye ve başkalarından, Rey'de Muhammed b. Mihran el-Cemmal'den, Ebu Ğassan'dan ve başkalarından, Irak'ta Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Mesleme Ka'nebî ve başkalarından, Hicaz'da Said b. Mansur ve Ebu Mus'ab ile başkalarından, Mısır'da Amr b. Sevad, Harmele b. Yahya ve başkalarından ve daha pek çok kimseden hadis dinlemiştir.

Kendisinden çağının imamlarının ve hafızlarının büyük imamlarından pek çok kimse hadis rivâyet etmiştir. Aralarında onun derecesinde de çok kimse vardır ki Ebu Hatim er-Razi, Musa b. Harun, Ahmed b. Seleme, Ebu İsa et-Tirmizi, Ebu Bekr b. Huzeyme, Yahya b. Said, Ebu Avane el-İsferaini ve sayılamayacak kadar pek çok kişi daha rivâyette bulunmuştur.

Müslim -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- hadis ilmi hakkında çok sayıda kitap tasnif etmiştir. Bunlardan birisi hamdin yalnız kendisine olduğu, nimetin sadece kendisinden geldiği, lütuf ve minnetiyle Müslümanlara kerim olan Allah'ın lutfedip, ihsan ettiği bu sahih kitabıdır. Allah kıyamet gününe kadar Müslim'in güzel bir şekilde anılmasını, güzel övgüler ile ondan söz edilmesini ihsan buyurmuştur. Kitaplarından bir diğeri ise Kitabu'l-Müsnedi'l-Kebir ala

Esmaî'r-Rical, el-Camiu'l-Kebir ale'l-Ebvab, el-İlel, Evhamu'l-Muhaddisin, et-Temyiz, Men Leyse Lehu illa Ravin Vahid, Tabakatu't-Tabiin, el-Muhadramûn ve daha başka pek çok kitabı da vardır.

Hakim Ebu Abdullah dedi ki: Bize Ebu'l-Fadl Muhammed b. İbrahim tahdis edip dedi ki: Ben Ahmed b. Seleme'yi şöyle derken dinledim. Ben Ebu Zur'a ve Ebu Hatim'in sahihi bilme hususunda Müslim b. el-Haccac'ı çağdaşları diğer meşayıha (ilim adamlarına) nispetle önde gördüklerini gördüm. Bir rivâyette de hadis bilgisinde demiştir.

Derim ki: Her kim merhum Müslim'in Sahih'ini dikkatle inceleyip, onun senedlerine, tertibine, güzel bir şekilde rivâyetleri sıralamasına, fevkalade yöntemine, yerleştirmiş olduğu nefis tahkikleri, mücevherat değerindeki incelemeleri, rivâyetteki türlü vera, ihtiyat ve araştırmaları, yolları özetleyip, ihtisar edip, dağınık ve etrafa yayılmış olanları zapt-u rabt altına aldığını, onun ileri derecedeki ıttılaını ve geniş rivâyetini ve daha başka kitabındaki güzellik ve hayret verici hususları, gizli ve açık incelikleri gören bir kimse çağından sonra kimsenin ona hiçbir imamın yetişemeyeceğini, kendi çağdaşları arasında ona eşit mertebede olanların hatta ona yaklaşacakların sayıca az olduğunu da görür. Bu ise elbette ki Allah'ın dilediğine ihsan ettiği lütf-u keremidir. Allah pek büyük lütuf sahibidir. Ben onun -Allah ondan razı olsun- haberlerinden bu kadarını vermekle yetiniyorum. Çünkü onun -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- halleri ve menkıbeleri sayılamayacak kadar çok olduğu için yeteri kadar zikredilemez. Ben onun durumu ile ilgili olarak işaret yoluyla zikrettiklerim ile onun izlemiş olduğu güzel yolunun mahiyetiyle alakalı olarak zikretmediklerime işaret etmiş bulunmaktayım. Allah'tan ona pek çok sevap ihsan buyurmasını, lütfuyla, cömertliğiyle, ihsanıyla ve rahmetiyle ikramlar yurdu olan cennette bizi onunla ve diğer sevdiklerimizle birlikte bir araya getirmesini niyaz ederim.

Daha önce de benim muhtasar yolu izlemeyi tercih ettiğimi, usandıracak kadar uzun yazıp çok söz söylemekten çekineceğimi söylemiştim.

Müslim -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Neysabur'da 261 yılında vefat etti.

Hakim Ebu Abdullah b. el-Beyyi' "el-Muzekkûn li Ruvâti'l-Ahbâr" adlı eserinde şöyle diyor: Hafız Ebu Abdullah b. el-Ahram'ı -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle derken dinledim: Müslim b. el-Haccac -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- 55 yaşında olduğu halde 261 yılı Recep ayının bitimine beş gün kala Pazar günü akşamı vefat etti, pazartesi günü de defnedildi. Allah'ın rahmeti üzerine olsun, Allah ondan razı olsun.

Fasıl:

[Müslim'in -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Sahih'i son derece meşhur bir eserdir.]

Genel itibariyle bu kitap ondan mütevatir olarak gelmiştir. Çünkü bu eserin Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac'ın tasnifi olduğuna dair kesin bilgi hâsıl olmuş bulunmaktadır. Ancak Müslim'e kadar muttasıl sened yolu ile muttasıl rivâyet bakımından rivâyet yolu bu şehirlerde ve zamanlarda Ebu İshak İbrahim b. Muhammed b. Müslim'in Süfyan'dan rivâyet yoluna münhasır kalmıştır. Mağrib ülkelerinde de bununla birlikte Ebu Muhammed Ahmed b. Ali el-Kalânisî'nin Müslim'den diye de rivâyet edilmektedir. Bu kitabı ise Ebu Süfyan'dan bir topluluk rivâyet etmiştir ki bunlardan birisi el-Culûdî'dir. el-Culûdî'den de bir başka topluluk rivâyet etmiştir ki bunlardan birisi el-Fârisî'dir. Ondan da bir topluluk rivâyet etmiştir ki birileri el-Ferâvî'dir. Ondan da pek çok kimse rivâyet etmiş olup, birileri Mansur'dur. Ondan da çok sayıda kişi rivâyet etmiş olup, bunlardan birisi de hocamız Ebu İshak'tır.

Şeyh, hafız, imam Ebu Amr b. es-Salâh -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki:[211] el-Kalânisî'nin rivâyeti mağribliler yanında görülmüştür. Onun mağriblilerin dışındakilerde rivâyeti yoktur. Müslim'in onun tarafından yaptığı rivâyeti kendisine Ebu Abdullah Muhammed b. Yahya b. el-Hazza et-Temimî el-Kurtubi[212] ve başkası cihetiyle yapılan rivâyet yoluyla gelmiştir. Onlar bu rivâyeti Mısır'da Ebu'l-Alâ Abdulvehhab b. İsa b. Abdurrahman b. Mâhân el-Bağdadi'den dinlemişlerdir. Dedi ki: Bize Ebu Bekr Ahmed b. Muhammed b. Yahya el-Eşkar -Şafii mezhebi fakihi- tahdis edip dedi ki: Bize Ebu Muhammed el-Kalânisî tahdis edip dedi ki: Bize Müslim -bu kitabın sonundan ilkleri uzunca ifk hadisi olan[213] üç cüz dışında Müslim tahdis etti. Ebu'l-Alâ b. Mâhân bunu Ebu Ahmed el-Culûdî'den, o Ebu Süfyan'dan, o Müslim (radıyallâhu anh)'dan diye bunu rivâyet etmekte idi.

211 Sıyânetu Sahih-i Müslim, 111

212 Ebu Abdullah Muhammed b. Yahya b. et-Temimi olup, İbnu'l-Hazza diye bilinir. Hadis fıkhı, tarih ve edebiyat âlimlerinden Endülüslü bir araştırmacıdır. 416 h. yılında vefat etmiştir. Biyografisi için bk. İbnu'l-Farazi, II, 87; Şeceratu'n-Nur ez-Zekiyye, 112; Fihrist-u İbn Hayır, 93, 242

213 277 numaralı IV, 2129'da yer alan ve et-Tevbe kitabı ifk hadisi ve iftira edenin tövbesinin kabulü hakkındaki hadis babı

Fasıl

[Muhaddisin: Bize tahdis etti yahut bize haber verdi (haddesenâ yahut ahbaranâ) aynı anlamda mı değil mi?]

İbnu's-Salâh diye bilinen şeyh, imam, hafız Ebu Amr Osman b. Abdurrahman -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki:[214] el-Culûdî'nin, İbrahim b. Süfyan'dan rivâyetiyle gelen nüshalar farklıdır. Acaba bu nüshalar haddesenâ İbrahim diye mi yoksa ahberanâ diye mi rivâyet edilmiştir. Bu tereddüt onun İbrahim'in lafzından mı dinlediği yoksa ona kıraat yolu ile mi arzettiğinde de sözkonusudur. Bu sebeple daha ihtiyatlı olan: (Hem) ahbaranâ İbrahim, (hem) haddesenâ İbrahim demektir. Böylelikle kari (yani Müslim'in Sahih'ini okuyan kişi) dönüşümlü olarak her ikisini de telaffuz etmelidir.[215]

(İbnu's-Salâh) dedi ki: Bununla birlikte yalnızca "ahberanâ " ile yetinmek de caizdir. Çünkü benim el-Ferâvî'nin arkadaşı olan Abdurrezzak et-Tabasî'nin hattı ile onun sebtinden (listesinden) nakledtiğim şekilde de Neysabur'da aslında hocamız el-Müeyyed'in semaının da bulunduğu kitaptan yaptığım seçmelerde de bu şekildedir. Yine Hafız Ebu'l-Kasım ed-Dımeşkî el-Asakiri'nin el-Ferâvî'den diye nakledip, kendi hattıyla yazdıklarında da, daha başkalarında da böyledir. Aynı şekilde bu hususta tereddüde düşenin hükmü "ahberanâ" lafzına dönmesidir.[216] Çünkü her bir tahdis (haddesenâ

214 Sıyânetu Sahih-i Müslim, 113

215 Derim ki: el-Culudi'nin İbrahim b. Süfyan'a kıraati yahut onun lafzından dinlemesi arasında bir fark yoktur. Çünkü Hicaz âlimlerinin çoğunluğunun kanaati ile Kufelilerin kanaatine göre ahbarana ile haddesena birbirine eşittir. Böylelikle de nüshalarda meydana gelmiş tereddüt ortadan kalkmaktadır.

Buhari bu iki lafzın birbirine eşit olduğuna, İbn Ömer'in rivâyet ettiği hadisi delil göstermiştir. İbn Ömer dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Şüphesiz ki ağaçlar arasında yaprakları düşmeyen bir ağaç vardır ve o Müslüman kişiye benzer. Bana o ağacın ne olduğunu tahdis ediniz."* Bir başka rivâyette ise: *"Bana haber veriniz"* buyurmuştur. Bir diğer rivâyette ise *"bana bildiriniz (enbiuni)"* demiştir. İşte bu tahdisin, ihbarın (haber vermenin) ve inbanın (bildirmenin) onlar nezdinde eşit olduğunun delilidir. Dil bakımından ilim ehli arasında bunda bir görüş ayrılığı yoktur ama terim olarak bu hususta görüş ayrılığı vardır. Kimileri dildeki asıl manayı esas alıp, bu doğrultudaki kanaatini sürdürmüştür. Zühri, Malik, İbn Uyeyne ve Yahya el-Kattan'ın görüşü de budur... Mağriblilerin uygulamaları da buna göre devam etmiş, İbnu'l-Hacid de muhtasarında bunu tercih etmiştir. Bu hususta Muhammed Cemaluddin el-Kasımi, s. 28 ile Kadı Iyaz'ın el-İrva, s. 71'ine bakabilirsiniz. İmam el-Vaki de el-Takyid ve'l-İzah, s. 147'de şöyle demektedir: Bu bize göre müellifin kitabında bulunmayan ve muhaddisin lafzı olarak talibin (öğrencinin) işittiği ile ilgili olarak yorumlanır.

216 Derim ki: Çünkü "haddesena" çoğunluğa göre daha mükemmel bir mertebe ve kısımların en yükseğidir. Çünkü bu hocanın lafzından dinlemeyi ifade eder. Bu da daha

demek) hakikati itibariyle bir ihbardır (ahberanâ diyerek haber vermektir) ama her bir ihbar tahdis değildir.

Fasıl

[İbrahim b. Süfyan'ın İmam Müslim'den bazı hadisleri dinleyememiş olduğu]

Şeyh, imam Ebu Amr b. es-Salâh (radıyallâhu anh) dedi ki:[217] Bil ki İbrahim b. Süfyan'ın kitapta Müslim'den dinlemediği bazı rivâyetler vardır. Orada: Bana İbrahim, Müslim'den haber verdi, denilir ama: Müslim bize haber verdi de denilmez, Müslim bize tahdis etti de denilmez. Onun bunları Müslim'den rivâyeti ya icazet yoluyladır...[218] yahut vicadet yolu ile rivâyet

---

yüksek bir mertebedir. "Ahberena" ise hocaya kıraati ifade ettiğinden daha düşük bir mertebedir. İbnu's-Salah da mukaddimesinde s. 68'de şöyle diyor: Bu da kendisinin bizzat dinlemesi hususunda şüphe etmesi halinde daha eksik olan ile yetinmesini gerektirmektedir çünkü aslolan fazlalığın bulunmamasıdır.

Iraki, et-Takyid ve'l-İzah, s. 146'da şöyle diyor: Daha iyisi... Hatib'in el-Kifâye'de el-Burkani'den nakletiğine göre şudur: Kişi bazen hadisi bizzat kendisi mi okudu yahut kendisi dinlerken başkası tarafından mı okundu hususunda şüphe edebilir. O vakit böyle bir hadisi rivâyet ederken: Biz filana okuduk der çünkü bizzat kendisinin okuduğu rivâyetler hakkında da başkasının okuyup kendisinin dinlediği rivâyetler hakkında da bu ifadeyi kullanması uygundur... en-Nufeyli ise şöyle demektedir: Biz Malik'e okuduk ama kendisi sadece başkasının okumasını dinlemişti. Allah en iyi bilendir.

217 Sıyanetu Müslim, 114

218 eş-Şihab el-Kastalânî el-Menhec'de şöyle demektedir: İcazet "tecevvuz"den türetilmiş olup, haddi aşmak demektir. Sanki o rivâyetini kendisinden rivâyet nakletiği kişiye ulaştırmış gibi sayar. İcazet dört kısımdır: Muayyen bir kimseye icazet vermesi, ikincisi muayyen bir kimsenin kendisinden başkasına icazet vermesi, üçüncüsü muayyen olmayan bir kimseye genel bir nitelikle icazet vermesi, dördüncüsü ise ilki meçhul birisi ile başkasına icazet vermesi. (Kavâidu't-Tahdîs, 205)

Derim ki: İbnu's-Salah'ın sözünden anlaşıldığı üzere o çeşitli gruplardan toplulukların batıl kabul ettiği gibi icazet yoluyla rivâyeti batıl kabul etmiştir çünkü o mukaddimesinde Kadı Ebu Velid el-Baci el-Maliki'den şöyle dediğini nakletmektedir: Bu ümmetin selefinden de, halefinden de icazet yoluyla rivâyetin caiz olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Hatta herhangi bir tafsilata girmeksizin icma bulunduğunu dahi iddia etmiştir.

İbnu's-Salah da buna şu sözleriyle not düşmektedir: İcazet yoluyla rivâyete hadis, fıkıh ve usul bilginlerinden pek çok topluluk muhalefet etmişlerdir. Şafii (radıyallâhu anh)'dan gelen iki rivâyetten birisi de böyledir. (s. 72) Suyuti de şöyle demektedir: el-Amidi bu görüşü Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'tan da nakletmiştir. Kadı Abdulvehhab da bunu Malik'ten nakletmiştir. İbn Hazm dedi ki: İcazet bid'attir, caiz değildir. Ebu Tahir ed-Debbas el-Hanefi de: Başkasına ben sana benden duymadıklarını rivâyet etmen için icazet veriyorum diyecek olursa ben sana benim hakkımda yalan söylemene icazet veriyorum demiş gibi olur çünkü şeriat duymadığı bir şeyi rivâyet etmeyi mubah kılmamıştır. Tedribu'r-Ravi, II, 30

etmiştir.[219] Ravilerin birçoğu bunu açıklamayı ve fihristlerinde rivâyeti sema yoluyla aktarmalarında, icazetlerinde ve başka yollarda bunu tahkik etmeyi ihmal etmişlerdi. Bunu yapacak yerde kitabın tamamında şöyle derler: Bize İbrahim haber verip dedi ki: Bize Müslim haber verdi. Hâlbuki bu güvenilir usullerde tahkik edilmiş bulunan üç yerde sözkonusudur.

Bunların birincisi hac bölümünde halk ve taksir babında İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: *"Allah saçlarını tıraş edenlere rahmet buyursun"* hadisidir.[220]

Yine onun yanında Ebu Ahmed el-Culûdî'den alınmış eski bir asıl yazmada şu surette gördüm: Buradan itibaren Ebu Ahmed'e okudum: Size İbrahim, Müslim'den tahdis etti. Bu aynı şekilde onun kitabında konulan alâmete kadar böyle idi. Şeyh -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Bu alâmet ise sekiz ya da ona yakın yaprak sonra İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği şu hadisin baş tarafındadır: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) herhangi bir sefere çıkmak üzere devesinin üzerine binecek olursa üç defa tekbir getirirdi.[221] Yine orada el-Culûdî'den alınmış asıl nüshada şu surette kayıt vardır: Bura-

---

Derim ki: Bazıları "haddesena: bize tahdis etti" ve "ahbarena: bize haber verdi" lafızlarının icazette kullanılabileceği kanaatindedir. Ebu Abbas b. Bekr el-Maliki gibi çünkü o icazet ile münavere türü arasında bir fark görmemiştir. el-Vicaze adlı eserinde dedi ki: O hadis alimlerinden bir topluluğun kanaatine göre sema (bizzat işitmek) ve kıraat yerine geçer. Ayrıca: Bu Malik'in de mezhebidir demiştir. Kadı Iyad, el-İlma, s. 88-89. İsa b. Miskin de dedi ki: İcazet büyük bir sermayedir, bir kimsenin (icazet yoluyla) bana filan tahdis etti, bana filan haber verdi demesi caizdir. el-İlma, s. 91. Hatta aralarından bazıları kayıtsız ve şartsız olarak icazetin semadan daha üstün olduğunu tercih etmiştir. Tedribu'r-Ravi, II, 31

219 Vicadet, muhterem Halil Şîhâ, burada dip not olarak sadece vicadet kelimesini yazmıştır. Muhtemelen bu terimin anlamını açıklamak istemiştir. Herhangi bir sebeple yazılmamış olmalıdır. *Vicadet* hadis ilminin bir terimi olarak bir kimsenin bir hocanın kendi el yazısıyla yazılmış yahut rivâyet hakkına sahip olduğu bir hadis kitabını veya bazı yazılı hadislerini bulması, elde etmesi demektir. Çok tartışmalı olmakla birlikte hadis öğrenme, hadis alma yollarından birisi kabul edilmiştir. (Abdullah Aydınlı, Hadis Istılahları Sözlüğü)

220 Kitabu'l-Hac tıraş olmanın saçları kısaltmaktan faziletli olduğu ve saçları kısaltmanın da caiz olduğu (318 numaralı hadis) Bu hadis İbn Numeyr'in rivâyetiyle nakledilmiş olup, ben bunu onun yanında Hafız Ebu'l-Kasım ed-Dımaşki'nin asıl nüshasında kendi hattıyla şu surette gördüm: Bize Ebu İshak İbrahim b. Muhammed b. Süfyan, Müslim'den haber verdi. O dedi ki: Bize İbn Numeyr tahdis etti, bize babam tahdis etti, bize Ubeydullah b. Ömer tahdis etti (deyip) hadisi nakletti. Bu aynı şekilde Hafız Ebu Amir el-Abderi'nin hattı ile yazılı asıl bir nüshada da bulunmaktadır. Şu kadar var ki o bize Ebu İshak... haber verdi yerine, bize Ebu İshak tahdis etti demiştir.

221 Hac bölümü, hac ya da daha başka bir sefere gitmek üzere bineğine binince neler söyleyeceği babı. (Hadis no: 425)

ya kadar bunu ben ona okudum. Kastettiği el-Culûdî'ye Müslim'den naklen okudum. Buradan itibaren de: Bize Müslim tahdis etti (demektedir).

Aynı yerde Hafız Ebu'l-Kasım'ın aslında kendi hattıyla şöyledir: Buradan itibaren: Bize Müslim tahdis etti demektedir. Buraya kadar şüphe etti.

İbrahim'in baş tarafını kaçırdığı ikinci bölüm vasiyetlerin baş tarafında yer alan Müslim'in şu rivâyetidir: Bize Ebu Hayseme, Zuheyr b. Harb ile Muhammed b. el-Müsennâ'dan -lafız da Muhammed b. el-Müsennâ'ya ait olmak üzere- tahdis etti (sözkonusu bu rivâyet) İbn Ömer'in naklettiği şu hadis ile ilgilidir: "Hakkında vasiyette bulunmak istediği bir şey bulunan müslüman bir kimsenin hakkı değildir..."den hadisin sonuna kadar.[222] Bunu da kasame hakkında Huvayyisa ve Muhayyisa'nın kıssasında rivâyet etmiştir: Bana İshak b. Mansur tahdis etti, bize Bişr b. Amr haber verip dedi ki: Malik b. Enes'i dinledim... diye hadisi zikretti.[223] Bu da on yaprak kadardır.

Buna göre el-Culûdî'den alınmış asıl ile Hafız Ebu Amr el-Abderi'nin hattı ile yazılmış olan asıl bu kaçırılan bölümün sona erdiği bu hadisin baş tarafında belirtilmiştir. Sonra da İbrahim'in tekrar haddesenâ Müslim dediğine geçilmektedir.

Hafız Ebu'l-Kasım ed-Dımaşki'nin aslında ise bu hadisin de onun kaçırdığı bölümler içerisinde olup, olmadığı hususunda tereddüt gibi bir hal görülmekte ise de birincisine itimat edilir.

Kaçırdığı üçüncü bölümün baş tarafı Müslim'in imaret ve hilafet ile ilgili hadislerinde yer alan: Bana Zuheyr b. Harb tahdis etti, bize Şebabe tahdis etti diye başlayan Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği: "İmam ancak bir kalkandır" hadisidir.[224] Bu kaçırdığı bölüm sayd ve zebihalar bölümünün baş tarafındaki şu rivâyete kadar devam eder: Bize Muhammed b. Mihran er-Razi tahdis etti, bize Ebu Abdullah Hammâd b. Halid el-Hayyât tahdis etti deyip, Ebu Salebe el-Huşenî'nin rivâyet ettiği: "Okunu attığın zaman..." şeklindeki hadistir.[225] İşte bu hadisin başından itibaren tekrar İbrahim: Bize Müslim tahdis etti, demektedir.

Bu kaçırdığı bölümlerin azami miktarı yaklaşık onsekiz yaprak kadardır. Baş taraflarında ise büyük hafız Ebu Hâzim el-Abderî en-Neysaburi'nin

222 Kasame bölümü, kasame babı, hadis no: 1

223 Kasame bölümü, kasame babı, hadis no: 6

224 İmare bölümü, imam arkasından savaşılan ve kendisi ile korunulan bir kalkandır babı (hadis no: 1841)

225 Sayd ve zebaih bölümü, avını kaybedip sonradan bulursa babı, hadis no: 1931

hattı ile bir kayıt bulunmaktadır. O kitabı adaletli Muhammed b. Yezid'den, o İbrahim'den şu suretle rivâyet ederdi: Buradan itibaren İbrahim diyor ki: Müslim dedi ki: Hâlbuki bu el-Culûdî'den alınmış asıl nüshada ve Ebu Âmir el-Abderi'nin aslı ile Ebu'l-Kasım ed-Dımeşkî'nin aslında "an" sözcüğü ile rivâyet edilmektedir.

Daha önce el-Culûdî'den alındığı belirtilen âsılda Ebu Âmir el-Abderi'nin asıl nüshasında ve Ebu'l-Kasım'ın asıl nüshasında geçmiş (rivâyetini kaçırdığı) kısımda bu şekilde olup, bunun Müslim'den bu şekilde vicade yoluyla rivâyet edilmiş olma ihtimali de vardır, icazet yoluyla rivâyet edilme ihtimali de vardır. Fakat bazı nüshalarda bunun bir kısmında ya da tamamında bu rivâyetin Müslim'den icazet yoluyla olduğu açıkça ifade edilmiştir. Allah en iyi bilendir. Şeyh (İbnu's-Salâh)in -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- sözleri burada sona ermektedir.

Fasıl

[İsnad bu ümmetin özelliklerindendir.]

Şeyh, imam Ebu Amr b. es-Salâh -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki:[226] Şunu bil ki çağımızda ve ondan önceki çağların birçoğunda muttasıl senedlerle rivâyetten maksat nakledilen rivâyeti ispatlamak değildir. Çünkü bu isnâdlar arasında naklettiği rivâyetin idrakinde olmayan ve sübutu hususunda kendisine itimat edilmeye elverişli olacak şekilde kitabındakileri zapt edememiş bulunan bir hocanın bulunmadığı hiçbir sened yoktur. Bu sebeple bu senedlerden asıl maksat Allah'ın şerefini arttırmasını niyaz ettiğimiz bu ümmete özel olarak ihsan olunan isnâd silsilesinin kalmasının sağlanmasıdır. Bu böyle olduğuna göre Müslim'in Sahih'inde ve benzerlerinde bulunan bir hadisi delil olarak göstermek isteyen kimsenin bu hadisi sika (güvenilir) kişiler tarafından çeşitli rivâyet yollarıyla rivâyet edilmiş birden çok sahih asıllarla karşılaştırdıkları asıl bir nüshadan nakletmesi gerekir. Böylelikle o bu kitapların meşhur olma imkânını yakalamış olmakla birlikte bunların değiştirilmek ve tahrif edilmek istendiğinden yana güveni hâsıl olsun ve bu asıl nüshaların üzerinde ittifak ettikleri hususların sıhhatinden emin olsun. Çünkü bazı hallerde karşılaştırılan bu asıl nüshalar mütevatir olacak dereceye yahut istifaza derecesine ulaşacak kadar çok olabilir.

Evet, şeyhin (İbnu's-Salâh'ın) ifadeleri bunlardır ama onun bu söyledikleri müstehap olan ve daha zahir olan kanaat budur diye yorumlanır. Yoksa asıl nüshaların ve rivâyetlerin çokluğu şartı aranmaz. Çünkü güvenilir, sahih

226 Sıyânetu Sahih-i Müslim, 117

bir asıl nüsha da yeterlidir, böyle bir nüsha ile karşılaştırmanın yapılmış olması da yeterlidir. Allah en iyi bilendir.

Fasıl

[Kur'ân-ı Kerim'den sonra en sahih kitaplar iki Sahihtir.]

İlim adamları -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- ittifakla Kur'ân-ı Azimuşşan'dan sonra en sahih kitaplar Buhari ve Müslim'in Sahihleridir. Ümmet bu iki Sahihi kabul ile karşılamıştır. Buhari'nin kitabı ise her ikisinin en sahih olanı, faydaları, gizli ve açık bilgileri en çok olanlarıdır. Müslim'in Buhari'den yararlanan kimselerden olduğu ve Buhari'nin Sahih'inin hadis ilminde benzersiz olduğunu itiraf ettiği sahih olarak sabittir. Bizim sözünü ettiğimiz Buhari'nin (Müslim'in Sahih'ine) tercih edilmesi aynı zamanda büyük toplulukların ve sağlam rivâyet ve ilim sahibi kimseler ile maharetli kimselerin hadisin sırlarına dalgıç gibi dalanların tercih ettikleri kanaatleridir.

Hakim Ebu Abdullah b. el-Beyyi'in hocası olan Hafız Ebu Ali el-Huseyn b. Ali en-Neysaburi dedi ki: Müslim'in kitabı daha sahihtir. Mağribli bazı ilim adamları da ona muvafakat etmişse de sahih olan birincisidir. İmam, hafız, fakih, kıyası çok iyi bilen Ebu Bekr el-İsmaili -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- el-Medhal adlı eserinde Buhari'nin kitabının tercih edileceğini açıklayıp, tespit etmiştir. Ayrıca biz de İmam Ebu Abdurrahman en-Nesai'nin -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bütün kitaplar arasında Buhari'nin kitabından daha güzeli yoktur.

Derim ki: İlim adamlarının Buhari'nin Müslim'den daha büyük ve hadis sanatını ondan daha iyi bildiğine dair ittifak etmelerinin ağırlıklı sebebinin en muhtasar ifadesi şudur: Buhari ilmini seçip, bu kitapta beğendiklerini özetledikten sonra on altı yıl boyunca bu eserini inceden inceye işlemiş ve onu titizlikle seçip arındırmıştır. Eserini binlerce sahih hadis arasından derleyip, toplamıştır. Bütün bunların delillerini Buhari Sahih'inin şerhinin baş taraflarında zikretmiş bulunmaktayım. Buhari'nin kitabının tercih edilmesine sebep olan hususlardan bir diğeri de şudur: Müslim -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'in mezhebi (kanaati) hatta Sahih'inin baş tarafında icmaın bu hususta olduğunu naklettiği kural şudur: Muan'an (an lafzı ile) rivâyet edilen isnâd "semi'tu: dinledim" lafzı ile mevsul hükmünü alır. Bunun için sadece muanin (an lafzını kullanarak rivâyet eden) kimse ile muan'an (an lafzı kullanılarak kendisinden rivâyet edilen kimse)in aynı asırda yaşamaları yeterlidir. İsterse her ikisinin bir araya geldikleri sabit olmasın. Hâlbuki Buhari onların bir araya geldikleri sabit olmadıkça bunu muttasıl olarak değerlendirmez.

İşte izlenen bu yol Buhari'nin kitabının tercih edilmesine sebeptir. Bununla birlikte biz Müslim'in Sahih'inde bu yola göre uygulama yaptığına hüküm vermemekteyiz. Çünkü o caiz gördüğü bu hükmün varlığını onlarla birlikte kabul etmemize imkân sağlamayan bir şekilde pek çok rivâyet yolunu bir arada zikretmektedir. Allah en iyi bilendir.

Bununla birlikte Müslim'in tek başına (münferiden) sahip olduğu güzel bir faydalı niteliği vardır. O da onun her bir hadisi kendisine uygun tek bir yerde zikretmiş olması sebebiyle daha kolay yararlanılır bir durumda olmasıdır. Hadisi zikrettiği o yerde beğendiği ve zikretmeyi tercih ettiği rivâyet yollarını bir araya getirmiş ve orada pek çok senedini ve çeşitli lafızlarını zikretmiş bulunmaktadır. Böylelikle bu hadisin çeşitli yollarını ve bunun sonuçlarını kolaylıkla inceleyebilmektedir. Ayrıca Müslim'in o hadisin bütün yollarını zikretmesi sebebiyle hadis hakkında güveni tamamlanır. Oysa Buhari böyle yapmamıştır. O bu çeşitli rivâyet yollarını birbirinden uzak, farklı bablarda dağınık olarak zikretmiştir. Bunların birçoğunu da daha uygundur diye hatıra ilk gelen babtan başka bir yerde zikreder. Buna sebep ise Buhari'nin o hadisten kavradığı bir inceliktir. Bunun sonucunda hadisi arayan kimse (öğrenci) nin onun bütün rivâyet yollarını bir arada görmesi ve Buhari'nin bu hadisin bütün yollarını zikretmesi sebebiyle güveninin husule gelmesi zorlaşır.

Ben müteahhir hadis hafızlarından bir topluluğun böyle bir durumda yanlışa düştüklerini ve esasında sahihinde olmakla birlikte hatıra ilk gelen yerden başka bir yerde var olan birtakım hadislerin olmadığını ileri sürdüklerini görmüşümdür.

Müslim'in Sahih'inin fazileti ile ilgili olarak bize ulaşan rivâyetlerden birisi de Neysabur hafızlarından birisi olan Mekki b. Abdullah'tan şöyle dediğine dair nakledilen rivâyettir: Müslim b. el-Haccac (radıyallâhu anh)'ı şöyle derken dinledim: Şayet hadis ehli iki yüz yıl boyunca hadis rivâyet edecek olurlarsa onlar yine bu Müsned etrafında -Sahihini kastetmektedir- dönüp dolaşacaklardır. (Mekki devamla) dedi ki: Müslim'i de şöyle derken dinledim: Bu kitabımı Ebu Zur'a er-Razi'ye arzettim. İlletli olduğuna işaret ettiği her bir şeyi terkettim. Sahih ve illeti yoktur dediği her rivâyeti de tahriç ettim.[227]

Ondan başkaları ise Hafız Ebu Bekr el-Hatib el-Bağdadi'nin kendi senediyle Müslim'den -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- diye naklettiği şu rivâyeti zikretmişlerdir. O dedi ki: Ben bu sahih müsnedi sema yoluyla dinlenmiş üç yüz bin hadisten (seçerek) tasnif ettim.

227 Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, XII, 568

Fasıl

[Müslim, Sahih'inde sahih hadisi zikretmeyi şart koşmuştur]

İmam Ebu Amr b. es-Salâh -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki:[228] Müslim -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Sahih'inde hadiste sika kimsenin sika bir kimseden başından sonuna kadar nakletmesi suretiyle senedinin muttasıl olması, şaz olmak ve illetli olmaktan da kurtulmuş olması şartını aramıştır.

(İbnu's-Salâh) dedi ki: İşte sahih hadisin tarifi budur. Bu şartları taşıyan her bir hadisin sahih olduğu hususunda hadis âlimleri arasında görüş ayrılığı yoktur. Sıhhati hususunda ihtilaf ettikleri hadislere gelince, bu anlaşmazlıklarının sebebi bu şartlardan birisinin bulunmamasıdır. Ayrıca aradıkları şartın şart olduğu hususunda aralarında görüş ayrılığı bulunabilir. Ravilerden birisinin mestur (halinin açıkça ortada olmaması) yahut hadisin mürsel olması gibi.

Bazı hallerde görüş ayrılıklarının sebebi acaba bu şartlar bir arada bulunmakta mıdır yoksa onların bir kısmı bulunmamakta mıdır hususundaki ayrılıkları da olabilir. Bu hususta en çok görülen durum da budur. Hadisin ravileri arasında sahihin şartını taşıyan birisi olup olmaması hakkında ihtilaf edilen bir kişinin bulunması gibi. Eğer hadisin bütün ravileri sika olmakla birlikte, meselâ aralarında Ebu'z-Zubeyr el-Mekki yahut Suheyl b. Ebu Salih el-Alâ b. Abdurrahman ya da Hammâd b. Seleme'den birisi bulunuyorsa o hadis hakkında âlimler: Bu Müslim'in şartına göre sahih bir hadistir ama Buhari'nin şartına göre sahih değildir derler çünkü sözü geçen bu raviler Müslim'e göre itibar olunan şartların kendilerinde bulunduğu kimselerdir ama Buhari'yi göre bu şartlar bu ravilerde sabit olmamıştır.

Buhari'nin, rivâyetlerini delil göstermekle birlikte Müslim'in kendilerini delil göstermediği İbn Abbas'ın azatlısı İkrime, İshak b. Muhammed el-Ferevi, Amr b. Merzuk ve bunun dışındaki ravilerin rivâyet ettiği hadislerde de durum aynı şekildedir. Hafız Hakim Ebu Abdullah en-Neysaburi "el-Medhal ila Marifeti'l-Müstedrek" adlı eserinde şunları söylemektedir: Buhari'nin el-Camiu's-Sahih'te hadislerini tahriç etmekle birlikte Müslim'in kendilerinden hadis tahriç etmemiş olduğu ravilerin sayısı 434 şeyh (hadis ravisi)dir. Müslim'in el-Müsnedu's-Sahih'inde rivâyetlerini delil göstermekle birlikte Buhari'nin el-Camiu's-Sahih'inde rivâyetlerini delil göstermediği ravilerin sayısı ise 625 şeyhtir. Allah en iyi bilendir.

---

228 Sıyânetu Sahih-i Müslim, 73–75

Müslim'in -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Sahih'inde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in namaz şekli babında söylediği: Bana göre sahih olan her şeyi buraya koymuş değilim -kastettiği bu es-Sahih kitabıdır- ama ben buraya sadece onların üzerinde (sahih olduğu hususunda) icma ettiklerini koydum, sözlerine gelince, bunu açıklamak zordur çünkü o kitabına sıhhati hususunda ihtilaf bulunan çok sayıda hadis koymuştur. Haklarında bu şekilde ihtilaf edilmesinin sebebi ise bunların sözünü ettiğimiz kimseler ile rivâyet ettiği hadislerin sıhhati hususunda ihtilaf bulunmakla birlikte sözünü etmediğimiz kimselerin rivâyet ettikleri hadislerden olmasıdır.

Şeyh (Ebu Amr) dedi ki: Buna iki bakımdan cevap verilir:

1- Bundan kastı kitabına icma ile kabul edilmiş sahihin şartlarını kendisine göre taşıdığını tespit ettiği -bazı hadislerde bazılarına göre bu şartları taşıdıkları açıkça görülmese dahi- bir hadisi koymamıştır.

2- O bu kitabına metin ya da sened bakımından bizzat hadisin kendisinde sika ravilerin ihtilaf ettikleri bir hadisi koymadığını kastetmek istemiş, ihtilafları ancak bazı ravilerin sika olup olmadığı hususu ile ilgili bulunan hadisleri kastetmemiştir. İfadesinden açıkça anlaşılan da budur çünkü o bu hususu kendisine Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği: "(İmam) Kur'ân okuduğunda siz de susunuz" hadisi sahih midir diye sorulduğunda, o: Bu hadis bana göre sahihtir demiş, bu sefer ona: Peki neden o hadisi buraya koymadın denilince sözünü ettiğimiz ifadelerle cevap vermiştir.

Bununla birlikte onun kitabı kendisine göre sahih kabul ettiği bazı hadislerin senedinde yahut metninde ihtilaf ettikleri birtakım hadisleri de kapsamaktadır. Bunun, onun bu hadisi bu şartı taşımadığı hususundaki bir yanılmasından ya da başka bir sebepten dolayı olması ihtimali vardır. Bu hadisler de sonradan istidrak edilmiş (sahih olmadıkları belirtilmiş) ve illetleri de gösterilmiştir. Şeyh (İbnu's-Salâh)in -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- sözleri burada sona ermektedir.

Fasıl

[Buhari ve Müslim'in Sahih'lerinde şeklen munkatı' görülen rivâyetler]

Şeyh, imam Ebu Amr b. es-Salâh -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Buhari ve Müslim'in Sahih'lerinde şekli itibariyle munkatı olarak görülen rivâyetler aslında munkatı olması sebebiyle sahihin sınırları dışından çıkıp, zayıfın sınırlarına girmiş olmaz. Bu tür rivâyetlere talik adı verilir. İmam Ebu'l-

Hasan ed-Darakutni ona bu ismi vermiştir. Humeydi de bunu "el-Cem' beyne's-Sahihayn"da zikrettiği gibi onun dışında diğer Mağrib alimleri de böylece zikretmişlerdir. Bu tür rivâyetler Buhari'nin kitabında oldukça çok, Müslim'in kitabında ise oldukça azdır.

(İbnu's-Salâh) devamla dedi ki: Eğer talik her ikisi tarafından kesinlik ifade eden bir lafızla belirtilmiş olup, kendileri arasında inkıtaın bulunduğu iki ravi arasında inkıta olduğuna dair hüküm verilecek olursa[229] yahut o bunu rivâyet etmiş olmakla birlikte o raviden itibaren şartına uygun olarak sened muttasıl olarak gelmiş olması -meselâ her ikisinin de Zührî filandan rivâyet etmiştir demesi gibi- ve onun sahih isnadını zikretmeleri hali buna örnektir.

Her iki kitabın durumu da kendilerine göre bu gibi hadislerin sahih hadislerden olmasını gerektirir. Yine her ikisinin müphem bir lafızla (yani ravisi tanınmayan bir lafızla) zikredip, o lafızla eğer ravi tanınmayıp ama bunu rivâyetini delil gösterdikleri asıl bir hadis olarak kaydettikleri rivâyetler de böyledir. Buna örnek: Arkadaşlarımızdan birisi bana tahdis etti ve benzeri ifadeleridir. (İbnu's-Salâh devamla) dedi ki: Hafız Ebu Ali el-Ğassâni el-Ceyyânî'nin zikrettiğine göre Müslim'in kitabındaki rivâyetlerde inkıta ondört yerde tespit edilmiştir:

Bunların birincisi teyemmüm bahsindeki: Ebu'l-Cehm'in: "Leys b. Sa'd da rivâyet etti ki" diye başlayan hadisidir.[230]

Sonra namaz bölümünde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e salât başlığında: "Bize bir arkadaşımız İsmail b. Zekeriya'dan tahdis etti. O A'meş'ten" şeklindeki rivâyetidir. Bu da Ebu'l-Ala b. Mâhân tarafından nakledilen rivâyette yer almıştır. Diğer taraftan Ebu Ahmed el-Culûdî'de bu rivâyet yer almamıştır. O rivâyetinde: Müslim'den: Bize Muhammed b. Bekkar tahdis edip dedi ki: "Bize İsmail b. Zekeriya tahdis etti" şeklindedir.[231]

Sonra "tekbir ile kıraat arasında susmak" babında "bana Yahya b. Hassan ve Yunus el-Müeddeb'den tahdis edildi" şeklindeki rivâyetinde (inkıta vardır).[232]

Sonra cenaiz bölümünde Aişe (radıyallâhu anhâ)'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in geceleyin Baki'e çıkıp gitmesi ile ilgili hadisi de böyledir: "Bana

229 "Kendisi..." lafzından itibaren buraya kadar kaydettiğimiz ibare İbnu's-Salah'ın Sıyânetu Sahih-i Müslim, 76. sahifesindeki ibare esas alınarak yapılmıştır. (Çeviren)

230 Hayz bölümü, Teyemmüm, 114

231 Salât bölümü, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e salât, hadis no: 68

232 Salât, İftitah tekbiri ile kıraat arasında söylenecekler başlığı, hadis no: 148

-lafız kendisinin olmak üzere- Haccac el-A'ver'in rivâyetini dinlemiş bir kimse şöyle dediğini tahdis etti: Bize İbn Cureyc tahdis etti."[233]

Bir diğeri cevâih (denilen tabii afetler) babında Aişe (radıyallâhu anhâ)'ın rivâyet ettiği şu hadistir: "Bana arkadaşlarımdan birden çok kişi tahdis edip dediler ki: Bize İsmail b. Ebu Uveys tahdis etti."[234]

Yine bu babta yer alan: "Leys b. Sa'd rivâyet edip dedi ki: Bana Cafer b. Rabia tahdis etti."[235] Böyle diyerek Kab b. Malik'in, İbn Ebu Hadred'in borcunu istemesi ile ilgili olarak rivâyet ettiği hadisi zikretmektedir.

Yiyeceğin (özellikle buğdayın) ihtikârı (karaborsası) babında Ma'mer b. Abdullah yoluyla rivâyet ettiği şu hadis de böyledir: "Bana arkadaşlarımızdan birisi Amr b. Avn'dan tahdis etti."[236]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sıfatı ile ilgili olarak zikrettiği "bana Ebu Usame'den tahdis edildi. Bunu kendisinden rivâyet edenlerden birisi de İbrahim b. Said el-Cevheri'dir. O dedi ki: Bize Ebu Usame tahdis etti" şeklindeki rivâyetidir.[237]

Ebu Ali'nin zikrettiğine göre bunu Ebu Ahmed el-Culûdî, Muhammed b. el-Müseyyeb el-Ergîyânî'den, o İbrahim b. Said'den diye rivâyet etmiştir.

Şeyh (İbnu's-Salâh devamla) dedi ki: Biz bunu Ebu Ahmed'in Muhammed b. el-Müseyyeb'den diye naklettiği yoldan başka bir yoldan da rivâyet etmiş bulunuyoruz. Ayrıca bunu İbnu'l-Müseyyeb'den başkası da İbrahim el-Cevheri'den rivâyet etmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın izniyle biz bunu yeri gelince kaydedeceğiz.

Fedail bölümünün sonlarında İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet ettiği şu hadis de böyledir: "Şu içinde bulunduğunuz geceyi gördünüz mü..."[238] Müslim bu hadisi rivâyeti Ma'mer'den, o Zührî'den, o Salim'den, o babasından diye mevsul olarak zikrettikten sonra şunları söylemektedir: "Bana Abdullah b. Abdurrahman

233 Cenaiz, Kabristana girerken söylenecekler ve kabirdekilere dua etmek babı, hadis no: 103

234 Musakat bölümü, Borcun indirilmesi babı, hadis no: 19

235 Musakat bölümü, Borcun indirilmesinin müstehap oluşu babı, hadis no: 21

236 Musakat, Bazı vakitlerde ihtikârın haram oluşu babı, III, 1428

237 Fedail bölümü, Yüce Allah bir ümmete rahmet ihsan etmeyi murad ederse nebisini o ümmetten önce kabzeder (ruhunu alır) babı, hadis no: 24

238 Fezail bölümü, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Yüz sene geçtikten sonra bugün yeryüzünde bulunan nefes alan bir canlı kalmayacaktır" buyruğu babı, hadis no: 217

ed-Dârimî tahdis edip dedi ki: Bize Ebu'l-Yeman haber verip dedi ki: "Bize Şuayb haber verdi. Yine bunu Leys de Abdurrahman b. Halid b. Müsafir'den rivâyet etti. Her ikisi de bu hadisi Zührî'den Ma'mer'in isnadıyla onun hadisi zikrettiği gibi rivâyet etmişlerdir."[239]

Ebu Said el-Hudri (radıyallâhu anh)'ın: "Andolsun sizden öncekilerin sünnetlerini izleyeceksiniz" hadisi de bu türdendir: Bana arkadaşlarımızdan birçok kişi Said b. Ebu Meryem'den tahdis etti. Bununla birlikte bu hadisi İbrahim b. Muhammed b. Süfyan, Muhammed b. Yahya'dan, o İbn Ebu Meryem'den diye mevsul olarak rivâyet etmiştir.

Şeyh (İbnu's-Salâh devamla) dedi ki: Ancak bu hadisi Müslim mutabaat ve istişhad maksadı ile rivâyet etmiştir.

Bundan önce istişhad ve mutabaat hususunda Berâ b. Âzib'in orta namaza dair hadisini mevsul olarak rivâyet ettikten sonra söylediği: "Bunu el-Eşcaî de Süfyan es-Sevrî'den diye rivâyet etmiştir" şeklindeki sözleri de bu türdendir.

Yine onun mutabaat olmak üzere recme dair zikrettiği ve Ebu Hureyre'den kendi aleyhine zina ettiğini itiraf eden kimseye dair rivâyet ettiği mevsul hadisten sonra: "Bunu aynı zamanda Leys de Abdurrahman b. Halid b. Müsafir'den, o İbn Şihab'dan bu isnad ile rivâyet etmiştir" sözü de bu türdendir.

Yine imaret (emirlik, yöneticilik) bölümünde muttasıl olarak rivâyet ettiği Avf b. Malik yoluyla gelen: "İmamlarınızın en hayırlıları da kendilerini sevdiğiniz kimselerdir..."[240] Muttasıl olarak rivâyetine mutabaatı zikredip: "Bunu Muaviye b. Salih, Rabia b. Yezid'den rivâyet etmiştir" şeklindeki sözleri de bu türdendir.

Şeyh (İbnu's-Salâh) dedi ki: Ebu Ali de bizim yanımızda kendi kitabından naklettiği rivâyetinde ondördüncü rivâyet olan İbn Ömer'in naklettiği "bana sizin bu geceniz gösterildi" şeklindeki fezail bölümünde rivâyet edilen hadisi zikretmiş bulunmaktadır.[241] Bu hadisi başka bir sefer daha zikretmiş olduğundan ötürü (maktu hadislere dair söylediği) bu sayıdan düşer, ikinci hadis de düşer. Çünkü el-Culûdî bu hadisi Müslim'den mevsul olarak rivâyet etmiştir. Onun rivâyeti de mutemet ve meşhur olan rivâyettir. Buna göre (Müslim'deki maktu hadislerin toplamı) ondört değil, oniki hadistir.

239 Müslim'in kader bölümünün sonunda doğrusu ilim bölümü Yahudilerle hristiyanların sünnetlerini (yollarını) izleme babı, IV, 2054'tür.

240 İmaret bölümü, En hayırlı imamlar (yöneticiler) ve şerlileri babı, hadis no: 1481

241 Hadis no: 217, IV, 1965

Şeyh (İbnu's-Salâh) dedi ki: Bu bilgileri Ebu Ali'den "el-Mu'lim"in müellifi Ebu Abdullah el-Mâzerî almış ve kitapta ondört ayrı yerde maktu hadisleri mutlak olarak sözkonusu etmiştir. Bu ise bu hususta tutarsız birtakım anlamalara sebep teşkil eder. Hâlbuki durum böyle değildir. Allah'a hamdolsun ki bunlardan hiçbirisi bu şekilde tahriç edilmemiştir çünkü bunlarda sahih hadisin özellikleri bulunmaktadır. Hatta bu hadisler sahih cihetlerden mevsuldurlar. Özellikle de aralarından mutabaat yoluyla zikredilmiş olanlar ve aynı kitapta (bölümde) mevsul olarak zikredilmiş olanlarda durum böyledir. Çünkü o, o hadisin hadis âlimleri nezdinde bilinen bir hadis olması ile yetinmiş bulunmaktadır. Nitekim o zayıf birtakım ravilerden de hadis rivâyet etmiştir. Bunu yaparken de onlardan nakleltiği bu rivâyetin yüce Allah'ın izniyle daha sonra göstereceğimiz üzere sika kimselerin bir rivâyeti olarak tanınan bir rivâyet olmasından dolayıdır.

Şeyh Ebu Amr -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Buhari'nin belirttiğimiz nitelikte olumlu ve kesin lafızlarla yaptığı taliklerde de durum bu şekildedir. Meselâ: Filan kişi dedi ki yahut filan kişi rivâyet etti ki yahut filan kişi zikretti ki ya da buna benzer ifadelerle nakleltiği rivâyetler böyledir. Bu sebeple zahiri mezhebine mensup Ebu Muhammed İbn Hazm[242] bu gibi rivâyetleri hadisin sıhhatini olumsuz olarak etkileyen bir inkıta olarak değerlendirmekle isabet etmemiştir. Buradan hareketle de eğlence araçlarının mubah olduğunu ileri süren bozuk kanaatinin ve haram kılınmalarına dair sahih bir rivâyetin olmadığı şeklindeki iddiasına yol bulmaya çalışmıştır. O bu iddialarını ileri sürerken Ebu Âmir'in ya da Ebu Malik el-Eş'ari'nin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in rivâyet ettiği şu hadise cevap vermek sadedinde ileri sürmüştür: "Ümmetim arasında ipeği, içkiyi ve çalgı aletlerini helal kabul eden kimseler olacaktır."[243] Böylelikle kendisi bu hadisi Buhari tahriç etmiş olsa dahi sahih olmadığını ileri sürmüştür çünkü Buhari bu rivâyetinde şöyle demektedir: Hişam b. Ammar dedi ki: Sonra da hadisi senediyle zikretmektedir. Bu sebeple hadis Buhari ile Hişam arasında munkatıdır. Ancak bu İbn Hazm'ın çeşitli bakımlardan içine düştüğü bir hatayı göstermektedir:

1- Her şeyden önce kesinlikle bu rivâyette inkıta yoktur. Buhari açısından o Hişam ile karşılaşmış ve ondan hadis dinlemiştir. Biz bunu "Ulumu'l-Hadis" adlı eserimizde açıklamış bulunuyoruz: Buna göre tedlisten yana esenlikle birlikte (aralarında) karşılaşma ve sema tahakkuk etmiştir. Lafız ne olursa olsun onun (Buhari'nin) ondan (Hişam'dan) nakleltiği rivâyet sema

242 el-Muhalla, IX, 708'de

243 Buhari, Eşribe, Şarabı haram kabul eden ve onu asıl isminden başka bir isimle adlandıran kimse babı, X, 45

olarak kabul edilir. Tıpkı sahabinin: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu, derken eğer bunun aksi açıkça ortada değilse onun bu hadisi Allah Rasûlünden sema yoluyla dinlemiş olduğunun kabul edilmesi gibi "dedi" lafzı dışındaki diğer lafızların durumu da böyledir.[244]

2- Bu hadisin muttasıl olduğu Buhari'den başkalarının cihetinden de açık lafızları ile bilinen bir husustur.

3- Şayet ortada inkıta bulunsa dahi her iki kitapta bunun benzerleri sıhhat derecesini düşürecek inkıta kapsamına sokulamaz. Çünkü her ikisinin bilinen adetleri öngördükleri şartları ve bunu özel olarak sahih hadisleri kaydetmek üzere hazırlanmış bir kitaba almaları bunu göstermektedir. Dolayısıyla başkalarının naklettiği munkatı ve mürsel rivâyetlerin aksine sağlam bir şekilde emin olmadan sözü geçen kesin ifadeyi bu gibi rivâyetlerde kullanmayı kesinlikle caiz görmezler.

Bütün bu açıkladıklarımız cezm (denilen açık ve kesin) lafızlarla zikredilmiş muallâk rivâyetler hakkındadır ama az önce belirtilen nitelikte rivâyeti kendilerinden zikrettiği kimseler ile ilgili olarak kesin ve olumlu lafız ile zikretmemişlerse meselâ her ikisinin: Filan kişiden rivâyet edildi yahut filandan zikredildi yahut bu hususta filandan rivâyet vardır ve benzeri ifadeler kullanmışlarsa bu sözünü ettiğimiz talik hükmünde değildir ama onların bu rivâyeti zikretmeleri ile istinas edilebilir. (Önceki rivâyetlere ışık tutucu mahiyette görülebilir.)

Müslim'in kitabının baştarafında ifade ettiği: Aişe (radıyallâhu anhâ)'dan da şöyle dediği zikredilmektedir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bizlere insanları kendilerine layık olan konumlara yerleştirmemizi emir buyurdu" demiştir şeklindeki rivâyetine gelince, bu rivâyet hakkında kullandığı lafzın kesin olmadığını göz önünde bulunduracak olursak bu hadisin sıhhatine hükmetmemesi gerektiğini söyleriz. Ancak bunu delil gösterip, usul (konusunda aslı itibariyle delil olan) hadisler gibi zikredip, şahitler gibi zikretmediğine bakacak olursak bu da bu hadisin sahih olduğuna hükmetmiş olmasını gerektirmektedir. Bununla birlikte hafız, hakim Ebu Abdullah "Marifetu Ulumi'l-Hadis" adlı eserinde sahih olduğuna hükmetmiştir. Bu hadisi ayrıca Ebu Davud da Sünen'inde[245] kendi senediyle tek başına (münferid olarak) tahriç etmiş ve bunu Aişe'den rivâyet eden kişinin Meymun b. Ebu Şebib olduğunu, onun da Aişe'ye yetişmemiş olduğunu belirterek zikretmektedir.

244 İbnu's-Salah, Mukaddime, 67

245 Edeb bölümü, İnsanları konumlarına yerleştirme babı, hadis no: 4842

Şeyh (İbnu's-Salâh) dedi ki: Ebu Davud'un bu söyledikleri üzerinde durmak ve incelemek gerekir çünkü Meymun Kûfeli ve mütekaddim birisidir. Muğîre b. Şube'ye yetişmiştir. Muğîre ise Aişe (radıyallâhu anhâ)'dan önce ölmüştür. Müslim'e göre ise karşılaşmanın mümkün olması ile birlikte aynı asırda yaşamış olmak yetişmenin sübutu için yeterlidir. Eğer Meymun'dan: Ben Aişe ile karşılaşmadım dediği rivâyeti gelmişse o zaman Ebu Davud'un onun Aişe'ye yetişmediğini kesin olarak ifade etmesi doğru ve yerindedir fakat böyle bir (eksik var.)[246] Şeyhin (İbnu's-Salâh'ın) ifadeleri burada sona ermektedir.

Derim ki: Aişe (radıyallâhu anhâ)'nın rivâyet ettiği bu hadisi Bezzar da Müsned'inde rivâyet etmiş olup, şunları söylemiştir: Bu hadisin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bu yoldan başka yolla rivâyet edildiği bilinmemektedir. Aişe'den bundan başka bir yoldan mevkuf olarak da rivâyet edilmiştir. Allah en iyi bilendir.

Fasıl

[Sahih-i Müslim'in hadislerinin hükmü]

Şeyh Ebu Amr b. es-Salâh -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki:[247] Müslim'in -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bu kitapta sıhhatine hüküm verdiği bütün hadislerin sahih olduğu kesindir. Sahih olduğuna dair nazari (inceleme sonucu elde edilen) bilgi de özü itibariyle ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde Buhari'nin kitabında sahih olduğuna hükmettiği hadislerin durumu da bu şekildedir. Bunun böyle olmasının bir sebebi de -icma hususunda muhalefeti de, muvafakati de önemsenmeyen kimseler dışında- ümmetin bunları kabul ile karşılamış olmasıdır.

Şeyh (İbnu's-Salâh) dedi ki: Bizim tercihimiz şudur: Ümmetin tevatür derecesinden aşağıdaki bir haberi kabul ile karşılaması bazı usul âlimi muhakkiklerinin kanaatinin aksine doğru olduğuna dair akli bir bilgi sahibi olmayı gerektirir. Çünkü bu gibi kimseler bunu kabul etmezken, onların her birisi hakkında ancak zanni bir bilgi ifade ettiğine binaen kabul etmemektedir. Onu kabul eden ise zan ile amelde bulunmayı gerekli gördüğünden dolayı kabul etmiştir. Hâlbuki zan hata edebilir.

Şeyh (İbnu's-Salâh) dedi ki: Ancak bu iddia reddolunur. Çünkü hatadan korunmuş olan kimsenin zannı hata etmez. Ümmet ise icma ile kabul etti-

246 İbnu's-Salah, Sıyânetu Sahih-i Müslim, 76-84 (Çeviren)
247 Sıyânetu Sahih-i Müslim, 85

ği hususlarda hatadan korunmuştur. İmamu'l-Harameyn de şöyle demiştir: Bir kimse Buhari ve Müslim'in kitaplarında bulunanlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözlerinden sahih olduklarına hükmettikleri buyruklardır diyerek (bunun böyle olduğuna dair) yemin ederek (böyle değilse) hanımı boş olsun diyecek olursa, ben İslam âlimlerinin her ikisindeki rivâyetlerin sıhhati üzerinde icma etmiş olmaları dolayısıyla ne onun talakını geçerli kabul ederim, ne de yemininin bozulacağına hükmederim.

Şeyh (İbnu's-Salâh) dedi ki: Hatta birisi şöyle dahi diyebilir: Müslümanlar Buhari ve Müslim'in sıhhati üzerinde icma etmemiş olsalar dahi böyle bir kimse yemininde hanis değildir (yalan yere yemin etmiş sayılmaz) çünkü bu hususta şüphe sözkonusudur. Çünkü o eğer bu nitelikte olmayan hadis hakkında dahi yemin edecek olsa yemininde hanis olmaz, isterse onu rivâyet eden fasık birisi olsun çünkü yemininde hanis olmayacağı icmadan önce de sözkonusu olmuştur, bu sebeple icmaa izafe edilmez.

Şeyh (İbnu's-Salâh) dedi ki: Buna cevap şudur: İcmaa izafe olunan husus ise hem zahiren, hem batınen yemininde hanis olmayacağının kesin olduğudur ama şüphe olması halinde yeminde hanis olmamak batınen var olma ihtimali ile birlikte zahiren verilmiş bir hükümdür. İşte İmamu'l-Harameyn'in sözü buna göre açıklanır, onun tahkikine yakışan budur. Bu husus bilindiğine göre Buhari ve Müslim'in tenkit edildikleri hususlar şayet hafızlar tarafından da kabul edilmiş ise bizim sözünü ettiğimiz hükümden istisna edilmişlerdir. Zira onun kabul ile karşılandığına dair icma bulunmamaktadır. Ancak bu gibi rivâyetler sadece az birkaç yerdedir. Yüce Allah'ın izniyle bu kitapta bu türden olan rivâyetlere de dikkat çekeceğiz. Burada (bu eserinde) Şeyh Ebu Amr (İbnu's-Salâh)'ın söyledikleri sona ermektedir.

Kendisi bir başka cüzünde şunları söylemiştir: Buhari ve Müslim'in ittifakla tahriç ettikleri rivâyet onu haber olarak bildirenin doğru söylediğini kesin olarak ortaya koyar ve kesinlikle de sabit olmuş kabul edilir. Çünkü ümmet bunu kabul ile karşılamıştır. Bu ise nazari (akli) bilgi ifade eder.[248] Bu ise bilgi ifade etmek bakımından mütevatir gibidir. Şu kadar var ki mütevatir kesin bilgi ifade eder. Ümmetin kabul ile karşılaması ise nazari (akli) bilgi ifade eder. Ümmet de Buhari ve Müslim'in sahih olduğunu ittifakla kabul ettiği rivâyetlerin hak ve doğru olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir.

248 Nazari bilgiden kasıt, düşünmeye, istidlale ve incelemeye bağlı olarak elde edilen bilgidir.

Şeyh (İbnu's-Salâh) Ulumi'l-Hadis adlı eserinde de şöyle demektedir: Daha önceleri Buhari ve Müslim'in ittifakla kabul ettiklerinin zanni bir bilgi ifade ettiğine daha eğilimli idim. Hatta bunun güçlü bir mezhep (kanaat) olduğunu düşünüyordum. Ancak şimdi bunun böyle olmadığını, doğrunun: Bu gibi rivâyetlerin ilim ifade ettiğini açıkça görmüş bulunmaktayım.

Şeyh (İbnu's-Salâh)in bu yerlerde sözünü ettiği bu husus muhakkiklerin ve çoğunluğun söylediklerine muhaliftir çünkü onlar şöyle demişlerdir: Sahihayn'ın mütevatir olmayan hadisleri ancak zan ifade eder çünkü bunlar âhâd rivâyetlerdir. Âhâd rivâyetler ise kabul edildiği üzere zan ifade eder. Bu hususta Buhari ile Müslim ve başkaları arasında bir fark yoktur. Ümmetin kabul ile karşılaması ise bize her ikisinde bulunanlar gereğince amel etmenin vücubunu ifade eder. Bu husus üzerinde ise ittifak edilmiştir çünkü bunların dışında bulunan âhâd haberler gereğince senedleri sahih olması halinde amel etmeyi gerektirir ve ancak zan ifade ederler. Dolayısıyla Buhari ve Müslim'in Sahihleri de böyledir. Buhari ve Müslim'in Sahihleri ile diğer kitaplar arasındaki fark ise iki Sahihte bulunan rivâyetlerin sahih olup, ayrıca üzerinde nazara (akli istidlale) gerek bulunmaması, aksine kayıtsız ve şartsız olarak onun gereğince amel etmenin vacip olmasıdır fakat bu ikisi dışındaki rivâyetler ile tetkik edilmedikçe ve bu rivâyetlerde sahihin şartları bulunmadıkça amel edilmez. Ayrıca ümmetin bu iki Sahihte bulunanlar gereğince amel etmenin gereği üzerinde icma etmiş olmaları onların aynı zamanda bu rivâyetin kesinlikle Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olduğu üzerinde de icma etmiş olmalarını gerektirmemektedir. İmam İbn Burhan ise Şeyh (İbnu's-Salâh)in dediği kanaati kabul edenlere ileri derecede tepki göstermiş ve bu hususta aşırıya da gitmiştir.

Şeyhin (İbnu's-Salâh'ın) -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- İmamu'l-Harameyn'in yemininde hanis olmayacağına dair sözü ile ilgili teviline (yorumuna) gelince, bu yorum da şeyhin tercihine binaen yapılmış bir yorumdur. Çoğunluğun kabul ettiği kanaate göre ise muhtemelen o zahiren yemininde hanis olmayacağını ve hanis olmanın gereğini yerine getirmesinin de müstehap olmadığını, böylelikle de hanımına dönmesinin de müstehap olmadığını kastetmiş olabilir. Nitekim Buhari ve Müslim'in Sahihleri dışındakiler hakkında da benzeri bir yemin eden bir kimsenin hanis olmadığını kabul ederiz. Bununla birlikte hanis olma ihtimalinden ötürü ihtiyaten ric'at yapmasının onun için müstehap olduğunu söyleriz. Bu da zahiren bir ihtimaldir. Buhari ve Müslim'in Sahihlerine gelince, bu ikisi hakkında hanis olma ihtimali son derece zayıftır, bundan dolayı ric'at yapması da -onu gerektiren ihtimalin zayıf olduğundan ötürü- müstehap değildir. Allah en iyi bilendir.

Fasıl

[Buhari ve Müslim'in -tekrarlar dışında- hadislerinin sayısı]

Şeyh Ebu Amr -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki:[249] Hafız Ebu Kureyş'ten şöyle dediğini rivâyet ettik: Ebu Zur'a er-Razi'nin yanında idim. Müslim b. el-Haccac geldi, ona selam verdi ve bir süre oturdu. Karşılıklı müzakerede bulundular. Kalkıp gidince ben ona (Ebu Zur'a'ya): Bu kişi sahihte dört bin hadis toplayıp bir araya getirdi, dedim, Ebu Zur'a: Peki kalanları kime bıraktı, dedi.

Şeyh (İbnu's-Salâh) dedi ki: O, onun bu kitabının tekrarlar dışında usul (asıllar) denilen hadislerin dört bin olduğunu kastetmiştir.[250] Aynı şekilde Buhari'nin kitabının da tekrarları çıkarıldıktan sonra dört bin hadis olduğu zikredilmektedir. Tekrarlar ile hadis sayısı ise 7275 hadistir. Sonra Müslim -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- kitabını bablara göre tertib etmiştir. Onun kitabı gerçekte bablara ayrılmış bir kitaptır ama kendisi Sahihinde bab başlıklarını (tercümelerini) zikretmemiştir. Bunun sebebi ise bab başlıklarıyla kitabın hacminin artmamasıdır; yahut başka bir sebepten dolayı da olabilir.

Derim ki: Bir topluluk onun bablarına kimisi iyi, kimisi de pek iyi olmayan tercümeler (başlıklar) koymuş bulunmaktadır. İyi olmayış sebebi ise ya tercüme ibaresindeki bir eksikliktir ya lafızdaki bir rekâket (tutarsızlık)tir ya da başka bir sebeptir. Ben de yüce Allah'ın izni ile bab başlıklarını yeri geldikçe uygun ibareler ile ifade etmeye gayret göstereceğim.

Fasıl

["Haddesenâ, ahberanâ" ve diğer lafızlar arasındaki fark]

Müslim (rahimehullah) Sahihinde son derece ihtiyatlı, sağlam, veraa uygun ve bilgiye dayalı yollar izlemiştir. Bu da onun mükemmel derecede vera sahi-

---

249 Sıyânetu Sahih-i Müslim, 101

250 Derim ki: Müslim'in -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Sahihinin hadis sayısı tamamen tespit edilmiş değildir. Neden böyle olduğunu bilemiyoruz ama Miftahu Kunuzi's-Sünne kitabında Sahihin hadislerinin sayısının -tekrarlarla birlikte- yaklaşık 7581 hadis olduğunu gördüm ama Muhammed Fuad Abdulbaki -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'in tahkikinde yine aynı kitapta tekrarları dışında hadislerin yaklaşık 3033 hadis olduğunu gördüm. Benim kitabı tahkikim neticesinde ise onda kaydedilen hadislerin tekrarları ile birlikte 7345 hadise yakın olduğunu gördüm. Diğer taraftan zayıf olması muhtemel bir görüş daha vardır ki -Allah en iyi bilendir- Müslim'in Sahihinin ihtiva ettiği hadis sayısı on iki bindir. Nitekim Tezkiretu'l-Huffâz, II, 151'de böyle zikredilmiştir ama bu uzak görülen bir ihtimaldir.

bi olduğunu, bilgisinin tamam, ilimlerinin oldukça yoğun olduğunu, hıfzıyla ileri derecede tahkik sahibi olduğunu, bu alanda oldukça sağlam kaideler ortaya koyduğunu, konu ile ilgili türlü bilgileri de son derece muktedir ve bu sanatında oldukça belirgin bir konumda olduğunu, ilimlerinin inceliklerini birbirinden ayırt etmekte yüksek bir mevkide bulunduğunu, çağlar boyunca ancak sınırlı sayıda kişilerin bu incelikleri bulabildiğini göstermektedir. Allah'ın rahmeti üzerine olsun ve Allah ondan razı olsun.

Ben buna dair bazı misaller vererek bunların dışında kalanlara dikkat çekmiş olacağım. Çünkü onun gerçek durumunu ancak tam bir ehliyet ile ve bu sanat ile (ilim dalı ile) uğraşacak kimsenin gerek duyacağı türlü ilimleri iyice bilen bir kimse anlayabilir. Fıkıh, fıkıh usulü, Arapça ilimleri, Esmau'r-rical (denilen ravi isimleri) sened ve tarih ilimlerinin incelikleri, bu ilim sahibi kimselerle oturup kalkmak ve onlarla birlikte karşılıklı bir şekilde bahisler üzerinde konuşmak, bununla birlikte güzel bir tefekkür, uyanık bir zihin, bu ilimle sürekli uğraşmak ve bunun dışında kendilerine ihtiyaç duyulan daha başka gereçlere de ihtiyaç vardır.

Müslim (rahimehullah)'in haddesenâ (bize hadis nakletti, tahdis etti) ve ahberena (bize haber verdi) lafızları arasında ayırım gözetmeye oldukça dikkat edip, bunu kendi rivâyetinde hocaları ile kayıtlı tutması bu husustaki ileri derecedeki dikkatinden ileri gelmektedir. Bunlar arasında fark gözetmek onun mezhebinin (kabul ettiği görüşün) bir neticesidir. Ona göre "haddesenâ" lafzı ancak özellikle şeyhin lafzından dinledikleri için kullanılması caiz olur. Ahberena lafzı ise şeyhe (hocaya) okunan rivâyetler hakkında kullanılabilir. Bu şekilde bir fark gözetmek Şafii'nin ve onun mezhebine mensup ilim adamlarının da, meşrikteki ilim adamlarının da çoğunluğunun görüşüdür.[251]

Muhammed b. el-Hasan el-Cevheri el-Mısri dedi ki: Bu kendilerini saymanın imkânsız olduğu hadis ashabından çoğunluğun görüşüdür. Bu görüş aynı zamanda İbn Cureyc, Evzai, İbn Vehb ve Nesai'den de rivâyet edilmiştir. Evzai -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'nin bu meselede bu görüşte olduğunun delillerinden birisi de Velid b. Mezyed'in naklettiği şu rivâyettir: Evzai'ye: Benim sana okuduklarım ile senin bana icazet verdiklerin hakkında ne demeliyim, dedim. O: Yalnız sana icazet verdiklerim hakkında sen: "Hab-

251 Bu görüş sahipleri her iki tür arasında fark gözeterek şöylece buna delil göstermişlerdir: "Ahberena (bize haber verdi" ancak karşılıklı konuşma ile olmakla beraber yazmada ve tebliğde (belağ yoluyla ulaştırılan rivâyette) ahberena'yı kullanmak sahih olur. Nitekim bizler Allah bize bunu haber verdi. Rasûlü bize bunu haber verdi deriz ama haddesena demeyiz." (el-İlma, 124)

berani: Bana haber verdi" de. Bir topluluğa icazet verip de sen de aralarında isen onun için "habberenâ: bize haber verdi" de. Yalnız, tek başına bana okudukların hakkında "ahberanî: bana haber verdi" de, bir topluluk arasında okunup sen de aralarında isen o rivâyet hakkında da: "Ahberenâ" de. Yalnız sana okuduğum rivâyet hakkında: Haddeseni (bana tahdis etti) de, bir topluluğa okuyup da sen aralarında bulunuyorsan bu rivâyetler hakkında da: Haddesenâ: Bize tahdis etti, de.[252]

Aynı şekilde İbnVehb'in -yüce Allah'ın rahmeti ona olsun- bu meseledeki görüşüne de şu sözleri delil teşkil etmektedir: "Haddesenâ" dediğim rivâyetler benim başka insanlarla birlikte işittiğim rivâyetler içindir. "Haddeseni" dediğim rivâyetler tek başıma dinlemiş olduğum rivâyetler içindir. "Ahberena" dediğim rivâyetler benim hazır bulunduğum bir mecliste alim kişiye okunan rivâyetleri ifade eder. "Ahberani" dediğim rivâyetler ise benim ilim sahibi kimseye okuduğum rivâyetleri anlatır.[253] İşte bu ifade hadis ile uğraşan ilim adamları arasında çoğunlukla yaygın olan bir ifadedir.[254]

Birçok topluluk da hocaya okunan rivâyetler için haddesenâ ve ahberena demenin caiz olduğu kanaatindedir. Bu da Zührî, Malik, Süfyan b. Uyeyne, Yahya b. Said el-Kattan ve mütekaddimûndan daha başkalarının benimsediği mezheptir. Aynı zamanda bu Buhari'nin ve muhaddislerden bir topluluğun da mezhebi (kanaati)dir. Hicazlılarla Kûfelilerin çoğunun mezhebi de budur.

Bir kesim de haddesenâ ve ahberenâ lafızlarının kıraat hakkında kullanılmasının caiz olmadığı kanaatindedir. İbnu'l-Mübarek, Yahya b. Yahya, Ahmed b. Hanbel bu görüştedir, Nesai'nin meşhur görüşü de budur.[255] Allah en iyi bilendir.

Onun titizliklerinden birisi de ravilerin farklı lafızlarını zapt etmeye dikkat göstermesidir. Meselâ, "lafız filanın olmak üzere bize filan ve filan tahdis etti" demesi yahut "o ya da her ikisi dedi ki: Bize filan tahdis etti" demesi buna örnek olduğu gibi şayet aralarında hadis metninin bir harfinde yahut ravinin niteliğinde, nesebinde ya da benzeri bir hususta bir ihtilaf (farklılık) varsa yine o bunu açıklar. Hatta bunun bir kısmı sebebiyle anlam değişmeyebilir. Bazı hallerde de kısmen manada bir değişiklik olmakla birlikte gizli olup, bölümün baş taraflarında sözkonusu ettiğim ilimlerde maharet sahibi olmakla

252 Bk. el-İlma, 127; el-Kifâye, 302
253 Bk. el-Kifâye, 294, el-İlma, 197
254 Bk. el-Menhel er-Ravi, 105
255 el-Menhelu'r-Ravi, 104; İbnu's-Salah, Mukaddime, 65

birlikte fıkhın incelikleri ile fukahanın mezhebinde maharet sahibi olan bir kimse dışında bunu kimse fark edemeyebilir.

Yüce Allah'ın izniyle bu şerhte bu kabilden gözünüzü aydınlatacak çok faydalı bilgiler göreceksiniz. Ayrıca bizler bu hususta Müslim'in maksadını kavramak için inceliklere dikkat etmeliyiz. Bunlardan birisi de Hemmam b. Münebbih'in, Ebu Hureyre'den diye rivâyet ettiği sahifesindeki araştırmacılığıdır. Meselâ şöyle der: "Bize Muhammed b. Râfi' tahdis edip dedi ki: Bize Abdurrezzak tahdis etti. Bize Ma'mer, Hemmam'dan şöyle dediğini tahdis etti: Bu Ebu Hureyre'nin bize Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den tahdis ettiğidir. Böyle diyerek bazı hadisler zikrederek bunlar arasında şunu da rivâyet eder: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: Sizden biriniz abdest alacak olursa burnuna su çeksin" diye hadisi zikreder.

Böyle olmasının sebebi şudur: Aynı sened ile rivâyet edilmiş sahifeler, cüzler ve kitaplar eğer bunların semaını kaydederken baş taraflarında isnadı zikredip, ihtiva ettikleri her bir hadisin başında ayrıca bunu yeniden zikretmeyecek olursa, bu şekilde bu rivâyetleri dinlemiş kimselerden bir kişi de baş tarafında zikredilmiş sened ile rivâyet edilmiş ilk hadisin dışında bir hadisi tek başına rivâyet etmek isterse bu şekildeki bir rivâyette bulunması caiz olur mu? Vekî' b. el-Cerrah, Yahya b. Main hadiste, fıkıhta ve usulde imam olan Ebu Bekr el-İsmaili eş-Şafii bunun caiz olduğunu söylemişlerdir. İlim adamlarının birçoğunun kabul ettiği kanaat de budur çünkü bütün hadisler birincisine atfedilmiştir. Buna göre başta zikredilmiş olan isnad her bir hadis için hükmen tekrar edilmiş demektir.

Usul ilimlerinde, fıkıhta ve diğer ilimlerde imam olan Şafii fakihi üstad Ebu İshak el-İsferayini ise bu caiz değildir, demiştir. Buna göre bu şekilde hadis dinlemiş olan bir kimsenin izlemesi gereken yol Müslim'in yaptığı gibi bunu beyan etmesidir. Bu sebeple Müslim (rahimehullah) veraından ihtiyaten ve sağlam araştırıp, sağlam rivâyet maksadıyla bu yolu izlemiş bulunmaktadır. -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-

Yine bu husustaki ihtiyat örneklerinden birisi de şu türdeki ifadelerindeki araştırmacılığıdır:" Bize Abdullah b. Mesleme tahdis etti, bize Süleyman yani b. Bilal, Yahya'dan tahdis etti. O da İbn Said'dir.

Müslim -Allah ondan razı olsun- "Süleyman b. Bilal, Yahya b. Said'den" demeyi caiz görmemiştir çünkü onun zikrettiği rivâyetinde nesebi belirtilmemiştir. Şayet nesebini söyleyecek olursa kendi hocasından kendisine haber vermediği halde nesebini kendisine haber vermiş gibi olur. Yüce Allah'ın izniyle ben bu hususu bundan sonra özel bir fasılda zikredeceğim.

Müslim'in rivâyet yollarını telhîs etmekte ve veciz, bununla birlikte mükemmel derecede güzel ibareler ile senedleri tahlil etmekteki ihtiyatı da bu türdendir.

Kendi tahkikinin ve hitap yerlerini bilmekteki mükemmelliğinin ilmin ve asli kaidelerin inceliklerini, sened ilimlerinin gizliliklerini, ravilerin mertebelerini ve daha başka hususları mükemmel derecede bildiği için eserini güzel bir şekilde tertip edip, hadisleri mükemmel bir şekilde uyumlu olarak arka arkaya sıralaması da bu husustaki dikkatinin ve maharetinin bir göstergesidir.

Fasıl

[Müslim'in hadisleri kısımlara ayırmasına dair]

Müslim -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Sahih'inin mukaddimesinin baş taraflarında hadisi üç kısma ayırdığını zikretmektedir:

Birincisi sağlam hafızların rivâyet ettiği hadisler,

İkincisi hıfz ve sağlamlığı orta dereceli ve halleri gizli ravilerin rivâyet ettikleri hadisler,

Üçüncüsü ise zayıf ve metruk ravilerin rivâyet ettikleri hadisler.

İmam Müslim birinci kısım hadisleri bitirdikten sonra ikinci kısmı zikrettiğini belirtmektedir. Üçüncü kısma ise hiçbir şekilde iltifat etmez.

İlim adamları onun bu şekilde kısımlara ayırmaktan maksadının ne olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. İki hafız imam Ebu Abdullah el-Hakim ile onun arkadaşı (öğrencisi) Ebu Bekr el-Beyhaki -Allah'ın rahmeti onlara olsun- şöyle demişlerdir: Müslim (rahimehullah) ikinci kısmı tahriç etmeden önce vefat etti. O sadece birinci kısmı zikredebilmiştir.

Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Bu hocaların ve insanların Hakim Ebu Abdullah'tan alıp kabul ettikleri ve bu hususta kendisine uydukları bir kanaattir. Kadı (Iyaz) devamla dedi ki: Ama meseleye tahkik nazarıyla bakıp, taklit ile kendini kayıtlamayan kimseler için durum böyle değildir.[256] Çünkü sizler Müslim'in kitabında hadisi kendisinin de ifade ettiği gibi insanların rivâyetlerine göre üç tabakaya ayırdığını ve birinci kısım olan sağlam hafızların hadislerini zikrettiğini, bu hadisler bittikten sonra arkasından halleri kapalı, doğru sözlü ve ilimle uğraşan kimseler olmakla birlikte maharet ve sağlam bellemek ile nitelendirilemeyen kimselerin hadislerini kaydettiğini sonra da

256 Sıyânetu Sahih-i Müslim, 91

ilim adamlarının icma ile yahut çoğunlukla itham etmekte ittifak ettikleri kimselerin hadislerini terk ettiğine işaret etmekte, bazılarının itham edip, bazılarının sahih kabul ettiklerini ise burada zikretmediğini belirtmektedir.

Ben onun kitabındaki bazı bablarda ilk iki tabakadan (türden) olan hadisleri zikrettiğini, bu iki tabakadan ikincisinin senedlerini ise birincisi için mutabaat ve istişhad yoluyla getirdiğini yahut birinci türden hiçbir şey bulamadığı hallerde zikrettiğini ayrıca haklarında bazı kimselerin konuştuğu (tenkitte bulunduğu), diğer başkalarının ise tezkiye ettiği birtakım kimseleri sözkonusu ettiğini ve zayıf olduğu söylenmiş yahut bir bid'at ile itham edilmiş kimselerin hadislerini de tahriç ettiğini de gördüm. Nitekim Buhari de böyle yapmıştır.

Bana göre o zikrettiği üzere kitabında üç tabakadan da hadis rivâyet etmiş ve kitabında bunu tertip edip, düzenlemiş ve taksiminde de bunu açıklamıştır. Açıkça ifade ettiği gibi dördüncü tabakayı bir kenara itmiştir. Hakim onun sözlerini tevil ederek her bir tabaka için ayrı bir kitap yazarak bağımsız ve özel bir şekilde o tabakanın hadislerini kaydetmek istediği şeklinde yorumlamıştır. Hâlbuki onun maksadı bu değildir, aksine onun maksadı telif şeklinden açıkça görülen şekildir. Onun maksadının bütün bunları bablar halinde bir araya getirmek istediği iki tabakanın hadislerini zikredip, önce birinci tabakanın hadisleriyle başlayıp sonra da ikinci tabakanın hadislerini istişhad ve mutabaat maksadıyla zikretmek istediği ve nihayetinde üç kısmın tamamını da zikrettiği açıkça ortaya çıkmıştır.

Üç tabaka ile hafızları sonra onlardan sonra gelenleri kastetmiş olması ihtimali de vardır. Dışarıda bıraktığı tabaka ise üçüncü tabaka olur. Müslim'in sözünü ettiği ve kitabında yeri gelince ilgili bablarda zikredeceğini vaat ettiği hadis illetlerinin durumu da böyledir. Senedlerdeki mürsellik, isnâd, fazlalık ve eksiklik gibi ravilerin ihtilafları tashif yapanların tashiflerini sözkonusu etmesi buna örnektir. İşte bunlar onun telifte bulunurken maksadını tam anlamıyla gerçekleştirdiğini ve kitabına vaat ettiklerinin tamamını koymuş olduğunu göstermektedir.

Kadı (Iyaz) rahimehullah (devamla) dedi ki: Ben yaptığım bu yorum ile bu husustaki görüşümü bu konuyu anlayan kimselerle görüştüm, tartıştım. İnsaflı gördüğüm her kişi mutlaka doğru olduğunu söyledi ve benim zikrettiklerimin doğruluğunu açıkça kabul etti. Bu kitabı iyice tetkik edip, bablarının tamamını mutalaa eden herkes bunu açıkça görür ve buna Müslim'in arkadaşı İbn Süfyan'ın söylediği şu itirazları yapmaz: Müslim üç müsned kitap tahriç etmiştir. Bunlardan birisi insanlara okuduğu şu kitaptır. İkincisine ise

İkrime'yi, Meğazi sahibi İbn İshak'ı ve benzerlerini sokar, üçüncüsüne ise zayıf ravileri katar.[257] Ancak İbn Süfyan'ın sözünü ettiklerini iyice düşünecek olursanız Hakim'in kitabının baş tarafında Müslim'in zikrettiğine işaret ettiği maksada uygun düşmediğini de görürsünüz. Bu hususu iyice düşünecek olursanız yüce Allah'ın izniyle böyle olduğunu da göreceksiniz. Kadı Iyaz (rahimehullah)'ın sözü burada sona ermektedir.

Onun yaptığı bu tercih de oldukça güçlü ve açıktır. Allah en iyi bilendir.

Fasıl

[İmam Müslim bütün sahih hadisleri kitabına almış değildir.]

Hafız, imam Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer ed-Darakutni -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- ve başkaları Buhari ve Müslim'in -Allah ikisinden de razı olsun- Sahihlerinde ravilerinin aynı senedleri ile birtakım rivâyetlerini tahriç etmiş olmakla birlikte tahricini terk ettikleri birtakım hadisleri de tahriç etmek zorunda olduklarını kabul etmişlerdir.[258] Darakutni ve başkaları şunu zikrederler: Ashab-ı Kiram'dan (radıyallâhu anh) bir topluluk Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den hadis rivâyet etmiş, onların bu rivâyetleri de nakilcilerinde tenkidin sözkonusu olmadığı sahih yollardan da rivâyet edilmiş olmakla birlikte hadislerinden herhangi birisini tahriç etmemişlerdir. Hâlbuki izledikleri yola göre bu gibi hadisleri tahriç etmeleri gerekirdi.

Beyhaki'nin zikrettiğine göre Buhari ve Müslim, Hemmam b. Münebbih'in sahifesinden birtakım hadisleri ittifakla rivâyet etmiş olmakla birlikte onların her biri aynı sahifeden diğerinden ayrı, tek başına bazı hadisleri de rivâyet etmiştir. Hâlbuki hepsinin senedi aynıdır. Darakutni ile Ebu Zerr el-Herevi de tahriç etmelerini gerekli gördükleri bu tür ile ilgili eserler tasnif etmişlerdir. Ancak onların bu kabulleri gerçekte bağlayıcı değildir çünkü her ikisi de sahih hadislerin tamamını zikretmek gibi bir yükümlülük altına kendilerini sokmamışlardır. Aksine her ikisinin de sahih hadislerin tamamını kapsamadıklarını, sadece sahihin bir kısmını bir araya getirmeyi kastettiklerini ifade ettikleri sahih olarak kendilerinden rivâyet edilmiştir.[259]

257 Sıyânetu Sahih-i Müslim, 92

258 Adı geçen eser, s. 95

259 Bundan kasıt İbnu's-Salah'ın, Ulumu'l-Hadis, 15-16'da Buhari'den naklettikleri şu sözleridir: Ben el-Cami adındaki kitabıma sahih olmayan bir rivâyeti sokmadım. Uzayıp da usanç vermemesi için ise geri kalan sahih rivâyetleri de bıraktım. Aynı şekilde Tedribu'r-Ravi, I, 98'de de Müslim'in şu ifadeleri yer almaktadır: Bana göre sahih olan her şeyi buraya koymadım. Ben sadece onların (bu alandaki mütehassısların) üzerinde icma ettikleri rivâyetleri koydum.

Nitekim fıkha dair bir eser tasnif eden bir kimse fıkhın birtakım meselelerini bir araya getirmeyi maksat olarak gözetir yoksa o bütün fıkıh meselelerini bir araya getirmek maksadıyla telif yapmaz.

Ama her ikisinin ya da onlardan birisinin bir hadisi terk etmeleri halinde şayet zahiren hadisin senedi sahih olup, ilgili konusunda da bir asıl ise yine de onun bir benzerini de, onun yerini tutacak bir hadisi de tahriç etmemişlerse -eğer o hadisi rivâyet etmiş iseler- onda tespit ettikleri bir illet dolayısıyla rivâyet etmemişlerdir. Bunu unutarak terk etmiş olmaları da uzun olmaması için terki tercih etmiş olmaları ya da zikrettikleri rivâyetlerin onun yerini tutacakları kanaatine sahip olmaları ya da bundan başka bir sebeple onu zikretmemiş olmaları ihtimali de vardır. Allah en iyi bilendir.

Fasıl

[İmam Müslim'in zayıf ravilerin rivâyeti ile istişhadda bulunması (tanık göstermesi)]

Bazı kimseler Müslim'i Sahih'inde zayıf olan bir topluluktan, orta hallilerden ve sahihin şartını taşımayan ikinci tabakada yer alanlardan rivâyet nakletmesi sebebiyle onu ayıplamışlardır. Ancak bu hususta onun ayıplanmasını gerektirecek bir durum yoktur. Aksine buna karşı şeyh imam Ebu Amr b. es-Salâh -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'in sözkonusu ettiği çeşitli bakımlardan cevap verilmiştir.[260]

1- Sözkonusu bu ravi başkasına göre zayıf, Müslim'e göre sika birisi olabilir. Cerh, tadilden önceliklidir denilemez çünkü böyle bir iddia ancak cerhin sabit ve sebebinin açıklanmış olması halinde sözkonusudur. Böyle olmazsa cerh kabul edilmez. İmam Hafız Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatib el-Bağdadi ve başkaları şöyle demişlerdir: Buhari, Müslim ve Ebu Davud başkaları tarafından tenkit edildikleri bilinen bir topluluktan eğer rivâyet almış iseler başkaları tarafından onlara yapılan bu tenkidin sebebi açıklanmamış ve (rivâyetleri olumsuz olarak) etkileyen tenkidin sabit olmadığı şeklinde kabul edilmiştir.

2- Bu husus usul denilen asıl hadislerde değil de mutabaat ve şevahid türünden zikrettiği hadislerde sözkonusudur. Bu da Müslim'in önce hadisi ravileri sika olan temiz bir isnâdla zikreder ve bunu asıl rivâyet olarak kabul eder. Sonra da mutabaat ile pekiştirmek maksadıyla bazı zayıf ravilerin bulunduğu bir başka sened yahut senedlerle ona mutabi rivâyeti kaydeder ya

260 Sıyânetu Sahih-i Müslim, 96

da bu gibi rivâyeti önce zikrettiği rivâyetteki bir faydaya dikkat çekecek bir fazlalık sebebiyle zikretmiş olur. Hakim Ebu Abdullah da sahihin şartını taşımayan bir topluluktan hadis tahriç etmesini, mutabaat ve istişhad için zikretmiş olduğunu belirterek mazeretini ifade etmiştir. Matar el-Verrak, Bakiyye b. Velid, Muhammed b. İshak b. Yesâr, Abdullah b. Ömer el-Ömeri ve Numan b. Raşid bu gibi sahih şartlarını taşımayan raviler arasındadır. Müslim bunlardan ve bunlara benzer pek çok ravilerden şahitler arasında rivâyet tahriç etmiş bulunmaktadır.

3- Üçüncüsü Müslim'in rivâyetini delil olarak aldığı zayıf ravinin zayıflığı ondan hadis aldığı zamandan sonra -Mesela hafızasının karışması gibi- ortaya çıkmış olabilir. Bu ise onun daha önce dosdoğru bir ravi olduğu sırada kendisinden alıp nakletmiş olduğu rivâyetin değerini düşürmez. Meselâ, Abdullah b. Vehb'in kardeşinin oğlu olan Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb'de durum böyledir. Hakim Ebu Abdullah onun Müslim'in Mısır'dan çıktığı tarih olan 250 yılından sonra hafızasının karıştığını söylemiştir. O da bu hususta Said b. Ebu Arûbe, Abdurrezzak ve son zamanlarında hafızası karışmış olan diğerleri gibidir. Bu ise bu hallerinden önce kendilerinden alınmış olan rivâyetlerin Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde delil gösterilmelerinin sıhhatine engel değildir.

4- Dördüncü husus ise hadisin sika ravilerin rivâyeti ile Müslim'de nazil bir isnad ile bulunmakla birlikte zayıf ravi ile isnadının âli olması halidir. Bu durumda Müslim âli isnadı zikretmekle yetinir ve bu hususta uzman kimselerin bilgi sahibi olmaları ile yetinerek hadisi nazil isnad ile zikretmekle sözü uzatmaz. Bu mazereti biz ondan açık ifadeleri ile rivâyet etmiş bulunmaktayız ama bu onun ilk olarak sika ravilerden rivâyet nakledip sonra da onlardan daha aşağı mertebede olanların rivâyetlerini mutabaat olarak zikretmesi şeklindeki tutumuna muhaliftir. Bu uygulama onun tarafından sanki ciddi çalışma, şevk ve gayretinin bulunup bulunmamasına göre meydana gelmiş bir hal gibidir.

Bizler Said b. Amr el-Burzaî'den şu rivâyeti nakletmekteyiz:[261] O Ebu Zur'a er-Razi'nin huzurunda bulunmuş ve Müslim'in Sahih'ini sözkonusu edip, Ebu Zur'a'nın kitabında Esbat b. Nasr'dan, Katan b. Nuseyr'den, Ahmed b. İsa el-Mısri'den rivâyette bulunmasını kabul etmediğini, aynı şekilde onun: O aleyhimize bid'at ehlinin eline koz veriyor, onlar da kendilerine karşı bir hadis delil gösterildiği vakit bu hadis sahihte yoktur demek suretiyle (bize karşı) yol bulabiliyorlar dediğini zikretmektedir.

261 Bk. Sualatu'l-Burzai, II, 675

Said b. Amr dedi ki: Ben de Neysabur'a geri dönünce Müslim'e Ebu Zur'a'nın tepkisini zikrettim. Müslim de bana şöyle dedi: Senin söylediğin doğrudur. Benim Esbat'ın, Katan'ın ve Ahmed'in rivâyet ettikleri hadisleri sokmam sika ravilerin kendi üstatlarından (hocalarından) rivâyet ettikleri hadislerdir. Şu kadar var ki bazen o hadis bana onlardan âli bir isnad ile gelmiş olur ama onlardan daha sika olan ravilerden gelen bendeki rivâyetleri nazil olmuş olabilir. O takdirde ben de yalnızca onu (âli isnad ile bana ulaşan rivâyeti) zikretmekle yetinirim. Diğer taraftan hadisin aslı sika kimselerin rivâyeti ile de bilinen bir hadistir. (Dolayısıyla bunun tenkit edilecek bir tarafı kalmaz.)

Said dedi ki: Bundan sonra Müslim Rey şehrine geldi. Bana ulaştığına göre o Ebu Abdullah Muhammed b. Müslim b. Vade'nin yanına da çıkıp gitti. O da bu kitaptan ötürü ona katı davrandı, ona sitem etti. Kendisine Ebu Zur'a'nın bana söylediklerine yakın sözler söyledi, bunun bid'at ehli lehine bir yol açtığını da ifade etti. Müslim bu husustaki mazeretini açıklayarak şöyle dedi: Evet, ben bu kitabı ortaya koydum ve bundaki rivâyetler sahihtir dedim. Bununla birlikte bu kitapta tahriç etmediğim hadisler zayıftır demedim. Sadece ben bu kitabı sahih hadisler arasından yanımda ve onu benden yazacakların yanında toplanmış olarak bulunması ve sıhhatinde şüphe edilmemesi için çıkardım. Bu açıklaması üzerine onun mazeretini kabul etti ve onu övdü.

Şeyh (İbnu's-Salâh) dedi ki: Biz daha önce Müslim'den şöyle dediğini kaydetmiştik: Bu kitabımı Ebu Zur'a er-Razi'ye arzettim. Onun bana bir illetinin bulunduğunu işaret ettiği her bir hadisi terkettim, sahihtir, bir illeti yoktur dediği hadislere gelince, işte benim tahriç ettiklerim bunlardır.

Şeyh (İbnu's-Salâh) dedi ki: Bu oldukça zorlu bir konumdur ama ben açık ifadelerle bu yolu kolay izlenebilir hale getirdim. Telif edilmiş herhangi bir eserde bunları bir arada görmüş değilim, hamd Allah'a mahsustur. (İbnu's-Salâh devamla) dedi ki: Benim bu zikrettiğim hususlar aynı zamanda sadece Müslim kendisinden Sahihinde rivâyet naklettiği için bir şahıs lehinde o kişi Müslim'e göre sahihin şartını taşıyan bir ravidir diye hüküm verecek olursa gaflete düşmüş ve hata etmiş olduğunun da delilidir. Aksine bu hüküm bizim açıkladığımız şekilde bu kısımlardan hangisine göre ve nasıl rivâyette bulunduğunu tetkik etmeye bağlıdır. Allah en iyi bilendir.

Fasıl

[Müslim'in Sahih'ine tahriç edilen kitaplara (Müstahreclere)[262] dair bir açıklama]

Hafızlardan pek çok topluluk Müslim'in Sahih'i üzerine birtakım kitaplar tasnif etmişlerdir. Bunlar Müslim'den sonra yaşamış olup, âli isnâdlara da erişebilmiş kimselerdir. Hatta aralarında Müslim'in bazı hocalarına yetişmiş olanları da vardır. Bunlar Müslim'in tahriç ettiği hadisleri tasnif ettikleri sözü geçen eserlerinde kendi senedleriyle rivâyet etmişlerdir.

Şeyh Ebu Amr -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki:[263] Bu şekilde tahriç edilmiş kitaplar (müstahrecler) bütün özelliklerinde Müslim'in Sahih'ine katılamaz olsalar dahi sahih alâmetlerini taşımaları bakımından Müslim'in Sahih'ine katılır. Onların bu şekildeki tahriçlerinin üç faydası vardır: İsnadın âli oluşu, rivâyet yollarının çokluğu ile hadisin daha da güçlenmesi ve faydalı sahih birtakım lafızların ziyadesi. Diğer taraftan bu eserleri tasnif edenler lafız bakımından onun rivâyetine muvafık olması şartına kendilerini bağlı görmemişlerdir çünkü onlar bu hadisleri başka senedlerle rivâyet ettiklerinden bazı lafızlarında farklılık sözkonusu olabilir.

Müslim'in Sahih'i üzerine tahriç edilmiş (mustahrec) kitaplardan birisi de salih kul, abid, zahid Ebu Cafer Ahmed b. Ahmed b. Hamdan en-Neysaburi'nin kitabıdır. Bir diğer müstahrec ise Hafız Ebu Bekr Muhammed b. Muhammed b. Reca en-Neysaburi'nin "el-Müsnedu's-Sahih" adlı eseridir. O erken dönemde yaşamış birisi olup, hocalarının birçoğu Müslim ile ortaktır. Bu türden bir diğer eser ise Müslim'in kitabı üzerine telif edilmiş ve Hafız Ebu Avane Yakub b. İshak el-İsferayini'nin "Muhtasaru'l-Müsned es-Sahih" adlı eseridir. O bu kitabında Müslim'in hocalarından olan Yunus b. Abdula'la'dan ve başkalarından rivâyet nakletmiştir.

Bir diğer kitap ise Şafii fakihi Ebu Hamid eş-Şazeki el-Herevi'nin eseridir. O Ebu Ya'la el-Mavsili'den rivâyet zikretmektedir.

Yine Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah el-Cevzaki en-Neysaburi eş-Şafii'nin el-Müsnedu's-Sahih'i de bu tür eserlerdendir. Hafız, musannıf Ebu

262 *Müstahrec:* Bir hadis kitabındaki hadislerin bu kitabın yazarının senetlerinden ayrı senetlerinin bulunup, bunlarla yeniden yazılmasıyla ortaya çıkan hadis kitabıdır. Müstahrec yazarı kendi senetlerinde esas aldığı kitabın yazarıyla onun hocalarında yahut daha yukarlarda birleşebildiği gibi farklı senet bulamadığında bizzat onunla da birleşmektedir. (Abdullah Aydınlı, Hadis Istılahları Sözlüğü -Çeviren-)

263 Sıyânetu Sahih-i Müslim, 88–90

Nuayn Ahmed b. Abdullah el-Asbahani'nin el-Müsned el-Mustahrec ala Kitabi Müslim adındaki eseri de bunlardandır. İmam Şafii fakihi Ebu'l-Velid Hassan b. Muhammed el-Kuraşi'nin el-Muharrec alâ Sahih-i Müslim adlı eseri de bu türden bir eserdir. Bunun dışında daha başka eserler de vardır. Allah en iyi bilendir.

Fasıl

[Sahihayn'e yapılmış istidrâkler][264]

Bir topluluk, Buhari ve Müslim'e kendi şartlarına uymayarak, öngördükleri şartlardan aşağıdaki bir takım hadisleri rivâyet ettiklerini ileri sürerek onlara istidrâkte (itirazda) bulunmuşlardır. Buna daha önce işaret edilmişti. İmam, hafız Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer ed-Darakutni bunu beyan etmek üzere "el-İstidrâkât ve't-Tetebbu" adındaki eserini yazmıştır. Bu da her iki kitapta bulunan iki yüz hadis hakkındadır. Yine Ebu İshak ed-Dımeşkî'nin de Buhari ve Müslim'e istidrâki vardır. Ebu Ali el-Ğassâni el-Ceyani de Takyidu'l-Mühmel adlı eserinde yer alan İlel cüzünün bir kısmında istidrâk(ler) da vardır ki bunun çoğunluğu onlardan rivâyet nakledenlerle ilgilidir. Bununla birlikte bunda her ikisi için bağlayıcı olan rivâyetler de vardır ama bütün bunlara -ya da çoğunluğuna- cevap verilmiştir. Yüce Allah'ın izniyle yerlerinde bunu göreceksiniz. Allah en iyi bilendir.

Fasıl

[Sahih hadisi tanımak, kısımları, hasen ve zayıf hadisler ve çeşitleri]

İlim adamları dedi ki: Hadis üç kısımdır:[265] Sahih, hasen ve zayıf.

Bu kısımların her birisinin de türleri vardır. Sahih hadis şazlık ve illet sözkonusu olmaksızın zabt sahibi, adaletli ravilerle senedi muttasıl olan hadistir. Böyle bir hadisin sahih olduğu ittifakla kabul edilmiştir. Bu şartlardan birisi bulunmayacak olursa hakkında görüş ayrılığı ve geniş açıklamalar sözkonusu olur. Yüce Allah'ın izniyle bunları ileride zikredeceğiz.

Şafii fakihi, çeşitli ilimlerde mütehassıs, imam Ebu Süleyman Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. el-Hattab el-Hattâbî dedi ki: Hadis, hadis âlimleri

264 Burada kasıt, müstedrek türü eserler değil de, olması gerektiği halde bulunmayan ve bu bulunmama halinin bir şekilde eksik kabul edilmesi anlamındadır. (Çeviren)

265 Bk. İbnu's-Salah, Mukaddime, 7-21; el-Menhelu'r-Ravi, 31-49; Fethu'l-Muğis, I, 42, 62-69 ve daha başka kaynaklar

nezdinde üç kısımdır. Sahih, hasen ve sakim (hastalıklı). Sahih, senedi muttasıl, nakledenleri adaletli olan hadistir.

Hasen ise kimin tahriç ettiği bilinen, meşhur olan hadistir. Hadislerin çoğunluğu bu türdendir. Çoğu ilim adamının kabul ettiği ve genel olarak fukahanın da (delil olarak) kullandığı hadistir.

Sakim hadis ise üç tabakadır. Bunların en şerlisi mevzu (uydurma) olandır, sonra maklub, sonra meçhul olan rivâyet gelir.

Hakim Ebu Abdullah en-Neysaburi el-Medhal ila Kitabi'l-İklîl adlı eserinde şöyle demektedir: Sahih hadis on kısımdır. Beş kısmı üzerinde ittifak vardır. Beş kısmı hakkında ise ihtilaf edilmiştir.

1-Üzerinde ittifak edilenlerin ilki Buhari ve Müslim'in seçtikleridir. Bu ise sahihin birinci derecesinde yer alır. Bu da ancak iki ve daha fazla sika (güvenilir) ravisi bulunan meşhur bir sahabinin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye zikrettiği rivâyettir. Sonra bu hadisi sahabeden rivâyet nakletmekle meşhur tabiin bu hadisi rivâyet eder, o tabiinin de iki ya da daha fazla sika ravisi bulunur. Sonra ondan tabiinin tabilerinden hafız, itkan sahibi ve bu şartı taşımakla meşhur birisi ondan rivâyeti zikreder. Sonra Hakim şunları söyler: Bu şarta uygun olarak rivâyet edilmiş hadislerin sayısı on bin hadisi bulmaz.

2- İkinci kısım da birincisi gibidir. Ancak onu ashab arasından rivâyet eden sahabinin sadece bir ravisi bulunur.

3- Bu da birincisi gibi olmakla birlikte onu tabiinden rivâyet edenin sadece bir ravisi bulunur.

4- Sika ve adalet sahibi ravilerin rivâyet ettikleri ferd ve garip hadislerdir.

5- İmamlardan bir topluluğun babalarından, onların dedelerinden diye rivâyet ettikleri ancak babalarından ve dedelerinden diye naklettikleri bu rivâyetler sadece onlardan mütevatir olarak gelmemiş olan rivâyetlerdir. Amr b. Şuayb'ın babasından, onun dedesinden rivâyet ettiği sahife ile Behz b. Hakim'in babasından, onun dedesinden rivâyeti, Iyas b. Muaviye'nin babasından, onun dedesinden rivâyeti gibi. Dedeleri sahabedir, torunları ise sika ravilerdir.

Hakim dedi ki: Bu beş kısım rivâyet imamların kitaplarında tahriç edilmiştir. Bu sebeple bunlar delil gösterilir. Her ne kadar Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde- -birinci kısım dışında- bu türden hadis tahriç edilmemiş olsa dahi böyledir.

(Hakim devamla) dedi ki: Hakkında görüş ayrılığı bulunan beş kısma gelince bunlar:

1- Mürsel rivâyetler

2- Semalarını (dinlediklerini) sözkonusu etmeyen tedlis yapan ravilerin rivâyet ettikleri hadisler

3- Sika bir ravinin müsned olarak zikretmekle birlikte sika bir topluluğun mürsel olarak zikrettikleri rivâyetler

4- Hafız ve bilgi sahibi olmayan sikaların rivâyetleri

5- Doğru olmaları halinde bid'at sahibi olanların rivâyetleri

Hakim'in sözleri burada sona ermektedir. İleride yüce Allah'ın izniyle el-Ceyyânî'nin sözünü naklettikten sonra bunlara dair açıklamalarımız olacaktır.

Ebu Ali el-Ğassâni el-Ceyyânî dedi ki: Nakilde bulunan raviler yedi tabakadır. Üçü makbuldür, üçü metruktur (terkedilmiş, rivâyetleri alınmamıştır), yedincisi hakkında ise ihtilaf edilmiştir.

Birincileri hadis imamlarının ve hafızlarının tabakasıdır. Bunlar kendilerine muhalif olanlara karşı delildir, tek başlarına (münferiden) rivâyetleri kabul edilir.

İkincisi hıfz ve zapt bakımından onlardan aşağı mertebede bulunup, bazı rivâyetlerinde yanılma ve yanlışlık görülmekle birlikte rivâyet ettikleri hadislerin çoğunluğu sahihtir. Bunların yanıldıkları yerler birinci tabakanın rivâyeti ile tashih edilir. Bunlar da böylelikle o tabakaya katılırlar.

Üçüncüsü ise aşırıya kaçmayıp, propaganda da yapmamak üzere birtakım heva mezheplerine meyletmiş olup, rivâyet ettikleri hadisleri sahih olan, doğrulukları sabit olan, yanılmaları da az olan kimselerin rivâyetleridir.

Hadis âlimleri bu tabakada bulunanlardan hadis rivâyet etmiştir. Hadis nakli bu tabakalar etrafında dönüp durur.

Hadis âlimleri üç tabakaya da itibar etmemişlerdir:

Birincileri yalancılık ile ve hadis uydurmacılık ile damgalanmış olanlar

İkinci tabaka ise çoğunlukla yanlışlık yapan ve yanılan raviler

Üçüncüsü ise bid'atin kendilerine galip geldiği ve bid'atlerinin propagandasını yapıp, ona çağıran ve rivâyetleri tahrif eden ve delil göstermek maksadıyla rivâyetlere bir şeyler katan kesimdir.

Yedinci tabaka ise münferiden rivâyet nakledip, o rivâyetlerde kendilerine mutabaatta bulunulmayan meçhul (hadis rivâyetiyle tanınmayan) bir topluluktur. Kimileri bunları kabul etmiş, başkaları ise bunları kabul etmeye yanaşmamışlardır. el-Ğassâni'nin ifadeleri bunlardır.

Onun: Bid'atlerine davet etmeyen, bid'at ve heva ehli olan ve bu hususta aşırıya gitmeyen kimselerin rivâyetleri ihtilafsız olarak kabul edilir, şeklindeki tespiti dediği gibi değildir. Aksine bunlar hakkında görüş ayrılığı vardır. Yine bid'atlerine davet eden propagandacılar hakkında da görüş ayrılığı meşhurdur. Her ikisini de yüce Allah'ın izniyle İmam Müslim'in -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- zikredeceği yerde sözkonusu edeceğiz.

Meçhul raviler hakkında ise görüş ayrılığı vardır şeklindeki ifadesine gelince durum dediği gibidir ama Hakim hakkında görüş ayrılığı bulunan bu tür ile ilgili değerlendirmesinde yanılmıştır.

Diğer taraftan meçhul ravinin kısımları vardır. Kimisi gizli ve açık, adaleti meçhul olan ravidir, kimisi zahiren bulunmakla birlikte batınen adaleti bilinmeyen kimsedir. Bu ise mestur olan ravi demektir, diğeri ise meçhulu'l-ayn (bizatihi meçhul) kişidir.

Cumhur birinci tür meçhul ravinin rivâyetinin delil gösterilmeyeceği kanaatindedir. Diğer iki türünün rivâyetini ise muhakkiklerin birçoğu delil göstermişlerdir.

Hakim'in: Kendisinden sadece bir kişinin rivâyet naklettiği ravi Buhari ve Müslim'in şartına uygun değildir sözü ise kabul edilmemiştir, imamlar bu hususta onun hata ettiğini söylemişlerdir. Buna da Said b. el-Müseyyeb'in babası olan el-Müseyyeb b. Hazn'in Ebu Talib'in vefatı ile ilgili hadisini tahriç etmiş olmalarını delil göstermişlerdir. Bu hadisi kendisinden sadece oğlu Said rivâyet etmiştir. Diğer taraftan Buhari de Amr b. Tağlib'in: "Şüphesiz ben kendisine bir şey vermediğim kişiyi daha çok sevdiğim halde bir başka adama bir şeyler verebilirim" hadisini tahriç etmesini de delil göstermişlerdir çünkü bu hadisi Amr'dan el-Hasan'dan başka rivâyet eden olmamıştır. Bir diğer hadis de Kays b. Ebu Hâzim'in, Mirdas el-Eslemi'den diye rivâyet ettiği: "Salihler gidecektir" hadisidir. Bunu da ondan Kays'dan başka rivâyet eden olmamıştır. Müslim'in, Rafi b. Amr el-Gıfari'nin rivâyet ettiği hadisi tahriç etmesi de buna delil gösterilmiştir ki bunu kendisinden Abdullah b. es-Samit'ten başka rivâyet eden olmamıştır. Delil gösterdikleri bir diğer hadis ise Rabia b. Ka'b el-Eslemi'nin rivâyet ettiği hadistir. Bunu da kendisinden Ebu Seleme'den başka rivâyet eden olmamıştır. Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde bunun pek çok benzeri vardır. Allah en iyi bilendir.

Hakkında ihtilaf edilen kısımlara gelince, yüce Allah'ın izniyle bunların her biri için ayrı bir fasıl açacağım, böylelikle onun ile ilgili yeterli bilgi sahibi olmak daha kolay olsun. Buradaki açıklamalar sahih ile ilgili olan açıklamalardır.

Hasen türü hadislere gelince, daha önce Hattâbî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'nin söylediğine gelince, o tahriç edeni bilinen ve ravileri meşhur olan hadistir sözü geçmiş bulunmaktadır. Ebu İsa et-Tirmizi: Hasen hadis isnadında itham olunan kimse bulunmayan ve şaz da olmayan ve birden çok vecihten (yoldan) rivâyet edilmiş olan hadistir, demiştir.

Şeyh, imam Ebu Amr b. es-Salâh da[266] haseni şu sözleri ile tanımlamış bulunmaktadır: Hasen iki kısımdır. Bir kısmının senedinde ehliyeti tahakkuk etmemiş mestur bir ravi bulunur. Ancak bu mestur ravi naklettiği rivâyetinde çok hata etmeyen ve kasten yalan söylediği belli olmayan, fasık olarak değerlendirilmesine sebep olacak başka bir niteliği bulunmayan kişi olup, hadisin metni de onun mislinin ya da ona yakın bir metnin başka bir yoldan rivâyet edildiği bilinen bir hadistir.

Hasen hadisin ikinci kısmında ise onu nakleden ravi doğruluk ve emanet ile meşhur olmuş kimselerdendir. Bununla birlikte sahihin ravileri mertebesine ulaşamaz çünkü hıfzı ve itkanı bakımından onlardan daha aşağıdadır. Şu kadar var ki böyle bir ravi de tek başına rivâyeti münker sayılan kişinin durumundan daha üst bir seviyededir.

(İbnu's-Salâh) dedi ki: Tirmizi'nin sözleri birinci kısım hakkında, Hattâbî'nin sözleri ise ikinci tür hakkında kabul edilir çünkü onların her biri (başkaları için) kapalı gördüğü bir kısmı tarif etmekle yetinmiştir fakat her iki kısmının da şaz ve illetli olmaktan uzak olması zorunludur. Diğer taraftan hasen hadis her ne kadar sahihten daha aşağıda ise de kendisinin delil gösterilmesinin caiz oluşu bakımından sahih hadis gibidir. Allah en iyi bilendir.

Zayıf hadise gelince bu da sıhhat şartlarını da, hasen şartlarını da taşımayan hadistir. Türleri pek çoktur. Mevzu, maklub, şaz, münker, muallel, muzdarib ve daha başka çeşitleri bunlardandır.

Bu türlerin tanımları, hükümleri ve çeşitli teferruatları vardır ki bunlar bu ilmi bilen ehil kimseler tarafından bilinmektedir. İmam, hafız Ebu Amr b. es-Salâh da Ulumu'l-Hadis adlı kitabında bütün bunları çok sağlam bir

266 İbnu's-Salah, Mukaddime, 15

şekilde açıklamış olmakla birlikte hadis ilmini tahsil etmek isteyen kimsenin gerek duyacağı gereçleri ve öncelikli bilgileri de ayrıca bütün durumlarda yardımını alacağı hususları da güçlü ve sağlam bir şekilde açıklamıştır. Ben de bu ilim dalını tahkik derecesinde öğrenmek isteyip, bu ilim ehli kimseler arasına girmek isteyenler için bunu öğrenmenin yolunu kolaylaştırdım ve bu kitabını ihtisar ettim (kısalttım). Gerçekten bu eserde öyle kaideler ve önemli bilgiler vardır ki bunu tahkik eden ve bunu mükemmel bir şekilde bilen kişi böylelikle itkan sahibi hafızlara yetişir. Onlar da böyle birisini ancak hadis yollarına çokça muttali oldukları için ileri geçer, geride bırakırlar. Eğer o bu hususlarda onlarla ortak özelliğe sahip olursa o da onlara kavuşmuş olur. Allah en iyi bilendir.

Fasıl

[Hadis ehli arasında çokça kullanılan bazı lafızlar][267]

Merfu: Özel olarak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e izafe edilen hadistir. Mutlak olarak başka bir anlamda kullanılmaz. Muttasıl ya da munkatı olması arasında da fark yoktur.

Mevkuf: Sahabiye nispet edilen onun sözü, fiili ya da benzer bir husus ile ilgili rivâyete denir. Muttasıl olması ya da munkatı olması fark etmez. Başkaları hakkında da kayıtlı olarak kullanılır. Meselâ şu hadisi filan kişi -sözgelimi- Ata'ya vakfetti, denebilir.

Maktû: Tabiinin sözü ya da fiili olarak rivâyet edilen, ona mevkuf olan rivâyettir. Muttasıl ya da munkatı olması arasında fark yoktur.

Munkatı: Kopukluğu hangi türden olursa olsun senedi muttasıl olmayan hadistir. Eğer senetten düşen ravi sayısı iki ve daha fazla ise buna mudal adı verilir.

Mürsel: Fukaha ve usul âlimleri ile hafız hatib Ebu Bekr el-Bağdadi ve muhaddislerden bir topluluğa göre kopukluk hangi türden olursa olsun senedi kopuk olana denilir. Buna göre hadis onların tanımı üzere munkatı ile aynı anlamı taşır.

Muhaddislerden çeşitli topluluklardan ya da onların çoğunluğu ise: Tabiinden olan zatın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye haber verdiği rivâyetler dışındakilere mürsel adı verilmez.

267 Bk. İbnu's-Salah, Mukaddime, 21-28; el-Menhelu'r-Ravi, 50-59; Tedribu'r-Ravi, 182-185 ve başka kaynaklar

Şafii'nin ve muhaddislerin ya da onların cumhurlarının (çoğunluğunun) ve fukâhâdan bir topluluğun kanaatine göre mürsel delil olarak gösterilmez. Malik, Ebu Hanife, Ahmed ve fukahanın çoğunluğuna göre mürsel rivâyet delil olarak gösterilebilir. Şafii'nin benimsediği kanaat mürsel rivâyete onu destekleyici başka bir delil katılacak olursa delil gösterilebilir. Bu da onun aynı zamanda müsned olarak yahut mürsel olarak başka bir cihetten rivâyet edilmesi ya da onunla ashab-ı kiram'ın bazısının yahut ilim adamlarının çoğunluğunun amel etmesi ile olur. Sahabinin yetişmediği ya da huzurunda olmayan bir hususu rivâyet etmesi demek olan sahabe mürseline gelince, Aişe (radıyallâhu anhâ)'nın: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e vahyin ilk başlangıcı salih rüya şeklinde olmuştu" sözü gibi rivâyetlere gelince Şafii'nin ve büyük kalabalıkların görüşüne göre delil gösterilebileceği şeklindedir.

Üstad, imam Ebu İshak el-İsferayini eş-Şafii ise, ben ancak bir sahabiden rivâyet ederim, demedikçe delil gösterilemez, demiştir. Doğrusu ise birincisidir.

Fasıl

[Sahabinin: Biz şunu yapardık ya da şunu söylerdik demesi]

Sahabinin, biz şöyle derdik yahut yapardık demesi ya da şöyle derlerdi yahut şunu yaparlardı veya biz bunda bir sakınca görmezdik ya da görmezlerdi demesinin hükmü hakkında ihtilaf etmişlerdir. İmam Ebu Bekr el-İsmaili dedi ki: Bu merfu bir rivâyet olmaz, aksine mevkuftur.

Bizler yüce Allah'ın izniyle bundan sonra ayrı bir fasılda mevkufun hükmünü sözkonusu edeceğiz.

Muhaddislerin cumhuru, fakihler ve usul âlimleri ise şöyle demişlerdir: Eğer bu söylediklerini Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zamanına izafe etmiyorsa merfu değildir. O mevkuf bir rivâyettir. Şayet onun zamanına izafe ederek: Biz Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatta iken yahut onun zamanında yahut o bizimleyken ya da: O aramızdayken ve buna benzer ifadeleri kullanırsa o rivâyet merfudur. Sahih ve güçlü olan kanaat budur. Çünkü sözü edilen böyle bir husus onun zamanında yapılacak olursa zahir olan Allah Rasûlünün ondan haberdar olması ve onu takrir etmesi (itiraz etmeyip, kabul etmesi) demektir. Bu da merfu bir rivâyettir.

Başkaları ise şöyle demektedir: Eğer sözü edilen o fiil çoğunlukla gizli saklı kalmayan türden ise merfu olur, değilse mevkuftur. Şeyh Ebu İshak eş-Şirazi eş-Şafii de kesin olarak bunu kabul etmiştir. Allah en iyi bilendir.

Eğer sahabi: Bize şu emredildi yahut şu yasaklandı ya da şu sünnettendir diyecek olursa, çeşitli ilim mensuplarından büyük toplulukların söyledikleri ve sahih olan kanaate göre bütün bunların merfu olduğudur. Ancak mevkuf olduğu da söylenmiştir.

Fakat tabiinden olan bir kimse: Şu sünnettendir demesi sahih kanaate göre mevkuftur. Şafii mezhebine mensup bazı âlimlerimiz bunun mürsel-merfu olduğunu ifade ederlerdi.

Sahabi sözkonusu edilip, onu merfu olarak rivâyet etti yahut onu (Allah Rasûlüne) ulaştırdı ya da onu ona kadar (Allah Rasûlüne kadar) iblağ etti ya da (ondan) rivâyet yoluyla zikretti, denilecek olursa bütün bunların merfu ve muttasıl olduğunda görüş ayrılığı yoktur.

Ama tabiine mensup bir kimse, şöyle yapıyorlardı demesi ümmetin tamamının böyle yaptığına delil olmayıp, bir kısmının bunu yaptığına delil olduğundan, icmada bulunma ehliyetine sahip kimselerden naklettiğini açıkça ifade etmedikçe bunda delil olacak bir taraf yoktur. Şayet bunu açıkça ifade ederse o takdirde icmaı nakletmiş olur, icmaın vâhid haber ile sabit olup olmadığı hususunda ise görüş ayrılığı vardır.

Fasıl

[Mevkuf rivâyetin delil gösterilmesine dair]

Sahabinin söylediği bir söze ya da yaptığı bir işe mevkuf denileceğini az önce zikrettik. Acaba o delil olur mu? Bu hususta ise etraflı açıklamalar ve görüş ayrılıkları vardır. Bizim arkadaşlarımız (Şafii mezhebi mensupları) eğer yaygınlık kazanmamışsa böyle bir şey icma değildir, demişlerdir.

Acaba bu delil olur mu? Bu hususta da Şafii (rahimehullah)ın iki görüşü vardır. Her iki görüşü de meşhur olmakla birlikte daha sahih olanları cedid (yeni) görüşü olan delil olmadığıdır. İkinci görüş olan kadim görüşüne göre ise o delildir.

Eğer onun delil olduğunu kabul edecek olursak kıyastan önceliklidir ve tabiinden olanın da, tabiinden olmayanından gereğince amel etmesi gerekir, ona muhalefet caiz olmaz.

Bu mevkuf rivâyet ile umum tahsis edilebilir mi? Bunda da iki şekil sözkonusudur. Eğer delil değildir diyecek olursak kıyas ondan önceliklidir. Tabiinden olan kimsenin ona muhalefeti caizdir. Şayet sahabe (radıyallâhu anhum) arasında ihtilaf varsa bu hususta da iki görüş vardır. Eğer Şafii'nin cedid görüşünü kabul edecek olursak her iki gruptan birisini taklit etmek caiz değildir,

aksine delil araştırılır. Kadim görüşünü kabul edecek olursak her ikisi birbiriyle tearuz eden (çatışan) iki delildir. Bunlardan biri diğerine sayının çokluğu ile tercih edilir. Sayıca birbirlerine eşit olurlarsa o zaman imamlar hangi tarafta ise ona öncelik verilir, aralarından imam olan kimsenin benimsediği kanaat, imam bir kimsenin izlemediği kanaate öncelenir.

O görüşlerden birisini çoğunluk kabul ederken azınlık tarafında ise imam birisi varsa her ikisi birbirine eşit demektir. Sayı ve imamları itibariyle eşit olmakla birlikte onlardan birisinde şeyhandan yani Ebu Bekr ve Ömer (radıyallâhu anhumâ)'dan birisi bulunurken, diğerinde onlardan başka birisi varsa böyle bir mevkuf hakkında bizim mezhep alimlerimizin iki görüşü vardır. Bunlardan birisine göre her ikisi de birbirine eşittir. İkincisine göre ise şeyhandan birisinin bulunduğu görüş öncelenir.

Bütün bu hususlar bu mevkuf rivâyetin yaygın olması halinde sözkonusudur. Eğer bu mevkuf rivâyet yaygınlık kazanmayıp, ona muhalefet edilmişse hükmü az önce zikrettiğimiz gibidir. Eğer ona muhalefet edilmemişse bizim Iraklı mezhep mensuplarımıza göre beş hal sözkonusudur. Bunların ilk dördü usul kitaplarında ve furua dair ilk dönemde yazılmış kaynaklarda zikredilmiştir. Bunlardan birisine göre bu bir hüccet ve bir icmadır. Onlar tarafından sahih kabul edilen görüş budur. İkincisi ise bu bir hüccettir (delildir) ama icma değildir. Üçüncüsüne göre şayet fakih bir sahabinin fetvası ise hüccettir, eğer bir imamın yahut hakimin hükmü ise hüccet değildir. Bu da Ebu Ali b. Ebu Hureyre'nin görüşüdür.

Dördüncüsü ise bunun tam zıttıdır. Eğer fetva ise hüccet değildir şayet hakim yahut imam birisinin görüşü ise o takdirde icma olur.

Beşincisi ise böyle bir rivâyet icma da değildir, hüccet de değildir. Gazzali'nin el-Mustasfa adlı eserinde tercih ettiği görüş budur.

Ancak tabii bir söz söyleyip de bu sözü yayılmayacak olursa bu sözün hüccet olmayacağında görüş ayrılığı yoktur. İsterse yaygınlık kazanmış ve ona muhalefet edilmemiş olsun. Mezhebimize mensup ilim adamlarının çoğunluğunun ifadelerinden açıkça anlaşılan ise bunun hükmünün muhalefet sözkonusu olmaksızın yaygın sahabinin görüşünün hükmü ile aynı olduğudur ama mezhep mensuplarımızdan bazıları ise daha sahih olanları bu olmak üzere iki görüş nakletmişlerdir. İkinci görüş ise bunun delil olmayacağıdır.

Mezhebimize mensup âlimlerden birisi olan eş-Şamil adlı eserin sahibi der ki: Sahih olan, daha fakihane olan kanaat işte budur. Bu hususta sahabe ile tabii arasında da bir fark yoktur.

Ben bu hususu delilleriyle, açıklamalarıyla ve bu husustaki farklı kanaatleri sahiplerine nispet etmek suretiyle el-Mühezzeb şerhinde (el-Mecmu'da) güzel ve muhtasar bir şekilde açıklamış bulunmaktayım. Bu açıklamaları ise kısa kesmek maksadıyla burada sözkonusu etmedim. Allah en iyi bilendir.

Fasıl

[Muan'an sened hakkında][268]

Muan'an hadis filan an filan diye nakledilen hadistir. Bazı âlimler bu mürseldir demişse de gereğince amel olunup, hadis, fıkıh ve usul âlimlerinden büyük topluluğun kabul ettiği kanaat ise muanin (denilen an lafzını kullanarak rivâyette bulunan) kimsenin tedlis yapan birisi olmaması şartıyla ve an'anenin birbirlerine izafe edildiği şahısların birbirlerini görmüş olmalarının mümkün olması şartıyla muttasıldır. Fakat birbirleriyle görüşmenin sabit olup, uzunca bir arkadaşlıklarının bulunması ve an lafzını kullanan kimsenin kendisinden rivâyet naklettiği kimseden rivâyetiyle tanınmasının şart olup olmadığı hususunda ise görüş ayrılığı vardır.

Aralarından bunların hiçbirini şart görmeyenler de vardır. Müslim'in benimsediği kanaat budur ve bu hususta icma olduğunu ileri sürmüştür. Yüce Allah'ın izniyle kitabın mukaddimesinin sonlarında sözkonusu edeceğim üzere bunun ile ilgili etraflı açıklamalar gelecektir. Kimileri de sadece birbirleriyle karşılaşmış olduklarının sabit olmasını şart görmüştür. Bu da Ali b. el-Medini, Buhari, Ebu Bekr es-Sayrafî eş-Şafii ve muhakkiklerin kanaatidir. Sahih olan da budur.

Kimileri uzunca bir arkadaşlık dönemini de şart kabul etmiştir. Bu da Şafii fakihi Ebu Muzaffer es-Sem'ânî'nin görüşüdür.

Bazıları ise an lafzı ile rivâyet ettiği zattan rivâyet nakletmekle tanınan bir kişi olmasını şart koşmuştur. Ebu Amr el-Mukri böyle demiştir. Şayet: "(حَدَّثَنِي الزُّهْرِيّ: أَنَّ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ: كَذَا ، أَوْ حَدَّثَ بِكَذَا)": Bize Zührî'nin tahdis ettiğine göre İbnu'l-Müseyyeb böyle dedi yahut bunu tahdis etti ya da yaptı yahut zikretti ya da rivâyet etti" yahut buna benzer bir ifade kullanacak olursa İmam Ahmed b. Hanbel (rahimehullah) ile bir topluluk bu an lafzı gibi kabul edilmez, aksine bu semaı açıklamadığı sürece munkatıdır demişlerdir. Büyük çoğunluk ise şöyle demiştir: Bu da az önce geçen şart ile birlikte tıpkı an lafzını kullanmış gibi semaın bulunduğuna yorumlanır, sahih olan da budur.

---

268 Bk. İbnu's-Salah, Mukaddime, 28; Tedribu'r-Ravi, I, 241

Bu fasılda yüce Allah'ın izniyle bu kitabın iyice bilinip anlaşılmasında yararlanılacak çok faydalı hususlar vardır. Yüce Allah'ın izniyle buna bağlı olarak sözkonusu olacak faydalarını da kitapta bunların geçtiği yerlerde göreceksiniz. Bu da Müslim (radıyallâhu anh)'ın ilminin ne kadar geniş, araştırmasının ve işi sağlam yapmasının ne kadar ileri olduğuna ve onun bu hususta kendisine denk olunmadığına hatta kimsenin yanına yaklaşamayacağına delildir. Allah ondan razı olsun.

Fasıl

[Ziyadeliklere dair][269]

Sika bir ravinin fazlalıkları, hadis, fıkıh ve usul âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre kayıtsız ve şartsız olarak makbuldür. Kabul edilmeyeceği söylendiği gibi, onu eksik olarak rivâyet edenin dışında bu ziyadeyi yaparsa kabul edilir ama bizzat kendisi bu ziyadeyi yaparsa kabul edilmez, de denilmiştir.

Adalet, zapt ve itkan sahibi birisi tek başına bir hadis rivâyet edecek olursa ihtilafsız olarak makbuldür. Hatib Bağdadi bu hususta ilim adamlarının ittifak ettiklerini dahi nakletmiştir ama sika ve zapt sahibi ravilerin bir bölümü bir hadisi muttasıl, bir diğer kısmı mürsel yahut bazıları mevkuf, diğer bazıları merfu olarak rivâyet eder yahut kendisi kimi zaman mevsul ya da merfu ve kimi zaman mürsel ya da mevkuf rivâyet edecek olursa muhakkik muhaddislerin söylediği, fukahanın ve usul sahiplerinin kabul ettikleri sahih kanaat ve Hatib Bağdadi'nin de sahih gördüğü şudur: Hüküm onu mevsul yahut merfu olarak rivâyet edenin lehine verilir. Ona muhalefet eden ravi ister onun gibi olsun, ister sayıca daha çok ve hıfzları daha ileri olsun fark etmez. Çünkü bu sika birisinin ziyadesidir, bu da makbuldür.

Onu mürsel ya da mevkuf olarak rivâyet edene göre hüküm verileceği de söylenmiştir. Hatib der ki: Bu muhaddislerin çoğunluğunun görüşüdür. Hükmün çoğunluğa göre verileceği söylendiği gibi, hıfzı daha güçlü olan lehine verileceği de söylenmiştir.

Fasıl

[Tedlis]

Tedlis[270] iki kısımdır. Birisi bir kimsenin kendisi ile çağdaş olduğu bir raviden dinlemediği halde ondan dinlemiş izlenimini vererek, filan kişi dedi yahut filandan ya da buna benzer bir ifade kullanıp rivâyette bulunmasıdır.

---

269 Bk. İbnu's-Salah, Mukaddime, 40; el-Menhelu'r-Ravi, 71

270 Bk. İbnu's-Salah, Mukaddime, 34; el-Menhulu'r-Ravi, 63; Fethu'l-Muğis, I, 179

Bazı hallerde şeyhini (hocasını, üstadını) düşürmez ama hadisin şeklini daha güzel göstermek amacıyla zayıf ya da yaşça küçük olduğundan ötürü başka bir raviyi düşürür. Bu kısım oldukça hoş görülmemiştir (son derece mekruhtur), ilim adamlarının çoğunluğu bunu yermiştir. Bunu en ileri derecede yerenlerden birisi de Şube'dir. Onun ifadesinden açıkça anlaşılan bu tedlisin haram olduğudur. Bunun haram olduğu da açıktır çünkü böyle bir rivâyeti nakleden kişi delil gösterilmesi caiz olmayanın delil olarak gösterileceği izlenimini vermiştir. Aynı zamanda bizzat kendisinin diğer rivâyetleriyle amel edilmesini de ortadan kaldırmış olmakla birlikte bunda bir kandırma da vardır. Diğer taraftan bunun sebep olacağı kötülük süreklidir. Haram olması için bunun bir kısmı dahi yeterlidir. Ya bütün bu hususlar bir arada bulunacak olursa hüküm ne olur?

İlim adamlarından başka bir kesim de şöyle demiştir: Böyle bir tedlis yaptığı bilinen bir kişi cerh edilmiş (yaralanmış) olur ve semaı açıkça ifade etmiş olsa dahi hiçbir hususta ebediyen rivâyeti kabul edilmez.

Sahih olan ise çeşitli ilim mensubu büyük toplulukların şu kanaatidir: İhtimalli bir lafız ile rivâyet edip, semaını beyan etmediği rivâyetler mürseldir. Ancak semi'tu, haddesenâ, ahberenâ (sırasıyla: dinledim, bize tahdis etti, bize haber verdi) ve benzeri lafızlarla semaını açıkça ifade ettiği rivâyetler de sahihtir, makbuldür ve delil gösterilir. Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde ve diğer asıl hadis kitaplarda bu kabilden sayılamayacak kadar kimseler(in rivâyeti) vardır. Katade, A'meş, iki Süfyan (Süfyan es-Sevrî ve Süfyan b. Uyeyne) Huşeym ve başkaları gibi.

Bunun delili de tedlisin yalan olmadığıdır. Yalan olmadığı takdirde -ki büyük topluluklar bu haram değildir, demiştir- ravi de adalet ve zapt sahibi olup, semaını açıkça ifade etmiş ise, sahih olduğuna hükmetmek icab eder. Allah en iyi bilendir.

Diğer taraftan tedlis yapan ravi hakkındaki bu hüküm bir defa tedlis yapan kişi hakkında caizdir, onun bu tedlisi birkaç defa tekrar etmiş olması şart değildir.

Şunu da bil ki; Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde an ve benzeri lafızlarla tedlis yapan ravilerden nakledilmiş rivâyetler bir başka cihetten semaın sabit olduğu şeklinde kabul edilmiştir. Sahih(-i Müslim) de bu tür hadislerin birçoğu bir arada her iki yolla gelmiştir. Önce tedlis yapan ravinin rivâyetini an lafzı ile zikreder sonra da bunu sema yoluyla zikreder. Bundan da sözünü ettiğimiz bu manayı kasteder. Yüce Allah'ın izniyle bu türden çeşitli rivâyetler göreceksiniz ve inşallah bunlara yeri gelince de dikkat çekeceğiz. Bazı haller-

de ise bunların azına da olsa dikkat çekmeyerek az süre önce onun benzerine dikkat çekmiş olmakla yetineceğiz. Allah en iyi bilendir.

Tedlisin ikinci kısmına gelince, rivâyeti nakleden tedlis yapan kişi hocasını yahut başkasını kendisiyle tanındığı isminden, nesebinden, niteliğinden ya da künyesinden başkası ile adlandırır. Bundan kastı ise onun tanınmamasıdır. Böyle yapmaya onu iten hal ise başka şekilde adlandırdığı ravinin zayıf bir ravi olması, yaşının küçük olması yahut herhangi bir sebepten ötürü ondan rivâyet nakletmekten çekinmesi ya da ondan çokça rivâyet naklettiği için aynı şekilde ondan tekrar tekrar rivâyetten hoşlanmadığından onu değiştirmek istemesi veya bunun dışında başka sebepler olabilir. Bu kısım tedlisin keraheti daha hafiftir. Bunun sebebi ise onu tanımanın yolunu zorlaştırmasıdır. Allah en iyi bilendir.

Fasıl

[İtibar, mutabaat, şahit, ifrâd, şâz ve münker bilgisi][271]

Meselâ, Hammâd bir hadisi Eyyub'dan, o İbn Sirin'den, o Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet etmişse bunu acaba Eyyub'dan, Hammâd'ın dışında yahut İbn Sirin'den, Eyyub'dan başka ya da Ebu Hureyre'den İbn Sirin'den başka yahut Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Ebu Hureyre'den başka sika birisi rivâyet edip etmediğine bakılır. Bu rivâyetlerden hangisi bulunursa böylelikle bu hadisin kendisine başvurulacak bir aslının olduğu anlaşılır. İşte bu inceleme ve araştırmaya "itibâr" adı verilir.

Mutabaata gelince, bu da o hadisi Eyyub'dan Hammâd'dan başkasının yahut İbn Sirin'den, Eyyub'dan başkasının yahut Ebu Hureyre'den, İbn Sirin'den başkasının ya da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den, Ebu Hureyre'den başkasının rivâyet etmesi halidir. Bunun en üstünü birincisidir. Bu da Hammâd'ın, Eyyub'dan rivâyette mutabaatta bulunmasıdır. Bundan sonra da sırasıyla onlardan sonra gelenler gelir.

Şahide gelince, onun ihtiva ettiği manada bir başka hadisin rivâyet edilmesi demektir.

Mutabaata şahit denilebilmekle birlikte, şahide mutabaat denilmez.

Bu gibi rivâyetler hakkında muhaddisler bunu Ebu Hureyre yahut İbn Sirin yahut Eyyub ya da Hammâd münferid olarak (tek başına) rivâyet et-

271 Bk. İbnu's-Salah, Mukaddime, 36–38; el-Menhelu'r-Ravi, 67–73; Fethu'l-Muğis, 196–219

miştir diyecek olurlarsa bu, bu hadisin bütün mutabaat şekillerinin sözkonusu olmadığı anlamını ifade eder.

Şunu da bilmeli ki, bazı zayıf ravilerin rivâyetleri de mutabaat ve istişhadın kapsamına girEbulir. Ancak her zayıf rivâyet de buna elverişli değildir. Bunu böyle kabul etmelerinin sebebi ise, sadece tabi olan rivâyetin kendisine itimat edilmemesinden dolayıdır. Aksine itimat ondan önceki rivâyettedir.

Şayet mutabaat sözkonusu olmayıp, hadis katıksız ferd bir rivâyet kalırsa onun dört durumu sözkonusudur. Birisinde kendisinden hıfzı (bellemesi) daha güçlü olan birisinin rivâyetine muhalif olması, bu rivâyet zayıftır, buna şaz ve münker adı verilir. İkinci durumda rivâyet muhalif olmamakla birlikte bu rivâyeti nakleden ravi de hafız, zaptı ve itkanı yerli yerinde olan kişi ise bu rivâyet sahih olur.

Bir diğer hal, bundan daha aşağı mertebede olmakla birlikte onun derecesine yakın olması halidir, bu durumda hadis hasen olur.

Dördüncü hal ise onun halinden uzak olmasıdır. Bu takdirde de şaz, münker ve merdud olur.

Böylelikle ferdin kabul edilen ve reddedilen olmak üzere iki kısım olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir kısmı ferd ravi muhalefet etmez ve onun ravisi aynı zamanda ehliyeti kemal mertebesinde birisidir, diğeri ise buna yakın fert rivâyettir. Reddedileni de aynı şekilde iki türdür. Birisi kendisinden hıfzı daha sağlam birisine muhalefet eden münferidin rivâyeti, diğeri ise tek başına (ferd olarak münferiden) rivâyetini telafi edecek şekilde ravisi hafız olmayan ferd rivâyettir. Allah en iyi bilendir.

Fasıl

[Muhtelit (hafızası karışmış) ravinin hükmüne dair]

Bunaklık, yaşlılık, görme bozukluğu ya da buna benzer bir sebeple sika birisinin zaptında karışıklık görülecek olursa bu karışıklıktan önce kendisinden hadis alanın rivâyeti kabul edilir ama hafızasının karışmasından sonra hadis alanın yahut,ne zaman ondan hadis öğrendiği hususunda şüphe ettiğimiz kimsenin (onun yoluyla) rivâyeti kabul edilmez.

Hafızası karışanlar arasında Ata b. es-Saib, Ebu İshak es-Sebîî, Said el-Cureyri, Said b. Ebu Arûbe, Abdurrahman b. Abdullah el-Mesudi, Malik'in hocası Rabia, et-Tev'eme'nin azatlısı Salih, Huseyn b. Abdulvehhab el-Kûfî ve Süfyan b. Uyeyne sayılır.

Yahya b. el-Kattan dedi ki: Ben onun hafızasının 97 yılında karıştığına ve 99 yılında vefat ettiğine şahitlik ederim. Abdurrezzak b. Hemmam da ömrünün sonunda gözlerini kaybetmiş ve bu sebeple kendisine telkinde bulunulurdu.[272] Ârim'in de son zamanlarda hafızası karışmıştır.

Şunu bil ki, Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde bu türden rivâyetleri delil gösterilenler hafızası karışmadan önce ondan alınıp, öğrenildiği bilinen rivâyetlerdendir.

Fasıl

[Nasih ve mensuha dair kısa bir açıklama ve zahiren ihtilaflı görünen iki hadisin hükmü]

Nesh, şeriat koyucunun önceki hükmünü ondan sonraki bir başka hüküm ile kaldırması demektir. Nesh ile ilgili daha başka tanımlar da yapılmıştır.[273]

Bu hususta eser tasnif eden birçok kimse ya da bunların çoğunluğu bu türden olmayan hadisleri de bunların arasına katmışlardır.[274] Aksine bu

---

272 Kendisine rivâyet etmediği bir hadis için bu senin rivâyetindir denilir, o da kabul ederdi. (Çeviren)

273 er-Razi'nin el-Mahsul'daki, Gazali'nin el-Mustasfa, I, 69'daki şu tanımı gibi: Nesh önceki hitap ile sabit olmuş bir hükmün kaldırıldığına delil teşkil eden ve -eğer o olmasaydı önceki hükmün sabit kalacağı- zaman itibariyle sonradan inen hükümdür.

Hafız Iraki de şöyle demektedir: Bu tanıma, hükmün kaldırılması tabirinin güzel bir ifade olmaması gerekçesi ile itiraz edilmiştir çünkü hüküm kadimdir, kaldırılmaz. Buna cevap da şöyle verilir: Hükmün kaldırılmasından maksat onun mükellef ile olan ilgisini koparmaktır. (el-İzah, s. 239)

Dikkat edilecek olursa aradaki zaman fasılası ya da sonra inme ifadesi "eğer o olmasaydı sabit kalmaya devam edecekti" ifadesine gerek bırakmamaktadır. Bu bakımdan Gazali'nin tanımında her ikisinin birlikte zikredilmesi bir tekrardır. el-Vasît fi Usuli'l-Fıkhi'l-İslâmî, II, 231

274 Derim ki: Bu özellikle mütekaddimun nezdinde böyledir çünkü onlara göre nesh ifadesi mutlak olarak kullanılacak olursa usul bilginlerinin kullandıklarından daha genel bir anlam ifade eder. Çünkü onlar bazen mutlak olan bir nassın kayıtlandırılmasına da nesh dedikleri gibi umum olan bir ifadenin ona muttasıl yahut ondan ayrı bir nas ile tahsis edilmesine de nesh derler. Müphem ve mücmel ifadenin beyanına da nesh derler. Aynı şekilde sonradan gelmiş şer'i bir delil ile şer'i bir hükmün kaldırılmasına da nesh adını verirler çünkü bütün bunların anlam itibariyle ortak bir paydası vardır. O da şudur: Sonraları kabul edilen ıstılah anlamı ile nesh önceki emrin teklifte maksat olarak gözetilmemesini gerektirmektedir. Asıl maksat sonradan getirilen hükümdür. O halde birincisi ile amel edilmez, ikincisi ile amel edilir. Durum böyle olduğundan ötürü nesh lafzı aynı neticeyi verdiğinden ötürü bu anlamlar hakkında da kullanılması kolay görülmüştür. (Şâtibî, el-Muvafakat, III, 56)

rivâyetler tahsis kısmına girer yahut mensuh ya da tahsis edilmiş de değildir.[275] Bu buyruk müevvel yahut başka şekilde olabilir.

Diğer taraftan nesh bazı yollarla bilinir. Bunlardan biri Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in neshi açıkça ifade etmesidir: "Size kabir ziyaretini yasaklamıştım, artık kabirleri ziyaret edebilirsiniz."[276] Bir diğer yol da sahabinin: "İki işten sonuncusu ateşin temas ettiği şeyler(i yemek)den dolayı abdest almayı terk etmekti" şeklindeki sözü gibi.[277] Kimi neshler tarih ile bilinir.[278]

Kimi nasih ve mensuh icma yolu ile bilinir. İçki içen kimsenin dördüncü defada öldürüleceğine dair rivâyet buna örnektir.[279] Bu hadis nesh edilmiş

---

275 Derim ki: Nesh ile tahsis bir hususta ortak, bir başka açıdan da ayrıdırlar. Nesh ile tahsisin ortak yönü: "Umum ifade eden lafzın zahiri hükmün lafzın kapsamına giren her şeyi kapsamasını gerektirir. Ancak has olan buyruk gelince umumun zahiren ortadaki hükmünü itibarın dışına çıkarmış olur. Böylelikle bu (tahsis) nasih ile mensuha benzemiş olur." (Şâtibî, III, 65)

Şu hususta da biri diğerinden ayrılır: "Umum ifade eden lafzın medlulu büsbütün ihmal edilmez. Onun sadece hassın delalet ettiği kısmı ihmal edilir, geri kalan kısımları ise önceki hükmü taşımaya devam eder." Hâlbuki konuşanın kullandığı lafız ile önceki lafzın delaletini dışarıda bırakıp, nesh edici lafız ile birincisinin hükmünü -daha önceleri bütün fertler ile ilgili iken- büsbütün ortadan kaldırır.

276 Müslim, Cenaiz, hadis no: 105; Edahi, V, 18; Eşribe, V, 4; Tirmizi, 1054. Hasen, sahihtir diyerek; İbn Mace, 1571. Derim ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kabir ziyaretini açıkça "artık onları ziyaret edebilirsiniz" buyruğu ile ifade etmesi daha önceki ziyareti yasaklamasını nesh eden bir buyruktur. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kabir ziyaretine ruhsat vermiştir ifadesine itibar etmemek gerekir.

277 Ebu Davud, 192; Nesai, 185

278 Şeddad b. Evs'in merfu olarak rivâyet ettiği: "Hacamat yapanın da, yaptıranın da orucu bozuldu" hadisi buna örnektir. (Ebu Davud, 2369; İbn Mace, 1681)

Şafii ise bu hadisin İbn Abbas'ın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) oruçlu ve ihramlı iken hacamat yaptırmıştır hadisi ile nesh edilmiştir. Bunu Buhari, 5369; Tirmizi, 776; İbn Mace, 1682'de rivâyet etmiştir. İmam Suyuti, Tedribu'r-Ravi, II, 191'de bu hadisi İmam Müslim'in sahihinde rivâyet ettiğini ifade etmekle yanılmıştır. İmam Müslim'in rivâyet ettiği hadis Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ihramlı iken hacamat yaptırmıştır şeklindedir, onda "oruçlu iken de" fazlalığı bulunmamaktadır.

Derim ki: Merhum Nevevi'nin "tarih ile bilinen" ifadesi de hükmün sözkonusu edildiği yahut Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in fiilinin işlendiği belirtilen zamandır. Hadisteki: "Hacamat yapanın da, yaptıranın da orucu bozuldu" ifadesine gelince bu ramazan ayında Mekke'nin fethi zamanında hicretin sekizinci yılında olmuştu. Sözkonusu bu sözünü veda haccında hicretin onuncu yılında hem oruçlu, hem ihramlı iken hacamat yaptırması şeklindeki fiili uygulamasından öncedir. Bu durumda Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in fiili uygulaması sözünü nesh etmiş olmaktadır.

279 Nesai, 5765. Bu hadis mensuh olup bunu dört sünen sahibi Muaviye'nin rivâyet ettiği bir hadis olarak zikretmişlerdir. O dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"İçki içene sopa vurunuz. Dördüncüsünde tekrar içerse onu öldürünüz."*

olup, neshi icma ile bilinmiştir.[280] İcma ise ne nesh edilir, ne de nesh eder[281] ama icma nesh edici buyruğun varlığına delildir. Allah en iyi bilendir.

Zahiren iki hadisin teâruzuna (çelişmesine, çatışmasına) gelince, her iki hadisin bir arada cem edilip (telif edilip) anlaşılması ya da onlardan birisinin tercih edilmesi kaçınılmazdır. Bu işi de çoğunlukla hadisi ve fıkhı bir de usul ilimlerini iyice bilen, bu alanda gerçekten muktedir, incelikli anlamların derinliklerine dalabilen ve bu alanda pek çok uygulamaları ile bu işte kendilerini eğitmiş olan kimseler bunu yapabilir. Bu niteliğe sahip olan bir kimse için bu gibi rivâyetleri telif etmek içinden çıkılmaz bir hal olmaz. Ancak nadiren görülen bazı durumlar müstesnâ olabilir.

İhtilaflı hadisler iki kısımdır:

Birincisi ihtilaflı hadislerin bir arada telif edilmesi mümkün ise o takdirde telif edilir ve bir arada her iki hadisle de amel etmek gerekir.[282] Mümkün olduğu kadar şeriat koyucunun sözü neticede kabul edilenin faydasının daha genel olacak şekilde yorumlanmasına ve bir arada telif edilmeleri mümkün iken neshe gidilmemesine dikkat edilir. Çünkü neshte iki hadisten birisini gereğince amel etmenin dışına çıkartmak demektir.

Bunu İbn Mace, 2572; Ebu Davud, 4484; Tirmizi, 1444'te rivâyet etmişlerdir.

Ebu İsa (Tirmizi) önceki hadis ile ilgili olarak şunları söylemektedir: Bu işin başında böyle idi, daha sonra bu nesh edildi.

280 Derim ki: Nesh edici icmaın kendisi değildir. Aksine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendi uygulamasıdır. Buna delil de Kabisa b. Zueyb ve Cabir b. Abdullah'ın rivâyetleridir ama icma bu (öldürme emrini veren) hadis gereğince ameli terk etmek üzere gerçekleşmiştir çünkü icma İbnu's-Salah, Mukaddime, 140'ta belirttiği üzere onun dışında nesh edici başka bir hadisin olduğuna delildir. Bunun delili ise Nevevi'nin bundan sonra icma ise ne nesh eder, ne de nesh edilir demesidir.

281 Âlimlerin cumhurunun tespit ettiklerine göre icma ne mensuh, ne de nasih olur. Keşfu'l-Esrar, III, 895; el-Mustasfa, I, 81; Muhtasaru İbni'l-Hacib, s. 169; Serahsi, Usul, II, 66

İcmaın mensuh olamayacağını şöylece açıklarız: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisinin icma için nesh edici olması uygun değildir. Çünkü icma ancak Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatından sonra olur. Onun vefatından sonra ise nesh olmaz. Bu sebeple Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisi icmaı nesh edemez.

İcmaın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisini nesh edici olamamasına gelince çünkü icma nassa muhalif olarak gerçekleşemez. Buna sebep ise icmaın bir dayanağa ihtiyaç duymasıdır. Eğer icmaın dayanağı olan nassın dışında başka bir dayanak bulunacak olursa o takdirde nasih o olur, icma değil.

282 Hadis usulü âlimlerinin açıkça ifade ettikleri budur. Bk. Fethu'l-Muğis, III, 82; Mukaddimetu İbni's-Salah, s. 143; Tedribu'r-Ravi, II, 197; el-Menhelu'r-Ravi

Cem'in örneği: "Hastalığın bulaşması sözkonusu değildir"[283] hadisinin "hasta olan bir kimse, sağlıklı olan bir kimsenin yanına gitmesin" hadisi ile birlikte telif edilmesidir. Bunun bir arada telif edilme şekli de şudur: Hastalıklar tabiatları itibariyle başkalarına bulaşmazlar ama şanı yüce Allah hastalıklarla birlikte olmayı bulaşmaya sebep olarak takdir etmiştir. Birinci hadiste cahiliye döneminin hastalığın tabiatı gereği bulaştığına dair inançlarını ifade eder, ikinci hadiste ise Allah'ın kazası, kaderi ve fiili gereği adeten hasta yanında ortaya çıkacak zarardan uzak kalınmasına dair irşad sözkonusudur.

İkinci kısım ise herhangi bir yolla hadislerin cem edilmesine imkân bulunmayacak şekilde birbirleriyle zıt olmaları, çelişkili olmalarıdır.[284] Eğer bu iki hadisten birisinin nesh edici olduğunu bilirsek ona öncelik veririz. Böyle olmazsa her ikisinden tercihe değer olan gereğince amel ederiz. Ravilerin çokluğu ve nitelikleriyle sebebiyle birisini tercih etmek gibi, sair tercih sebepleri de buna örnektir ki bunlar da yaklaşık elli çeşittir.[285] Bu yolları Hafız Ebu Bekr el-Hâzimî, en-Nasih ve'l-Mensuh isimli kitabının baş taraflarında bir arada zikretmiştir, ben de onları muhtasar olarak bir arada toplamış bulunmaktayım ama sözü uzatmaktan hoşlanmadığım için burada bunları zikretmek zorunlu değildir. Allah en iyi bilendir.

Fasıl

[Sahabi ve tabii olanı tanımaya dair]

Bu kendisine gereken ilgi ve itinanın gösterilmesi oldukça lüzumlu ve son derece ihtiyaç duyulan bir alandır. Bu husustaki bilgi sayesinde muttasıl rivâyet mürsel olandan ayırt edilebilir. Sahabi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i bir an dahi olsa görmüş olan her müslümana denilir. Sahih olan tanımı budur.[286]

283 "Hastalığın bulaşması da yoktur, uğursuzluk da yoktur. Bununla birlikte salih tefe'ül hoşuma gider. Salih tefe'ül de güzel sözdür." Buhari, VII, 17; Müslim, 2224; Tirmizi, 1615; Ebu Davud, 3916; İbn Mace, 3537

284 Bu sözünün anlamı ise tarihin müphem olması halinde önceki hadisin hangisinin, sonrakinin hangisinin olduğunun ayırt edilmesine imkân bulunmamasıdır.

285 İmam Iraki bu çeşitleri et-Takyid ve'l-İzah'ta yüzden fazla tür olarak saymış ve s. 245'te bunları muhtasar olarak sıralamıştır.

286 Derim ki: Bu tanım kâmil bir tanım değildir. Daha uygun ve yerinde olan sahabiyi şöyle tanımlaması idi: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i Müslüman olarak ve ona iman etmiş olarak gören Müslüman ve mümin olarak ölen kimsedir. Çünkü İmam Nevevi'nin sözünü ettiği ve arkasından sahih olan budur dediği bu tanımın kapsamına mesela gözlerinin görmemesi gibi arizi bir sebepten ötürü onu görmeyen kimseler girmez çünkü görme işini yapacak olan kişi İbn Um Mektum ve benzeri kimseler gibi gözleri görme-

Ahmed b. Hanbel'in ve Sahih'inde Ebu Abdullah el-Buhari'nin[287] ve genellikle muhaddislerin benimsediği kanaat budur.

Fıkıh ve usul âlimlerinin çoğunluğunun kanaatine göre sahabi, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile uzun süre sohbeti süren kimseye denir. İmam, kadı Ebu't-Tayyib el-Bakillânî dedi ki: Dilbilginleri arasında sahabi kelimesinin sohbetten türediği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Bu ise başkaları ile birlikte az ya da çok bir süre sohbeti bulunan (arkadaşlık eden) herkes hakkında kullanılır, onunla bir ay, bir gün ya da bir saat sohbet (arkadaşlık) etti, denilir, demektedir. (Bakillânî devamla) dedi ki: Bu ise dildeki anlamı gereği bu hükmün Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte bir an dahi olsa arkadaşlık eden kişiler hakkında da geçerli kabul etmeyi gerektirmektedir, aslolan budur. Bununla birlikte ümmetin yer eden örfüne göre onlar bu terimi ancak sohbeti çok olup, karşılaşması birbirine bitişik olarak devam eden kişi hakkında kullanırlar ve bu bir kişi ile kısa bir süre karşılaşan, onunla birlikte birkaç adım devam eden, ondan bir söz dinleyen kişiyi kapsamaz. O halde kullanım halinde de ancak bu durumda olan kişi hakkında bu terim geçerli olur.

İşte bu, imam oluşu ve pek üstün ve değerli olduğu ittifakla kabul edilmiş Kadı (Bakillânî)nın sözüdür. Bu açıklamalarıyla her iki mezhebi de ortaya koymuş olmakta ve muhaddislerin mezhebini tercih ettiğine bunu delil göstermektedir. Bu imam dilbilginlerinden bu ismin bir anlık sohbeti (arkadaşlığı) de kapsadığını nakletmektedir. Hadis bilginlerinin çoğunluğu ise şeriatta ve örfteki kullanımın dile uygun olduğunu nakletmiş bulunmaktadırlar. O halde netice itibariyle onun kabul edilmesi gerekmektedir. Allah en iyi bilendir.

---

yen birisi olsa dahi o tartışmasız olarak sahabidir ama bununla birlikte gözleriyle onu görmemiştir. Onu kâfirken görüp, vefatından sonra Müslüman olan kişi ise -Kayser'in elçisi gibi- sahabi olması sözkonusu değildir. Vefatından sonra definden önce onu gören kişinin durumu da böyledir çünkü Ebu Zueyb, Huveylid b. Halid el-Huzli böyle birisidir ama onun sahabiliği yoktur. Yine onun sohbetinde bulunduktan sonra irtidad eden kimseler de Kurra b. Meysera, el-Eş'as b. Kays gibileri de güçlü kabul edilen görüşe göre irtidad etmesi de önceki sahabiliğini ortadan kaldırır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatta iken İslam'a dönen Abdullah b. Ebi's-Serh gibilerinin ise tekrar sahabiliğin kapsamına girmesinin önünde bir engel yoktur.

Aynı şekilde ilim adamları karşılaşmış olmak ya da görmek ile ilgili birtakım hususları da şart görmüşlerdir ki gören kimsenin baliğ olması bunlardan birisidir. Mesela Mahmud b. er-Rabi, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisi beş yaşında iken yüzüne ağzından bir miktar su serptiğini hatırlamaktadır. Ebu Hatim dedi ki: Onun görmesi sabit ama sahabeliği yoktur demiştir.

287 Fedailu's-Sahabe bölümünün baştarafları sonra İmam Buhari: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile arkadaşlık eden yahut onu gören Müslüman kimseler onun ashabındandır demektedir.

Tabiî'ye gelince, ona tâbi' de denilir. Bu da sahabi ile karşılaşan kimse demektir. Sahabi hakkındaki görüş ayrılığında olduğu gibi, sahabi ile arkadaşlık eden (sohbetinde bulunan) kişidir de denilmiştir. Ancak her iki lafzın gereğini göz önünde bulundurarak yalnızca karşılaşmakla yetinmek daha uygundur.

Fasıl

[Senetten "dedi" lafzının hazfedilmesi (yazılmaması)]

Sened ravileri arasında yazıda "kale: dedi" lafzının ve benzerlerinin hazf edilmesi hadis ehlinin bir âdeti olmuştur[288] ama okuyucunun hazfedilen bu lafzı telaffuz etmesi gerekir. Eğer kitapta: Filana okundu, filan sana haber verdi diye yazıyor ise kitabı okuyan kişinin: Filana okundu, ona şöyle denildi: Filan kişi sana haber verdi, demelidir. Şayet kitapta: Filana okundu, bize filan haber verdi, yazılı ise okuyan kişi: Filana okundu, ona denildi ki: Sen bize filan kişi haber verdi, dedin, diye okumalıdır.

Şayet, "bize Salih tahdis edip dedi ki: Şa'bi dedi ki" şeklinde olduğu gibi "kale: dedi" lafzı tekrarlanacak olursa muhaddisler bunlardan birisini hazfederler ama okuyan her ikisini de telaffuz etmelidir. Şayet okuyucu bütün bunlarda "kale" lafzını terk edecek olursa hata etmiş olur. Ancak semâ' maksadın bilinmesi dolayısıyla sahihtir. Böyle bir okuyuş ise durumun ona delaleti dolayısıyla hazf türünden sayılır.

Fasıl

[Hadisin mana ile rivâyetine dair]

Hadisi manasıyla rivâyet etmek isteyen bir kimse şayet lafızları, lafızların maksatlarını iyiden iyiye bilen, onların manalarını farklılaştıran hususları bilen birisi değilse ilim ehli arasında görüş ayrılığı sözkonusu olmaksızın mana yoluyla rivâyet ona caiz değildir. Aksine onun sadece lafız ile rivâyette bulunması gerekir.[289]

288 İmam Suyuti der ki: Hatta ve aynı şekilde lafızda da hazf edilenlerden birisi de "ennehu" lafzıdır. Buhari'nin rivâyet ettiği Ata b. Ebi Meymune'nin, Enes b. Malik'i dinlediğine dair hadisi gibi. Burada: "Ennehu" anlamı ile birlikte kabul edilir. İbn Hacer de şerhinde: "Ennehu" lafzı örfen hatta hazfedilir demektedir. Tedribu'r-Ravi, II, 115; el-Menhelu'r-Ravi, 139; İbnu's-Salah, Mukaddime, 113; Kavâidu't-Tahdîs, 209

289 Derim ki: Kadı Iyaz gibi bazı ilim adamları mana yoluyla rivâyetin böyle birisine haram olduğu kanaatindedir. Çünkü o şöyle demektedir: Cahil kimsenin, işe yeni başlamış olanın, bilgide maharet kazanmamış, lafızları bilmek ve cümleleri sıralamak işinde ilerlememiş kimsenin -ki manalar da bunlar arasında yer alır- ancak dinlemiş olduğu lafız ile

Eğer bu hususları bilen birisi ise hadis, fıkıh ve usul âlimlerinden bir kesim, yine de kayıtsız ve şartsız olarak caiz olmaz, demişlerdir.[290] Bazıları Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisleri dışında caiz kabul etmiş ancak onun hadisi hakkında caiz görmemiştir.[291] Sözü geçen ilim mensupları arasında selef ve halefin çoğunluğu ise manayı eksiksiz olarak ifade ettiğinden emin olması halinde hepsi için caizdir, demişlerdir.[292]

İşte ashab-ı kiram'ın durumlarının ve onlardan sonrakilerin uygulamalarının -Allah hepsinden razı olsun- ön gördüğü doğru da budur. Çünkü onlar aynı meseleyi değişik lafızlarla rivâyet etmiş bulunmaktadırlar. Diğer taraftan bu görüş ayrılığı bu rivâyeti Musanneflerin (telif, tasnif edilmiş eserlerin) dışındaki kaynaklardan işitenler hakkında sözkonusudur. Musanneflerde değişiklik yapmak ise -mana yoluyla dahi olsa- caiz değildir.[293]

Şayet rivâyette yahut tasnifte şüphe bulunmayan bir yanlışlık meydana gelecek olursa, büyük kalabalıkların söylediği ve doğru olan kanaat, onun bu

---

rivâyet etmesi ve haddesenâ diye nakletmesi gerekir. Kendisinin bizzat dinlemiş olduğu lafzı başkasıyla değiştirmek böylesine haramdır çünkü onun bu türde bütün yapacağı işler cahilce bir tahakküm ve gerçeğe bağlı olmaksızın şeriatın asli dayanaklarında bir tasarruftur. Allah'a ve Rasûlüne kendisinin bilgiyle kuşatamadığı hususları yalan yere söylemeye kalkışmaktır. (el-İlmâ', s. 174)

290 İbn Sirin, Sa'leb, Hanefilerden Ebu Bekr er-Razi bu kanaattedir. Bu görüş aynı zamanda İbn Ömer'den de rivâyet edilmiştir. Tedribu'r-Ravi, II, 98

291 Derim ki: Malik'in mezhebi budur. İbn Abdilberr, Eşheb'den rivâyetle şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Ben Malik'e anlam bir kalmak şartıyla takdim ve tehir yapılan hadislerin durumunu sordum. O şöyle dedi: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözlerinde bunu yapmayı hoş görmüyorum. Ona bir şey eklenip ya da eksiltilmesinden hoşlanmam ama Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in söylediği sözlerin dışında böyle şeyler yapılacak olursa bunda da bir sakınca görmüyorum... Bk. Camiu Beyani'l-İlm, I, 81

292 Aralarında Ali, İbn Abbas, Enes b. Malik, Ebu'd-Derda, Vâsile b. el-Eska ve Ebu Hureyre -Allah hepsinden razı olsun-'nin bulunduğu ashab-ı kiram'dan bir topluluk, onlardan sonra ise aralarında imamların imamı Hasan-ı Basri sonra Şabi, Amr b. Dinar, İbrahim en-Nehai, Mücahid ve İkrime'nin de bulunduğu isimlerinin sayılması çok sürecek tabiinden bir topluluktan bu kanaat onların biyografileri anlatılırken nakledilmiş bulunmaktadır... Kavâidu't-Tahdîs, 221

Derim ki: Birden çok kişi Malik, Ebu Hanife ve Şafii'den -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- hadisin mana ile rivâyet edilmesinin caiz olduğunu nakletmiş bulunmaktadırlar.

293 İbnu's-Salah bunun gerekçesini şu sözleriyle dile getirmektedir: Mana yoluyla rivâyete ruhsat verenlerin buna izin vermelerinin sebebi lafızları olduğu gibi zapt etmenin ve yalnız onların sınırlarında kalmanın zorluğu ve aşırı çaba ve gayreti gerektirmesinden dolayıdır. Böyle bir şey ise sahifelerin ve kitapların ihtiva ettikleri rivâyetlerde sözkonusu değildir. Diğer taraftan bir kimse (kendisinin söyleyeceği) lafzı değiştirme imkânına sahip olsa bile başkasının tasnif ettiği bir eseri değiştirme imkânına sahip değildir. Allah en iyi bilendir. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 106

rivâyeti doğru şekilde nakledeceği ancak kitapta bunu değiştirmeyeceği, aksine rivâyeti halinde kitabın haşiyesinde buna dikkat çekerek: Evet, bu böyle vaki olmuştur ama doğrusu budur demelidir.[294]

Fasıl

[Ravinin senedin sonunda misluh (aynen bunun gibi) yahut, nahvuh (buna yakın) demesi]

Şeyh (hadis hocası, üstadı) hadisi bir sened ile rivâyet ettikten sonra arkasından başka bir senedi zikredip, bu isnadın sona erdiği yerde misluh yahut nahvuh diyecek olursa onun bu rivâyetini dinleyen kişi metni yalnızca ikinci isnad ile rivâyet etmek isterse, daha güçlü kabul edilen kanaat bunun men edildiği (yasak olduğu)dir. Bu Şube'nin görüşüdür. Süfyan es-Sevrî ise şöyle demektedir: Böyle bir muamele, muhaddis hocanın lafızları birbirinden ayırt eden zapt ve hıfz sahibi bir kimse olması şartıyla caizdir.

Yahya b. Main de şöyle der: Bu "misluh" dediği yerde caizdir ancak "nahvuh" dediği yerde caiz değildir.

Hatib Bağdadi dedi ki: İbn Main'in dediği mana yoluyla rivâyetin yasak oluşuna dayanır.[295] Şayet mana yoluyla rivâyet caiz kabul edilecekse o zaman arada bir fark olmaz.

İlim adamlarından bir topluluk bu gibi hususlarda ihtiyatla hareket ederdi. Bu bakımdan bunun gibi bir rivâyette bulunmak istediklerinde yahut onlardan herhangi birisi ikinci isnadı zikredecek olursa sonra da: Metni şöyle olan bundan önceki hadisin misli gibidir der, arkasından o hadisi zikrederdi. Hatib de bunu tercih etmiştir. Bunun güzel olduğu da şüphesizdir.

Şayet isnad ile birlikte metnin de bir kısmını zikredecek olursa sonra da: Ve hadisi zikretti yahut ve hadisi anlattı ya da hadisi söyledi yahut buna

294 Kadı Iyâz dedi ki: Düzeltme yoluna gidip, değişiklik yapmak daha uygundur. Ben derim ki: Ama bunun açıklamayla birlikte yapılması gerekir ki böylelikle bu işi beceremeyenler buna kalkışmasın, bilgisiz olanlar bu işe atılmasın, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında söylemediği şeyleri söylemesin. el-İlma, s. 186; İbnu's-Salah, Mukaddime, 109

295 İbnu's-Salah dedi ki: Bunun bizim Mesud b. Ali es-Seczi'den diye nakletmiş olduğumuz rivâyet ile alakalıdır. O hakim, hafız Ebu Abdullah'ı şöyle derken dinlemiştir: Zapt ve itkan bakımından hadis için gerekli olan hususlardan birisi de "misluh" yahut "nahvuh" sözleri arasındaki farkı bilmesidir. Bir kimsenin her iki senetteki rivâyetin lafızlarının aynı olduğunu bilmedikçe "misluh" demesi helal değildir. Şayet mana itibariyle birbirinin misli (aynısı) iseler (lafzan bazı farklılıklar olursa) o takdirde "nahvuh" demesi caiz olur. Allah en iyi bilendir. s. 116

benzer ifade kullanacak olursa[296] hadisi dinleyen kişi rivâyet edenden hadisi tamamıyla rivâyet etmek isterse izleyeceği yol üstadın zikrettiğini zikretmekten ibaret olup sonra da: Hadis uzun şekliyle şöyledir deyip, hadisi sonuna kadar nakleder.[297] Şayet hadisi mutlak olarak rivâyet etmek isteyip, söylediğimizi yapmayacak olursa, az önce misluh ve nahvuh ile ilgili zikrettiğimiz şekilde yasak oluşu, onlardan daha da önceliklidir. Bunun yasak olduğunu açıkça ifade edenlerden birisi de Şafii mezhebine mensup üstad Ebu İshak el-İsferayini'dir.[298] Ancak Ebu Bekr el-İsmaili bunu dinleyenin ve dinletenin o hadisi bilen kimseler olması şartı ile caiz görmüştür.[299]

Bu bölüm Müslim'in Sahih'i ile ilgilenen kimsenin bilmesi oldukça gerekli bir husustur çünkü onun Sahih'inde bu çokça tekrarlanır. Allah en iyi bilendir.

Fasıl

[Hadis metninde takdim, tehir yapmak][300]

Metnin bir kısmını diğer bir kısımının önüne geçirmenin caiz oluşu hususunda mana yoluyla rivâyetin cevazına binaen ihtilaf etmişlerdir. Eğer mana yoluyla rivâyeti caiz kabul edersek bunu da caiz kabul ederiz, değilse caiz değildir.[301]

---

296 Kadı Iyâz dedi ki: Aynı şekilde onlar -yani muhaddisler, fukaha ve usul âlimleri- eğer kendisinden öncesi ve sonrası ile anlamını bozacak şekilde bir irtibatı bulunmuyor ise hadisin bir bölümünü rivâyet etmeyi caiz görmüşlerdir. Aynı şekilde bir hadis iki hükmü yahut iki emri bir arada zikretmiş olup, bunların her biri de başlı başına bağımsız ve diğeri ile irtibatlı değilse hadis olarak bunlardan birisini nakletmek hakkı vardır. Herkes ve mezhep imamları bu kanaattedir. Hadis tasnif eden ilim adamları bablara göre tasnif ettikleri hadis kitaplarını bu esasa göre tasnif etmişler ve aynı hadisi ihtiva ettikleri hükümlere göre parçalara ayırmışlar, uzunca hadislerden çeşitli nükteleri ve sünnetleri çıkarmışlardır. el-İlma Haşiyesi, s. 181

297 Bk. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 116

298 O şöyle diyor: Bu nitelikte hadis dinleyen kimsenin hadisi tafsilatlı bir şekilde ihtiva ettiği lafızlarına göre rivâyet etmesi caiz değildir. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 116

299 el-Menhelu'r-Ravi, s. 141–142

300 Elimizdeki eserde sadece "fasıl" ibaresi yazılmıştır. Başlık tarafımızdan eklenmiştir. (Çeviren)

301 Hatib'in görüşü budur. Bk. İbnu's-Salah, s. 115. el-Bulkuni dedi ki: Böyle bir çıkarım yasaktır çünkü fark şudur: Bazı lafızların diğerlerinin önüne geçirilmesi aslında atıfta zamirin ait olduğu isimde ve benzeri hususlarda anlamın ihlaline (kaymasına) sebep olur. Suyuti, Tedribu'r-Ravi, s. 119'da böyle nakletmektedir.

Bunun caiz olabilmesi için öne alınan lafzın sonraya bırakılan ile herhangi bir irtibatının bulunmadığının kesinlikle bilinmesi gerekir[302] ama şayet metni isnadın önüne alıp, metni zikredip, isnadın da bir kısmını söyleyecek olursa sonra da isnadın geri kalanını hemen arkasından söyleyerek ilk başladığı ile bağlantısını kuracak olursa o takdirde bu muttasıl bir hadis olur, sema da sahih olur.[303]

Hadisi bu şekilde dinlemiş olup, bütün isnadı öne almak isteyen bir kimsenin durumuna gelince, bazı mütekaddimunun dediğine göre sahih olan görüş kesinlikle caiz olduğudur. Metnin bir bölümünü diğer bir bölümüne öncelemekte olduğu gibi bir görüş ayrılığının olduğu da söylenmiştir.[304]

Fasıl

[Eksik bıraktığı ya da içinden çıkamadığı lafızlar olursa ne yapar?][305]

Senedin ya da metnin bir kısmını ders olarak görecek olursa bunu başkasının kitabından yazması caiz olur.[306] Ayrıca sıhhatini bilip, o bölümün düşmüş olduğundan yana emin olursa onu rivâyet etmesi de caiz olur. Muhakkiklerin söylediği doğru görüş budur. Rivâyet etmesi halinde bunu açıklaması ise daha uygundur.

Ama kitabında harekesiz olduğundan okumakta zorlanacağı bir kelime bulacak olursa o vakit Arapçayı bilenlerden ve daha başkalarından ilim adamlarına buna dair soru sorması ve bunu kendisine haber verdikleri şekilde rivâyet etmesi caizdir. Allah en iyi bilendir.[307]

302 Bu da İmam Rame Hurmuzi'nin görüşüdür.

303 İbnu's-Salah dedi ki: Bu şekildeki rivâyet isnadı hadisi isnad ile rivâyet edip, onu mürsel olarak rivâyet etmemesi halinin kapsamına girer.

304 Bk. el-Menhelu'r-Ravi, s. 141

305 Başlık tarafımızdan eklenmiştir. (Çeviren)

306 Kadı Iyâz dedi ki: Müslüman bir kimse hocasının asıl nüshası ile yahutta aslı ile karşılaştırıldığı muhakkak ve sağlam olan ondan istinsah edilmiş başka nüsha ile karşılaştırmadan rivâyette bulunması helal değildir. Ayrıca bu karşılaştırmanın da ona baktığı sürece sika ve güvenilir birisi ile olması gerekir. Şayet içinden çıkamadığı, anlaşılması zor bir kelime gelecek olursa onunla birlikte onu tahkik edinceye kadar inceler. Bütün bu söylenenler sema hususunda müsamaha gösterenlerin yöntemine göredir... Ancak tahkik ehli arasından bunu kabul etmeyenlerin görüşüne göre ise kendisinden başka birisiyle karşılaştırma yapması ve başkasını taklit etmesi sahih değildir. Kendisi ile şeyhinin (üstadının, hocasının) kitabı arasında bir aracı olmamalıdır. el-İlma, s. 59; Sehavi, Fethu'l-Muğis, s. 251

307 Bazı âlimler: Ancak okuması zor olan kelimeleri harekeler demişlerdir. Fethu'l-Muğis, 239

Fasıl

[Ravinin "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den" yerine "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den" demesine dair]

Sema yoluyla dinlediği rivâyette "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den" şeklinde ise kendisi de bu rivâyeti nakledip "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den" demek isterse yahut aksini yapacak olursa sahih olan Hammâd b. Seleme'nin... Ahmed b. Hanbel'in ve Ebu Bekr el-Hatib'in dediği gibi bunun caiz olduğudur.[308] Çünkü burada manada bir farklılık olmaz.

Şeyh Ebu Amr b. es-Salâh -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- de şöyle demektedir: Mana yoluyla rivâyet caiz olduğu halde kuvvetli görülen bunun caiz olmadığıdır. Çünkü (iki lafız) farklıdır.[309]

Başkaları da okuması zor olanı da, olmayanı da harekelemesi gerekir demişlerdir. Doğrusu da budur. Özellikle yeni başlamış ve ilimde henüz ilerlememiş kimseler için böyledir. Çünkü bu durumdaki bir kişi okunması müşkil olanı, olmayandan ayırt edemez. Bir kelimenin hangi şekilde irabının doğru, hangisinin yanlış olduğunu da fark edemez. Derim ki: İşte bundan dolayı onun içine düştüğü müşkülün ortadan kalkması için ilim adamlarına sorması gerekir. Allah en iyi bilendir.

308 Hatib senediyle Hammad b. Seleme'den önünde Affan ve Behz de bulunduğu halde tahdiste bulunduğunu, Affan ve Behz'in "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)" lafzını "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)" ile değiştirmeye başladıklarını görünce Hammad onlara: Sizler ebediyen fakih olamayacaksınız dedi. (İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 117; Fethu'l-Muğis, II, 299)

Ahmed b. Hanbel'in oğlu Salih'ten de şöyle dediği sabittir: Babam Ahmed b. Hanbel'e dedim ki: Hadiste "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdu" şeklinde iken, bir kimse bunu "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdu" diyecek olursa (ne olur) dedim. Babam: Bunda bir sakınca olmayacağını ümit ederim dedi. (İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 117; Fethu'l-Muğis, II, 299; Tedribu'r-Ravi, II, 222)

Hatib de dedi ki: Fakat bu bağlayıcı değildir. Derim ki: Onun maksadı şudur: İlim adamlarının "Nebi'den" lafzını "Rasûl (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den" ile değiştirmek caiz değildir. Aksi de böyledir şeklindeki sözlerinin bağlayıcı olmadığını kastetmek istemektedir. Çünkü onun benimsediği kanaat bu hususta ruhsat vermek şeklindedir. Aralarından kimisi bunu kabul etmemiştir. Fakat Hatib bu kabul etmeyişi de muhaddisin kullandığı lafzı izlemenin müstehab olduğu bağlayıcı olmadığı kabilinden saymıştır. (Fethu'l-Muğis, II, 299)

309 Bk. İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 117. İbnu's-Salah'ın "farklı olduğundan" ifadesi nebi ve rasul kelimelerinin anlamlarının aynen olmadığını kabul eden görüşe binaendir. Suyuti şöyle demektedir: "Çünkü rasul tebliğ etmesi için kendisine vahiy bildirilen, nebi ise yalnızca amel etmesi için kendisine vahiy bildirilendir" demiştir. Tedribu'r-Ravi, II, 122

el-Bedr b. Cemaa da şöyle demiştir: Eğer nebi lafzının rasul ile değiştirilmesi caizdir fakat aksi caiz değildir denilirse hiç de uzak bir ihtimal olmaz çünkü rasul lafzında nebi lafzında bulunmayan fazla bir anlam vardır. (Tedribu'r-Ravi, II, 122)

Ancak tercih edilen daha önce kaydettiğim görüştür çünkü her ne kadar Nebi ve rasulün asıl kökleri farklı ise de burada herhangi bir farklılık yoktur, karışıklık da olmaz, şüphe de olmaz. Allah en iyi bilendir.[310]

Fasıl

[(Hadis naklederken lafızların) rumuzları ile yetinmek hakkında]

"Haddesenâ" ve "ahbarenâ" kelimeleri yerine sadece rumuzlarını yazmak adet haline gelmiş olup, eski çağlardan günümüze kadar bu terimlendirme devam edip gelmiş, bu husus gizli saklı kalmayacak şekilde ün kazanmıştır. Bunun için muhaddisler "haddesenâ" lafzının sadece (peltek) se, nun ve elif'ten ibaret "senâ"sını yazarlar. "(Peltek) se" harfini hazfettikleri de olur.[311]

"Ahberenâ"nın da sadece "hemze, nun ve elif"ini yazarlar. Fakat "nâ: nun ve elif"den önce "be" harfini eklemek güzel değildir.[312]

---

el-Iraki de şöyle demektedir: Hadisin söyleyenine nispet edilmesi açısından mana farklılık arz etmez. Söyleyen kişi ister nebi, ister rasulullah, isterse de buna benzer bir niteliği ile tanıtılmış olsun. Şayet nebi ve rasul lafzının delalet ettiği anlam farklılık gösterecek olursa o takdirde böyle bir yerde bundan maksat onun niteliğini beyan etmek değildir. Maksat söyleyen kimseyi hangisi ile tanınmış ve meşhur olmuşsa o niteliği ile tanımlamaktır. (et-Takyid ve'l-İzah, s. 200)

310 Suyuti dedi ki: Çünkü maksat sözü söyleyenine nispet etmektir. Bu da her iki yerdeki vasıf ile de gerçekleşmektedir. (Tedribu'r-Ravi, II, 122)

311 Yani "haddesena"nın sadece sonundaki zamir olan "na" kısmını yazarlar. Zayıf bir görüşe göre sadece baştaki ha harfini yazmayıp "desena"yı yazar. Nitekim İbnu's-Salah bunu Hafız Hakim'in ve Ebu Abdurrahman es-Sülemi'nin ikisinin öğrencisi Beyhaki'nin hattında bu şekilde yazdıklarını görmüştür. (Fethu'l-Muğis, II, 214); İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 99

Iraki dedi ki: Kimi de bunu "kaf" rumuzu ile gösterir. Böyle diyenler daha sonra kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir. Bazıları kaf harfini tahdis lafzı ile birlikte zikrederek "dedi ki: bize tahdis etti"ı kastetmek üzere "ka-se-na (kaf, peltek se, nun ve elif)" diye yazar. Bazısı ise kaf harfini ayrı olarak yazıp, arkasından "peltek se, nun ve elif" harflerini yazar. Bu ise (sonraları) terkedilmiş bir terimdir. (Tedribu'r-Ravi, II, 87)

312 Derim ki: Bazıları "ahberena" lafzını kısaltarak yazarken zamir olan "hemze, nun ve elif"e re harfini de ekleyip, "hemze, re, nun ve elif" olarak yazmışlardır. İbnu's-Salah dedi ki: Bazen "ahbarena"ya alamet olmak üzere hemzeden sonra "re" harfini de yazar. (İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 99) Derim ki: Böylelikle sadece "hemze, re, nun, elif" yazmakla yetinir. Sehavi dedi ki: Mağrib muhaddislerinden bazılarının hattında tek noktalı be ile re harfi dışındaki harfleri yazmakla yetinir ve bunun için "hemze, ha (ve bitiştirmeksizin) nu ve elif" olarak yazar. Ancak bu şöhret kazanmış bir yazım şekli değildir. (Fethu'l-Muğis, II, 214)

Şayet hadisin iki ya da daha fazla isnadı varsa bir isnâdtan diğer isnada intikal ettikleri vakit "noktasız ha" harfini yazarlar. Bu da tek başına yazılan noktasız bir ha harfidir. Tercih edilen kanaate göre bunun "tahavvül"den alınmış olduğudur çünkü hadisi rivâyet eden kişi bir isnâdtan, diğer bir isnada tahavvül etmekte (geçmekte)dir. Hadis okuyan buraya geldiği vakit "hâ" der ve bundan sonraki ibareleri okumaya devam eder.

Bir diğer görüşe göre bu "hâ" harfi iki şey arasında engel oldu anlamına gelen "hâle"den gelmektedir. Çünkü bu harf iki sened arasına girmiş olur. Bu ha harfinin yanına geldiği vakit de hiçbir şey söylemez çünkü bu rivâyetten değildir.

Bir diğer görüşe göre "ha" harfi "el-hadis" sözünün rumuzudur. Bütün Mağribliler de ha harfine geldikleri vakit "el-hadis" derler. Hadis hafızlarından bir topluluk ise bunun (ha harfinin) yerine "sad ve noktasız ha harflerini (sahha)" yazmışlardır.[313] Böylelikle bu "ha" harfinin "sahha"ın rumuzu olduğu izlenimini verir. Burada "sahha"nın yazılması ilk senedin metninin düştüğü yanılgısına düşmeyi önlemesi açısından güzel görülmüştür.

Diğer taraftan bu "ha" harfi müteahhirlerin kitaplarında çokça görülür, Müslim'in Sahih'inde çok, Buhari'nin Sahih'inde azdır.[314] Bu sebeple bu kitaba sahip olan kimsenin bunu bilmeye ihtiyacı kesindir. Biz de bu kişiye bunun yolunu göstermiş olduk. Hamd, nimet, lütuf ve minnet Allah'adır.

Fasıl

[Şeyhin (hadis ravisinin/üstadın) nesebine bir şey eklememeye dair]

Ravinin bizzat kendi şeyhi (hadis üstadı)nin başkasının nesebine yahut sıfatına kendi şeyhinden dinlediğinden fazla bir şey ekleme yetkisi yoktur. Böylelikle kendi üstadına yalan söylememiş olur. Şayet onu tanıtmak, açık-

---

Sehavi dedi ki: Beyhaki ve muhaddislerden bir kesim "ahberena"yı kısaltırken bu ha ve ra harflerini yazmayarak sadece "hemze, be, nun ve elif" olarak yazmışlardır. Bu hususta İbnu's-Salah s. 99'da şöyle der: Ama bu güzel değildir. Sehavi bunun gerekçesini şöylece açıklar: Sanki bu haddesena ve ahberena lafızlarının "enbeena"e benzeyeceklerinden çekinmiş gibidirler. Her ne kadar "enbeena"ı kısaltmak hususunda kendi aralarında bir terim oluşturmamış olsalar bile. (Fethu'l-Muğis, II, 214)

313 Üstaz, hafız Ebu Osman es-Sabuni, Hafız Ebu Müslim, Ömer b. Ali el-Leysi el-Buhari, fakih ve muhaddis Ebu Sad el-Halili, Ebu Amr b. es-Salah'ın, Mukaddime, 99'da açıkça ifade ettiği gibi bunlar arasındadır.

314 Bk. Tedribu'r-Ravi, II, 88; et-Takyid ve'l-İzah, s. 183; Fethu'l-Muğis, II, 216-218; el-Menhelu'r-Ravi, s. 129; İbnu's-Salah, Mukaddime, s. 99

lamak ve başkasına benzediğinden dolayı bir karışıklığı gidermek isteyecek olursa bunun için izleyeceği yol şöyle demesidir: Dedi ki: Bana filan tahdis etti -yani filanın oğlu yahut filankes yahut o filanın oğludur yahut filankesin oğludur- ya da buna benzer bir şey söyler. Bu ise caiz ve güzeldir, imamlar bu yolu kullanmışlardır. Buhari ve Müslim Sahihlerinde bunu alabildiğine çok yapmışlardır. Hatta onların senedlerinin birçoğunun senedinde bir kişi için aynı isnâdta bu türden iki ya da daha fazla yerde böyle yaptıkları görülür. Buhari'nin: Müslümanların elinden ve dilinden kurtulduğu kimse babında şöyle demesi buna örnektir: Ebu Muaviye dedi ki: Bize Davud -ki o Ebu Hind'in oğludur- Âmir'den tahdis edip dedi ki: Ben Abdullah'tan -ki o Amr'ın oğludur- dinledim.

Müslim'in de kadınların mescitlere çıkmalarına mani olmak babındaki şu sözleri de buna örnektir: Bize Abdullah b. Mesleme tahdis etti, bize Süleyman -yani Bilal'in oğlu- Yahya'dan -ki o Said'in oğludur- tahdis etti.

Bunun benzerleri de pek çoktur. Onlar bununla az önce zikrettiğimiz gibi açıklama maksadını gözetirler. Şayet: Bize Davud ya da Abdullah tahdis etti deyip, bu ismi ortak taşıyanların çokluğundan ötürü kim olduğu bilinmeyecek olursa -zaten bunların kimliğini bazı yerlerde ancak oldukça özel ve bu sanatı ve ricalin mertebelerini bilenler bilirler- o vakit bunu başkalarına açıklarlar ve böylelikle onların inceleyip, araştırma külfetinden kurtulmalarını sağlarlar.

Bu alan gerçekten faydası pek büyük nefis bir alandır. Bu meslekle ilgilenip, bunun sıkıntısını çekmemiş kimse ravinin "yani" demesini yahut onun: "o ..." sözünü gereksiz bir fazlalık olarak görebilir ve hazfedilmesinin daha uygun olacağını düşünebilir ama bu çok çirkin bir bilgisizliktir. Allah en iyi bilendir.

Fasıl

[Şanı yüce Allah'ın zikrinden sonra "azze ve celle" ve "teâlâ" ve buna benzer lafızları yazmanın müstehap olduğu hakkında]

Hadis yazan kimsenin aziz ve celil Allah'ın zikredildiği bir yere geldiği vakit "azze ve celle" yahut "teala" ya da "subhanehu ve teala" veya "tebareke ve teala" ya da "celle zikruh" yahut "tebarekesmuh" yahut "cellet azamatuh" yahut buna benzer bir lafzı yazması müstehaptır. Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in geçtiği yerde de rumuz kullanmaksızın ve salât ve selamdan birisi ile yetinmeksizin "sallallahu aleyhi ve sellem" yazar. Sahabi hakkında

da böylece "radiyallahu anh" der. Şayet sahabi bir başka sahabinin oğlu ise o takdirde "radiyallahu anhuma" der. Bu şekilde diğer ilim adamları ile hayırlı kimseler için Allah'ın rızasını ve rahmetini diler ve bütün bunları yazar. İsterse kendisinden nakilde bulunduğu asıl nüshada bunlar yazılmamış olsun. Çünkü bu bir rivâyet değildir, bu sadece bir duadır. Okuyucunun da bütün bu zikrettiklerimizi kendisinden okuduğu asıl nüshada bunlar zikredilmemiş olsa dahi okuması gerekir, bunları tekrar etmekten usanmamalıdır. Bunlardan yana gaflete düşen bir kimse pek büyük bir hayırdan mahrum olmuş ve pek büyük bir fazileti elden kaçırmış olur.

Fasıl

[Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde birbirine benzeyen ve sık sık tekrar edilen birtakım isimlerin zaptı (harekesi belirtilerek söylenişinin tespiti)][315]

Bu isimlerden birisi (أبي) olup, bütün bu yazılıştaki isimler hemze dammeli, be harfi fethalı, ye harfi şeddeli (Ubeyy şeklinde)dir. Bundan tek istisnâ (آبي اللحم)'dır. Bunun hemzesi fethalı ve meldi (Âbi'l-Lahm)dir. Hemzeden sonra ise kesreli bir be, arkasından şeddesiz bir ye gelir çünkü o et yemeyen birisi idi. Onun putlar adına kesilenleri yemediği (için ona böyle denildiği) de söylenmiştir.

(البراء) ismi hepsinde re harfi şeddesizdir. Bundan tek istisna "Ebu Ma'şer el-Berrâ" ile "Ebu'l-Âliye el-Berrâ"dır. Burada re harfi şeddelidir ve hepsi de medlidir.

(يزيد) isminin hepsinin baş harfleri alttan iki noktalı ye ve ze iledir. Bu şekilde ismi yazılanlardan üç kişi istisna teşkil eder: Bunlardan birisi tek noktalı be harfi ötreli ve ondan sonra re gelecek şekilde "Bureyd b. Abdullah b. Ebu Burde"dir.

315 Arapça'da harf sayısı yirmisekiz olup ondört ayrı şekil ile gösterilmiştir. Şekil itibariyle birbirlerine benzeyen harfler zamanla noktalarla birbirlerinden ayrılmıştır. Ayrıca harfler harekelerle seslendirilir. Sükûnu ve meddi saymazsak isimleri her bir harf için fetha, damme ve kesra olmak üzere üç hareke ile okumak -farazi olarak- mümkündür. Bu ise hat benzerliği halinde noktalı harflerle noktasızların ve harekeler farklı, aynı ve benzer harflerin birbirilerine karışması sonucunu doğurur. İşte bu, hadis ilimleri arasında isimlerin zaptı ilmini ön plana çıkartır. Bu amaçla "el-Mu'telif ve'l-Muhtelif İlmi" ortaya çıkmıştır. Nevevî burada Sahihayn sınırlarında önemli bazı isimlere işaret etmiştir. Buradaki bilgilerin tamamı ve hatta daha fazlası İbnu's-Salâh'ın Mukaddime'sinde hadis ilimlerinin 53. türü olarak "el-Mu'telif ve'l-Muhtelif" başlığı altında zikredilmiştir. (Çeviren)

İkincisi tek noktalı be ve re harfleri kesreli olmak üzere "Muhammed b. Ar'ara b. el-Birind"dir. Bu iki harfin fethalı olarak söyleneceği ve bunlardan sonra da nun geldiği (el-Berend şeklinde) de söylenmiştir.

Üçüncüsü ise Ali b. Hişam b. el-Berîd olup, be harfi fethalı, re harfi kesreli sonra da alttan iki noktalı ye iledir.

"Yesâr" hattının tamamında alttan iki noktalı ye ve noktasız sin iledir. Bundan tek istisna hocaları Muhammed b. Beşşâr'dır. Bunun (Beşşâr) ismi ilk harfi tek noktalı be, sonraki harfi ise (noktasız sin yerine) noktalı şın'dır.

"Seyyar b. Selâme" ile "İbn Ebu Seyyar" isimlerinde ise sin (ye harfinin yerine) öne geçmiştir.

(بشر)'in tamamında be harfi kesreli ve noktalı şın ile (Bişr) dir. Ancak dört isim müstesnâ olup, bunlar ötreli ve noktasız sin iledir. Bunlar da sahabi Abdullah b. Busr, Busr b. Said, Busr b. Ubeydullah ve Busr b. Mihcen'dir. Bu son ismin noktalı şın (Buşr şeklinde) olduğu da söylenmiştir.

(بشير) Tamamı tek noktalı be fethalı, noktalı şın ise kesrelidir (Beşir şeklinde) ancak ikisi müstesnâdır. Bunlar (be) dammeli ve şın ise fethalı olup "Buşeyr b. Ka'b" ve "Buşeyr b. Yesâr"dır fakat üçüncü bir istisna daha vardır ki o da (be yerine) iki noktalı ye harfi ötreli, noktasız sin harfi de fethalı olup, bu kişi de "Yuseyr b. Amr"dır. Adının (ye harfi yerine hemze ile) "Useyr" olduğu da söylenmiştir. Dördüncü bir kişi daha vardır ki o da (be harfi yerine) dammeli nun ve noktasız sin fethalıdır. Bu kişi de "Katan b. Nuseyr"dir.

Bu gibi isimlerden birisi de (حارثة) olup, bütün bu isimler ha ve üç noktalı (peltek) se iledir. Ancak Cariye b. Kudame ve Yezid b. Cariye müstesnâdır, bunlar cim harfi ve alttan iki noktalı ye iledir.

Bu türden diğer bir isim (جرير)'dir. Hepsi cim ile ve tekrarlanan iki re (ortasında ye) iledir. Ancak Harîz b. Osman ile İkrime'den rivâyet nakleden Harîz b. Abdullah b. el-Huseyn müstesnâ olup, bu da ha ve sondaki ze harfi ile yazılır. Hat itibariyle buna yakın bir isim ha ve dal ile yazılan "Hudeyr" ismidir. Bu da İmran b. Hudeyr'in babasıdır, İmran da Zeyd b. Ziyad'ın babasıdır.

(حازم)'in geçtiği bütün isimler noktasız ha iledir (Hâzim şeklinde) ancak Ebu Muaviye Muhammed b. Hâzim ise noktalı hı iledir.

(حبيب) Hepsi noktasız ha ile (Habib şeklinde)dir. Ancak Hubeyb b. Adiyy ve Hubeyb b. Abdurrahman müstesnâdır. Bir diğeri de Hafs b. Asım'dan

rivâyet nakleden ve nispeti zikredilmemiş "Hubeyb"dir. Künyesi Ebu'z-Zubeyr olan Hubeyb de böyledir. Bütün bunların isimlerinin ilk harfi olan noktalı hı ötrelidir.

(حيان) isimlerinin hepsi fethalı ha ve iki noktalı ye ile (Hayyan şeklinde) dir. Ancak Vasi b. Habbab'ın babası Habbab b. Munkiz, Muhammed b. Yahya b. Habbab'ın dedesi, Habbab b. Vasi b. Habbab'ın dedesi ile Şube'den, Vuheyb'den ve Hemmam'dan rivâyet nakleden ama nispeti verilmiş ve verilmemiş şekliyle Habbab b. Hilal ve daha başka Habbab adlı ravilerin isimleri, tek noktalı be ve fethalı noktalı hı iledir.

Ancak Hibban b. el-Arika, Hibban b. Atiyye ve nispeti verilmiş ve verilmemiş olarak Abdullah b. el-Mubarek'ten rivâyet nakleden Hibban b. Musa'nın isimleri tek noktalı be ve kesreli ha iledir.

(خراش) isimlerinin hepsi noktalı hı ile "Hirâş" şeklindedir. Rib'i'nin babası ise istisna olarak noktasız (ha) iledir. Kureyşliler arasında "Hizam" ismi ze ile Ensar arasında ise, re ile "Haram" şeklindedir.

(حصين)'in tamamı ha ötreli ve sad harfi fethalı "Husayn"dir. Ancak Ebu Hasîn Osman b. Âsım müstesnâ olup, ha harfi fethalıdır. Ebu Sâsân Hudayn b. el-Münzir ise ha harfi ötreli ve (sad yerine) noktalı dat iledir.

(حكيم) isminin tamamı ha harfi fethalı, kef kesreli (Hakim şeklinde)dir. Ancak Hukeym b. Abdullah ile Zurey'k b. Hukeym'de ha harfi ötreli, kef harfi fethalıdır.

(Bir diğer isim) (رباح) olup, hepsi de tek noktalı be ile (Rebah)'dır ama Ebu Hureyre'den kıyametin şartları (alâmetleri)na dair hadis rivâyet etmiş bulunan Ziyad b. Riyah müstesnâdır. Çoğunluk bunun (babasının adının) iki noktalı ye ile (Riyah şeklinde) olduğunu söylemişlerdir. Buhari ise her iki şekilde iki noktalı ye ile de tek noktalı be ile de ifade etmiştir.

(زبيد) ze harfi ötreli, tek noktalı be fethalı sonra da iki noktalı ye olmak üzere (Zubeyd) ismi de bu türdendir. Bunun da adı Zubeyd b. Hâris olup, Buhari ve Müslim'de bunun dışında bu ismi taşıyan yoktur. Ze harfi ötreli ve kesreli olarak ondan sonra da tekrar edilen iki noktalı iki (ye) ile gelen "Zuyeyd" ise Muvatta'da geçer ve Zuyeyd İbni's-Salt'tır. Buhari ve Müslim'de bu ravi geçmemektedir.

(الزبير) isimlerinin hepsi de ze harfi (ez-Zubeyr şeklinde) ötrelidir. Ancak Rifaa'nın hanımı ile evlenen Abdurrahman b. ez-Zebir de "ze" harfi fethalıdır.

Bir diğer isim (زياد) olup, hepsi "ye" ile (Ziyad şeklinde)dir. Ancak "Ebu'z-Zinâd" müstesnâdır, o nun iledir.

(سالم) isimlerinin hepsi elif ile (Salim)dir. Buna (yazılışta) Selm b. Zerir (babasının adında) ze harfi fethalı olarak yakındır. Ayrıca Selm b. Kuteybe, Selm b. Ebu'z-Zeyyal ve Selm b. Abdurrahman da bu şekilde olup (sin harfinden sonra) elif harfi hazfedilmiştir (yoktur).

Bir diğer isim (سريج) noktasız sin ve cim ile (Sureyc) şeklindedir. (Bunlar) Sureyc b. Yunus, Sureyc b. en-Numan ve Ahmed b. Ebu Sureyc'dirler. Bunların dışındakiler ise noktalı şın ve ha ile (Şureyh) şeklindedir.

(سلمة) isimlerinin hepsinde lam harfi (Seleme şeklinde) fethalıdır. Ancak kavminin imamı olan Amr b. Selime ile Ensar'dan bir kabile olan Selime oğullarında lam harfi kesrelidir. Abdulhalik b. Selime ise (b. Seleme şeklinde de) iki türlü okunur.

(سليمان) isimlerinin hepsi ye iledir (Süleyman şeklinde) fakat Selman el-Fârisî (Selman) b. Âmir ile (Selman) el-Ağarr ve Abdurrahman b. Selman isimlerinde ise ye harfi hazfedilmiştir.

(سلام) isminin hepsinde (lam harfi) şeddelidir (Sellâm şeklinde) ancak sahabi olan Abdullah b. Selam ve Buhari'nin hocası Muhammed b. Selam müstesnâdır. Bir topluluk ise Buhari'nin hocasının ismini şeddeli (Muhammed b. Sellam şeklinde) okumuşlardır. el-Metâli' sahibi ise bunu çoğunluktan nakletmiş bulunmaktadır. Ancak tercih olunup, muhakkiklerin söyledikleri ise şeddesiz halidir.

Bir diğer isim de (سليم) olup, hepsi sin harfi ötreli (Süleym şeklinde) okunur. Ancak "Selim b. Hayyan" bundan müstesnâdır, sin harfi fethalı okunur.

(شيبان) ismi de bu tür isimlerden olup, hepsi noktalı şın ve ondan sonra ye ile sonra be iledir (Şeyban şeklinde). Buna yakın bir isim ise Sinan b. Ebu Sinan, Sinan b. Rabia, Sinan b. Seleme, Ahmed b. Sinan, Ebu Sinan Dırar -b. Murre- ve Um Sinan isimleridir. Bunların hepsi sonrasında nun gelen noktasız sin iledir.

(عباد) isimlerinin hepsi de (ayn) fethalı ve (be) şeddeli (Abbâd şeklinde) dir. Ancak Kays b. Ubâd müstesnâdır, onda ayn harfi ötreli, be harfi şeddesizdir.

(عبادة) isimlerinin tamamında ayn harfi ötreli (Ubâde şeklinde)dir fakat Buhari'nin hocası Muhammed b. Abâde müstesnâdır.

(عبدة) isimlerinin tümünde be harfi sakin (Abde şeklinde)dir. Ancak Âmir b. Abede ile Becâle b. Abede müstesnâdır, her iki isimde de bu kelime fethalı ve sakin olarak da (Abde ve Abede şekillerinde) okunur ama fethalı okuyuş daha meşhurdur.

(عبيد) isminin tamamı ayn harfi ötreli olarak (Ubeyd diye) okunur. (عبيدة) de aynı şekilde ayn harfi ötreli (Ubeyde diye) okunur. "es-Selmanî" nispetli olan ile İbn Süfyan ve İbn Humeyd ile Âmir b. Abîde (ayn harfi) fethalı olarak okunur.

(عقيل) isimlerinin hepsi ayn harfi fethalı olarak (Akîl diye) okunur ancak "Ukayl b. Halid" müstesnâdır. Bu da çokça gelir ve nispeti belirtilmeksizin "Zührî"den diye rivâyette bulunur. Ayrıca Yahya b. Ukayl ve Beni Ukayl de müstesnâ olup (ayn harfi) dammeli okunur.

(عمارة) isminin geçtiği her yerde ayn harfi ötreli (Umare) diye okunur.

(واقد) isimlerinin hepsi kaf ile (Vâkid olarak) okunur.

Nispetli isimlere gelince, bunlardan birisi (الأيلي) olup hemze fethalı, alttan iki noktalı ye sakin (el-Eylî)'dir. Ancak biz Müslim'in hocası olan hemze ve be harfleri ötreli olarak "Şeyban b. Ferruh el-Ubullî"yi görmeyiz. Çünkü onun ismi Müslim'in Sahih'inde bu şekilde nispeti ile geçmemektedir.

Bir diğer nispetli isim (البصري) nispeti olup, hepsi fethalı be ve (re harfi) kesreli olup, Basra'ya nispetle (el-Basrî)'dir. Şu kadar var ki Malik b. Evs b. el-Hadesan, Abdulvâhid ve en-Nasrilerin azatlısı Salim nun harfi ile "en-Nasrî" nispetlidirler.

(الثوري)'nin hepsi üç noktalı (peltek se) ile (es-Sevrî şeklinde)dir. Ancak Ebu Ya'lâ Muhammed b. es-Salt'ın nispeti üstten iki noktalı te harfi ve fethalı vav şeddeli ile ze harfi ile (et-Tevvezî şeklinde)dir.

(الجريري)'in bütün nispetleri cim harfi ötreli, ra fethalı (el-Cureyri şeklinde)dir. Ancak bunların hocası olan Yahya b. Bişr müstesnâ olup, onun nispeti fethalı ha ile (el-Hariri şeklinde)dir.

Noktasız ha ile ve üç noktalı (peltek se) ile (الحارثي) Hârisî'ye cim harfi ile "Said el-Cârî"nin nispeti (yazılış itibariyle) buna yakındır.

(الحزامي) nispetlerinin hepsi ze harfi ile (el-Hizâmî) şeklindedir. Müslim'in Sahih'inde geçen Ebu'l-Yeser'in rivâyet ettiği hadisteki "(كان لي على فلان الحزامي): Benim Filan el-Hizâmî üzerinde alacağım vardı" ibaresinde bunun

ze harfi ile olduğu, re harfi ile olduğu (el-Harâmî şeklinde) ve "el-Cüzâmî" diye cim ve noktalı zel ile olduğu da söylenmiştir.

Bir diğer nispet Ensar'dan olan [Seleme oğullarına nispetle] (السلمي) es-Selemi nispetidir. Ancak Süleym oğullarına nispet yapılırsa sin harfi ötreli (es-Sülemî şeklinde)dir.

(الهمداني) nispetinin tamamı mim harfi sakin ve noktasız dal harfi ile (el-Hemdânî şeklinde)dir.

İşte bunlar el-Mu'telif ve'l-Muhtelif ilmine dair faydalı lafızlardır. Bunların dışında kalan el-Müfredat denilen bağımsız kelimeler ise sayılamayacak kadar çoktur, yüce Allah'ın izniyle bablarında açıklanmış olarak gelecektir. Böylece biz bu tür "mu'telif (yazıları itibariyle benzeşen)" kelimeleri yüce Allah'ın izniyle yeri geldikçe ihtiyatlı olmak ve kolaylık sağlamak için muhtasar olarak zikredeceğiz.

Fasıl

[(كليهما) kelimesinin Sahihte tekrar edilmesine dair]

Müslim'in Sahih'inde "(حدثنا فلان وفلان كليهما عن فلان): Bize filan ve filan tahdis etti, her ikisi filandan" sözleri çokça tekrar edilmiştir. Evet, asıl nüshaların çoğunda birçok yerde bu kelime bu şekilde ye harfi ile (كليهما) şeklinde kaydedilmiştir ama bunun olması gereken doğru şekli elif ile (كلاهما) şeklidir fakat bunun ye harfi ile kullanımı da doğrudur, bunun da iki açıklaması vardır. Birincisine göre bu kendisinden önceki merfu iki isme tekid olmak üzere merfu oluşu olup, imaleden ötürü ye harfi ile yazılmıştır. Tıpkı (الربا الربي): er-ribâ kelimesinin elifle ve ye ile yazılmış olmakla birlikte yalnızca elif telaffuzu ile okunması gibi.

İkincisi ise (كليهما) kelimesinin mansub olması ve ye ile okunması halidir ki bu durumda takdiri "(أعني كليهما): Yani ikisini kastediyorum" şeklinde olur.

İşte bunlar yüce Allah'ın bize yazma imkânını kolaylaştırdığı bazı fasıllardır. Şimdi de asıl maksadımıza başlayalım. Başarı Allah'tandır.

BU BİZİM (HALİL ME'MUN ŞÎHÂ'NIN) İMAM EBU'L-HÜSEYN MÜSLİM B. EL-HACCAC EL-KUŞEYRİ EN-NEYSABURİ'YE (yüce Allah ondan razı olsun) SENEDİMİZDİR

Rahman, Rahim Allah'ın Adıyla;

Rahman'ın rahmetini ümit eden, günahkârlık ve kusur ile tanınan -Allah onu, ana babasını ve hocasını kötü akıbetten korusun- Halil b. Me'mun Şîhâ el-Lubnani diyor ki: Ben Müslim b. el-Haccac'ın -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Sahihini hocamız, bu zamanın bereketi, Lübnan diyarının muhaddisi Şeyh Huseyn b. Useyran -yüce Allah onu korusun-'dan rivâyet ediyorum. O ... Ebu İshak en-Neysaburi'den, o İmam Müslim (radıyallâhu anh)'dan (diye rivâyet etmektedir).[316] (H -tahvil-) Ayrıca hocamız pek değerli, Halep diyarının müellifi, bu zamanın bereketi, faziletli şeyh Ahmed b. Muhammed b. Serdar el-Halebî eş-Şafii'den, o hocası muhaddis, asrın müsnidi İmam Alemuddin Ebu'l-Feys Seyyidi Şeyh Muhammed Yasin b. Muhammed İsa el-Fadani el-Hasani el-Mekki eş-Şafii'den... O muhaddis, büyük rivâyet deryası Ebu'l-Hasan Mekki b. Abdan et-Temîmî en-Neysaburi'den, o eserin müellifi, sünnet imamı, hafız, hucce Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri en-Neysaburi (radıyallâhu anh)'dan.

316 Senedin sadece baş tarafı ile son tarafını kaydetmekle yetindik. (Çeviren)

BU DA BİZİM İMAM NEVEVİ'YE (yüce Allah ondan razı olsun) AİT MÜSLİM B. EL-HACCAC'IN SAHİHİNİN ŞERHİ OLAN "EL-MİNHÂC" ADLI KİTABINA DAİR SENEDİMİZDİR

Rahman, Rahim Allah'ın Adıyla;

Bunu, hocamız Lübnan diyarının muhaddisi Şeyh Huseyn b. Useyran -yüce Allah onu korusun-'den, o Şeyh Muhammed el-Arabî el-Azuzi -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'den... Bize müellifi İmam Ebu Zekeriya Yahya b. Şerefuddin en-Nevevi -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun, Allah ondan razı olsun, bizi ondan yararlandırsın âmin- haber verdi.[317]

(H -sened tahvili-) Ayrıca kerem sahibi hocamız, Halep diyarının muhaddisi, faziletli Şeyh Ahmed b. Muhammed Serdar -yüce Allah onu korusun-'dan, o muhaddis, büyük âlim Şeyh Abdullah b. Said Muhammed el-Lihâci el-Hadrami el-Mekki'den... O muhaddis ve İbnu'l-Habbas diye tanınan Muhammed b. İsmail'den, o müellif, büyük imam Ebu Zekeriya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevi (radıyallâhu anh)'dan.

317 Burada da senedin baş tarafı ve sonu verilmiştir.

İMAM MÜSLİM'İN MUKADDİMESİ

Rahman, Rahim Allah'ın Adıyla;

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a, (güzel) akıbet takva sahiplerinedir.

Şerh:

İmam Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac'ın -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun-: "Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur" diyerek Allah'a hamd etmek ile başlamasının sebebi, Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği şu hadisten dolayıdır: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: *"Hamd, Allah'ındır diye başlanılmayan her bir önemli iş kopuktur."* Bir rivâyette de: "Allah'a hamd etmek ile" bir başka rivâyette "hamd ile... kopuktur" diye, bir diğer rivâyette "kesiktir" bir başka rivâyette "kendisine Allah anılarak başlanmayan" bir diğerinde de "rahman, rahim, Allah'ın adı ile (kendisine başlanılmayan)" şeklindedir.

Biz bütün bu rivâyetleri Hafız Abdulkadir er-Ruhavi'ye ait onun arkadaşı Şeyh Ebu Muhammed Abdurrahman b. Salim el-Enbârî'nin ondan naklettiği rivâyetinden sema yoluyla aldığımız Kitabu'l-Erbain adlı eserinde rivâyet ettik. Yine orada ayrıca ashab-ı kiram'dan Ka'b b. Malik (radıyallâhu anh)'ın rivâyetini de kaydetmiş bulunmaktayız.

Meşhur olan ise Ebu Hureyre'nin rivâyetidir. Bu hadis hasen olup, bunu Ebu Davud ve İbn Mace sünenlerinde rivâyet ettiği gibi, Nesai de bunu Amelu'l-Yevmi ve'l-Leyle adlı eserinde rivâyet etmiştir. Hem mevsul, hem mürsel olarak rivâyet edildiği gibi mevsul rivâyetin senedi ceyyiddir.

"Kopuk" olmasının anlamı ise bereketinin az olması demektir. Aynı şekilde "kesik" olmasının anlamı da budur.

Tefsir ve usul ile diğer ilim mensuplarının çoğunluğunun kanaati arasında tercihe değer olan ise "âlem"in bütün mahlûkatın adı olduğudur.

وَصَلَّى اللهُ عَلَى مُحَمَّدٍ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ وَعَلَى جَمِيعِ الأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ.

Allah Nebilerin sonuncusu Muhammed'e ve bütün Nebilere ve rasullere de salât eylesin.

Şerh:

Merhum (İmam Müslim)'in bu şekilde hamd etmekten sonra Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e salâvat getirmesi ilim adamlarının bir âdetidir. (1/43) Bizler İmam Şafii'nin er-Risale adlı eserine dair meşhur senedimizle şu rivâyeti nakletmekteyiz: Şafii'den, o İbn Uyeyne'den, o İbn Ebu Necih'den, o Mücahid -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'den yüce Allah'ın: *"Hem biz senin şanını yükseltmedik mi?"* (İnşirah, 4) buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Ben ne zaman zikredilecek olursam mutlaka sen de anılırsın: Şâhâdet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur ve yine şâhâdet ederim ki Muhammed Allah'ın Rasûlüdür.

Biz bu tefsiri Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kadar merfu olarak da rivâyet etmiş bulunmaktayız. O Cebrail'den, o âlemlerin Rabbinden diye nakletmektedir.

Diğer taraftan Müslim'in -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sadece salâvat getirip, selamı zikretmemiş olması dolayısıyla tenkit edildiği olmuştur. Çünkü yüce Allah bize hem salât, hem selam getirmemizi emrederek: *"Ey müminler siz de ona salât ve selam edin."* (Ahzab, 56) buyurmaktadır. O halde onun da Allah Muhammed'e salât ve selam eylesin, demesi gerekirdi.

Şayet namazlarda teşehhüdün sonunda selam sözkonusu edilmeksizin sadece ona salât getirildiği söylenecek olursa buna şu cevap verilir: Teşehhüd lafızlarında selam salâttan önce geçmiştir. O da: "Selam sana ey Nebi! Allah'ın rahmeti ve bereketleri de" ifadesinde geçmektedir. Bundan dolayı sahabe (Allah hepsinden razı olsun) şöyle demişlerdi: Ey Allah'ın Rasûlü bizler sana selam getirmeyi öğrenmiş bulunuyoruz. Peki, sana nasıl salât getireceğiz, demişlerdir.

İlim adamları da selamı sözkonusu etmeksizin ona sadece salât getirmekle yetinmenin kerahet olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. Allah en iyi bilendir.

Müslim'in -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bu sözleri dolayısıyla başka bir noktadan da tenkit edilmesi mümkündür. O da: "Bütün Nebilere ve rasullere" şeklindeki ifadesidir. Buradan hareketle şöyle denilebilir: O Nebileri sözkonusu ettiğine göre rasuller de Nebilerin kapsamında olduğundan ötürü ayrıca onları sözkonusu etmenin açıklanabilir bir tarafı yoktur. Çünkü rasul, Nebiden de fazla bir şeydir. Ancak ona yöneltilecek bu tenkit zayıftır ve buna iki şekilde cevap verilebilir:

1- Bu şekilde bir anlatım uygundur. Bu anlatım tarzı da genel olan bir husus sözkonusu edildikten sonra önemine dikkat çekmek, durumunun büyüklüğünü ve üstünlüğünü göstermek maksadı ile özeli sözkonusu etmek şeklindeki anlatımdır.

Kur'ân-ı Kerim'de de bu türden çok sayıda âyet-i kerime gelmiş bulunmaktadır ki şu buyruklar buna örnektir: *"Kim Allah'a, meleklerine, rasullerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşman olursa..."* (Bakara, 98); *"Hani biz Nebilerden (özellikle de) senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan ahitlerini almıştık."* (Ahzab, 7) ve benzeri daha pek çok âyet-i kerime.

Bunun tam aksi de sözkonusu olmuştur. Bu da özelden sonra genelin anılmasıdır. Nitekim yüce Allah Nuh (aleyhisselâm)'ın şöyle dua ettiğini bize nakletmektedir:

"Rabbim bana, anama, babama, mümin olarak evime girene, erkek ve kadın müminlere mağfiret buyur." (Nuh, 28) Buna göre mükellef bir kimse eğer müminler ile sözü geçenlerden başkasının kastedildiğini ileri sürecek olursa bu sözüne iltifat edilmez.

2- "Rasûller" tabiri bir diğer açıdan da daha genel bir anlam ifade etmektedir. Çünkü bu lafız aynı zamanda şanı yüce Allah'ın gerek insan türünden, gerek melek türünden göndermiş olduğu bütün rasulleri kapsar. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah meleklerden ve insanlardan rasuller seçer."* (Hac, 75) Hiçbir zaman da melek rasule, Nebi denilmez. Böylelikle onun "rasuller" tabirini kullanmakla "Nebiler" lafzının kapsamına girmeyen bir anlam da ortaya çıkmış olmaktadır. Allah en iyi bilendir.

Nebimiz Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e "Muhammed" adının veriliş sebebi ise oldukça övülmeye değer hasletlerinin çokluğundan ötürüdür. Dilbilginlerinden İbn Fâris ve daha başkaları böyle demişlerdir. Dilbilginleri derler ki: Güzel hasletleri çokça olan kimseye Muhammed ve Mahmud denilir. Allah en iyi bilendir.

أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّكَ يَرْحَمُكَ اللهُ بِتَوْفِيقِ خَالِقِكَ ذَكَرْتَ أَنَّكَ هَمَمْتَ بِالْفَحْصِ عَنْ تَعَرُّفِ جُمْلَةِ الأَخْبَارِ الْمَأْثُورَةِ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِى سُنَنِ الدِّينِ وَأَحْكَامِهِ وَمَا كَانَ مِنْهَا فِى الثَّوَابِ وَالْعِقَابِ وَالتَّرْغِيبِ وَالتَّرْهِيبِ وَغَيْرِ ذَلِكَ مِنْ صُنُوفِ الأَشْيَاءِ بِالأَسَانِيدِ الَّتِى بِهَا نُقِلَتْ وَتَدَاوَلَهَا أَهْلُ الْعِلْمِ فِيمَا بَيْنَهُمْ

İmdi sen -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- seni yaratanın tevfiki ile dinin sünnetleri, hükümleri ile sevap, azap, teşvik, terhib (korkutmak) ve diğer birçok husus hakkında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den nakledilmiş bütün haberleri nakledildikleri ve ilim adamlarının kendi aralarında aldıkları senedleri ile [1/2a] inceden inceye araştırıp, incelemeyi (fahs) kararlaştırdığını söyledin.

Şerh

Merhum (İmam Müslim)'in sözünü ettiği inceden inceye araştırmak (fahs etmek) ile ilgili olarak Leys ve diğer dilbilginleri, bunun bir şeyi şiddetle isteyip, arzulamak ve herhangi bir hususu araştırmak demek olduğunu söylemişlerdir. Fahs etmek ile tefahhus ve iftihâs kök olarak aynı anlamdadır.

Nakledilip, rivâyet edilmiş anlamına kullanılan "me'sur" kelimesi kullanılarak bir hadisi başkasından nakletmeyi anlatmak üzere: "Esertu'l-hadis" denilir.

"Dinin sünnetleri ve hükümleri" ifadesi de az önce sözünü ettiğimiz özelden sonra genelin anılması türündendir. Çünkü sünnetler de dinin hükümlerinin bir kısmını teşkil eder. Allah en iyi bilendir.

فَأَرَدْتَ - أَرْشَدَكَ اللهُ - أَنْ تُوَقَّفَ عَلَى جُمْلَتِهَا مُؤَلَّفَةً مُحْصَاةً وَسَأَلْتَنِى أَنْ أُلَخِّصَهَا لَكَ فِى التَّأْلِيفِ بِلاَ تَكْرَارٍ يَكْثُرُ فَإِنَّ ذَلِكَ - زَعَمْتَ - مِمَّا يَشْغَلُكَ عَمَّا لَهُ قَصَدْتَ مِنَ التَّفَهُّمِ فِيهَا وَالاِسْتِنْبَاطِ مِنْهَا.

Ve -Allah sana doğruyu göstersin- bu haberlerin tamamına derli toplu telif edilmiş bir şekilde vakıf olmak, benden de bunları sana çok tekrardan uzak bir telif halinde özetlememi istedin, çünkü yapılacak tekrarın seni asıl maksadın olan o haberleri anlayıp, onlardan hüküm çıkarma işinden alıkoyacağını da ifade ettin.

Şerh

Yani, sen benden bütün bunları bir arada sana açıklanmış haliyle sunulmasını istedin.

(İleri sürmek anlamını verdiğimiz): "Zeame" fiili burada söylemek anlamındadır. Söylemek anlamında bu fiil çokça kullanılmıştır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen hadiste: "Cebrail söyledi" denirken (bazılarında) bu fiil kullanıldığı gibi Dımam b. Sa'lebe (radıyallâhu anh) hadisi diye bilinen hadiste de: "Senin rasulün söyledi" ibaresinde de bu fiil kullanılmıştır. Sibeveyh meşhur Kitabında da: Halil söyledi (derken de) bu fiili çokça kullandığı gibi Sibeveyh'in benimsediği pek çok husus hakkında da bunu kullanmıştır. Buna göre bütün bu gibi hallerde "zeame" fiili: dedi anlamındadır. (1/45)

وَلِلَّذِى سَأَلْتَ - أَكْرَمَكَ اللّٰهُ - حِينَ رَجَعْتُ إِلَى تَدَبُّرِهِ وَمَا تَؤُولُ بِهِ الْحَالُ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ عَاقِبَةٌ مَحْمُودَةٌ وَمَنْفَعَةٌ مَوْجُودَةٌ وَظَنَنْتُ - حِينَ سَأَلْتَنِى تَجَشُّمَ ذَلِكَ - أَنْ لَوْ عُزِمَ لِى عَلَيْهِ وَقُضِىَ لِى تَمَامُهُ كَانَ أَوَّلُ مَنْ يُصِيبُهُ نَفْعُ ذَلِكَ إِيَّاىَ خَاصَّةً قَبْلَ غَيْرِى مِنَ النَّاسِ لأَسْبَابٍ كَثِيرَةٍ يَطُولُ بِذِكْرِهَا الْوَصْفُ

Allah sana lütuf ve ihsan edesice- bu dileğinin üzerinde dikkatle durarak bunun nereye varacağını iyice düşündüğüm zaman yüce Allah'ın izni ile güzel bir sonucu ve ortaya çıkacak bir faydasının olacağına inandım. Bu ağır yükün altına girmemi benden istediğin zaman eğer bu iş bana kolaylaştırılıp, onu tamamlayabilirsem açıklaması uzun sürecek birçok sebepten dolayı herkesten önce onun faydasını ilk görecek kimsenin özellikle kendim olacağımı düşündüm.

Şerh

"Ağır yükün altına girmek" onun külfetlerine, meşakkatlerine katlanmak demektir.

"(عزم) Kolaylaştırıldı" fiili ayn harfi ötreli olarak okunur. Bu, özellikle açıklamam gereken bir lafızdır. Çünkü burada "azmetmek" ile hatıra ilk gelen anlamın gerçek manasının kastedilmesi imkânsızdır. Hatıra gelen ilk anlamı ise daha önce zihinde hatırda bulunmayan şeyin hatıra gelmesi demektir ama yüce Allah hakkında bu imkânsızdır. Burada bununla ne kastedildiği hususunda görüş ayrılığı vardır. Bunun bu husustaki kararlılığımı gerçekleştirmek bana kolaylaştırılırsa yahut bende bunu yapabilecek güç yaratılırsa anlamında olduğu söylendiği gibi buradaki "azmetmek"in dilemek, irade etmek an-

lamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü kasıt azim, irade ve niyet birbirine yakın anlamlar ihtiva eden lafızlar olup, biri diğerinin yerine kullanılır. Buna göre ifade: Allah benim için bunu murad ederse demek olur.

el-Ezheri ve daha başka bir topluluk ise Arapların: (نواك الله بحفظه) Allah seni hıfz etmeyi niyet eylesin tabirini kullandıklarını nakletmektedir. Dilciler derler ki: Allah seni korusun, diye açıklanır.

Müslim'in bu ifadesinin bunun üzerinde bana sebat verilirse (ilzam olunursam) anlamında olduğu da söylenmiştir çünkü azmetmek bir şey üzerinde sebat etmek (lüzum) anlamında da kullanılır. Um Atiyye (radıyallâhu anhâ)'nın: "Bize cenazelerin peşinden gitmemiz yasaklandı ama bu bize azmedilmedi" ifadesi de bu kabildendir. Yani onların peşine gitmememiz bize kesin olarak emredilmedi.

Bir başka hadiste de "azimet olmamak üzere ramazan ayını kıyamla geçirmemiz (teravih kılmamız)i bize teşvik ediyordu." Denilmiştir. Burada da bağlayıcılık sözkonusu olmaksızın demektir.

Fukahanın: Ay hali zamanında namazı terk etmek bir azimettir sözü de buna benzer ki, kadına buna riayet vaciptir, onun için bağlayıcıdır, anlamındadır. Allah en iyi bilendir.

إِلاَّ أَنَّ جُمْلَةَ ذَلِكَ أَنَّ ضَبْطَ الْقَلِيلِ مِنْ هَذَا الشَّانِ وَإِتْقَانَهُ أَيْسَرُ عَلَى الْمَرْءِ مِنْ مُعَالَجَةِ الْكَثِيرِ مِنْهُ. وَلاَ سِيَّمَا عِنْدَ مَنْ لاَ تَمْيِيزَ عِنْدَهُ مِنَ الْعَوَامِّ إِلاَّ بِأَنْ يُوَقِّفَهُ عَلَى التَّمْيِيزِ غَيْرُهُ. فَإِذَا كَانَ الأَمْرُ فِى هَذَا كَمَا وَصَفْنَا فَالْقَصْدُ مِنْهُ إِلَى الصَّحِيحِ الْقَلِيلِ أَوْلَى بِهِمْ مِنَ ازْدِيَادِ السَّقِيمِ وَإِنَّمَا يُرْجَى بَعْضُ الْمَنْفَعَةِ فِى الاِسْتِكْثَارِ مِنْ هَذَا الشَّانِ وَجَمْعِ الْمُكَرَّرَاتِ مِنْهُ لِخَاصَّةٍ مِنَ النَّاسِ مِمَّنْ رُزِقَ فِيهِ بَعْضَ التَّيَقُّظِ وَالْمَعْرِفَةِ بِأَسْبَابِهِ وَعِلَلِهِ فَذَلِكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ يَهْجُمُ بِمَا أُوتِىَ مِنْ ذَلِكَ عَلَى الْفَائِدَةِ فِى الاِسْتِكْثَارِ مِنْ جَمْعِهِ

Ancak sözün özü şudur: Bu işin azının iyice bellenip, sağlam bir şekilde bilinmesi çoğu ile uğraşmaktan daha kolaydır. Özellikle de böyle bir kişi iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edemeyen, başkasının yardımı olmaksızın iyiyi, kötüyü seçemeyen avamdan olursa...

Durum bizim dediğimiz gibi olduğuna göre o halde böyleleri için sahih hadisin azını elde etmeye yönelmek, zayıf hadisin daha fazlasını elde etmeye

çalışmaktan daha uygundur. Çünkü bu ilim dalının çoğunu elde etmeye çalışıp bunun mükerrerlerini toplamanın da insanların ancak özel bir kesimine kendilerine hadis alanında bir parça uyanıklık, onun sebep ve illetlerine dair az çok bilgi nasip olanlarına bir dereceye kadar faydalı olacağı umulur. İşte böyle birisi -Allah'ın izniyle- kendisine verilen ilim sebebiyle çok hadis toplamaktan dolayı belli bir yarar elde edebilir.

Şerh

Buradaki "(يهجم): Umulur" fiili ye harfi fethalı ve cim harfi de kesreli okunur. Biz bunu bu şekilde zaptettik (hocalarımızdan telaffuzlarına göre harekeledik.) Bizim bulunduğumuz muhitteki nüshalarda da bu şekildedir. Merhum Kadı Iyaz da bunun bu şekilde rivâyet edildiği gibi ye harfinden sonra nun ile (ينهجم) diye rivâyet edildiğini de belirtmektedir. (1/46) Bu fiil ise bir şeyi elde etmek, aradığını bulmak, ele geçirmek demektir.

Müslim'in -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- yaptığı bu açıklamaların özetle anlamı şudur: Hadis ilminden maksat, metinlerin anlamlarını ve isnad ilmi ile illetler ilminin tahkikidir.

İllet ise hadis zahiren böyle bir illeti taşımıyor görünmekle birlikte zayıf olmasını gerektiren ve hadiste bulunan gizli bir manadır. İllet bazı hallerde metinde, bazen de isnatta olur. Bu ilimden kasıt ise sadece sema (hadis dinlemek) yahut ismâ' (hadis dinletmek) ve kitabet (dinleyerek hadis yazmak) değildir. Aksine bundan maksat onun gerçek mahiyeti ile ilgilenmek, metin ve senetlerdeki gizli hususları (illetleri) araştırmak, bunun üzerinde düşünmek, onunla sürekli ilgilenmek, bu husustaki bilgi sahiplerine çokça başvurmak, bu alandaki tahkik sahibi kimselerin kitaplarını mutalaa etmek ve bu alanda elde edilen nefis bilgileri ve daha başka hususları kaydetmektir. Hadis ilmi tahsil eden öğrenci kalbiyle bunları beller, yazarak bunları kaydeder sonra da yazdıklarını sürekli mutalaa eder. Yazdığı hususları tahkik etmek ve bu hususta da sağlam bilgi sahibi olmak yollarını araştırır. Çünkü o ancak bundan sonra kendisine itimat edilen bir hale gelebilir. Bu alanda hıfz edip, ezberlediklerini bu ilim ile uğraşanlar ile müzakere eder. Kendileriyle müzakere yapacağı bu şahısların mertebe itibariyle kendisi gibi, ondan yukarıda ya da aşağıda olması arasında bir fark yoktur. Çünkü müzakere yoluyla bellenen, hıfz edilen bir bilgi sağlamlaşır, başka lüzumsuz bilgilerden arınır, pekişir, karar kılar ve müzakerenin çokluğu oranında da daha da artar. (1/47) Bu alanda oldukça maharetli birisi ile bir saatlik müzakere saatlerce hatta günlerce yapılacak bir mütalaadan ve hıfz çalışmalarından daha faydalı olacaktır. Müzakerede bulunacağı vakit de insaflı olmaya dikkat etmeli ya faydalanmak yahut faydalı

olmak maksadını gütmeli, kalbiyle ve diliyle olsun, bunun dışında herhangi bir haliyle olsun müzakerede bulunduğu arkadaşından kendisini yüksek tutmamalı, ona güzel ve yumuşak sözlerle hitap etmelidir. İşte böylelikle ilmi gelişir, hıfz ettikleri artar durur, arınır. Allah en iyi bilendir.

فَأَمَّا عَوَامُّ النَّاسِ الَّذِينَ هُمْ بِخِلاَفِ مَعَانِي الْخَاصِّ مِنْ أَهْلِ التَّيَقُّظِ وَالْمَعْرِفَةِ فَلاَ مَعْنَى لَهُمْ فِي طَلَبِ الْكَثِيرِ وَقَدْ عَجَزُوا عَنْ مَعْرِفَةِ الْقَلِيلِ. ثُمَّ إِنَّا إِنْ شَاءَ اللهُ مُبْتَدِئُونَ فِي تَخْرِيجِ مَا سَأَلْتَ وَتَأْلِيفِهِ عَلَى شَرِيطَةٍ سَوْفَ أَذْكُرُهَا لَكَ وَهُوَ إِنَّا نَعْمِدُ إِلَى جُمْلَةِ مَا أُسْنِدَ مِنَ الأَخْبَارِ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَنَقْسِمُهَا عَلَى ثَلاَثَةِ أَقْسَامٍ وَثَلاَثِ طَبَقَاتٍ مِنَ النَّاسِ عَلَى غَيْرِ تَكْرَارٍ.

Uyanık ve bilgili olan özel kimselerin taşıdıkları niteliklerin tam aksini taşıyan avama gelince, bunlar -azı bilmekten dahi aciz iken- çoğu aramalarının da bir anlamı yoktur. Ayrıca biz -Allah'ın izni ile- senin benden telif etmeni dilediğini ileride sana anlatacağım şarta uygun olarak tahriç ve telif etmeye başlıyoruz. Sözkonusu şartımız da şudur: Biz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den senedle gelen haberlerin tamamını (1/3a) ele alıyor ve onları tekrar sözkonusu olmaksızın üç kısma, ravilerini de üç tabakaya ayırıyoruz.

Şerh

Âcizlik, Arap dilinde bir kimsenin istediğini yapamaması, gerçekleştirememesi demektir. Kişinin kendisinin aciz olduğunu anlatması için de "aciz" ve "acz" denilir.

Şartın çoğulu ise "şurut" aynı anlamdaki "şerîta"nın çoğulu da "şerâit" gelir.

Haberlerin tamamından hepsi değil, onların çoğunluğunu kastettiği açıktır. Çünkü bütün müsned rivâyetleri kastetmiş olması mümkün değildir. Zaten bizler onun müsned haberlerin hepsini hatta yarısını zikretmemiş olduğunu biliyoruz. Esasen kendisi de: "Ben sahih olan herbir hadisi buraya koymuş değilim" demiştir.

"Tabaka" bir çağda yaşayan ve (çeşitli yönleriyle) birbirlerine benzeyen topluluğa denilir. Biz bundan önceki fasıllarda üç kısımdan maksadı ve bunların hepsini sözkonusu edip etmediği ile ilgili görüş ayrılıklarını kaydetmiş bulunmaktayız.

إِلاَّ أَنْ يَأْتِيَ مَوْضِعٌ لاَ يُسْتَغْنَى فِيهِ عَنْ تَرْدَادِ حَدِيثٍ فِيهِ زِيَادَةُ مَعْنًى أَوْ إِسْنَادٌ يَقَعُ إِلَى جَنْبِ إِسْنَادٍ لِعِلَّةٍ تَكُونُ هُنَاكَ لأَنَّ الْمَعْنَى الزَّائِدَ فِي الْحَدِيثِ الْمُحْتَاجَ إِلَيْهِ يَقُومُ مَقَامَ حَدِيثٍ تَامٍّ فَلاَ بُدَّ مِنْ إِعَادَةِ الْحَدِيثِ الَّذِي فِيهِ مَا وَصَفْنَا مِنَ الزِّيَادَةِ أَوْ أَنْ يُفَصَّلَ ذَلِكَ الْمَعْنَى مِنْ جُمْلَةِ الْحَدِيثِ عَلَى اخْتِصَارِهِ إِذَا أَمْكَنَ.

Hadiste İhtisâr

Ancak kendisinde fazladan bir mana bulunan bir hadisin eğer tekrarının mutlaka gerekli olduğu bir yer gelecek yahut isnadın birinde bir illet bulunduğu için yanında başka bir isnadın da bulunması hali bunun dışındadır. Çünkü hadiste kendisine gerek duyulan fazla bir mana varsa o tam bir hadisin yerini tutar. Bundan dolayı kendisinde sözünü ettiğimiz bir fazlalık bulunan bir hadisi tekrar etmek ya da mümkün olduğu takdirde kısa olmak şartıyla o manayı hadisin tamamından ayırmak mutlaka gerekli bir iştir.

Şerh

Kısa kesmek (ihtisâr), anlamın tam olarak korunması ile birlikte özlü lafızların kullanılmasıdır. Bunun, çok miktardaki anlamı ihtiva eden az miktardaki lafız ile anlatmak olduğu da söylenmiştir. Bu çok anlam bir arada geldiği için ona (kısa kesmek demek olan) ihtisâr denilmiştir. (Baston demek olan) mihsara kelimesi de buradan gelmektedir.

Hadisin ayrı bir mana ifade eden bir bölümünün tamamından ayrılması demek olan hadisin kısmen rivâyet edilmesi meselesi ilim adamları arasında ihtilaflı bir konudur. Mana yoluyla rivâyetin yasak oluşuna dayanarak bunu kayıtsız şartsız olarak kabul etmeyenler olduğu gibi, mana yoluyla rivâyet caiz olmakla birlikte eğer bu hadisi kendisi yahut başkası bundan önce tamamen rivâyet etmemiş ise bunu kabul etmeyen bazı ilim adamları da vardır. Bunun kayıtsız şartsız caiz olduğunu söyleyen bir topluluk da bulunmaktadır. Hatta Kadı Iyaz bunun Müslim'in kanaati olduğunu da söylemiştir. Ancak hadis, fıkıh ve usul âlimlerinin büyük çoğunluğunun ve muhakkiklerinin kabul ettiği sahih görüş bu hususta duruma göre farklı şekilde değerlendirileceği ve eğer bilen bir kişi bu işi yapıp da onun rivâyetinde zikretmediği kısım açıklamaya halel getirmeyecek ve onu terk ettiği için hadisin delaletinde farklılık ortaya çıkmayacak olursa bu işin caiz olduğunu söylemişlerdir. Mana yoluyla rivâyeti caiz görüp görmemek ile bunu daha önce tam olarak rivâyet etmiş

olup olmaması arasında da bir fark yoktur. Bu husus eğer onun bu alanda itham edilmeyecek şekilde yüksek bir konumda olması halinde böyledir.

Hadisi tam olarak rivâyet ettikten sonra ikinci olarak eksik rivâyet etmesi halinde ilk rivâyetinde fazlalık yapmış olmakla yahut ikinci rivâyetinde gafleti sebebiyle unutmak yahut zaptının azlığı ile itham edilmekten korkacak olursa ikinci rivâyetinde -eğer onu tam olarak rivâyet etmesi artık onun için muayyen bir görev haline gelmişse- birincisinde de, ikincisinde de eksik rivâyeti caiz değildir.

Hadis tasnif edenlerin aynı hadisi değişik başlıklarda takti' etmeleri (kısımlara ayırmaları)nın caiz olması ise öncelikle sözkonusudur. Hatta bu hususta görüş ayrılığının sözkonusu olduğunu söylemek uzak bir ihtimaldir. Zaten muhaddislerden olsun, onların dışındaki çeşitli ilimlere mensup âlimlerin ileri gelen üstün değerli hafız imamların olsun uygulamaları hep böyle devam edegelmiştir. İşte Müslim'in -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- "yahut... o manayı hadisin tamamından ayırmak" şeklindeki sözlerinin anlamı budur.

"Mümkün olursa" ifadesi de cumhurun belirtilen açıklamalar çerçevesinde öngördüklerini belirttiğimiz şartın bulunması halinde böyledir, demektir.

وَلَكِنْ تَفْصِيلُهُ رُبَّمَا عَسُرَ مِنْ جُمْلَتِهِ فَإِعَادَتُهُ بِهَيْئَتِهِ إِذَا ضَاقَ ذَلِكَ أَسْلَمُ فَأَمَّا مَا وَجَدْنَا بُدًّا مِنْ إِعَادَتِهِ بِجُمْلَتِهِ مِنْ غَيْرِ حَاجَةٍ مِنَّا إِلَيْهِ فَلَا نَتَوَلَّى فِعْلَهُ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

Fakat onu hadisin tümünden ayırmak bazı hallerde güç olabilir. Böyle bir durumda hadisi olduğu gibi tekrar etmek daha doğrudur ama kendisine hiçbir ihtiyacımız yokken bütünü ile tekrarlamamak imkânını bulduğumuz hadisi yüce Allah'ın izniyle tekrar etmeyeceğiz.

Şerh

Yani ancak geri bırakılan kısmıyla herhangi bir ilişkisi olmayan bölümler ayrı olarak zikredilir. Fakat bazı hadislerde bu şekilde bir bölümünü ayırmak zor olabilir. Hadisin tamamı geri kalanıyla irtibatlı bulunabilir yahut irtibatlı olup olmadığı şüpheli olabilir. Böyle bir durumda hadisin tamamını olduğu gibi zikretmek kaçınılmaz olur. Böylelikle hata ve yanılmaktan da kurtulma imkânı bulunur. Allah en iyi bilendir.

فَأَمَّا الْقِسْمُ الأَوَّلُ فَإِنَّا نَتَوَخَّى أَنْ نُقَدِّمَ الأَخْبَارَ الَّتِى هِىَ أَسْلَمُ مِنَ الْعُيُوبِ مِنْ غَيْرِهَا وَأَنْقَى مِنْ أَنْ يَكُونَ نَاقِلُوهَا أَهْلَ اسْتِقَامَةٍ فِى الْحَدِيثِ وَإِتْقَانٍ لِمَا نَقَلُوا لَمْ يُوجَدْ فِى رِوَايَتِهِمِ اخْتِلاَفٌ شَدِيدٌ وَلاَ تَخْلِيطٌ فَاحِشٌ كَمَا قَدْ عُثِرَ فِيهِ عَلَى كَثِيرٍ مِنَ الْمُحَدِّثِينَ وَبَانَ ذَلِكَ فِى حَدِيثِهِمْ

Birinci kısmı ele alalım: Biz bu kısımda başka haberlerden daha kusursuz ve daha temiz olan haberleri seçip öne almak istiyoruz. (1/3b) Çünkü bu haberleri nakledenler hadiste dosdoğru ve naklettiklerini sağlam nakleden, rivâyetlerinde ileri derecede ihtilaf ve zararlı karıştırma bulunmayan kimselerdir. Nitekim hadisi karıştıran birçok muhaddisler görülmüş ve bu husus onların hadislerinde açıkça ortaya çıkmıştır.

Şerh

Aşırı derecede ihtilaf ve karıştırma ile ilgili ifadeleri ile (1/49) onun hadis, fıkıh ve usul ilimlerinde imam mertebesindeki kimselerin şu görüşlerini kendisi de açıkça ifade etmiş olmaktadır: Ravinin zaptı, onun rivâyetinin çoğunlukla sika (güvenilir) kimselerin rivâyetleri gibi olması ve nadiratın dışında onlara muhalefet etmemesi ile bilinir. Az rastlanılan muhalefeti onun zaptını ihlal etmez. Aksine onun rivâyeti delil gösterilir çünkü bu kadarından sakınmak imkânsızdır. Şayet muhalefeti çok olursa o takdirde zapt şartı ihlal edilmiş olur ve onun rivâyeti delil gösterilemez. Rivâyetinde karıştırma ve ızdırabın hükmü de böyledir. Eğer bu nadir görülürse zararı olmaz fakat çok görülecek olursa rivâyeti kabul edilmez. (1/50)

فَإِذَا نَحْنُ تَقَصَّيْنَا أَخْبَارَ هَذَا الصِّنْفِ مِنَ النَّاسِ أَتْبَعْنَاهَا أَخْبَارًا يَقَعُ فِى أَسَانِيدِهَا بَعْضُ مَنْ لَيْسَ بِالْمَوْصُوفِ بِالْحِفْظِ وَالإِتْقَانِ كَالصِّنْفِ الْمُقَدَّمِ قَبْلَهُمْ عَلَى أَنَّهُمْ وَإِنْ كَانُوا فِيمَا وَصَفْنَا دُونَهُمْ فَإِنَّ اسْمَ السِّتْرِ وَالصِّدْقِ وَتَعَاطِى الْعِلْمِ يَشْمَلُهُمْ كَعَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ وَيَزِيدَ بْنِ أَبِى زِيَادٍ وَلَيْثِ بْنِ أَبِى سُلَيْمٍ وَأَضْرَابِهِمْ مِنْ حُمَّالِ الآثَارِ وَنُقَّالِ الأَخْبَارِ.

Bizler bu türden olan insanların haberlerini tamamladıktan sonra arkalarından senedlerinde önceki sınıf kadar hıfz ve itkan ile nitelendirilmeyen bazı kimselerin bulunduğu haberleri zikredeceğiz.

Bununla birlikte bunlar izah ettiğimiz hususlarda ötekilerden aşağı iseler de setr ismi, doğruluk ve ilim alışverişinde bulunmaları niteliği şüphesiz ki onları da kapsar. Ata b. es-Sâib, Yezid b. Ebu Ziyad, Leys b. Ebu Süleym ve bunlara benzer âsâr ravileri ile haber nakleden kimseler buna örnektir.

Şerh

Bu türden bütün haberleri naklettiği ile ilgili açıklamaları, bunun ne anlama geldiği ile ilgili görüş ayrılıklarını ve onun bu kitapta bu taahhüdünü yerine getirdiği ya da bunu tamamlayamadan önce vefat ettiği ile ilgili farklı kanaatleri daha önceki fasıllarda kaydetmiş bulunmaktayız. Tercih edilen kanaat onun bu taahhüdünü yerine getirdiğidir. Allah en iyi bilendir.

Ata b. es-Sâib'in künyesi Ebu's-Said'dir. Ebu Yezid, Ebu Muhammed ve Ebu Zeyd olduğu da söylenir. Sakifli (Sekafi) Kûfeli ve tabiindendir. Sika birisi olmakla birlikte ömrünün sonlarında hafızası karışmıştır.

Bu ilmin imamları der ki: Ömrünün sonuna doğru hafızası karışmıştır. Bundan önce kendisinden hadis dinlemiş olanların ondan bu hadis dinlemeleri sahihtir, daha sonra dinlemiş olanların hadis rivâyetleri ise muzdariptir. Önceden hadis dinleyenler arasında Süfyan es-Sevri ve Şube vardır. Daha sonra ondan hadis dinlemişler arasında Cerir, Halid b. Abdullah, İsmail ve Ali b. Âsım gibileri vardır. Ahmed b. Hanbel de böyle demiştir. Yahya b. Maîn de şöyle demektedir: Şube ile Süfyan dışında Ata'dan rivâyet nakledenlerin tamamı hafızasının karışmasından sonra ondan rivâyet nakletmişlerdir. Yine Yahya'dan gelen başka rivâyette şöyle demektedir: Ebu Avane Ata'dan hem sağlıklı iken, hem hafızası karıştıktan sonra hadis dinlemiştir. Bu sebeple onun rivâyet ettiği hadisler delil gösterilmez.

Derim ki: Daha önceki başlıklarda tahlit (karıştırma) ve muhlit (hafızası karışmış olanın) ile ilgili hükümler geçmiş bulunmaktadır.

Yezid b. Ebu Ziyad hakkında da şöyle denilmektedir: Yezid b. Ziyad Kureyşli ve Dımaşklı birisidir. Hafız, o zayıftır demiştir. İbn Numeyr ve Yahya b. Maîn ise bir şey değildir, Ebu Hatim zayıftır, Nesai: Hadisi metruktur, Tirmizi: Hadiste zayıftır, demişlerdir.

Leys b. Ebu Süleym: Büyük çoğunluk zayıf olduğunu belirtmiş ve hafızası karışmış, hadisi muzdariptir, demişlerdir. Hadisi yazılanlardan birisidir, dedikleri gibi, Ahmed b. Hanbel de: O hadisi muzdarip birisidir ama insanlar ondan hadis almışlardır, demiştir. Darakutni ve İbn Adiyy: Hadisi yazılır derken, çoğunluk: Hadisi yazılmaz, demişlerdir. Seleften pek çok kimse onun hadisini yazmamıştır. Ebu Suleym'in adı Eymen'dir, Enes olduğu da söylenmiştir. Allah en iyi bilendir.

فَهُمْ وَإِنْ كَانُوا بِمَا وَصَفْنَا مِنَ الْعِلْمِ وَالسِّتْرِ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ مَعْرُوفِينَ فَغَيْرُهُمْ
مِنْ أَقْرَانِهِمْ مِمَّنْ عِنْدَهُمْ مَا ذَكَرْنَا مِنَ الإِتْقَانِ وَالاِسْتِقَامَةِ فِي الرِّوَايَةِ يَفْضُلُونَهُمْ فِي
الْحَالِ وَالْمَرْتَبَةِ لأَنَّ هَذَا عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ دَرَجَةٌ رَفِيعَةٌ وَخَصْلَةٌ سَنِيَّةٌ أَلاَ تَرَى أَنَّكَ إِذَا
وَازَنْتَ هَؤُلاَءِ الثَّلاَثَةَ الَّذِينَ سَمَّيْنَاهُمْ عَطَاءً وَيَزِيدَ وَلَيْثًا بِمَنْصُورِ بْنِ الْمُعْتَمِرِ وَسُلَيْمَانَ
الأَعْمَشِ وَإِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ فِي إِتْقَانِ الْحَدِيثِ وَالاِسْتِقَامَةِ فِيهِ وَجَدْتَهُمْ مُبَايِنِينَ
لَهُمْ لاَ يُدَانُونَهُمْ لاَ شَكَّ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ بِالْحَدِيثِ فِي ذَلِكَ لِلَّذِي اسْتَفَاضَ عِنْدَهُمْ
مِنْ صِحَّةِ حِفْظِ مَنْصُورٍ وَالأَعْمَشِ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِتْقَانِهِمْ لِحَدِيثِهِمْ وَأَنَّهُمْ لَمْ يَعْرِفُوا مِثْلَ
ذَلِكَ مِنْ عَطَاءٍ وَيَزِيدَ وَلَيْثٍ

Bunlar ilim adamlarına göre her ne kadar sözünü ettiğimiz ilim ve setr halleri ile bilinmekte iseler de (1/4a) kendilerinde rivâyet hususunda belirttiğimiz itkan ve doğruluk (istikamet) bulunan diğer denk ve benzerleri durumları ve mertebeleri itibariyle bunlardan üstündürler. Çünkü bu cihet ilim adamları nezdinde yüksek bir derece ve üstün bir haslettir.

Nitekim adını verdiğimiz Ata, Yezid ve Leys adındaki bu üç zatı hadisi itkan ile rivâyet etmek ve bu husustaki istikamet akımından Mansur b. el-Mutemir, Süleyman A'meş ve İsmail b. Ebu Halid ile karşılaştıracak olursanız onlardan farklı olduklarını, öbürlerinin bunlara yaklaşamadıklarını görürsünüz.

Hadis alimleri arasında bu hususta hiçbir şüphe yoktur çünkü onlar arasında Mansur'un, A'meş'in ve İsmail'in sağlıklı bir şekilde hıfz ettikleri ve hadislerindeki sağlam rivâyet ve titizlikleri meşhur olduğu gibi, Ata, Yezid ve Leys hakkında bilinen hususların benzeri (kusurlarla) bilinmedikleri açıkça görülür. (1/4b)

Şerh

Müslim'in bu şekilde isim vermesi tenkit edilerek şöyle denilebilir: İlim ehlinin âdeti bu gibi hususlarda bir topluluğun adını verecek olurlarsa önce mertebesi itibariyle en yüksek olanı sözkonusu ederler. Mesela ashabtan olanı tabiinden önce, tabiini tabiinin tabiinden önce, daha faziletli olanı daha aşağıdakinden önce zikrederler. Bu husus böyle olduğuna göre şunu belirtelim ki, İsmail b. Ebu Halid tabiinden meşhur birisidir. Enes b. Malik ile Seleme b. el-Ekva'ı görmüş, Abdullah b. Ebu Evfa, Amr b. Hureys, Kays b. Aiz Ebu Kâhil ve Ebu Cuhayfe'den de hadis dinlemiştir. Bunların hepsi de sahabidir (radıyallâhu anhum)

Ebu Halid'in adı Hurmuz'dur, Sa'd olduğu, Kesir olduğu da söylenmiştir.

A'meş ise sadece Enes b. Malik'i görmüştür.

Mansur b. el-Mutemir ise tabiinden değildir. O etbau't-tabiin'dendir. Dolayısıyla öncekileri bunlarla karşılaştıracak olursa İsmail, A'meş ve Mansur diye zikretmesi gerekirdi.

Bu itiraza şöylece cevap verilebilir: Burada maksat onların mertebelerine dikkat çekmek değildir. Dolayısıyla onları sıralarken belli bir ölçüyü gözönünde bulundurmak zorunluluğu da yoktur. Müslim'in öncelikle Mansur'u sözkonusu etmesi de diyaneti ve ibadetindeki üstünlüğünden ötürü olma ihtimali vardır. Çünkü her ne kadar üçü de başkalarından daha ileri iseler de bu hususta o bunların en ileri gelenleri idi, ayrıca Mansur'un hıfzı, itkanı (sağlamlığı) rivâyetinin sebt olması bakımlarından üstünlüğü de sözkonusudur.

Ali İbnu'l-Medini dedi ki: Sika bir ravi sana Mansur'dan hadis nakledecek olursa sen zaten ellerini kısmetle doldurmuş olursun, daha fazlasını istemene gerek yoktur.

Abdurrahman b. Mehdi dedi ki: Mansur Kûfelilerin en sağlam ravisidir.

Süfyan da şöyle demiştir: Ben A'meş'e Kûfelilerden kimden hadis naklettimse mutlaka onu reddederdi ama Mansur'dan dedim mi, susardı.

Ahmed b. Hanbel dedi ki: Mansur, İsmail b. Ebu Halid'den daha sağlam bir ravidir. Yahya b. Maîn dedi ki: A'meş ve Mansur bir araya gelecek olurlarsa sen Mansur'u (rivâyetini) öne geçir.

Ebu Hatim de: Mansur, A'meş'ten daha sağlamdır. O ne rivâyet karıştırır, ne de tedlis yapar demiştir.

Sevri dedi ki: Ben arkamda Kûfe'de hadis ehli adına Mansur'dan daha güveneceğim kimseyi bırakmadım.

Ebu Zur'a dedi ki: İbrahim b. Musa'yı şöyle derken dinledim: Kûfelilerin en sağlam ravisi Mansur sonra Mis'ar'dır.

Ahmed b. Abdullah dedi ki: Mansur Kûfelilerin en sağlam ravisidir. O dosdoğru bir ok gibiydi. Altmış yıl boyunca gündüzleri oruç tutmuş, geceleri namaz kılmıştır. İbadeti, zahidliği, verai, zorlandığı zaman hakimlik görevini kabul etmemesi ve benzeri güzellikleri sayılamayacak kadar çoktur, tamamı zikredilemeyecek kadar da meşhurdur. Allah'ın rahmeti üzerine olsun, Allah en iyi bilendir.

Raviyi lakabı ile zikretmek

Burası bu kitapta çeşitli lakaplara sahip kimselerin sözkonusu edildiği bir yerdir. Bundan dolayı buna dair özlü bir kaideyi sözkonusu edeceğiz. Hadis, fıkıh ve daha başka ilim mütehassısı çeşitli ilim adamları şöyle demişlerdir: Raviyi kendisinin hoşlanmadığı lakabı, niteliği ve nispeti ile zikretmek caizdir. Ancak bundan maksadın onu eksik ve küçük düşürmek değil, tanıtmak olması gerekir. Bu ihtiyaç dolayısıyla cerh edilmeleri (tenkit edilmeleri) caiz görüldüğü gibi, ihtiyaçtan ötürü caiz kabul edilmiştir. Buna örnek A'meş, A'rec, Ahvel, A'ma, Esam, Eşel, Esrem, Zemim, Mefluc, İbn Uleyye (sırasıyla: Gözleri kamaşan, topal, şaşı, kör, sağır, eli çolak, dişi kırık, kötürüm, felçli...) vb. vasıflar buna örnektir. Bu hususta bilinen kitaplar da tasnif edilmiş bulunmaktadır.[318] (1/53)

وَفِي مِثْلِ مَجْرَى هَؤُلاَءِ إِذَا وَازَنْتَ بَيْنَ الأَقْرَانِ كَابْنِ عَوْنٍ وَأَيُّوبَ السَّخْتِيَانِيِّ مَعَ عَوْفِ بْنِ أَبِي جَمِيلَةَ وَأَشْعَثَ الْحُمْرَانِيِّ وَهُمَا صَاحِبَا الْحَسَنِ وَابْنِ سِيرِينَ كَمَا أَنَّ ابْنَ عَوْنٍ وَأَيُّوبَ صَاحِبَاهُمَا إِلاَّ أَنَّ الْبَوْنَ بَيْنَهُمَا وَبَيْنَ هَذَيْنِ بَعِيدٌ فِي كَمَالِ الْفَضْلِ وَصِحَّةِ النَّقْلِ وَإِنْ كَانَ عَوْفٌ وَأَشْعَثُ غَيْرَ مَدْفُوعَيْنِ عَنْ صِدْقٍ وَأَمَانَةٍ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ وَلَكِنَّ الْحَالَ مَا وَصَفْنَا مِنَ الْمَنْزِلَةِ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ

İbn Avn ve Eyyub es-Sahtiyânî ile Avf b. Ebu Cemile ve Eş'as el-Humrani gibi birbirine denk kimseleri karşılaştıracak olursanız yine aynı durumla karşı karşıya kalırsınız. Ayrıca İbn Avn ile Eş'as, Hasan-ı Basrî ve İbn Sirin'in arkadaşlarıdırlar. Aynı zamanda İbn Avn ile Eyyub da onların arkadaşlarıdır. Ancak onlarla bunlar arasında faziletin mükemmelliği ve naklin sıhhati bakımından aralarındaki fark pek büyüktür. Her ne kadar ilim ehli arasında Avf ile Eş'as da doğruluk ve emanet bakımından reddedilmiş kimseler olmasalar dahi derece itibariyle ilim ehline göre durum anlattığımız gibidir.

318 Tehzîbu't-Tehzîb'de belirtildiği üzere A'meş, Süleyman b. Mihran'ın, A'rec, Abdurrahman b. Hürmüz ve başkalarının, Ahvel, Asım, Amir ve başkalarının lakabıdır. Tehzîbu'l-Kemal adlı eserde A'ma lakaplı bir kimse bulamadım. A'ver (bir gözü kör) bir topluluğun lakabı olup, el-Haris b. Harun bunlardan birisidir. Bundan kastı "A'yen" de olabilir. Bu da Ebu Bekr b. Ebi Attab'ın lakabıdır. Esam, Ukbe b. Abdullah'ın, Eşel, Mansur b. Abdurrahman ve başkalarının Esrem, Hakim'in ve Hafız Ebu Bekr Ahmed'in, Zemim, Muhammed b. el-Müsenna Ebu Musa'nın, Mefluc, Abdullah b. Salim'in, İbn Uleyye, İsmail b. İbrahim b. Miksem'in lakabıdır. Bu hususta bağımsız eser yazanlar arasında Ebu Bekr eş-Şirazi, Ebu'l-Fadl el-Feleki, Ebu'l-Velid ed-Debbağ, Ebu'l-Farac b. el-Cevzi de vardır. Bu alanda eser yazanların sonuncuları ise Şeyhu'l-İslam Ebu'l-Fazl İbn Hacer'dir. Onun bu telifi bunların en iyileri, en muhtasar ve en kapsamlı olanlarıdır. Tedribu'r-Ravi'den nakleden Dr. Mustafa Dîb el-Buğa, İmam Nevevi, Müslim Şerhi, I, 44, dn: 1 (Çeviren)

Şerh

İbn Avn'ın adı Abdullah b. Avn b. Ertabân'dır.

es-Sahtiyânî (nispetli Eyyub) hakkında Ebu Ömer b. Abdilberr, et-Temhid adlı eserinde şunları söylemektedir: Eyyub Basra'da deri satardı. Bundan dolayı ona Sahtiyânî (sahtiyan satıcısı) denilmiştir.

Avf b. Ebu Cemile ise Avf el-A'râbî diye bilinir. Kendisi a'râbî (bedevi) birisi idi. Ebu Cemile'nin adı ise Benduye (Bendeveyh) idi. Adının Zeribe olduğu da söylenmektedir.

Ahmed b. Hanbel dedi ki: Avf sika ve salih birisidir. Yahya b. Maîn ve Muhammed b. Said de: Sika birisidir, künyesi Ebu Sehl'dir demişlerdir.

Eş'as'a gelince, o Eş'as b. Abdulmelik Ebu Hâni el-Basrî'dir. Ebu Bekr el-Berkani dedi ki: Ben Darakutni'ye: Eş'as, Hasen'den (rivâyeti hakkında ne dersin) dedim. O: Hepsi de Hasan'dan hadis nakleden üç kişi vardır. Bunların birisi Osman'ın azatlısı Humran'a nispetli el-Humrânî'dir, sika birisidir. Diğeri Eş'as b. Abdullah el-Huddânî'dir, Basrî'dir (Basralıdır). Enes b. Malik ile Hasan'dan rivâyet nakleder, rivâyeti itibar için alınır. Eş'as b. Sevvâr ise Kûfelidir. Onun da rivâyeti itibar için alınır, üçünün en zayıfı da odur.

وَإِنَّمَا مَثَّلْنَا هَؤُلاَءِ فِي التَّسْمِيَةِ لِيَكُونَ تَمْثِيلُهُمْ سِمَةً يَصْدُرُ عَنْ فَهْمِهَا مَنْ غَبِيَ عَلَيْهِ طَرِيقُ أَهْلِ الْعِلْمِ فِي تَرْتِيبِ أَهْلِهِ فِيهِ فَلاَ يُقَصَّرُ بِالرَّجُلِ الْعَالِي الْقَدْرِ عَنْ دَرَجَتِهِ وَلاَ يُرْفَعُ مُتَّضِعُ الْقَدْرِ فِي الْعِلْمِ فَوْقَ مَنْزِلَتِهِ وَيُعْطَى كُلُّ ذِي حَقٍّ فِيهِ حَقَّهُ وَيُنَزَّلُ مَنْزِلَتَهُ. وَقَدْ ذُكِرَ عَنْ عَائِشَةَ - رضى الله تعالى عنها - أَنَّهَا قَالَتْ أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ نُنَزِّلَ النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ. مَعَ مَا نَطَقَ بِهِ الْقُرْآنُ مِنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى (وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ)

Bizim isim vererek bunları misal vermemizin sebebi, bizim bu örneklendirmemizin bir alâmet olması ve ilim adamlarının ilim alanında ehil olan bir kimseyi ne şekilde mertebelendireceklerini bilemeyen bir kimsenin bu belirgin niteliği anlamakla işin içinden çıkabilmesi içindir. Böylelikle değeri yüksek olan birisinin derecesi aşağıya düşürülmemiş, ilimde derecesi düşük olan bir kimse de gerçek konumunun üstüne çıkarılmamış ve her hak sahibine hakkı verilmiş ve herkes layık olduğu konuma yerleştirilmiş olur.

Aişe (radıyallâhu anhâ)'dan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bizlere insanları kendi gerçek konumlarına göre değerlendirmemizi emretti. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim de şanı yüce Rabbimizin: *"Ve her bir bilgi sahibinin üstünde çok daha âlim birisi vardır"* (Yusuf, 76) buyurmaktadır.

Şerh

Bu hadis ile ilgili açıklamalar daha önceki fasıllarda geçmiş bulunmaktadır. Bu hadisin ifade ettiği anlamlar arasında insanların konumlarına ve mertebelerine göre hakları itibariyle de birbirlerinin diğerinden üstün olacakları hususu da vardır. Bu, bazı hükümlerde ya da bunların çoğunda böyledir ama şeriat, hadler ve bilinen benzeri diğer hususlarda aralarında herhangi bir fark görmemiştir. Allah en iyi bilendir.

فَعَلَى نَحْوِ مَا ذَكَرْنَا مِنَ الْوُجُوهِ نُؤَلِّفُ مَا سَأَلْتَ مِنَ الأَخْبَارِ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَأَمَّا مَا كَانَ مِنْهَا عَنْ قَوْمٍ هُمْ عِنْدَ أَهْلِ الْحَدِيثِ مُتَّهَمُونَ أَوْ عِنْدَ الأَكْثَرِ مِنْهُمْ فَلَسْنَا نَتَشَاغَلُ بِتَخْرِيجِ حَدِيثِهِمْ كَعَبْدِ اللهِ بْنِ مِسْوَرٍ أَبِي جَعْفَرٍ الْمَدَائِنِيِّ وَعَمْرِو بْنِ خَالِدٍ وَعَبْدِ الْقُدُّوسِ الشَّامِيِّ وَمُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ الْمَصْلُوبِ وَغِيَاثِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ وَسُلَيْمَانَ بْنِ عَمْرٍو أَبِي دَاوُدَ النَّخَعِيِّ وَأَشْبَاهِهِمْ مِمَّنِ اتُّهِمَ بِوَضْعِ الأَحَادِيثِ وَتَوْلِيدِ الأَخْبَارِ.

İşte sözünü ettiğimiz bu şekillere göre bizler senin bizden Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen haberlere dair eserimizi telif edeceğiz.

Hadis âlimlerince yahut onların çoğuna göre itham edilmiş sayılanların rivâyet ettikleri haberlere gelince, biz onların hadislerini tahriç etmekle uğraşmayacağız. Abdullah b. Misver, Ebu Cafer el-Medâinî, Amr b. Halid, Abdulkuddûs eş-Şamâ, Muhammed b. Said el-Maslûb, Ğıyâs b. İbrahim, Süleyman b. Amr Ebu Davud en-Nehaî ve bunlara benzer hadis uydurmak ve haber düzenlemekle itham olunmuş kimselere gelince;

Şerh

Burada sözü edilenlerin hepsi itham edilmiş, terkedilmiş ve herhangi birisiyle uğraşılmaması gereken bir grup hadis ravisidir. Buna sebep ise ileri derecede zayıf olmaları ve hadis uydurmak ile ün kazanmış olmalarıdır.

Misver, mim harfi kesreli olarak okunur.

Abdulkuddâs da noktalı şın ile Şam'a nispetle eş-Şamî'dir. Doğrusu budur. Kazı İyaz, Müslim ravisi bazı ilim adamlarının bunu noktasız sin (es-Sami) diye zaptettiklerini söylemiş ve bunun hata olduğunu da söylemiştir. Evet, bu nispet onun dediği gibi hatadır. Bunda hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Tam adı Abdulkuddûs b. Habib el-Kulâî eş-Şamî Ebu Said'dir. İkrime'den, Ata'dan ve başkalarından rivâyet nakletmiştir. İbn Ebu Hatim dedi ki: Amr b. Ali el-Fellâs: İlim ehli onun rivâyet ettiği hadisleri terk etmek hususunda ittifak etmişlerdir, demiştir.

İşte Müslim'in burada kastettiği Abdulkuddûs budur. Hadis ravileri arasında adı Abdulkuddûs olan sika bir başka ravi daha vardır ki o da Abdulkuddûs b. el-Haccac Ebu'l-Muğire el-Havlânî eş-Şami el-Hımsî'dir. Bu Safvan b. Amr, Evzai ve başkalarından hadis dinlemiştir. Kendisinden Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Muhammed b. Yahya ez-Zührî, Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî ve büyük imam ve hafızlardan daha başkaları da hadis rivâyet etmiştir.

Ahmed b. Abdullah el-Iclî, Darakutni ve başkaları: O sika biridir demişlerdir. Buhari ve Müslim Sahihlerinde ondan rivâyet nakletmiş bulunmaktadırlar.

Muhammed b. Said el-Maslûb da ed-Dımaşki nispetlidir, künyesi Ebu Abdurrahman'dır. Ebu Abdullah olduğu, Ebu Kays olduğu da söylenmiştir. Nesebi ve adı hakkında çokça ihtilaf edilmiştir. Hakkında onun gibi ihtilaf edilmiş başka birisi olduğunu da bilmiyoruz.

Hafız Abdulgani el-Makdisi kimi hadis âlimlerinden: Onun adı olarak bilinen isimler yüzden fazladır dediğini nakletmektedir. Ebu Hatim er-Razi: Hadisi terkedilmiş birisidir, zındıklığından ötürü öldürülüp, haça gerilmiştir, demiştir.

Ahmed b. Hanbel dedi ki: Onu zındıklığı sebebiyle Ebu Cafer öldürmüştür, hadisleri uydurmadır.

Halid b. Yezid dedi ki: Ben onu şöyle derken dinledim: Güzel bir söz bulursam onun için bir senet uydurmakta bir sakınca görmem.

Gıyâs b. İbrahim'e gelince, o Kûfelidir, künyesi Ebu Abdurrahman'dır. Buhari Tarih'inde: Onu terk etmişlerdir, demektedir.

Süleyman b. Amr Ebu Davud'a gelince, Ebu Davud burada adı Süleyman olanın künyesidir. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.

Mevzu (uydurma) hadis

Mevzu hadise gelince, o uydurulan ve yapay olan demektir. Hadisi uyduran kişi bazen başkasına ait bir sözü alıp onu hadis olarak zikreder, bazen kendiliğinden bir söz uydurur. Uydurmaların çoğunun lafızlarının basit ve tutarsızlığı uydurma olduğuna tanıklık etmektedir. Şunu da bil ki, kasten hadis uydurmak icmada kanaatlerine itibar olunan Müslümanların icmaı ile haramdır. Bid'atçi bir fırka olan Kerramiye ise bu hususta önemsiz bir istisna teşkil eder. Onlar iyiliklere teşvik (terğib), kötülüklerden sakındırmak (terhib) ve zühd hakkında hadis uydurmanın caiz olduğunu kabul etmişlerdir. Zahid diye bilinen bazı cahil kimseler de kendi batıl kanaatlerine göre hayra teşvik hususunda onların yollarını izlemiştir. Bu ise apaçık bir ahmaklık ve en ileri derecede bir bilgisizliktir. Bu kanaate sahip olanların bu kanaatlerini reddetmek için Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Bana kasten yalan uyduran cehennem ateşindeki yerine hazırlansın" buyruğu yeterlidir. Biraz sonra yeri gelince buna dair daha geniş açıklamalarda -yüce Allah'ın izniyle- bulunacağız.

"Haberler düzüp, uydurmak" bunları ortaya koymak ve bunlara ilavelerde bulunmak demektir.

وَكَذَلِكَ مَنِ الْغَالِبُ عَلَى حَدِيثِهِ الْمُنْكَرُ أَوِ الْغَلَطُ أَمْسَكْنَا أَيْضًا عَنْ حَدِيثِهِمْ. وَعَلاَمَةُ الْمُنْكَرِ فِى حَدِيثِ الْمُحَدِّثِ إِذَا مَا عُرِضَتْ رِوَايَتُهُ لِلْحَدِيثِ عَلَى رِوَايَةِ غَيْرِهِ مِنْ أَهْلِ الْحِفْظِ وَالرِّضَا خَالَفَتْ رِوَايَتُهُ رِوَايَتَهُمْ أَوْ لَمْ تَكَدْ تُوَافِقُهَا فَإِذَا كَانَ الأَغْلَبُ مِنْ حَدِيثِهِ كَذَلِكَ كَانَ مَهْجُورَ الْحَدِيثِ غَيْرَ مَقْبُولِهِ وَلاَ مُسْتَعْمَلِهِ.

Aynı şekilde hadisleri çoğunlukla münker yahut yanlış olan kimselerin hadislerini de (1/5b) rivâyet etmekten çekindik.

Bir muhaddisin hadisindeki münkerlik alâmeti: Onun rivâyet ettiği hadis onun dışında kalan hafız ve beğenilip, kabul edilen başka kimselerin rivâyetleriyle karşılaştırıldığı takdirde onların rivâyetlerine muhalif olması ya da hemen hemen onlara hiçbir şekilde uymamasıdır. Eğer hadislerinin çoğunluğu bu şekilde ise onun hadisi terk edilir, makbul değildir ve kullanılmaz.

Şerh:

Merhum Müslim'in sözünü ettiği bu husus muhaddisler nezdinde "münker" diye bilinen hadisin anlamıdır. O bununla merdud, münker hadisi kas-

tetmektedir. Çünkü hadis âlimleri bazen "münker" nitelemesini sika bir ravinin tek başına bir hadisi rivâyet etmesi hakkında da kullanır. Ancak eğer sika, zapt ve itkan sahibi bir ravi ise onun bu rivâyeti merdud, münker bir rivâyet değildir.

"Hemen hemen" ifadesinin anlamı çok az dışında sağlam rivâyetlere uygun düşmemesi demektir. Dilbilginleri (كاد)'nin bir şeye yaklaşmayı anlatmak için kullanıldığını söylerler. Şayet ondan önce bir olumsuz ifade gelmemişse fiilin yapılmasına çok yaklaşılmakla birlikte yapılmamış olduğunu anlatır. Yüce Allah'ın: *"O şimşek neredeyse gözlerini kapıp alıverecek"* (Bakara, 20) buyruğunda olduğu gibi. Eğer ondan önce olumsuz ifade gelmiş ise fiilin bir gecikmeden sonra yapılmış olduğu anlamına gelir. Buna neredeyse yapılmaması anlamı da denilebilir. Yüce Allah'ın: *"Nihayet o ineği boğazladılar fakat az kalsın yapamayacaklardı."* (Bakara, 71) buyruğunda olduğu gibi.

فَمِنْ هَذَا الضَّرْبِ مِنَ الْمُحَدِّثِينَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَرَّرٍ وَيَحْيَى بْنُ أَبِى أُنَيْسَةَ وَالْجَرَّاحُ بْنُ الْمِنْهَالِ أَبُو الْعَطُوفِ وَعَبَّادُ بْنُ كَثِيرٍ وَحُسَيْنُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ ضُمَيْرَةَ وَعُمَرُ بْنُ صُهْبَانَ وَمَنْ نَحَا نَحْوَهُمْ فِى رِوَايَةِ الْمُنْكَرِ مِنَ الْحَدِيثِ. فَلَسْنَا نُعَرِّجُ عَلَى حَدِيثِهِمْ وَلاَ نَتَشَاغَلُ بِهِ .

Abdullah b. Muharrar, Yahya b. Ebu Uneyse, el-Cerrah b. el-Minhâl Ebu'l-Atûf, Abbâd b. Kesir, Huseyn b. Abdullah b. Dumeyra, Ömer b. Sahban ve münker hadisleri rivâyet etmek hususunda onların izledikleri yolu izleyen muhaddisler de bu tür muhaddislerden olup, bizler onların hadisleri üzerinde durmayacak ve onlarla uğraşmayacağız.

Şerh

Abdullah b. Muharrar ismi fethalı ha, biri şeddeli olmak üzere iki ra ile yazılır. Bizim rivâyetimizde ve bizim bölge ahalisinin elindeki asıl nüshalarda bu şekildedir. Doğrusu da budur. Buhari de bunu Tarih'inde, ayrıca Ebu Nasr b. Mâkûlâ, Ebu Ali el-Ğassâni el-Ceyyânî ve daha başka hafızlar da bunu böylece zikretmişlerdir ama Kadı Iyaz'ın zikrettiğine göre hocaları genel olarak bunun (babasının adını) "Muharriz" olarak zikretmişlerdir. Kadı Iyaz der ki: Bu yanlıştır. Doğrusu birincisi olup, adının Abdullah b. Muharrar olduğudur. Âmir oğullarından Cezireli olup, Rakkalı'dır. Ebu Cafer kendisini Rakka kadılığı görevine getirmiştir. Tabilerin tabilerindendir. Hasan, Katade, Zührî, İbn Ömer'in azatlısı Nafi ve daha başka tabiinden de rivâyette bulunmuştur.

Kendisinden de Sevri ve pek çok kimse rivâyette bulunmuştur. Mütekaddimun hafızlar ittifakla onun rivâyetini terk etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel: İnsanlar onun hadisini terk etmişlerdir, demektedir. Başkaları da aynen ve buna yakın sözler söylemişlerdir.

Yahya'nın babası Ebu Uneyse'nin adı ise Zeyd'dir.

Ebu'l-Atûf'un isminde ayn harfi fethalı, tı harfi de ötrelidir.

Burada adı geçen el-Cerrah b. Minhâl ise Cezeri nispetli olup, tabiinden rivâyet nakletmektedir. (1/57) Hakem b. Uyeyne ve ez-Zührî'den hadis dinlemiştir. Kendisinden Yezid b. Harun rivâyette bulunmuştur. Buhari ve başkaları: O hadisi münker birisidir, demişlerdir.

(Ömer b.) Suhbân da sad harfi ötreli, he harfi sakindir. Burada adı geçen Ömer b. Suhbân Eslemli ve Medinelidir. Adının Ömer b. Muhammed b. Suhbân olduğu da söylenir. İttifakla terkedilmiş bir ravidir.

لأَنَّ حُكْمَ أَهْلِ الْعِلْمِ وَالَّذِى نَعْرِفُ مِنْ مَذْهَبِهِمْ فِى قَبُولِ مَا يَتَفَرَّدُ بِهِ الْمُحَدِّثُ مِنَ الْحَدِيثِ أَنْ يَكُونَ قَدْ شَارَكَ الثِّقَاتِ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ وَالْحِفْظِ فِى بَعْضِ مَا رَوَوْا وَأَمْعَنَ فِى ذَلِكَ عَلَى الْمُوَافَقَةِ لَهُمْ فَإِذَا وُجِدَ كَذَلِكَ ثُمَّ زَادَ بَعْدَ ذَلِكَ شَيْئًا لَيْسَ عِنْدَ أَصْحَابِهِ قُبِلَتْ زِيَادَتُهُ

Çünkü bir muhaddisin yalnız kendisinin rivâyet ettiği bir hadis hususunda ilim adamlarının kabul ettikleri bilinen şartı, onun ilim ve hıfz ehli olup, kendilerine güvenilen kimselere rivâyetlerinin bir kısmında ortak rivâyette bulunmuş ve bu hususta onlara uymaya gayret göstermiş olmasıdır. Bunun böyle yaptığı görülecek olup da sonradan o rivâyete başkalarınınkinde olmayan bir fazlalık katarsa yaptığı bu ziyade kabul edilir.

Şerh

-Allah'ın rahmeti üzerine olsun- imam, özlü bir şekilde şunu ifade etmiş olmaktadır: Sika ve zapt sahibi ravinin ziyadesi makbuldür. Şaz ve münker rivâyet ise reddolunur, kabul edilmez.

Onun bu söylediği doğru olan ve hadis, fıkıh ve usul âlimlerinin çoğunlukla kabul ettiği kanaattir. Bu mesele ile ilgili açıklamalar ve bu husustaki görüş ayrılıkları ve buna dair diğer bilgiler bundan önceki başlıklarda geçmiş bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir. (... sikanın ziyadesi ve tek başına rivâyeti...) başlığı.

فَأَمَّا مَنْ تَرَاهُ يَعْمِدُ لِمِثْلِ الزُّهْرِيِّ فِي جَلاَلَتِهِ وَكَثْرَةِ أَصْحَابِهِ الْحُفَّاظِ الْمُتْقِنِينَ لِحَدِيثِهِ وَحَدِيثِ غَيْرِهِ أَوْ لِمِثْلِ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ وَحَدِيثُهُمَا عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ مَبْسُوطٌ مُشْتَرَكٌ قَدْ نَقَلَ أَصْحَابُهُمَا عَنْهُمَا حَدِيثَهُمَا عَلَى الاِتِّفَاقِ مِنْهُمْ فِي أَكْثَرِهِ فَيَرْوِي عَنْهُمَا أَوْ عَنْ أَحَدِهِمَا الْعَدَدَ مِنَ الْحَدِيثِ مِمَّا لاَ يَعْرِفُهُ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِهِمَا وَلَيْسَ مِمَّنْ قَدْ شَارَكَهُمْ فِي الصَّحِيحِ مِمَّا عِنْدَهُمْ فَغَيْرُ جَائِزٍ قَبُولُ حَدِيثِ هَذَا الضَّرْبِ مِنَ النَّاسِ وَاللهُ أَعْلَمُ. قَدْ شَرَحْنَا مِنْ مَذْهَبِ الْحَدِيثِ وَأَهْلِهِ بَعْضَ مَا يَتَوَجَّهُ بِهِ مَنْ أَرَادَ سَبِيلَ الْقَوْمِ وَوُفِّقَ لَهَا وَسَنَزِيدُ - إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى - شَرْحًا وَإِيضَاحًا فِي مَوَاضِعَ مِنَ الْكِتَابِ عِنْدَ ذِكْرِ الأَخْبَارِ الْمُعَلَّلَةِ إِذَا أَتَيْنَا عَلَيْهَا فِي الأَمَاكِنِ الَّتِي يَلِيقُ بِهَا الشَّرْحُ وَالإِيضَاحُ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.

Ama (1/6a) üstünlüğü, gerek onun, gerekse başkalarının hadislerini mükemmel şekilde rivâyet eden hafız ravilerinin çokluğu dolayısıyla Zührî gibi yahut Hişam b. Urve gibi bir zatı gözüne kestirip -ki her ikisinin de ilim adamları nezdindeki hadisleri oldukça yaygın, her ikisinin de ravileri kendilerinden hadislerini çoğunlukla ittifakla rivâyet etmişlerdir- her ikisinden yahut onların birisinden onların rivâyetlerini kendilerinden nakletmiş öğrencilerinden herhangi birisinin bilmediği ve onlar tarafından bilinen sahih hadislerden onlarla ortak bir surette rivâyet etmediği hadislere gelince, bu gibi kimseler tarafından rivâyet edilen hadisleri kabul etmek caiz değildir. Allah en iyi bilendir.

Hadis ve hadis ehli kimselerin izledikleri yolu tutmak isteyen ve buna muvaffak olanlara rehberlik edecek kadarını açıklamış olduk. Yüce Allah'ın izniyle bu kitabın çeşitli yerlerinde illetli haberlere gelecek olursak açıklama ve şerhin uygun düşeceği yerlerde -yüce Allah'ın izniyle- daha etraflı izahlarda bulunacağız. (1/6b)

Şerh

Müslim'in sözünü ettiği bu husus da hakkında ihtilaf edilen hususlardandır. Bu tür rivâyetleri bir araya getirmeden vefat ettiği söylendiği gibi bunu mevcut bu kitabının ilgili bablarında sözkonusu ettiği de söylenmiştir. Yine buna dair etraflı açıklamalar bundan önceki fasıllarda geçti. (bk. Mukaddime'de yer alan Müslim'in şartına uymakla birlikte kitabına zikretmediği hadisler ile ilgili itiraz başlığı) Allah en iyi bilendir.

وَبَعْدُ - يَرْحَمُكَ اللهُ - فَلَوْلاَ الَّذِى رَأَيْنَا مِنْ سُوءِ صَنِيعِ كَثِيرٍ مِمَّنْ نَصَبَ نَفْسَهُ مُحَدِّثًا فِيمَا يَلْزَمُهُمْ مِنْ طَرْحِ الأَحَادِيثِ الضَّعِيفَةِ وَالرِّوَايَاتِ الْمُنْكَرَةِ وَتَرْكِهِمُ الاِقْتِصَارَ عَلَى الأَحَادِيثِ الصَّحِيحَةِ الْمَشْهُورَةِ مِمَّا نَقَلَهُ الثِّقَاتُ الْمَعْرُوفُونَ بِالصِّدْقِ وَالأَمَانَةِ بَعْدَ مَعْرِفَتِهِمْ وَإِقْرَارِهِمْ بِأَلْسِنَتِهِمْ أَنَّ كَثِيرًا مِمَّا يَقْذِفُونَ بِهِ إِلَى الأَغْبِيَاءِ مِنَ النَّاسِ هُوَ مُسْتَنْكَرٌ وَمَنْقُولٌ عَنْ قَوْمٍ غَيْرِ مَرْضِيِّينَ مِمَّنْ ذَمَّ الرِّوَايَةَ عَنْهُمْ أَئِمَّةُ أَهْلِ الْحَدِيثِ مِثْلُ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ وَشُعْبَةَ بْنِ الْحَجَّاجِ وَسُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ وَيَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَهْدِيٍّ وَغَيْرِهِمْ مِنَ الأَئِمَّةِ - لَمَا سَهُلَ عَلَيْنَا الاِنْتِصَابُ لِمَا سَأَلْتَ مِنَ التَّمْيِيزِ وَالتَّحْصِيلِ. وَلَكِنْ مِنْ أَجْلِ مَا أَعْلَمْنَاكَ مِنْ نَشْرِ الْقَوْمِ الأَخْبَارَ الْمُنْكَرَةَ بِالأَسَانِيدِ الضِّعَافِ الْمَجْهُولَةِ وَقَذْفِهِمْ بِهَا إِلَى الْعَوَامِّ الَّذِينَ لاَ يَعْرِفُونَ عُيُوبَهَا خَفَّ عَلَى قُلُوبِنَا إِجَابَتُكَ إِلَى مَا سَأَلْتَ.

İmdi (1/6b) -Allah'ın rahmeti üzerine olasıca- şunu belirtelim ki, eğer bizler muhaddisliğe soyunan birçok kimsenin rivâyet ettikleri zayıf hadisleri ve münker rivâyetleri atıp, doğruluk ve güvenilirlikle tanınmış sika ravilerin naklettikleri sahih ve meşhur hadislerle yetinmek lazım gelirken cahil ve gafil kimselerin arasına attıkları şeylerin birçoğunun münker olduğunu bildikleri ve delilleriyle bunu itiraf ettikleri halde üstelik bu rivâyetleri hadis imamlarından Malik b. Enes, Şu'be b. el-Haccac, Süfyan b. Uyeyne, Yahya b. Said el-Kattan, Abdurrahman b. Mehdi ve diğerlerinin kendilerinden rivâyette bulunmayı zemmettiği yaramayan bir takım kimseler tarafından nakledilmişken yine de hadise karşı giriştikleri çirkin uygulamalarını görmemiş olsaydık, istediğin gibi ayırt etmek ve tahsil etmek bizim için ortaya atılmak kolay bir şey olmazdı.

Fakat bu adamların (1/7a) sana bildirdiğimiz zayıf ve meçhul senedlerle münker haberleri yaymaları, onları kusurlarını bilmeyen avam arasına bırakmaları sebebiyle, senin isteğine olumlu cevap vermek, kalbimize yatkın geldi.

Şerh

Süfyan b. Uyeyne (radıyallâhu anh) ilk olarak burada geçmektedir. Meşhur olan, Süfyan'ın sin harfinin, Uyeyne'nin de ayn harfinin ötreli okunacağıdır.

İbnu's-Sikkît, Süfyan ismini Arapların üç türlü telaffuz ettiklerini zikretmektedir. Sin harfi ötreli, fethalı ve kesralı olarak söylenebilir. Ebu Hatim es-Sahtiyânî ve başkaları da Uyeyne'nin ayn harfinin ötreli ve kesreli olarak söyleneceğini nakletmektedirler. Bunlar Arap bilginlerinin bilinen iki okuyuş şeklidir.

١/١- بَاب وُجُوبِ الرِّوَايَةِ عَنِ الثِّقَاتِ وَتَرْكِ الْكَذَّابِينَ.

1/1- SİKA RAVİLERDEN RİVAYET ETMENİN, YALANCILARI TERKETMENİN VÜCUBU VE RASULULLAH (SALLALLÂHU ALEYHİ VE SELLEM)'E YALAN SÖYLEMEKTEN SAKINDIRMA BABI

وَاعْلَمْ - وَفَّقَكَ اللهُ تَعَالَى - أَنَّ الْوَاجِبَ عَلَى كُلِّ أَحَدٍ عَرَفَ التَّمْيِيزَ بَيْنَ صَحِيحِ الرِّوَايَاتِ وَسَقِيمِهَا وَثِقَاتِ النَّاقِلِينَ لَهَا مِنَ الْمُتَّهَمِينَ أَنْ لاَ يَرْوِيَ مِنْهَا إِلاَّ مَا عَرَفَ صِحَّةَ مَخَارِجِهِ. وَالسِّتَارَةَ فِي نَاقِلِيهِ. وَأَنْ يَتَّقِيَ مِنْهَا مَا كَانَ مِنْهَا عَنْ أَهْلِ التُّهَمِ وَالْمُعَانِدِينَ مِنْ أَهْلِ الْبِدَعِ

-Allah sana başarı ihsan etsin- bil ki rivâyetlerin sahih olanını sakim/hastalıklı olanından, rivâyetleri nakleden sika (güvenilir) ravilerin itham edilenlerin rivâyetlerini birbirinden ayırmayı bilen herkese düşen görev: O rivâyetlerden çıkış yerlerinin sahih, o rivâyetleri nakledenlerin mestur ve önder olduklarının bilinmesi ve itham edilenler ile bid'at ehlinin inatçılarından olanlar tarafından nakledilen rivâyetlerden sakınılmasıdır.

Şerh

Zayıf ve Bid'atçı Ravilerden Rivâyet Almanın Hükmü

"Sahih rivâyetleri hastalıklı olanından, (1/59) sika nakilcilerin itham edilenlerinden..." ifadeleri tekid için tekrar türünden değildir. Bunun dışında bir anlamı vardır çünkü bazı hallerde bir metne dair rivâyetler sahih olmakla birlikte onların bazı senetlerini nakleden kimseler itham edilmiş kimseler olabilirler. O takdirde böyle bir senetle uğraşılmaz.

Bid'at ehlinin inatçılarından nakledilmiş rivâyetlerden sakınılması gerektiğine dair uyarısına gelince, bu da onun izlediği yoldur. Muhaddis, fukaha ve usul âlimlerinin söylediklerine göre bid'ati dolayısıyla küfre giden bid'atçinin rivâyeti ittifakla kabul edilmez.

Bid'atinden ötürü kâfir olmayanın rivâyeti hakkında ise ihtilaf etmişlerdir. Kimileri fasık olduğundan ötürü kayıtsız ve şartsız olarak reddetmiş, onun tevil edici olmasının ona bir faydası olmaz, demişlerdir. Kimileri de böyle bir bid'atçinin rivâyetini -bid'atçinin propagandisti ister olsun, ister olmasın- kendi mezhebini ya da mezhebine mensup olanları desteklemek maksadıyla yalan söylemeyi helal kabul edenlerden birisi olmaması şartıyla mutlak olarak rivâyetini kabul etmişlerdir.

Bu kanaat de mezhep imamımız Şafii'den -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- nakledilmiş bulunmaktadır. Çünkü o şöyle demiştir: Ben heva ehli kimselerin (bid'at mezhebi mensuplarının) şahitliğini kabul ederim. Rafızîlerden olan Hattabiye müstesnâ, çünkü onlar kendileri ile aynı kanaate sahip olanlar lehine yalan şahitlikte bulunmayı doğru kabul ederler.

Kimi ilim adamları da şöyle demiştir: Böyle birisinin rivâyeti eğer bid'atinin propagandasını yapan birisi değilse kabul edilir, propagandasını yapan, onu çağıran birisi ise kabul edilmez. Bu da ilim adamlarından pek çok kimsenin ya da çoğunluğunun görüşüdür, daha itidalli ve sahih olan da budur.

Şafii -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'nin mezhebine mensup bazı kimseler de şöyle demişlerdir: Bid'atinin propagandasını yapmayan bir kimse hakkında Şafii mezhebi mensubu ilim adamları ihtilaf etmişlerdir. Bununla birlikte propagandacının rivâyetinin kabul edilmeyeceğini de ittifakla belirtmişlerdir.

Ebu Hatim b. Hibban şöyle demiştir: Bütün imamlarımız nezdinde propagandacı birisinin rivâyetini delil göstermek kesinlikle caiz değildir. Bu hususta aralarında görüş ayrılığı yoktur. (1/60) Birinci görüş ise oldukça zayıftır.

Gerek Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde, gerekse onların dışındaki diğer hadis imamlarının kitaplarında davetçi olmayan (bid'atinin propagandasını yapmayan) bid'atçilerden birçoğunun rivâyetleri delil gösterilmiştir. Selef de halef de herhangi bir tepki göstermeksizin onların rivâyetlerini kabul etmişler, delil göstermişler, onlardan hadis dinleyip, hadis dinletegelmişlerdir. Allah en iyi bilendir.

وَالدَّلِيلُ عَلَى أَنَّ الَّذِى قُلْنَا مِنْ هَذَا هُوَ اللاَّزِمُ دُونَ مَا خَالَفَهُ قَوْلُ اللهِ جَلَّ ذِكْرُهُ (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ) وَقَالَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ (مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ) وَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ (وَأَشْهِدُوا ذَوَىْ عَدْلٍ مِنْكُمْ) فَدَلَّ بِمَا ذَكَرْنَا مِنْ هَذِهِ الآيِ أَنَّ خَبَرَ الْفَاسِقِ سَاقِطٌ غَيْرُ مَقْبُولٍ وَأَنَّ شَهَادَةَ غَيْرِ الْعَدْلِ مَرْدُودَةٌ وَالْخَبَرُ وَإِنْ فَارَقَ مَعْنَاهُ مَعْنَى الشَّهَادَةِ فِى بَعْضِ الْوُجُوهِ فَقَدْ يَجْتَمِعَانِ فِى أَعْظَمِ مَعَانِيهِمَا

Söylediklerimize aykırı olan kanaat değil de, bizim söylediklerimizin bağlayıcı olduğunun delillerinden birisi de şanı yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: *"Ey iman edenler, eğer bir fasık size bir haber getirirse -bilgisizce bir topluluğa sataşıp da sonra yaptığınıza pişman olmamak için- iyice araştırın."* (Hucurât, 6); *"Razı olduğunuz şahitler (getirin)."* (Bakara, 282) Yine yüce Allah: *"Sizden adaletli iki kimseyi şahit tutun."* (Talâk, 2) İşte sözünü ettiğimiz bu âyet-i kerimeler fasığın haberinin muteber olmayıp, makbul olmadığının ve adaletli olmayan kimsenin şahitliğinin reddedileceğinin delilidir. Haberin manası bazı şekillerinde şahitliğin anlamından ayrılırsa da birçok bakımdan ortak niteliklere sahiptirler.

Şerh

Hadis Rivâyeti İle Şahitlik Arasındaki Farklar

İşte bu Müslim'in pek büyük bir değere sahip ve oldukça fakih olduğunun delillerinden birisidir.

Bil ki haber vermek ve şahitlikte bulunmak bazı nitelikleri itibariyle ortak, bazı niteliklerinde farklıdırlar. Müslüman olmak, akıllı olmak, baliğ olmak, adalet sahibi olmak, mürüvvet (mertlik) gerek işitip gördüğü, gerekse de haberi verip şahitlikte bulunacağı zaman (tahammül ve edâ hallerinde) haber verilecek hususu ve hakkında şahitlikte bulunulacak hususu iyice zapt etmenin şart olması bakımlarından ortaktırlar. Hür olmak, erkek olmak, sayı, töhmet altında bulunmak, aslın varlığı ile birlikte fer'in kabul edilmesi hususlarında ise birbirlerinden ayrıdırlar.

Kölenin, kadının ve bir kişinin verdiği haber kabul edilir. Ravinin hocası demek olan aslın var olması ile birlikte fer (olan rivâyet eden)in rivâyeti kabul edilir.

Buna karşılık bazı yerlerde başkası ile birlikte bulunması halinde kadının şahitliğinin kabulü dışında sözü edilenlerin şahitliği kabul edilmediği gibi, itham altında bulunmak sebebiyle de şahitlik kabul edilmez. Bir kimsenin düşmanı aleyhindeki şahitliği ve kişinin kendisine gelecek bir zararı önleyecek yahut bu yolla kendisine, çocuğuna, babasına menfaat sağlayacak şekildeki şahitliği gibi kişiyi zan ve itham altında bulunduran şahitlikler de kabul edilmez. Âmâ'nın şahitliği hakkında ise görüş ayrılığı vardır. İmam Şafii ile bir kesim bunu kabul etmezken, İmam Malik ile bir diğer kesim kabul etmiştir ama âmâ'nın verdiği haberi ittifakla kabul etmişlerdir.

Şeriatın bu niteliklerde şahitlik ile haber arasında fark gözetmesinin sebebi, şahitliğin özel olması dolayısıyla zan ve itham altında bulunmanın sözkonusu olmasıdır. Verilen haber ise kişinin kendisini de, diğer insanları da genel olarak kapsamına alır, böylelikle zan ve itham ortadan kalkar.

Bu şartlar sözlerine itibar edilen ilim adamlarının kabul ettikleri şartlardır. Bir topluluk bu şartların bir kısmında istisna olarak farklı kanaatlere sahiptir. Mesela bazı usul âlimleri kişinin rivâyeti tahammülü (alması) esnasında buluğa ermiş bulunmayı şart koşmuşlardır. Ancak icma, bu kimselerin kanaatini reddetmektedir. Çünkü büluğ çağında bulunmak sema sırasında değil, rivâyet esnasında muteberdir.

Şafii mezhebine mensup bazı kimseler küçüğün rivâyette bulunmasını ve küçükken yaptığı rivâyetinin kabul edilmesini caiz görmüşlerdir. Ancak mezhep âlimlerinin mutlak olarak bilinen görüşü az önce kaydettiğimiz şekildedir. (1/61)

Rivâyetin Kabulünde Ravi Sayısı Şartı ve Vâhid Haber

Mutezile mezhebine mensup Cubbai ile Kaderiye'ye bağlı bazı kimseler rivâyette sayıyı şart koşmuşlardır. Cubbai: Tıpkı şahitlikte olduğu gibi iki kişinin iki kişiden rivâyette bulunmasının kaçınılmaz olduğunu söylerken, Kaderiye'den bazıları da bütün haberlerde dört kişinin dört kişiden rivâyeti zorunludur, demiştir.

Bütün bu görüşler zayıf, münker ve makbul değildir.

Şer'i nasların delaleti ile akli deliller haber-i vahid ile amel etmenin vücubunu birbirini pekiştirecek bir surette ortaya koymuşlardır. İlim adamları fıkıh ve usul kitaplarında bu hususu delilleri ile ortaya koymuş ve oldukça beliğ bir şekilde de açıklamışlardır. Hadis âlimlerinden ve başkalarından çok sayıda kimse de haber-i vahid ve gereğince amel etmenin vücubuna dair bağımsız eserler yazmış bulunmaktadırlar.

Diğer taraftan adaletin ve müruvvet (mertlik)in şart olduğu şeklindeki sözümüzün kapsamına burada açıklaması uzun sürecek fıkıh kitaplarında bilinen çok sayıda mesele de girmektedir.

إِذْ كَانَ خَبَرُ الْفَاسِقِ غَيْرَ مَقْبُولٍ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ كَمَا أَنَّ شَهَادَتَهُ مَرْدُودَةٌ عِنْدَ جَمِيعِهِمْ وَدَلَّتِ السُّنَّةُ عَلَى نَفْيِ رِوَايَةِ الْمُنْكَرِ مِنَ الأَخْبَارِ كَنَحْوِ دَلاَلَةِ الْقُرْآنِ عَلَى نَفْيِ خَبَرِ الْفَاسِقِ. وَهُوَ الأَثَرُ الْمَشْهُورُ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ «مَنْ حَدَّثَ عَنِّي بِحَدِيثٍ يُرَى أَنَّهُ كَذِبٌ فَهُوَ أَحَدُ الْكَاذِبِينَ».

Fasık bir kimsenin şahitliği bütün ilim adamlarına göre reddedildiği gibi onun verdiği haber de makbul değildir. Sünnet de münker bir haberin rivâyet edilmeyeceğine delildir. Tıpkı Kur'ân-ı Kerim'in fasığın verdiği haberin reddedilmesine dair delil teşkil ettiği gibi. Sünnetten sözünü ettiğimiz delil ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den meşhur olarak nakledilmiş bulunan şu eser (rivâyet)dir:

"Her kim benden yalan olduğu görülen bir hadisi nakledecek olursa o kişi yalancılardan birisidir."

١-.../١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنِ الْحَكَمِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ. ح وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ أَيْضًا حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ شُعْبَةَ وَسُفْيَانَ عَنْ حَبِيبٍ عَنْ مَيْمُونِ بْنِ أَبِي شَبِيبٍ عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ قَالاَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ذَلِكَ.

1-.../1- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti... Semura b. Cündeb'den (1/8a) (H) Bize yine Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti... el-Muğire b. Şube de (Semura ile birlikte) dediler ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) böyle buyurdu.[319]

Şerh

Eser

Müslim'in "meşhur eser" tabirini kullanması muhaddislerin ve başkalarının söyledikleri selefin ve halefin çoğunluğunun ıstılah olarak kabul ettikleri tercih edilen kanaate uygun bir ifadedir. O da "eser" tabirinin kayıtsız şartsız

319 Tirmizi, 2662; İbn Mace, 41; Tuhfetu'l-Eşraf, 11531

olarak rivâyet edilen her bir şey hakkında kullanılmasıdır. Gelen bu rivâyetin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelmesi ya da sahabiden nakledilmesi arasında da bir fark yoktur. Horasan fukahası şöyle demişlerdir: Eser sahabiye izafe edilip ona mevkuf olarak nakledilen rivâyettir. Allah en iyi bilendir.

Hadisin senedinde adı geçenlere gelince, "Muğire" isminin meşhur olan mim harfinin ötreli olduğudur. İbnu's-Sikkit, İbn Kuteybe ve başkaları ise bunun mim harfinin kesreli okunuşu ile de söyleneceğini zikretmektedirler. Muğire b. Şube (radıyallâhu anh) Arap dâhilerinden birisi idi. Künyesi Ebu İsa'dır. Ebu Abdullah ve Ebu Muhammed olduğu da söylenir. 50 yılında vefat etmiştir, 51 yılında vefat ettiğini söyleyenler de vardır. Hendek gazası senesinde Müslüman olmuştur. Onun ile ilgili enteresan haberlerden birisi de onun Müslüman olduktan sonra üç yüz kadın ile evlendiğidir. Bin kadın ile evlendiği de söylenmiştir.

Semura b. Cündeb ise dal harfi ötreli ve fethalı olarak da okunur. Babası ve dedesiyle birlikte ismi Semura b. Cündeb b. Hilâl el-Fezârî'dir. Künyesi Ebu Said'dir, Ebu Abdullah, Ebu Abdurrahman, Ebu Muhammed ve Ebu Süleyman olduğu da söylenir. Kûfe'de Muaviye'nin halifeliğinin son zamanlarında vefat etti. Allah onlara rahmet buyursun.

Burada sözü geçen Süfyan ise Ebu Abdullah künyeli Süfyan es-Sevrî'dir. Daha önce "Süfyan" isminin sin harfinin ötreli olmakla birlikte fethalı ve kesreli de telaffuz edileceği geçmiş bulunmaktadır.

Senette sözü geçen Hakem ise Hakem b. Uteybe'dir. Tabiinin en fakihlerinden ve abidlerinden idi. Allah ondan razı olsun.

Senette geçen Habib'in tam adı Habib b. Ebu Sabit Kays'dır, üstün bir tabiidir. Ebu Bekr b. Ayyaş dedi ki: Kûfe'de dördüncüleri bulunmayan üç kişi vardı. Bunlar Habib b. Ebu Sabit, Hakem ve Ammar'dır. Üçü de fetva verirdi ama Habib'in önünde eğilmeyen kimse yoktu.

Bu rivâyete dair zikredilen bu iki senette[320] sened ilmi bakımından iki incelik bulunmaktadır. Bunların birincisi: Bu iki senedin bütün ravileri her iki sahabi ve Müslim'in hocaları ile bunların aralarında bulunanlar -Şube dışında- Kûfelidirler. Şube ise Vâsıtî sonra da Basrî nispetlidir. Müslim'in Sahih'inde yeri geldikçe -yüce Allah'ın izniyle dikkat çekeceğimiz gibi- göreceğimiz üzere bu türden incelikler oldukça çoktur.

320 İki senedin birincisi tahvil alameti olan H. alametine kadar olan kısım, ikincisi ise ondan sonra zikredilen diğer senettir. (Çeviren)

İkinci incelik: Bu iki senedin her birisinde de başka bir tabiiden rivâyet nakleden bir tabii bulunmaktadır. Bunun örnekleri de pek çoktur. Bazen üç tabiinin birbirinden rivâyet naklettiği de olur. Bu da aynı şekilde çoktur ama birincisinden daha azdır. Yeri geldikçe bunların çoğuna da dikkat çekeceğiz. Dört tabiinin birbirinden rivâyet naklettiği de görülmüştür ama bu oldukça azdır. Aynı şekilde bunun bir benzeri ashab-ı kiram'ın rivâyetlerinde de görülmüştür. Bir sahabinin, bir sahabiden rivâyeti çoktur, üç sahabinin birbirinden rivâyeti ve dört sahabinin birbirinden rivâyeti de az olmakla birlikte vardır. Ben ashab ve tabiinin rubai (dörtlü) ravilerini Sahih-i Buhari'nin şerhinin baş taraflarında senedleriyle ve birtakım yolları ile bir araya getirmiş bulunmaktayım.

Abdurrahman b. Ebu Leylâ: Tabiinin büyüklerindendir. Abdullah b. Hâris dedi ki: Onun gibisini doğuran bir kadın bilmiyorum. Abdulmelik b. Umeyr de şöyle demiştir: Ben aralarında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından birkaç kişinin de bulunduğu bir halkada Abdurrahman b. Ebu Leyla'yı gördüm. Onun hadisini dikkatle dinliyor, kulak veriyorlardı. Bunlar arasında Berâ b. Âzib de vardı.

83 yılında vefat etti. İbn Ebu Leyla'nın adı Yesâr'dır. Bilal, Buleyl ve Davud olduğu söylendiği gibi, adı tam olarak bilinmemektedir, de denilmiştir. Ebu Leyla sahabidir, Sıffin'de Ali (radıyallâhu anh) tarafında savaşırken öldürüldü. Fıkıh kitaplarında adı tekrar tekrar geçen ve bilinen bir mezhebin sahibi olan fakih İbn Ebu Leyla'nın adı ise Muhammed'dir. O burada sözünü ettiğimiz Abdurrahman'ın oğludur. Hadis âlimlerine göre zayıf birisidir. Allah en iyi bilendir.

Ebu Bekr b. Ebu Şeybe'nin adı da Abdullah'tır. Müslim hem ondan, hem onun kardeşi Osman'dan çokça rivâyet nakletmiştir ama Ebu Bekr'den rivâyeti daha çoktur. Her ikisi de aynı zamanda Buhari'nin de şeyhi (üstadı)dirler. İkisinin de nispetleri dedelerinedir. Babalarının adı ise Muhammed b. İbrahim b. Osman b. Huvâstî'dir. Ebu Şeybe'nin oğulları Ebu Bekr ve Osman'ın adı Kasım olan bir diğer kardeşleri daha vardır ki onun sahihte rivâyeti yoktur. Kendisi zayıf bir ravi idi.

Ebu Şeybe'nin adı İbrahim b. Osman olup, Vasıt şehrinin kadısı idi. O da zayıf olduğu ittifakla kabul edilmiş bir ravidir. Ebu Şeybe'nin oğullarının babası olan ve onun oğlu Muhammed ise Fars Kadısı idi. Kendisi sika bir ravi idi. Bunu Yahya b. Main ve başkaları ifade etmiştir. Ebu Şeybe onun oğlu ve oğlunun oğullarının Abslı oldukları da söylenir. Ebu Bekr ve Osman oldukça

üstün iki hadis hafızıdırlar. Ebu Bekr'in meclisinde 30 bine yakın hadis ravisi bir araya gelip toplanmıştır. Kendisi Osman'dan daha üstün ve daha ileri derecede hafızdı. Osman ise yaşça ondan büyüktü. Osman 239 yılında uzun bir ömürden sonra vefat etmiştir. Ebu Bekr'in vefat tarihi ise 235'tir. Ebu Bekr ile ilgili hoş hadiselerden birisi de Ebu Bekr el-Hatib el-Bağdadi'nin zikrettiği şu olaydır: Ebu Bekr b. Ebu Şeybe, Vâkidi'nin kâtibi Muhammed b. Sa'd ile Yusuf b. Yakub Ebu Amr en-Neysaburi'den de rivâyette bulunmuştur. Her ikisinin vefatı arasında ise 108 yahut 107 yıl kadar bir süre vardır. Allah en iyi bilendir.

Müslim'in hadisin metnini önce zikredip sonra da "bize Ebu Bekr tahdis etti" deyip, arkasından iki sahabiye kadar ulaşan iki senedini zikrederek: "Dediler ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) böyle dedi" şeklindeki rivâyetine gelince, şüphesiz ki böyle bir rivâyet caizdir. Bundan önceki fasıllarda buna ve bununla ilgili hususlara dair açıklamaları kaydetmiş bulunmaktayız.[321] Allah en iyi bilendir.

Bu hadisin isnadı ve ravilerinden bazılarının durumu ile ilgili olarak kısaca zikredeceklerimiz bunlardır. Asıl maksadımız bu olmamakla birlikte burası onların adının ilk geçtiği yer olduğundan sadece işaret etmekle yetindik.

Yalan Hadis Uydurmak

Hadisin metnine gelince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Yalan olduğu görülen... o da yalancılardan birisidir" buyruğu ile ilgili olarak Kadı Iyaz şöyle demektedir: Bu hadiste bizim aramızda bilinen rivâyeti çoğul olarak "yalancılar" şeklinde olduğudur. Ebu Nuaym el-Asbahani "el-Mustahrac ala Sahih-i Müslim"de bunu Semura'nın naklettiği bir hadis olarak rivâyetinde "iki yalancıdan birisi" anlamını verecek şekilde be harfi fethalı ve nun harfi de kesreli olmak üzere tesniye (ikil) rivâyet etmiştir. Bu okuyuşa da böyle bir yalan sözü rivâyet edenin bu yalanı ilk olarak başlatana ortak olacağını söyleyerek delillendirmiştir.

Sonra bu hadisi Ebu Nuaym, Muğire'nin rivâyeti olarak: "Yalancılardan yahut iki yalancıdan birisi" diye şek (şüphe) ile hem tesniye, hem çoğul olarak rivâyet etmiştir. Bazı imamlar "(يرى): Gör(ül)en" fiilinin ye harfinin fethalı olarak okunmasının da caiz olduğunu söylemişlerdir. (O takdirde anlamı edilgen fiil olarak değil, etken fiil olarak: gören olur). Bu da açıkça anlaşılan ve güzel bir okuyuştur. Ye harfini ötreli okuyanların bu okuyuşunun anlamı

321 Bk. Bir hadisi iki ayrı senetle rivâyet etmeye dair başlık.

ise, zannedilirse demektir. Fethalı okuyanın anlamı ise açıktır. Bu da bilirse, bilerek demek olur. Bunun da zannederse anlamında olması da mümkündür çünkü "görmek" fiilinin "zannetmek" anlamında kullanıldığı da nakledilmiştir. Burada böyle bir kaydın sözkonusu edilmesi bunu nakleden kimsenin ancak yalan olduğunu bildiği ya da zannettiği bir sözü rivâyet etmesi halinde günahkâr olmasının sözkonusu olacağından dolayıdır. Yalan olduğunu bilmediği ve sanmadığı bir sözü rivâyet etmesinde ise bir vebal yoktur. İsterse ondan başka bir kimse onu yalan sansın yahut öyle bilsin.

Hadisteki fıkhî hükümlere gelince: Hadiste yalanın ve yalan söylemeye kalkışmanın ağır bir vebal olduğu, naklettiği rivâyetin yalan olduğunu ağırlıklı olarak zanneden kimsenin bunu rivâyet etmesi halinde yalancı olacağı ifade edilmektedir. Olmadık bir şeyi haber verdiği halde nasıl yalancı olmasın ki![322]

٢/٢- باب فِى التَّحْذِيرِ مِنَ الْكَذِبِ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ

2/2- RASULULLAH (SALLALLÂHU ALEYHİ VE SELLEM)'E YALAN SÖYLEMENİN AĞIR BİR VEBAL OLDUĞU BABI

٢-١/- وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى وَابْنُ بَشَّارٍ قَالاَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ رِبْعِيِّ بْنِ حِرَاشٍ أَنَّهُ سَمِعَ عَلِيًّا ﷺ يَخْطُبُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «لاَ تَكْذِبُوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ مَنْ يَكْذِبْ عَلَيَّ يَلِجِ النَّارَ».

2-1/1- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe de tahdis etti... Şube'den.

(H) Bize Muhammed b. el-Müsennâ ve İbn Beşşâr da tahdis edip dediler ki... Bize Şube, Mansur'dan tahdis etti. O Rib'î b. Hirâş'dan tahdis ettiğine göre o Ali (radıyallâhu anh)'ı hutbe verip, şöyle derken dinlemiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Benim adıma yalan uydurmayın çünkü benim adıma yalan uyduran cehenneme girer."*[323]

---

322 Yüce Allah'ın izniyle birazdan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yalanın gerçek mahiyetinin ne olduğunu ve ona yalan söylemek ile ilgili olanları açıklayacağız.

323 Buhari, 106; Tirmizi, 2660, 3715 (uzunca); İbn Mace, 31; Tuhfetu'l-Eşraf, 10087

Şerh

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e Yalan Uydurmanın Ağır Vebal Olduğu Babı

Bu babta "Benim adıma yalan uydurmayın çünkü benim adıma yalan uyduran kişi cehenneme girer." Diğer rivâyette (3 no'lu hadis) de: "Kasten bana yalan uyduran cehennemdeki yerine hazırlansın." Bir başkasında (4) "kasıtlı olarak bana yalan uyduran" bir diğerinde: (5) "Şüphesiz benim adıma yalan uydurmak herhangi bir kimse adına yalan uydurmak gibi değildir. Kasten bana yalan uyduran bir kimse cehennemdeki yerine hazırlansın" şeklindedir.

Bu hadisin senedlerine gelince "Ğunder" ismi ğayn ötreli, nun sakin, dal harfi fethalıdır. Bu isimde meşhur olan okuyuş şekli budur. Cevheri Sihah'ında Ğunder ve Ğundur denileceğini ifade etmektedir. Adı Muhammed b. Cafer el-Huzlî'dir. Huzeyl oğullarının azatlısı olup Basralı Ebu Abdullah künyelidir. Künyesinin Ebu Bekr olduğu da söylenir. Ğunder bir lakaptır, bu lakabı kendisine İbn Cureyc vermiştir.

Bizim Ubeydullah b. Aişe'den rivâyetimize göre o Bekr b. Külsum es-Sülemi'den şöyle dediğini nakletmektedir: İbn Cureyc Basra'ya yanımıza geldi. Ahali onun etrafında toplandı, Hasan-ı Basrî'den bir hadis nakletti. Ahali onun bu rivâyetine karşı çıktı. İbn Aişe dedi ki: İşte İbn Cureyc o gün kendisine Ğunder adını verdi çünkü Ğunder kendisine çokça itiraz edince İbn Cureyc ona: Sus ey Ğunder, dedi çünkü Hicaz ahalisi kötülüğü körükleyen kimselere "Ğunder" derler.

Ğunder'in ilginç hallerinden birisi de -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- elli yıl boyunca bir gün oruç tutup, bir gün tutmamayı sürdürmesidir. 193 yılında Zülkade ayında vefat etti. 194 yılında vefat ettiği de söylenmiştir. (1/65)

Senedinde Rib'î b. Hirâş da vardır. Ra ve hı harfleri kesrelidir. Mukaddimede son fasılda Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde onun dışında ismi noktasız ha ile başka bir ravinin olmadığını, diğerlerinin ise noktalı hı ile olduğunu belirtmiş idik. Rib'i b. Hirâş b. Cahş, Abs oğullarından olup Kûfelidir. Künyesi Ebu Meryem olup ölümünden sonra konuşan Mesud'un kardeşidir. Her ikisinin de kardeşinin adı Rabî'dir. Rib'î tabiinin büyüklerinden ileri gelen birisidir. Asla yalan söylememiştir. Ölümden sonra akıbetinde nereye gideceğini bilinceye kadar gülmeyeceğine yemin etmiş ve ancak ölümünden sonra güldüğü tespit edilmişti. Kardeşi Rabî' de aynı şekilde cennette mi yoksa ce-

hennemde mi olacağını bilinceye kadar gülmeyeceğine yemin etmişti. Onun cenazesini yıkayan kişi: Teneşiri üzerinde biz onu yıkayıp bitirinceye kadar gülümseyip durdu, demiştir.

Rib'i 101 yılında vefat etti. 104 yılında vefat ettiği söylendiği gibi Haccac'ın valiliği döneminde vefat ettiği de söylenmiştir. Haccac da 94 yılında vefat etmiştir.

٣-٢/٢- وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ - يَعْنِي ابْنَ عُلَيَّةَ - عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّهُ قَالَ إِنَّهُ لَيَمْنَعُنِي أَنْ أُحَدِّثَكُمْ حَدِيثًا كَثِيرًا أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ «مَنْ تَعَمَّدَ عَلَيَّ كَذِبًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ».

3-2/2- Bana Zuheyr b. Harb da tahdis etti. Bize İsmail -yani b. Uleyye- tahdis etti... Enes b. Malik dedi ki: Size çokça hadis nakletmeme engel olan husus, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurmuş olmasıdır: *"Kim kasten benim aleyhime yalan uyduracak olursa cehennemdeki yerine hazırlansın."* (1/8b)[324]

Şerh

Müslim'in "bize İsmail -yani İbn Uleyye- tahdis etti" ifadesinde "yani" demesinin sebebi naklettiği rivâyette "İbn Uleyye" bulunmadığından kendisi "yani" lafzını eklemiştir. Mukaddimedeki fasıllarda buna dair açıklamalar geçmiş ve bundan maksadın ne olduğunu orada açıklamış idik. "Uleyye" İsmail'in annesidir. Babası, İbrahim b. Sehm b. Miksem el-Esedî'dir. Esed nispeti Huzeyme'nin Esed kolunadır. Onların azatlısıdır. İsmail'in kendisi Basralı'dır, aslı da Kûfe'dendir. Künyesi Ebu Bişr'dir.

Şube dedi ki: İsmail b. Uleyye, fukahanın reyhanı, muhaddislerin efendisidir. Muhammed b. Sa'd dedi ki: Uleyye, İsmail'in annesidir. O da Şeyban oğullarının azatlısı Hassan kızı Uleyye olup, aklı başında, dirayetli bir kadın imiş. Salih el-Murri ve ondan başka Basra'nın ileri gelenleri ile fukahasından olan kimseler onun evine gider, o da onların bulunduğu yere çıkar, onlarla konuşur, onlara soru sorardı.

İsmail b. Uleyye ile ilgili hususlardan birisini de Hatib Bağdadi şöylece sözkonusu etmektedir: İsmail b. Uleyye'den İbn Cureyc ve Musa b. Sehl el-Vişâ hadis nakletmiş bulunmaktadır. Bu ikisinin vefatları arasında 129 yıl vardır.

324 (Kütüb-i Sitte arasında) yalnız Müslim rivâyet etmiştir. Tuhfetu'l-Eşraf, 1002

127 yıl olduğu da söylenmiştir. (Hatib devamla) dedi ki: Yine İbn Uleyye'den, İbrahim b. Tahman hadis nakletmiştir. Onun vefatı ile el-Vişâ'nın vefatı arasında ise 120 yıl vardır. 125 yıl olduğu da söylenmiştir. İbn Uleyye'den Şube de hadis rivâyet etmiştir. Onun vefatı ile el-Vişâ'nın vefatı arasında ise 118 yıl vardır. Yine İbn Uleyye'den, Abdullah b. Vehb de hadis rivâyet etmiştir. Onun vefatı ile el-Vişâ'nın vefatı arasında ise 81 yıl vardır. el-Vişâ ise 298 yılı Zülkade ayının cumaya rastlayan birinci günü vefat etmiştir.

٤-٣/٣- وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ الْغُبَرِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ أَبِى حَصِينٍ عَنْ أَبِى صَالِحٍ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «مَنْ كَذَبَ عَلَىَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ».

4-3/3- Bize Muhammed b. Ubeyd el-Ğubarî de tahdis etti... Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kasten benim aleyhime yalan uyduran kimse cehennemde kalacağı yere hazırlansın."*[325]

Şerh

Senetteki "Muhammed b. Ubeydullah el-Ğubarî"deki "el-Ğubarî", Bekr b. Vâil oğulları arasında bilinen bir kabilenin atası olan "Ğuber"e nispettir. Sözünü ettiğimiz Muhammed Basralıdır.

Ebu Avane'nin adı, Vaddâh b. Abdullah el-Vâsıtî'dir.

Ebu Hasîn isminin ha harfi fethalı, sad kesreli okunacağı daha önceki fasıllarda geçmiş bulunmaktadır. Orada belirttiğimiz üzere Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde benzeri isimde başka bir ravi yoktur. Onun dışında aynı harflerle isimleri yazılanların ismi ise ha ötreli, sad fethalı olmak üzere Husayn şeklindedir. Bundan tek istisna ise dat harfi ile yazılan "Hudayn b. el-Münzir"dir.

Ebu Hasîn'in adı Osman b. Asım el-Esedî el-Kûfî'dir, tabiindendir.

Ebu Salih ise es-Semmân diye bilinir. ez-Zeyyât da denilir. Adı Zekvân'dır. Kendisi Kûfe'ye zeytinyağı ve yağ getirirdi. Aslen Medineli'dir. 101 yılında vefat etmiştir. Her birisi "Ebu Salih" diye anılan onun derecesinde ve ona yakın birkaç kişi daha vardır.

Ebu Hureyre, bu künyeyi alan ilk kişidir. Onun ve babasının adı hakkında yaklaşık otuz farklı görüş vardır. Bunların en sahih olanları ise Abdurrahman b. Sahr olduğudur. Ebu Ömer b. Abdilberr dedi ki: Bu hususta

---

325 Buhari, 110 ve 6197 -uzunca-; Tuhfetu'l-Eşraf, 12852

çokça ihtilaf edildiğinden ötürü bana göre kendisine itimat edilecek sahih bir rivâyet yoktur. Bundan Abdullah ve Abdurrahman müstesnâdır. Müslüman olduktan sonraki ismi hususunda kalbin daha çok yattığı bu isimlerdir. (İbn Abdilberr devamla) dedi ki: Muhammed b. İshak dedi ki: Adı Abdurrahman b. Sahr'dır. (İbn Abdilberr) dedi ki: İşte isimlere ve künyelere dair eser tasnif etmiş bir kısım ilim adamı buna itimat etmiştir.

Hakim Ebu Ahmed de böyle demiştir: Onun ismi hususunda bize göre en sahih kanaat Abdurrahman b. Sahr olduğudur.

Ona "Ebu Hureyre" künyesinin veriliş sebebine gelince, küçükken kendisiyle oynadığı küçük bir kedisi varmış. Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'ın pek büyük bir menkıbesi bulunmaktadır. O da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den en çok rivâyeti bulunan sahabinin kendisi olmasıdır. İmam, hafız Bakiy b. Mahled el-Endelusi Müsned'inde Ebu Hureyre'nin 5374 hadisini rivâyet etmektedir. Ashab-ı Kiram (radıyallâhu anh) arasında bu kadar hadis rivâyeti bulunanı da, buna yaklaşanı da yoktur.

İmam Şafii -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Ebu Hureyre kendi zamanında hadis rivâyet edenlerin en hafızıdır. Ebu Hureyre'nin Medine'nin Zulhuleyfe mıntıkasında kaldığı bir evi vardı. 59 yılında 78 yaşında Medine'de vefat etti. Baki'de defnedildi. Aişe (radıyallâhu anhâ) da ondan kısa bir süre önce vefat etmişti. Ebu Hureyre de onun cenaze namazını kıldırmıştı. Ebu Hureyre'nin 57 yılında vefat ettiği söylendiği gibi 58 yılında vefat ettiği de söylenmiştir. Doğrusu 59 yılında vefat ettiğidir. Kendisi Suffe'de yaşayan ve oranın müdavimlerinden idi. Ebu Nuaym, Hilyetu'l-Evliya adlı eserinde: Ebu Hureyre Suffa'da yaşayanların arifi (onların temsilcisi) ve orada kalanların en ünlüsüdür. Allah en iyi bilendir.

Hadisin metnine gelince, son derece sahih, pek muazzam bir hadistir, mütevatir olduğu dahi söylenmiştir. Ebu Bekr el-Bezzar Müsnedinde bu hadisi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ashab-ı kiram da (radıyallâhu anhum) kırka yakın kişinin rivâyet ettiğini belirtmektedir. İmam Ebu Bekr es-Sayrafî de Şafii'nin Risalesini şerhinde -Allah ikisine de rahmet buyursun- bu hadisin merfu olarak altmış sahabiden daha fazla kişiden rivâyet edildiğini nakletmektedir. Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Mende ise bu hadisi rivâyet edenlerin isimlerini zikretmiş ve onların yetmiş sekiz kişiye kadar vardıklarını tespit etmiş, sonra da: Ve daha başkaları da bunu rivâyet etmiştir, demiştir.

Kimi hadis hafızı bunun altmış iki sahabiden rivâyet edildiğini belirtmektedir. Bunların arasında cennetlik olduklarına tanıklık edilmiş aşere-i mübeşşere de vardır. Ayrıca şunu eklemektedir: Aşere-i mübeşşere'nin tamamının

bundan başka ittifakla rivâyet ettikleri bir hadis bilinmemektedir. Yine altmıştan daha fazla sahabi tarafından rivâyet edilen bunun dışında bir hadis de bilinmemektedir.

Hatta kimisi bunu ashabtan iki yüz kişi rivâyet etmiştir demiş ve bunun daha fazlasını söyleyenler de olmuştur.

Buhari ve Müslim bu hadisi Sahihlerinde ittifakla Ali, Zubeyr, Enes, Ebu Hureyre ve başkalarından tahriç etmişlerdir.

el-Cem'u beyne's-Sahihayn adlı eserin müellifi Ebu Abdullah el-Humeydî'nin Enes'in rivâyet ettiği hadisi Müslim'in tek başına naklettiği münferid rivâyetler arasında zikretmesi ise doğru değildir çünkü her ikisi de bunu ittifakla rivâyet etmişlerdir. Allah en iyi bilendir.

Hadisin lafzına gelince, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Cehennemdeki yerine hazırlansın" buyruğu hakkında ilim adamları oraya yerleşsin, konaklasın anlamında olduğunu söylemişlerdir. Cehennemdeki yerini edinsin diye de açıklanmıştır. Hattâbî dedi ki: Bunun asıl anlamı develerin çöktüğü yer ile alakalıdır. Diğer taraftan bunun emir lafzı ile yapılmış bir (bed)dua olduğu da söylenmiştir. Yani Allah onu böyle bir yere koysun, yerleştirsin demektir. "Cehenneme girsin" ifadesi de böyledir. Bunun emir lafzında haber olduğu da söylenmiştir. Yani: Böyle bir kişiye cehennemde kalacağı yere gitmesi vacip olmuştur. O halde kendisini buna alıştırsın. Bu manaya "cehenneme girsin/boylasın" şeklindeki diğer rivâyet de delildir. Bir başka rivâyette ise: "Onun için cehennemde bir ev bina edilir" denilmektedir.

Hadisin manasına gelince, işte böyle birisinin cezası budur, bu ceza ile cezalandırılabilir, kerim olan Allah onu af da edebilir. Kesin olarak cehenneme gireceği söylenmez.

İşte küfrün dışındaki bütün büyük günah sahipleri hakkında yapılmış cehennem tehdidine dair bütün rivâyetlerin durumu budur. (1/68) Bütün bu gibi günahlar ile ilgili yapılmış tehditler hakkında bu kişinin cezası budur, bu cezayı görebilir de, affedilebilir de. Ayrıca cezalandırılıp da cehenneme konulacak olursa ebediyen orada bırakılmaz. Yüce Allah'ın lütuf ve rahmeti ile oradan çıkması kaçınılmazdır. Tevhid üzere ölmüş hiçbir kimse cehennem ateşinde ebedi kalmaz. Bu ehl-i sünnet tarafından ittifakla kabul edilmiş temel bir kuraldır, yüce Allah'ın izniyle biraz sonra iman bölümünde bunun delilleri gelecektir.

Yalan: Mezhebimize mensup kelam âlimlerine göre bir şey hakkında gerçek durumunun hilafına -kasten ya da yanılarak- haber vermektir. Ehl-i

sünnet mezhebine göre yalan budur. Mutezile ise bunun kasten olması şarttır, demişlerdir. Bu hadislerin hitap delili ise bizim lehimizedir çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) yalanı kasten yapmakla kayıtlamış bulunmaktadır çünkü yalan söylemek kasten de olabilir, yanılarak da olabilir. Bununla birlikte icma ve Kitap ve Sünnette meşhur olan naslar unutanın ve yanlışlık yapanın günah kazanmasının sözkonusu olmadığı hususunda birbiriyle uyumlu ve biri diğerini güçlendirecek şekilde gelmiş bulunmaktadır. Buna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) eğer mutlak olarak yalan söylemeyi sözkonusu etmiş olsaydı, unutanın da aynı şekilde günahkâr olacağı düşünülebilirdi. Bundan dolayı bunu (kasti olmak) ile kayıtlamış bulunmaktadır. Mutlak olarak gelmiş rivâyetler de kasti olmakla kayıtlanarak gelmiş bulunan rivâyetlere göre yorumlanır. Allah en iyi bilendir.

Hadisten Çıkan Sonuçlar

Şunu da bilelim ki bu hadis çeşitli faydalı hususları ve birtakım kuralları kapsamaktadır:

1- Ehl-i sünnetin, yalan, bir şey hakkında bulunduğu durumun hilafına -kasten olsun, yanılarak olsun- haber vermeyi kapsar şeklindeki kuralını tespit etmektedir.

2- Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) adına yalan söylemek, büyük çapta bir haramdır ve bu pek büyük bir hayâsızlık ve helak edici büyük bir günahtır. Bununla birlikte böyle bir yalan söylemeyi helal kabul etmedikçe bundan dolayı kişi kâfir olmaz. Çeşitli taifelere mensup ilim adamlarının meşhur kanaati budur.

Mezhebimiz mensubu imamlarından birisi olan İmamu'l-Harameyn Ebu'l-Meali'nin babası Şeyh Ebu Muhammed el-Cuveynî şöyle diyor: Bir kimse Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) aleyhine kasten yalan uydurmak ile kâfir olur. İmamu'l-Harameyn babasının bu görüşünü nakletmekte ve derslerinde: Kasten Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) adına yalan uyduran kimse kâfir olur ve kanının akıtılması hederdir, dediğini nakletmektedir. Bununla birlikte İmamu'l-Harameyn bu görüşün zayıf olduğunu belirterek şunları söylemiştir: Bizim mezhep âlimlerimizden böyle bir görüş ortaya atanı görmedim. Bu büyük bir yanlışlıktır, doğrusu da bizim az önce kaydettiğimiz cumhurun kanaatidir. Allah en iyi bilendir.

Diğer taraftan bir tek hadiste dahi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) adına kasten yalan söyleyen bir kimsenin fasık olduğuna hükmedilir ve bütün rivâyetleri reddedilir, bütün rivâyetlerinin delil gösterilmesi de artık batıl olur.

Eğer tövbe eder de, samimi bir şekilde tövbesine bağlı kalırsa ilim adamlarından bir topluluk -Ahmed b. Hanbel, Buhari'nin hocası ve İmam Şafii'nin arkadaşı Ebu Bekr el-Humeydi, Şafii mezhebimize mensup fukâhâdan aralarında usul ve furûda ileri geçmiş muteber kimselerden olan Ebu Bekr es-Sayrafi'nin de bulunduğu- bir topluluk bu hususta tövbesinin herhangi bir etkisinin olmayacağını, ebediyen rivâyetinin kabul edilmeyeceğini, aksine her zaman için cerh edilmiş bir ravi olarak kalmaya devam edeceğini söylemişlerdir.

Hatta Ebu Bekr es-Sayrafi mutlak bir ifade kullanarak şöyle demiştir (1/69): Aleyhine tespit ettiğimiz bir yalan sebebiyle nakilcilerden haberini düşürüp, itibar etmediğimiz herbir kimsenin ortaya çıkacak herhangi bir tövbesi dolayısıyla haberini tekrar kabul etme cihetine gitmeyiz. Naklini zayıf kabul ettiğimiz bir kimsenin artık bundan sonra (rivâyetini) kabul etmemiz mümkün değildir. İşte bu, rivâyetin ve şahitliğin ayrıldığı hususlardandır.

Ben bu kanaate sahip olanların lehine herhangi bir delil görmüş değilim. Bunun sebep olacağı fesadın büyüklüğü sebebiyle Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) adına yalan uydurmaktan ileri derecede sakındırmak ve vebalinin ağırlığına dikkat çekmek maksadıyla söylendiği şeklinde yorumlanması mümkündür. Çünkü böyle bir şey kabul edilecek olursa kıyamet gününe kadar devamlı bir şeriat halini alır. Oysa başkasının adına yalan uydurmak ve şahitlikte yalan söylemek böyle değildir. Bunların sebep olacağı kötülük sınırlıdır, genel değildir.

Derim ki: Bu imamların zikrettikleri bu kanaat zayıftır, şer'i temel kurallara aykırıdır. Tercih edilen ise böyle bir durumda bu kimsenin tövbesinin sahih olacağını kesin olarak kabul edip, bilinen şartları ile sahih bir şekilde tövbe ettiği ortaya çıktıktan sonra rivâyetlerinin kabul edileceğidir. Sözkonusu bu şartlar ise masiyetten kesinlikle vazgeçmek, onu yaptığına pişman olmak ve bir daha o masiyete dönmemek üzere kesin karar vermektir. İşte şeriatın temel kurallarına paralel kanaat budur.

Diğer taraftan kâfir iken Müslüman olan kimsenin rivâyetinin sahih olacağını icma ile kabul etmişlerdir. Esasen ashab-ı kiram'ın çoğunluğunun da vasfı bu idi. Yine böyle bir kimsenin şahitliğinin kabul edileceğini de icma ile kabul etmişlerdir. Bu hususta ise şahitlik ile rivâyet arasında bir fark yoktur. Allah en iyi bilendir.

3- Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) adına yalan uydurmanın haram oluşu, ahkâma dair olması ile teşvik, korkutma, öğütler ve buna benzer hüküm ihtiva etmemesi arasında bir fark yoktur. Bütün bu hallerde onun adına yalan

uydurmak, icmaları muteber kabul edilen Müslüman ilim adamlarının icmaı ile büyük günahların en büyüklerinden, çirkin işlerin en çirkinlerinden haram bir iştir. Teşvik ve korkutma ile ilgili hadis uydurmanın caiz olduğu şeklindeki batıl bir kanaate sahip bulunan Kerramiye taifesinin kanaati ise bunun aksinedir. Kendilerinin zahid olduğunu ileri süren yahut onlar gibi cahillerin zahid olduğunu söyleyen pek çok bilgisiz kimse de bu hususta onların peşinden gitmiştir. Bu batıl kanaate sahip olmaya kendilerini iten ise hadisin bir rivâyetinin "bu yolla saptırmak maksadıyla kasti olarak benim adıma yalan söyleyen kimse cehennemdeki yerine hazırlansın" diye rivâyet edilmiş olmasıdır.

Bazıları da böyle bir yalan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in aleyhine değil, onun lehinedir demişlerdir fakat onların bu tutumları bu işleri ve bu şekildeki delil göstermeleri en ileri derecede bir bilgisizlik ve gafilliğin en son noktasıdır. Onların şeriatın temel kurallarından herhangi bir şey bilmeyecek kadar alabildiğine uzak olduklarının da en açık bir delilidir. Hatta bu kanaat sahipleri kendi sığ akıllarına ve gerçekten uzak ve bozuk zihinlerine yakışan pek çok muğalatadan oluşan birtakım sözler de bir araya getirip toplamışlar ve böylelikle aziz ve celil Allah'ın şu buyruğuna da muhalefet etmişlerdir:

"Bilmediğin bir şeyin ardına düşme çünkü kulak, göz ve kalbin her biri ondan sorumludur." (İsra, 36) Diğer taraftan bunlar bu mütevatir hadislerin ayrıca yalan şahitliğin büyük bir günah olduğunu açıkça ifade eden meşhur hadislerin açık seçik ifadelerine, hal ve akd ehlinin icmaına muhalefet ettikleri gibi, herhangi bir kimse aleyhine yalan uydurmanın haramlığını ortaya koyan daha başka diğer kesin delillere de muhalefet etmişlerdir. Durum böyle iken sözü şeriat, kelamı vahiy olan bir kimse adına yalan uydurmanın hükmü ne olur?

Ayrıca bir kimse onların söylediklerine bakacak olursa yüce Allah'a da iftira etmiş olduklarını görür çünkü yüce Allah: *"O hevâdan konuşmaz, o(nun sözü) ancak vahyedilen bir vahiydir."* (Necm, 3-4) buyurmaktadır. En şaşırtıcı husus ise onların bu onun lehine bir yalandır demeleridir. Bu ise onların Arapçayı ve şeriatın hitap tarzını bilmediklerini göstermektedir çünkü bütün bunlar bu işi bilenlere göre onun aleyhine (onun adına) bir yalandır.

Onların delil diye sarıldıkları hadise de ilim adamları çeşitli şekillerde cevap vermişlerdir. Bunların en güzeli ve en kısa olanları hadiste zikredilen "onunla insanları saptırmak için" şeklindeki fazlalıktır. Bu, hadis hafızlarının batıl olduğunu ittifakla kabul ettikleri ve hiçbir şekilde sahih olarak bilinmediğini ifade ettikleri batıl bir fazlalıktır.

İkinci cevap ise Ebu Cafer Tahavi'nin verdiği cevaptır. Eğer bu ibare sahih dahi olsaydı, tekid için olurdu. Yüce Allah'ın: *"İnsanları saptırmak için bir bilgiye dayanmaksızın Allah'a iftira eden kimseden daha zalim kim olabilir?"* (En'am, 144)

Üçüncü cevaba gelince "saptırmak için" anlamındaki buyruğun başına getirilen "lam" harfi ta'lil lam'ı değildir. Aksine bu lam akıbeti bildiren ve sonunda varılacak yeri anlatmak için kullanılan lam harfidir. Bunun da anlamı: Söylediği yalanın akıbeti ve varacağı nokta onunla insanları saptırmaktır şeklindedir. Yüce Allah'ın: *"Sonra Firavun hanedanı onu aldılar çünkü sonunda onlara bir düşman, bir tasa olacaktı."* (Kasas, 8) Gerek Kur'ân-ı Kerim'de, gerek Arap dilinde bunun benzerleri sayılamayacak kadar çoktur. Buna göre hadisin anlamı da şöyle olur: Onun söylediği yalan sonunda saptırıcı olur.

Özetle söyleyecek olursak onların bu kanaatleri ayrıca zikredilmeye değmeyecek kadar tutarsız, bunun püskürtülmesi için uğraşmayı gerektirmeyecek kadar önemsiz, çürütülmesine gerek olmayacak kadar da çürük ve bozuktur.

4- Uydurma hadisin uydurma olduğunu bilen yahut ağırlıklı kanaati ile uydurma olduğunu zanneden kimse tarafından rivâyet edilmesi haramdır. Uydurma olduğunu bilen yahut zanneden bir kimse böyle bir hadisi rivâyet edip de ravilerinin durumunu ve zayıflığını açıkça ortaya koymayan bir kimse de bu tehdidin kapsamına girer. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) adına yalan uyduranlar arasında sayılır. Yine buna daha önce geçen: "Kim benden yalan olduğunu gördüğü bir hadisi nakledecek olursa o yalancılardan birisidir" hadisi de delildir.

Bundan dolayı ilim adamları şöyle demişlerdir: Bir hadis rivâyet etmek yahut zikretmek isteyen bir kimsenin hadise bakması lazım. Eğer sahih ya da hasense Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu yahut şunu yaptı ya da buna benzer kat'i bir ifade kullanarak rivâyet eder. Şayet hadis zayıf ise buyurdu, yaptı, emretti ya da yasakladı şeklindeki bir ifadeyi ya da buna benzer kesinlik anlatan herhangi bir ifadeyi kullanmayarak aksine ondan şu rivâyet nakledilmiştir yahut ondan şu rivâyet gelmiştir ya da rivâyet edilmektedir, zikredilmektedir, nakledilmektedir, denilmektedir ya da bize ulaştığına göre ve benzeri bir ifade kullanmalıdır. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.

Yine ilim adamları şöyle demiştir: Hadis okuyan bir kimsenin nahv, lugat ve ravilerin isimlerini, onun söylemediği sözleri söylemiş gibi nakletmeyecek derecede bilmesi gerekir. Şayet hata olduğunu bildiği bir husus rivâyet yo-

luyla sahih olarak nakledilmiş ise selef ve haleften büyük çoğunluğun kabul ettiği doğru kanaat, onun hadisi doğru şekliyle rivâyet edeceği fakat kitapta bunu değiştirmeyeceği ancak haşiyede rivâyette bu şekilde geldiğini ama doğru olanın farklı bir şekil olan şu şeklin olduğunu yazması ve rivâyetin bulunduğu yerde bu hadiste bu şekilde vaki olmuştur yahut rivâyetimizde böyledir ancak doğrusu da budur, demesi gerekir. (1/71) Çünkü böyle bir yol izlemek, maslahata daha uygundur. Kendisi hatalı olduğuna inanmakla birlikte başkasının bildiği uygun bir açıklaması da bulunabilir. Şayet yazılı kitabın değiştirilmesi yolunu açacak olursa ehil olmayan kimseler de bu işe kalkışmak cesaretini gösterebilir.

İlim adamları der ki: Hadis rivâyet eden ve okuyan kimse, bir lafzı okumakta tereddüt gösterecek olup da onu şüphe ettiği bir surette okuyacak olursa, hemen onun akabinde "ev kemâ kal: yahut nasıl buyurduysa öyle" demesi gerekir. Allah en iyi bilendir.

Bundan önceki fasıllarda bilgisi tam bir kimsenin mana yoluyla rivâyet nakletmesinin caiz olup olmadığına dair görüş ayrılıklarını da zikretmiş bulunmaktayız. İlim adamları şöyle demişlerdir: Mana yoluyla rivâyet nakleden kimsenin rivâyeti naklettikten sonra: Ev kema kal, ev nahvu hâzâ: yahut buyurduğu gibi ya da buna yakın demesi müstehaptır. Nitekim ashab ve onlardan sonra gelenler böyle yapmıştır. Allah en iyi bilendir.

Zubeyr, Enes ve diğer sahabilerin (Allah onlardan razı olsun) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet nakletmekten ve ondan çokça rivâyette bulunmaktan çekinmelerine gelince, yanlış yapmaktan ve unutmuş olmaktan korkmalarından dolayıdır. Yanlış yapan ve unutan bir kimsenin günahkâr olması sözkonusu olmasa dahi bu hususta ihtiyatı elden bıraktığından ötürü kusurlu hareket edebilir ya da benzeri bir tutum ona nispet edilebilir. Unutan kimse ile ilgili birtakım şer'i hükümler de bulunmaktadır. Telef edilenlerin tazminatının ödenmesi, taharetin bozulması ve buna benzer bilinen hükümler gibi. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.

٥-٤/٤ - وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبِى حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُبَيْدٍ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ رَبِيعَةَ قَالَ أَتَيْتُ الْمَسْجِدَ وَالْمُغِيرَةُ أَمِيرُ الْكُوفَةِ قَالَ فَقَالَ الْمُغِيرَةُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ « إِنَّ كَذِبًا عَلَيَّ لَيْسَ كَكَذِبٍ عَلَى أَحَدٍ فَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ ».

5-4/4- Bize Muhammed b. Abdullah b. Numeyr de tahdis etti... Ali b. Rabia el-Vâlibî bize tahdis edip dedi ki: Muğire Kûfe emiri iken mescide gittim. Muğire dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: "Benim adıma yalan uydurmak herhangi bir kimse adına yalan uydurmak gibi değildir. Benim adıma kasten yalan uyduran bir kimse cehennemdeki yerine hazırlansın."[326]

٦-.../٥- وَحَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ السَّعْدِيُّ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ قَيْسٍ الأَسَدِيُّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رَبِيعَةَ الأَسَدِيِّ عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِمِثْلِهِ وَلَمْ يَذْكُرْ « إِنَّ كَذِبًا عَلَيَّ لَيْسَ كَكَذِبٍ عَلَى أَحَدٍ ».

6-.../5- Bana Ali b. Hucr es-Sa'dî de tahdis etti... el-Muğire b. Şube, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den aynısını zikretti ama "şüphesiz benim adıma yalan uydurmak (1/9a) herhangi kimse adına yalan uydurmak gibi değildir" ibaresini zikretmedi.[327]

٣/٣- باب النَّهْيِ عَنِ الْحَدِيثِ بِكُلِّ مَا سَمِعَ

3/3- İŞİTTİĞİ HER BİR ŞEYİ ANLATMANIN NEHYEDİLDİĞİ BABI

٧-١/٥- وَحَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ الْعَنْبَرِيُّ حَدَّثَنَا أَبِي ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ قَالاَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ خُبَيْبِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « كَفَى بِالْمَرْءِ كَذِبًا أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ ».

7-5/1- Bize Ubeydullah b. Muaz el-Anberî de tahdis etti, bize babam tahdis etti. (H) Bize Muhammed b. el-Müsennâda tahdis etti. Bize Abdurrahman b. Mehdi tahdis etti. (Ubeydullah'ın babası olan Muaz ile birlikte) ikisi dedi ki: Bize Şube, Hubeyb b. Abdurrahman'dan tahdis etti. O Hafs b. Âsım'dan, o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Duyduğu her şeyi nakletmesi yalan olarak kişiye yeter"* buyurdu.[328]

326 Buhari, 1291; Müslim, 2154, 2155, 2156; Tirmizi, 1000; Tuhfetu'l-Eşraf, 10521

327 Beş numaralı hadisin kaynakları.

328 Ebu Davud, 4992; Tuhfetu'l-Eşraf, 12268

Şerh

Hadisin senedinde "Hubeyb b. Abdurrahman, Hafs b. Âsım'dan şöyle dediğini nakletti" ibaresi vardır. Bu rivâyete göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Duyduğu her bir şeyi anlatması kişiye yalan olarak yeter"* buyurmaktadır. Yine Hubeyb'den, o Hafs'dan, o Ebu Hureyre'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye gelen diğer rivâyet (8) yolunda da aynen bunun gibi rivâyet edildiği bildirilmiştir.

٨-.../٢- وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَلِىُّ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ خُبَيْبِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِىِّ ﷺ بِمِثْلِ ذَلِكَ.

8-.../2- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe de tahdis etti. Bize Ali b. Hafs tahdis etti. Bize Şube, Hubeyb b. Abdurrahman'dan tahdis etti. O Hafs b. Âsım'dan, o Ebu Hureyre'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bunun aynısını rivâyet etti.[329]

Şerh

İkinci rivâyet yolunda: "Bunun gibi" demesi ise sahih bir rivâyettir. (1/74) Daha önceki fasıllarda bu hususa dair açıklamalar ve bu şekilde rivâyetin nasıl olacağına dair bilgiler geçmiş bulunmaktadır.

٩-.../٣- وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا هُشَيْمٌ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِىِّ عَنْ أَبِى عُثْمَانَ النَّهْدِىِّ قَالَ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رضى الله تعالى عنه بِحَسْبِ الْمَرْءِ مِنَ الْكَذِبِ أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ.

9-.../3- Bana Yahya b. Yahya tahdis etti. Bize Huşeym, Süleyman et-Teymî'den haber verdi. O Ebu Osman en-Nehdi'den şöyle dediğini nakletti: Ömer b. el-Hattab (radıyallâhu anh): Duyduğu her şeyi anlatmak kişiye yalan olarak yeter, dedi.[330]

Şerh

Ömer b. el-Hattab ile Abdullah b. Mesud (radıyallâhu anh)'dan da: *"Duyduğu her bir şeyi anlatmak yalan olarak kişiye yeter"* rivâyeti nakledilmiştir ki, buna yakın daha başka rivâyetler de vardır.

329 Bir önceki hadisin kaynakları

330 Sadece Müslim rivâyet etmiştir. Tuhfetu'l-Eşraf, 10598

Hadisin senedlerine gelince, Hubeyb ile ilgili açıklama daha önce bölümün sonlarında geçmiş ve Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde bundan Hubeyb b. Adiyy'den ve İbnu'z-Zubeyr'in künyesi olan Ebu Hubeyb'den ibaret üç ismin dışında (noktalı hı ile) ismin geçmediği de kaydedilmiş idi.

Yine senette he harfi ötreli olarak geçen Huşeym b. Beşir es-Sülemî el-Vâsıtî olup, Ebu Muaviye künyelidir. Asrının âlimleri ve onlardan sonra gelenler pek üstün, hıfzı pek çok, rivâyeti pek sağlam birisi olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. Bununla birlikte tedlis yapan bir ravi idi. Buradaki (9) rivâyetinde de "Süleyman et-Teymi'den" diye rivâyette bulunmuştur. Bundan önceki fasıllarda da tedlis yapan bir ravinin "an/den, dan" diyecek olursa rivâyetinin bir başka cihetten onu dinlediği sabit olmadıkça delil gösterilmeyeceği de geçmiş bulunmaktadır. Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde bu türden bulunan rivâyetlerin ise bu şekilde rivâyet nakleden kişinin bu rivâyeti bir başka cihetten işittiğinin sabit olduğu şeklinde açıklanır. İşte bu da onlardan birisidir.

Yine onun senedinde Ebu Osman en-Nehdî vardır ki, o atalarından birisine nispet edilmiştir. Bu kişi de Nehd b. Zeyd b. Leys'dir. Ebu Osman tabiinin büyüklerinden ve faziletlilerindendi. Adı da Abdurrahman b. Mull idi. Mull isminin mim'i fethalı (Mell), ötreli (Mull) ve kesreli (Mill) de okunur. Bu üç halde de sondaki lam şeddelidir. Kesreli mim, sakin lam ve sonrasından gelen bir hemze ile "Mill" de söylenir.

Ebu Osman, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde Müslüman olmuş olmakla birlikte onunla karşılaşmamıştır. Ashab-ı kiram'dan çok kimseden hadis dinlemiştir. Tabiinden de büyük topluluklar ondan rivâyette bulunmuştur. Kendisi Kûfeli olup sonra Basra'da yerleşmiştir. Önceleri Kûfe'yi yurt edinmişken, Huseyn (radıyallâhu anh) şehit edildikten sonra oradan ayrılıp Basra'da yerleşti ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kızının oğlunun öldürüldüğü bir şehirde oturmam, demişti.

İmam Ahmed b. Hanbel -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'den rivâyet ettiğimize göre o şöyle demiştir: Ben tabiin arasında Ebu Osman en-Nehdi ile Kays b. Ebu Hâzim gibisini bilmiyorum, demiştir.

Ona dair haberlerden birisi de bizim ondan gelen senedle rivâyet ettiğimiz söylediği şu sözüdür: 130 yıla yakın yaşım oldu, değiştiğini görmediğim hiçbir şey kalmadı. Emelim müstesnâ, onun olduğu gibi durduğunu görüyorum. 95 yılında vefat etti, 100 yılında vefat ettiği de söylenmiştir. Allah en iyi bilendir.

"Yalan olarak kişiye yeter" yani, bu kadar yalan onun için yeterlidir. Çünkü, ondan yeteri kadar çok pay almış bulunmaktadır. Bu husustaki ha-

disin ve diğer eserlerin anlamına gelince, bunlar insanın duyduğu her şeyi anlatmasını yasaklamayı ihtiva etmektedir. Çünkü adeten insan doğruyu da, yalanı da duyar. Her duyduğunu anlatacak olursa olmayan şeyleri haber verdiği için yalan söylemiş olur. Hak ehli kimselerin benimsediği kanaate göre yalanın bir şey hakkında gerçek durumuna muhalif bir şekilde haber vermekten ibaret olduğu ve kasten söylenmesinin bunda şart olmadığı geçmiş bulunmaktadır. Ancak böyle bir yalanın günah olması için kasten söylenmesinin şart olduğu da ifade edilmiştir. Allah en iyi bilendir.

١٠-٣/٥- وَحَدَّثَنِى أَبُو الطَّاهِرِ أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ سَرْحٍ قَالَ أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ قَالَ لِى مَالِكٌ اعْلَمْ أَنَّهُ لَيْسَ يَسْلَمُ رَجُلٌ حَدَّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ وَلاَ يَكُونُ إِمَامًا أَبَدًا وَهُوَ يُحَدِّثُ بِكُلِّ مَا سَمِعَ.

10-.../5- Bize Muhammed b. el-Müsennâ haber verip dedi ki: Bize Abdurrahman tahdis etti. Bize Süfyan, Ebu İshak'tan tahdis etti. O Ebu'l-Ahvas'tan, o (1/9b) Abdullah'tan şöyle dediğini nakletti: İşittiği herbir şeyi anlatmak yalan olarak kişiye yeter, dedi.[331]

Şerh

Diğer senette ise "Abdurrahman: Bize Süfyan, Ebu İshak'tan tahdis etti. O Ebu'l-Ahvas'tan, o Abdullah'tan" geçen Abdurrahman, Abdurrahman b. Mehdi olup, meşhur imam Ebu Said el-Basrî'dir.

Süfyan ise meşhur imam Ebu Abdullah künyeli Kûfî nispetli es-Sevrî'dir.

Ebu İshak'a gelince, üstün bir tabii olup, es-Sebîî nispetlidir, adı Amr b. Abdullah el-Hemdânî el-Kûfî'dir. Ahmed b. Abdullah el-Iclî dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından otuz sekiz sahabiden hadis dinlemiştir. Ali b. el-Medini de şöyle demektedir: Ebu İshak yetmiş ya da seksen sahabiden rivâyet nakletmiştir ki onlardan ondan başka rivâyet nakleden yoktur. Dedelerinden birisine nispet edilmiştir, onun da adı es-Sebî' b. Sa'd b. Muaviye idi.

Ebu'l-Ahvas'ın adı ise Avf b. Malik el-Cuşemi el-Kûfî'dir. Babasının sahabilerden olduğu bilinen tabiinden birisidir.

Abdullah ise oldukça değerli, üstün sahabi Ebu Abdurrahman künyeli Abdullah b. Mesud'dur. Kûfe'de yerleşmiştir.

---

331 Sadece Müslim rivâyet etmiştir. Tuhfetu'l-Eşraf, 19247

١١.../٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي الأَحْوَصِ عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ بِحَسْبِ الْمَرْءِ مِنَ الْكَذِبِ أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ.

11.../4- Bana Ebu't-Tahir Ahmed b. Amr b. Abdullah b. Amr b. Serh de tahdis etti. Bize İbn Vehb bildirip dedi ki: Bana Malik dedi ki: Şunu bil ki duyduğu herbir şeyi anlatan bir kimse esen kalamaz, ebediyen o duyduğu her şeyi anlatıp durdukça, imam da olamaz.[332]

Şerh

"Duyduğu her şeyi söyleyen bir kimsenin imam olamayacağı" sözünün anlamı da şudur: Kişi duyduğu her şeyi söyleyecek olursa rivâyetinde de çokça hata olur, buna bağlı olarak da ona güvenilmez ve ondan rivâyet alınmaz.

Diğer isnâtta geçen İbn Vehb de Abdullah b. Vehb b. Müslim b. Muhammed el-Kuraşi el-Fihrî'dir. (1/73) Onların mevlası (azatlısı) olup, Basralıdır. Hıfzı, rivâyetinin sağlamlığı ve üstün değeri ittifakla kabul edilmiş imamdır (radıyallâhu anh).

١٢-.../٦- وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ مَهْدِيٍّ يَقُولُ لاَ يَكُونُ الرَّجُلُ إِمَامًا يُقْتَدَى بِهِ حَتَّى يُمْسِكَ عَنْ بَعْضِ مَا سَمِعَ.

12-.../6- Bize Muhammed b. el-Müsennâ da tahdis edip dedi ki: Ben Abdurrahman b. Mehdi'yi şöyle derken dinledim: Kişi duyduklarının bir kısmını söylemeyip, içine saklamadığı sürece kendisine uyulacak bir imam olamaz.[333]

١٣-.../٧- وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا عُمَرُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ مُقَدَّمٍ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ حُسَيْنٍ قَالَ سَأَلَنِي إِيَاسُ بْنُ مُعَاوِيَةَ فَقَالَ إِنِّي أَرَاكَ قَدْ كَلِفْتَ بِعِلْمِ الْقُرْآنِ فَاقْرَأْ عَلَيَّ سُورَةً وَفَسِّرْ حَتَّى أَنْظُرَ فِيمَا عَلِمْتَ. قَالَ فَفَعَلْتُ. فَقَالَ لِي احْفَظْ عَلَيَّ مَا أَقُولُ لَكَ إِيَّاكَ وَالشَّنَاعَةَ فِي الْحَدِيثِ فَإِنَّهُ قَلَّمَا حَمَلَهَا أَحَدٌ إِلاَّ ذَلَّ فِي نَفْسِهِ وَكُذِّبَ فِي حَدِيثِهِ.

332 Sadece Müslim rivâyet etmiştir. Tuhfetu'l-Eşraf, 9508
333 Sadece Müslim rivâyet etmiştir. Tuhfetu'l-Eşraf, 18976

13-.../7- Bize Yahya b. Yahya da tahdis etti. Bize Ömer b. Ali b. Mukaddem, Süfyan b. Huseyn'den şöyle dediğini haber verdi: Bana Iyas b. Muaviye sorup dedi ki: Ben senin Kur'ân ilmine oldukça düşkün olduğunu görüyorum. Haydi bana bir sure oku ve tefsirini yap da senin bilgini bir göreyim. (Süfyan) dedi ki: Ben de onun dediğini yaptım. Bana dedi ki: Sana söyleyeceklerimi iyi belle. Sakın hadiste şenaete kaçma çünkü bunu yapıp da nefsi zelil olmayan ve naklettiği hadiste yalancılıkla itham edilmeyen (1/10a) kişi pek azdır.[334]

Şerh

"Kur'ân ilmine düşkün olduğunu görüyorum" ifadesinin anlamına gelince, buna pek düşkünlük gösterdiğini ve bunu sürdürüp devam ettirdiğini görüyorum demektir. İbn Faris ve daha başka dilbilginleri bir şeye düşkün olmak diye Ebu'l-Kasım ez-Zemahşeri ise kalbin meşguliyeti ile birlikte zorlanarak düşkünlüğünü sürdürmek diye açıklamıştır. (1/75)

"Hadiste şenaetten sakın" ifadesine gelince, dilbilginleri şenaatın çirkinlik demek olduğunu söylemişlerdir. Bir şeyi şeni' bulmak çirkin görmek demektir.

(Iyas'ın) bu sözlerinin anlamına gelince, onu ravisinin tenkit edilmesine ve rivâyetinin çirkin görünmesine sebep olacak münker hadisleri rivâyet etmekten sakındırmaktır. Böylelikle nakledeceği rivâyetlerde yalancı olduğu söylenecek yahut rivâyetleri hakkında şüpheye düşülecek, buna bağlı olarak konumu ve değeri düşecek ve haddi zatında kendisi küçük düşecek. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.

١٤-.../٨- وَحَدَّثَنِى أَبُو الطَّاهِرِ وَحَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى قَالاَ أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِى يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ قَالَ مَا أَنْتَ بِمُحَدِّثٍ قَوْمًا حَدِيثًا لاَ تَبْلُغُهُ عُقُولُهُمْ إِلاَّ كَانَ لِبَعْضِهِمْ فِتْنَةً.

14-.../8- Bana Ebu't-Tahir ve Harmele b. Yahya tahdis edip dediler ki: Bize İbn Vehb haber verip dedi ki: Bana Yunus, İbn Şihab'dan haber verdi. O Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den rivâyet ettiğine göre Abdullah b. Mesud dedi ki: Sen bir topluluğa akıllarının ermeyeceği bir hadis nakledecek olursan mutlaka o onların bazılarının bir fitneye düşmelerine sebep olur.[335]

334 Sadece Müslim rivâyet etmiştir. Tuhfetu'l-Eşraf, 18442
335 Sadece Müslim rivâyet etmiştir. Tuhfetu'l-Eşraf, 9401

Şerh

Diğer senette geçen "Yunus, İbn Şihab'dan, o Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den" ismiyle geçen ravilere gelince, Yunus b. Yezid, Ebu Yezid el-Kureşi el-Umevî olup onların azatlısıdır. el-Îlî nispetlidir.

Yunus ismi altı türlü söylenir. (Ye harfinden sonra) hemze getirmek ve getirmemek suretiyle nun harfi ötreli, kesreli ve fethalı okunur. Yusuf isminde de aynı şekilde altı söyleyiş ve sin harfinde üç hareke sözkonusudur. İbnu's-Sikkit, her iki isimdeki söyleyişlerin çoğunluğunu zikretmiş, geri kalanlarını da Ebu'l-Beka sözkonusu etmiştir.

İbn Şihab'a gelince, o pek üstün, tabiinin meşhur imamıdır. Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihab b. Abdullah b. Hâris b. Zuhre b. Kilab b. Murre b. Ka'b b. Luey Ebu Bekr el-Kuraşi Zührî el-Medeni'dir. Şam'da yerleşmiş, ashab-ı kiramdan on kadar sahabiye yetişmiştir. Tabiinden de çok rivâyet naklettiği gibi onlar da kendisinden çok rivâyet almışlardır. Onun ilim, hıfz, koruyuculuk, sağlamlık, ilim tahsil etmekte gayret, bu uğurdaki zorluklara katlanmak, ilim tahsili için canı feda etmek, ibadet, vera, cömertlik, yanında dünyanın değersizliği ve bunun dışında çeşitli hayırları sayılamayacak kadar çoktur ve ayrıca şöhrete ihtiyacı olmayacak kadar da ünlüdür.

Pek üstün imam Ubeydullah b. Abdullah'a gelince o da yedi fakihten (fukaha-i seb'a)'dan birisidir. Allah hepsinden razı olsun.

İsnattaki inceliklere gelince, bu hadisin birinci rivâyet yolu Hafs, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye mürsel olarak gelmiştir çünkü Hafs tabiindendir. İkinci rivâyet yolu ise muttasıl olarak Hafs'dan, o Ebu Hureyre'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) diye gelmiştir. Birinci rivâyet yolunu Müslim, Muaz ve Abdurrahman b. Mehdi'nin rivâyeti olarak almıştır. Her ikisi de bunu Şube'den rivâyet etmişlerdir. Gunder de aynı şekilde bunu Şube'den mürsel olarak rivâyet etmiştir.

İkinci rivâyet yolu ise, Ali b. Hafs'dan, o Şube'den diye gelmiştir. Darakutni dedi ki: Doğrusu Muaz, İbn Mehdi ve Gunder'in rivâyet ettiği gibi bunun Şube'den mürsel olarak gelen rivâyetidir.

Derim ki: Bunu aynı şekilde Ebu Davud da Süneninde hem mürsel, hem muttasıl olarak rivâyet etmiştir. Bu hadisi Hafs b. Ömer en-Numeyri'den, o Şube'den diye rivâyet ettiği gibi Ali b. Hafs'ın rivâyeti olarak muttasıl olarak da rivâyet etmiştir. Hadisin hem muttasıl, hem mürsel olarak rivâyet edildi-

ği sabit olursa onun muttasıl oluşuna göre amel edilir. İşte fukahanın, usul âlimlerinin ve hadis ehli bir topluluğun benimsediği sahih görüş budur. Çoğunluğun bunu mürsel olarak rivâyet etmesinin de bir zararı yoktur çünkü muttasıl rivâyet sika birisinin bir ziyadesidir, bu da kabul edilir. Bu mesele bundan önceki fasıllarda açıklanmış bir şekilde geçmiş bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir.

٤/٤- باب النَّهْيِ عَنِ الرِّوَايَةِ عَنِ الضُّعَفَاءِ وَالاِحْتِيَاطِ فِي تَحَمُّلِهَا

4/4- ZAYIF RAVİLERDEN RİVAYETTE BULUNMANIN YASAK OLUŞU VE RİVAYET ALMAKTA İHTİYATLI OLMAK BABI

١٥-٦/١- وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ قَالاَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي أَيُّوبَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو هَانِئٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ « سَيَكُونُ فِي آخِرِ أُمَّتِي أُنَاسٌ يُحَدِّثُونَكُمْ مَا لَمْ تَسْمَعُوا أَنْتُمْ وَلاَ آبَاؤُكُمْ فَإِيَّاكُمْ وَإِيَّاهُمْ ».

15-6/1- Bana Muhammed b. Abdullah b. Numeyr ve Zuheryr b. Harb tahdis edip dedi ki: Bize Abdullah b. Yezid tahdis etti. Bana Said b. Ebu Eyyub tahdis edip dedi ki: Bana Ebu Hani', Ebu Osman Müslim b. Yesâr'dan tahdis etti. O Ebu Hureyre'den, o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu nakletti: *"Ümmetimin son zamanlarında sizlere sizin de, babalarınızın da duymadığı şeyleri anlatacak kimseler olacaktır. Onlardan olabildiği kadar uzak durunuz."*[336]

١٦-٧/٢- وَحَدَّثَنِي حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ حَرْمَلَةَ بْنِ عِمْرَانَ التُّجِيبِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو شُرَيْحٍ أَنَّهُ سَمِعَ شَرَاحِيلَ بْنَ يَزِيدَ يَقُولُ أَخْبَرَنِي مُسْلِمُ بْنُ يَسَارٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ دَجَّالُونَ كَذَّابُونَ يَأْتُونَكُمْ مِنَ الأَحَادِيثِ بِمَا لَمْ تَسْمَعُوا أَنْتُمْ وَلاَ آبَاؤُكُمْ فَإِيَّاكُمْ وَإِيَّاهُمْ لاَ يُضِلُّونَكُمْ وَلاَ يَفْتِنُونَكُمْ ».

336 Yalnızca Müslim rivâyet etmiştir. Tuhfetu'l-Eşraf, 14612

16-7/2- Bana Harmele b. Yahya b. Abdullah b. Harmele b. İmran et-Tucîbî tahdis edip dedi ki: Bize İbn Vehb tahdis edip dedi ki: Bana Ebu Şureyh'in tahdis ettiğine göre o Şerahil b. Yezid'i (1/10b) şöyle derken dinlediğini tahdis etti: Bana Müslim b. Yesâr'ın tahdis ettiğine göre o Ebu Hureyre'yi şöyle derken dinlemiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Ahir zamanda çok yalancı deccaller olacaktır. Sizlere sizin de, babalarınızın da duymamış olduğu birtakım hadislerle gelecekler. Onlardan olabildiği kadar sakının. Sakın sizi saptırarak fitneye düşürmesinler."*[337]

١٧-.../٣- وَحَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ الأَشَجُّ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ عَنِ الْمُسَيَّبِ بْنِ رَافِعٍ عَنْ عَامِرِ بْنِ عَبَدَةَ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللهِ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَيَتَمَثَّلُ فِي صُورَةِ الرَّجُلِ فَيَأْتِي الْقَوْمَ فَيُحَدِّثُهُمْ بِالْحَدِيثِ مِنَ الْكَذِبِ فَيَتَفَرَّقُونَ فَيَقُولُ الرَّجُلُ مِنْهُمْ سَمِعْتُ رَجُلاً أَعْرِفُ وَجْهَهُ وَلاَ أَدْرِي مَا اسْمُهُ يُحَدِّثُ.

17-.../3- Bana Ebu Said el-Eşec de tahdis etti. Bize Vekî' tahdis etti, bize A'meş, el-Müseyyeb b. Râfi''den tahdis etti. O Amir b. Abede'den şöyle dediğini nakletti: Abdullah dedi ki: Şüphesiz şeytan bir adamın suretine girer ve bir topluluğun yanına giderek onlara yalan bir hadis nakleder sonra da dağılırlar. Onlardan birisi de: Ben yüzünden tanıdığım ama adının ne olduğunu bilmediğim bir adamı hadis naklederken dinledim, der.[338]

١٨-.../٤- وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ إِنَّ فِي الْبَحْرِ شَيَاطِينَ مَسْجُونَةً أَوْثَقَهَا سُلَيْمَانُ يُوشِكُ أَنْ تَخْرُجَ فَتَقْرَأَ عَلَى النَّاسِ قُرْآنًا.

18-.../4- Bana Muhammed b. Râfi' de tahdis etti, bize Abdurrezzak tahdis etti, bize Ma'mer, İbn Tavus'dan haber verdi. O babasından, o Abdullah b. Amr b. el-As'dan şöyle dediğini nakletti: Şüphesiz denizde Süleyman (aleyhisselâm)'ın bağladığı hapsedilmiş şeytanlar vardır. (1/11a) Onların çıkıp insanlara Kur'ân (diye bir şeyler) okumaları yakındır.[339]

337 Yalnızca Müslim rivâyet etmiştir. Tuhfetu'l-Eşraf, 14612
338 Yalnızca Müslim rivâyet etmiştir. Tuhfetu'l-Eşraf, 9326
339 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 8831

١٩-.../٥- وَحَدَّثَنِى مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ وَسَعِيدُ بْنُ عَمْرٍو الأَشْعَثِيُّ جَمِيعًا عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ - قَالَ سَعِيدٌ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ - عَنْ هِشَامِ بْنِ حُجَيْرٍ عَنْ طَاوُسٍ قَالَ جَاءَ هَذَا إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ - يَعْنِى بُشَيْرَ بْنَ كَعْبٍ - فَجَعَلَ يُحَدِّثُهُ فَقَالَ لَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ عُدْ لِحَدِيثِ كَذَا وَكَذَا. فَعَادَ لَهُ ثُمَّ حَدَّثَهُ فَقَالَ لَهُ عُدْ لِحَدِيثِ كَذَا وَكَذَا. فَعَادَ لَهُ فَقَالَ لَهُ مَا أَدْرِى أَعَرَفْتَ حَدِيثِى كُلَّهُ وَأَنْكَرْتَ هَذَا أَمْ أَنْكَرْتَ حَدِيثِى كُلَّهُ وَعَرَفْتَ هَذَا فَقَالَ لَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ إِنَّا كُنَّا نُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِذْ لَمْ يَكُنْ يُكْذَبُ عَلَيْهِ فَلَمَّا رَكِبَ النَّاسُ الصَّعْبَ وَالذَّلُولَ تَرَكْنَا الْحَدِيثَ عَنْهُ.

19.../5- Bana Muhammed b. Abbâd ve Said b. Amr el-Eş'asî de ikisi birlikte İbn Uyeyne'den tahdis etti. Said dedi ki: Bize Süfyan, Hişam b. Huceyr'den haber verdi. O Tavus'dan şöyle dediğini nakletti: Bu -yani Buşeyr b. Ka'b- İbn Abbas'a geldi ve ona hadis nakletmeye başladı. İbn Abbas ona: Filan ve filan hadisi bir daha tekrar et dedi, o da onu tekrar etti sonra yine ona hadis nakletti. Yine İbn Abbas ona: Filan filan hadisi tekrar et dedi, o da ona tekrar etti. Bu sefer ona şöyle dedi: Acaba bütün naklettiğim hadisleri biliyorsun da sadece bunu mu bilmiyordun yoksa bütün hadislerimi bilmiyordun da sadece bunu mu biliyordun bilemiyorum.

Bu sefer İbn Abbas ona şöyle dedi: Bizler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) adına yalan söylenmediği bir zamanda Rasûlullah'tan hadis naklediyorduk ama insanlar olur olmaz ve önüne gelen hadis nakletmeye başlayınca biz de ondan hadis nakletmeyi terk ettik.[340]

٢٠-.../٦- وَحَدَّثَنِى مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ إِنَّمَا كُنَّا نَحْفَظُ الْحَدِيثَ وَالْحَدِيثُ يُحْفَظُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَمَّا إِذْ رَكِبْتُمْ كُلَّ صَعْبٍ وَذَلُولٍ فَهَيْهَاتَ.

20-.../6- Bana Muhammed b. Râfi' de tahdis etti, bize Abdurrezzak tahdis etti, bize Ma'mer, İbn Tavus'dan haber verdi. (1/11b) O babasından, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletti: Biz hadisi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den hıfz edildiği bir zamanda ancak hıfz ettik ama siz hiç aldırmadan rastgele davranmaya başladıktan sonra heyhât (yapacak bir şeyimiz kalmadı).[341]

340 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 5759
341 İbn Mace, 27; Tuhfetu'l-Eşraf, 5717

٢١-.../٧- وَحَدَّثَنِى أَبُو أَيُّوبَ سُلَيْمَانُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ الْغَيْلاَنِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ - يَعْنِى الْعَقَدِىَّ - حَدَّثَنَا رَبَاحٌ عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ جَاءَ بُشَيْرٌ الْعَدَوِىُّ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فَجَعَلَ يُحَدِّثُ وَيَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَجَعَلَ ابْنُ عَبَّاسٍ لاَ يَأْذَنُ لِحَدِيثِهِ وَلاَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ فَقَالَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ مَا لِى لاَ أَرَاكَ تَسْمَعُ لِحَدِيثِى أُحَدِّثُكَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَلاَ تَسْمَعُ. فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ إِنَّا كُنَّا مَرَّةً إِذَا سَمِعْنَا رَجُلاً يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ابْتَدَرَتْهُ أَبْصَارُنَا وَأَصْغَيْنَا إِلَيْهِ بِآذَانِنَا فَلَمَّا رَكِبَ النَّاسُ الصَّعْبَ وَالذَّلُولَ لَمْ نَأْخُذْ مِنَ النَّاسِ إِلاَّ مَا نَعْرِفُ.

21.../7- Bana Ebu Eyyub Süleyman b. Ubeydullah el-Gaylânî de tahdis etti. Bize Ebu Âmir -yani el-Akadî- tahdis etti. Bize Rebah, Kays b. Sa'd'dan tahdis etti. O Mücahid'den şöyle dediğini nakletti: Buşeyr el-Adevî, İbn Abbas'ın yanına geldi ve hadis nakledip Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) böyle buyurdu demeye koyuldu. İbn Abbas ise onun hadisini dinlemiyor, ona bakmıyordu bile.

Bunun üzerine Buşeyr: Ey İbn Abbas neden benim naklettiğim hadislere kulak asmadığını görüyorum? Ben sana Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye hadis naklettiğim halde sen dinlemiyorsun dedi.

Bu sefer İbn Abbas şöyle dedi: Bizler bir defa bir adamı: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu derken işitecek olursak hemen gözlerimizi onun bulunduğu tarafa çevirir (1/12a) ve ona kulaklarımızı kabartarak dikkatle dinlerdik fakat insanlar ne söylediklerine aldırmayıp, ağızlarına geleni söylemeye başlayınca artık insanlardan bildiğimiz şeylerden başkasını almamaya başladık.[342]

٢٢-.../٨- حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَمْرٍو الضَّبِّىُّ حَدَّثَنَا نَافِعُ بْنُ عُمَرَ عَنِ ابْنِ أَبِى مُلَيْكَةَ قَالَ كَتَبْتُ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ أَسْأَلُهُ أَنْ يَكْتُبَ لِى كِتَابًا وَيُخْفِى عَنِّى. فَقَالَ وَلَدٌ نَاصِحٌ أَنَا أَخْتَارُ لَهُ الأُمُورَ اخْتِيَارًا وَأُخْفِى عَنْهُ. قَالَ فَدَعَا بِقَضَاءِ عَلِىٍّ فَجَعَلَ يَكْتُبُ مِنْهُ أَشْيَاءَ وَيَمُرُّ بِهِ الشَّىْءُ فَيَقُولُ وَاللهِ مَا قَضَى بِهَذَا عَلِىٌّ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ ضَلَّ.

342 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 6419

22.../8- Bize Davud b. Amr ed-Dabbî de tahdis etti. Bize Nafi b. Ömer, İbn Ebu Muleyke'den şöyle dediğini tahdis etti: İbn Abbas (radıyallâhu anh)'a bir mektup yazarak ondan bana bir mektup yazmasını ve bazı şeyleri de benden gizlemesini istedim. O da şöyle dedi: O samimi bir çocuktur. Ben de onun için çeşitli hususları dikkatle seçiyor ve bazı şeyleri de ondan gizliyorum. (Ravi) dedi ki: Sonra Ali (radıyallâhu anh)'ın mahkeme kararlarını (kendisine getirilmesini) istedi. Ondan bazı şeyler yazmaya başladı, bazen bir yere geliyor ve: Allah'a yemin olsun ki Ali böyle bir hüküm vermemiştir. Meğerki sapmış ola, diyordu.[343]

٢٣-.../٩- حَدَّثَنَا عَمْرٌو النَّاقِدُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ حُجَيْرٍ عَنْ طَاوُسٍ قَالَ أُتِيَ ابْنُ عَبَّاسٍ بِكِتَابٍ فِيهِ قَضَاءُ عَلِيٍّ ﷺ فَمَحَاهُ إِلاَّ قَدْرَ. وَأَشَارَ سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ بِذِرَاعِهِ.

23-.../9- Bize Amr en-Nâkid tahdis etti, bize Süfyan b. Uyeyne, Hişam b. Huceyr'den tahdis etti. O Tavus'dan şöyle dediğini nakletti: İbn Abbas'a içinde Ali (radıyallâhu anh)'ın mahkeme kararları bulunan bir yazı getirildi, o da şu kadarı müstesnâ onu imha etti. Bu arada Süfyan b. Uyeyne de (istisna edilen miktarı bir arşın olduğunu göstermek maksadıyla) kolu ile işaret etti.[344]

٢٤-.../١٠- حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحُلْوَانِيُّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ لَمَّا أَحْدَثُوا تِلْكَ الأَشْيَاءَ بَعْدَ عَلِيٍّ ﷺ قَالَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ عَلِيٍّ قَاتَلَهُمُ اللهُ أَيَّ عِلْمٍ أَفْسَدُوا.

24-.../10- Bize Hasan b. Ali el-Hulvânî tahdis etti. Bize (1/12b) Yahya b. Âdem tahdis etti, bize İbn İdris, A'meş'den tahdis etti. O Ebu İshak'tan şöyle dediğini nakletti: Ali (radıyallâhu anh)'dan sonra bunca şeyleri ortaya çıkarttıkları vakit Ali (radıyallâhu anh)'ın arkadaşlarından birisi: Allah kahretsin onları ne kadar muazzam bir ilmi bozdular, dedi.[345]

343 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir. Tuhfetu'l-Eşraf, 5806
344 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 5760
345 Müslim, Tuhfetu'l-Eşraf, 19617

٢٥-...-١١- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ خَشْرَمٍ أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ - يَعْنِى ابْنَ عَيَّاشٍ - قَالَ سَمِعْتُ الْمُغِيرَةَ يَقُولُ لَمْ يَكُنْ يَصْدُقُ عَلَى عَلِيٍّ ﷺ فِى الْحَدِيثِ عَنْهُ إِلاَّ مِنْ أَصْحَابِ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ.

25.../11- Bize Ali b. Haşrem tahdis etti, bize Ebu Bekr -yani b. Ayyaş- haber verip dedi ki: el-Muğire'yi şöyle derken dinledim: Ali (radıyallâhu anh)'dan hadis rivâyet ederken Abdullah b. Mesud'un arkadaşları dışında doğru söyleyenleri yoktu.[346]

Şerh

(15-25 numaralı hadisler)

Bu Hadislerde (Yeni) Geçen İsimler:

Ebu Hâni' sonu hemzelidir. Bir diğer ravi Harmele b. Yahya et-Tucîbî'dir. Meşhur olana göre te harfi ötreli telaffuz edilir. el-Metâli' sahibi ise ilk harfi fethalı ve ötreli okunur demiştir. Hadis âlimleri ile birçok edebiyatçı bunu ötreli (Tucîbî şeklinde) telaffuz ederler. (Devamla) dedi ki: Bazıları ise te'nin fethalı telaffuzu dışındaki şekli caiz kabul etmez ve te harfinin asli bir harf olduğunu söylerler. Kitabu'l-Ayn sahibi de bunu te harfinde zikretmiştir. Bununla te harfinin asli harflerinden olduğunu kastetmektedir. Ancak o Tucib ve Tecub bir kabiledir demiştir. Kinde'den bir kabile olduğunu söylemektedir. (Devamla) dedi ki: Ben hocalarımızın birçoğundan ve İbnu's-Serrac ve başkalarından da fethalı olarak kaydettim. İbnu's-Seyyid el-Batlayusi her iki şeklin de sahih olduğu kanaatinde idi. el-Metâli' sahibinin sözleri bunlardır.

İbn Fâris de el-Mücmel'de şunları söylemektedir: Tecûb, Kinde'den bir kabiledir. Ötreli olarak "Tucib" de onların şerefli bir koludur. (İbn Faris) dedi ki: Her ikisinde de te harfi asli bir harf değildir. Başkasının caiz olmadığı doğru budur. Kitabu'l-ayn sahibinin te harfinin asli bir harf olduğu hükmüne varması ise apaçık bir hatadır, Allah en iyi bilendir.

Sözü geçen Harmele'nin künyesi Ebu Hafs'dır. Ebu Abdullah olduğu da söylenmiştir. İmam Şafii -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'in arkadaşıdır. Şafii'den fıkıhta bilinen meşhur kitabını rivâyet eden de odur. Allah en iyi bilendir.

Şerâhîl'den rivâyet nakleden Ebu Şureyh'e gelince adı Abdurrahman b. Şureyh b. Ubeydullah el-İskenderani el-Mısri'dir. Abid ve fazilet sahibi birisi idi.

346 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 19450

Müslim'in (17) "Bana Ebu Said el-Eşec tahdis edip dedi ki: Bize Vekî' tahdis edip dedi ki: Bize A'meş, el-Müseyyeb b. Râfi''den tahdis etti. O Âmir b. Abde'den şöyle dediğini nakletti: Abdullah dedi ki" şeklindeki bu senedi sened inceliklerinden iki önemli hususun bir araya geldiği bir isnâdtır. Bu inceliğin birincisi senetteki ravilerin tamamının Kûfeli oluşudur. İkincisi ise bu senette biri diğerinden rivâyet nakleden üç tane tabii vardır. Bunlar da A'meş, Müseyyeb ve Âmir'dir. Böyle iki inceliğin bir isnâdta bir arada bulunması az görülen oldukça nefis bir özelliktir.

Âmir b. Abde'nin kendisinden rivâyeti naklettiği Abdullah ise sahabi Abdullah b. Mesud Ebu Abdurrahman el-Kûfî'dir.

Ebu Said el-Eşec ise Müslim'in şeyhi (hocası, üstadı)dir. Adı Abdullah b. Said b. Husayn el-Kindi el-Kûfî'dir. Ebu Hatim: Ebu Said el-Eşec çağdaşlarının imamıdır demiştir.

el-Müseyyeb b. Râfi''e gelince, ismindeki ye harfinin fethalı okunacağında görüş ayrılığı yoktur. el-Meşarik adlı eserinde Kadı Iyaz ve el-Metâli' adlı eserin sahibi de bu şekilde ismindeki ye harfinin fethalı okunacağında görüş ayrılığı bulunmadığını söylemişlerdir. Hâlbuki Said b. el-Müseyyeb'in ismi böyle değildir. Onun ismindeki ye harfi fethalı mı yoksa kesreli mi (el-Müseyyeb mi, el-Müseyyib mi) okunacağında -yüce Allah'ın izniyle yeri gelince gösterileceği gibi- ihtilaf etmişlerdir.

Amir b. Abede'ye gelince sonu he (yuvarlak te) iledir. Be harfi fethalı da, sakin de iki türlü okunmakla birlikte daha meşhur ve sahih olanları fethalı okunacağıdır. Kadı Iyaz dedi ki: Biz bunun fethalı okunacağını Ali b. el-Medini, Yahya b. Main ve Ebu Müslim el-Müstemlî'den rivâyet etmiş bulunmaktayız. (Kadı) dedi ki: Abdulgani'nin kitabında zikrettiği de budur, Buhari'nin Tarih'inde de böyle olduğunu gördüm. (Devamla) dedi ki: Sükûn ile okuyuşu da Ahmed b. Hanbel'den ve başkalarından rivâyet etmiş bulunmaktayız. Darakutni ve İbn Mâkûlâ ise her iki şekilde de onu sözkonusu etmişlerdir. Bununla birlikte fethalı okuyuş daha meşhurdur. Kadı dedi ki: Ravilerin çoğunluğu ise sonunda he (yuvarlak te) olmaksızın "Abd" diye zikrederlerse de doğrusu bunun olduğudur. Hafız imamlardan Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medini, Yahya b. Main, Darakutni, Abdulgani b. Said ve başkalarının söylediği de budur. Allah en iyi bilendir.

(18) "İbn Tavus'dan, o babasından, o Abdullah b. Amr b. el-Asi'den" şeklindeki diğer rivâyete gelince, senette geçen "İbn Tavus"un adı Abdullah'tır. Kendisi de zahid ve salih bir kişi idi, babası da zahid ve salih bir kişi idi.

(Amr'ın babasının adı olan) el-Âsî'ye gelince, hadis, fıkıh ve benzeri kitapların çoğunluğunda ye harfi yazılmaz. (el-Âs diye yazılır). Bu da bir söyleyiştir ama sahih ve fasih olan ye harfinin de yazılması ile "el-Âsî" şeklidir.

Şeddad b. el-Hadi ve İbn Ebu'l-Mevali isimleri de böyledir. Bütün bunlarda ve benzerlerinde sahih ve fasih olan ye harfinin bulunmasıdır. Hadis kitaplarında yahut çoğunluğunda ye harfinin yazılmayışına aldanmamak gerekir. Allah en iyi bilendir.

Abdullah b. Amr el-Âsî'nin ilginç durumlarından birisi de kendisi ile babasının doğum tarihleri arasında yalnızca onbir yıl bulunmasıdır, oniki yıl olduğu da söylenmiştir.

(19) Said b. Amr el-Eş'asî üç noktalı (peltek) se ile olup, nispeti dedesinedir. Kendisinin adı (ve nesebi) Said b. Amr b. Sehl b. İshak b. Muhammed b. el-Eş'as b. Kays el-Kindi Ebu Amr el-Kûfî'dir.

Hişam b. Huceyr'e gelince, ötreli ha'dan sonra fethalı bir cim iledir. Burada sözü edilen Hişam Mekki'dir.

Buşeyr b. Ka'b'a gelince, ismindeki be harfi ötreli şın harfi ise fethalıdır. (1/77)

(21) Ebu Âmir el-Akadi'ye gelince, ismindeki ayn ve kaf harfleri fethalıdır. Becile'ye mensup bilinen bir kabile olan "el-Akad"e mensuptur. Bu kabilenin Kays'dan olduğu da söylenmiştir. Onlar da Ezdlilerdendir.

İmam hafız Ebu'ş-Şeyh, Harun b. Süleyman'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Onlara "el-Akad" denilmesinin sebebi oldukça aşağılık kabul edilen bir aile halkı olmalarından dolayı idi. Bu özellikleri dolayısıyla onlara "Akad" denilmiştir.

Ebu Âmir'in adı Abdulmelik b. Amr b. Kays el-Basrî'dir. Onun Akadlıların azatlısı olduğu da söylenmiştir.

el-Akadî'nin kendisinden rivâyet naklettiği Rebah'ın adı ise ra ve be harfleri fethalıdır. Babası ile birlikte adı Rebah b. Ebu Maruf'tur. Bundan önceki fasıllarda Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde bu şekilde (yazılış şekli itibariyle) bulunan bütün isimlerin tek noktalı (be harfi ile) Rebah şeklinde olduğunu, bundan tek istisnanın ise Ebu Hureyre'den kıyamet alâmetlerine dair hadisi rivâyet eden Ziyad b. Reyah Ebu Kasım olduğunu belirtmiştik. Bununla birlikte Buhari her iki şekilde de söylendiğini ifade etmiştir.

(22) İbn Ebu Muleyke'den rivâyet nakleden Nafi b. Ömer, el-Kuraşi el-Cumahi el-Mekki nispetlidir.

İbn Ebu Muleyke'nin adı da Abdullah b. Ubeydullah b. Ebu Muleyke'dir. Ebu Muleyke'nin adı ise Zuheyr b. Abdullah b. Cud'ân b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Murre et-Teymî el-Mekkî olup, Ebu Bekr künyelidir. İbn ez-Zubeyr (radıyallâhu anh) adına hakimlik ve müezzinlik görevini yapmıştır.

(24) Müslim'in: "Bize Hasan b. Ali el-Hulvânî tahdis etti. ... O Ebu İshak'tan tahdis etti" şeklindeki senedi el-Hulvânî dışında hepsi Kûfelilerden oluşan bir isnâdtır. A'meş'in adı Süleyman b. Mihran Ebu Muhammed olup, tabiinden birisidir.

Ebu İshak Amr b. Abdullah es-Sebîî de tabiindendir. Her ikisinden de daha önce söz edilmişti.

A'meş'ten rivâyet nakleden İbn İdris'in adı da Abdullah b. İdris b. Yezid el-Evdî el-Kûfî olup, Ebu Muhammed künyelidir. İmam (önder bir ilim adamı) olduğu, oldukça üstün bir şahsiyete sahip, rivâyeti son derece sağlam (1/78) faziletli, vera ve ibadeti çok birisi olduğu ittifakla kabul edilmiştir. Bizler kendisinden ölümünün yaklaştığı sırada ağlayan kızına şöyle söylediğini rivâyet etmekteyiz: Ağlama, ben bu evde Kur'ân-ı Kerim'i dört bin defa hatmettim. Ahmed b. Hanbel dedi ki: İbn İdris eşsiz birisi idi.

(25) Ali b. Haşrem'in babasının isminin ilk harfi olan noktalı hı harfi fethalı, şın de sakin, ra harfi ise fethalıdır. Ali'nin künyesi Ebu'l-Hasen olup, kendisi Mervezi (Merv er-Ruzz)'dir. Bişr b. Hâris el-Hafi'nin kızkardeşinin oğludur -r.anhuma-

Ebu Bekr b. Ayyâş'a gelince, üstünlüğü, fazileti ittifakla kabul edilmiş imam bir zattır. Adının ne olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Muhakkikler der ki: Doğrusu onun künyesinin (Ebu Bekr'in) adı olduğudur, bundan başka onun adı yoktur. Adının Muhammed, Abdullah, Salim, Şube, Ru'be, Müslim, Hidaş, Mutarrif, Hammâd ve Habib olduğu da söylenmiştir.

Oğlu İbrahim'den de şöyle dediğini rivâyet etmekteyiz: Babam bana dedi ki: Senin baban asla bir hayâsızlık işlemedi. O otuz yıldan beri her gün bir defa olmak üzere Kur'ân'ı hatmediyor. Yine ondan oğluna şunları söylediğini rivâyet etmekteyiz: Oğulcuğum sakın bu evde Allah'a asi olmayasın. Ben burada oniki bin hatim indirdim. Yine ondan ölümüne yakın ağlayan kızına şunları söylediğini rivâyet ettik: Kızcağızım ağlama! Yüce Allah'ın bana azap edeceğinden mi korkuyorsun? Ben bu köşede Kur'ân-ı Kerim'i yirmidört bin defa hatmettim.

Bu başlıkta yer alan isimlerle ilgili söylenecekler bunlardır. Bununla birlikte bunları okuyan bir kimsenin anılmaları ile rahmetin ineceği ümit edilen

bu gibi kimselerin halleriyle ilgili olarak yazdığımız bu satırları uzun bulmamalıdır. Böyle bir bakış kesinlikle eğer devam edecek olursa o kimsenin kurtuluşa eremeyişinin bir alâmetidir. Allah lütuf ve ihsanıyla bizi kendisine itaat etmeye muvaffak kılsın.

Bu babtaki lugatların (kelimelerin) açıklamasına gelince, (16) "deccâlûn (deccaller)" kelimesi deccâl'in çoğuludur. Saleb her bir yalancı bir deccaldir demiştir. Deccalin göz boyayıp, gerçeği başka türlü gösteren kişi olduğu da söylenmiştir. Filan kişi gözü boyadı, gerçeği başka türlü gösterdi, anlamında (دجل فلان) denilir. Batılı ile hakkı örtmesi halini anlatmak için de: (دجل الحق) denilir. İbn Faris bu ikinci açıklamayı da yine Saleb'den rivâyet etmiştir. (1/79)

(18) "Çıkması ve insanlara bir Kur'ân okuması yakındır" ifadesinin manası da şudur: Şeytanlar Kur'ân olmayan bir şeyler okuyacak ve insanların avamı ona aldansınlar diye bunun Kur'ân olduğunu söyleyecekler. Sakın ona aldanmasınlar.

(19) İbn Abbas (radıyallâhu anh)'ın: "İnsanlar... aldırmayınca" ifadesi ile diğer (20) diğer rivâyetteki: "Siz... heyhat" ifadesi güzel bir temsili ifadedir.

"(الصعب والذلول): Serkeş ve itaatkâr" lafızları aslında deve hakkında kullanılır. Birincisi idaresi zor ve istenmeyen bir deve tipidir, ikincisi ise sevilen, istenen, idaresi kolay ve iyi bir deveyi anlatır. Bu temsilin anlamı da: İnsanlar hoşa giden ve gitmeyen her bir yolu izleyince... demektir.

"Heyhat" tabiri de siz doğru yolda yürümekten uzaklaştınız ve bizim sözlerinize artık güvenmemiz uzak bir ihtimaldir demektir. "Heyhat" bir şeyin uzak olduğunu ve ondan ümit kesilmesi gerektiğini ifade etmek için kullanılmıştır.

İmam Ebu'l-Hasan el-Vâhidî dedi ki: Fiile ad olan bir isimdir. Bu isim emir hususunda değil de, haber hususunda uzaklığı anlatır. Heyhat, uzak oldu, uzak durdu, demektir. Bunun iştikakı (kökünden lafız türetme) sözkonusu değildir çünkü bu çıkartılan sesler konumundadır. Yine Vâhidî der ki: Ancak bunda "uzak oldu, uzak kaldı" fiilinde bulunmayan fazladan bir mana vardır ki, o da konuşan bir kimsenin bundan sonra haber vereceği hususu uzak gördüğüne inandığını haber vermek anlamıdır. Dolayısıyla bu oldukça uzaktır, ne kadar da uzaktır demesi gibidir. Yoksa bundan kasıt, muhatabına o şeyin ne kadar uzak olduğunu anlatmak değildir. Buna göre "heyhat" lafzında "uzak olmak" ile açıklansa dahi fazladan bir anlam bulunmaktadır. Meselâ, bu dediğine heyhat, bu dediğin için heyhat, sana heyhat, heyhat ki

sen... denilir. (1/80) Vâhidî dedi ki: "Heyhat"ın anlamına dair üç görüş vardır. Bir görüşe göre bu önce zikrettiğimiz gibi "uzak oldu" ile aynı şeydir. Ebu Ali el-Fârisî ve onun dışında oldukça sivrilmiş nahivcilerin görüşü budur.

İkincisi uzak olan anlamındadır. Bu da Ferrâ'nın görüşüdür. Üçüncüsü ise uzaklık, uzak olmak konumundadır. Bu da Zeccâc ve İbnu'l-Enbârî'nin görüşüdür. Birinci anlama göre biz bunu fiil gibi kabul ederiz, ikinci anlama göre sıfat, üçüncü anlama göre de mastar kabul ederiz.

"Heyhat"ın onüç türlü söyleyişi vardır ki bunu el-Vâhidî şöylece zikretmektedir. Birincisi te harfi fethalı, kesreli ve ötreli olmakla birlikte her üç halinde de tenvinli ve tenvinsiz okunmasıdır. Böylelikle bunlar altı söyleyiş olur (heyhatu, heyhatun... gibi) Diğeri ise birinci he yerine, elif getirmek suretiyle "ihad" söyleyişidir, bunda da aynı şekilde altı söyleyiş sözkonusudur. Onüçüncüsü ise sonundaki te hazfedilerek ve tenvinsiz bir şekilde "eyhâ" denilmesidir. Vâhidî'den başkaları da iki he yerine "ey'ât" diyerek iki hemzeli söyleyişi eklemiştir. Bu söyleyişler arasında fasih ve yaygın bir şekilde kullanılan sondaki te tenvinsiz olmak üzere fethalı söyleyiş olmak üzere "heyhâte" söyleyişidir.

Ezheri dedi ki: Dilbilginleri "heyhat"deki te'nin asli harf olmadığını ittifakla kabul etmişler ancak te harfi üzerinde vakfın nasıl yapılacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ebu Amr ve el-Kisâî he ile vakıf yapılır derken, Ferrâ te ile vakıf yapılır demişlerdir. "Heyhat" ile ilgili geniş açıklamalar ile buna dair ortaya atılmış görüşlerin tahkikini Tehzibu'l-Esmâ ve'l-Lugat adlı eserimde kaydetmiş bulunmaktayım. Burada ise sadece bunun temel maksatlarına işaret ettim. Allah en iyi bilendir.

(21) "İbn Abbas onun sözlerini dinlemedi" anlamındaki ifade de geçen (لا يأذن) kelimesinde zel harfi fethalı okunur, ona kulak asmıyor, onu dinlemiyordu, demektir. Kulağa "uzn" denilmesi de buradan gelmektedir. (1/81)

"Bir zamanlar, bir seferinde" ifadesi ile de yalanın ortaya çıkmasından önceki zamanı kastediyor.

(22) İbn Ebu Muleyke'nin: "İbn Abbas (radıyallâhu anh)'a bir mektup yazdım..." şeklindeki ifadelerine gelince, burada(ki bazı kelimelerin) nasıl harekelenip, okunacağı hususunda ilim adamlarının ihtilaf ettiği konulardandır. Kadı Iyaz -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- biz şu "(ويخفي عني): Benden saklamasını, gizli tutmasını ve ben ondan saklıyorum, gizli tutuyorum" şeklindeki ifadeleri Ebu Muhammed el-Huşenî dışında bütün hocalarımızdan her iki

yerde de (noktalı hı ile değil de) noktasız ha ile yazmışızdır. Ben bu iki kelimeyi Ebu Muhammed el-Huşenî adındaki hocama noktalı hı ile okudum. (Kadı) dedi ki: Ebu Bahr da bize hocası Kadı Ebu'l-Velid el-Kinânî'den bunun doğru şeklinin noktalı hı ile olduğunu naklederdi. Kadı Iyaz -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Gördüğüm kadarıyla çoğunluğun rivâyeti doğru olandır. Bunun noktasız ha ile yazılması halindeki anlamı eksiltmek demek olup, bıyıkların kesilmesi anlamındaki (إحفاء الشوارب)'den gelmektedir. Yani bana nakledeceğin hadislerin bir kısmını kendine sakla, bana anlatma, bana çokça hadis yazma, demek olur. Yahut burada "ihfâ" ısrar yahut işi sonuna kadar ulaştırmak anlamında olur, o takdirde bana nakledeceğin hadisi iyice seç ve tespit et demek olur. Merhum Kadı Iyaz'ın açıklamaları bunlardan ibarettir.

Metâli'u'l-Envar müellifi Kadı Iyaz'ın sözlerini naklettikten sonra, ama bunlar su götürür bir açıklamadır deyip, şunları eklemektedir: Bana göre bu kendisine ileri derecede iyilikte bulunmak ve öğüt vermek anlamında olup, yüce Allah'ın: *"Çünkü Rabbim bana gerçekten merhametli ve lütufkârdır"* (Meryem, 47) buyruğundaki ifade ile aynı kökten gelmektedir. Yani ona vereceğim nasihatte ve ona nakledeceğim sahih rivâyetleri seçmekte onun lehine ileriye gidip, mübalağa etmemi istedi, demektir.

Şeyh, imam Ebu Amr b. es-Salâh -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Bu iki kelimenin her ikisi de noktalı hı iledir. Yani eğer onlardan dolayı kendisi aleyhine çeşitli fırka ve fitne karıştırıcıları tarafından yapılan birtakım dedikoduların bulunduğu bazı şeyleri benden saklar ve bana yazmasın çünkü o bunları yazacak olursa ortaya çıkarlar, ortaya çıkarlarsa da bu hususta ona muhalefet edilir ve bundan dolayı bazı haller baş gösterebilir. (İbnu's-Salâh) dedi ki: İbn Ebu Muleyke'ye açıklanması gerekmeyen şeyler olmakla birlikte onları açıklamasın. Eğer gerekli ise yazışma yoluyla değil de karşılıklı konuşarak bunları ona aktarması mümkündür, diye de açıklanmıştır. (İbnu's-Salâh devamla) dedi ki: İşte "samimi çocuktur" ifadesi de benim yaptığım bu açıklamayı hissettirmektedir. (İbn Abbas'ın): "Ben onun için seçiyorum ve ondan bazı şeyler de gizliyorum" ifadesi de onun bu isteğini kabul ettiğine dair verdiği bir haberdir. Sonra da Şeyh (İbnu's-Salâh) Kadı Iyaz'ın sözünü ettiği rivâyeti nakledip, onu tercih ederek şunları söylemektedir: Bu (noktasız ha ile okuyuş) gereksiz bir zorlamadır, bunu kabul etmemizi gerektiren muttasıl bir rivâyeti de yoktur. Bu da Şeyh Ebu Amr (İbnu's-Salâh)'ın ifadesidir.

Onun noktalı hı ile olduklarına dair yaptığı bu tercih doğru olandır. Bizim bulunduğumuz topraklarda bulunan asıl nüshaların birçoğunda yazılışı da hep bu şekildedir. Allah en iyi bilendir.

Devamındaki "Allah'a yemin olsun ki bu hükmü Ali vermemiştir..." ifadesi de şu demektir: Böyle bir hükmü ancak sapıtmış bir kimse verebilir. Ali (radıyallâhu anh) da sapıttığı bilinmedikçe böyle bir hüküm vermiş olamaz. Onun sapıtmadığı kesinlikle bilindiğine göre bu hükmü vermediği de bilinmiş olmaktadır. Allah en iyi bilendir.

Diğer (23) rivâyetteki "bir miktar dışında onu sildi ve Süfyan b. Uyeyne kolu ile işaret etti" sözleri ise bir arşın miktarı dışındakileri sildiği, imha ettiği anlamına gelir. Göründüğü kadarıyla yazılan bu mektup uzunlamasına bir kâğıda yazılmıştı. Allah en iyi bilendir.

(24) "Allah kahretsin onları..." sözleri ile Rafızîlerle Şia'nın Ali (radıyallâhu anh)'ın ilmine ve rivâyet ettiği hadislere olmadık neler katıp karıştırdıklarına, onun aleyhine ne gibi batıllar uydurduklarına, uydurma ve aslı astarı olmayan ne kadar çok rivâyeti, sözleri ona izafe edip hakka karıştırdıklarına, böylelikle ondan sahih olarak gelen ile kendilerinin uydurmalarının birbirinden ayırt edilemeyecek hale geldiğine işaret etmektedir.

"Allah kahretsin onları" deyimi hakkında Kadı Iyaz, Allah'ın laneti üzerlerine demek olduğunu söylemiş, Allah onları uzak etsin, Allah onları öldürsün anlamında olduğu da söylenmiştir. (Kadı Iyaz) dedi ki: İşte bunlar onun kanaatine göre yaptıkları işlerin aşırı derecede çirkinliği sebebiyle böyle bir bedduayı hak etmişlerdir. Nitekim onların pek çoğunun yaptıkları bunun gibi şeylerdir. Yoksa müslümana lanet etmek caiz değildir.

(25) Muğire'nin: "Ali hakkında Abdullah b. Mesud'un arkadaşlarından başkaları doğru söylemiyorlardı" şeklindeki sözlerine gelince, bu ifade asıl nüshalarda hep bu şekildedir. Buna göre "(إلا من أصحاب) arkadaşlarından başka" ifadesindeki (من) hakkında iki açıklama sözkonusudur. Birincisi cinsin beyanı için geldiği, ikincisi ise zaid olduğudur.

(يصدق) fiili iki şekilde harekelenebilir. Birincisi ye harfi fethalı, sad harfi sakin, dal harfi ötreli (doğru söyler anlamında) şeklinde ikincisi ise ye harfi ötreli, sad fethalı, dal ise şeddeli okunuşu (tasdik edilir anlamında)dur. Burada sözü geçen Muğire b. Miksem ed-Dabbî Ebu Hişam'dır. Daha önce "Muğire" isminin mim harfi ötreli ve kesreli okunabileceğini belirtmiş idik. Allah en iyi bilendir.

Bu başlıkta yer alan rivâyetlerin ihtiva ettikleri hükümlere gelince, özetle meçhul ravinin rivâyetinin kabul edilmeyeceği, hadis almakta ihtiyatlı olmanın gerektiği, ancak ehil kimselerden alınacağı, zayıf kimselerden rivâyetin alınmaması gerektiğidir. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.

٥/٥- باب بيان أن الاسناد من الدين وأن الرواية لا تكون الا عن الثقات وأن جرح الرواة بما هو فيهم جائز بل واجب وأنه ليس من الغيبة المحرمة بل من الذب عن الشريعة المكرمة

5/5- İSNADIN DİNDEN OLDUĞUNUN VE RİVAYETİN ANCAK SİKA KİMSELERDEN YAPILACAĞININ, RAVİLERİN TAŞIDIKLARI ÖZELLİKLERİYLE CERH EDİLMESİNİN CAİZ HATTA VACİP OLDUĞUNUN, BUNUN HARAM KILINMIŞ GIYBETTEN OLMAYIP, AKSİNE MÜKERREM ŞERİATI HİMAYE KABİLİNDEN OLDUĞUNUN BEYANI BABI

٢٦-.../١- حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ وَهِشَامٍ عَنْ مُحَمَّدٍ وَحَدَّثَنَا فُضَيْلٌ عَنْ هِشَامٍ قَالَ وَحَدَّثَنَا مَخْلَدُ بْنُ حُسَيْنٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ قَالَ إِنَّ هَذَا الْعِلْمَ دِينٌ فَانْظُرُوا عَمَّنْ تَأْخُذُونَ دِينَكُمْ.

26-.../1- Bize Hasan b. er-Rabî' tahdis edip dedi ki: Bize Hammâd b. Zeyd, Eyyub ve Hişam'dan tahdis etti. (İkisi) Muhammed'den (nakletti). Bize Fudayl b. Hişam tahdis edip dedi ki: Bize Mahled b. Huseyn de Hişam'dan tahdis etti. O Muhammed b. Sirin'den şöyle dediğini nakletti: Şüphesiz ki bu ilim dindir. O halde dininizi kimden öğreneceğinize dikkat edin.[347]

Şerh

Allah'ın rahmeti üzerine olsun (Müslim) dedi ki: Bize Hasan b. er-Rabi tahdis edip dedi ki... "Hişam, İbn Sirin'den..." İlk olarak zikredilen Hişam, Eyyub'a matuf olup, mecrurdur. Hişam b. Hassan el-Kurdûsî'dir. Muhammed ise İbn Sirin'dir.

"Bize Fudayl da tahdis etti, bize Mahled de tahdis etti" diyen kişi de Hasan b. er-Rabi'dir. Fudayl b. Iyaz'dır. Künyesi Ebu Ali'dir. Zahid ve üstün değerli bir zattı. Allah ondan razı olsun.

347 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 19292

٢٧-.../٢- حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكَرِيَّاءَ عَنْ عَاصِمٍ الأَحْوَلِ عَنِ ابْنِ سِيرِينَ قَالَ لَمْ يَكُونُوا يَسْأَلُونَ عَنِ الإِسْنَادِ فَلَمَّا وَقَعَتِ الْفِتْنَةُ قَالُوا سَمُّوا لَنَا رِجَالَكُمْ فَيُنْظَرُ إِلَى أَهْلِ السُّنَّةِ فَيُؤْخَذُ حَدِيثُهُمْ وَيُنْظَرُ إِلَى أَهْلِ الْبِدَعِ فَلاَ يُؤْخَذُ حَدِيثُهُمْ.

27-...2- Bize Ebu Cafer Muhammed b. es-Sabbâh tahdis etti. Bize İsmail b. Zekeriya, Âsım el-Ahvel'den tahdis etti. O İbn Sirin'den şöyle dediğini nakletti: Önceleri isnad hakkında (herhangi bir raviye) bir şey sormuyorlardı ama fitne baş gösterince (1/13a) bize adamlarınızın (size bu rivâyeti nakleden ravilerinizin) isimlerini veriniz, dediler. (Ravilerden) ehl-i sünnet olanlara bakılarak onların (rivâyet ettikleri) hadisleri alınır, bid'at ehline de bakılarak onların (rivâyet ettikleri) hadisleri alınmamaktadır.[348]

Şerh

"Bid'at ehline bakılır, onların hadisleri alınmaz." Burada sözü edilen bu mesele ile ilgili girişimizin baş taraflarında açıklamalarda bulunduk ve bu husustaki çeşitli görüşleri beyan ettik.

٢٨.../٣- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ أَخْبَرَنَا عِيسَى - وَهُوَ ابْنُ يُونُسَ - حَدَّثَنَا الأَوْزَاعِيُّ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى قَالَ لَقِيتُ طَاوُسًا فَقُلْتُ حَدَّثَنِي فُلاَنٌ كَيْتَ وَكَيْتَ. قَالَ إِنْ كَانَ صَاحِبُكَ مَلِيًّا فَخُذْ عَنْهُ.

28.../3- Bize İshak b. İbrahim el-Hanzalî tahdis etti. Bize İsa -ki o İbn Yunus'tur- haber verdi. Bize el-Evzâî, Süleyman b. Musa'dan şöyle dediğini tahdis etti: Tavus ile karşılaştım ve: Bana filan şunu şunu tahdis etti, dedim. O: Eğer kendisine güvenilir bir kişi ise onun rivâyetini al (kabul et), dedi.[349]

Şerh

"Bize İshak b. İbrahim el-Hanzalî tahdis etti" diye adı verilen İshak meşhur imam, çağdaşlarının hafızı İshak b. Rahuye'dir. Evzai ise (1/84) Ebu Amr Abdurrahman b. Amr b. Yuhmid'dir. Şamlı, Dımaşklıdır. Çağında Şam ahalisinin tartışılmaz ve kimsenin muhalefet etmediği imamı idi. Dımaşk'ta Fe-

348 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir. Tuhfetu'l-Eşraf, 19294
349 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18826

radis kapısının dış tarafında otururdu. Sonra Beyrut'a geçti. Beyrut'ta vefat edinceye kadar murabıt olarak yaşadı. Pek büyük bir imam, mertebesinin pek yüksek, faziletinin de mükemmel olduğu üzerinde icma gerçekleşmiştir. Verai, zühdü, ibadeti, hakkı dimdik ayakta tutması, çokça hadis rivâyeti, fıkhı, fesahatı, sünnete tabi olması, çağında yaşayan her türlü bölgedeki ileri gelen imamların ona büyük bir saygı gösterip, onun meziyet ve üstünlüklerini itiraf ettikleri ile ilgili olarak selefin sözleri pek çok ve muşhurdur. Hatta biz çeşitli yollardan onun yetmiş bin mesele hakkında fetva verdiğini rivâyet etmiş bulunuyoruz.

Kendisi tabiinin büyüklerinden rivâyet naklettiği gibi, ondan da Katade, Zührî, Yahya b. Ebu Kesir de rivâyette bulunmuştur. Sözü geçen bu zatlar tabiinden olmakla birlikte kendisi tabiinden değildir. Bu tür rivâyet ise büyüklerin küçüklerden rivâyeti kabilindendir. Kendisine nispet olunduğu "el-Evza" hakkında görüş ayrılığı vardır. Himyer'in bir kolu olduğu söylendiği gibi, Dımaşk'ın Babu'l-Feradis yakınındaki bir kasaba olduğu da söylenmiştir. Çeşitli kabilelerin Evza'ından yani fırkalarından ve farklı kabilelerin bir araya gelmiş kalıntılarından olduğu için "Evza'"e nispetle Evzaî denildiği de söylenmiştir. Ebu Zur'a ed-Dımeşkî dedi ki: Evzai'nin adı Abdulaziz idi. Kendisi kendisine Abdurrahman adını vermiştir. el-Evza denilen yere konaklardı. Bu sebeple ağırlıklı olarak ona nispet edildi. Muhammed b. Sa'd dedi ki: Evza' Hemdan'ın bir koludur, Evzaî de bizzat onlardandır. Allah en iyi bilendir.

"Tavus ile karşılaştım ve filan kişi bana şunu şunu tahdis etti, dedim. O: Şayet güvendiğin birisi ise ondan (hadis) alabilirsin, dedi." Buradaki "(كيت كيت): Şunu şunu" deyiminde te harfi fethalı da, kesreli de okunur. Bu iki ayrı söyleyişi Cevheri Sihah'ında Ebu Ubeyde'den nakletmiş bulunmaktadır.

"Eğer güvenilir birisi ise" ifadesi de zapt ve itkan sahibi, sika, dinine ve bilgisine güvenilir, zengin ve varlıklı bir kimseye mali muamelelerde borç verilmesi halinde güvenildiği gibi ona da güveniliyor ise, demektir.

٢٩-.../٤- وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدَّارِمِىُّ أَخْبَرَنَا مَرْوَانُ - يَعْنِى ابْنَ مُحَمَّدٍ الدِّمَشْقِىَّ - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى قَالَ قُلْتُ لِطَاوُسٍ إِنَّ فُلاَنًا حَدَّثَنِى بِكَذَا وَكَذَا. قَالَ إِنْ كَانَ صَاحِبُكَ مَلِيًّا فَخُذْ عَنْهُ.

29-...4- Bize Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî de tahdis etti. Bize Mervan -yani b. Muhammed ed-Dımeşkî- haber verdi. Bize Said b. Abdula-

ziz, Süleyman b. Musa'dan şöyle dediğini tahdis etti: Ben Tavus'a: Filan kişi bana şunu şunu tahdis etti, dedim. O: Eğer senin bu arkadaşın güvenilir birisi ise ondan (hadis) al, dedi.[350]

Şerh

Müslim'in: "Bize Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî de tahdis etti" ifadesinde geçen "ed-Dârimî" bilinen Müsned'in sahibi Dârimî'dir. Künyesi Ebu Muhammed es-Semerkandî olup, Dârim b. Malik b. Hanzala b. Zeyd Menât b. Temim'e mensuptur. Sözü geçen bu Ebu Muhammed ed-Dârimî çağında Müslümanların hafızlarından birisi idi. Fazilet ve hıfz bakımından onunla boy ölçüşebilen kişi pek azdı.

Reca b. Murecca dedi ki: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisini Dârimî'den daha iyi bilen bir kimse bilmiyorum. Ebu Hatim dedi ki: O çağdaşlarının imamıdır. Ebu Hamid b. eş-Şarkî de şöyle demiştir: Horasan hadis imamlarından beş büyük şahsiyet yetiştirmiştir. (1/85) Bunlar: Muhammed b. Yahya, Muhammed b. İsmail, Abdurrahman b. Abdurrahman, Müslim b. el-Haccac ve İbrahim b. Ebu Talib'dir.

Muhammed b. Abdullah dedi ki: Dârimî hıfzı ve veraıyla bizi geride bıraktı. Dârimî 181 yılında doğmuş, 255 yılında vefat etmiştir. Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

٣٠-.../٥- حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيّ الْجَهْضَمِيُّ حَدَّثَنَا الأَصْمَعِيُّ عَنِ ابْنِ أَبِى الزِّنَادِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَدْرَكْتُ بِالْمَدِينَةِ مِائَةً كُلُّهُمْ مَأْمُونٌ. مَا يُؤْخَذُ عَنْهُمُ الْحَدِيثُ يُقَالُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِهِ.

30-.../5- Bize Nasr b. Ali el-Cahdamî tahdis etti, bize el-Esmaî, İbn Ebu'z-Zinâd'dan tahdis etti. O babasından şöyle dediğini nakletti: Ben (1/13b) Medine'de hepsi de güvenilir olmakla birlikte, kendilerinden hadis alınmayan ve buna ehil kimselerden değildir, denilen yüz kişiye yetiştim.[351]

Şerh

Müslim (rahimehullah) dedi ki: "Bize Nasr b. Ali el-Cahdamî tahdis etti, bize el-Esmaî, İbn Ebu'z-Zinâd'dan tahdis etti. O babasından şöyle dediğini nakletti." Senette geçen "el-Cahdamî" cim harfi fethalı, ha sakin ve dat fetha-

350 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18876
351 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18899

lıdır. İmam, hafız Ebu Sad Abdulkerim b. Muhammed b. Mansur es-Sem'ânî, el-Ensab adlı kitabında şöyle diyor: Bu "Cehadima"lılara bir nispettir. Burası Basra'da bir mahallenin adıdır. Burada sözü geçen Nasr b. Ali de Basra kadısı idi, itkan sahibi âlimlerdendi. el-Müstainbillah ona hakimlik görevine tayin etmek için emir göndermiş, bu maksatla Basra emiri de onu çağırmış, kendisi dönüp yüce Allah'a istihare yapacağım demişti. Evine günün ortasında dönüp, iki rekât namaz kılıp: Allah'ım, eğer benim senin yanında hayır namına bir şeyim varsa benim canımı al, diye dua etmiş sonra uyumuştu, onu uyandırmak istediklerinde ölmüş olduğunu gördüler. Bu hadise ise 250 yılı rebîu'l-ahir ayında olmuştu.

el-Esmaî ise meşhur imam, dil imamlarının büyüklerinden, çok rivâyet sahibi ve güvenilir şahsiyetlerinden idi. Adı Abdulmelik b. Kureyb'dir. (Nesebi) b. Abdulmelik b. Asma'dır, Basralıdır. Ebu Said künyeli olup, dedesine nispet edilmiştir. Esmaî sika ve itkan sahibi ravilerden idi. Dili, garip kelimeleri, nahvi haberleri, mulah (denilen güzel bilgileri) ve nev"adir (denilen az rastlanılır bilgi ve olayları) bir arada bilen birisi idi. Merhum Şafii, hakkında: Ben bu karargâh arasında Esmaî'den daha doğru sözlüsünü görmedim demişti. Yine merhum Şafii şöyle demiştir: Esmaî'nin ibaresinden daha güzel bir ibareyi hiçbir arap kullanmış değildir. Biz de Esmaî'den şöyle dediğini rivâyet etmiş bulunuyoruz: Ben onaltı bin urcuze (şiir) ezberlemişimdir.

Ebu'z-Zinâd'ın adı ise Abdullah b. Zekvân olup, künyesi Ebu Abdurrahman'dır. Ebu'z-Zinâd onun bir lakabıdır. Bundan hoşlanmazdı ama onunla meşhur olmuştur. Kureyşlidir ancak kendisi aslen Medineli olup onların azatlısıdır. İmam Sevri, Ebu'z-Zinâd'a hadiste müminlerin emiri. derdi. Buhari de şöyle demiştir: Ebu Hureyre'ye ulaşan senedlerin en sahih olanı (1/86) Ebu'z-Zinâd, el-A'rec'den, o Ebu Hureyre'den şeklindeki senedtir.

Mus'ab dedi ki: Ebu'z-Zinâd Medinelilerin fakihi idi. İbn Ebu'z-Zinâd'ın adı ise Abdurrahman'dır. Ebu'z-Zinâd'ın kendisinden rivâyet nakleden şu üç oğlu da vardır: Abdurrahman, Kasım ve Ebu'l-Kasım.

Mis'ar'a gelince o b. Kidâm el-Hilâlî el-Âmirî el-Kûfî olup, Ebu Seleme künyelidir. Pek üstün, büyük bir hafız ve sağlam bir ravi olduğu ittifakla kabul edilmiştir.

٣١-... /٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِى عُمَرَ الْمَكِّيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ ح وَحَدَّثَنِى أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلاَّدٍ الْبَاهِلِيُّ - وَاللَّفْظُ لَهُ - قَالَ سَمِعْتُ سُفْيَانَ بْنَ عُيَيْنَةَ عَنْ مِسْعَرٍ قَالَ سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ يَقُولُ لاَ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ إِلاَّ الثِّقَاتُ.

31.../6- Bize Muhammed b. Ebu Ömer el-Mekkî tahdis etti. Bize Süfyan tahdis etti. (H) Bana Ebu Bekr b. Hallâd el-Bâhilî de -ki lafız onundur- tahdis edip dedi ki: Süfyan b. Uyeyne'yi, Mis'ar'dan şöyle dediğini naklederken dinledim: Sa'd b. İbrahim'i şöyle derken dinledim: Sika ravilerden başkası Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den hadis nakletmez (etmemelidir).[352]

Şerh

"Sika olanlar dışında Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den hadis rivâyet etmez" cümlesinin manası: Hadis sika olanlardan başkasından kabul edilmez, şeklindedir.

٣٢-.../٧- وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ قُهْزَاذَ - مِنْ أَهْلِ مَرْوَ - قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَانَ بْنَ عُثْمَانَ يَقُولُ سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ الْمُبَارَكِ يَقُولُ الإِسْنَادُ مِنَ الدِّينِ وَلَوْلاَ الإِسْنَادُ لَقَالَ مَنْ شَاءَ مَا شَاءَ.

32.../7- Bana Merv ahalisinden Muhammed b. Abdullah b. Kuhzâz da tahdis edip dedi ki: Abdân b. Osman'ı şöyle derken dinledim: Abdullah b. el-Mubarek'i şöyle derken dinledim: İsnad dindendir. Şayet isnad olmasaydı dileyen dilediğini söylerdi.[353]

Şerh

Merhum imamın "bana Merv halkından Muhammed b. Abdullah b. Kuhzâz da tahdis edip dedi ki: ... İsnad dindendir" rivâyetinde isnadın inceliklerinden pek görülmeyen bir incelik vardır. O da bu isnadda -hocamız Ebu İshak İbrahim b. Ömer b. Mudar'dan sonuncularına kadar- bulunan ravilerin hepsinin Horasanlı olduğudur. Çünkü ben bundan önce hocamızdan itibaren Müslim'e kadar senedimizde bulunan bütün ravilerin Horasanlı, Neysaburlu olduklarını belirtmiş idim. Sözü geçen bu üç ravi de böyledir. Yani Muhammed, Abdan ve İbnu'l-Mubarek Horasanlı ve Mervezîdirler. Böyle bir isnad ise bu zamanlarda benzerine çok az rastlanır bir isnaddır.

Kuhzâz ismi ötreli kaf'dan sonra sakin bir he, sonra bir ze, sonra elif, sonra noktalı dal olan peltek zel iledir. Zaptında sahih, meşhur ve bilinen şekil budur. Metâli'u'l-Envar sahibi kimilerinden he harfi ötreli ve ze harfi şeddeli olduğunu da ifade etmiştir. Bu isim Arapça olmayan (a'cemi) bir isim olduğundan ötürü munsarıf değildir.

352 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18673
353 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir. Tuhfetu'l-Eşraf, 18487, 18923, 18924, 18925

İbn Mâkûlâ dedi ki: Burada sözü geçen Muhammed b. Abdullah b. Kuhzâz 10 Muharrem 262 senesi çarşamba günü vefat etmiştir. Buradan anlaşıldığına göre Müslim (rahimehullah) adı geçen bu hocasından bu kitabın baş taraflarında Müslim'in vefat tarihi ile ilgili açıkladığımız üzere beş buçuk ay önce vefat etmiştir.

Abdan ise ayn harfi fethalıdır, onun lakabıdır. Asıl adı ise Abdullah b. Osman b. Cebele el-Ateki'dir. Onların azatlısıdır. Künyesi Ebu Abdurrahman olup, Mervezi nispetlidir. Buhari, Tarih'inde dedi ki: Abdan (1/87) 221 yahut 222 yılında vefat etmiştir.

İbnu'l-Mübarek'e gelince, o pek saygın, pek üstün çeşitli güzellikleri kendisinde toplamış bir zat olan Ebu Abdurrahman Abdullah b. el-Mubarek b. Vazıh el-Hanzalî'dir. Hanzalilerin azatlısıdır. Tabiinden pek çok topluluktan hadis dinlediği gibi, büyük ilim adamlarından, hocalarından ve çağının imamlarından büyük kalabalıklar da ondan rivâyet nakletmiştir. Süfyan es-Sevrî, Fudayl b. Iyaz ve başkaları buna örnektir. Onun pek üstün imam, büyük bir makam ve pek üstün bir mertebe sahibi olduğunu ilim adamları ittifakla kabul etmişlerdir.

Hasan b. İsa'dan şöyle dediğini rivâyet etmekteyiz: Fadl b. Musa, Mahled b. Huseyn ve Muhammed b. en-Nadr gibi İbnu'l-Mübarek'in arkadaşlarından bir topluluk bir araya gelerek gelin de İbnu'l-Mubarek'in çeşitli hayır türlerindeki hasletlerini sayalım, dediler. O aynı zamanda hem ilmi, hem fıkhı, hem edebiyatı, nahvi, lugatı, zühdü, şiiri, fesahatı, verai, insafı, geceleyin namaz kılmayı, ibadet etmeyi, görüşüne sağlam bir şekilde bağlılığı, kendisini ilgilendirmeyen hususlarda az konuşması, arkadaşlarına az muhalefet etmesi gibi özelliklerini saydılar.

Abbas b. Mus'ab dedi ki: İbnu'l-Mübarek hadisi, fıkhı, Arapça bilgisini, insanların tarihindeki önemli günleri, kahramanlığı, ticareti, cömertliği ve çeşitli fırkalar tarafından sevilme özelliklerini bir arada kendisinde toplamış bulunmaktadır.

Muhammed b. Sa'd dedi ki: İbnu'l-Mübarek ilmin çeşitli konuları ve dalları hakkında çok sayıda kitap telif etmiştir. Onun müstesnâ halleri meşhurdur ve bilinmektedir.

"Merv" Horasan'da büyük bir şehrin adı olup, munsarıf değildir. Horasan şehirlerinin anaları Neysabur, Merv, Belh ve Herat'tır. Allah en iyi bilendir.

٣٢م-٠٠٠/٧- وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ حَدَّثَنِي الْعَبَّاسُ بْنُ أَبِي رِزْمَةَ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ يَقُولُ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْقَوَائِمُ يَعْنِي الْإِسْنَادَ وَقَالَ مُحَمَّدُ سَمِعْتُ أَبَا إِسْحَقَ إِبْرَاهِيمَ بْنَ عِيسَى الطَّالَقَانِيَّ قَالَ قُلْتُ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ الْمُبَارَكِ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحَدِيثُ الَّذِي جَاءَ إِنَّ مِنْ الْبِرِّ بَعْدَ الْبِرِّ أَنْ تُصَلِّيَ لِأَبَوَيْكَ مَعَ صَلَاتِكَ وَتَصُومَ لَهُمَا مَعَ صَوْمِكَ قَالَ فَقَالَ عَبْدُ اللهِ يَا أَبَا إِسْحَقَ عَمَّنْ هَذَا قَالَ قُلْتُ لَهُ هَذَا مِنْ حَدِيثِ شِهَابِ بْنِ خِرَاشٍ فَقَالَ ثِقَةٌ عَمَّنْ قَالَ قُلْتُ عَنْ الْحَجَّاجِ بْنِ دِينَارٍ قَالَ ثِقَةٌ عَمَّنْ قَالَ قُلْتُ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ قَالَ يَا أَبَا إِسْحَقَ إِنَّ بَيْنَ الْحَجَّاجِ بْنِ دِينَارٍ وَبَيْنَ النَّبِيِّ ﷺ مَفَاوِزَ تَنْقَطِعُ فِيهَا أَعْنَاقُ الْمَطِيِّ وَلَكِنْ لَيْسَ فِي الصَّدَقَةِ اخْتِلَافٌ وَقَالَ مُحَمَّدٌ سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ شَقِيقٍ يَقُولُ سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ الْمُبَارَكِ يَقُولُ عَلَى رُءُوسِ النَّاسِ دَعُوا حَدِيثَ عَمْرِو بْنِ ثَابِتٍ فَإِنَّهُ كَانَ يَسُبُّ السَّلَفَ

32m (mükerrer)-.../7- Bize Muhammed b. Abdullah da tahdis etti. Bana Abbas b. Ebu Rizme tahdis etti.[354] Dedi ki: Ben Abdullah'ı şöyle derken dinledim: Bizlerle (hadis rivâyet eden) şu kavim arasında -isnadı kastederek-ayaklar vardır.

Muhammed dedi ki: Ben (1/14a) Ebu İshak İbrahim b. İsa et-Tâlekânî'yi şöyle derken dinledim: Abdullah b. el-Mubarek'e: Ey Ebu Abdurrahman "iyilik üstüne iyilik sayılan ameller arasında namazınla beraber anne baban için namaz kılman, orucunla beraber onlar için oruç tutmandır" şeklindeki hadis (hakkında) ne dersin, dedim.

(Ebu İshak) dedi ki: Abdullah sordu: Ey Ebu İshak, bu hadis kimden rivâyet edilmektedir? Ben ona: Bu Şihab b. Hirâş'ın rivâyet ettiği bir hadistir. İbnu'l-Mubarek: O sika birisidir, peki bu(nu) kimden rivâyet ediyor, dedi.

354 Yazmada "el-Abbas b. Rizme" şeklindedir. Tuhfetu'l-Eşraf bi Marifeti'l-Etraf'ta da aynı şekilde el-Abbas b. Rizme diye geçmiştir. Derim ki: Bu bir hatadır. Doğrusu adının "el-Abbas b. Ebi Rizme" olduğudur. el-Abbas bir lakaptır. Adı ise Abdulaziz'dir. Ebu Rizme'nin adı ise Gazavan'dır. Matbu nüshada ise el-Abbas b. Ebi Rizme'dir. Bizim metinde kaydettiğimiz de odur. el-Abbas b. Ebi Rizme'ye gelince, imam, muhaddis Ebu Muhammed Abdulaziz b. Ebi Rizme er-Razi el-Mervezi'dir. Hafız İbn Hacer sikadır demiş, İbn Hibban da "es-Sikat"ta dokuzuncu tabakada onu zikretmiştir. 206 yılında vefat etmiştir. Biyografisi için bk. et-Tarihu's-Sağir, II, 308; et-Tarihu'l-Kebir, VI, 29; Takribu't-Tehzib, I, 509; Tehzibu't-Tehzib, VI, 336; Siyer-u A'lami'n-Nubela, IX, 505. Yine bu hususta bk. Tuhfetu'l-Eşraf, XIII, 260, hadis no: 18923

Ben: Haccac b. Dinar'dan dedim. O: Sikadır, dedi. Sonra: Kimden dedi, ben: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdu ki, dedim. (İbnu'l-Mübarek) dedi ki: Ey Ebu İshak, şüphesiz Haccac b. Dinar ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasında öyle aşılmaz mesafeler vardır ki, o mesafeleri kat etmek isteyen bineklerin boyunları kopar fakat sadaka hususunda görüş ayrılığı yoktur.

Muhammed dedi ki: Ben Ali b. Şakik'i şöyle derken dinledim: Ben Abdullah b. el-Mubarek'i herkesin önünde şöyle derken dinledim: Amr b. Sâbit'in (rivâyet ettiği) hadis(ler)i terk ediniz çünkü o selefe söverdi. (1/14b)[355]

Şerh

"Bana el-Abbas b. Ebu Rizme tahdis edip dedi ki: Abdullah'ı şöyle derken dinledim: ... Bizimle şu kavim arasında (isnadı kastederek) ayaklar vardır." Senette geçen "Rizme" ismi kesreli re sonra sakin bir ze, mim ve sonra he iledir. Sözü geçen Abdullah, İbnu'l-Mübarek'tir.

Bu söz şu demektir: Sahih bir senetle gelenin naklettiği rivâyeti kabul ederiz, değilse onu terk ederiz. Böylelikle hadisi canlı bir hayvana benzetmiş olmaktadır. Canlı bir hayvan ayakları olmadan duramayacağı gibi, isnad olmadan da hadis ayakta duramaz.

Bazı asıl nüshalarda "Abbas b. Rizme" şeklindedir. Bazılarında da Abbas b. Ebu Rizme'dir. Her ikisinin de açıklaması zordur. Buhari, Tarih'inde ve rical isimlerine dair kitap telif etmiş birçok kimse de Abbas b. Rizme'den de, Abbas b. Ebu Rizme'den de söz etmemektedirler. Onlar yalnızca Abdulaziz b. Ebu Rizme, Ebu Muhammed el-Mervezi'den söz etmişlerdir. Bu da Abdullah b. el-Mubarek'ten hadis dinlemiş olup, 206 yılı muharrem ayında vefat etmiştir. Ebu Rizme'nin adı Gazavan'dır. Allah en iyi bilendir.

"Ebu İshak et-Tâlekânî" -fethalı lam harfi ile- dedi ki: Ben İbnu'l-Mübarek'e: "Fakat sadaka hususunda görüş ayrılığı yoktur" sözleriyle anlatılan bu olayın anlamı sahih bir isnad olmadan hadisin kabul edilemeyeceğidir.

"Aşılmaz mesafeler" anlamını verdiğimiz (مفاوز) kelimesi (مفازة)'in çoğuludur. Bu da Umran'dan sudan uzak ve içinde helak olmaktan korkulan kurak arazi demektir. Böyle bir yere mefaze (geçilip, kurtuluşa varılan) denilmesinin sebebi o bölgeden geçen kimsenin esenliğe kavuşacağının iyi niyetle ümit edilmesinden dolayıdır. Nitekim zehirli bir hayvan tarafından sokulmuş bir kimseye "selim/sağlıklı" denilmesi de bundan dolayıdır. Böyle bir araziyi kat edip geçen bir kimse fevz bulup, kurtulduğundan dolayı bu isim verildiği

355 Sadece Müslim rivâyet etmiştir. Tuhfetu'l-Eşraf, 18487, 18923-18925

söylendiği gibi, böyle bir yerden geçeni helak ettiği için bu isim verildiği de söylenmiştir çünkü bir kimsenin helak olduğunu anlatmak maksadıyla (فوز الرجل) denilir.

Diğer taraftan İbnu'l-Mubarek'in burada kullandığı bu ibare çok güzel bir istiaredir. Çünkü adı geçen Haccac b. Dinar etbau't-tabiin'dendir. Kendisi ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasında bulunması mümkün olan en az ravi sayısı bir tabii ve bir sahabi olmak üzere iki kişidir. Bundan dolayı her ikisi arasında aşılması zor mesafeler bulunmaktadır ki bu da çok inkıta (kopukluk) demektir.

"Sadaka hakkında görüş ayrılığı yoktur" ifadesinin anlamı da şudur: Bu hadis delil olarak gösterilemez ama anne babasına iyilik yapmak isteyen bir kimse onlar adına tasaddukta bulunsun çünkü sadaka(nın sevabı) ölüye ulaşır ve ondan yararlanır. Bu hususta Müslümanlar arasında görüş ayrılığı yoktur. Doğru olan da budur.

Kadılar kadısı, Şafii mezhebine mensup büyük fakih Ebu'l-Hasen el-Maverdi el-Basrî'nin el-Hâvî adlı eserinde bazı kelam bilginlerinden ölüye ölümünden sonra bir sevap erişmez şeklinde naklettiği kanaat ise kesinlikle batıl ve yanlış olduğu açıkça ortada olan, kitabın ve sünnetin naslarına, ümmetin icmaına muhalif bir kanaattir. Bu sebeple ona iltifat dahi edilmez ve ona bakılmaz bile.

Namaz ve oruca gelince, Şafii ve ilim adamlarının çoğunluğunun kabul ettiği kanaate göre namaz ve orucun sevabı ölüye ulaşmaz. Orucun ölüye farz olmuş velisinin yahut velisinin kendisine izin verdiği kimsenin onun adına o orucu kaza olarak tutması hali müstesnâdır. Bu hususta da Şafii'nin iki görüşü vardır. Ondan gelen bu iki görüşten daha meşhuruna göre sahih olmayacağıdır. Mezhebine mensup müteahhir muhakkiklere göre bu iki görüşün daha sahih olanı ise bu şekildeki bir orucun sahih olacağıdır. Mesele yüce Allah'ın izniyle oruç bölümünde de gelecektir.

Kur'ân okumaya gelince, Şafii mezhebinde meşhur olan görüş sevabının ölüye ulaşmayacağıdır. Mezhebine mensup bazı ilim adamları Kur'ân okumanın sevabının ölüye ulaşacağı şeklindedir. İlim adamlarından bir topluluğun kanaatine göre ise namaz, oruç, Kur'ân okumak ve daha başka bütün ibadetlerin sevabı ölüye ulaşır. Buhari'nin Sahihinde üzerinde adak bulunduğu halde ölen kimsenin durumu babında şöyle denilmektedir: İbn Ömer üzerinde namaz borcu olduğu halde annesi ölen kadına onun yerine namaz kılmasını emretmiştir.

el-Hâvî müellifi Ata b. Ebu Rebah ve İshak b. Rahuye'den de ölü adına namaz kılmanın caiz olduğunu söylediklerini nakletmektedir.

Şeyh Ebu Sa'd Abdullah b. Muhammed b. Hibetullah b. Ebu Asrûn -ki mezhebimize mensup müteahhir âlimlerdendir- el-İntisar adlı eserinde de bu görüşü tercih etmiştir. Yine mezhebimize mensup âlimlerden birisi olan İmam Ebu Muhammed el-Beğavi de et-Tehzib adlı kitabında: Her bir namaz için bir mud buğdayı fakirlere yemeleri için vermesi(nin sahih olacağı) uzak değildir.

Doğrusu bütün bu görüşler zayıftır ve bunların delilleri duaya, sadakaya ve hacca kıyas yapmaktır, bu ibadetlerin ise ölüye ulaşacağı icma ile kabul edilmiştir. Şafii'nin ve ona uygun kanaat belirtenlerin delili ise yüce Allah'ın: *"İnsan için çalıştığından başkası yoktur."* (Necm, 39) buyruğu ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Âdemoğlu öldü mü şu üç husus dışında ameli de kesilir: Cari bir sadaka, kendisinden yararlanılan bir ilim ya da kendisine dua edecek salih bir evlat."*

Şafii mezhebine mensup ilim adamları ücretle (bedel) hac yapan kimsenin tavafın sonunda kıldığı iki rekâtın sevabının ücretle hac yaptırılan kimseye mi yoksa ücretle hacca gönderen kimseye mi verileceği hususunda da ihtilaf etmişlerdir. Allah en iyi bilendir.

Sözü geçen Hirâş ise noktalı hı harfi kesrelidir. Bundan önceki fasıllarda Buhari ve Müslim'in sahihlerinde noktasız ha'lı bir ismin Rib'î'nin babası dışında olmadığını söylemiş bulunmaktayız.

٠٠٠/٦- باب الكشف عن معايب رواة الحديث ونقلة الاخبار

[.../6- HADİS RAVİLERİNİN VE HABER NAKLEDENLERİN KUSURLARINI AÇIĞA ÇIKARMAK BABI][356]

٣٣-١/٠٠٠- وَحَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ النَّضْرِ بْنِ أَبِي النَّضْرِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو النَّضْرِ هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ حَدَّثَنَا أَبُو عَقِيلٍ صَاحِبُ بُهَيَّةَ قَالَ كُنْتُ جَالِسًا عِنْدَ

356 Bizim koyduğumuz bir fazlalıktır çünkü İmam Mizzi eseri Tuhfetu'l-Eşraf bi Marifeti'l-Etraf'ta merfu hadisleri ve mevkuf haberleri sadece tahriç etmiş, imamların sözlerini tahriç etmemiştir. Bu eserin muhakkikleri ise imamların söyledikleri sözleri de bu esere sokmaya kalkışmış ve onlar için özel bir bab ayırarak o bab'a da "hadis ravilerinin ve haber nakilcilerinin kusurlarını açığa çıkartmak babı" adını vermişlerdir. Biz de kapsamlı olması açısından bu başlığı koymak zorunda kaldık.

الْقَاسِمِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ وَيَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ فَقَالَ يَحْيَى لِلْقَاسِمِ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ إِنَّهُ قَبِيحٌ
عَلَى مِثْلِكَ عَظِيمٌ أَنْ تُسْأَلَ عَنْ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ هَذَا الدِّينِ فَلَا يُوجَدَ عِنْدَكَ مِنْهُ عِلْمٌ
وَلَا فَرَجٌ أَوْ عِلْمٌ وَلَا مَخْرَجٌ فَقَالَ لَهُ الْقَاسِمُ وَعَمَّ ذَاكَ قَالَ لِأَنَّكَ ابْنُ إِمَامَيْ هُدًى
ابْنُ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ قَالَ يَقُولُ لَهُ الْقَاسِمُ أَقْبَحُ مِنْ ذَاكَ عِنْدَ مَنْ عَقَلَ عَنْ اللَّهِ أَنْ
أَقُولَ بِغَيْرِ عِلْمٍ أَوْ آخُذَ عَنْ غَيْرِ ثِقَةٍ قَالَ فَسَكَتَ فَمَا أَجَابَهُ

33.../1- Bana Ebu Bekr b. en-Nadr b. Ebu'n-Nadr da tahdis edip dedi ki: Bana Ebu'n-Nadr Haşim b. el-Kasım tahdis edip dedi ki: Bize Buheyye'nin öğrencisi Ebu Akîl tahdis edip dedi ki: Ben el-Kasım b. Ubeydullah ve Yahya b. Said'in yanında oturuyordum. Yahya, Kasım'a: Ey Ebu Muhammed, bu din ile ilgili herhangi bir hususta sana soru sorulup da ona dair senin bir bilginin ve bir kurtuluş yolunun yahut bir bilgi ve bir çıkış yolunun bulunmaması senin gibi birisi için gerçekten çok çirkin ve pek büyük bir husustur.

Bunun üzerine Kasım ona: Bu neden böyle olsun ki, dedi. O: Çünkü sen iki hidayet imamı olan Ebu Bekr ve Ömer'in oğlusun, dedi. Bu sefer Kasım ona şu cevabı verdi: Allah'a yemin olsun ki Allah'tan gelmiş hükümleri kavramış bir kimse nazarında benim bilgisizce bir şey söylemem yahut güvenilmeyen bir kimseden (rivâyet) almam bundan daha da çirkindir. (Akil) dedi ki: (Yahya) bunun üzerine sustu ve ona herhangi bir cevap vermedi.[357]

Şerh

"Bana Ebu Bekr b. en-Nadr b. Ebu'n-Nadr tahdis edip dedi ki: ... Ebu Akil tahdis etti." Asıl nüshalarda bu şekilde yani: "Ebu Bekr b. en-Nadr b. Ebu'n-Nadr dedi ki: Bana Ebu'n-Nadr tahdis etti" şeklindedir. Burada sözü geçen Ebu'n-Nadr yine burada sözü geçen Ebu Bekr'in dedesidir. Çoğunlukla kullanılan ise Ebu Bekr b. Ebu'n-Nadr ismidir. Ebu'n-Nadr'ın adı ise Haşim b. el-Kasım'dır. Ebu'n-Nadr'ın lakabı da Kayser'dir. Burada "Ebu Bekr" onun künyesi değil, adıdır, meşhur olan budur.

Abdullah b. Ahmed ed-Devrakî ise: Adı Ahmed'dir derken, Hafız Ebu'l-Kasım b. Asakir: Adının Muhammed olduğu söylenmiştir, demektedir.

Ebu Akil isminde "ayn" harfi fethalıdır. Buheyye isminde ise be ve he fethalı, ye şeddelidir. Bu müminlerin annesi Aişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyette

357 Tek başına Müslim rivâyet etmiştir. Tuhfetu'l-Eşraf, 19201 ve 19533

bulunan bir kadındır. Ona Buheyye adını Aişe'nin verdiği de söylenir. Bunu Ebu Ali el-Ğassâni "Takyidu'l-Mühmel" adlı eserinde zikretmektedir. Buheyye'den ise onun azatlısı sözü geçen Ebu Akil rivâyette bulunmuştur. Onun da adı Yahya b. el-Mütevekkil ed-Darir el-Medeni'dir. "el-Kûfî" nispetli olduğu da söylenmiştir. Yahya b. Main, Ali b. el-Medini, Amr b. Ali, Osman b. Said ed-Dârimî ve İbn Ammar en-Nesai zayıf olduğunu belirtmişlerdir. Bütün bunları Hatib Bağdadi, Tarih-u Bağdad adlı eserinde sözü geçenlerin senetleriyle birlikte zikretmektedir.

Eğer: Durumu bu olduğuna göre Müslim nasıl olur da onun rivâyetini almıştır denilecek olursa buna iki şekilde cevap verilebilir: Birincisi Müslim nezdinde onun hangi sebepten dolayı cerh edildiği açıklamalı olarak sabit olmamıştır. Cerh ise açıklamalı olmadan kabul edilmez. İkincisi Müslim onun rivâyetini asıl ve temel bir maksat olarak zikretmeyerek bunu bundan önceki rivâyetler lehine şahit göstermek için zikretmiştir.

İlk rivâyette Kasım b. Ubeydullah'a: "Çünkü sen iki hidayet imamı Ebu Bekr ve Ömer'in oğlusun" (radıyallâhu anhumâ) demesi (bundan sonra gelecek) ikinci rivâyette: "Hâlbuki sen iki hidayet imamının yani Ömer'in ve İbn Ömer'in (radıyallâhu anhumâ) oğlusun" demesi arasında bir farklılık yoktur. Çünkü burada sözü edilen Kasım aslında Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattab'ın oğludur. Dolayısıyla her ikisinin (Ömer b. el-Hattab'ın da Abdullah b. Ömer'in de) oğlu demektir. Kasım'ın annesi ise Kasım b. Muhammed b. Ebu Bekr es-Sıddık (radıyallâhu anh)'ın kızı olan Um Abdullah'tır. Buna göre Ebu Bekr onun anne tarafından büyük dedesi olur. Ömer de baba tarafından büyük dedesidir. İbn Ömer ise baba tarafından asıl dedesidir. Allah hepsinden razı olsun.

٣٤-٠٠٠/٢- وَحَدَّثَنِي بِشْرُ بْنُ الْحَكَمِ الْعَبْدِيُّ قَالَ سَمِعْتُ سُفْيَانَ بْنَ عُيَيْنَةَ يَقُولُ أَخْبَرُونِي عَنْ أَبِي عَقِيلٍ صَاحِبِ بُهَيَّةَ أَنَّ أَبْنَاءً لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ سَأَلُوهُ عَنْ شَيْءٍ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ فِيهِ عِلْمٌ فَقَالَ لَهُ يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ وَاللَّهِ إِنِّي لَأُعْظِمُ أَنْ يَكُونَ مِثْلُكَ وَأَنْتَ ابْنُ إِمَامَيِ الْهُدَى يَعْنِي عُمَرَ وَابْنَ عُمَرَ تُسْأَلُ عَنْ أَمْرٍ لَيْسَ عِنْدَكَ فِيهِ عِلْمٌ فَقَالَ أَعْظَمُ مِنْ ذَلِكَ وَاللَّهِ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ مَنْ عَقَلَ عَنِ اللَّهِ أَنْ أَقُولَ بِغَيْرِ عِلْمٍ أَوْ أُخْبِرَ عَنْ غَيْرِ ثِقَةٍ قَالَ وَشَهِدَهُمَا أَبُو عَقِيلٍ يَحْيَى بْنُ الْمُتَوَكِّلِ حِينَ قَالَا ذَلِكَ

34-.../2- Bana Bişr b. Hakem el-Abdî de tahdis edip dedi ki: Süfyan b. Uyeyne'yi şöyle derken dinledim: Bana Buheyye'nin öğrencisi Ebu Akil'den haber verdiklerine göre Abdullah b. Ömer'in bir oğluna[358] (1/15a) hakkında bilgi sahibi olmadığı bir hususa dair soru sordular.

Bu sefer Yahya b. Said ona: Allah'a yemin olsun ki senin gibi iki hidayet imamı -yani Ömer ve İbn Ömer-'in oğlu olacak birisine herhangi bir hususa dair bir soru sorulup da senin ona dair bir bilginin olmayışı bana pek büyük (utanılacak) bir husus geliyor, dedi. Bu sefer kendisi ona: Vallahi Allah nezdinde ve Allah'tan gelen hükümleri akledip, bellemiş bir kimse nezdinde benim bilmeden bir şey söylemem yahut sika (güvenilir) olmayan birisinden bir haber nakletmem bundan daha büyük (bir utanç)tür.

(Süfyan) dedi ki: Her ikisi (İbn Ömer ile Yahya b. Said'in) bu sözlerini birbirlerine söylediklerine Ebu Akil Yahya b. el-Mütevekkil tanık olmuştur.[359]

Şerh

Bu ikinci rivâyette Süfyan'ın "bana Ebu Akil'den haber verdiler" şeklindeki sözü hakkında (1/91): Bu meçhul kimselerden bir rivâyettir denilebilir. Bunun cevabı az önce geçtiği üzere Müslim bunu mutabaat olmak ve şahit göstermek için zikretmiş bulunmaktadır. Mutabaat ve şahit göstermek halinde ise hadis âlimleri rivâyeti tek başına delil olmayan kimselerin rivâyetini de zikrederler çünkü asıl dayanak onlara değil, onlardan önceki ravileredir. Buna dair açıklama ise baş taraftaki fasıllarda geçti. Allah en iyi bilendir.

٣٥-٠٠٠/٣- وَحَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ أَبُو حَفْصٍ قَالَ سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ قَالَ سَأَلْتُ سُفْيَانَ الثَّوْرِيَّ وَشُعْبَةَ وَمَالِكًا وَابْنَ عُيَيْنَةَ عَنْ الرَّجُلِ لَا يَكُونُ ثَبْتًا فِي الْحَدِيثِ فَيَأْتِينِي الرَّجُلُ فَيَسْأَلُنِي عَنْهُ قَالُوا أَخْبِرْ عَنْهُ أَنَّهُ لَيْسَ بِثَبْتٍ

358 Matbu nüshada "oğullarına" şeklindedir. Tuhfetu'l-Eşraf, XIII, 334'te de bu şekilde "oğullarına" şeklindedir. Derim ki bu bir hatadır çünkü ifadelerin akışı zaten Yahya b. Said'in bu sözleri el-Kasım b. Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer'e söylediğini göstermektedir. Dolayısıyla bu sözü doğrudan Abdullah b. Ömer'e söylemiş olması imkânsızdır çünkü Yahya b. Said 143 yılında vefat etmiş, Abdullah b. Ömer de 73 yılında vefat etmiştir. Ayrıca buna: Sen iki hidayet imamının yani Ömer ve İbn Ömer'in oğlusun ifadesi de buna delildir. Eğer bu lafız "oğulları" şeklinde olsaydı Yahya b. Said'in bu sözleri Abdullah b. Ömer'e yönelttiği şeklindeki yanlış izlenimini de ortaya çıkarabilirdi. Allah en iyi bilendir.

359 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 19201 ve 10533

35-.../3- Bize Amr b. Ali Ebu Hafs da tahdis edip dedi ki: Yahya b. Said'i şöyle derken dinledim: Süfyan es-Sevri'ye, Şube'ye, Malik'e ve İbn Uyeyne'ye: Hadis rivâyetinde sağlam olmayıp da bir başkası gelip onun hakkında bana soru sorulan kişiye dair (ne diyeceğim) diye sordum. Hepsi de: Sen onun hakkında onun sağlam bir ravi olmadığını bildir, dediler.[360]

٣٦-٠٠٠/٤- وَحَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ سَمِعْتُ النَّضْرَ يَقُولُ سُئِلَ ابْنُ عَوْنٍ عَنْ حَدِيثٍ لِشَهْرٍ وَهُوَ قَائِمٌ عَلَى أُسْكُفَّةِ الْبَابِ فَقَالَ إِنَّ شَهْرًا نَزَكُوهُ إِنَّ شَهْرًا نَزَكُوهُ قَالَ مُسْلِم رَحِمَهُ اللَّهُ يَقُولُ أَخَذَتْهُ أَلْسِنَةُ النَّاسِ تَكَلَّمُوا فِيهِ

36-.../4- Bize Ubeydullah b. Said de tahdis edip dedi ki: Ben Nadr b. Şumeyl'i şöyle derken dinledim: İbn Avn'a Şehr'in naklettiği bir hadise dair soru soruldu, kendisi ise o sırada kapının eşiği üzerinde (1/15b) ayakta duruyordu. Hemen: Şüphesiz Şehr'i tenkit etmişlerdir, şüphesiz Şehr'i tenkit etmişlerdir dedi.

Müslim -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Bununla o insanların diline düşmüştür, onun hakkında (tenkit edici mahiyette) konuşmuşlardır demek istiyor.[361]

Şerh

"İbn Avn'a Şehr'in rivâyet ettiği bir hadise dair soru soruldu. ... demek istiyor" ibarelerine gelince, İbn Avn pek üstün ve vera sahibi birisi olduğu ittifakla kabul edilmiş, üstün ve değerli bir imamdır. Adı Abdullah b. Avn b. Artaban Ebu Amr el-Basrî'dir. Ona kurranın yani âlimlerin seyyidi (efendisi) denilirdi. Menkıbeleri ve güzel halleri sayılamayacak kadar çoktur.

"Kapı eşiği" kapının üzerine basılıp geçilen alt eşiğidir. Hemzesi ve kaf harfi ötreli, fe harfi de şeddelidir.

"Onu tenkit etmişlerdir" ifadesi de fethalı nun ve ze iledir. Onu tenkit etmişler, onu cerh edici mahiyette söz söylemişlerdir, demektir. Bu sözleri ile sanki: Küçük mızrak olan neyzek ile onu dürtmüşlerdir, demek istemiş gibidir. Sözünü ettiğim bu husustaki sahih ve meşhur rivâyettir. Edebiyat, lugat ve garip lafızlar bilginlerinden birisi olan el-Herevî "el-Garib" adlı eserinde de bunu böylece zikretmiş bulunmaktadır. Kadı Iyaz da Müslim'in ravilerinden birçoğundan bu kelimeyi te ve re harfi ile "onu terk ettiler" diye rivâyet et-

360 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18762, 18775, 18803, 19248
361 Tirmizi, 2697; Tuhfetu'l-Eşraf, 18921

miş olduklarını belirtmektedir. Kadı bu rivâyetin zayıf olduğunu ifade ederek sahih olan bu kelimenin nun ve ze harfleriyle olduğudur demiş ve: İfadelerin akışına daha uygun görünen de budur diye eklemiştir.

Kadı Iyaz'dan başkaları ise: Te ile rivâyet (onu terk ettiler anlamı) bir tashiftir. Zaten Müslim'in yaptığı açıklama da bu rivâyeti reddetmektedir. Ayrıca Şehr'in metruk bir ravi olmayışı da bunun delilidir. Aksine selef imamlarının büyüklerinden pek çoğu ya da çoğunluğu sika olduğunu söylemişlerdir. Onun sika bir ravi olduğunu söyleyenler arasında Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Main ve başkaları da vardır. Ahmed b. Hanbel: Onun rivâyet ettiği hadisler ne kadar güzeldir demiş ve onun sika olduğunu beyan etmiştir.

Ahmed b. Abdullah el-Iclî de: O tabiînden sika bir ravidir demiştir. İbn Ebu Hayseme, Yahya b. Main'den o sika birisidir dediğini nakletmiş ve İbn Ebu Hayseme bundan başkasını da sözkonusu etmemiştir. Ebu Zur'a: Bir sakıncası yoktur derken, Tirmizi dedi ki: Muhammed -yani Buhari-: Şehr hadisi hasen birisidir deyip, onun kavi bir ravi olduğuna değinmiştir. Ayrıca: Onun hakkında İbn Avn konuşmuştur deyip, sonra da Hilal b. Ebu Zeyneb'ten, o Şehr'den diye rivâyet nakletmiştir. Yakub b. Şeybe de: Şehr sika birisidir demiştir. Salih b. Muhammed ise Şehr'den Kufe, Basra ve Şam ahalisinden pek çok kimse rivâyette bulunmuş, onun yalan söylediğine vakıf olunmamıştır. O ibadete düşkün birisi idi. Şu kadar var ki kendisinden başkasının kendisiyle ortak olarak nakletmemiş olduğu bazı hadisler rivâyet etmiştir. İşte ondan övgü ile söz eden bu imamların sözleri bunlardır.

Onun cerhine dair sözkonusu edilmiş beytu'l-mal'den bir kese almış olduğu iddiasına gelince, muhakkik ilim adamları bunu sahih ve doğru bir şekilde yorumlamışlardır. Ebu Hatim b. Hayyan'ın: O hac sırasında yol arkadaşından bir heybe çaldı şeklindeki iddiası ise muhakkikler tarafından kabul edilmemiş, aksine bunu reddetmişlerdir. Allah en iyi bilendir.

Tam adı Şehr b. Havşeb olup, künyesi Ebu Said'dir. Ebu Abdullah, Ebu Abdurrahman ve Bulcad olduğu da söylenir. Nispeti el-Eş'ari eş-Şami el-Hımsi'dir. ed-Dımaşki de söylenmiştir.

"Halkın diline düşmüştür" ifadesindeki "(ألسنة): Diller" lafzı bunu müzekker kabul edenlerin kanaatine göre "lisan"in çoğuludur. Onu müennes kabul edenlere göre ise bunun çoğulu "elsun" diye gelir. Bu açıklamayı da İbn Kuteybe yapmıştır. Allah en iyi bilendir.

٣٧-٠٠٠/٥- وَحَدَّثَنِي حَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ حَدَّثَنَا شَبَابَةُ قَالَ قَالَ شُعْبَةُ وَقَدْ لَقِيتُ شَهْرًا فَلَمْ أَعْتَدَّ بِهِ

37-.../5- Bana Haccac b. eş-Şair de tahdis etti. Bana Şebabe tahdis edip dedi ki: Şube: Ben Şehr ile karşılaştım ve ona itibar etmedim, dedi.[362]

Şerh

"Bize Haccac b. eş-Şair tahdis etti.[363] Bize Şebabe tahdis etti." Bu Haccac b. Yusuf b. Haccac es-Sekafî, Ebu Muhammed el-Bağdadi'dir. Babası Yusuf şair birisi idi, Ebu Nevvas ile arkadaşlığı olmuştur. Burada sözü geçen Haccac'ın ismi zulmüyle ve kan dökücülüğü ile meşhur zalim vali Ebu Muhammed künyeli el-Haccac b. Yusuf b. Hakem es-Sekafî'nin ismine muvafıktır. Kendisinin, babasının ismi, künyesi ve nesebi birbirine muvafık olmakla birlikte dedesi yaşadığı çağı, adaleti ve güzel yaşayışı itibariyle de ondan ayrılmaktadır.

"Şebabe"ye gelince, adı Şebabe b. Sevvar Ebu Amr künyesi ve Fezarelilerin azatlısı el-Fezârî el-Medaini'dir. Adının Mervan olup, Şebabe'nin bir lakap olduğu da söylenmiştir. (1/93)

٣٨-٠٠٠/٦- وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ قُهْزَاذَ مِنْ أَهْلِ مَرْوَ قَالَ أَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنِ بْنِ وَاقِدٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ قُلْتُ لِسُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ إِنَّ عَبَّادَ بْنَ كَثِيرٍ مَنْ تَعْرِفُ حَالَهُ وَإِذَا حَدَّثَ جَاءَ بِأَمْرٍ عَظِيمٍ فَتَرَى أَنْ أَقُولَ لِلنَّاسِ لَا تَأْخُذُوا عَنْهُ قَالَ سُفْيَانُ بَلَى قَالَ عَبْدُ اللهِ فَكُنْتُ إِذَا كُنْتُ فِي مَجْلِسٍ ذُكِرَ فِيهِ عَبَّادٌ أَثْنَيْتُ عَلَيْهِ فِي دِينِهِ وَأَقُولُ لَا تَأْخُذُوا عَنْهُ

38-.../6- Bana Merv ahalisinden Muhammed b. Abdullah b. Kuhzâz da tahdis etti. Bana Ali b. Huseyn b. Vâkid haber verip dedi ki: Abdullah b. el-Mübarek dedi ki: Süfyan es-Sevri'ye dedim ki: Abbâd b. Kesir durumunu bildiğin bir kimsedir. O hadis naklettiği zaman olmadık şeyler söyler. Benim insanlara ondan hadis almayın dememi uygun görür müsün?

---

362 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18804

363 Müslim'in metninde bana Haccac b. eş-Şair tahdis etti şeklinde olmakla birlikte elimizdeki Minhac nüshalarında bize... tahdis etti şeklindedir. (Çeviren)

Süfyan: Evet, dedi. Abdullah dedi ki: Ben de bir mecliste bulunduğumda eğer Abbâd'dan söz edilecek olursa dinine bağlılığı hususunda ondan övgüyle söz eder ve: Ondan (hadis) almayın, derdim.[364]

Şerh

"Abbâd b. Kesir durumunu bildiğin birisidir." Sen onun zayıf olduğunu biliyorsun demektir.

٣٨م-٠٠٠/٦- وَقَالَ مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عُثْمَانَ قَالَ قَالَ أَبِي قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ انْتَهَيْتُ إِلَى شُعْبَةَ فَقَالَ هَذَا عَبَّادُ بْنُ كَثِيرٍ فَاحْذَرُوهُ

38m-.../6- Bize Muhammed tahdis etti, bize Abdullah b. Osman tahdis edip dedi ki: Babam dedi ki: Abdullah b. el-Mubarek dedi ki: Şube'nin yanına gittim. (Bana) bu Abbâd b. Kesir'den kendinizi koruyunuz, dedi.

٣٩-٠٠٠/٧- وَحَدَّثَنِي الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ قَالَ سَأَلْتُ مُعَلَّى الرَّازِيَّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ الَّذِي رَوَى عَنْهُ عَبَّادٌ فَأَخْبَرَنِي عَنْ عِيسَى بْنِ يُونُسَ قَالَ كُنْتُ عَلَى بَابِهِ وَسُفْيَانُ عِنْدَهُ فَلَمَّا خَرَجَ سَأَلْتُهُ عَنْهُ فَأَخْبَرَنِي أَنَّهُ كَذَّابٌ

39.../7- Bana el-Fadl (1/16a) b. Sehl de tahdis edip dedi ki: Mualla er-Razi'ye kendisinden Abbâd b. Kesir'in rivâyette bulunduğu Muhammed b. Said hakkında sordum. O bana İsa b. Yunus'tan şöyle dediğini haber verdi: Ben kapısında duruyordum. Süfyan da yanımda idi. Dışarı çıkınca ona onu (Muhammed b. Said'i) sordum, bana onun bir yalancı olduğunu haber verdi.[365]

٤٠-٠٠٠/٨- وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَتَّابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَفَّانُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَمْ نَرَ الصَّالِحِينَ فِي شَيْءٍ أَكْذَبَ مِنْهُمْ فِي الْحَدِيثِ قَالَ ابْنُ أَبِي عَتَّابٍ فَلَقِيتُ أَنَا مُحَمَّدَ بْنَ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ فَسَأَلْتُهُ عَنْهُ فَقَالَ عَنْ أَبِيهِ لَمْ تَرَ أَهْلَ الْخَيْرِ فِي شَيْءٍ أَكْذَبَ مِنْهُمْ فِي الْحَدِيثِ قَالَ مُسْلِم يَقُولُ يَجْرِي الْكَذِبُ عَلَى لِسَانِهِمْ وَلَا يَتَعَمَّدُونَ الْكَذِبَ

364 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18763, 18805, 18926

365 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18764

40-.../8- Bana Muhammed b. Ebu Attar da tahdis edip dedi ki: Bana Affan, Muhammed b. Yahya b. Said el-Kattan'dan tahdis etti. O babasından şöyle dediğini nakletti: Bizler salih kimselerin hadiste olduğundan çok herhangi bir hususta yalan söylediklerini görmedik. İbn Ebu Attab dedi ki: Muhammed b. Yahya b. Said el-Kattan ile karşılaştım. Kendisine bunu sordum, o da babasından naklen şöyle dedi: Sen hayır ehli kimselerin hadiste olduğundan çok herhangi bir hususta yalan söylediklerini görmüş değilsin.[366]

Müslim dedi ki: Bu sözleriyle kasti olarak yalan söylemedikleri halde dillerinden bu şekilde yalan (yanlış) sözler çıkar, demek istemektedir.

Şerh

Yahya b. Said'in: "Biz salih kimselerin hadiste olduğundan çok herhangi bir hususta yalan söylediklerini görmedik" sözü diğer rivâyette "görmüş değilsin" şeklindedir. Biz de bu şekilde birinci yerde nun ile (birinci çoğul şahıs) olarak, ikincisinde ise te ile (ikinci tekil şahıs olarak) kaydetmiş bulunmaktayız. Bu sözün anlamı Müslim'in dediği gibidir. Onlar böyle bir şeyi kastetmeksizin dillerinden yalan çıkıverir çünkü onlar hadis ilmiyle uğraşanların bu mesleğinin incelikleriyle uğraşmamışlardır. Bundan dolayı rivâyetlerinde hata meydana gelmekle birlikte bunu bilemezler. Yalanı gördükleri halde yalan olduğunu da bilmezler. Bizler daha önce hak ehlinin benimsediği kanaatin yalanın herhangi bir şey hakkında gerçek durumundan farklı bir şekilde haber vermek olduğunu, kasten yanılarak yahut yanlışlık yaparak söylenmesinin durumu etkilemeyeceğini kaydetmiş bulunmaktayız.

"Sonra Muhammed b. Yahya b. Said el-Kattan ile karşılaştım" ibaresinde "el-Kattan" Yahya'nın niteliğidir. Muhammed'in niteliği olarak nasb ile okunmaz. Allah en iyi bilendir.

٤١-٠٠٠/٩- حَدَّثَنِي الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ قَالَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ قَالَ أَخْبَرَنِي خَلِيفَةُ بْنُ مُوسَى قَالَ دَخَلْتُ عَلَى غَالِبِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ فَجَعَلَ يُمْلِي عَلَيَّ حَدَّثَنِي مَكْحُولٌ حَدَّثَنِي مَكْحُولٌ فَأَخَذَهُ الْبَوْلُ فَقَامَ فَنَظَرْتُ فِي الْكُرَّاسَةِ فَإِذَا فِيهَا حَدَّثَنِي أَبَانٌ عَنْ أَنَسٍ وَأَبَانُ عَنْ فُلَانٍ فَتَرَكْتُهُ وَقُمْتُ قَالَ وَسَمِعْتُ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ الْحُلْوَانِيَّ يَقُولُ رَأَيْتُ فِي كِتَابِ عَفَّانَ حَدِيثَ هِشَامٍ أَبِي الْمِقْدَامِ حَدِيثَ

366 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18616, 19098

عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ هِشَامٌ حَدَّثَنِي رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ يَحْيَى بْنُ فُلَانٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ قَالَ قُلْتُ لِعَفَّانَ إِنَّهُمْ يَقُولُونَ هِشَامٌ سَمِعَهُ مِنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ فَقَالَ إِنَّمَا ابْتُلِيَ مِنْ قِبَلِ هَذَا الْحَدِيثِ كَانَ يَقُولُ حَدَّثَنِي يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدٍ ثُمَّ ادَّعَى بَعْدُ أَنَّهُ سَمِعَهُ مِنْ مُحَمَّدٍ

41-.../9- Bana el-Fadl b. Sehl tahdis etti, bize Yezid b. Harun tahdis etti. Bana Halife b. Musa haber verip dedi ki: Galib b. Ubeydullah'ın yanına girdim. Bana Mekhûl tahdis etti, bana Mekhûl tahdis etti deyip, bana imla ettirmeye (kendisi okuyup, bana yazdırmaya) başladı. Derken küçük abdesti (1/16b) kendisini sıkıştırınca kalktı. Ben de deftere baktım. Defterde: Bana Eban, Enes'ten tahdis etti. Eban da filandan tahdis etti diye yazdığını görünce onu terk edip kalkıp gittim.

(el-Fadl b. el-Hasen devamla) dedi ki: el-Hasan b. Ali el-Hulvânî'yi şöyle derken dinledim: Affan'ın kitabında Hişam b. Ebu'l-Mikdam'ın (rivâyet ettiği) hadis(ler)i gördüm. Orada Ömer b. Abdulaziz'in rivâyet ettiği hadisler vardı. Hişam dedi ki: Bana Yahya b. Fulan adında bir adam Muhammed b. Ka'b'dan şöyle dediğini tahdis etti: Affan'a şöyle dedim: Onlar bu hadisi Hişam'ın Muhammed b. Ka'b'dan dinlediğini söylüyorlar. (Affan): Zaten başına gelen bela bu hadisten dolayı gelmiştir. O (önceleri) bana Yahya, Muhammed'den tahdis etti derken, daha sonraları bunu kendisinin Muhammed'den dinlemiş olduğunu iddia etti dedi.[367]

Şerh

"Küçük abdesti onu sıkıştırınca kalktı. Ben de deftere baktım, orada bana Eban, Enes'ten tahdis etti ,yazıyordu." Buradaki "küçük abdesti onu sıkıştırdı" ifadesi onu sıkıştırdı, rahatsız etti ve abdestini bozmak gereğini duydu demektir. Defter (kurrase)'nin ne demek olduğu bilinen bir husustur. Ebu Cafer en-Nehhas "Sınaatu'l-Kitab" adlı eserinde şöyle diyor: Defter (kurrase)'in anlamı biri diğerine eklenmiş yazılı yapraklar ve biri diğeri üzerine yapıştırılmış yapraklar demektir. Bu da rüzgâr bazı kalıntılara toprağı getirip, yapıştırdığı takdirde kullanılan: (رسم مكرس) tabirlerinden alınmıştır. (Nehhas devamla) dedi ki: Halil dedi ki: Kurrase koyunların pisliklerinin üst üste yığılmaları tabirlerinden alınmıştır. Bu da koyunların bir yerde zaman zaman çiş yapmaları neticesinde üst üste yığınlaşıp, sertleşmeleri halini anlatır (kerme).

367 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18616, 19098

Kadılar kadısı Maverdi dedi ki: Kürsinin asıl anlamı ilimdir. Bundan dolayı üzerinde ilmin yazılı olduğu sahifeye kurrase denilir. Allah en iyi bilendir.

"Eban" ismi hususunda Arap dilbilginlerinin birisi munsarıf, diğeri munsarıf olmadığı şeklinde iki görüşleri vardır. Onu munsarıf kabul etmeyenler bu ismi mazi bir fiil olarak değerlendirirler, hemzeyi de zaid kabul ederler. Böylelikle fiilin vezni "ef'ale" olur. Onu munsarıf kabul edenler ise hemzeyi asıl kabul ederler. Bu durumda vezni "fe'al" olur. Munsarıf olması sahih olandır. İmam Muhammed b. Cafer'in "Camiu'l-Luga" adlı eserindeki tercihi ile İmam Ebu Muhammed es-Seyyid el-Batlayusi'nin tercihi de budur.

"el-Hasan b. Ali el-Hulvânî'yi şöyle derken dinledim... Daha sonra da bunu Muhammed'den dinlediğini iddia etti." Bu ibarelerdeki "Ömer...'in hadisi" anlamındaki kelimelerin başındaki "hadis" lafzının irabında hem nasb hem ref mümkündür. Merfu okunursa o takdirde onun Ömer (b. Abdulaziz'in) hadisi olduğunu gördüm demek olur. Nasb okunması halinde biri "Hişam'ın hadisi" ibaresinden bedel, diğeri ise yani takdiri üzere mansub okunması sözkonusu olur.

Hişam dedi ki: "Bana bir adam tahdis etti..." İşte bu onun Affan'ın kitabında yazılı olduğunu gördüğü hadisi açıklamaktadır. Burada sözü geçen Hişam, Hişam b. Ziyad el-Umevi'dir. Umeyye oğullarının azatlısı olup, Basralı'dır, hadis imamları zayıf olduğunu kabul etmişlerdir.

Burada şimdi dikkat çekeceğimiz, bundan sonra da inşallah kendisine atıfta bulunacağımız bir kaide vardır. O da şudur: Affan -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Hişam'ın başına bela geldi, ifadesinden kasıt onun bu hadisten ötürü zayıf olduğunu söylemiş olmalarıdır. Çünkü o: Bana Yahya, Muhammed'den tahdis etti derken daha sonraları bu hadisi kendisinin bizzat Muhammed'den dinlediğini iddia etti, demiştir, ama sadece bu kadarı ravinin zayıf olmasını gerektirmez çünkü bu ifadede yalan söylediğini açıkça ortaya koymamaktadır çünkü onun bu hadisi Muhammed'den dinlemiş sonra da bunu unutmuş olması ihtimali vardır. Bundan dolayı bu hadisi Yahya'dan, o Muhammed'den diye nakletmiştir. Sonra da kendisinin bunu Muhammed'den dinlemiş olduğunu hatırlayınca doğrudan onu Muhammed'den rivâyet etmeye geçmiştir fakat bu karinelere birtakım hususlar daha eklenmiş bulunmaktadır ki bu ilmin mütehassısları ve bu alanda oldukça maharetli ileri gitmiş ve ravilerin hallerinin inceliklerini bilen öne geçmiş âlimleri tarafından bu hadisi Muhammed'den dinlemediğini gerektiren hususları tespit etmişlerdir. İşte onlar açısından bu açık deliller ortaya çıkınca onlar da (onun hakkında) bu hükmü vermişlerdir.

Bundan sonra cerhe dair imamların buna benzer daha çok sayıda açıklamaları gelecektir. Bu açıklamaların hepsi hakkında burada söylediklerimiz söylenebilir. Allah en iyi bilendir.

٤٢-٠٠٠/١٠- حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قُهْزَاذَ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُثْمَانَ بْنِ جَبَلَةَ يَقُولُ قُلْتُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُبَارَكِ مَنْ هَذَا الرَّجُلُ الَّذِي رَوَيْتَ عَنْهُ حَدِيثَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو يَوْمُ الْفِطْرِ يَوْمُ الْجَوَائِزِ قَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ الْحَجَّاجِ انْظُرْ مَا وَضَعْتَ فِي يَدِكَ مِنْهُ

قَالَ ابْنُ قُهْزَاذَ وَسَمِعْتُ وَهْبَ بْنَ زَمْعَةَ يَذْكُرُ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ يَعْنِى ابْنَ الْمُبَارَكِ رَأَيْتُ رَوْحَ بْنَ غُطَيْفٍ صَاحِبَ « الدَّمِ قَدْرِ الدِّرْهَمِ » وَجَلَسْتُ إِلَيْهِ مَجْلِسًا فَجَعَلْتُ أَسْتَحْيِى مِنْ أَصْحَابِى أَنْ يَرَوْنِى جَالِسًا مَعَهُ كُرْهَ حَدِيثِهِ.

42-.../10- Bana Muhammed b. Abdullah b. Kuhzâz tahdis edip dedi ki: Abdullah b. Osman b. Cebele'yi şöyle derken dinledim: Abdullah b. el-Mubarek'e, Abdullah b. Amr'ın rivâyeti olan: "Fıtır (ramazan bayramı birinci) günü mükâfatlar günüdür" şeklindeki hadisini kendisinden rivâyet ettiğin ravi kimdir, dedim. O: Süleyman b. Haccac'dır. Ondan neler elde edebileceğine bak, dedi.

İbn Kuhzâz dedi ki: Ben Vehb b. (1/17a) Zem'a'yı da Süfyan b. Abdulmelik'ten şöyle dediğini zikrederken dinledim: Abdullah -yani b. el-Mubarek- dedi ki: Ben dirhem miktarı kan ile ilgili hadisin ravisi olan Ravh b. Gutayf'ı gördüm ve bir mecliste onun yanında oturdum ama arkadaşlarım da onun rivâyet ettiği hadislerden hoşlanılmadığından dolayı beni onunla birlikte otururken görürler diye utanmaya da başladım.[368]

Şerh

"Bize Muhammed b. Abdullah b. Kuhzâz tahdis edip dedi ki... utanmaya da başladım."

Kuhzâz isminin (1/96) nasıl okunacağına dair bilgiler daha önce geçti. Abdullah b. Osman b. Cebele ise Abdan lakaplıdır. Buna dair açıklama da önceden geçti. Cebele isminde cim harfi fethalıdır.

368 Sadece Müslim rivâyet etmiştir. Tuhfetu'l-Eşraf, 18927, 18928

"Ramazan bayramı birinci günü mükâfatlar günüdür" hadisine gelince, bu şu şekilde rivâyet edilen bir hadistir: "Ramazan bayramı birinci gününde melekler yol ağızlarında oturur ve şöyle seslenirler: Ey Müslümanlar topluluğu, hayrı emreden ve hayra karşı çok büyük mükâfat veren pek rahim bir Rabbin rahmetine sabah erkenden koşunuz. Size verdiği emir üzerine oruç tuttunuz, Rabbinize itaat ettiniz. Haydi mükafatlarınızı alınız. Bayram namazını kıldıktan sonra da semadan bir münadi: Evlerinize hidayet bağışlanmış bulunuyor diye nida eder. İşte o güne de mükâfatlar günü, denilir."

Biz bu hadisi Hafız Ebu Muhammed b. Asakir ed-Dımaşki (rahimehullah)'ın tasnif ettiği "el-Musteksa fi Fezaili'l-Mescidi'l-Aksa" adlı eserinde rivâyet etmiş bulunmaktayız. Mükâfatlar (anlamındaki cevaiz) "caize"in çoğulu olup, bağış ve bahşiş demektir.

"Neler elde edebileceğine bak" ifadesinde bizler fiili muhatap olarak harekeledik. Ötreli olarak harekelenmesinin önünde de bir engel yoktur. (O takdirde anlamı: Eline neler koyduğuma bir bak anlamında olur). Bu ise Süleyman b. el-Haccac'a bir medh ve bir övgüdür.

"Zem'a" isminde mim sakin de, fethalı da okunabilir. "Gutayf" ismi ise ötreli gayn'dan sonra gelen fethalı bir ta ile okunur, doğrusu budur. Kadı Iyaz ise hocalarının çoğundan bu ismi dat harfi ile "Ğudayf" diye rivâyet ettiklerini naklettikten sonra bu bir hatadır demiştir. Buhari de Tarih'inde o hadisi münker birisidir demiştir.

"Dirhem miktarı kan ile ilgili hadisin ravisi" Bu sözleri ile burada adı geçen Ravh'ın ez-Zührî'den, onun Ebu Seleme'den, onun Ebu Hureyre'den merfu olarak rivâyet etmiş olduğu hadis ile niteleyip, tanıtmak istemektedir. Bu da "namaz dirhem miktarından dolayı -yani bu miktardaki bir kandan dolayı- iade edilir" hadisidir. Bu hadisi Buhari Tarih'inde zikretmiş olmakla birlikte hadis âlimlerine göre asılsız ve batıldır. Allah en iyi bilendir.

"Hayâ etmek, utanmak" ile ilgili olarak yüce Allah'ın izniyle hayanın, utanmanın gerçek anlamı ve açıklaması iman bölümünde ilgili babında gelecektir.

٤٣-٠٠٠/١١- حَدَّثَنِي ابْنُ قُهْزَاذَ قَالَ سَمِعْتُ وَهْبًا يَقُولُ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ قَالَ بَقِيَّةُ صَدُوقُ اللِّسَانِ وَلَكِنَّهُ يَأْخُذُ عَمَّنْ أَقْبَلَ وَأَدْبَرَ

43-...11- Bana yine İbn Kuhzâz tahdis- edip dedi ki: Ben Vehb'i Süfyan'dan diye naklederken dinledim. O Abdullah b. el-Mubarek'ten şöyle dediğini nakletti: Bakiyye doğru dilli (sözü doğru) birisi olmakla birlikte her gelen gidenden hadis alır.[369]

Şerh

"Her giden gelenden (hadis) alır." Yani sika ravilerden de, zayıflardan da hadis rivâyet eder demektir. (1/97)

٤٤-٠٠٠/١٢ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مُغِيرَةَ عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي الْحَارِثُ الْأَعْوَرُ الْهَمْدَانِيُّ وَكَانَ كَذَّابًا

44.../12- Bize Kuteybe b. Said tahdis etti. Bize Cerir, Muğire'den tahdis etti. O Şa'bî'den şöyle dediğini nakletti. Bana Hâris el-A'ver el-Hemdânî tahdis etti. O çok yalancı birisi idi.[370]

Şerh

"Şa'bî'den dedi ki: Bana Hâris el-A'ver el-Hemdânî tahdis etti." el-Hemdânî nispetinde mim sakindir. "Şa'bî" isminde şın harfi fethalıdır. Adı Amir b. Şerahil'dir. b. Şurahbil olduğu da söylenmiş ise meşhur olan birincisidir. Kendisi Hemdan'ın bir kolu olan "Şa'b"e mensuptur. Ömer b. el-Hattab (radıyallâhu anh)'ın halifeliğinin altıncı yılında doğmuştur. Şa'bî tefsir, hadis, fıkıh, meğazi ve ibadeti kendisinde toplamış pek büyük, pek üstün bir imam idi. Hasan(-ı Basrî) dedi ki: İlmi pek çok, hilmi pek büyük, teslimiyeti pek eski ve İslam'da önemli bir yere sahip bir kişi idi.

Hâris el-A'ver'e gelince, onun adı Hâris b. Abdullah'tır. Hâris b. Ubeyd olduğu da söylenmiştir. Künyesi Ebu'z-Zuheyr olup Kufelidir. Zayıf olduğu ittifakla kabul edilmiştir.

٤٥-٠٠٠/١٣- حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بَرَّادٍ الْأَشْعَرِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ مُفَضَّلٍ عَنْ مُغِيرَةَ قَالَ سَمِعْتُ الشَّعْبِيَّ يَقُولُ حَدَّثَنِي الْحَارِثُ الْأَعْوَرُ وَهُوَ يَشْهَدُ أَنَّهُ أَحَدُ الْكَاذِبِينَ

369 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18929
370 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18870

45-.../13- -Bize Ebu Âmir Abdullah b. Berrâd el-Eş'ari de tahdis edip dedi ki: Bize Ebu Usame, Mufaddal'dan tahdis etti. O Muğire'den şöyle dediğini nakletti: Ben Şa'bî'yi şöyle derken dinledim (1/17b): Bana Hâris el-A'ver -hâlbuki yalancılardan birisi olduğuna kendisi de şahitlik ediyordu- tahdis etti.[371]

Şerh

"Bize Ebu Âmir Abdullah b. Berrâd el-Eş'ari de tahdis edip dedi ki... şahitlik ediyordu" rivâyetinin isnadındaki ravilerin hepsi Kufelidir. Berrâd fethalı bir be'den sonra şeddeli bir ra sonra bir elif sonra da bir dal ile yazılır. Adı Abdullah b. Berrâd b. Yusuf b. Ebu Burde b. Ebu Musa el-Eş'ari el-Kûfî'dir.

Ebu Usame'nin adı ise Hammâd b. Usame b. Yezid el-Kuraşi'dir. Kureyşlilerin azatlısıdır. Kufeli, hafız, zapt, itkan sahibi ve abid birisidir.

Mufaddal ise b. Muhelhil Ebu Abdurrahman es-Sa'dî el-Kûfî'dir. Hafız, zapt sahibi, itkan sahibi ve abid birisidir. Muğire b. Miksem, Ebu Hişam ed-Dabbî el-Kûfî'ye gelince "Muğire" ismindeki mim'in hem ötreli, hem kesreli okunabileceğine dair açıklama daha önce geçmişti.

"Hâlbuki o... şahitlik ediyordu" sözündeki zamir Şa'bî'ye aittir. Bu sözü söyleyen kişi ise Muğire'nin kendisidir. Allah en iyi bilendir.

٤٦-٠٠٠/١٤- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مُغِيرَةَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ قَالَ عَلْقَمَةُ قَرَأْتُ الْقُرْآنَ فِي سَنَتَيْنِ فَقَالَ الْحَارِثُ الْقُرْآنُ هَيِّنٌ الْوَحْيُ أَشَدُّ

46-.../14- -Bize Kuteybe b. Said tahdis etti. Bize Cerir, Muğire'den tahdis etti. O İbrahim'den şöyle dediğini nakletti: Alkame: Ben Kur'ân'ı iki senede okudum, dedi. Bunun üzerine Hâris: Kur'ân kolaydır, vahiy daha zordur, dedi.[372]

٤٧-٠٠٠/١٥- وَحَدَّثَنِي حَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ يَعْنِي ابْنَ يُونُسَ حَدَّثَنَا زَائِدَةُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ أَنَّ الْحَارِثَ قَالَ تَعَلَّمْتُ الْقُرْآنَ فِي ثَلَاثِ سِنِينَ وَالْوَحْيَ فِي سَنَتَيْنِ أَوْ قَالَ الْوَحْيَ فِي ثَلَاثِ سِنِينَ الْقُرْآنَ فِي سَنَتَيْنِ

371 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18870

372 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, ...

47-.../15- Bize Haccac b. eş-Şair tahdis etti. Bize Ahmed b. Yunus tahdis etti. Bize Zâide, A'meş'ten tahdis etti. O İbrahim'den rivâyet ettiğine göre, Hâris: Kur'ân'ı üç senede, vahyi de iki senede öğrendim dedi ya da: Vahyi üç senede, Kur'ân'ı iki senede (öğrendim)- dedi.[373]

Şerh

Hâris'in: "Vahyi iki yahut üç senede öğrendim." Diğer rivâyette: "Kur'ân kolaydır, vahiy daha zordur" şeklindeki ifadelerini Müslim, Hâris'in karşı çıkılan ve dolayısıyla cerh edildiği kötü mezhebinden dolayı ve Şiilikteki aşırılığı ve yalancılığından ötürü tenkit edilmesine sebep olan hususlar arasında zikretmiş bulunmaktadır. Kadı İyaz -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Bunun sözlerinin en hafiflerinden olacağını ümit ederim çünkü bunun doğru olma ihtimali vardır. Bazıları buradaki vahyi yazmak ve hattı öğrenmek diye yorumlamışlardır. Bu açıklamayı Hattabi yapmıştır. Nitekim yazı yazdığı zaman "evhâ" ile "vehâ" fiilleri kullanılır. Buna göre bu hususta Hâris'e itiraz sözkonusu değildir. Ona yapılacak itiraz başka hususlar dolayısıyladır. Kadı (İyaz) dedi ki: Ama onun çirkin mezhebi ve Şiilikteki aşırılığı, Şiilerin Ali (radıyallâhu anh)'a vasiyette bulunulduğu iddiaları Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ona vahiyden gizlice bir şeyler söylemiş olduğu, başkasına bildirmediği gayb bilgisini ona bildirdiği şeklindeki asılsız iddiaları sebebiyle bu hususta Hâris hakkında da kötü zan beslemeye sebep olmuş ve bu sözleri de bu şekilde değerlendirilmiştir. Belki de bu sözleri söyleyen kişi Hâris'den olmadık münker bir anlamı kastettiğini anlamış da olabilir. Allah en iyi bilendir.

٤٨-٠٠٠/١٦- وَحَدَّثَنِي حَجَّاجٌ قَالَ حَدَّثَنِي أَحْمَدُ وَهُوَ ابْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زَائِدَةُ عَنْ مَنْصُورٍ وَالْمُغِيرَةِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ أَنَّ الْحَارِثَ اتُّهِمَ

48-.../16- Bana Haccac da tahdis edip dedi ki: Bana Ahmed b. Yunus tahdis etti. Bize Zâide, Mansur'dan ve Muğire'den tahdis etti. İkisi İbrahim'den rivâyet ettiklerine göre Hâris itham edilmiş birisidir.[374]

Şerh

"Bize Zâide, Mansur ve Muğire'den tahdis etti. O İbrahim'den" Burada Muğire de Mansur'a atfedilmiş mecrur bir isimdir.

373 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18399
374 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18397

٤٩-٠٠٠/١٧- وَحَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ حَمْزَةَ الزَّيَّاتِ قَالَ سَمِعَ مُرَّةُ الْهَمْدَانِيُّ مِنَ الْحَارِثِ شَيْئًا فَقَالَ لَهُ اقْعُدْ بِالْبَابِ قَالَ فَدَخَلَ مُرَّةُ وَأَخَذَ سَيْفَهُ قَالَ وَأَحَسَّ الْحَارِثُ بِالشَّرِّ فَذَهَبَ

49-.../17- Bize Kuteybe b. Said de tahdis etti. Bize Cerir, Hamza ez-Zeyyât'dan şöyle dediğini tahdis etti: Murre el-Hemdânî, Hâris'ten bir şeyler dinledi. Ona: Kapıda otur dedi. (Hamza) dedi ki: Murre içeri girip, kılıcını aldı. Hâris işin kötüye varacağını anladığından çekip gitti.[375]

Şerh

"Hâris işin kötüye varacağını anladı." Bizler tahkik edilmiş asıllardan "ehasse" şeklinde zapt etmiş bulunmaktayız. Pek çok asıl nüshada ya da çoğunlukta elifsiz olarak "hasse" şeklinde yazılmıştır. Bunların ikisi ayrı birer söyleyiştir ama hemzeli söyleyiş daha fasih ve daha meşhurdur. Kur'ân-ı azimuşşan'da bunu kullanmıştır.[376] Cevheri ve başkaları dedi ki: Bu fiilin hemzeli ve hemzesiz kullanışı aynı anlamda bildi ve kesin bildi anlamında iki ayrı söyleyiştir. Fukahanın ve usul âlimlerinin hasse (duyu organı) ve el-havâssu'l-hams (beş duyu) ifadeleri ise daha az kullanılan elif'siz "hâsse"e göre sahihtir. Bu fiilin elifsiz olarak kullanılması çoğunlukla öldürmek anlamındadır.

٥٠-٠٠٠/١٨- وَحَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ يَعْنِي ابْنَ مَهْدِيٍّ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنِ ابْنِ عَوْنٍ قَالَ قَالَ لَنَا إِبْرَاهِيمُ إِيَّاكُمْ وَالْمُغِيرَةَ بْنَ سَعِيدٍ وَأَبَا عَبْدِ الرَّحِيمِ فَإِنَّهُمَا كَذَّابَانِ

50-.../18- Bize Ubeydullah b. (1/18a) Said tahdis etti. Bize Abdurrahman -yani b. Mehdi- tahdis etti. Bize Hammâd b. Zeyd, İbn Avn'dan şöyle dediğini tahdis etti. Bize İbrahim: el-Muğire b. Said ile Ebu Abdurrahim'den kendinizi iyi kollayınız çünkü her ikisi de yalancıdır, dedi.[377]

Şerh

"el-Muğire b. Said ve Ebu Abdurrahim'den kendinizi kollayınız. Her ikisi de yalancıdır" uyarısında sözkonusu edilen el-Muğire b. Said ile ilgili

375 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18597, 19429

376 Bk. Al-i İmran, 52

377 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18388

(1/99) Nesai, Kitabu'd-Duafâ adlı eserinde o Kufeli bir deccal (yalancı)dır. Nübüvvet iddiasında bulunduğu için en-Nehai zamanında ateşte yakılmıştır, demektedir.

Ebu Abdurrahim'e gelince, onun kıssacı, Kufeli Şakik ed-Dabbî olduğu söylendiği gibi Seleme b. Abdurrahman en-Nehai olduğu da söylenmiştir. Her ikisinin de künyesi Ebu Abdurrahim olup, ikisi de zayıftırlar. Yüce Allah'ın izniyle yakında her ikisi de sözkonusu edilecektir.

٥١-٠٠٠/١٩- حَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ الْجَحْدَرِيُّ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ وَهُوَ ابْنُ زَيْدٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ قَالَ كُنَّا نَأْتِي أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيَّ وَنَحْنُ غِلْمَةٌ أَيْفَاعٌ فَكَانَ يَقُولُ لَنَا لَا تُجَالِسُوا الْقُصَّاصَ غَيْرَ أَبِي الْأَحْوَصِ وَإِيَّاكُمْ وَشَقِيقًا قَالَ وَكَانَ شَقِيقٌ هَذَا يَرَى رَأْيَ الْخَوَارِجِ وَلَيْسَ بِأَبِي وَائِلٍ

51-.../19- Bana Ebu Kamil el-Cahderî de tahdis etti. Bize Hammâd -b. Zeyd- tahdis edip dedi ki: Bize Asım tahdis edip dedi ki: Bizler yetişkin gençler iken Ebu Abdurrahman es-Sülemi'nin yanına giderdik. O bize: Ebu'l-Ahvas dışında kıssacılarla oturup kalkmayınız. Şakik'den de aman uzak durunuz derdi. (Asım) dedi ki: Bu Şakik ise Haricilerin kanaatine sahip idi ama Ebu Vâil (künyeli olan) değildir.[378]

Şerh

"Bana Ebu Kamil el-Cahderî tahdis etti." el-Cahderî fethalı cim'den sonra sakin bir ha ve sonra da fethalı bir dal ile yazılır.

Ebu Kamil'in adı Fudayl b. Huseyn -her iki isim de küçültme ismidir- b. Talha el-Basrî'dir. Ebu Said es-Sem'ânî: Bu Cahder adındaki bir adama mensuptur demiştir.

"Biz yetişkin gençler iken... künyesi Ebu Vâil olan değildir. Ebu Abdurrahman es-Sülemi'nin adı Abdullah b. Habib b. -re ötreli, be fethalı, ye şeddeli ve kesreli, sonu da he (yuvarlak te) ile- Rubeyyia'dır. Kufeli ve tabiinden ileri gelen birisidir.

"Yetişkin gençler" ifadesi ile ilgili olarak Kadı Iyaz: Baliğ olmuş gençler demektir diye açıklamıştır. Yetişkin genç anlamında (غلام يافع ويفعة) denilir. Bu da büluğa ermiş ya da ermek yaşına yaklaşmış genç anlamındadır. Sealibi

378 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18897

der ki: Genç bülüğa yaklaşır yahut baliğ olursa ona :(يافع) denilir. (قد أيفع) denilse de bu nadirdir. Ebu Ubeyd dedi ki: Bülüğa yaklaşmış olmakla birlikte henüz baliğ olmamışsa (أيفع الغلام): Genç yetişti, yetişkin oldu denilir. Kadı Iyaz'dan yapılan nakil burada sona ermektedir. Bu tabir yüksekçe yer demek olan (اليفاع)'den alınmış gibidir. Cevheri dedi ki: (غلمان أيفع ويفعة): Yetişkin gençler denilir.

"Kussâs" kıssacılar kaf harfi ötreli olarak kıssacı demek olan "käass"ın çoğuludur. İnsanlara kıssa okuyan kimseye denilir. Dilciler der ki: Kıssa durum, iş ve haber demektir. Sözü doğru şekliyle rivâyet eden bir kimse (اقتصصت) der. Mastar "kasas" şeklinde kaf harfi fethalı olarak geldiği gibi, ismi de fethalı olarak "el-kasas" olarak gelir. Kaf harfi kesreli "kısas" ise kıssanın çoğuludur.

Kendisiyle oturup kalkmayı yasakladığı Şakik'e gelince (1/100) Kadı Iyaz şöyle demektedir: Bu kıssacı Şakik ed-Dabbî el-Kûfî'dir. Nesai zayıf olduğunu söylemiştir. Künyesi Ebu Abdurrahim'dir. Kimisi de bu, bundan önce kitapta geçen İbrahim'in kendisinden sakındırdığı Ebu Abdurrahim'dir demiştir. İbrahim'in kendisinden sakındırdığı Ebu Abdurrahim'in Seleme b. Abdurrahman en-Nehai olduğu da söylenmiştir. Bunu İbn Ebu Hatim er-Razi kendi kitabında İbnu'l-Medini'den naklen zikretmektedir.

Müslim'in: "(Künyesi) Ebu Vâil (olan) değildir" sözlerine gelince, kendisiyle oturup kalkılmasını yasakladığı kişi tabiinin büyükleri arasında sayılan meşhur Şakik b. Seleme Ebu Vâil el-Esedi değildir. Kadı Iyaz'ın (rahimehullah) sözleri burada sona ermektedir.

٥٢-٠٠٠/٢٠- حَدَّثَنَا أَبُو غَسَّانَ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الرَّازِيُّ قَالَ سَمِعْتُ جَرِيرًا يَقُولُ لَقِيتُ جَابِرَ بْنَ يَزِيدَ الْجُعْفِيَّ فَلَمْ أَكْتُبْ عَنْهُ كَانَ يُؤْمِنُ بِالرَّجْعَةِ

52-.../20- Bize Ebu Ğassân Muhammed b. Amr er-Razi de tahdis edip dedi ki: Ben Cerir'i şöyle derken dinledim: Cabir b. Yezid el-Cu'fî ile karşılaştım. Ondan (hadis) yazmadım çünkü o rec'ate iman ediyordu.[379]

Şerh

"Bize Ebu Ğassân Muhammed b. Amr er-Razi de tahdis etti." Ğassân ismi fethalı gayn ve şeddeli sin iledir. Muhaddislerin kitabında ve rivâyetlerinde sema yoluyla alınan "Ğassân" isminin munsarıf olmadığıdır. Bunu İbn Fa-

379 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18476

ris, el-Mücmel adlı eserinde ve daha başka dil bilginleri "gayn, sin, nun" ve "gayn, sin, sin" maddelerinde zikretmişlerdir. Bu ise bu ismin hem munsarıf olabileceğini, hem de olmayacağını açıkça ifade etmek demektir. Nun harfini ismin aslından kabul edenler munsarıf olduğunu belirtir, zaid olduğunu kabul edenler ise munsarıf olmadığını söylerler. Burada sözü edilen Ebu Ğassân ise "Zuneyc" lakaplıdır.

Cabir el-Cu'fî hakkında "o rec'ate iman ederdi" ifadesinde "rec'at" kelimesinde re harfi fethalıdır. el-Ezheri ve başkaları der ki: Bunda re harfinin fethalı söylenişi dışında bir söyleyiş caiz değildir. Boşanmış kadının dönmesi anlamındaki "rec'at" kelimesi ric'at olarak da söylenebilir. Kadı Iyaz -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Cabir'in iman ettiği belirtilen bu "rec'at"in kesreli olarak (ric'at şeklinde) söyleneceği de nakledilmiştir.

Onun rec'ate iman etmesinin anlamı ise Rafizilerin batıl iddiaları üzere söyleyip, inandıkları Ali (kerremallahu vecheh)'nin bulutlarda bulunduğu, bu sebeple biz de huruç etmeyiz şeklindeki inançlarıdır. Yani onun evlatlarından ayaklananlarla birlikte kendisi semadan onunla birlikte çıkınız (ayaklanınız) demedikçe çıkmayız, derler. İşte bu da onların batıllarından seviyesiz zihinlerine ve gevşek akıllarına layık bilgisizliklerinden bir çeşittir.

٥٣-٠٠٠/٢١- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ الْحُلْوَانِيُّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا مِسْعَرٌ قَالَ حَدَّثَنَا جَابِرُ بْنُ يَزِيدَ قَبْلَ أَنْ يُحْدِثَ مَا أَحْدَثَ

53-.../21- Bize el-Hasan el-Hulvânî tahdis etti. Bize Yahya b. Âdem tahdis etti. Bize Mis'ar tahdis edip dedi ki: Bize Cabir -b. Yezid- ortaya attığı bid'atleri çıkarmadan önce tahdis etmiştir.[380]

٥٤-٠٠٠/٢٢- وَحَدَّثَنِي سَلَمَةُ بْنُ شَبِيبٍ حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ كَانَ النَّاسُ يَحْمِلُونَ عَنْ جَابِرٍ قَبْلَ أَنْ يُظْهِرَ مَا أَظْهَرَ فَلَمَّا أَظْهَرَ مَا أَظْهَرَ اتَّهَمَهُ النَّاسُ فِي حَدِيثِهِ وَتَرَكَهُ بَعْضُ النَّاسِ فَقِيلَ لَهُ وَمَا أَظْهَرَ قَالَ الْإِيمَانَ بِالرَّجْعَةِ

54-.../22- Bana Seleme b. Şebib de tahdis etti. Bize (1/18b) el-Humeydi tahdis etti. Bize Süfyan tahdis edip dedi ki: Cabir o bid'atlerini açığa vurmadan önce insanlar ondan hadis alırlardı ama o bid'atlerini ortaya çıkarınca

380 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 19437

insanlar rivâyet ettiği hadislerinde onu itham etmeye başladı, bazı insanlar (muhaddisler) onu terketti. Süfyan'a: O ne ortaya çıkardı ki diye sorulunca, o: Rec'ate imanını açığa vurdu, dedi. [381]

Şerh

Merhum Müslim'in "bana Seleme b. Şebib de tahdis etti, bize el-Humeydi tahdis etti, bize Süfyan tahdis etti." (1/101) Bu meşhur İmam Süfyan b. Uyeyne'dir. Humeydi ise Abdullah b. ez-Zubeyr b. İsa b. Abdullah ez-Zubeyr b. Ubeydullah b. Humeyd Ebu Bekr el-Kuraşi el-Esedi el-Mekki'dir.

٥٥-٠٠٠/٢٣- وَحَدَّثَنَا حَسَنٌ الْحُلْوَانِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو يَحْيَى الْحِمَّانِيُّ حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ وَأَخُوهُ أَنَّهُمَا سَمِعَا الْجَرَّاحَ بْنَ مَلِيحٍ يَقُولُ سَمِعْتُ جَابِرًا يَقُولُ عِنْدِي سَبْعُونَ أَلْفَ حَدِيثٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ كُلُّهَا

55-.../23- Bize Hasan el-Hulvânî de tahdis etti. Bize Ebu Yahya el-Himmânî tahdis etti. Bize Kabisa ve kardeşinin tahdis ettiğine göre her ikisi de el-Cerrah b. Melih'i şöyle derken dinlemişlerdir: Cabir'i şöyle derken dinledim: Bende hepsini Ebu Cafer'den, onun Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye naklettiğim yetmişbin hadis vardır.[382]

Şerh

"Bize Ebu Yahya el-Himmânî tahdis etti." el-Himmânî'nin ha harfi kesrelidir. Adı Abdulhamid b. Abdurrahman olup, Kufelidir. Hemdan'ın bir kolu olan Himman'a mensuptur.

Ebu'l-Cerrah b. Melih'in babasının adında mim fethalı, lam kesrelidir. Kendisi de Vekî''in babasıdır. Burada sözü geçen el-Cerrah muhaddislerce zayıf bir ravidir ama burada (onun rivâyeti) mutabaat arasında zikredilmiş bulunmaktadır.

"Bende Ebu Cafer'den... yetmiş bin hadis vardır" sözü geçen Ebu Cafer'in adı Muhammed b. Ali b. el-Huseyn b. Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh) olup, el-Bakır diye bilinir. O ilmi yarıp, açan, böylelikle de aslını da öğrenip, ilimde imkân ve kudrete sahip olduğu için ona el-Bakır denilmiştir.

381 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18774
382 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18475

٥٦-٠٠٠/٢٤- وَحَدَّثَنِي حَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ قَالَ سَمِعْتُ زُهَيْرًا يَقُولُ قَالَ جَابِرٌ أَوْ سَمِعْتُ جَابِرًا يَقُولُ إِنَّ عِنْدِي لَخَمْسِينَ أَلْفَ حَدِيثٍ مَا حَدَّثْتُ مِنْهَا بِشَيْءٍ قَالَ ثُمَّ حَدَّثَ يَوْمًا بِحَدِيثٍ فَقَالَ هَذَا مِنَ الْخَمْسِينَ أَلْفًا

56-.../24- Bana Haccac b. eş-Şair de tahdis etti. Bize Ahmed b. Yunus tahdis edip dedi ki: Ben Zuheyr'i şöyle derken dinledim: Cabir dedi ki: -Yahut Cabir'i şöyle derken dinledim-: Şüphesiz bende elli bin hadis var ki onların hiçbirini tahdis etmedim. (Zuheyr) dedi ki: Sonra bir gün bir hadis nakletti ve: İşte bu o elli bin hadisten biridir, dedi.[383]

٥٧-٠٠٠/٢٥- وَحَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ خَالِدٍ الْيَشْكُرِيُّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْوَلِيدِ يَقُولُ سَمِعْتُ سَلَّامَ بْنَ أَبِي مُطِيعٍ يَقُولُ سَمِعْتُ جَابِرًا الْجُعْفِيَّ يَقُولُ عِنْدِي خَمْسُونَ أَلْفَ حَدِيثٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ

57-.../25- Bana İbrahim b. Halid el-Yeşkuri de tahdis edip dedi ki: Ebu'l-Velid'i şöyle derken dinledim: Sellam (1/19a) b. Ebu Muti'i şöyle derken dinledim: Cabir el-Cu'fi'yi şöyle derken dinledim: Bende Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den elli bin hadis vardır.[384]

Şerh

"Ebu'l-Velid'i dinledim: Sellâm b. Ebu Muti'i... dinledim." Ebu'l-Velid'in adı Hişam b. Abdulmelik olup, et-Tayâlisî nispetlidir. Sellâm isminde lam harfi şeddelidir. Ebu Muti'in adı da Sad'dır.

٥٨-٠٠٠/٢٦- وَحَدَّثَنِي سَلَمَةُ بْنُ شَبِيبٍ حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ رَجُلًا سَأَلَ جَابِرًا عَنْ قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ فَقَالَ جَابِرٌ لَمْ يَجِئْ تَأْوِيلُ هَذِهِ قَالَ سُفْيَانُ وَكَذَبَ فَقُلْنَا لِسُفْيَانَ وَمَا أَرَادَ بِهَذَا فَقَالَ إِنَّ الرَّافِضَةَ تَقُولُ إِنَّ عَلِيًّا فِي السَّحَابِ فَلَا نَخْرُجُ مَعَ مَنْ خَرَجَ مِنْ وَلَدِهِ حَتَّى يُنَادِيَ مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ يُرِيدُ عَلِيًّا أَنَّهُ يُنَادِي اخْرُجُوا مَعَ فُلَانٍ يَقُولُ جَابِرٌ فَذَا تَأْوِيلُ هَذِهِ الْآيَةِ وَكَذَبَ كَانَتْ فِي إِخْوَةِ يُوسُفَ ﷺ

383 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, ...

384 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18797

58-.../26- Bana Seleme b. Şebib de tahdis etti. Bize el-Humeydi tahdis etti. Bize Süfyan tahdis edip dedi ki: Bir adamın Cabir'e aziz ve celil Allah'ın: *"Artık ya babam izin verinceye yahut benim için Allah hükmedinceye kadar kesinlikle bu yerden ayrılmam. O hükmedicilerin en hayırlısıdır."* (Yusuf, 80) buyruğu hakkında soru sordu. Cabir de: Bunun tevili (gerçekleşme zamanı) henüz gelmemiştir, dedi. Süfyan dedi ki: Ama o yalan söylemiştir. Bu sefer biz Süfyan'a: Bu sözleriyle neyi kastetti, dedik. Şöyle dedi: Rafızîler Ali (radıyallâhu anh) bulutların üstündedir. Çocuklarından huruç edip, ayaklananlar ile semadan bir münadi seslenmediği sürece onlarla birlikte biz ayaklanmayız, derler. Bundan kastı ise Ali (radıyallâhu anh)'ın, filan kişi ile çıkınız, demesidir. Cabir diyor ki: İşte bu âyetin tevili budur. Hâlbuki yalan söylemiştir çünkü âyet Yusuf'un kardeşleri hakkında idi.[385]

Şerh

"Rafızîler: Ali (radıyallâhu anh) bulutların üstündedir. Biz de... huruç etmeyiz." Huruç etmek fiili birinci çoğul şahıs olarak "nun" harfi iledir. "Rafiza (Rafızîler)"e bu isim terk etmek anlamındaki "er-rafd"dan türetilerek verilmiştir. Asmai ve başkaları onlara Rafızî denilmesinin sebebi Zeyd b. Ali'yi rafz edip, onu terk etmelerinden dolayıdır, demişlerdir.

٥٩-٠٠٠/٢٧- وَحَدَّثَنِي سَلَمَةُ حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرًا يُحَدِّثُ بِنَحْوٍ مِنْ ثَلَاثِينَ أَلْفَ حَدِيثٍ مَا أَسْتَحِلُّ أَنْ أَذْكُرَ مِنْهَا شَيْئًا وَأَنَّ لِي كَذَا وَكَذَا قَالَ مُسْلِم وَسَمِعْتُ أَبَا غَسَّانَ مُحَمَّدَ بْنَ عَمْرٍو الرَّازِيَّ قَالَ سَأَلْتُ جَرِيرَ بْنَ عَبْدِ الْحَمِيدِ فَقُلْتُ الْحَارِثُ بْنُ حَصِيرَةَ لَقِيتَهُ قَالَ نَعَمْ شَيْخٌ طَوِيلُ السُّكُوتِ يُصِرُّ عَلَى أَمْرٍ عَظِيمٍ

59-.../27- Bana Seleme de tahdis etti. Bize el-Humeydi tahdis etti. Bize Süfyan tahdis edip dedi ki: Ben Cabir'i yaklaşık otuz bin hadis rivâyet ederken dinledim. (1/19b) Bana şunlar şunların verilmesi karşılığında dahi olsa onlardan hiçbir şey zikretmeyi helal kabul etmiyorum.

Müslim dedi ki: Ebu Ğassân Muhammed b. Amr er-Razi'yi de şöyle derken dinledim: Cerir b. Abdulhamid'e sorup: Sen Hâris b. Hasira ile karşılaştın mı dedim. O evet, uzunca susup konuşmayan ve pek büyük bir husus üzerinde çokça ısrar eden bir şeyh (üstad, ravi) idi, dedi.[386]

385 Bunu yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18774
386 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18477, 18774

Şerh

"Bana Seleme de tahdis etti... tahdis ederken dinledim." Ebu Ali el-Ğassâni el-Ceyyânî dedi ki: İbn Mâhân nüshasında Müslim ile el-Humeydi arasında Seleme b. Şebib'in ismi düşmüştür. Doğrusu el-Culûdî'nin onun ismini de zikrederek naklettiği rivâyettir. Çünkü Müslim, el-Humeydi ile karşılaşmamıştır.

Müslim'in kitabının ravilerinden birisi olan Ebu Abdullah b. el-Hazzâ dedi ki: Abdulgani b. Sa'd'a: Müslim, el-Humeydi'den rivâyette bulundu mu dedim. O: Ben buradan başka bir yerde ondan rivâyet naklettiğini görmedim. Bu da oldukça uzak bir ihtimaldir. Yahut el-Humeydi'den önce bir adam (ravinin ismi) düşmüş olmalıdır dedi.

Kadı Iyaz dedi ki: Abdulgani, Müslim'den sadece İbn Mâhân'ın nüshasını görmüştür. İşte o sözlerini bundan dolayı söylemiştir. el-Culûdî'nin nüshası o sırada Mısır'a girmemişti. (Kadı devamla) dedi ki: Müslim ise bundan önce "bize Seleme tahdis etti, bize el-Culûdî tahdis etti" ibaresini bir başka hadiste zikretmiş bulunmaktadır. Bu hepsinde (Müslim'in bütün ravilerinin rivâyetinde) bu şekildedir. Yine burada da yüce Allah'ın izniyle doğrusu budur.

"Hâris b. Hasîre" isminde ha harfi fethalı, sad kesreli olup, sonu he (yuvarlak te)'dir. Kendisi Ezdli, Kufeli'dir. Zeyd b. Vehb'den hadis dinlemiştir. Bunu Buhari ifade etmiştir.

٦٠-٠٠٠/٢٨- حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّوْرَقِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ عَنْ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ ذَكَرَ أَيُّوبُ رَجُلًا يَوْمًا فَقَالَ لَمْ يَكُنْ بِمُسْتَقِيمِ اللِّسَانِ وَذَكَرَ آخَرَ فَقَالَ هُوَ يَزِيدُ فِي الرَّقْمِ

60-.../28- Bana Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî tahdis etti. Bize Abdurrahman b. Mehdi, Hammâd b. Zeyd'den şöyle dediğini tahdis etti: Eyyub bir gün bir adamdan söz edip: Doğru konuşan birisi değildi, dedi. Sonra başka birisinden söz edince: O, rakamları şişiriyor, dedi.[387]

Şerh

"Bana Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî tahdis etti." ed-Devrakî nispetinde dal harfi fethalı, vav sakin, re ve kaf fethalıdır. Bu nispetin anlamı hakkında görüş ayrılığı vardır. Bir açıklamaya göre babası abid bir zat idi. O zamanda abid kimseye "Devrakî" denilirdi. Bu görüş burada adı geçen Ahmed ed-

387 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18443

Devrakî'den rivâyet edilmiş ve en meşhur görüşlerdendir. (1/103) Bir diğer açıklamaya göre bu "Devrakîyye" denilen uzunca başlıklara bir nispettir. Bunun Fars topraklarında ya da başka bir yerde bulunan "devrak" adındaki bir şehre nispet olduğu da söylenmiştir.

"Eyyub bir adamı sözkonusu etti... O, rakamları şişiriyordu, dedi." Burada sözü edilen Eyyub es-Sahtiyânî'dir. Kitabın baş taraflarında ondan söz edilmişti. Burada kullanılan her iki ibare de yalan söylemekten kinayedir. Eyyub'un Abdulkerim -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- hakkında söylediği o sika (güvenilir) birisi değildir çünkü bana İkrime'nin rivâyet ettiği bir hadise dair soru sormuş sonra da kendisi: İkrime'yi dinledim demişti. İşte bu onun yalan söylediğinin kesin bir delilidir sözüne gelince, böyle bir olay sebebiyle onun sika olmadığını söylemek şu açıdan izahı zor bir husustur. Çünkü sözkonusu hadisi daha önceleri İkrime'den dinlemiş sonra da unutmuş olması ve ona dair soru sorduktan sonra bunu hatırlayıp, rivâyet etmiş olması mümkündür. Yalan söylediği çeşitli karinelerle bilinmiştir. Ben buna dair açıklamayı bu babın baş taraflarında yapmış bulunmaktayım. Burada sözü geçen Abdulkerim'in zayıf olduğunu açıkça ifade edenler arasında Süfyan b. Uyeyne, Abdurrahman b. Mehdi, Yahya b. Said el-Kattan, Ahmed b. Hanbel ve İbn Adiyy de vardır. Sözü edilen bu Abdulkerim Basra fukahasının faziletlilerindendi. Allah en iyi bilendir.

٦١-٠٠٠/٢٩- حَدَّثَنِي حَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ قَالَ أَيُّوبُ إِنَّ لِي جَارًا ثُمَّ ذَكَرَ مِنْ فَضْلِهِ وَلَوْ شَهِدَ عِنْدِي عَلَى تَمْرَتَيْنِ مَا رَأَيْتُ شَهَادَتَهُ جَائِزَةً

61-.../29- Bize Haccac b. eş-Şair tahdis etti. Bize Süleyman b. Harb tahdis etti. Bize Hammâd b. Zeyd tahdis edip dedi ki: Eyyub dedi ki: Benim bir komşum var. -Sonra onun faziletini sözkonusu etti.- Benim yanımda iki hurma üzerine şahitlik ederse onun şahitliğini caiz (geçerli) görmem.[388]

٦٢-٠٠٠/٣٠- وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ وَحَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ قَالَا حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ قَالَ مَعْمَرٌ مَا رَأَيْتُ أَيُّوبَ اغْتَابَ أَحَدًا قَطُّ إِلَّا عَبْدَ الْكَرِيمِ يَعْنِي أَبَا أُمَيَّةَ فَإِنَّهُ ذَكَرَهُ فَقَالَ رَحِمَهُ اللهُ كَانَ غَيْرَ ثِقَةٍ لَقَدْ سَأَلَنِي عَنْ حَدِيثٍ لِعِكْرِمَةَ ثُمَّ قَالَ سَمِعْتُ عِكْرِمَةَ

388 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18444

62-.../30- Bize Muhammed b. Râfi' ve Haccac b. eş-Şair tahdis edip dediler ki: Bize Abdurrezzak tahdis edip dedi ki: Ma'mer dedi ki: (1/20a) Eyyub'un bir kimsenin gıybetini yaptığını kesinlikle görmedim. Ancak Abdulkerim -yani Ebu Umeyye- müstesnâ. Onu sözkonusu etti ve şunları söyledi: Allah'ın rahmeti üzerine olsun. O sika (güvenilir) bir ravi değildi. Bana İkrime'ye ait bir hadis hakkında sordu sonra da: İkrime'yi (şöyle derken) dinledim dedi.[389]

٦٣-٠٠٠/٣١- حَدَّثَنِي الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ قَالَ قَدِمَ عَلَيْنَا أَبُو دَاوُدَ الْأَعْمَى فَجَعَلَ يَقُولُ حَدَّثَنَا الْبَرَاءُ قَالَ وَحَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ فَذَكَرْنَا ذَلِكَ لِقَتَادَةَ فَقَالَ كَذَبَ مَا سَمِعَ مِنْهُمْ إِنَّمَا كَانَ ذَلِكَ سَائِلًا يَتَكَفَّفُ النَّاسَ زَمَنَ طَاعُونِ الْجَارِفِ

63-.../31- Bana el-Fadl b. Sehl tahdis edip dedi ki: Bize Affan b. Müslim tahdis etti. Bize Hemmam tahdis edip dedi ki: Ebu Davud el-A'ma yanımıza geldi ve: Bize Berâ tahdis etti demeye başladı. Ayrıca dedi ki: Bize Zeyd b. Erkam da tahdis etti. Onun bu söylediklerinden biz Katade'ye bahsettik. Katade: Yalan söylemiştir. Onlardan dinlememiştir çünkü o ancak önüne geleni katıp götüren taun salgını zamanında insanlara avuç açan bir dilenci idi.[390]

Şerh

"Davud el-A'ma yanımıza geldi... Avuç açıyordu." Bundan sonraki diğer rivâyette ise "önüne geleni katıp götürenden (taun salgınından) önce" şeklindedir.

Burada sözkonusu edilen Ebu Davud'un adı A'ma Nufey' b. Hâris el-Kass'dır. Zayıf olduğu ittifakla kabul edilmiştir. Amr b. Ali: Metruktur. Yahya b. Main ve Ebu Zur'a: Hiçbir kıymeti yoktur. Ebu Hatim hadisi münkerdir demiş, başkaları da zayıf olduğunu söylemişlerdir.

Katade'nin "onlardan hadis dinlememiştir" sözleriyle kastettiği Berâ, Zeyd ve kendisinin kendilerinden rivâyet naklettiğini ileri sürdüğü diğer sahabilerdir çünkü o bu kitaptaki diğer rivâyette açıkça ifade ettiği gibi Bedir'e katılmış onsekiz sahabiyi gördüğünü ileri sürmüştür.

"İnsanlara avuç açıyordu" ifadesi avuç açarak onlardan dileniyordu demektir. Bu fiil bazı nüshalarda (kef harfi yerine) tı harfi ile (يتطفف) şeklindedir.

---

389 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18445

390 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 19213

Bu da aynı anlamda olup, avuç açarak pek az şeyler de olsa dileniyordu demektir. İbn Ebu Hatim, el-Cerh ve't-Ta'dil adlı eserinde ve başkaları(bu kelimeyi) (يتنطف) şeklinde zikretmişlerdir. Muhtemelen bu (ما تنطف به): Ona bir şey yapışmadı, ilişmedi tabirinden alınmıştır.

İnsanları önüne katıp, sürükleyen tauna gelince, bu adın veriliş sebebi bu taundan dolayı çok sayıda kimsenin ölmüş olmasıdır. Ölüme önüne katıp sürükleyici denilmesi ise insanları alıp götürmesinden dolayıdır. Sel de yeryüzündekileri silip süpürdüğü için böyle nitelendirilmiştir. "el-Cerf" de yerin üzerinden almak, onun üzerinde olanları sıyırmak demektir.

Taun, bilinen bir veba çeşididir. Bu da yakıcı bir hararet ile birlikte baş gösteren oldukça acı ve ızdırap veren birtakım yara ve şişikler meydana getirir. Etrafı ise kararır yahut morarır ya da bulanık, menekşe rengi bir kızarıklıkla ortaya çıkar. Bu hastalıkla birlikte kalp çarpıntısı ve kusma da baş gösterir.

Önüne geleni alıp götüren bu taunun ne zaman ortaya çıktığına gelince, bu hususta ilim adamlarının -Allah'ın rahmeti onlara olsun- çok büyük, farklı ve birbirinden oldukça uzak görüşleri vardır. Bu görüşlerden birisini imam, hafız Ebu Ömer b. Abdilberr et-Temhid adlı kitabının baş taraflarında şu sözleriyle ifade etmiştir: Ebu Eyyub es-Sahtiyânî önüne geleni katıp götüren (taun el-carif)de 132 yılında vefat etti. İbn Kuteybe de el-Mearif adlı eserinde el-Asmai'den naklen bu taunun İbn ez-Zubeyr zamanında 67 yılında meydana geldiğini söylemiştir. Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ebu Seyf el-Medaini de et-Teâzî adlı kitabında et-taun el-carif denilen bu taunun İbn ez-Zubeyr (radıyallâhu anh) zamanında 67 yılının şevval ayında meydana geldiğini söylemiştir. Kelabazi de aynı şekilde Ricalu'l-Buhari adlı eserinde bu anlamda bir ifade zikretmektedir. O şöyle diyor: Eyyub es-Sahtiyânî 67 yılında dünyaya geldi. Bir görüşe göre de o el-Carif taunundan bir sene önce dünyaya gelmiştir. Kadı Iyaz da bu yerde (bu rivâyet ile ilgili açıklamalarında) şunları söylemektedir: el-Carif taunu 119 yılında olmuştu. Hafız Abdulgani el-Makdisi de Abdullah b. Mutarrif'in biyografisinde Yahya el-Kattan'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Mutarrif, et-taun el-carif'den sonra vefat etti. el-Carif (taunu) da 87 yılında olmuştu. Yunus b. Ubeyd'in biyografisinde de onun Enes b. Malik'i gördüğünü, el-carif'ten sonra doğup, 137 yılında vefat ettiğini belirtmektedir. (1/105)

İşte bunlar birbirleriyle çelişen çeşitli görüşlerdir. Bunların hepsinin bu sözü edilen taunların her birisine aynı zamanda carif adının da verildiği söylenerek telif edilmeleri mümkündür. Çünkü bu şekilde önüne geleni alıp gö-

türmek anlamındaki (el-carif'in mastarı olan) cerf manası bunların hepsinde ortak bir özelliktir. Taun hastalıkları da çokça görülmüş idi. İbn Kuteybe, el-Mearif adlı eserinde el-Esmai'den şunları nakletmektedir: İslam tarihinde görülen ilk taun Ömer b. el-Hattab (radıyallâhu anh) zamanında Şam topraklarında görülen Amevas taunudur. Ebu Ubeyde b. el-Cerrah (radıyallâhu anh), Muâz b. Cebel, onun iki zevcesi ve oğlu (radıyallâhu anhum) bu taunda vefat etmişlerdir. Bundan sonraki el-carif vasıflı taun İbn ez-Zubeyr zamanında görülmüştür. Ondan sonra ise (genç kızları alıp götüren taun) anlamında taun el-feteyat görüldü çünkü bu hastalık önceleri Basra'daki Vasıt, Şam ve Kufe'deki genç bakire kızlarla, küçük kızlarda görüldü. O zamanda da Haccac, Vâsıt' ta Abdulmelik b. Mervan'ın görevlendirdiği vali olarak vazife başında idi. Buna taun el-eşraf da deniliyordu çünkü bu taun sebebiyle eşraftan çok kimse ölmüştür. Sonra da 100 yılında görülen Adiyy b. Ertae taunu ortaya çıktı. Bundan sonra 127 yılında Gurab taunu görüldü. Gurab bir adamın adıdır. Bundan sonra ise 131 yılı şaban ve ramazan aylarında etkin olup, şevval ayında sona eren Müslim b. Kuteybe taunu çıktı. Eyyub es-Sahtiyânî de bu taunda öldü. (İbn Kuteybe devamla) dedi ki: Medine'de de Mekke'de de kesinlikle taun görülmedi. Bu İbn Kuteybe'nin naklettikleridir.

Ebu'l-Hasan el-Medaini de dedi ki: İslam tarihinde büyük ve meşhur taunlar beş tane idi. Bunlardan biri Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde hicretin 6. yılında Medain'de görülen Şireveyh taunudur. Bundan sonra ise Ömer b. el-Hattab döneminde Amevas taunu ortaya çıktı. Bu taun Şam'da görülmüştü ve bu hastalık sebebiyle yirmibeş bin kişi vefat etmişti. Bundan sonra ise İbn ez-Zubeyr zamanında 69 yılı şevval ayında Taun el-Carif ortaya çıktı. Bu taunda üç gün içerisinde her gün yetmiş bin kişi vefat etti. Bu hastalık sebebiyle Enes b. Malik (radıyallâhu anh)'ın seksen üç oğlu vefat etti, yetmiş üç oğlunun vefat ettiği de söylenir. Abdurrahman b. Ebu Bekre'nin de kırk oğlu ölmüştü. Bundan sonra ise 87 şevval ayında ortaya çıkan Taun el-Feteyat gelir sonra da 131 yılı recep ayında bir taun ortaya çıktı, bu taun ramazan ayında daha da şiddetlendi. Günler boyunca Sikketu'l-Murid denilen yolda her gün bin tane cenaze sayılıyordu. Bu taun sonra şevval ayında hafifledi. Kufe'de de bir taun meydana gelmişti. 50 yılında el-Muğire b. Şube'nin vefat ettiği taun da işte budur. Bunlar da el-Medaini'nin zikrettikleridir.

Amevas taunu 18 h. yılında olmuştu. Ebu Zur'a ed-Dımeşkî ise bu taunun 17. yahut 18. yılda görüldüğünü söylemiştir. Amevas ise Remle ile Beytu'l-Makdis arasında bir kasabanın adıdır. Taun ilk olarak orada başladığından ötürü ona nispet edilmişti. Bu taunun bütün insanları kapsayıp, bu hastalık döneminde onlar birbirlerini gözettikleri için de (bu anlamdaki: ammennas

ve tevasev fih'den kısaltılarak) bu ismin verildiği de söylenmiştir. Ebu Zur'a, Abdulgani'ye ait olan bu iki görüşü de Ebu Ubeyde b. el-Cerrah (radıyallâhu anh)'ın biyografisinde sözkonusu etmiştir.

"Amevas" ayn ve mim harfleri fethalı olarak okunur. (1/106)

İşte taun ile ilgili kısaca bilgiler bundan ibarettir. İlim adamlarının taun el-carif (önüne geleni katıp götüren taun) hakkında söylediklerini öğrendiğimize göre Katade de 61 yılında doğup meşhur olan görüşe göre 117-118 de söylenmiştir -yılında vefat ettiğine göre, Kadı Iyaz'ın burada taun el-carif ile ilgili yaptığı açıklamanın geçersiz olmasını ve iki taundan birisinin kastedilmiş olmasını gerektirmektedir. 67 yılındaki taunda Katade o zaman 6 yaşında idi. 6 yaşında bir kişi de böyle bir musibeti iyice hatırlayabilir. Yahut yüce Allah'ın izniyle daha da güçlü görülen 87 yılındaki taun kastedilmiş olmalıdır, Allah en iyi bilendir.

٦٤-٠٠٠/٣٢- وَحَدَّثَنِي حَسَنُ بْنُ عَلِيّ الْحُلْوَانِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَخْبَرَنَا هَمَّامٌ قَالَ دَخَلَ أَبُو دَاوُدَ الْأَعْمَى عَلَى قَتَادَةَ فَلَمَّا قَامَ قَالُوا إِنَّ هَذَا يَزْعُمُ أَنَّهُ لَقِيَ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ بَدْرِيًّا فَقَالَ قَتَادَةُ هَذَا كَانَ سَائِلًا قَبْلَ الْجَارِفِ لَا يَعْرِضُ فِي شَيْءٍ مِنْ هَذَا وَلَا يَتَكَلَّمُ فِيهِ فَوَاللَّهِ مَا حَدَّثَنَا الْحَسَنُ عَنْ بَدْرِيٍّ مُشَافَهَةً وَلَا حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ عَنْ بَدْرِيٍّ مُشَافَهَةً إِلَّا عَنْ سَعْدِ بْنِ مَالِكٍ

64-.../32- Bana Hasan b. Ali el-Hulvânî de tahdis etti. Bize Yezid b. Harun tahdis etti. Bize Hemmam[391] haber verip dedi ki: Ebu Davud el-A'ma, Katade'nin yanına girdi. Kalkıp gidince (oradakiler): Bu Bedir'e katılmış onsekiz sahabi ile karşılaştığını ileri sürüyor, dediler. Katade şöyle dedi: Bu el-Carif (taunun)den önce dilenci idi. Bu türden bir şeye hiçbir şekilde kalkışmaz, bu gibi şeyler hakkında da asla konuşmazdı. Allah'a yemin olsun ki (1/20b) el-Hasan (dahi) Bedir'e katılmış birisinden doğrudan hadis aldığını nakletmediği gibi, Said b. el-Müseyyeb de -Sa'd b. Malik dışında- Bedir'e katılmış birisinden doğrudan almış olduğu bir rivâyeti tahdis etmiş değildir.[392]

391 Asıl yazmada Umeyr'dir. Ancak bu bir hatadır. Doğrusu bunun Hemmam olduğudur. Bk. Tuhfetu'l-Eşraf, XIII, 212'de bu hadisin senedinin Hasan el-Hulvani'den, o Yezid b. Harun'dan, o Hemmam'dan böylece rivâyet edilmiş olduğunu gösterdiği gibi bundan önce geçen hadiste bunun Hemmam olduğunun delilidir. Ayrıca bundan önceki 63 numaralı rivâyetteki notumuza da bakınız.

392 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 17720, 19212

Şerh

"Böyle bir şeye kalkışmazdı" ifadesi hadisle ilgilenmezdi, demektir. "Bize el-Hasen Bedir'e katılmış birisinden doğrudan hadis nakletmemiştir... Sa'd b. Malik dışında Said b. el-Müseyyeb de Bedir'e katılmış birisinden bize doğrudan hadis nakletmiş değildir." Bu sözlerinden maksat da Ebu Davud el-A'ma'nın bu sözlerini ve Bedir'e katılmış onsekiz sahabi ile karşılaşmış olduğu iddiasını çürütmektir.

Katade dedi ki: Hasan-ı Basrî ve Said b. el-Müseyyeb yaşça Ebu Davud el-A'ma'dan daha büyük, daha üstün ve daha erken bir tarihte doğmuşlardır. Daha çok hadise itina gösterip, daha çok hadis ehli ile birlikte oturup kalkmışlardır. Sahabeden rivâyet almak hususundaki gayretleri de daha çoktu. Bütün bunlarla birlikte onlardan herhangi birisi Bedir'e katılmış tek bir kişiden hadis rivâyet etmiş değildir. O halde Ebu Davud el-A'ma nasıl olur da Bedir'e katılmış oniki kişi ile karşılaştığını iddia edebilir? Bu gerçekten büyük bir iftiradır.

Sa'd b. Malik denilen zat ise Sa'd b. Ebu Vakkas (radıyallâhu anh)'dır. Babası Ebu Vakkas'ın adı ise Malik b. Vuheby'dir.

Said'in babası el-Müseyyeb ise meşhur bir sahabidir (radıyallâhu anh). Bu el-Müseyyeb ismi ise ye harfi fethalı okunur, meşhur olan da budur. Metaliu'l-Envar sahibi, Ali b. el-Medini'den şöyle dediğini nakletmektedir: Irak ahalisi ye harfini fethalı okurken, Medineliler kesreli (el-Müseyyib şeklinde) okurlar demiş ve şunları eklemiştir: Nakledildiğine göre Said fethalı okuyuştan hoşlanmazdı. Said ise hadis, fıkıh, rüya tabiri, vera, zühd ve daha başka hususlarda tabiinin imamı, efendisi ve önde gidenleridir. Ona dair haller yazılamayacak kadar çok, zikredilmeyi gerektirmeyecek kadar meşhurdur. Kendisi Medinelidir, künyesi Ebu Muhammed'dir. Allah en iyi bilendir.

٦٥-٠٠٠/٣٣- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ رَقَبَةَ أَنَّ أَبَا جَعْفَرٍ الْهَاشِمِيَّ الْمَدَنِيَّ كَانَ يَضَعُ أَحَادِيثَ كَلَامَ حَقٍّ وَلَيْسَتْ مِنْ أَحَادِيثِ النَّبِيِّ ﷺ وَكَانَ يَرْوِيهَا عَنْ النَّبِيِّ ﷺ

65-.../33- Bize Osman b. Ebu Şeybe tahdis etti, bize Cerir, Rakabe'den tahdis ettiğine göre Ebu Cafer el-Haşimi el-Medeni Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadislerinden olmayan hak bir sözü alıp hadis uydurur ve bunları Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet ederdi.[393]

393 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18650

Şerh

Rakabe'den rivâyete göre "Ebu Cafer el-Haşimi el-Medeni hak bir sözü... hadis diye uydururdu." (1/107) "Rakabe" lafzı insanın boynu anlamındaki "rakabe" gibi söylenir. Adı Rakabe b. Meskale -mim fethalı, sin sakin, kaf fethalı olmak üzere- b. Abdullah el-Abdî el-Kûfî olup, Ebu Abdullah künyelidir. Değeri pek büyük, şanı pek üstün birisi idi. Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

"Hak bir söz", manaca doğru, hikmetlerden bir hikmet ama yalan bir sözü alır, onu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olmadığı halde ona nispet ederdi.

Burada sözü geçen Ebu Cafer'e gelince o Abdullah b. Misver el-Medaini, Ebu Cafer künyeli olup, kitabın baş taraflarında zayıf ve uydurmacı raviler arasında geçen kişidir. Buhari, Tarih'inde şunları söylemektedir: Adı Abdullah b. Misver b. Avn b. Cafer b. Ebu Talib, Ebu Cafer el-Kuraşi el-Haşimi'dir. Sonra Rakabe'nin söylediği sözleri zikretmektedir. Onun o sözleri burada kaydedilen sözlerinin aynısıdır.

Şunu da belirtelim ki, asıl nüshalarda burada şehire nispeti "el-Medeni" olmakla birlikte bazılarında ye harfi ziyadesiyle "el-Medini" şeklindedir. Fakat nüshaların hiçbirisinde burada nispetinin "el-Medaini" olduğunu görmedik ama kitabın baş tarafında "el-Medaini" olarak geçmiştir. "el-Medini" ve "el-Medeni" Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Medinesine nispettir. Kıyas ye harfi hazfedilerek "el-Medeni" olarak zikredilmesidir. Ye harfi ile birlikte nispeti yapanlar asla uygun olarak yapmışlardır. İmam, hafız Ebu'l-Fazl Muhammed b. Tahir el-Makdisi de el-Ensab el-Muttefekatu fi'l-Hatt el-Mütemasiletu fi'n-Nakdi ve'z-Zabt adlı eserinde kendi senediyle İmam Ebu Abdullah el-Buhari'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Ye harfi ile el-Medini Medine'den ayrılmayıp, hep orada ikamet eden kimse hakkında kullanılır. el-Medeni ise Medineli olup, oradan başka bir yere yerleşen kişi için kullanılır.

٦٦-٠٠٠/٣٤- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ الْحُلْوَانِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ قَالَ أَبُو إِسْحَقَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سُفْيَانَ وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى قَالَ حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ يُونُسَ بْنِ عُبَيْدٍ قَالَ كَانَ عَمْرُو بْنُ عُبَيْدٍ يَكْذِبُ فِي الْحَدِيثِ

66-.../34- Bize el-Hasan el-Hulvânî tahdis etti. Bize Nuaym b. Hammâd tahdis etti. Ebu İshak İbrahim b. Muhammed b. Süfyan dedi ki:

Bize Muhammed b. Yahya da tahdis etti. Bize Nuaym b. Hammâd tahdis etti. Bize Ebu Davud et-Tayalisi, Şube'den tahdis etti. O Yunus b. Ubeyd'den şöyle dediğini nakletti: Amr b. Ubeyd hadis hususunda yalan söylerdi.[394]

Şerh

"Bize el-Hasan el-Hulvânî tahdis edip dedi ki... Bize Ebu Davud et-Tayalisi tahdis etti." Tahkik edilmiş asıl nüshaların birçoğunda Ebu İshak'ın sözü bu şekilde kaydedilmiş ve ancak onun sözü bazılarında zikredilmemiştir. Burada sözü edilen Ebu İshak, Müslim'in arkadaşıdır. Kitap da ondan rivâyet edilmiştir. Böylelikle bu hadiste Müslim ile müsavi olmakta ve ondan bir ravi ziyadesi ile de bu senette daha âli isnad ile nakletmiş bulunmaktadır. Ebu Davud et-Tayalisi'nin adı da (1/108) Süleyman b. Ebu Davud olup, daha önceden açıklaması geçmiş idi.

٦٧-٠٠٠/٣٥- حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ أَبُو حَفْصٍ قَالَ سَمِعْتُ مُعَاذَ بْنَ مُعَاذٍ يَقُولُ قُلْتُ لِعَوْفِ بْنِ أَبِي جَمِيلَةَ إِنَّ عَمْرَو بْنَ عُبَيْدٍ حَدَّثَنَا عَنْ الْحَسَنِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ مَنْ حَمَلَ عَلَيْنَا السِّلَاحَ فَلَيْسَ مِنَّا قَالَ كَذَبَ وَاللَّهِ عَمْرٌو وَلَكِنَّهُ أَرَادَ أَنْ يَحُوزَهَا إِلَى قَوْلِهِ الْخَبِيثِ

67-.../35- Bana Amr b. Ali Ebu Hafs tahdis edip dedi ki: Muâz b. Muaz'ı şöyle derken dinledim: Avf b. Ebu Cemile'ye dedim ki: Şüphesiz Amr b. Ubeyd bize el-Hasan'dan Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu nakletti: *"Kim bize karşı silah taşırsa* (1/21a) *bizden değildir."* Bu sefer (Avf) dedi ki: Allah'a yemin ederim ki Amr yalan söylemiştir ama o, onu kendi bozuk kanaatine (destek olarak) katmak istemiştir.[395]

---

394 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 19559. 66 numaralı bu hadisin senedinde yazma nüshada İmam Müslim'in arkadaşı ve sahihi kendisinden rivâyet eden Ebu İshak'ın "dedi" lafzı olmaksızın yer almış ancak açıklamak için haşiyede bunu zikretmiştir. Bu da haddesena el-Hasan el-Hulvani haddesena Nuayn b. Hammad H. Bize Muhammed b. Yahya da tahdis etti. Bize Ebu Davud et-Tayalisi, Şube'den tahdis etti. O Yunus b. Ubeyd'den şöyle dediğini nakletti: Ömer b. Ubeyd hadiste yalan söylerdi sözüdür. Burada sözü geçen Muhammed b. Yahya -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- ise İmam Müslim'in hocalarından birisidir. Senetteki bu tahvil (H) ile İmam Müslim'in hem el-Hasan el-Hulvani ile hem de Muhammed b. Yahya ile karşılaştığı tespit edilmektedir ama bizler Nevevi'nin şerhine uygun düşmesi sebebiyle matbu nüshada bulunanı kaydettik çünkü tahkik edilmiş asıl nüshaların çoğunda da bu şekildedir. Yine Tuhfetu'l-Eşraf bi Marifeti'l-Atraf adlı eserinde de İmam Ebu İshak'ın sözü ile tespit edilmiştir. Bk. XIII, 423, no: 19559

395 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 19182

Şerh

Ben Avf b. Ebu Cemile'ye dedim ki... "Kendi bozuk kanaatine (destek olarak) katmak istemiştir." Senette geçen Avf ile ilgili açıklama hadisin baş taraflarında geçti.

Amr b. Ubeyd ise Hasan-ı Basrî'nin öğrencilerinden olan Kaderiyeci, Mutezili Amr'dır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Bize karşı silah taşıyan bizden değildir" buyruğu sahih bir hadis olup, çeşitli yollardan rivâyet edilmiştir. Bu sahih rivâyeti Müslim -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bundan sonra zikretmiş bulunmaktadır. İlim ehline göre bu, bizim hidayet yolumuzu izleyerek hidayet bulmuş, bizim ilmimize, amelimize ve güzel yolumuza uymuş kimselerden değildir, demektir. Nitekim bir adamın oğlunun yaptığı bir davranışı beğenmeyecek olursa, sen benden değilsin demesi de bunun gibidir. Bu şekildeki açıklama bu türden varid olmuş bütün hadisler hakkında yapılabilir. Allah Rasûlünün (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Bizi aldatan bizden değildir" buyruğu ve benzerleri gibi.

Müslim (rahimehullah)'ın bu hadisi buraya almaktan maksadına gelince, Avf'ın, Amr b. Ubeyd'i cerh ettiğini açıklamaktır. "Yalan söylemiştir" şeklindeki sözüne gelince, hadis sahih olmakla birlikte onun yalancı olduğunu söylemesi bunu el-Hasan'a nispet ederek rivâyet etmesinden dolayıdır. Avf ise Hasan'ın arkadaşlarının (ondan rivâyet almış öğrencilerinin) büyüklerinden ve onun rivâyet ettiği hadisleri en iyi bilenlerden birisi idi. Dolayısıyla o hadisin rivâyetini el-Hasen'e nispet etmekle yalan söylemiştir çünkü o bu hadisi el-Hasan'dan rivâyet etmemiştir yahut bu kişi bunu el-Hasan'dan işitmemiştir demek istemiştir.

"Onu kendi bozuk kanaatine (destek olarak) katmak istemiştir." Sözünün anlamı da şudur: O yalan olarak bu rivâyeti zikrederek, bununla kendi seviyesiz, batıl Mutezili mezhebini güçlendirip, desteklendirmek istemiştir çünkü onlar masiyetleri işlemenin neticesinde masiyet işleyen kişinin imandan çıkacağını, ebedi olarak cehennemde kalacağını iddia ediyor (1/109) ama ona (kâfir) demiyor, aksine cehennemde ebedi kalacak bir fasıktır diyorlardı. İleride iman bölümünde -yüce Allah'ın izniyle- kesin delillerle onların kanaatlerine cevap verilecek ve çürütülecektir.

٦٨-٠٠٠/٣٦- وَحَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ الْقَوَارِيرِيُّ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ كَانَ رَجُلٌ قَدْ لَزِمَ أَيُّوبَ وَسَمِعَ مِنْهُ فَفَقَدَهُ أَيُّوبُ فَقَالُوا يَا أَبَا بَكْرٍ إِنَّهُ قَدْ لَزِمَ عَمْرَو بْنَ عُبَيْدٍ قَالَ حَمَّادٌ فَبَيْنَا أَنَا يَوْمًا مَعَ أَيُّوبَ وَقَدْ بَكَّرْنَا إِلَى السُّوقِ فَاسْتَقْبَلَهُ الرَّجُلُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ أَيُّوبُ وَسَأَلَهُ ثُمَّ قَالَ لَهُ أَيُّوبُ بَلَغَنِي أَنَّكَ لَزِمْتَ ذَاكَ الرَّجُلَ قَالَ حَمَّادٌ سَمَّاهُ يَعْنِي عَمْرًا قَالَ نَعَمْ يَا أَبَا بَكْرٍ إِنَّهُ يَجِيئُنَا بِأَشْيَاءَ غَرَائِبَ قَالَ يَقُولُ لَهُ أَيُّوبُ إِنَّمَا نَفِرُّ أَوْ نَفْرَقُ مِنْ تِلْكَ الْغَرَائِبِ

68-.../36- Bize Ubeydullah b. Ömer el-Kavariri de tahdis etti. Bize Hammâd b. Zeyd tahdis edip dedi ki: Eyyub'un yanından ayrılmayan, ondan hadis dinlemiş bir adam vardı. Bir ara Eyyûb onun bulunmadığını fark edince sordu, ona: Ey Ebu Bekr o Amr b. Ubeyd'in yanına gitti dediler. Hammâd dedi ki: Bir gün ben Eyyub ile birlikte idim. Erkenden pazara gitmiştik. O adam karşısına çıktı, Eyyub ona selam verdi ve ona (durumunu) sordu. Sonra Eyyub ona: Bana senin o adamın yanına gittiğine dair haber ulaştı, dedi. Hammâd dedi ki: Onun yani Amr'ın adını da verdi. O adam: Evet, ey Ebu Bekr o bizlere çok garip şeylerden söz ediyor, dedi. (Hammâd) dedi ki: Eyyub ona: İşte bizler de o garip şeylerden kaçıyor yahut korkuyoruz dedi.[396]

Şerh

Eyyub es-Sahtiyânî'nin: "Biz de o garip şeylerden kaçıyor yahut korkuyoruz" sözünün anlamı şudur: Bizler Amr b. Ubeyd'in ortaya attığı bu acaip, garaib şeylerden kaçıyor yahut korkuyoruz çünkü onun bu ortaya attıklarının yalan olduklarından eğer bunlar hadis iseler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yalan söylemek vebalinin içine düşeceğimizden eğer çeşitli görüş ve mezhep anlayışı ise bid'atlere düşmekten yahut cumhura muhalefet etmekten çekindiğimizden kaçıyoruz.

"Korkarız" anlamındaki fiilin re harfi fethalı okunur. "Kaçıyor yahut korkuyoruz" lafızlarında ravi şüphe ettiğini ifade etmiş olmaktadır.

396 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18446

٦٩-٠٠٠/٣٧- وَحَدَّثَنِي حَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا ابْنُ زَيْدٍ يَعْنِي حَمَّادًا قَالَ قِيلَ لِأَيُّوبَ إِنَّ عَمْرَو بْنَ عُبَيْدٍ رَوَى عَنْ الْحَسَنِ قَالَ لَا يُجْلَدُ السَّكْرَانُ مِنْ النَّبِيذِ فَقَالَ كَذَبَ أَنَا سَمِعْتُ الْحَسَنَ يَقُولُ يُجْلَدُ السَّكْرَانُ مِنْ النَّبِيذِ

69-.../37- Bana Haccâc b. eş-Şair de tahdis etti. Bize Süleyman b. Harb tahdis etti, bize İbn Zeyd -yani Hammâd- tahdis edip dedi ki (1/21b): Eyyub'a: Amr b. Ubeyd, el-Hasan'dan şöyle dediğini rîvâyet etti denildi: Nebiz içtiğinden dolayı sarhoş olana celde (sopa cezası) vurulmaz. Ancak Eyyub yalan söylemiştir, dedi çünkü ben el-Hasan'ı şöyle derken dinledim: Nebiz içtiğinden dolayı sarhoş olana celde vurulur.[397]

٧٠-٠٠٠/٣٨- وَحَدَّثَنِي حَجَّاجٌ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ سَمِعْتُ سَلَّامَ بْنَ أَبِي مُطِيعٍ يَقُولُ بَلَغَ أَيُّوبَ أَنِّي آتِي عَمْرًا فَأَقْبَلَ عَلَيَّ يَوْمًا فَقَالَ أَرَأَيْتَ رَجُلًا لَا تَأْمَنُهُ عَلَى دِينِهِ كَيْفَ تَأْمَنُهُ عَلَى الْحَدِيثِ

70-.../38- Bize Haccac tahdis etti. Bize Süleyman b. Harb tahdis edip dedi ki: Sellam b. Ebu Muti'i şöyle derken dinledim: Benim Amr'ın yanına gidip geldiğim haberi ulaştı. Bir gün bana gelerek şöyle dedi: Dini hususunda kendisine güvenmediğin bir adama hadis hususunda nasıl güvenebilirsin?[398]

٧١-٠٠٠/٣٩- وَحَدَّثَنِي سَلَمَةُ بْنُ شَبِيبٍ حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا مُوسَى يَقُولُ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُبَيْدٍ قَبْلَ أَنْ يُحْدِثَ

71-.../39- Bana Seleme b. Şebib de tahdis etti, bize el-Humeydi tahdis etti, bize Süfyan tahdis edip dedi ki: Ebu Musa'yı şöyle derken dinledim: Bize Amr b. Ubeyd bid'atini (Mutezili görüşlerini) ortaya atmadan önce tahdis etti.[399]

Şerh

"Bize Amr b. Ubeyd bid'atini ortaya atmadan önce tahdis etti." Yani bid'atçı, kaderiyeci olmadan önce tahdis etti.

---

397 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18447, 18501

398 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18448

399 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 19600

٧٢-٠٠٠/٤٠- حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ الْعَنْبَرِيُّ حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ كَتَبْتُ إِلَى شُعْبَةَ أَسْأَلُهُ عَنْ أَبِي شَيْبَةَ قَاضِي وَاسِطٍ فَكَتَبَ إِلَيَّ لَا تَكْتُبْ عَنْهُ شَيْئًا وَمَزِّقْ كِتَابِي

72-.../40- Bize Ubeydullah b. Muaz el-Anberî tahdis etti. Bize babam tahdis edip dedi ki: Şube'ye Vasıt kadısı (1/22a) Ebu Şeybe'ye dair soru sormak üzere bir mektup yazdım. Bana: Ondan (hadis namına) hiçbir şey yazma ve benim bu mektubumu da yırt, diye cevap yazdı.[400]

Şerh

"Şube'ye... yazdı... mektubumu yırt, diye yazdı." Burada adı geçen Ebu Şeybe, Ebu Şeybe'nin oğullarının dedesidir. Bunların adı da Ebu Bekr, Osman ve el-Kasım olup, babaları Muhammed b. İbrahim b. Ebu Şeybe'dir. Ebu Şeybe'nin kendisi zayıftır. Kitabın baş taraflarında buna ve torunlarına dair açıklamaları zikretmiş bulunmaktadır.

"Vasıt" kelimesi munsarıftır. Arapların bunu böyle kullandıkları duyulmuştur. el-Haccac b. Yusuf'un bina ettiği bir şehirdir. (1/110)

"Mektubumu yırt" diye emretmesi bu yazdıklarının Ebu Şeybe'ye ulaşacağından korkması ve onun hoşuna gitmeyecek şekilde kendisinden söz etmesini öğrenmesini önlemek dolayısıyladır. Böylelikle ondan yana kendisine bir zarar gelmemesini yahut bundan dolayı bir kötülük ortaya çıkmamasını istemiştir.

٧٣-٠٠٠/٤١- وَحَدَّثَنَا الْحُلْوَانِيُّ قَالَ سَمِعْتُ عَفَّانَ قَالَ حَدَّثْتُ حَمَّادَ بْنَ سَلَمَةَ عَنْ صَالِحٍ الْمُرِّيِّ بِحَدِيثٍ عَنْ ثَابِتٍ فَقَالَ كَذَبَ وَحَدَّثْتُ هَمَّامًا عَنْ صَالِحٍ الْمُرِّيِّ بِحَدِيثٍ فَقَالَ كَذَبَ

73-.../41- Bize el-Hulvânî de tahdis edip dedi ki: Affan'ı şöyle derken dinledim: Ben Hammâd b. Seleme'ye Salih el-Murri'den Sabit'ten naklettiği hadisi tahdis etti. O (Sabit) yalan söylemiştir dedi. Hemmam'a da Salih el-Murri'den bir hadis tahdis ettim. O da (onun için) yalan söylemiştir, dedi.[401]

400 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18806

401 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18590, 19514

Şerh

Salih el-Murri hakkında: "Yalan söylemiştir" sözü bizim daha önce kaydettiğimiz: "Salih kimselerin hadis hakkında söylediklerinden daha çok bir hususta yalan söylediklerini görmedik" diye kaydettiğimiz söze benzer. Bunun anlamı -Müslim'in açıkladığı gibi- onlar kasti olmaksızın yalan söyleyiverirler çünkü onlar bu ilmin inceliklerini bilmediklerinden aralarında yalanın da bulunduğu duydukları her sözü haber diye naklederler, böylelikle kendileri de yalan söylemiş olurlar çünkü yalan söylemek ister yanılarak, ister kasten olsun -önceden de kaydettiğimiz gibi- herhangi bir şey hakkında gerçek durumundan farklı bir şekilde haber vermekten ibarettir.

Burada sözü geçen Salih (el-Murri) ise abid, zahid ve salih zatların büyüklerindendir. Adı Salih b. Beşir'dir. Künyesi Ebu Beşir olup, Basralı ve kadıdır. Ona el-Murri denilmesinin sebebi Murre oğullarından bir kadının onu hürriyetine kavuşturmuş olmasıdır. Babası Arap, annesi ise Murre oğullarından olan kadın tarafından hürriyetine kavuşturulmuş birisidir. Salih (rahimehullah) güzel sesle Kur'ân okuyan birisi idi. Hatta onu Kur'ân okurken dinleyenlerden birisi (güzel okumasının etkisiyle) ölmüştür. Yüce Allah'tan çok korkan ve çok ağlayan birisi idi. Affan b. Müslim dedi ki: Salih kıssa anlatmaya başladı mı dehşete kapılmış bir adama benziyordu. Kederi, adeta yavrusunu kaybetmiş bir anne gibi çokça ağlamasından ötürü onu gören dehşete kapılırdı. Allah en iyi bilendir.

٧٤-٠٠٠/٤٢- وَحَدَّثَنِي مَحْمُودُ بْنُ غَيْلَانَ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ قَالَ لِي شُعْبَةُ ائْتِ جَرِيرَ بْنَ حَازِمٍ فَقُلْ لَهُ لَا يَحِلُّ لَكَ أَنْ تَرْوِيَ عَنْ الْحَسَنِ بْنِ عُمَارَةَ فَإِنَّهُ يَكْذِبُ قَالَ أَبُو دَاوُدَ قُلْتُ لِشُعْبَةَ وَكَيْفَ ذَاكَ فَقَالَ حَدَّثَنَا عَنْ الْحَكَمِ بِأَشْيَاءَ لَمْ أَجِدْ لَهَا أَصْلًا قَالَ قُلْتُ لَهُ بِأَيِّ شَيْءٍ قَالَ قُلْتُ لِلْحَكَمِ أَصَلَّى النَّبِيُّ ﷺ عَلَى قَتْلَى أُحُدٍ فَقَالَ لَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِمْ فَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ عُمَارَةَ عَنْ الْحَكَمِ عَنْ مِقْسَمٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى عَلَيْهِمْ وَدَفَنَهُمْ قُلْتُ لِلْحَكَمِ مَا تَقُولُ فِي أَوْلَادِ الزِّنَا قَالَ يُصَلَّى عَلَيْهِمْ قُلْتُ مِنْ حَدِيثِ مَنْ يُرْوَى قَالَ يُرْوَى عَنْ الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ فَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ عُمَارَةَ حَدَّثَنَا الْحَكَمُ عَنْ يَحْيَى بْنِ الْجَزَّارِ عَنْ عَلِيٍّ

74-.../42- Bize Mahmud b. Gaylan da tahdis etti. Bize Ebu Davud tahdis edip dedi ki: Bana Şube dedi ki: Cerir b. Hâzim'in yanına git ve ona: el-Hasan b. Umare'den hadis rivâyet etmek sana helal değildir çünkü o yalan söyler, dedi.

Ebu Davud dedi ki: Şube'ye: Bu nasıl olur dedim. O şöyle dedi: Bize Hakem'den aslını bir şekilde bulamadığım çeşitli şeyleri hadis olarak rivâyet etti. Ben ona: Bunları ne ile (rivâyet ediyorsun) dedim. O dedi ki: Hakem'e Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Uhud'da öldürülenlere namaz kıldı mı ,dedim. O: Hayır, onların üzerine namaz kılmadı, dedi. Bu sefer Hasan (1/22b) b. Umare, Hakem'den, o Miksem'den, o İbn Abbas'tan naklen şöyle dedi: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onların namazlarını kıldı ve onları defnetti. Ben Hakem'e: Zinadan doğma çocuklar hakkında ne dersin, dedim. O: (Ölmeleri halinde) onların namazları kılınır, dedi. Ben: Peki, bu kimin naklettiği bir hadis olarak rivâyet edilir, dedim. O: Bu Hasan-ı Basrî'den rivâyet ediliyor dedi. Bu sefer Hasan b. Umare şöyle dedi: Bize Hakem, Yahya b. el-Cezzar'dan tahdis etti. O Ali'den nakletti.[402]

Şerh

"Miksem'den" ibaresinde geçen Miksem isminde mim harfi kesreli, sin fethalıdır.

"Hakem'e: Zinadan doğma çocuklar hakkında ne dersin dedim... Ali'den nakletti." Bu sözler el-Hasan b. Umare'nin yalan söylediği anlamına gelir. Bu hadisi Hakem b. Yahya'dan, o Ali'den diye rivâyet etmiştir. Hâlbuki hadis Hasan-ı Basrî'den onun kendi sözü olarak rivâyet edilmektedir. Bizler bunun gibi rivâyetlerin hem el-Hasan'dan, hem Ali'den gelmiş olması ihtimali bulunmakla birlikte hafızların yalancıların yalan söylediklerini çeşitli karinelerle bilip, ortaya çıkardıklarını daha önce kaydetmiş idik. Onlar bunu bu ilmin mütehassıslarının bildiği kesin birtakım delillerle bilirler. Dolayısıyla onların bütün bu hususlarda söyledikleri sözleri kabul edilir.

el-Hasan b. Umare'nin zayıf bir ravi olduğu ve rivâyetinin terk edileceği ittifakla kabul edilmiştir. Umare isminde ayn harfi ötreli telaffuz edilir.

Yahya b. el-Cezzar'ın babasının ismi cim, ze ve sonu re harfi ile biten bir isimdir. el-Metali sahibi dedi ki: Buhari ve Müslim'in sahihlerinde ve Muvatta'da (ismi bu şekilde) başka birisi yoktur. Onun dışındakiler (yazılış itibariyle buna benzeyen isimler) Hazzar yahut Harraz olup, her iki ismin de ilk harfi noktalı hı'dır.

402 Bunu yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 6469, 10316, 18782 ve 18807

٧٥-٠٠٠/٤٣- وَحَدَّثَنَا الْحَسَنُ الْحُلْوَانِيُّ قَالَ سَمِعْتُ يَزِيدَ بْنَ هَارُونَ وَذَكَرَ زِيَادَ بْنَ مَيْمُونٍ فَقَالَ حَلَفْتُ أَلَّا أَرْوِيَ عَنْهُ شَيْئًا وَلَا عَنْ خَالِدِ بْنِ مَحْدُوجٍ وَقَالَ لَقِيتُ زِيَادَ بْنَ مَيْمُونٍ فَسَأَلْتُهُ عَنْ حَدِيثٍ فَحَدَّثَنِي بِهِ عَنْ بَكْرٍ الْمُزَنِيِّ ثُمَّ عُدْتُ إِلَيْهِ فَحَدَّثَنِي بِهِ عَنْ مُوَرِّقٍ ثُمَّ عُدْتُ إِلَيْهِ فَحَدَّثَنِي بِهِ عَنْ الْحَسَنِ وَكَانَ يَنْسُبُهُمَا إِلَى الْكَذِبِ قَالَ الْحُلْوَانِيُّ سَمِعْتُ عَبْدَ الصَّمَدِ وَذَكَرْتُ عِنْدَهُ زِيَادَ بْنَ مَيْمُونٍ فَنَسَبَهُ إِلَى الْكَذِبِ

75-.../43- Bize el-Hasan el-Hulvânî de tahdis edip dedi ki: Yezid b. Harun'u dinledim. Ziyad b. Meymun'u sözkonusu ederek dedi ki: Hem ondan, hem de Halid b. Mahdûc'dan hiçbir şey rivâyet etmeyeceğime dair yemin ettim. Şunları da söyledi: Ziyad b. Meymun ile karşılaştım. Ona bir hadis hakkında sordum. O hadisi bana Bekr el-Müzenî'den tahdis etti. Sonra tekrar ona aynı şeyi sordum, bu sefer o hadisi bana Muverrik'den diye tahdis etti. Tekrar ona (aynısını) sordum. Bu sefer o hadisi bana el-Hasan'dan tahdis etti. O (Yezid b. Harun) her ikisinin de (Ziyad b. Meymun'un da, Halid b. Mahdûc'un da) yalancı olduğunu söylerdi.

el-Hulvânî dedi ki: Abdussamed'i (1/23a) -yanında Ziyad b. Meymun'u sözkonusu ettiğim bir sırada- yalancı olduğunu söylerken dinledim.[403]

Şerh

"Bize el-Hasan el-Hulvânî tahdis edip dedi ki... yalancı olduklarını söylerdi." Adı geçen Halid b. Mahdûc'un babasının adı olan "Mahdûc" fethalı mim'den sonra sakin ha sonra da ötreli bir dal, arkasından uzatan bir vav ve sonunda cim iledir. Burada adı geçen Halid, Vasıtlı olup, zayıf bir ravidir. Nesai de zayıf olduğunu söylemiştir. Künyesi Ebu Ravh'dır. Enes b. Malik (radıyallâhu anh)'ı görmüştür. Ziyad b. Meymun ise Basralıdır, künyesi Ebu Ammar'dır zayıf birisidir. Buhari Tarih'inde: Onu terk etmişlerdir demiştir.

Bekr el-Muzeni'ye gelince, tam adı Bekr b. Abdullah el-Müzenî'dir. Ebu Abdullah künyeli olup, Basrî (Basralı)'dir. Üstün bir tabii ve fakihtir (rahimehullah) (1/112)

Muverrik'e gelince, mim harfi ötreli, vav harfi fethalı, şeddeli re ise kesrelidir. Babasının adı ile birlikte (adı) Muverrik b. el-Muşemric el-Iclî el-Kûfî'dir. Ebu'l-Mutemir künyeli olup, abid ve tabiinden üstün birisidir.

403 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18980 ve 19553

"Onları yalana nispet ederdi (yalancı olduklarını söylerdi)." Sözlerini söyleyen kişi el-Hulvânî, yalancı olduklarını söyleyen kişi ise Yezid b. Harun, yalancı oldukları söylenen iki kişi de Halid b. Mahdûc ve Ziyad b. Meymun'dur.

"Onlardan rivâyet nakletmemeye yemin ettim" şeklindeki bu uygulaması Müslümanlara bir nasihat (bir iyilik) ve onlardan uzak kalınması gereği hususunda bir abartı olsun diye yapmıştır. Böylelikle kimse bu ikisine kanıp, aldanarak onlardan yalan rivâyet nakletmesin ve bu yolla da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) adına yalan isnad etmek işine düşmesin. Hatta bazı hallerde onlardan rivâyet edilen bu hadis revac bulup, delil gösterilmesin. Meymun'un yalancı olduğuna hükmetmesinin sebebi ise kendisine bir hadisi birisinden sonra diğerinden sonra başkasından tahdis edip nakletmiş olmasıdır. Buna göre bu da daha önce sözünü ettiğimiz birisinin yalancı olduğu hususunda karinelerin ve delillerin birbirine eklenmesi türündendir. Allah en iyi bilendir.

٧٦-٠٠٠/٤٤- وَحَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ غَيْلَانَ قَالَ قُلْتُ لِأَبِي دَاوُدَ الطَّيَالِسِيِّ قَدْ أَكْثَرْتَ عَنْ عَبَّادِ بْنِ مَنْصُورٍ فَمَا لَكَ لَمْ تَسْمَعْ مِنْهُ حَدِيثَ الْعَطَّارَةِ الَّذِي رَوَى لَنَا النَّضْرُ بْنُ شُمَيْلٍ قَالَ لِيَ اسْكُتْ فَأَنَا لَقِيتُ زِيَادَ بْنَ مَيْمُونٍ وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ مَهْدِيٍّ فَسَأَلْنَاهُ فَقُلْنَا لَهُ هَذِهِ الْأَحَادِيثُ الَّتِي تَرْوِيهَا عَنْ أَنَسٍ فَقَالَ أَرَأَيْتُمَا رَجُلًا يُذْنِبُ فَيَتُوبُ أَلَيْسَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِ قَالَ قُلْنَا نَعَمْ قَالَ مَا سَمِعْتُ مِنْ أَنَسٍ مِنْ ذَا قَلِيلًا وَلَا كَثِيرًا إِنْ كَانَ لَا يَعْلَمُ النَّاسُ فَأَنْتُمَا لَا تَعْلَمَانِ أَنِّي لَمْ أَلْقَ أَنَسًا قَالَ أَبُو دَاوُدَ فَبَلَغَنَا بَعْدُ أَنَّهُ يَرْوِي فَأَتَيْنَاهُ أَنَا وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ فَقَالَ أَتُوبُ ثُمَّ كَانَ بَعْدُ يُحَدِّثُ فَتَرَكْنَاهُ

76-.../44- Bize Mahmud b. Gaylan da tahdis edip dedi ki: Ebu Davud et-Tayalisi'ye dedim ki: Abbâd b. Mansur'dan çokça hadis rivâyet ediyorsun. Peki, neden en-Nadr b. Şumeyl'in bize rivâyet etmiş olduğu attare (hoş koku satan kadın) hadisini ondan dinlememişsin. Bana: Sus, dedi (ve şöyle devam etti): Çünkü ben Abdurrahman b. Mehdi ile birlikte Ziyad b. Meymun ile görüştük. Ona şöyle sorduk: Senin Enes'ten diye rivâyet ettiğin bu hadislerin durumu nedir? O şöyle dedi: Bir günah işledikten sonra tövbe eden bir adam hakkındaki görüşünüz nedir? Allah da onun tövbesini kabul etmez mi? Biz: Eder, dedik. Bu sefer şöyle dedi: Ben bu hadislerin azını olsun, çoğunu olsun Enes'ten dinlemiş değilim. İnsanlar (bunu) bilmiyorsa bile sizler benim Enes'le karşılaşmadığımı bilmiyor musunuz?

Ebu Davud dedi ki: Daha sonra onun (yine Enes'ten) rivâyete devam ettiği haberini aldık. Bu sefer ben ve Abdurrahman yine yanına gittik, tekrar: Tevbe ediyorum, dedi. Bundan sonra yine (Enes'ten) diye hadis nakletmeye devam edince biz de onu terk ettik. (1/23b)[404]

Şerh

"Attare (hoş koku satıcısı kadın) hadisi" hakkında Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Bu hadisi burada adı geçen Ziyad b. Meymun, Enes'ten diye rivâyet etmiştir. Buna göre Medine'de el-Hevlâ denilen hoş koku satıcısı bir kadın vardı. Aişe (radıyallâhu anhâ)'nın yanına girdi ve ona kocasıyla birlikte başlarından geçeni anlattı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de ona kocanın faziletini söyledi. Bu sahih olmayan, uzunca bir hadistir. Bunu İbn Vazzah tamamıyla zikretmiştir. Sözü geçen bu koku satıcısı kadının Tuveyt kızı el-Hevlâ olduğu da söylenir.

"Abdurrahman b. Mehdi ile Ziyad b. Meymun'un yanına gittik." Abdurrahman ismi; gittik, karşılaştık fiilini yapan fiildeki zamire atfedilmiştir.

"İnsanlar bilmiyorsa..." sözü siz bunu biliyorsunuz demektir. Bu durumda bu takrir anlamında bir istifham (doğruyu söylemeyi gerektiren bir soru) olur. (1/113)

٧٧-٠٠٠/٤٥- حَدَّثَنَا حَسَنٌ الْحُلْوَانِيُّ قَالَ سَمِعْتُ شَبَابَةَ قَالَ كَانَ عَبْدُ الْقُدُّوسِ يُحَدِّثُنَا فَيَقُولُ سُوَيْدُ بْنُ عَقَلَةَ قَالَ شَبَابَةُ وَسَمِعْتُ عَبْدَ الْقُدُّوسِ يَقُولُ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يُتَّخَذَ الرَّوْحُ عَرْضًا قَالَ فَقِيلَ لَهُ أَيُّ شَيْءٍ هَذَا قَالَ يَعْنِي تُتَّخَذُ كُوَّةٌ فِي حَائِطٍ لِيَدْخُلَ عَلَيْهِ الرَّوْحُ قَالَ مُسْلِم وَسَمِعْت عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ الْقَوَارِيرِيَّ يَقُولُ سَمِعْتُ حَمَّادَ بْنَ زَيْدٍ يَقُولُ لِرَجُلٍ بَعْدَ مَا جَلَسَ مَهْدِيُّ بْنُ هِلَالٍ بِأَيَّامٍ مَا هَذِهِ الْعَيْنُ الْمَالِحَةُ الَّتِي نَبَعَتْ قِبَلَكُمْ قَالَ نَعَمْ يَا أَبَا إِسْمَعِيلَ

77-.../45- Bize Hasan el-Hulvânî tahdis edip dedi ki: Şebabe'yi şöyle derken dinledim: Abdulkuddüs bize tahdis ederek Suveyd b. Akale diyordu. Şebabe dedi ki: Ben Abdulkuddüs'ü de şöyle derken dinledim: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) rüzgârın mal edinilmesini yasak etti. Kendisine bu nasıl olur denilince şöyle dedi: Yani bir duvarda içinden üzerine rüzgâr girsin diye bir delik açılması demektir.

404 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18782 ve 18807

Müslim dedi ki: Ben Ubeydullah b. Ömer el-Kavariri'yi şöyle derken dinledim: Mehdi b. Hilal (ders okutmaya) oturduktan birkaç gün sonra Hammâd b. Zeyd'i bir adama: Şu sizin taraftan kaynayan bu tuzlu pınar neyin nesidir derken dinledim. O: Evet, ey Ebu İsmail, diye cevap verdi.[405]

Şerh

"Şebabe'yi şöyle derken dinledim... Bir delik açmasıdır." Burada anlatılanlardan maksat Abdulkuddüs'ün tashîf yaptığının (kelimeleri yazılışları birbirine yakın, anlamları farklı başka kelimelerle bir şekilde değiştirdiğinin), ne kadar gafil ve zaptının ne kadar tutarsız olduğunun açıklanması, onun rivâyetinin senedinde de, metninde de yanılmalarının görüldüğünün ortaya konulmasıdır.

İsnatta o ayn ve kaf harfleri ile Suveyd b. Akale diye rivâyet etmiştir. Hâlbuki bu açık bir tashif ve apaçık bir hatadır. Doğrusu ise her ikisi de fethalı, gayn ve fe ile "Ğafele"dir.

Metinde ise o re harfi fethalı olarak "er-ravh (rüzgâr)" ve ayn harfi ile re harfi sakin olmak üzere "arz (mal)" demiştir. Hâlbuki bu son derece çirkin bir tasnif ve açık bir hatadır. Doğrusu ise re harfinin ötreli olup "er-ruh" olması, diğer kelime ise noktalı gayn ve dat ile "ğarad" olmasıdır.

Yani Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) canlı bir hayvanın ok atmak için hedef edinilip, ona ok ve benzeri şeyler atılmasını yasaklamıştır. İleride bu hadisin açıklaması ve bundaki fıkhi hükümler yüce Allah'ın izniyle av ve zebihalar bölümünde gelecektir.

"Şebabe"nin adına dair açıklama ve nasıl okunacağı daha önceden geçti.

"Üzerine ravh'ın girmesi için" ifadesi ise üzerine rüzgâr ve hava girmesi için demektir.

"Mehdi b. Hilal (ders okutmaya oturduktan sonra)... evet ey Ebu İsmail, dedi." Burada sözü edilen Mehdi'nin zayıf olduğu ittifakla kabul edilmiştir. Nesai: O Basralı metruk bir ravidir. Davud b. Ebu Hind ve Yunus b. Ubeyd'den rivâyet nakleder. "Tuzlu pınar" tabirinden maksat ise onun zayıf bir ravi ve cerh edilmiş bir ravi olduğundan kinayeli bir ifadedir. Kendisinin "evet ey Ebu İsmail" diye cevap vermesi ile de cerh edilmesine kendisi de muvafakat etmiş gibi görünüyor. Ebu İsmail ise Hammâd b. Zeyd'in künyesidir. (1/114)

405 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18589, 18798

٧٨-٠٠٠/٤٦- وَحَدَّثَنَا الْحَسَنُ الْحُلْوَانِيُّ قَالَ سَمِعْتُ عَفَّانَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَوَانَةَ قَالَ مَا بَلَغَنِي عَنْ الْحَسَنِ حَدِيثٌ إِلَّا أَتَيْتُ بِهِ أَبَانَ بْنَ أَبِي عَيَّاشٍ فَقَرَأَهُ عَلَيَّ

78-.../46- Bize el-Hasan el-Hulvânî de tahdis edip dedi ki: Affan'ı şöyle derken dinledim: Ebu Avane'yi şöyle derken dinledim: el-Hasan'dan bana ulaşan herbir hadisi mutlaka Eban b. Ayyaş'a götürmüşümdür. (1/24a) O da o hadisi bana okumuştur.[406]

Şerh

"Ebu Avane'yi şöyle derken dinledim... bana okumuştur." Ebu Avane'nin adı el-Vaddâh b. Abdullah'tır.

"Eban" ismi munsarıf da olur, gayr-ı munsarıf da ama munsarıf olması daha güzeldir. Ebu Avane ve Eban'dan da daha önce söz edilmişti. Buradaki (Ebu Avane'nin) sözlerinin anlamı ise onun (Eban'ın) kendisine hakkında soru sorulan her bir rivâyeti el-Hasen'den deyip, nakletiğini ve bunu yaparken de yalan söylediğini anlatmaktır.

٧٩-٠٠٠/٤٧- وَحَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَا وَحَمْزَةُ الزَّيَّاتُ مِنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عَيَّاشٍ نَحْوًا مِنْ أَلْفِ حَدِيثٍ قَالَ عَلِيٌّ فَلَقِيتُ حَمْزَةَ فَأَخْبَرَنِي أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ ﷺ فِي الْمَنَامِ فَعَرَضَ عَلَيْهِ مَا سَمِعَ مِنْ أَبَانَ فَمَا عَرَفَ مِنْهَا إِلَّا شَيْئًا يَسِيرًا خَمْسَةً أَوْ سِتَّةً

79-.../47- Bize Suveyd b. Said de tahdis edip dedi ki: Bize Ali b. Mushir tahdis edip dedi ki: Ben ve Hamza ez-Zeyyât, Eban b. Ebu Ayyaş'tan yaklaşık bin hadis kadar dinledik.

Ali dedi ki: Sonra Hamza ile karşılaştım. Bana onun rüyada Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i gördüğünü ve ona Eban'dan dinlediklerini kendisine arz ettiğini, beş yahut altı hadis kadar çok azı dışında bunların hiçbirisini tanımadığını haber verdi.[407]

Şerh

"Hamza ez-Zeyyât, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i rüyasında gördü... çok azı dışında" Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Bu ve benzerleri Eban'ın bilinen ve kesinleşmiş zayıf bir ravi olduğuna dair ışık tutan ve bunu daha belirgin-

406 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 19518
407 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18596

leştiren bir husus gibi değerlendirilir. Yoksa rüya ile kesin bir hüküm verileceği, sabit olmuş bir sünnetin iptal, sabit olmamış bir sünnetin de sabit olacağı anlamına gelmez. Bu ilim adamlarının icmaıyla böyle kabul edilmiştir. Bu Kadı İyaz'ın sözleri olduğu gibi onun dışında bizim mezhep âlimlerimizin de, başkalarının da söylediği budur. Onlar da rüya gören bir kimsenin rüyası sebebiyle kesinlik kazanmış şer'i bir hükmün değiştirilmesinin sözkonusu olmayacağı üzerinde ittifak bulunduğunu nakletmişlerdir. Sözünü ettiğimiz bu durum da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Rüyada beni gören beni görmüş demektir"* buyruğuna da aykırı değildir. Çünkü bu hadisin anlamı şudur: Onu rüyada görmek sahih bir rüyadır. Anlamsız rüyalar ve şeytanın karıştırmaları türünden değildir ama yine bu rüya ile şer'i bir hüküm tespit etmek caiz değildir çünkü uyku hali rüyayı gören kimsenin gördüklerini zapt ve tahkik edebilme hali değildir. İlim adamlarının ittifak ettikleri üzere rivâyeti ve şahitliği kabul edilecek kimselerde aranan şartlardan birisi de uyanık bir kimse olması, gafil olmaması, hıfzının kötü ve hatasının çok, zaptının da yanlış olmamasıdır. Uyuyan bir kimse ise bu nitelikte değildir. İşte zapt şartı yerine gelmediğinden ötürü uyuyanın rivâyeti kabul edilmez. Bütün bunlar ise velilerin hüküm verdiklerinin hilafına bir hüküm tespit etmek ile ilgili rüyalar hakkındadır. Eğer kişi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şer'an teşvik edilmiş bir fiili yaptığını emrettiğini yahut yasak olan bir fiili yapmamasını söylediğini ya da maslahat olan bir işi yapmayı ona irşad ettiğini gösterecek olursa buna uygun amel etmenin müstehap oluşunda görüş ayrılığı yoktur çünkü bu sadece rüyaya dayanılarak bir hüküm tespit etmek değildir. Aksine o husus ile ilgili asli bir hükmün varlığı sebebiyle bu böyledir. Allah en iyi bilendir.

٨٠-٠٠٠/٤٨- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدَّارِمِيُّ أَخْبَرَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ عَدِيٍّ قَالَ قَالَ لِي أَبُو إِسْحَقَ الْفَزَارِيُّ اكْتُبْ عَنْ بَقِيَّةَ مَا رَوَى عَنِ الْمَعْرُوفِينَ وَلَا تَكْتُبْ عَنْهُ مَا رَوَى عَنْ غَيْرِ الْمَعْرُوفِينَ وَلَا تَكْتُبْ عَنْ إِسْمَعِيلَ بْنِ عَيَّاشٍ مَا رَوَى عَنِ الْمَعْرُوفِينَ وَلَا عَنْ غَيْرِهِمْ

80-.../48- Bize Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî tahdis etti. Bize Zekeriya b. Adiyy haber verip dedi ki: Ebu İshak el-Fezârî bana dedi ki: Bakiye'den onun tanınan ravilerden naklettiği rivâyetleri yazabilirsin ama ondan tanınmayan ravilerden naklettiği rivâyetleri yazma. İsmail b. Ayyaş'ın ise tanınan ravilerden de, başkalarından da naklettiği rivâyetleri yazma.[408]

408 Tirmizi, 2859; Tuhfetu'l-Eşraf, 18391

Şerh

"Bize ed-Dârimî tahdis etti." Buna dair açıklama ve Darim'e nispet edildiği bilgisi daha önceden geçti. Ebu İshak el-Fezârî (1/115) fe harfi fethalı okunur, adı İbrahim b. Muhammed b. el-Hasan b. Esma b. Carihe el-Kûfî'dir. Üstün değere sahip olduğu, ilim ve fazilette ileri gittiği ittifakla kabul edilmiş pek değerli bir imamdır. Allah en iyi bilendir.

"Ebu İshak el-Fezârî dedi ki: ...yazma" Ebu İshak el-Fezârî'nin İsmail hakkındaki bu sözleri imamların cumhurunun söylediklerine muhaliftir. Abbas dedi ki: Yahya b. Main'i şöyle derken dinledim: İsmail b. Ayyaş sikadır. Ben onu Şam ahalisi arasında Bakiye'den daha çok severdim. İbn Ebu Hayseme de dedi ki: Yahya b. Main'i şöyle derken dinledim: O sika bir ravidir ama Iraklılar onun rivâyet ettiği hadislerden hoşlanmazlar. Buhari dedi ki: Şam ahalisinden nakletttiği rivâyetleri daha sahihtir. Amr b. Ali dedi ki: Kendi şehri halkından hadis naklettiği takdirde rivâyeti sahihtir. Medine halkından hadis nakledecek olursa -Hişam b. Urve, Yahya b. Said ve Sehl b. Ebu Salih gibi- hiçbir değeri yoktur.

Yakub b. Süfyan dedi ki: Ben arkadaşlarımızın şöyle dediklerini duyardım: Şamlıların ilmi İsmail b. Ayyaş ile Velid b. Müslim'in yanındadır. Yakub dedi ki: Bazı kimseler İsmail hakkında konuşmuş iseler de o sika ve adaletli birisidir. Şam ahalisinin rivâyet ettiği hadisleri herkesten en iyi bilen odur. Hiç kimse bu hususta onun önüne geçemez. Onun hakkında yapılan en ileri tenkit Mekke ve Medineli sika ravilerden garib rivâyetler nakleder demekten ibarettir. Yahya b. Main der ki: İsmail Şamlılardan naklettiği rivâyetlerde sikadır ama Hicazlılardan rivâyet nakledecek olursa onun kitabı kaybolduğundan ötürü hıfzında onlardan naklettiği bazı rivâyetleri karıştırmıştır.

Ebu Hatim dedi ki: O leyyin bir ravidir. Hadisi yazılır. Ebu İshak el-Fezârî dışında kimsenin ondan uzak durduğunu bilmiyorum. Tirmizi dedi ki: Ahmed dedi ki: O Bakiye'den daha uygun bir ravidir çünkü Bakiye'nin münker birtakım hadisleri vardır. Ahmed b. Ebu'l-Havari dedi ki: Vekî' bana, sizde İsmail b. Ayyaş'tan rivâyet naklediyorlar mı, dedi. Ben: Velid ve Mervan ondan rivâyet naklediyorlar ama Heysem b. Harice ile Muhammed b. Iyas etmiyorlar, dedim. Bu sefer: Heysem ve İbn Iyas ne ki? O şehir ahalisinden olanlar Velid ve Mervan'dır dedi. Allah en iyi bilendir.

❖ ❖ ❖

٨١-٠٠٠/٤٩- وَحَدَّثَنَا إِسْحَقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ قَالَ سَمِعْتُ بَعْضَ أَصْحَابِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ نِعْمَ الرَّجُلُ بَقِيَّةُ لَوْلَا أَنَّهُ كَانَ يَكْنِي الْأَسَامِيَ وَيُسَمِّي الْكُنَى كَانَ دَهْرًا يُحَدِّثُنَا عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْوُحَاظِيِّ فَنَظَرْنَا فَإِذَا هُوَ عَبْدُ الْقُدُّوسِ.

81-.../49- Bize İshak b. İbrahim el-Hanzalî de tahdis edip (1/24b) dedi ki: Ben Abdullah'ın arkadaşlarından birisini şöyle derken dinledim: İbnu'l-Mubarek dedi ki: Bakiye eğer isimleri künye, künyeleri de isim diye zikreden birisi olmasaydı ne iyi adam olurdu. Uzun bir süre bize Ebu Said el-Vuhâzî'den tahdis edip durdu, bir de inceleyince bunun Abdulkuddüs olduğunu görüverdik.[409]

Şerh

"Bize İshak b. İbrahim el-Hanzalî tahdis edip dedi ki: (1/116)... Abdulkuddüs olduğunu gördük." Buradaki: "Abdullah'ın arkadaşlarından birisinden dinledim" ifadesinde meçhul bir ravi vardır ve onun rivâyetinin delil gösterilmesi sahih değildir ama Müslim bunu asli bir rivâyet olarak değil, mutabaat olarak zikretmiştir. Kitapta daha önce bunun benzerleri geçmiş ve Müslim'in bu rivâyeti buraya kaydetmesinin açıklamasını da yapmış idik.

"İsimleri künye, künyeleri isim diye zikretmek." Bunun anlamı şudur: O ismiyle tanınan bir kimseden rivâyette bulunacak olursa onu künyesiyle anar, ismini söylemezdi. Künyesiyle tanınan bir kimseden rivâyette bulunacak olursa ismini verir, künyesini anmazdı. Bu da tedlisin bir çeşididir ve bu çirkin ve yerilmiş bir tedlis türüdür çünkü böyle bir ravinin durumunu insanlar için içinden çıkılmayacak bir şekilde zorlaştırmaktadır. Bu ravinin o bilinen zayıf ravi olmadığı vehmini verir ve böylelikle onu ittifakla bilinen ve terkedilmiş cerh halinden çıkartıp, ilim adamlarından bir topluluk nezdinde tek etkisi kabul edilmeyen hatta böyle bir durumdaki ravinin rivâyetini delil gösteren bir meçhullük durumuna taşır. Bu ise hadisin sıhhatine hükmetmek konusunda bir kararsızlığa, başkaları nezdinde ise zayıf görülmesine götürür. Bazen meçhul bir ravi güçlendirici bir başka rivâyet sebebiyle delil gösterilebilir yahut onun sebebiyle başkası tercih edilir ya da onun rivâyeti istinas (destekleyici rivâyet) olarak görülebilir. Bu tedlis türünün en çirkin şekli ise

409 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18930

zayıf olan raviye sika olan ravinin -bu husustaki ortaklıkları sebebiyle- künyesini ya da ismini vermesidir. Sika olan ravi de bununla meşhur olduğundan ötürü rivâyetinin delil gösterileceği izlenimini de böylelikle vermiş olur. Bundan önceki fasıllarda tedlis yapmanın hükmünü geniş bir şekilde açıklamış bulunmaktayız. Allah en iyi bilendir.

el-Vuhâzî nispeti vav harfi ötreli, ha şeddesiz ve noktalı zı iledir. el-Metali sahibi ile başkaları vav harfinin fethalı okunacağını da nakletmiş bulunmaktadırlar. Ebu Ali el-Ğassâni dedi ki: Vuhâze Himyerlilerin bir koludur. Burada adı geçen Abdulkuddüs ise daha önce zayıf olduğu ve tashif yaptığı belirtilen eş-Şami nispetli olup, Abdulkuddüs b. Habib el-Kelâî Ebu Said eş-Şami'dir. Buna göre o hem Kelai, hem Vuhâzî nispetlidir.

٨٢-٠٠٠/٥٠- وَحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ الْأَزْدِيُّ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّزَّاقِ يَقُولُ مَا رَأَيْتُ ابْنَ الْمُبَارَكِ يُفْصِحُ بِقَوْلِهِ كَذَّابٌ إِلَّا لِعَبْدِ الْقُدُّوسِ فَإِنِّي سَمِعْتُهُ يَقُولُ لَهُ كَذَّابٌ

82-.../50- Bana Ahmed b. Yusuf el-Ezdî de tahdis edip dedi ki: Abdurrezzak'ı şöyle derken dinledim: Ben İbnu'l-Mubarek'in, Abdulkuddüs dışında kimse için yalancıdır sözünü açıkça kullandığını hiç görmedim ama ben onun Abdulkuddüs'e: Yalancıdır dediğini dinledim.[410]

٨٣-٠٠٠/٥١- وَحَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدَّارِمِيُّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا نُعَيْمٍ وَذَكَرَ الْمُعَلَّى بْنَ عُرْفَانَ فَقَالَ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو وَائِلٍ قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا ابْنُ مَسْعُودٍ بِصِفِّينَ فَقَالَ أَبُو نُعَيْمٍ أَتُرَاهُ بُعِثَ بَعْدَ الْمَوْتِ

83-.../51- Bize Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî de tahdis edip dedi ki: Ebu Nuaym'i dinledim. el-Mualla b. Urfan'ı sözkonusu ederek dedi ki: (el-Mualla) dedi ki: İbn Mesud Sıffin'de yanımıza çıkıp geldi. Bunun üzerine Ebu Nuaym: Ne dersin sence (İbn Mesud) öldükten sonra diriltildi mi acaba?[411]

Şerh

Dârimî'nin: "Ebu Nuaym'i dinledim... Ölümden sonra dirildi mi dersin?" Bu sözlerin anlamı el-Mualla'nın bu sözleriyle Ebu Vâil adına yalan uydur-

410 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18931
411 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf...

duğudur çünkü İbn Mesud (radıyallâhu anh) 32 yılında vefat etmiştir. 33 yılında vefat ettiği de söylenmiş ise de birincisi çoğunluğun kanaatidir. Bu ise Osman (radıyallâhu anh)'ın halifeliğinin sona ermesinden üç yıl öncedir. Sıffin vakası ise Ali (radıyallâhu anh)'ın halifeliği döneminde bundan iki sene sonra meydana gelmiştir. Dolayısıyla İbn Mesud (radıyallâhu anh)'ın Sıffin'de yanlarına çıkmış olması ancak ölümden sonra diriltilmiş olması halinde mevcuttur. Sizler ise ölümden sonra diriltilmediğini çok iyi biliyorsunuz. Ebu Vâil oldukça üstün, fazileti kemal derecesinde, mertebesi pek yüksek ve sağlamlığı ittifakla kabul edilmiş olmakla birlikte İbn Mesud yanlarına çıkıp gelmemişse yanımıza çıkıp geldi, demiş olamaz. Bu hakkında şüphe olunmayan bir husustur. O halde bu yalanı söyleyenin el-Mualla b. Urfan olması kesinlik kazanmaktadır. Kaldı ki zayıf olduğu da bilinen bir ravidir.

Sıffîn kelimesi sad, şeddeli fe ve ondan sonra ref, nasb ve cer hallerinde düşmemek şartıyla ye ve nun ile yazılır. Meşhur olan söyleyiş de budur. Ebu Ömer ez-Zahid'in, Saleb'den, onun el-Ferra'dan diye naklettiği başka bir söyleyiş de vardır. Aynı şekilde müteahhirundan el-Metali sahibinin ve başkalarının da naklettiği bir söyleyişe göre ref halinde Siffun diye söylenir. Sıffin Şam ahalisi ile Irak ahalisi arasında Ali ve Muaviye (radıyallâhu anhumâ) arasında meydana gelen vakıanın geçtiği yerdir.

el-Mualla'nın babası Urfan'a gelince, ayn harfi ötreli olup, re harfi sakindir. Meşhur olan budur. Ayn harfi kesreli olarak (İrfan) şeklinde söyleyişi de nakledilmiştir. Hafız Ebu Âmir el-Abderi de bu ismi kesre ile zapt etmiştir. Burada adı geçen el-Mualla, Esedli, Kûfeli zayıf bir ravidir. Buhari -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Tarih'inde: O rivâyet ettiği hadisleri münker birisidir derken, Nesai de, başkaları zayıf olduğunu söylemiştir.

Ebu Nuaym, el-Fadl b. Dukeyn -dal harfi ötreli olarak-'dir. Dukeyn, lakaptır, adı Amr b. Hammâd b. Zuheyr'dir. Ebu Nuaym Kufeli olup, çağdaşlarının en üstün ve en sağlam ravilerindendir. (rahimehullah)

٨٤-٠٠٠/٥٢- حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ وَحَسَنٌ الْحُلْوَانِيُّ كِلَاهُمَا عَنْ عَفَّانَ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ كُنَّا عِنْدَ إِسْمَعِيلَ ابْنِ عُلَيَّةَ فَحَدَّثَ رَجُلٌ عَنْ رَجُلٍ فَقُلْتُ إِنَّ هَذَا لَيْسَ بِثَبْتٍ قَالَ فَقَالَ الرَّجُلُ اغْتَبْتَهُ قَالَ إِسْمَعِيلُ مَا اغْتَابَهُ وَلَكِنَّهُ حَكَمَ أَنَّهُ لَيْسَ بِثَبْتٍ

84-.../52- Amr b. Ali ve Hasan el-Hulvânî tahdis etti. İkisi (1/25a) Affan b. Müslim'den şöyle dediğini nakletti: İsmail b. Uleyye'nin yanında idik. Bir

adam bir başka adamdan hadis nakletti. Ben: Bu sağlam bir ravi değildir dedim. Bu sefer o adam: Onun gıybetini yaptın, dedi. İsmail: Hayır, onun gıybetini yapmadı. Aksine onun sağlam bir ravi olmadığına dair hüküm verdi, dedi.[412]

٨٥-٠٠٠/٥٣- وَحَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الدَّارِمِيُّ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ عُمَرَ قَالَ سَأَلْتُ مَالِكَ بْنَ أَنَسٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الَّذِي يَرْوِي عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ فَقَالَ لَيْسَ بِثِقَةٍ وَسَأَلْتُهُ عَنْ صَالِحٍ مَوْلَى التَّوْأَمَةِ فَقَالَ لَيْسَ بِثِقَةٍ وَسَأَلْتُهُ عَنْ أَبِي الْحُوَيْرِثِ فَقَالَ لَيْسَ بِثِقَةٍ وَسَأَلْتُهُ عَنْ شُعْبَةَ الَّذِي رَوَى عَنْهُ ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ فَقَالَ لَيْسَ بِثِقَةٍ وَسَأَلْتُهُ عَنْ حَرَامِ بْنِ عُثْمَانَ فَقَالَ لَيْسَ بِثِقَةٍ وَسَأَلْتُ مَالِكًا عَنْ هَؤُلَاءِ الْخَمْسَةِ فَقَالَ لَيْسُوا بِثِقَةٍ فِي حَدِيثِهِمْ وَسَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ آخَرَ نَسِيتُ اسْمَهُ فَقَالَ هَلْ رَأَيْتَهُ فِي كُتُبِي قُلْتُ لَا قَالَ لَوْ كَانَ ثِقَةً لَرَأَيْتَهُ فِي كُتُبِي

85-.../53- Bana Ebu Cafer ed-Dârimî de tahdis edip dedi ki: Bize Bişr b. Ömer tahdis edip dedi ki: Malik b. Enes'e, Said b. el-Müseyyeb'den rivâyet nakleden Muhammed b. Abdurrahman'a dair soru sordum. O: Sika değildir, dedi. Yine Malik'e İbn Ebu Zi'b'in kendisinden rivâyet naklettiği Şube hakkında sordum, o: Sika değildir, dedi.

Ona et-Tev'eme'nin azatlısı Salih hakkında sordum, yine: Sika değildir dedi. Ona Ebu'l-Huveyris hakkında sordum. Sika değildir dedi, ona Haram b. Osman'ı sordum, sika değildir dedi. Evet, Malik b. Enes'e (1/25b) bu beş kişi hakkında sordum, o: Rivâyet ettikleri hadislerinde sika değildirler, dedi. Sonra ona şu anda adını unuttuğum bir başka adam hakkında sordum, bu sefer: Sen onu benim kitaplarımda (isminin geçtiğini) gördün mü, dedi. Ben: Hayır, dedim. Bu sefer Malik: Eğer o sika birisi olsaydı, kesinlikle onu (adını) kitaplarımda görecektin dedi.[413]

Şerh

"Bana Ebu Cafer ed-Dârimî de tahdis etti." Burada geçen Ebu Cafer'in adı Ahmed b. Said b. Sahr en-Neysaburi'dir. Sika, âlim, sağlam ve rivâyeti çok dikkatli birisi idi. (1/118) Hadis hafızlarından birisi idi, ömrünün büyük çoğunluğu hadis tahsili için rihlede geçmiş birisidir.

412 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18437
413 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 19249

"et-Tev'eme'nin azatlısı Salih..." et-Tev'eme ismi (elif, lam'dan sonra) te, sonrasında sakin bir vav, sonra da fethalı bir hemze gelir. Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: İsminin doğru şekli budur. Bazen teshil yapılarak vav harfi fethalı okunup, hemzenin harekesi ona nakledilebilir. Kadı Iyaz devamla der ki: Te harfini ötreli, vav'ı da hemze gibi okuyan hata eder. Hocaların ve ravilerin çoğunlukla rivâyeti de budur. Bu ismi ilk olarak kaydettiğimiz şekilde el-Mutelif ve'l-Muhtelif eserleri telif edenler de böylece tespit etmişlerdir. Aynı şekilde hocalarımızdan bilgi sahibi kimselerden de bunu böylece bellemiş bulunmaktayız. (Kadı Iyaz devamla) dedi ki: Burada sözü geçen et-Tev'eme, Umeyye b. Halef el-Cumahi'nin kızıdır. Bu bilgiyi Buhari ve başkaları vermiştir. Vâkidi der ki: Aynı batında bir başka kızkardeşi ile birlikte ikiz idi. Bundan dolayı ona et-Tev'eme (ikiz kız) denilmiştir. Kendisi Ebu Salih'i azat eden hanımefendisidir. Bu Ebu Salih'in adı da Nebhan'dır. Kadı Iyaz'ın ifadeleri burada bitmektedir.

Diğer taraftan Malik (rahimehullah) et-Tev'eme'nin azatlısı Salih'in zayıf olduğuna hüküm vermiş ve: O sika değildir demiştir. Ancak başkası ona muhalefet etmiştir. Yahya b. Main: Bu Salih sikadır, huccettir demiştir. Malik'in ondan sema yoluyla hadis almayı terk ettiği söylenmiştir. (Yahya b. Main devamla) dedi ki: Malik ona oldukça yaşlanıp, bunadığından sonra yetişmiştir. Aynı şekilde es-Sevri de bunamasından sonra ona yetişmiş, bu sebeple ondan münker birtakım hadisler dinlemiştir fakat hafızası karışmadan önce ondan hadis dinlemiş olanların rivâyetleri sağlamdır.

Ebu Ahmed b. Adiyy dedi ki: Eğer önceden ondan hadis dinlemişlerse onun rivâyetinde bir beis yoktur. İbn Ebu Zi'b, İbn Cureyc, Ziyad b. Sa'd ve başkaları gibi. Ebu Zur'a dedi ki: Burada adı geçen Salih zayıf bir ravidir. Ebu Hatim er-Razi dedi ki: Kavi değildir. Ebu Hatim b. Hibban da: et-Tev'eme'nin azatlısı Salih'in hafızası 125 yılında değişikliğe uğramış, böylelikle son dönemlerdeki hadisleri önceki hadislerine karışmış ve birbirinden ayırt edilemez olmuştur. Bu sebeple de terk edilmeyi hak etmiştir. Allah en iyi bilendir.

Malik'in sika değildir dediği Ebu'l-Huveyris'in adı ise Abdurrahman b. Muaviye b. el-Huveyris el-Ensari ez-Zuraki el-Medeni'dir. Hakim, Ebu Ahmed, hadis alimlerine göre kavi değildir demiştir. Ahmed b. Hanbel ise Malik'in o sika değildir sözüne karşı çıkmış ve ondan Şube rivâyet etmiştir, demiştir. Buhari de Tarih'inde sözkonusu etmekle birlikte hakkında bir şey söylemeyerek: Şube onun hakkında (adı) Ebu'l-Cuveyriye'dir, derdi. Hakim Ebu Ahmed bu sözü naklettikten sonra bu bir yanılmadır demiştir. İbn Ebu

Zi'b'in kendisinden rivâyet nakledip, Malik'in sika değildir dediği Şube'ye gelince (1/119) Şube, el-Kuraşi el-Haşimi el-Medeni nispetli Ebu Abdullah künyelidir. Künyesinin Ebu Yahya olduğu da söylenmiştir. İbn Abbas'ın azatlısıdır. İbn Abbas (radıyallâhu anh)'dan hadis dinlemiştir. Malik ile birlikte çok kimse onun zayıf olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Main ise onda bir beis yoktur demişlerdir. İbn Adiyy: Onun münker bir hadisini bulmadım, demiştir.

İbn Ebu Zi'b ise pek üstün, beyefendi Muhammed b. Abdurrahman b. el-Muğire b. Hâris b. Ebu Zi'b olup, Hişam b. Şube b. Abdullah el-Kuraşi el-Âmirî el-Medeni'dir. O dedesinin dedesine nispet edilmiştir.

Malik'in sika değildir dediği Haram b. Osman'a gelince, Buhari: O Ensari ve Sülemi olup hadisi münker birisidir demiştir. ez-Zubeyr: Şiilik eğilimi vardı demiştir. İbn Cabir b. Abdullah'tan rivâyet nakletmiştir. Nesai: O Medineli zayıf bir ravidir, demiştir.

"Ona -yani Malik'e- bir adam hakkında sordum. O: Eğer o sika birisi olsaydı onu kitaplarımda görecektin, dedi" ibaresi, Malik'in (rahimehullah) kitabına aldığı kimsenin sika olduğuna dair açık bir ifadesidir. Buna göre onun kitabında adını bulduğumuz bir ravinin Malik'e göre sika kabul edildiğine hükmederiz. Bununla birlikte başkası nezdinde sika da olmayabilir.

İlim adamları adalet sahibi kimsenin meçhul bir kişiden rivâyet nakletmesi halinde o meçhul kişi için bunun bir tadil olup (adaletli kabul etmek) olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bunun tadil olduğu kanaatinde olmakla birlikte büyük çoğunluk bunun tadil olmadığı kanaatindedir. Doğru olanı da budur çünkü bazı hallerde rivâyetini delil göstermek için değil, itibar için, şahit göstermek için ya da başka bir maksatla sika olmayan birisinden rivâyet nakledebilir ama Malik'in sözünün bir benzerini ya da ona yakın bir sözü söyleyecek olursa kitabına adını koyduğu kimseler ona göre adaletli demek olur. Fakat: Bana sika birisi haber verdi diyecek olursa, tercih edilen kanaate göre yaklaşımında ve cerh sebeplerinde bu sözü söyleyene muvafakat edenlere göre tadil ifadesi olarak bu yeterlidir. Bu hususta onunla muvafakat etmeyen kimseye yahut hali meçhul olana gelince, hakkında tadil (adaletli olduğunu söylemek) yeterli değildir çünkü böyle bir durumda bu sözü söyleyen kimsenin cerh sebebi görmediği ama bizim cerh edici bir nitelik olarak gördüğümüz bir husus bulunabilir. Çünkü cerhin sebepleri gizli ve hakkında ihtilaf edilmiş bulunmaktadır. Belki de adını zikredecek olursa biz onda bulunan cerh edici bir niteliği tespit edebiliriz.

٨٦-٠٠٠/٥٤- وَحَدَّثَنِي الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ عَنْ شُرَحْبِيلَ بْنِ سَعْدٍ وَكَانَ مُتَّهَمًا

86-.../54- Bana el-Fadl b. Sehl de tahdis edip dedi ki: Bana Yahya b. Main tahdis edip dedi ki: Bize Haccac tahdis edip dedi ki: Bize İbn Ebu Zi'b, Şurahbil b. Sa'd'dan tahdis etti. O itham edilen birisi idi.[414]

Şerh

"Şurahbil b. Sa'd'den, o itham edilen birisi idi." Daha önceden Şurahbil'in Arapça olmayan bir isim olduğunu munsarıf olmadığını söylemişti. Burada sözü geçen Şurahbil Meğazi imamlarındandır. Süfyan b. Uyeyne dedi ki: Meğazi'yi ondan daha iyi bilen bir kimse yoktu. Bir ara muhtaç düşmüştü. Bundan dolayı bir kişinin yanına gidip, ondan bir şey istediği halde kendisine vermeyecek olursa Şurahbil'in senin baban Bedir'de bulunmamıştır diyeceğinden korkuyorlardı. Süfyan'dan başkaları da: Şurahbil Ensar'ın azatlısı idi, demişlerdir. O Medinelidir, künyesi de Ebu Sa'd'dır.

Muhammed b. Sa'd dedi ki: O yaşlı bir şeyh (hoca, üstad) idi. (1/120) Zeyd b. Sabit'ten ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in genel olarak ashabından rivâyette bulunmuş, oldukça geç vefat etmiştir. Öyle ki hafızası karıştı, çok ileri derecede muhtaç ve fakir düştü, rivâyeti delil gösterilmez.

٨٧-٠٠٠/٥٥ وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ قُهْزَاذَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا إِسْحَقَ الطَّالَقَانِيَّ يَقُولُ سَمِعْتُ ابْنَ الْمُبَارَكِ يَقُولُ لَوْ خُيِّرْتُ بَيْنَ أَنْ أَدْخُلَ الْجَنَّةَ وَبَيْنَ أَنْ أَلْقَى عَبْدَ اللهِ بْنَ مُحَرَّرٍ لَاخْتَرْتُ أَنْ أَلْقَاهُ ثُمَّ أَدْخُلَ الْجَنَّةَ فَلَمَّا رَأَيْتُهُ كَانَتْ بَعْرَةٌ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْهُ

87-.../55- Bana Muhammed b. Abdullah b. Kuhzâz da tahdis edip dedi ki: Ebu İshak et-Talekani'yi şöyle derken dinledim: Abdullah b. el-Mubarek'i şöyle derken dinledim: Cennete girmek ile Abdullah b. Muharrar ile görüşmekten birisini tercih etmekte serbest bırakılacak olursam şüphesiz onunla karşılaşmayı tercih eder sonra cennete konulmayı dilerdim ama onu görünce bu sefer bir hayvan pisliği dahi benim için ondan daha değerli oldu.[415]

414 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 19316
415 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18932

Şerh

"İbn Kuhzâz, et-Talekani'den" bu iki ismin nasıl harekelenip, okunacağı bundan önceki babta açıklanmış bulunmaktadır.

"Cennete girmek ile... sonra da cennete girmeyi tercih ederdim." İbarede geçen "Muharrar" isminde mim harfi ötreli, ha fethalı iki ra'dan birincisi de fethalı okunur. Bu kitabın baş taraflarında geçmişti.

٨٨-٠٠٠/٥٦- وَحَدَّثَنِي الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ حَدَّثَنَا وَلِيدُ بْنُ صَالِحٍ قَالَ قَالَ عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو قَالَ زَيْدٌ يَعْنِي ابْنَ أَبِي أُنَيْسَةَ لَا تَأْخُذُوا عَنْ أَخِي

88-.../56- Bana el-Fadl b. Sehl de tahdis etti. Bize Velid (1/26) b. Salih tahdis etti. Ubeydullah b. Amr dedi ki: Zeyd b. Ebu Uneys'e: Kardeşimden (rivâyet) almayın, dedi.[416]

Şerh

"Zeyd -yani İbn Ebu Uneyse-: Kardeşimden (hadis) almayın. dedi."

"Uneyse" isminde hemze ötreli, nun fethalıdır. Ebu Uneyse'nin adı Zeyd'dir. Sözü edilen kardeşinin adı da Yahya'dır. Bu da bundan sonraki rivâyette adı geçecek olandır. O Cezeri nispetlidir. ez-Zührî'den ve Amr b. Şuayb'den rivâyette bulunur. Zayıf bir ravidir. Buhari: Pek muteber değildir derken, Nesai: Zayıftır, hadisi metrûktur demiştir. Kardeşi Zeyd ise sika ve üstün bir ravidir. Buhari ve Müslim rivâyetini delil göstermiştir. Muhammed b. Sa'd da: O sika, hadis bilgisi çok, oldukça fakih ve büyük çapta ilim rivâyet eden birisi idi, demiştir.

٨٩-٠٠٠/٥٧- حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّوْرَقِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ السَّلَامِ الْوَابِصِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ الرَّقِّيُّ عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ كَانَ يَحْيَى بْنُ أَبِي أُنَيْسَةَ كَذَّابًا

89-.../57- Bana Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî tahdis edip dedi ki: Bana Abdusselam el-Vâbisî tahdis edip dedi ki: Bana Abdullah b. Cafer er-Rakkî, Ubeydullah b. Amr'dan şöyle dediğini tahdis etti: Yahya b. Ebu Uneyse çok yalancı birisi idi.[417]

416 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18667
417 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18994

Şerh

"Bana Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî tahdis edip dedi ki: Bana Abdusselam el-Vâbisî tahdis etti." ed-Devrakî ile ilgili açıklama bu babın ortalarında geçti. "el-Vâbisî" ise kesreli be ve sad ile yazılır, adı Abdusselam b. Abdurrahman b. Sahr b. Abdurrahman b. Vabısa b. Mabed el-Esedi Ebu'l-Fadl er-Rakkî'dir. Rakka, Harran ve Haleb kadılığı yaptığı gibi Bağdat'ta da kadılık yapmıştır. (1/121)

٩٠-٠٠٠/٥٨- حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ ذُكِرَ فَرْقَدٌ عِنْدَ أَيُّوبَ فَقَالَ إِنَّ فَرْقَدًا لَيْسَ صَاحِبَ حَدِيثٍ

90-.../58- Bana Ahmed b. İbrahim tahdis edip dedi ki: Bana Süleyman b. Harb, Hammâd b. Zeyd'den tahdis edip dedi ki: Eyyub'un yanında Ferkad sözkonusu edilince şöyle dedi: Ferkad -hiç şüphesiz- hadis âlimi değildir, dedi.[418]

Şerh

"Eyyub'un yanında Ferkad sözkonusu edildi. O hadis âlimi değildir dedi." Ferkad ismi fe harfi fethalı, sin harfi sakin, kaf harfi fethalıdır. Adı Ferkad b. Yakub es-Sebhi'dir. Nispeti Basra'nın Sebhasınadır. Ebu Yakup künyeli tabiinden, abid birisidir. Hadis alimlerine göre hadisi delil gösterilmez çünkü daha önce de Müslim'in rivâyet ettiği: "Hadis hususunda yalan söylemelerinden daha çok salihlerin herhangi bir hususta yalan söylediklerini görmedik" sözünü açıklarken belirttiğimiz gibi hadis onun bildiği bir ilim değildi. Yahya b. Main de kendisinden nakledilen bir rivâyette (o) sikadır demiştir.

٩١-٠٠٠/٥٩- وَحَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ بِشْرٍ الْعَبْدِيُّ قَالَ سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ الْقَطَّانَ ذُكِرَ عِنْدَهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ اللَّيْثِيُّ فَضَعَّفَهُ جِدًّا فَقِيلَ لِيَحْيَى أَضْعَفُ مِنْ يَعْقُوبَ بْنِ عَطَاءٍ قَالَ نَعَمْ ثُمَّ قَالَ مَا كُنْتُ أَرَى أَنَّ أَحَدًا يَرْوِي عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ

91-.../59- Bana Abdurrahman b. Bişr el-Abdî de tahdis edip dedi ki: Yahya b. Said el-Kattan'ı huzurunda Muhammed b. Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr el-Leysî'den sözkonusu edildiğinde onun oldukça zayıf olduğunu

418 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 18449

söylediğini dinledim. Bu sefer Yahya'ya: Yakub b. Ata'dan da mı zayıftır denilince, o: Evet, dedi, sonra şunları ekledi (1/26b): Ben Muhammed b. Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr'den herhangi bir kimsenin hadis rivâyet edeceğini düşünmezdim.[419]

Şerh

"Oldukça zayıf olduğunu söyledi." İleri derecede zayıf olduğunu belirtti, demektir.

٩٢-٠٠٠/٦٠- حَدَّثَنِي بِشْرُ بْنُ الْحَكَمِ قَالَ سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ الْقَطَّانَ ضَعَّفَ حَكِيمَ بْنَ جُبَيْرٍ وَعَبْدَ الْأَعْلَى وَضَعَّفَ يَحْيَى مُوسَى بْنِ دِينَارٍ قَالَ حَدِيثُهُ رِيحٌ وَضَعَّفَ مُوسَى بْنَ دِهْقَانَ وَعِيسَى بْنَ أَبِي عِيسَى الْمَدَنِيَّ قَالَ وَسَمِعْتُ الْحَسَنَ بْنَ عِيسَى يَقُولُ قَالَ لِي ابْنُ الْمُبَارَكِ إِذَا قَدِمْتَ عَلَى جَرِيرٍ فَاكْتُبْ عِلْمَهُ كُلَّهُ إِلَّا حَدِيثَ ثَلَاثَةٍ لَا تَكْتُبْ حَدِيثَ عُبَيْدَةَ بْنِ مُعَتِّبٍ وَالسَّرِيِّ بْنِ إِسْمَعِيلَ وَمُحَمَّدِ بْنِ سَالِمٍ

92-.../60- Bana Bişr b. Hakem tahdis edip dedi ki: Yahya b. Said el-Kattan'ın, Hakim b. Cubeyr ile Abdula'la'nın zayıf olduğunu, aynı şekilde Yahya b. Musa b. Dinar'ın da zayıf olduğunu söylediğini dinledim. Ayrıca: Onun hadisi havadır, dedi. Musa b. ed-Dihkan'ın da İsa b. Ebu İsa el-Medeni'nin de zayıf olduğunu söyledi. Hasan b. İsa'yı da şöyle derken dinledim: İbnu'l-Mübarek bana dedi ki: Cerir'in yanına gidersen onun ilminin tamamını yaz. Üç kişinin naklettiği hadis müstesnâ. Ubeyde b. Muattib'in, Serrî b. İsmail'in ve Muhammed b. Salim'in rivâyet ettikleri hadisleri yazma.[420]

Şerh

"Yahya b. Said el-Kattan'ı... dinledim ve İsa b. İsa el-Medeni" Bütün asıl nüshalarda bu şekilde kaydedilmiştir. Yani Yahya b. Musa'nın zayıf olduğunu söyledi, ibaresinde Yahya ile Musa arasında "bin" lafzı yazılıdır. Bu ise şüphesiz bir hatadır, doğrusu bunun olmamasıdır. Hafızlar bunu böyle söylemişlerdir. Ebu Ali el-Ğassani el-Ceyyânî ve daha başka birçok kişi bunlar arasındadır. Bu husustaki yanlışlık Müslim'den değil, Müslim'in kitabını

419 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 19539

420 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 19539, 18933

rivâyet edenlerdendir. İlk olarak sözü geçen Yahya ise İbn Said el-Kattan olup, kendisi Yahya b. Said b. Hakim b. Cubeyr'in, Abdula'la'nın, Musa b. Dinar'ın, Musa b. ed-Dihkan'ın ve İsa'nın zayıf olduklarını söylemişlerdir. Bütün bunların ittifakla zayıf oldukları kabul edilmiştir. Hadis imamlarının onların zayıf olduklarına dair sözleri de meşhurdur.

Bunlardan Hakim, Esedî Kûfî nispetlidir, şiidir. Ebu Hatim er-Razi ise aşırı bir şiidir, demiştir. Abdurrahman b. Mehdi ile Şube'ye: Hakim'in hadisini neden almadınız diye sorulmuş, her ikisi de: Ateşten korkarız, demişlerdir.

Abdula'la ise İbn Âmir es-Seâlibî el-Kûfî'dir. Musa b. Dinar ise Mekki'dir, Salim'den rivâyet nakleder. Bunu Nesai söylemiştir.

Musa b. ed-Dihkan ise Basrî'dir. İbn Ka'b b. Malik'ten rivâyet nakleder. ed-Dihkan dal harfi kesreli söylenir, İsa b. Ebu İsa'ya gelince, o da İsa b. Meysere Ebu Musa'dır. Ebu Muhammed de söylenir, el-Gıfari el-Medeni'dir. Aslen Kufelidir. Kendisine el-Hayyât, el-Hannât ve el-Habbât da denilir. Birincisi terziliğe, ikincisi buğday (satıcılığı)na, üçüncüsü ise yaprak silkeleme işine nispettir. Yahya b. Main: O önceleri dikiş yapardı sonra bu işi terketti. Buğday satıcısı oldu sonra bunu da bıraktı. Bu sefer silkelenmiş yaprakları satmaya başladı.

"Ubeyde b. Muattib'in es-Serrî b. İsmail'in ve Muhammed b. Salim'in rivâyet ettikleri hadisleri yazma." Bu üç kişi zayıf ve metruk ravi olarak meşhurdurlar. Ubeyde isminde ayn harfi ötrelidir. el-Mu'telif ve'l-Muhtelif'e dair eserlerde ve diğer kaynaklarda meşhur ve doğru olan şekil budur. el-Metali sahibi Buhari'nin ravilerinden bazısından onun ayn harfini hem ötreli, hem fethalı olarak zapt ettiğini rivâyet etmişlerdir. (Fethalı olursa: Abide olur.) Muattib ismi ise mim harfi ötreli, ayn harfi fethalı ve te harfi kesrelidir. Burada sözü geçen Ubeyde Dabbi ve Kûfî'dir. Künyesi Ebu Abdulkerim'dir.

Serrî ise Hemdanî, Kûfî birisidir.

Muhammed b. Salim de aynı şekilde (1/123) Hemdânî ve Kûfî'dir. Böylelikle her üçü de Kufeli ve metrûk olmak bakımından birbirleriyle aynıdır. Allah en iyi bilendir.

۰۰۰/۷- باب ما تصح به رواية الرواة بعضهم عن بعض

[.../7- RAVİLERİN BİRBİRLERİNDEN RİVAYETLERİNİN KENDİSİ İLE SAHİH OLACAĞI ŞEYLER BABI][421]

قَالَ مُسْلِم وَأَشْبَاهُ مَا ذَكَرْنَا مِنْ كَلَامِ أَهْلِ الْعِلْمِ فِي مُتَّهَمِي رُوَاةِ الْحَدِيثِ وَإِخْبَارِهِمْ عَنْ مَعَايِبِهِمْ كَثِيرٌ يَطُولُ الْكِتَابُ بِذِكْرِهِ عَلَى اسْتِقْصَائِهِ وَفِيمَا ذَكَرْنَا كِفَايَةٌ لِمَنْ تَفَهَّمَ وَعَقَلَ مَذْهَبَ الْقَوْمِ فِيمَا قَالُوا مِنْ ذَلِكَ وَبَيَّنُوا وَإِنَّمَا أَلْزَمُوا أَنْفُسَهُمْ الْكَشْفَ عَنْ مَعَايِبِ رُوَاةِ الْحَدِيثِ وَنَاقِلِي الْأَخْبَارِ وَأَفْتَوْا بِذَلِكَ حِينَ سُئِلُوا لِمَا فِيهِ مِنْ عَظِيمِ الْخَطَرِ إِذْ الْأَخْبَارُ فِي أَمْرِ الدِّينِ إِنَّمَا تَأْتِي بِتَحْلِيلٍ أَوْ تَحْرِيمٍ أَوْ أَمْرٍ أَوْ نَهْيٍ أَوْ تَرْغِيبٍ أَوْ تَرْهِيبٍ فَإِذَا كَانَ الرَّاوِي لَهَا لَيْسَ بِمَعْدِنٍ لِلصِّدْقِ وَالْأَمَانَةِ ثُمَّ أَقْدَمَ عَلَى الرِّوَايَةِ عَنْهُ مَنْ قَدْ عَرَفَهُ وَلَمْ يُبَيِّنْ مَا فِيهِ لِغَيْرِهِ مِمَّنْ جَهِلَ مَعْرِفَتَهُ كَانَ آثِمًا بِفِعْلِهِ ذَلِكَ غَاشًّا لِعَوَامِّ الْمُسْلِمِينَ إِذْ لَا يُؤْمَنُ عَلَى بَعْضِ مَنْ سَمِعَ تِلْكَ الْأَخْبَارَ أَنْ يَسْتَعْمِلَهَا أَوْ يَسْتَعْمِلَ بَعْضَهَا وَلَعَلَّهَا أَوْ أَكْثَرَهَا أَكَاذِيبُ لَا أَصْلَ لَهَا مَعَ أَنَّ الْأَخْبَارَ الصِّحَاحَ مِنْ رِوَايَةِ الثِّقَاتِ وَأَهْلِ الْقَنَاعَةِ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ يُضْطَرَّ إِلَى نَقْلِ مَنْ لَيْسَ بِثِقَةٍ وَلَا مَقْنَعٍ

Müslim dedi ki: İlim ehli kimselerin hadis ravileri arasında itham edilenlere dair sözleri ve onların kusurlarına dair verdikleri haberlerinin benzerleri pek çoktur. Bunları sonuna kadar zikretmek kitabı oldukça uzatır. (1/27a) Fakat hadis âlimlerinin bu hususta söyledikleri ile yaptıkları açıklamalarda izledikleri yolu iyice kavrayıp, akleden kimseler için bu zikrettiklerimiz yeterlidir.

Onların kendilerini hadis ravilerinin ve haber nakledenlerin kusurlarını açığa çıkarmak zorunda hissetmeleri, bu hususta kendilerine soru sorulduğunda fetva vermeleri bu işin oldukça büyük bir önem taşımasından dolayıdır. Çünkü din işleri ile ilgili verilen haberler mutlaka bir helal, bir haram, bir

421 Bu fazlalığı biz eklemiş bulunuyoruz. Çünkü İmam Mizzi, Tuhfetu'l-Eşraf bi Marifeti'l-Etraf adlı eserinde mertu hadisler ile mevkuf hadisleri tahriç etmiş, imamların sözlerini dışarıda tutmuştur. Kitabı tahkik edenler de imamların sözlerini de bu esere yeniden eklemişler ve ona yukarıda kaydedilen ismi verdikleri bir bab koymuşlardır. Biz de kapsayıcı olması için babı buraya koymak durumunda kaldık.

emir, bir yasak, bir teşvik ya da bir korkutma hükmünü ifade ederek gelirler. Bu sebeple bunları rivâyet eden bir kimse eğer doğru ve emanetin madenini teşkil etmiyorsa sonra da onu tanıyan bir kimse onda bulunan kusuru bilmeyen diğer başkalarına beyan etmeksizin ondan rivâyette bulunmaya kalkışacak olursa yaptığı bu işiyle günahkâr olur, avam Müslümanları kandırmış, aldatmış olur. Çünkü bu haberleri duyan kimselerden bazılarının bunlarla amel etmeyeceklerinden yahut bir kısmı ile amel etmeyeceklerinden emin olunamaz. Hâlbuki bunların tamamı ya da çoğunluğu asılsız yalan olabilir. Bununla birlikte sika kimseler ile sağlam kanaat ehli olanların rivâyet ettikleri sahih haberler sika olmayan ve rivâyeti hakkında kanaat sahibi olunmayan kimselerin naklettiklerine zorunlu ihtiyaç duyulmayacak kadar pek çoktur.

Şerh

Müslim rahimehullah zayıf hadisler hakkında "hâlbuki bunların tamamı ya da çoğunluğu asılsız yalan olabilir" demektedir. Evet, el-Ferâvî'nin, el-Farisi'den, onun el-Culûdî'den rivâyet ettiği muhakkak asıl nüshalarda bu ifade bu şekildedir. Kadı Iyaz da el-Farisi'nin el-Culûdî'den diye naklettiği rivâyette de böyle olduğunu ve doğrusunun da bu olduğunu zikretmektedir. Ayrıca onun belirttiğine göre hocalarının el-Uzri'den, o er-Razi'den, o el-Culûdî'den diye naklettikleri rivâyetlerinde ise "azı yahut çoğunluğu" şeklinde olduğunu belirtmiştir. Kadı (Iyaz) dedi ki: Bu ise tutarsız ve tashif edilmiş bir ibaredir ama Kadı Iyaz'ın bu söylediği su götürür. Onun tashif olduğuna dair hüküm vermeyi de gerektirmemektedir çünkü genel olarak bu rivâyetin de üzerinde düşünen kimse için açıklanabilir bir tarafı vardır.

"Sağlam kanaat ehli" yani hıfzları, itkanları ve adaletleri kemal derecesinde olduğu için rivâyet ettikleri hadislerle sağlam kanaat sahibi olunan kimseler demektir.

Açıkladığımız şekilde bu zayıf hadisler ile bu meçhul senetlere bir şekilde itimat eden ve bunların rivâyetlerine bel bağlayan pek çok kimsenin bunlardaki gevşekliği ve zayıflığı öğrendikten sonra bu rivâyetlere itimat edeceğini düşünemiyorum. Ancak bunları rivâyet edip, bunlara güvenmeye bir kişiyi iten husus, sadece avam arasında bu yolla çok hadis bildiğinin bilinmesini istemesi ve filan kişi ne kadar da çok hadis toplamış ve ne kadar çok sayıda hadis telif etmiş denilmesi isteğinden başkası olamaz.

İlim alanında böyle bir yola koyulan, böyle bir yolu izleyen bir kimsenin ilimden hiçbir payı yoktur, böyle birisinin ilme nispet edilmesinden çok ona cahil denilmesi daha uygundur.

Bu Bab İle İlgili Çeşitli Mesele ve Kurallara Dair

Birinci Mesele: Ravileri cerh etmenin hükmü

Şunu bil ki, ravileri cerh etmek caizdir. Hatta onu gerektiren bir zorunluluğun bulunması halinde mükerrem şeriatı korumak için ittifakla vaciptir. Cerh kesinlikle haram kılınmış gıybet türünden sayılmaz. Aksine o yüce Allah'a, onun Rasûlüne ve bütün Müslümanlara nasihat türündendir. Faziletli ve hayırlı imamlar ile vera ve takva sahibi kimseler hep bu işi yapagelmişlerdir. Nitekim Müslim bu babta pek çok kimseden naklen bu hususu zikretmiş bulunmaktadır. Ben de bu gibi ilim adamlarının söyledikleri sözlerden elverişli bir bölümünü Buhari (rahimehullah)'ın şerhinin baş taraflarında zikretmiş bulunuyorum.

Diğer taraftan cerhde bulunacak olan kimsenin bu hususta yüce Allah'ın takvasını elden bırakmaması, bu hususta işi sağlam tutması, cerh edilmemesi gereken bir kimseyi cerh etmekte yahut eksik olduğu açıkça görülmeyen bir kimsenin eksikliğini söylemekte işi gevşek tutmaktan sakınması gerekir. Çünkü cerhin sebep olacağı fesat pek büyüktür. O ebedi bir gıybet, cerh edilen bir kimsenin rivâyet ettiği hadisleri iptal eden dini bir hükmü getiren, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen bir sünneti düşüren bir işlemdir.

Diğer taraftan cerhin, ancak bu işi bilen ve bu hususta sözü kabul edilebilir olan bir kimse tarafından yapılması caizdir. Cerh edecek olan kişi eğer bu bilgi ehli değilse yahut bu hususta sözü kabul edilmeyenlerden ise herhangi bir kimse hakkında söz söylemesi onun için caiz değildir. Eğer konuşacak olursa söylediği haram kılınmış bir gıybet olur. Kadı Iyaz (rahimehullah) bunu böylece zikretmiştir. Bu da açıkça anlaşılan bir husustur. Der ki: Bu ise şahit gibidir. Onu cerh etmek, cerhe ehil kimseler için caizdir. Eğer onun cerh edildiği hususu ileri sürerek bir kimse onu ayıplamaya kalkışacak olursa bu sefer tedib edilir ve bu yaptığı gıybet olur.

İkinci Mesele: Kimlerin cerhi kabul edilir?

Ancak adalet sahibi ve sebeplerini bilen kimsenin cerhi kabul edilir. Cerh ve tadilde bulunacak olanlarda sayı şartı aranır mı? Bu hususta ilim adamlarının görüş ayrılığı vardır. Sahih olan bu şartın aranmayacağıdır. Aksine ravi bir kişinin sözüyle dahi cerh edilmiş ya da adalet sahibi bir kişi olabilir çünkü bu haber vermek türündendir. Dolayısıyla tek bir kişinin sözü kabul edilir.

Cerh Sebebini Belirtmek Gerekir mi?

Cerh sebebinin sözkonusu edilmesi şart mı, değil mi? Yine bu hususta da görüş ayrılığı içindedirler. Şafii ve birçok kişi bunun şart olduğu kanaatindedir. Çünkü kişi sebeplerin gizli olmasından ve ilim adamlarının bu sebepler hususunda görüş ayrılığı içerisinde bulunduklarından ötürü cerh edilmeyi gerektirmeyen bir hal dolayısıyla raviyi cerh edilmiş sayabilir. Kadı Ebu Bekr b. el-Bakillânî başkaları ile birlikte şart olmadığı kanaatindedir. Diğer başkaları ise sebebini bilen kimse için bunun şart olmadığı, başkaları tarafından yapılırsa şart olduğu kanaatini benimsemişlerdir.

Cerh halinde açıklamanın şart olduğu kanaatinde olanlar şöyle der: Mutlak olarak cerh edilen kimsenin cerh edilmesinin faydası o cerhin araştırılacağı zamana kadar onun rivâyetinin delil gösterilmesinden uzak kalınmasıdır. Diğer taraftan mütekaddimûndan bazılarının cerh ettiği kişilerden bir ravi eğer Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde görülecek olursa bu o kimsenin ne ile cerh edildiğine dair açıklama ile sabit olmadığı şeklinde anlaşılır.

Cerh ve Tadil Çatışacak Olursa

Cerh ve tadil çatışacak olursa muhakkiklerin ve büyük çoğunluğun söylediği tercih edilen görüşe göre cerhe öncelik verilir. Tadilde bulunanların (yani ravinin adaletli olduğunu söyleyenlerin) daha çok yahut daha az olması arasında bir fark yoktur. Tadilde bulunanların sayılarının çok olması halinde bunun önceleneceği de söylenmiş ise de sahih olan birincisidir. Çünkü cerh edici adaletli olduğunu söyleyen kimseye gizli kalan bir hususu bilmiş demektir.

Üçüncü Mesele: Müslim'in zayıf râvilerden rivâyet naklettiği haller ve gerekçeleri

Müslim (rahimehullah) Şa'bî'nin Hâris el-A'ver'den rivâyette bulunduğunu ve onun yalancı olduğuna şahitlik ettiğini, başkasından da filan kişi bana tahdis etti -ki o itham edilen birisi idi- yine bir başkasından ise gaflet sahibi, zayıf ve terkedilmiş ravilerden rivâyet naklettiğini görüyoruz.

Bu sebeple bu imamlar bunların rivâyetlerinin delil gösterilmeyeceğini bilmekle birlikte neden bunlardan hadis nakletmiştir, denilebilir. Buna birkaç şekilde cevap vermek mümkündür:

1- Onların bu rivâyetlerini nakletmelerinin sebebi, bunları tanıtmak ve zayıf olduklarını açıklamaktır. Böylelikle herhangi bir zamanda hem kendileri, hem başkaları için bu hususta bir karışıklık olmasın yahut rivâyetlerinin sahih olup olamayacağı hususunda şüpheye düşmesinler.

2- Zayıf bir ravinin rivâyeti itibar için yahut şahit göstermek için -daha önce mutabaat faslında açıkladığımız üzere- yazılır. Bununla birlikte tek başına bulunması halinde o rivâyet delil gösterilmez.

3- Zayıf ravinin rivâyetleri arasında sahih, zayıf ve batıl rivâyetler olabilir. Bu sebeple onların bu rivâyetlerini yazarlar sonra da hadis ve bu hususta işi sağlam tutan kimseler bunları birbirinden ayırt eder. Bu ise onlar için kolay ve onlar tarafından bilinen bir husustur. Nitekim Süfyan es-Sevri, el-Kelbi'den rivâyet nakletmeyi yasaklayınca ona, ama sen ondan rivâyet yazıyorsun, denilmesi üzerine ben onun doğrusunu yalanından ayırt edebiliyorum, diyerek delil göstermişti.

4- İmamlar zayıf ravilerden terğibe, terhibe, amellerin fezailine, kıssalara dair hadisleri, zühd, ahlaki değerler ve buna benzer helal, haram ve diğer hükümlerle ilgisi bulunmayan hadisleri rivâyet edebilirler. Bu tür hadisler ile ilgili olarak hem hadis âlimlerine, hem başkalarına göre işi nispeten gevşek tutup, kolaylaştırmak bunların uydurma (mevzu) olanların dışındakileri rivâyet edip, mevzu ile amel etmek dışında caizdir. (1/125) Çünkü bütün bunların asıl dayanakları şeriatta sahih olarak sabit olmuş ve ehli tarafından bilinen hususlardır.

Durum ne olursa olsun imamlar zayıf ravilerden ahkâm hususunda tek başına delil gösterecekleri bir rivâyeti nakletmezler. Böyle bir işi hadis imamlarından ve onların dışında kalan muhakkik ilim adamlarından hiçbir kimse yapmaz. Fukahanın birçoğunun yahut çoğunluğunun böyle bir işi yapıp, bu gibi rivâyetlere dayanmaları ise doğru değildir hatta oldukça çirkindir çünkü eğer hadisin zayıf olduğu biliniyor ise onu delil göstermesi onun için helal değildir çünkü ilim adamları ahkâm konusunda zayıf hadisin delil gösterilemeyeceğini ittifakla kabul etmişlerdir. Şayet kendisi zayıf olduğunu bilmiyorsa eğer kendisi bilen birisi ise araştırıp, incelemeden, şayet bilen birisi değilse bu işi bilenlere sormadan o rivâyeti delil göstermeye kalkışması ona helal değildir. Allah en iyi bilendir.

Dördüncü Mesele: Hadis hususunda yalan söyleyenlerin sınıfları ve hükümleri:

Hadis hususunda yalan söyleyenlerin sınıfları ve hükümlerine dair açıklama hakkındadır. Kadı Iyaz (rahimehullah) bunları çok güzel bir şekilde tespit ederek şöyle demiştir: Yalan söyleyenler iki türlüdür. Bunların bir türü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisi hakkında yalan söylemekle tanınmış kimselerdir. Bunlar da birkaç türlüdür. Kimileri kesinlikle söylemediği

bir sözü onun adına -ya daha üstün görerek yahut hafif görerek- uydurur. Zındıklar ve buna benzer dine en ufak bir saygı göstermeleri beklenmeyen kimseler buna örnektir ya da bazıları kendi zanlarınca ecir umarak ve dinlerine bağlılık göstermek maksadıyla bu işi yapmış olabilir. Faziletlere ve çeşitli amellere teşvikte bulunmaya dair hadisler uydurmuş bulunan cahil abidler gibi ya da fasık muhaddislerin yaptıkları gibi garip rivâyetler nakletmek ve meşhur olmak maksadıyla da uydurulmuş olabilir. Bid'atçilerin propagandacıları ve çeşitli mezheplere taassupla bağlı kimselerin yaptıkları gibi kendi meşreplerine taassup göstermek ve delil ortaya koymak maksadıyla da yapılmış olabilir. Bir diğer sebep ise arzu ettikleri hususlarda dünya ehlinin hevasına ve yaptıkları bu işlerde onları mazur göstermek maksadı ile bir hevanın peşinden gitmek maksadı da güdülebilir.

Bu hususta uzman ve rical ilmini bilenler tarafından bu türlü kesimlerin her birisinden bu işi yapan muayyen bir topluluk bilinmektedir.

Kimileri de hadis metni uydurmaz. Bazı zayıf bir metine sahih ve meşhur bir isnat da uydurabilir. Kimisi ise senetleri kalb eder (ters yüz eder) yahut senetlere ilavede bulunur. Bunu da başkalarına göre garip rivâyet nakletmek için yahut kendisindeki bir bilgisizliği ortadan kaldırmak maksadıyla kasten yapar.

Kimileri de yalan söyleyerek kendisinden hadis dinlemediği kimseden hadis dinlediğini, kendisiyle karşılaşmadığı kimse ile karşılaştığını ileri sürer ve onlardan gelen sahih hadislerini nakleder.

Kimileri ise ashab-ı kiramın ve başkalarının sözlerini Arapların ve hukemânın hikmetli sözlerini alıp Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e nispet eder.

Bütün bu sınıflar yalancı ve hadisleri terkedilmiş kimselerdir.

Aynı şekilde hadis hususunda gereksiz bir cesaret göstererek tahkik etmediği, zapt etmediği ya da hakkında şüphe ettiği rivâyetleri de nakledebilir.

İşte bütün bunlardan hadis rivâyet edilmez ve onların naklettikleri hadisler kabul edilmez. İsterse yaptıkları bu işi sadece bir defa yapmış olsunlar. Tıpkı yalan şahitlikte bulunan bir kimsenin kasten böyle bir iş yaptıktan sonra artık şahitliğinin itibardan düşmesi gibi değerlendirilirler.

Böyle birisinin eğer tövbe ettiği ortaya çıkacak olursa daha sonra rivâyeti kabul edilir mi, edilmez mi bu hususta görüş ayrılığı vardır.

Derim ki: Tercih edilen daha kuvvetli görüş, fıska götüren diğer türlerde olduğu gibi, böylesinin de tövbesinin kabul edileceğidir. Güzel bir şekilde

tövbe ettiği ortaya çıksa dahi rivâyetinin kabul edilmeyeceğini söyleyenlerin delili ise böyle bir yalana verilen cezanın ağırlaştırılması ve bu işe kalkışmamak hususunda gerekli duyarlılığın gösterilmesidir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Şüphesiz benim adıma yalan uydurmak herhangi bir kimse adına yalan uydurmak gibi değildir."* Buyurmuştur.

Kadı Iyaz (devamla) dedi ki: İkinci tür yalancılar ise hadis hususunda bunların hiçbirisini caiz görmeyen ama insanlarla konuşmasında yalan söyleyen ve bu özelliği ile tanınan türdür. Aynı şekilde böylelerinin rivâyeti de, şahitliği de kabul edilmez (1/126) ama tövbenin ona faydası olur ve rivâyeti kabul edilmeye başlanabilir. Yalancılığı çok nadir olan ve yalancılıkla tanınmayan kimse hakkında ise kat'i olarak cerh edici ifade kullanılmaz çünkü onun aleyhine yanlışa düşmek ve yanılmak ihtimali vardır. Eğer hiçbir müslümana zarar vermeyecek şekilde bu işi kasten bir defa yapmış olduğunu itiraf edecek olursa bundan dolayı cerh edilmez. İsterse bu bir masiyet olsun çünkü böyle bir iş nadir olmuştur ve ayrıca helak edici büyük günahlar arasına girmez çünkü kişi bazı yanlışlara düşüren hallerden çoğu insanlar kendilerini kurtaramazlar. Diğer taraftan tariz (üstü kapalı ifade) yahut konuşmada abartı türünden olan hususlarda kişinin yalan söylemesi de onun adalet vasfını ortadan kaldırmaz çünkü bu gibi sözler yalan şeklinde görülse dahi yalan tanımının kapsamına girmez. Konuşan kişinin de bundan maksadı lafzının zahirinden anlaşılan anlamı haber vermek de değildir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: "Ebu'l-Cehm'e gelince, o asayı omuzundan indirmez" demiştir. İbrahim el-Halil (aleyhisselâm)'da: "Bu benim kızkardeşimdir" demiştir.

Kadı Iyaz (rahimehullah)'ın sözleri burada bitmektedir. Bu faslı gerçekten güzel bir şekilde açıklamıştır. Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Allah ondan razı olsun. Allah en iyi bilendir.

Muan'an denilen (an lafzını kullanarak rivâyette bulunan) kimselerin karşılaşmaları mümkün olup, aralarında tedlis yapan ravinin bulunmaması halinde muan'an (an lafzı kullanılarak rivâyet edilen) hadisin delil gösterilmesinin sahih oluşu babı

Bu başlığın özü şudur: Müslim (rahimehullah) eski yeni bütün ilim adamlarının muan'an diye bilinen hadisin senedinde filan, an, filan diye bulunan hadis olduğu üzerinde ve bu şekildeki rivâyetin birbirlerine an'anenin izafe olunduğu ravilerin kavuşmalarının mümkün olması şartıyla -ve onların tedlisten uzak bulunmaları ile birlikte muttasıl olduğuna ve semaın bulunduğuna yorumlanacağı üzerinde- eski yeni ilim adamlarının icma etmiş olduklarını ileri sürmektedir.

Müslim'e çağdaş bazı kimselerin: Böyle bir rivâyetin delil olamayacağını ve onların ömürlerinde bir ve daha fazla karşılaştıkları sabit olmadıkça senedin muttasıl olduğuna yorumlanamayacağını ve karşılaşmalarının mümkün olmasının yeterli olamayacağını söylediğini nakletmektedir. Müslim der ki: Bu ise muteber olmayan, icmaa aykırı, sonradan ortaya atılmış ve bunu ileri sürenden önce kimsenin söylemediği, ayrıca bu hususta ilim ehli kimseler tarafından kendisini desteklemediği bir görüştür ve bu görüşü kabul etmek batıl bir bid'attir. Müslim (rahimehullah) bu sözü söyleyeni uzun uzadıya tenkit etmiştir. Yine Müslim (rahimehullah) kısaca şu şekilde ifade edebileceğimiz sözlerle delil göstermiştir: İlim ehline göre muan'an hadis mürsel olma ihtimali bulunmakla birlikte ravilerin karşılaştıklarının sabit olması halinde muttasıl kabul edilir. Karşılaşmalarının mümkün görülmesi halinde de durum böyledir.

Ama Müslim'in vardığı bu sonucu muhakkikler kabul etmeyerek şöyle demişlerdir: Onun ulaştığı bu sonuç zayıftır. Onun kabul etmediği, reddettiği kanaat ise Ali İbnu'l-Medini, Buhari ve daha başka bu ilmin önder ilim adamlarının kabul ettikleri sahih ve tercih edilen görüştür. Hatta müteahhir ilim adamlarından bir topluluk bundan daha fazlasını şart koşarak (mesela) el-Kâbisî bir ravinin diğerine belirgin bir şekilde yetişmiş olmasını da şart koşmuştur. Şafii fakihi Ebu'l-Muzaffer es-Sem'anî ise daha da ileri giderek ravilerin arkadaşlık dönemlerinin uzun sürmesinin de şart olduğunu söylemiştir. Hatta kıraat imamı Ebu Amr ed-Dânî daha da ileri giderek an lafzı ile nakledenin rivâyeti naklettiği kimseden rivâyet nakletmiş olmakla tanınmasını da şart koşmuştur.

İbnu'l-Medini, Buhari ve onlara uygun kanaat belirtenlerin görüşü olan tercih edilen görüşün delili şudur: An lafzını kullanarak rivâyeti nakleden kimsenin rivâyet aldığı kişi ile karşılaştığı sabit olursa bunun muttasıl olduğu kabul edilir. Çünkü tedlis yapmayan bir kimsenin bu ifadeyi ancak sema (doğrudan dinleme) için kullandığı açıkça görülen bir durumdur. Diğer taraftan istikrâ (dediğimiz bu gibi rivâyetlerin tetkiki) de buna delildir. Çünkü onların bu ifadeyi ancak bizzat dinlemeleri halinde kullanmayı adet edinmişlerdi. Tedlis yapan ravi müstesnâdır. Bundan dolayı biz tedlis yapanın rivâyetini reddederiz. Karşılaşma sabit ise rivâyetin muttasıl olduğu zannı ağırlık kazanır. Zaten bu hususta rivâyetlerin kabulünün esası da ağırlıklı (galip) zandır. Bu sebeple biz de bununla yetiniyoruz. Fakat bu husus karşılaşma mümkün olmakla birlikte sabit olmadığı hallerde sözkonusu olmamaktadır çünkü hadisin muttasıl olduğu zannı baskın değildir. Dolayısıyla böyle bir

rivâyetin muttasıl olduğunun kabul edilmesi caiz olmaz ve bu meçhul bir ravinin rivâyeti gibi olur. Onun da rivâyeti reddedilir fakat kesin yalan söylediği yahut zayıf olduğu için değil, durumunda şüphe edildiği için reddedilir. Allah en iyi bilendir.

Bu tedlis yapmayan ravinin rivâyet ettiği muan'an hadisin hükmüdür. Tedlis yapanın rivâyetine gelince, bunun hükmü bundan önceki fasıllarda açıklanmış bulunmaktadır.

Bütün bu anlatılanlar hadis âlimlerinden oluşan selef ve halefin benimsediği sahih ve tercih edilen kanaattir. Buna göre -bu husustaki ihtilaf ile birlikte- kaydettiğimiz şartla muan'an hadis muttasıl kabul edilir.

Kimi ilim adamı ise munkatı olma ihtimalinden dolayı kayıtsız ve şartsız olarak muan'an rivâyetin delil olmayacağı kanaatindedir. Bu kanaat ise selefin icmaı ile reddedilmiştir. Delilleri ise az önce de işaret ettiğimiz gibi bu hususta galip zan ile birlikte istikranın da bunu göstermesidir. Allah en iyi bilendir.

Muan'an rivâyetin hükmü işte budur ama şayet ravi: "(حدثني فلان أن فلانا قال): Bana filanın tahdis ettiğine göre filan şöyle dedi:" Ravinin: "(حدثني الزهري أن سعيد بن المسيب قال كذا) Bana ez-Zührî'nin tahdis ettiğine göre Said b. el-Müseyyeb şöyle dedi: " Yahut "şunu tahdis etti" ya da benzeri bir ifade kullanması halinde cumhurun kanaatine göre "enne" lafzı tıpkı "an" lafzı gibidir. Az önce kaydettiğimiz şart ile birlikte muttasıl kabul edilir.

Ahmed b. Hanbel, Yakub b. Şeybe ve Ebu Bekr el-Berdîcî ise her ne kadar "an" senedin muttasıl olduğunu anlatmak üzere kullanılır ise de "enne" senedin muttasıl olduğu anlamında kabul edilemez. İşte (قال، حدث، ذكر) dedi, tahdis etti, zikretti lafızları ve benzerleri de bu şekildedir. Bunların hepsinin rivâyetin muttasıl olduğunu ve semaın gerçekleştiğini gösterdiği kabul edilir.

وَقَدْ تَكَلَّمَ بَعْضُ مُنْتَحِلِى الْحَدِيثِ مِنْ أَهْلِ عَصْرِنَا فِى تَصْحِيحِ الأَسَانِيدِ وَتَسْقِيمِهَا بِقَوْلٍ لَوْ ضَرَبْنَا عَنْ حِكَايَتِهِ وَذِكْرِ فَسَادِهِ صَفْحًا لَكَانَ رَأْيًا مَتِينًا وَمَذْهَبًا صَحِيحًا إِذِ الإِعْرَاضُ عَنِ الْقَوْلِ الْمُطَّرَحِ أَحْرَى لإِمَاتَتِهِ وَإِخْمَالِ ذِكْرِ قَائِلِهِ وَأَجْدَرُ أَنْ لاَ يَكُونَ ذَلِكَ تَنْبِيهًا لِلْجُهَّالِ عَلَيْهِ غَيْرَ أَنَّا لَمَّا تَخَوَّفْنَا مِنْ شُرُورِ الْعَوَاقِبِ وَاغْتِرَارِ الْجَهَلَةِ بِمُحْدَثَاتِ الأُمُورِ وَإِسْرَاعِهِمْ إِلَى اعْتِقَادِ خَطَإِ الْمُخْطِئِينَ وَالأَقْوَالِ السَّاقِطَةِ عِنْدَ الْعُلَمَاءِ رَأَيْنَا الْكَشْفَ عَنْ فَسَادِ قَوْلِهِ وَرَدَّ مَقَالَتِهِ بِقَدْرِ مَا يَلِيقُ بِهَا

مِنَ الرَّدِّ أَجْدَى عَلَى الأَنَامِ وَأَحْمَدَ لِلْعَاقِبَةِ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ وَزَعَمَ الْقَائِلُ الَّذِى افْتَتَحْنَا الْكَلاَمَ عَلَى الْحِكَايَةِ عَنْ قَوْلِهِ وَالإِخْبَارِ عَنْ سُوءِ رَوِيَّتِهِ أَنَّ كُلَّ إِسْنَادٍ لِحَدِيثٍ فِيهِ فُلاَنٌ عَنْ فُلاَنٍ وَقَدْ أَحَاطَ الْعِلْمُ بِأَنَّهُمَا قَدْ كَانَا فِى عَصْرٍ وَاحِدٍ وَجَائِزٌ أَنْ يَكُونَ الْحَدِيثُ الَّذِى رَوَى الرَّاوِى عَمَّنْ رَوَى عَنْهُ قَدْ سَمِعَهُ مِنْهُ وَشَافَهَهُ بِهِ غَيْرَ أَنَّهُ لاَ نَعْلَمُ لَهُ مِنْهُ سَمَاعًا وَلَمْ نَجِدْ فِى شَىْءٍ مِنَ الرِّوَايَاتِ أَنَّهُمَا الْتَقَيَا قَطُّ أَوْ تَشَافَهَا بِحَدِيثٍ - أَنَّ الْحُجَّةَ لاَ تَقُومُ عِنْدَهُ بِكُلِّ خَبَرٍ جَاءَ هَذَا الْمَجِىءَ حَتَّى يَكُونَ عِنْدَهُ الْعِلْمُ - بِأَنَّهُمَا قَدِ اجْتَمَعَا مِنْ دَهْرِهِمَا مَرَّةً فَصَاعِدًا أَوْ تَشَافَهَا بِالْحَدِيثِ بَيْنَهُمَا أَوْ يَرِدَ خَبَرٌ فِيهِ بَيَانُ اجْتِمَاعِهِمَا وَتَلاَقِيهِمَا مَرَّةً مِنْ دَهْرِهِمَا فَمَا فَوْقَهَا. فَإِنْ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ عِلْمُ ذَلِكَ وَلَمْ تَأْتِ رِوَايَةٌ صَحِيحَةٌ تُخْبِرُ أَنَّ هَذَا الرَّاوِىَ عَنْ صَاحِبِهِ قَدْ لَقِيَهُ مَرَّةً وَسَمِعَ مِنْهُ شَيْئًا - لَمْ يَكُنْ فِى نَقْلِهِ الْخَبَرَ عَمَّنْ رَوَى عَنْهُ ذَلِكَ وَالأَمْرُ كَمَا وَصَفْنَا حُجَّةٌ وَكَانَ الْخَبَرُ عِنْدَهُ مَوْقُوفًا حَتَّى يَرِدَ عَلَيْهِ سَمَاعُهُ مِنْهُ لِشَىْءٍ مِنَ الْحَدِيثِ. قَلَّ أَوْ كَثُرَ فِى رِوَايَةٍ مِثْلِ مَا وَرَدَ.

Çağdaşlarımızdan hadis ilmiyle uğraştığını kabul edenlerden birileri senetleri sahih ve sakim kabul etmek hususunda (1/28a) öyle bir söz söylemiş ki, bu sözü nakletmeyip, onun tutarsızlığını sözkonusu etmeyecek olursak, şüphesiz ki bu çok sağlam bir görüş (ün neticesi olan bir tutum) ve sağlıklı bir yol alış olur. Çünkü rastgele ortaya atılmış bir sözden yüz çevirmek, onu öldürmek ve o sözü söyleyen kimsenin anılmasını, ihmal edilmesini sağlamak için daha uygun ve cahillerin ona uyanıp, dikkat kesilmemeleri için de daha elverişlidir.

Şu kadar var ki bizler akıbette ortaya çıkacak şerlerden ve cahillerin de yeni ortaya atılmış bid'at kanaatlere aldanmalarından, hataya düşenlerin hatalarına ve alimler nezdinde değersiz görüşlere inanmakta ellerini çabuk tutacaklarından korktuğumuz için bu görüş sahibinin kanaatinin bozuk olduğunu ortaya çıkarmayı ve layık olduğu kadarıyla sözünü reddetmeyi uygun gördük ve bunun insanlara daha faydalı olacağını, Allah'ın izniyle akıbeti itibariyle de daha övülecek bir sonuç olacağını gördük.

Sözünü nakletmekle ve kötü düşüncesini haber vermekle başladığımız bu sözü söyleyen kişinin iddia ettiğine göre senedinde filan filandan diye

rivâyet kipi bulunan her bir hadis (1/28b) -her iki ravinin aynı çağda yaşadıklarını bilsek ve ravinin kendisinden rivâyet nakle ttiği kişiden hadisi dinleyip, ağızdan ağıza almış olması mümkün olmakla birlikte bizzat ondan dinlediği bilinmiyor ve kesinlikle her ikisinin karşılaştıklarına dair yahut bir hadisi ağızdan ağıza birbirlerine rivâyet ettiklerine dair hiçbir rivâyet bulamıyor isek- bu iddia sahibi kimseye göre bu şekilde gelmiş bulunan hiçbir haber -onun tarafından her ikisinin ömürlerinde en az bir defa ve daha fazla toplanıp, bir araya geldikleri yahut aralarında hadisi ağızdan ağıza karşılıklı naklettiklerine dair bilgi sahibi olmadıkça yahut onların bir araya gelip, birbirleriyle ömürlerinde bir defa ve daha fazla karşılaştıklarını beyan eden bir haber gelmedikçe- (bu nitelikte olmayan) hiçbir haber, delil olamaz.

Eğer buna dair bilgi bulunmayıp, bu ravinin arkadaşından onunla bir defa karşılaştığı ve ondan bir şey dinlediğini haber veren sahih bir rivâyet gelmemişse kendisinden rivâyette bulunduğu kişiden haberi nakletmesinde buna dair bir bilgi yoksa evet durum açıkladığımız gibi ise (1/29a) bunda delil olacak bir taraf yoktur ve gelen rivâyete benzeyen başka bir rivâyet hususunda az ya da çok bir parça hadis dinlediğini ortaya koyan bir bilgi ele geçirmedikçe böyle bir haber ona göre mevkuf olur.

Şerh

"Hikâyesini nakletmeyecek olursak" asıl yazmalarda da bu şekilde olup, bu şekli -az kullanılır bir söyleyiş olmakla birlikte- sahihtir. (1/128). el-Ezheri der ki: (ضربت عن الأمر): O işten vazgeçtim, yüz çevirdim, denilir. Aynı anlamda (أضربت عنه) da denilir. Çoğunluğun kabul ettiği meşhur söyleyiş ise fiilin hemzeli olarak (أضربت) gibi kullanılmasıdır.

"Çok sağlam bir görüş" güçlü bir görüş "olurdu."

"Söyleyenini ihmal etmek" ona itibar etmemek demektir. Çünkü noktalı hı ile (الخامل) itibar edilmeyen, değeri olmayan demektir.

"İnsanlara daha faydalı" İnsanlar için daha yararlı demektir. Doğru ve sağlıklı olanı da budur. Pek çok yazma nüshada bu (أجدى عن الأثام)[422] şeklinde üç noktalı peltek se iledir. Her ne kadar bunun açıklanabilir bir tarafı varsa da birinci şekli doğru olandır. (İnsanlar anlamındaki) "el-enam" ile aynı anlamda olmak üzere "el-enîm" de denilir. Bunu ez-Zebidi, el-Vâhidî ve başkaları nakletmiş bulunmaktadır.

422 "Günahlara karşı daha faydalı olurdu" anlamında.

"Kötü düşüncesi" tabirindeki "raviyye" fikir düşünce demektir.

"Her ikisinin bir araya geldiklerine dair bilgisi olmadıkça" ibaresini bu şekilde tespit ettiğimiz gibi, güvenilir, sahih asıl nüshalarda da bu şekilde te harfi ile (حتى) şeklindedir ama bazı nüshalarda ye harfi ile "(حين) zaman" şeklinde nun iledir ki bu bir tashiftir. (1/129)

٦/٨- بَاب صِحَّةِ الِاحْتِجَاجِ بِالْحَدِيثِ الْمُعَنْعَنِ

6/8- MUAN'AN HADİSİ DELİL GÖSTERMENİN SAHİH OLUŞU BABI

وَهَذَا الْقَوْلُ يَرْحَمُكَ اللَّهُ فِي الطَّعْنِ فِي الْأَسَانِيدِ قَوْلٌ مُخْتَرَعٌ مُسْتَحْدَثٌ غَيْرُ مَسْبُوقٍ صَاحِبُهُ إِلَيْهِ وَلَا مُسَاعِدَ لَهُ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ عَلَيْهِ وَذَلِكَ أَنَّ الْقَوْلَ الشَّائِعَ الْمُتَّفَقَ عَلَيْهِ بَيْنَ أَهْلِ الْعِلْمِ بِالْأَخْبَارِ وَالرِّوَايَاتِ قَدِيمًا وَحَدِيثًا أَنَّ كُلَّ رَجُلٍ ثِقَةٍ رَوَى عَنْ مِثْلِهِ حَدِيثًا وَجَائِزٌ مُمْكِنٌ لَهُ لِقَاؤُهُ وَالسَّمَاعُ مِنْهُ لِكَوْنِهِمَا جَمِيعًا كَانَا فِي عَصْرٍ وَاحِدٍ وَإِنْ لَمْ يَأْتِ فِي خَبَرٍ قَطُّ أَنَّهُمَا اجْتَمَعَا وَلَا تَشَافَهَا بِكَلَامٍ فَالرِّوَايَةُ ثَابِتَةٌ وَالْحُجَّةُ بِهَا لَازِمَةٌ إِلَّا أَنْ يَكُونَ هُنَاكَ دَلَالَةٌ بَيِّنَةٌ أَنَّ هَذَا الرَّاوِيَ لَمْ يَلْقَ مَنْ رَوَى عَنْهُ أَوْ لَمْ يَسْمَعْ مِنْهُ شَيْئًا فَأَمَّا وَالْأَمْرُ مُبْهَمٌ عَلَى الْإِمْكَانِ الَّذِي فَسَّرْنَا فَالرِّوَايَةُ عَلَى السَّمَاعِ أَبَدًا حَتَّى تَكُونَ الدَّلَالَةُ الَّتِي بَيَّنَّا فَيُقَالُ لِمُخْتَرِعِ هَذَا الْقَوْلِ الَّذِي وَصَفْنَا مَقَالَتَهُ أَوْ لِلذَّابِّ عَنْهُ قَدْ أَعْطَيْتَ فِي جُمْلَةِ قَوْلِكَ أَنَّ خَبَرَ الْوَاحِدِ الثِّقَةِ عَنْ الْوَاحِدِ الثِّقَةِ حُجَّةٌ يَلْزَمُ بِهِ الْعَمَلُ ثُمَّ أَدْخَلْتَ فِيهِ الشَّرْطَ بَعْدُ فَقُلْتَ حَتَّى نَعْلَمَ أَنَّهُمَا قَدْ كَانَا الْتَقَيَا مَرَّةً فَصَاعِدًا أَوْ سَمِعَ مِنْهُ شَيْئًا فَهَلْ تَجِدُ هَذَا الشَّرْطَ الَّذِي اشْتَرَطْتَهُ عَنْ أَحَدٍ يَلْزَمُ قَوْلُهُ وَإِلَّا فَهَلُمَّ دَلِيلًا عَلَى مَا زَعَمْتَ فَإِنْ ادَّعَى قَوْلَ أَحَدٍ مِنْ عُلَمَاءِ السَّلَفِ بِمَا زَعَمَ مِنْ إِدْخَالِ الشَّرِيطَةِ فِي تَثْبِيتِ الْخَبَرِ طُولِبَ بِهِ وَلَنْ يَجِدَ هُوَ وَلَا غَيْرُهُ إِلَى إِيجَادِهِ سَبِيلًا وَإِنْ هُوَ ادَّعَى فِيمَا زَعَمَ دَلِيلًا يَحْتَجُّ بِهِ قِيلَ لَهُ وَمَا ذَاكَ الدَّلِيلُ فَإِنْ قَالَ قُلْتُهُ لِأَنِّي وَجَدْتُ رُوَاةَ الْأَخْبَارِ قَدِيمًا وَحَدِيثًا يَرْوِي أَحَدُهُمْ عَنْ الْآخَرِ الْحَدِيثَ وَلَمَّا يُعَايِنْهُ وَلَا سَمِعَ مِنْهُ شَيْئًا قَطُّ فَلَمَّا رَأَيْتُهُمْ اسْتَجَازُوا رِوَايَةَ الْحَدِيثِ بَيْنَهُمْ هَكَذَا عَلَى الْإِرْسَالِ مِنْ غَيْرِ سَمَاعٍ

وَالْمُرْسَلُ مِنْ الرِّوَايَاتِ فِي أَصْلِ قَوْلِنَا وَقَوْلِ أَهْلِ الْعِلْمِ بِالْأَخْبَارِ لَيْسَ بِحُجَّةٍ اخْتَجْتُ لِمَا وَصَفْتُ مِنْ الْعِلَّةِ إِلَى الْبَحْثِ عَنْ سَمَاعِ رَاوِي كُلِّ خَبَرٍ عَنْ رَاوِيهِ فَإِذَا أَنَا هَجَمْتُ عَلَى سَمَاعِهِ مِنْهُ لِأَدْنَى شَيْءٍ ثَبَتَ عَنْهُ عِنْدِي بِذَلِكَ جَمِيعُ مَا يَرْوِي عَنْهُ بَعْدُ فَإِنْ عَزَبَ عَنِّي مَعْرِفَةُ ذَلِكَ أَوْقَفْتُ الْخَبَرَ وَلَمْ يَكُنْ عِنْدِي مَوْضِعَ حُجَّةٍ لِإِمْكَانِ الْإِرْسَالِ

İsnatlara ta'n etmek (dil uzatıp, tenkit etmek) hususundaki bu görüş -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- yeni ortaya çıkarılmış, bunu söyleyenden önce söyleyeni bulunmayan, ilim ehli kimseler tarafından da bu hususta kendisine destekleyici bulunmayan yeni türedi bir görüştür.

Çünkü haber ve rivâyet ilimlerini geçmişte ve yeni zamanda bilen ehil kimseler arasında ittifakla kabul edilmiş ve yaygın olan görüş şudur: Sika her bir kimse kendisi gibi olandan bir hadis rivâyet etmiş ve onunla karşılaşıp, ondan hadis dinlemesi her ikisi de aynı asırda bulunduklarından ötürü caiz ve mümkün olan iki kişinin rivâyeti halinde -hiçbir haberde ikisinin bir araya geldikleri ve birbirleriyle ağızdan ağıza konuştukları belirtilmese dahi- rivâyet sabittir ve bu rivâyetin delil olarak bağlayıcı özelliği vardır. Ortada bu ravinin kendisinden rivâyet naklettiği kimse ile (1/29b) karşılaşmamış olduğuna yahut ondan hiçbir şey dinlememiş olduğuna dair apaçık bir delil bulunması hali müstesnâdır ama durum belirsiz ve bizim açıkladığımız imkân çerçevesinde ise, bu şekildeki rivâyet açıklamış olduğumuz aksi delalet ortada olmadıkça sonsuza kadar semaın bulunduğu esası ile kabul edilir.

Buna göre görüşünü açıkladığımız bu görüşü ortaya koyana yahut onu savunana şöyle denilir: Sen söylediğin sözler arasında sika bir kişinin yine sika birisinden verdiği (vâhid) haberin amel etmeyi gerektiren bir delil olduğunu ifade etmiş oldun. Sonra da buna şart ekleyip, şöyle dedin: Bir ve daha fazla birbirleriyle karşılaştıkları ve ondan bir şeyler dinlemiş olduğu bilininceye kadar, dedin.

Peki, sen koştuğun bu şartın, sözü bağlayıcı olan herhangi bir kimse tarafından da koşulmuş olduğunu tespit edebiliyor musun? Değilse iddiana delil getirmelisin. Eğer haberin sabit kabul edilmesinde kendisinin iddia ettiği şartın koşulduğunu selef âlimlerinden birisinin sözünü göstererek iddia edecek olursa kendisinden bunu ortaya koyması istenir ama ne kendisi, ne de başkası (1/30a) böyle bir şeyi -olmadığı için- ortaya koymaya imkân

bulamayacaktır. Şayet kendisi ileri sürdüğü bu iddiasının gösterebileceği bir delili bulunduğunu ileri sürüyorsa bu sefer ona: Sözünü ettiğin bu delil nedir, denilir.

Dese ki: Benim bunu söylememin sebebi, eski yeni haber rivâyet eden kimselerden herhangi birisinin bir hadisi henüz daha görmemiş olduğu halde ve ondan hiçbir şey dinlememiş olmakla birlikte hadis rivâyet ettiğini, kendi aralarında sema bulunmaksızın mürsel olmak üzere bu şekilde rivâyet ettiklerini gördüm. Hâlbuki mürsel rivâyetler gerek bizim, gerek haberler hakkında bilgi sahibi olan ilim ehlinin esas kanaatine göre hüccet değildir ama bu mürsel rivâyetlerin kabul edildiğini görünce ben de sözünü ettiğim şartı koşmaya gerek gördüm. Bu da her bir haberi rivâyet eden ravinin naklettiği bu rivâyetin semaını araştırmak şartıdır.

Ben onun rivâyet naklettiği kişiden asgari bir şey dahi dinlemiş olduğunu tespit edebilecek olursam bana göre bu yolla onun artık bundan sonra nakletmiş olduğu bütün rivâyetleri sabit olur. Eğer böyle bir bilgiyi tespit edemeyecek olursam ben de haberi mevkuf kabul ederim ve bana göre o haberin mürsel olma imkânı bulunduğundan ötürü (1/30b) delil gösterilecek bir tarafı bulunmaz.

Şerh

Vâhid Haber İle Amel Etmek

Müslim (rahimehullah) dedi ki: "Bu görüşü ortaya atana denir ki..." Müslim (rahimehullah)ın bu sözleri şer'i hükümlerin büyük çoğunluğunun üzerinde yükseldiği pek büyük bir kaideye dikkat çekmektedir. Bu ise vâhid haber ile amel etmenin vücubudur. Bu kaideye gereken ihtimamın gösterilmesi ve bunun gerçekleştirilmesi için itina gerekmektedir. İlim adamları -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- bu kaide lehine delil ortaya koymakta ve bunu açıklamakta olabildiği kadar sözü uzatmış bulunmaktadırlar. Seleften bir topluluk bağımsız olarak bu konu için eser telif etmiş, hadis ve fıkıh usulü imamları da buna gereken itinayı göstermiştir. Bu hususta telifi bize ulaşan ilk kişi İmam Şafii (rahimehullah)'dir.

Bunun fıkıh usulü kitaplarında akli ve nakli delilleri ortaya konulmuş bulunmaktadır. Biz burada vâhid haberin açıklamasına dair bazı hususlar ile bu konudaki mezhepleri (görüşleri) muhtasar olarak kaydedeceğiz.

İlim adamları der ki: Haber mütevatir ve âhâd olmak üzere iki türlüdür. Mütevatir haber yalan üzere anlaşıp, birleşmeleri imkânsız sayıdaki kimsele-

rin kendileri gibi bir sayıdaki kimselerden naklettikleri ve başı, sonu ve ortası bu bakımdan birbirine eşit olup, zanni bir şey hakkında değil de hissi (vakıada karşılığı olan) bir şeye dair haber verdikleri rivâyete denilir. Onların bu söyledikleriyle de ilim hâsıl olur. Diğer taraftan muhakkiklerin ve çoğunluğun tercih ettikleri husus, bunun özel bir sayısının olmadığı ve haber veren kimselerde Müslüman olmanın da, adil olmanın da şart aranmadığıdır. Bu hususta zayıf daha başka görüşler ve usul kitaplarında genişçe ele alınmış bildik birtakım teferruat da bulunmaktadır.

Vâhid habere gelince: Onu rivâyet eden ister bir, ister daha fazla olsun mütevatirin şartlarını taşımayan haberdir. Hükmü hakkında görüş ayrılığı vardır. Ashab, tabiin, onlardan sonra gelen muhaddis, fakih ve usul sahiplerinden olup, Müslümanların büyük kalabalıklarının benimsediği kanaate göre sika birisinin vâhid haberi şer'i delillerden bir delildir. Onunla amel etmek gerekir, zan ifade etmekle birlikte, ilim ifade etmez.

Gereğince amel etmenin vacip oluşunu ise, biz akıl ile değil, şeriat ile öğrenmiş bulunuyoruz. Ancak Kaderiye, Rafızîler ve bazı Zâhirî mezhebi mensupları, vâhid haber gereğince amel etmenin vacip olmadığı kanaatindedir. Diğer taraftan aralarından aklî delil gereğince amel etmeye engeldir derken, şer'i delil gereğince amel etmeye engeldir diyenleri de vardır. Bir kesim de akli delil bakımından gereğince amel etmek icap eder kanaatindedir. Mutezile mezhebinden el-Cubbâî, ancak iki kişinin iki kişiden naklettiği rivâyet ile amel etmek icap eder, demiştir. Başkası ise ancak dört kişinin dört kişiden nakletmiş olduğu rivâyet ile amel etmek icap eder demiştir.

Hadis ehlinden bir kesimin kanaatine göre ise vâhid haber ilim gerektirir. Bir kısmı da zahir ilmi gerektirir fakat batında böyle bir ilim ifade etmez demiştir. Kimi muhaddislerin kanaatine göre ise Buhari ya da Müslim'in Sahihlerindeki âhâd haberler diğer âhâd haberler için sözkonusu olmamak üzere ilim ifade eder. (1/131) Biz bu görüşü ve bu görüşü çürüten delilleri bundan önceki fasıllarda sözkonusu etmiş bulunmaktayız. Cumhurun kanaati dışındaki bütün bu görüşler batıldır.

Vâhid haber delil değildir, diyenlerin görüşlerinin çürük olduğu açıkça ortadadır. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yazdığı mektuplar ve birer kişi olarak gönderdiği elçilerin bildirdikleri gereğince hep amel edilegelmiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunlar gereğince amel etmelerini onlar için bağlayıcı görmüştür. Raşid halifeler ve onlardan sonra gelenler de hep bunu uygulamaya devam etmişlerdir. Raşid halifeler, diğer ashab-ı kiram, onlardan

sonra gelen selef ve halef de kendilerine bir sünnet haber verilmesi halinde vâhid haberin gereğini yerine getiregelmiş, ona göre hüküm vermiş, mahkeme hükümlerinde, fetvalarında ona başvurmuş, ona muhalif olarak hüküm vermiş olmaları halinde ona dayanarak verdikleri hükmü nakzetmişlerdir.

Kendileri delil bulamadıkları zamanlarda vâhid haberi bilenlerden delil olarak onu getirmelerini istemeleri ve kendilerine muhalefet edenlere karşı bunu delil gösterip, onlara muhalefet edenin de buna boyun eğmesi hep uygulanagelmiştir. Bütün bunlar hep bilinen şeyler olup, bunların hiçbirinde şüphe yoktur.

Diğer taraftan akıl da vâhid haber gereğince ameli imkânsız görmemektedir. Üstelik şeriat de gereğince amel etmenin vücubu hükmünü getirdiğine göre ona başvurmak icap etmektedir.

Vâhid haber ilim gerektirir, diyen kimseler ise aslında vakıaya karşı iddiada bulunmaktadırlar çünkü yanlışlık, yanılma, yalan ihtimali ve buna benzer başka hususlar sözkonusu iken nasıl ilim ifade eder? Allah en iyi bilendir.

Müslim (rahimehullah)'ın kendisine muhalif olan kişiden naklettiği: "Bizim asıl kanaatimize göre rivâyetlerde mürsel..." sözlerine gelince, onun bu söyledikleri muhaddislerin bilinen mezhebidir. Şafii'nin ve fukâhâdan bir topluluğun görüşü de budur. Malik, Ebu Hanife, Ahmed ve fukahanın çoğunluğu ise mürselin delil gösterilmesinin caiz olduğu kanaatindedir. Bundan önceki fasıllarda mürselin hükümlerini açık bir şekilde gösterdik, lafızları muhtasar ve özlü olsa bile tatmin edici geniş bir şekilde açıkladık. Allah en iyi bilendir. (1/132)

فِيهِ فَيُقَالُ لَهُ فَإِنْ كَانَتْ الْعِلَّةُ فِي تَضْعِيفِكَ الْخَبَرَ وَتَرْكِكَ الِاحْتِجَاجَ بِهِ إِمْكَانَ الْإِرْسَالِ فِيهِ لَزِمَكَ أَنْ لَا تُثْبِتَ إِسْنَادًا مُعَنْعَنًا حَتَّى تَرَى فِيهِ السَّمَاعَ مِنْ أَوَّلِهِ إِلَى آخِرِهِ وَذَلِكَ أَنَّ الْحَدِيثَ الْوَارِدَ عَلَيْنَا بِإِسْنَادِ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ فَبِيَقِينٍ نَعْلَمُ أَنَّ هِشَامًا قَدْ سَمِعَ مِنْ أَبِيهِ وَأَنَّ أَبَاهُ قَدْ سَمِعَ مِنْ عَائِشَةَ كَمَا نَعْلَمُ أَنَّ عَائِشَةَ قَدْ سَمِعَتْ مِنْ النَّبِيِّ ﷺ وَقَدْ يَجُوزُ إِذَا لَمْ يَقُلْ هِشَامٌ فِي رِوَايَةٍ يَرْوِيهَا عَنْ أَبِيهِ سَمِعْتُ أَوْ أَخْبَرَنِي أَنْ يَكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَبِيهِ فِي تِلْكَ الرِّوَايَةِ إِنْسَانٌ آخَرُ أَخْبَرَهُ بِهَا عَنْ أَبِيهِ وَلَمْ يَسْمَعْهَا هُوَ مِنْ أَبِيهِ لَمَّا أَحَبَّ أَنْ يَرْوِيَهَا مُرْسَلًا وَلَا يُسْنِدَهَا إِلَى مَنْ سَمِعَهَا مِنْهُ وَكَمَا يُمْكِنُ ذَلِكَ فِي هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ فَهُوَ أَيْضًا مُمْكِنٌ فِي أَبِيهِ عَنْ

عَائِشَةَ وَكَذَلِكَ كُلُّ إِسْنَادٍ لِحَدِيثٍ لَيْسَ فِيهِ ذِكْرُ سَمَاعِ بَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضٍ وَإِنْ كَانَ قَدْ عُرِفَ فِي الْجُمْلَةِ أَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ قَدْ سَمِعَ مِنْ صَاحِبِهِ سَمَاعًا كَثِيرًا فَجَائِزٌ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ أَنْ يَنْزِلَ فِي بَعْضِ الرِّوَايَةِ فَيَسْمَعَ مِنْ غَيْرِهِ عَنْهُ بَعْضَ أَحَادِيثِهِ ثُمَّ يُرْسِلَهُ عَنْهُ أَحْيَانًا وَلَا يُسَمِّيَ مَنْ سَمِعَ مِنْهُ وَيَنْشَطَ أَحْيَانًا فَيُسَمِّيَ الرَّجُلَ الَّذِي حَمَلَ عَنْهُ الْحَدِيثَ وَيَتْرُكَ الْإِرْسَالَ وَمَا قُلْنَا مِنْ هَذَا مَوْجُودٌ فِي الْحَدِيثِ مُسْتَفِيضٌ مِنْ فِعْلِ ثِقَاتِ الْمُحَدِّثِينَ وَأَئِمَّةِ أَهْلِ الْعِلْمِ وَسَنَذْكُرُ مِنْ رِوَايَاتِهِمْ عَلَى الْجِهَةِ الَّتِي ذَكَرْنَا عَدَدًا يُسْتَدَلُّ بِهَا عَلَى أَكْثَرَ مِنْهَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى فَمِنْ ذَلِكَ أَنَّ أَيُّوبَ السَّخْتِيَانِيَّ وَابْنَ الْمُبَارَكِ وَوَكِيعًا وَابْنَ نُمَيْرٍ وَجَمَاعَةً غَيْرَهُمْ رَوَوْا عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كُنْتُ أُطَيِّبُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لِحِلِّهِ وَلِحِرْمِهِ بِأَطْيَبِ مَا أَجِدُ

Ona şöyle denir: Senin haberi zayıf olarak değerlendirip, onu delil olarak kullanmayı terk etmenin sebebi, rivâyette mürsel olma imkânının bulunması ise bu durumda senin başından sonuna kadar semaın bulunduğunu görünceye kadar muan'an bir senedi hiçbir şekilde sabit kabul etmemen gerekir.

Çünkü Hişam b. Urve'den, o babasından, o Aişe'den şeklindeki bir senet ile bize kadar ulaşmış bir hadisin senedinden kesinlikle biliyoruz ki, Hişam babasından dinlemiştir. Onun babası da Aişe'den dinlemiştir. Tıpkı Aişe'nin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den dinlediğini bildiğimiz gibi.

Şayet Hişam babasından nakiettiği bir rivâyette dinledim yahut bana haber verdi, demeyecek olursa o rivâyette kendisi ile babası arasında bulunan bir başka insanın bu rivâyeti babasından kendisine haber vermiş olması ve buna bağlı olarak Hişam'ın kendisinin bunu babasından bizzat dinlememiş olması mümkündür. Buna sebep ise rivâyeti mürsel olarak nakletmeyi arzu etmiş olması (1/31a) ve bunu rivâyeti kendisinden dinlediği kişiye isnad etmeyi istememiş olması olabilir.

Bu husus, Hişam'ın babasından rivâyet nakletmesi halinde mümkün olduğu gibi, aynı şekilde babasının Aişe (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyeti halinde de mümkün olabilir.

Yine ravilerin birbirlerinden işittiklerinin sözkonusu edilmediği her bir hadisin isnadında da bu böyledir.

Genel olarak ravilerden her birisinin diğerinden çok miktarda hadis dinlediği bilindiğine göre, onların her birisinin bazı rivâyetlerde daha aşağıya inerek onun bazı hadislerini ondan dinlemiş bir başka şahıstan dinlemiş olması, sonra da bazı hallerde bunu ondan mürsel bir yolla zikredip, kendisinden dinlediği kişinin adını vermemesi, bazı hallerde gayrete gelip, hadisi kendisinden aldığı ravinin ismini verip, mürsel olarak rivâyeti terk etmesi de mümkündür.

Bizim bu türden söylediklerimiz hadis rivâyetinde vardır, sika muhaddislerin ve ilim ehlinin imamlarının uygulamalarında yaygındır.

Söylediğimiz türden onların rivâyetlerinden bir kaçını zikredeceğiz ve bunlar yüce Allah'ın izniyle daha fazlasına delil görülecektir.

Bu tür rivâyetlerden bazıları şunlardır (1/31b):

Eyyub es-Sahtiyânî, İbnu'l-Mübarek, Vekî', İbn Numeyr ve onların dışında bir başka topluluk Hişam b. Urve'den, o babasından, o Aişe (radıyallâhu anhâ)'dan şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: Ben Rasûlullâh (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ihramdan çıkışı dolayısıyla da, ihrama girmeden önce de bulabildiğim en güzel kokuyu sürerdim.

Şerh

"Aişe (radıyallâhu anhâ)'dan ihramdan çıkması ve ihrama girmesi dolayısıyla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e koku sürerdim..." İhrama girmek anlamında: (حرمه) ha harfi ötreli de, kesreli de okunabilir, iki ayrı söyleyiştir. (1/133)

Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Biz bunu hocalarımızdan iki şekilde de kaydettik. Hattabi ve Herevi de bunu sadece ötreli olarak kaydetmişlerdir, Hattabi kesreli söyleyişte hadis âlimlerinin hatalı olduğunu söylemiştir. Sabit ise bunu kesreli olarak tespit etmiş, muhaddislerden ötreli söyleyişi de nakletmiş ve bu hususta hatalı olduklarını söyleyerek doğrusu kesrelidir diye eklemiştir. "(لحله): İhramdan çıkması sebebiyle" dediği gibi burada da böyle demiştir.

Bu hadiste ihrama girerken hoş koku sürünmenin müstehap olduğuna delil vardır. Selef ve halef bu hususta ihtilaf etmişlerdir. Şafii ve çoğu kimsenin benimsediği kanaat müstehap olduğudur. Başkaları ile birlikte Malik'in kanaati ise mekruh olduğudur. Bu meseleye dair geniş açıklamalar yüce Allah'ın izniyle hac bölümünde gelecektir.

فَرَوَى هَذِهِ الرِّوَايَةَ بِعَيْنِهَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ وَدَاوُدُ الْعَطَّارُ وَحُمَيْدُ بْنُ الْأَسْوَدِ وَوُهَيْبُ بْنُ خَالِدٍ وَأَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُثْمَانُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ وَرَوَى هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا اعْتَكَفَ يُدْنِي إِلَيَّ رَأْسَهُ فَأُرَجِّلُهُ وَأَنَا حَائِضٌ فَرَوَاهَا بِعَيْنِهَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ

Bu rivâyeti aynen Leys b. Sa'd, Davud el-Attar, Humeyd b. el-Esved, Vuheyb b. Halid ve Ebu Usame de Hişam'dan şöyle dedi diye rivâyet etmişlerdir: Bana Osman b. Urve, Urve'den haber verdi. O Aişe'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den.

Yine Hişam babasından, o Aişe'den şöyle dediğini nakletti: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) itikâfa girdiği zaman başını bana yaklaştırır, ben de ay hali olduğum halde onu tarardım.

Bu rivâyeti aynı şekilde Malik b. Enes de, ez-Zührî'den, o Urve'den, o Amre'den (1/32a), o Aişe'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet etmiş bulunmaktadır.

Şerh

Diğer rivâyette geçen: "Aişe (radıyallâhu anhâ)'dan: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) itikâfta iken başını bana yaklaştırır, ben de ay hali olduğum halde onu tarardım" hadisinde birçok ilmî mesele bulunmaktadır:

1- Ay hali kadının organları temizdir. Bu icma ile kabul edilmiş bir husustur. Ebu Yusuf'tan elinin necis olduğuna dair gelen nakil sahih değildir.

2- İtikâfta bulunan kimsenin saçlarını taraması, hanımına bakması, hanımının kendisinin şehveti uyanmaksızın vücudunun bir tarafına dokunması caizdir.

3- Bizim mezhebimize mensup ilim adamları ile başkaları bunu ay halinin mescide giremeyeceğine ve itikâfın mescitten başka bir yerde olmayacağına da delil göstermişlerdir. Fakat bu hadiste bu iki görüşten herhangi birisi lehine de açık bir delil yoktur. Bunun müstehab olduğunda şüphe bulunmamakla birlikte hadiste bundan daha ilerisine delil bulunmamaktadır. Kadın hakkında (mescide girmek için ay hali olmamayı) şart koşmak ve (ay hali iken) haram kabul edilmesi ise bu hadisten anlaşılmamaktadır.

Fakat bunun fıkıh kitaplarında gösterilmiş daha başka delilleri vardır.

Kadı İyaz (rahimehullah) bunu az dokunmanın abdesti bozmadığına delil göstermiş ve buna dayanarak Şafii'nin kanaatini reddetmiştir. Bu gerçekten onun şaşırtıcı bir istidlal şeklidir. (1/134) Bu hadiste buna nasıl bir delalet vardır ve bu hadiste Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Aişe (radıyallâhu anhâ)'nın tenine dokunduğu, Allah Rasûlünün taharet üzere (abdestli) olduğu sonra da bu şekilde namaz kıldığı nereden çıkarılmaktadır çünkü abdestli olmayabilir de. Abdestsiz olsa bile bu hadiste onun yeniden abdest almadığı ifadesi yoktur. Diğer taraftan Şafii'nin iki görüşünden birisine göre kendisine dokunulanın abdesti bozulmaz. Ayrıca saça dokunmak da Şafii mezhebine göre abdesti bozmaz. Kitaplarında bunu böylece ifade etmiştir. Hadiste ise Aişe'nin saçına dokunduğundan fazlası bulunmamaktadır. Allah en iyi bilendir.

وَرَوَى الزُّهْرِيُّ وَصَالِحُ بْنُ أَبِي حَسَّانَ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَائِشَةَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُقَبِّلُ وَهُوَ صَائِمٌ

ez-Zühri ve Salih b. Ebu Hassan da Ebu Seleme'den, o Aişe'den Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) oruçlu olduğu halde (zevcelerini) öperdi, diye rivâyette bulunmuşlardır.

Şerh

"ez-Zühri ve Salih b. Ebu Hassan... rivâyet etmişlerdir." Bu bizim ülkemizdeki asıl nüshalarda bu şekildedir. Bunu Kadı Iyaz da kendi ülkelerindeki asıl nüshaların çoğunluğunda böyle olduğunu zikretmektedir. Ebu Ali el-Ğassâni de ravilerinden birisi olan er-Razi'nin nüshasında "Salih b. Keysan olarak gördüğünü" zikretmektedir. Ebu Ali: Ama bu bir yanılmadır çünkü doğrusu Salih b. Ebu Hassan'dır demiştir. Bu hadisi Nesai ve başkaları İbn Vehb, İbn Ebu Zi'b'den, o Salih b. Ebu Hassan'dan, o Ebu Seleme'den: Dedim ki... diye rivâyet etmişlerdir.

Tirmizi, Buhari'den: Salih b. Ebu Hassan sikadır dediğini nakletmektedir. Başkası da aynı şekilde onun sika olduğunu söylemiştir.

Benim bunu sözkonusu etmemin sebebi, bazı hallerde Salih b. Hassan Ebu'l-Hâris el-Basrî el-Medini -el-Ensari de söylenir- ile karıştırılmasıdır. Kendisi ile burada geçen Salih b. Ebu Hassan aynı tabakadadırlar. Her ikisi de birlikte Ebu Seleme b. Abdurrahman'dan rivâyet ettikleri gibi. Yine her ikisinden İbn Ebu Zi'b de rivâyet nakleder. Fakat Salih b. Hassan'ın zayıf olduğu ittifakla kabul edilmiştir. İlim adamlarının onun zayıflığı ile ilgili sözleri ise meşhurdur. Hatib Bağdadi, el-Kifaye adlı eserinde şöyle diyor: Hadis tenkit-

çileri burada adı geçen Salih b. Hassan'ın rivâyetini delil göstermeyi icma ile terk etmişlerdir. Buna sebep ise hıfzının kötülüğü, zaptının azlığıdır. Allah en iyi bilendir.

فَقَالَ يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ فِي هَذَا الْخَبَرِ فِي الْقُبْلَةِ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُرْوَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُقَبِّلُهَا وَهُوَ صَائِمٌ وَرَوَى ابْنُ عُيَيْنَةَ وَغَيْرُهُ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ أَطْعَمَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ لُحُومَ الْخَيْلِ وَنَهَانَا عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ فَرَوَاهُ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ عَمْرٍو عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ وَهَذَا النَّحْوُ فِي الرِّوَايَاتِ كَثِيرٌ يَكْثُرُ تَعْدَادُهُ وَفِيمَا ذَكَرْنَا مِنْهَا كِفَايَةٌ لِذَوِي الْفَهْمِ

Öpme hakkındaki bu haberle ilgili olarak da Yahya b. Ebu Kesir şöyle demiştir: Bana Ebu Seleme b. Abdurrahman'ın haber verdiğine göre Ömer b. Abdulaziz kendisine şunu haber vermiştir: Urve'nin de kendisine haber verdiğine göre Aişe ona şunu haber vermiştir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) oruçlu olduğu halde kendisini öperdi.

İbn Uyeyne ve başkaları da Amr b. Dinar'dan, o Cabir'den şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize at etlerini yedirdi ama evcil eşek etlerini (yemeyi) yasakladı.

Bunu da Hammâd b. Zeyd, Amr'dan, o Muhammed b. Ali'den, o Cabir'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet etmiş bulunmaktadır.

Rivâyetlerde bu tür rivâyetler pek çoktur. Bunların hepsini saymak çok uzun sürer. (1/32b) Zikrettiğimiz bu kadarı ise anlayış sahibi kimseler için yeterlidir.

Şerh

"Yahya b. Ebu Kesir de öpmeye dair bu haber hakkında dedi ki..." Bu rivâyette biri diğerinden rivâyeti nakletmek suretiyle tabiinden kırk kişi bir arada bulunmuştur. Bunların ilki Yahya b. Ebu Kesir'dir. Bu ise hadis rivâyeti bakımından en ilginçlerinden ve senet incelikleri açısından da en gariplerindendir. (1/135) Bunun benzerleri ise (bu) kitapta ve başkalarında azdır. Yüce Allah'ın izniyle mümkün olanlarını göreceksiniz. Bunların bir kısmını Buhari (rahimehullah)'ın sahihinin şerhinin baş taraflarında bir araya getirdim. Buna daha önceden de dikkat çekilmiş idi.

Bu isnatta bir incelik daha vardır. O da yaşça büyüklerin, yaşça küçüklerden rivâyet nakletmiş olmasıdır. Ebu Seleme tabiinin büyüklerinden, Ömer b. Abdulaziz ise yaşça ve tabaka itibariyle küçüklerindendir. İlmen değeri, dini, vera ve takvası, zühdü ve daha başka hususlar bakımından onların büyüklerinden olsa dahi.

Burada geçen Ebu Seleme'nin adı da Abdullah b. Abdurrahman b. Avf'dır. Meşhur olan budur. Adının İsmail olduğu da söylenmiştir. Amr b. Ali, adı bilinmemektedir, demiştir. Ahmed b. Hanbel ise: Künyesi onun adıdır demiştir. Onun hakkındaki bu görüşleri Hafız Ebu Muhammed Abdulğani el-Makdisi (rahimehullah) nakletmiştir. Burada adı geçen Ebu Seleme tabiinin en değerlilerinden ve en fakihlerindendir. Hatta o bu konudaki görüşlerden birisine göre fukaha-i seb'a'dan birisidir.

Yahya b. Ebu Kesir ise tabiinin yaşça küçüklerindendir. Künyesi Ebu Nasr'dır. Enes b. Malik'i görmüş, Sâib b. Yezid'den hadis dinlemiştir. Üstün, değerli bir zat idi. Ebu Kesir'in adı Salih'tir. Seyyar olduğu, Naşit olduğu, Dinar olduğu da söylenmiştir.

فَإِذَا كَانَتِ الْعِلَّةُ عِنْدَ مَنْ وَصَفْنَا قَوْلَهُ مِنْ قَبْلُ فِي فَسَادِ الْحَدِيثِ وَتَوْهِينِهِ إِذَا لَمْ يُعْلَمْ أَنَّ الرَّاوِيَ قَدْ سَمِعَ مِمَّنْ رَوَى عَنْهُ شَيْئًا إِمْكَانَ الْإِرْسَالِ فِيهِ لَزِمَهُ تَرْكُ الِاحْتِجَاجِ فِي قِيَادِ قَوْلِهِ بِرِوَايَةِ مَنْ يُعْلَمُ أَنَّهُ قَدْ سَمِعَ مِمَّنْ رَوَى عَنْهُ إِلَّا فِي نَفْسِ الْخَبَرِ الَّذِي فِيهِ ذِكْرُ السَّمَاعِ لِمَا بَيَّنَّا مِنْ قَبْلُ عَنِ الْأَئِمَّةِ الَّذِينَ نَقَلُوا الْأَخْبَارَ أَنَّهُمْ كَانَتْ لَهُمْ تَارَاتٌ يُرْسِلُونَ فِيهَا الْحَدِيثَ إِرْسَالًا وَلَا يَذْكُرُونَ مَنْ سَمِعُوهُ مِنْهُ وَتَارَاتٌ يَنْشَطُونَ فِيهَا فَيُسْنِدُونَ الْخَبَرَ عَلَى هَيْئَةِ مَا سَمِعُوا فَيُخْبِرُونَ بِالنُّزُولِ فِيهِ إِنْ نَزَلُوا وَبِالصُّعُودِ إِنْ صَعِدُوا كَمَا شَرَحْنَا ذَلِكَ عَنْهُمْ وَمَا عَلِمْنَا أَحَدًا مِنْ أَئِمَّةِ السَّلَفِ مِمَّنْ يَسْتَعْمِلُ الْأَخْبَارَ وَيَتَفَقَّدُ صِحَّةَ الْأَسَانِيدِ وَسَقَمَهَا مِثْلَ أَيُّوبَ السَّخْتِيَانِيِّ وَابْنِ عَوْنٍ وَمَالِكِ بْنِ أَنَسٍ وَشُعْبَةَ بْنِ الْحَجَّاجِ وَيَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَهْدِيٍّ وَمَنْ بَعْدَهُمْ مِنْ أَهْلِ الْحَدِيثِ فَتَّشُوا عَنْ مَوْضِعِ السَّمَاعِ فِي الْأَسَانِيدِ كَمَا ادَّعَاهُ الَّذِي وَصَفْنَا قَوْلَهُ مِنْ قَبْلُ وَإِنَّمَا كَانَ تَفَقُّدُ مَنْ تَفَقَّدَ مِنْهُمْ سَمَاعَ رُوَاةِ الْحَدِيثِ مِمَّنْ رَوَى عَنْهُمْ إِذَا كَانَ الرَّاوِي مِمَّنْ عُرِفَ بِالتَّدْلِيسِ فِي الْحَدِيثِ وَشُهِرَ بِهِ فَحِينَئِذٍ يَبْحَثُونَ عَنْ سَمَاعِهِ فِي رِوَايَتِهِ وَيَتَفَقَّدُونَ

ذَلِكَ مِنْهُ كَيْ تَنْزَاحَ عَنْهُمْ عِلَّةُ التَّدْلِيسِ فَمَنِ ابْتَغَى ذَلِكَ مِنْ غَيْرِ مُدَلِّسٍ عَلَى الْوَجْهِ الَّذِي زَعَمَ مَنْ حَكَيْنَا قَوْلَهُ فَمَا سَمِعْنَا ذَلِكَ عَنْ أَحَدٍ مِمَّنْ سَمَّيْنَا وَلَمْ نُسَمِّ مِنَ الْأَئِمَّةِ فَمِنْ ذَلِكَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ يَزِيدَ الْأَنْصَارِيَّ وَقَدْ رَأَى النَّبِيَّ ﷺ قَدْ رَوَى عَنْ حُذَيْفَةَ وَعَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ وَعَنْ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا حَدِيثًا يُسْنِدُهُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَلَيْسَ فِي رِوَايَتِهِ عَنْهُمَا ذِكْرُ السَّمَاعِ مِنْهُمَا وَلَا حَفِظْنَا فِي شَيْءٍ مِنَ الرِّوَايَاتِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ يَزِيدَ شَافَهَ حُذَيْفَةَ وَأَبَا مَسْعُودٍ بِحَدِيثٍ قَطُّ وَلَا وَجَدْنَا ذِكْرَ رُؤْيَتِهِ إِيَّاهُمَا فِي رِوَايَةٍ بِعَيْنِهَا وَلَمْ نَسْمَعْ عَنْ أَحَدٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ مِمَّنْ مَضَى وَلَا مِمَّنْ أَدْرَكْنَا أَنَّهُ طَعَنَ فِي هَذَيْنِ الْخَبَرَيْنِ اللَّذَيْنِ رَوَاهُمَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ عَنْ حُذَيْفَةَ وَأَبِي مَسْعُودٍ بِضَعْفٍ فِيهِمَا بَلْ هُمَا وَمَا أَشْبَهَهُمَا عِنْدَ مَنْ لَاقَيْنَا مَنْ أَهْلِ الْعِلْمِ بِالْحَدِيثِ مِنْ صِحَاحِ الْأَسَانِيدِ وَقَوِيِّهَا يَرَوْنَ اسْتِعْمَالَ مَا نُقِلَ بِهَا وَالِاحْتِجَاجَ بِمَا أَتَتْ مِنْ سُنَنٍ وَآثَارٍ

Az önce sözünü aktardığımız kişiye göre hadisin bozuk ve gevşek olmasının sebebi, rivâyeti nakledenin kendisinden rivâyet aldığı kişiden bir şey dinlemediğini bilmiyor ise, hadiste mürselliğin sözkonusu olması olduğu için onun söylediklerine bağlı kalarak, kendisinden rivâyet naklettiği kişiden dinlediğini bildiği kimsenin rivâyetini de delil göstermemesi gerekir. Onun bunu delil gösterebileceği tek yer semaın sözkonusu edildiği o haberin kendisindedir, başkasında olamaz. Buna sebep ise bizim önceden haberleri nakleden imamlardan açıkladığımız üzere onların bazı zamanlarda hadisi mürsel olarak rivâyet ettikleri ve hadisi kendisinden dinledikleri zatı zikretmedikleri, bazı hallerde ise gayrete gelerek haberi duydukları şekilde isnad edip, zikrettikleri ve böylelikle eğer isnatları nazil ise nazil olarak haberi aktardıkları, isnatları âli ise âli isnad olarak zikrettikleri -bu hususta haklarında açıkladığımız gibi- rivâyet ettiklerini görüyoruz.

Bizler haberleri kullanıp, senetlerin sahih olanını olmayanından ayırt etmekle uğraştığını bildiğimiz selefin imamlarından (1/33a) Eyyub es-Sahtiyânî, İbn Avn, Malik b. Enes, Şube b. el-Haccac, Yahya b. Said el-Kattan, Abdurrahman b. Mehdi ve onlardan sonra gelen hadis ehli olan kimseler gibisini bilmiyoruz. Bunlar senetlerde az önce sözünü aktardığımız kişinin iddia ettiği gibi semaın bulunduğu yeri iyiden iyiye tetkik etmiş kimselerdir.

Şu kadar var ki, onlardan hadis rivâyet eden kimselerin kendilerinden rivâyet ettikleri kimselerden sema yoluyla alıp almadıklarını araştırmaları ravinin hadiste tedlis yapmakla bilinip, bu uygulama ile ün kazanmış olması halindedir. İşte o vakit onun nakleттiği rivâyetinde semaını araştırırlar ve bunu iyice tetkik ederlerdi ki, üzerlerinden tedlis illeti ortadan kalkmış olsun. Görüşünü aktardığımız kimsenin ileri sürdüğü şekilde böyle bir araştırma, tedlis yapan kişiler dışındakiler hakkında yapılmamıştır. Biz böyle bir işi yaptıklarını, isimlerini saydığımız ve saymadığımız (1/33b) imamlardan hiçbir kimsenin yaptığını işitmiş değiliz.

Bunlardan birisi de Abdullah b. Yezid el-Ensari'dir. O Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i görmüş olduğu halde Huzeyfe'den, Ebu Mesud el-Ensari'den rivâyette bulunmuş ve bunların her birinden Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e senedini ulaştırarak bir hadis nakletmiştir fakat onlardan yaptığı rivâyetinde onlardan herhangi birisinden sema yoluyla aldığını sözkonusu etmemiştir. Hiçbir rivâyette de Abdullah b. Yezid'in, Huzeyfe ve Ebu Mesud'dan ağızdan ağıza bir hadis rivâyet ettiğini hıfz etmediğimiz gibi, onun muayyen olarak herhangi bir rivâyette her ikisini bizzat gördüğünden söz ettiğini de görmüş değiliz.

Geçmiş ilim ehli herhangi bir kimseden de, yetiştiğimiz herhangi bir ilim adamından da Abdullah b. Yezid'in Huzeyfe ve Ebu Mesud'dan rivâyet etmiş olduğu bu iki haberi zayıf oldukları için tenkit ettiğini de duymuş değiliz. Aksine her ikisi ve benzerleri de karşılaştığımız hadis alimleri nezdinde senetleri sahih ve kuvvetli rivâyetlerdir, bu hadislerde nakledilenlerin uygulanacağı ve bunların ihtiva ettikleri sünnet ve eserlerin delil gösterileceği (1/34a) kanaatindedirler.

Şerh

"Tedlis yapmakla bilinenlerden ise" bundan önceki fasıllarda tedlise dair açıklamayı kaydettiğimizden burada onu tekrar etmeye gerek yoktur.

"Abdullah b. Yezid el-Ensari, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i gördüğü halde..." Abdullah b. Yezid'in Ebu Mesud'dan rivâyet ettiği hadis, erkeğin aile halkına nafakası (harcaması) ile ilgili hadistir. Bunu Buhari ve Müslim Sahihlerinde tahriç etmişlerdir. Huzeyfe'den nakleттiği hadis ise "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bana olacakları haber verdi..." hadisi olup, bunu da Müslim tahriç etmiştir.

Ebu Mesud'un adı Utbe b. Amr el-Ensari olup, el-Bedrî diye bilinir. Cumhurun dediğine göre o Bedir'de yerleşmiştir. Yoksa Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte Bedir'de hazır bulunmamıştır. Tabiinden olan ez-Zührî, Hakem ve Muhammed b. İshak ile Buhari ise bulunmuştur demişlerdir. (1/137)

وَهِيَ فِي زَعْمِ مَنْ حَكَيْنَا قَوْلَهُ مِنْ قَبْلُ وَاهِيَةٌ مُهْمَلَةٌ حَتَّى يُصِيبَ سَمَاعَ الرَّاوِي عَمَّنْ رَوَى وَلَوْ ذَهَبْنَا نُعَدِّدُ الأَخْبَارَ الصِّحَاحَ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ مِمَّنْ يَهِنُ بِزَعْمِ هَذَا الْقَائِلِ وَنُحْصِيهَا لَعَجَزْنَا عَنْ تَقَصِّي ذِكْرِهَا وَإِحْصَائِهَا كُلِّهَا وَلَكِنَّا أَحْبَبْنَا أَنْ نَنْصِبَ مِنْهَا عَدَدًا يَكُونُ سِمَةً لِمَا سَكَتْنَا عَنْهُ مِنْهَا

Hâlbuki bu hadisler daha önce sözünü nakleттiğimiz kimsenin iddiasına göre rivâyet eden kimse rivâyeti kendisinden naklettiği zattan sema yoluyla almadıkça oldukça gevşek ve bir kenara bırakılıp, ihmal edilmesi gereken rivâyetlerdir. Bu sözü ileri süren kimsenin bu kanaatine göre zayıf görülen ama ilim ehli nezdinde sahih görülen haberleri saymaya ve bunları ortaya koymaya kalkışacak olursak bunların tamamını sayıp dökmekten aciz kalırız ama bizler hakkında bir şey söylemediklerimize bir alâmet teşkil etmesi için bu türden bir miktar haberi ortaya koymayı arzu ediyoruz.

Şerh

"Sözünü naklettiğimiz kişinin iddiasına göre gevşek olan..." Şayet Müslim (rahimehullah) "vâhî: gevşek" yerine, "zayıf" demiş olsaydı, daha güzel olurdu çünkü bu iddia sahibi bunların "gevşek: vâhî" teriminin ihtiva etmiş olduğu aşırı ve ileri derecede zayıf olacak kadar gevşek olduklarını ileri sürmüyor. Aksine bunların delil olmaya elverişli olmayacak kadar zayıf olduklarını söylemekle yetiniyor.

وَهَذَا أَبُو عُثْمَانَ النَّهْدِيُّ وَأَبُو رَافِعٍ الصَّائِغُ وَهُمَا مَنْ أَدْرَكَ الْجَاهِلِيَّةَ وَصَحِبَا أَصْحَابَ رَسُولِ اللهِ ﷺ مِنَ الْبَدْرِيِّينَ هَلُمَّ جَرًّا وَنَقَلَا عَنْهُمُ الأَخْبَارَ حَتَّى نَزَلَا إِلَى مِثْلِ أَبِي هُرَيْرَةَ وَابْنِ عُمَرَ وَذَوِيهِمَا قَدْ أَسْنَدَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ حَدِيثًا وَلَمْ نَسْمَعْ فِي رِوَايَةٍ بِعَيْنِهَا أَنَّهُمَا عَايَنَا أُبَيًّا أَوْ سَمِعَا مِنْهُ شَيْئًا

İşte Ebu Osman en-Nehdî ve Ebu Râfi, es-Sâiğ. Her ikisi de cahiliye dönemine de yetişmiş, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı arasından Bedir'e katılmış olanlarıyla da, diğerleri ile de arkadaşlıkları olmuş kimselerdir. Onlardan çeşitli haberler nakletmiş bulunmaktadırlar. Onlar Ebu Hureyre ve İbn Ömer ile onların arkadaşlarına ininceye kadar ashabdan haberleri nakletmişlerdir. Bunların her biri Ubeyy b. Ka'b (radıyallâhu anh)'dan, o Nebi

(sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bir hadisi müsned olarak rivâyet ettikleri halde muayyen hiçbir rivâyette her ikisinin de Ubeyy'i gözleriyle gördüklerine (1/34b) yahut ondan bir şey işittiklerine dair bir söz duymadık.

Şerh

"İşte Ebu Osman en-Nehdi ve Ebu Râfi es-Sâiğ... rivâyet etmişlerdir." Ebu Osman en-Nehdi'nin adı Abdurrahman b. Mull olup, daha önce açıklaması geçti.

Ebu Rafi'in adı ise Nufey' el-Medeni'dir. Sabit dedi ki: Ebu Rafi hürriyetine kavuşturulunca ağladı. Ona: Neden ağlıyorsun denildi. O: Benim (köle iken amelim dolayısıyla) iki ecrim vardı. Şimdi onlardan birisi gitti.

"Cahiliye dönemine yetiştiler." Yani her ikisi de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilmeden önce de adam olacak yaşta idiler. Cahiliye dönemi ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderilmesinden önceki zamana denilir. Cahilliklerinin çokluğundan ötürü onlara bu isim verilmiştir.

"Bedir'e katılmışlardan ve diğerlerinden" Kadı Iyaz dedi ki: Burada (ve diğerlerinden anlamını verdiğimiz (هلم جرا) kelimesinin kullanılacağı yer değildir çünkü bu kelime bu sözü söyleyenin söylediği zamana kadar kesintisiz devam eden hususlar hakkında kullanılır. Hâlbuki Müslim: Ve onlardan sonraki diğer sahabiler ile görüştüklerini anlatmak istemiştir. Bu tabirin ikinci kelimesi tenvinlidir. el-Metali sahibi şöyle demektedir: İbnu'l-Enbari dedi ki: Bu tabir yola devam edin, ağır ağır yürüyün, emin adımlarla yürüyün demektir. Bu sebeple devamla yapılan ameller, işler hakkında kullanılır. İbnu'l-Enbari der ki: (جرا) kelimesi de mastar (mef'ul-i mutlak) olarak mansubdur. Hal ya da temyiz olarak da mansub olabilir.

Ebu Osman'ın, Ubeyy'den naklettiği hadis şudur: "Evi mescitten kendisininkinden daha uzak birisi olduğunu bilmediğim bir adam vardı..." Bu hadiste Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Allah sana umduğun ecri vermiştir" buyruğu da yer almaktadır. Bu hadisi Müslim tahriç etmiştir.

Ebu Rafi'in ondan naklettiği hadis de şudur: "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ramazanın son on günü itikâf yapardı. Bir sene (itikâf zamanında) sefere çıkmıştı. Ertesi sene yirmi gün itikâf yaptı." Bunu Ebu Davud, Nesai ve İbn Mace Sünenlerinde rivâyet ettiği gibi müsned sahiplerinden pek çok kimse de bunu rivâyet etmiştir.

وَأَسْنَدَ أَبُو عَمْرٍو الشَّيْبَانِيُّ وَهُوَ مِمَّنْ أَدْرَكَ الْجَاهِلِيَّةَ وَكَانَ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ ﷺ رَجُلًا وَأَبُو مَعْمَرٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ سَخْبَرَةَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ خَبَرَيْنِ

Yine cahiliye dönemine yetişmiş bir kişi olan ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında da yetişkin bir adam olan Ebu Amr eş-Şeybânî ile Ebu Ma'mer Abdullah b. Sahbere'nin her biri Ebu Mesud el-Ensari'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye ikişer haber rivâyet etmişlerdir.

Şerh

"Ebu Amr eş-Şeybani... ikişer haber rivâyet etmişlerdir." Ebu Amr eş-Şeybani'nin adı Sa'd b. Iyas'dır. Daha önce ondan söz edilmişti.

Sahbere ise fethalı bir sin ve sonra sakin ha ile sonra fethalı be ile yazılır. eş-Şeybani'nin rivâyet ettiği iki hadise gelince (1/139) birisi: "Bir adam Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek bineğim artık gidemediği için yolda kaldım, dedi..." hadisi, diğeri ise "bir adam Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yular takılmış bir deve ile geldi ve (ona): Bunun karşılığında kıyamet gününde senin için yedi yüz (sevap) vardır, buyurdu." Bu iki hadisi de Müslim tahriç etmiştir.

Yine Ebu Amr eş-Şeybani isnad ile Ebu Mesud'dan: "Kendisiyle danışılan (istişare edilen) güvenilir bir kimsedir" hadisini rivâyet etmiştir ki bunu da İbn Mace ve Müsned'inde Abd b. Humeyd rivâyet etmiştir. Ebu Ma'mer'in rivâyet ettiği iki hadise gelince, bunlardan birisi: "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) namazda omuzlarımızı sıvazlar (düzeltir) idi" hadisidir. Bunu Müslim tahriç etmiştir. Diğeri ise: "Rükûda kişinin omurgasını doğrultmadığı bir namaz yerini bulmaz" hadisidir. Bunu da Ebu Davud, Tirmizi, Nesai ve İbn Mace ile Sünen ve Müsned sahiplerinden başkaları da rivâyet etmiş olup, Tirmizi: Bu hasen, sahih bir hadistir demiştir. Allah en iyi bilendir.

وَأَسْنَدَ عُبَيْدُ بْنُ عُمَيْرٍ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ حَدِيثًا وَعُبَيْدُ بْنُ عُمَيْرٍ وُلِدَ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ ﷺ

Ubeyd b. Umeyr de müsned olarak Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcesi Um Seleme'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bir hadis rivâyet etmiştir. Ubeyd b. Umeyr ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde dünyaya gelmiştir.

Şerh

Müslim (rahimehullah) dedi ki: "Ubeyd b. Umeyr de..." sözünü ettiği bu hadis Um Seleme'nin: "Ebu Seleme vefat ettikten sonra kendisi garip ve gurbet topraklarında (vefat etti). Onun için öyle ağlayacağım ki, dilden dile dolaşacak" dedi. Bu hadisi Müslim tahdis etmiştir.

Um Seleme'nin adı ise Ebu Umeyye kızı Hind'dir. Ebu Ümeyye'nin adı da Huzeyfe'dir. Suheyl b. el-Muğire olduğu da söylenmiştir. Um Seleme (Mahzum oğullarına nispetle) el-Mahzumiyye nispetlidir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hicri 3. yılda onunla evlendi. Adının Remle olduğu söylenmiş ise de bunun bir değeri yoktur.

وَأَسْنَدَ قَيْسُ بْنُ أَبِي حَازِمٍ وَقَدْ أَدْرَكَ زَمَنَ النَّبِيِّ ﷺ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ ثَلَاثَةَ أَخْبَارٍ

Kays b. Ebu Hâzim de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanına yetişmiş birisi olarak senediyle Ebu Mesud el-Ensari'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den üç haber (hadis) rivâyet etmiştir.

Şerh

"Kays b. Ebu Hâzim... rivâyet etmiştir." Bu: "Şüphesiz iman işte buradadır. Muhakkak kasvet ve kalplerin katılığı ise çiftçilerdedir" hadisi; "Muhakkak güneş ve ay herhangi bir kimsenin ölümü dolayısıyla tutulmazlar" hadisi ile "filan kimsenin bize uzun bir şekilde namaz kıldırmasından dolayı hemen hemen namaza yetişemiyorum (katılamıyorum)" hadisidir.

Bütün bu hadisleri Buhari ve Müslim Sahihlerinde rivâyet etmişlerdir. Ebu Hâzim'in adı Abdu Avf'dır. Avf b. AbdulHâris el-Becelî olduğu da söylenmiştir. Sahabidir.

وَأَسْنَدَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي لَيْلَى وَقَدْ حَفِظَ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ وَصَحِبَ عَلِيًّا عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ حَدِيثًا

Abdurrahman b. Ebu Leylâ da isnad ile -ki Ömer b. el-Hattab'dan hadis hıfz etmiş (bellemiş), Ali ile sohbeti olmuş birisidir.- Enes b. Malik (radıyallâhu anh)'dan, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye bir hadis rivâyet etmiştir.

Şerh

"Abdurrahman b. Ebu Leyla..." rivâyet etmiştir. Bu da "Ebu Talha, Um Seleme'ye: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir yemek hazırla diye emretti" hadisidir. (1/140) Bunu Müslim tahriç etmiştir. Ebu Leyla'nın adı ve adı ile ilgili görüş ayrılıklarının beyanı, oğlu ve oğlunun oğlu ile ilgili açıklamalar daha önceden geçti.

وَأَسْنَدَ رِبْعِيُّ بْنُ حِرَاشٍ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ حَدِيثَيْنِ وَعَنْ أَبِي بَكْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ حَدِيثًا وَقَدْ سَمِعَ رِبْعِيٌّ مِنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَرَوَى عَنْهُ

İsnadıyla da Rib'i b. Hirâş (1/35a) İmran b. Husayn'dan, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den iki hadis, Ebu Bekre'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de bir hadis rivâyet etmiştir. Ayrıca Rib'i, Ali b. Ebu Talib'den de (hadis) dinlemiş ve ondan rivâyette bulunmuştur.

Şerh

"Rib'i b. Hirâş da... bulunmuştur." Onun İmran'dan diye naklettiği iki hadisin biri İmran'ın babası Husayn'in Müslüman olması hakkındadır. O hadiste: "Abdulmuttalib senin kavmine senden daha hayırlı idi" sözleri de geçmektedir. Bunu Abd b. Humeyd Müsnedinde, Nesai ise Amelu'l-Yevmi ve'l-Leyle adlı kitabında, her ikisi de kendi sahih senetleriyle rivâyet etmişlerdir.

Diğer hadis: "Andolsun sancağı Allah'ı ve Rasûlünü seven bir adama vereceğim." Bunu da Nesai Sünen'inde rivâyet etmiştir.

Ebu Bekre'den diye rivâyet ettiği hadisi de şudur: "İki müslümandan biri diğer kardeşine karşı silah taşıyacak olursa her ikisi de cehennemin kenarındadırlar." Bunu Müslim tahriç etmiş, Buhari de işaret etmiştir. Ebu Bekre'nin adı Nufey' b. Hâris b. Kelede'dir. es-Sekafî nispetlidir. Ona Ebu Bekre künyesinin veriliş sebebi Taif kalesinden Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir makara (bekre) ile kendisini sarkıtmasından dolayıdır. Ebu Bekre Cemel günü her iki taraftan birisine katılmayanlardan idi. İki kesimden birisiyle birlikte savaşmadı.

Rib'i isminde re harfi kesrelidir. Hirâş ise noktasız ha ile olup, her ikisine dair açıklama daha önceden geçmiş idi.

وَأَسْنَدَ نَافِعُ بْنُ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِي شُرَيْحٍ الْخُزَاعِيِّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ حَدِيثًا

Nafi b. Cubeyr b. Mut'im de Ebu Şureyh el-Huzai'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den isnadıyla bir hadis rivâyet etmiştir.

Şerh

"Nafi b. Cubeyr de... rivâyet etmiştir." Rivâyet ettiği hadis "Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse komşusuna iyilikte bulunsun" hadisi olup, Müslim bunu iman bölümünde bu şekilde Nafi b. Cubeyr'in rivâyeti olarak tahriç etmiştir. Ayrıca bunu Buhari ve yine Müslim, Said b. Ebu Said el-Makburi'nin rivâyeti olarak da tahriç etmişlerdir. Ebu Şureyh'in adı Huveylid b. Amr'dır (bin) Abdurrahman da denilmiştir. Adının Amr b. Huveylid olduğu, Hâni b. Amr -Ka'b da denilmiştir- olduğu da söylenmiştir. Onun Ebu Şureyh künyeli, Huzaalı el-Adevî ve el-Ka'bî nispetli olduğu da söylenir.

وَأَسْنَدَ النُّعْمَانُ بْنُ أَبِي عَيَّاشٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ثَلَاثَةَ أَحَادِيثَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ

en-Numan b. Ebu Ayyaş da Ebu Said el-Hudri (radıyallâhu anh)'dan, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den isnadıyla üç hadis rivâyet etmiştir.

Şerh

"en-Numan b. Ebu Ayyaş da... etmiştir."

Birinci hadis: "Kim Allah yolunda bir gün oruç tutacak olursa Allah da onun yüzünü cehennem ateşinden yetmiş yıl uzaklaştırır" hadisi (1/141), ikincisi: "Şüphesiz cennette öyle bir ağaç vardır ki binekli onun gölgesinde... yol alır" hadisidir. Her iki hadisi de Buhari ve Müslim tahriç etmişlerdir.

Üçüncü hadis de: "Cennetlikler arasında mevkisi en aşağıda olan kişi Allah'ın yüzünü cehennem ateşinden çevirdiği (uzaklaştırdığı) kimsedir" hadisidir. Bunu da Müslim tahriç etmiştir.

Ebu Said el-Hudri'nin adı Sa'd b. Malik b. Sinan'dır. Kendisi Hudre b. Avf b. Hâris b. Hazrec'e nispet edilmiştir. Ebu Said, Medine'de 64 yılında vefat etmiştir. 74 yılında vefat ettiği de söylenmiştir. Vefat ettiğinde 74 yaşında idi.

en-Numan'ın babası Ebu Ayyaş'a gelince, adı Zeyd b. es-Samit'tir. Zeyd b. en-Numan olduğu Ubeyd b. Muaviye b. es-Samit olduğu, Abdurrahman olduğu da söylenmiştir.

وَأَسْنَدَ عَطَاءُ بْنُ يَزِيدَ اللَّيْثِيُّ عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ حَدِيثًا

Ata b. Yezid el-Leysî de Temim ed-Dari'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den senediyle bir hadis rivâyet etmiştir.

Şerh

"Ata b. Yezid el-Leysî... bir hadis rivâyet etmiştir." Bu da: "Din nasihattır" hadisidir.

Temim ed-Dari'ye gelince, Müslim'de bu şekilde zikredilmiştir fakat Muvatta ravileri ismi hakkında ihtilaf etmişlerdir. Yahya, İbn Bukeyr ve başkalarının rivâyetlerinde dal harfinden sonra ye ile "ed-Deyri" şeklindedir. el-Ka'nebi, İbnu'l-Kasım ve çoğunluğun rivâyetinde ise elif ile "ed-Dâri"dir. İlim adamları onun neye nispet edildiği hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Cumhur onun dedelerinden birisine nispet edilmiş olduğunu söylemişlerdir ki bu da ed-Darr b. Hâni'dir. İşte o da Temim b. Evs b. Harice b. Surr b. Cezime b. Zira' b. Adiyy b. ed-Darr b. Hâni b. Habib b. Numâre b. Lahm'dır. O Malik b. Adiyy'nin kendisidir.

Onun nispetinin "ed-Deyri" olduğunu söyleyenlere gelince, bu Temim'in İslam'dan önce yaşadığı bir deyr (manastır)a nispettir çünkü o zaman bir hristiyandı. Bunu Ebu'l-Huseyn er-Razi, Menakibu'ş-Şafii adlı eserinde sahih bir isnad ile Şafii'den diye rivâyet etmiştir. O her iki nispet hakkında bu zikrettiklerimizi söylemiştir. İlim adamlarının çoğunluğu da bu kanaattedir. Kimileri de elif ile ed-Dârî nispetinin "Dârîn" e olduğunu söylemiştir. Bu ise Bahreyn yakınlarında bir yerdir. Bir gemi limanı olup, buraya Hindistan'dan kokular getirilir idi. Bundan dolayı koku ticareti yapan attar'a "dârî" denilmiştir.

Kimileri de ye ile (ed-deyri)'yi yine bir kabileye nispet olarak kabul etmiştir. Bu ise uzak ve şaz bir açıklamadır. Bunu ve bundan öncekini de el-Metali sahibi naklederek şunları söylemiştir: Bazıları ed-Deyri'nin doğru olduğunu söylemişlerdir. Derim ki: Her ikisi de doğrudur çünkü elif ile kabileye nispeti yapılmış, ye ile de "deyr/manastır"e nispeti yapılmıştır. Çünkü her iki vasıf da onda bir arada bulunuyordu. Yine el-Metali sahibi der ki: Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde ve Muvatta'da Temim'den başka ayrıca ne Dari, ne Deyri nispeti vardır.

Temim'in künyesi Ebu Rukayye'dir. 9. yılda Müslüman olmuştur. Önce Medine'de idi sonra Şam'a geçti ve Beytu'l-Makdis'te yerleşti. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ondan Cessase kıssasını rivâyet etmiştir ki bu da Temim için oldukça şerefli bir menkıbedir. Ayrıca bu rivâyet büyüklerin küçüklerden rivâyeti kapsamına girer. Allah en iyi bilendir.

وَأَسْنَدَ سُلَيْمَانُ بْنُ يَسَارٍ عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ حَدِيثًا وَأَسْنَدَ حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحِمْيَرِيُّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَحَادِيثَ

Süleyman b. Yesâr da Râfi' b. Hadîc'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bir hadis isnad edip rivâyet etmiştir.

Humeyd b. Abdurrahman el-Himyeri de Ebu Hureyre'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den birkaç hadis (1/35b) isnad edip, rivâyet etmiştir.

Şerh

Süleyman b. Yesâr'ın, Râfi' b. Hadîc yoluyla rivâyet ettiği hadis Müslim'in tahriç ettiği muhakale hadisidir. (1/142)

"Humeyd b. Abdurrahman el-Himyeri de... rivâyet etmiştir." Bu hadislerden birisi de: "Ramazandan sonra en faziletli oruç Allah'ın ayı muharrem orucudur. Farzdan sonra en faziletli namaz ise gece namazıdır" hadisidir ki bunu da Müslim tahriç etmiş, Buhari etmemiştir.

Ebu Abdullah el-Humeydi, el-Cem beyne's-Sahihayn adlı eserinde Ebu Hureyre'nin müsnedinin sonlarında şunları söylemektedir: Humeyd b. Abdurrahman el-Himyeri'nin, Ebu Hureyre'den isnadıyla sahihte bu hadisten başka rivâyet ettiği hadis yoktur. Onun Buhari'nin Sahihinde de Ebu Hureyre'den naklettiği hiçbir rivâyeti bulunmamaktadır.

el-Humeydi'nin bu söylediği doğrudur çünkü bazı hallerde burada adı geçen Humeyd b. Abdurrahman el-Himyeri'nin adı yine Ebu Hureyre'den rivâyet nakleden Humeyd b. Abdurrahman b. Avf ez-Zühri ile karışabilir. Buhari ve Müslim de Sahihlerinde onun Ebu Hureyre'den naklettiği çok sayıda hadisini rivâyet etmişlerdir. Bu ikisi hakkında herhangi bir bilgisi olmayan bir kişi böyle bir durumda duraksayabilir ve bu Humeyd'in, öteki Humeyd olduğu vehmine kapılarak el-Humeydi'nin sözüne tepki gösterebilir. Hâlbuki böyle bir tepki apaçık bir hata ve çirkin bir bilgisizliktir. Diğer taraftan el-Himyeri'nin yine Ebu Hureyre'den İslam'ın beş temel kaynağını beşe tamamlayan üç kitapta yani Ebu Davud, Tirmizi ve Nesai'nin Sünenlerinde de bu hadisten başka bir hadisi bulunmamaktadır. (1/143)

فَكُلُّ هَؤُلَاءِ التَّابِعِينَ الَّذِينَ نَصَبْنَا رِوَايَتَهُمْ عَنِ الصَّحَابَةِ الَّذِينَ سَمَّيْنَاهُمْ لَمْ يُحْفَظْ عَنْهُمْ سَمَاعٌ عَلِمْنَاهُ مِنْهُمْ فِي رِوَايَةٍ بِعَيْنِهَا وَلَا أَنَّهُمْ لَقُوهُمْ فِي نَفْسِ خَبَرٍ بِعَيْنِهِ وَهِيَ أَسَانِيدُ عِنْدَ ذَوِي الْمَعْرِفَةِ بِالْأَخْبَارِ وَالرِّوَايَاتِ مِنْ صِحَاحِ الْأَسَانِيدِ لَا نَعْلَمُهُمْ وَهَّنُوا مِنْهَا شَيْئًا قَطُّ وَلَا الْتَمَسُوا فِيهَا سَمَاعَ بَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضٍ إِذِ السَّمَاعُ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ مُمْكِنٌ مِنْ صَاحِبِهِ غَيْرُ مُسْتَنْكَرٍ لِكَوْنِهِمْ جَمِيعًا كَانُوا فِي الْعَصْرِ

الَّذِي اتَّفَقُوا فِيهِ وَكَانَ هَذَا الْقَوْلُ الَّذِي أَحْدَثَهُ الْقَائِلُ الَّذِي حَكَيْنَاهُ فِي تَوْهِينِ الْحَدِيثِ بِالْعِلَّةِ الَّتِي وَصَفَ أَقَلَّ مِنْ أَنْ يُعَرَّجَ عَلَيْهِ وَيُثَارَ ذِكْرُهُ إِذْ كَانَ قَوْلًا مُحْدَثًا وَكَلَامًا خَلْفًا لَمْ يَقُلْهُ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ سَلَفَ وَيَسْتَنْكِرُهُ مَنْ بَعْدَهُمْ خَلَفَ فَلَا حَاجَةَ بِنَا فِي رَدِّهِ بِأَكْثَرَ مِمَّا شَرَحْنَا إِذْ كَانَ قَدْرُ الْمَقَالَةِ وَقَائِلِهَا الْقَدْرَ الَّذِي وَصَفْنَاهُ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى دَفْعِ مَا خَالَفَ مَذْهَبَ الْعُلَمَاءِ وَعَلَيْهِ التُّكْلَانُ

İsimlerini verdiğimiz ashab-ı kiram'dan rivâyetlerini ortaya koymuş olduğumuz tabiinden olan bunların hiçbirisinden muayyen ve belli bir rivâyette kendileri tarafından gerçekleştirildiğini bildiğimiz bir semalarının olduğu hıfz edilmediği (bellenmediği) gibi, yine muayyen olarak bir haberde onlarla karşılaştıkları da belirtilmemiştir.

Hâlbuki bütün bunlar haberleri ve rivâyetleri bilen kişiler nezdinde sahih senetlerden kabul edilen senetlerdir. Bunların hiçbirisinin vehn (gevşek) olduğunu söylediklerini bilmediğimiz gibi, bu senetlerin herhangi birisinde birilerinin diğerinden semaını araştırdıklarını da bilmiyoruz.

Çünkü bunların her birisinin diğerinden semaı mümkündür, kesinlikle reddedilecek bir hal değildir çünkü hepsi de bir arada yaşadıkları bir çağda bulunuyorlardı.

Buna göre naklettiğimiz ve sahibi tarafından ortaya atılmış bulunan kendisinin belirttiği illet sebebiyle hadisi zayıf kabul edenin bu görüşü aslında üzerinde durmaya değmeyen ve ağza alınması gerekmeyen (değersiz) bir görüştür.

Çünkü bu sonradan ortaya atılmış, değersiz ve (1/36a) geçmiş ilim ehlinden kimsenin söylemediği bir sözdür. Onlardan sonra gelenler de zaten bunu kabul etmemiştir. O halde yaptığımız bu açıklamalardan daha fazla bu görüşü reddetmek için uğraşmamıza ihtiyaç kalmamıştır çünkü aktardığımız sözün de, onu söyleyenin de değeri açıkladığımız kadardır. İlim adamlarının mezhebine muhalif kanaatleri çürütmek için Allah'tan yardım dileriz ve yalnız ona tevekkül ederiz.

Şerh

Hamd, nimet, lütuf, minnet yalnız Allah'adır. Başarıyı ihsan eden, hatalardan koruyan yalnız O'dur.

١/١ - كِتَابُ الْإِيمَانِ

1/1- İMAN KİTABI

Bu başlıkta[423] sözkonusu edilecek en önemli mesele, ilim adamlarının iman, İslam, bunların genel ve özel kapsamları ile ilgili görüş ayrılıkları nelerdir? İman artar mı? Eksilir mi? Ameller imandan mıdır, değil midir hususlarıdır.

Önceki ve sonraki (mütekaddimûn ve müteahhirûn) ilim adamları -yüce Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- sözünü ettiğimiz bütün bu hususlarda pek çok açıklamalarda bulunmuşlardır. Ben onların dağınık şekildeki açıklamalarından sözünü ettiğim maksadın pek çok fazlalıklarla birlikte elde edileceği şekilde belli bazı kısımları nakletmekle yetineceğim.

İman ve İslâm

Şafii âlimlerinden fakih, edip, muhakkik, imam Ebu Süleyman Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Hattabi el-Bustî (rahimehullah), Mealimu's-Sünen adlı eserinde diyor ki: İnsanlar bu meselede hayret edecek kadar çok hata ederler. Zühri, İslam söylenen bir sözdür, iman ise ameldir demiş ve âyeti delil göstermiştir. Bununla da şanı yüce Allah'ın: *"Bedevi Araplar: İman ettik dediler.* (1/144) *Deki: Siz iman etmediniz fakat teslim olduk deyin (çünkü) iman henüz kalplerinize girmemiştir."* (Hucurat, 14) âyetini kastetmektedir. Başkaları ise İslam'ın ve imanın aynı şey olduğu kanaatindedir. Bu kanaatte olanlar da yüce Allah'ın: *"Biz de orada bulunan müminleri çıkardık ama orada Müslümanlardan bir ev halkından başkalarını bulmadık."* (Zâriyât, 35-36) buyruğunu delil göstermiştir.

---

423 Birinci baba kadar olan açıklamaları -doğrudan herhangi bir hadisi değil de genel olarak bütün kitabı (bölümü) ilgilendirdiğinden- bab hadislerine dair şerhten önce kayd etmeyi daha uygun gördük. Bundan sonraki bölümlerde gelecek benzeri açıklamalar da aynı şekilde hadis şerhlerinden ayrı, ilgili oldukları başlıkların hemen akabinde kayd edilecektir. (Çeviren)

Hattabi dedi ki: Bu hususta ilim ehli büyüklerinden iki adam söz söylemiş, onların her biri bu iki görüşten birisini kabul edip, biri ötekinin görüşüne cevap verip, reddetmiştir. Bu hususta da yaklaşık iki yüz yaprağı bulan bir de kitap tasnif etmiştir.

Hattabi dedi ki: Bu hususta doğru olan ise bu alanda sözün mutlak olarak değil de, kayıtlı bir şekilde söylenmesidir çünkü Müslüman bazı hallerde mümin olmakla birlikte, bazı hallerde mümin olamayabilir ama mümin bütün hallerde müslümandır. Her mümin teslimiyet gösteren (bir Müslüman) olmakla birlikte her Müslüman mümin değildir. İşte meseleyi buna göre ele alacak olursak âyetlerin tevilini de doğru bir şekilde yapmak imkânını buluruz. Bu âyetler hakkında söylenecek söz de itidalli olur ve bunların herhangi birisi arasında ihtilaf ve aykırılık olmaz. İmamın aslı tasdik, İslam'ın aslı ise teslimiyet göstermek ve boyun eğip, itaat etmektir. Kişi zahiren teslimiyet göstermekle birlikte içten içe itaat edip, boyun eğmemiş olabilir. Bazı hallerde içinde doğru olmakla birlikte zahirinde itaat edip, boyun eğmeyebilir.

Yine Hattabi, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "İman yetmiş küsur şubedir" buyruğu hakkında şunları söyler: Bu hadiste şer'i anlamıyla imanın, çeşitli şubeleri ve parçaları bulunan, en alt mertebesi ve en üst mertebesi olan bir mananın adı olduğu beyan edilmektedir. Aynı şekilde iman isminin bunların tamamı ile alakalı olduğu gibi bir kısmı ile de alakalı olabileceğini de ifade etmektedir. Gerçek anlamı ise bütün şubelerinin bir arada olmasını ve bütün bölümlerinin tamamen eksiksiz yerine getirilmesini gerektirmektir. Tıpkı şer'i çerçevesi ile namazın birtakım şubelerinin ve parçalarının, cüzlerinin olması gibi. Bununla birlikte namaz (salât) ismi onun bir kısmı ile de alakalı olmaktadır. Hakikat anlamı ise onun bütün parçalarının tamamını gerektirmekte ve onların hepsini eksiksiz ihtiva etmektedir. Buna da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Hayâ imandan bir şubedir"* buyruğu delildir. Yine bu buyrukta iman bakımından fazilet (üstünlük) farkı ve iman derecelerinde müminlerin birbirlerinden farklı olabilecekleri de tespit edilmektedir. -Hattabi'nin ifadeleri burada sona ermektedir.-

İmam Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mesud el-Beğavi eş-Şafii (rahimehullah) Cebrail (aleyhisselâm)'ın imana ve İslam'a dair soru sorması ve ona verilen cevapların yer aldığı hadis hakkında şunları söylemektedir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) İslam'ı açığa çıkan amellerin adı, imanı da içte saklı bulunan itikadın adı olarak tespit etmiştir.

Bu amellerin imandan olmadığından kalp ile tasdikin de İslam'dan olmadığından dolayı değildir. Aksine bu hepsi de aynı şey olan ve toplamı di-

nin kendisini ifade eden toplu bir anlamın bir tafsilatından ibarettir. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"O, Cebrail'di, size dininizi öğretmek için geldi"* buyurmuştur.

Tasdiki ve ameli aynı zamanda iman ve İslam isimleri kapsar. Buna da yüce Allah'ın: *"Şüphesiz Allah yanında geçerli din İslam'dır."* (Al-i İmran, 19); *"Sizin için din olarak İslam'ı beğenip seçtim."* (Maide, 3); *"Kim İslam'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz."* (Al-i İmran, 85) buyrukları delildir. Şanı yüce Allah bu buyruklarıyla beğenip seçtiği, hoşnut olduğu kullarından kabul edeceği dinin İslam olduğunu haber vermektedir. Dinin kabul edilebilir ve hoşnut olunup, beğenilen bir konumda olması ise ancak tasdikin amele katılması ile mümkün olur. -Bunlar da Beğavi'nin sözleridir.-

Şafii İmam Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. Muhammed b. el-Fadl et-Temîmî el-Asbahani de (rahimehullah) "et-Tahrir fi Şerhi Sahih-i Müslim" adlı eserinde şöyle diyor (1/145): İman sözlükte tasdik etmek/doğrulamak demektir. Eğer iman ile bu kastedilecek olursa ne artar, ne eksilir çünkü tasdik bölümlere ayrılan bir şey değildir ki onun bazen kemal derecesinde olduğu, bazen de eksik olduğu düşünülebilsin. Şeriat dilinde (şer'i bir terim olarak) iman ise kalp ile tasdik etmek (doğrulamak) (İslam'ın) rükünlerini de amelen yerine getirmektir. İman bununla açıklanacak olursa o takdirde artması ve eksilmesi sözkonusu olur. Ehl-i sünnetin kanaati de budur. (Devamla) dedi ki: O halde bu husustaki görüş ayrılığı(nın çözümü) tahkike binaen şöyledir: Kalbiyle tasdik eden bir kimse eğer tasdiki ile birlikte imanın gereklerini amelen yerine getirmeyecek olursa, ona mutlak olarak mümin adı verilir mi, verilmez mi? Bize göre tercih edilen kanaat ona bu adın verilmeyeceğidir çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Zina eden, zina ettiği zaman mümin olarak zina etmez"* çünkü o bu haliyle imanın gereği olan bir amelde bulunmuyor ki, bu şekilde bu ifadenin hakkında mutlak olarak kullanılmasını hak etsin. -et-Tahrir sahibinin (İmam Ebu Abdullah Muhammed'in) sözleri burada sona ermektedir.-

Maliki âlimi Mağribli İmam Ebu'l-Hasan Ali b. Halef b. Battal, Şerhu Sahihi'l-Buhari adlı eserinde şöyle diyor: Ümmetin selefiyle, halefiyle ehl-i sünnet cemaatinin mezhebi (benimsediği kanaat) imanın söz ve amel olup, artıp eksildiği şeklindedir. Artık eksildiğinin delili Buhari'nin kaydetmiş olduğu âyet-i kerimelerdir. Bununla aziz ve celil Allah'ın: *"İmanlarıyla birlikte imanlarının artması için"* (Feth, 4); *"Biz de onların hidayetlerini arttırdık."* (Kehf, 13); *"Ve Allah hidayet bulanların hidayetlerini arttırır."* (Meryem, 76); *"Hidayet bulanların da hidayetlerini arttırdı."* (Muhammed, 17); *"İman edenlerin de ima-*

nı artsın." (Müddessir, 31); *"Bu hanginizin imanını arttırdı derler. İman etmiş olanlara gelince, hep onların imanını arttırmıştır."* (Tevbe, 124); *"Onlardan korkun (denilmesi) onların imanlarını arttırdı."* (Al-i İmran, 173); *"Ve onların iman ve teslimiyetlerinden başka bir şeylerini arttırmadı."* (Ahzab, 22) buyruklarını kastetmektedir.

İbn Battal (devamla) dedi ki: Buna göre iman artışı gerçekleşmeyen kimsenin imanı eksik demektir. Şayet iman sözlükte tasdik etmek, doğrulamaktır denilecek olursa şöyle cevap verilir: Tasdik bütün itaatler ile kemal bulur. Buna göre müminin iyi amelleri arttıkça imanı da daha mükemmel olur. Bu amellerin yapılmasıyla iman artar, eksilmesiyle eksilir. İyilik amelleri ne zaman azalırsa, imanın kemali de eksilir, artarsa imanın kemali de artar. İşte iman hususunda mutedil, orta yollu görüş budur. Yüce Allah'ı ve Rasûlünü (sallallâhu aleyhi ve sellem) tasdik ise asla eksilmez. İşte bundan dolayı İmam Malik (rahimehullah) bazı rivâyetlerde imanın eksildiğini söylemeye yanaşmamıştır çünkü tasdikin eksilmesi caiz olamaz. Eğer eksilecek olursa şüphe olur ve iman adının dışına çıkar.

Bazıları da şöyle açıklamıştır: Malik'in imanın eksildiğini söylemeye yanaşmayış sebebi masiyet ehli müminlerin günah işlemeleri sebebiyle kâfir olduklarını söyleyen haricilere uygun kanaat taşıdığı şeklinde bir yorumun yapılabileceği korkusu ve endişesidir çünkü Malik ehl-i sünnet ve'l-cemaatin dediği gibi imanın eksildiğini kabul etmiştir. Abdurrezzak dedi ki: Ben hocalarımızdan ve arkadaşlarımızdan yetiştiğim kimseler Süfyan es-Sevri, Malik b. Enes, Ubeydullah b. Ömer, el-Evzâî, Ma'mer b. Raşid, İbn Cureyc ve Süfyan b. Uyeyne'yi şöyle derken dinledim: İman söz ve ameldir, artar ve eksilir. Bu aynı zamanda İbn Mesud'un, Huzeyfe'nin, Nesai'nin, Hasan-ı Basrî'nin, Ata, Tavus, Mücahid ve Abdullah b. el-Mübarek'in de görüşüdür. O halde kulun kendisi sebebiyle övülmeyi ve müminler tarafından veli edinilmeyi hak etmesini sağlayan anlam, onun şu üç hususu yerine getirmesiyle mümkün olur: Kalp ile tasdik, dil ile ikrar, azalarla amel etmek çünkü hiç kimsenin ihtilaf etmediği konulardan birisi şudur: Eğer bir kimse ikrar etmekle birlikte Rabbini bilip, tanımadan amelde bulunacak olursa mümin adını almayı hak etmez. Eğer onu bilip tanımakla birlikte kabul ettiği tevhidi dili ile inkâr edip, yalanlayacak olursa yine mümin adını almayı hak etmez. Aynı şekilde yüce Allah'ı ve rasullerini (salât ve selam hepsine) ikrar ve kabul etmekle birlikte farz amelleri yapmayacak olursa ona da mutlak olarak (kayıtsız şartsız) mümin adı verilmez. Arapçada sadece tasdik ile birlikte ona mümin denilse bile bu böyledir. Böyle bir kimse aziz ve celil Allah'ın şu buyruğu dolayısıyla yüce Allah'ın kelamı gereğince bu ismi hak etmemektedir: *"Gerçek müminler an-*

cak o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu) onların imanını arttırır ve onlar ancak Rablerine dayanıp, güvenirler. Onlar namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infak ederler. İşte onlar gerçek müminlerin ta kendileridir." (Enfal, 2-4) Böylelikle şanı yüce Allah bizlere müminin bu niteliklere sahip kimse olduğunu haber vermektedir.

Yine İbn Battal "iman amelin kendisidir" diyenler ile ilgili bapta şunları söyler: Şayet siz daha önce iman tasdikin (doğrulamanın) kendisidir demiştiniz denilecek olursa şöyle cevap verilir: Tasdik iman konaklarının ilkidir. Tasdik edenin ise içine girmesini gerektirir ama onun bütün konaklarını tamamlamış olmasını gerektirmez. Kayıtsız şartsız olarak da ona mümin denilmez. İşte ehl-i sünnet cemaatinin benimsediği kanaat, iman söz ve ameldir şeklindedir.

Ebu Ubeyd dedi ki: Bu aynı zamanda Malik'in, Sevri'nin ve Evzai'nin ayrıca onlardan sonra gelip, hidayet kandilleri ve dinin imamları olan ilim ve sünnet erbabı, Hicazlı, Iraklı, Şamlı ve daha başka diğer âlimlerin de görüşüdür.

İbn Battal (devamla) dedi ki: İşte iman kitabında (bölümünde) Buhari (rahimehullah)'ın tespit etmek istediği anlam budur ve bu bölümün bütün bablarını da bu maksatla açmıştır. O şöyle demiştir: İman ile ilgili hususlar babı, namazın imandan olduğu babı, zekâtın imandan olduğu babı, cihadın imandan olduğu babı ve diğer babları da bu şekildedir. O bunlarla Mürcie'nin: İman amel sözkonusu olmaksızın sözden ibarettir şeklindeki görüşlerini reddetmek, onların yanlışlıklarını, kötü inanışlarını, kitaba, sünnete ve imamların mezheplerine muhalefetlerini açıklamak istemiştir. Sonra İbn Battal bir başka babta şunları söylemektedir: el-Mühelleb dedi ki: Hakikati üzere İslam, yüce Allah nezdinde başka türlüsünün fayda vermeyeceği, dilin yaptığı ikrarı tasdik eden kalbin kesin inancı demektir.

Kerramiyye ve Mürcie'nin bazıları da iman kalbin itikadı sözkonusu olmaksızın sadece dil ile ikrar etmekten ibarettir demişlerdir. Onların bu kanaatlerini reddedecek en güçlü delillerden birisi de ümmetin dışa şâhâdet kelimelerini getirdiklerini açıklasalar dahi münafıkların kâfir oldukları üzerinde icma etmiş olmasıdır. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: *"Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma, kabrinin başında da durma çünkü onlar Allah'a ve Rasûlüne kâfir oldular ve fasık olarak öldüler... ve canlarının kafir oldukları halde güçlükle çıkmasını ister."* (Tevbe, 84-85) İbn Battal'ın sözleri burada sona ermektedir.

Şeyh, İmam Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah) der ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"İslam Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şâhâdet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen,* (1/147) *ramazan orucunu tutman, oraya gitmek için yol bulabilirsen Beyti haccetmendir. İman ise Allah'a, meleklerine, kitaplarına, rasullerine ve ahiret gününe inanman, hayrıyla, şerriyle kadere inanmandır"* buyruğu ile ilgili olarak (İbnu's-Salah) dedi ki:

İşte bu, imanın aslına dair bir açıklamadır. O ise içteki bir tasdiktir. İslam'ın aslını da açıklamaktadır. O da zahiren teslimiyet gösterip, boyun eğerek itaat etmektir. Zahirde İslam hükmü iki şâhâdet ile sabit olur. Bu iki şâhâdete namazı, zekâtı, haccı ve orucu eklemesi ise İslam'ın şiarlarının en üstün ve en büyükleri olmasından dolayıdır. Kişi bunları yerine getirmekle onun teslimiyeti tamamlanmış olur. Bunları terk etmesi ise onun bağlılığını ortaya koyan bağın çözüldüğü yahut yerinden oynadığı izlenimini verir. Diğer taraftan iman adı bu hadiste İslam'ın kendisiyle açıklandığı hususları ve diğer itaatleri de kapsamına alır. Çünkü bunlar imanın aslını teşkil eden içteki tasdikin meyveleri, pekiştiricileri, tamamlayıcıları ve onun koruyucularıdır. Bundan dolayı Allah Rasûlü de Abdulkays heyeti ile ilgili hadiste imanı, şâhâdet kelimeleri, namaz, zekât, ramazan orucu, ganimetlerin de beşte birini (devletin payı olarak) vermek diye açıklamıştır. İşte bundan dolayı büyük bir günah işlemiş yahut bir farizayı değiştirmiş bir kişi hakkında "mutlak olarak mümin" adı kullanılmaz. Bu ad mutlak olarak bu bakımdan imanı kâmil kimse hakkında kullanılır. Zahiren eksik olan kimse hakkında ise ancak kayıtlı olarak kullanılır. Bu sebepten dolayı da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Hırsız bir kimse hırsızlık yaptığı zaman mümin olarak hırsızlık yapmaz"* buyruğunda imanın mutlak olarak bulunmadığını söylemek caiz (doğru ve mümkün) olmuştur. İslam adı da aynı zamanda imanın aslını teşkil eden batındaki tasdiki de kapsar, itaatlerin aslını da kapsar. Bütün bunlar istislam denilen teslimiyet göstermektir.

Böylelikle zikrettiklerimizden ve yaptığımız tahkiklerden şu sonuç ortaya çıkmaktadır: İman ve İslam'ın ortak yönleri de var, ayrı ve farklı yönleri de var. Her mümin bir müslümandır ama her bir Müslüman bir mümin değildir. İşte bu tahkik ile bu işe dalanların çokça yanlışa düştükleri, iman ile İslam hakkında varid olmuş değişik ve dağınık bulunan kitap ve sünnetteki naslar arasında uyumlu bir açıklamayı ortaya koymaktadır. Bizim bu husustaki tahkikimiz aynı zamanda hadis ehlinden olsun, diğerlerinden olsun ilim adamlarının büyük çoğunluğunun kanaatlerine de uygundur. -Şeyh Ebu Amr b. es-Salah'ın sözleri burada sona ermektedir.-

Selefin mezheplerinden ve halefin imamlarından zikrettiğimiz bu hususlar iyice anlaşıldığına göre, şunu da görüyoruz ki, bunlar imanın artıp eksildiği hususunda birbirleriyle örtüşen ve biri diğerini destekleyen açıklamalardır. Selefin, muhaddislerin ve kelamcılardan bir topluluğun benimsediği kanaat (mezhep) da budur. Ancak kelamcıların çoğunluğu imanın artıp, eksileceğini kabul etmeyerek şöyle demişlerdir: İmanın artışı ne zaman mümkün olursa o şüphe ve küfür olur.

Ancak Şafii mezhebine mensup muhakkik kelamcılar şöyle demişlerdir: Tasdikin bizzat kendisi ne artar, ne eksilir ama şer'i anlamıyla iman amellerden ibaret olan meyvelerinin artmasıyla artar, eksilmesiyle eksilir. Devamla derler ki: Bu açıklama ile imanın arttığını ortaya koyan nasların zahir anlamları ile selefin sözleri ve dildeki asıl anlamı ve kelamcıların benimsedikleri kanaat telif edilmiş olur.

Ancak bunların yaptıkları bu açıklama, zahiren güzel olmakla birlikte, bundan daha güçlü -Allah en iyi bilendir- kanaat şudur: Tasdikin bizzat kendisi tefekkürün çokluğu ve delillerin birbirlerini desteklemesi ile de artar. Bu sebeple sıddiklerin imanı, hiçbir şekilde şüphe ile karşı karşıya kalmamaları ve arızi herhangi bir sebeple imanlarının sarsılmaması sebebiyle başkalarının imanından daha güçlüdür. Bu gibi hallerde imanları sarsılacak yerde aksine karşı karşıya kaldığı durumlar farklılaşsa bile hep kalpleri geniş ve nurlu kalmaya devam eder. (1/148) Kalpleri telif edilen yahut onlara yakın ve onlara benzer diğerlerinin durumu ise böyle değildir. Bu ise inkâr edilmesi imkânsız bir husustur. Aklı başında hiçbir kimse de Ebu Bekr es-Sıddık (radıyallâhu anh)'ın tasdikine herhangi bir insanın tasdikinin eşit olamayacağında şüphe etmez. Bundan dolayı Buhari Sahih'inde şöyle demiştir: İbn Ebi Muleyke dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından otuz kişiye yetiştim. Hepsi de kendi adına münafıklıktan korkardı. Aralarından Cebrail'in ve Mikail'in imanı gibi bir imana sahip olduğunu söyleyen bir kişi dahi yoktu.

Allah en iyi bilendir.

Amellere İman Denir mi?

İman adının ameller için kullanılmasına gelince, bu hususta hak ehli ittifak halindedir. Bunun kitap ve sünnetteki delilleri de sayılamayacak kadar çok, ayrıca şöhrete ihtiyacı olmayacak kadar da yaygındır. Nitekim yüce Allah: *"Allah sizin imanınızı boşa çıkaracak değildir."* (Bakara, 143) buyurmaktadır. İlim adamları buradan maksadın "namazınızı" olduğu üzerinde icma etmişlerdir. Bu husustaki hadislere gelince, bunların çok sayıda bir bölümünü bu kitapta göreceğiz. Allah en iyi bilendir.

Ehl-i sünnetin muhaddis, fukaha ve kelamcıları kıble ehlinden olduğuna ve cehennemde ebediyen kalmayacağına hüküm verilen müminin, ancak kalbiyle her türlü şüpheden uzak, kesin bir şekilde İslam dinine inanan ve şâhâdet kelimelerini diliyle söyleyen kimse olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. Eğer bunlardan sadece birisini yerine getirecek olursa kesinlikle kıble ehlinden olmaz. Dilindeki bir rahatsızlığı yahut ölüm halinde olduğu için imkân bulamadığı ya da başka bir sebepten ötürü dilindeki bir özür dolayısıyla konuşmaktan aciz olması hali müstesnâdır. O takdirde mümin olur.

Ama şâhâdet kelimelerini söyleyecek olursa, onlarla birlikte ayrıca "ve ben İslam'a muhalif her dinden uzağım" demesi şart değildir. Şu kadar var ki eğer Nebimiz Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in risaletinin özel olarak Araplara ait olduğuna inanan kâfirlerden birisi ise, böyle bir uzaklaşmayı da ifade etmedikçe Müslüman olduğuna hüküm verilmez. Bizim yani Şafii (rahimehullah)'ın mezhebine mensup bazı kimseler kayıtsız ve şartsız olarak başka bütün dinlerden uzak olduğunu ifade etmesini şart koşmuş ise de bunun bir kıymeti yoktur ama eğer sadece lâ ilâhe illallah deyip, Muhammedurrasulullah demeyecek olursa gerek bizim mezhebimizde, gerek diğer âlimlerin mezheplerinde meşhur olan kanaate göre Müslüman olmaz.

Mezhebimize mensup ilim adamları arasında: Müslüman olur ama ikinci şâhâdeti de eda etmesi istenir. Eğer kabul etmeyecek olursa mürted olur, diyenler de vardır. Bu görüş sahipleri lehine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "İnsanlarla lâ ilâhe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Eğer bunu söyleyecek olurlarsa benden kanlarını ve mallarını korumuş olurlar" buyruğu delil gösterilebilir. Bu ise büyük çoğunluğa göre iki şâhâdet kelimesini söylemek hakkında kabul edilmiştir. Bunlardan birisini zikretmek suretiyle diğerine ihtiyaç görmemiştir. Çünkü bunların ikisi birbirinden kopmaz ve bir arada olmaları da zaten meşhur olandır. Allah en iyi bilendir.

Namazın, orucun ya da İslam rükünlerinden başka bir rüknün farz olduğunu ikrar ve kabul etmekle birlikte, önceden benimsemiş olduğu dine muhalif bir durumda ise, acaba bununla Müslüman kabul edilir mi?

Bu hususta mezhebimizin âlimlerinin iki görüşü vardır. Bu fiiliyle onun Müslüman olduğunu kabul eden âlimler şöyle der: Müslümanın inkâr etmesi halinde kâfir olduğu her bir hususu kâfir bir kimse ikrar edecek olursa Müslüman olur.

Arapça söyleyebilmekle birlikte şâhâdet kelimelerini Arapça dışında bir dille ikrar eden bir kimse bununla Müslüman olur mu? Bu hususta da mezhep

âlimlerimizin iki görüşü vardır. Sahih olanına göre ikrarın varlığından ötürü Müslüman olacağıdır. Hak olan görüş budur, diğer bir görüşün açıklanabilir güçlü bir yönü yoktur. (1/149) Ben bu hususu geniş açıklamasıyla birlikte el-Mühezzeb şerhinde açıklamış bulunuyorum. Allah en iyi bilendir.

Seleften olan ilim adamları da, başkaları da bir kimsenin mutlak olarak ben müminim sözü hakkında farklı görüşlere sahiptir. Bir kesim sadece ben müminim demekle yetinmemeli, aksine ben inşallah müminim demelidir demiştir.

Mezhebimiz âlimlerinden bazıları bu görüşü mezhebimiz kelamcılarının çoğundan nakletmiş bulunmaktadır.

Daha başkaları ise mutlak olarak ben müminim demenin caiz olduğu ve inşallah demeyeceği kanaatindedir. Tercih edilen ve tahkik ehlinin görüşü budur.

Evzai ve başkaları ise her iki durumun da caiz olduğu kanaatindedir. Bununla birlikte hepsi de değişik itibarlara (bakış açılarına) göre sahihtir. Mutlak olarak kabul eden hali hazırdaki duruma ve bu durumda iman ile ilgili hükümlerin onun üzerinde uygulanmakta olduğuna bakar. İnşallah denileceğini kabul edenler de bu hususta: Ya teberrük için söylenir yahut nihai akıbet ve yüce Allah'ın takdirine bakarak onu gözönünde bulundurarak söylenir demişlerdir çünkü iman üzere sabit mi kalacağını yoksa ondan başka tarafa mı döndürüleceğini bilemez. Kişinin deyip dememekte muhayyer olduğunu kabul etmek görüşü de önceki iki görüşün hareket noktasını gözönünde bulundurmak ve gerçekte görüş ayrılığını ortadan kaldırmak bakımından güzeldir ve sahihtir.

Kâfire gelince bu hususta bizim mezhep âlimlerinin garip bir görüş ayrılığı vardır. Onlardan kimileri şöyle der: O kâfirdir denilir ama inşallah denilmez, kimileri de kayıtlı ifade kullanmak hususunda az önce geçtiği gibi Müslüman için söyleneceği gibi söylenebilir demiştir. Kayıtlı kâfir denilebileceğini kabul edenlerin görüşüne göre onun ölüm hali gözönünde bulundurularak o inşallah kâfirdir denilir. Son hal ise bilinmemektedir. Bazı muhakkikler de bu görüşü tercih etmiştir. Allah en iyi bilendir.

Günah ve Bid'at Sebebiyle Kâfir Olmak

Şunu bil ki, hak ehlinin mezhebine (benimsediği kanaate) göre kıble ehlinden kimse bir günah sebebiyle kâfir olmadığı gibi, heva ve bid'at ehli de kâfir olmaz. Ancak İslam dininden olduğu kesin olarak bilinen bir hükmü

inkâr eden kimsenin mürted ve kâfir olduğuna hükmedilir. Henüz yeni Müslüman olmuş yahut dinin bu gibi hükümlerini bilmemesi mümkün olan uzak bir çölde ve benzeri bir yerde yetişmiş birisi olması hali müstesnâdır. O takdirde bu hüküm ona öğretilir. Yine (bunu inkârı) sürdürürse kâfir olduğuna hüküm verilir. Zinanın, içkinin, haksızca öldürülmenin ya da bunun dışında haram oldukları kesin olarak bilinen haram herhangi bir hükmün helal olduğunu söyleyen kimsenin hükmü de böyledir.

İşte bunlar iman ile ilgili bazı meselelerdir. Bunları bir giriş olmak üzere kitabın baş tarafına aldım, çünkü bunlara çokça ihtiyaç duyulur ve hadislerde de çokça tekrar edilirler. Bunları başa alarak bunlara bağlı ele alınacak başka meseleler geldikçe bunları referans göstermek istedim.

Doğruyu en iyi bilen Allah'tır, hamd ve nimet yalnız ondandır, başarı ve hatadan korunmak onun tevfiki ile mümkündür.

ب-١/١- باب بَيَانِ الْإِيمَانِ وَالْإِسْلَامِ وَالْإِحْسَانِ وَوُجُوبِ الْإِيمَانِ بِإِثْبَاتِ قَدَرِ اللهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى وَبَيَانِ الدَّلِيلِ عَلَى التَّبَرِّي مِمَّنْ لَا يُؤْمِنُ بِالْقَدَرِ وَإِغْلَاظِ الْقَوْلِ فِي حَقِّهِ

[1/1- İMANIN, İSLAM'IN VE İHSANIN BEYANI, ŞANI YÜCE ALLAH'IN KADERİNİ KABUL ETMEK SURETİYLE İMAN ETMENİN VÜCUBU, KADERE İMAN ETMEYEN KİMSELERDEN UZAK OLMA GEREĞİNİN DELİLİNİN VE BÖYLESİ HAKKINDA AĞIR SÖZLER SÖYLEMENİN BEYANI BABI][424]

قَالَ أَبُو الْحُسَيْنِ مُسْلِمُ بْنُ الْحَجَّاجِ الْقُشَيْرِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ بِعَوْنِ اللهِ نَبْتَدِئُ وَإِيَّاهُ نَسْتَكْفِي وَمَا تَوْفِيقُنَا إِلَّا بِاللَّهِ جَلَّ جَلَالُهُ

Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri (rahimehullah) dedi ki: Allah'ın yardımı ile başlıyor, onun bize yetmesini diliyoruz. Başarımız da ancak şanı yüce Allah iledir.

424 Yazma nüshada "imanı bilmek babı" şeklindedir. Ancak bizler meşhur olması ve muhakkikler arasında elden ele dolaşması sebebiyle matbu nüshada zikredildiği gibi bab başlığını koyduk. Diğer taraftan tahriç kitaplarının çoğunluğu da bu babı göz önünde bulundurarak tahriç yapmışlardır.

٩٣-١/١- حَدَّثَنِي أَبُو خَيْثَمَةَ زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ كَهْمَسٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ ح وَحَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ الْعَنْبَرِيُّ وَهَذَا حَدِيثُهُ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا كَهْمَسٌ عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ قَالَ كَانَ أَوَّلَ مَنْ قَالَ فِي الْقَدَرِ بِالْبَصْرَةِ مَعْبَدٌ الْجُهَنِيُّ فَانْطَلَقْتُ أَنَا وَحُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحِمْيَرِيُّ حَاجَّيْنِ أَوْ مُعْتَمِرَيْنِ فَقُلْنَا لَوْ لَقِينَا أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَسَأَلْنَاهُ عَمَّا يَقُولُ هَؤُلَاءِ فِي الْقَدَرِ فَوُفِّقَ لَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ دَاخِلًا الْمَسْجِدَ فَاكْتَنَفْتُهُ أَنَا وَصَاحِبِي أَحَدُنَا عَنْ يَمِينِهِ وَالْآخَرُ عَنْ شِمَالِهِ فَظَنَنْتُ أَنَّ صَاحِبِي سَيَكِلُ الْكَلَامَ إِلَيَّ فَقُلْتُ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِنَّهُ قَدْ ظَهَرَ قِبَلَنَا نَاسٌ يَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ وَيَتَقَفَّرُونَ الْعِلْمَ وَذَكَرَ مِنْ شَأْنِهِمْ وَأَنَّهُمْ يَزْعُمُونَ أَنْ لَا قَدَرَ وَأَنَّ الْأَمْرَ أُنُفٌ قَالَ فَإِذَا لَقِيتَ أُولَئِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنِّي بَرِيءٌ مِنْهُمْ وَأَنَّهُمْ بُرَآءُ مِنِّي وَالَّذِي يَحْلِفُ بِهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ لَوْ أَنَّ لِأَحَدِهِمْ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا فَأَنْفَقَهُ مَا قَبِلَ اللَّهُ مِنْهُ حَتَّى يُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ ثُمَّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَدِيدُ بَيَاضِ الثِّيَابِ شَدِيدُ سَوَادِ الشَّعَرِ لَا يُرَى عَلَيْهِ أَثَرُ السَّفَرِ وَلَا يَعْرِفُهُ مِنَّا أَحَدٌ حَتَّى جَلَسَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ وَقَالَ يَا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِي عَنِ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْإِسْلَامُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ وَتَصُومَ رَمَضَانَ وَتَحُجَّ الْبَيْتَ إِنْ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلًا قَالَ صَدَقْتَ قَالَ فَعَجِبْنَا لَهُ يَسْأَلُهُ وَيُصَدِّقُهُ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِيمَانِ قَالَ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ قَالَ صَدَقْتَ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِحْسَانِ قَالَ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ السَّاعَةِ قَالَ مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنْ أَمَارَتِهَا قَالَ أَنْ تَلِدَ الْأَمَةُ رَبَّتَهَا وَأَنْ تَرَى الْحُفَاةَ الْعُرَاةَ الْعَالَةَ رِعَاءَ الشَّاءِ يَتَطَاوَلُونَ فِي الْبُنْيَانِ قَالَ ثُمَّ انْطَلَقَ فَلَبِثْتُ مَلِيًّا ثُمَّ قَالَ لِي يَا عُمَرُ أَتَدْرِي مَنِ السَّائِلُ قُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ

93-1/1- Bana Ebu Hayseme Zuheyr b. Harb tahdis etti, bize Vekî', Kehmes'den tahdis etti. O Abdullah b. Bureyde'den, o Yahya b. Ya'mer'den (H) Bize Ubeydullah b. Muaz el-Anberî de tahdis etti -ki bu onun (naklettiği) hadisidir-, bize babam tahdis etti, bize Kehmes, İbn Bureyde'den tahdis etti. O Yahya b. Ya'mer'den şöyle dediğini nakletti:

- Kader hakkında ilk konuşan kişi (1/36b) Basra'da Ma'bed el-Cuhenî oldu. Ben ve Humeyd b. Abdurrahman el-Himyerî hac -ya da umre- yapmak üzere gitmiştik. Kendi kendimize: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabından birisi ile karşılaşsak da bunların kader hakkında söylediklerine dair ona (kanaatini) sorsak, dedik. Abdullah b. Ömer b. el-Hattab'a mescide girerken rastgeldik. Ben ve arkadaşım birimiz sağından, diğerimiz solundan olmak üzere etrafında durduk. Arkadaşımın sözü bana bırakacağını düşünerek:

- Ey Ebu Abdurrahman, dedim. Bizim oralarda birtakım insanlar çıktı. Bunlar Kur'ân'ı okuyorlar, ilmi araştırıyorlar -ve böyle diyerek onların durumlarını zikretti.- Bununla birlikte onlar kader diye bir şey olmadığını, olayların (Allah'ın ezeli ilmi sözkonusu olmaksızın) kendiliğinden meydana geldiğini iddia ediyorlar.

(İbn Ömer) dedi ki: Bunlarla karşılaşacak olursan benim onlardan uzak olduğumu, onların da benden uzak olduklarını onlara haber ver. Abdullah b. Ömer'in adına yemin ettiği zat hakkı için eğer onlardan (1/37a) birinin Uhud dağı gibi altını bulunsa ve onu (Allah yolunda) infak etse kadere iman etmedikçe Allah ondan (infakını) kabul etmez. Sonra şunları ekledi:

-Babam Ömer b. el-Hattab bana tahdis edip dedi ki: Bir gün Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda idik. Birden yanımıza elbiseleri oldukça beyaz, saçı oldukça siyah, üzerinde yolculuk izleri görülmeyen ve aramızdan kimsenin de tanımadığı bir adam çıkageldi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına oturuverdi, dizlerini onun dizlerine dayadı. Ellerini uylukları üzerine koydu ve:

- Ey Muhammed, bana İslam'dan haber ver, dedi.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"İslam Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şâhâdet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, ramazan ayı orucunu tutman, oraya gitmek için yol bulabildiğin takdirde beyti haccetmendir"* buyurdu. Adam: Doğru söyledin, dedi.

(Ömer): Biz onun bu yaptığına hayret ettik. (1/37b) Hem ona soru soruyor, hem ona doğru söylüyordun diyordu, dedi. Sonra adam: Bana imandan haber ver, dedi.

Allah Rasûlü: *"Allah'a, meleklerine, kitaplarına, rasullerine, ahiret gününe iman etmen, bir de hayrıyla, şerriyle kadere iman etmendir"* buyurdu. (Adam): Doğru söyledin, dedi. Sonra: Bana ihsandan haber ver, dedi.

Allah Rasûlü: *"Allah'a onu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Sen onu görmüyorsan dahi şüphesiz o seni görür"* buyurdu. Adam: Bana kıyametten haber ver dedi.

Allah Rasûlü: *"Bu hususta kendisine soru sorulan sorandan daha bilgili değildir"* buyurdu. Adam: O halde bana onun alâmet(ler)ini haber ver, dedi.

Allah Rasûlü: *"Cariyenin kendi hanımefendisini doğurması, yalınayak, çıplak, yoksul koyun çobanı kimselerin uzun (yüksek) bina yapmakta birbirleriyle yarıştıklarını görmendir"* buyurdu.

(Ömer) dedi ki: Sonra adam gitti. Uzunca bir süre bekledim sonra (Allah Rasûlü) bana: *"Ey Ömer, o soru soran kimdi biliyor musun"* buyurdu. Ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedim. O: *"O (gelen) Cibril'di. Size dininizi öğretmek üzere gelmişti"* buyurdu.[425]

٩٤-٢/٢- حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ الْغُبَرِيُّ وَأَبُو كَامِلٍ الْجَحْدَرِيُّ وَأَحْمَدُ بْنُ عَبْدَةَ قَالُوا حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ مَطَرٍ الْوَرَّاقِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ قَالَ لَمَّا تَكَلَّمَ مَعْبَدٌ بِمَا تَكَلَّمَ بِهِ فِي شَأْنِ الْقَدَرِ أَنْكَرْنَا ذَلِكَ قَالَ فَحَجَجْتُ أَنَا وَحُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحِمْيَرِيُّ حَجَّةً وَسَاقُوا الْحَدِيثَ بِمَعْنَى حَدِيثِ كَهْمَسٍ وَإِسْنَادِهِ وَفِيهِ بَعْضُ زِيَادَةٍ وَنُقْصَانُ أَحْرُفٍ وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ بُرَيْدَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ وَحُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَا لَقِينَا عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ فَذَكَرْنَا الْقَدَرَ وَمَا يَقُولُونَ فِيهِ فَاقْتَصَّ الْحَدِيثَ كَنَحْوِ حَدِيثِهِمْ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ وَفِيهِ شَيْءٌ مِنْ زِيَادَةٍ وَقَدْ نَقَصَ مِنْهُ شَيْئًا

425 Ebu Davud, 4695; Tirmizi, 2610; Nesai, 5005; İbn Mace, 63; Tuhfetu'l-Eşraf, 10572

94-2/2- Bana Muhammed b. Ubeyd el-Ğubarâ, Ebu Kamil el-Cahderî ve Ahmed b. Abde tahdis edip dediler ki: Bize Hammâd (1/38a) b. Zeyd, Matar el-Varrak'dan tahdis etti. O Abdullah b. Bureyde'den, o Yahya b. Ya'mer'den şöyle dediğini nakletti: Ma'bed kader hakkında söylediklerini söyleyince, biz bunu kabul etmeyip, karşı çıktık. (Yahya) dedi ki: Humeyd b. Abdurrahman el-Himyeri ile birlikte hacca gitmiştik, sonra da (raviler) hadisi Kehmes'in rivâyet ettiği hadisin manasıyla ve senediyle -ancak bazı fazlalıklar ile birkaç harf eksiği ile- rivâyet ettiler.[426]

Şerh

"Bana Muhammed b. Ubeyd el-Ğuberî, Ebu Kâmil el-Cahderî ve Ahmed b. Abde tahdis etti." Bu senetteki "el-Ğuberî" nispeti ğayn harfi ötreli, be harfi fethalıdır. Mukaddimenin baştaraflarında buna dair net açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. el-Cahderî'nin adı ise el-Fudayl b. Huseyn'dir. "el-Cahderî" nispetinde cim fethalı, ha sakindir. Mukaddimede de buna dair açıklamalar geçti. "Abde" isminde be harfi sakindir. Bu da önceki fasıllarda "Abde ve Ubeyde" ile ilgili açıklamalarda geçti.

Bu isnatta "Matar el-Verrak" da geçmektedir ki, adı Matar b. Tahman Ebu Recâ el-Horasani'dir. Basra'da yerleşmiştir. Mushaf yazar(ak geçinir)di. Ona el-Verrak (kâğıtçı) denilmiştir.

"Hac etmek için gitmiştik"teki "(حجة): Bir hac" lafzı ha harfi hem kesreli, hem fethalı olarak iki şekilde de söylenir. Kesreli söyleyiş Araplardan işitilmiş olandır. (1/160) Fethalı söyleyiş ise kıyasa göredir. Bir vuruş anlamındaki (ve benzerleri) kelimeler için dilciler böyle demişlerdir.

٩٥-٣/٣- وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ بُرَيْدَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ وَحُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَا لَقِينَا عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ فَذَكَرْنَا الْقَدَرَ وَمَا يَقُولُونَ فِيهِ فَاقْتَصَّ الْحَدِيثَ كَنَحْوِ حَدِيثِهِمْ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ وَفِيهِ شَيْءٌ مِنْ زِيَادَةٍ وَقَدْ نَقَصَ مِنْهُ شَيْئًا

95-3/3- Bana Muhammed b. Hatim de tahdis etti. Bize Yahya b. Said el-Kattan tahdis etti. Bize Osman b. Ğıyas tahdis etti. Bize Abdullah b. Bureyde, Yahya b. Ya'mer'den ve Humeyd b. Abdurrahman'dan şöyle dediklerini tah-

426 Bir önceki hadis için gösterilen kaynaklar.

dis etti. Abdullah b. Ömer ile karşılaştık. Kaderi ve (yeni görüş ortaya atanların) kader hakkında söylediklerini zikrettik. O da hadisi onların naklettikleri gibi Ömer (radıyallâhu anh)'dan, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bize rivâyet etti, ama onda biraz fazlalık ve bir parça eksik lafızlar bulunabilir.[427]

٩٥-٤/٤- وَحَدَّثَنِي حَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنْ عُمَرَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ بِنَحْوِ حَدِيثِهِمْ

96-4/4- Bana Haccac eş-Şair de tahdis etti. (1/38b) Bize Yunus b. Muhammed tahdis etti. Bize el-Mutemir babasından tahdis etti. O Yahya b. Ya'mer'den, o İbn Ömer'den, o Ömer'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den adı geçen ravilerin hadisi naklettiklerine yakın rivâyet etti.[428]

٠٠٠/٢- باب الإيمان ما هو وبيان خصاله

[.../2- İMAN NEDİR VE HASLETLERİNİN BEYANI BABI][429]

٩٧-١/٥- وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ جَمِيعًا عَنْ ابْنِ عُلَيَّةَ قَالَ زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا إِسْمَعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي حَيَّانَ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ بْنِ عَمْرِو بْنِ جَرِيرٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَوْمًا بَارِزًا لِلنَّاسِ فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْإِيمَانُ قَالَ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكِتَابِهِ وَلِقَائِهِ وَرُسُلِهِ وَتُؤْمِنَ بِالْبَعْثِ الْآخِرِ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْإِسْلَامُ قَالَ الْإِسْلَامُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا تُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ وَتُؤَدِّيَ الزَّكَاةَ الْمَفْرُوضَةَ وَتَصُومَ رَمَضَانَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْإِحْسَانُ قَالَ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنَّكَ إِنْ لَا تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَتَى السَّاعَةُ قَالَ مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنْ السَّائِلِ وَلَكِنْ سَأُحَدِّثُكَ عَنْ أَشْرَاطِهَا إِذَا وَلَدَتْ الْأَمَةُ رَبَّهَا فَذَاكَ مِنْ أَشْرَاطِهَا وَإِذَا كَانَتْ الْعُرَاةُ الْحُفَاةُ

427 Hadisin Humeyd b. Abdurrahman yoluyla gelen rivâyetini Ebu Davud, 4696; Tuhfetu'l-Eşraf, 10516'da rivâyet etmiştir. Yahya b. Ya'mer tarafından gelen rivâyetinin kaynakları da 93 numaralı hadiste gösterildi.

428 Bk. 93 numaralı hadisin kaynakları

429 Tuhfetu'l-Eşraf bi Marifeti'l-Etraf'tan alınmış bir ziyadedir.

رُءُوسَ النَّاسِ فَذَاكَ مِنْ أَشْرَاطِهَا وَإِذَا تَطَاوَلَ رِعَاءُ الْبَهْمِ فِي الْبُنْيَانِ فَذَاكَ مِنْ أَشْرَاطِهَا فِي خَمْسٍ لَا يَعْلَمُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ ثُمَّ تَلَا ﷺ إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ قَالَ ثُمَّ أَدْبَرَ الرَّجُلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رُدُّوا عَلَيَّ الرَّجُلَ فَأَخَذُوا لِيَرُدُّوهُ فَلَمْ يَرَوْا شَيْئًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ هَذَا جِبْرِيلُ جَاءَ لِيُعَلِّمَ النَّاسَ دِينَهُمْ

97-5/1- Bana Ebu Bekr b. Ebu Şeybe ve Zuheyr b. Harb beraberce İbn Uleyye'den tahdis etti: Zuheyr dedi ki: Bize İsmail b. İbrahim, Ebu Hayyan'dan tahdis etti. O Ebu Zur'a b. Amr b. Cerir'den, o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir gün insanlar arasına çıkmıştı. Yanına bir adam gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü, iman nedir, dedi.

O: *"Allah'a, meleklerine, kitabına, ona kavuşmaya ve rasullerine iman etmendir. Bir de ölümden sonra dirilişe de iman etmendir"* buyurdu. Adam: Ey Allah'ın Rasûlü İslam nedir dedi.

O: *"İslam Allah'a ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibadet etmen, farz namazı dosdoğru kılman, farz zekâtı tam olarak vermen* (1/39a) *ve ramazan orucunu tutmandır"* buyurdu. Adam: Ey Allah'ın Rasûlü, ihsan nedir, sordu.

O: *"Allah'a onu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Sen onu görmüyorsan dahi o seni görür"* buyurdu. Adam: Ey Allah'ın Rasûlü (kıyametin) saat(i) ne zaman, dedi.

Allah Rasûlü: *"Hakkında soru sorulan kişi sorandan bilgili değildir ama ben sana onun şartlarını söyleyeyim. Cariye efendisini doğuracak olursa işte bu onun şartlarından (alâmetlerinden)dir. Çıplak ve yalınayak kimseler insanların başı olurlarsa işte bu onun şartlarındandır. Dilsiz davarların çobanları uzun bina yarışına girişirlerse işte bu onun şartlarındandır. (Yoksa kıyametin ne zaman kopacağı) Allah'tan başka kimsenin bilmediği beş husus arasındadır"* buyurdu. Sonra da: *"Saatin ilmi muhakkak Allah'ın yanındadır. Yağmuru o indirir, rahimlerde olanı o bilir. [Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilemez, hiçbir nefis de hangi yerde öleceğini bilemez.]*[430] *Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır."* (Lokman, 34) buyruğunu okudu.

430 Yazma nüshada âyet tamamen yazılmayıp... buyruğuna kadar denilmektedir.

(Ebu Hureyre) dedi ki: Sonra adam dönüp gitti. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) (1/39b): *"O adamı bana geri getiriniz"* buyurdu. Onu geri çağırmak için harekete geçtilerse de hiçbir şey göremediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: *"Bu Cibril'di. İnsanlara dinlerini öğretmek için geldi"* buyurdu.[431]

٩٨-٦/٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ حَدَّثَنَا أَبُو حَيَّانَ التَّيْمِيُّ بِهَذَا الْإِسْنَادِ مِثْلَهُ غَيْرَ أَنَّ فِي رِوَايَتِهِ إِذَا وَلَدَتْ الْأَمَةُ بَعْلَهَا يَعْنِي السَّرَارِيَّ

98-6/2- Bize Muhammed b. Abdullah b. Numeyr tahdis etti. Bize Muhammed b. Bişr tahdis etti. Bize Ebu Hayyan et-Teymî bu isnad ile aynısını tahdis etti. Şu kadar var ki o, rivâyetinde "eme kocasını doğurursa" demiştir ki (eme lafzından) kastı cariyelerdir.[432]

Şerh

(95-98 numaralı hadisler)

"Osman b. Ğıyâs" Ğıyâs ismi noktalı gayn iledir.

"Haccac b. eş-Şair" de Haccac b. Yusuf b. Haccac es-Sekafî Ebu Muhammed el-Bağdadi'dir. Kitabın baş taraflarında buna dair açıklama ve isminin zulmüyle tanınan vali Haccac b. Yusuf ile uyum gösterdiğini ama bunların farklı kimseler olduklarını belirtmiş idik.

Senette "Yunus" da geçmiş bulunmaktadır. Yunus lafzında nun harfi ötreli, kesreli ve fethalı olmakla birlikte hepsinde de ayrıca hemzeli de, hemzesiz de söyleneceğine dair açıklama geçmiş bulunmaktadır.

Diğer senetteki Ebu Bekr b. Ebu Şeybe ile İsmail b. Uleyye'ye gelince, diğer rivâyet yolunda ise İsmail b. İbrahim olarak geçmektedir. Hem ona dair açıklama ve hem Ebu Bekr b. Ebu Şeybe ve onun kardeşi Osman ile ikisinin babası Muhammed ve dedeleri Ebu Şeybe İbrahim ve ikisinin kardeşi Kasım, Ebu Bekr'in adının da Abdullah olduğuna dair açıklamalar hep geçmiş bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir.

Yine bu isnatta Ebu Hayyan, Ebu Zur'a b. Amr b. Cerir b. Abdullah el-Becelî'den rivâyet nakledilmiştir. Ebu Hayyan et-Teymi'dir. Buradaki Teym kabilesi Teym er-Rebab'dır. Kufe'ye nispetle "el-Kûfî"dir.

431 Buhari, 50 ve 4777; İbn Mace, 64 ve 4044'te kısmen; Tuhfetu'l-Eşraf, 14929

432 97 numaralı hadisin kaynakları ile aynı

Ebu Zur'a'nın adı ise Herim'dir. (1/161) Amr b. Amr olduğu, Ubeydullah olduğu, Abdurrahman olduğu da söylenmiştir.

"Bir gün Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanlar arasına çıkmıştı." Yani onlar arasında görünmüştü. Yüce Allah'ın: *"Ve sen yeryüzünü çırılçıplak (açığa çıkıp görünmüş) göreceksin."* (Kehf, 47); *"Hepsi toplanıp Allah'ın huzuruna çıkacaklar."* (İbrahim, 21); *"Cehennem açılıp, gösterilir."* (Şuara, 91); *"Câlût'a ve askerlerine karşı çıktıklarında"* (Bakara, 250) buyruklarında da aynı kökten gelen fiil kullanılmıştır.

"Allah'a ona kavuşmaya iman etmen, son dirilişe inanman" ifadesindeki "son" anlamındaki kelimenin hı harfi kesrelidir. Yüce Allah'a kavuşmak ile ölümden sonra dirilişe imanın bir arada zikredilmesinden maksadın ne olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Bir görüşe göre kavuşmak, amellerin karşılıklarının görüleceği ahiret yurduna geçmek ile gerçekleşir. Ölümden sonra diriliş ise ondan sonra kıyametin kopacağı zaman gerçekleşecektir. Bir diğer görüşe göre kavuşmak ölümden sonraki diriliş akabinde hesabın görüleceği esnada olacak şeylere denilir. Diğer taraftan kavuşmaktan kasıt yüce Allah'ın görülmesi değildir çünkü hiçbir kimse kendi adına yüce Allah'ı göreceğini kesin olarak söyleyemez çünkü Allah'ın görülmesi müminlere özeldir. Hiçbir insan da son nefesini ne halde vereceğini bilemez. Ölümden sonra diriliş (ba's)in son ile nitelendirilmesine gelince, bunun beyan ve açıklamada bir mübalağa (abartı) olduğu söylenmiştir. Bu abartının sebebi ise ona ileri derecede ihtimamın gösterilmesi gereğidir. Bir diğer açıklama da şöyledir: Bunun sebebi şudur: İnsanın dünyaya gelişi rahimlerden ba'sı (gönderilişi) demektir. Haşredilmek için kabirden çıkışı ise yerden ba'sı (diriltilmesi, gönderilmesi) dır. Bunların birbirlerinden ayırt edilmesi için ölümden sonra dirilişi "son" ile kayıtlamış bulunmaktadır.

İbadet

"İslam Allah'a ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibadet etmen, namazı dosdoğru kılman...dır." İbadet, boyun eğmekle birlikte itaat demektir. Burada ibadet ile yüce Allah'ı tanıyıp, onun vahdaniyetini kabul etmek anlamı da kastedilmiş olabilir. Buna göre namaz, orucun, zekâtın ona atfedilmesi bunların da İslam'ın kapsamına alınması içindir. Böylelikle bunlar ibadetin kapsamı içerisine girmemiş olurlar. Buna göre sadece bu üçünü zikretmekle yetinmesi bunların İslam'ın rükünlerinden ve İslam şiarının en göze çarpanlarından olması dolayısıyladır. Diğerleri ise bunlara katılır.

Bir diğer ihtimale göre ibadetten maksat, mutlak olarak itaat etmektir. O takdirde İslam'ın bütün görevleri onun kapsamına girer. Buna göre de namazın ve diğerlerinin ona atfedilmesi şerefine ve meziyetine dikkat çekmek maksadı ile genelden sonra özelin sözkonusu edilmesi türünden olur. Yüce Allah'ın: *"Hani biz nebilerden (özellikle de) senden, Nuh'tan... ahidlerini almıştık."* (Ahzab, 7) buyruğu ve benzerlerinde olduğu gibi.

"Ona ortak koşmama"yı ibadetten sonra sözkonusu etmesinin sebebi ise kâfirlerin şanı yüce Allah'a şeklen ibadet etmelerinden dolayıdır. Onlar onunla birlikte Allah'a ortak olduklarını ileri sürdükleri birtakım putlara da tapıyorlardı. İşte bununla böyle bir ibadeti reddetmektedir. Allah en iyi bilendir.

"Farz olarak yazılmış namazı dosdoğru kılman, farz olan zekâtı tastamam ödemen ve ramazan orucunu tutman" Namazın "yazılmış" ile kayıtlanmasının sebebi yüce Allah'ın: *"Çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır."* (Nisa, 103) buyruğundan dolayıdır. Çeşitli hadislerde de namaz (farz olarak) yazılmış niteliği ile zikredilmiş bulunmaktadır. Şu buyruklarda olduğu gibi: "Namaz için kamet getirildiğinde yazılmış olandan başka namaz yoktur.", "Yazılmış olandan sonra en faziletli namaz gece namazıdır" ve "Allah'ın (farz olarak) yazdığı beş vakit namaz" hadisleri buna örnektir.

Zekâtın "farz olan" ile kayıtlanmasına gelince, bu miktarı belli olan zekât demektir. Senesi dolmadan önce peşin olarak verilen (muaccel) zekâtı dışarıda tutmak için geldiği de söylenmiştir. Bu elbette ki zekâttır ama farz olan zekât değildir. Namaz ile zekât ile ilgili sözkonusu edilen kayıtlarda farklı lafızlar zikredilmesi aynı lafzın tekrarı hoş olmadığından dolayı olduğu da söylenmiştir. Zekâtın "farz" olmakla kayıtlanmasının tatavvu (nafile) olarak verilen sadakayı dışarıda tutmak için olma ihtimali de vardır çünkü o da sözlük anlamı itibariyle bir zekâttır.

Namazın ikame edilmesi (dosdoğru kılınması)nın anlamına gelince, bu hususta iki görüş vardır. Birincisine göre bundan maksat namazın devamlı kılınması ve ona dikkat edilerek gereği gibi korunmasıdır. İkinci görüşe ise gerektiği gibi tam ve eksiksiz kılınmasıdır. Ebu Ali el-Farisi birincisinin doğru olma ihtimali daha yüksektir, demektedir.

Derim ki: Sahih'te sabit olduğuna göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Saflarda dosdoğru durunuz çünkü safları düzgün tutmak namazı ikame etme (dosdoğru kılma)nın bir parçasıdır."* Bunun anlamı ise -Allah en iyi bilendir- yüce Allah'ın: *"Namazı dosdoğru kılınız"* (Bakara, 83) buyruğunda emredildiği üzere ikame edilmesi (dosdoğru kılınması)dir. Bu da ikinci görüşe ağırlık kazandırmaktadır. Allah en iyi bilendir.

"Ramazan orucunu tutman" ifadesinde ise çoğunluğun görüşü lehine bir delil vardır. Bu da doğru ve tercih edilen görüştür. Bu ise "ay/şehr" kaydını sözkonusu etmeksizin ramazan denilmesinde -bunu mekruh kabul edenlerin görüşünün aksine- bir kerahet olmadığıdır. Bu mesele yüce Allah'ın izniyle oruç bölümünde delil ve tanıklarıyla açıklanmış olarak gelecektir.

Kıyamatin Şartları (Alâmetleri)

"Sana şartlarını söyleyeyim" buyruğundaki "eşrât (alâmetler)" başındaki hemze fethalı olarak söylenir, tekili şın ve ra harfi fethalı olarak "şarat"tır. Şartlar, alâmetler demektir. Bundan önceki olaylar diye açıklandığı gibi, tam olarak gerçekleşmeden önce onun ile ilgili küçük haller olduğu da söylenmiştir. Bütün açıklamalar birbirine yakındır.

"Dilsiz hayvan çobanları... uzun bina yapımında birbirleriyle yarışırlarsa" Bu buyrukta geçen: "(البهم): Dilsiz hayvanlar" lafzı be harfi fethalı, he harfi sakin olarak telaffuz edilir, koyun ve keçi türüyle küçükbaş hayvanların yavrularının küçüklerine denilir. Özel olarak koyun türünün yavruları (oğlakları) kastedildiği de söylenmiştir. Cevheri, Sıhah'ında sadece bu anlamı vermiştir. Tekili "behme" diye gelir. Cevheri: Müzekker ve müennes hakkında da kullanılır. (Sahl'in çoğulu olan) sıhâl ise keçi yavruları (oğlakları) hakkında kullanılır. (1/163) Eğer her iki tür bir arada ise "beham" da denilir, "behm" de denilir. "Behm"in sadece keçi oğlakları hakkında kullanılacağı da söylenmiştir.

Kadı Iyaz: Bazı hallerde özel olarak keçi türü için de kullanılır, sözüyle buna işaret etmiştir. Asıl anlamı "müphem söz"den gelmektedir. "Behîme (dört ayaklı dilsiz davar)" de buradan gelmektedir. Buhari'deki rivâyette ise be harfi ötreli olarak "(رعاء الإبل البهم): Dilsiz develerin çobanları" şeklindedir. Kadı Iyaz -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- der ki: Bazıları bunu be harfi fethalı olarak da rivâyet etmiş olmakla birlikte, develerin zikredilmesiyle birlikte bunun açıklanabilir bir tarafı yoktur. (Kadı devamla) dedi ki: Biz bu ibareyi sondaki mim harfini hem merfu, hem mecrur (kesreli) olarak rivâyet etmiş bulunmaktayız. Bunu merfu olarak rivâyet edenler bunu çobanların niteliği (sıfatı) yapmış olurlar. Yani o çobanlar siyahî kimselerdir. Hiçbir şeyleri olmayanlar anlamında olduğu da söylenmiştir. Hattabi de şöyle demektedir: Bu takdirde "behîm"in çoğulu olur, bu da tanınmayan meçhul kişi demektir. Durumu "müphem (bilinmeyen)" ibaresi de bu türden olan kişi hakkında kullanılır. Mim harfinin kesreli okunması halinde ise bu kelime develerin sıfatı olur. Değersiz olduklarından ötürü siyah olmakla nitelendirilmiş oldukları anlamına gelir.

"O serârî'yi kastediyor" ifadesinde serârî kelimesindeki ye harfi şeddelidir. Şeddesiz okunması da mümkündür, her ikisi de bilinen söyleyişlerdir. Tekili ye harfi şeddeli olarak "sirriyye" şeklinde gelir, başka türlü gelmez. İbnu's-Sikkit, Islahu'l-Mantık adlı eserinde şöyle diyor: Bu türden olup tekili şeddeli olan bütün kelimelerin çoğulunda o harfi şeddeli okumak da, şeddesiz okumak da caizdir.

Sirriyye ise nikâh anlamındaki "es-sirr"den alınmış ve cima için alınmış cariye demektir. el-Ezherî dedi ki: Sirriyye nikah anlamındaki "sirr"den alınmış "firriyye" vezninde bir kelimedir. Yine şöyle der: Ebu'l-Heysem sirr, sururdur derdi. Ona sirriyye denilmesinin sebebi ona malik olanın sürurü (sevinci) oluşundan dolayıdır. el-Ezheri dedi ki: Bu açıklama daha güzeldir ama birincisi daha yaygındır.

٠٠٠/٣- باب الإسلام ما هو وبيان خصال

[.../3- İSLAM NEDİR VE HASLETLERİNİN BEYANI BABI][433]

٩٩-١/٧- حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ عُمَارَةَ وَهُوَ ابْنُ الْقَعْقَاعِ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سَلُونِي فَهَابُوهُ أَنْ يَسْأَلُوهُ فَجَاءَ رَجُلٌ فَجَلَسَ عِنْدَ رُكْبَتَيْهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْإِسْلَامُ قَالَ لَا تُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ وَتَصُومُ رَمَضَانَ قَالَ صَدَقْتَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْإِيمَانُ قَالَ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكِتَابِهِ وَلِقَائِهِ وَرُسُلِهِ وَتُؤْمِنَ بِالْبَعْثِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ كُلِّهِ قَالَ صَدَقْتَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْإِحْسَانُ قَالَ أَنْ تَخْشَى اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنَّكَ إِنْ لَا تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ قَالَ صَدَقْتَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَتَى تَقُومُ السَّاعَةُ قَالَ مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ وَسَأُحَدِّثُكَ عَنْ أَشْرَاطِهَا إِذَا رَأَيْتَ الْمَرْأَةَ تَلِدُ رَبَّهَا فَذَاكَ مِنْ أَشْرَاطِهَا وَإِذَا رَأَيْتَ الْحُفَاةَ الْعُرَاةَ الصُّمَّ الْبُكْمَ مُلُوكَ الْأَرْضِ فَذَاكَ مِنْ أَشْرَاطِهَا وَإِذَا رَأَيْتَ رِعَاءَ الْبَهْمِ يَتَطَاوَلُونَ فِي الْبُنْيَانِ فَذَاكَ مِنْ أَشْرَاطِهَا فِي خَمْسٍ مِنَ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ ثُمَّ قَرَأَ إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ

433 Tuhfetu'l-Eşraf'tan

عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ قَالَ ثُمَّ قَامَ الرَّجُلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رُدُّوهُ عَلَيَّ فَالْتُمِسَ فَلَمْ يَجِدُوهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ هَذَا جِبْرِيلُ أَرَادَ أَنْ تَعَلَّمُوا إِذْ لَمْ تَسْأَلُوا

99-7/1- Bana Zuheyr b. Harb tahdis etti. Bize Cerir, Umare -b. el-Ka'ka-'den tahdis etti. O Ebu Zur'a'dan, o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Bana soru sorun"* buyurdu. Ashab, heybetinin etkisi ile ona soru sormaktan çekindiler. Sonra bir adam gelip onun dizlerinin yanında oturuverdi. Ey Allah'ın Rasûlü, İslam nedir, dedi.

O: *"Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmaman, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, ramazan orucunu tutmandır"* buyurdu. Adam: Doğru söyledin, dedi. Adam: Ey Allah'ın Rasûlü iman nedir? (1/40a) dedi.

Allah Rasûlü: *"Allah'a, meleklerine, kitabına, ona kavuşmaya, rasullerine iman etmen, ölümden sonra dirilişe iman etmen ve her şeyiyle kadere iman etmendir"* buyurdu. Adam: Doğru söyledin dedi. Sonra: Ey Allah'ın Rasûlü, ihsan nedir, dedi.

Allah Rasûlü: *"Aziz ve celil Allah'tan onu görüyormuşsun gibi korkmandır çünkü sen onu görmezsen dahi muhakkak o seni görür"* buyurdu. Adam: Doğru söyledin dedi. Sonra: Ey Allah'ın Rasûlü, kıyamet ne zaman kopacak, dedi.

Allah Rasûlü: *"Hakkında kendisine soru sorulan sorandan daha bilgili değildir ama ben sana şartlarını söyleyeyim. Kadının efendisini doğurduğunu görürsen işte bu onun şartlarındandır. Çıplakların, yalınayaklı, sağır ve dilsiz kimselerin yeryüzünün hükümdarları olduğunu görecek olursan işte bu onun şartlarındandır. Dilsiz hayvanlara çobanlık edenlerin uzun bina dikmekte birbirleriyle yarıştıklarını görürsen işte bu onun şartlarındandır. (Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi ise) Allah'tan başka kendilerini kimsenin bilemediği gaybın beş hususu içerisindedir"* buyurdu. Sonra da: *"Saatin (kıyametin ne zaman kopacağının) ilmi muhakkak Allah'ın yanındadır. Yağmuru o indirir, rahimlerde olanı bilir. Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiçbir nefis de hangi yerde öleceğini bilmez. Muhakkak Allah her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır."* (Lokman, 34) âyetini okudu.

(Ebu Hureyre) dedi ki: Sonra adam kalktı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"O adamı bana geri getirin"* buyurdu. Adamı aradılar ama bulamadılar. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Bu Cebrail idi. Siz soru sormayınca o da sizin (dininizi) öğrenmenizi istedi"* buyurdu.[434]

Şerh

Hadisin Şerhi ve Sahih-i Müslim'e Dair Genel Bir Değerlendirme

İmam Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac (radıyallâhu anh) dedi ki: "Bana Ebu Hayseme Zuheyr b. Harb tahdis etti..." (1/150)

Şunu bil ki Müslim (rahimehullah) bu kitapta son derece sağlam, ihtiyatlı, incelemeci ve tahkike dayalı bir yol izlemiş olmakla birlikte son derece kısa ve tam bir özlü ifade kullanmış, kullandığı bu ifadeleri güzelliğin en ileri derecesinde olup, onun sahip olduğu ilimlerin ne kadar yoğun, bakışının ne kadar ince ve ne kadar maharetli olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Bu hususlar bazen isnatta, bazen metinde, bazen her ikisinde görülebilmektedir. Bundan dolayı onun kitabını inceleyen bir kimsenin sözünü ettiğim hususlara dikkat etmesi gerekmektedir. O taktirde hayret verici nefis ve hassas bilgilerle karşılaşacaktır. Tek tek bu bilgiler onun gözünü aydınlatacak, kalbine genişlik verecek, bu ilimle daha çok uğraşmak için onu gayrete geçirecektir.

Şunu da bilmek gerekir ki, isnat ilminin inceliklerinden işarette bulunduğu bu nefis özelliklerde Müslim ile aynı güzellikleri paylaşan bir kimse olduğu bilinmemektedir. Buhari'nin kitabı her ne kadar daha sahih, daha üstün, ahkâm ve manalar bakımından faydaları daha çok ise de Müslim'in kitabı isnad sanatı bakımından birtakım fazlalıklara sahip olmak gibi bir ayrıcalık taşımaktadır. Bu türden dikkat çekeceğimiz hususların kalbimize genişlik verdiğini görecek, bununla kitap da, onun musannıfı da kalbimizde yüce Allah'ın izniyle daha büyük bir yer tutacaktır.

Bu söylediklerim anlaşıldığına göre burada sözünü ettiği senette benim değindiğim çeşitli hususlar da bulunmaktadır. Bu türden olmak üzere öncelikle o: "Bana Ebu Hayseme tahdis etti" dedikten sonra diğer rivâyet yolunda: "Bize Ubeydullah b. Muaz da tahdis etti" demekte, böylelikle "bana tahdis etti" ile "bize tahdis etti" arasında fark gözetmiş olmaktadır. Bu da bu ilim erbabı nezdinde bilinen kaideye bir dikkat çekiştir. O da hocasının

434 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 14915

lafzından tek başına rivâyeti işitmiş ise "haddesenî: bana tahdis etti" demesi başkası ile birlikte hocasından dinlemiş olduğu rivâyette de "haddesenâ: bize tahdis etti" tabirini kullanmasıdır. Tek başına kendisinin hocasına okuduğu rivâyet için "bana haber verdi" onun huzurunda bir topluluk ile birlikte hocaya okunması halinde ise "bize haber verdi" tabirinin kullanılmasıdır. Bu onlar tarafından bilinen bir ıstılah olup, onlar arasında sevilen bir uygulamadır. Eğer bunu yapmayıp, bunların birini diğerinin yerine kullanacak olsa bile yine sema yoluyla hadis almak sahih olur fakat böyle bir şey yapmamak daha uygundur. Allah en iyi bilendir.

Bu husustaki inceliklerden birisi de birinci rivâyet yolunda: "Bize Vekî', Kehmes'den tahdis etti. O Abdullah b. Bureyde'den, o Yahya b. Ya'mer'den" dedikten sonra ikinci rivâyet yolunda tekrar rivâyeti "Kehmes'den, o İbn Bureyde'den, o Yahya'dan" diye tekrar etmektedir. Bu Müslim'in sağlam tasnifi ve rivâyetleri kısa kesmesi ile bağdaşmayan bir uzatmadır. Bu sebeple birinci rivâyet yolunda "Vekî'" adını zikrettikten sonra durması ve Muaz ve Vekî''in "Kehmes'den, o İbn Bureyde'den" rivâyette bir araya gelmesi gerekirdi, denilebilir.

Böyle bir itiraz tutarsızdır. Ancak bu ilmin inceliklerini ileri derecede bilmeyen bir kimse tarafından yapılır çünkü Müslim (rahimehullah) kısa kesmek yolunu izlemekle birlikte bunu herhangi bir tutarsızlığın olmaması ve gözetilen bir maksadın ortadan kalkmaması şeklinde yapar. Burada ise ihtisar cihetine gidilecek olursa bir tutarsızlık ortaya çıkar ve bir maksat da gerçekleştirilmemiş olur çünkü Vekî': "Kehmes'den (an Kehmes)" dediği halde Muaz: "Bize Kehmes tahdis etti" demiştir. (1/151) Daha önce muan'an babında yaptığımız açıklamalardan öğrendiğimiz üzere ilim adamları muan'an rivâyeti delil göstermek hususunda görüş ayrılığı içinde olmakla birlikte "bize tahdis etti" ile muttasıl olan rivâyet hakkında görüş ayrılığına düşmemişlerdir. İşte Müslim gördüğümüz gibi her iki rivâyeti de zikrederek üzerinde ittifak edilen ile ihtilaf edilenin ayırt edilmesini ve böylelikle bizzat duyduğu lafız ile rivâyeti nakleden birisi olmak istemiştir. Müslim'de bunun benzerleri çoktur. Yüce Allah'ın izniyle bunlara dikkat çekmekle birlikte bunları göreceksiniz.

Bu ilim ile asgari düzeyde bir ilgisi bulunan kişi için açık olmakla birlikte benim buna dikkat çekişim başkaları ve bazı hallerde buna dikkat edemeyecek kimseler içindir. Bir diğer açıdan bu dikkat çekişim herkes için de sözkonusu olacaktır. O da üzerlerinden ayrıca tetkik külfetinin ve ibareden maksadın ne olduğunun ortaya çıkarılması yükümlülüğünün düşmesidir.

Burada bir maksat daha vardır. O da şudur: Vekî''in rivâyetinde "Abdullah b. Bureyde'den dedi" Muaz'ın rivâyetinde ise "İbn Bureyde'den" dedi. Şayet iki lafızdan birisini zikretmekle yetinmiş olsaydı bir tutarsızlık olurdu çünkü yalnızca "İbn Bureyde" demesi halinde adının ne olduğunu bilemezdik. Acaba o burada adı geçen Abdullah mıdır yoksa onun kardeşi Süleyman b. Bureyde midir, derdik. Şayet "Abdullah b. Bureyde" demiş olsaydı, bu sefer Muaz adına yalan söylemiş olurdu çünkü onun rivâyetinde "Abdullah" yoktur. Allah en iyi bilendir.

Birinci rivâyette "Yahya b. Ya'mer'den" ibaresinde ilk bakışta onun adını vermesinin bir faydası görülmez. Müslim'in ve başkalarının bu gibi hallerdeki âdeti ise Yahya b. Ya'mer adını hiç zikretmemektir çünkü her iki rivâyet yolu zaten İbn Bureyde'de bir araya gelmektedir. Her ikisinin de İbn Bureyde'den naklettikleri lafız da aynı kip ile gelmiştir. Ancak ben bazı nüshalarda birinci rivâyette sadece "Yahya'dan" yazıldığını ve bu nüshada "bin Ya'mer" olmadığını gördüm. Eğer bu sahih ise o takdirde sözünü ettiğimiz bu itiraz ortadan kalkar. Çünkü böylelikle bunun az önce İbn Bureyde hakkında yaptığımız açıklamada olduğu gibi bir fayda ortaya çıkar. Allah en iyi bilendir.

"Bize Ubeydullah b. Muaz da tahdis etti -ki bu onun rivâyet ettiği hadistir-" ibaresine gelince, Müslim (rahimehullah)'ın çokça uyguladığını gördüğümüz bir âdetidir. Ondan başkaları bu yolu çok az izlemişlerdir. Bu da bizim az önce sözünü ettiğimiz tahkikini, veraını, ihtiyatını açıkça ortaya koymaktadır. Maksadı da her iki rivâyetin mana itibariyle birbirleri ile ittifak halinde olmakla birlikte bazı lafızlarda farklı olduklarını ve bu filan kişinin lafzıdır, diğeri ise bu manada rivâyeti zikretmiştir, demektir. Allah en iyi bilendir.

Birinci rivâyette, Yahya b. Ya'mer'den sonra "H" demesine gelince, bu bir senetten bir başka senede geçişi anlatan tahvil ha'sıdır. Hadis okuyucusu buraya geldiği takdirde "hâ" der (ve şöyle devam eder) dedi ki: Ve bize filan tahdis etti... İşte tercih edilen budur. Bundan önceki fasıllarda bunun açıklamasını ve bu husustaki görüş ayrılıklarını sözkonusu etmiş bulunmaktayız. Allah en iyi bilendir.

Bu durumda bu senetteki inceliklere hatırladığım kadarıyla dikkat çekeceğim hususlar bunlar oldu. Aynı zamanda bunun dışındaki hususlara da böylelikle dikkat çekmiş olduk. Bunun dışındaki diğer hususların da fark edileceğini ümit ederim. Bu şerhi gözden geçiren bir kimsenin bu türden bulduğu açık ve geniş açıklamalardan usanmaması gerekir çünkü benim bundan yüce Allah'ın izniyle maksadım, bunu mütalaa eden kimseye gerekli açıklamaları yapmak, kolaylıkları sağlamak ve samimi olarak nasihatte bulunmak, buna

dair açıklamalar için başka eserlere başvurmak ihtiyacını bırakmamaktır. Esasen şerhlerin maksadı da budur. Buna göre bu ve benzeri hususları uzun bulan bir kimse sağlam bir bilgi edinmek amacından da uzaktır, bu alanda kurtuluştan da uzak düşmüş olur. Bundan dolayı kendi haline ağlasın ve işlediği kötü ve çirkin işlerinden dönsün. Tahkiki, gereksiz bilgileri arındırmayı, sağlam bilgiyi ve incelemeyi arayan bir öğrencinin işsiz güçsüzlerin, ahmakça iş yapıp, basit şeylerle uğraşan ve ciddi işlerden usanan kimselerin tiksintilerine ya da usanmalarına hiçbir şekilde iltifat etmemesi gerekir. (1/152) Aksine genişçe açıklandığını gördüğü bilgilerden dolayı ve karşı karşıya bulunduğu kurallar ve problemlerin apaçık ve sağlam bir şekilde tespit edildiğine rastladığı için sevinmeli, bu kolaylığı sağladığı için kerim olan Allah'a hamdetmeli, bunu gereksiz bilgilerden arındırmak, açıklamak ve tespit etmek için çalışıp, toplayıp bir araya getirene dua etmelidir. Kerim olan Allah yüksek hedeflere ulaşma muvaffakiyetini ihsan buyursun. Lütfuyla ve keremiyle bütün şerlerden bizleri uzaklaştırsın. Bizleri ve sevdiklerimizi sevinç ve neşe yurdunda bir araya getirsin. Allah en iyi bilendir.

Hadiste İsmi Geçen Râvilerin İsimlerinin Zaptı (Okunuşu)

Bu senette geçenlerin isimlerinin zaptına gelince "Hayseme" ha fethalı, ye sakin, ondan sonra da üç noktalı peltek se gelir.

Kehmes ise fethalı kef, sakin he, fethalı mim ve sin iledir. Tam adı Kehmes b. el-Hasan Ebu'l-Hasan et-Temimî el-Basrî'dir.

Yahya b. Ya'mer'in babasının adı olan Ya'mer isminde mim fethalıdır, ötreli (Ya'mur) olduğu da söylenir. Fiil vezninde oluşundan dolayı munsarıf değildir. Yahya b. Ya'mer'in künyesi ise Ebu Süleyman'dır, Ebu Said olduğu, Ebu Adiyy olduğu da söylenir. Basralı sonra Mervezi nispetlidir. Merv er-Ruzz hakimliği yapmıştır, Avf b. Bekr b. Esed oğullarındandır. Hakim Ebu Abdullah Tarih-u Neysabur'da şöyle diyor: Yahya b. Ya'mer fakih, edebiyatçı, nahiv bilgini ve müberrir birisidir. Nahvi Ebu'l-Esved'den almıştır. Haccac onu Horasan'a sürmüş, Kuteybe b. Müslim onu kabul edip, ona Horasan kadılığı görevini vermiştir.

Ma'bed el-Cuheni'ye gelince, Ebu Said Abdulkerim b. Muhammed b. Mansur es-Sem'ânî et-Temîmî el-Mervezi, el-Ensab adlı kitabında şöyle diyor: el-Cuheni nispetinde cim harfi ötreli olup, Cuheyne kabilesine nispettir. Cuheyne de Huzaalılardan bir kabiledir. Adı: Zeyd b. Leys b. Seved b. Eslem b. el-Hâf b. Kuzaa'dır. Bu kabile Kufe'ye yerleşmiş ve orada kendilerine nispet edilen bir mahalle bulunmaktadır. Geri kalanları ise Basra'da yerleş-

mişlerdir. (es-Sem'ânî devamla) dedi ki: Cuheyneliler arasına gelip, onlara nispet edilenlerden birisi de Mabed b. Halid el-Cuheni'dir. Kendisi Hasan-ı Basrî ile oturup kalkardı. Basra'da kaderden ilk söz eden kişi odur. Bundan dolayı Basralılar da ondan sonra Amr b. Ubeyd'in onun izinden gittiğini görünce onlar da onu takip ettiler. Kendisini el-Haccac b. Yusuf öldürmüştür. Adının Mabed b. Abdullah b. Uveymir olduğu da söylenmiştir. Sem'ânî'nin ifadeleri burada sona ermektedir.

Basra ismi be harfi fethalı, ötreli ve kesreli olmak üzere üç türlü telaffuz edilebilir. Bu söyleyişleri el-Ezheri nakletmiştir, meşhur olan fethalı söyleyiştir. Ona küçültme ismi olarak "el-Busayra" da denilir. el-Metali sahibi der ki: Ona Tedmur adı da verildiği gibi el-Mutefike de denilir çünkü o ilk zamanlarda içindeki ahalisi ile birlikte alt üst olmuş bir şehirdir. Basra'ya nispet be harfi fethalı olmak üzere Basrî, kesreli olmak üzere de Bısri şeklinde meşhur iki söyleyiştir. es-Sem'ânî dedi ki: Denilir ki ,Basra İslam'ın kubbesi ve Arapların hazinesidir. Bu şehri Utbe b. Gazavan, Ömer b. el-Hattab (radıyallâhu anh)'ın halifeliği döneminde hicri 17. yılda inşa etmiş, 18. yılda da insanlar o şehre yerleşmiştir. O topraklarda kesinlikle puta ibadet edilmemiştir. Basra'da vaizlik yapan Ebu'l-Fadl Abdulvehhab b. Ahmed b. Muaviye bana böyle demiştir. Mezhep âlimlerimiz der ki: Basra, Irak Sevadı topraklarının içerisinde olmakla birlikte Sevadın hükümlerine tabi değildir. Allah en iyi bilendir.

Kadercilik ve Kadercilikten İlk Söz Eden İşi

"Kaderden ilk söz eden kişi" ifadesinin anlamı kader olmadığını ilk söyleyen kişi demektir. Böylelikle bid'at bir görüş ortaya atıp, hak ehlinin üzerinde bulunduğu doğru inanca muhalefet etmiştir. Dal harfi fethalı olarak "kader" de denilir, sakin olarak "kadr" da denilir. Her ikisi de meşhur iki söyleyiştir. Bu söyleyişleri İbn Kuteybe, el-Kisai'den naklettiği gibi başkası da böyle demiştir.

Bilelim ki hak ehli kaderi kabul eder. (1/153) Kaderin anlamı da şudur: Şanı yüce ve mübarek Allah ezelde eşyayı takdir etmiş ve bunların kendisince bilinen zamanlarda ve özel niteliklerde meydana geleceğini bilmiştir. Olaylar bu sebeple onun takdir ettiğine uygun olarak meydana gelir.

Ancak Kaderiye bunu inkâr etmiş, kabul etmemiş, şanı yüce Allah'ın olayları takdir etmediğini, onlardan önce ilmiyle onları bilmediğini, bunlara dair bilgisinin sonradan ortaya çıktığını, yani şanı yüce Allah olayları ancak meydana geldikten sonra bildiğini ileri sürmüşlerdir.

Bu iddialarıyla yüce Allah'a iftira etmişlerdir. Allah onların batıl görüşlerinden pek yüce ve münezzehtir. Bu fırkaya kaderi inkâr ettikleri için "kaderiye" adı verilmiştir. Kelamcılar arasından makalât sahipleri (fırkaların görüşlerine dair eser telif edenler) şöyle demişlerdir: Bu çirkin ve batıl kanaati kabul eden kaderiyenin ardı arkası kesilmiş bulunmaktadır. Kıble ehlinden bu kanaatte kimse kalmamıştır. Kaderiye sonraki zamanlarda kaderin sabit olduğuna inanmaya başlamış ama hayrın Allah'tan, şerrin başkasından olduğunu söylemeye koyulmuşlardır. Yüce Allah onların söylediklerinden münezzehtir.

Ebu Muhammed b. Kuteybe, Garibu'l-Hadis adlı eserinde Ebu'l-Meâlî İmamu'l-Harameyn de el-İrşad fi Usuli'd-Din adlı eserinde şunları söylemektedir: Kaderiyeden bazı kimseler şöyle demişlerdir: Biz kaderiye değiliz, aksine kaderiye sizsiniz çünkü kadere siz iman ediyorsunuz. İbn Kuteybe ve İmam Ebu'l-Meâlî şöyle demektedir: Bu söz bu cahiller tarafından gerçeği sulandırmaktır ve bir iftira ve bir yüzsüzlüktür çünkü hak ehli işlerini aziz ve celil Allah'a havale ederler, kaderi ve fiilleri şanı yüce Allah'a izafe ederler. Bu bilgisizler ise onu kendilerine izafe ediyorlar. Bir şeyin kendisine ait olduğunu iddia edip, onu kendisine izafe eden bir kimsenin o şeye nispet edilmesi onun başkasına ait olduğuna inanıp, kendisiyle ilgisinin bulunmadığını söyleyene göre daha yerinde ve uygundur. İmam (Ebu'l- Meâlî) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: "Kaderiye bu ümmetin Mecusileridir" buyurarak onları Mecusilere benzetmiştir. Buna sebep ise iradenin hükmü bakımından hayrı ve şerri Mecusilerin paylaştırdığı gibi paylaştırmalarıdır. Mecusiler hayrı Yezdan'a, şerri de Ehrimen'e nispet ederlerdi. Dolayısıyla bu hadisin kaderiye hakkında özel olduğunda anlaşılmayacak kapalı bir taraf yoktur. İmamu'l-Harameyn'in ve İbn Kuteybe'nin sözleri burada sona ermektedir.

"Kaderiye bu ümmetin Mecusileridir" hadisini ise Ebu Hâzim İbn Ömer'den, o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet etmiş olup, bunu Ebu Davud Süneninde Hakim Ebu Abdullah da el-Müstedrek ale's-Sahihayn adlı eserinde tahriç etmiş ve: Eğer Ebu Hâzim'in, İbn Ömer'den hadis dinlemesi sahih ise Buhari ve Müslim'in şartına göre sahihtir, demiştir.

Hattabi dedi ki: Onları "Mecusi" diye değerlendirmesi, mezheplerinin nur ve karanlık olmak üzere iki esas unsur olduğunu söyleyen (1/154) mecusilerin mezheplerine benzeyişinden dolayıdır. Mecusiler hayrın nurun bir işi, şerrin ise karanlığın bir işi olduğunu iddia ettikleri için seneviyye (iki ilaha inanan) kimseler olmuşlardır. Aynı şekilde kaderiye de hayrı yüce Allah'a,

şerri ise başkasına izafe ederler. Hâlbuki şanı yüce Allah hayrı da, şerri de her ikisini birlikte yaratandır. Bunların hiçbirisi onun meşieti (dilemesi) olmadan olmaz. Bu sebeple hayır ve şer halk edilmeleri itibariyle de, icat edilmeleri itibariyle de şanı yüce Allah'a izafe edilirler. Fiili olmaları ve kesb edilmeleri itibariyle de onları işleyen kullarına izafe olunurlar. Allah en iyi bilendir.

Hattabi dedi ki: Çoğu kimse de kaza ve kaderin anlam itibariyle şanı yüce Allah'ın kulu mecbur etmesi, onun kader ve kazasına onu zorla mahkûm etmesi olduğunu düşünebilir. Oysa durum onların bu yanlış kanaatleri gibi değildir. Anlamı şanı yüce Allah'ın kulun sonradan ortaya çıkacak kesbi ile meydana gelecek olayları önceden bildiğini ve onun takdiri ile bunların meydana geleceği, hayrı ile şerri ile bunları onun yarattığını haber vermektir.

(Hattabi devamla) dedi ki: Kader kadir olanın fiilinden takdir edilmiş olarak meydana gelen şeylerin adıdır. Mesela: (قدّرت الشيء و قدرته): Bir şeyi takdir ettim denilir ve dal harfi şeddeli de, şeddesiz de telaffuz edilebilir. Her ikisinin de anlamı birdir. Kaza ise yaratmak anlamındadır. Yüce Allah'ın: *"Allah onları iki günde yedi sema olarak kaza eyledi"* (Fussilet, 12) yani yarattı, demektir.

Derim ki: Kitap, sünnet, ashab-ı kiram'ın ve selef ve haleften hal ve akd ehlinin icmaından oluşan kat'i deliller, şanı yüce Allah'ın kaderinin sabit olduğu üzerinde birbirini destekleyip, güçlendirmiş durumdadır. İlim adamları bu hususta çokça eser tasnif etmişlerdir. Bu husustaki tasniflerin en güzeli ve en faydalısı ise hafız, fakih Ebu Bekr el-Beyhaki (radıyallâhu anh)'ın eseridir. Kelam bilgini imamlarımız bunları kat'i, sem'i ve akli delilleriyle en güzel bir şekilde açıklamış bulunmaktadırlar. Allah en iyi bilendir.

"Abdullah b. Ömer'e rastladık." et-Tahrir sahibi der ki: Yani onunla karşılaşmamız denk düştü. Lafız kaynaşmak gibi olan "muvafakat"tan gelmektedir. (Aynı kökten olmak üzere): (أتانا لتيفاق الهلال وميتاقه) yani tam hilalin doğduğu zamanda bize geldi, denilir. Bu da hilal tam doğduğu zaman geldi, ne ondan önce ne sonra demektir. Lafız samimi olarak bir araya gelip, kaynaşmayı da ifade eder. Ebu Ya'la el-Mavsili'nin Müsnedinde: "Bize muvafık düştü (denk düştü, rastlaştık)" şeklinde (وافق لنا) kelimesinde elif ziyadesi iledir. Muvafakat (tevafuk etmek) musadefe (rastlaşmak, tesadüf etmek)dir.

"Ben ve o etrafını sardık." Yani onun iki tarafında durduk sonra bunu açıklayarak: "Birimiz sağına, diğerimiz soluna geçtik." Bu ifade ile onların aralarındaki faziletli kimse ile birlikte yürürken ne kadar edebe uyduklarına bir dikkat çekmektir. Bu ise onların onun etrafını sarmaları, yanında durmaları ile olur.

"Arkadaşımın sözü bana bırakacağını anladım" yani benim atılganlığım, cesaretim, konuşma kabiliyetim sebebiyle susup işi bana bırakacağını anladım. Çünkü ondan gelen bir rivâyette: "Çünkü ben daha açık dilli birisi idim" dediği rivâyet edilmektedir.

"Bizim aramızda Kur'ân'ı okuyan ve ilmi araştıran kimseler çıktı" ibaresine gelince, (يتقفرون) fiilinde kaf harfi, fe harfinden öncedir. Bu da ilmi talep ediyor, onun peşinden gidiyorlar, demektir. Meşhur olan anlamı budur. Bunun onu toplayıp, bir araya getiriyorlar anlamında olduğu da söylenmiştir.

Bazı Mağrib üstatları (şeyhleri) İbn Mâhân yoluyla bu lafzı fe harfini kaf'ın önüne alarak (يتفقرون) diye rivâyet etmişlerdir. Bu da sahih bir rivâyet olup, kapalı taraflarını araştırırlar, gizli saklı kısımlarını açığa çıkartırlar, demektir. Müslim'den başka kaynaklarda da kaf harfi fe'den önce ve re harfi zikredilmeksizin: (يتقفون) diye rivâyet edilmiştir. Bu da sahihtir. (1/155) Bunun da manası iyice peşine takılır, takip ederler şeklindedir. Kadı Iyaz der ki: Hatta ben bazılarının bu kelimeyi ayn harfi ile- (يتقعرون) diye okuduklarını ve bunu dibine ulaşmak istemek yani üstü kapalı ve gizli taraflarını öğrenmek diye açıkladıklarını da gördüm. Garip sözlerle konuşmak anlamındaki (تقعر في كلامه) da buradan gelmektedir. Ebu Ya'la el-Mavsili'nin rivâyetinde ise- (يتفقهون) şeklinde he harfi ziyadesiyle yer almıştır ki bunun anlamı açıktır. (İlmi inceliklerini öğrenmek anlamındadır.)

"Onların bazı hallerini de sözkonusu etti." Bu ibare Yahya b. Ya'mer'in altındaki bazı ravilerin sözlerindendir. Göründüğü kadarıyla bu kişi Yahya b. Ya'mer'den rivâyeti nakleden İbn Bureyde'nin bir sözüdür. Yani İbn Ya'mer bu kimselerin birtakım hallerini sözkonusu etti, onları ilimde, ilmi tahsil etmek için gösterdikleri gayret ve itinadaki üstünlükleriyle nitelendirdi, demektir.

"Kader diye bir şey olmadığını, olayların (önceden bir takdir olmaksızın) yeni meydana geldiğini ileri sürüyorlar." Buradaki (أنف) lafzı hemze ve nun harfleri ötreli olarak okunur. Yani onunla ilgili önceden ne yüce Allah'ın bir kaderi, ne de ilmi vardır. Her şey yeniden başlıyor ve onu ancak meydana geldikten sonra biliyor. -Az önce naklettiğimiz üzere batıl mezheplerinde söyledikleri gibi- Bu onların aşırıya kaçanlarının (ğulat) görüşüdür. Kaderiyenin tamamının görüşü değildir. Böyle bir şey söyleyen yalan söyler, sapıtmış olur ve iftira etmiş olur. Allah bize de, diğer Müslümanlara da esenlik versin.

"Bunun üzerine o -yani İbn Ömer (radıyallâhu anh)- dedi ki: Bunlarla karşılaşacak olursan..." İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın bu sözlerinden onun kaderiyeyi tekfir ettiği açıkça anlaşılmaktadır. Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Bu

yüce Allah'ın meydana gelen olayları önceden bildiğini kabul etmeyen ilk kaderiyeciler hakkında sözkonusudur. Böyle bir şey diyenin kâfir olacağında görüş ayrılığı yoktur. Kaderi inkâr eden bu gibi kimseler aslında filozoflardır. Başkası ise şöyle demektedir: Onun (İbn Ömer'in) bu sözlerle kişiyi dinden büsbütün çıkartan kâfir olduklarını söylemek istememiş olması ihtimali de vardır. O takdirde bu nimetlere karşı küfran (nankörlük) anlamında olur. Ancak İbn Ömer'in: "Allah onu (infakını) ondan kabul etmez" şeklindeki sözleri onların tekfir edilmesi (kâfir olduklarının söylenmesi) hususunda gayet açıktır çünkü amellerin boşa çıkarılması ancak küfür ile sözkonusu olur. Şu kadar var ki, Müslüman hakkında da bir masiyet sebebiyle amelinin -sahih olsa dahi- kabul edilmeyeceğini söylemek mümkündür. Nitekim gasp yoluyla elde edilmiş bir evde namaz kılmak ilim adamlarının büyük çoğunluğuna hatta selefin icmaına göre kaza edilmesine gerek olmaksızın sahih olmakla birlikte makbul değildir, mezhebimize mensup âlimler nezdinde tercih edilen görüşe göre de bundan dolayı sevap yoktur. Allah en iyi bilendir.

"Ve onu infak etse" yani Allah yolunda, ona itaat uğrunda harcasa. Nitekim diğer rivâyette de böyle gelmiştir. Naftaveyh (1/156) dedi ki: Altına "zeheb" denilmesinin sebebi onun kalmayıp, gitmesinden dolayıdır.

"Üzerinde yolculuk izleri görülmeyen" ibaresindeki "görülmeyen" anlamındaki (يري) fiilini ye harfi ötreli olarak harekelemiş bulunmaktayız. Aynı şekilde el-Cem'u Beyne's-Sahihayn adlı eserde ve başkalarında da böyle (hocalarımızdan rivâyetle) harekelemiş bulunmaktayız ama Hafız Ebu Hâzim el-Adevi burada bu lafzı (نري) görmüyoruz, görmüyorduk diye harekelemiştir. Ebu Ya'lâ el-Mavsilî'nin Müsned'inde de böyledir. Her iki rivâyet de sahihtir.

"Ellerini uyluklarının üzerine koydu" yani içeri giren adam ellerini kendi uylukları üzerine koydu ve ilim öğrenmek isteyen kişinin oturuşu gibi oturdu.

"İslam Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına... iman..." sözlerine gelince, buna dair açıklamalar burada tekrara gerek olmayacak şekilde geçmiş bulunmaktadır.

"Hem ona soru sormasına, hem de onu doğrulamasına hayret ettik" ifadesinde hayret edip, şaşırmalarının sebebi bunu bilmeyen bir kişinin soru sorması halindeki alışılmış tutumuna aykırı olduğundan dolayıdır çünkü onun sözü (doğrulaması) hakkında soru sorulan hususta bilgi sahibi olan birisinin söyleyeceği bir sözdür fakat o durumda böyle bir bilgiyi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den başka bilen yoktu.

"İhsan" bu da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e verilmiş bulunan cevamiu'l-kelim (denilen kapsamlı, özlü sözler)dendir çünkü bizler bizden bir kimsenin şanı yüce Rabbini görerek bir ibadet yapmaya kalkıştığını varsayacak olursak huşu, hudu, güzel bir şekilde duruş, zahir ve batını ile o ibadeti en güzel şekilde tamamlayabilmek için neyi yapabiliyorsa mutlaka yapar ve yerine getirir. Bu bakımdan Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"İşte onu görmek halinde nasıl ibadet edeceksen bütün hallerinde Allah'a öyle ibadet et"* buyurmuş olmaktadır. (1/157) Çünkü yüce Allah'ı görmek halinde sözü geçen bu tam ve eksiksiz ibadet kulun şanı yüce Allah'ın kendisini görmekte olduğunu bilmesinden dolayıdır. Bu sebeple kul böyle bir durumda hali görüldüğünden ötürü herhangi bir kusur işlememeye gayret eder. İşte bu mana Rabbini görmemesi halinde de sözkonusudur. O halde bunun gereğince amel etmesi gerekir.

Bu sözün maksadı ise ibadette ihlâsa ve kulun huşu, hudu ve diğer gerekli hususları eksiksiz yapmakta şanı yüce Rabbinin gözetimi altında olduğunu hatırından çıkarmaması için teşvikte bulunmaktır. Hakikat ehli kimseler salihlerle oturup kalkmayı teşvik etmiş ve bu halin kişinin onlara saygısı ve onlardan utanması dolayısıyla eksiltici herhangi bir hale düşmesine karşı bir engel olmasını gözönünde bulundurmuşlardır. Ya gizli ve açık bütün hallerinde sürekli olarak Allah'ın gözetimi altında bulunduğunu hatırından çıkarmayanın hali nasıl olur?

Kadı Iyaz (rahimehullah) der ki: Bu hadis imanın akide olarak kalpte yer etmesi, organların amelleri, içte ihlâsın bulunması, ameller için afet olan hususlardan korunmak gibi görünen ve görünmeyen (zahir ve batın) bütün ibadetler ile ilgili geniş bir açıklamayı kapsamış bir hadistir. Hatta şeriatın bütün ilimleri de bu hadise racidir ve ondan dallanıp, budaklanır. (Devamla) dedi ki: İşte bizler de "el-Mekasidu'l-Hisan fi ma Yelzemu'l-insan" adlı eserimizi bu hadis ve bu hadisin üç kısmını esas alarak telif etmiş bulunuyoruz çünkü farzlardan, sünnetlerden, teşvik edilen amellerden, yasaklardan, mekruhlardan hiçbir husus bu hadisin ihtiva ettiği üç kısmın dışında kalarak bir istisna teşkil etmez. Allah en iyi bilendir.

"Kendisine soru sorulan sorandan daha bilgili değildir" buyruğundan anlaşıldığı üzere alim, müftü ve daha başkalarına bilmediği herhangi bir husus hakkında soru sorulacak olursa bilmiyorum demelidir, böyle demesi de onu eksik düşürmez. Aksine bu onun vera ve takva sahibi olduğunun, ilminin de geniş olduğunun delilidir. Ben bu hususu delilleriyle, tanıklarıyla ve onunla ilgili diğer hususlarla birlikte geniş bir şekilde el-Mühezzeb şerhinin mukaddimesinde açıklamış bulunmaktayım ki, bu mukaddime çeşitli türdeki

hayırları kapsayan bir mukaddimedir. İlim tahsil eden her bir kimsenin burada ele alınan bilgilerin bir benzerini bilmesi ve bunu sürekli olarak tetkik edip incelemesi zorunlu bir husustur. Allah en iyi bilendir.

"O halde bana emarelerinden haber ver (alâmetlerini söyle.)" Emare kelimesinde hemze fethalıdır. He (yuvarlak te) ile ve onsuz olarak (emâre ve) emâr kelimesi alâmet anlamındadır.

"Cariyenin hanımefendisini doğurması" diğer rivâyette "efendisini" şeklinde müzekker olarak gelmiş bir başkasında ise "kocasını" anlamındadır. Bundan kasıt ise kendileri ile cima edilmek için ayrılan ve serari denilen (odalık) cariyelerdir. Efendisi ve hanımefendisinin manası ise kendisinin efendisi ve sahibi olan erkek ve efendisi ve sahibi olan kadın demektir. İlim adamlarının çoğunluğu şöyle açıklamışlardır: Bu odalık cariyelerin ve onların çocuklarının çok olacağına dair verilen bir haberdir çünkü cariyenin efendisinden çocuk doğurması kendi efendisi konumunda olur. Çünkü insanın kendi malı sonunda çocuğuna geçer. Bazen derhal o malda bizzat o malın malikleri gibi tasarrufa koyulur. (1/158) Bu da ya babasının bu hususta kendisine izin verdiğine dair açık ifadelerle olur yahut halin karinesi ya da kullanma örfü yoluyla bunu bilmesi suretiyle olur.

Anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Cariyeler hükümdarları doğuracaktır. Böylelikle onun annesi de onun raiyesinden bir fert olur, kendisi ise hem onun, hem de raiyesindeki diğerlerinin efendisi olur. Bu İbrahim el-Harbî'nin görüşüdür.

Bir diğer açıklamaya göre anlamı şudur: İnsanların durumları fesat bulacak ve ahir zamanda ummu'l-veled denilen efendisinden çocuğu olmuş cariyelerin satışı çoğalacak, satın alanlar tarafından elden ele dolaşacak ve nihayetinde farkında olmadan o cariyenin oğlu onu satın almış olacak.

Bu açıklamaya göre bu halin um veledlere has olmayıp, başkaları hakkında da olmasının düşünülmesi de ihtimal dâhilindedir çünkü cariye efendisinden başkasından olma ihtimali bulunan hür bir çocuk da doğurabilir yahut nikâh ya da zina neticesinde köle bir çocuk da doğurabilir sonra bu cariye her iki şekilde de sahih bir alışverişle satılır, elden ele dolaşır ve sonunda kendi öz çocuğu onu satın alır. Bu şekil bu onun um veledler hakkında varsayılmasından daha çok ve daha yaygın bir şekilde görülür.

Bunun anlamı ile ilgili yaptığımız açıklamalardan başka açıklamalar da yapılmıştır ama bunlar ya oldukça zayıf yahut tutarsız olduğundan bunları sözkonusu etmedim.

"Koca (ba'l)" lafzına gelince, bunun doğru anlamı ba'lin (burada) malik ya da efendi olduğudur. Böylelikle zikrettiğimiz üzere bunun da anlamı sahibi (demek olan) "rabbi" ile aynı olur.

Dilbilginleri "bir şeyin ba'l'i" onun rabbi (sahibi) ve maliki demektir. Nitekim İbn Abbas (radıyallâhu anh) ve müfessirler şanı yüce Allah'ın: *"Ba'le mi dua (ve ibadet) edersiniz?"* (Sâffât, 125) buyruğunu onu mu rab bellersiniz, diye açıklamışlardır. Hadiste geçen "ba'l"dan kastın koca olduğu da söylenmiştir. Bunun da anlamı az önce yaptığımız açıklamalara yakındır. Yani odalık cariyelerin satımı o kadar çoğalacak ki, sonunda kişi farkında olmadan kendi annesi ile evlenecek.

Bu da aynı zamanda doğru bir manadır, şu kadar var ki, birinci anlam daha açıktır çünkü aynı mesele ile ilgili iki ayrı rivâyeti aynı anlamda yorumlamak mümkün ise, o anlam daha uygun olur. Allah en iyi bilendir. Şunu da bilmek gerekir ki, bu hadiste Um Veled (denilen efendisinden çocuğu olan cariye)lerin satışının mubah olduğuna da, yasak olduğuna da delil değildir. Hâlbuki büyük âlimlerden iki imam bu hadisi buna delil göstermişlerdir. Onlardan biri satışlarının mubah olduğuna, diğeri ise yakın olduğuna delil göstermişlerdir. Bu ikisinin bu kanaatleri gerçekten şaşırtıcıdır. Zaten bu kanaatleri de reddedilmiştir çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kıyametin alâmetlerindendir, diye haber verdiği her bir husus haram ya da yerilmiş bir şey olmayabilir çünkü çobanların uzun yapı inşa etmekte birbirleriyle yarışmaları malın yaygın bir şekilde çoğalması elli kadının işlerini üstlenecek tek bir kişinin (kayyum)un bulunması hiç şüphesiz haram şeyler değildir. Bunlar alâmettirler sadece. Alâmette de bu hususlardan herhangi birisinin bulunması şartı yoktur. Aksine alâmet bazen hayrı, şerri, mubahı, haramı, farzı ve başka bir hususu da haber vermek suretiyle de olur. Allah en iyi bilendir.

"Çıplak ayaklıların, elbisesizlerin, yoksulların koyun çobanlarının yüksek bina yapmakta birbirleriyle yarıştıklarını görmen..." Yoksullar (el-'âleh) fakirler demektir. "'Âil" fakir "el-ayle" de fakirlik demektir. Fakir düşme halini anlatmak için de bu fiil kullanılır. Bu buyruğun anlamı da şudur: Çölde yaşayanlar ve onlara benzer muhtaç ve fakir kimselere o kadar bol dünyalık verilecek ki, yapacakları yüksek binalarla birbirlerine karşı övüneceklerdir. Allah en iyi bilendir.

"(فلبث مليا): Uzun bir süre bekledi." Bu ibareyi bu şekilde sonunda iki noktalı te bulunmaksızın peltek se ile kaydetmiş bulunuyoruz fakat tahkik edilmiş asıl nüshaların birçoğunda ise mütekkelim (birinci tekil şahıs) te'si ilavesiyle (لبثت): bekledim, şeklindedir. (1/159) Her ikisi de sahihtir. (مليا) kelimesi ye harfi şeddeli olarak uzun bir zaman, uzun bir süre demektir. Ebu Davud

ve Tirmizi'deki bir rivâyette onun üç gün sonra bu sözleri söylediği belirtilmektedir. Beğavi'nin Şerhu's-Sünne adlı eserinde "üçüncü günden sonra" denilmiştir. Bunun zahir ifadesi ise üç günden sonra bunu söylediğidir. Bunun zahirinden anlaşılan ise Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadiste bundan sonra zikredilen: "Sonra adam arkasını dönüp gitti, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): Adamı bana geri çağırın, dedi. Onu geri çağırmak için harekete geçtilerse de hiçbir şey göremediler. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: *"Bu Cebrail'di..."* şeklindeki sözlere muhaliftir. O halde her iki hadisteki ifadelerin arası şöylece telif edebilir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine o anda bu sözü söylediği esnada Ömer (radıyallâhu anh) hazır bulunmuyordu. Aksine o meclisten kalkıp gitmiş idi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) mecliste hazır bulunanlara o anda bu haberi verdi. Ömer (radıyallâhu anh)'a ise üç gün sonra bu haberi verdi. Çünkü kendisi diğerlerine durumu haber verdiği esnada hazır bulunmuyordu. Allah en iyi bilendir.

"Bu Cebrail'di. Size dininizi öğretmek için geldi" buyruğundan şu hükümler anlaşılmaktadır:

1- İman, İslam ve ihsana hep birlikte din denilir. Şunu bilelim ki, bu hadis türlü ilimleri, bilgileri, edepleri ve incelikleri bir arada ifade etmektedir. Hatta bu hadis -Kadı Iyaz'dan naklettiğimiz gibi- İslam'ın aslıdır. Daha önceki ifadeler kapsamı içerisinde bu hadisin ifade ettiği çeşitli hususlar da geçmiş bulunmaktadır. Bu hadisin ifade ettiği çeşitli hususlar arasında zikretmediklerimiz arasında şunlar da vardır:

2- Bir ilim adamının meclisinde bulunan bir kimse şayet o mecliste bulunan diğer kimselerin bir mesele ile ilgili olarak soru sormaya ihtiyaçlarının olduğunu biliyor ise, bizzat kendisi o konu hakkında soru sorar, böylelikle herkes onun cevabını öğrenmiş olur.

3- İlim adamının soru sorana karşı şefkatli olması ve kendisine heybetinden çekinmeden, sıkılmadan soru sorma imkânını bulması için onu kendisine yakınlaştırması, soru soranın da sorusunu yumuşak bir üslupla sorması gerekir.

Allah en iyi bilendir.

"Umâre -ki o İbnu'l-Ka'ka'dır-'den" Umâre isminde ayn harfi ötreli, "el-Ka'ka" isminde ise birinci kaf fethalıdır. "ki o İbnu'l-Ka'ka'dır" ibaresine gelince, bundan önceki fasıllarda ve mukaddimede bunun faydasını açıklamış bulunmaktayız. (1/164) Ayrıca rivâyette onun nesebi geçmediğinden ötürü bunu rivâyete duymadığı bir fazlalığı katmamak suretiyle açıklamayı istediğinden böyle yaptığını da belirtmiş idik.

"Bana sorunuz." Bu buyruk, ona soru sormanın yasaklanmış olmasına muhalif değildir çünkü soru sorularak öğrenilmesine gerek duyulan hususlarda emrolunan davranış budur ve bu yüce Allah'ın: *"Zikir ehline sorun"* (Enbiya, 7) buyruğuna uygundur.

"Yalınayaklıların, çıplakların, sağır ve dilsizlerin yeryüzünün hükümdarları olduğunu görecek olursan işte bu kıyametin alâmetlerindendir." Burada kastedilen cahil, ayak takımı, çoban düzeyinde kimselerdir. Nitekim yüce Allah: *"(Onlar) sağırdır, dilsizdir, kördür"* (Bakara, 18) buyurmaktadır. Yani onlar bu organlarıyla yararlanmadıkları için onları yitirmiş gibidirler. İşte hadisin anlamı ile ilgili doğru açıklama budur. Allah en iyi bilendir.

"Bu Cebrail'dir. Siz soru sormadığınız için öğrenmenizi istedi." Biz (تعلموا) lafzını iki şekilde de zapt etmiş (harekelemiş) bulunuyoruz. (1/165) Birincisine göre te ve ayn harfleri fethalı, lam şeddeli yani (تَعَلَّموا): Öğrenmeniz anlamındadır. İkincisi ise ayn harfi sakin (bilmeniz) şeklindedir. Her ikisi de doğrudur. Allah en iyi bilendir.

٢/٤- بَاب بَيَانِ الصَّلَوَاتِ الَّتِي هِيَ أَحَدُ أَرْكَانِ الْإِسْلَامِ

[2/4- İSLÂM'IN RÜKÜNLERİNDEN BİRİSİ OLAN NAMAZLARIN BEYANI][435]

١٠٠-١/٨- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ جَمِيلِ بْنِ طَرِيفِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الثَّقَفِيُّ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ فِيمَا قُرِئَ عَلَيْهِ عَنْ أَبِي سُهَيْلٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ طَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللهِ يَقُولُ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ ثَائِرُ الرَّأْسِ نَسْمَعُ دَوِيَّ صَوْتِهِ وَلَا نَفْقَهُ مَا يَقُولُ حَتَّى دَنَا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَإِذَا هُوَ يَسْأَلُ عَنْ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ خَمْسُ صَلَوَاتٍ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ فَقَالَ هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهُنَّ قَالَ لَا إِلَّا أَنْ تَطَّوَّعَ وَصِيَامُ شَهْرِ رَمَضَانَ فَقَالَ هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهُ فَقَالَ لَا إِلَّا أَنْ تَطَّوَّعَ وَذَكَرَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ الزَّكَاةَ فَقَالَ هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا قَالَ لَا إِلَّا أَنْ تَطَّوَّعَ قَالَ فَأَدْبَرَ الرَّجُلُ وَهُوَ يَقُولُ وَاللهِ لَا أَزِيدُ عَلَى هَذَا وَلَا أَنْقُصُ مِنْهُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَفْلَحَ إِنْ صَدَقَ

435 Yazma nüshada "bir gün ve gecede beş vakit namaz(ın farz) olduğu babı" şeklindedir.

100-8/1- Bize Kuteybe b. Said b. Cemil b. Tarîf b. Abdullah es-Sekafî, Malik b. Enes'ten -ona okunan rivâyetler arasında- tahdis etti. O Ebu Suheyl'den, o babasından rivâyet ettiğine göre babası Talha b. Ubeydullah'ı şöyle derken dinlemiştir: Necd ehlinden saçı darmadağın bir adam (1/41a) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna geldi. Biz onun sesinin yankılanmasını duyuyor fakat ne söylediğini anlamıyorduk. Nihayet Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yaklaştı. Meğer İslam hakkında soru soruyormuş. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Gece ile gündüzde beş vakit namaz"* buyurdu.

Adam: Bunlardan başka bir sorumluluğum var mı, dedi. Allah Rasûlü: *"Hayır, kendiliğinden nafile kılarsan başka. Bir de ramazan ayı orucunu tutmak(la yükümlüsün)"* buyurdu.

Adam: Ondan başka bir yükümlülüğüm var mı, dedi. Allah Rasûlü: *"Hayır, nafile tutmak istemen başka"* buyurdu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona zekâtı da söyledi.

Adam: Zekâtın dışında bir yükümlülüğüm var mı, dedi. Allah Rasûlü: *"Hayır, nafile tasadduk etmen başka"* buyurdu. Adam arkasını dönüp giderken: Allah'a yemin ederim ki bun(lar)a ne bir şey katar, ne de on(lar)dan bir şey eksiltirim, diyordu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: *"Eğer (sözünde) doğru çıkarsa felâh bulur"* buyurdu.[436]

Şerh

"Kuteybe b. Said es-Sekafî" hakkında görüş ayrılığı vardır. Kuteybe onun adıdır denildiği gibi, Kuteybe bir lakaptır, adı Ali'dir de denilmiştir. Bunu Ebu Abdullah b. Mende söylemiştir. Adının Yahya olduğunu da İbn Adiyy ifade etmiştir.

"es-Sekafî" nispetine gelince, o Sakiflilerin azatlısıdır. Denildiğine göre dedesi Cemil el-Haccac b. Yusuf es-Sekafî'nin azatlısı idi.

Bu hadisin senedinde "Ebu Suheyl babasından" diye rivâyet ettiği de belirtilmektedir. Ebu Suheyl'in adı Nafi b. Malik b. Ebu Âmir el-Asbahi'dir. Nafi ise İmam Malik b. Enes'in amcasıdır, tabiindendir, Enes b. Malik (radıyallâhu anh)'dan hadis dinlemiştir.

"Saçı dağınık, Necidlilerden bir adam" Saçı dağınık anlamındaki lafız adamın sıfatı olarak merfu okunur, hal olarak nasbının caiz olduğu da söylenmiştir. Saçının dağınık olması ise saçının yatık değil, kabarık olduğu anlamındadır.

436 Buhari, 46, 2678, 1891, 6956; Ebu Davud, 391, 392, 3252; Nesai, 457, 2089, 5043; Tuhfetu'l-Eşraf, 5009

"Sesinin yankılanmasını duyuyor fakat ne söylediğini anlamıyorduk" ibaresi duyuyor ve (olumsuzluk la'sı bulunmaksızın) ne dediğini anlıyorduk şeklinde her ikisinde de (birinci çoğul şahıs kipi olarak) nun harfi ile rivâyet edildiği gibi ye harfi her ikisinde de ötreli olarak (edilgen kip duyuluyor, anlaşılıyor anlamında) diye de rivâyet edilmiş ise de birincisi daha meşhur, daha çok ve daha fazla tanınan bir rivâyettir.

Sesinin yankılanması ise havada uzaktan gelmesi demektir. Bu da anlaşılamayan fakat yüksek olan ses demektir.

"Üzerimde başka bir yükümlülük var mı? Hayır, nafile olarak yapman müstesnâ" ibaresinde "(تطوّع): Nafile yapman" lafzı tı harfi iki te'den birisinin tı harfinde idgam edilmesi suretiyle şeddeli olur. Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah) dedi ki: Bunun şeddeli olma ihtimali de vardır, bir te'nin hazfedilmesi suretiyle şeddesiz olma ihtimali de vardır. (1/166) Bizim mezhep âlimlerimiz ve daha başka ilim adamları da der ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Hayır, nafile yapman müstesnâ"* buyruğu münkatı bir istisnadır. Yani senin nafile kılman da senin için müstehaptır. Bazı ilim adamları ise bunu muttasıl bir istisna kabul etmişlerdir. Buna da nafile bir namaza yahut oruca başlayan bir kimsenin onu tamamlamasının vacip oluşunu delil göstermişlerdir. Ancak bizim mezhebimizde kabul edilen görüş tamamlamak müstehap olmakla birlikte vacip olmadığıdır. Allah en iyi bilendir.

"Adam arkasını dönüp giderken: Allah'a yemin olsun ki ne bundan fazlasını yaparım, ne eksiğini diyordu. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: *"Söylediğine sadakat gösterirse iflah olur"* buyurdu. Yapılan bir açıklamaya göre buradaki iflah olmak özel olarak eksik yapmayacağım anlamındaki sözü ile alakalıdır ama daha kuvvetli görülen bütün sözleriyle alakalı olduğudur. Yani eğer fazla yapmaz, eksik de yapmazsa iflah olur çünkü o sorumluluğunu yerine getirmiş olur. Sorumluluğunu yerine getiren de iflah eden birisi olur ama bu fazlasını yaparsa iflah eden birisi olmayacağı anlamına gelmez çünkü bunun böyle olduğu zorunlu olarak bilinen bir husustur. Zira farz olanı yerine getirmekle iflah olursa, farz ve mendub olanlarla birlikte iflah olması öncelikle sözkonusudur.

Eğer: Nasıl olur da fazlasını yapmam, dedi. Hâlbuki bu hadiste bütün farzlar şer'i yasaklar, mendub sünnetlerin tamamı zikredilmemiştir denilecek olursa şu şekilde cevap verilir: Buhari'deki rivâyette bu hadisin sonunda maksada açıklık getiren bir fazlalık yer almıştır. O da şöyledir: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona İslam'ın şer'i hükümlerini haber verdi. Adam arkasını dönerken: Allah'a yemin olsun ki yüce Allah'ın bana farz kıldıklarına

ne bir şey eklerim, ne de bir şey eksiltirim, diyordu." O halde "İslam'ın şer'i hükümleri" tabirinin genel olması ve o kişinin "Allah'ın bana farz kıldıkları" sözü ile farzlar hususunda açıklanmasında zor bir taraf kalmamaktadır.

Nafilelere gelince, bir görüşe göre bunun nafilelerin teşri edilmesinden önce olma ihtimali vardır. Bir diğer açıklamaya göre o: Ben şeklini ve niteliğini değiştirmek suretiyle farzda herhangi bir fazlalık yapmayacağım, demek istemiş olması ihtimali de vardır. Mesela, öğle namazını beş rekât olarak kılmayacağım demesi gibi. Bu oldukça zayıf bir tevildir. Bir diğer ihtimale göre farzları hiçbir şekilde ihlal etmemekle birlikte, nafile kılmayacağını söylemek istemiştir. Şüphesiz böyle bir kimse iflah olan birisidir. Sünnetleri sürekli ve ısrarla terk etmesi yerilen bir iş, bundan dolayı şahitliği reddedilse bile böyle bir kişi isyankâr sayılmaz. Aksine bu (farzlara riayet şartıyla) iflah olan ve kurtulan birisidir. Allah en iyi bilendir.

Bilindiği gibi bu hadiste hacdan söz edilmediği gibi, Cibril hadisinin Ebu Hureyre'den gelen rivâyetinde de hac sözkonusu edilmemiştir. Yine bu hadisler arasında bunun dışındakilerin bir kısmında oruçtan da söz edilmemiş, kimisinde zekât sözkonusu edilmemiş (1/167), kimisinde akrabalık bağını gözetmekten söz edilmemiş, bazısında ganimetlerin beşte birinin ödenmesinden söz edilmemiş, bazılarında da iman sözkonusu edilmemiştir. Buna göre bu hadislerde imanın hasletlerinin sayısı farklılık göstermiştir. Kiminde fazla, kiminde eksik, kiminde zikredilirken, kiminde edilmemiştir.

Kadı Iyaz ve başkaları -Allah'ın rahmeti onlara olsun- buna bir şekilde cevap vermiş bulunmaktadırlar. Bu cevabı Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah) özetleyip, güzel bir şekilde düzenleyerek şunları söylemiştir: Bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den kaynaklanan bir farklılık değildir. Aksine bu hıfz ve zapt bakımından ravilerin farklı oluşundan ileri gelmektedir. Kimisi sadece hıfz ettiği ile kalarak onu rivâyet etmiş, başkasının fazladan zikrettiğine olumlu ya da olumsuz olarak karışmamıştır. Her ne kadar onun bu kadarını rivâyet etmekle yetinmesi, söylediğinin hadisin tamamı olduğu izlenimini verse dahi onun dışında sika ravilerin naklettikleriyle hadisin tamamının ondan ibaret olmadığı, onun sadece o kadarıyla yetinmesinin tamamını hıfz etmekteki kusurundan ileri geldiği ortaya çıkmış bulunmaktadır. Nitekim biraz sonra gelecek en-Numan b. Kavkal'ın rivâyet ettiği hadise de bakacak olursak imanın hasletlerinin fazlalık ve eksiklik bakımından rivâyetlerde farklılık olduğunu göreceğiz. Hâlbuki hepsini rivâyet eden kişi aynı şahıstır ve mesele de aynı meseledir. Sözkonusu ravi ise Cabir b. Abdullah (radıyallâhu anh)'dır.

Diğer taraftan bu husus bunların hepsinin sahihte kaydedilmesine engel değildir. Çünkü sika ravinin ziyadesi meselesinde öğrendiğimiz gibi biz bu fazlalığı kabul ediyoruz. Şeyh İbnu's-Salah'ın ifadeleri burada sona ermektedir. Bu da gerçekten güzel bir açıklamadır. Allah en iyi bilendir.

Bu Hadisten Çıkartılacak Hükümlere Gelince

1- Diğer hadislerde mutlak olarak sözkonusu edilmiş olan, İslam'ın rükünlerinden birisi olan namazdan kastın, beş vakit namaz olduğu ve mükellef olan kimseler üzerinde bir yükümlülük olduğu bu hadisten anlaşılmaktadır. Bizim "mükellef olan kimseler" tabirimiz ay hali ve loğusa olan hanımları dışarıda tutmak içindir. Çünkü bu hanımlar fıkıh kitaplarında sözkonusu edildiği gibi namaz ve namaz gibi değerlendirilen hükümler dışında şeriatın bütün hükümleriyle mükelleftirler.

2- Gece namazının farz oluşu ümmet hakkında nesh edilmiştir. Bu hususta icma vardır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında nesh olduğu meselesinde ise Şafii (rahimehullah)'dan farklı görüşler gelmiş olmakla birlikte daha sahih olan nesh olduğudur.

3- Vitr namazı farz değildir, bayram namazı da aynı şekilde farz değildir. Büyük çoğunluğun kanaati budur. Ebu Hanife (rahimehullah) ile bir kesim vitrin vacip olduğu kanaatinde olduğu gibi, Şafii mezhebi âlimlerinden Ebu Said el-İstahri de bayram namazının farz-ı kifaye olduğu kanaatindedir.

4- Ramazan dışında aşura günü orucu da, başka bir günün orucu da farz değildir. Bu da üzerinde icma bulunan bir husustur. Ramazan orucu farz kılınmadan önce aşura orucunu tutmak farz mı idi yoksa onun tutulması emri mendubluk mu ifade ediyordu. İlim adamları bu hususta ihtilaf etmişlerdir. Bu iki kanaat aynı zamanda Şafii mezhebi âlimlerinin iki ayrı görüşüdür. Bunların daha güçlü olanları ise vacip olmadığıdır. İkincisi ise vacip olduğudur. Ebu Hanife (rahimehullah) da böyle demiştir.

5- Nisab miktarı mala sahip olan bir kimse üzerinde zekâtın dışında malda bir hak yoktur.

Hadiste bundan başka hükümler de vardır. Allah en iyi bilendir.

١٠١-٩/٢- حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ جَمِيعًا عَنْ إِسْمَعِيلَ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِي سُهَيْلٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِهَذَا الْحَدِيثِ نَحْوَ حَدِيثِ مَالِكٍ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَفْلَحَ وَأَبِيهِ إِنْ صَدَقَ أَوْ دَخَلَ الْجَنَّةَ وَأَبِيهِ إِنْ صَدَقَ

101-9/2- Bize Yahya b. Eyyub ve Kuteybe b. Said birlikte İsmail b. Cafer'den tahdis etti. O Ebu Suheyl'den, o babasından, o Talha b. Ubeydullah'tan, o (1/41b) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bu hadisi Malik'in hadisine yakın olarak rivâyet etti. Ancak o rivâyetinde (farklı olarak) şunları söyledi: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Eğer söylediğine sadakat gösterirse babası hakkı için felah bulur"* yahut: *"Eğer söylediğine sadakat gösterirse babası hakkı için cennete girer"* buyurdu.[437]

Şerh

Allah Rasûlünün: *"Söylediğine sadakat gösterirse babası hakkı için iflah olur."* Buradaki yemin onların bir alışkanlığıdır. Bununla birlikte Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Kim yemin edecekse Allah adına yemin etsin"* ve: *"Şüphesiz Allah size babalarınız adına yemin etmeyi yasaklar"* buyurmuşken nasıl böyle bir yemin etmiş olabilir. Bunun cevabı nedir? Bu soruya cevap şudur: Allah Rasûlünün: "Babası hakkı için iflah olur" buyurması bir yemin değildir çünkü bu Arapların yeminin hakikatini kastetmeksizin sözleri arasına böyle bir ibareyi katmak görünegelmiş bir adetleri idi. Yasak ise ancak yeminin hakikatinin kastedilmesi halindedir çünkü yemin hakikati kastedilecek olursa adına yemin edilen kişinin tazim edilmesi ve onun yüce Allah'a benzetilmesi sözkonusudur. Şüphesiz bu beğenilen kabul olunan bir cevaptır. Bunun yüce Allah'tan başkası adına yemin etmenin yasaklanmasından önce olma ihtimali de vardır diye de açıklanmıştır. Allah en iyi bilendir.

٣/٥- بَاب السُّؤَالِ عَنْ أَرْكَانِ الْإِسْلَامِ

3/5- İSLÂM'IN RÜKÜNLERİNE DAİR SORU SORMAK BABI

١٠٢-١٠/١- حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ بُكَيْرٍ النَّاقِدُ حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ أَبُو النَّضْرِ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ نُهِينَا أَنْ نَسْأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ شَيْءٍ فَكَانَ يُعْجِبُنَا أَنْ يَجِيءَ الرَّجُلُ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ الْعَاقِلُ فَيَسْأَلَهُ وَنَحْنُ نَسْمَعُ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ أَتَانَا رَسُولُكَ فَزَعَمَ لَنَا أَنَّكَ تَزْعُمُ أَنَّ اللَّهَ أَرْسَلَكَ قَالَ صَدَقَ قَالَ فَمَنْ خَلَقَ السَّمَاءَ قَالَ اللَّهُ قَالَ فَمَنْ خَلَقَ الْأَرْضَ قَالَ اللَّهُ قَالَ فَمَنْ نَصَبَ هَذِهِ الْجِبَالَ وَجَعَلَ فِيهَا

437 Kaynakları bundan önceki hadisin kaynakları ile aynı

مَا جَعَلَ قَالَ اللهُ قَالَ فَبِالَّذِي خَلَقَ السَّمَاءَ وَخَلَقَ الْأَرْضَ وَنَصَبَ هَذِهِ الْجِبَالَ آللهُ أَرْسَلَكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ وَزَعَمَ رَسُولُكَ أَنَّ عَلَيْنَا خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي يَوْمِنَا وَلَيْلَتِنَا قَالَ صَدَقَ قَالَ فَبِالَّذِي أَرْسَلَكَ آللهُ أَمَرَكَ بِهَذَا قَالَ نَعَمْ قَالَ وَزَعَمَ رَسُولُكَ أَنَّ عَلَيْنَا زَكَاةً فِي أَمْوَالِنَا قَالَ صَدَقَ قَالَ فَبِالَّذِي أَرْسَلَكَ آللهُ أَمَرَكَ بِهَذَا قَالَ نَعَمْ قَالَ وَزَعَمَ رَسُولُكَ أَنَّ عَلَيْنَا صَوْمَ شَهْرِ رَمَضَانَ فِي سَنَتِنَا قَالَ صَدَقَ قَالَ فَبِالَّذِي أَرْسَلَكَ آللهُ أَمَرَكَ بِهَذَا قَالَ نَعَمْ قَالَ وَزَعَمَ رَسُولُكَ أَنَّ عَلَيْنَا حَجَّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا قَالَ صَدَقَ قَالَ ثُمَّ وَلَّى قَالَ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا أَزِيدُ عَلَيْهِنَّ وَلَا أَنْقُصُ مِنْهُنَّ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَئِنْ صَدَقَ لَيَدْخُلَنَّ الْجَنَّةَ

102-10/1- Bana Amr b. Muhammed b. Bukeyr en-Nâkid tahdis etti... Enes b. Malik dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e herhangi bir şey hakkında soru sormamız yasaklanmıştı. Bu sebeple çöl halkından aklı başında bir adamın gelerek biz de dinlerken ona soru sorması hoşumuza giderdi. Derken çöl halkından bir adam çıkageldi.

- Ey Muhammed, senin elçin bize geldi, bize senin Allah'ın seni peygamber olarak gönderdiğini söylediğini söylüyor, dedi.

Allah Rasûlü: *"Doğru söylemiştir"* buyurdu. Adam: Peki, semayı kim yarattı, dedi.

Allah Rasûlü: *"Allah"* buyurdu. Adam: Peki, arzı kim yarattı, dedi.

Allah Rasûlü: *"Allah"* buyurdu. Adam: O halde şu dağları kim dikti ve orada var ettiklerini kim var etti, dedi.

Allah Rasûlü: *"Allah"* dedi. (1/42a) Adam: O halde semayı da yaratan, arzı da yaratan, bu dağları diken hakkı için söyle, seni Allah mı peygamber olarak gönderdi dedi.

Allah Rasûlü: *"Evet"* buyurdu. Adam: Senin gönderdiğin elçi bir gün ve bir gecede üzerimize beş vakit namaz olduğunu da ileri sürdü dedi.

Allah Rasûlü: *"Doğru söylemiştir"* buyurdu. Adam: Seni rasul olarak gönderen hakkı için bunu sana Allah mı emretti, dedi.

Allah Rasûlü: *"Evet"* buyurdu. Adam: Senin elçin ayrıca mallarımızda zekât yükümlülüğümüzün olduğunu ileri sürdü, dedi.

Allah Rasûlü: *"Doğru söylemiştir"* buyurdu. Adam: Seni rasul olarak gönderen hakkı için bunu Allah mı sana emretti, dedi. Allah Rasûlü: "Evet" buyurdu.

Adam: Senin elçin ayrıca her bir yılımızda ramazan ayında oruç tutmakla mükellef olduğumuzu da ileri sürdü, dedi.

Allah Rasûlü: *"Doğru söylemiştir"* buyurdu. Adam: Seni rasul olarak gönderen hakkı için bunu sana Allah mı emretti, dedi.

Allah Rasûlü: *"Evet"* buyurdu. Adam: Senin elçin ayrıca Beyti oraya yol bulabilen için haccetmek yükümlülüğümüzün olduğunu da ileri sürdü, dedi.

Allah Rasûlü: *"Doğru söylemiştir"* buyurdu.

(Enes) dedi ki: Sonra adam dönüp gitti. (Giderken): Seni hak ile gönderene yemin olsun, bunların üzerine ne bir şey ekler, ne de onlardan bir şey eksiltirim, dedi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: *"Andolsun söylediğine sadakatle bağlı kalırsa kesinlikle* (1/42b) *cennete girecektir"* buyurdu.[438]

Şerh

Bu başlık altında Enes (radıyallâhu anh)'ın: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir şey hakkında soru sormamız bize yasaklandı..." hadisi yer almaktadır. Hadiste geçen;

"Soru sormamız yasaklandı" ibaresinden maksat zorunlu olmayan sorudur. Nitekim az önce geçen hadisteki "bana sorun" buyruğunun gerek duyacağınız şeyler hakkında sorun, demek olduğunu açıklamıştık.

"Çöl halkından bir adam" ifadesinden maksat da kendisine soru sorma yasağı ulaşmamış bir kimsedir.

"Aklı başında" kaydından kasıt ise böyle bir kimsenin nasıl soru soracağını, sormanın adabını, hangisinin önemli olduğunu ve nasıl cevap vereceğini daha iyi bileceğinden dolayıdır. Çünkü bunlar verilen cevaptan elde edilecek faydanın daha büyük olmasının sebeplerindendir. Ayrıca çölde yaşayanlar bedevidir, bilgisizlik ve katılık onlarda daha yaygındır. Bu sebeple bir hadiste: "Çölde kalan katılaşır" denilmiştir.

Badiye ve bedv aynı anlamdadır. Bu da hazar ve umran dışındaki yerlere denilir. Badiye'ye nispet "bedevi" gelir, "el-Bidâve" de Bâdiye'de çölde ikamet etmek demektir. Dilcilerin çoğunluğuna göre "el-Bidâve"nin be harfi kesreli okunur. İbn Zeyd ise (el-Bedâve) şeklinde fethalı okunur demiştir.

438 Buhari, muallâk olarak 63; Tirmizi, 619; Nesai, 2090; Tuhfetu'l-Eşraf, 404

Sa'leb ise ben fethalı olarak "el-Bedâve" kullanışını Ebu Zeyd'den başka kimseden nakledildiğini bilmiyorum.

"Adam: Ey Muhammed... dedi." (1/169) İlim adamları der ki: Muhtemelen bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e adıyla hitabın yasaklanışından ve yüce Allah'ın: *"Rasûlün çağrısını (ona seslenmeyi) aranızda birbirinize çağırdığınız gibi bellemeyin."* (Nur, 63) buyruğunun inişinden önce olmuştur. Bu da bu husustaki iki tefsirden birisi olan: Ey Muhammed, demeyiniz, ey Allah'ın Rasûlü yahut ey Allah'ın nebisi şeklinde hitap ediniz, şeklindeki tefsire göredir. Ayetin inişinden sonra olmakla birlikte bu âyetin bu şekilde konuşan kişiye henüz ulaşmamış olma ihtimali de vardır.

"Senin elçin senin yüce Allah'ın seni rasul olarak gönderdiğini söylediğini iddia etti. Allah Rasûlü: Doğru söylemiştir buyurdu." Burada "(زعم وتزعم): İddia etti, söylüyorsun, iddia ediyorsun" ifadelerini kullanması Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in da bununla birlikte onu doğrulaması bu fiilin özel olarak yalan hakkında ve hakkında şüphe bulunan sözler için kullanılmayacağına delildir. Aksine bu fiil, kesin söz ve hakkında şüphe bulunmayan doğru söz hakkında da kullanılabilir. Nitekim bu şekildeki kullanım hadis-i şeriflerde çokça gelmiş bulunmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de: "Cebrail böyle iddia etti. (Buradaki gibi zeame fiiliyle)" dediği rivâyet edilmiştir. Arap dilinin imamı olan Sibeveyh de Arap dili kitaplarının önderi durumunda olan kitabında da "el-Halil za'm etti, Ebu'l-Hattab za'm etti" sözünü çokça kullanmıştır ki bundan kesin olarak söylenmiş sözü kastetmiştir. Bu hususu da dilbilginlerinden olsun, başkalarından olsun büyük bir topluluk nakletmiş bulunmaktadır. Ebu Ömer ez-Zahid de Şerhu'l-Fasîh adlı eserinde hocası Ebu'l-Abbas Sa'leb'den, o Kufeli ve Basralı Arap dilbilginlerinden bunu böylece nakletmiştir. Allah en iyi bilendir.

Ek bir bilgi olarak şunu da belirtelim ki, çöl halkından gelen bu adamın adı dat harfi kesreli olarak: Dımâm b. Sa'lebe'dir. Buhari'nin ve başka kaynakların rivâyetinde ismi bu şekilde verilmiştir.

"Adam: Semayı kim yarattı, dedi... Seni rasul olarak gönderen hakkı için sana bunu Allah mı emretti dedi, evet buyurdu." Bu buyruklar çeşitli ilimlere delil teşkil etmektedir. et-Tahrir sahibi dedi ki: (1/170) Bu, bu adamın güzel bir şekilde soru sorduğunu, onun sıralamayı çok güzel yaptığını ve bunları dikkatli bir şekilde arka arkaya getirdiğini göstermektedir çünkü o önce yaratılmışların yaratıcısının kim olduğunu sordu. Sonra ona yaratanın bir rasulü olduğu hususunda kendisine doğru söylemesi için yaratıcısı adına ona and verdi. Sonra onun risaletine vakıf olup, rasul olduğunu öğrendikten

sonra bu sefer ona kendisini rasul olarak gönderen hakkı adına and verdi. Bu ise oldukça güzel bir aklı gerektiren bir sıralamadır. Diğer taraftan bu yeminler pekiştirmek ve söylenenlerin açıkça ifade edilmesini sağlamak içindir. Yoksa ayrıca bu yeminlere ihtiyacı olduğundan dolayı değildir. Tıpkı yüce Allah'ın pek çok hususa dair yemin etmiş olması gibi. -et-Tahrir sahibinin ifadeleri bunlardır.-

Kadı Iyaz dedi ki: Açıkça göründüğü kadarıyla bu adam ancak Müslüman olduktan sonra gelmiştir. O durumu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile ağızdan ağıza konuşup, emin olmak maksadıyla gelmişti. Allah en iyi bilendir. Bu hadiste geçenlerden ayrı olarak çeşitli ilmi meseleler de bulunmaktadır:

1- Beş vakit namaz, gece ve gündüz tekrarlandıkça tekrarlanır. İşte "günümüz ve gecemizde" ifadesinin anlamı budur.

2- Ramazan ayı orucu da her senede bir farzdır.

3- Şeyh Ebu Amr b. es-Salâh (rahimehullah) dedi ki: Bu hadiste imam, önder ilim adamlarının -Mutezile arasından bunu kabul etmeyenlerin kanaatine hilafen- kabul ettiği mukallid avamın mümin oldukları ve herhangi bir şüphe ve sarsıntı olmaksızın kesin bir şekilde hak olana sadece itikat etmelerinin onlar için yeterli olacağı şeklindeki kanaatlerinin doğru olduğuna da delil teşkil etmektedir. Çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) risaletini ve doğruluğunu tanımak hususunda, Dımam'ın dayanağını ve yalnızca bunu kendisine (elçisinin söylediklerine dayanarak) haber vermesi ile yetinmesini kabul etmiş ve böyle hareket etmesini red ve inkâr etmediği gibi, ona sen bu hususları, benim mucizelerimi tetkik edip düşünmek ve kesin delilleri kullanmak suretiyle bilmekle yükümlüsün dememiştir. İbnu's-Salah'ın ifadeleri bunlardır. (1/171)

4- Ayrıca bu hadisten vâhid haber ile amel edileceği de anlaşılmaktadır. Hadiste bundan başka hükümler de vardır. Allah en iyi bilendir.

١٠٣-١١/٢- حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ هَاشِمٍ الْعَبْدِيُّ حَدَّثَنَا بَهْزٌ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ عَنْ ثَابِتٍ قَالَ قَالَ أَنَسٌ كُنَّا نُهِينَا فِي الْقُرْآنِ أَنْ نَسْأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْ شَيْءٍ وَسَاقَ الْحَدِيثَ بِمِثْلِهِ

103-11/2- Bize Abdullah b. Haşim el-Abdî tahdis etti... Enes dedi ki: Kur'ân-ı Kerim'de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e herhangi bir şey hakkında soru sormak bize yasaklanmıştı. Sonra da hadisi aynen rivâyet etti.[439]

439 Bir önceki hadisin kaynakları

٦/٤- بَاب بَيَانِ الْإِيمَانِ الَّذِي يُدْخَلُ بِهِ الْجَنَّةَ وَأَنَّ مَنْ تَمَسَّكَ بِمَا أُمِرَ بِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ

4/6- CENNETE GİRMEYE SEBEP OLAN İMAN VE EMROLUNDUKLARINA SIMSIKI SARILAN KİMSENİN CENNETE GİRECEĞİNİN BEYANI BABI

١٠٤-١٢/١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ طَلْحَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو أَيُّوبَ أَنَّ أَعْرَابِيًّا عَرَضَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ فِي سَفَرٍ فَأَخَذَ بِخِطَامِ نَاقَتِهِ أَوْ بِزِمَامِهَا ثُمَّ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْ يَا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِي بِمَا يُقَرِّبُنِي مِنَ الْجَنَّةِ وَمَا يُبَاعِدُنِي مِنَ النَّارِ قَالَ فَكَفَّ النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ نَظَرَ فِي أَصْحَابِهِ ثُمَّ قَالَ لَقَدْ وُفِّقَ أَوْ لَقَدْ هُدِيَ قَالَ كَيْفَ قُلْتَ قَالَ فَأَعَادَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ تَعْبُدُ اللَّهَ لَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ وَتَصِلُ الرَّحِمَ دَعِ النَّاقَةَ

104-12/1- Bize Muhammed b. Abdullah b. Numeyr tahdis etti. Bize babam tahdis etti. Bize Amr b. Osman tahdis etti. Bize Musa b. Talha tahdis edip dedi ki:

- Bana Ebu Eyyub'un tahdis ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir seferde iken önüne bir bedevi çıkarak devesinin yedeğini yahut yularını tuttu sonra da: Ey Allah'ın Rasûlü -ya da: Ey Muhammed- bana beni cennete neyin yakınlaştıracağını, cehennem ateşinden de neyin uzaklaştıracağını haber ver, dedi.

(Ebu Eyyub) dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona karşılık vermedi. Sonra ashabı arasına bir göz gezdirdi, arkasından: *"Andolsun buna başarı ihsan edildi -yahut: ona hidayet gösterildi-"* buyurdu. (Adama dönerek): *"Nasıl demiştin"* buyurdu.

(Ebu Eyyub) dedi ki: Adam sorusunu tekrar sordu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Allah'a ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın* (1/43a) *ibadet eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, akrabalık bağını gözetirsin. Haydi deveyi bırak."*[440]

440 Buhari, 1396 ve 5982; Nesai, 467; Tuhfetu'l-Eşraf, 3491

١٠٥-١٣/٢- وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ بِشْرٍ قَالَا حَدَّثَنَا بَهْزٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَوْهَبٍ وَأَبُوهُ عُثْمَانُ أَنَّهُمَا سَمِعَا مُوسَى بْنَ طَلْحَةَ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِمِثْلِ هَذَا الْحَدِيثِ

105-13/2- Bana Muhammed b. Hatim ve Abdurrahman b. Bişr de tahdis edip dediler ki: Bize Behz tahdis edip dedi ki: Bize Şube tahdis edip dedi ki: Bize Muhammed b. Osman b. Abdullah b. Mevheb ve Ebu Osman'ın tahdis ettiğine göre her ikisi Musa b. Talha'yı Ebu Eyyub'dan tahdis ederken dinledi. O Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den deyip, bu hadisin aynısını nakletti.[441]

١٠٦-١٤/١- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى التَّمِيمِيُّ أَخْبَرَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ ح وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنْ أَبِي إِسْحَقَ عَنْ مُوسَى بْنِ طَلْحَةَ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ أَعْمَلُهُ يُدْنِينِي مِنَ الْجَنَّةِ وَيُبَاعِدُنِي مِنَ النَّارِ قَالَ تَعْبُدُ اللهَ لَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ وَتَصِلُ ذَا رَحِمِكَ فَلَمَّا أَدْبَرَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِنْ تَمَسَّكَ بِمَا أُمِرَ بِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ وَفِي رِوَايَةِ ابْنِ أَبِي شَيْبَةَ إِنْ تَمَسَّكَ بِهِ

106-14/1- Bize Yahya b. Yahya et-Temîmî tahdis etti. Bize Ebu'l-Ahvas haber verdi. (H) Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe de tahdis etti. Bize Ebu'l-Ahvas, Ebu İshak'tan tahdis etti. O Musa b. Talha'dan, o Ebu Eyyub'dan şöyle dediğini nakletti: Bir adam Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek dedi ki: Bana beni cennete yakınlaştıracak ve ateşten uzaklaştıracak şekilde yapacağım bir ameli göster.

Allah Rasûlü şöyle buyurdu: *"Allah'a ona hiçbir şeyi ortak koşmamak şartıyla ibadet edersin, namazı dosdoğru kılarsın, zekâtı verirsin, akrabalarını gözetirsin."*

Adam dönüp gidince (1/43b) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Eğer kendisine emrolunanlara sımsıkı sarılırsa cennete girer"* buyurdu.

İbn Ebu Şeybe'nin rivâyetinde ise: *"Eğer bunlara sımsıkı sarılırsa"* şeklindedir.[442]

441 Bir önceki hadisin kaynakları

442 104 numaralı hadisin kaynakları

١٠٧-١٥/٤- وَحَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَقَ حَدَّثَنَا عَفَّانُ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ أَعْرَابِيًّا جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ إِذَا عَمِلْتُهُ دَخَلْتُ الْجَنَّةَ قَالَ تَعْبُدُ اللَّهَ لَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ وَتُؤَدِّي الزَّكَاةَ الْمَفْرُوضَةَ وَتَصُومُ رَمَضَانَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا أَزِيدُ عَلَى هَذَا شَيْئًا أَبَدًا وَلَا أَنْقُصُ مِنْهُ فَلَمَّا وَلَّى قَالَ النَّبِيُّ ﷺ مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى هَذَا

107-15/4- Bana Ebu Bekr b. İshak da tahdis etti... Ebu Zur'a'dan, o Ebu Hureyre'den rivâyet ettiğine göre; bir bedevi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü ,bana yerine getirdiğim takdirde cennete gireceğim bir amel göster, dedi.

Allah Rasûlü: *"Allah'a ona hiçbir şeyi ortak koşmamak şartıyla ibadet edersin (farz olarak) yazılmış namazı dosdoğru kılarsın, farz olan zekâtı eda edersin, ramazan orucunu tutarsın"* buyurdu.

Adam: Canım elinde olana yemin ederim ki, ebediyen bunlara bir şey katmayacağım ve bunlardan bir şey eksiltmeyeceğim, dedi.

Arkasını dönüp gidince, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Cennet ehlinden bir adamı görmekten dolayı memnun olacak bir kimse buna baksın"* buyurdu.[443]

١٠٨-١٦/٥- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأَبُو كُرَيْبٍ وَاللَّفْظُ لِأَبِي كُرَيْبٍ قَالَا حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ النُّعْمَانُ بْنُ قَوْقَلٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ إِذَا صَلَّيْتُ الْمَكْتُوبَةَ وَحَرَّمْتُ الْحَرَامَ وَأَحْلَلْتُ الْحَلَالَ أَأَدْخُلُ الْجَنَّةَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ نَعَمْ

108-16/5- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe ve Ebu Kureyb -lafız Ebu Kureyb'in olmak üzere- (1/44a) tahdis edip dediler ki: Bize Ebu Muaviye, A'meş'ten tahdis etti. O Ebu Süfyan'dan, o Cabir'den şöyle dediğini nakletti: Numan b. Kavkal, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü, ne dersin (farz olarak) yazılmış namazı kılsam, haramı haram bilip uysam, helali helal bilsem, cennete girer miyim, dedi. Allah Rasûlü: *"Evet"* buyurdu.[444]

443 Buhari, 1397; Tuhfetu'l-Eşraf, 14930

444 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 2313

١٠٩-١٧/٦- وَحَدَّثَنِي حَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ وَالْقَاسِمُ بْنُ زَكَرِيَّاءَ قَالَا حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى عَنْ شَيْبَانَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ وَأَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ النُّعْمَانُ بْنُ قَوْقَلٍ يَا رَسُولَ اللهِ بِمِثْلِهِ وَزَادَا فِيهِ وَلَمْ أَزِدْ عَلَى ذَلِكَ شَيْئًا

109-17/6- Bana Haccac b. eş-Şair ve el-Kasım b. Zekeriya da tahdis edip dediler ki... A'meş'den, o Ebu Salih ve Ebu Süfyan'dan, ikisi Cabir'den şöyle dediğini nakletti: Numan b. Kavkal: Ey Allah'ın Rasûlü, dedi ve hadisi aynen zikretti. Yalnız rivâyetinde: "Buna hiçbir şey eklemem" dedi, şeklindedir.[445]

١١٠-١٨/٧- وَحَدَّثَنِي سَلَمَةُ بْنُ شَبِيبٍ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَعْيَنَ حَدَّثَنَا مَعْقِلٌ وَهُوَ ابْنُ عُبَيْدِ اللهِ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ أَرَأَيْتَ إِذَا صَلَّيْتُ الصَّلَوَاتِ الْمَكْتُوبَاتِ وَصُمْتُ رَمَضَانَ وَأَحْلَلْتُ الْحَلَالَ وَحَرَّمْتُ الْحَرَامَ وَلَمْ أَزِدْ عَلَى ذَلِكَ شَيْئًا أَأَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَالَ نَعَمْ قَالَ وَاللهِ لَا أَزِيدُ عَلَى ذَلِكَ شَيْئًا

110-18/7- Bana Seleme b. Şebib de tahdis etti. Bize Hasan b. A'yen tahdis etti. Bize Ma'kil -ki o, İbn Ubeydullah'tır- Ebu'z-Zubeyr'den tahdis etti. (1/44b) O Cabir'den rivâyet ettiğine göre; Bir adam Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir soru sorup: Bana (farz olarak) yazılmış namazları kılsam, ramazanı tutsam, helali helal, haramı haram bilsem ve buna hiçbir şey eklemesem -ne dersin- cennete girer miyim, dedi.

Allah Rasûlü: *"Elbette"* buyurdu. Adam: Allah'a yemin ederim, bunlara hiçbir şey eklemem, dedi.[446]

Şerh

(104-110 numaralı hadisler)

Bu bapta Ebu Eyyub, Ebu Hureyre ve Cabir (radıyallâhu anhum)'in rivâyet ettikleri hadisler yer almaktadır. Ebu Eyyub ve Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadisleri aynı zamanda Buhari de rivâyet etmiştir. Cabir'in hadisini de yalnızca Müslim rivâyet etmiştir.

445 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 2313 ve 2326

446 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 2950

Bu baptaki lafızlar ile ilgili açıklamalara gelince, Ebu Eyyub'un adı Halid b. Zeyd el-Ensari'dir.

Ebu Hureyre'nin adı ise bu husustaki otuza yakın görüş arasından daha sahih olana göre Abdurrahman b. Sahr'dır. Kitabın mukaddimesinde bu husus daha fazla açıklamalarla geçmiş bulunmaktadır.

Müslim (rahimehullah)'ın: "Bize Muhammed b. Abdullah b. Numeyr tahdis etti. Bize babam tahdis etti, bize Amr b. Osman tahdis etti. Bize Musa b. Talha tahdis etti. Bana Eyyub tahdis etti" şeklindeki rivâyet diğer rivâyet yolunda (105): "Bana Muhammed b. Hatim ve Abdurrahman b. Bişr tahdis edip dediler ki: Bize Behz tahdis edip dedi ki: Bize Şube tahdis edip dedi ki: ... dinlemişlerdir" şeklindedir. Bütün asıl (yazma) nüshalarda birinci rivâyet yolunda Amr b. Osman, ikincisinde ise Muhammed b. Osman şeklindedir. İkincisinin Şube'den kaynaklanan bir yanılma ve bir yanlışlık olduğu, doğrusunun ise birinci rivâyet yolunda olduğu gibi Amr b. Osman olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir.

el-Kelabazi ve bu alanın uzmanlarından sayılamayacak kadar çok topluluklar bu Şube'den gelen bir yanılmadır çünkü Şube ona "Muhammed" derdi. Hâlbuki kendisinin asıl adı Amr'dır demişlerdir. Buhari'nin zekât bölümünde Şube'nin rivâyeti olarak yine bu şekildeki yanılması ile kaydedilmiştir. Allah en iyi bilendir.

"Mevheb" isminde mim ile he harfleri fethalı, aralarında vav harfi sakindir.

"Bir A'rabî" hemze fethalı olarak okunur. Çölde yaşayan bedevi demektir. Az önce bu açıklanmış bulunmaktadır.

"Devesinin yedeğini yahut yularını tuttu" ibaresindeki (yedek anlamını verdiğimiz) hitâm ve (yular anlamını verdiğimiz zimam) kelimelerindeki hı ve ze harfleri kesrelidir. el-Herevi, Kitabu'l-Garibeyn'de şöyle der: el-Ezheri dedi ki: Hitâm (yedek) devenin burnuna takılandır. Bu da şöyle yapılır: Liften, kıldan yahut ketenden yapılmış bir ipin uçlarından birisine bir halka konur. Diğer uç da (ipin hepsi) bir halka oluncaya kadar onun içinden geçirilir sonra da devenin boynuna takılır sonra da onun burnu üzerine bükülür. Eğer bu ip deriden örülerek yapılırsa ona cerir denilir. İnce bir halde burna takılana ise yular denilir. (1/172) el-Ezheri'den naklen el-Herevi'nin sözleri bunlardır. el-Metali sahibi ise şöyle demiştir: Zimâm develerin yönlendirilmesi ve çekilmesi için başlarının kendileriyle bağlandığı ip, ince deri ve benzeri şeylerdir. Allah en iyi bilendir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Buna tevfik ihsan edildi."* Mezhebimiz mensubu kelamcılar, tevfik itaat gücünün yaratılmasıdır. Hizlân (ilahi yardımdan mahrumiyet) ise masiyet kudretinin yaratılmasıdır, demişlerdir.

"Allah'a ona hiçbir şeyi ortak koşmamak şartıyla ibadet edersin." Bu lafızların bir arada zikredilîş hikmetine dair açıklama daha önceden geçtiği gibi, namazın dosdoğru kılınmasından maksat ve ona farz olarak yazılmış adının veriliş sebebi zekât hakkında "farz kılınmış" denilmesi de açıklanmış bulunmaktadır. Aynı şekilde ne arttırırım, ne eksiltirim sözleri ile Ebu Hureyre'den rivâyet nakleden Ebu Zur'a'nın adının Herim olduğu da Amr olduğu, Abdurrahman olduğu, Ubeydullah olduğunun söylendiği de geçmiş bulunmaktadır.

Allah Rasûlünün (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Akrabalık bağını gözetirsin"* yani akrabalarına durumuna ve onların haline uygun olarak kolayına gelen şekliyle iyilikte bulunursun. İnfakta bulunmak, selam vermek, ziyaret etmek, onlara itaat etmek ve benzeri hususlar gibi. Diğer rivâyette ise: "Seninle akrabalığı olanı gözetirsin" şeklindedir ki (sahip ve aidiyet belirten bir takı olan) "zu"nin kelimelere izafe edilmesinin caiz olduğuna dair açıklamalar mukaddimenin sonlarında geçmişti.[447]

"Deveyi bırak." Böyle demesinin sebebi zorlukla karşılaşmadan ona soru sorabilme imkânını elde etmek üzere devenin yedeğini yahut yularını tutmuş olması idi. Cevabı tamamlanınca ona: "Onu bırak" dedi.

"Bize Ebu'l-Ahvas, Ebu İshak'tan tahdis etti." Kitabın mukaddimesinde her ikisinin adının ne olduğu açıklanmış bulunmaktadır. Ebu'l-Ahvas'ın adı şeddeli olarak Sellam b. Suleym'dir. Ebu İshak ise Amr b. Abdullah es-Sebîî'dir.

"Eğer emrolunduğuna sımsıkı sarılırsa cennete girer." Tahkik edilmiş asıl nüshaların birçoğunda bu şekildedir. Biz de bu şekilde zapt ettik (harekeledik) yani emrolundu anlamındaki lafızdaki hemze ötreli, mim kesreli, sonrasında da be harfi cerri ile (edilgen kip şeklinde)dir. Bunu Hafız Ebu Âmir el-Abderi ise hemze fethalı ve mütekellim zamiri (birinci tekil şahıs) te'si ile: "(أمرته): Kendisine emrettiğimi" şeklindedir. Her ikisi de sahihtir. Allah en iyi bilendir.

Bu hadiste akrabalık bağını sözkonusu etmesi, Abdulkayslılar heyeti ile ilgili (115 nolu) hadiste kap kacakların ve daha başka hadislerde başka hu-

447 Ancak bu açıklamalar uzun ve pek yararı görülmediğinden tercüme edilmemiştir.

susların sözkonusu edilmesi ile ilgili olarak Kadı Iyaz ve başkaları (Allah'ın rahmeti onlara) şöyle demişlerdir: Bu gibi hususlar soru soranın özel durumu ve onu ilgilendiren hususlara göre değişiklik gösterir. Allah en iyi bilendir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Cennet ehlinden bir adamı... buna baksın"* buyruğuna gelince, bundan anlaşıldığı üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun bu kabul edip, üstlendiği yükümlülükleri yerine getireceğini, bunları sürdüreceğini ve cennete gireceğini bilmiş idi.

Müslim'in, Cabir (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadisteki: "Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti... O Cabir'den" isnadında Cabir ve Ebu Süfyan dışında hepsi Kufeli olan raviler yer almıştır çünkü Cabir Medeni, Ebu Süfyan ise Vasiti'dir. Mekki olduğu da söylenmiştir. Ebu Bekr b. Ebu Şeybe'nin adının (1/174) Abdullah b. Muhammed b. İbrahim olduğu, İbrahim'in de Ebu Şeybe'nin kendisi olduğu geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Kureyb'in adı ise Muhammed b. el-Alâ el-Hemdânî'dir.

Ebu Muaviye'nin adı Muhammed b. Hâzim'dir. A'meş'in adı ise Süleyman b. Mihran Ebu Muhammed'dir.

Ebu Süfyan'ın adı Talha b. Nafi el-Kuraşi olup onların azatlısıdır. Süfyan isminin sin harfinin üç türlü okunacağına dair bilgi daha önceden geçmişti. Ötreli, kesreli ve fethalı okunabilir.

A'meş tedlis yapan bir ravi olup, tedlis yapan bir ravi "an" lafzını kullandığı takdirde seması başka bir cihetten sabit olmadığı sürece rivâyeti delil gösterilememekle birlikte A'meş'in, Ebu Süfyan'dan deyip "an" lafzını kullanarak rivâyette bulunmasına gelince, baştaki fasıllarda olsun, mukaddimenin şerhinde olsun Buhari ve Müslim'in sahihlerinde tedlis yapan ravilerden "an" lafzı ile gelen rivâyetlerin o ravilerin başka bir cihetten rivâyetleri sema yoluyla dinlediklerinin sabit olduğu şeklinde yorumlanacağı belirtilmiş idi. Allah en iyi bilendir.

"en-Numan b. Kavkal, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek... evet, buyurdu" ibarelerinde geçen "Kavkal" ismi aralarında sakin bir vav ve sonu lam ile biten fethalı iki kaf iledir.

"Haramı haram bilirsem" sözü ile ilgili olarak Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah) şöyle demiştir: Göründüğü kadarıyla bu sözleriyle o haramın haram olduğuna inanmayı ve haramı işlememeyi kastetmiştir. Hâlbuki "helali helal bilmek"ten maksat farklıdır. Bunun için sadece onun helal olduğuna inanmak yeterlidir.

"A'meş'den, o Ebu Salih'ten." Kitabın mukaddimesinin baş taraflarında Ebu Salih'in adının Zekvan olduğu geçmiş bulunmaktadır.

"el-Hasan b. A'yen"in: "Bize Ma'kil -ki o İbn Ubeydullah'tır- Ebu'z-Zubeyr'den tahdis etti" ibaresine gelince "A'yen" isminde hemze fethalı ve son harfi de nun'dur. Adı ise el-Hasan b. Muhammed b. A'yen el-Kuraşi olup, onların azatlısıdır, Ebu Ali künyeli el-Harrani nispetlidir. "A'yen" ise iri geniş gözlü demektir. "Ma'kil" ismine gelince, mim harfi fethalı, ayn sakin ve kaf kesrelidir.

Ebu'z-Zubeyr'in adı ise Muhammed b. Müslim b. Tedrus'dur. "Ki o İbn Ubeydullah'tır." Bunun faydasına dair açıklama defalarca geçti. O da bu rivâyette "İbn Ubeydullah" lafzının geçmemiş olmasından dolayı rivâyete fazlalık katmayacak şekilde onu açıklamak istemiş olmasıdır.

٥/٧- بَاب بَيَانِ أَرْكَانِ الْإِسْلَامِ وَدَعَائِمِهِ الْعِظَامِ

5/7- İSLAM'IN RÜKÜNLERİNİ VE PEK BÜYÜK TEMELLERİNİ AÇIKLAMA BABI

١١١-١٩/١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ الْهَمْدَانِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ يَعْنِي سُلَيْمَانَ بْنَ حَيَّانَ الْأَحْمَرَ عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسَةٍ عَلَى أَنْ يُوَحَّدَ اللهُ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَصِيَامِ رَمَضَانَ وَالْحَجِّ فَقَالَ رَجُلٌ الْحَجُّ وَصِيَامُ رَمَضَانَ قَالَ لَا صِيَامُ رَمَضَانَ وَالْحَجُّ هَكَذَا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ

111-19/1- Bize Muhammed b. Abdullah b. Numeyr el-Hemdânî tahdis etti. Bize Ebu Halid -yani Süleyman b. Hayyân el-Ahmer- Ebu Malik el-Eşcai'den tahdis etti. O Sa'd b. Ubeyde'den, o İbn Ömer'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu nakletti:

"İslam beş şey üzerine bina edilmiştir: Allah'ın tevhid edilmesi, namazın dosdoğru kılınması, zekâtın verilmesi, ramazan orucu ve hac (üzerine)."

Bir adam: Hac ve ramazan orucu (1/145a) şeklinde değil mi, deyince, o (İbn Ömer): Hayır, ramazan orucu ve hac (üzerine). Ben bunu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den böylece dinledim, dedi.[448]

448 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 7047

١١٢-٢٠/٢- وَحَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ عُثْمَانَ الْعَسْكَرِيُّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّاءَ -وهو ابن زائدة- حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ طَارِقٍ قَالَ حَدَّثَنِي سَعْدُ بْنُ عُبَيْدَةَ السُّلَمِيُّ عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ عَلَى أَنْ يُعْبَدَ اللهُ وَيُكْفَرَ بِمَا دُونَهُ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَحَجِّ الْبَيْتِ وَصَوْمِ رَمَضَانَ

112-20/2- Bize Sehl b. Osman el-Askeri de tahdis etti. Bize Yahya b. Zekeriya -ki o İbn Zâide'dir-.[449] Bize Sa'd b. Tarık tahdis etti. Bana Sa'd b. Ubeyde es-Sülemi, İbn Ömer'den tahdis etti. O Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu nakletti:

"İslam beş esas üzerine bina edilmiştir: Allah'a ibadet olunup, onun dışındaki (mabud)ların inkar edilmesi, namazın dosdoğru kılınması, zekatın verilmesi, Beytin haccedilmesi ve ramazan orucunun tutulması"[450]

١١٣-٢١/٣- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا عَاصِمٌ وَهُوَ ابْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللهِ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَحَجِّ الْبَيْتِ وَصَوْمِ رَمَضَانَ

113-21/3- Bize Ubeydullah b. Muaz tahdis etti, bana babam tahdis etti. Bize Âsım -ki o b. Muhammed b. Zeyd b. Abdullah b. Ömer'dir- babasından şöyle dediğini tahdis etti: Abdullah dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: (1/45b)

"İslam beş temel üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve Muhammed'in onun kulu ve Rasûlü olduğuna şâhâdet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, Beyti haccetmek ve ramazan orucunu tutmak (üzerine)."[451]

449 Tire arasındaki ibare yazma nüshadan.

450 111 nolu hadisin kaynakları

451 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 7429

١١٤-٢٢/٤- وَحَدَّثَنِي ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا حَنْظَلَةُ قَالَ سَمِعْتُ عِكْرِمَةَ بْنَ خَالِدٍ يُحَدِّثُ طَاوُسًا أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ أَلَا تَغْزُو فَقَالَ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ إِنَّ الْإِسْلَامَ بُنِيَ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَصِيَامِ رَمَضَانَ وَحَجِّ الْبَيْتِ

114-22/4- Bize İbn Numeyr tahdis etti, bize babam tahdis etti, bize Hanzala tahdis edip dedi ki: İkrime b. Halid'i Tavus'a şunu tahdis ederken dinledim: Bir adam Abdullah b. Ömer'e: Gazaya çıkmayacak mısın, dedi.

O şöyle dedi: Şüphesiz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: *"İslam beş temel üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şâhâdet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, ramazan orucunu tutmak ve Beyti haccetmek (üzerine)."*[452]

Şerh

(Bu baptaki rivayetler ve aralarındaki farklılıklar)

(111) Müslim (rahimehullah) dedi ki: "Bize Muhammed b. Abdullah b. Numeyr el-Hemdânî tahdis etti... İslam beş temel üzerine bina edilmiştir..." (1/176)

(112) İkinci rivâyette ise: *"İslam beş temel üzerine bina edilmiştir. Allah'a ibadet edilmesi ve onun dışındakilerin inkâr edilmesi..."*

(113) Üçüncü rivâyette: *"İslam beş temel üzerine bina edilmiştir. Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına..."* diye.

(114) Dördüncü rivâyette: "Bir adam Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh)'a... dedi..." şeklinde rivâyet edilmiştir.

Bu başlıkta sözkonusu olan birinci rivâyetin isnadında yer alan ravilerin tamamı Kufelidir. Abdullah b. Ömer (radıyallâhu anh) müstesnâ, o Mekki, Medeni'dir.

"el-Hemdânî" nispeti ise sakin mim ve dal harfi iledir. Bunu bu şekilde zapt etmek (harekesini belirtmek) ihtiyat ve açıklanmanın tamamlanması içindir yoksa bunun böyle olduğu meşhur ve bilinen bir husustur. Aynı zamanda fasılların sonlarında da Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde bulunan bu şekildeki nispetin tamamının mim harfi sakin ve dal ile "Hemdânî" şeklinde olduğunu belirtmiş bulunmaktayız.

452 Buhari, 8; Tirmizi, 2609; Tuhfetu'l-Eşraf, 7344

"Hayyân" ismi ha'dan sonra alttan iki noktalı ye iledir. Yine önceki fasıllarda bu şekildeki hattın nasıl harekeleneceği de açıklanmış idi.

Ebu Malik el-Eşcaî ikinci rivâyette (112) adı verilmiş bulunan Sa'd b. Tarık'tır, babası sahabidir. (1/177)

Metindeki lafızların zaptına gelince, birinci ve dördüncü rivâyet yolunda (111 ve 114) "beş" anlamındaki lafız sonunda yuvarlak te ile (خمسة) diye yazılmıştır. İkinci ve üçüncü yollarda (112 ve 113) he'siz olarak (خمس) şeklindedir. Mutemet bazı asıl nüshalarda dördüncü rivâyet yolunda da he'sizdir. Her iki şekil de doğrudur. He ile rivâyetten kasıt "beş esas yahut şey ve benzeri bir lafız" takdirine göredir. He'siz rivâyetine göre ise "beş haslet yahut beş temel, direk yahut dayanak" ve benzeri kelimeler takdir edilir. Allah en iyi bilendir.

Haccın önce ve sonra anılması meselesine gelince, birinci ve dördüncü rivâyette önce oruç sözkonusu edilirken, ikinci ve üçüncü rivâyetlerde hac daha önce zikredilmiştir.

Diğer taraftan ilim adamları haccı öne alan adama -sözünü ettiğimiz iki rivâyet yolunda görüldüğü gibi- kendisi de böyle rivâyet etmiş olmakla birlikte tepki göstermesi hususunun açıklanması ile ilgili olarak ilim adamları farklı açıklamalar yapmışlardır. -Yüce Allah en iyi bilendir- ama daha güçlü görünen İbn Ömer'in bu hadisi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den iki defa dinlemiş olmasıdır. Bunların birisinde haccı önceden sözkonusu ederken, diğerinde ise orucu önceden sözkonusu etmiştir. Kendisi de iki ayrı zamanda her iki şekilde rivâyet etmiş bulunmaktadır. Adam ona cevap vererek farklı bir hatırlatmada bulununca İbn Ömer: Bilgi sahibi olmadığın hususlarda karşı çıkma ve bilmediğin bir şeyi söyleyerek de itiraz etme. Kesin olarak bilmediğin herhangi bir hususu eleştirmeye kalkışma. Aksine rivâyette oruç önce zikredilmiştir ve ben bunu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den böylece dinledim diye cevap vermiştir. Bununla birlikte onun bu şekilde cevap vermesi de öbür şekli işitmediği anlamına gelmez

İbn Ömer'in bunu iki defada her birisini ayrı bir şekilde dinlemiş olması -belirttiğimiz gibi- ihtimaldir. Daha sonra adam ona karşı soru sorunca kabul etmediği şekli de rivâyet etmiş olduğunu unutup, ona karşı çıkmış olabilir. Bu hususta bu iki ihtimal tercih edilen açıklama şekilleridir.

Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (radıyallâhu anh) dedi ki: İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın hadisi Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den dinlemiş olduğu şekilde korumaya çalışması, aksinin rivâyetini yasaklaması, aradaki "vav" harfinin sıralamayı ifade etmek için kullanıldığını söyleyenler için uygun bir delil ola-

bilir. Şafii fukahasının çoğunluğunun ve istisnai olarak da bazı nahivcilerin kanaati budur. Tercih edilen ve cumhurun kanaati olan vav harfinin öyle bir sıralamayı gerektirmediğini söyleyenlerin lehine olmak üzere şöyle diyebilirler: Bu şekilde cevap vermesi vav harfinin sıralamayı gerektirdiğinden dolayı değildir. Aksine ramazan orucunun farz olduğu hükmünün hicretin ikinci yılında inmiş olmakla birlikte hac farizasının altıncı yılda inmiş olmasındandır. Hatta dokuzuncu yılda farz olduğu dahi söylenmiştir. O halde önce farz kılınmış olanın daha sonra farz kılınmış olana göre öne alınarak anılması hakkıdır. İşte İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın bu hassasiyeti bundan dolayıdır.

Haccın önce zikredildiği rivâyete gelince, sanki bu rivâyeti mana yoluyla rivâyeti kabul eden ve birincisini ya da daha önemli olanı dilde yaygın görüldüğü şekliyle sonradan bırakma kanaatini kabul eden bir kimsenin yaptığı bir tasarruf gibi görünüyor. İşte o da bu ibarede takdim ve tehir suretiyle bundan dolayi tasarrufta bulunmuştur ama bununla birlikte onun İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın böyle bir işi yasakladığını duymamış olduğu da sözkonusu olmalıdır. Bunu kavramak gerekir çünkü bu ben başkalarının açıkladığını görmediğim açıklanması zor (müşkil) hususlardan birisidir. -Şeyh Ebu Amr b. es-Salah'ın ifadeleri burada sona ermektedir.-

Ama onun bu söylediği iki bakımdan zayıftır. Birincisine göre her iki rivâyet de sahihte sabit olmuştur, her ikisi de mana itibariyle sahihtir. Açıkladığımız üzere aralarında da aykırılık yoktur. Bu sebeple bu iki rivâyetten birisini iptal etmek caiz olmaz. İkincisi bu gibi hallerde takdim ve tehir ihtimali kapısını açmak (1/178) raviler ve rivâyetler hakkında ileri bir tenkittir çünkü böyle bir kapı açılacak olursa pek azı dışında bizim rivâyetlere güvenimiz kalmaz. Bunun batıl olduğu ve doğuracağı kötü sonuçlar kalbinde hastalık bulunanların da buna sıkı sıkıya sarılacağı ise açıkça ortadadır. Allah en iyi bilendir.

Şunu da bilelim ki, Ebu Avane el-İsferayini'nin "el-Muharrac ala Sahihi Müslim ve Şartih" adlı eserindeki rivâyetinde Müslim'de adamın İbn Ömer'e söylediği haccı öne alan sorusunun aksi zikredilmiştir. Oradaki rivâyete göre İbn Ömer (radıyallâhu anh) adama: Ramazan orucunu benim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den duyduğum gibi en sonuncuları olarak say, demiştir. Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah) dedi ki: Bu rivâyet Müslim'in rivâyeti karşısında duramaz. Derim ki: Bunun da sahih olma ihtimali vardır. Bu meselenin de iki farklı adamın başından iki defa geçmiş olma ihtimali bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir.

Dördüncü rivâyette iki şâhâdetten yalnızca birisini zikretmekle yetinmesine gelince, bu ya ravinin dışındaki diğer hafızların tespit ettiği ikinci şâhâdeti

kendisinin hazfetmesi suretiyle bir taksiridir yahut rivâyet aslı itibariyle muhtemelen böyle gelmiştir. Bu şekilde hazf ise çoğunlukla iki karineden birisi ile yetinilmesi ve zikredilenin hazfedilen diğerine delaleti dolayısıyla olur. Allah en iyi bilendir.

(111): *"Allah'ın tevhid edilmesi"* anlamındaki buyruk ye harfi ötreli, ha harfi fethalı, edilgen bir kiptir. İbn Ömer (radıyallâhu anh)'a haccın öne alınması ile ilgili soru soran kişinin ismi ise Yezid b. Bişr es-Seksekî'dir. Bunu Hafız Ebu Bekr el-Hatib el-Bağdadi "el-Esmau'l-Mübheme" adlı kitabında belirtmiştir.

(114) *"Gazaya çıkmaz mısın?"* anlamındaki fiil, muhatap kip için te harfi iledir. Bununla birlikte sonunda vav harfinden sonra elif ile yazılması da mümkündür. Birinci yazılış önceki (mütekaddimun) yazıcıların görüşüdür, ikincisi ise bazı müteahhirlerin görüşüdür. Daha sahih olanı da odur. Bu ikisini İbn Kuteybe "Edebu'l-Kâtib" adlı eserinde zikretmiştir.

İbn Ömer'in ona: *"İslam beş temel üzerine bina edilmiştir"* hadisi ile cevap vermesine gelince, göründüğü kadarıyla bunun anlamı şudur: Gazaya çıkmak muayyen olarak her kişi için bir gereklilik değildir çünkü İslam beş temel üzerine bina edilmiştir ve gazaya çıkmak bunlardan birisi değildir. Allah en iyi bilendir.

Diğer taraftan bu hadis dini bilmek hususunda pek büyük bir asıl dayanaktır, bu hususta din ona dayanır ve bu hadis dinin rükünlerini bir arada toplamış bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir.

٦/٨- بَاب الْأَمْرِ بِالْإِيمَانِ بِاللهِ تَعَالَى وَرَسُولِهِ ﷺ وَشَرَائِعِ الدِّينِ وَالدُّعَاءِ إِلَيْهِ وَالسُّؤَالِ عَنْهُ وَحِفْظِهِ وَتَبْلِيغِهِ مَنْ لَمْ يَبْلُغْهُ

6/8 YÜCE ALLAH'A, ONUN RASULÜNE (SALLALLÂHU ALEYHİ VE SELLEM), DİNİN ŞERİATLERİNE İMAN ETMEK, DİNE DAVET VE ONA DAİR SORU SORMAK, ONU KORUMAK VE DİNİ ULAŞMADIĞI KİMSEYE TEBLİĞ EDİP, ULAŞTIRMANIN EMREDİLDİĞİ BABI

١١٥-٢٣/١- حَدَّثَنَا خَلَفُ بْنُ هِشَامٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ ح وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى وَاللَّفْظُ لَهُ أَخْبَرَنَا عَبَّادُ بْنُ عَبَّادٍ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَدِمَ وَفْدُ عَبْدِ الْقَيْسِ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّا هَذَا الْحَيَّ مِنْ رَبِيعَةَ وَقَدْ حَالَتْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ كُفَّارُ مُضَرَ فَلَا نَخْلُصُ

إِلَيْكَ إِلَّا فِي شَهْرِ الْحَرَامِ فَمُرْنَا بِأَمْرٍ نَعْمَلُ بِهِ وَنَدْعُو إِلَيْهِ مَنْ وَرَاءَنَا قَالَ آمُرُكُمْ بِأَرْبَعٍ وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ ثُمَّ فَسَّرَهَا لَهُمْ فَقَالَ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَأَنْ تُؤَدُّوا خُمُسَ مَا غَنِمْتُمْ وَأَنْهَاكُمْ عَنْ الدُّبَّاءِ وَالْحَنْتَمِ وَالنَّقِيرِ وَالْمُقَيَّرِ زَادَ خَلَفٌ فِي رِوَايَتِهِ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَعَقَدَ وَاحِدَةً

115-23/1- Bize Halef b. Hişam tahdis etti. Bize Hammâd b. Zeyd, Ebu Cemre'den şöyle dediğini tahdis etti (1/46a): İbn Abbas (radıyallâhu anh)'ı dinledim. (H) Bize -lafız kendisinin olmak üzere- Yahya b. Yahya da tahdis etti. Bize Abbâd, Ebu Cemre'den haber verdi. O İbn Abbas (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediğini nakletti:

- Abdulkayslıların heyeti Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gelip dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü bizler Rabia'nın bir koluyuz. Bizlerle senin arana da şu Mudar kâfirleri engeldir. Senin yanına ancak haram ayında gelebiliyoruz. Bize kendisiyle amel edeceğimiz ve geride bıraktıklarımızı kendisine çağıracağımız bir emir ver. Allah Rasûlü şöyle buyurdu:

"Size dört hususu emrediyor ve size dört şeyi yasaklıyorum: (Size emrettiklerim) Allah'a iman etmek -sonra bunu kendilerine açıklayarak şöyle buyurdu-: Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şâhâdet getirmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek ve aldığınız ganimetlerin beşte birini vermeniz, size dubbâ'yı, hantem'i, nakîr'i ve mukayyer'i[453] *yasaklıyorum."*

Halef (1/46b) rivâyetinde: *"Allah'tan başka ilah olmadığına şâhâdet getirmek"* deyip, bir parmağını yummuştur, ifadesini ekledi.[454]

١١٦-٢٤/٢- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ وَأَلْفَاظُهُمْ مُتَقَارِبَةٌ قَالَ أَبُو بَكْرٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ وَقَالَ الْآخَرَانِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قَالَ كُنْتُ أُتَرْجِمُ بَيْنَ يَدَيْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَبَيْنَ النَّاسِ فَأَتَتْهُ امْرَأَةٌ تَسْأَلُهُ عَنْ نَبِيذِ الْجَرِّ فَقَالَ إِنَّ وَفْدَ عَبْدِ الْقَيْسِ أَتَوْا رَسُولَ

453 Şerhte açıklanacaklardır. (Çeviren)

454 Buhari, 53, 523, 1398, 3095, 3510, 4368, 4369, 6176, 7266, 7556; Müslim, 5147; Ebu Davud, 3692, 4677; Tirmizi, 1599, 2611; Nesai, 5046, 5708; Tuhfetu'l-Eşraf, 6524

اللهِ ﷺ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ الْوَفْدُ أَوْ مَنْ الْقَوْمُ قَالُوا رَبِيعَةُ قَالَ مَرْحَبًا بِالْقَوْمِ أَوْ بِالْوَفْدِ غَيْرَ خَزَايَا وَلَا النَّدَامَى قَالَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّا نَأْتِيكَ مِنْ شُقَّةٍ بَعِيدَةٍ وَإِنَّ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ هَذَا الْحَيَّ مِنْ كُفَّارِ مُضَرَ وَإِنَّا لَا نَسْتَطِيعُ أَنْ نَأْتِيَكَ إِلَّا فِي شَهْرِ الْحَرَامِ فَمُرْنَا بِأَمْرٍ فَصْلٍ نُخْبِرْ بِهِ مَنْ وَرَاءَنَا نَدْخُلُ بِهِ الْجَنَّةَ قَالَ فَأَمَرَهُمْ بِأَرْبَعٍ وَنَهَاهُمْ عَنْ أَرْبَعٍ قَالَ أَمَرَهُمْ بِالْإِيمَانِ بِاللهِ وَحْدَهُ وَقَالَ هَلْ تَدْرُونَ مَا الْإِيمَانُ بِاللهِ قَالُوا اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ وَإِقَامُ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ وَصَوْمُ رَمَضَانَ وَأَنْ تُؤَدُّوا خُمُسًا مِنْ الْمَغْنَمِ وَنَهَاهُمْ عَنْ الدُّبَّاءِ وَالْحَنْتَمِ وَالْمُزَفَّتِ قَالَ شُعْبَةُ وَرُبَّمَا قَالَ النَّقِيرِ قَالَ شُعْبَةُ وَرُبَّمَا قَالَ الْمُقَيَّرِ وَقَالَ احْفَظُوهُ وَأَخْبِرُوا بِهِ مِنْ وَرَائِكُمْ وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ فِي رِوَايَتِهِ مَنْ وَرَاءَكُمْ وَلَيْسَ فِي رِوَايَتِهِ الْمُقَيَّرِ

116-24/2- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe, Muhammed b. el-Müsennâ ve Muhammed b. Beşşâr -ki lafızları birbirine yakındır- tahdis etti. Ebu Bekr dedi ki: Bize Gunder, Şube'den tahdis etti. Diğer ikisi dedi ki: Bize Muhammed b. Cafer tahdis etti. Bize Şube, Ebu Cemre'den şöyle dediğini tahdis etti: İbn Abbas'ın huzurunda onunla insanlar arasında tercümanlık yapıyordum. Ona bir kadın gelerek testilerde yapılan nebîz (şıra) hakkında soru sordu, o şöyle dedi:

- Abdulkayslılar heyeti Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"(Siz) kimin heyetisiniz yahut (siz) hangi kavimsiniz"* buyurdu. Onlar: Rabia(lıların heyetiyiz) dediler.

Allah Rasûlü: *"Bu gelen kavme -yahut heyete- merhaba! Utanıp, mahcup olmayasınız, pişman olmayasınız"* buyurdu.

(İbn Abbas) dedi ki: Heyettekiler: Ey Allah'ın Rasûlü, biz sana çok uzak bir yoldan geliyoruz. Bizimle senin aranda da (1/47a) Mudar kâfirlerinden olan şu kabile bulunuyor. Bizler de sana (bundan dolayı) ancak haram ayında gelebiliyoruz. Bize açık seçik bir emir ver de onu geride bıraktıklarımıza haber olarak götürelim ve onunla cennete girelim, dediler.

(İbn Abbas) dedi ki: Onlara dört hususu emretti ve dört hususu da kendilerine yasakladı. (Devamla) dedi ki: Onlara bir ve tek olarak Allah'a iman etmeyi emretti ve: *"Allah'a iman ne demektir biliyor musunuz"* buyurdu.

Onlar: Allah ve Rasûlü en iyi bilir, dediler. O: *"Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve şüphesiz Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şâhâdet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, ramazan orucunu tutmak ve ganimetlerden beşte birini eksiksiz vermek"* buyurdu.

Sonra onlara dubbâ'yı, hantem'i ve müzeffet'i yasakladı.

Şu'be dedi ki: (Ebu Cemre) belki nakîr'i (de yasakladı), belki de mukayyer'i (de yasakladı), dedi. (Allah Rasûlü ayrıca): *"Bunu iyice belleyin ve sizden geri kalanlara bunu haber verin"* buyurdu.

Ebu Bekr ise rivâyetinde: *"Sizden geri kalan kimselere"* dedi, ama onun rivâyetinde de mukayyer'den söz edilmemiştir.[455]

Şerh

"Ebu Bekr dedi ki... Bize Şube tahdis etti." Bu ifadeler Müslim (radıyallâhu anh)'ın ihtiyatlı oluşundan dolayı böyledir. Çünkü Ğunder, Muhammed b. Cafer'in kendisidir ama Ebu Bekr onu lakabıyla zikretmiş, diğer iki ravi ise ondan adıyla ve nesebiyle söz etmiştir. Ebu Bekr: Ondan, o Şube'den derken diğer ikisi ondan (Muhammed b. Cafer'den) bize Şube tahdis etti, diye rivâyet etmişlerdir.

Böylelikle onunla diğer ikisi arasındaki farklılık iki bakımdan ortaya çıkmış olmaktadır. İşte bu sebeple Müslim (rahimehullah) buna dikkat çekmiş olmaktadır. Mukaddimede meşhur olan kanaate göre dal harfi fethalı olarak "Ğunder" denileceği, Cevheri'nin ise bunun "Ğundur" okuyuşunu da nakletttiği geçmiş bulunmaktadır. Ona bu lakabın veriliş sebebi de daha önce açıklanmış idi.

"İbn Abbas'ın huzurunda (onunla) insanlar arasında tercümanlık yapıyordum." Asıl nüshalarda bu şekildedir. Takdiri ise: İbn Abbas'ın huzurunda onunla insanlar arasında şeklindedir. Burada "onunla" lafzı sözün ona delaleti dolayısıyla hazfedilmiştir. Maksadın: İbn Abbas ile insanlar arasında, şeklinde olması da mümkündür. Nitekim Buhari ve başkalarında "huzurunda" lafzı hazfedilmiştir. Böylelikle (huzurunda anlamını verdiğimiz): "Beyne yedey: lafzan, ellerinin arasında)" tabiri kişinin tamamını ifade eden bir tabir olur. Yüce Allah'ın: *"Kişinin ellerinin önünden getirdiklerine bakacağı gün"* (Nebe, 40) Yani önceden gönderdiklerinin hepsine bakacağı gün demektir. Allah en iyi bilendir.

"Tercüme"nin anlamı ise bir dildeki bir ifadeyi başka bir dilde anlatmaktır.

455 Bir önceki hadisin kaynakları

Denildiğine göre bu kişi Farsça konuşuyordu, o da İbn Abbas'a Farsça konuşanların konuşmalarını tercüme ediyordu. Şeyh Ebu Amr es-Salah (rahimehullah) dedi ki: Benim kanaatime göre İbn Abbas'ın söylediklerini insanlar arasında anlayamayanlara tebliğ edip, aktarıyordu. Bunun sebebi ise ya onun sözünü dinlemeye engel olan kalabalıktı, böylelikle (yüksek sesle) onlara işittirdi, özlü konuştuğu için tam anlaşılması imkânı olmadığından o onların anlamalarını sağladı ya da benzeri bir sebeple böyle olmuştu. Onun "insanlar" lafzını mutlak olarak kullanması bu izlenimi vermektedir. (Devamla) dedi ki: Esasen tercüme de bir dildeki bir ifadenin başka bir dil ile açıklanmasına ait özel bir tabir değildir. Çünkü ilim adamları şu bap tabiri hakkında da "tercüme" adını vermişlerdir. Çünkü bap başlığı ondan sonra zikredeceği şeylerin ne olduğunu ifade eder. İbnu's-Salah'ın ifadeleri burada sona ermektedir.

Görünen o ki, bu insanlara onun neler söylediklerini, İbn Abbas'a da onların neler söylediklerini anlatıyordu. Allah en iyi bilendir.

"Ona testilerde yapılan nebiz (şıra) hakkında soru soran bir kadın geldi." Testi bilinen bir tür seramikten yapılan kaptır.

Bunda bir kadının yabancı erkeklere -ihtiyaç sebebiyle- fetva sormasının, erkeklerin seslerini duyup dinlemesinin, erkeklerin de onun sesini duyup dinlemesinin caiz olduğuna delil vardır.

İbn Abbas'ın "Abdulkayslılar heyeti..." sözlerinde (1/186) de İbn Abbas (radıyallâhu anh)'ın kabul ettiği görüşü bu gibi kaplarda nebiz (şıra) yapmanın yasaklığının nesh edilmemiş olduğuna, aksine hükmünün devam ettiği kanaatinde olduğuna delil vardır. Bu husustaki görüş ayrılığını az önce açıkladık.

(116) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Gelenlere merhaba"* buyruğundaki "merhaba" lafzı mastar (meful-u mutlak) olarak mansubtur. Araplar bu lafzı çokça kullanmışlar, bununla iyilikte bulunmayı ve güzel bir şekilde karşılamayı kastederler. Genişlik, rahatlık ve bollukla karşılaşasın, demektir.

"Utanmayasınız, pişman olmayasınız." Asıl yazmalarda bu şekilde, "(الندامى): Pişman olanlar" anlamındaki lafız elif, lam ile, "(خزايا): Mahcup olanlar, utananlar" anlamındaki lafız da elif lam'sız olarak gelmiştir. Başka bir yerde her iki kelime de elif lam'lı geldiği gibi her ikisinin de gelmediği rivâyetler de vardır.

Bu rivâyetlerde "(غير): olmayasınız" anlamındaki lafızda re harfi hal olarak nasbedilmiştir. et-Tahrir sahibi bunun "kavm: gelenler" lafzının sıfatı olarak kesreli geldiğinin rivâyet edildiğine de işaret etmiş ise de bilinen birinci

şekildir. Ayrıca buna Buhari'nin rivâyetinde: "(مرحبا بالقوم الذين جاؤا غير خزايا ولا ندامى): Utanmayarak ve pişman olmayarak gelenlere merhaba" rivâyeti delildir. Allah en iyi bilendir.

"(الخزايا): Utananlar" kelimesi "(خزيان): Utanan" kelimesinin çoğuludur. Alçalmış ve alçaltılmış anlamında olduğu da söylenmiştir.

"(الندامى): Pişman olanlar" kelimesinin ise (ندمان)'in çoğulu olduğu da söylenmiştir. Bunun pişman olan anlamındaki (نادم)'in bir diğer söyleyişi olduğu da söylenmiştir, bunu Camiu'l-Luga'nın sahibi el-Kazzaz ile el-Cevheri de Sihah'ında nakletmişlerdir. Bu lafzın hadis-i şerifte çoğunluğunun bu şekilde yapılmasının sebebinin utananlar anlamındaki lafza (ses itibariyle) uydurmak olduğu da söylenmiştir. Arap dilinde ise bu şekilde kullanım (itbâ) pek çoktur. Bu da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in fasahatından ileri gelir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "(ارجعن مأزورات غير مأجورات): Ecir almamışlar (aksine) günah kazanmışlar olarak geri dönün" buyruğu da bu kabildendir. Burada günah kazanmışlar olarak anlamındaki lafız "ecir kazanmışlar olarak" anlamındaki lafza itbâ edilmiştir. (Ses bakımından uydurulmuştur.) İlim adamlarının söylediklerine göre Arapların: "(انى لآتيه بالغدايا والعشايا): Ben ona sabah vakitlerinde de, akşam vakitlerinde de giderim" şeklindeki sözleri de bu türdendir.

Hadis-i şerifteki ibarenin anlamına gelince, siz İslam'dan geri kalmadınız (Müslüman olmakta) gecikmediniz, inat etmediniz, esir edilmek, çoluk çocuklarınızın köleleştirilmesi gibi bir musibete uğramadınız ve dolayısıyla utanacağınız yahut zelil olacağınız, küçültüleceğiniz, pişman olacağınız benzeri hallerle karşılaşmadınız. Allah en iyi bilendir.

"Ey Allah'ın Rasûlü, biz sana uzak bir yoldan geliyoruz" ifadesindeki "uzak yol" lafzı yolculukta alınan mesafenin uzaklığını anlatır. Bu uzak yola insana zor ve meşakkatli gelmesinden dolayı (şukka) denildiği söylendiği gibi, bu zaten uzak mesafe demektir de denilmiştir. İnsanın yolculuk yapmak üzere çıkıp gideceği son yere de böyle denildiği söylenmiştir. Buna göre onlar geldikleri mesafenin çok uzak olduğunu söylemek istemişlerdir. Allah en iyi bilendir.

"Bize açık seçik bir emir ver" şeklindeki sözlerine gelince, Hattabi ve başkaları: Kendisinden maksadın açık seçik anlaşıldığı ve anlaşılmasında güçlük çekilmeyen söz, demektir, diye açıklamışladır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Sizden geride kalanlara da haber verin"* lafzı ve Ebu Bekr'in rivâyetinde işaret ettiği farklılık anlam itibariyle birdir.

"Nasr b. Ali el-Cahdamî"nin ismi ile ilgili açıklama Mukaddimenin şerhinde geçmiş bulunmaktadır. "İkisi birlikte dedi ki" ifadesi yani zikrettiği şekilde her ikisi birlikte tahdis ettiler. Bu da ya her ikisinin bir arada aynı zamanda bunu tahdis ettikleri yahut ayrı iki vakitte tahdis ettikleri anlamındadır. (1/188) Bunun mutlaka aynı anda olması zorunludur, diye inanan bir kimse açık bir hata içerisindedir.

١١٧-٢٥/٢٣- وَحَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا أَبِي ح وَحَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي قَالَا جَمِيعًا حَدَّثَنَا قُرَّةُ بْنُ خَالِدٍ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ بِهَذَا الْحَدِيثِ نَحْوَ حَدِيثِ شُعْبَةَ وَقَالَ أَنْهَاكُمْ عَمَّا يُنْبَذُ فِي الدُّبَّاءِ وَالنَّقِيرِ وَالْحَنْتَمِ وَالْمُزَفَّتِ وَزَادَ ابْنُ مُعَاذٍ فِي حَدِيثِهِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِلْأَشَجِّ أَشَجِّ عَبْدِ الْقَيْسِ إِنَّ فِيكَ خَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللهُ الْحِلْمُ وَالْأَنَاةُ

117-25/23- Bana Ubeydullah b. Muaz da tahdis etti. (1/47b) Bize babam tahdis etti. (H) Bize Nasr b. Ali el-Cahdamî de tahdis edip dedi ki: Bana babam tahdis etti. İkisi birlikte dediler ki: Bize Kurra b. Halid, Ebu Cemre'den tahdis etti. O İbn Abbas'tan, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bu hadisi Şube'nin hadisi rivâyetine yakın olarak rivâyet etti ve (onun rivâyetine göre Allah Rasûlü) şöyle buyurdu: *"Sizlere dubbâ, nakîr, hantem ve müzeffet'e yapılan şıraları yasaklıyorum."*

İbn Muaz, hadisi rivâyetinde babasından ziyade olarak şunları söylemektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ayrıca Eşec'e yani Abdulkayslıların Eşec'ine şunları söyledi: *"Şüphesiz sende Allah'ın sevdiği iki haslet vardır: Vakar ve ağır başlılık (aceleci olmamak)"*[456]

Şerh

"Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de el-Eşec'e yani Abdulkays'ın Eşec'ine buyurdu." el-Eşec'in adı el-Münzir b. Âiz'dir. İbn Abdilberr'in ve çoğunluğun yahut çok kimsenin söylediği budur. İbnu'l-Kelbi ise: Adı el-Munzir b. Hâris b. Ziyad b. Asar b. Avf'dır. Adının el-Münzir b. Âmir olduğu, el-Münzir b. Ubeyd olduğu söylendiği gibi Âiz b. el-Münzir olduğu, Abdullah b. Avf olduğu da söylenmiştir.

---

456 115 numaralı hadisin kaynakları

(Vakar diye tercüme ettiğimiz): "Hilm" akıl demektir. "Ağır başlılık" anlamını verdiğimiz (el-enat) ise işi sağlam tutmak ve acele etmemektir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ona bu şekilde hitap etmesinin sebebi ise hadis-i şerifte belirtildiği üzere Medine'ye varır varmaz Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna çıkmakta ellerini çabuk tutmalarıdır.

el-Eşec ise onların eşyalarının, bineklerinin yanında kalarak onları bir araya getirdikten sonra devesini bağladı, en güzel elbiselerini giydi sonra Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna vardı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu yanına yakınlaştırdı ve yanında oturttu. Sonra da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara: *"Kendiniz adına ve kavminiz adına bey'at eder misiniz"* buyurdu. Oradakiler evet deyince, el-Eşec şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, şüphesiz ki sen hiçbir kimseden dininden daha değerli bir şey istemedin. Biz sana kendi adımıza bey'at ederiz ama onları (geride kalanları) davet edecek birisini göndeririz. Bize uyan bizden olur, uymayı kabul etmeyenle de savaşırız, dedi. Allah Rasûlü: *"Doğru söyledin, gerçekten sende Allah'ın sevdiği iki haslet vardır..."* buyurdu.

Kadı Iyaz dedi ki: Ağır başlılık onun durumunu gözden geçirmesi için gecikmesi ve acele etmemesidir. Vakar sahibi olması ise onun esasen söylediği bu sözlerin aklının sağlam, neticelere bakıp değerlendirmesinin de güzel olduğunu gösterir.

Derim ki: Bu Ebu Ya'la'nın Müsnedi ile başka kaynaklarda zikredilen şu hadise muhalif değildir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) el-Eşec'e: *"Sende Allah'ın sevdiği iki haslet vardır..."* buyurunca el-Eşec: Ey Allah'ın Rasûlü, bunlar önceden mi bende vardı yoksa yeni mi ortaya çıktılar, sordu. Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Hayır, önceden de vardı"* buyurdu. (el-Eşec) dedi ki: Ben de: Beni sevdiği iki haslete sahip olarak yaratan Allah'a hamdolsun, dedim.

١١٨-٢٦/٤- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُلَيَّةَ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ حَدَّثَنَا مَنْ لَقِيَ الْوَفْدَ الَّذِينَ قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ قَالَ سَعِيدٌ وَذَكَرَ قَتَادَةُ أَبَا نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ فِي حَدِيثِهِ هَذَا أَنَّ أُنَاسًا مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالُوا يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّا حَيٌّ مِنْ رَبِيعَةَ وَبَيْنَنَا وَبَيْنَكَ كُفَّارُ مُضَرَ وَلَا نَقْدِرُ عَلَيْكَ إِلَّا فِي أَشْهُرِ الْحُرُمِ فَمُرْنَا بِأَمْرٍ نَأْمُرُ بِهِ مَنْ وَرَاءَنَا وَنَدْخُلُ بِهِ الْجَنَّةَ إِذَا نَحْنُ أَخَذْنَا بِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ آمُرُكُمْ

بِأَرْبَعٍ وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ اعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَصُومُوا رَمَضَانَ وَأَعْطُوا الْخُمُسَ مِنْ الْغَنَائِمِ وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ عَنْ الدُّبَّاءِ وَالْحَنْتَمِ وَالْمُزَفَّتِ وَالنَّقِيرِ قَالُوا يَا نَبِيَّ اللَّهِ مَا عِلْمُكَ بِالنَّقِيرِ قَالَ بَلَى جِذْعٌ تَنْقُرُونَهُ فَتَقْذِفُونَ فِيهِ مِنْ الْقُطَيْعَاءِ قَالَ سَعِيدٌ أَوْ قَالَ مِنْ التَّمْرِ ثُمَّ تَصُبُّونَ فِيهِ مِنْ الْمَاءِ حَتَّى إِذَا سَكَنَ غَلَيَانُهُ شَرِبْتُمُوهُ حَتَّى إِنَّ أَحَدَكُمْ أَوْ إِنَّ أَحَدَهُمْ لَيَضْرِبُ ابْنَ عَمِّهِ بِالسَّيْفِ قَالَ وَفِي الْقَوْمِ رَجُلٌ أَصَابَتْهُ جِرَاحَةٌ كَذَلِكَ قَالَ وَكُنْتُ أَخْبَؤُهَا حَيَاءً مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقُلْتُ فَفِيمَ نَشْرَبُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فِي أَسْقِيَةِ الْأَدَمِ الَّتِي يُلَاثُ عَلَى أَفْوَاهِهَا قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَرْضَنَا كَثِيرَةُ الْجِرْذَانِ وَلَا تَبْقَى بِهَا أَسْقِيَةُ الْأَدَمِ فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ وَإِنْ أَكَلَتْهَا الْجِرْذَانُ وَإِنْ أَكَلَتْهَا الْجِرْذَانُ وَإِنْ أَكَلَتْهَا الْجِرْذَانُ قَالَ وَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ لِأَشَجِّ عَبْدِ الْقَيْسِ إِنَّ فِيكَ لَخَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ الْحِلْمُ وَالْأَنَاةُ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى وَابْنُ بَشَّارٍ قَالَا حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ حَدَّثَنِي غَيْرُ وَاحِدٍ لَقِيَ ذَاكَ الْوَفْدَ وَذَكَرَ أَبَا نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ وَفْدَ عَبْدِ الْقَيْسِ لَمَّا قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِمِثْلِ حَدِيثِ ابْنِ عُلَيَّةَ غَيْرَ أَنَّ فِيهِ وَتَذِيفُونَ فِيهِ مِنْ الْقُطَيْعَاءِ أَوْ التَّمْرِ وَالْمَاءِ وَلَمْ يَقُلْ قَالَ سَعِيدٌ أَوْ قَالَ مِنْ التَّمْرِ

118-26/4- Bize Yahya b. Eyyub tahdis etti. Bize İbn Uleyye tahdis etti. Bize Said b. Ebu Arûbe, Katade'den şöyle dediğini tahdis etti: Bize Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna Abdulkays'den gelen heyet ile karşılaşan birisi tahdis etti. Said dedi ki: Katade'de bu hadisi rivâyetinde Ebu Nadra'nın, Ebu Said el-Hudri'den (1/48a) naklen; Abdulkayslılardan bir grup kimse Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gelip: Ey Allah'ın Nebisi, biz Rabia'dan bir kabileyiz. Bizimle senin aranda Mudar kâfirleri vardır. Senin yanına ancak haram aylarda ulaşabiliriz. Bu sebeple sen bize arkada bıraktıklarımıza emredeceğimiz ve kendisini yerine getirdiğimiz takdirde onunla cennete gireceğimiz bir emir buyur, dediler.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Size dört şeyi emrediyor, dört şeyi yasaklıyorum: Allah'a ibadet edin, ona hiçbir şeyi ortak koşmayın, namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, ramazanı tutun, ganimetlerin beşte birini verin. Size (şu) dört şeyi de yasaklıyorum: Dubba'yı, hantem'i, müzeffet'i ve nakir'i."*

Heyettekiler: Nakir'i de biliyor musun, dediler. O: *"Evet, nakir sizin oyduğunuz bir ağaç kütüğünün adıdır, onun içine küçük hurmaları bırakırsınız."* Said dedi ki: Yahut: -Küçük hurma türünü- dedi. *"Sonra da içine* (1/48b) *su koyarsınız. Nihayet kaynaması (köpürmesi) dinince onu içersiniz. Hatta sizden biriniz -yahut onlardan biri- amcasının oğlunu (dahi) kılıçla vurur."*

(Ebu Said) dedi ki: Heyettekiler arasında bu şekilde bir yara almış bir adam da vardı. O adam dedi ki: Ben onu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den utandığım için o yarayı gizliyordum. Ey Allah'ın Rasûlü peki hangi kaplarda içelim, dedim. O: *"Ağızları bağlanabilen deri kaplarda (için)"* buyurdu.

Heyettekiler: Ey Allah'ın Nebisi! Bizim topraklarımızda çokça sıçan var ve orada deri su kırbaları kalmaz, dediler. Allah'ın Nebisi: *"İsterse sıçanlar onları yesin, isterse sıçanlar onları yesin, isterse sıçanlar onları yesin"* buyurdu.

(Ebu Said) dedi ki: Allah'ın Nebisi Abdulkays'ın Eşec'ine: *"Şüphesiz sende Allah'ın sevdiği iki haslet vardır. Bunlar vakar ve ağırbaşlılıktır"* buyurdu.[457]

Şerh

"Bize Said b. Ebu Arûbe, Katade'den şöyle dediğini tahdis etti: ... Said dedi ki: Katade de Ebu Nadra, Ebu Said el-Hudri'den diye zikretti." Bu sözlerin anlamı şudur: Katade bu hadisi Ebu Nadra'dan, o Ebu Said el-Hudri'den diye rivâyet etmiştir. (1/189) Nitekim bu husus bundan sonra gelen İbn Ebu Adiy'in rivâyetinde açıkça ifade edilmiştir.

Ebu Arûbe'nin adı Mihran'dır. Hadis ehli de, başkaları da bu şekilde başında elif lam olmaksızın "Arûbe" derler. İbn Kuteybe ise Edebu'l-Kâtib adlı eserinde insanların değişikliğe uğrayan isimleri babında onun babasının adı aslında -elif ve lam ile- İbn Ebu'l-Arûbe şeklindedir. Bununla (elif, lam'sız) "Arûbe" denilmesinin bir yanlışlık olduğunu kastetmektedir. Sonra yine İbn Kuteybe onu "el-Mearif" adlı eserinde başkasının zikrettiği gibi zikretmiş ve: Said b. Ebu Arûbe'nin künyesi Ebu'n-Nadr'dır. Onun soyu devam etmemiştir, demektedir. Hatta onun kesinlikle bir kadına dokunmamış olduğu da söylenir. Ömrünün sonlarında hafızası karışmıştır. Hafızasının karıştığını İbn Kuteybe gibi başkası da söylemiştir, hafızasının karıştığı meşhur bir husustur.

Yahya b. Main dedi ki: Said b. Ebu Arûbe, İbrahim b. Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın 142 yılında yenilgiye uğramasından sonra hafızası karışmıştır.

457 Bu hadisi yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 4375

Bu tarihten sonra ondan rivâyet dinleyenin hiçbir kıymeti yoktur. Yezid b. Harun'un ise Vâsıt' ta ondan hadis dinlemesi sahihtir. İlim adamları Abde b. Süleyman'ın da ondan hadis dinlemiş olduğunun sabit olduğunu söylemişlerdir. Derim ki: Said b. Ebu Arûbe 156 yılında vefat etmiştir, 157 yılında vefat ettiği de söylenmiştir.

Daha önce kaydettiğimiz üzere hafızası karışmadan sağlıklı halinde rivâyet naklettiğini bildiğimiz kimsenin rivâyetini kabul edip, onun rivâyetini delil gösterebileceğimiz tespit edilmişti fakat hafızası karışmışken ondan rivâyet nakleden yahut rivâyetinde (rivâyetini ne zaman aldığı hususunda) şüphe ettiğimiz kimsenin rivâyetini delil gösteremeyiz. Yine önceden de kaydettiğimiz gibi Buhari ve Müslim'in sahihlerinde rivâyeti delil gösterilmiş, hafızası karışmış kimseden gelen bu rivâyetin onu nakledenin bu rivâyeti kendisinden hafızası karışmadan önce aldığının sabit olduğu şeklinde yorumlanacağı da geçmişti. Allah en iyi bilendir.

Ebu Nadra'nın adı el-Munzir b. Malik b. Kıt'a'dır. Nispeti ise "el-Avaka" -ayn, vav ve kaf harfleri fethalı olarak-dır. Cumhurun (1/190) söylediği meşhur nispet budur. Sahibu'l-Matali'in naklettiğine göre bazıları "el-Avaka"nın vav'ını sakin olarak okumuştur. el-Avaka ise Abdulkayslıların bir koludur. Kendisi Basralıdır. Allah en iyi bilendir.

Ebu Said el-Hudri'nin adı ise Sa'd b. Malik b. Sinan'dır. Benu Hudra'ya mensuptur. Babası Malik (radıyallâhu anh) da sahabi idi, Uhud günü şehit olarak öldürüldü.

"(فتقذفون فيه من القطيعاء): Ona küçük hurma taneleri atarsınız" ifadesi burada ilk yerde bütün asıl nüshalarda bu şekilde yer almıştır. (119 numaralı) Muhammed b. el-Müsennâ ve İbn Beşşâr'ın, İbd Ebi Adiyy'den naklettikleri diğer rivâyette ise: "(وتذيفون به من القطيعاء): Küçük hurma taneleri ona karıştırırsınız" ibaresinde kaf harfi yoktur. Diğer rivâyet şekilleri de sahihtir. Bütün rivâyet şekillerinin ifade ettiği anlam ise karıştırmaktır. Allah en iyi bilendir. Küçük hurma taneleri anlamındaki (القطيعاء) ise eş-şihrîz denilen küçük taneli bir kuru hurma türüdür.

"Hatta sizden biriniz -yahut onlardan biri- amcasının oğluna bir kılıç darbesi indirir." Yani kişi bu içkiyi içecek olursa sarhoş olur, aklı başında kalmaz ve bundan dolayı şer ortaya çıkar. En sevdiği kişi olan amcasının oğluna kılıçla darbe indirir, bu ise pek büyük bir fesattır. Bunun dışında kalan diğer fesatlara bu ifadeyle dikkat çekmiş olmaktadır.

"Sizden biriniz -yahut onlardan biri-" ifadesindeki şüphe raviden kaynaklanmaktadır. Allah en iyi bilendir.

"Onlar arasında (bu sebeple) yaralanmış bir kişi de vardı." (1/191) ifadesinde geçen bu adamın adı Cehm idi, yara bacağında idi.

"Ağızları bağlanabilen deriden yapılmış su kapları" ifadesindeki (deri anlamı verilen) "el-edîm" iyice tabaklanmış deri demektir. "Ağızları bağlanabilen" ibaresindeki fiilin baş harfi ötreli ye olarak zaptetmişiz. Asıl nüshaların çoğunda da böyledir. Hafız Ebu Âmir el-Abderi'nin asıl nüshasında ise te harfi iledir. Her ikisi de sahihtir. Birincisinin anlamı ip bu kırbanın ağzına dolanıp bağlanır, ikincisinin anlamı ise kırbaların ağızlarına (ip ve bu gibi şey) dolanarak bağlanır, demektir.

"Bizim topraklarımızda çokça sıçan var" ibaresindeki "çok" anlamına gelen (كثيرة) kelimesi hakkında Şeyh Ebu Amr b. es-Salah şöyle diyor: Bizim asıl yazmalarımızda sahih olarak te harfi bulunmadan gelmiştir. Bu rivâyete göre ifade yaşadığımız yer, fareleri bol bir yerdir, takdirindedir. Bu şekildeki kullanımın bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Şüphesiz Allah'ın rahmeti ihsan edicilere pek yakındır."* (A'raf, 56) buyruğudur. (Burada zikredilen ve "el-curzan"in tekili olan) el-cürez bir fare türüdür. Cevheri ve başkası böyle açıklamıştır. ez-Zebidi ise "Muhtasaru'l-Ayn" adlı eserinde farelerin erkeğine denir, demiştir. Hadisi şerh edenlerden bir topluluk herhangi bir kayıt belirtmeksizin mutlak olarak faredir, diye açıklamışlardır.

"Fareler onları yese dahi" lafzı asıl nüshalarda da bu şekilde üç defa tekrar edilmiştir.

١١٩-٢٧/٥- حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى وَابْنُ بَشَّارٍ قَالَا حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ حَدَّثَنِي غَيْرُ وَاحِدٍ لَقِيَ ذَاكَ الْوَفْدَ. وَذَكَرَ أَبَا نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ وَفْدَ عَبْدِ الْقَيْسِ لَمَّا قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- بِمِثْلِ حَدِيثِ ابْنِ عُلَيَّةَ غَيْرَ أَنَّ فِيهِ «وَتَذِيفُونَ فِيهِ مِنَ الْقُطَيْعَاءِ أَوِ التَّمْرِ وَالْمَاءِ». وَلَمْ يَقُلْ قَالَ سَعِيدٌ أَوْ قَالَ مِنَ التَّمْرِ.

119-27/5- Bize Muhammed b. el-Müsennâ ve İbn Beşşâr (1/49a) tahdis edip dediler ki: Bize İbn Ebu Adiyy, Said'den tahdis etti. O Katade'den şöyle dediğini nakletti: Bana o kafile ile karşılaşmış birden çok kişi tahdis etti. Sonra Ebu Nadra'nın Ebu Said el-Hudri'den rivâyetini zikredip, Abdulkayslılar heyeti Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna gelince diyerek hadisi İbn

Uleyye'nin rivâyet ettiği gibi rivâyet etti. Ancak onun rivâyetinde içine küçük hurmalardan -yahut hurmadan- *"ve su karıştırırsınız"* buyurduğunu söyledi. Ayrıca: Said dedi ki: Yahut o *"hurmadan"* dedi, ibaresini zikretmedi.[458]

Şerh

"Her ikisi de bize İbn Adiyy tahdis etti" ibaresinde geçen İbn Ebu Adiyy de Ebu Adiyy künyeli zatın kendisidir.

"Bize Ebu Âsım, İbn Cureyc'den tahdis etti." Ebu Âsım'ın adı ed-Dahhak b. Mahled en-Nebil'dir. İbn Cureyc'in adı ise Abdulmelik b. Abdulaziz b. Cureyc'dir.

١٢٠-٢٨/٦- حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَكَّارٍ الْبَصْرِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ ح وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ وَاللَّفْظُ لَهُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو قَزَعَةَ أَنَّ أَبَا نَضْرَةَ أَخْبَرَهُ وَحَسَنًا أَخْبَرَهُمَا أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ أَخْبَرَهُ أَنَّ وَفْدَ عَبْدِ الْقَيْسِ لَمَّا أَتَوْا نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ قَالُوا يَا نَبِيَّ اللَّهِ جَعَلَنَا اللَّهُ فِدَاءَكَ مَاذَا يَصْلُحُ لَنَا مِنْ الْأَشْرِبَةِ فَقَالَ لَا تَشْرَبُوا فِي النَّقِيرِ قَالُوا يَا نَبِيَّ اللَّهِ جَعَلَنَا اللَّهُ فِدَاءَكَ أَوَ تَدْرِي مَا النَّقِيرُ قَالَ نَعَمْ الْجِذْعُ يُنْقَرُ وَسَطُهُ وَلَا فِي الدُّبَّاءِ وَلَا فِي الْحَنْتَمَةِ وَعَلَيْكُمْ بِالْمُوكَى

120-28/6- Bana Muhammed b. Bekr el-Basrî tahdis etti. Ebu Said'in Hasan'a haber verdiğine göre; Abdulkayslılar heyeti Allah'ın Nebisine (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelince, ey Allah'ın Rasûlü Allah için sana feda olalım (1/49b). İçeceklerden neyi içmemiz uygun olur, dediler.

O: *"Nakirde içmeyin"* buyurdu. Onlar: Ey Allah'ın Nebisi, Allah için sana feda olalım, nakirin ne olduğunu da biliyor musun, dediler. O: *"Elbette, o ortası oyulan ağaç kütüğüdür. Dubba'da da, hanteme'de de içmeyin. Ağzı kapatılan kaplardan içmeye bakın"* buyurdu.[459]

Şerh

"Bana Muhammed b. Râfi' tahdis etti..." Bu isnad müşkil isnatlar arasında sayılır. İmamların bu husustaki açıklamaları da birbirleri ile uyumlu değildir. Büyük hafızlardan bir topluluk da bunun hakkında hataya düşmüştür.

458 118 numaralı hadisin kaynakları

459 Yalnızca Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 4355

Bu hususta doğrusu imam, hafız Ebu Musa el-Asbahani'nin bunun hakkında toplamış olduğu cüzde tahkik edip, araştırdığı, genişçe açıklayıp, izah ettiği şekildedir. O gerçekten güzel ve gayet iyi bir çalışma yapmıştır. Merhum, şeyh Ebu Amr b. es-Salah da bunu özetleyerek şunları söylemektedir: Bu isnat oldukça mudal (çözümü zor) senetlerden birisidir. Bundaki zorluk isnatta yanılan (vehm eden) bir topluluktan gelmiş birtakım tabirlerin bulunmasıdır. Bunlardan birisi Ebu Nuaym el-Asbahani'nin el-Mustahrac ala Sahih-i Müslim adlı eserinde kendi senediyle "bana Ebu Kazaa'nın haber verdiğine göre Ebu Nadra ve Hasen her ikisine haber verdi. Ebu Said el-Hudri de ona haber vermiştir." Bu isnad ise Ebu Kazaa'nın kendisinin Ebu Said'den naklen, Ebu Nadra ve Hasen'e haber vermiş olmasını ve Ebu Said'den bizzat dinleyen kişinin Ebu Kazaa olmasını gerektirmez çünkü böyle bir şey hiç şüphesiz sözkonusu değildir. Bu kabilden olmak üzere Takyidu'l-Mühmel'in müellifi Ebu Ali el-Ğassâni, Müslim'in bu rivâyetini reddetmiş, bu hususta el-Mu'lim'in müellifi de onu taklit etmiştir. Zaten senetler ilmi ile ilgili olarak zikrettiklerinde onun yaptığı iş de onu (Ebu Ali el-Ğassâni'yi) taklit etmekten ibarettir. Bu hususta Kadı Iyaz, her ikisinin doğru söylediğini ifade ederek şöyle demiştir: İsnatta doğru olan Ebu Ali'nin İbn Cureyc'den rivâyette bulunmasıdır. O dedi ki: Bana Ebu Kazaa'nın haber verdiğine göre Ebu Nadra ve Hasen kendisine haber verdiklerine göre Ebu Said ona haber vermiştir. O bu rivâyetinde sadece "ona haber vermiştir" dediğini "her ikisine haber verdi" demediğini zikretmektedir. Çünkü o buradaki zamiri sadece Ebu Nadra'ya ait olarak kabul etmiş, mürsel olduğu nokta dolayısıyla Hasan'ı iskat etmiştir çünkü Hasan, Ebu Said'den hadis dinlememiş ve onunla karşılaşmamıştır. Ayrıca Müslim'in hadisi zikrettiği bu lafız ile Ebu Ali b. es-Seken'in de kendi isnadıyla Musannaf'ında tahriç ettiğini belirterek: Zannederim bu İbnu's-Seken'in düzeltmelerindendir, demiştir.

Yine el-Ğassani'nin naklettiğine göre, bu hadisi bu şekilde Ebu Bekr el-Bezzar da el-Müsnedu'l-Kebir adlı eserinde kendi isnadıyla böylece rivâyet etmiştir. Ayrıca hem ondan, hem de Hafız Abdulğani b. Said'den her ikisinin burada sözü geçen Hasan'ın Hasan-ı Basrî olduğunu nakletmişlerdir. Oysa durum onların dedikleri gibi değildir. Aksine Müslim'in bu isnatta rivâyet ettiği şekil doğru olanın kendisidir. (1/193) Nitekim onun kaydettiği şekilde Ahmed b. Hanbel de bu hadisi Ravh b. Ubâde'den, o İbn Cureyc'den diye rivâyet etmiştir. Hafız Ebu Musa el-Asbahani (rahimehullah) bunu destekleyerek bu hususta pek geniş, pek güzel, incelikli ve doğruyu isabet ettiren bir kitap telif etmiştir. Hâlbuki bu hususta birden çok kişi yanılmış bulunmaktadır. Onun zikrettiğine göre burada sözü geçen Hasan, Hasan b. Müslim b. Yenak'dır.

Bu da İbn Cureyc'in kendisinden bundan başka hadis de rivâyet ettiği zattır. Bu ifadenin anlamına gelince, Ebu Nadra bu hadisi Ebu Kazaa ile Hasan b. Müslim'in her ikisine haber vermiştir. Sonra bunu her ikisine haber verdiği üzere Ebu Said kendisine haber vermiştir diye tekid etmiştir. Yani Ebu Said, Ebu Nadra'ya haber vermiştir. Bu da bir kimsenin şüphesiz Zeyd bana geldi, Amr da bana geldi ve her ikisi şunu şunu söyledi, demesine benzer ve bu da fasih anlatım şekillerindendir.

Bu senetteki Hasan'ın sika bir ravi olan Hasan b. Müslim b. Yenak b. Seleme b. Şebib olduğuna şunu da delil göstermiştir: Bu hadisi Abdurrezzak b. Cureyc'den rivâyet edip şöyle dediğini zikretmiştir: "Bana Ebu Kazaa haber verdi. Ebu Nadra kendisine haber verdi. Hasan b. Müslim b. Yenak da her ikisine haber verdiğine göre Ebu Said kendisine haber verdi, deyip hadisi zikretmiştir."

Ayrıca bunu Hafız Ebu'ş-Şeyh de el-Muharrac ala Sahih-i Müslim adlı kitabında rivâyet etmiş olup, Ebu Said ed-Dımeşkî ve başkaları da senetten Hasan'ı düşürmüştür çünkü senedin müşkil olmasıyla birlikte ayrıca onun bu rivâyette herhangi bir ilgisi yoktur. Hafız Ebu Musa, Ebu Ali el-Ğassâni'nin naklettiğini zikredip, bu naklettiğinin de batıl olduğunu ayrıca "her ikisine haber verdi" sözünde zamirsiz rivâyetin de ve diğer değişikliklerin de batıl olduğunu beyan etmiştir. Gerçekten de çok iyi ve çok güzel açıklamalarda bulunmuştur. (Allah ondan razı olsun) Şeyh Ebu Amr İbnu's-Salah (rahimehullah)'ın ifadeleri burada sona ermektedir.

Onun zikrettiği kadarıyla bu açıklama oldukça ileri derecede yeterlidir. Her ne kadar Hafız Ebu Musa bu hususu senetleriyle ve diğer getirdiği şahitlerle oldukça geniş bir şekilde açıklamalarda bulunmuş ise de burada bu kadarından fazlasını kaydetmeye zorunlu bir ihtiyaç yoktur. Allah en iyi bilendir.

Senette geçen Ebu Kazaa'nın adı Suveyd b. Huceyr'dir. Bâhilî ve Basrî nispetlidir. Yalnız Müslim ondan rivâyet nakletmiş, Buhari ondan rivâyet almamıştır.

Kazaa "Kaz'e" diye de söylenir. Ebu Ali el-Ğassâni ise Takyidu'l-Mühmel adlı eserinde Kazaa şeklinde ze harfinin fethalı okunuşu dışında bir telaffuz zikretmemiştir. Kadı Iyaz ise her ikisini zikretmiştir. İbnu'l-Enbari'nin hattı ile ze harfinin sakin olduğu tespit edilmiştir. İbn Mekki ise lahn ile okunan kelimelerle ilgili kitabında doğrusunun sakin olacağını zikretmektedir. Allah en iyi bilendir.

"Allah için sana feda olalım" şeklindeki sözleri ise Allah seni hoşlanılmayan şeylerden korusun, anlamındadır.

"Size ağızları bağlanan kapları tavsiye ederim" buyruğunun anlamı (1/194) şudur: Sizler ağzı bağlanan ince kırbalarla nebiz yapınız.

Hadis lafızlarıyla ilgili açıklamalar bunlardır.

Bu hadisin ihtiva ettiği hüküm ve anlamlara gelince, bunun muhtevasında pek çok hüküm ve anlam bulunmaktadır. Bunların bir kısmını daha önce sözkonusu ettim. Şimdi sırasıyla özet ve muhtasar olarak kalanları işaret edelim. Bu hadiste:

1- İleri gelenlerin ve eşrafın önemli işler ile ilgili olarak imamlara elçi olarak gönderilmesi

2- Soru sormadan önce mazeretin sözkonusu edilmesi

3- Haccın dışında İslam'ın önemli hükümleri ve rükünleri. -Daha önce o zaman henüz haccın farz kılınmamış olduğunu belirtmiştik.-

4- Âlim bir kimse meclisinde bulunanlara anlattıklarının anlaşılmasını sağlamak ve kendisinin de onların söylediklerini anlamak için bazı arkadaşlarından yardım ister. Nitekim İbn Abbas (radıyallâhu anh) böyle yapmıştır.

5- Bu uygulama aynı şekilde fetva ve haberde tercüme hususunda bir kişinin sözünün yeterli olduğuna da delil gösterilebilir.

6- Bir kimsenin ziyaretine gelen ve uzaktan yanına gelen kimselere merhaba ve buna benzer sözler söylemesi ve onları -yabancılıklarını gidermek ve rahatlatmak için- övmesi caizdir.

7- Eğer kendisini beğenmek ve buna benzer fitnelere düşeceğinden korkulmuyorsa bir kimseyi yüzüne karşı övmek caizdir. Bu övgünün müstehap olma hali ise durum ve şahıslara göre değişir.

Yüze karşı övmenin yasaklanışına gelince bu sözünü ettiğimiz hususlara düşüp fitneye kapılacağından korkulan kimseler için sözkonusudur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) pek çok yerde insanları yüzlerine karşı övmüştür. Ebu Bekr es-Sıddık (radıyallâhu anh)'a: "Sen onlardan değilsin" dediği gibi: "Ağlama ey Ebu Bekr, şüphesiz insanlar arasında arkadaşlığı ve malı itibariyle kendisinden en çok minnet borcum olan kişi Ebu Bekir'dir. Eğer ümmetim arasından birisini halil edinecek olsaydım, elbette ki Ebu Bekr'i halil edinirdim." Yine ona: "Ben senin onlardan yani cennetin bütün kapılarından

çağırılacaklardan olacağını ümit ederim" buyurmuş, yine "ona (Ebu Bekir'e içeriye girmesi için) izin ver ve ona cennetlik olduğunu müjdele"; "Sallanma ey Uhud, senin üzerinde bir nebi, iki sıddık ve iki şehit vardır.";

"Cennete girdim ve bir köşk gördüm. Bu kimindir, dedim, Ömer b. el-Hattab'ındır dediler. İçeri girmek istedim sonra senin kıskançlığını hatırladım" deyince, Ömer (radıyallâhu anh): Ey Allah'ın Rasûlü, babam anam sana feda olsun, senden mi kıskanacağım, dedi. Yine ona: "(Ey Ömer), şeytan senin bir yolda yürüdüğünü görecek olursa mutlaka o senin gittiğin yoldan başka bir yola gider.";

"Osman'a kapıyı aç ve ona cennetlik olduğu müjdesini ver."

Ali (radıyallâhu anh)'a: "Sen bendensin, ben de sendenim." Bir başka hadiste ise: "Harun'un Musa'nın yanındaki değeri ne ise senin de benim yanımda öyle bir konuma sahip olmak hoşuna gitmez mi?" buyurmuş,

Bilal'e de: "Cennette senin ayak seslerini duydum."

Abdullah b. Selam'a: "Sen ölünceye kadar İslam üzere kalacaksın."

Ensar'a: "Aziz ve celil Allah yaptığınız sebebiyle gülmüş -yahut hayret etmiş-tür." Yine Ensar'a: "Sizler insanlar arasında en sevdiğim kimselerdensiniz" buyurmuştur. (1/195)

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yüze karşı övdüğüne dair bu buyrukların benzeri pek çoktur.

Ashabın, tabiinin, onlardan sonra gelen âlimlerin ve kendilerine uyulan imamların (Allah hepsinden razı olsun) övmeleri ise sayılamayacak kadar çoktur. Allah en iyi bilendir. Hadisten istifade edilecek diğer bazı hükümler şunlardır:

8- İlim tahsil eden ve fetva soran bir kimse ilim adamına, bana cevabı açıkla ve benzeri sözlerle hitap edecek olursa kınanmaz.

9- "Şehru Ramazan" değil de "şehr" lafzını zikretmeksizin sadece "Ramazan" demekte bir sakınca yoktur.

10- Kendisine doğruyu göstermesi ve vereceği cevabında kendisine zorluk çıkarmayarak yumuşaklıkla muamele etmesi maksadıyla âlime soru sormak caizdir.

11- İnsanları daha büyük çapta etkilemesi için söylenen bir söz tekid edilebilir (tekrarlanarak vurgulanabilir) ve büyüklüğüne, önemine dikkat çekilebilir.

12- Bir kimsenin Müslüman bir kişiye: Allah beni sana feda kılsın, demesi caizdir.

İşte bunlar bu hadisin çeşitli ibareleriyle ilgili hükümlerdir. Bunlar uzun ise de tahkiki isteyenlere nispetle de muhtasardır, Allah en iyi bilendir, hamd ve minnetimiz yalnız onadır, başarımız ondandır, bizi hatadan koruyan odur.

Bu bapta İbn Abbas'ın ve Ebu Said el-Hudri (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadisler vardır. İbn Abbas'ın rivâyet ettiği hadis Buhari'de de var. Ancak Ebu Said'in rivâyet ettiği hadis sadece Müslim'de vardır.

Birinci rivâyette "Bize Hammâd b. Zeyd, Ebu Cemre'den şöyle dediğini tahdis etti: İbn Abbas (radıyallâhu anh)'ı şöyle derken dinledim" derken, ikinci rivâyette: "Bize Abbâd b. Abbâd, Ebu Cemre'den haber verdi. O İbn Abbas (radıyallâhu anh)'dan" demektedir. Bu ilim ile gerektiği gibi uğraşmamış bir kimse bunun gereksiz bir uzatma olduğunu ve bu şekilde rivâyetin hem kendisinin, hem hadis hafızlarının âdetine aykırı olduğunu zannedebilir çünkü hadis hafızlarının bu gibi isnatlardaki adetleri: "Hammâd ve Abbâd, Ebu Cemre'den, o İbn Abbas'tan" şeklinde söylemektir.

Böyle bir zan aslında bu zanda bulunan kişinin ileri derecede gafil olduğuna ve bu ilim ile pek uğraşmayıp, onu tanımadığına delildir çünkü böyle bir şeyi hadis hafızları ravilerin lafızlarının aynı olduğu hallerde yaparlar. Burada ise lafızları farklıdır. Hammâd'ın rivâyetinde: "Ebu Cemre'den, İbn Abbas'ı dinledim" denilirken, Abbâd'ın rivâyetinde: "Ebu Cemre'den, o İbn Abbas'tan" denilmiştir. İşte dikkat çektiğim bu hususun benzerlerine de dikkat edilmesi gerekir. Benzeri bir uygulamaya İman bölümünün ilk hadisinde buradakinden daha geniş ifadelerle dikkat çektiğim gibi (Mukaddimemdeki) fasıllarda da buna dikkat çektim. Yüce Allah'ın izniyle yine bu kitabın değişik yerlerinde zaman zaman da dikkat çekmeye devam edeceğim. Maksat bu inceliğin bilinmesi ve ilim tahsil eden kişinin bu türden gelen rivâyetlere karşı uyanık durarak onları tanımasıdır. Buna defalarca dikkat çektiğim için onun kavrayışına güvenerek bunu açıkça belirtmesem dahi bunu fark etmesidir.

Ayrıca bu hususu da Müslim (rahimehullah)'ın işini ne kadar büyük ölçüde sağlam tuttuğuna, ne kadar büyük bir imam, bir takva sahibi olduğuna, bakışının ne kadar dikkatli ve ne kadar maharetli olduğuna delil görsün. Allah en iyi bilendir.

Ebu Cemre[460] adı Nasr b. İmran b. İsam'dır. İbn Âsım ed-Dubaî olduğu da söylenmiştir. Basrî (Basralı)dir.

el-Metali sahibi der ki: Buhari ve Müslim'in Sahihleri ile Muvatta'da cim harfi ile "Ebu Cemre" ismi de "Cemre" ismi sadece odur, başkası yoktur.

Derim ki: (Müstedrek'in müellifi) Hakim Ebu Abdullah'ın hocası olan Hafız Ebu Ahmed Hakim el-Kebir, el-Esma ve'l-Küna adlı eserinde zikrettiğine göre burada geçen Ebu Cemre Nasr b. İmran, el-İfrâd (adlı eser)de yer almış olup, o eserde muhaddisler arasında onun dışında Ebu Cemre künyeli başka birisi yoktur. Bu kişi İbn Abbas'tan sadece bir hadis rivâyet etmiştir. O hadiste Muaviye b. Ebu Süfyan'ı ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisine İbn Abbas'ı göndermesini, gecikmesini ve özür dilemesini zikretmektedir. Bunu Müslim, Sahîh'te rivâyet etmiştir.

Şeyh Ebu Amr b. es-Salah Ulumu'l-Hadis adlı kitabı ile Müslim'in baş taraflarında şerh ettiği bölümde hafızlardan birisinin şöyle dediğini nakletmektedir: Şube b. el-Haccac yedi kişiden rivâyet nakletmiştir. Bunların hepsi de İbn Abbas'tan rivâyet nakleder, hepsinin de adı (Ebu Cemre değil) Ebu Hamza'dır. Bundan tek istisna (ha yerine cim, ze yerine de re ile) Ebu Cemre Nasr b. İmran'dır. Aralarındaki fark da şöyle anlaşılır (1/180): Eğer Şube ifadeyi mutlak olarak kullanır, sadece Ebu Cemre'den, o İbn Abbas'tan demiş ise bu (cim harfi ile) Nasr b. İmran'dır. Eğer bundan başkasından rivâyet nakledecek olursa o takdirde onun ismini ya da nesebini de zikreder. Allah en iyi bilendir.

Abdulkayslılar Heyeti

"Abdulkayslılar heyeti Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna geldi." et-Tahrir sahibi der ki: Vefd (heyet) büyüklerle karşılaşmak ve önemli hususlarda onların yanına gitmek üzere bir kavmin arasından seçilen bir topluluğa denilir. Bunların tekili (vâfid)dir. (Devamla) dedi ki: Sözü geçen bu Abdulkayslılar heyeti Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına (Medine'ye) hicret etmek maksadıyla Abdulkays kabilelerinden önce gelmişlerdi. Bunlar

460 Merhum Nevevi şimdiye kadar da olduğu gibi isimlerin ve kelimelerin doğru okunması için okuyucunun tespitte zorlanacağı veya karıştırma ihtimali bulunan kelimeleri harf ve harekeleriyle yazılı olarak da -kaynaklarda adet olduğu üzere- göstermiştir. Biz de bu tür tanıtımları mümkün mertebe şimdiye kadar aynen tercüme ettik. Ancak baş taraflardaki notlarımızda da belirttiğimiz gibi bu hadisten itibaren zaruret olmadıkça merhum Nevevi'nin bu tür açıklamalarını ayrıca zikrederek -okuyucumuz için- çok gerekli olmayan bu tür uzatmalara yer vermeyeceğiz. Şimdiye kadar bunları tercümeye derc etmemizin sebebi bu hususta ilgi duyanlara bir dereceye kadar gösterilen hassasiyete dair örnekleriyle müşahhas olarak fikir vermekti. Bu kadarının yeterli olduğu kanaatindeyiz. (Çeviren)

ondört süvari idi. el-Eşec el-Asarî onların başkanı idi. Heyetteki diğer kimseler Mezide b. Malik el-Muharibi, Ubeyd b. Humam el-Muharibi, Sahhar b. el-Abbas el-Murri, Amr b. Merhum el-Asarî, Hâris b. Şuhayb el-Asarî ve Âyiş oğullarından Hâris b. Cündüb idi. Uzunca takibe rağmen bunlardan daha fazlasının isimlerini tespit edemedik. (et-Tahrir sahibi devamla) dedi ki: Heyet olarak Ğanm b. Rabia oğullarından bir kişi olan Munkiz b. Hayyan cahiliye döneminde Yesrib'e ticarete gelirdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hicretinden sonra da Yesrib'e (Medine'ye) Hecer'en birtakım çarşaflar/örtüler ve kuru hurma getirmişti. Munkiz b. Hayyan otururken Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanından geçti. Munkiz onun için ayağa kalkınca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Munkiz b. Hayyan'ı mı görüyorum, senin durumların, kavmin nasıl"* dedi sonra isimlerini vererek kavminin eşrafını tek tek ona sordu.

Munkiz İslam'a girdi, Fatiha sûresi ile Alak sûresini öğrendi sonra da Hecer taraflarına gitti. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onunla birlikte Abdulkayslılara bir mektup yazdı. O bu mektubu yanına alıp gitti. Birkaç gün onu saklı tuttuktan sonra hanımını o mektuptan haberdar etti. Hanımı Munzir b. Âiz'in kızı idi. Munzir ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisine yüzündeki bir yara izi dolayısı ile el-Eşec adını verdiği kişidir. Munkiz (radıyallâhu anh) namaz kılıyor, Kur'ân okuyordu. Karısı onun bu halini garip karşıladı. Babası Münzir'e bu durumu anlatarak: Yesrib'ten döndüğünden beri kocamı tanıyamaz oldum. Ellerini ayaklarını yıkıyor, yüzünü -kıbleyi kastederek- bu tarafa dönüyor, kimi zaman sırtını büküyor, kimi zaman alnını yere koyuyor. Geldiğinden beri hep yaptığı budur, dedi.

Kocası ve babası birbirleriyle karşılaşınca bunu konuştular, İslam onun da kalbinde yer etti. Sonra el-Eşec kavmi Usar'a ve Muharib'e Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mektubunu çıkarıp, onlara okudu. İslam onların da kalbinde yer etti ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına gitmeyi kararlaştırdılar. Sonra da bu heyet yola koyuldu. Medine'ye yaklaştıkları sırada Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) meclisinde oturanlara şöyle dedi: *"Size Abdulkayslılar heyeti geliyor. Doğuda yaşayanların en hayırlılarıdır. Aralarında el-Eşec el-Asari de vardır. Bunlar ahidlerini bozmadan, değiştirmeden, şüphe ve tereddüt etmeden geliyorlar çünkü hiçbir kavim fire vermeden Müslüman olmamıştır."*

Heyettekilerin: "Bizler Rabia'dan bir kabileyiz" sözlerine gelince, çünkü o Abdulkays b. Afsâ b. Du'ma b. Cedile b. Esed b. Rabia b. Nizar'dır. Bunlar Bahreyn'de yerleşmiş bulunuyorlardı. Bahreyn'deki el-Hat onun Anab bölümü, Surratu'l-Katîf, (1/181) es-Sifar ve ez-Zahran'dan er-Remle'den el-Ecra'a kadar, Hecer ile Kasr ve Beynuna arasındaki bölgelerde sonra el-Cevr, el-

Uyun ve el-Ahsa'da, ed-Dehna yakınlarına kadar ve diğer civar bölgelerde yaşıyorlardı. et-Tahrir sahibinin açıklamaları bunlardır.

"Bizler bu kabile" Şeyh Ebu Amr b. es-Salah der ki: Bizim tercih ettiğimiz "el-hayy: kabile" kelimesinin tahsis olmak üzere nasb olacağıdır. Haberi de: "Rabia'danız" sözleridir. Yani biz bu (temsilcilerini) gördüğün kabile Rabia'dan bir kabileyiz. Bundan sonra diğer rivâyette: "Biz Rabia'dan bir kabileyiz" ifadesi de gelmektedir.

"el-Hayy"'in anlamına gelince, el-Metali sahibi şöyle demektedir: "Aslında hayy kabilenin konakladığı, kaldığı yerin adı (mahallesi) demektir. Sonra kabileye bu isim verilmiştir çünkü onlar birbirleriyle hayat bulurlar."

"Bizimle senin aranda Mudar kâfirleri engeldir." Çünkü Mudar kâfirleri kendileri ile Medine arasında bir yerde bulunuyorlardı. Bu sebeple onların üzerinden geçmeden Medine'ye ulaşamıyorlardı.

"Senin yanına ancak haram ayda ulaşabiliyoruz" sözlerine gelince, sana ancak bu zamanda varabiliyoruz demektir. Demek istedikleri de şudur: Bizler kâfir düşmanlarımızdan korktuğumuzdan dolayı ancak haram ayda senin yanına gelebiliyoruz çünkü haram ayda -Arapların bu ayları adetleri üzere tazim edip, bunlarda savaşmadıkları için- bize ilişmiyorlar.

"Şehru'l-Haram: Haram ay" tabiri bütün asıl nüshalarda "(ay demek olan) şehr"in harama izafeti şeklindedir. Bir başka rivâyette ise "haram aylar (anlamında: eşhuru'l-hurum)" şeklindedir. Bu hususta yapılacak açıklamalar dilcilerin: Mescidu'l-cami ve salatu'l-ulâ (cami mescid ve birinci namaz) tabirleri hakkında yapılacak açıklamalar gibidir. Yüce Allah'ın *"batı tarafında"* (Kasas, 44) buyruğu ile: *"Andolsun ki ahiret yurdu"* (Yusuf, 109) buyrukları da bu türdendir. Kufeli nahivcilerin görüşüne göre bu mevsufun sıfatına izafe edilmesi kabilindendir ve bu onlara göre caizdir. Basralılara göre ise bu tür izafet caiz olmaz ama bütün bu gibi tabirler onlara göre hazfedilen bilindiği için bazı sözlerin hazfi esasına göredir ki bunun da takdiri: Haram zamanın ayı ve haram vakitlerin ayları, cami' mekânın mescidi, ahiret hayatının yurdu, batıdaki yerin yan tarafı ve benzeri şekillerdedir.

Onların "haram ay" tabirlerinden maksat ise, cins olarak haram aylardır ki bunlar da Kur'ân-ı Azimuşşan'ın açıkça belirttiği üzere dört haram aydır. Bundan sonra gelen diğer rivâyetteki: "Haram aylar dışında" terkibi de buna delildir. Haram aylar zülkade, zülhicce, muharrem ve receb aylarıdır.

Bu dört ay çeşitli ilimlere mensup ilim adamlarının icmaı ile haram aylardır ama bunların sayılmasında güzel ve edebe uygun görülen sayım tarzının nasıl olacağı hususunda iki farklı görüşe sahiptirler. Bunları İmam Ebu Cafer

en-Nehhas "Sınaatu'l-Kitab" adlı eserinde nakletmiş bulunmakta ve şöyle demektedir: Kufelilerin kanaatine göre el-Muharrem ve Receb ve Zülkade ve Zülhicce denilir. (1/182) Yazıcılar da bütün bu ayları aynı senede saymış olmak için bu görüşe meyillidirler. Medineliler ise: Zülkade ve zülhicce ve muharrem ve receb diye sayarlar. Bazıları bunu kabul etmeyerek şöyle derler: Bu şekilde bir saymakla bunları iki ayrı senenin ayları olarak saymış olurlar.

Ebu Cafer dedi ki: Ama bu açık bir yanlışlık ve dili bilmemektir çünkü maksadın ne olduğu bilinmektedir, bunlardan maksat ise bunları saymaktır ve bunların her bir senede geldikleri bilinen bir husustur. Bunların iki senede olduklan nasıl zannedilebilir? Hatta daha uygun ve tercih olunan Medinelilerin söyledikleridir çünkü haberler Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den onların dedikleri gibi İbn Ömer, Ebu Hureyre ve Ebu Bekre (radıyallâhu anhum)'dan bu şekilde birbirini destekleyerek gelmiştir. (Nehhas devamla) dedi ki: Bu da aynı zamanda tevil (tefsir) bilginlerinin çoğunluğunun da kanaatidir. Nehhas der ki: Diğer aylar arasında başına elif lam getirilerek el-Muharrem denilir. Üç ay ise izafet yapılarak getirilmiştir. Bunlar da ramazan ayı ve rebiu'l-evvel ayı ile rabiu'l-ahir aylarıdır. Yani geri kalan aylar izafe edilerek kullanılmaz. Aya "şehr" denilmesinin sebebi ise meşhur olması ve açıkça görülmesi dolayısıyladır. Allah en iyi bilendir.

"Size dört şeyi emrediyor, dört şeyi yasaklıyorum: Allah'a iman..." Bir rivâyette: "Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şâhâdet etmek, dedi ve bir parmağını yumdu." Diğer rivâyet yolunda da şöyle denilmektedir: Onlara dört hususu emretti ve dört hususu yasakladı. (Devamla) dedi ki: "Onlara bir ve tek olarak Allah'a imanı emretti... ve ganimetin beşte birini ödemeniz." Diğer rivâyette ise: *"Size dört hususu emrediyor ve size dört hususu yasaklıyorum... ve ganimetlerden beşte biri ödeyiniz"* denilmektedir. Hadisin buradaki lafızları bunlardır.

Buhari bu hadisi Sahihinin birçok yerinde zikretmiştir. Bu rivâyetlerin kimisinde: *"Bir ve tek ve ortaksız olarak Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şâhâdet etmek"* demiş ve bu rivâyeti vâhid haberin caiz oluşu babında zikretmiştir. Ayrıca bunu el-Enbiya -Allah'ın salât ve selamı hepsine olsun-bölümünün sonunda Yemen(lilerin) nesebinin İsmail'e vardığı babından sonraki bir bapta zikretmiş (1/183) ve orada şöyle buyurduğu kaydedilmiştir: *"Size dört hususu emrediyor ve size dört hususu yasaklıyorum: Allah'a imanı, Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şâhâdet getirmeyi, namazı dosdoğru kılmayı, zekâtı vermeyi ve ramazan orucunu tutmayı"* demektedir ki, burada "şâhâdet getirmek anlamındaki kelimeden önce" vav harfi ziyadesi ile zikretmiştir.

Aynı şekilde zekât bölümünün baş taraflarında yer alan bu hadisin rivâyetinde de şöyle demektedir: "Allah'a iman ve Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şâhâdet getirmek" Burada da "ve" fazlalığını getirmiştir. Ancak bu rivâyette orucu sözkonusu etmemektedir. Hadisi Abdulkayslılar heyeti ile ilgili hadis babında da şöylece zikretmiştir: "Allah'a iman, Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şâhâdet getirmek."

İşte bunlar bu bölümün Buhari ve Müslim'in Sahihlerindeki (farklı) lafızlarıdır. Bu şekildeki farklı lafızlar müşkil (açıklanması zor) farklılıklardan sayılmakla birlikte. tahkik sahipleri nezdinde bunlar müşkil değildir. Müşkil nokta Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Size dört hususu emrediyorum"* demiş olmakla birlikte rivâyetlerin çoğunda beş hususun sözkonusu edilmiş olmasıdır. İlim adamları bunun böyle olması ile ilgili olarak farklı şekillerde cevap vermişlerdir. Bu cevapların en güçlüsü İmam İbn Battal (rahimehullah)'ın Şerhu Sahihi'l-Buhari adlı eserindeki şu sözleridir: Allah Rasûlü onlara saymayı vaat ettiği dört hususu emretti sonra da bunlara beşincisini yani ganimetin beşte birini tam olarak ödemeyi ilave etti çünkü onlar Mudar kâfirlerine komşu idiler. Bu sebeple cihad eden ve ganimetler alan bir kabile idiler.

Şeyh Ebu Amr b. es-Salah da buna yakın bir açıklamada bulunarak şunları söylemektedir: "Onlara Allah'a iman etmeyi emretti" ibaresini dört hususu saymak için tekrar zikretmiş, bunları iman olarak nitelendirdikten sonra imanı da şâhâdet kelimelerini getirmek, namaz kılmak, zekât vermek ve oruç tutmak olarak açıklamıştır. İşte bu da "İslam beş temel üzerine bina edilmiştir" hadisine ve Cibril hadisinde İslam'ın beş husus ile açıklanmasına uygun düşmektedir. Daha önce de kendisine İslam denilenin aynı zamanda iman diye adlandırılabileceği ve İslam ile imanın ortak yönlerinin de, farklı yönlerinin de bulunduğu açıklanmış idi.

Bu hadiste haccı sözkonusu etmeyişinin sebebi, henüz haccın farziyetine dair buyruğun inmemiş olduğu söylenerek açıklanmıştır.

"Ganimetlerden beşte biri ödemeniz" buyruğuna gelince, bu buyruk Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına dair şâhâdet getirmek buyruğuna atıf değildir. Eğer atıf olduğunu kabul edersek dört emrin beş olması gerekir. Bu onun "dört şey" anlamındaki lafzına atıftır. Böylelikle "dört"e izafe edilmiş olur, o dörtten birisi olmamış olur. Bununla birlikte imanın şubelerinin mutlak kapsamı içerisindekilerden bir tanesidir.

(Devamla) dedi ki: Birinci rivâyette orucun sözkonusu edilmemesi ise ravinin bir yanılmasıdır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in söyledikleri ifadelerin farklılığından kaynaklanmamaktadır. Aksine bu farklılık daha önce

açıklandığı üzere ravilerin zapt ve hıfz bakımından farklı olmalarından dolayı ortaya çıkmıştır. Bunu iyice anlayıp, düşünmek lazım, yüce Allah'ın izniyle bunun şanı yüce Rabbimizin düğümleri çözmek üzere bize hidayet eylediği hususlardan birisi olduğunu göreceksiniz. Şeyh Ebu Amr İbnu's-Salah'ın sözleri burada sona ermektedir.

Bunun anlamı ile ilgili olarak bu iki büyük ilim adamının söylediklerinden farklı açıklamalar da yapılmıştır ama bunlar pek güçlü görülmedikleri için onları sözkonusu etmedik. Allah en iyi bilendir.

Şeyh İbnu's-Salah'ın bazı rivâyetlerde orucun sözkonusu edilmemesi ravinin gafletinden dolayıdır (yanılmasındandır) şeklindeki sözlerine gelince, Kadı Iyaz ve başkaları da böyle açıklamıştır. Bunun açıkça böyle olduğu görülmektedir. Bunda hiçbir şüphe yoktur.

Kadı Iyaz (rahimehullah) der ki: Abdulkayslıların heyet halinde gelişleri Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Mekke'ye gitmek üzere çıkmasından önce Mekke'nin fethedildiği sene gerçekleşmişti. Hac farizası ise Mekke'nin fethedildiğinden birkaç ay sonra dokuzuncu yılda inmişti. Allah en iyi bilendir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Aldığınız ganimetin beşte birini ödemeniz"* buyruğunda imam (İslam devlet başkanı) gazaya çıkmış askeri birlik arasında bulunmasa dahi (1/184) ganimetlerden beşte birin (öngörülen yerlere harcanmak maksadıyla imama teslim edilmesinin) ödenmesinin farz olduğunun delili vardır. Bu konuda çeşitli hükümler vardır ki yüce Allah'ın izniyle eğer oraya kadar ulaşırsak ilgili oldukları başlıkta onlara dikkat çekeceğiz. Bu anlamdaki lafız "humus" ve "hums" şeklinde söylenir. Sülüs, rubu, südüs, subu, sümun, tusu', uşur (üçte bir, dörtte bir... onda bir) lafızları da bu şekilde ikinci harfleri hem ötreli, hem sakin olarak telaffuz edilebilir. Allah en iyi bilendir.

Abdulkayslılara Kullanmaları Yasaklanan Kaplar

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Size dubba'yı... yasaklıyorum."* Bir rivâyette "el-mukayyar" yerine "el-müzeffet" denilmiştir. Yüce Allah'ın izniyle önce bu lafızların nasıl telaffuz edileceklerini gösterecek sonra da açıklayacağız.

"Dubbâ" kurumuş kabaktır. Yani kabağın kap olarak kullanılan halidir.

Hantem çoğul olup, tekili "hanteme" gelir. Ayrıca nakir ve mukayyar lafızları da vardır. Dubba'nın ne demek olduğunu az önce açıkladık.

Hantem'in ne olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Bu görüşlerin en sahih ve en güçlü olanı bunun yeşil testiler olduklarıdır. Bu şekildeki bir açıklama Müslim'in Sahihinde içecekler bölümünde Ebu Hureyre'den sabittir. Aynı zamanda bu, sahabi Abdullah b. Muğaffel'in de (radıyallâhu anh) görüşüdür. Çoğunluk da yahut dilbilginleri ile Garibu'l-Hadis alimleri, muhaddis ve fukahanın birçoğu böyle demiştir.

İkinci görüşe göre bütün testilerdir. Bu açıklamayı da Abdullah b. Ömer, Said b. Cubeyr ve Ebu Seleme yapmıştır.

Üçüncü açıklamaya göre bunlar Mısır'dan getirilen ve iç tarafları zift ile sıvanmış testilerdir. Bu da Enes b. Malik (radıyallâhu anh)'dan ve buna yakın bir rivâyet İbn Ebu Leyla'dan rivâyet edilmiştir. O ayrıca bunların kırmızı olduklarını eklemiştir.

Dördüncüsü Aişe (radıyallâhu anhâ)'dan gelen bir rivâyet olup, bunlar boyunları (ağız kısımları) yan taraflarında bulunan ve Mısır'dan içlerinde şarap getirilen kırmızı testilerdir.

Beşinci açıklama yine İbn Ebu Leyla'dan rivâyete göre o içlerinden Taif'ten şarap getirilen ve ağızları yan taraflarında bulunan testilerdir. Bir takım kimseler bu gibi testilerde nebiz (şıra) yapar ve bunu adeta şaraba yakın hale getirirlerdi.

Altıncısı Ata'dan rivâyet edilmiş görüş olup, onun dediğine göre bunlar çamur, kıl ve kandan yapılırdı.

Nakîre gelince, bunun açıklaması son rivâyette orta kısmı oyulan kütüktür.

Mukayyer ise zift de denilen kaar ile sıvanmış ziftlenmiş kaba denir. Ziftin kaardan bir tür olduğu da söylenmiştir. Doğrusu birincisidir.

İbn Ömer (radıyallâhu anh)'dan da onun şöyle dediği sahih olarak sabittir: Ziftlenmiş (müzeffet) ile mukayyer aynı şeylerdir.

Bu dört türlü kabın kullanımının yasaklanmasının anlamına gelince, o bu kaplarda nebiz (şıra) yapılmasını yasaklamıştır. Nebiz ise suya tatlanıp, içilmesi için birkaç tane kuru hurma, kuru üzüm ya da benzeri şeyler atılması ile olur. Bu kapların özellikle yasaklanış sebebi sarhoş verme özelliği bu kaplarda daha hızlı gerçekleştiğinden dolayıdır. Böylelikle onların içindeki içecek haram olur, necis olur ve mal olma özelliği de batıl olur. Malın telef edilmesi özelliğinden ötürü bunların kullanılması yasaklanmıştır. Ayrıca sarhoşluk verecek hale geldikten sonra bunu bilmeyen kişi de bunu içebilir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem), deri kaplarda (kırbalarda) nebiz yapılmasını yasaklamadı. Aksine bunların (bu maksatla) kullanımına izin verdi çünkü ince oluşlarından ötürü sarhoşluk veren içki onlarda açıkça fark edilir. Hatta şıra sarhoşluk verecek hale gelecek olursa çoğunlukla bunları parçalar.

Ayrıca bu yasaklama işin baş taraflarında idi. Sonra Bureyde (radıyallâhu anh)'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğuna dair rivâyet ettiği şu hadis ile nesh edildi: *"Ben sizlere bildik kaplarda nebiz (şıra) yapmayı yasaklamıştım. Artık her türlü kapta nebiz yapabilirsiniz ama sarhoşluk verici bir şey içmeyiniz."*

Bunu Müslim sahihte rivâyet etmiş bulunmaktadır. (1/185) Bu hükmün nesh edilmiş olduğuna dair zikrettiğimiz bu husus bizim ve ilim adamlarının büyük çoğunluğunun kanaatidir. Hattabi dedi ki: Bunun nesh edildiği görüşü bu husustaki görüşlerin en sahih olanıdır. Bazıları ise haram oluş devam etmektedir demiş ve bu kaplarda nebiz yapmayı mekruh görmüşlerdir. Malik, Ahmed ve İshak bu kanaattedir. Aynı zamanda bu görüş İbn Ömer ve İbn Abbas (radıyallâhu anhumâ)'dan da rivâyet edilmiş bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir.

٧/٠٠٠- بَاب الدُّعَاءِ إِلَى الشَّهَادَتَيْنِ وَشَرَائِعِ الْإِسْلَامِ

7/...- ŞÂHÂDET KELİMELERİNE VE İSLAM'IN ŞER'İ HÜKÜMLERİNE ÇAĞIRMAK BABI

١٢١-٢٩/٧- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأَبُو كُرَيْبٍ وَإِسْحَقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ جَمِيعًا عَنْ وَكِيعٍ قَالَ أَبُو بَكْرٍ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ زَكَرِيَّاءَ بْنِ إِسْحَقَ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَيْفِيٍّ عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ أَبُو بَكْرٍ رُبَّمَا قَالَ وَكِيعٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ مُعَاذًا قَالَ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَالَ إِنَّكَ تَأْتِي قَوْمًا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَادْعُهُمْ إِلَى شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذَلِكَ فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذَلِكَ فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ فِي فُقَرَائِهِمْ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذَلِكَ فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ

121-29/7- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe, Eyyub b. Kureyb ve İshak b. İbrahim hepsi Vekî''den tahdis etti. Ebu Bekr dedi ki: Bize Vekî', Zekeriya b. İshak'tan şöyle dediğini tahdis etti: Bana Yahya b. Abdullah b. Sayfî, Ebu Mabed'den tahdis etti. O İbn Abbas'tan, o Muâz b. Cebel'den.

Ebu Bekr dedi ki: Bazen Vekî': İbn Abbas'tan Muaz'ın şöyle dediğini nakletti dedi: Beni Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) gönderdi ve şöyle buyurdu: *"Sen kitap ehlinden bir kavmin yanına gideceksin. Onları Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına* (1/50a) *ve şüphesiz benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şâhâdet getirmeye çağır. Eğer onlar buna itaat ederlerse kendilerine Allah'ın üzerlerine her gün ve gecede beş vakit namazı farz kılmış olduğunu bildir. Şayet buna itaat ederlerse onlara Allah'ın üzerlerine zenginlerinden alınıp, fakirleri arasına geri verilecek bir sadakayı (zekâtı) farz kılmış olduğunu bildir ama sakın mallarının en değerlilerini almayasın. Mazlumun (bed)duasından da sakın çünkü onunla Allah arasında bir perde yoktur."*[461]

Şerh

"Kitap ehlinden olan bir kavmin yanına gideceksin... perde yoktur."

"el-Kerâim (en değerliler)" lafzı "kerime"nin çoğuludur. el-Metali sahibi der ki: Kerime kendisinde, bol süt vermesi, şeklinin güzelliği yahut etinin ve yününün bolluğu gibi mümkün olan mükemmellik özelliklerini toplamış davar demektir.

"(فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ): *En değerlilerini almaktan sakın*" deyimi bu şekilde vav'lı kullanılır. İbn Kuteybe dedi ki: Burada vav harfinin hazfedilerek söylenilmesi doğru değildir.

Onun bedduası ile Allah arasında perdenin bulunmaması ise o duanın kabul edilip, geri çevrilmeyeceği anlamına gelir.

Bu Hadisten Anlaşıldığı Üzere:

1- Vâhid haber kabul edilir ve gereğince amel etmek icap eder.

2- Vitir namazı vacip değildir çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Muaz'ı Yemen'e göndermesi vitrin emredilip, yerine getirilmesinden sonra ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vefatından az bir süre önce olmuştur.

3- Sünnet olan, kâfirler ile savaşmadan önce tevhide davet edilmeleridir.

---

461 Buhari, 1395, 1496, 1458, 2448, 4347, 7371; Ebu Davud, 1584; Tirmizi, 625, 2014; Nesai, 2434, 2521; İbn Mace, 1783; Tuhfetu'l-Eşraf, 6511

4- Şâhâdet kelimelerini söylemedikçe kâfirin Müslüman olduğuna hüküm verilmez. Daha önce iman bölümünün baş taraflarında açıkladığımız gibi ehl-i sünnetin mezhebi (kabul ettiği görüş) de budur.

5- Beş vakit namaz her gün ve gecede farzdır.

6- Zulmün haramlığına riayet etmenin ne kadar büyük olduğu belirtildiği gibi, imamın (İslâm develet başkanının, halifenin) valilerine öğüt vermesi ve kendilerine yüce Allah'a karşı takvalı olmalarını emredip, onları zulümden alıkoymakta ileri gitmesi ve kendilerine zulmün kötü akıbetini bildirmesi.

7- Zekât toplama görevlisinin zekâtın tahsili esnasında malların en değerlilerini alması haramdır. Vasat olanları almalıdır. Zekât verecek mal sahibi kişinin de kötü malı çıkarıp, ayırması haramdır.

8- Zekât kâfir bir kimseye verilmez. Aynı şekilde fakirlerin payından zenginlere de verilmez.

9- Hattabi ve mezhebimize mensup diğer ilim adamları zekâtın, zekâtı verilen malın bulunduğu beldeden başkasına taşınmasının caiz olmayacağına delil göstermişlerdir çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Fakirlerine geri verilir" buyurmuştur. Ancak bu şekildeki bir delillendirme pek açık değildir çünkü "fakirlerine" ifadesindeki zamirin hem Müslüman fakirlere, hem de o şehrin ve bölgenin fakirlerine ait olma ihtimali vardır, bununla birlikte bu ihtimal daha açıktır.

10- Bazı fakihler de kâfirlerin (1/197) şeriatın fer'i hükümleri olan namaz, oruç, zekât, zinanın haram oluşu ve buna benzer hükümler ile muhatap olmadığına delil göstermişlerdir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Eğer onlar buna itaat ederlerse onlara... bildir"* buyurmuştur. Bu da onların itaat etmeyecek olurlarsa bu yükümlülüğün onlar hakkında vacip olmadığına delildir fakat bu şekildeki bir delillendirme zayıftır çünkü maksat sen onlara namaz kılmalarının ve diğer hükümleri yerine getirmelerinin dünyada kendilerinden istenmiş olduğunu bildir. Dünyada yerine getirilmelerinin istenmesi ise ancak İslam'dan sonra sözkonusu olur fakat bu o emirleri yerine getirmekle muhatap olmadıkları ve onlardan dolayı ahirette azaplarının arttırılmasını gerektirdiği anlamına gelmez. Ayrıca onların bu emirlerini yerine getirmelerini istemesi İslam'a çağrılmalarına bağlı olarak sözkonusu etmiş ve önem sıralarına göre o emirleri sıralamıştır. Nitekim zekâttan önce namaza çağırmayı sözkonusu etmekle başladığını görüyoruz. Bununla birlikte herhangi bir kimse namaz ile mükellef olmakla birlikte zekât ile mükellef olmayacaklarını söylememiştir. Allah en iyi bilendir.

Şunu da bilmek gerekir ki, tercih olunan kanaat kâfirlerin emredilenleriyle, yasaklananlarıyla şeriatın fer'i hükümleriyle muhatap olduklarıdır. Muhakkiklerin ve çoğunluğun görüşü budur. Şeriatın fer'i hükümleriyle muhatap olmadıkları da söylenmiştir. Emrolunanlarla değil de, yasaklanmış olanlarla muhatap oldukları da söylenmiştir. Allah en iyi bilendir.

Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah) dedi ki: Muaz'ın hadisinde görülen İslam'ın birtakım esasları sözkonusu edilirken bir diğer kısmının sözkonusu edilmemesi -daha önce geçen benzeri rivâyetlerde açıkladığımız gibi- ravinin bu husustaki taksirinden kaynaklanmaktadır. Allah en iyi bilendir.

İkinci rivâyette geçen "bize İbn Ebu Ömer tahdis etti" adındaki ravi Muhammed b. Yahya b. Ebu Ömer el-Adenî Ebu Abdullah'tır. Mekke'de yerleşmiştir. O rivâyette Abd b. Humeyd de vardır. O da Müsnedin sahibi meşhur imamdır, künyesi Ebu Muhammed'dir. Adının Abdulhamid olduğu da söylenmiştir. Yine o rivâyette Ebu Asım da vardır ki o da en-Nebil ed-Dahhak b. Mahled'dir.

"İbn Abbas'tan rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Muaz (radıyallâhu anh)'ı gönderdi." Bu lafız hadisin İbn Abbas'ın müsned bir rivâyeti olmasını gerektirmektedir. Bundan sonraki rivâyet de böyledir ama birinci rivâyet Muaz'ın müsned rivâyetlerindendir. Her ikisi şu şekilde telif edilir: İbn Abbas bu hadisi Muaz'dan dinlemiştir. Bir seferinde bu hadisi ondan muttasıl olarak rivâyet etmiş, bir diğerinde onu mürsel olarak rivâyet edip, Muaz'ı sözkonusu etmemiştir. Her iki rivâyet şekli de daha önceden açıkladığımız gibi sahihtir çünkü sahabinin mürseli -hazfedilen eğer bilinmiyorsa hüccettir- hele hadiste hazfedilen kişinin kim olduğunu biliyorsak nasıl hüccet olmaz? Bu kişi de Muaz'dır.

Diğer taraftan İbn Abbas'ın bu hadisi Muaz'dan dinlemiş ve olay meydana gelirken hazır bulunmuş olması ihtimali de vardır. Bundan dolayı bir seferinde bunu kendisi de olayda hazır bulunduğundan vasıtasız rivâyet etmiştir. Bir seferinde de bunu Muaz'dan rivâyet etmiştir. (1/198) Bu da ya kendisinin de hazır olduğunu unuttuğundan dolayıdır yahut başka bir sebepten dolayı olabilir. Allah en iyi bilendir.

"Bize Umeyye b. Bistâm el-Ayşî tahdis etti." "Bistâm" isminin kesreli okunması meşhur olandır. el-Metali sahibi fethalı okunacağını da nakletmiştir. Munsarıf olup, olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Kimisi bunu munsarıf kabul etmiş, kimisi etmemiştir.

Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah) dedi ki: Bistâm Arapça olmayan bir kelimedir. Bu sebeple munsarıf değildir. İbn Bureyd dedi ki: Bu Arapların sözlerinden değildir. Dedi ki: Ben bu ismi İbnu'l-Cevaliki'nin el-Muğrib adlı kitabında munsarıf olarak gördüm ama bu uzak bir ihtimaldir. Şeyh Ebu Amr'ın ifadeleri bunlardır.

Cevheri ise es-Sıhah'ta: Bistâm Arapların kullandığı isimlerden değildir ancak Kays b. Mesud oğluna Fars krallarından birisinin adını vermiştir. Nitekim "Kâbus" adını da kullanarak bu harfi be'yi kesreli yaparak irablandırmışlardır. Allah en iyi bilendir.

"el-Ayşî" nispeti ise Ayyaş b. Malik b. Teymullah b. Salebe oğullarına nispettir. Aslı el-Âyişî olmakla birlikte bunu tahfif etmişlerdir. Hakim Ebu Abdullah ve Hatib Ebu Bekr el-Bağdadi: el-Ayşî nispetli olanlar Basralıdırlar. el-Absî nispetli olanlar ise Kufelidirler. el-Ansî nispetli olanlar Şamlıdır. Her ikisinin bu söyledikleri çoğunlukla öyledir. Allah en iyi bilendir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Onları kendisine davet edeceğin ilk husus..."* Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Bu onların yüce Allah'ı tanımadıklarına bir delildir. Yahudilerle hristiyanlar hakkında söz söylemiş, oldukça maharetli kimselerin kanaati budur. Onların bu kanaatine göre bunlar yüce Allah'ı tanımayan kimselerdir. İsterse ellerinde bulunan sem'i delillerin delaleti dolayısıyla ona ibadet edip, onu tanıdığını açığa vursalar, akıl da bir rasulü yalanlayan bir kimsenin Allah'ı tanımasını imkânsız görmese dahi bu böyledir.

Kadı Iyaz (rahimehullah) der ki: Yahudilerden Allah'ı yaratılmışlara benzeten ve onu cisimlendiren yahut Allah'ın bilgisinin kadim olmayıp, bilinmek özelliğine sahip hususlar ortaya çıktıkça bilgi sahibi olmasını caiz kabul eden, onlardan onun evlat sahibi olduğunu ileri süren yahut hristiyanlardan onun zevcesinin ve evladının olduğunu ileri sürüp, onun hakkında hululün (mahlûkatın içine girip, onunla karışmasının) caiz olduğunu, intikal etmesinin ve karışmasının mümkün olduğunu söyleyen hristiyanlar, onu layık olmadığı niteliklerle nitelendiren yahut ona ortak koşan ve yaratmasında ona karşı inatlaşan Mecusiler ile Seneviyyeciler (iki tanrıcılar) yüce Allah'ı tanımış sayılmaz. (1/199)

Onların ibadet ettikleri mabud Allah değildir, isterlerse mabudlarına Allah adını versinler. Çünkü onların bu mabudu Allah hakkında vacip olan sıfatlarla nitelenmiş değildir. Buna göre yüce Allah'ı tanımamış olurlar. İşte siz de bu incelikli hususu iyice biliniz, ona güveniniz. Ben eski hocalarımız

tarafından da bu anlamdaki açıklamaların yapılmış olduğunu görmüşümdür. Ebu İmran el-Farisi de bu mesele hakkında anlaşmazlığa düşmeleri sırasında Kayravan halkı arasında bu açıklamasıyla tartışmayı sona erdirmiştir. Kadı Iyaz (rahimehullah)'ın sözleri burada sona ermektedir.

Son rivâyette Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Allah'ın üzerlerine zekâtı farz kıldığını... haber ver."* Buradaki "mallarından" lafzı, bir kimse zekât vermeyi kabul etmeyecek olursa zekâtın onun tercihine bakılmaksızın malından alınacağına delil gösterilebilir. Bu hükümde bir görüş ayrılığı yoktur fakat böylelikle zimmeti ibra olmuş (zekat borcundan kurtulmuş) ve bu batınen onun için yeterli olur mu bu hususta mezhep âlimlerimizin iki ayrı görüşü vardır. Allah en iyi bilendir.

١٢٢-٣٠/٨- حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ السَّرِيِّ حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ إِسْحَقَ ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ زَكَرِيَّاءَ بْنِ إِسْحَقَ عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَيْفِيٍّ عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ فَقَالَ إِنَّكَ سَتَأْتِي قَوْمًا بِمِثْلِ حَدِيثِ وَكِيعٍ

122-30/8- Bize İbn Ömer tahdis etti. Bize Bişr b. es-Serrî tahdis etti. Bize Zekeriya b. İshak tahdis etti. (H) Bize Abd b. Humeyd de tahdis etti. Bize Ebu Âsım, Zekeriya b. İshak'tan haber verdi. O Yahya b. Abdullah b. Sayfî'den, o Ebu Mabed'den, o İbn Abbas'tan rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Muaz'ı (1/50b) Yemen'e gönderdi. Ona: *"Sen... bir kavmin yanına gideceksin"* deyip, Vekî''in hadisinin aynısını nakletti.[462]

١٢٣-٣١/٩ حَدَّثَنَا أُمَيَّةُ بْنُ بِسْطَامَ الْعَيْشِيُّ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا رَوْحٌ وَهُوَ ابْنُ الْقَاسِمِ عَنْ إِسْمَعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَيْفِيٍّ عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمَّا بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ قَالَ إِنَّكَ تَقْدَمُ عَلَى قَوْمٍ أَهْلِ كِتَابٍ فَلْيَكُنْ أَوَّلَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ عِبَادَةُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَإِذَا عَرَفُوا اللَّهَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي يَوْمِهِمْ وَلَيْلَتِهِمْ فَإِذَا فَعَلُوا فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ زَكَاةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ فَإِذَا أَطَاعُوا بِهَا فَخُذْ مِنْهُمْ وَتَوَقَّ كَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ

462 121 numaralı hadisin kaynakları

123-31/9- Bize Umeyye b. Bistâm el-Ayşî de tahdis etti. Bize Yezid b. Zurey'' tahdis etti. Bize Ravh -ki b. el-Kasım'dır-, İsmail b. Umeyye'den tahdis etti. O Yahya b. Abdullah b. Sayfi'den, o Ebu Mabed'den, o İbn Abbas'tan rivâyet ettiğine göre; Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Muaz'ı Yemen'e gönderdiği zaman ona şöyle dedi:

"Sen kitap ehli bir kavmin yanına gidiyorsun. Onları kendisine davet edeceğin ilk şey, aziz ve celil Allah'a ibadet etmek olsun. Allah'ı tanıyacak olurlarsa, kendilerine Allah'ın üzerlerine bir gün ve bir gecelerinde beş vakit namazı farz kılmış olduğunu haber ver. Bunu yapacak olurlarsa, kendilerine Allah'ın üzerlerine mallarından alınıp, fakirlerine geri verilecek bir zekâtı farz kılmış olduğunu haber ver. Şayet onlar buna itaat ederlerse, sen de onlardan (zekâtı) al ve mallarının en değerlilerini almaktan uzak dur."[463]

Şerh

Bu bapta Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Muaz (radıyallâhu anh)'ı Yemen'e gönderdiğinden söz edilmektedir. Bundan söz eden hadis Buhari ve Müslim Sahihlerinde ittifakla rivâyet edilmiştir.

Müslim'in "Ebu Mabed'den, o İbn Abbas'tan... Ebu Bekr dedi ki: Bazen Vekî', İbn Abbas'tan Muaz dedi ki diye rivâyet etmiştir." Müslim (rahimehullah)ın bu uygulaması tahkikin, ihtiyatın ve tetkikin en ileri noktasıdır. Birinci rivâyette: "An Muaz" derken, ikinci rivâyette ise: "Enne Muazen" demektedir. Enne ile an arasında ise bir fark vardır.

Çoğunluk şöyle demiştir: Enne, an gibidir. Bu sebeple böyle gelmiş rivâyetin muttasıl olduğu kabul edilir. Bir topluluk ise "enne" ibaresi "an" gibi değerlendirilmez. Aksine inkıtaın varlığına dair yorumlanır ve rivâyet mürsel olur demişlerdir ama burada rivâyet sahabenin mürseli olur, sahabinin rivâyet ettiği mürsel ise ilim adamlarının meşhur olan kanaatine göre muttasıl hükmündedir. Bu hususta üstad Ebu İshak el-İsferayini'nin fasıllarda kaydettiğimiz bir görüşü vardır ki delil olarak alınmaz. İşte bundan dolayı Müslim (rahimehullah) ihtiyat yolunu seçerek her iki lafzı da beyan etmiştir. Allah en iyi bilendir.

Ebu Mabed'in adı Nafiz'dir. İbn Abbas'ın azatlısıdır. Amr b. Dinar: İbn Abbas (radıyallâhu anh)'ın azatlılarının en doğrularından idi, demiştir.

463 121 numaralı hadisin kaynakları

٨/٩ - بَاب الْأَمْرِ بِقِتَالِ النَّاسِ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَيُؤْمِنُوا بِجَمِيعِ مَا جَاءَ بِهِ النَّبِيُّ ﷺ وَأَنَّ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ عَصَمَ نَفْسَهُ وَمَالَهُ إِلَّا بِحَقِّهَا وَوُكِلَتْ سَرِيرَتُهُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى وَقِتَالِ مَنْ مَنَعَ الزَّكَاةَ أَوْ غَيْرَهَا مِنْ حُقُوقِ الْإِسْلَامِ وَاهْتِمَامِ الْإِمَامِ بِشَعَائِرِ الْإِسْلَامِ

8/9- LA İLAHE İLLALLAH MUHAMMEDURRASULULLAH DEYİNCEYE, NAMAZI DOSDOĞRU KILIP, ZEKATI VERİNCEYE NEBİ (SALLALLÂHU ALEYHİ VE SELLEM)'İN GETİRDİKLERİNE TAMAMEN İNANINCAYA KADAR İNSANLARLA SAVAŞIN EMREDİLMESİ, BUNLARI YERİNE GETİRENİN -ONUN HAKKIYLA OLMASI DIŞINDA- CANINI VE MALINI KORUYACAĞI, HESABININ GÖRÜLMESİ İSE YÜCE ALLAH'A HAVALE EDİLECEĞİ, ZEKATI VE İSLAM'IN DİĞER HAKLARINI YERİNE GETİRMEYEN KİMSE İLE SAVAŞILACAĞI VE İMAMIN İSLAM'IN ŞİARLARINA GEREKTİĞİ GİBİ İHTİMAM GÖSTERMESİ BABI

١٢٤-١/٣٢- بحَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ لَمَّا تُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَاسْتُخْلِفَ أَبُو بَكْرٍ بَعْدَهُ وَكَفَرَ مَنْ كَفَرَ مِنْ الْعَرَبِ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ لِأَبِي بَكْرٍ كَيْفَ تُقَاتِلُ النَّاسَ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَمَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَقَدْ عَصَمَ مِنِّي مَالَهُ وَنَفْسَهُ إِلَّا بِحَقِّهِ وَحِسَابُهُ عَلَى اللَّهِ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ وَاللَّهِ لَأُقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ فَإِنَّ الزَّكَاةَ حَقُّ الْمَالِ وَاللَّهِ لَوْ مَنَعُونِي عِقَالًا كَانُوا يُؤَدُّونَهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلَى مَنْعِهِ فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَوَاللَّهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ رَأَيْتُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ شَرَحَ صَدْرَ أَبِي بَكْرٍ لِلْقِتَالِ فَعَرَفْتُ أَنَّهُ الْحَقُّ

124-32/1- Bize Kuteybe b. Said tahdis etti. (1/51a) Bize Leys b. Sa'd, Ukayl'den tahdis etti. O ez-Zührî'den şöyle dediğini nakletti: Bana Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mesud, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini nakletti:

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat edip ondan sonra Ebu Bekir halifelik makamına seçilip Araplardan küfre sapanlar da kâfir olunca Ömer b. el-Hattab, Ebu Bekir'e:

- İnsanlarla nasıl savaşırsın? Hâlbuki Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Ben insanlarla lâ ilâhe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Lâ ilâhe illallah diyen bana karşı malını ve canını -onun hakkı ile olması dışında- korumuş olur, hesabını görmek de Allah'a aittir"* buyurmuşken nasıl savaşırsın, dedi.

Ebu Bekr: Allah'a yemin ederim ki namaz ile zekât arasında fark gören kimselerle savaşırım çünkü zekât malın hakkıdır. Allah'a yemin ederim ki eğer Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e o hayatta iken verdikleri bir yuları dahi bana vermeyecek olurlarsa onu bana vermemelerine karşılık andolsun onlarla (1/51b) savaşırım, dedi.

Sonra Ömer b. el-Hattab şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki sonunda aziz ve celil Allah'ın, Ebu Bekr'in kalbine savaşmak için bir genişlik vermiş olduğunu gördüm ve onun (bu halinin) hak olduğunu bildim.[464]

١٢٥-٣٣/٢- وَحَدَّثَنَا أَبُو الطَّاهِرِ وَحَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى وَأَحْمَدُ بْنُ عِيسَى قَالَ أَحْمَدُ حَدَّثَنَا وَقَالَ الْآخَرَانِ أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ فَمَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ عَصَمَ مِنِّي مَالَهُ وَنَفْسَهُ إِلَّا بِحَقِّهِ وَحِسَابُهُ عَلَى اللهِ

125-33/2- Bize Ebu't-Tahir, Halmele b. Yahya ve Ahmed b. İsa tahdis edip, Ahmed haddesenâ (bize tahdis etti) derken, diğer ikisi ahberenâ (bize haber verdi) diyerek İbn Vehb'den şöyle dediğini nakletti: Bana Yunus, İbn Şihab'dan şöyle dediğini haber verdi: Bana Said b. Müseyyeb'in tahdis ettiğine göre Ebu Hureyre kendisine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu haber vermiştir: *"Ben insanlarla lâ ilâhe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Lâ ilâhe illallah diyen bana karşı malını ve canını -onun hakkı ile olması müstesnâ- korumuş olur, hesabını görmek de Allah'a aittir."*[465]

464 Buhari, 1399, 1457, 2946, 6924, 7284; Ebu Davud, 1556, 1557; Tirmizi, 2607; Nesai, 2442, 3091-3093, 3980, 3981, 3983, 3985; Tuhfetu'l-Eşraf, 10666

465 Nesai, 3090; Tuhfetu'l-Eşraf, 13344

١٢٦-٣/٣٤- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدَةَ الضَّبِّيُّ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي الدَّرَاوَرْدِيَّ عَنْ الْعَلَاءِ ح وَحَدَّثَنَا أُمَيَّةُ بْنُ بِسْطَامَ وَاللَّفْظُ لَهُ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا رَوْحٌ عَنْ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَيُؤْمِنُوا بِي وَبِمَا جِئْتُ بِهِ فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ

126-34/3- Bize Ahmed b. Abde ed-Dabbî tahdis etti. Bize Abdulaziz -yani ed-Derâverdî- el-Alâ'dan haber verdi. (H) Bize Umeyye b. Bistâm da -ki lafız onundur- tahdis etti. Bize Yezid b. Zurey'' tahdis etti. Bize Ravh b. el-Alâ b. Abdurrahman b. Yakub babasından tahdis etti. O Ebu Hureyre'den, o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu nakletti: *"Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şâhâdet edinceye ve bana ve benim getirdiklerime iman edinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu yerine getirecek olurlarsa kanlarını ve mallarını -onun hakkıyla olması dışında- bana karşı korumuş olurlar. Hesaplarını görmek ise Allah'a aittir."*[466]

١٢٧-٤/٣٥- وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ وَعَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ بِمِثْلِ حَدِيثِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

127-35/4- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe de tahdis etti, bize Hafs b. Gıyas, A'meş'ten tahdis etti. O Ebu Süfyan'dan, o Cabir'den; yine (A'meş) Ebu Salih'ten, o Ebu Hureyre'den her ikisinin (Cabir ve Ebu Hureyre'nin) şöyle dediklerini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) (1/52a) şöyle buyurdu: *"İnsanlarla... savaşmakla emrolundum"* deyip, İbnu'l-Müseyyeb'in Ebu Hureyre'den diye naklettiği hadisin aynısını zikretti.[467]

466 Bunu yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 14016

467 Nesai, 3987; İbn Mace, 3927; Tuhfetu'l-Eşraf, 2298, 12367
127 numaralı bu hadis yazma nüshada 126 numaralı hadisten öncedir. Basılı nüshada da 127 numaralı Ebu Bekr b. Ebi Şeybe tarafından rivâyet edilen hadisin sonu ile 127 m numaralı yine Ebu Bekr b. Ebi Şeybe'nin Veki'den diye rivâyet ettiği hadisin baştaraflarında senette tahvil manasına gelen (H) alameti yer almıştır. Bunun için bk. Tuhfetu'l-Eşraf, 2744 ve 12367 numaralı hadisler

١٢٧م-٣٥/٤- وَحَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ ح وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ يَعْنِي ابْنَ مَهْدِيٍّ قَالَا جَمِيعًا حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَإِذَا قَالُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ ثُمَّ قَرَأَ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُسَيْطِرٍ

127m-35/4- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti, bize Vekî' tahdis etti (H) Bana Muhammed b. el-Müsennâ da tahdis etti. Bize Abdurrahman -yani b. Mehdi- tahdis etti. (1/52b) Her ikisi (Vekî' ile) birlikte dedi ki: Bize Süfyan, Ebu'z-Zubeyr'den tahdis etti. O Cabir'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"İnsanlarla lâ ilâhe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Lâ ilâhe illallah dedikleri takdirde -hakkıyla olması dışında- kanlarını ve mallarını bana karşı korumuş olurlar. Hesaplarını görmek Allah'a aittir."* Sonra: *"Artık sen hatırlat, sen ancak bir hatırlatıcısın. Üzerlerine musallat olan bir zorba değilsin."* (Ğâşiye, 21-22) buyruklarını okudu.[468]

١٢٨-٣٦/٥- حَدَّثَنَا أَبُو غَسَّانَ الْمِسْمَعِيُّ مَالِكُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ الصَّبَّاحِ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ وَاقِدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ فَإِذَا فَعَلُوا عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ

128-36/5- Bize Ebu Ğassân el-Mismaî, Malik b. Abdulvâhid tahdis etti. Bize Abdulmelik b. es-Sabbah, Şube'den tahdis etti. O Vâkid b. Muhammed b. Zeyd b. Abdullah b. Ömer'den, o babasından, o Abdullah b. Ömer'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Ben, insanlarla Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şâhâdet edinceye, namazı kılıncaya, zekâtı tastamam ödeyinceye kadar (1/53a) savaşmakla emrolundum. Bunu yerine getirecek olurlarsa böylelikle bana karşı kanlarını ve mallarını koruma altına almış olurlar. Onun hakkı ile olması müstesnâ. Hesaplarını görmek ise Allah'a aittir."*[469]

---

468 Tirmizi, 3341; Tuhfetu'l-Eşraf, 2744

469 Buhari, 25; Tuhfetu'l-Eşraf, 7422

١٢٩-٣٧/٦- وَحَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ وَابْنُ أَبِي عُمَرَ قَالَا حَدَّثَنَا مَرْوَانُ يَعْنِيَانِ الْفَزَارِيَّ عَنْ أَبِي مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَكَفَرَ بِمَا يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللهِ حَرُمَ مَالُهُ وَدَمُهُ وَحِسَابُهُ عَلَى اللهِ

129-37/6- Bize Suveyd b. Said ve İbn Ebu Ömer de tahdis edip dediler ki: Bize Mervan -yani el-Fezârî- Ebu Malik'ten tahdis ettiler. O babasından şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: *"Lâ ilâhe illallah deyip, Allah'tan başka ibadet edilenleri red ve inkâr eden kimsenin malı ve kanı haram olur. Hesabı da Allah'a aittir."*[470]

١٣٠-٣٨/٢٧- وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ ح وَحَدَّثَنِيهِ زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ كِلَاهُمَا عَنْ أَبِي مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ مَنْ وَحَّدَ اللهَ ثُمَّ ذَكَرَ بِمِثْلِهِ

130-38/27- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe de tahdis etti, bize Ebu Halid el-Ahmer tahdis etti. (H) Bunu bana ayrıca Zuheyr b. Harb da tahdis etti. Bize Yezid b. Harun tahdis etti. (Ebu Halid ile birlikte) her ikisi Ebu Malik'ten, onun babasından rivâyet ettiğine göre o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i: *"Kim Allah'ı tevhid ederse"* (dedikten) sonra hadisi aynen zikretti.[471]

Şerh

(124-130 numaralı hadisler)

Rivâyetlerde Geçen Ravilerin İsimleri

"Ukayl, ez-Zührî'den" isnadına dair açıklamalar bundan önceki fasıllarda geçti.

"Yunus" ile ilgili açıklamalar ve bunun altı türlü telaffuz edileceğine dair bilgiler de daha önceden geçti.

"Said b. el-Müseyyeb" ismindeki ye harfinin meşhur olan kanaate göre fethalı olacağını, kesreli okunacağının da söylenmiş olduğunu önceden açıklamış bulunmaktayız.

"Ahmed b. Abde" be harfi sakin okunur.

470 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 4978

471 129 numaralı hadisin kaynakları

"Umeyye b. Bistâm" ile ilgili açıklamalar bundan önceki başlıkta geçti.

"Hafs b. Ğıyâs, A'meş'den, o Ebu Süfyan'dan, o Cabir'den ve Ebu Salih'ten, o Ebu Hureyre'den" senedinde geçen "ve Ebu Salih'ten" ifadesi yine A'meş bunu Ebu Salih'ten de rivâyet etmiştir, demektir.

Ebu Hureyre'nin adının, yaklaşık otuz görüş arasındaki en sahih görüşe göre Abdurrahman b. Sahr olduğu önceden geçmişti.

Ayrıca Ebu Salih'in adının Zekvân es-Semmân olduğu, Ebu Süfyan'ın adının Talha b. Nâfi, A'meş'in adının Süleyman b. Mihran olduğu da geçmişti.

"Ğıyâs" ismindeki son harf peltek se'dir.

"Ebu Zubeyr" adının daha önce iman bölümünde Muhammed b. Müslim b. Tedrus olduğu geçmiş bulunmaktadır.

"Ebu Ğassân el-Mismaî Malik b. Abdulvâhid", Misma' b. Rabia'ya mensuptur. "Ğassân" isminin munsarıf ve gayr-i munsarıf olduğu, her iki vechin de caiz olduğu geçmiş bulunmaktadır.

'Vâkid b. Muhammed"in ismi kaf'lıdır. Yine bundan önceki fasıllarda Buhari ve Müslim'in sahihlerinde fe harfi ile "Vafid" isminin geçmediği, bu şekilde yazılanların hepsinin kaf ile olduğu da geçmişti.

"Ebu Halid el-Ahmer ve Ebu Malik, babasından" isnadına gelince, Ebu Malik'in adı Sa'd b. Tarık'tır. Tarık da sahabidir, her ikisinden de İslam'ın rükünleri başlığında söz edilmişti. Yine o başlıkta geçtiği üzere Ebu Halid'in adı Süleyman b. Hayyan'dır.

Senetlerde bir diğer isim "Abdulaziz ed-Derâverdî'dir" nispetinin açıklanması hususunda görüş ayrılıkları vardır. Muhakkiklerin söyledikleri en sahih kanaate göre bu Derâbecird'e nispettir. Bu, aralarında el-Asmaî ve Ebu Hatim es-Sicistani'nin de bulunduğu Arapça ve dilbilginlerinden bir topluluğun görüşüdür. Muhaddislerden İmam Ebu Abdullah el-Buhari, Ebu Hatim b. Hibban el-Busti, Ebu Nasr el-Kelebazi ve başkaları da böyle demişlerdir. Ayrıca bu nesep (nispet ismi) hususunda şaz nispetlerdendir diye eklemişlerdir.

Ebu Hatim dedi ki: Bunun aslı ise Derabi yahut Cirdi'dir. Derabi nispeti ise daha güzeldir. Derabecird'in İran topraklarında bir şehir olduğu da söylenmiştir. Buhari ve Kelabazi burada adı geçen Abdulaziz'in dedesi o şehirdendi derken, el-Busti babası ordandır demiştir.

İbn Kuteybe ve hadis ehlinden birçok kimse ise bu zat "Deraverd"e nispet edilmiştir. Bundan sonra da Deraverd, Derabecird'in kendisidir demişler-

dir. Hayır, bu Horasan'da bir kasabadır da denilmiştir. es-Sem'ânî, el-Ensab kitabında şöyle demektedir: Onun "Endarabe"den olduğu da söylenmiştir. Burası ise Belh'e bağlı bir şehirdir. es-Sem'ânî'nin bu açıklaması ise nispeti hususunda "el-Endaraverdi" diyenlerin açıklamasına uygundur.

Bapta Geçen Hadislerden Çıkartılan Fıkhî Hükümler ve Hadislerin Anlamları:

Ebu Bekir (radıyallâhu anh) Dönemindeki İrtidadlar

(124) "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefat edip Ebu Bekr (radıyallâhu anh) ondan sonra halifeliğe getirilince..." (1/201) ibaresi hakkında Hattabi (rahimehullah) bu sözleri şerh ederken çok güzel açıklamalarda bulunmuş olup, bu açıklamaların ihtiva ettiği faydalı bilgiler dolayısıyla bunları kaydetmek bir zorunluluktur. Hattabi (rahimehullah) dedi ki:

Bu hususta öncelikle bilinmesi gereken şudur: İrtidad edenler iki sınıftı. Bir sınıf dinden döndüler ve İslam'dan çıkıp küfre geri girdiler. Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'ın: "Araplardan küfre girenler kâfir olunca" sözleriyle kastettikleri bunlardır. Bu sınıf da iki kesimdi. Bunların birisi Müseylime'yi ve onun nübuvvet iddiasını doğrulayan Hanife oğullarından onların dışındaki kabilelerden olan taraftarları, Esved el-Ansî ile birlikte olup, Yemenlilerden ve diğerlerinden onun çağrısını kabul edenlerdir. Bu kesim tamamıyla Nebimiz Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübuvvetini inkâr eden, ondan başkasının nübuvvetini iddia eden bir kesimdi. Ebu Bekr (radıyallâhu anh) onlarla savaştı. Nihayet Allah Yemame'de Müseylime'nin, San'a'da da el-Ansî'nin öldürülmesini sağladı. Onların toplulukları dağıldı ve çoğunlukla da ölüp gittiler.

Bu sınıfın diğer kesimi ise dinden irtidad ederek şer'i hükümleri inkâr ettiler, namazı, zekâtı ve dinin diğer emirlerini terk ettiler. Daha önce cahiliye dönemindeki eski hallerine geri döndüler. Hatta yeryüzünde üç mescit dışında Allah'a secde edilen mescit kalmadı: Mekke mescidi, Medine mescidi ve Bahreyn'de Cuvâsâ denilen bir kasabada Abdulkayslıların mescidi. İşte bu hususta el-A'ver eş-Şinnî bununla övünerek şunları söylemiştir:

"Ve bizimdi doğu tarafındaki üçüncü mescit

Ve iki minber ile hutbeler arasında ayırt edici söz de (bizimdi)

Taybe (Medine)'de ve örtüleri bulunan o örtülü mescitteki (Mescid-i Haram)

Dışında, insanların bildiğimiz bir mescitlerinin bulunmadığı o günlerdi."

Ezdlilerden dinlerine sımsıkı sarılan bu kimseler, şanı yüce Allah Müslümanlara Yemame'yi fethetmeyi nasip edinceye kadar Cuvasa'da kuşatma altında idiler. Onlardan birisi olan Ebu Bekr b. Kilab oğullarından bir adam Ebu Bekr es-Sıddık (radıyallâhu anh)'ın imdada yetişmesini isteyerek şöyle demiştir:

"Bir elçi olarak Ebu Bekir'e bildir
Hem de bütün Medine yiğitlerine
Şerefli bir topluluğun yardımına gitmez misiniz?
Cuvasa'da kuşatma altında bulunup oturan
Sanki onların kanları her bir geçitte gibi
Bakanların gözlerini kamaştıran develerin kanını andırıyor
Rahman'a tevekkül ettik, çünkü biz
Zaferin tevekkül edenlerin olduğunu gördük."

Diğer bir sınıf ise, namaz ile zekât arasında ayırım yaparak namazı kabul ederken, zekâtın farz olduğunu ve imama ödenmesinin farziyetini inkâr etmişlerdi. (1/202) Bunlar ise gerçekte bağy ehli kimselerdi. O zamanda onlara bu ismin özel olarak verilmeyiş sebebi riddet ehli dalgası kapsamı içerisinde olmalarından dolayı idi. Bu bakımdan genel olarak bunların isimleri riddete izafe edildi çünkü irtidad bu iki işin daha büyüğü ve daha önemli olanı idi.

Bağy ehli kimselerle savaşmanın tarihi Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh)'ın zamanında başladığının kabul edilmesi ise, onun döneminde tek başlarına ayrı ve müşriklerle karışık bulunmamalarından dolayı olmuştur.

Zekâtı vermeyen bu kimseler arasında zekâtı cömertçe veren ve onu engellemeyen kimseler de bulunuyordu. Ancak bunların başkanları bu kanaatlerinden onları alıkoymaya çalıştılar ve bu hususta ellerini (zekâtı teslim etmekten) engellediler. Yerbu oğulları gibi. Onlar zekâtlarını toplamış ve onu Ebu Bekr (radıyallâhu anh)'a göndermek istedikleri halde Malik b. Nuveyre bu işi yapmalarına engel olup, zekâtı aralarında dağıtmıştı.

İşte Ömer (radıyallâhu anh)'ın görüş ayrılığı ve onlarla savaşmak noktasındaki şüphe ve tereddüt bunların durumu dolayısıyla sözkonusu olmuş, o da Ebu Bekr (radıyallâhu anh)'a başvurmuş, onunla tartışmış, ona Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Lâ ilâhe illallah diyen bir kimse canını ve malını bana karşı korumuş olur"* buyruğunu delil göstermişti. Bu şekilde bir delil gösterme Ömer (radıyallâhu anh)'ın bu karşı duruşu sözün sonuna bakmadan, şartları üzerinde düşünmeden yalnızca zahirine bağlı kalınarak ortaya çıkmıştı.

Ebu Bekr (radıyallâhu anh) ise ona: "Şüphesiz zekât malın hakkıdır" diye cevap vermişti. Bu sözleriyle şunu söylemek istiyordu: Kanın ve malın korunması, şartlarının yerine getirilmesi haline bağlıdır. İki şarta bağlı olan bir hüküm ise biri ortada yokken yalnızca birisiyle ortaya çıkmaz. Sonra Ebu Bekr ona namazı kıyas etmesini ve zekâtı da onun gibi değerlendirmesini söyledi. Onun bu sözleri söylemesinde aynı zamanda namaz kılmayan kimse ile savaşılacağına dair ashab-ı kiram tarafından icma olduğuna bir delildi. Aynı zamanda hakkında ihtilaf olunan bir hususun üzerinde ittifak bulunan bir hususa göre değerlendirebileceğinin de delili idi. Böylelikle bu meselede Ömer (radıyallâhu anh) umumu delil gösterirken, Ebu Bekr (radıyallâhu anh) da kıyası delil göstermiştir.

Diğer taraftan bu umumun kıyas ile tahsis edileceğine ve belli bir hüküm hakkında varid olmuş bir hitabın muhtevasında bulunan şart ve istisnaya riayet edilip, o hükmün sıhhatinin bununla muteber olacağına da delil vardır. İşte Ömer, Ebu Bekr (radıyallâhu anh)'ın kanaatinin doğruluğundan emin olup, onun isabetli olduğunu açıkça görünce bunlarla savaşmak hususunda ona uydu. İşte "Allah'ın Ebu Bekr'in kalbine savaşmak için genişlik vermiş olduğunu görünce onun (görüşünün) hak olduğunu bildim" sözünün anlamı budur. Bu sözleriyle ortaya koyduğu delil ve nas ve delalet bakımından kendisine gösterdiği belge ile kalbinin genişlemiş olduğuna işaret etmektedir.

Rafızîlerden bazı kimseler Ebu Bekr (radıyallâhu anh)'ın Müslüman çocukları esir alan ilk kişi olduğunu ve aslında bunların zekât ödememekte tevilci kimseler olduklarını, bunların yüce Allah'ın: *"Mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın. Onlara dua da et, senin duan şüphesiz onlara huzur ve güvendir. Allah her şeyi işitendir, bilendir."* (Tevbe, 103) buyruğundaki hitabın sadece Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile karşı karşıya gelmeye ait özel bir hitap olduğunu ve bunun kendisi dışında hiç kimsede bulunmayan birtakım şartlarla kayıtlı olduğunu ileri sürüyorlardı. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zekât veren kimsenin arındırılıp, temizlenmesi ve ona dua edilmesi ile ilgili özelliği hiç kimsede yoktu. İşte böyle bir şüphesi bulunan kimselerin ve benzerlerinin bundan dolayı mazur görülmeleri ve bu şüphe sebebiyle de onlarla kılıçla savaşılmaması gerektiğini söylemişler, onlarla savaşmanın bir haksızlık ve zulüm olduğunu iddia etmişlerdir.

Hattabi (rahimehullah) dedi ki: Sözünü ettiğimiz bu iddiayı ileri sürenler (1/203) din adına herhangi bir nasipleri olmayan, bütün sermayeleri iftira, yalanlamak ve selefe dil uzatmaktan ibaret olan bir topluluktur.

Bizler irtidad edenlerin birkaç sınıf olduklarını, onlardan bazılarının dinden dönüp, Müseylime ve başkalarının nübuvvetini kabul etmeye davet ettiklerini, kimilerinin namazı ve zekâtı terk edip, şer'i hükümlerin tamamını inkâr ettiklerini, ashab-ı kiram'ın kendilerine "kâfir" adını verdiği kimselerin bunlar olduklarını belirtmiştik.

İşte bundan dolayı Ebu Bekr (radıyallâhu anh) onların çoluk çocuklarının esir alınması gerektiği görüşünü benimsemiş ve bu hususta ashab-ı kiram'ın çoğu onları desteklemişlerdir. Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh) da Hanife oğullarından alınan esirlerden bir cariyeden bir çocuk sahibi olmuş ve bu cariyenin ondan İbnu'l-Hanefiye diye bilinen Muhammed adındaki oğlu dünyaya gelmişti. Diğer taraftan ashab-ı kiram dönemi bitmeden mürtedin esir alınmayacağı üzerinde icma etmiş oldular.

Aralarından zekâtı vermemekle birlikte dinin aslını kabul etmeye devam edenlere gelince, bunlar bağy ehli kimseler olup, onlardan ayrı olarak değerlendirilmeleri halinde bunlara kâfir adı verilmemiştir. Her ne kadar riddet, dinin yerine getirmediği birtakım hakların yerine gelmesini engellemekte diğer mürtedlerle ortak olmaları dolayısıyla kendilerine de izafe edilmiş olsa bile bu böyledir. Buna sebep ise (buradaki) riddet (dönüş, irtidad)ın lugavi bir isim oluşudur. Buna göre önceleri bir işe yönelik iken ondan vazgeçen her kişi hakkında, ondan riddet etti, denilir. İşte bunlardan da itaatten yüz çevirmek, hakkı vermemek tavrı görülmüş ve böylelikle onlardan dine bağlılıkları sebebiyle övülmek ve methedilmek sıfatı da kesintiye uğramış, aksine gerçek anlamda irtidad etmiş olan topluluklarla ortaklıkları sebebiyle çirkin isim de onlara bulaşmış oldu.

Yüce Allah'ın: *"Mallarından bir sadaka al"* buyruğuna ve burada hitabın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ait olduğu şeklindeki iddialarına gelince, şüphesiz yüce Allah'ın kitabındaki hitaplar üç türlüdür:

1- Genel hitaplar: Yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Namaz kılmak için kalktığınız zaman..."* (Maide, 6) buyruğu ile: *"Ey iman edenler! Oruç üzerinize farz olarak yazıldı."* (Bakara, 183) buyrukları gibi.

2- Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e özel ve başkasının onunla ortak olmadığı hitap: Bu da özel olduğu belirtisi ve kimsenin ortak olmadığının alâmeti ile başkasından ayrı ve farklı olduğu belirtilen hitaptır. Yüce Allah'ın: *"Gecenin bir kısmında da sana özel nafile olmak üzere onunla (Kur'ân ile) gece namazı kıl."* (İsra, 79) buyruğu ile: *"Diğer müminler bir yana yalnız sana has olmak üzere"* (Ahzab, 50) buyruklarında olduğu gibi.

3- Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yönelik olmakla birlikte muhatap olarak kendisi ile bütün ümmetinin eşit olduğu hitaplar. Yüce Allah'ın: *"Güneşin (batıya doğru) kaymasından... namazı dosdoğru kıl."* (İsra, 78); *"Kur'ân'ı okuyacağın zaman o koğulmuş şeytandan Allah'a sığın."* (Nahl, 98); *"Sen de aralarında bulunup, onlara namaz kıldırdığında..."* (Nisa, 102) ve buna benzer Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yönelik görünen diğer hitaplar böyledir. Bütün bunlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e özel buyruklar olmayıp, ümmet de bu buyruklarda onunla ortaktır. İşte yüce Allah'ın: *"Mallarından bir sadaka al"* (Tevbe, 103) buyruğu da böyledir. Bu sebeple ondan sonra ümmetin işlerini yönetmekle görevli olan kimsenin zekâtı onlardan almak hususunda onun izlediği yoldan gitmek görevi vardır. Hitabın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yönelik olmasının anlamı da şudur: Yüce Allah'ın yoluna davet eden, onun adına muradının anlamını beyan eden odur. Dolayısıyla hitabın öncelikle ona yönelik olmasının sebebi, dinin şer'i hükümlerinde izlenecek yolun onun izlediği ve kendilerine beyan ettiği şekilde olması içindir. İşte yüce Allah'ın: *"Ey Nebi, kadınları boşayacak olursanız, onları iddetlerine doğru boşayınız."* (Talak, 1) buyruğu da bu türdendir. Hitap özel olarak onun adına nübüvvet muhatap alınarak başlamakta sonra hem ona, hem de ümmetinin diğer fertlerine hükmün genel olduğuna dikkat çekilerek hitapta bulunulmuştur.

Bazen hitap ona yönelik olmakla birlikte maksat ondan başkası da olabilir. Yüce Allah'ın: *"Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen senden önce kitabı okuyanlara sor. Andolsun ki hak sana Rabbinden gelmiştir. O halde sakın şüphe edenlerden olma"* (Yunus, 94) buyruğunda olduğu gibi. Onun kendisine indirilenlerden herhangi birisi hakkında kesinlikle şüphe etmiş olması düşünülemez.

Zekât veren kimseye imam (İslam devlet yöneticisi) tarafından temizlenmesi ve arınması ile (1/204) ona dua edilmesine gelince, şüphesiz bütün bunlara Allah'a ve Rasûlüne zekât hususunda itaat etmek suretiyle nail olunur. Onun zamanında (sallallâhu aleyhi ve sellem) yapılan bir iyilik ameline karşı vaat edilmiş bütün sevaplar kesintisiz olarak kalıcıdır, devam etmektedir. Bu sebeple imamın ve zekât toplayan amilin zekâtını veren kimsenin malının artması ve bereketlenmesi için dua etmesi müstehaptır. Allah'ın bunu kabul etmesi ve bu duayı karşılıksız bırakmaması da ümit edilir.

Eğer: Zekâtı vermeyen kesimin durumunu nasıl yorumlayıp da kendilerini bağyler olarak değerlendirdin. Eğer günümüzde Müslümanlardan bir kesim zekâtın farz olduğunu inkâr edip, onu eda etmek istemeyecek olurlarsa onların da hükmü bağy edenlerin hükmü gibi olur mu, denilecek olursa şöyle cevap veririz:

Hayır, çünkü bu zamanda zekâtın farz olduğunu inkâr eden kimse Müslümanların icmaı ile kâfir olur. Günümüzde bu durumdakilerle onlar arasındaki farka gelince, onlar o çağda benzeri görülmeyen çeşitli sebep ve durumlardan ötürü mazur görülmüşlerdir. Nesh sebebiyle hükümlerde değişikliğin ortaya çıktığı şekliyle şeriat üzerinden henüz uzun bir zaman geçmemişti. Diğer taraftan onlar dinin emirlerini bilmeyen cahil kimselerdi ve yeni Müslüman olmuşlardı. Bu sebeple şüphenin etkisi altında kalmışlardı. Bundan dolayı mazur görüldüler. Günümüze gelince İslam dini yayılmış, özel genel (âlim, cahil) herkesin bileceği şekilde zekâtın farz olduğu bilgisi Müslümanlar arasında yaygınlık kazanmış, bu hususta bilgili bilgisiz ortak imkâna sahip olmuş bulunmaktadır. Bu sebeple zekâtı inkâr etmek üzere yapacağı herhangi bir tevil sebebiyle hiç kimse mazur görülemez. Ümmetin üzerinde icma edip, hükmüne dair bilgi yaygın olan emirlerden herhangi birisinin inkâr edilmesinde de durum böyledir. Beş vakit namaz, ramazan ayı orucu, cünüplükten gusletmek, zina etmenin, içki içmenin, mahrem kadınları nikâhlamanın haram olduğu ve benzeri hükümler böyledir. Ancak eğer kişi henüz yeni Müslüman olmuş, İslam'ın sınırlarını tanımayan birisi ise eğer bilmeden herhangi bir şey inkâr edecek olursa, kâfir olmaz onun durumu İslam dini adının üzerinde kalması bakımından o kimseler gibi olur. Hakkında icma bulunduğu ancak özel kimselerin bildiği türden hükümler ise, kadının halası ve teyzesi üzerine nikâhlanmasının haram olduğu, kasten katilin mirasçı olamayacağı, ninenin mirastan payının altıda bir olduğu ve benzeri hükümlere gelince, bunları inkâr eden bir kimse kâfir olmaz. Aksine avam arasında bu gibi hükümlerin bilgisi yaygın olmadığından ötürü mazur görülür.

Hattabi (rahimehullah devamla) dedi ki: Bizim kendilerinden naklettiğimiz şekilde bu hadisi tevil eden kimselerin şüphe ve tereddütle karşı karşıya kalmalarının sebebi, hadisin Ebu Hureyre tarafından nakledilen rivâyetinde çokça hazfedilmiş ifadelerin bulunmasından dolayıdır çünkü o hadisi rivâyet etmekten maksat onu olduğu gibi nakledip, aralarından irtidad edenlerin nasıl irtidad ettiklerine dair olayı zikretmek değildir. O hadisi rivâyet etmekten maksadı, Ebu Bekir ve Ömer (radıyallâhu anh) arasında meydana gelen olay ve onlarla savaşmanın mubah görülmesi hususunda birbirleriyle tartışmalarını anlatmaktı. Ebu Hureyre'nin olayı tamamıyla zikretmeye önem vermeyişi muhatapların onu bildiğine güvenmiş olmasından dolayı olması da muhtemeldir. (1/205) Çünkü onun muhatapları olayın nasıl olduğunu biliyorlardı.

Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadisin muhtasar olduğunu bize açıkça gösteren Abdullah b. Ömer ve Enes (radıyallâhu anhumâ)'nın bu hadisi Ebu Hureyre'nin sözünü etmediği bir fazlalıkla rivâyet etmiş olmalarıdır. Mesela

İbn Ömer (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadise göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Ben Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şâhâdet getirinceye kadar, namazı dosdoğru kılıncaya, zekâtı verinceye kadar savaşmakla emrolundum. Onlar bunları yapacak olurlarsa benden kanlarını ve mallarını korumuş olurlar. İslam hakkıyla olması müstesnâ. Hesaplarını görmek ise Allah'a aittir."*

Enes (radıyallâhu anh)'ın rivâyetinde de şöyle denilmektedir: "Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve Rasûlü olduğuna şâhâdet edinceye, kıblemize yönelinceye, kestiklerimizi yiyinceye, bizim gibi namaz kılıncaya kadar savaşmakla emrolundum. Bunu yapacak olurlarsa kanları ve malları bize haram olur, hakkı ile olması müstesnâ. Müslümanların lehine olan, onların da lehinedir. Müslümanların aleyhine olan onların da aleyhinedir." Allah en iyi bilendir. -Hattabi (rahimehullah)'ın ifadeleri burada sona ermektedir.-

Derim ki: Bu kitapta zikredilen üçüncü rivâyet yolunda (126 no'lu hadiste) Ebu Hureyre'nin rivâyetiyle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu sabittir: *"İnsanlarla Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şahitlik edinceye, bana ve benim getirdiklerime iman edinceye kadar savaşmakla emrolundum. Onlar bunu yapacak olurlarsa bana karşı kanlarını ve mallarını korumuş olurlar. Onun hakkı ile olması müstesnâ."*

Ebu Bekr (radıyallâhu anh)'ın (bu gibi buyrukları) delil göstermesi ve Ömer (radıyallâhu anh)'ın itiraz etmesi her ikisinin de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den İbn Ömer'in, Enes'in ve Ebu Hureyre'nin hıfz edip bellediklerini bellememiş oldukları anlaşılmaktadır. Sanki bu üç kişi rivâyetlerinde bulunan bu fazlalıkları bir başka mecliste iken dinlemiş gibidirler. Ömer (radıyallâhu anh) eğer bunları işitmiş olsaydı muhalefet etmezdi ve hadisi delil göstermezdi çünkü hadis bu fazlalıkla ona karşı bir delildir. Şayet Ebu Bekr (radıyallâhu anh) bu fazlalığı duymuş olsaydı bunu kesinlikle delil gösterir, kıyas ve genel durumu delil diye ortaya koymazdı. Allah en iyi bilendir.

(125) *"Lâ ilâhe illallah deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Lâ ilâhe illallah diyen de bana karşı canını ve malını korumuş olur. Hakkı ile olması müstesnâ, hesabını görmek de Allah'a aittir"* buyruğu hakkında Hattabi (rahimehullah) dedi ki: Bilindiği gibi bundan maksat kitap ehli dışarıda tutulan putperest kimselerdir çünkü kitap ehli Allah'tan başka ilah yoktur, derler. Bundan sonra da putperestlerle savaşılır ve (lâ ilâhe illallah deyinceye kadar) kılıç üzerlerinden kalkmaz.

(Devamla) dedi ki: *"Hesabını görmek Allah'a aittir"* buyruğu da zahiren ihlal ettikleri farz hükümlerden ayrı olarak saklayıp, gizledikleri hususlarda hesaplarını görmek Allah'a aittir. (Devamla) dedi ki: Dışa Müslüman olduğunu gösterip de, dışa Müslüman olduğunu göstermeden önceki hükmünü gizleyen kimse hakkında olduğu da söylenmiştir ve bu ilim adamlarının çoğunluğunun görüşüdür. Malik zındık kimsenin tövbesinin kabul edilmeyeceği kanaatindedir. Aynı görüş Ahmed b. Hanbel'den de nakledilmiştir. Allah ikisinden de razı olsun. -Hattabi'nin ifadeleri burada sona ermektedir.-

Kadı Iyaz bu anlamdaki açıklamaları zikretmekle birlikte bunlara ek açıklamalarda bulunup, ifadelere daha da açıklık getirmiş (1/106) ve şöyle demiştir: Mal ve canın koruma altında olmasının özel olarak lâ ilâhe illallah diyenler hakkında sözkonusu edilmesi iman davetini kabul etmenin ifadesidir. Bundan maksat ise Arap müşrikleri, putperestler ve tevhide inanmayan kimselerdir. Bunlar İslam'a ilk davet olunan ve İslam'ı kabul etmeleri için kendileri ile savaşılan ilk kimselerdi. Tevhidi kabul eden onların dışındakilere gelince, can ve mallarının koruma altına alınması için lâ ilâhe illallah demesi ile yetinilmez çünkü o bunu kâfir iken de söylüyordu ve bu onun inancının bir parçasıdır. Bundan dolayı diğer hadiste de: "Ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şâhâdet getirinceye, namazı dosdoğru kılıp, zekâtı verinceye kadar" buyurulmuştur. -Kadı Iyaz'ın sözleri bunlardır.-

Derim ki: Bununla birlikte Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerinin tamamına iman etmek de zorunludur. Nitekim Ebu Hureyre'nin diğer rivâyetinde böyle ifade edilmiştir. Bu rivâyet kitapta da: *"Allah'tan başka ilah olmadığına şâhâdet getirip, bana ve benim getirdiklerime iman edinceye kadar..."* diye zikredilmiştir. Allah en iyi bilendir.

Zındığın Tövbesi

Derim ki: Mezhebimize mensup ilim adamları zındığın tövbesinin kabulü hususunda farklı görüşlere aittir. Zındık, şeriatı tamamen inkâr eden kimsedir. Onun ile ilgili olarak mezhep âlimlerimizin beş farklı görüşünü nakletmişlerdir.

Bunların en sahih ve doğru olanı tövbesinin kayıtsız ve şartsız olarak kabul edileceğidir. Bunun gerekçesi ise mutlak olarak rivâyet edilmiş sahih hadislerdir.

İkincisi, tövbesi kabul edilmez ve kesinlikle öldürülür. Ama samimi bir şekilde tövbe etmişse bu ahiret yurdunda ona fayda verir ve cennetliklerden olur demişlerdir.

Üçüncü görüşe göre, bir defa tövbe ederse kabul edilir. Fakat aynı inkârı tekrar edecek olursa tövbesi kabul edilmez.

Dördüncü görüşe göre, Müslüman olması istenmeksizin kendiliğinden Müslüman olursa bu (tövbesi ve Müslüman olması) kabul edili. Eğer kılıcın altında iken Müslüman olmuşsa kabul edilmez.

Beşincisi ise, şayet dalalete davet eden propagandacı birisi ise, bu tövbesi kabul edilmez. Aksi takdirde tövbesi (Müslüman olması) kabul edilir. Allah en iyi bilendir.

Ebu Bekr (radıyallâhu anh)'ın: "Allah'a yemin olsun ki namaz ile zekât arasında ayırım gözetenlerle savaşacağım" sözüne gelince, ayırım gözetmek anlamındaki (فرق) lafzının re harfini şeddeli ve şeddesiz olarak zaptetmiş bulunmaktayız. Bu da: Namaz hususunda itaat edip, zekâtı inkâr eden yahut onu vermeyen kimse anlamındadır. Buna göre hakimin meclisinde olmasa bile yemin etmenin caiz olduğu ve eğer bir durumun önemini anlatmak ve buna benzer bir ihtiyaç sebebi ile yapılmışsa mekruh olmadığı hükmü de anlaşılmaktadır.

Ebu Bekr (radıyallâhu anh)'ın: "Allah'a yemin ederim ki hayatta iken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ödedikleri bir yuları bana vermeyecek olurlarsa onu vermedikleri için onlarla savaşırım." Müslim'de bu şekilde: (عقالا) bir yular olarak zikredilmiştir. Buhari'deki bazı rivâyetlerde de böyledir. Bazı lafızlarında ise (عناقا) şeklinde ayn harfi fethalı ve nun ile dişi keçi oğlağı demektir. Her ikisi de doğrudur. Bu farklı rivâyetler onun bu sözleri iki defa tekrarladığı ve bir seferinde yular diğerinde ise keçi oğlağı tabirini kullandığı şeklinde yorumlanmıştır. Bundan dolayı ondan bu iki lafız rivâyet edilmiştir.

Keçi oğlağı rivâyeti zekâtı verilen koyun türünden olan bütün hayvanların yaşının küçük olması hali ile açıklanır. Senenin bir vaktinde annelerinin ölmesi ihtimalinde olduğu gibi. Annelerin zekâtının ödenme senesi dolduğu vakit annelerin dolan senesi sebebiyle küçüklerin (yavrularının) zekâtı ödenir. Annelerinden bazılarının kalıp kalmamış olması arasında fark yoktur. Sahih ve meşhur olan budur. (1/207) Mezhep âlimlerimizden Ebu'l-Kasım el-Enmati dedi ki: Annelerinin üzerinden senenin geçmiş olması sebebiyle annelerden nisaba tabi olacak sayıdá koyun kalmadığı sürece yavruların zekâtı ödenmez. Bazı mezhep âlimlerimiz annelerden geriye bir şey kalmadığı sürece demişlerdir. Bu da büyüklerin çoğunlukla ölüp, küçük yavruların doğması, büyüklerin için hesap edilen senenin hem geri kalan büyükler, hem de küçükler üzerinden geri kalan sürenin tamamlanması halinde sözkonusu olur. Allah en iyi bilendir.

"Yular" rivâyetine gelince, eski yeni ilim adamları bunun hakkında görüş ayrılığı içindedirler. Âlimlerden bir topluluğun kanaatine göre bundan maksat bir yıllık zekâttır. Dilde de bu böyle bilinir. Nesai, en-Nadr b. Şumeyl, Ebu Ubeyde, el-Müberred ve onların dışındaki diğer dilcilerin görüşü de budur, fukâhâdan bir topluluğun görüşü de budur. Bunlar (yular anlamı verilen) "el-ikal"in bir yılın zekâtı hakkında kullanılacağına Amr b. el-Adda'nın şu beyitini delil göstermişlerdir:

"Bir ikal (sene boyunca) sa'y etti (zekât topladı) ve bize bir tutam saç dahi bırakmadı.

Peki ya Amr iki ikal (yıl) boyunca sa'y etmiş (zekât toplamış) olsaydı ne olurdu?"

Bu sözleriyle bir ikal (yıllık) süreyi kastettiğinden dolayı zarf olarak bu lafzı nasbetmiştir. Burada sözü geçen sai (sa'y eden zekât toplayıcısı) Amr'ın adı Amr b. Utbe b. Ebu Süfyan'dır. Amcası Muaviye b. Ebu Süfyan (radıyallâhu anh) onu Kelblilerin zekâtlarını toplamak üzere görevlendirmişti. İşte onların şairi onun hakkında bu beyiti söylemiştir:

Bu görüş sahipleri derler ki: Ayrıca devenin kendisiyle bağlandığı ipin adı olan yuların zekât olarak ödenmesi icap etmez. Dolayısıyla onun için savaşmak da caiz değildir. O halde hadisin ona göre yorumlanması sahih olamaz.

Muhakkiklerden pek çok kimse ise ikal denilen yulardan maksadın devenin kendisiyle bağlandığı ip olduğu kanaatindedir. Bu açıklama Malik, İbn Ebu Zi'b ve başkalarından nakledilmektedir. Bu görüş aynı zamanda et-Tahrir sahibi ile ileri gelen müteahhir âlimlerden bir topluluğun da tercih ettiği kanaattir. et-Tahrir sahibi der ki: Bu sözden maksadın bir yıllık zekattır diyenlerin bu açıklaması bir zorlamadır ve Arapların anlatım yolundan bir uzaklaşıştır çünkü ifade daraltma, işi sıkı tutma ve mübalağa olmak üzere söylenmiştir. O halde savaşın kendisine bağlı gösterilecek olan sebebin az ve değersiz olması gerekmektedir. Eğer bir yıllık sadaka hakkında yorumlanacak olursa bu anlam ortaya çıkmaz. Ben bu açıklamayı ancak Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Bir yumurtayı çalıp da bundan dolayı eli kesilen hırsıza, bir ipi çalıp da eli kesilen hırsıza lanet olsun"* hadisini açıklarken yumurtadan kasıt savaşta başın kendisiyle örtüldüğü yumurta (miğfer)dır, ipten kasıt ise gemi halatlarından birisidir. Bunların her birisi ise çok miktarda dinar değerindedir şeklindeki açıklamalarından başka bir açıklamaya benzetemiyorum. Bazı muhakkikler der ki: Böyle bir açıklama dili bilen ve Arapların sözlerini nasıl kullandıklarından haberdar olan bir kimseye göre caiz değildir çünkü bura-

daki anlatım hırsızlık yapan kimsenin çalacağı şeyin çokluğunu anlatacak yer değildir ki sözü geçen yumurta, birkaç dinara değen miğfer ve sözü geçen ip hırsızın taşımayacağı kadar ağır olan ip olarak yorumlansın.

Arapların da, Arap olmayanların da: "Mücevher bir gerdanlık sebebiyle kendisini dövülmeye maruz bırakan yahut koca bir misk torbası çaldığı için ganimet hırsızlığı cezasına kendisini maruz bırakan kimseyi Allah kahretsin" demek adetleri yoktur. Bu gibi hallerde söylenmesi adet olan ise: İşe yaramayan, değersiz bir ip yahut bir top kıl dolayısıyla elinin kesilmesi ile karşı karşıya bırakana Allah lanet etsin, demektir. Bu türden kullanılan ifade ne kadar değersiz bir şeyi anlatıyorsa o kadar belağatlı olur. (1/208) O halde burada sahih olan onun bununla kastettiği kendisiyle devenin bağlandığı yular olmasıdır. Ancak bu sözleri ile yuların kendisini değil, onun değeri kadarı basit bir meblağı kastetmiştir. Buna delil de bu söz ile mubalağayı kastetmiş olduğu gösterilir. Bundan dolayıdır ki diğer rivâyette "bir oğlak" derken, kimisinde de: "Ağzı ve sakalı küçük bir oğlağı bana vermeyecek olsalar dahi" demiştir.- et-Tahrir sahibinin ifadeleri buraya kadardır.-

İşte onun bu tercih ettiği, başkasının göz önünde bulundurulmamasını gerektiren, sahih olan görüştür.

Buna binaen de "bana bir yular vermeyecek olsalar"dan neyin kastedildiği hususunda da farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bunun değeri kadar vermeyecek olurlarsa diye açıklanmıştır. Altın, gümüş, öşür türü zekâtlar, maden, zekât, fıtır sadakası ve bazı hallerde davarlarda düşünülebilen açık anlam budur. Nitekim bir kimsenin belli yaşta bir hayvanı zekât olarak ödemesi gerekirken yanında o yaşta hayvan bulunmayıp, bir alttaki yaşa iner ve bunun karşılığında da yirmi dirhem ödemeyi seçerse o yirmi dinardan bir yular değerini vermeyecek olması hali buna örnektir. Aynı şekilde onun koyun türü davarları keçi olup, aralarında dişi bir keçi zekât vermesi gerekirken bir yular değerinde olan o keçiyi vermek istememesi hali de buna örnektir. Sözünü ettiğim bu örneklerin benzeri fıkıh kitaplarında çoktur ve bilinmektedir. Bu şekli sözkonusu ederek diğerlerine dikkat çekmek istedim.

Ayrıca böyle bir şeyin düşünülmesinin zor olmadığını da anlatmaya çalıştım çünkü ben fıkıhla uğraşmayan pek çok kimsenin bunun ne şekilde olacağını düşünmekte zorlandığını ve sonunda bazılarının bunu mübalağaya yorumlayarak böyle bir şeyin düşünülemeyeceğini söylediğini, hatta bazı mütekaddimun âlimlerinin de ona muvafakat ettiklerini gördüm. Bu türlü bir kanaat ise çirkin bir hata ve açık bir bilgisizliktir.

Hattabi kimi ilim adamından şu anlamda bir kanaat nakletmiştir: -Ticaret mallarından olması halinde- bir yulara düşen zekâtı dahi bana vermeyecek olurlarsa... Bu da doğru bir tevildir ve bana bir yular vermeyecek olurlarsa ifadesi ile değerin zekât olarak ödenmesini kabul edenlerin kanaatine göre yuların kendisini vermeyecek olurlarsa demek olur. Bu şekli de Şafii (rahimehullah)'ın mezhebindeki görüşlerinden birisine göre tasavvur olunabilir çünkü İmam Şafii'nin ticaret mallarının zekâtı hakkında üç görüşü vardır. 1- Bir görüşe göre o ticaret malından ayni olarak ip yahut başkasını alması sözkonusu olur. Nitekim davarlardan türünden zekât alındığı gibi. 2- Ancak değerinin kırkta biri karşılığı dirhem yahut dinar alır. -Altın ve gümüşte olduğu gibi-. 3- Ticaret malı ya da nakit almaktan birisini seçmekte serbest bırakılır. Allah en iyi bilendir.

Hattabi bazı ilim ehlinden, yuların zekât olarak ödenmesinin farz olan hayvan ile birlikte alınacağını söylediğini nakletmektedir çünkü o hayvanı zekât vermekle yükümlü olan kişi onu teslim etmekle yükümlüdür. Zekât olarak verilen hayvanın tam anlamıyla kabzedilmesi ise bağı ve yuları ile alınması halinde sözkonusu olur.

Hattabi dedi ki: İbn Aişe dedi ki: Zekât tahsildarının zekâtı aldığı vakit bir ip alıp onunla iki deveyi bağlaması adet idi. Yani o ipi develer kaçmasın diye ikisinin boynuna bağlardı. Ebu Ubeyd dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Muhammed b. Mesleme'yi zekât toplamak üzere göndermişti. O da zekât olarak ödenen her iki davar ile birlikte onların yularlarını ve iplerini de alırdı. Ömer (radıyallâhu anh) da: Zekât olarak alınan her bir davar ile birlikte bir de yularını alır, demiştir.

"Bir de baktım ki yüce Allah savaş için Ebu Bekr'in kalbine genişlik vermiş bulunuyor. Böylelikle onun hak olduğunu anladım." (1/209) Kalbine genişlik vermesi (şerh)nin anlamı kalbini açması, ona genişlik ve bu hususta yumuşaklık vermesi demektir. Yani ben onun yüce Allah'ın kalbine bu iş için rahat ve huzur vermiş olduğunu ve onun bunu doğru görmesini sağladığı için savaşmakta kararlı olduğunu anladım.

"Onun hak olduğunu bildim" sözleri de şu demektir: Ortaya koyduğu delil ve belge sebebiyle ben de onun benimsediği bu görüşün hak olduğunu bildim. Yoksa bu Ömer (radıyallâhu anh)'ın Ebu Bekr (radıyallâhu anh)'ı taklit ettiği anlamına gelmez çünkü müçtehid, müçtehidi taklit etmez. Rafızîler Ömer (radıyallâhu anh)'ın Ebu Bekir'i taklit ederek ona muvafakat ettiğini ileri sürmüş ve bunu imamların masum olması gerektiği şeklindeki bozuk mezhebi anlayışlarına dayandırmıştır. Bu ise onların cahillik olduğu açıkça görülen bir kanaatleridir, Allah en iyi bilendir.

(126) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in diğer rivâyetteki: *"Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şâhâdet edinceye ve bana ve getirdiklerime iman edinceye kadar insanlarla savaşmakla..."* buyruğu da diğer rivâyetlerde zikredilen sadece "Allah'tan başka ilah olmadığı" şeklindeki kısa kesilen ibare açıklanmış olmaktadır. Buna dair açıklama daha önce de geçti. Ayrıca bunda selef ve haleften muhakkiklerin ve büyük çoğunluğun mezhebi olan şu kanaatin lehine de bir delalet bulunmaktadır: Bir kimse İslam dinine herhangi bir tereddüt sözkonusu olmaksızın kesinlikle inanacak olursa bu inancı ona yeterlidir ve o muvahhidlerden bir mümindir. Onun ayrıca kelamcıların delillerini öğrenmesine ve bu deliller yoluyla Allah'ı bilmesine ihtiyacı yoktur. Bu kanaat de bunu vacip (farz) gören ve o kimsenin kıble ehlinden olmasının şartı olduğunu söyleyen (1/210) ve ancak bununla Müslümanların hükmünde sayılacağını ileri sürenlerin kanaatine aykırıdır. Bu aykırı kanaat ise Mutezile'nin birçoğunun ve mezhebimize mensup bazı kelamcıların görüşüdür, açık bir hatadır. Çünkü maksat kesin tasdiktir, bu da gerçekleşmiş bulunmaktadır. Diğer taraftan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de getirdiklerinin tasdik edilmesini yeterli görmüş, delile bağlı olarak bilgiyi şart koşmamıştır.

Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde bu hususta birbirini destekleyip, pekiştiren pek çok hadisler gelmiştir ki bunların toplamı aslının mütevatir olduğunu ve kesin bilgi ifade ettiklerini göstermektedir. İman bölümünün baş taraflarında bu kural daha önceden zikredilmiş idi.

(127m): "Sonra: Hatırlat, çünkü sen ancak bir hatırlatıcısın, onların üzerinde bir zorba değilsin, buyruğunu okudu." Müfessirler der ki: Buyruğun anlamı şudur: Sen ancak öğüt veren birisisin. O sırada sadece hatırlatmak emri verilmişti. Bundan sonra savaş emri verildi. Zorlayıcı, baskı kuran, zorlayan demektir. Zorba diye açıklandığı gibi, rab diye de açıklanmıştır. Allah en iyi bilendir.

Bu Hadisin (ve Rivâyetlerinin) Muhtevası

Bil ki, bu hadis çeşitli rivâyet yollarıyla türlü ilimleri ve birtakım kaideleri kapsamaktadır. Ben kısa bir şekilde bunların ana başlıklarına işaret edeceğim.

1- Ebu Bekr (radıyallâhu anh)'ın kahramanlığı ve kahramanlıkta ve bilgide diğerlerinden önde olduğuna dair en açık ve kesin bir delil bulunmaktadır çünkü o yüce Allah'ın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra Müslümanlara ihsan etmiş olduğu en büyük nimet olan bu pek muazzam halde savaşmak hususunda sebat göstermiştir. (1/211)

2- Kendisi (radıyallâhu anh) da incelikli bakışı ve sağlam düşüncesi sebebiyle önceleri kendisinden başka kimsenin kendisiyle paylaşmadığı bir bilgiyi istinbat etmiş (çıkarmış)tır. İşte bu ve bunun dışında yüce Allah'ın kendisine ihsan etmiş olduğu lütuflar sebebiyle hak ehli onun Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetinin en faziletlisi olduğu üzerinde icma etmişlerdir. İlim adamları onun üstünlüğünün bilinmesi ile ilgili usule dair kaynaklarda ve başkalarında meşhur pek çok eser tasnif etmişlerdir. Bunların en güzellerinden birisi de İmam Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed es-Sem'ânî eş-Şafii'nin: "Fedailu's-Sahabe (radıyallâhu anhum)" adlı eseridir.

3- Hakkın ortaya çıkması için imamlara, büyük şahsiyetlere soru sormak ve onlarla tartışmak caizdir.

4- İmanın şartı şâhâdet kelimelerini -onlara inanmakla birlikte- itikat etmek ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bütün getirdiklerine inanmaktır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hususu: "Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik edinceye, bana ve getirdiklerime iman edinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum" buyruğu ile bir arada ifade etmiş olmaktadır.

5- Cihad vaciptir.

6- Tevhid kelimesini söyleyenin -kılıç zoru altında iken dahi malının ve canının korunması (himaye altına alınması)- sözkonusudur.

7- Hükümler zahire göre uygulanır. İç dünyadaki halin hesabı Allah'a aittir.

8- Kıyas yapmak ve kıyas ile amel etmek caizdir.

9- Zekâtı, namazı ya da bunların dışındaki diğer İslam vecibelerini az ya da çok olsun engelleyenlerle savaşmak farzdır çünkü Ebu Bekr (radıyallâhu anh): "Bana bir yular -yahut bir oğlak- vermeyecek olsalar dahi" buyurmuştur.

10- Genel hükümlere delil olarak sarılmak caizdir çünkü Ebu Bekr (radıyallâhu anh): "Zekât malın hakkıdır" demiştir.

11- Bağy ehli (İslam devletinin meşru yönetimine) baş kaldıranlarla savaşmak icap eder.

12- Annelerine tabi olarak oğlaklara da zekât vaciptir.

13- Yeni karşı karşıya kalınan hallerde imamların içtihad etmeleri, karşı karşıya kaldıkları bu meseleleri asli meseleler dışında ele almaları, bunlar hakkında ilim ehli kimselerle tartışmaları, hak kendisine açıkça belli olup, hakkı gören kimsenin arkadaşının görüşüne dönmesi gerektiği de ifade edilmektedir.

14- Fer'i meselelerde birbirleriyle ihtilaf içerisinde bulunan müçtehidlerin hatalı olduklarını söylemeyi terk etmek gerekir.

15- Hal ve akd ehlinden bir kişinin muhalefet etmesi halinde icma gerçekleşmez, sahih ve meşhur olan kanaat budur. Bazı usul bilginleri bu hususta muhalefet etmişlerdir.

16- Zındığın tövbesi kabul edilir. Buna dair görüş ayrılıkları açıkça daha önce gösterilmişti.

Doğruyu en iyi bilen yüce Allah'tır. Hamd, nimet, lütuf, minnet onundur. Başarıyı veren odur, hatadan koruyan odur.

٩/١٠- بَاب الدَّلِيلِ عَلَى صِحَّةِ إِسْلَامِ مَنْ حَضَرَهُ الْمَوْتُ مَا لَمْ يَشْرَعْ فِي النَّزْعِ وَهُوَ الْغَرْغَرَةُ وَنَسْخِ جَوَازِ الِاسْتِغْفَارِ لِلْمُشْرِكِينَ وَالدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ مَنْ مَاتَ عَلَى الشِّرْكِ فَهُوَ فِي أَصْحَابِ الْجَحِيمِ وَلَا يُنْقِذُهُ مِنْ ذَلِكَ شَيْءٌ مِنَ الْوَسَائِلِ

9/10- [ÖLÜMÜ YAKLAŞAN KİMSENİN GARGARA HALİ OLAN RUHUN ALINMA (NEZ') HALİNE BAŞLAMADAN MÜSLÜMAN OLMASININ SAHİH OLDUĞUNUN DELİLİ, MÜŞRİKLERE MAĞFİRET DİLEMENİN CAİZ OLUŞUNUN NESH EDİLMESİ, ŞİRK ÜZERE ÖLEN KİMSENİN CEHENNEMLİKLERDEN OLACAĞININ VE ONU BUNDAN HİÇBİR ŞEYİN KURTARAMAYACAĞININ DELİLİ] BABI

١٣١-١/٣٩- وَحَدَّثَنِي حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى التُّجِيبِيُّ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَمَّا حَضَرَتْ أَبَا طَالِبٍ الْوَفَاةُ جَاءَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَوَجَدَ عِنْدَهُ أَبَا جَهْلٍ وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أُمَيَّةَ بْنِ الْمُغِيرَةِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَا عَمِّ قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ كَلِمَةً أَشْهَدُ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللَّهِ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ يَا أَبَا طَالِبٍ أَتَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَعْرِضُهَا عَلَيْهِ وَيُعِيدُ لَهُ تِلْكَ الْمَقَالَةَ حَتَّى قَالَ أَبُو طَالِبٍ آخِرَ مَا كَلَّمَهُمْ هُوَ عَلَى مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَأَبَى أَنْ يَقُولَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَمَا وَاللَّهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مَا لَمْ أُنْهَ عَنْكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ وَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي أَبِي طَالِبٍ فَقَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

131-39/1- Bana Harmele b. Yahya et-Tucîbî de tahdis etti. (1/53b) Said b. el-Müseyyeb babasından şöyle dediğini haber verdi: Ebu Talib'in vefatı yaklaşınca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de yanına geldi. Yanında Ebu Cehil'i ve Abdullah b. Ebu Umeyye b. el-Muğire'yi buldu.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Amcacığım! Kendisi ile Allah'ın nezdinde senin lehine şahitlik edeceğim bir söz olmak üzere lâ ilâhe illallah de"* buyurdu.

Ebu Cehil ve Abdullah b. Umeyye: Ey Ebu Talib, Abdulmuttalib'in dininden yüz mü çevireceksin, dediler.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) o sözü ona arzedip, durdu ve o söylediklerini ona tekrar etti. Nihayet son olarak onlara: O Abdulmuttalib'in dini üzere olduğunu söyledi ve lâ ilâhe illallah demedi.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: *"Ama Allah'a yemin ederim ki senin için (mağfiret dilemek) bana yasaklanmadığı sürece* (1/54a) *sana mağfiret dileyeceğim"* buyurdu.

Aziz ve celil Allah da bunun üzerine: *"O çılgın ateşlikler oldukları açıkça ortaya çıktıktan sonra akrabaları dahi olsalar müşriklere nebinin de, müminlerin de mağfiret dilemeleri olur şey değildir."* (Tevbe, 113) buyruğunu indirdi.

Yüce Allah Ebu Talib hakkında da, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e hitaben: *"Muhakkak ki sen sevdiğini hidayete erdiremezsin fakat Allah dilediğine hidayet verir ve o hidayet bulanları daha iyi bilir"* (Kasas, 56) buyruğunu indirdi.[472]

472 Buhari, 1360, 3884, 4675, 4772, 6681; Nesai, 2034; Tuhfetu'l-Eşraf, 11281

١٣٢-٤٠/٢- وَحَدَّثَنَا إِسْحٰقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ قَالَا أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ ح وَحَدَّثَنَا حَسَنٌ الْحُلْوَانِيُّ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ قَالَا حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ وَهُوَ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ صَالِحٍ كِلَاهُمَا عَنِ الزُّهْرِيِّ بِهَذَا الْإِسْنَادِ مِثْلَهُ غَيْرَ أَنَّ حَدِيثَ صَالِحٍ انْتَهَى عِنْدَ قَوْلِهِ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ فِيهِ وَلَمْ يَذْكُرِ الْآيَتَيْنِ وَقَالَ فِي حَدِيثِهِ وَيَعُودَانِ فِي تِلْكَ الْمَقَالَةِ وَفِي حَدِيثِ مَعْمَرٍ مَكَانَ هَذِهِ الْكَلِمَةِ فَلَمْ يَزَالَا بِهِ

132-40/2- Bize İshak b. İbrahim ve Abd b. Humeyd tahdis edip dediler ki: Bize Abdurrezzak tahdis etti. Bize Ma'mer haber verdi. (H) Bize Hasan el-Hulvânî ve Abd b. Humeyd de tahdis edip dediler ki: Bize Yakub -b. İbrahim b. Sa'd- tahdis etti. Bana babam Salih'ten tahdis etti. Her ikisi (Salih ve Ma'mer) ez-Zührî'den bu isnatla hadisi nakletti. Ancak Salih'in hadisi "hakkında aziz ve celil Allah buyruk indirdi" sözleri ile sona erdi ve iki âyeti zikretmedi (1/54b) Hadisinde de: Her ikisi bu sözleri ona tekrar edip durdu, dedi.

Ma'mer de hadisi rivâyetinde bu ibare yerine: Sonuna kadar onun yakasını bırakmadılar, dedi.[473]

١٣٣-٤١/٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ وَابْنُ أَبِي عُمَرَ قَالَا حَدَّثَنَا مَرْوَانُ عَنْ يَزِيدَ وَهُوَ ابْنُ كَيْسَانَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لِعَمِّهِ عِنْدَ الْمَوْتِ قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ أَشْهَدُ لَكَ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَبَى فَأَنْزَلَ اللّٰهُ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ الْآيَةَ

133-41/3- Bize Muhammed b. Abbâd tahdis etti... Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) amcasına: *"Lâ ilâhe illallah de, kıyamet gününde senin lehine onunla şahitlik edeyim"* buyurdu. Ancak o bunu kabul etmedi. Aziz ve celil Allah da: *"Şüphesiz ki sen sevdiklerini hidayete erdiremezsin."* (Kasas, 56) âyetini indirdi.[474]

473 131 numaralı hadisin kaynakları

474 Tirmizi, 3188; Tuhfetu'l-Eşraf, 13442

١٣٤-٤٢/٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمِ بْنِ مَيْمُونٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ كَيْسَانَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ الْأَشْجَعِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِعَمِّهِ قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ أَشْهَدُ لَكَ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ لَوْلَا أَنْ تُعَيِّرَنِي قُرَيْشٌ يَقُولُونَ إِنَّمَا حَمَلَهُ عَلَى ذَلِكَ الْجَزَعُ لَأَقْرَرْتُ بِهَا عَيْنَكَ فَأَنْزَلَ اللهُ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

134-42/4- Bana Muhammed b. Hatim b. Meymun da tahdis etti... Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) amcasına: *"Lâ ilâhe illallah de senin lehine onunla kıyamet gününde şahitlik edeyim"* buyurdu.

Amcası: Şayet Kureyş beni ayıplayarak ölüm halinin zorlukları onu bu sözü söylemeye itti (1/155a) diyerek beni ayıplamayacak olsalardı o sözle senin gözlerinin aydınlanmasını sağlardım, dedi.

Bunun üzerine yüce Allah: *"Şüphesiz ki sen sevdiğini hidayete erdiremezsin ama Allah dilediğine hidayet verir."* (Kasas, 56) buyruğunu indirdi.[475]

Şerh

(131–134 numaralı hadisler)

Bu bapta Ebu Talib'in vefat hadisi yer almaktadır. Bu da Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde ittifakla tahriç ettikleri bir rivâyet olup, bu rivâyet Said b. el-Müseyyeb'in babasından, onun Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye naklettiği bir hadistir. Bunu el-Müseyyeb'den oğlu Said'den başka rivâyet eden olmamıştır. Hadis hafızları böyle demişlerdir. Bu ise Hafız Hakim Ebu Abdullah b. el-Beyyi' (rahimehullah)'ın Buhari de, Müslim de kendisinden yalnızca bir ravinin rivâyet ettiği kimselerden hiçbirisinden rivâyet tahriç etmemişlerdir, şeklindeki sözünü reddetmektedir. Muhtemelen bu sözleriyle sahabeden başka kimseleri kastetmiştir. Allah en iyi bilendir.

Başlıkta yer alan ravilerin isimlerine gelince, et-Tucîbî ile ilgili açıklama ve bunda meşhur olanın te harfinin ötreli olduğu, fethalı olduğunu söyleyenlerin de bulunduğu ve bazılarının da bunu tercih ettiğine dair açıklamalar mukaddimede geçti. Yine Mukaddime'de Yunus isminde altı söyleyiş olduğu da geçtiği gibi Said'in babası "el-Müseyyeb"in özel olarak ye harfinin fethalı ve kesreli okunacağı hususunda görüş ayrılığı bulunduğu, fethalı okuyuşun daha meşhur olduğu da geçti.

475 133 nolu hadisin kaynakları

Ebu Talib'in adı Abdu Menaf, Ebu Cehil'in adı Amr b. Hişam'dır.

Hadisin senetlerinde Salih, ez-Zührî'den, o İbnu'l-Müseyyeb'den diye rivâyet de yer almıştır ki bu, Salih b. Keysan'dı. Yaşça Zührî'den büyüktü. Zührî'den öğrenmeye başladığında Salih doksan yaşında idi. Yüz kırktan sonra vefat etmiştir.

İsnatta bir arada iki incelik vardır. Birincisi yaşça büyüklerin küçüklerden rivâyet nakletmiş olması, diğeri ise tabiinden üç ravinin birbirinden rivâyet nakletmiş olmalarıdır.

Senette Ebu Hâzim, Sehl'den, o Ebu Hureyre'den rivâyeti de vardır. Ebu Hureyre'den rivâyet nakleden Ebu Hâzim'in adının Azze'nin azatlısı Selman olduğu daha önceden geçti. Ebu Hâzim'in, Sehl b. Sa'd'dan rivâyetine gelince, bu Ebu Hâzim'in adı ise Seleme b. Dinar'dır. (1/213)

"Ebu Talib'in ölümü yaklaştığında" maksat ölümünün yaklaşıp, ölüm belirtilerinin ortaya çıkmasıdır. Bu ise ölenin yerini görmesi ve ruhunun alınması halinden öncedir. Eğer yerini görmesi ve ruhunun alınması halinde olsa imanın ona faydası olmaz çünkü yüce Allah'ın: "Yoksa tövbe kötülükleri işleyip durup da nihayet onlardan birine ölüm gelip çattığında: *"Ben şimdi gerçekten tövbe ettim diyenlerin ve kâfir olarak ölenlerinki değildir. İşte biz onlar için çok acıklı bir azap hazırlamışızdır."* (Nisa, 18) buyruğu bunu ifade etmektedir. Ayrıca bunun ölüm sonrası varacağı yeri görmeden önce gerçekleştiğinin bir delili de hem Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile hem de Kureyş kâfirleri ile konuşmasıdır.

Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Ben bu hadis hakkında açıklamalarda bulunan bazı kimselerin buradaki ölüm halini gerçek manasıyla ihtizar olarak anladığını ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in o zaman söylediği o sözleriyle kendi bereketiyle ilahi rahmetin ona ulaşacağını ümit ettiğini ifade ettiklerini gördüm. Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Hâlbuki bu, yaptığımız açıklamalar dolayısıyla doğru değildir.

"Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu sözü ona teklif etmeye ve o sözü ona tekrar edip durmaya devam etti." Bütün asıl nüshalarda bu şekildedir. "Ona tekrar etti" ifadesi ile kastettiği Ebu Talib'tir. Kadı Iyaz (rahimehullah) bütün asıl nüshalardan ve üstatlardan bunu böylece nakletmiştir. Kadı dedi ki: Bir nüshada ise Ebu Cehil ve İbn Ebu Umeyye kastı ile tesniye olarak "ona tekrar edip durdular" şeklindedir. Kadı Iyaz: Bunun doğru olma ihtimali daha yüksektir, demektedir.

"Ebu Talib'in onlara son söylediği söz: O Abdulmuttalib'in dini üzeredir" sözü oldu. Bu en güzel edeplerden ve uygulamalardan birisidir. O da bir kimse başkasının güzel olmayan sözünü aktaracak olursa üçüncü şahıs zamirini (gaib zamir) kullanır. Buna sebep ise söylediği sözün şeklen çirkin olmasıdır.

"Ama Allah'a yemin ederim ki senin için mağfiret dileyeceğim" buyruğunu biz bu şekilde "ama" lafzını mim'den sonra elif'siz olarak tespit ettik. (1/214) Fakat pek çok asıl nüshada ya da çoğunda mim'den sonra elif ile yazılmıştır. Her ikisi de sahihtir.

İbnu'ş-Şecerî diye bilinen İmam Ebu's-Saadat Hibetullah b. Ali b. Muhammed el-Alevi el-Haseni, el-Emali adlı eserinde şöyle demiştir: Elif ziyadeli olan tekid içindir. Bunu soru edatı olan hemze ile birlikte bir araya getirmişler ve bu şekilde bir araya gelmiş olan bu lafzı iki anlamda kullanmışlardır. Birincisi mesela onların, ama Allah'a yemin ederim ki, mutlaka yapacağım, sözlerinde olduğu gibi "gerçekten" anlamının kastedilerek kullanılmasıdır, diğeri ise "elâ: dikkat et, haberin olsun" gibi söze başlangıç olmasıdır. Ama şüphesiz Zeyd gitmektedir, demek de böyledir. Eğer ondan sonra yemin gelirse çoğunlukla mim'den sonraki elif'i hazfedilir. Böylelikle ikincisinin birincisi ile ilişkisinin ileri derecede olduğunu göstermek isterler çünkü bir kelime tek bir harf ile kalacak olursa tek başına kaim olamaz. Böylelikle elif'in hazfedilmesi suretiyle onun hemze ile bitişik olma ihtiyacı anlaşılmış olmaktadır. Allah en iyi bilendir.

Buradan yemin teklif edilmeksizin yemin etmenin caiz olduğu hükmü anlaşılmaktadır. Burada yemin Ebu Talib'e mağfiret dilemekteki kararlılığını pekiştirmek ve onun gönlünü hoş etmek için yapılmıştır.

Ebu Talib, hicretten az önce Mekke'de vefat etmiştir. İbn Faris dedi ki: Ebu Talib öldüğünde Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) 49 yaşında idi. 50 yaşından sekiz ay on bir gün almıştı. Müminlerin annesi Hatice (radıyallâhu anhâ) ise Ebu Talib'in ölümünden üç gün sonra vefat etmişti.

Yüce Allah'ın: *"Müşriklere Nebinin de, müminlerin de mağfiret dilemeleri olur şey değildir."* (Tevbe, 113) buyruğuna gelince, müfessir ve Meani bilgileri onların böyle bir şey yapmamaları gerekir anlamında olduğunu söylemişlerdir ve bu bir yasaktır diye eklemişlerdir. Yüce Allah'ın: "Akrabaları dahi olsalar" buyruğundaki vav hal vav'ıdır. Allah en iyi bilendir.

Aziz ve celil Allah'ın: *"Muhakkak ki sen sevdiğini hidayete erdiremezsin fakat Allah dilediğine hidayet verir ve o hidayet bulanları daha iyi bilir."* (Kasas, 56) buyruğuna gelince, müfessirler âyetin Ebu Talib hakkında indiğine

icma etmişlerdir. Onların bu husustaki icmalarını ez-Zeccac ve başkaları da nakletmiştir. Bununla birlikte âyetin hükmü geneldir çünkü hidayet veren de, dalalete düşüren de yüce Allah'tan başkası değildir.

el-Ferra ve başkaları der ki: Yüce Allah'ın: "Sevdiğini" buyruğu iki şekilde açıklanır. Birincisine göre, sana yakın akraba olduğundan ötürü sevdiğin kimseler demektir. İkincisi ise, hidayet bulmasını istediğin, sevdiğin kimse demektir. (1/215) İbn Abbas, Mücahid, Mukatil ve başkaları şöyle demişlerdir: O hidayet bulanları en iyi bilendir yani kendisi hakkında hidayet takdir etmiş olduğu kimseleri en iyi O bilir.

Allah en iyi bilendir.

Ebu Talib'in "ölümün dehşetli hallerine katlanamayışı onu bu işe itti demeyecek olsalardı bu söz(ü söylemek) ile gözlerinin aydın olmasını sağlardım" sözleri bütün asıl nüshalarda ve gerek Müslim'de, gerek başkalarında bütün muhaddislerin rivâyetinde bu şekilde: " (الجزع): Dehşet, tahammülsüzlük" şeklinde cim ve ze harfleriyle yer almıştır.

Kadı Iyaz ve başkaları da muhaddislerin ve ahbar sahiplerinin yani tarih ve siyer bilginlerinin rivâyetlerinden böylece nakletmiştir. Ancak dilbilginlerinden birtakım kimseler bunun (الخرع) şeklinde olduğunu kabul etmişlerdir. Bu lafzın bu şekilde olduğunu belirtenlerden birisi de Kitabu'l-Garibeyn isimli eserinde el-Herevi'dir. Hattabi de Saleb'den tercih ederek bunu böylece naklettiği gibi Şemir de böyle demiştir. Müteahhirlerden de Ebu'l-Kasım ez-Zemahşeri de bu kanaattedir.

Kadı Iyaz (rahimehullah) der ki: Hocalarımızdan birden çok kişi doğrusunun bu olduğuna dair dikkatimizi çekmiş ve: Bu lafız zayıflık ve bitmişlik, takatsizlik demektir, diye açıklamışlardır.

el-Ezheri dedi ki: Bunun dehşet anlamına geldiği de söylenmiştir. Şemir dedi ki: Her gevşek ve zayıf şey hakkında kullanılır. Anlamı da dehşete düşmektir. (1/216) Ebu Talib'in sözü de bu anlamdadır. Allah en iyi bilendir.

"Onunla gözlerinin aydın olmasını sağlardım" ifadesine gelince buna dair yapılacak en güzel açıklama Ebu'l-Abbas Saleb'in şu sözleridir: "Allah onun gözlerini aydın etti" ifadesinin anlamı Allah gönlü hoş oluncaya ve gözü aydınlanıncaya kadar arzu ve isteğine onu ulaştırsın (ulaştırdı) ve artık o gözünü hiçbir şeye dikmeyecek haldedir, demektir. Esmaî dedi ki: Allah onun serin gözyaşı akıtmasını sağlasın, çünkü sevinç gözyaşı serindir. Allah ona sevindirici şeyler göstersin, anlamında olduğu da söylenmiştir. Allah en iyi bilendir.

١٠/١١- بَاب الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ مَنْ مَاتَ عَلَى التَّوْحِيدِ دَخَلَ الْجَنَّةَ قَطْعًا

10/11- TEVHİD ÜZERE ÖLEN KİMSENİN KESİNLİKLE CENNETE GİRECEĞİNİN DELİLİ BABI

Bu Baptaki Hadisler ve Muvahhid Olarak Ölen Kimselerin Cehennemde Ebedi Kalmayacağı

Bu bapta çok sayıda hadis vardır. Bunlar el-Abbas b. Abdulmuttalib (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği (150): *"Rabb olarak Allah'tan razı olan... imanın tadını almıştır"* hadis-i şerifine kadar devam eder.

Bilelim ki ehl-i sünnet mezhebi ile selef ve haleften hak ehlinin benimsediği kanaat şudur:

Eğer küçük çocuk, deli, deli olarak büluğa eren, şirkten yahut onun dışındaki masiyetlerden sahih bir şekilde tövbe edip, tövbesinden sonra asla bir masiyet işlemeyen ve hiçbir şekilde masiyet ile müptela olmayan ilahi tevfike mazhar olmuş kimseler gibi masiyetlerden esenliğe kavuşmuş kimseler -evet, sözünü ettiğimiz bütün bu türler- cennete girecek, cehennem ateşine asla girmeyeceklerdir. Şu kadar var ki bunlar -mürûr (uğramak) hakkında bilinen görüş ayrılıklarına göre- oraya uğrayacaklardır. Sahih olan kanaat ise oraya uğramaktan maksat cehennem üzerinde kurulu bulunan Sırat üzerinden geçmektir. -Allah bizi ondan ve hoşlanılmayan diğer hususlardan korusun.-

Büyük bir masiyeti (günahı) bulunup da tövbe etmeksizin ölen kimseye gelince, o da yüce Allah'ın meşietindedir. Allah dilerse onu affedip ta baştan beri cennete koyar ve onu birinci kısım gibi yapar, dilerse onu şanı yüce Allah'ın dilediği kadarı ile azaplandırır sonra onu cennete koyar ve dolayısıyla tevhid üzere ölen hiçbir kimse cehennem ateşinde ebedi olarak kalmaz. İşlediği masiyetler ne olursa olsun. Aynı şekilde küfür üzere ölen hiç kimse de cennete asla girmeyecektir. İyilik namına hangi amelleri yapmış olursa olsun.

İşte bu, bu meselede hak ehlinin kabul ettiği görüşün özetidir. Kitap, sünnet ve ümmet arasında sözü muteber kimselerin icmaından oluşan deliller hep bu temel kaide üzerinde birbirini desteklemiş bulunmakta ve kesin bilginin elde edilmesini sağlayacak şekilde naslar bu manada mütevatir olarak ardı arkasına gelmişlerdir. Bu kural bu şekilde yerleşmiş olduğuna göre, gerek bu başlıkta, gerek başka baplarda varid olmuş bütün hadisler

buna göre yorumlanır. Zahiri itibariyle buna aykırılığı bulunan bir hadis varid olursa, şeriatın naslarının birbirleriyle telif edilmesi için buna göre yorumlanması icap eder. Yüce Allah'ın izniyle bir kısmının tevilini sözkonusu ederek bununla geri kalanın tevilinin nasıl yapılacağı da öğrenilmiş olacaktır. Allah en iyi bilendir.

١٣٥-٤٣/١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ كِلاَهُمَا عَنْ إِسْمَعِيلَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ قَالَ أَبُو بَكْرٍ حَدَّثَنَا ابْنُ عُلَيَّةَ عَنْ خَالِدٍ قَالَ حَدَّثَنِي الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ حُمْرَانَ عَنْ عُثْمَانَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ مَاتَ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ

135-43/1- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe ve Zuheyr b. Harb tahdis etti. Her ikisi İsmail b. İbrahim'den tahdis etti. Ebu Bekr dedi ki: Bize İbn Uleyye, Halid'den şöyle dediğini tahdis etti: Bana Velid b. Müslim, Humran'dan tahdis etti. O Osman (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: *"Her kim Allah'tan başka ilah olmadığını bildiği halde ölürse cennete girer."*[476]

Şerh

Hadisin birinci senedinde "İsmail b. İbrahim'den" denilirken (1/217) (ikinci isnadı olan) Ebu Bekr b. Ebu Şeybe rivâyetinde: "Bize İbn Uleyye, Halid'den şöyle tahdis etti... mutlaka cennete girer" denilmektedir.

İsmail b. İbrahim, İbn Uleyye'nin kendisidir. İşte bu da Müslim (rahimehullah)'ın ihtiyatındandır. Çünkü ravilerden birisi "İbn Uleyye" diğeri "İsmail b. İbrahim" demiş, kendisi her iki farklı rivâyeti beyan edip, sadece birileriyle yetinmemiştir. Uleyye ise İsmail'in annesidir. Kendisine Uleyye'nin oğlu anlamında İbn Uleyye denilmesinden hoşlanmazdı, açıklaması daha önce geçti.

Halid denilen zat, Halid b. Mihran el-Hazzâ'dır. Nitekim ikinci rivâyette bunu açıklamıştır. Künyesi Ebu'l-Munâzil'dir. İlim ehli der ki: Halid hiçbir zaman hazzâ (ayakkabıcı) olmamıştır ama o onlarla birlikte oturup kalktığı için ona el-Hazzâ denilmiştir. Meşhur olan budur. Fehd b. Hayyan dedi ki: O uhzu ala hazennahv: Bu şekilde yapınız derdi. Bundan ötürü ona "el-Hazzâ" lakabı verilmiştir. Halid tabiinden sayılır.

476 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 9798

Velid b. Müslim b. Şihab el-Anberi el-Basrî Ebu Bişr'e gelince, o tabiinden bir topluluktan rivâyet nakletmiştir. Ravi isimlerini bilmeyen bazı kimseler onun bu ismini bazen Velid b. Müslim el-Umevi ile karıştırabilir. O vela yoluyla Umevi'dir. Dımeşkî Ebu'l-Abbas künyeli olup, el-Evzâî'nin arkadaşıdır ama bu işi bilen raviler bunu karıştırmaz çünkü her ikisinin kabile ve belde nispetleri ile künyeleri -zikrettiğimiz gibi- farklıdır, tabakaları da farklıdır. Birincisinin tabakası daha öncedir. O ikincisinin büyük hocalarının tabakasındadır. Yine bu ikisi şöhret, ilim ve üstün mertebeleri bakımından da ayrıdırlar. İkincisi bütün bu hususlarda farklılık gösterir. İlim adamları der ki: Şam halkının ilmi hep onda ve İsmail b. Ayyaş'ta toplanmıştır. Kendisi İbn Ayyaş'tan daha da üstündü. Allah hepsine rahmet buyursun. Allah en iyi bilendir.

Humran'a gelince, adı Humran b. Eban olup, Osman b. Affan (radıyallâhu anh)'ın azatlısıdır. Humran'ın künyesi Ebu Yezid'dir. Aynu't-Temr'den alınan esirlerdendi.

Bu hadisin ve benzerlerinin anlamına gelince, Kadı Iyaz (rahimehullah) bu hadisin açıklaması ile ilgili gerçekten güzel bilgileri toplayıp, oldukça nefis açıklamaları bir araya getirmiştir. Ben de önce onun açıklamalarını muhtasar bir şekilde nakledecek sonra da ona hatırıma gelen daha başka eklemelerde bulunacağım. Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki:

İki şâhâdet kelimesini getirenler arasından yüce Allah'a isyan eden kimselerin durumu hakkında insanlar farklı görüşlere sahiptir. Mürcie, İman ile birlikte masiyetin ona zararı olmaz derken, Hariciler ona zararı olur ve ondan dolayı kâfir olur, Mutezile eğer masiyeti büyük ise ebedi olarak cehennemde kalır ama o ne mümin, ne de kâfir olarak nitelendirilir, ona fasık niteliği verilir. (1/218) Eş'ariyye: Günahı ona mağfiret olunmasa ve azaba uğratılsa dahi o mümindir, kesinlikle ateşten çıkartılıp, cennete konulacaktır, demişlerdir.

(Kadı Iyaz devamla) dedi ki: Bu hadis Haricilerle Mutezile'ye karşı bir delildir. Mürciecilere gelince, eğer onlar hadisin zahirini delil gösterecek olurlarsa deriz ki: Hadis şöyle anlaşılır. Allah onun günahını bağışlar yahut şefaat ile ateşten çıkartıldıktan sonra cennete konulur. Buna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Cennete girer"* buyruğu azap ile cezalandırıldıktan sonra oraya girer demek olur. Bunun tevil edilmesi kaçınılmazdır çünkü bazı günahkâr kimselerin azaba uğrayacakları ile ilgili çok sayıda açık zahir hüküm gelmiştir ki, şeriatın naslarının birbirleriyle çelişmemesi için tevili kaçınılmazdır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Bildiği halde"* buyruğunda da Mürcie'nin aşırıya kaçanlarının kalbinden inanmasa dahi zahiren şâhâdet kelimelerini söylemiş bir kimse cennete girer diyenlerin söyledikleri bu kanaatin reddo-

lunduğuna işaret bulunmaktadır. Zaten bunu bir başka hadiste "ikisi (şâhâdet kelimeleri) hakkında şüphe etmeksizin" buyruğu ile kayıt getirmiştir ki, bu da bizim dediğimizi pekiştirmektedir.

Kadı Iyaz der ki: Şâhâdet kelimelerini sözlü olarak söylemeksizin yalnızca kalbin bilgisinin -hadiste sadece bilmekten söz edildiğinden ötürü- faydalı olacağı kanaatinde olan kimseler bunu görüşlerine delil gösterebilirler. Ancak ehl-i sünnetin mezhebine göre bilmek şâhâdet kelimeleri ile irtibatlıdır. Bunların biri olmadan diğerinin faydalı olması ve ateşten kurtarıcılığı sözkonusu değildir. Ancak dilindeki bir rahatsızlık dolayısıyla şâhâdet kelimelerini getiremeyen yahut onu söyleyecek kadar bir süre bulamadan eceli gelen bir kimse müstesnâdır.

Ayrıca bu lafızı ileri sürerek cemaate muhalefet eden bir kimsenin lehine delil olacak bir taraf da yoktur çünkü bu bir başka hadiste müfesser olarak şöylece zikredilmiştir: *"Kim lâ ilâhe illallah deyip de Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şâhâdet ederse..."* denilmiştir. Bu hadis ve benzeri pek çok hadis gelmiş olup, bunların lafızları arasında farklılık bulunmakla birlikte tahkik ehline göre bunların anlamları birbirleriyle örtüşmektedir. Bu hadiste ise bu hüküm bu lafızla gelmiş bulunuyor.

Muaz (radıyallâhu anh)'ın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye naklettiği rivâyetinde *"Kimin son sözü lâ ilâhe illallah olursa cennete girer."* Ondan (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelen bir başka rivâyette: *"Kim Allah'ın huzuruna ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın çıkarsa cennete girer."*; *"Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şâhâdet eden her bir kulu Allah mutlaka cehenneme haram eder"* buyurmuştur.

Ubâde b. es-Sâmit ve Itban b. Malik'in rivâyet ettikleri hadiste de buna benzer ifadeler vardır. Ayrıca Ubâde (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadiste: "Ameli her ne olursa olsun" denilmektedir.

Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadis de şöyledir: *"Her iki (şâhâdet kelimesi)nde şüphe etmeksizin bunlarla yüce Allah'ın huzuruna çıkan her bir kul mutlaka cennete girer, isterse zina etmiş, hırsızlık yapmış olsun."*

Enes'in rivâyet ettiği hadiste de: *"Lâ ilâhe illallah deyip de bununla yüce Allah'ın rızasını isteyen bir kimseyi Allah ateşe haram eder"* buyurmuştur. Bütün bu hadisleri Müslim (rahimehullah) kitabında serd etmiş bulunmaktadır.

Aralarında İbnu'l-Müseyyeb'in de bulunduğu seleften -Allah'ın rahmeti onlara olsun- bir topluluktan nakledildiği üzere bu tür hadislerde belirtilen hükümler farzların, emirlerin ve yasakların nüzulünden önce olmuştur.

Bazıları da: Bunlar açıklanmaya ihtiyacı olan mücmel hadislerdir. Bunun anlamı ise kim bu sözü söyleyip hakkını ve farizasını eksiksiz yerine getirirse demek olur. Bu da Hasan-ı Basrî'nin görüşüdür.

Bir diğer görüşe göre bu, pişmanlık ve tövbe halinde bu sözü söyleyip, bu hali üzere ölen kimseler hakkındadır. Bu da Buhari'nin görüşüdür. Bütün bu teviller ancak bu hadislerin zahirlerine göre anlaşılması halinde sözkonusu olur (1/219) ama bunlar gerektiği gibi ele alınacak olursa, muhakkiklerin açıkladığı üzere tevil edilmelerinde herhangi bir problemle karşılaşılmaz. Böylelikle her şeyden önce şunu tespit etmeliyiz. Selef-i salihin, hadis ehlinin, fukahanın ve onların mezhepleri üzere ilerleyen Eş'ari kelamcılarının oluşturduğu ehl-i sünnetin tamamının kanaatine göre günahkârların durumu yüce Allah'ın meşietine kalmıştır. İman üzere ölüp kalbinden ihlâs ile şâhâdet kelimelerini getiren herkes cennete girecektir. Eğer tövbe etmiş yahut masiyetlerden kurtulmuş birisi ise Rabbinin rahmetiyle cennete girer ve büsbütün cehenneme haram olur.

Şayet varid olmuş iki hadis lafzını bu şekilde bu niteliklere sahip olanlar hakkında yorumlayacak olursa her şey açık seçik anlaşılmış olur. İşte Hasan-ı Basrî'nin ve Buhari'nin yaptıkları iki tevilin anlamı da budur. Eğer bu kişi (yani şâhâdet kelimelerini getirmiş kimse) yüce Allah'ın kendisine farz kıldıklarını zayi etmek yahut Allah'ın kendisine haram kıldıklarını işlemek suretiyle karıştırmış (amellerine günah katmış) kimselerden ise o takdirde o ilahi meşiet altındadır. Onun cehennem ateşine haram olacağı kesinlikle söylenemeyeceği gibi ilk anda cenneti hak ettiği de söylenemez. Bunun yerine onun, sonunda cennete girmesinin kaçınılmaz olduğu kesin olarak söylenebilir. Cennete girmeden önceki hali ise ilahi meşiet riski altındadır yani yüce Allah dilerse onu günahı sebebiyle azaplandırır, dilerse lütfuyla onu affeder.

Hadislerin tek tek bağımsız bir şekilde ele alınıp, aralarının cem ve telif edilmesi de mümkündür. Bu durumda cennetin hak edilmesinden kasıt, daha önce açıkladığımız üzere ehl-i sünnetin muvahhid olan herkesin cennete girmesinin kaçınılmaz olduğu üzerindeki icmaları olur ve bu cennete giriş ya (cehenneme girmeksizin) afiyet içerisinde erken olur yahut cezalandırılmasından sonra geç olur. Ateşin haram edilmesinden maksat da Haricilerle, Mutezileye -her iki meselede de- muhalif olarak, ebedi kalmanın haram oluşu söz konusu olur.

"Son sözü lâ ilâhe illallah olan cennete girer" hadisinin, söylediği son söz bu olup, sözlerini bununla sonlandıran kimse hakkında özel bir hadis olması mümkündür. İsterse bundan önce günah karıştırmış birisi olsun. Onun söylediği bu son söz, yüce Allah'ın kendisine rahmet buyurmasına ve doğrudan

cehennemden kurtulup, ona haram kılınmasına sebep olur. Onun bu hali ise diğer günah karıştırmış muvahhidler arasında olup da son sözü böyle olmayan kimselerden farklı olur.

Ubâde (radıyallâhu anh)'ın hadisinde bunun gibi zikredilen ve *"cennetin dilediği kapısından gireceği"* belirtilen hadis de aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözünü edip, şâhâdet kelimeleri ile birlikte imanın hakikatini ve hadisinde sözkonusu ettiği tevhidi bir arada bulunduran ve günahlarından ağır basan ecir ve mükâfatı bulunup, kendisi için mağfiretin, rahmetin ve cennete girişin -yüce Allah'ın dilemesi ile- icap edeceği kimseler hakkında özel olur. Allah en iyi bilendir. -Kadı Iyaz (rahimehullah)'ın açıklamaları burada sona ermektedir. Bu açıklamalar son derece de güzeldir.-

İbnu'l-Müseyyeb'den ve başkalarından nakleltiği açıklama zayıf ve batıldır çünkü bu hadisi rivâyet edenlerden birisi Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dır. O da geç zamanlarda Müslüman olmuş birisidir. İttifakla Hayber'in fethedildiği yedinci yılda Müslüman olmuştur. Şeriatın hükümleri ise yerini bulmuş ve bu farzların pek çoğunun farziyeti de kesinleşmiş idi. Namaz, oruç, zekât ve diğer hükümlerin farz olduğu da anlaşılmış ve karar kılmıştı. Aynı şekilde beş ya da altıncı yılda farz olduğunu kabul edenlerin görüşüne göre hac da farz olmuştu. Bu iki görüş ise haccın dokuzuncu yılda farz olduğunu söyleyenlerin görüşlerinden daha tercih edilen bir görüştür. Allah en iyi bilendir.

Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah) da yalnızca şâhâdet kelimesi ile cennete girileceğini belirten hadislerin zahirleri ile ilgili olarak bir başka tevili sözkonusu edip şöyle demiştir: Bunun bazı ravilerin hıfz ve zapttaki kusurundan kaynaklanan bir ihtisar olması, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisinden olmaması mümkündür. Bunun delili ise aynı hadisin başka kişi tarafından nakledilen rivâyetinde tam olarak gelmiş olmasıdır. Buna yakın bir tevil az önce de geçmiş idi. (Devamla) der ki: Yüce Allah'ı tevhid ile birlikte Müslüman olmanın kendisine bağlı olduğu ve İslam'ın gerektirdiği sair hususlarla karışık bulunan puta tapıcı kâfirlere yaptığı hitabında Rasûlullahın muhtasar olarak kullandığı ifade olma ihtimali de vardır. Kâfir, putperest ve iki tanrıya tapıcılar gibi kimseler vahdaniyeti kabul etmezken, lâ ilâhe illallah diyecek olurlarsa ve durumu anlattığımız gibi ise Müslüman olduğuna hüküm verilir, durum böyle iken bizler bazı mezhep âlimlerimizin dediği lâ ilâhe illallah diyen kimsenin Müslüman olduğuna hükmedilir sonra da diğer hükümleri kabul etmeye mecbur edilir şeklindeki görüşü benimsemiyoruz çünkü bu kanaatin neticesi böyle bir kimsenin o vakit İslam'ı tamamlamaya zorlanması neticesine varır. O takdirde hükmü de bizzat bu hususta ve ahiret ile ilgili ahkâmda onun Müslüman olduğuna hüküm vermeden mürted

olanın hükmü gibi kabul edilir. Hâlbuki niteliğini belirttiğimiz bir kimse hem bizatihi bu hususta, hem de ahiret ile ilgili hükümler bakımından müslümandır. Allah en iyi bilendir.

١٣٦-٠٠/٢ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْمُقَدَّمِيُّ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ الْحَذَّاءُ عَنْ الْوَلِيدِ أَبِي بِشْرٍ قَالَ سَمِعْتُ حُمْرَانَ يَقُولُ سَمِعْتُ عُثْمَانَ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ مِثْلَهُ سَوَاءً

136-.../2- Bana Muhammed b. Ebu Bekr el-Mukaddemî de tahdis etti. Bize Bişr b. el-Mufaddal tahdis etti. Bize Halid el-Hazzâ, Velid b. Bişr'den şöyle dediğini tahdis etti: Humran'ı şöyle derken dinledim: Osman'ı şöyle derken dinledim: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim deyip, hadisi aynen nakletti.[477]

١٣٧-٤٤/٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ النَّضْرِ بْنِ أَبِي النَّضْرِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو النَّضْرِ هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ الْأَشْجَعِيُّ عَنْ مَالِكِ بْنِ مِغْوَلٍ عَنْ طَلْحَةَ بْنِ مُصَرِّفٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي مَسِيرٍ قَالَ فَنَفِدَتْ أَزْوَادُ الْقَوْمِ قَالَ حَتَّى هَمَّ بِنَحْرِ بَعْضِ حَمَائِلِهِمْ قَالَ فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ جَمَعْتَ مَا بَقِيَ مِنْ أَزْوَادِ الْقَوْمِ فَدَعَوْتَ اللَّهَ عَلَيْهَا قَالَ فَفَعَلَ قَالَ فَجَاءَ ذُو الْبُرِّ بِبُرِّهِ وَذُو التَّمْرِ بِتَمْرِهِ قَالَ وَقَالَ مُجَاهِدٌ وَذُو النَّوَاةِ بِنَوَاهُ قُلْتُ وَمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ بِالنَّوَى قَالَ كَانُوا يَمُصُّونَهُ وَيَشْرَبُونَ عَلَيْهِ الْمَاءَ قَالَ فَدَعَا عَلَيْهَا حَتَّى مَلَأَ الْقَوْمُ أَزْوِدَتَهُمْ قَالَ فَقَالَ عِنْدَ ذَلِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ لَا يَلْقَى اللَّهَ بِهِمَا عَبْدٌ غَيْرَ شَاكٍّ فِيهِمَا إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ

137-44/3- Bize Ebu Bekr b. en-Nadr b. Ebu'n-Nadr (1/55b) tahdis edip dedi ki:Bana Ebu'n-Nadr Haşim b. Kasım tahdis etti.Bize Ubeydullah el-Eşcaî Mâlik b. Miğvel'den, O Talha b. Musarrif'ten, o Ebu Salih'ten, o Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediğini nakletti: Bir yolculukta Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte idik. Yolculukta bulunanların azığı bitti. (Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'de) yük taşıyan develerinden bazısını boğazlamayı dahi düşündü.

477 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 9798

(Ebu Hureyre devamla) dedi ki: Bunun üzerine Ömer (radıyallâhu anh): Ey Allah'ın Rasûlü, yolculukta bulunanların beraberlerinde kalmış bulunan azıklarını bir araya getirsen ve onlar üzerine Allah'a dua etsen (olur mu), dedi. Allah Rasûlü dediğini yaptı. Buğdayı olan buğdayını, hurması bulunan hurmasını getirdi. -(Talha) dedi ki: Mücahid de (rivâyetinde): (Hurma) çekirdeği olan da çekirdeğini (getirdi), dedi.-

Ben (Talha) dedim ki: Peki, hurma çekirdeğini ne yapıyorlardı ki? O: Onu emiyor, üzerine su içiyorlardı, dedi. (Ebu Hureyre) dedi ki: Allah Rasûlü onların üzerine dua etti, sonunda azıklarını (kaplarına) doldurdular. O zaman Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: *"Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şâhâdet ederim. Bu iki şâhâdet ile Allah'ın huzuruna çıkan ve haklarında hiçbir şüphe etmeyen her bir kul* (1/56a) *mutlaka cennete girer"* buyurdu.[478]

Şerh

"Bize Ubeydullah el-Eşcaî, Malik b. Miğvel'den tahdis etti... Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte idik..." Diğer rivâyette ise: "A'meş'ten, o Ebu Salih'ten... Tebûk gazvesinde" Bu iki isnad Darakutni'nin istidrakte bulunduğu ve illetli olduğunu söylediği senetlerdir. Birincisi için Ebu Usame ve başkalarının Ubeydullah el-Eşcai'ye muhalefet etmeleri ve bunu Malik b. Miğvel'den, o Talha'dan, o Ebu Salih'ten mürsel olarak rivâyet etmiş olmaları ile illetli olduğunu söylemiştir. İkincisinin ise hadisin A'meş'ten rivâyetinde ihtilafın bulunduğunu belirterek illetli olduğunu ifade etmiştir. Yine bu hadisin rivâyetinde Ebu Salih'ten, o Cabir'den diye de nakledilmiştir. A'meş de zaten bu hususta şüphe ediyordu.

Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah) dedi ki: Darakutni'nin bu iki istidrâki (eleştirisi) ile birlikte onun Buhari ve Müslim'e yapmış olduğu istidraklerin çoğunluğu hakkında olduğu gibi bu senetler ile ilgili eleştirisi hadisin metinlerini sıhhat çerçevesinin dışına çıkartmamaktadır. Bu hadis hakkında Hafız Ebu Mesud İbrahim b. Muhammed ed-Dımeşkî (1/221) Darakutni'nin, Müslim (rahimehullah)'e yaptığı eleştiriye verdiği cevap arasında şunları da söylemektedir: el-Eşcai sika ve rivâyeti oldukça sağlam birisidir. Başkasının kusurlu rivâyetinin bulunması halinde kendisi eğer güzel (ceyyid) bir rivâyette bulunmuşsa bu hususta onun lehine hüküm verilir. Bununla birlikte hadisin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den A'meş'in rivâyetiyle müsned olarak sabit bir aslı vardır. Bu hadis ayrıca Yezid b. Ebu Ubeyd ve Iyas b.

478 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 12806

Seleme b. Ekva'ın Seleme'den rivâyet ettiği bir aslı da bulunmaktadır. Şeyh (İbnu's-Salah) dedi ki: Bu hadisi Seleme'den, o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye Buhari rivâyet etmiştir. A'meş'in şüphe etmesi ise hadisin metninin tenkit edilmesini gerektirmez çünkü o bu hadisi rivâyet eden sahabinin muayyen olarak kimliği hususunda şüphe etmiştir. Bu da tenkidi gerektiren bir hal değildir çünkü sahabe (radıyallâhu anhum)'nin hepsi adildir. -Şeyh Ebu Amr İbnu's-Salah (rahimehullah)'ın ifadeleri burada bitiyor.-

Derim ki: (Darakutni'nin) bu iki tenkidinin hiçbirisi doğru dürüst bir tenkit değildir. Birincisini ele alalım: Bizler bundan önceki fasıllarda şunu belirtmiş idik: Sika ravilerden birisi bir hadisi mevsul, diğeri onu mürsel olarak rivâyet etmiş ise, fukahanın, usul sahiplerinin, muhaddislerin muhakkiklerin söylediği sahih görüşe göre, hüküm mevsul rivâyetin lehine verilir. O rivâyeti nakleden ravi sayısının mürsel rivâyetin ravilerinden daha az ya da eşit olması arasında bir fark yoktur çünkü bu fazlalık sika birisinin fazlalığıdır ve bu durum burada sözkonusudur. Hadisin durumu Hafız Ebu Mesud ed-Dımeşkî'nin dediği gibi ceyyid kabul edilmiştir ve böylelikle başkasının kusurlu naklettiği bir rivâyet, bir diğeri tarafından hıfzedilmiştir.

İkinci istidrâkine gelince muhaddisler şöyle demişlerdir: Eğer ravi "bana filan kişi yahut filan kişi tahdis etti" deyip de her ikisi de sika raviler ise görüş ayrılığı sözkonusu olmaksızın o rivâyet delil kabul edilir çünkü maksat ismi verilen sika bir raviden nakletmektir, bu da böylece husule gelmiştir. Bu, Hatib Bağdadi'nin el-Kifaye'de sözünü ettiği, başkasının da dile getirdiği bir kaidedir. Bu kural ashabtan başkaları hakkında böyleyken, ashab hakkında öncelikle böyledir çünkü onların hepsi adaletlidir. O halde aralarından rivâyette bulunanı tayin etmekte ayrıca gözetilen bir maksat yoktur. Allah en iyi bilendir.

Senetteki lafızların zaptına gelince, Miğvel kesreli mim... iledir. Musarrif ise ötreli mim, fethalı sad ve kesreli re iledir. Muhaddislerin kitaplarında el-Mutelif ve Esmau'r-Rical eserlerinde ve başka kaynaklarda meşhur olan ve bilinen şekli budur. Ama Şafii fakihi İmam Ebu Abdullah el-Kilâî "Elfazu'l-Mühezzeb" adlı eserinde bunun re harfi kesreli (Musarrif) ve fethalı (Musarraf) diye rivâyet edildiğini de nakletmektedir. Onun fethalı okunacağına dair yaptığı bu nakil garip, münker bir nakildir, sahih olacağını sanmıyorum. Bu hususta kimi fakihleri yahut bazı yazı şekillerini ve benzeri bir hususu taklit etmiş olacağından korkarım. Böyle bir uygulama ise fıkıh kitaplarında, fıkıhtaki lafzî şerhlere dair kitaplarda çokça görülür. Bunlarda bir takım tashifler

ve doğru olarak bilinmeyen garip nakiller görülebilir. Bu garip nakillerin çoğu ise onları nakledenlerin haklarında gerektiği gibi araştırma yapmamalarından kaynaklanan yanlışlıklardır.

"Hatta onların bazı yük develerini boğazlamak istedi." Burada "yük taşıyan develeri" anlamındaki (حمائلهم) kelimesi hem ha, hem cim harfi ile rivâyet edilmiştir. (1/222) Şarihlerden bir topluluk her iki şekli nakletmiş olmakla birlikte bunların hangisinin tercihe değer olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Her iki şekli nakledenler arasında et-Tahrir sahibi ile Şeyh Ebu Amr b. es-Salah ve başkaları vardır. et-Tahrir sahibi cim harfi ile nakli tercih ederken, Kadı Iyaz ha rivâyetinin kesin olduğunu söylemiş ve başka bir şekilde zikretmemiştir. Şeyh Ebu Amr (rahimehullah) der ki: Her ikisi de sahihtir çünkü ha harfi ile ha'nın fethalısı olarak "hamûle"nin çoğuludur. Bunlar ise yük taşıyan develer demektir. Cim ise kesreli olarak "cimâle"nin çoğuludur. Bu da (deve demek olan) "cemel"in çoğuludur. "Hacer ve hicare: Taş, taşlar" bunun benzer çoğul şeklidir. Deve anlamındaki "cemel" ise yalnızca erkeği için kullanılır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yapmak istediği bu işte maslahatlara riayet önemli olanı önemine göre öne almak, daha büyük bir zararı önlemek için iki zararın daha hafif olanını işlemek ile ilgili bir beyan vardır. Allah en iyi bilendir.

"Ömer (radıyallâhu anh) ey Allah'ın Rasûlü... dedi." Bu ifadede daha az fazilet sahibi olan kimsenin daha faziletli gördüğü kimseye, daha faziletli olanın bu hususu incelemesi için maslahata uygun gördüğü hususu teklif etmesinin caiz olduğu açıklanmaktadır. Eğer daha faziletli olan bu teklifte bir maslahat görürse onu yapar.

"Buğdayı olan buğdayını getirdi... Hurma çekirdeği olan da hurma çekirdeğini (getirdi)." Son ibare (وذو النواة بنواه) şeklinde olup, bizim asıllarımızda da, başkalarında da böyledir. Yani birincisi sonunda yuvarlak te iledir. İkincisinde bu te hazfedilmiştir. Kadı Iyaz da bütün asıllardan bunu böylece nakletmiş sonra da: Bunun izahı hurma sahibi hurmasını ibaresinde olduğu gibi "hurma çekirdeği sahibi de çekirdeğini getirdi" şeklinde açıklanır.

Şeyh Ebu Amr (İbnu's-Salah) dedi ki: Ben bunu Ebu Nuaym'ın el-Muharrac (el-Mustahrec) alâ Sahih-i Müslim adlı eserinde "(ذو النوى بنواه): Hurma çekirdeği sahibi hurma çekirdeğini getirdi" şeklinde gördüm dedikten sonra da şu açıklamayı yapmaktadır: Müslim'in kitabındaki yazılış şeklinin de doğru bir açıklaması vardır. O da (tek çekirdek anlamındaki) (النواة) kelimesini

hurma çekirdeği cinsini anlatan (النوى): Çekirdek türünden ayrı kalmış, bırakılmış çekirdeği anlatır. Nitekim kaside hakkında kelime ismi de kullanılmıştır yahut "tek çekirdek" anlamındaki lafız hem tekil, hem çoğul hakkında kullanılan lafız türünden de olabilir.

Diğer taraftan "Mücahid dedi ki" diyen kişi Talha b. Musarrif'tir. Bu açıklamayı Hafız Abdulgani b. Said el-Mısri yapmıştır. Allah en iyi bilendir.

Bu hadisten yolcuların azıklarını karıştırıp, o karışımdan hep birlikte yemelerinin caiz olduğu anlaşılmaktadır. Biri diğerinden daha çok yese bile. (Hatta) bizim mezhep âlimlerimiz bunun sünnet olduğunu dahi ifade etmişlerdir. Allah en iyi bilendir.

"Hatta azıklarını (kaplarına) doldurdular" anlamındaki ibare bütün asıl nüshalarda: (حتى ملأ القوم أزودتهم) şeklinde rivâyet edilmiştir. Kadı Iyaz ve başkaları da bunu yine bu şekilde rivâyet etmişlerdir. Şeyh Ebu Amr b. es-Salah der ki: (الأزودة) kelimesi "azık" demek olan (زاد)'in çoğuludur. Azık ise doldurulmaz. Aksine azıkların konulduğu kaplar azıkla doldurulur. Bana göre bunun uygun açıklaması nihayet onlar azıkkaplarını doldurdular kastı ile söylenmiş olabilir. Kadı Iyaz der ki: Ravinin kaplara içindekilerin adını vermiş olma ihtimali de vardır, benzerlerinde görüldüğü gibi. Allah en iyi bilendir.

Hadis-i şerifte nübüvvetin pek açık delillerinden birisi bulunmaktadır. Toplamı tevatür şartını aşan ve kesin bilgi sağlayan benzerleri ne kadar da çoktur! İlim adamları ise bunları derleyip, bir araya getirmiş ve bu hususta meşhur kitaplar telif etmişlerdir. Allah en iyi bilendir.

١٣٨-٤٥/٤- حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ عُثْمَانَ وَأَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ جَمِيعًا عَنْ أَبِي مُعَاوِيَةَ قَالَ أَبُو كُرَيْبٍ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَوْ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ شَكَّ الْأَعْمَشُ قَالَ لَمَّا كَانَ غَزْوَةُ تَبُوكَ أَصَابَ النَّاسَ مَجَاعَةٌ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ أَذِنْتَ لَنَا فَنَحَرْنَا نَوَاضِحَنَا فَأَكَلْنَا وَادَّهَنَّا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ افْعَلُوا قَالَ فَجَاءَ عُمَرُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ فَعَلْتَ قَلَّ الظَّهْرُ وَلَكِنْ ادْعُهُمْ بِفَضْلِ أَزْوَادِهِمْ ثُمَّ ادْعُ اللَّهَ لَهُمْ عَلَيْهَا بِالْبَرَكَةِ لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَ فِي ذَلِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ نَعَمْ قَالَ فَدَعَا بِنِطَعٍ فَبَسَطَهُ ثُمَّ دَعَا بِفَضْلِ أَزْوَادِهِمْ قَالَ فَجَعَلَ الرَّجُلُ يَجِيءُ بِكَفِّ ذُرَةٍ قَالَ وَيَجِيءُ الْآخَرُ بِكَفِّ تَمْرٍ قَالَ وَيَجِيءُ الْآخَرُ بِكَسْرَةٍ

حَتَّى اجْتَمَعَ عَلَى النِّطَعِ مِنْ ذَلِكَ شَيْءٌ يَسِيرٌ قَالَ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَيْهِ بِالْبَرَكَةِ ثُمَّ قَالَ خُذُوا فِي أَوْعِيَتِكُمْ قَالَ فَأَخَذُوا فِي أَوْعِيَتِهِمْ حَتَّى مَا تَرَكُوا فِي الْعَسْكَرِ وِعَاءً إِلَّا مَلَئُوهُ قَالَ فَأَكَلُوا حَتَّى شَبِعُوا وَفَضَلَتْ فَضْلَةٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ لَا يَلْقَى اللَّهَ بِهِمَا عَبْدٌ غَيْرَ شَاكٍّ فَيُحْجَبَ عَنِ الْجَنَّةِ

138-45/4- Bize Sehl b. Osman ve Ebu Kureyb Muhammed b. el-Alâ tahdis etti... A'meş, Ebu Salih'ten, o Ebu Hureyre'den yahut Ebu Said'den -şüphe eden A'meş'tir- şöyle dediğini nakletti: Tebûk gazvesinde insanlar açlıkla karşı karşıya kaldılar. Ey Allah'ın Rasûlü bize izin versen de su taşıyan develerimizi kessek, onları yesek ve yağlarını kullansak, dediler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Yapabilirsiniz"* buyurdu.

Derken Ömer geldi ve: Ey Allah'ın Rasûlü, eğer böyle yaparsan yük taşıyan hayvanlarımız azalır. Bunun yerine artan azıklarını getirmelerini iste. Sonra onlar için o azıkları üzerine bereketlenmeleri için yüce Allah'a dua et. Olur ki yüce Allah bunu halk eder, dedi.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Peki"* buyurdu. Sonra Allah Rasûlü deriden bir yaygı getirilmesini istedi, onu yaydı, sonra artan azıklarını getirmelerini istedi. (Ravi sahabi) dedi ki: Kimisi bir avuç mısır, kimisi bir avuç kuru hurma (1/56b), bir diğeri bir parça ekmek getirip geliyordu. Nihayet o deri yaygı üzerinde az miktarda bir şeyler toplandı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) üzerine bereketlenmesi için dua etti. Sonra da onlara: *"Kaplarınıza doldurunuz"* buyurdu. Onlar da kaplarına yiyecek doldurdular. Öyle ki karargâhta doldurmadıkları hiçbir kap bırakmadılar.

(Ravi sahabi) dedi ki: Doyuncaya kadar yediler ve bir miktar da arttı. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şahitlik ederim. Bir kul bunlarda şüphe etmeyerek bunlarla Allah'ın huzuruna çıkacak olursa asla cennete girmekten alıkonulmaz."*[479]

Şerh

"Tebûk gazvesi günü..." Bu şekilde "Tebûk gazvesi günü" diye zaptettik. Burada "gün"den maksat vakit ve zamandır. Yoksa tan yerinin ağarması ile güneş batımı arasındaki süre değildir. Usullerin çoğunda ya da çoğunluğunda burada "gün"den söz edilmemiştir.

---

479 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 4010, 12535

"Gazve" lafzı bazen "gazât" diye de telaffuz edilir. Tebûk ise Şam topraklarının (Arap yarım adasına) en yakın olan yerlerindendir. O gün insanlar ileri derecede aç kalmışlardı (el-mecâ'e). (1/224)

"Ey Allah'ın Rasûlü, bize... izin versen..." Hadiste geçen "nevâdıh" su taşıyan develer demektir. Ebu Ubeyd bunların tekil erkeğine "nâdıh" dişiline ise "nâdıha"denir demiştir.

et-Tahrir sahibi der ki: "Yağından sürünsek" ifadesinden kasıt bilinen yağ sürmek değildir. Bu, onların iç yağlarından yağ çıkartalım, demektir. "Bize izin versen" ibaresi ise, büyüklere hitapta uyulması gereken en güzel edep ve onlardan en terbiyeli bir şekilde dilekte bulunmak ifadesidir. Keşke şunu yapsan yahut böyle bir emir versen, keşke buna izin versen, buna işaret buyursan, denilir. Yani böyle bir şey yaparsan hayırlı olur, doğru olur, sağlam bir görüş olur, açık bir faydası olur ve benzeri anlamlar ifade eder. Bu, Arapların büyüklere şunu yap diye emir kipi kullanmalarından daha güzel bir ifade şeklidir.

Bundan anlaşıldığı üzere Gazaya katılan askerlerin savaşta kendileri için destek olan bineklerini imamın izni olmadan telef etmemeleri gerektiği ve -açık bir maslahat görmesi yahut bir kötülükten korkması hali dışında- kendilerine istedikleri izni vermemesi gerektiği anlaşılmaktadır.

"Ömer gelip... binekler azalır, dedi." Bu ifadeden imamlara ve başkanlara görüş belirtmenin caiz olduğu, fazileti daha az olanın eğer kendisince bir maslahat görülecek olursa, onların gördüklerinden farklı kanaatini kendilerine açıklayabileceği ve onlara yapılmasını emrettikleri bir işi iptal etmesini ona teklif etmesinin caiz olduğu anlaşılmaktadır.

Burada "ez-zahr (sırt)"den maksat, binek hayvanlarıdır. Onlara bu adın veriliş sebebi sırtlarına binilmesi yahut yolculukta onların yardımının ve desteğinin alınmasıdır.

"Sonra onlar için... dua et. Belki Allah bunda yaratır, takdir eder." Gördüğümüz asıl nüshalarda bu şekildedir. Bunda şu takdirde hazfedilmiş bir ifade vardır: Olur ki Allah bunda bir bereket yahut bir hayır -ya da buna benzer bir takdir- yaratır demektir. "Bereket"in asıl anlamı hayrın çokluğu ve sabit olmasıdır. "Tebarekallah" ise hayır onun nezdinde sabittir demektir, başka şekilde de açıklanmıştır. (1/225)

١٣٩-٤٦/٥- حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ رُشَيْدٍ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ يَعْنِي ابْنَ مُسْلِمٍ عَنِ ابْنِ جَابِرٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُمَيْرُ بْنُ هَانِئٍ قَالَ حَدَّثَنِي جُنَادَةُ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ حَدَّثَنَا عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَأَنَّ عِيسَى عَبْدُ اللهِ وَابْنُ أَمَتِهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَأَنَّ النَّارَ حَقٌّ أَدْخَلَهُ اللهُ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ شَاءَ

139-46/5- Bize Davud b. Ruşeyd tahdis etti. Bize Velid -yani b. Müslim- İbn Cabir'den şöyle dediğini tahdis etti: Bana Umeyr b. Hâni tahdis edip dedi ki: Bana Cunâde b. Ebu Umeyye tahdis etti. Bize Ubâde b. es-Sâmit tahdis edip dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Her kim bir ve tek ve ortağı bulunmaksızın Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in* (1/57a) *onun kulu ve Rasûlü olduğuna, İsa'nın Allah'ın kulu, kadın kulunun oğlu ve Meryem'e bıraktığı kelimesi olup, ondan bir ruh olduğuna, cennetin hak, cehennem ateşinin hak olduğuna şâhâdet ederse cennetin sekiz kapısından hangisinden dilerse Allah onu cennete koyar."*[480]

Şerh

"Bize Davud b. Ruşeyd tahdis etti... Bize Ubâde b. es-Sâmit tahdis etti." Senette geçen Velid b. Müslim ed-Dımeşkî nispetli el-Evzâî'nin arkadaşıdır. Bu babın baş taraflarında bu açıklamayı da yapmıştık.

"Yani b. Müslim" ifadesinin ne gibi faydalı bir anlam ihtiva ettiğini rivâyette nesebi geçmediğinden herhangi bir fazlalık rivâyete katmaksızın onu açıklamak istediğini de ifade etmiştik.

İbn Cabir'e gelince, o pek değerli Abdurrahman b. Yezid b. Cabir ed-Dımeşkî'dir. Hâni isminin sonu hemzelidir. Cunâde de Cunâde b. Ebu Umeyye'dir. Ebu Umeyye'nin adı ise Kebir'dir. O da Devsi ve Ezdi olup onlar arasında yerleşmiştir, Şami'dir. Cünade ve babası sahabidirler. Çoğunluğun söylediği sahih olan budur. Nesai onun Cuma günü orucu ile ilgili sadece bir hadisini rivâyet etmiştir. Buna göre o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna hepsi de oruçlu olan sekiz kişi ile birlikte gitmişti. Onun sahabi olduğunu açıkça ifade eden rivâyet ettiği başka hadis de vardır.

480 Buhari, 3435; Tuhfetu'l-Eşraf, 5075

Ebu Said b. Yunus, Tarihu Mısr adlı eserinde dedi ki: Sahabedendi, Mısır fethinde hazır bulunmuştu. Başkası da böyle demiştir ama rivâyetlerinin çoğunluğu sahabe-i kiram'dandır. el-Vâkidî'nin katibi Muhammed b. Sa'd şöyle demektedir: İbn Abdullah el-İclî, o tabiinin büyüklerinden bir tabiidir demiştir.

Cünade'nin künyesi Ebu Abdullah'tır. Çokça gazalara katılmış birisidir. Allah ondan razı olsun. Allah en iyi bilendir.

Bu senetteki ravilerin tamamı Davud b. Ruşeyd dışında Şamlıdırlar. Davud ise Bağdat'ta yerleşmiş. Huvarezmi (Harezmi)'dir.

"Allah'tan başka ilah olmadığına... şâhâdet ederim diyen... girer." Bu (1/226) pek önemli bir yeri olan muazzam bir hadistir. Bu hadis itikadi meseleleri kapsayan en kapsamlı bir hadis ya da en kapsamlı hadislerdendir çünkü bu hadiste inançlarının farklılığına ve birbirinden uzak oluşuna rağmen küfür olan bütün dinlerden neyin çıkmayı sağlayacağını birlikte ifade etmiş ve bütün dinlerin tamamından ayrı olacağını şu birkaç kelime ile oldukça kısa bir şekilde ifade etmiş bulunmaktadır.

İsa (aleyhisselâm)'a "kelime" adını vermiştir çünkü o babasız olarak yalnızca "ol" kelimesi ile var olmuştur. Bu özelliği ile diğer Âdemoğullarından farklıdır. el-Herevî dedi ki: Ona "kelime" denilmesinin sebebi onun bir kelimeden dolayı var olmasıdır. Bu sebeple ona yağmura rahmet denilmesi gibi bu isim verilmiştir. Yine el-Herevî der ki: "Yüce Allah'ın: *"Ve ondan bir ruh"* (Nisa, 171) buyruğu rahmet demektir." İbn Arefe dedi ki: Babasız yaratılacaktır. O ancak annesine ruh üflenerek var edilmiştir, demiştir. Başkası da: "Ve ondan bir ruh" yani onun tarafından yaratılmış bir ruh demektir. Buna göre ruhun Allah'a izafe edilmesi Allah'ın dişi devesi, Allah'ın evi gibi teşrif izafesi (şereflendirme izafesi)dir. Yoksa bütün âlem (yaratılmışlar) yalnız yüce Allah'ındır ve onun tarafındandır. Allah en iyi bilendir.

١٤٠-٠٠/٦- وَحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّوْرَقِيُّ حَدَّثَنَا مُبَشِّرُ بْنُ إِسْمَعِيلَ عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ عَنْ عُمَيْرِ بْنِ هَانِئٍ فِي هَذَا الْإِسْنَادِ بِمِثْلِهِ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ عَلَى مَا كَانَ مِنْ عَمَلٍ وَلَمْ يَذْكُرْ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ شَاءَ

140-.../6- Bana Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî de tahdis etti. Bize Mubeşşir b. İsmail, el-Evzâî'den tahdis etti. O Umeyr b. Hâni'den bu senetle aynısını nakletti. Ancak o rivâyetinde: "Ameli ne olursa olsun Allah onu cennete koyar" demiş ve "cennetin sekiz kapısından dilediği kapıdan" ibaresini zikretmemiştir.[481]

481 139 numaralı hadisin kaynakları

Şerh

"Bize İbrahim ed-Devrakî tahdis etti." Dal harfi fethalı olup, buna dair açıklama Mukaddime'de geçti. el-Evzâî'nin adının, Abdurrahman b. Amr olduğu ve kendisine nispet olunduğu "el-Evza" ile ilgili görüş ayrılıkları geçmiş bulunmaktadır.

"Ameli ne olursa olsun Allah onu cennete koyar" ifadesi Allah'ın onu cennete girecekler arasında koyacağı şeklinde yorumlanır. Şayet büyük günahlardan olan masiyetleri varsa o Allah'ın meşietine bağlıdır. Azap edilse bile sonunda cennete girer. Bu hususta Kadı Iyaz'ın ve diğerlerinin görüşleri bu husustaki görüş ayrılıklarıyla birlikte geniş bir şekilde daha önce geçti. Allah en iyi bilendir.

١٤١-٤٧/٧- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ ابْنِ عَجْلَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ عَنْ ابْنِ مُحَيْرِيزٍ عَنْ الصُّنَابِحِيِّ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ أَنَّهُ قَالَ دَخَلْتُ عَلَيْهِ وَهُوَ فِي الْمَوْتِ فَبَكَيْتُ فَقَالَ مَهْلًا لِمَ تَبْكِي فَوَاللَّهِ لَئِنْ اسْتُشْهِدْتُ لَأَشْهَدَنَّ لَكَ وَلَئِنْ شُفِّعْتُ لَأَشْفَعَنَّ لَكَ وَلَئِنْ اسْتَطَعْتُ لَأَنْفَعَنَّكَ ثُمَّ قَالَ وَاللَّهِ مَا مِنْ حَدِيثٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ لَكُمْ فِيهِ خَيْرٌ إِلَّا حَدَّثْتُكُمُوهُ إِلَّا حَدِيثًا وَاحِدًا وَسَوْفَ أُحَدِّثُكُمُوهُ الْيَوْمَ وَقَدْ أُحِيطَ بِنَفْسِي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ النَّارَ

141-47/7- Bize Kuteybe b. Said de tahdis etti... İbn Muhayrîz'den, o es-Sunâbihî'den, o Ubâde b. es-Sâmit (radıyallâhu anh)'dan naklen (Sunâbihî) dedi ki: Ölüm halinde iken yanına girdim, ağladım. (Ubâde): Yavaş ol niye ağlıyorsun? Allah'a yemin ederim ki eğer benim şahitliğim istenirse (1/57b) lehine şahitlik ederim. Eğer şefaatime izin verilirse yemin ederim senin için şefaat ederim. Andolsun gücüm yeterse mutlaka sana faydalı olurum, dedi sonra şunları ekledi: Allah'a yemin ederim ki Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den dinleyip de kendisinde sizin için bir hayır bulunan her bir hadisi mutlaka size nakletmişimdir. Bir tek hadis müstesnâ, onu da bugün size ölüm etrafımı sarmışken rivâyet edeceğim. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: *"Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şâhâdet eden kimseye Allah cehennem ateşini haram eder."*[482]

---

482 Tirmizi, 2638; Tuhfetu'l-Eşraf, 5099

Şerh

"İbn Aclân... ağladım, yavaş ol, dedi." (1/227) İbn Aclân, İmam Ebu Abdullah Muhammed b. Aclân el-Medeni'dir. Velid b. Utbe b. Rabia kızı Fatıma'nın azatlısıdır. Abid ve fakih birisi idi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mescidinde bir ders halkası vardı, fetva da verirdi, tabiinden birisidir. Ashab-ı Kiram'dan Enes ve Ebu't-Tufayl'e yetişmiştir. Bu açıklamaları Ebu Nuaym yapmıştır. Ayrıca Enes ve tabiinden rivâyet nakletmiştir. Onunla ilgili ilginç haberlerden birisi de annesinin karnında üç yıldan fazla kaldığıdır. Hakim Ebu Ahmed de el-Künâ adlı kitabında şöyle diyor: Muhammed b. Aclân tabiin arasında sayılır. Kendisince hafız birisi olmamakla birlikte başkası onun sika bir ravi olduğunu söylemiştir. Müslim burada onun rivâyetini mutabaat olarak zikretmiştir. Müslim'in asıl rivâyetler arasında onun hiçbir rivâyetini zikretmediği söylenir. Allah en iyi bilendir.

Senette geçen Muhammed b. Yahya b. Habbân ismindeki "Habbân"in ha harfi fethalıdır. Tabiindendir, Enes b. Malik (radıyallâhu anh)'dan hadis dinlemiştir.

İbn Muhayrîz'in adı ise Abdullah b. Muhayrîz b. Cunâde b. Vehb el-Kuraşi el-Cumahi'dir. Cumah oğullarından olup Mekki'dir. Ebu Abdullah künyeli tabiinden üstün bir zattır. Aralarında Ubâde b. es-Sâmit, Ebu Mahzure, Ebu Said el-Hudri ve başkalarının da bulunduğu ashab-ı kiram'dan bir topluluktan hadis dinlemiş, Beytu'l-makdis'te yerleşmiştir. el-Evzâî der ki: Kim Birilerine uyacaksa İbn Muhayrîz gibisine uysun çünkü yüce Allah, İbn Muhayrîz gibi birisinin bulunduğu bir ümmeti asla saptıracak değildir. Recâ b. Hayve de İbn Muhayrîz'in vefatından sonra şunları söylemiştir: Allah'a yemin ederim ben İbn Muhayrîz'in hayatta kalmasını yeryüzündekiler için bir eman olarak değerlendiriyordum.

es-Sunâbihî'nin adı ise Ebu Abdullah Abdurrahman b. Useyle el-Muradi'dir. es-Sunâbih ise Muradlıların bir koludur, kendisi de üstün bir tabiidir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına gitmek üzere yolculuğa çıkmış, kendisi yolda iken Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ruhu kabzedilmişti. O sırada Cuhfe'de idi, onun varışından beş ya da altı gün önce vefat etmişti. Bundan dolayı Ebu Bekr es-Sıddık ve ashab-ı kiram'dan çok kişiden (Allah hepsinden razı olsun) hadis dinlemiştir. Hadis ile uğraşmayan kimseler sözkonusu ettiği es-Sunâbihî'nin adını sahabi olan es-Sunâbih b. el-A'ser (radıyallâhu anh) ile karıştırabilirler. Allah en iyi bilendir.

Şunu bil ki, bu isnatta oldukça güzel isnat inceliklerinden bir incelik vardır. O da şudur: Hepsi de birbirinden rivâyette bulunan tabiundan dört kişi bu senette bir araya gelmiştir: İbn Aclân, İbn Habban, İbn Muhayrîz ve es-Sunâbihî. Allah en iyi bilendir.

"es-Sunâbihî'den, o Ubâde'den, (es-Sunâbihî) dedi ki: Onun yanına girdim..." Bu benzeri çokça görülen bir rivâyet tarzıdır. Bunda güzel bir sanat ve incelik vardır. Takdiri de şöyledir: es-Sunâbihî'den rivâyete göre o Ubâde'den şunları söylediği bir hadis nakletmiştir: (1/228) Onun yanına girdim... Bunun bir benzeri de biraz sonra yakında iman bölümünde: "Üç kişiye ecirleri iki defa verilir" hadisinde gelecektir. Müslim (rahimehullah) dedi ki: Bize Yahya b. Yahya tahdis edip dedi ki: Bize Huşeym, Salih b. Salih'den, o eş-Şa'bî'den rivâyetle dedi ki: Bir adamın eş-Şa'bî'ye soru sorduğunu gördüm. Dedi ki: Ey Ebu Amr, bizim önümüzde Horasan ahalisinden şöyle diyen kimseler vardır. eş-Şa'bî dedi ki: Bana Ebu Burde babasından tahdis etti..."[483]

İşte bu hadis de şu anda üzerinde durmakta olduğumuz hadis türündedir. Takdiri şöyledir: Huşeym dedi ki: Bana Salih, eş-Şa'bî'den bir hadis nakletti. Bu hadiste Salih dedi ki: Ben bir adamı gördüm, eş-Şa'bî'ye sorup dedi ki... Bunun benzeri pek çoktur. Bunların çoğuna yüce Allah'ın izniyle yerinde dikkat çekeceğiz. Allah en iyi bilendir.

"Yavaş ol!" Bana müsaade et, süre tanı demektir. Cevheri dedi ki: Bir kişiye: (مهلا يا رجل): Yavaş ol be adam" denilir ve her harfi sakin telaffuz edilir. İki kişiye, çoğula ve müennese de böyle hitap edilir. Mühlet ver, süre tanı, anlamındadır. Sana bu şekilde yavaş ol denilecek olursa sen (olumsuz olarak): "(لا مهل والله): Allah'a yemin ederim süre tanımıyorum" diyebilirsin, olumsuz olarak: "(لا مهلا): Süre tanımak yok" demezsin. Yine "(ما مهل والله بمغنية عنك شيئا): Allah'a yemin olsun ki hiçbir mühletin de sana hiçbir faydası olmaz" dersin. Allah en iyi bilendir.

"Sizin için kendisinde hayır bulunan her bir hadisi..." Kadı İyaz (rahimehullah) dedi ki: Bu hadiste herkesin aklının kaldıramayacağı, zarar ve fitne verebileceğinden korktuğu hadisleri sakladığına delil vardır. Bu ise herhangi bir ameli gerektirmeyen şeriatın hadlerinden herhangi bir haddin bulunmadığı hadisler için sözkonusudur. Bir ameli gerektirmeyen, rivâyeti zorunlu olmayan, avamın aklının kaldıramayacağı, söyleyenine ya da dinleyenine zarar verileceğinden korkulan, özellikle münafıklar ile ilgili haberleri ve emirlik ile ilgili haberleri ihtiva eden, güzel olmayan birtakım niteliklerle nitelenmiş bir

483 Hadis ileride 385 numara ile gelecektir. (Çeviren)

topluluğun tayin edildiği, başkalarının yerilip lanetlendiği türden hadisleri rivâyet etmediklerine dair ashabdan (Allah hepsinden razı olsun) gelmiş benzeri pek çok rivâyet bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir.

"Ölüm etrafımı sarmışken" tabirinin anlamı ölümüm yaklaşmışken, kurtuluştan, hayatımın devam edeceğinden ümit kesmişken... demektir. et-Tahrir sahibi der ki: Bu söz aslında aleyhine düşmanları toplanmış ve üzerine geldikleri onun her bir tarafını kurtuluş ümidi kalmayacak şekilde kuşatmaları halinde kullanılır. Onun etrafını sardılar yani bütün yönlerinden onu kuşattılar denilir. (1/229) Artık ölümüm yaklaşmış bulunuyor, demek istemiştir. Allah en iyi bilendir.

١٤٢-٤٨/٨- حَدَّثَنَا هَدَّابُ بْنُ خَالِدٍ الْأَزْدِيُّ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ كُنْتُ رِدْفَ النَّبِيِّ ﷺ لَيْسَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ إِلَّا مُؤْخِرَةُ الرَّحْلِ فَقَالَ يَا مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ قُلْتُ لَبَّيْكَ رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدَيْكَ ثُمَّ سَارَ سَاعَةً ثُمَّ قَالَ يَا مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ قُلْتُ لَبَّيْكَ رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدَيْكَ ثُمَّ سَارَ سَاعَةً ثُمَّ قَالَ يَا مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ قُلْتُ لَبَّيْكَ رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدَيْكَ قَالَ هَلْ تَدْرِي مَا حَقُّ اللَّهِ عَلَى الْعِبَادِ قَالَ قُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّ حَقَّ اللَّهِ عَلَى الْعِبَادِ أَنْ يَعْبُدُوهُ وَلَا يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ثُمَّ سَارَ سَاعَةً قَالَ يَا مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ قُلْتُ لَبَّيْكَ رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدَيْكَ قَالَ هَلْ تَدْرِي مَا حَقُّ الْعِبَادِ عَلَى اللَّهِ إِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ قَالَ قُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ أَنْ لَا يُعَذِّبَهُمْ

142-48/8- Bize Heddâb b. Halid el-Ezdî tahdis etti... Bize Enes b. Malik, Muâz b. Cebel'den şöyle dediğini tahdis etti. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bineğinin arkasına binmiştim. Benimle onun arkasında semerin arka kaşından başka hiçbir şey yoktu. (1/58a) Allah Rasûlü: *"Ey Muâz b. Cebel"* buyurdu. Ben: Lebbeyk ya Rasûlullah ve sa'deyk, dedim sonra bir süre daha yürüdü sonra: *"Ey Muâz b. Cebel"* buyurdu. Ben: Lebbeyk ya Rasûlullah ve sa'deyk, dedim. Bir süre daha yürüdükten sonra: *"Ey Muâz b. Cebel"* buyurdu. Ben: Lebbeyk ya Rasûlullah ve sa'deyk dedim.

O: *"Allah'ın kulları üzerindeki hakkı nedir bilir misin"* buyurdu. Ben: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dedim.

O: *"Allah'ın kulları üzerindeki hakkı ona ibadet etmeleri ve ona hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır"* buyurdu. Sonra bir süre daha yol aldı. Arkasın-

dan: *"Ey Muâz b. Cebel"* buyurdu. Ben: Lebbeyk ya Rasûlullah ve sa'deyk dedim. O: *"Peki, kulları bunu yapacak olurlarsa onların Allah üzerindeki haklarının ne olduğunu bilir misin"* buyurdu. Ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilir, dedim. O: *"Kendilerini azaplandırmamasıdır"* buyurdu.[484]

Şerh

"Heddâb b. Halid" adının Hudbe olduğu da söylenir. Müslim (rahimehullah) bunu kitabının çeşitli yerlerinde zikretmiş olmakla birlikte bazı yerlerde Hudbe, bazılarında da Heddâb demektedir. İlim adamları ikisinden birisinin ismi, diğerinin lakap olduğunu ittifakla kabul etmekle birlikte hangisinin isim olduğu hakkında ihtilaf etmişlerdir. Ebu Ali el-Ğassâni, Ebu Muhammed Abdullah b. el-Hasan et-Tabesi ve el-Metalib sahibi ile Hafız Abdulgani el-Makdisi -müteahhir olan- ismin Hudbe olduğunu, Heddâb'ın lakap olduğunu söylerken başkaları Heddâb isimdir, Hudbe lakaptır demiştir. Şeyh Ebu Amr sonuncusunu tercih etmiş, birincisini kabul etmemiştir. Hafız Ebu'l-Fadl el-Feleki ise şöyle demektedir: O kendisine Hudbe denilecek olursa kızardı. Buhari Tarih'inde onu sözkonusu ederek Hudbe b. Halid demiş, "Heddâb"i sözkonusu etmemiştir. Bundan açıkça anlaşıldığına göre o "Hudbe"nin isim olduğunu tercih ettiğidir. Buhari ise (bu gibi hususları) başkalarından daha iyi bilir çünkü o hem Buhari'nin, hem Müslim'in hocasıdır. Allah hepsine rahmetini ihsan buyursun, Allah en iyi bilendir.

"Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in terkisinde idim. Benimle onun arasında sadece devenin arka kaşı vardı... Lebbeyk ya Rasûlullah ve sa'deyk dedim." Hadiste geçen "ridf: terkisinde binmek" şekli ravilerin çoğunlukla tespit ettikleri meşhur rivâyettir. Kadı Iyaz (rahimehullah)'ın naklettiğine göre kitabın ravilerinden birisi olan Şafii fakih Ebu Ali et-Taberi bu kelimeyi ra fethalı, dal kesreli "redif" olarak zaptetmiştir. Ridf ile redif ise binicinin arkasında binen kişiye denilir. Fiilin mazi çekiminde dal harfi kesreli, muzariinde ise fethalıdır. Kadı Iyaz dedi ki: Eğer Taberi'den gelen rivâyet sahih ise onun yaptığı bu açıklamanın açıklanabilir bir tarafı yoktur. Buradaki "redif" kelimesinin aceleci anlamında acl ve kötürüm anlamında zemim şeklinde ism-u fail olması hali müstesnâdır.

"Benimle onun arasında sadece semerin arka kaşı vardı." Bununla Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yakınlığını ileri derecede anlatmak istemiştir. Böylelikle dinleyen kişinin bunu daha iyi bellemesi için daha etkileyici bir ifade kullanmak istemiştir.

484 Buhari, 5967, 6267, 6500; Tuhfetu'l-Eşraf, 11308

"(مؤخرة الرحل): Semerin arka kaşı"nın okunuşu ile ilgili Cevheri, es-Sıhah adlı eserinde altı okuyuş sözkonusu etmiştir. Bu ise binicinin arkasında bulunan tahta (veya değnek) parçasına denir.

"(يا معاذ بن جبل): Ey Muâz b. Cebel" hitabında Arap dilbilginlerinin "Muaz" kelimesinin harekesinde iki farklı telaffuzları vardır. Bunların daha meşhur ve daha tercihe değer olanları Muaz lafzının meftuh (ya Muaze şeklinde), ikincisi ise ötreli (Muâzu şeklinde) okunmasıdır. Ancak ondan sonraki "İbn" lafzının nasb ile okunacağında görüş ayrılığı yoktur.

"Lebbeyk ve sa'deyk" hitabındaki "lebbeyk"in anlamı ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Burada bunların bazılarına değineceğiz, yüce Allah'ın izniyle açıklaması Hac bölümünde gelecektir. Daha güçlü görülen bunun, çağrını kabul ettim, bir daha kabul ettim diye tekid için tekrar etmektir. Anlamının: Senin yanındayım ve sana itaat ediyorum, ben senin itaatin üzere devam ediyorum, sevgim sanadır diye açıklandığı gibi, başka açıklamalar da yapılmıştır.

"Sa'deyk"in anlamına gelince, ben senin emrine ardı arkasına itaat etmeye devam ediyorum, demektir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Muaz (radıyallâhu anh)'a defalarca seslenmesine gelince, bu da ona vereceği habere gerektiği gibi önemi vurgulamak ve böylelikle Muaz'ın duyacaklarına tam anlamıyla dikkat etmesini sağlamak içindir. Sahih'te sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir söz söyledi mi -işte bundan dolayı- üç defa tekrar ederdi. Allah en iyi bilendir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Allah'ın kulları üzerindeki hakkının ne olduğunu bilir misin?* ve: *Kulların yüce Allah üzerindeki hakkının ne olduğunu bilir misin?"* buyruklarına gelince, et-Tahrir sahibi şu açıklamayı yapmıştır: Bil ki hak kesin olarak, muhakkak olarak var olan her şeye ya da kaçınılmaz olarak var edilecek şeylere denilir. Şanı yüce Allah ise ezeli var ve ebedi baki haktır. Ölüm, kıyamet, cennet, cehennem de haktır çünkü bunlar kaçınılmaz olarak meydana geleceklerdir. Doğru söze "hak" denilmesinin anlamı da bu şekilde hakkında haber verilen şeyin gerçekleşmiş ve meydana geldiğinde hiçbir tereddüt bulunmayan bir husus olduğu anlamındadır.

Kul üzerinde herhangi bir tereddüt ve bir şaşırma sözkonusu olmaksızın hak edilen hak da bu şekildedir. Buna göre yüce Allah'ın kullar üzerindeki hakkının anlamı, onların üzerinde kesin olarak görev olan ve onların üzerinde hak ettiği şeydir. Kulların yüce Allah üzerindeki haklarının manası ise, kaçınılmaz olarak tahakkuk ettiğidir. Bu et-Tahrir sahibinin açıklamasıdır.

Başkası ise şöyle demektedir: Onların yüce Allah üzerindeki hakları ibaresini sadece onun onlar üzerindeki hakları ibaresine mukabele (benzeri lafızlarla zikredilen bir karşılık) olduğundan dolayıdır. Ayrıca bir kimsenin arkadaşına: Senin hakkın benim üzerimde bir görevdir yani benim onu yerine getirmem artık kesinleşmiştir, demesine de benzetilebilir. (1/231) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Her yedi günde bir gusletmek her müslümanın üzerine bir haktır"* buyruğu da bu türdendir. Allah en iyi bilendir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Ona, ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibadet etmeleri"* buyruğuna gelince, iman kitabının (bölümünün) ilk babının sonlarında buna ve bu iki lafzın bir arada zikredilmesine dair açıklama geçmiş bulunmaktadır.

١٤٣-٤٩/٩- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ سَلَّامُ بْنُ سُلَيْمٍ عَنْ أَبِي إِسْحَقَ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ كُنْتُ رِدْفَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَلَى حِمَارٍ يُقَالُ لَهُ عُفَيْرٌ قَالَ فَقَالَ يَا مُعَاذُ تَدْرِي مَا حَقُّ اللَّهِ عَلَى الْعِبَادِ وَمَا حَقُّ الْعِبَادِ عَلَى اللَّهِ قَالَ قُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّ حَقَّ اللَّهِ عَلَى الْعِبَادِ أَنْ يَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَحَقُّ الْعِبَادِ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ لَا يُعَذِّبَ مَنْ لَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَلَا أُبَشِّرُ النَّاسَ قَالَ لَا تُبَشِّرْهُمْ فَيَتَّكِلُوا

143-49/9- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti... Amr b. Meymun'dan, o Muâz b. Cebel'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in terkisinde Ufeyr adındaki bir eşeğinin üzerine binmiştim. Allah Rasûlü: *"Ey Muaz, Allah'ın kulları üzerindeki hakkı nedir? Kulların Allah üzerindeki hakkı nedir bilir misin?"* buyurdu. Ben: Allah ve Rasûlü en iyi bilir dedim.

O şöyle buyurdu: *"Şüphesiz Allah'ın kulları üzerindeki hakkı Allah'a ibadet etmeleri, ona hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır. Kulların aziz ve celil olan Allah üzerindeki hakkı ise kendisine hiçbir şeyi ortak koşmayan kimselere azap etmemesidir."*

(Muaz) dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü o halde insanlara bu müjdeyi vermeyeyim mi, dedim. O: *"Onlara bu müjdeyi verme, o vakit buna bel bağlarlar"* buyurdu.[485]

485 Buhari, 2701, 2856 -muhtasar olarak-; Tirmizi, 2643; Tuhfetu'l-Eşraf, 11351

Şerh

"Ufeyr adındaki bir eşeğin üzerinde..." Bu rivâyette ve itimat edilen asıllarda yine bu hususa dair bilgilerin bulunduğu kitaplarda doğru söyleyiş "Ufeyr"dir. Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah) dedi ki: Kadı Iyaz (rahimehullah)'ın bunun gayn harfi ile "Gufeyr" olduğu ise terkedilmiş bir kanaattir. Bu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ait bir eşeğin adı idi. Veda haccında öldüğü söylenir. Ayrıca şunları söyler: Bu hadis, bu olayın bundan önceki hadiste geçen seferden başka, farklı bir seferde tekrarlanmış olmasını gerektirmektedir. Çünkü semerin arka kaşı deve için özeldir. Eşeğin üzerindeki semerde olmaz.

Derim ki: Her iki hadiste anlatılanların aynı olay olma ve birinci hadiste deve semerinin arka kaşı kadar bir uzaklık demek istemiş olması ihtimali de vardır. Allah en iyi bilendir.

١٤٤-٥٠/١٠- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى وَابْنُ بَشَّارٍ قَالَ ابْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي حَصِينٍ وَالْأَشْعَثِ بْنِ سُلَيْمٍ أَنَّهُمَا سَمِعَا الْأَسْوَدَ بْنَ هِلَالٍ يُحَدِّثُ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَا مُعَاذُ أَتَدْرِي مَا حَقُّ اللَّهِ عَلَى الْعِبَادِ قَالَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ أَنْ يُعْبَدَ اللَّهُ وَلَا يُشْرَكَ بِهِ شَيْءٌ قَالَ أَتَدْرِي مَا حَقُّهُمْ عَلَيْهِ إِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ فَقَالَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ أَنْ لَا يُعَذِّبَهُمْ

144-50/10- Bize Muhammed b. el-Müsennâ ve İbn Beşşâr tahdis etti. İbnu'l-Müsennâ dedi ki: Bize Muhammed b. Cafer tahdis etti. Bize Şube, Ebu Huseyn'den ve el-Eş'as b. Suleym'den tahdis etti. Her ikisi Esved b. Hilal'i (1/59a) Muâz b. Cebel'den şöyle dedi, diye tahdis ederken dinlediler:

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Ey Muaz, Allah'ın kulları üzerindeki hakkı nedir bilir misin?"* O: Allah ve Rasûlü en iyi bilir dedi. O: *"Allah'a ibadet edilmesi ve ona hiçbir şeyin ortak koşulmamasıdır"* buyurdu.

Sonra: *"Eğer bunu yapacak olurlarsa onun üzerindeki haklarının ne olduğunu bilir misin"* buyurdu. Muaz: Allah ve Rasûlü en iyi bilir, dedi. Allah Rasûlü: *"Onları azaplandırmamasıdır"* buyurdu.[486]

486 Buhari, 7373; Tuhfetu'l-Eşraf, 11306

Şerh

"Ebu Husayn"in adı Âsım'dır. Buna dair açıklama kitabın Mukaddimesinin baş taraflarında (1/232) geçmiş bulunmaktadır.

Muhammed b. el-Müsennâ ile İbn Beşşâr'ın rivâyet ettikleri bu hadiste Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Allah'a ona hiçbir şey ortak koşulmaksızın ibadet edilmesi"* ibaresinde *"ibadet edilmesi"* anlamındaki lafzı bu şekilde ye harfi ötreli (edilgen bir fiil olarak) *"şey"* anlamındaki lafzı da merfu (edilgen fiilin sözde öznesi olarak) tespit etmişizdir. Bunun açıklaması açıktır. Şeyh Ebu Amr (rahimehullah) dedi ki: Asıl yazmalarda "şey" lafzı nasb ile de kaydedilmiştir. Bu da "(يعبد الله ولا يشرك به شيئا) Allah'a ibadet edilmesi ve ona hiçbir şeyin ortak koşulmaması" ifadesindeki üç ayrı vechin sözkonusu olmasına göre sahihtir. Birincisi eril üçüncü şahıs için kullanılmış bir fiil olarak kulun Allah'a ibadet etmesi ve ona hiçbir şeyi ortak koşmaması demek olur. Bu, bu husustaki şekillerin en uygun olanıdır.

2- Fiilin özellikle Muaz'a hitap olmak üzere ikinci tekil şahıs olmak üzere te harfinin fethalı okunmasıdır çünkü muhatap odur. Böylelikle de ondan başkasına da dikkat çekilmiş olmaktadır.

3- Fiilin edilgen bir fiil olarak ye harfinin ötreli okunmasıdır. Bu durumda "şey" lafzı mef'ulün bih'ten kinaye değil, mastardan (mef'ul-i mutlak mastarından) kinaye olması sözkonusudur. Yani Allah'a hiçbir şekilde ortak koşmasın. (İbnu's-Salah) dedi ki: Eğer rivâyet bu şekillerden herhangi birisini tayin etmemiş ise bizden bu hadisi rivâyet eden kimsenin bunların hepsini biri diğerinin arkasında telaffuz etmesi görevidir. Böylelikle bizzat söylenmiş olan lafzı kesin olarak zikretmiş olacaktır. Allah en iyi bilendir.

Şeyh İbnu's-Salah'ın ifadeleri bunlardır. Bizim ilk sözünü ettiğimiz okuyuş ise hem rivâyet, hem mana bakımından sahihtir. Allah en iyi bilendir.

١٤٥-١١/٥١- حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ زَكَرِيَّاءَ حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ عَنْ زَائِدَةَ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ الْأَسْوَدِ بْنِ هِلَالٍ قَالَ سَمِعْتُ مُعَاذًا يَقُولُ دَعَانِي رَسُولُ اللهِ ﷺ فَأَجَبْتُهُ فَقَالَ هَلْ تَدْرِي مَا حَقُّ اللهِ عَلَى النَّاسِ نَحْوَ حَدِيثِهِمْ

145-51/11- Bize el-Kasım b. Zekeriya tahdis etti. Bize Huseyn, Zâide'den tahdis etti. O Ebu Hasîn'den, o Esved b. Hilâl'den şöyle dediğini nakletti: Muaz'ı şöyle derken dinledim: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) beni çağırdı, ben de yanına gittim. *"Allah'ın insanlar üzerindeki hakkı nedir bilir misin?"* buyurdu ve onların naklettiklerine yakın olarak hadisi nakletti.[487]

487 144 numaralı hadisin kaynakları

Şerh

Muâz b. Cebel (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadisin sonuncu rivâyetinde "onların rivâyetlerine yakın" ibaresi de şu demektir: Dördüncü rivâyette Müslim'in hocası el-Kasım b. Zekeriya bu hadisi Müslim'in bundan önceki üç rivâyette geçen Heddâb, Ebu Bekr b. Ebu Şeybe, Muhammed b. Müsennâ ve İbn Beşşâr adındaki dört hocasının rivâyetlerine yakın olarak rivâyet etmiştir demektir. Allah en iyi bilendir.

Kasım'ın bu rivâyetinde yer alan "bize Kasım tahdis etti, bize Huseyn, Zâide'den tahdis etti" ibaresi bütün asıllarda bu şekildedir. Yani Huseyn ismi sin iledir, doğrusu da budur. Kadı Iyaz dedi ki: (1/233) Bazı asıl nüshalarda sad ile "Husayn" şeklinde geçmiş olup, bu yanlıştır. Adı Huseyn b. Ali el-Cu'fî'dir. Bu kitapta Zâide'den rivâyeti birkaç defa tekrarlanmıştır. Zâide'den sad ile "Husayn"in rivâyeti diye bir rivâyet bilinmemektedir. Allah en iyi bilendir.

١٤٦-١٢/٥٢- حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ يُونُسَ الْحَنَفِيُّ حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ بْنُ عَمَّارٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو كَثِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ كُنَّا قُعُودًا حَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَعَنَا أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ فِي نَفَرٍ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ بَيْنِ أَظْهُرِنَا فَأَبْطَأَ عَلَيْنَا وَخَشِينَا أَنْ يُقْتَطَعَ دُونَنَا وَفَزِعْنَا فَقُمْنَا فَكُنْتُ أَوَّلَ مَنْ فَزِعَ فَخَرَجْتُ أَبْتَغِي رَسُولَ اللَّهِ ﷺ حَتَّى أَتَيْتُ حَائِطًا لِلْأَنْصَارِ لِبَنِي النَّجَّارِ فَدُرْتُ بِهِ هَلْ أَجِدُ لَهُ بَابًا فَلَمْ أَجِدْ فَإِذَا رَبِيعٌ يَدْخُلُ فِي جَوْفِ حَائِطٍ مِنْ بِئْرٍ خَارِجَةٍ وَالرَّبِيعُ الْجَدْوَلُ فَاحْتَفَزْتُ كَمَا يَحْتَفِزُ الثَّعْلَبُ فَدَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَقُلْتُ نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ مَا شَأْنُكَ قُلْتُ كُنْتَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا فَقُمْتَ فَأَبْطَأْتَ عَلَيْنَا فَخَشِينَا أَنْ تُقْتَطَعَ دُونَنَا فَفَزِعْنَا فَكُنْتُ أَوَّلَ مِنْ فَزِعَ فَأَتَيْتُ هَذَا الْحَائِطَ فَاحْتَفَزْتُ كَمَا يَحْتَفِزُ الثَّعْلَبُ وَهَؤُلَاءِ النَّاسُ وَرَائِي فَقَالَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ وَأَعْطَانِي نَعْلَيْهِ قَالَ اذْهَبْ بِنَعْلَيَّ هَاتَيْنِ فَمَنْ لَقِيتَ مِنْ وَرَاءِ هَذَا الْحَائِطِ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُسْتَيْقِنًا بِهَا قَلْبُهُ فَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ لَقِيتُ عُمَرُ فَقَالَ مَا هَاتَانِ النَّعْلَانِ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ فَقُلْتُ هَاتَانِ نَعْلَا رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بَعَثَنِي بِهِمَا مَنْ لَقِيتُ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُسْتَيْقِنًا بِهَا قَلْبُهُ بَشَّرْتُهُ بِالْجَنَّةِ فَضَرَبَ عُمَرُ بِيَدِهِ بَيْنَ ثَدْيَيَّ فَخَرَرْتُ لِاسْتِي فَقَالَ ارْجِعْ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ فَرَجَعْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَجْهَشْتُ بُكَاءً وَرَكِبَنِي عُمَرُ

فَإِذَا هُوَ عَلَى أَثَرِي فَقَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ مَا لَكَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ قُلْتُ لَقِيتُ عُمَرَ فَأَخْبَرْتُهُ بِالَّذِي بَعَثْتَنِي بِهِ فَضَرَبَ بَيْنَ ثَدْيَيَّ ضَرْبَةً خَرَرْتُ لِاسْتِي قَالَ ارْجِعْ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ يَا عُمَرُ مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا فَعَلْتَ قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي أَبَعَثْتَ أَبَا هُرَيْرَةَ بِنَعْلَيْكَ مَنْ لَقِيَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُسْتَيْقِنًا بِهَا قَلْبُهُ بَشَّرَهُ بِالْجَنَّةِ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَلَا تَفْعَلْ فَإِنِّي أَخْشَى أَنْ يَتَّكِلَ النَّاسُ عَلَيْهَا فَخَلِّهِمْ يَعْمَلُونَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَخَلِّهِمْ

146-52/12- Bana Zuheyr b. Harb tahdis etti... Bana Ebu Kesir tahdis edip dedi ki (1/59b): Bana Ebu Hureyre tahdis edip dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in etrafında oturuyorduk. Bizimle birlikte birkaç kişi ile Ebu Bekr ve Ömer (radıyallâhu anh) da vardı. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'derken aramızdan kalktı. Yanımıza dönmesi gecikti. Biz de onun yanında değilken kendisine bir kötülük yapılmasından korktuk. Bu sebeple korkuya kapılıp, kalktık. Korkuya ilk kapılan kişi ben olmuştum. Derhal çıkıp Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i aradım. Nihayet Ensar'dan Neccar oğullarına ait bir bahçeye vardım. O bahçenin bir kapısını bulur muyum diye etrafını dolaştım, bulamadım. Derken suyu taşıp kaynayan bir kuyudan gelen bir akarsuyun bir kolunun içeri girdiğini gördüm. -Kol cetvel, küçük kanal demektir.- Ben de tilkinin kendisini büzüp topladığı gibi büzüldüm ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına girdim.

Allah Rasûlü: *"Ebu Hureyre mi"* buyurdu. Ben, evet ey Allah'ın Rasûlü dedim. O: "Neden geldin" buyurdu. Ben: Aramızda idin sonra (1/60a) kalkıp gittin ve yanımıza dönmeyip geciktin. Biz de sana bir kötülük yapılmasından korktuk, bundan dolayı korkuya kapıldık. Ben de o korkuyla hareket edenlerin ilki oldum. Bu bahçeye geldim ve tilkinin büzüldüğü gibi büzüldüm. İşte insanlar da arkamdan geliyorlar, dedim.

Allah Rasûlü: *"Ey Ebu Hureyre"* dedi ve bana ayakkabılarını verdi. Sonra da: *"Şu ayakkabılarımı al git, bu duvarın gerisinde Allah'tan başka ilah olmadığına, kalbi ona kesin inanarak şahitlik eder halde kiminle karşılaşırsan ona cenneti müjdele"* buyurdu.

İlk karşılaştığım kişi Ömer oldu. O: Bu ayakkabılar ne oluyor ey Ebu Hureyre, dedi. Ben: Bunlar Allah Rasûlünün ayakkabılarıdır, onları benimle gönderdi. Kalbinden kesin inanarak Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur diye şahitlik eden kiminle karşılaşırsam ona cenneti müjdeleyeceğim, dedim.

(Ebu Hureyre) dedi ki: Ömer eliyle göğsümün ortasına vurdu. (1/60b) Derhal kıçımın üstüne düştüm ve: Dön ey Ebu Hureyre, dedi. Ben de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına döndüm. Az kalsın ağlayacaktım. Hemen arkamdan da Ömer geldi. Meğer benim izimden geliyormuş.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bana: *"Neyin var Ebu Hureyre"* dedi. Ben: Ömer ile karşılaştım. Benimle gönderdiğin haberi ona verince o göğsümün ortasına öyle bir darbe indirdi ki kıçım üzerine düştüm. Dön dedi, dedim.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: *"Ey Ömer, seni bu yaptğını yapmaya iten nedir"* buyurdu. Ömer: Ey Allah'ın Rasûlü, babam anam sana feda olsun. Sen gerçekten Ebu Hureyre ile ayakkabılarını gönderip, kalbinden kesin olarak inanarak Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şâhâdet getiren kiminle karşılaşırsa onu cennetle müjdelemesini söyledin mi, dedi.

Allah Rasûlü: *"Evet"* buyurdu. Ömer: Hayır, yapma çünkü ben insanların buna bel bağlayacaklarından (1/61a) korkuyorum. Onları bırak da amel etsinler, dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: *"O halde onları bırak"* buyurdu.[488]

Şerh

"Bana Ebu Kesir tahdis etti" de "Kesir" ismi peltek se iledir. Adı Yezid b. Abdurrahman b. Uzeyne'dir. Bin Gufeyle denildiği gibi, bin Abdullah b. Uzeyne de denilmiştir. Ebu'l-Avane el-İsferayini Müsned'inde: "Gufeyle" şekli "Uzeyne"den daha sahihtir, demektedir.

"Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in etrafında oturuyorduk. Beraberimizde Ebu Bekr ve Ömer de vardı." Bu şekildeki anlatım fasih bir anlatım ve güzel bir haber verme şeklidir. Çünkü Araplar bir topluluk hakkında haber vermek isteyip, hepsini isimleriyle saymayı çok bulurlarsa onların şerefli olanlarını ya da şereflilerinden birkaçını anar sonra da: Ve başkaları da vardı, derler.

"Meanâ: Bizimle beraber" ayn harfi fethalı meşhur olan söyleyiştir. el-Muhkem sahibi (İbn Sîde), el-Cevheri ve başkalarının naklettiği bir söyleyişe göre sakin okunması da caizdir, beraberlik anlamını ifade eder. el-Muhkem sahibi dedi ki:[489]

488 Bunu yalnız Müslim tahriç etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 14843

489 Burada beraberlik anlamını ifade eden "mea" lafzının hangi hallerde ve şahıslar tarafından ayn harfi fethalı ve hangilerinde sakin okunacağına dair anlamla alakası olmayan sadece söyleyişi aktaran açıklamalar bulunmaktadır.

"Ona bir kötülük yapılmasından korktuk." (1/234) Yani bir düşmanın onu esir alarak yahut başka bir suretle başına bir kötülük isabet etmiş olmasından korktuk.

"Telaşa kapılıp, ayağa kalktık. İlk telaşa kapılan ben idim." Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: "Feza: telaşa kapılmak" korkmak anlamında da kullanılır, bir şey için harekete geçmek ve onu önemsemek anlamında da, yardıma koşmak anlamında da kullanılır. Böylelikle bu üç anlam Nebi (sallâllâhu aleyhi ve sellem)'in yanımıza gelmesinin gecikmesi dolayısıyla dehşete kapıldık, demek olur. Nitekim: "Ona bir kötülük yapılmasından korktuk" dediğini görmekteyiz. "İlk telaşa kapılan ben oldum" sözü de diğer iki anlama delalet eder.

"Nihayet Ensar'a ait bir bahçeye" bir bostana gittim. Bahçeye "hâit (etrafı duvarla çevrili) denilmesinin sebebi, tavanının olmayışından dolayıdır.

"Dışarıya akan bir kuyudan (kaynak sudan) duvarın içinden giren bir rabi' gördüm. Rabi', cedvel (su kanalı) demektir." er-Rabi lafzı bilinen mevsim olan er-rabi (bahar) ile söyleyiş itibariyle aynıdır. Cedvel ise küçük nehir (kanal) demektir. Çoğulu "nebi ve enbiyâ gibi arbiâ" diye gelir.

"Dışarı akan bir kuyu" anlamındaki iki kelimeyi de tenvin ile harekelemiş bulunmaktayız. Buna göre suyu dışarı çıkan kuyunun sıfatı olur. Şeyh Ebu Amr b. es-Salah da Hafız Ebu Âmir el-Abderi'nin hattı ile yazılmış bulunan ve el-Culûdî'den alınmış asıldan böylece nakletmiştir. Hafız Ebu Musa el-Asbahani ve başkaları ise bunun üç şekilde rivâyet edildiğini zikretmektedir. Birincisi bu şekil, ikincisi duvarın dışındaki bir kuyudan anlamını verecek şekilde (من بئر خارجه) şeklinde, üçüncüsü ise bir adam adı olan Hârice'ye izafe ederek: "(من بئر خارجة)" Hârice'nin kuyusundan" şeklindedir. Ancak meşhur ve açıkça kuvvetli görünen birinci şekildir. Fakat et-Tahrir sahibi buna muhalefet ederek sahih olan üçüncü şekildir demiş, birincisi tashiftir diye eklemiştir. Ayrıca: Bi'r (kuyu) ile bahçeyi kastederler.

Sonra da şunları eklemektedir: Araplar bunu bu şekilde çokça kullanır, bahçelere bahçelerde bulunan kuyuların adını verir ve mesela Eris kuyusu, Buzâa kuyusu, Hâ kuyusu derler ki bütün bunların hepsi bahçe idi. et-Tahrir sahibinin açıklamaları bunlardır. Fakat bu açıklamaların çoğu ya da tamamı uygun görülmemiştir. Allah en iyi bilendir.

Açıklamaların sonunda Merhum Nevevi ayrıca: "Mea ile ilgili sözünü ettiğim bu açıklamaların yeri burası olmamakla birlikte çokça kullanıldığı için ona dikkat çekmekte bir zarar yoktur. Allah en iyi bilendir" diyerek bitirmektedir. (Çeviren)

"Bi'r (kuyu, kaynak su)" kelimesi hemzeli olup, hemzenin tahfif edilmesi de (bîr) denilmesi caizdir. Kazıdı anlamındaki "beere" kökünden türetilmiştir. Azlık çoğulu "eb'ur" ve "eb'âr" diye gelir. Araplardan "eb'âr"deki hemzeyi kalb edip, nakledereк "âbâr" diyenler de vardır. Çokluk çoğulu ise "biâr" diye gelir. (1/235) Allah en iyi bilendir.

"Tilkinin kendisini toplayıp, büzdüğü gibi büzüldüm" ibaresindeki "büzülmek"den gelen fiiller iki şekilde rivâyet edilmiştir. Biri ze harf ile diğeri re harfi ile. Kadı Iyaz der ki: Genel olarak hocalarımız bunu el-Abderî ve başkalarından re harfi ile rivâyet etmişlerdir. Ayrıca el-Esedi'den, o Ebu'l-Leys eş-Şâsî'den, o Abdulgafir el-Fârisî'den, o el-Culûdî'den ze ile okuduğunu dinledik. Doğrusu da budur. Anlamı ise oraya girebilmem için kendimi büzdüm, topladım şeklindedir. Şeyh Ebu Amr da bu şekilde bunun Ebu Âmir el-Abderi hattı ile olan asıl nüshada ze ile olduğunu ifade etmiştir. Aynı şekilde el-Culûdî'den alınmış asılda da böyle olduğunu ve bunun çoğunluğun rivâyeti olup, ze ile rivâyetin anlam bakımından da doğru olma ihtimalinin daha yüksek bulunduğunu ifade etmiş ve tilkinin yaptığına benzetmesi de buna delildir, demektedir ki, bu da tilkinin dar yerlerde kendini büzmesi anlamındadır. et-Tahrir sahibi ise ze harfi ile rivâyeti kabul etmeyip, bunu nakleden ravilerin hatalı olduğunu belirtmiş, re harfi ile rivâyeti tercih etmiştir fakat onun tercihi tercih edilen bir kanaat değildir yüce Allah en iyi bilendir.

"Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna girdim, O: Ebu Hureyre mi, buyurdu. Ben, evet dedim." Sen Ebu Hureyre misin demektir.

"Ey Ebu Hureyre buyurup, bana ayakkabılarını verdi ve: Bu ayakkabılarım ile git, dedi." Bu şekildeki bir konuşmada oldukça incelikli bir fayda, bir anlam vardır. "Dedi" kelimesini iki defa tekrar etmiştir. Bunu tekrar etmesinin sebebi ise sözün uzayıp "ey Ebu Hureyre, dedi ve bana ayakkabılarını verdi" diyerek araya bir fasıla girmiş olmasıdır. Bu şekilde bir anlatım güzeldir ve Arap dilinde görülen bir şeydir. Hatta aynı zamanda yüce Allah'ın kelamında da benzeri anlatımlar vardır. Şanı yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: *"Önceden kendisi aracılığı ile kâfirlere karşı zafer istedikleri ve ellerindekini doğrulayıcı bir kitap onlara Allah'tan gelince işte o tanıdıkları kendilerine gelince, onu inkâr ettiler."* (Bakara, 89)

İmam Ebu'l-Hasan el-Vâhidî dedi ki: Muhammed b. Yezid dedi ki: "Onlara gelince" buyruğu sözün uzamasından dolayı ilk sözü tekrardır. Devamla dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Acaba siz ölüp toprak ve kemik olduktan sonra (evet)*

siz muhakkak çıkartılacaksınız diye sizi tehdit mi ediyor?" (Mu'minun, 35) buyruğu da bunun gibidir. Söz uzadığı için "siz" lafzını yeniden zikretmiştir. Allâh en iyi bilendir.

Ebu Hureyre'ye ayakkabılarını vermesi ise, bu vesile ile onun Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile karşılaştığını bilecekleri ve onlar tarafından bilinen açık bir alâmet olması içindir. Bu da Allah Rasûlünden kendilerine nakledeceği haberin kendilerini daha bir etkilesin diyedir. Böyle bir uygulamanın ise -bu olmadan dahi haberi kabul edilebilecek nitelikte olmakla birlikte- tekid ifade ettiği inkâr olunamaz. Allah en iyi bilendir. (1/236)

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Bu duvarın arkasında... ona cenneti müjdele"* buyruğu bu nitelikte olan kimselere cennetliklerden olduklarını haber ver demektir yoksa Ebu Hureyre kalplerinin kesin inanıp, inanmadığını bilemez.

İşte bu buyrukta hak ehlinin mezhebi lehine açık bir delil vardır. Bu kanaate göre dil ile söylemeden tevhidi itikat etmenin de itikat etmeksizin dil ile söylemenin de faydası yoktur. Her ikisinin bir arada olması kaçınılmazdır. Birinci babta bunun açıklaması geçmişti. Burada "kalb" sözcüğünün zikredilmesi tekid ve mecazın kastedilmesinin sanılmasını önlemek içindir yoksa yakin (kesin inanç) ancak kalb ile olur.

"(Ömer): Ey Ebu Hureyre bu iki ayakkabı ne oluyor dedi... Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları benimle gönderdi." Bu iki ayakkabı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ayakkabılarıdır. Allah Rasûlü ayakkabıları onunla bir alâmet olsunlar diye göndermişti. Allah en iyi bilendir.

"Ömer (radıyallâhu anh) göğsümün[490] ortasına vurdu, kıçım üstüne düştüm. Dön ey Ebu Hureyre, dedi." İlim adamları memenin kadına özel olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Kimisi hem erkek, hem kadın için kullanılır derken, kimisi bu kelime özel olarak kadın hakkında kullanılır. Bu durumda erkek hakkında kullanılması mecaz ve istiare olur, demişlerdir. Hadis-i şeriflerde erkek için çokça kullanıldığı görülmektedir. İnsanın kendisini öldürmesinin ağır bir haram olduğu babında yüce Allah'ın izniyle buna dair daha çok açıklamalarda bulunacağız.

"Kıçım üstüne." Bu dubür için kullanılan isimlerden bir isimdir. Bu gibi hallerde müstehap olan çirkin isimler yerine kinayeli lafızları ve mecazı kullanarak maksadı ifade eden sözlerle anlatım yolunu seçmek, gerçek anlamın

---

490 "Göğsümün ortası" diye tercüme ettiğimiz ibare hadiste "iki mememin arasına" şeklindedir.

açıkça ifade edilmesi halinde utandıran sözleri kullanmamaktır. Kur'ân-ı azimuşşan ve sünnetlerde bu edebe riayet edilmiştir. Şu buyruklarda olduğu gibi: (1/237) *"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı."* (Bakara, 187); *"Hem birbirinizle kaynaşmış ve onlar sizden kuvvetli bir söz almışken onu nasıl alabilirsiniz?"* (Nisâ, 21); *"O hanımları kendilerine dokunmadan önce boşarsanız..."* (Bakara, 237); *"Yahut herhangi biriniz ayakyolundan gelirse"* (Nisa, 43); *"Ay halinde iken kadınlardan ayrı durun."* (Bakara, 222)

Bazı hallerde ağırlıklı bir maslahat sebebiyle açık ismi de kullanabilirler. Bu ağırlıklı maslahat ise ya karışıklık, ya farklı anlamların ortak bir lafızla dile getirilmesi yahut mecazi anlamın hatıra gelmesinin önlenmesi veya benzeri bir maksat olabilir. Yüce Allah'ın: *"Zina eden kadın ve zina eden erkek"* (Nur, 2) buyruğu ile Allah Rasûlünün (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Onunla cima ettin mi?"*; *"Şeytan arkasını dönüp osurarak gider."* Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'ın: Hades denilen şey ise yellenmek yahut osurmaktır sözleri buna örnektir. Bunların benzeri de çoktur. Burada Ebu Hureyre'nin "kıç (anlamındaki: ist)" kelimesini kullanması da bu türdendir. Allah en iyi bilendir.

Ömer (radıyallâhu anh)'ın onu itmesine gelince, elbette bundan kastı onu yere yıkmak, ona eziyet etmek değildir. Aksine yapmak istediği işten onu geri çevirmektir. Eliyle göğsüne vurması ise onu bu işten vazgeçirmekte daha etkileyici olmasından dolayıdır. Kadı Iyaz ve ondan başka diğer alimler (Allah'ın rahmeti onlara olsun) şöyle demişlerdir: Ömer (radıyallâhu anh)'ın bu yaptığı ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e müracaatta bulunması ona bir itiraz ve emrini reddetmek değildir çünkü Ebu Hureyre'nin söylemek üzere gönderdiği hususlarda ümmetin gönlünü hoş etmek ve onlara müjde vermekten başka bir şey yoktu. Ömer (radıyallâhu anh) ise bunun gizlenmesinin onlar için daha faydalı ve ameli bırakıp, bel bağlamamaları açısından daha yerinde olduğunu, böylesinin bu müjdenin kendilerine erkenden verilmesine göre daha çok hayır sağlayacağını gördüğünden dolayı böyle yapmıştır. Bu kanaatini Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e arzedince Allah Rasûlü onu doğru bulmuş oldu. Allah en iyi bilendir.

Bu hadisten anlaşıldığı üzere imam ve mutlak olarak büyük olan zat bir kanaate sahip olup, ona tabi olanlardan birisi farklı bir görüşe sahip olursa ona uyan kimsenin bu farklı görüşünü hakkında düşünmesi için uyduğu kimseye arzetmesi gerekir. Kendisine uyulan kişi eğer kendisine uyanın söylediğinin daha güçlü olduğunu, doğru olduğunu görecek olursa ona döner. Öyle değilse kendisine uyan kimseye şüphe ettiği hususun cevabını açıklaması gerekir.

"Nerede ise ağlayacaktım. Ömer hemen arkamdan geldi. Meğer izimden geliyormuş." "Ağlamak üzere idim" anlamındaki fiilde hemze ve he fethalıdır. Gördüğümüz asıllarda bu şekildedir. Kadı Iyaz'ın (rahimehullah) kitabında ise elifsiz olarak zikredilmiştir, her iki şekilde sahihtir. Dilbilginleri bu fiilin hemzeli ve hemzesiz kullanıldığını belirtmiştir. Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Bu insanın yüzü değişmiş, ağlamaya hazır ama henüz ağlamamış halini ifade eder. (1/238) Taberi dedi ki: Bu korkmak ve yardım istemek demektir. Ebu Zeyd: Bu fiil ağlamak, üzüntü ve özlem için kullanılır, demiştir. Allah en iyi bilendir.

"Ağlamak" anlamındaki fiil mef'ulün leh olmak üzere mansuptur. Bir rivâyette de lam harfi ile: (للبكاء) diye gelmiştir.

"Ömer hemen arkamdan geldi" ibaresinin anlamı ise hiç süre vermeden derhal beni takip etti, arkamdan yürüyüp geldi.

"Babam anam sana feda olsun" yani ben sana feda olayım yahut babamı annemi sana feda edeyim, demektir.

Şunu bilelim ki, Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği bu hadis oldukça faydalı bilgiler ve hükümler kapsamaktadır. Ona dair açıklamalar esnasında bunların bazıları daha önce geçti. Diğerlerini de şöylece sıralayabiliriz:

1- Âlim kişi arkadaşlarından olsun, diğerlerinden olsun fetva soranlar için oturur, onlara ilim öğretir, onlara yararlı bilgilerden söz eder, onlara fetva verir.

2- Önceden de açıkladığımız gibi çok sayıda bir topluluktan söz etmek isteyen bir kimse eğer onların sadece bazılarından söz edecekse onların en şereflilerini yahut en şereflilerinden birkaçını zikreder sonra da: ve diğerleri de, diye ekler.

3- Ashab (radıyallâhu anhum) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haklarına uyarak onları yerine getiriyor, ona ikramda bulunuyor, ona şefkat gösteriyor, karşı karşıya kaldığı haller sebebiyle ileri derecede gayrete gelip tepki gösteriyorlardı.

4- Önderine uyan kimseler önderlerinin haklarına gerektiği gibi riayet edip, önem gösterir, onun maslahatına olan her bir işe gereken dikkati gösterir, ondan kötülükleri uzaklaştırmaya çalışır.

5- Aralarındaki bir sevgi ya da başka bir sebepten dolayı rızasının olduğunu bilmesi halinde bir kimsenin başkasının mülküne izni olmadan girmesi caizdir çünkü Ebu Hureyre (radıyallâhu anh) bahçeye girmiş, Nebi (sallallâhu

aleyhi ve sellem) onun bu yaptığına tepki göstermemiş, yaptığına karşı çıktığına dair de bir nakil gelmemiştir. Bununla birlikte bu hüküm sadece araziye girmeye özel değildir, aksine o kimsenin araçlarıyla yararlanması, yemeğini yemek, onun yemeklerinden bir kısmını kendi evine götürmek, bineğine binmek ve buna benzer sahibi için ağır gelmeyeceğini bildiği birtakım tasarruflarda bulunmak da caizdir. Selef ve halef âlimlerinden büyük toplulukların benimsediği sahih görüş budur. -Allah'ın rahmeti onlara olsun- Bizim mezhep âlimlerimiz de bunu açıkça ifade etmişlerdir.

Ebu Ömer b. Abdilberr dedi ki: Yemek ve benzeri şeylerde tasarrufu aşarak dirhem, dinar ve benzerlerinde tasarrufa kadar ileri gitmemesi gerektiğini icma ile kabul etmişlerdir. Kendisinde tasarrufta bulunulan mal sahibinin bundan dolayı gönlünün hoş olduğu kesin olarak bilinen kimseler hakkında icmaın sabit olduğu ise su götürür. Belki de bu hüküm bu husustaki rızasının olup olmadığında şüphe edilen yahut şüphe etme ihtimali bulunan çok miktardaki dirhemler hakkında sözkonusu olabilir çünkü ilim adamları şüphe etmesi halinde rızası hususunda şüphe edilen şeylerde tasarrufta bulunmak mutlak olarak caiz değildir.

Diğer taraftan bunun caiz oluşunun delili kitap, sünnet, fiili uygulama ve ümmetin ileri gelenlerinin sözleridir. (1/239) Kitaptan delili yüce Allah'ın: *"Gözü görmeyen için bir vebal yoktur, topala sorumluluk yoktur, hastanın da bir sorumluluğu yoktur. Kendi evlerinizden, babalarınızın evlerinden, analarınızın evlerinden... yahut dostlarınızın evlerinden yemek yemenizde size de bir sakınca yoktur."* (Nur, 61) buyruğudur. Sünnetten delili bu hadis ve buna benzer bilinen çok sayıda hadistir. Ayrıca selefin fiili uygulamaları ve bu husustaki sözleri sayılamayacak kadar çoktur, yüce Allah en iyi bilendir.

6- İmamın yahut önder kişinin kendisine uyan kimselere bu yolla güvenlerinin artması için tanıdıkları bir alâmet göndermesi caizdir.

7- Önceden de açıkladığımız gibi ebedi olarak cehennem ateşinde kalmaktan kurtarıcı imanda itikat ve dil ile söylemenin hak ehlinin benimsediği görüş olduğuna dair delil ihtiva etmektedir.

8- Herhangi bir maslahat için yahut bir fesattan korkulduğundan dolayı gerek duyulmayan bazı bilgileri saklamak caizdir.

9- Öndere uyan bazı kimseler önderlerine maslahat olduğunu gördükleri hususta görüşlerini belirtebilir ve önder kişi de onun maslahat olduğunu görecek olursa buna muvafakat eder ve onun görüşünü açıklaması sebebiyle vermiş olduğu emirden dönmesi mümkündür.

10- Bir kimsenin diğerine, babam anam sana feda olsun, demesi caizdir. Kadı İyaz (rahimehullah) dedi ki: Bununla birlikte seleften bazı kimseler bunu hoş görmemiştir. Çünkü bir Müslüman feda edilmez. Ancak sahih hadisler bunun caiz olduğuna delildir. Sana feda olsun denilen kimsenin Müslüman ya da kâfir olması, yaşayan ya da ölü olması fark etmez. Hadiste bunun dışında başka hükümler de vardır. Allah en iyi bilendir.

١٤٧-٥٣/١٣- حَدَّثَنَا إِسْحَقُ بْنُ مَنْصُورٍ أَخْبَرَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ قَتَادَةَ قَالَ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ نَبِيَّ اللهِ ﷺ وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ رَدِيفُهُ عَلَى الرَّحْلِ قَالَ يَا مُعَاذُ قَالَ لَبَّيْكَ رَسُولَ اللهِ وَسَعْدَيْكَ قَالَ يَا مُعَاذُ قَالَ لَبَّيْكَ رَسُولَ اللهِ وَسَعْدَيْكَ قَالَ يَا مُعَاذُ قَالَ لَبَّيْكَ رَسُولَ اللهِ وَسَعْدَيْكَ قَالَ مَا مِنْ عَبْدٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا حَرَّمَهُ اللهُ عَلَى النَّارِ قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ أَفَلَا أُخْبِرُ بِهَا النَّاسَ فَيَسْتَبْشِرُوا قَالَ إِذًا يَتَّكِلُوا فَأَخْبَرَ بِهَا مُعَاذٌ عِنْدَ مَوْتِهِ تَأَثُّمًا

147-53/13- Bana İshak b. Mansur tahdis etti... Bize Enes b. Malik (radıyallâhu anh)'ın tahdis ettiğine göre; Allah'ın Nebisi -Muâz b. Cebel onun deve üzerinde terkisinde bulunuyorken- "ey Muaz" buyurdu. Muaz: Lebbeyk ya Rasûlullah ve sa'deyk dedi. Allah Rasûlü: *"Ey Muaz"* buyurdu. O: Lebbeyk ya Rasûlullah ve sa'deyk dedi. Allah Rasûlü: *"Ey Muaz"* buyurdu. O: Lebbeyk ya Rasûlullah ve sa'deyk dedi.

Allah Rasûlü: *"Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve Rasûlü olduğuna şâhâdet eden her bir kulu mutlaka Allah cehennem ateşine haram eder"* buyurdu. Muaz: Ey Allah'ın Rasûlü bunu insanlara haber vermeyeyim mi? Bundan dolayı seviniverirler, dedi. Allah Rasûlü: *"O vakit (buna) bel bağlarlar"* buyurdu.

Bu sebeple Muaz ölümüne yakın günahtan kurtulmak için bunu haber verdi.[491]

Şerh

Müslim (rahimehullah) dedi ki: "Bana İshak b. Mansur tahdis etti... Bize Enes b. Malik (radıyallâhu anh) tahdis etti." Bu senetteki ravilerin -İshak dışında- tamamı Basralıdır, o ise Neysaburludur. Bu durumda benimle Muâz b. Hişam arasında senette yer alanlar Neysaburlu, geri kalanları ise Basralı demektir.

491 Buhari, 128; Tuhfetu'l-Eşraf, 1363

"Muaz ölümüne yakın günahtan kurtulmak için bunu haber verdi." Dilciler der ki: Bir kimse günahtan kendisiyle kurtulacağı bir iş yapacak olursa bunu anlatmak için "teesseme" fiili kullanılır. "Teharrece" fiili ise üzerinden hareci (vebali, zorluğu) izale etti. Tehannese ise üzerinden günahı izale etti, demektir. "Muaz günahtan kurtulmak için" ifadesinin anlamı da şudur: (1/240) Kendisi ölümü ile elden kaçırılacağından ve kaybolacağından korktuğu bir bilgi bellemiş idi. İlmi gizleyen ve sünnetini tebliğ hususunda Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in emrine uymayan bir kişi olacağından ve buna bağlı olarak günaha gireceğinden korktu. Bundan dolayı ihtiyatlı davranarak günaha girmek korkusuyla bu sünneti haber verdi, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisine bunu haber vermesini yasaklamasının haram anlamında olmadığını da bilerek bunu yaptı.

Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Muhtemelen Muaz, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bunu bildirmeyi yasakladığı anlamını çıkarmamıştır. Aksine bu yasağı ile onun kendilerine müjde vermek şeklindeki kararlılığını kırmak istediği manasını çıkarmıştır. Buna delil de Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadisteki: *"Kalbinden kesin inanarak Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şâhâdet getiren kiminle karşılaşırsan ona cenneti müjdele"* ifadeleridir. (Kadı Iyaz devamla) dedi ki: Ya da bunun anlamı şudur: Bundan sonra kendisine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Ebu Hureyre'ye verdiği emir ulaşınca bildiği bir bilgiyi gizlemekten ve böylelikle günaha girmekten korktu. Yahut yasağı bunu etrafa yaygınlaştırmak hakkında yorumlamış da olabilir. Bu güçlü bir açıklama şeklidir.

Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah) bunu tercih ederek şöyle demiştir: Onu genel olarak herkese müjde vermekten alıkoyan bu sözü bilgisi ve doğru anlayışı bulunmayan kimselerin duyup buna aldanarak bel bağlayacağından korkması alıkoydu. Fakat bu hususta aldanmayacağından ve buna bel bağlamayacağından emin olduğu bilgi sahibi kimselere de özel olarak bunu haber verdi. Böylelikle o bunu Muaz'a haber verdi, Muaz da bu yolu izledi, buna ehil gördüğü özel kimselere bunu haber verdi.

(Devamla) dedi ki: Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadiste Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ona müjdelemesini emretmesi ise, içtihadın değişmesi türünden bir tutumdur. Muhakkiklere göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in içtihad etmesi caizdi ve fiilen de içtihad etmiştir. Onun diğer müçtehitlerden içtihadında hata üzere bırakılmaması gibi bir ayrıcalığı bulunmaktadır.

Bunu kabul etmeyip, O'nun dini hususlarda vahye dayalı olmadan söz söylemesi caiz değildir diyenlerin kanaatine gelince, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Ömer (radıyallâhu anh) ile muhatap olduğu esnada ilk olarak söyle-diklerini kendisine bildiren vahyi nesheden, ona verdiği cevabı teşkil eden bir başka vahiy inmiş demektir. Şeyh İbnu's-Salah'ın açıklaması bunlardır. Bu mesele -yani onun (sallallâhu aleyhi ve sellem) içtihad etmesi meselesi- ile ilgili bilinen etraflı açıklamalar vardır. Dünya ile ilgili hususlara gelince ilim adamları (Allah onlardan razı olsun) bu hususlarda O'nun içtihad etmesinin caiz olduğu ve fiilen de içtihad ettiği üzerinde ittifak etmişlerdir.

Din ile ilgili hükümlere gelince, ilim adamları çoğunlukla O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) içtihad etmesinin caiz olduğunu kabul etmişlerdir çünkü içtihad başkası için caiz olduğuna göre onun için öncelikle caizdir. Bir topluluk ise: O kesin bir bilgi sahibi olabilecek durumda olduğundan ötürü içtihad onun için caiz değildir, demişlerdir. Bazıları da: Yalnız savaşlarda içtihad etmesi caizdir, başka hususlarda değildir demiştir. Diğer başkaları ise bu hususta herhangi bir kanaat belirtmekten kaçınmıştır.

İçtihad etmesinin caiz olduğunu kabul eden cumhur ise bunun fiilen ger-çekleşip, gerçekleşmediği hususunda farklı kanaatlere sahiptir. Bunu kabul edenlerin çoğunluğu bu fiilen olmuştur derken, diğerleri olmamıştır demiş, bir kısmı da herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Caiz olup, fiilen gerçek-leştiğini söyleyen çoğunluk da ayrıca O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) hata et-mesi caiz miydi, değil miydi, diye ihtilaf etmişlerdir. Muhakkikler O'nun hata etmesinin caiz olmadığı kanaatindedirler. Çoğunluk ise caiz (mümkün) oldu-ğu ama başkasından farklı olarak hata üzere bırakılmadığı kanaatindedirler. (1/241) Burası ise bu meselenin etraflı bir şekilde ele alınacağı yer değildir. Allah en iyi bilendir.

١٤٨-١٤/٥٤- حَدَّثَنَا شَيْبَانُ بْنُ فَرُّوخَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ يَعْنِي ابْنَ الْمُغِيرَةِ قَالَ حَدَّثَنَا ثَابِتٌ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ حَدَّثَنِي مَحْمُودُ بْنُ الرَّبِيعِ عَنْ عِتْبَانَ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَلَقِيتُ عِتْبَانَ فَقُلْتُ حَدِيثٌ بَلَغَنِي عَنْكَ قَالَ أَصَابَنِي فِي بَصَرِي بَعْضُ الشَّيْءِ فَبَعَثْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنِّي أُحِبُّ أَنْ تَأْتِيَنِي فَتُصَلِّيَ فِي مَنْزِلِي فَأَتَّخِذَهُ مُصَلًّى قَالَ فَأَتَى النَّبِيُّ ﷺ وَمَنْ شَاءَ اللَّهُ مِنْ أَصْحَابِهِ فَدَخَلَ وَهُوَ يُصَلِّي فِي مَنْزِلِي وَأَصْحَابُهُ يَتَحَدَّثُونَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ أَسْنَدُوا عُظْمَ ذَلِكَ وَكُبْرَهُ إِلَى مَالِكِ بْنِ دُخْشُمٍ قَالُوا وَدُّوا أَنَّهُ دَعَا عَلَيْهِ فَهَلَكَ وَوَدُّوا أَنَّهُ أَصَابَهُ شَرٌّ فَقَضَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الصَّلَاةَ

وَقَالَ أَلَيْسَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللهِ قَالُوا إِنَّهُ يَقُولُ ذَلِكَ وَمَا هُوَ فِي قَلْبِهِ قَالَ لَا يَشْهَدُ أَحَدٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللهِ فَيَدْخُلَ النَّارَ أَوْ تَطْعَمَهُ قَالَ أَنَسٌ فَأَعْجَبَنِي هَذَا الْحَدِيثُ فَقُلْتُ لِابْنِي اكْتُبْهُ فَكَتَبَهُ

148-54/14- (1/61b) Bize Şeyban b. Ferruh tahdis etti. Bize Süleyman b. Muğire tahdis edip dedi ki: Bize Sabit, Enes b. Malik'ten tahdis etti. Enes dedi ki: Bana Mahmud b. er-Rabi, İtban b. Malik'ten tahdis etti. (Mahmud) dedi ki: Medine'ye geldim. İtban ile karşılaştım. (Ona): Bana senden gelen bir hadis var, dedim. O dedi ki: Gözüme bir şeyler olmuştu da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e benim yanıma gelerek evimde namaz kılmanı ve (namaz kıldığın) o yeri namaz kılacağım yer edinmeyi seviyorum (arzu ediyorum) diye haber gönderdim.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabından Allah'ın dilediği kimseler geldi. Kendisi içeri girip, evimde namaz kıldı. Ashabı ise aralarında konuşuyorlardı. Sonra bunların en büyüğünü ve en ağır olanını Malik b. Duhşum'a isnad ettiler. (İtban) dedi ki: Keşke (Allah Rasûlü) ona beddua etse de helak olsa diye arzu ettiler. Ona bir kötülüğün isabet etmesini de çok istediler.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) (1/62a) namazını bitirdi ve şöyle buyurdu: *"O kişi Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şâhâdet etmiyor mu"* buyurdu. Onlar: Evet, o bunu söylüyor ama bu onun kalbinde yok, dediler.

Allah Rasûlü: *"Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şâhâdet eden bir kimse cehenneme girmez, yahut cehennem onu tatmaz"* buyurdu.

Enes dedi ki: Bu hadis benim hoşuma gitti. Bunun üzerine oğluma: Onu yaz dedim, o da onu yazdı.[492]

Şerh

"Bize Şeyban b. Ferruh tahdis etti." Bu kelime ucme (Arapça olmayan) ve alem (özel isim) olduğundan dolayı munsarıf değildir. Kitabu'l-Ayn sahibi der ki: Ferruh, İbrahim el-Halil'in oğlunun adıdır ve o acemlerin babasıdır. Sahibu'l-Metali ve başkaları da aynı şekilde Ferruh'un, İbrahim (aleyhisselâm)'ın

492 Buhari, 424, 425, 667, 686, 838, 840, 1186, 4009, 5401, 6423 -muhtasar olarak-, 6938 -muhtasar olarak-; Müslim, 1494, 1495, 1496; Nesai, 787, 1326 -uzunca-; İbn Mace, 754 -uzunca-; Tuhfetu'l-Eşraf, 9750

oğlu olduğu ve onun Acemlerin atası olduğunu da nakletmiş bulunmaktadırlar. İmamlardan bir topluluk da sözünü ettiğimiz gerekçelerden ötürü munsarıf olmadığını açıkça ifade etmişlerdir. Allah en iyi bilendir.

"Bana Sabit, Enes b. Malik (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediğini tahdis etti... Senden bana ulaşan bir hadis (sebebiyle) dedim." Buradaki lafızlar daha önce bu başlıkta (babta) geçmiş bulunan İbn Muhayrîz'den, o es-Sunâbihî'den, o Ubâde b. es-Sâmit (radıyallâhu anh)'dan şeklindeki lafızlarına benzemektedir. Buna dair açıklamayı açık bir şekilde daha önce kaydetmiş bulunmaktayız.

Üzerinde durmakta olduğumuz hadisin senedine gelince: Bana Mahmud b. er-Rabi, İtban'dan bir hadis tahdis etti. O hadiste Mahmud dedi ki: Medine'ye geldim. İtban ile karşılaştım.

Bu isnatta iki incelik vardır. Bunlardan birisi bunda üç tane sahabi birbirinden rivâyet nakletmektedir. Üç sahabi ise Enes, Mahmud ve İtban'dır. İkincisi ise bu hadis yaşça büyük olanların küçüklerden rivâyeti türündendir. Enes yaşça da, ilimce de, mertebe itibariyle de Mahmud'dan daha büyüktür. (Allah hepsinden razı olsun)

İkinci rivâyette de "Sabit, Enes'ten şöyle dediğini nakletti: Bana İtban b. Malik tahdis etti" demektedir. Bu ise birincisine muhalif değildir çünkü Enes bunu önce Mahmud'dan, o İtban'dan diye dinlemiş sonra Enes, İtban ile bir araya gelince hadisi ondan dinlemiştir. Allah en iyi bilendir.

İtban isminde ayn harfinin kesreli okunması cumhurun başka türlüsünü sözkonusu etmedi, sahih ve meşhur olan telaffuzdur. Sahibu'l-Metali ise şöyle demektedir: Biz bunu İbn Sehl yoluyla ötreli olarak da (Utban şeklinde) zapt etmiş bulunmaktayız. Allah en iyi bilendir.

"Gözüm bir parça rahatsızlandı." Diğer rivâyette ise "görmez oldu, kör oldu" demiştir. (1/242) Bir parça demekle de gözlerinin kör olmasını kastetmiş olabilir. Körlük ise görmenin tamamen gitmesidir. Bu ifadeleriyle görmesinin zayıfladığını ve büyük ölçüde azaldığını kastetmiş olma ihtimali de vardır. Diğer rivâyette buna körlük demesinin sebebi ise ona yakın olması ve sağlıklı iken yapabildiklerinin bir kısmını gerçekleştirememesinden ötürü körlükle ortak yanı olduğundan ve ona yakınlığı dolayısıyla bu ismi vermiş olabilir. Allah en iyi bilendir.

"Sonra bunun en ağırını ve en büyüğünü Malik b. Duhşum'a isnad ettiler." "Büyük" anlamındaki "uzm" lafzında ayn harfi ötrelidir. Büyük çoğunluğu büyük bir kısmı demektir. "Ağır olan" anlamındaki "kubr" lafzı ise

kef harfi hem ötreli, hem kesreli okunabilir. Her ikisi de fasih ve meşhur iki söyleyiştir. Bu hadiste her ikisini de Kadı Iyaz ve başkaları da zikretmiştir ama onlar ötreli okuyuşu tercih etmişlerdir. *"Aralarına sözün en büyüğünü söyleyene gelince"* (Nur, 11) âyetindeki "kibr" lafzı kaf harfi kesreli ve ötreli olarak da okunmuştur. Kesreli okuyuş yedi imamın kıraatidir, ötreli okuyuş ise şaz kıraatler arasındadır. Müfessir İmam Ebu İshak (rahimehullah) dedi ki: Genelin kıraati kesrelidir. Humeyd el-A'rec ve Yakub el-Hadramî ise ötreli okumuşlardır. Ebu Amr b. el-Alâ o hatadır derken, el-Kisai her ikisi ayrı söyleyişlerdir, demiştir. Allah en iyi bilendir.

"Bunun en büyüğünü ve en ağır olanını... isnad ettiler." Yani onlar kendi aralarında konuşup, münafıkların durumunu, çirkin işlerini, onlardan çektiklerini sözkonusu ettiler ve bunların büyük bir bölümünü Malik'in kendisine nispet ettiler.

"Bin Duhşum" lafzına gelince, birinci rivâyette bunu bu şekilde zaptetmiş bulunmaktayız, ikincisinde ise küçültme ismi olarak hı'dan sonra ye fazlalığı ile (bin Duhayşim şeklinde) zaptetmiş bulunuyoruz. Çoğu asıl nüshada da bu şekildedir. Bazılarında ikinci rivâyette de küçültme ismi şeklinde değildir. Diğer taraftan birinci rivâyette (Duhşum) ismi (elif, lamsız) ikincisinde ise elif lam'lı (ed-Duhşum)dır.

Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Biz "Duhşum" ismini aynı zamanda "Duhayşim" şeklinde küçültme ismi olarak da rivâyet etmiş bulunmaktayız. Yine biz bu ismi Müslim'den başka kaynaklarda mim yerine nun ile hem küçültme ismi, hem büyültme ismi olarak rivâyet etmiş bulunuyoruz. Şeyh Ebu Amr b. es-Salah dedi ki: Aynı zamanda "b. ed-Dıhşin" de denilir.

Bil ki, burada adı geçen Malik b. Duhşum Ensar'dandır. Ebu Ömer b. Abdilberr bu zatın Akabe'de bulunup bulunmadığı hususunda ilim adamları arasında ihtilaf bulunduğundan söz etmekte ve şöyle demektedir: Ancak onun Bedir'e ve Bedir'den sonraki diğer önemli olaylara katıldığı hakkında ayrılık içinde değildirler. Onun münafık olduğu sahih değildir çünkü onun itham edilmesine imkân vermeyen İslam'a güzel bir şekilde bağlandığını ortaya koyan pek çok halleri görülmüştür. Ebu Ömer (b. Abdilberr) (rahimehullah)'ın sözleri burada sona ermektedir.

Derim ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) batınen de onun iman etmiş olduğunu ve nifaktan uzak bulunduğunu, Buhari (rahimehullah)'ın rivâyetinde yer alan şu buyruklarıyla açıkça ifade etmiş bulunmaktadır: "Sen onun lâ ilâhe illallah dediğini ve bununla yüce Allah'ın rızasını aradığını görmüyor musun?"

İşte bu (1/243) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in onun bu sözünü tasdik ederek, doğruluğuna inanarak, onunla yüce Allah'a yakınlaşmak amacıyla söylemiş olduğuna bir tanıklığıdır. Ayrıca yine onun lehine Bedir ehli hakkında bilinen şahitliği ile de şahitlikte bulunmuştur. O halde onun imanının samimiyetinde şüphe etmemek gerekir (radıyallahu anh).

Ayrıca bu fazlalıkta imanda itikat olmaksızın dil ile söylemek de yeterlidir, diyen aşırı mürciecilerin kanaati de reddedilmektedir. Çünkü onlar bunun gibi hadisleri delil diye almışlar fakat bu fazlalık ise onların kanaatlerini çürütmektedir. Allah en iyi bilendir.

"Keşke ona beddua etse de helak olsa, diye arzu ettiler, ona keşke bir kötülük isabet etse diye temenni ettiler." Bazı nüshalarda "şer/kötülük", bazılarında başına be cer harfi ziyadesi ile gelmiş, bazılarında ise "şey" diye yazılmıştır. Hepsi sahihtir.

Rivâyetin bu kısmında münafık, ayrılıkçı kimselerin helak edilmelerini ve hoşlanılmayan olayların başlarına gelmesini temenni etmenin caiz olduğuna bir delil vardır.

١٤٩-٥٥/١٥- حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ نَافِعٍ الْعَبْدِيُّ حَدَّثَنَا بَهْزٌ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ حَدَّثَنَا ثَابِتٌ عَنْ أَنَسٍ قَالَ حَدَّثَنِي عِتْبَانُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّهُ عَمِيَ فَأَرْسَلَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ تَعَالَ فَخُطَّ لِي مَسْجِدًا فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَجَاءَ قَوْمُهُ وَنُعِتَ رَجُلٌ مِنْهُمْ يُقَالُ لَهُ مَالِكُ بْنُ الدُّخْشُمِ ثُمَّ ذَكَرَ نَحْوَ حَدِيثِ سُلَيْمَانَ بْنِ الْمُغِيرَةِ

149-55/15- Bana Ebu Bekr b. Nafi el-Abdî tahdis etti... Enes dedi ki: Bana İtban b. Malik tahdis ettiğine göre gözleri kör olmuştu. Bu sebeple Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e haber gönderip: Gel de benim için bir mescit yeri tayin et, dedi.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) geldi. Onunla birlikte kavmi (ashabı) da geldi. Onlardan Malik b. ed-Duhşum denilen bir adamın niteliklerinden söz edildi sonra hadisi Süleyman (1/62b) b. el-Muğire'nin hadisine yakın olarak zikretti.[493]

Şerh

"Bana bir mescit yeri göster" yani orayı mescit edinmek üzere bir yeri bana alâmetlendirerek tespit et. Bu da senin eserini bereket bilerek orada namaz kılacağım bir yer bana göster demektir.

493 Kaynakları 148 nolu hadisin kaynakları gibidir.

Bu hadiste türlü bilgiler vardır ki, bunların pek çoğu daha önce geçti.

Bu Hadisten Çıkartılan Hükümler:

1- Salihlerin eserleri ile teberrük caizdir.

2- Âlimleri, fazilet sahiplerini ve büyük kimseleri onlara uyan kişilerin ziyaret etmeleri, onları tebrik etmeleri caizdir.

3- Ortaya çıkan bir maslahat sebebiyle fazileti daha az olanın, daha faziletli olanı davet etmesi, çağırması caizdir.

4- Nafile namazın cemaatle kılınması caizdir.

5- Gündüzün kılınan nafile namazlarda sünnet olan gece gibi ikişer ikişer rekât olarak kılınmalarıdır.

6- Namaz kılanların yanında onları uğraştırmadığı ve namazlarını karıştırmalarına ve benzeri hallere sebep olmadığı sürece konuşmak ve bir şeylerden söz etmek caizdir.

7- Ziyaret eden bir kimsenin ziyaret edilene rızası ile imamlık yapması caizdir.

8- Hakkında şüphe bulunup, zan altında kalmış olan ya da benzeri hallerde bulunan bir kimseden yöneticilerin önünde ve diğerleri önünde -onun tehlikelerinden korunulması için- söz etmek.

9- Hadisi ve diğer şer'i ilimleri yazmak caizdir. Çünkü Enes oğluna: Bunu yaz, demiştir. Hatta bu hallerde yazmak müstehaptır.

Hadiste ise hadisin yazılmasının yasaklandığı da sözkonusudur, yazılmasına izin verdiği de zikredilmiştir. Bu da şöyle açıklanmıştır (1/244): Yasak yalnızca yazdığına bel bağlayıp, imkânı bulunduğu halde hıfz etmekte kusurlu hareket edeceğinden korkulan kimseler içindi. İzin ise hıfz etme imkânı bulunmayan kimselere verilmişti. Hadislerin ilk olarak yazılmasının yasaklanış sebebi Kur'ân-ı Kerim'e karıştırılma korkusundan dolayı idi. Ondan sonra yazmaya izin verilmesi ise bu hususta emin olunmasından sonra idi. Ashab ve tabiinden olan selef arasında hadis yazmanın caiz olup olmadığı hususunda görüş ayrılığı vardır. Sonra ümmet bunun caiz ve müstehap olduğu üzerinde icma etti. Allah en iyi bilendir.

Yine hadiste işleri önem sırasına göre koyup, daha önemlisinden başlamaya delil vardır. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) burada zikrettiğimiz

İtban hadisinde, gelir gelmez ilk olarak namaz kılmakla başlamış sonra yemek yemiştir. Um Suleym'e yaptığı ziyareti ile ilgili hadiste ise önce yemek yemiş sonra namaz kılmıştır çünkü İtban'ın hadisinde önemli olan namaz idi, çünkü onu namaz kılması için davet etmişti. Um Suleym'in hadisinde ise onu yemek yemeye davet etmişti. Her iki hadiste de belirtildiği üzere ne için davet olunmuşsa onunla başladığı görülmektedir. Allah en iyi bilendir.

İmamın ve âlim kimsenin bir ziyarete, bir ziyafete ya da benzeri bir işe giderken arkadaşlarını yanına alması caizdir.

Bu hadisten daha önce sözünü ettiğimiz daha başka hükümler ile yazmadığımız başka hükümler de anlaşılmaktadır. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır. Hamd ona mahsustur, nimet, lütuf ondandır, minnet onadır, başarı ondandır, hatadan koruyan yalnız odur.

١١/١٢- بَاب الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ مَنْ رَضِيَ بِاللهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ ﷺ رَسُولًا فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَإِنْ ارْتَكَبَ الْمَعَاصِيَ الْكَبَائِرَ

11/12- RAB OLARAK ALLAH'I, DİN OLARAK İSLAM'I, RASUL OLARAK MUHAMMED (SALLALLÂHU ALEYHİ VE SELLEM)'İ RIZA İLE/GÖNÜL HOŞLUĞU İLE KABUL EDEN KİMSENİN -BÜYÜK MASİYETLERİ İŞLEMİŞ OLSA DAHİ- MÜMİN OLDUĞUNUN DELİLİ BABI

١٥٠-١/٥٦ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ أَبِي عُمَرَ الْمَكِّيُّ وَبِشْرُ بْنُ الْحَكَمِ قَالَا حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ وَهُوَ ابْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ عَنْ يَزِيدَ بْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ ذَاقَ طَعْمَ الْإِيمَانِ مَنْ رَضِيَ بِاللهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولًا

150-56/1- Bize Muhammed b. Yahya b. Ebu Ömer el-Mekki ve Bişr b. Hakem tahdis edip dediler ki... Abbas b. Abdulmuttalib'den rivâyete göre o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinlemiştir: *"Rab olarak Allah'a, din olarak İslam'a, Rasûl olarak Muhammed'e razı olan kimse imanın tadını almış olur."*[494]

494 Tirmizi, 2623; Tuhfetu'l-Eşraf, 5127

Şerh

"... İmanın tadını alır." et-Tahrir sahibi (rahimehullah) dedi ki: Bir şeye razı oldum, ona kanaat getirdim, onunla yetindim, onunla birlikte başkasını istemiyorum demektir. Buna göre hadisin anlamı, yüce Allah'tan başkasını istemezse, İslam yolundan başka bir yolda yürümezse, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şeriatına uygun olmayan yolu izlemezse demek olur. Şüphesiz bu nitelikte olan bir kimsenin kalbine imanın tadı ulaşır ve böyle bir kişi de onun tadını almış olur.

Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Hadisin anlamı şudur: Böylesinin imanı sahih olur, o iman ile nefsi rahat ve huzur bulur, o iman onun içinde iyice yer etmiş olur çünkü onun sözü geçenlere razı olması Allah'ı tanımasının sabit, basiretinin derinlikli olduğuna, imanın kalbinin içine kadar karıştığına bir delildir. Çünkü bir işe razı olana o iş kolay gelir. Müminin de kalbine iman girecek olursa yüce Allah'a itaatler ona kolay gelir ve onlardan lezzet alır. Allah en iyi bilendir.

İsnatta "ed-Derâverdî" de bulunmaktadır ki ona dair açıklama Mukaddime'de geçmiştir. Bu senedde Yezid b. Abdullah b. el-Hâd de vardır. O da Yezid b. Abdullah b. Usame b. el-Hâd'dır. Muhaddisler "el-Hâd" ismini bu şekilde ye'siz olarak söylerler ama Arap dilbilginlerine göre tercih edilen -bu ve benzeri isimlerde- ya'lı olmasıdır. "el-Âsî" ve "İbn Ebu'l-Mevâlî" isimlerinde olduğu gibi. Allah en iyi bilendir.

Bu hadis Müslim (rahimehullah)'ın tek başına rivâyet ettiği hadislerden olup, bunu Buhari (rahimehullah) Sahihinde rivâyet etmemiştir.

١٢/١٣- بَاب بَيَانِ عَدَدِ شُعَبِ الْإِيمَانِ وَأَفْضَلِهَا وَأَدْنَاهَا وَفَضِيلَةِ الْحَيَاءِ وَكَوْنِهِ مِنْ الْإِيمَانِ

12/13- İMAN ŞUBELERİNİN SAYISINI, BUNLARIN EN ÜSTÜN VE EN AŞAĞI OLANINI, HAYÂNIN FAZİLETİNİ VE ONUN İMANDAN OLDUĞUNU BEYAN BABI

١٥١-١/٥٧- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ قَالَا حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنْ الْإِيمَانِ

151-57/1- Bize Ubeydullah b. Said ve Abd b. Humeyd tahdis edip dediler ki: Bize Ebu Âmir el-Akadî tahdis etti... Ebu Hureyre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu nakletti: *"İman (1/63a) yetmiş küsur şubedir. Hayâ da imandan bir şubedir."*[495]

Şerh

"Ebu Âmir el-Akadi"nin adı Abdulmelik b. Amr b. Kays'dır. Mukaddimenin baş taraflarında zayıflardan rivâyet nakletmenin yasak oluşu babında buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"İman yetmiş küsur şubedir"* buyruğunu bu şekilde Ebu Âmir el-Akadi'den, o Süleyman b. Bilal'den, o Abdullah b. Dinar'dan, o Ebu Salih'ten, o Ebu Hureyre'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye bu şekilde rivâyet etmiştir.

١٥٢-٥٨/٢- حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ أَوْ بِضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ

152-58/2- Bize Zuheyr b. Harb tahdis etti... Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"İman yetmiş küsur -yahut altmış küsur- şubedir. Bunların en faziletlisi (üstünü) lâ ilâhe illallah demek, en aşağısı ise yolda rahatsızlık veren şeyleri kaldırmaktır. Hayâ da imandan bir şubedir."*[496]

Şerh

"Zuheyr'in Cerir'den, o Suheyl'den, o Abdullah b. Dinar'dan, o Ebu Salih'ten, o Ebu Hureyre'den diye rivâyetinde yetmiş küsur yahut altmış küsur" şeklindedir. Evet, Sehl'in naklettiği rivâyet yoluyla Müslim'de *"yetmiş küsur yahut altmış küsur"* diye şüphe ile rivâyet edilmiştir.

Buhari ise bunu kitabının baş taraflarında el-Akadi yoluyla gelen rivâyetle altmış küsur diye şüphe sözkonusu olmaksızın rivâyet etmiştir. Ebu Davud,

495 Buhari, 9, 4676; Tirmizi, 2614; Nesai, 5019, 5020 -uzun olarak- 5021 "iman yetmiş küsur şubedir" ibaresini zikretmeden muhtasar olarak; İbn Mace, 57 -uzunca-; Tuhfetu'l-Eşraf, 12816

496 151 numaralı hadisin kaynakları

Tirmizi ve başkaları da Suheyl'in rivâyeti olarak *"altmış küsur"* diye ve şüphe ifadesi olmaksızın rivâyet etmişlerdir. Tirmizi bu hadisi bir başka yoldan rivâyet edip, o rivâyette: *"Altmış dört bab (çeşit)dır"* diye rivâyet etmiştir.

İlim adamları iki rivâyetten hangisinin daha tercih edileceği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Kadı Iyaz doğrusu diğer hadislerde diğer ravilerin nakletttiği gibi altmış küsur olduğudur derken, Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah) şöyle demiştir: Suheyl'in rivâyetinde görülen bu şüphe, Suheyl'den gelmektedir. Hafız Ebu Bekr el-Beyhaki (rahimehullah) da böyle demiştir. Ayrıca Suheyl'den şüphe etmeksizin yetmiş küsur dediği de rivâyet edilmiştir.

Süleyman b. Bilal ise bu hadisi Amr b. dinar'dan şüphe etmeksizin, kesin ifade ile rivâyet etmiştir. Bu rivâyet Sahihayn'de tahriç edilmiştir. Şu kadar var ki bizim elimizde bulunan Müslim'in kitabında *"yetmiş küsur"* şeklinde iken elimizdeki Buhari kitabında altmış küsurdur. Bunların her birisinin bu iki kitaptan hangisinde ne şekilde geldiğini nakletmiş bulunmaktayım. Bu iki rivâyetin her birisinin bu hadisin rivâyet yollarında bilinen bir rivâyet olduğunda herhangi bir problem yoktur. Ancak tercihte ihtilaf etmişlerdir.

(İbnu's-Salah devamla) dedi ki: İşi sağlam tutmak ve ihtiyat bakımından daha uygun görülen daha az şubeyi sözkonusu eden rivâyetin tercih edilmesidir ama aralarından daha çoğunu sözkonusu eden rivâyeti tercih edenler de vardır. Ebu Abdullah el-Halîmî işte bu rivâyeti tercih etmiştir çünkü hüküm, fazla olanı şüphesiz, kesin olarak hıfz edip, rivâyet eden kimsenin lehine verilir. (Devamla) Şeyh (İbnu's-Salah) dedi ki: Diğer taraftan bu şubeleri tek tek tayin etmek ile ilgili söylenecek sözler uzayıp gider. Bu hususta pek çok eserler tasnif edilmiştir. Bunların en faydalı olanları ise Buhara'da Şafiilerin imamı olan Ebu Abdullah el-Halimi'nin Kitabu'l-Minhâc adlı eseridir. O aynı zamanda Müslüman imamların en üstünlerinden birisi idi. Hafız Ebu Bekr el-Beyhaki (rahimehullah) da oldukça değerli ve dopdolu eseri olan Şuabu'l-İman'da da onun izini takip etmiştir. -İbnu's-Salah'ın ifadeleri bunlardır.-

Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: (Küsur anlamındaki) bıd ve bıd'a lafızları be harfi hem kesreli, hem fethalı (bad' ve bad'a şeklinde) okunabilir. Ancak bu sayıların kastedilmesi halinde böyledir. Eğer et parçası anlamında kullanılacak olursa be harfi sadece fethalı okunur. Sayı için kullanılırsa üç ila on arası hakkında kullanılır. Üç ila dokuz arası hakkında kullanıldığı da söylenmiştir. el-Halil dedi ki: Bıd' (küsur) yedi demektir. İki ila on arası olduğu da, on iki ila yirmi arası olduğu da söylenmiştir ama on iki için kullanılmaz. Derim ki: İşte bu görüş daha yaygın ve daha güçlü olan görüştür.

"Şube" ise bir şeyin bir parçası, bir bölümü demektir. Buna göre hadis: Yetmiş küsur haslettir anlamına gelir.

Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Daha önce imanın asıl anlamının sözlükte tasdik demek, şeriatta ise kalp ve dilin tasdiki anlamında olduğu açıklaması geçmiş bulunmaktadır. Şeriatın zahir ifadeleri imanı burada görüldüğü gibi ameller hakkında da kullanmaktadır. Bu amellerin en faziletlisi lâ ilâhe illallah en sonuncuları ise yoldan rahatsızlık verici şeyleri kaldırmaktır. İmanın kemalinin amellerle, tamama ermesinin itaatlerle söz konusu olduğunu, aynı zamanda itaatlere bağlanıp bu şubeleri katmanın da tasdikin genelinden ve ona dair delillerden olduğunu, bunların tasdik ehli kimselerin ahlakını teşkil ettiklerini de söylemiştik. Buna göre bunlar iman adının hem şer'i, hem sözlük anlamının dışında değildir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) herkes için muayyen olarak gerekli olan ve o sahih olmadıkça diğer şubelerden hiçbirisinin sahih olmayacağı tevhidin bu şubelerin en faziletlisi, en üstünü olduğuna, en aşağısının ise Müslümanlara zarar vermeleri umulan yolda kendilerine rahatsız verebilecek şeyleri ortadan kaldırmak olduğuna dikkat çekmiştir. Bu iki uç arasında ise çok sayıda şube bulunmaktadır. Eğer müçtehid (olanca gayret ile çalışan) bir kimse galip zan ve ileri derecede sıkı bir takip ile bunları tespit etmeye kalkışacak olursa tespit etme imkânını bulabilir. Nitekim daha önce geçenlerden bazıları bunu yapmış bulunmaktadır. Bununla birlikte bunlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kastettikleridir, diye hükme varmak zordur. Diğer taraftan bunların muayyen olarak tek tek bilinmesi de gerekmez, bunları bilmemenin imana zararı da yoktur çünkü imanın asılları (kökleri) ve dalları da kesin olarak bilinmektedir, şubelerinin bu sayıda olduğuna inanmak ise icmalî olarak gerekli bir husustur. -Kadı Iyaz (rahimehullah)'ın açıklamaları bunlardır.-

İmam, hafız Ebu Hatim b. Hibban dedi ki: Bir süre bu hadisin manasını adım adım takip ettim, bu itaatlerin sayımını, dökümünü yaptım. Bunların burada belirtilen sayıdan çok daha fazla olduklarını gördüm. Bu sefer sünnetlere döndüm, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in imandan diye saydığı itaatleri saydım. (2/4) Bu sefer de bunların yetmiş küsurdan az olduklarını gördüm. Yüce Allah'ın kitabına döndüm, onu dikkatle okudum, yüce Allah'ın imandan saydığı her bir itaati saydım, onların da yetmiş küsurdan az olduklarını gördüm. Kitaptakileri, sünnettekilere ekledim, tekrar edilenleri düştüm, bu sefer yüce Allah'ın ve nebisinin (sallallâhu aleyhi ve sellem) imandan diye saydığı her bir şeyin yetmiş dokuz şube olduğunu, ne fazla, ne eksik olmadığını gördüm. Böylelikle Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, bu sayının kitap ve sünnetteki rivâyetlerde yer aldığını kastetmiş olduğunu anladım.

Ebu Hatim (rahimehullah) bütün bunları Vasfu'l-İman ve Şuabuhu adlı kitabında sözkonusu etmiş ve aynı zamanda yetmiş küsur şube olduğunu rivâyet edenlerin rivâyetlerinin sahih olduğunu da ifade etmiştir çünkü Araplar onun dışındakilerin sözkonusu olmayacağını kastetmeksizin bir şey hakkında bir sayı zikredebilirler. Bunun kitabında sözünü ettiği benzer örnekleri de vardır, iman ve İslam ile ilgili hadisler de bu türdendir. Yüce Allah en iyi bilendir.

١٥٣-٥٩/٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَعَمْرٌو النَّاقِدُ وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ قَالُوا حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يَعِظُ أَخَاهُ فِي الْحَيَاءِ فَقَالَ الْحَيَاءُ مِنْ الْإِيمَانِ

153-59/3- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe, Amr en-Nâkid ve Zuheyr b. Harb tahdis edip dediler ki... Salim'den, o babasından rivâyet ettiğine göre; Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir adamı hayâ hakkında kardeşine öğüt verirken dinledi sonra: *"Hayâ (1/63b) imandandır"* buyurdu.[497]

١٥٤-.../٤- حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَقَالَ مَرَّ بِرَجُلٍ مِنْ الْأَنْصَارِ يَعِظُ أَخَاهُ

154-.../4- Bize Abd b. Humeyd tahdis etti. Bize Abdurrezzak haber verdi, bize Ma'mer, ez-Zührî'den bu isnat ile haber verip şöyle dedi: ... Kardeşine öğüt veren Ensar'dan bir adamın yanından geçti...[498]

١٥٥-٦٠/٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ وَاللَّفْظُ لِابْنِ الْمُثَنَّى قَالَا حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا السَّوَّارِ يُحَدِّثُ أَنَّهُ سَمِعَ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ يُحَدِّثُ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ الْحَيَاءُ لَا يَأْتِي إِلَّا بِخَيْرٍ فَقَالَ بُشَيْرُ بْنُ كَعْبٍ إِنَّهُ مَكْتُوبٌ فِي الْحِكْمَةِ أَنَّ مِنْهُ وَقَارًا وَمِنْهُ سَكِينَةً فَقَالَ عِمْرَانُ أُحَدِّثُكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَتُحَدِّثُنِي عَنْ صُحُفِكَ

155-60/5- Bize Muhammed b. el-Müsennâ ve -lafız İbnu'l-Müsennâ'ya ait olmak üzere- Muhammed b. Beşşâr tahdis edip dediler ki... Katade dedi ki: Ebu's-Sevvar'ı şunu tahdis ederken dinledim: O İmran b. Husayn'ı, Nebi

---

497 Tirmizi, 2615; İbn Mace, 58; Tuhfetu'l-Eşraf, 6828

498 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 6954

(sallallâhu aleyhi ve sellem)'den tahdis ederken dinlediğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Haya, hayırdan başka bir şey getirmez"* buyurdu. Bunun üzerine Buşeyr b. Ka'b: Hikmette: Onun bir kısmı vakardır, bir türü sekinettir diye yazılıdır dedi. Bu sefer İmran: Ben sana Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den hadis rivâyet ediyorum, sen bana yanımda bulunan sahifelerden naklediyorsun, dedi.[499]

Şerh

Müslim (rahimehullah)'ın: "Bize Muhammed b. el-Müsennâ ve Muhammed b. Beşşâr tahdis etti... İmran b. el-Husayn'ı tahdis ederken dinledi." Müslim ikinci rivâyet yolunda (156) ise bize Yahya b. Habib el-Hârisî tahdis etti... Birkaç kişi ile birlikte İmran b. el-Husayn'ın yanında idik..." demektedir. Bu iki senetteki ravilerin tamamı Basralı'dır. Bir kitapta (bölümre) arka arkaya gelen iki isnattaki bütün ravilerin Basralı olması gerçekten nefis bir şekildir. Şube (2/6) her ne kadar Vasıtlı ise de o da aynı zamanda Basralıdır çünkü Şube hem Vasıtî, hem Basrî nispetlidir. O Vâsıt' tan Basra'ya geçmiş ve Basra'yı yurt edinmiştir.

Ebu's-Sevvar'ın adı Hassan b. Hureys el-Adevî'dir. Burada geçen Ebu Katade'nin adı ise Temim b. Nuzeyr el-Adevî'dir. Temim b. ez-Zubeyr de söylenir, İbn Yezid de denir. Bunu Hakim Ebu Ahmed zikretmiştir.

Raht (birkaç kişi) ise özel olarak aralarında kadın bulunmayan ve ondan daha aşağı sayıdaki erkekler için kullanılır. Kendi lafzından tekili yoktur, çoğulu: erhut, erhât, erâhit ve erâhît olarak gelir.

١٥٦-٦١/٦- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَبِيبٍ الْحَارِثِيُّ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ إِسْحَقَ وَهُوَ ابْنُ سُوَيْدٍ أَنَّ أَبَا قَتَادَةَ حَدَّثَ قَالَ كُنَّا عِنْدَ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ فِي رَهْطٍ مِنَّا وَفِينَا بُشَيْرُ بْنُ كَعْبٍ فَحَدَّثَنَا عِمْرَانُ يَوْمَئِذٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْحَيَاءُ خَيْرٌ كُلُّهُ قَالَ أَوْ قَالَ الْحَيَاءُ كُلُّهُ خَيْرٌ فَقَالَ بُشَيْرُ بْنُ كَعْبٍ إِنَّا لَنَجِدُ فِي بَعْضِ الْكُتُبِ أَوْ الْحِكْمَةِ أَنَّ مِنْهُ سَكِينَةً وَوَقَارًا لِلَّهِ وَمِنْهُ ضَعْفٌ قَالَ فَغَضِبَ عِمْرَانُ حَتَّى احْمَرَّتَا عَيْنَاهُ وَقَالَ أَلَا أَرَانِي أُحَدِّثُكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَتُعَارِضُ فِيهِ قَالَ فَأَعَادَ عِمْرَانُ الْحَدِيثَ قَالَ فَأَعَادَ بُشَيْرٌ فَغَضِبَ عِمْرَانُ قَالَ فَمَا زِلْنَا نَقُولُ فِيهِ إِنَّهُ مِنَّا يَا أَبَا نُجَيْدٍ إِنَّهُ لَا بَأْسَ بِهِ

---

499 Buhari, 5766; Tuhfetu'l-Eşraf, 10877

156-61/6- Bize Yahya b. Habib el-Hârisî tahdis etti. (1/64a) Ebu Katade tahdis edip dedi ki: Biz birkaç kişi ile birlikte İmran b. Husayn'ın yanında idık. Aramızda Buşeyr b. Ka'b da vardı. O gün İmran bize tahdis edip dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Hayâ, tamamıyla hayırdır"* buyurdu. Yahut Allah Rasûlü: *"Hayânın tümü hayırdır"* buyurdu. Bunun üzerine Buşeyr b. Ka'b şöyle dedi: Biz de kitaplardan birisinde yahut hikmette: Gerçekten onun bir bölümü sekinettir, Allah için bir tazimdir, bir bölümü de zayıflıktır yazdığını görüyoruz.

(Ebu Katade) dedi ki: Bunun üzerine İmran öyle bir kızdı ki gözleri kızardı ve şunları söyledi: Bu ne demek oluyor? Ben sana Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den hadis naklediyorum, sense ona karşı çıkıyorsun.

(Ebu Katade) dedi ki: İmran hadisi bir daha tekrar etti, Buşeyr de aynı sözleri tekrar edince İmran yine kızdı. (Ebu Katade) dedi ki: Bizler de ey Ebu Nuceyd o bizdendir, ondan bir zarar gelmez, deyip durduk.[500]

١٥٧-٠٠٠/٧- حَدَّثَنَا إِسْحَقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا النَّضْرُ حَدَّثَنَا أَبُو نَعَامَةَ الْعَدَوِيُّ قَالَ سَمِعْتُ حُجَيْرَ بْنَ الرَّبِيعِ الْعَدَوِيَّ يَقُولُ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ نَحْوَ حَدِيثِ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ

157-.../7- Bize İshak b. İbrahim bildirdi... Huceyr b. er-Rabî' (1/64b) el-Adevî diyor ki: İmran b. Huseyn'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diyerek, Hammâd b. Zeyd'in rivâyet ettiği (bir önceki) hadise yakın olarak hadisi rivâyet etti.[501]

Şerh

"Buşeyr b. Ka'b dedi ki: ...Onda bir sakınca yoktur... deyip durduk." Buşeyr ve benzeri isimlerin nasıl okunacaklarına dair açıklamalar yazdığımız fasılların sonlarında geçtiği gibi, mukaddimenin baş taraflarında da geçti. "Ebu Nuceyd" İmran b. Husayn'ın kendisidir. Oğlu Nuceyd adı ile künyelenmiştir.-

"(الضعف): Zayıflık" kelimesi dat harfi fethalı da, ötreli de okunabilir. İkisi de meşhur söyleyiştir. (2/7)

500 Ebu Davud, 4796; Tuhfetu'l-Eşraf, 10878
501 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 10762

"(حتى احمرتا عيناه): Öyle ki gözleri kızardı." Asıl yazmalarda bu şekildedir ve sahihtir.[502] Benzerleri de çoktur ve bilinmektedir. Biz bu hadisi Ebu Davud'un Süneninde ise tesniye elifi olmaksızın "(واحمرت عيناه): Gözleri kızardı" diye rivâyet etmiş bulunmaktayız ki bu da açıktır.

İmran (radıyallâhu anh)'ın tepki göstermesine gelince, onun Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in o tamamıyla hayırdır buyruğunu işittikten sonra "bir kısmı da zayıflıktır" demiş olmasından dolayıdır. "Karşı çıkıyorsun" ifadesi ise sen ona karşı başka bir söz söylüyor ve ona muhalif olan bir sözle ona itiraz ediyorsun, demektir.

Orada bulunanların: "O bizdendir, onda bir sakınca yoktur" demelerine gelince: Bu kişi münafık, zındık, bid'atçilik ya da buna benzer istikamet ehli kimselerin hallerine muhalif bir şekilde itham edileceklerden değildir, anlamındadır. Allah en iyi bilendir.

Müslim (rahimehullah)'ın: "Bize İshak bildirdi... İmran b. el-Husayn'den" Bu senet de İshak dışında hepsi Basralı olan ravilerin bulunduğu bir senettir. Yalnız İshak Basralı değil, Mervezi'dir.

Sözü geçen en-Nadr büyük imam en-Nadr b. Şumeyl'dir. Ebu Neâme'nin adı Amr b. İsa b. Suveyd olup, vefatından önce hafızası karışmış sika ravilerden birisidir. Daha önceki fasıllarda ve onlardan sonra da Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde hafızası karışmış kimselerden gelmiş olan rivâyetlerin ravi tarafından hafızası karışmadan önce alındığı bilinen rivâyetler olarak kabul edildiğini açıklamıştık. Huceyr adı ise ha harfi ötreli okunur. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır. Hamd ve minnet ona mahsustur.

Rivâyetlerde Hayâ Hakkında Kullanılan Farklı Lafızlar

(151) *"Hayâ imandan bir şubedir."* (153) diğer rivâyette: *"Hayâ imandandır."* Ötekinde (155) *"hayâ, hayırdan başka bir şey getirmez."* (156) diğerinde: *"Hayâ, tamamıyla hayırdır"* yahut *"tamamen hayırdır"* rivâyetlerinde "hayâ" kelimesi memdud elif iledir. Utanmak demektir.

502 Burada merhum Nevevi Arapçada çoğunlukla riayet edilen bir kaide olan öznenin tesniye veya çoğul oluşuna bakılmaksızın fiilin tekil olarak gelmesi kaidesine ve burada bu kaideye uyulmadığına işaret ederek bundan sonra da gerek Arap dilinde, gerek Kur'an-ı Kerim'de, gerekse sünnet-i seniyye'deki kullanımlarda örneklerini belirtmektedir. Bundan sonra da yukarıda da zikredildiği gibi benzerleri çoktur ve bilinmektedir demiştir. (Çeviren)

İmam el-Vâhidî (rahimehullah) dedi ki: Dilciler hayâ etmenin hayattan geldiğini söylemişlerdir. Adam hayâ etti ifadesi ise onun ayıplanacak yer ve konumları iyice bildiği için sahip olduğu güçlü hayattan dolayı (utandı) demek olur. Buna göre hayâ ileri derecede duyarlılıktan, inceliğinden ve hayat şuurunun güçlü oluşundan gelir.

İmam, üstad Ebu'l-Kasım el-Kuşeyri'nin Risalesinde büyük üstad Ebu'l-Kasım el-Cuneyd (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediğini rivâyet etmekteyiz: Haya nimetleri görmek ile birlikte taksirin de görülmesidir. İşte bunlardan kendisine hayâ denilen bir hal doğar.

Kadı Iyaz ve başka şarihler şöyle demektedir: Hayâ, her ne kadar bir garize (fıtrî bir güdü) ise de imandan diye sayması bazı hallerde edinilen bir huy ve diğer iyi ameller gibi kazanım ile elde edilen bir hal olmasından dolayıdır. Bu bazı hallerde de fıtri bir güdü de olabilir ama bunun şeriatın kanununa uygun olarak kullanılması ise bir kazanıma, niyete ve ilme gerek gösterir. İşte hayâ bu yönüyle ve iyilikleri işlemeye iten, masiyetlerden alıkoyan bir his olmasından ötürü imandandır.

Hayânın tamamıyla hayır olup, hayırdan başka bir şey getirmeyişine gelince, bunun açıklaması bazı kimseler için zor olabilir çünkü hayâ sahibi büyük görüp saygı duyduğu bir kimseye açıkça hakkı söylemekten utanabilir, bunun sonucunda ona iyiliği emredip, kötülükten sakındırmayı terk edebilir. Haya kişiyi bazı hallerde birtakım hakları ihlal etmeye, yerine getirmemeye ve bunun dışında adeten maruf olan birtakım şeyleri ifa etmemeye de itebilir.

Bunun cevabı aralarında Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah)'ın da bulunduğu imamlardan bir topluluğun verdiği cevaptır: Sözü edilen bu engel oluş gerçekte bir hayâ değildir. Aksine o bir acizlik, bir zayıf irade ve bir küçüklüktür. Bunlara hayâ adını vermek örfe göre ifadeleri kullananların kullanımlarındandır. Onlar bunu gerçek hayaya benzerliğinden ötürü mecazi olarak böyle adlandırmışlardır. (2/5) Hayânın gerçek mahiyeti ise hak sahibi kimseler hakkında çirkin olanı terk etmeye ve kusurlu hareketten alıkoymaya iten bir huydur ve buna benzer hallerdir. Buna da bizim Cüneyd (Allah ondan razı olsun)'den naklen zikrettiğimiz sözler delildir. Allah en iyi bilendir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"En alt derecesi ise yolda rahatsızlık veren şeyleri kaldırmaktır."* Yani yoldan uzaklaştırmak, bir kenara almaktır. Rahatsızlık veren şey (ezâ)den maksat ise taş, ot, diken ya da daha başka rahatsız eden her şeydir.

"Hayâ hakkında kardeşine öğüt veriyordu." Ona utanmamasını söylüyor, yaptığı işin çirkin olduğunu belirterek çokça utangaç olmaktan vazgeçmesini emrediyordu. Ancak Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun böyle yapmasını yasaklayarak: *"Onu bırak, çünkü hayâ imandandır"* buyurdu. Yani sen onu bırak hayâ etmeye devam etsin. Ona utanmamasını söyleme. *"Onu bırak"* lafzı Buhari'de geçmiş olmakla birlikte Müslim'de geçmemektedir.

١٣/١٤- بَاب جَامِعِ أَوْصَافِ الْإِسْلَامِ

13/14- İSLAM'IN VASIFLARINI TOPLU OLARAK SÖZKONUSU EDEN HADİS BABI

١٥٨-٩٦/١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأَبُو كُرَيْبٍ قَالَا حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ ح وَحَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ وَإِسْحٰقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ جَمِيعًا عَنْ جَرِيرٍ ح وَحَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ كُلُّهُمْ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ الثَّقَفِيِّ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ قُلْ لِي فِي الْإِسْلَامِ قَوْلًا لَا أَسْأَلُ عَنْهُ أَحَدًا بَعْدَكَ وَفِي حَدِيثِ أَبِي أُسَامَةَ غَيْرَكَ قَالَ قُلْ آمَنْتُ بِاللّٰهِ فَاسْتَقِمْ

158-96/1- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe ve Ebu Kureyb tahdis edip dediler ki... Cerir'den (H) Bize Ebu Kureyb de tahdis etti... Süfyan b. Abdullah es-Sekafî dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, İslam hakkında bana öyle bir söz söyle ki senden sonra ona dair kimseye -(hadisin ikinci rivâyet yolu olan Ebu Kureyb yoluyla gelen rivâyetinin ravilerinden) Ebu Usame'nin rivâyetinde: Senden başka şeklindedir- soru sormayayım, dedim: *"Allah'a iman ettim de, sonra da dosdoğru ol."* buyurdu.[503]

Şerh

"Ey Allah'ın Rasûlü... dedim. *Allah'a iman ettim de, sonra dosdoğru ol."* (2/8) Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Bu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in geniş kapsamlı toplayıcı sözlerindendir ve bu: *"Muhakkak Rabbimiz Allah'tır deyip sonra da dosdoğru olanlar"* (Fussilet, 30) buyruğu ile örtüşmektedir. Allah'ı tevhid edip, ona iman edenler sonra da dosdoğru yürüyerek tevhidden asla sapmayanlar, bu hal üzere ölünceye kadar şanı yüce Allah'a itaatten ayrılmayanlar demektir. Ashab-ı kiram'dan ve onlardan sonra gelen müfessirlerin

503 Tirmizi, 2410; İbn Mace, 3972; Tuhfetu'l-Eşraf, 4478

büyük çoğunluğu bizim yaptığımız bu açıklama çerçevesinde açıklamışlardır. Yüce Allah'ın izniyle hadisin anlamı da zaten budur. Kadı Iyaz (rahimehullah)'ın sözleri burada bitmektedir.

İbn Abbas (radıyallâhu anh) yüce Allah'ın: *"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol"* (Hud, 112) buyruğu hakkında şunları söylemiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in üzerine Kur'ân-ı Kerim'in tamamında bu âyet-i kerimeden ona daha zor ve daha ağır gelen başka bir âyet inmemiştir. Bu sebeple: Saçlarınız ağarmaya başladı dediklerinde ashabına: *"Hud sûresi ve benzerleri benim saçlarımı ağarttı"* diyerek cevap vermişti.

Üstad Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî Risale'sinde şöyle diyor: İstikamet (dosdoğru olmak) işlerin kemalinin ve tamama ermesinin kendisiyle gerçekleştiği bir derecedir. Onun varlığıyla hayırlar var olur ve düzene girer. Haleti itibariyle dosdoğru olmayan bir kimsenin sa'yi (çalışmaları) boşa gider, çaba ve gayretleri hüsrana uğrar. Kuşeyrî der ki: Ancak büyük kimseler istikametin hakkından gelebilir çünkü o alışılmışların dışına çıkmak, birtakım protokol ve alışkanlıklardan ayrılmak, yüce Allah'ın huzurunda sıdkın hakikati üzere durmaktır. Bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Dosdoğru olun, bununla birlikte her şeyi tamamen yapamazsınız"* buyurmuştur. Vâsıtî de: İstikamet güzelliklerin kendisiyle kemale erdiği fakat yokluğuyla güzelliklerin çirkinleştiği bir haslettir, demiştir. Allah en iyi bilendir.

١٤/١٥- بَاب بَيَانِ تَفَاضُلِ الْإِسْلَامِ وَأَيُّ أُمُورِهِ أَفْضَلُ

14/15- İSLAM('IN HASLETLERİ ARASINDAKİ) FAZİLET FARKI VE İSLAM'IN HANGİ İŞİNİN DAHA FAZİLETLİ OLDUĞUNUN BEYANI BABI

١٥٩-٦٣/١- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحِ بْنِ الْمُهَاجِرِ أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَيُّ الْإِسْلَامِ خَيْرٌ قَالَ تُطْعِمُ الطَّعَامَ وَتَقْرَأُ السَّلَامَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ

159-63/1- Bize Kuteybe b. Said tahdis etti. Bize Leys tahdis etti (H) ve bize Muhammed b. Rumh el-Muhacir de tahdis edip dedi ki: Leys, Yezid b. Ebu Habib'den bildirdi. O Ebu'l-Hayr (1/65a)'den, o Abdullah b. Amr'dan

rivâyet ettiğine göre; bir adam Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "İslam'ın hangi hasleti daha hayırlıdır" dedi. *"Yemeği yedirir, tanıdığın ve tanımadığın herkese selam verirsin"* buyurdu.[504]

١٦٠-٦٤/٢- وَحَدَّثَنَا أَبُو الطَّاهِرِ أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ سَرْحٍ الْمِصْرِيُّ أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ يَقُولُ إِنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَيُّ الْمُسْلِمِينَ خَيْرٌ قَالَ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ

160-64/2- Bize Ebu't-Tahir Ahmed b. Amr b. Abdullah b. Amr b. Serh el-Mısrî de tahdis etti... Ebu'l-Hayr'den, o Abdullah b. Amr b. el-Âs'ı şöyle derken dinlemiştir: Bir adam Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Müslümanların hangisi hayırlıdır, diye sordu. O: *"Müslümanların dilinden ve elinden esen kaldığı kimsedir"* buyurdu.[505]

١٦١-٦٥/٣- حَدَّثَنَا حَسَنٌ الْحُلْوَانِيُّ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ جَمِيعًا عَنْ أَبِي عَاصِمٍ قَالَ عَبْدٌ أَنْبَأَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا الزُّبَيْرِ يَقُولُ سَمِعْتُ جَابِرًا يَقُولُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ

161-65/3- Bize Hasan el-Hulvânî tahdis etti... İbn Cureyc, Ebu'z-Zubeyr'i şöyle derken dinledi (1/65b): Cabir'i şöyle derken dinledim: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i: *"Müslüman (diğer Müslümanların) dilinden ve elinden esen kaldığı kimsedir"* buyururken dinledim.[506]

١٦٢-٦٦/٤- وَحَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْأُمَوِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا أَبُو بُرْدَةَ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ بْنِ أَبِي مُوسَى عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الْإِسْلَامِ أَفْضَلُ قَالَ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ وَحَدَّثَنِيهِ إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ قَالَ حَدَّثَنِي بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بِهَذَا الْإِسْنَادِ قَالَ سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَيُّ الْمُسْلِمِينَ أَفْضَلُ فَذَكَرَ مِثْلَهُ

504 Buhari, 12, 28, 5882; Ebu Davud, 5193; Nesai, 5015; İbn Mace, 3253; Tuhfetu'l-Eşraf, 8927

505 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 8929

506 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 2837

162-66/4- Bana Said b. Yahya b. Said el-Umevî de tahdis edip dedi ki: ... Ebu Musa dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, İslam'ın hangi ameli daha üstündür, dedim. O: *"Müslümanların dilinden ve elinden esen kaldığı kimse(nin hali)dir"* buyurdu.[507]

Bunu bana İbrahim b. Said el-Cevheri de tahdis etti. Bize Ebu Usame tahdis etti. Bize Bureyd b. Abdullah bu isnatla tahdis etti. Dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Müslümanların hangileri daha üstündür diye soruldu deyip, hadisin geri kalan kısmını aynen zikretti.

Şerh

(159-162 numaralı hadisler)

Bu başlıkta yer alan ilk hadis "Abdullah b. Amr (radıyallâhu anh)'ın" rivâyet ettiği *"yemek yedirirsin... selam verirsin"* hadisidir. (160 numaralı hadis) Müslümanların hangisi hayırlıdır. Allah Rasûlü: *"Dilinden ve elinden (diğer) Müslümanların esen kaldığı kimsedir"* buyurdu. Cabir (radıyallâhu anh)'ın naklettiği rivâyet olan (161 numaralı) hadiste: *"Müslüman diğer Müslümanların dilinden ve elinden esen kaldığı kimsedir"* denilmektedir.

İlim adamları der ki: Hadisteki: "İslamın hangi hasleti hayırlıdır"ın anlamı: Hasletlerinin, emirlerinin, durumlarının hangisi hayırlıdır, demektir demişlerdir. Yine ilim adamlarının dediklerine göre Müslümanların hangisinin hayırlı olduğuna verilen cevabın farklı oluşu soru soranın ve soru sorulurken hazır bulunanların durumlarının farklı olmasından dolayıdır. İki yerden birisinde selamın yaygınlaştırılmasına ve yemek yedirmeye ihtiyaç daha çoktu ve bunlar daha önemli idi çünkü bunlar ihmal edilmiş, daha az önemsenmeye başlanmıştı ve buna benzer açıklamalar yapılmıştır. Diğerinde ise Müslümanlara eziyet etmekten uzak durmaya ihtiyaç vardı.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Müslümanların dilinden ve elinden esen kaldığı kimsedir"* buyruğu ise hiçbir müslümana sözüyle olsun, davranışıyla olsun eziyet vermeyen kimse demektir. Özellikle elin sözkonusu edilmesi çoğu eylemlerin onunla yapılmasından dolayıdır. Kur'ân-ı Azimuşşan'da da kazanmak ve fiiller -dediğimiz sebepten ötürü- ele izafe edilmiştir. Yüce Allah en iyi bilendir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Müslümanların dilinden ve elinden esen kaldığı kimse"* buyruğunun şu anlamda olduğunu söylemişlerdir: Mak-

507 Buhari, IV; Tirmizi, 52. Bu, bu yoldan Ebu Musa'nın naklettiği bir hadis olarak sahih, gariptir diyerek 2504; Nesai, 5014; Tuhfetu'l-Eşraf, 9041

sat kâmil müslümandır yoksa bu nitelikte olmayan kimse hakkında İslam'ın aslının reddedilmesi kastedilmemiştir. Aksine bu gibi ifadeler, ilim faydalı olandır. Yahut, âlim Zeyd'dir demeye benzer ki bu da mükemmel yahut sevilen kişi odur demektir. Nitekim insanlar Araplardır, mal dediğin şey deve türüdür, denilmesi de böyledir. Bütün bunlar bu hal sadece bunlara münhasırdır demek için değil, bunların daha üstün olduğunu anlatmak içindir. Hadisin anlamı ile ilgili bu açıklamalarımıza hangi Müslüman daha hayırlıdır sorusuna karşılık: *"Elinden ve dilinden (diğer) Müslümanların esen kaldığı kimsedir"* diye cevap vermesi de delil teşkil eder.

Diğer taraftan İslam'ın ve Müslüman kimsenin kemali bunun dışında daha pek çok haslete de bağlıdır. Özellikle sözkonusu olanların zikredilmesi bizim sözünü ettiğimiz özel ihtiyaçtan ötürüdür. Allah en iyi bilendir.

*"Tanıdığına ve tanımadığına selam vermen"*in anlamına gelince, karşılaştığın herkese selam vermen demektir. Onu ister tanı, ister tanıma selamını çoğu kimsenin yaptığı gibi özellikle tanıdığın kimselere vermekle kalma.

Diğer taraftan bu genellik Müslümanlara özeldir çünkü kendisi ilk olarak kâfire selam vermez.

Hadislerden Çıkarılan Hükümler

Bu hadislerde birtakım önemli bilgiler yer almaktadır:

1- Yemek yedirmeye, cömertliğe, Müslümanlara faydalı olmaya özen göstermeye, sözlü ya da fiili olarak doğrudan ya da dolaylı bir şekilde onlara eziyet veren hususlardan uzak durmaya (1/102) ve onları küçük görmekten kendini alıkoymaya teşvik vardır.

2- Müslümanların kalplerinin kaynaşması, sözbirliği etmeleri, birbirlerini sevmeleri ve bunu gerçekleştiren işleri yapmak teşvik edilmiştir. Kadı Iyaz (rahimehullah) der ki: Ülfet dinin farzlarından, şeriatın rükünlerinden, İslam'ın birliğinin düzenini sağlayan esaslardan birisidir. (Devamla) der ki: Bu hadiste tanıdığın ve tanımadığın kimselere cömertçe, karşılıksızca selam vermek, bunu yaparken yüce Allah için ihlâsla amel etmek, yapmacık ve göze girmek için yapmamak, ayrıca bununla beraber sürekli alçakgönüllülüğü ahlak haline getirip, bu ümmetin şiarının yaygınlaştırılması da teşvik edilmektedir. Yüce Allah en iyi bilendir.

Bu baptaki rical isimlerine gelince Müslim (rahimehullah) birinci isnatta: "Bize Muhammed b. Rumh b. el-Muhacir de tahdis etti... Abdullah b. Amr'dan" demektedir ki maksat Abdullah b. Amr b. el-As'dır. Müslim (rahime-

hullah) bundan sonraki hadiste: "Bana Ebu't-Tahir Ahmed b. Amr el-Mısri de tahdis etti... Abdullah b. Amr (radıyallâhu anh)..." demektedir. Bu iki isnattaki ravilerin hepsi de Mısırlı ve pek üstün imamlardır. Bu da Müslim'de hatta başka kaynaklarda çok az rastlanır senetlerdendir çünkü ravilerin tamamının Mısırlı olmaları oldukça az rastlanılır bir isnattır, ravilerinin üstün ve değerli olmaları itibara alınacak olursa bu daha da azdır.

Abdullah b. Amr b. el-As (radıyallâhu anh)'ın üstünlüğü, fıkhı, çok hadis rivâyeti, oldukça vera sahibi ve zahid olduğu, çokça namaz kılan, oruç tutan ve diğer ibadetleri yapan birisi olduğu, bunun dışında daha başka türlü hayırları çokça işleyen birisi olduğu, tamamen yazılıp kaydedilmesi imkânsız derecede bilinen ve meşhur hususlardır. Allah ondan razı olsun.

Ebu'l-Hayr'ın adı Mersed b. Abdullah el-Yezenî'dir. Himyerlilerin bir kolu olan Yezene nispetlidir.

Ebu Said b. Yunus dedi ki: Ebu'l-Hayr kendi döneminde Mısırlıların müftüsü idi. H. 70 yılında vefat etti. Yezid b. Ebu Habib'in künyesi Ebu Reca olup, tabiindendir. İbn Yunus dedi ki: Kendi döneminde Mısırlıların müftüsü idi, son derece halim ve akıllı birisi idi. Mısır'da ilmi ilk açığa vuran, helal ve haramdan ilk söz eden kişidir. Bundan önce Mısırlılar fiten, melahim, hayra terğib (teşvik) hadislerini rivâyet ederlerdi.

Leys b. Sa'd dedi ki: Yezid efendimiz ve alimimizdir.

Ebu Habib'in adı Suveyd'dir. Leys b. Sa'd (radıyallâhu anh)'a gelince, onun imamlığı, üstün kişiliği, koruyuculuğu, mahareti, çağdaşlarının, cömertliği ve önderliği, efendiliği hakkındaki tanıklığı ve bunun dışında pek güzel halleri anlatılamayacak kadar yaygın, sayıya sığamayacak kadar çoktur. Onun üstünlüğünü anlamak için pek büyük iki imam olan Şafii ile İbn Bukeyr'in -yüce Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- Leys, Malik'den daha fakihtir şeklindeki tanıklığı yeterlidir. Allah hepsinden razı olsun. Bunların ikisi de Malik (rahimehullah)'ın öğrencileri olmakla birlikte böyle bir şahitlikte bulunmuşlardır. Her ikisinin ne kadar itkan sahibi, vera sahibi, Malik'e ne kadar saygılı oldukları, onu halleriyle ne kadar tanıdıkları ise bilinen bir husustur. Bütün bunlarla birlikte Malik'in ne kadar üstün bir imam, fıkhının ne kadar büyük olduğu da bilinmektedir. Allah ondan razı olsun.

Muhammed b. Rumh dedi ki: Leys'in geliri seksen bin dinar idi. Bununla birlikte yüce Allah asla zekâtı ona farz kılmamıştır. (2/11)[508]

---

508 Hayır yollarında harcayıp infak ettiğinden dolayı malı zekat düşecek şartları taşıyacak şekilde bir arada birikmemiş olduğuna işaret ediliyor. -Çeviren-)

Kuteybe dedi ki: Leys (Medine'ye) geldiğinde Malik ona Medine'nin değerli mahsullerinden hediye gönderdi. Leys de ona bin dinar gönderdi. Leys kendi zamanında Mısırlıların müftüsü idi.

Muhammed b. Rumh'a gelince, İbn Yunus dedi ki: O hadiste sika ve sağlam birisidir. Beldesi ile ilgili haberleri ve fıkhı insanlar arasında en iyi bilen idi. Bir evde bir nikâh akdinde bulunduğu görülecek olursa, o şehrin ahalisi nikâhı kıyılan zevcenin asıl itibariyle iyi birisi olduğunu bilirlerdi.

Nesai kendisini zikrederek dedi ki: Hiçbir hadiste hata etmemiştir. Şayet Malik'ten hadis yazmış olsaydı, onu Malik'in arkadaşları arasında birinci tabakada kaydedecektim. Başkaları da ondan övgüyle söz etmiştir. Allah en iyi bilendir.

Abdullah b. Vehb'e gelince, onun da ilmi, verai, zühdü, hıfzı, sağlamlığı (itkanı), çokça hadis rivâyeti, Mısırlıların ona itimadı ve Mısırlıların ve etrafında bulunanların rivâyet ettikleri hadislerin onun etrafında dönüp durduklarını haber vermeleri ve benzeri bütün hususlar bu ilmin imamlarının kitaplarında bilinen ve meşhur bir husustur. Malik b. Enes (radıyallâhu anh)'dan onun mektup yazıp da fakih olduğundan söz ettiği İbn Vehb (rahimehullah)'ın dışında hiçbir kimse yoktur.

Amr b. Hâris de kendi zamanında Mısır halkının müftüsü ve onların Kur'ân okuyucusudur. Ebu Zur'a (rahimehullah) dedi ki: Zamanında hıfz bakımından benzeri yoktu. Ebu Hatim dedi ki: Kendi çağında insanların en iyi hafızı idi. Malik b. Enes dedi ki: Amr b. Hâris dalgıçın çıkardığı bir incidir. Ayrıca: O şanı pek yüksek birisidir demiştir. İbn Vehb dedi ki: Ben 370 üstattan hadis dinledim ama Amr b. Hâris'den daha hafızını görmedim. Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Allah en iyi bilendir.

Bundan sonraki senette geçen "Ebu Âsım, İbn Cureyc'den, o Ebu'z-Zubeyr'den" senedinde geçen Ebu Âsım ed-Dahhak b. Mahled'dir. İbn Cureyc ise Abdulmelik b. Abdulaziz b. Cureyc'dir. (2/12) Ebu'z-Zubeyr de Muhammed b. Müslim b. Tedrus'dur. Bunlara dair açıklamalar daha önce geçmişti.

Son senette "Ebu Burde b. Abdillah b. Ebu Burde b. Ebu Musa, Ebu Burde'den, o Ebu Musa'dan" denilmektedir. Birinci Ebu Burde'nin adı Bureyd'dir. Diğer rivâyette onun adını vermiştir. İkinci Ebu Burde'nin adı hakkında ise ihtilaf vardır. Cumhur, adının Âmir olduğunu, Yahya b. Main ise ondan nakledilen iki rivâyetten birisinde -cumhurun dediği gibi- Âmir olduğunu, diğerinde ise Hâris olduğunu söylemiştir.

Ebu Musa ise Ebu Musa el-Eş'ari (radıyallâhu anh)'dır. Adı Abdullah b. Kays'dır. Bu gibi isimleri bu şekilde hatırlatmamızın sebebi -her ne kadar bu, ilim ehli kimseler için bunlar ayrıca belirtilmesine ihtiyaç bulunmayan açık ve oldukça bilinen hususlardan ise de- bu kitabın sadece üstün fazilet erbabına özel olmayışından dolayıdır. Aksine bu kitap bu ilim dalında belli bir yer edinmemiş kimselere faydalı olmak için ortaya konulmuştur. Yüce Allah doğruyu en iyi bilendir.

١٥/١٦- بَاب بَيَانِ خِصَالٍ مَنْ اتَّصَفَ بِهِنَّ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ-

15-16- KENDİLERİ İLE NİTELENEN KİMSENİN İMANIN TADINI BULACAĞI HASLETLERİN AÇIKLANMASI BABI

١٦٣-٦٧/١- حَدَّثَنَا إِسْحَقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ أَبِي عُمَرَ وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ جَمِيعًا عَنْ الثَّقَفِيِّ قَالَ ابْنُ أَبِي عُمَرَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ بِهِنَّ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ مَنْ كَانَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ وَأَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ أَنْ أَنْقَذَهُ اللَّهُ مِنْهُ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْذَفَ فِي النَّارِ

163-67/1- Bize İshak b. İbrahim, Muhammed b. Yahya b. Ebu Ömer ve Muhammed b. Beşşâr hepsi es-Sekafi'den tahdis etti. İbn Ebu Ömer dedi ki: Bize Abdulvehhab, Eyyub'dan tahdis etti. O Ebu Kilabe'den, o Enes'ten, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu nakletti: *"Üç haslet vardır ki, bunlar kimde bulunursa o da onlarla imanın tadını bulur: Allah'ı ve Rasûlünü onların dışındaki her şeyden daha çok seven, bir kimseyi ancak Allah için seven ve Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra ateşe atılmaktan hoşlanmadığı gibi, küfre geri dönmekten hoşlanmayan kimse."*[509]

١٦٤-٦٨/٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى وَابْنُ بَشَّارٍ قَالَا حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ قَتَادَةَ يُحَدِّثُ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ طَعْمَ الْإِيمَانِ مَنْ كَانَ يُحِبُّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ وَمَنْ كَانَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَمَنْ كَانَ أَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ أَنْ يَرْجِعَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ أَنْ أَنْقَذَهُ اللَّهُ مِنْهُ

509 Buhari, 16, 6542; Tirmizi, 2624; Tuhfetu'l-Eşraf, 946

164-68/2- Bize Muhammed b. el-Müsennâ ve İbn Beşşâr tahdis edip dediler ki: ... Katade tahdis edip, Enes'ten şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Üç haslet vardır ki, kimde bulunurlarsa imanın tadını bulur. Sevdiği kimseyi ancak Allah için seven, Allah ve Rasûlünü onların dışındaki her şeyden daha çok seven, ateşe atılmayı Allah'ın kendisini küfürden kurtarmasından sonra tekrar ona geri dönmekten daha çok seven"*[510]

١٦٥-٠٠٠/٣- حَدَّثَنَا إِسْحَقُ بْنُ مَنْصُورٍ أَنْبَأَنَا النَّضْرُ بْنُ شُمَيْلٍ أَنْبَأَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِنَحْوِ حَدِيثِهِمْ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ مِنْ أَنْ يَرْجِعَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا

165-.../3- Bize İshak b. Mansur (1/66b) tahdis etti. Enes dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu deyip, onların hadisine yakın olarak hadisi rivâyet etti. Ancak rivâyetinde: *"Yahudi ya da hristiyan olarak geri dönmekten..."* dedi.[511]

Şerh

(163-165 numaralı hadisler)

"Üç haslet vardır ki onlar kimde bulunursa ..." Diğer rivâyette ise *"Yahudi ya da hristiyan dinine dönmekten"* denilmektedir. Bu hadis İslam asıllarından büyük bir aslı dile getirmektedir. İlim adamları -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- şöyle demişlerdir: İmanın tadı itaatlerden zevk almak, aziz ve celil Allah'ın rızası uğrunda zorluklara katlanmak, bunu dünya malına tercih etmektir. Kulun, şanı yüce Rabbini sevmesi ise ona itaat olanları yapmak, ona muhalefeti terk etmekle olur. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sevgisi de böyledir.

Kadı İyaz (rahimehullah) der ki: Bu hadis daha önce geçen: *"Rab olarak Allah'a, din olarak İslam'a, rasul olarak Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e razı olup, kabul eden kişi* (2/13) *imanın tadını almış olur"* hadisi ile aynı anlamdadır. Çünkü Allah'ın ve Rasûlünün gerçek anlamda sevilmesi ve Allah ve Rasûlünü sevmekle birlikte küfre dönmekten tiksinmek, ancak iman ile yakini güçlenmiş, onunla nefsi huzura kavuşmuş, kalbini genişleterek ona

510 Buhari, 21, 6041; Nesai, 5003; İbn Mace, 4033; Tuhfetu'l-Eşraf, 1255
511 Bunu yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 342

açılmış, etine kanına karışmış kimse için ancak sözkonusu olabilir. İşte onun tadını alabilen kişi budur. Allah için sevmek de, Allah'ı sevmenin meyvelerindendir. Kimisi de şöyle demiştir: Muhabbet, kalbin yüce Rabbin razı olduğuna uygun düşmesidir. Onun sevdiğini sever, hoşlanmadığından o da hoşlanmaz. Bu hususta söz söylemiş olanların ibareleri farklı olmakla birlikte aralarında lafız dışında bir ayrılık yoktur. Özetle söyleyecek olursak muhabbetin esası sevenin uygun bulduğu şeylere eğilim göstermek, onlara meyletmektir. Diğer taraftan eğilim göstermek bazen insanın kendisinin zevk alıp, güzel bulduğu şeylere doğru olabilir. Suretin, sesin, yemeğin ve benzeri şeylerin güzelliklerine eğilimli olmak buna örnektir. Bazen de kul gizli anlamlar dolayısıyla aklıyla ondan zevk alır. Salihleri, âlimleri ve fazilet ehli kimseleri kayıtsız ve şartsız olarak sevmek gibi. Kişinin bu eğilimi bazı hallerde kendisine iyilikte bulunması, ona gelebilecek zararları ve hoşuna gitmeyecek şeyleri ondan uzaklaştırmış olması sebebiyle de olabilir. İşte kişiyi sevmeyi gerektiren bütün bu hususlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de vardır çünkü o hem dış, hem iç güzelliğini bir arada taşıdığı gibi, heybet duymayı gerektiren hasletleri ve çeşitli faziletleri kemal derecesinde kendisinde toplamış, Müslümanları dosdoğru yola iletmek, nimetlerin devamına, cehennemden uzaklaştırılmalarına vesile olmak suretiyle de bütün Müslümanlara iyilikte bulunmuştur. Bazıları da bu hususların yüce Allah hakkında da tasavvur edileceğine işaret etmiştir çünkü hayrın tamamı şanı yüce Allah'tandır. Malik ve başkaları der ki: Allah için sevmek İslam'ın gereklerindendir. -Kadı Iyaz (rahimehullah)'ın sözleri burada sona ermektedir.-

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Dönmekten"* buyruğu ise, oraya varmak ve öyle olmak anlamındadır. Senette adı geçen Ebu Kilabe'nin adı (2/14) Abdullah b. Zeyd'dir.

Müslim'in (164): "Bize Muhammed b. el-Müsennâ ve İbn Beşşâr tahdis edip dediler ki: Enes (radıyallâhu anh)'dan" isnadındaki bütün raviler Basralıdır. Şube'nin hem Vasıtlı, hem Basralı olduğunu daha önce belirtmiştik. Yüce Allah doğruyu en iyi bilendir.

١٦/١٧- بَاب وُجُوبِ مَحَبَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ أَكْثَرَ مِنَ الْأَهْلِ وَالْوَلَدِ وَالْوَالِدِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ وَإِطْلَاقِ عَدَمِ الْإِيمَانِ عَلَى مَنْ لَمْ يُحِبُّهُ هَذِهِ الْمَحَبَّةِ

16/17- RASULULLAH (SALLALLÂHU ALEYHİ VE SELLEM)'İ EŞİNDEN, ÇOCUĞUNDAN, BABASINDAN VE BÜTÜN İNSANLARDAN DAHA ÇOK SEVMENİN GEREĞİ VE ONU BU ŞEKİLDE SEVMEYEN KİMSE HAKKINDA İMAN SAHİBİ OLMADIĞI İFADESİNİN KULLANILABİLECEĞİ BABI

١٦٦-٦٩/١- وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا إِسْمَعِيلُ ابْنُ عُلَيَّةَ ح وَحَدَّثَنَا شَيْبَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ كِلَاهُمَا عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ وَفِي حَدِيثِ عَبْدِ الْوَارِثِ الرَّجُلُ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

166-69/1- Bize Zuheyr b. Harb tahdis etti. Bize İsmail b. Uleyye tahdis etti. (H) Bize Şeyban b. Ebu Şeybe de tahdis etti. Bize Abdulvaris tahdis etti. Her ikisi (İsmail ve Abdulvaris) Abdulaziz'den, o Enes'ten şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Hiçbir kul -Abdulvaris'in rivâyetinde: Adam- beni eşinden, malından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz."*[512]

١٦٧-٧٠/٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى وَابْنُ بَشَّارٍ قَالَا حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ قَتَادَةَ يُحَدِّثُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَلَدِهِ وَوَالِدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

167-70/2- Bize Muhammed b. el-Müsennâ ve İbn Beşşâr tahdis edip dediler ki... Enes b. (1/67a) Malik dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Sizden biriniz beni çocuğundan, babasından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz."*[513]

Şerh

"Hiçbir kul... ailesinden, malından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe" diğer rivâyette ise *"çocuğundan, babasından ve bütün insanlardan"*

512 Buhari, 15; Nesai, 5029; Tuhfetu'l-Eşraf, 993, 1047
513 Buhari, 15; Nesai, 5028; İbn Mace, 67; Tuhfetu'l-Eşraf, 1249

buyruğu ile ilgili olarak İmam Ebu Süleyman el-Hattabi şöyle diyor: Bununla tabiat gereği sevgiyi kastetmemiştir. Aksine bununla ihtiyar (irade ve seçim) ile ortaya çıkan sevgiyi kastetmiştir. Çünkü insanın kendisini sevmesi tabiatının bir gereğidir. Bu hususta onun kalbini etkilemenin yolu yoktur. Buna göre buyruğun manası şudur: Sen kendi nefsini bana itaat uğrunda yok etmedikçe benim rızamı -bu uğurda ölecek dahi olsan- kendi arzuna tercih etmedikçe beni sevmek iddian doğru değildir. Hattabi'nin ifadeleri bunlardır.

İbn Battal, Kadı Iyaz ve başkaları -Allah'ın rahmeti onlara olsun- şöyle demişlerdir: Muhabbet (sevgi) üç kısımdır. Büyük görmek ve tazim etmek sevgisi -babayı sevmek gibi-, şefkat ve merhamet sevgisi -çocuk sevgisi gibi-, benzerlik ve güzel bulmak sevgisi -diğer insanları sevmek gibi-. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise kendi sevgisinde bütün sevgi türlerini toplamıştır.

İbn Battal (rahimehullah) dedi ki: (2/15) Hadisin anlamı şudur: İmanını kemale erdirmiş olan bir kimse Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendi üzerindeki hakkının babasının, oğlunun ve bütün insanların hakkından daha ileri olduğunu bilir. Çünkü biz onun vesilesiyle ateşten kurtulduk ve onunla sapıklıktan hidayet bulduk.

Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Onun sünnetini desteklemek, şeriatını korumak, o hayatta iken ben de onun uğrunda malımı, canımı feda etseydim diye temenni etmek onu sevmekten ileri gelir. Sözünü ettiğimiz bu husus açıkça anlaşılırsa hakiki imanın ancak bununla tamam olabileceği ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in değerini ve konumunu, babadan, evlattan, iyilik yapandan ve üstün tutulandan gerçek manada yüksek tutmadıkça imanın sahih olamayacağı da açıklık kazanmış olur. Buna inanmayarak bunun dışında bir inanca sahip olan bir kimse ise mümin değildir. Kadı Iyaz (rahimehullah)'ın ifadeleri bunlardır. Allah en iyi bilendir.

Bu hadisin isnadına gelince, Müslim (rahimehullah) dedi ki: "Bize Şeyban b. Ebu Şeybe de tahdis etti... Enes'ten" Yine Müslim (diğer senette): "Bize Muhammed b. el-Müsennâ ile İbn Beşşâr da tahdis etti... Enes'ten." Bu iki isnadın ravilerinin tamamı Basralıdır. Burada anılan Şeyban b. Ebu Şeybe, Müslim'in kendisinden çok yerde rivâyet nakletmiş olduğu Şeyban b. Ferruh'tur. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.

١٧/١٨- بَاب الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ مِنْ خِصَالِ الْإِيمَانِ أَنْ يُحِبَّ لِأَخِيهِ الْمُسْلِمِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ مِنْ الْخَيْرِ

17/18- KENDİSİ İÇİN SEVDİĞİ İYİLİĞİ, MÜSLÜMAN KARDEŞİ İÇİN SEVMENİN İMANIN HASLETLERİNDEN OLDUĞUNA DELİL BABI

١٦٨-١/٧١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى وَابْنُ بَشَّارٍ قَالَا حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ قَتَادَةَ يُحَدِّثُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ أَوْ قَالَ لِجَارِهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

168-71/1- Bize Muhammed b. el-Müsennâ ve İbn Beşşâr tahdis edip dediler ki... Enes b. Malik, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu nakletti: *"Sizden hiçbir kimse kendisi için sevdiğini kardeşi için -yahut, komşusu için, dedi- sevmedikçe iman etmiş olmaz."*[514]

١٦٩-٢/٧٢- وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ حُسَيْنٍ الْمُعَلِّمِ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى يُحِبَّ لِجَارِهِ أَوْ قَالَ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

169-72/2- Bana Zuheyr b. Harb da tahdis etti... Enes b. Malik, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu nakletti: *"Nefsim elinde olana yemin ederim ki, hiçbir kul kendisi için sevdiğini komşusu için de -yahut, kardeşi için de, dedi- sevmedikçe iman etmiş olmaz."*

Şerh

"Hiç biriniz kendisi için sevdiğini, kardeşi için -yahut komşusu için dedi-... iman etmiş olmaz." Hadis Müslim'de bu şekilde kardeşi için yahut komşusu için diye şek ile rivâyet edilmiştir. Abd b. Humeyd'in Müsned'inde de bu şekilde şek iledir. Buhari ve başkalarında ise şek sözkonusu olmaksızın *"kardeşi için"* diye rivâyet edilmiştir.

514 Buhari, 13; Tirmizi, 59. Bu sahih bir hadistir diyerek, 2515; Nesai, 5031, 5054; İbn Mace, 66; Tuhfetu'l-Eşraf, 1239

İlim adamları -Allah'ın rahmeti onlara olsun- şöyle demişlerdir: Tam iman etmiş olmaz, anlamındadır. Yoksa iman asıl itibarıyla bu nitelikte olmayan kimseler için de elde edilmiş olur.

Sözkonusu edilen sevgi ise, kendisi için sevdiği itaat ve mubah şeyleri kardeşi için de sevmesidir. Buna da bu hadisin Müslim tarafından nakledilen rivâyetinde geçen: *"Kendisi için sevdiği hayrı, kardeşi için sevmedikçe"* lafızları delildir. Şeyh Ebu Amr b. es-Salah der ki: Böyle bir iş zor ve imkânsız işlerden sayılabilir oysa durum böyle değildir çünkü bunun anlamı kendisi için sevdiğini Müslüman kardeşi için sevmedikçe hiçbirinizin imanı kemal bulmaz, demektir. Bu da kendisinin elde ettiğinin bir benzerini kendi elinde bulunan ile ortaklığı sözkonusu olmaksızın kardeşinin üzerindeki nimet, kendisindeki nimeti herhangi bir şekilde eksiltmeksizin onun tarafından da elde edilmesini sevmekle gerçekleşir. Böyle bir sevgi ise selim bir kalp için kolaydır ama bu ancak kin ve hased dolu kalp için zordur. Allah bize de, bütün kardeşlerimize de afiyet versin. Allah en iyi bilendir.

Hadisin isnadına gelince, "Müslim (rahimehullah) dedi ki: Bize Muhammed b. el-Müsennâ ve İbn Beşşâr tahdis etti... Enes'ten." Bunların hepsi Basralıdır. Allah en iyi bilendir.

١٨/١٩- بَاب بَيَانِ تَحْرِيمِ إِيذَاءِ الْجَارِ

18/19- KOMŞUYA EZİYET ETMENİN HARAM KILINDIĞINI BEYAN BABI

١٧٠/٧٣/١- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ وَعَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ جَمِيعًا عَنْ إِسْمَعِيلَ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ ابْنُ أَيُّوبَ حَدَّثَنَا إِسْمَعِيلُ قَالَ أَخْبَرَنِي الْعَلَاءُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ

170/73/1- Bana Yahya b. Eyyub, Kuteybe b. Said ve Ali b. Hucr tahdis etti... Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre; Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Komşusu kötülüklerinden emin olmayan kimse cennete giremez"* buyurdu.[515]

Şerh

"Komşusu kötülüklerinden emin olmayan kimse cennete giremez." Bevaik (şer), baikanın çoğulu olup, gaile, musibet ve helak etmek anlamlarındadır.

515 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 13989

*"Cennete giremez"*in anlamı hakkında verilmiş iki cevap vardır ki bu iki cevap buna benzer bütün ifadeler hakkında da geçerlidir. Birincisi bu hadis haram olduğunu bilmekle birlikte eziyetin helal olduğunu kabul eden kişiler hakkında yorumlanır. Böyle birisi kâfir olur ve asla cennete giremez.

İkinci anlamı: Böyle bir kimsenin cezası cennetin kapıları kurtuluşa erenler için açılacağı ve onların girecekleri zaman cennete girmeyecek. Aksine onun girmesi gecikecek hatta cezalandırılması dahi sözkonusu olabilir. Affa uğrayıp ilk olarak da cennete girebilir.

Bizim bu iki türlü tevili yapmamızın sebebi şudur: Biz daha önceden hak ehlinin mezhebinin şu olduğunu belirtmiştik: Büyük günahlar üzerinde ısrar etmekle birlikte tevhid üzere ölen bir kimsenin durumu yüce Allah'a kalmıştır. Dilerse onu affedip, baştan (azaplandırmaksızın) onu cennete koyar, dilerse onu cezalandırdıktan sonra cennete koyar. (2/17) Allah en iyi bilendir.

١٩/٢٠- بَاب الْحَثِّ عَلَى إِكْرَامِ الْجَارِ وَالضَّيْفِ وَلُزُومِ الصَّمْتِ إِلَّا عَنْ الْخَيْرِ وَكَوْنِ ذَلِكَ كُلِّهِ مِنْ الْإِيمَانِ

19/20- KOMŞUYA VE MİSAFİRE İKRAMA, HAYIR DIŞINDA SUSMAYA TEŞVİK VE BUNLARIN İMANDAN OLDUĞU BABI

١٧١/٧٤/١- حَدَّثَنِي حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى أَنْبَأَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ

171-74/1- Bana Harmele b. Yahya tahdis etti... Ebu Hureyre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu nakletti: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse ya hayır söylesin yahut sussun. Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse komşusuna ikram etsin. Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse misafirine ikram etsin."*[516]

516 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 15339

١٧٢-٧٥/٢- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنْ أَبِي حُصَيْنٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُؤْذِي جَارَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَسْكُتْ

172-75/2- BizeEbu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti (1/68a)... Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden komşusuna eziyet etmesin, Allah'a ve ahiret gününe iman eden misafirine ikram etsin, Allah'a ve ahiret gününe iman eden ya hayır söylesin yahut sussun."*[517]

١٧٣/٧٦/٣- وَحَدَّثَنَا إِسْحَقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمِثْلِ حَدِيثِ أَبِي حَصِينٍ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ فَلْيُحْسِنْ إِلَى جَارِهِ

173-76/3- Bize İshak b. İbrahim de tahdis etti... Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdu, deyip (bundan önceki) Ebu Hasîn hadisini aynen nakletti, ancak: *"Komşusuna ihsan etsin (iyilik yapsın)"* diye rivâyet etti.[518]

١٧٤-٧٧/٤- حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ جَمِيعًا عَنْ ابْنِ عُيَيْنَةَ قَالَ ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو أَنَّهُ سَمِعَ نَافِعَ بْنَ جُبَيْرٍ يُخْبِرُ عَنْ أَبِي شُرَيْحٍ الْخُزَاعِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُحْسِنْ إِلَى جَارِهِ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَسْكُتْ

174-77/4- bize Zuheyr b. Harb ve Muhammed b. Abdullah b. Numeyr tahdis etti... Ebu Şureyh el-Huzai'den rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) (1/68) şöyle buyurdu: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse*

517 Buhari, 6018; İbn Mace, 3971 muhtasar olarak; Tuhfetu'l-Eşraf, 12843

518 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 12450

komşusuna ihsan etsin (iyilik yapsın), Allah'a ve ahiret gününe iman eden misafirine ikram etsin, Allah'a ve ahiret gününe iman eden ya hayır söylesin yahut sussun."[519]

Şerh

"Allah'a ve ahiret gününe iman eden ya hayır söylesin yahut sussun... Misafirine ikram etsin." Diğer rivâyette ise *"Komşusuna eziyet etmesin"* buyurmuştur. Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Hadisin anlamı şudur: İslam'ın şer'i hükümlerine riayet eden bir kimsenin komşusuna ve misafirine ikramda ve onlara iyilikte bulunması gerekir. Bütün bu buyruklarla komşunun hakkı bildirilmekte, bu hakkın korunması teşvik edilmektedir. Yüce Allah aziz kitabında da komşuya iyilikte bulunmayı tavsiye buyurmuş, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: "Cebrail (aleyhisselâm) komşuyu bana o kadar tavsiye etti ki sonunda onu neredeyse mirasçı yapacak sandım" buyurmuştur.

Misafiri ağırlamak da İslam'ın adabından, nebilerin ve salihlerin ahlakındandır. Leys (b. Sa'd), bir geceliğine misafiri ağırlamayı farz kabul etmiş ve: *"Misafirin ilk gecesi, her Müslüman üzerine vacip bir haktır"* hadisi ile Ukbe'nin rivâyet ettiği şu hadisi delil göstermiştir: *"Bir kavmin bulunduğu yere konaklayacak olursanız, onlar da size misafirin hakkının verilmesini emredecek olurlarsa siz de kabul ediniz. Eğer bunu yapmayacak olurlarsa onların yerine getirmeleri gereken misafir hakkını onlardan alınız."* Ama genel olarak fakihler misafir ağırlamanın üstün ahlaki bir değer olduğunu kabul etmişlerdir. Delilleri de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Onun caizesi bir gün ve bir gecedir"* buyruğudur. Caize ise atiyye, bağış ve gözetmektir. Bu ise ancak tercih halinde sözkonusu olur.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"ikramda bulunsun, iyilik yapsın"* buyrukları da aynı zamanda buna delildir çünkü bunun gibi buyruklar farz hakkında kullanılmaz. Ayrıca bu, komşuya ikram ve ona yapılan iyilikle birlikte sözkonusu edilmiştir. Komşuya bu şekilde iyilik ve ikram ise vacip değildir. Hadisleri de İslam'ın ilk dönemi hakkındadır diye tevil etmişlerdir. Çünkü o sırada iyilikle gözetmek bir farz idi.

---

519 Buhari, 6019, 6135, 6136, 6476; Müslim, 4488 -muhtasar olarak-, 4489, 4490 -buna yakın olarak- Ayrıca: "Bir müslümanın kardeşinin yanında onu günaha sokuncaya kadar kalmaya devam etmesi de helal olmaz" ibaresini de ziyade ederek rivâyet etmiştir; Ebu Davud, 3748; Tirmizi, 1967, 1968. Misafirlik kıssası ile birlikte; İbn Mace, 3672, 3685; Tuhfetu'l-Eşraf, 12056

İlim adamları misafir ağırlama yükümlülüğünün hem şehirde, hem kırsalda yaşayanlar için mi yoksa sadece kırsalda yaşayanlar için mi olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. (2/18) Şafii (radıyallâhu anh) ile Muhammed b. Hakem her ikisine de düştüğünü kabul ederken, Malik ve Suhnun bu sorumluluk yalnızca kırsal kesimde yaşayanlaradır çünkü misafir şehirde, hanlarda (otellerde) ve diğer konaklama yerlerinde kalacak yer bulabilir, çarşı pazardan yiyeceklerini satın alabilir. Hadiste de "Misafir ağırlamak kırsalda yaşayanlar üzerine bir yükümlülüktür, şehirde yaşayanlar üzerine değildir" denilmiş olmakla birlikte bu hadis, hadis bilginlerine göre uydurmadır. Misafir ağırlamak muhtaç bir kimsenin yanından geçen ve ona zarar geleceğinden korkulan kimse üzerine muayyen (bir farz) haline gelebilir. Zimmet ehli için de eğer kendilerine şart koşulmuş ise muayyen bir yükümlülük olur. -Kadı Iyaz'ın sözleri burada bitmektedir.-

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Ya hayır söylesin yahut sussun"* buyruğunun anlamı şudur: Eğer konuşmak isterse söyleyecekleri kesinlikle karşılığında sevap alacağı hayır vacip ya da mendub bir söz ise konuşsun. Eğer konuştuğundan ötürü sevap alacağı bir hayır olduğunu görmeyecek olursa konuşmayıp, sussun. Bu konuştuğunun haram olduğunu, mekruh ya da her iki tarafı eşit bir mubah olduğunu görmesi arasında da bir fark yoktur. Buna göre mubah söz terk edilmesi emredilmiş, harama ya da mekruha çekme korkusu dolayısıyla söylenmemesi teşvik edilmiştir. Böyle bir hal ise adeten çok ya da çoğunlukla görülen bir husustur. Yüce Allah da: *"O bir söz söylemeye dursun mutlaka onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır."* (Kaf, 18)

Selef ve âlimler kulun ağzından çıkanların hepsi sevabı ve cezayı gerektirmeyen mubah sözler olsa dahi -ayetin genel olması dolayısıyla- yazılır mı yoksa ancak sevap ya da ceza türünden karşılığı olanların mı sadece yazıldığı hususunda görüş ayrılığı içerisindedirler. İbn Abbas (radıyallâhu anh) ve onun dışındaki diğer ilim adamları ikinci kanaattedir. Buna göre âyet-i kerime tahsis edilmiş olur. Yani kişi karşılık görmeyi gerektiren her ne söz söylerse ... demek olur.

Kişinin haramlara yahut mekruhlara çekilmemesi için şeriat pek çok mubahlardan uzak durmayı teşvik etmiştir. İmam Şafii (radıyallâhu anh) bu hadisin anlamından hareketle şöyle demiştir: Konuşmak isterse önce düşünsün. Konuşmasından dolayı aleyhine bir zarar olmadığını görürse konuşsun. Şayet onda bir zarar olduğunu görür yahut şüphe ederse konuşmaktan vazgeçer.

Oldukça değerli imam Ebu Muhammed Abdullah b. Ebu Zeyd -döneminde Mağribte Malikilerin imamı idi- şöyle demiştir: Bütün hayırlı adabı bir arada toplayan dört tane hadis vardır ve hayır adabının tamamı bunlardan dallanır, budaklanır:

1- Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden ya hayır söylesin yahut sussun."*

2- *"Kişinin kendisini ilgilendirmeyen hususları terk etmesi Müslümanlığının güzelliğindendir"* hadisi.

3- Çok kısa bir tavsiyede bulunduğu kimseye söylediği *"Kızma"* buyruğu ile,

4- *"Kendisi için sevdiğini, kardeşi için de sevmedikçe sizden herhangi bir kimse iman etmiş olmaz"* hadisidir. Allah en iyi bilendir.

Üstad Ebu'l-Kasım el-Kuşeyri (rahimehullah)'dan şöyle dediğini rivâyet ettik: Esenlikle susmak asıl olandır. Zamanında susmak erkeklerin niteliğidir. Tıpkı yerinde konuşmanın en şerefli hasletlerinden oluşu gibi. (2/19) (Kuşeyri) dedi ki: Ebu Ali ed-Dekkak'ı şöyle derken dinledim: Hakkı söylemeyip susan dilsiz bir şeytandır. (Kuşeyri devamla) dedi ki: Mücahede ile (nefislerini terbiye eden) kimselerin susmayı tercih etmelerine gelince, onlar konuşmanın sebep olduğu afetleri bildiklerinden dolayı bunu tercih ederler. Diğer taraftan konşumakta nefsin payı ve övülecek sıfatların ortaya çıkarılması, benzerleri arasında güzel konuşması ile ayırt edilme eğilimi ve buna benzer afetleri olduğundan dolayıdır. İşte riyazet erbabının niteliği budur. Susmak, aynı zamanda onların haklarından fedakârlık etmek ve ahlakı güzelleştirmek hükmünde temel esaslarından birisidir.

Ayrıca Fudayl b. Iyaz (rahimehullah)'dan şöyle dediğini rivâyet etmekteyiz: Konuşmasının amelinden olduğunu kabul eden kimsenin kendisini ilgilendirmeyen faydasız hususlarda konuşması da azalır.

Zünnun (rahimehullah)'dan da şöyle dediğini rivâyet ettik: İnsanlar arasında kendisini en iyi koruyan kişi dilini en çok tutabilendir. Allah en iyi bilendir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Komşusuna eziyet etmesin"* ibaresinde: "(فلا يؤذي): *Eziyet etmesin"* lafzı, asıl nüshalarda bu şekilde, sonunda ye harfi ile gelmiştir. Ama biz bunu Müslim'in dışındaki kitapların rivâyetinde ye harfi olmaksızın rivâyet etmiş bulunmaktayız. Her ikisi de sahihtir. Ye'nin olmaması halinde fiil nehy ifade eder. Ye bulunması halinde ise nehy maksadıyla haber (eziyet etmez) demek olur ve bu da beliğ bir ifadedir. Yüce Allah'ın

"(لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا): *Ne bir anneye çocuğundan dolayı zarar verilsin*" (Bakara, 233) anlamındaki buyruğu (zarar vermek anlamındaki fiili) ref ile okuyanların okuyuşuna göre de buradan gelmektedir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Sizden herhangi bir kimse kardeşinizin satışı üzerine satış yapmaz (yapmasın anlamında)"* buyruğu da bu türdendir, benzeri pek çoktur. Allah en iyi bilendir.

Bu Baptaki Hadislerin Senetleri

Müslim (rahimehullah) dedi ki: "Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti... Ebu Hureyre'den..." Ebu Hureyre dışında bu isnattaki ravilerin hepsi Kûfî ve Mekki'dir, o Medeni'dir. Hepsinin isimleri ile ilgili açıklama daha önce çeşitli yerlerde geçti. "Hasîn" isminde ha harfi fethalıdır.

Diğer isnatta "Ebu Şureyh el-Huzaî" denilmektedir ki bizler kitabın mukaddimesi şerhinin sonlarında ismi hakkındaki ihtilafları kaydetmiş, adının Huveylid b. Amr olduğu, Abdurrahman Amr b. Huveylid, Hani b. Amr olduğu, Ka'b olduğu söylendiği gibi, nispetinin el-Huzai, el-Adevi, el-Ka'bi, olduğu da ifade edilmiştir. Allah en iyi bilendir.

٢٠/٢١- بَاب بَيَانِ كَوْنِ النَّهْيِ عَنْ الْمُنْكَرِ مِنْ الْإِيمَانِ وَأَنَّ الْإِيمَانَ يَزِيدُ وَيَنْقُصُ وَأَنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنْ الْمُنْكَرِ وَاجِبَانِ

20/21- KÖTÜLÜKTEN SAKINDIRMANIN İMANDAN OLDUĞUNUN, İMANIN ARTIP EKSİLDİĞİNİN, İYİLİĞİ EMREDİP, KÖTÜLÜKTEN ALIKOYMANIN VACİP OLDUĞUNUN BEYANI BABI

١٧٥/٧٨/١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ كِلَاهُمَا عَنْ قَيْسِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ وَهَذَا حَدِيثُ أَبِي بَكْرٍ قَالَ أَوَّلُ مَنْ بَدَأَ بِالْخُطْبَةِ يَوْمَ الْعِيدِ قَبْلَ الصَّلَاةِ مَرْوَانُ فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ فَقَالَ الصَّلَاةُ قَبْلَ الْخُطْبَةِ فَقَالَ قَدْ تُرِكَ مَا هُنَالِكَ فَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ أَمَّا هَذَا فَقَدْ قَضَى مَا عَلَيْهِ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ

175-78/1- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis edip dedi ki: Bize Vekî', Süfyan'dan tahdis etti (H) Bize Muhammed b. el-Müsennâ da tahdis edip dedi ki: Bize Muhammed b. Cafer tahdis edip dedi ki: Bize Şube tahdis etti. (Süfyan ile birlikte) ikisi Kays b. Müslim'den, o Tarık b. Şihab'dan -bu Ebu Bekr'in rivâyet ettiği hadistir- dedi ki: Bayram günü namazdan önce hutbe okumayı ilk başlatan kişi Mervan'dır. Bir adam ona kalkıp: Namaz hutbeden öncedir, dedi. Mervan ortada terkedilmiş (daha başka) şeyler de vardır, dedi.

Ebu Said bunun üzerine: Bu adam üzerine düşeni yerine getirdi. Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim, dedi: *"Sizden kim bir kötülük görürse onu eliyle değiştirsin eğer gücü yetmezse diliyle yine gücü yetmezse* (1/69a) *kalbiyle (değiştirsin). Bu ise imanın en zayıf halidir."*[520]

Şerh

Hadisteki "bayram günü namazdan önce hutbe okumayı ilk başlatan kişi Mervan'dır" ifadeleri hakkında Kadı Iyaz (rahimehullah) şöyle diyor: Bu hususta ihtilaf vardır. Burada bizim gördüğümüz gibi rivâyet edilmiştir. Namazdan önce hutbeyi ilk okuyan kişinin Osman (radıyallâhu anh) olduğu söylendiği gibi, Ömer b. el-Hattab (radıyallâhu anh) olduğu da söylenmiştir. O insanların namazın tamamlanmasından sonra gidip hutbeyi beklemediklerini görünce böyle yapmıştı. Hayır, bunun için değil de evi uzaklarda olan ve bundan dolayı geciken kimselerin namaza yetişmeleri için böyle yapmışlardır diye de açıklamışlardır. Bu uygulamayı ilk başlatanın Muaviye olduğu İbn ez-Zubeyr (radıyallâhu anh)'ın da bunu yaptığı söylenmiştir ama Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den, Ebu Bekr, Ömer, Osman ve Ali (radıyallâhu anhum)'dan sabit olan, önce namazın kılınmasıdır. İslam âleminin değişik yerlerindeki fukaha topluluğu da bu kanaattedir. Hatta bazıları bunun icma olduğunu dahi kabul etmiştir. Bununla -Allahu a'lem- bu ihtilaftan sonra ihtilafın gerçekleştiğini kastetmekte yahut raşid halifelerin ve birinci asrın icmaından sonra Umeyye oğullarının muhalefetine iltifat etmediği için böyle söylemiş olmalıdır. Bundan sonra Ebu Said'in: Bu üzerine düşeni yaptı sözlerini o pek büyük kalabalık huzurunda söylemesi ise onlar nezdinde sünnetin Mervan'ın yaptığının aksine yerleşmiş olduğunun delilidir. Bunun böyle olduğunu Ebu Said'in şu sözlerini delil göstermesi de açıkça ortaya koymaktadır: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: *"Sizden kim bir kötülük görürse*

520 Ebu Davud, 1040, 4340; Tirmizi, 2272 bu hasen, sahihtir diyerek; Nesai, 5023 -muhtasar olarak-, 5024 -olayı zikretmeksizin-; İbn Mace, 1275, 4013; Tuhfetu'l-Eşraf, 4085, 4032

onu... değiştirsin." Eğer kendisi ve hazır bulunanlar bunun böyle olduğuna inanmış olsaydı yahut daha önce bu uygulama görülmüş ya da böyle bir sünnet geçmiş olsaydı ona kesinlikle münker (kötülük) demezdi. Bunda da Mervan'dan önce herhangi bir halifenin böyle bir uygulama yapmadığına ve Ömer, Osman ve Muaviye'den onların bu uygulamayı yaptıklarına dair gelen naklin sahih olmadığına delildir. Allah en iyi bilendir.

"Bir adam ayağa kalkarak ona: Namaz hutbeden öncedir dedi... Onu eliyle değiştirsin" hadisiyle ilgili olarak şöyle bir soru sorulabilir: Ebu Said (radıyallâhu anh) nasıl oldu da böyle bir münkere/kötülüğe karşı çıkmakta gecikti de bu adam ondan önce bu işi yaptı. Cevabı şudur: Mervan'ın hutbeyi öne almayı gösteren sebeplere ilk başladığı sırada Ebu Said'in orada bulunmaması ihtimali vardır. Bundan dolayı bu adam ona karşı çıktı sonra onlar konuşmakta iken Ebu Said içeri girdi.

Ebu Said'in ta baştan itibaren orda bulunmakla birlikte kendisi ya da başkası aleyhine tepki göstermesi sebebiyle bir fitnenin ortaya çıkacağından korkmuş olma ihtimali de vardır. Başkasının tepki göstermesiyle onun münkeri değiştirme yükümlülüğü de üzerinden düşmüş oldu fakat diğer adam -mesela- aşireti güçlü olup, kendisi de ona dayandığından hiçbir şeyden korkmadı ya da başka bir sebep dolayısıyla bunu yaptı ya da korkmuş olmakla birlikte kendisini tehlikeye atmış olabilir. Bu gibi durumlarda ise böyle bir şey caizdir hatta müstehaptır. Bir diğer ihtimal de şudur: Ebu Said karşı çıkmak isterken o adam ondan erken harekete geçmiş, Ebu Said de onu desteklemiş olabilir. Allah en iyi bilendir.

Diğer taraftan Buhari ve Müslim'in -Allah ikisinden de razı olsun- bayram namazı babında ittifakla tahriç ettikleri bir hadiste belirtildiği üzere minbere çıktığını görünce Mervan'ı elinden çeken Ebu Said idi. Her ikisi de birlikte gelmişti. Mervan da ona bu adama verdiği şekilde cevap vermişti. Bunların iki ayrı olay olma ihtimali vardır. Birisi Ebu Said'in başından geçen olay, diğeri ise Ebu Said'in huzurunda adamın başından geçen olay. Allah en iyi bilendir.

"Bu adam üzerine düşeni yaptı" ifadesinde ise Ebu Said'in de aynı şekilde bu kötülüğe karşı çıktığı açıkça ifade edilmektedir.

İyiliği Emretmek ve Münkeri/Kötülüğü Değiştirmek

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Onu değiştirsin"* emri ümmetin icmaı ile icap (farz) bildiren bir emirdir. İyiliği emredip, kötülükten alıkoymanın vücubunu kitap, sünnet ve ümmetin icmaı ortaya koymuştur. Aynı zamanda

bu, dinin kendisi olan nasihat türündendir. Bu hususta bazı Rafızîler dışında muhalefet eden olmamıştır, onların muhalefetlerinin de bir değeri yoktur. Nitekim İmamu'l-Harameyn İmam Ebu'l-Meâlî de böyle demiştir. Onların bu husustaki muhalefetleri önemsenmez çünkü Müslümanlar onlar ortaya çıkmadan önce bunun üzerinde icma etmişlerdir. Bu amelin farziyeti -Mutezile'nin kanaatinin aksine- akıl ile değil, şeriat iledir. Aziz ve celil Allah'ın: *"Siz kendinize bakınız eğer siz hidayet bulursanız sapıtanların size zararı olmaz"* (Maide, 105) buyruğu da bizim sözünü ettiğimiz hükme aykırı değildir çünkü âyetin anlamı ile ilgili olarak muhakkikler tarafından kabul edilmiş doğru açıklama şekli şudur: Eğer sizler yükümlü tutulduğunuz işleri yerine getirecek olursanız başkalarının kusurlu hareket etmesinin size zararı olmaz. Yüce Allah'ın: *"Hiçbir nefis bir diğerinin günah yükünü yüklenmez."* (İsra, 15) buyruğu gibidir. Durum böyle olduğuna göre kişinin yükümlü kılındığı hususlardan birisi de iyiliği emredip, kötülükten alıkoymaktır. (2/22) O bunu yerine getirmekle birlikte muhatap olduğu kişi onun dediğini yapmayacak olursa artık bundan sonra emrolunduğunu yerine getiren kimsenin kınanması sözkonusu olmaz çünkü o görevini yerine getirmiş olur. Ona düşen emretmek ve yasaklamaktır, kabul edilmesini sağlamak değildir. Allah en iyi bilendir.

Diğer taraftan iyiliği emredip, münkerden alıkoymak farz-ı kifayedir. İnsanların bir kısmı gereğini yerine getirecek olurlarsa diğerlerinden vebal düşer. Fakat herkes onu terk edecek olursa mazeretsiz ve korkusuz olarak onu yapabilecek durumda olan herkes günahkâr olur. Bazı hallerde farz-ı ayn olarak muayyen kimseler hakkında sözkonusu olabilir. Bir işin hükmünü kendisinden başka kimsenin bilemediği bir yerde bulunması yahut onu ancak kendisi ortadan kaldırabilecek durumda olması hali gibi. Eşini, çocuğunu ya da kölesini bir münkeri işlerken gören ya da bir marufta kusurlu hareket ettiğini tespit eden kimsenin durumu gibi.

İlim adamları (Allah onlardan razı olsun) şöyle demişlerdir: Kendi zannınca fayda vermediğini düşündüğü için iyiliği emredip, münkerden alıkoymak yükümlülüğü mükellefin üzerinden kalkmaz. Aksine (bu düşünceye sahip olsa dahi) bu görevi yerine getirmesi gerekir çünkü hatırlatmak müminlere fayda verir. Daha önce de ona düşenin iyiliği emredip, kötülüğü yasaklamak olduğu, kabul edilmesini sağlamak olmadığını da belirtmiş idik. Nitekim aziz ve celil Allah da: *"Rasûle düşen tebliğden başkası değildir."* (Maide, 99) buyurmaktadır. İlim adamları buna hamamda ya da başka bir yerde avretini kısmen açmış bir kimseyi göreni ve buna benzer durumu örnek vermişlerdir. Allah en iyi bilendir.

İlim adamları der ki: İyiliği emredip, kötülükten alıkoyan kimsenin verdiği emri ya da yasakladığı hususu gereğince yerine getiren, halinde eksiklik bulunmayan bir kişi olması şart değildir. Aksine yerine getirilmesini emrettiği hususu kendisi ihlal etse dahi emretmekle yükümlüdür, vazgeçilmesini söylediği yasağı kendisi işleyen birisi olsa dahi yine yasaklamalıdır çünkü böyle bir kimseye iki görev düşer. Kendisine iyiliği emredip, kötülükten alıkoymak, bir de başkasına iyiliği emredip, kötülükten alıkoymak. Bunlardan herhangi birisini gereği gibi yerine getirmeyecek olursa diğerini ihlal edip, yerine getirmemesi onun için nasıl mubah görülebilir?

İlim adamları der ki: İyiliği emredip, kötülükten alıkoymak bu hususta resmi yetkililere ait özel bir görev değildir. Aksine diğer Müslüman fertler için de bunu yapmak caizdir. İmamu'l-Harameyn dedi ki: Buna delil Müslümanların icmaıdır çünkü birinci asırda ve ondan sonraki asırda yöneticilerin dışındakiler de bizzat yöneticilere iyiliği emrediyor, onları kötülükten vazgeçirmeye çalışıyorlardı. Müslümanlar da onların bu yaptıklarını takrir ediyorlar (reddetmiyorlar)dı. Resmi yetki ve görevleri olmadığı halde iyiliği emredip, kötülükten alıkoymakla uğraştıkları için de onları azarlamıyor, onlara çıkışmıyorlardı. Allah en iyi bilendir.

Emredip, alıkoyma işini ancak emrettiği ve yasakladığı hususu bilen bir kişi yapar. Bu da emredilen ya da yasaklanan konunun farklılığına göre değişir. Eğer bu iş açık farzlardan ve herkes tarafından bilinen haramlardan ise -namaz, oruç, zina, şarap içmek ve benzeri işler gibi- bütün Müslümanlar bunları bilir. Şayet ince fiil ve sözlerden olup, içtihad ile ilgili hususlardan ise avamın (âlim olmayanların) bununla bir ilgileri yoktur, böyle bir şeye tepki göstermek hakları da yoktur. Aksine bu âlimlerin görevi ve yetkisindedir. Ayrıca ilim adamları icma ile kabul edilmiş hususlara karşı çıkarlar. Hakkında görüş ayrılığı bulunan hususlarda ise karşı çıkmak sözkonusu değildir çünkü her iki mezhep hakkında da her müçtehid isabet eder hükmü sözkonusudur. Muhakkiklerin pek çoğu ya da çoğunluğuna göre tercih edilen kanaat budur. Bu husustaki diğer görüşe göre ise isabet eden tek kişidir, hata eden ise bizim için muayyen olarak bilinmemektedir. Hata eden hakkında da günah sözkonusu değildir fakat böyle bir kimseye ihtilafın dışına çıkmak için nasihat olmak üzere teşvikte bulunacak olursa bu yapılan iş güzeldir, sevilen ve ayrıca yumuşaklıkla yapılması teşvik edilen bir uygulamadır çünkü ilim adamları eğer bir sünneti ihlal etmeyi yahut başka bir görüş ayrılığı içine düşmeyi gerektirmiyorsa ihtilafın dışına çıkmayı ittifakla teşvik etmiş bulunuyorlar.

Kadıların en kadısı Ebu'l-Hasan el-Maverdi el-Basrî eş-Şafii, el-Ahkamu's-Sultaniyye adlı eserinde (2/23) devlet yetkilisinin hisbe görevini verdiği kimse eğer içtihad ehlinden ise insanları fukahanın ihtilaf ettiği konularda kendi mezhebine uygun hareket etmeye zorlamak yetkisi var mıdır yoksa başkasının mezhebine uygun olan hususları değiştirmeye kalkışmamalı mıdır hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı bulunduğunu nakletmektedir. Ona göre daha sahih olan sözünü ettiğimiz sebepler dolayısıyla başkasının mezhebine uygun olan hali değiştirmeye kalkışmayacağıdır çünkü fer'i meselelerde ashab-ı kiram, tabiin ve onlardan sonra gelenler arasında (Allah hepsinden razı olsun) ihtilaf hep görülegelmiş ve ne hisbe görevlisi, ne de bir başkası başkasının yaptığına karşı çıkmamıştır. Aynı şekilde ilim adamları der ki: Müftinin de, hakimin de eğer herhangi bir nassa, bir icmaa yahut açık bir kıyasa muhalif değilse kendisine muhalif kanaatte olanlara itiraz edemez. Allah en iyi bilendir.

Şunu bil ki, bu konu yani iyiliği emredip, münkerden alıkoymak ameli uzun zamanlardan bu yana çoğunlukla ihmal edilmiş, bu zamanlarda geriye ondan oldukça az birtakım şekli uygulamalar dışında bir şey kalmamıştır. Hâlbuki bu husus işi ayakta tutan ve işin en önemli noktasını teşkil eden pek büyük bir husustur. Kötülük çoğalacak olursa ceza iyi olanı da, kötü olanı da kapsamına alır. Eğer ilgili kimseler zalimin elini zulümden alıkoymayacak olurlarsa şanı yüce Allah'ın hepsini cezalandırması uzak değildir. Bu sebeple onun emrine aykırı hareket edenler kendilerine bir fitnenin gelip çatmasından yahut pek büyük bir azabın isabet etmesinden sakınmalıdırlar.

O halde ahireti isteyen aziz ve celil Allah'ın rızasını elde etmek için uğraşan bir kimsenin bu konuya gereken itinayı göstermesi gerekir çünkü bunun faydası pek büyüktür. Özellikle de bu önemli görevin büyük bir kısmı ihmal edilmiş bulunmaktadır. Bu işe kalkışan kimse niyetini halis kılmalı, mertebesinin yüksekliğinden ötürü herhangi bir kimsenin kendisine göstereceği tepkiden de çekinmemelidir çünkü yüce Allah: *"Andolsun Allah kendi (dini)ne yardım edene yardım edecektir."* (Hac, 40); *"Kim Allah'a sımsıkı bağlanırsa dosdoğru yola iletilmiş olur."* (Al-i İmran, 101); *"Bizim yolumuzda mücahede edenlere elbette yollarımızı gösteririz."* (Ankebut, 69); *"İnsanlar "iman ettik" demeleri ile bırakılıverileceklerini ve imtihan edilmeyeceklerini mi sandılar? Andolsun onlardan önce geçenleri biz imtihan etmişizdir. Allah elbette doğru olanları da bilir, yalancı olanları da bilir."* (Ankebut, 2-3) buyurmaktadır.

Bilmeli ki mükâfat yorgunluğa göredir. Aradaki arkadaşlık, sevgi, müdahale, nezdinde güzel bir konum sahibi olmak, onun yanındaki güzel konu-

munu sürdürmek gibi bir sebep dolayısıyla da gerekeni emredip yasaklamayı terk etmez çünkü şüphesiz bir kimsenin arkadaşlığı, ona sevgi beslemek, onun lehine bir saygı duymayı ve hak sahibi olmasını gerektirir. Ona nasihatta bulunması, ahirette faydasına olanları ona göstermesi, ahireti için zararlı olacak hallerden onu kurtarmaya çalışması da onun haklarının bir kısmıdır. İnsanın gerçek arkadaşı ve dostu ise ahiretini mamur etmesi için çalışan kimsedir. İsterse bu çalışması sebebiyle dünyasında eksikliğe sebep olsun. Gerçek düşmanı da ahretinin kaybolması ya da eksilmesi için çalışan kimsedir. İsterse bundan dolayı dünyasında şeklen bir fayda elde etsin. İşte İblisin bize düşman olmasının sebebi de budur. Nebiler de -Allah'ın salât ve selamları hepsine- müminlerin gerçek velileri, dostları idiler. Çünkü nebiler müminlerin ahiret menfaatleri için ve onları bu menfaatlere iletmek için çalışıp çabalamışlardır. Kerim olan Allah'tan bizleri, sevdiklerimizi ve diğer Müslümanları rızasını elde etme muvaffakiyetini ihsan buyurmasını, cömertliğiyle, rahmetiyle hepimizi kuşatmasını dileriz. Allah en iyi bilendir.

İyiliği emredip, kötülükten alıkoyan kimsenin istediğini elde edebilme ihtimalinin daha yükselmesi için olabildiği kadar yumuşak olması gerekir. İmam Şafii (radıyallâhu anh) şöyle demiştir: Gizlice kardeşine öğüt veren bir kimse ona samimi olarak nasihat etmiş ve ona güzel bir iyilikte bulunmuş olur. Açıkça öğüt veren bir kimse ise onu rezil etmiş ve onu kötüleştirmiş olur.

Çoğu kimsenin bu hususta önemsemediği noktalardan birisi de şudur: Bir kimseyi kusurlu bir mal ya da buna benzer bir şey satarken görecek olursa buna karşı çıkmazlar ve müşteriye o malın kusurunu bildirmezler. (2/24) Hâlbuki bu apaçık bir yanlışlıktır. İlim adamları ise açıkça böyle bir işi bilen kimsenin satıcıya tepki göstermesinin, müşteriye de bunu bildirmesinin gerektiğini açıkça ifade etmişlerdir. Allah en iyi bilendir.

İyiliği Emredip Kötülükten Alıkoymanın Mertebeleri

Alıkoyup, yasaklamanın nitelik ve mertebelerine gelince, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu sahih hadiste: *"Eliyle değiştirsin, gücü yetmezse diliyle, gücü yetmezse kalbiyle (değiştirsin)"* buyurmaktadır. Yüce Rasûlün: *"Kalbiyle"* buyruğu ise, kalbinden o işten tiksinsin anlamındadır. Onun bu hali o kötülüğü ortadan kaldırmak ve onun münkeri değiştirmesi değildir. Ama onun yapabileceği bu kadardır.

"Bu ise imanın en zayıfıdır" buyruğunun anlamı da -Allah en iyi bilendir- neticesi en az olandır, demektir. Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Bu hadis

(şeriata uygun olmayanı) değiştirmenin niteliği hakkında önemli bir asıl dayanaktır. Buna göre değiştirmek isteyen kimsenin değiştireceği şeyi söz ya da fiil ile ortadan kaldırma imkânını bulabildiği her bir şekil ile değiştirmek hakkına sahiptir. Batılın aletlerini kırar, bizatihi sarhoşluk veren içkiyi döker ya da bu işi yapacak kimseye emir verir, gaspedilmiş malları gaspedenlerin elinden çekip alır, onları bizzat sahiplerine geri verir ya da imkânı olursa emir vererek bu işleri yaptırır.

Değiştirme eylemini yaparken elinden geldiği kadar cahil kimseye ve şerrinden korkulan güçlü zalime yumuşak muamele eder çünkü böylesi onun sözünün kabul edilme ihtimalini daha da yükseltir. Aynı şekilde bu işi üstlenecek kimsenin bu anlamdan ötürü salih ve fazilet ehli kimselerden olması müstehabtır. Günahına dalıp giden ve batıl işlemekte aşırıya kaçan kimseye de -eğer sert davranmasının etkili olacağından emin olursa- başkalarına davrandığından daha sert bir şekilde ona tepki gösterir, münkerini değiştirmesini sağlar çünkü kendisi bu durumda zalimin tasallutuna karşı korunmuş haldedir. Eğer eliyle değiştirmesinin kendisinin öldürülmesi ya da bu sebeple başkasının öldürülmesi gibi daha ağır bir münkere sebep teşkil edeceğine dair kanaati ağır basarsa eliyle değiştirmeye kalkışmaktan uzak durur, dil ile değiştirmek, öğüt vermek ve korkutmakla yetinir. Eğer söz söylemesinin de benzeri bir zarar vereceğinden korkarsa kalbiyle değiştirir ve bu hususta onun için genişlik vardır. Yüce Allah'ın izniyle hadisten kasıt işte budur. Eğer bu hususta yardımını alacağı kimse bulacak olursa onun bu hali silah kullanmaya ya da çatışmaya götürmediği sürece başkasının yardımını alır. (Eğer böyle bir sonuç verecekse) o takdirde bu durumu -münker eğer başkaları tarafından işleniyorsa- yetkili kimseye bildirir yahut onu kalbiyle değiştirmekle yetinir. İşte -isterse öldürülmesine sebep olsa ve ona her türlü eziyet bundan dolayı yapılsa dahi- açıkça münkeri değiştirmenin gerekli olduğunu kabul edenlerin kanaatinin aksine bu meselenin fıkhi incelikleri ve bu hususta doğru uygulama şekli ilim adamlarına ve muhakkiklerine göre budur. Kadı (rahimehullah)'ın sözleri burada sona ermektedir.

İmamu'l-Harameyn (rahimehullah) diyor ki: Büyük günah işleyen bir kimse -eğer sözlü olarak ondan vazgeçmiyor ise iş çarpışmaya ve silah çekmeye götürmeyecek ise- onu (fiilen) alıkoymak raiyenin fertleri için uygun görülen bir davranıştır ama iş o noktaya kadar varacaksa o takdirde konu sultanı (devletin yetkili otoritesini) ilgilendiren bir husustur. Zamanın valisi haksızlık yapıp, zulmü ve gaddarlığı açıkça ortaya çıkacak ve yaptığı kötü işlerden söylenen sözle geri kalmayacak olursa o takdirde hal ve akd ehli olan kimselerin

-silah çekmek ve savaşmak yoluyla dahi olsa- onu görevinden almak üzere anlaşıp ittifak etmeleri gerekir. -İmamu'l-Harameyn'in sözleri burada sona ermektedir.-

İmamu'l-Harameyn'in yöneticinin görevden alınması ile ilgili sözünü ettiği bu hüküm oldukça gariptir. Bununla birlikte onun bu açıklaması onun kötülüğünden daha büyük bir kötülüğü doğuracağından korkulmaması hali ile ilgili olarak yorumlanır. (2/25) (İmamu'l-Harameyn ayrıca) dedi ki: İyiliği emreden kimsenin araştırmaya, gizlilikleri ortaya çıkarmak için çalışmaya, tecessüs yapmaya, zan ile hareket ederek evlere baskın yapmaya hakkı yoktur. Aksine özel bir çaba harcamaksızın bir münkeri tespit ederse (onu değiştirmeye kalkar). -Bu İmamu'l-Harameyn'in sözüdür.-

Kadıların en kadısı Maverdi de şöyle diyor: Hisbe görevlisinin açıkça işlenmeyen haramları (zandan hareketle) araştırmak hakkı yoktur. Herhangi bir emare yahut ortaya çıkmış izlerden hareketle bir topluluğun bu işi gizlice yaptıkları zannı ağır bir kanaat halini alması iki türlü sözkonusu olur. Birincisi böyle bir kanaatin telafi edilmesi imkânı ortadan kalkacak şekilde bir haramın çiğnenmesi suretiyle ortaya çıkabilir, doğru söylediğinden emin olduğu bir kişinin bir adamın bir başka adamı öldürmek maksadıyla yahut bir kadını onunla zina etmek amacıyla kıstırdığını haber vermesi halinde olduğu gibi telafi edilemeyecek bir halin ortaya çıkma korkusu ile tecessüs yapması, durumu açığa çıkarmaya kalkışıp araştırması aynı şekilde eğer bu hali görevi olmadığı halde nafile (ibadet olarak) yapan muhtesib dışındaki bir kimse de öğrenecek olursa durumu açığa çıkarmaya kalkışmaları ve bunu değiştirmek için uğraşmaları da caiz olur.

İkinci tür ise bu halden daha geri ve daha hafif olan bir haldir. Bu takdirde ise kişi hakkında tecessüste bulunmak da caiz değildir, onun üzerindeki örtüleri açmak da caiz değildir. Eğer bir evden eğlence seslerini duyacak olursa, evin dışında bunu tepki ile karşılayıp, değiştirmeye çalışır, eve girip baskın yapmaz çünkü münker açıkça ortadadır. Onun gizli olanı açığa çıkarmak gibi bir yükümlülüğü yoktur. Maverdi, el-Ahkamu's-Sultaniyye adlı eserinin sonlarında hisbe ile alakalı güzel bir bab açmıştır. Bu babın kapsamında iyiliği emredip, münkerden alıkoymak ile ilgili birtakım kaideler yer almaktadır. Biz burada bunların ana maksatlarına işaret ettik ve bu hususta geniş açıklamalarda bulunduk. Buna sebep ise bu konunun faydasının büyüklüğü, ona çokça ihtiyaç duyulması ve İslam'ın kaidelerinin en büyüklerinden olmasıdır. Allah en iyi bilendir.

١٧٦-٧٩/٢- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ إِسْمَعِيلَ بْنِ رَجَاءٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَعَنْ قَيْسِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ فِي قِصَّةِ مَرْوَانَ وَحَدِيثِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ بِمِثْلِ حَدِيثِ شُعْبَةَ وَسُفْيَانَ

176-79/2- Bize Ebu Kureyb Muhammed b. el-Alâ da dedi ki: Bize Ebu Muaviye tahdis edip dedi ki: Bize A'meş, İsmail b. Reca'dan tahdis etti. O babasından, o Ebu Said el-Hudri'den (diye) rivâyet etti.

Ayrıca (A'meş, İsmail'den, o) Kays b. Müslim'den, o Tarık b. Şihab'dan, o Ebu Said el-Hudri'den Mervan ile ilgili olayı ve Ebu Said'in Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye naklettiği hadisi (bundan önceki) Şube ve Süfyan'ın hadisi ile aynen nakletti.[521]

Şerh

"Bize Ebu Kureyb tahdis etti... Ebu Said'den" Senedinde "ve Kays'dan" ifadesi İsmail'e atfedilmiştir. Yani bunu A'meş, İsmail'den, o Kays'dan diye rivâyet etmiştir demektir. Allah en iyi bilendir.

١٧٧-٨٠/٣٠- حَدَّثَنِي عَمْرٌو النَّاقِدُ وَأَبُو بَكْرِ بْنُ النَّضْرِ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ وَاللَّفْظُ لِعَبْدٍ قَالُوا حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ الْحَارِثِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْمِسْوَرِ عَنْ أَبِي رَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ مَا مِنْ نَبِيٍّ بَعَثَهُ اللَّهُ فِي أُمَّةٍ قَبْلِي إِلَّا كَانَ لَهُ مِنْ أُمَّتِهِ حَوَارِيُّونَ وَأَصْحَابٌ يَأْخُذُونَ بِسُنَّتِهِ وَيَقْتَدُونَ بِأَمْرِهِ ثُمَّ إِنَّهَا تَخْلُفُ مِنْ بَعْدِهِمْ خُلُوفٌ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ وَيَفْعَلُونَ مَا لَا يُؤْمَرُونَ فَمَنْ جَاهَدَهُمْ بِيَدِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَمَنْ جَاهَدَهُمْ بِلِسَانِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَمَنْ جَاهَدَهُمْ بِقَلْبِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَيْسَ وَرَاءَ ذَلِكَ مِنْ الْإِيمَانِ حَبَّةُ خَرْدَلٍ قَالَ أَبُو رَافِعٍ فَحَدَّثْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ فَأَنْكَرَهُ عَلَيَّ فَقَدِمَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَنَزَلَ بِقَنَاةَ فَاسْتَتْبَعَنِي إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ يَعُودُهُ فَانْطَلَقْتُ مَعَهُ فَلَمَّا جَلَسْنَا سَأَلْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ عَنْ هَذَا الْحَدِيثِ فَحَدَّثَنِيهِ كَمَا حَدَّثْتُهُ ابْنَ عُمَرَ قَالَ صَالِحٌ وَقَدْ تُحُدِّثَ بِنَحْوِ ذَلِكَ عَنْ أَبِي رَافِعٍ

521 Bir önceki hadisin kaynakları

177-80/30- Bize Amr en-Nâkid, Abd b. Humeyd ve Ebu Bekr b. en-Nadr -lafız Abd'ın dır- tahdis edip dediler ki: ... Abdullah b. Mesud'dan rivâyete göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) (1/69b) şöyle buyurdu: *"Allah benden önce hangi ümmete ne kadar nebi gönderdiyse mutlaka o nebinin ümmeti arasından havarileri ve ashabı olmuştur. Bunlar onun sünnetini uyguluyor, emrine uyuyorlardı. Sonra bunların arkasından kötü halefler gelir, yapmadıklarını söyler, emrolunmadıklarını yaparlar. Bunlara karşı eliyle cihad eden mümindir. Onlara karşı diliyle cihad eden de mümindir, onlarla kalbiyle cihad eden de mümindir. Ama bunun ötesinde hardal tanesi dahi olsa iman diye bir şey yoktur."*

Ebu Rafi' dedi ki: Ben Abdullah b. Ömer'e (bu hadisi) naklettim, o bunu kabul etmedi. Sonra İbn Mesud gelerek (Medine'nin) Kanat vadisinde konakladı. Abdullah b. Ömer onu hasta ziyaretine giderken benim de arkasından gelmemi istedi. Ben de onunla birlikte gittim. Oturduktan sonra İbn Mesud'a (1/70a) bu hadisi sordum, o da ben onu İbn Ömer'e tahdis ettiğim şekilde o hadisi bana nakletti.

Salih dedi ki: Ebu Rafi'den de buna yakın bir hadis rivâyet edilmiştir.[522]

Şerh

"Salih b. Keysan... Hardal tanesi (kadar) dahi imandan eser yoktur... Salih dedi ki... Ebu Rafi'den tahdis edildi." Senette geçen Hâris, İbn Fudayl el-Ensari el-Hatmi Ebu Abdullah el-Medeni'dir. Sahabi Abdurrahman b. Ebu Kurab'dan nakletmiştir. Yahya b. Main o sika birisidir demiştir.

Ebu Rafi ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in azatlısıdır. En sahihi adının Eslem olduğudur. İbrahim olduğu, Hürmüz olduğu söylendiği gibi, Sabit olduğu, Yezid olduğu da söylenmiştir. Ancak adının Yezid olduğu gariptir, bunu İbnu'l-Cevzi "Camiu'l-Mesanid" adlı eserinde nakletmektedir.

Bu isnatta bir incelik vardır ki o da biri diğerinden rivâyeti nakleden tabiinden dört kişinin bir arada bulunmasıdır. Bunlar Salih, Hâris, Cafer ve Abdurrahman'dır. Benzeri bir senet daha önceden de geçmişti. Ben bu hususta -yüce Allah'a hamdolsun ki- çeşitli rubaiyat hadislerini bir arada ihtiva eden bir cüz derlemiş bulunmaktayım. Bu rubaiyat arasında biri diğerinden rivâyet nakleden dört sahabi yine biri diğerinden rivâyet nakleden dört tabiinin rivâyetleri de vardır.

522 Bunu yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 9602

Müslim'in: "Salih dedi ki: Ebu Rafi'den buna yakın rivâyet tahdis edildi" ifadesi hakkında Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Bunun anlamı şu ki, Salih b. Keysan dedi ki: Bu hadis Ebu Rafi'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye senedinde İbn Mesud zikredilmeksizin de rivâyet edilmiştir. Nitekim bunu Buhari bu şekilde et-Tarih'inde muhtasar olarak Ebu Rafi'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye zikretmiş bulunmaktadır. Ebu Ali el-Ceyyânî de Ahmed b. Hanbel (rahimehullah)'den şöyle dediğini nakletmektedir: Bu hadis mahfuz değildir. Ayrıca bu sözler İbn Mesud'un sözlerine benzememektedir. İbn Mesud benimle karşılaşacağınız vakte kadar sabrediniz, der. -Bu ifadeler Kadı Iyaz (rahimehullah)'ın ifadeleridir.-

Şeyh Ebu Amr İbnu's-Salah da şöyle diyor: Ahmed b. Hanbel (rahimehullah) bu hadisi kabul etmemiştir. Hâlbuki burada adı geçen Hâris'ten sika bir topluluk hadis rivâyet etmiştir. Bununla birlikte onun zayıf raviler ile ilgili kitaplarda sözkonusu edildiğini de görmedik. İbn Ebu Hatim'in kitabında Yahya b. Main'den onun sika olduğunu söylediği nakledilmektedir. Diğer taraftan Hâris bu hadisi tek başına (münferiden) rivâyet etmiş de değildir. Aksine Salih b. Keysan'ın zikredilen sözünden de anlaşıldığı gibi ona mutabaatta bulunulmuştur. İmam Darakutni (rahimehullah) el-İlel adlı kitabında bu hadisin daha başka vecihlerden de rivâyet edildiğini belirtmektedir. Bunlardan birisi Ebu Vâkid el-Leysî'nin, İbn Mesud'dan, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye naklettiği rivâyettir.

Onun: *"Bana kavuşuncaya kadar sabredin"* buyruğuna gelince, bu iyiliği emredip, kötülükten alıkoymaktan ötürü kan dökmeyi ya da fitneleri uyandırmayı yahut benzeri bir hali gerektirmeyen durumlarda sözkonusudur.

Hadiste zikredilen batıl işleyenlere karşı elle ve dil ile cihadın teşvikine gelince, bu da ayrıca bir fitneyi körüklemeyi gerektirmeyen hallerde sözkonusudur. Bununla birlikte bu hadis geçmiş ümmetler hakkında zikredilmiştir. Bu hadisin lafızlarında bu ümmetten söz edilmemektedir. Şeyh Ebu amr b. es-Salah'ın sözleri burada sona ermektedir.

Dediği gibi bu husus açıkça ortadadır. Bununla birlikte İmam Ahmed (rahimehullah)'ın bu husustaki tenkidi gerçekten şaşılacak bir husustur. Allah en iyi bilendir.

(Hadiste) sözkonusu edilen "havariler"e gelince, onların hakkında ihtilaf edilmiştir. el-Ezheri ve başkaları havariler nebilerin en has yakınları ve seçkinleridir. Her türlü ayıptan arındırılmış halis kimselerdir. Başkaları ise: Nebilerin yardımcılarıdır derken, mücahidler oldukları, ondan sonra halife olabilmeye elverişli kimseler oldukları da söylenmiştir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Sonra onların arkasından birtakım (kötü) halefler gelir"* buyruğunda geçen ve *"sonradan gelenler"* anlamındaki "el-huluf" kelimesi kötü bir şekilde halef olan kimse demek olan "half"in çoğuludur. Lam harfi fethalı olursa hayırlı bir şekilde halef olan kişi demek olur. Daha meşhur olan anlam ve telaffuz şekli budur. Dilcilerden aralarında Ebu Zeyd'in de bulunduğu bir topluluk hatta topluluklar şöyle demektedir: Bunların her birisi için half denilebilir. Kimileri ise half kullanımını şer için caiz kabul ederken, hayır halef için ise "half" denilmesini caiz kabul etmemişlerdir.

"Kanâte indi." Tahkik edilmiş bazı asıl nüshalarda bu şekilde "kanât" şeklindedir. (2/28) Bu kelime alem (özel isim) ve müennes olduğundan dolayı munsarıf değildir. Ebu Abdullah el-Humeydi, el-Cem' beyne's-Sahihayn adlı eserinde bunu böylece zikretmiştir. Çoğu asıllarda ve Müslim kitabını rivâyet edenlerin çoğunluğu bu kelimeyi "(بفنائه): Avlusunda" diye rivâyet etmişlerdir ki bu da evlerin ve meskenlerin arasındaki (boş) yere denilir. Ebu Avane el-İsferaini de bunu böylece rivâyet etmiştir. Kadı Iyaz ise es-Semerkandi'nin rivâyetinde "kanât" şeklindedir, doğrusu budur. Kanaat ise Medine mallarından bir malın bulunduğu vadilerden bir vadidir demektedir. Cumhurun (بفنائه) avlusunda şekildeki rivâyeti ise hatadır ve tashifdir.

"Onun hidayetine uyar" buyruğu, onun yolunu ve gidişini izlerler, demektir.

١٧٨-٠٠٠/٤- وَحَدَّثَنِيهِ أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَقَ بْنِ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي الْحَارِثُ بْنُ الْفُضَيْلِ الْخَطْمِيُّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ عَنْ أَبِي رَافِعٍ مَوْلَى النَّبِيِّ ﷺ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ مَا كَانَ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا وَقَدْ كَانَ لَهُ حَوَارِيُّونَ يَهْتَدُونَ بِهَدْيِهِ وَيَسْتَنُّونَ بِسُنَّتِهِ مِثْلَ حَدِيثِ صَالِحٍ وَلَمْ يَذْكُرْ قُدُومَ ابْنِ مَسْعُودٍ وَاجْتِمَاعَ ابْنِ عُمَرَ مَعَهُ

178-.../4- Bunu bana ayrıca Ebu Bekr İshak b. Muhammed de tahdis etti... Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in azatlısı Ebu Rafi'in Abdullah b. Mesud (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Gösterdiği hidayet yoluyla hidayet bulan, sünnetine uyan havarileri olmamış hiçbir nebi yoktur"* diye, hadisi Salih'in hadisi gibi rivâyet etti. Ancak İbn Mesud'un gelişini ve İbn Ömer'in de onunla bir araya gelişini sözkonusu etmemiştir.[523]

523 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 9602

Şerh

Müslim (rahimehullah)'ın: "İbn Mesud'un gelişini ve İbn Ömer'in onunla bir araya gelişini sözkonusu etmedik" ifadesine gelince, bu el-Hariri'nin Durretu'l-Ğavvas adlı eserinde doğru bulmadığı ifadelerinden olup şöyle demiştir: "İçtemea fulanun mea fulan: Filan, filan ile birlikte bir araya geldi" denilmez. Ancak "içtemea fulanın ve fulan: Filan ve filan bir araya geldi" denilir demiştir. Ancak Cevheri ona muhalefet ederek es-Sıhah adlı eserinde (جامعه علي كذا) ibaresinin, onunla birlikte bir araya geldi anlamında kullanılabileceğini söylemiştir.

٢١/٢٢- بَاب تَفَاضُلِ أَهْلِ الْإِيمَانِ فِيهِ وَرُجْحَانِ أَهْلِ الْيَمَنِ فِيهِ

21/22- İMAN EHLİNİN İMAN BAKIMINDAN BİRBİRLERİNDEN ÜSTÜN OLUŞLARI VE YEMENLİLERİN BU HUSUSTAKİ ÜSTÜNLÜKLERİ BABI

١٧٩-١/٨١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبِي ح وَحَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ كُلُّهُمْ عَنْ إِسْمَعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ ح وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَبِيبٍ الْحَارِثِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ عَنْ إِسْمَعِيلَ قَالَ سَمِعْتُ قَيْسًا يَرْوِي عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ قَالَ أَشَارَ النَّبِيُّ ﷺ بِيَدِهِ نَحْوَ الْيَمَنِ فَقَالَ أَلَا إِنَّ الْإِيمَانَ هَهُنَا وَإِنَّ الْقَسْوَةَ وَغِلَظَ الْقُلُوبِ فِي الْفَدَّادِينَ عِنْدَ أُصُولِ أَذْنَابِ الْإِبِلِ حَيْثُ يَطْلُعُ قَرْنَا الشَّيْطَانِ فِي رَبِيعَةَ وَمُضَرَ

179-81/1- Bize (1/70b) Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis edip dedi ki: Bize Ebu Usame tahdis etti. (H) Bize İbn Numeyr de tahdis edip dedi ki: Bize babam tahdis etti. (H) Bize Ebu Kureyb de tahdis edip dedi ki: Bize İbn İdris tahdis etti. Hepsi İsmail b. Ebu Halid'den (H) Bize Yahya b. Habib Hârisî de -lafız onun olmak üzere- tahdis edip dedi ki: Bize Mu'temir, İsmail'den şöyle dediğini tahdis etti: Kays'ı, Ebu Mesud'dan şöyle dedi diye rivâyet ederken dinledim: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) eliyle Yemen'e doğru işaret edip şöyle buyurdu: *"Dikkat edin şüphesiz iman bu taraftadır. Muhakkak sertlik ve katı kalplilik de develerin kuyrukları dibinde bağrışıp çağıran (ekinci)larda ve şeytanın boynuzlarının çıktığı Rabia ile Mudarlılardadır."*[524]

524 Buhari, 3126, 3307, 4126, 4997; Tuhfetu'l-Eşraf, 10005

١٨٠-٢/٨٢- حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ الزَّهْرَانِيُّ أَنْبَأَنَا حَمَّادٌ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ جَاءَ أَهْلُ الْيَمَنِ هُمْ أَرَقُّ أَفْئِدَةً الْإِيمَانُ يَمَانٍ وَالْفِقْهُ يَمَانٍ وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ

180-82/2- Bize Ebu Rabi' ez-Zehrânî tahdis etti, bize Hammâd bildirdi. (1/71a) Bize Eyyub tahdis etti, bize Muhammed, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini tahdis etti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Yemenliler geldi, onlar kalpleri en ince olanlardır. İman Yemenlidir, fıkıh Yemenlidir, hikmet Yemenlidir."*[525]

١٨١-٣/٨٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ ح وَحَدَّثَنِي عَمْرٌو النَّاقِدُ حَدَّثَنَا إِسْحَقُ بْنُ يُوسُفَ الْأَزْرَقُ كِلَاهُمَا عَنْ ابْنِ عَوْنٍ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِمِثْلِهِ

181-83/3- Bize Muhammed b. el-Müsennâ tahdis etti. Bize İbn Ebu Adiyy tahdis etti. (H) Bana Amr en-Nâkid de tahdis etti. Bize İshak b. Yusuf el-Ezrak tahdis etti. Her ikisi (Amr ile İshak), İbn Avn'dan, o Muhammed'den, o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu deyip, hadisi aynen zikretti.[526]

١٨٢-٤/٨٤- وَحَدَّثَنِي عَمْرٌو النَّاقِدُ وَحَسَنٌ الْحُلْوَانِيُّ قَالَا حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ وَهُوَ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحٍ عَنْ الْأَعْرَجِ قَالَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَتَاكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ هُمْ أَضْعَفُ قُلُوبًا وَأَرَقُّ أَفْئِدَةً الْفِقْهُ يَمَانٍ وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ

182-84/4- Bana Amr en-Nâkid ve Hasan el-Hulvânî de tahdis etti... Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu (1/71b): *"Size Yemenliler geldi. Onlar kalpleri pek zayıf, yürekleri pek yufkadır. Fıkıh Yemenlidir, hikmet Yemenlidir."*[527]

525 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 14421
526 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 14473
527 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 13653

١٨٣-٨٥/٥- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى قَالَ قَرَأْتُ عَلَى مَالِكٍ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ رَأْسُ الْكُفْرِ نَحْوَ الْمَشْرِقِ وَالْفَخْرُ وَالْخُيَلَاءُ فِي أَهْلِ الْخَيْلِ وَالْإِبِلِ الْفَدَّادِينَ أَهْلِ الْوَبَرِ وَالسَّكِينَةُ فِي أَهْلِ الْغَنَمِ

183-85/5- Bize Yahya b. Yahya tahdis edip dedi ki: Ebu Hureyre'den rivâyete göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Küfrün başı doğu tarafındadır. Kendini beğenmek ve böbürlenmek ise bağırıp çağıran at ve deve sahipleri olan bedevilerde, ağır başlılık da koyun sahibi kimselerdedir."*[528]

١٨٤-٨٦/٦- وَحَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ وَقُتَيْبَةُ وَابْنُ حُجْرٍ عَنْ إِسْمَعِيلَ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ ابْنُ أَيُّوبَ حَدَّثَنَا إِسْمَعِيلُ قَالَ أَخْبَرَنِي الْعَلَاءُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ الْإِيمَانُ يَمَانٍ وَالْكُفْرُ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالسَّكِينَةُ فِي أَهْلِ الْغَنَمِ وَالْفَخْرُ وَالرِّيَاءُ فِي الْفَدَّادِينَ أَهْلِ الْخَيْلِ وَالْوَبَرِ

184-86/6- Bize Yahya b. Eyyub, Kuteybe ve İbn Hucr da İsmail b. Cafer'den tahdis etti... Ebu Hureyre'den rivâyete göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"İman Yemenlidir, küfür doğu tarafındadır.* (1/72a) *Vakar ise koyun sahiplerindedir. Böbürlenmek ve riyakârlık ise at ve deve sahibi bağırışıp çağıranlardadır."*[529]

١٨٥-٨٧/٧- وَحَدَّثَنِي حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ الْفَخْرُ وَالْخُيَلَاءُ فِي الْفَدَّادِينَ أَهْلِ الْوَبَرِ وَالسَّكِينَةُ فِي أَهْلِ الْغَنَمِ

185-87/7- Bana Harmele b. Yahya da tahdis etti... Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: *"Kendini beğenme ve büyüklenme bağırıp çağıran bedevilerde, ağırbaşlılık ise koyun sahiplerindedir."*[530]

528 Buhari 3125; Tuhfetu'l-Eşraf, 13823

529 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 13991

530 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 15340

١٨٦-٨٨/٨- وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدَّارِمِيُّ أَخْبَرَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ بِهَذَا الْإِسْنَادِ مِثْلَهُ وَزَادَ الْإِيمَانُ يَمَانٍ وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ

186-88/8- Bize Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî de tahdis edip dedi ki... ez-Zührî'den bu isnad ile hadisi aynen rivâyet etti ve ayrıca: *"İman Yemenlidir, hikmet de Yemenlidir"* ziyadesini ekledi.[531]

١٨٧-٨٩/٩- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَخْبَرَنَا أَبُو الْيَمَانِ عَنْ شُعَيْبٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ جَاءَ أَهْلُ الْيَمَنِ هُمْ أَرَقُّ أَفْئِدَةً وَأَضْعَفُ قُلُوبًا الْإِيمَانُ يَمَانٍ وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ السَّكِينَةُ فِي أَهْلِ الْيَمَنِ وَالْفَخْرُ وَالْخُيَلَاءُ فِي الْفَدَّادِينَ أَهْلِ الْوَبَرِ قِبَلَ مَطْلِعِ الشَّمْسِ

187-89/9- Bize Abdullah b. Abdurrahman da tahdis etti (1/72b)... Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: *"Yemenliler geldi. Onlar yufka yürekli, yumuşak kalplidirler. İman Yemenlidir, hikmet Yemenlidir. Ağır başlılık koyun sahiplerinde kendini beğenmek ve büyüklenmek ise bağrışıp çağrışan bedevilerde, güneşin doğduğu yerdedir."*[532]

١٨٨-٩٠/١٠- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأَبُو كُرَيْبٍ قَالَا حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَتَاكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ هُمْ أَلْيَنُ قُلُوبًا وَأَرَقُّ أَفْئِدَةً الْإِيمَانُ يَمَانٍ وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ رَأْسُ الْكُفْرِ قِبَلَ الْمَشْرِقِ

188-90/10- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe ve Ebu Kureyb tahdis edip dediler ki... Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Size Yemenliler geldi. Onlar yumuşak kalpli, yufka yüreklidir. İman Yemenlidir, hikmet Yemenlidir, küfrün başı da doğu tarafındadır."*[533] (1/73a)

---

531 Buhari, 3308; Tuhfetu'l-Eşraf, 15160

532 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 13169

533 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 12530

١٨٩-٠٠٠/١١- وَحَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ قَالَا حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ الْأَعْمَشِ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَلَمْ يَذْكُرْ رَأْسُ الْكُفْرِ قِبَلَ الْمَشْرِقِ

189-.../11- Bize Kuteybe b. Said ve Zuheyr b. Harb da tahdis edip dediler ki: Bize Cerir A'meş'ten bu isnad ile hadisi buna yakın olarak tahdis etti ve: *"Küfrün başı doğu tarafındadır"* ibaresini zikretmedi.[534]

١٩٠-٩١/١٢- وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ ح وَحَدَّثَنِي بِشْرُ بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ يَعْنِي ابْنَ جَعْفَرٍ قَالَا حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ الْأَعْمَشِ بِهَذَا الْإِسْنَادِ مِثْلَ حَدِيثِ جَرِيرٍ وَزَادَ وَالْفَخْرُ وَالْخُيَلَاءُ فِي أَصْحَابِ الْإِبِلِ وَالسَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ فِي أَصْحَابِ الشَّاءِ

190-91/12- Bize Muhammed b. el-Müsennâ da tahdis etti... Bize Şube, A'meş'ten bu isnad ile (bundan önce geçen) Cerir'in hadisi gibi tahdis etti ve şunları ekledi: *"Kendini beğenmek ve büyüklenmek deve sahiplerinde, ağırbaşlılık ve vakar ise koyun sahiplerindedir."*[535]

١٩١-٩٢/١٣- وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْحَارِثِ الْمَخْزُومِيُّ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِى أَبُو الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «غِلَظُ الْقُلُوبِ وَالْجَفَاءُ فِى الْمَشْرِقِ وَالإِيمَانُ فِى أَهْلِ الْحِجَازِ».

191-92/13- Bize İshak b. İbrahim de tahdis etti... Câbir b Abdullah dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Kalp katılığı ve kabalık meşrıkta, iman ise Hicaz ehli arasındadır."*[536]

Şerh

(179-191 numaralı hadisler)

Baptaki Rivâyetlerin Lafızları ve Anlamı

Bu bapta(ki ilk hadiste) *"Nebi* (sallallâhu aleyhi ve sellem) *eliyle Yemen'e doğru işaret etti... İman şu taraftadır... buyurdu."* Ondan sonraki rivâyette: "Ye-

534 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 12343
535 Buhari, 4127; Tuhfetu'l-Eşraf, 12396
536 Yalnız Müslim rivayet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 2839

menliler geldi... Hikmet Yemenlidir." (182) bir diğer rivâyette: *"Size Yemenliler geldi... Hikmet Yemenlidir."* Bir diğer rivâyette (183): *"Küfrün başı doğu tarafındadır... Koyun sahiplerindedir."* başka bir rivâyette (184) de (2/30): *"İman Yemenlidir... At ve deve sahipleri arasındadır."* Başka bir rivâyette (188) (2/31): *"Yemenliler size geldi. Küfrün başı doğu tarafındadır."* Diğer rivâyette (191) ise: *"Kalp katılığı... İman da Hicazlılardadır"* buyurmuştur. Görüldüğü gibi bu hadisin rivâyetinde farklı yerlerde ihtilaf bulunmaktadır. Kadı Iyaz (rahimehullah) bu ihtilafları bir araya getirmiş, ondan sonra ise Şeyh Ebu Amr İbnu's-Salah (rahimehullah) bunları muhtasar bir şekilde güzel bir süzgeçten geçirmiştir. Ben de onun söylediklerini aktaracağım. O şöyle diyor: İmanın Yemenlilere nispet edilerek sözkonusu edilmesini ilim adamları zahiri anlamından ayırarak açıklamışlardır çünkü imanın başlangıç yeri Mekke sonra Medine'dir. -Yüce Allah her ikisini de korusun- (Kur'ân ve sünnetteki) garip lafızlara dair eser yazanların imamı Ebu Ubeyd sonra da ondan sonra gelenler bu hususta değişik görüşler nakletmişlerdir:

1- O bununla Mekke'yi kastetmiştir çünkü Mekke'nin Tihame'den, Tihame'nin de Yemen topraklarından olduğu söylenir.

2- Maksat Mekke ve Medine'dir çünkü hadiste rivâyet edildiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu sözlerini Tebûk'te iken söylemiştir. Mekke ve Medîne ise o zaman kendisi ile Yemen arasında bulunuyordu. Allah Rasûlü Yemen tarafına işaret ettiğinde Mekke ile Medine'yi kastederek: İman Yemenlidir buyurmuş ve böylelikle iki şehri o zaman Yemen tarafında bulundukları için Yemen'e nispet etmiştir. Nitekim Mekke'de bulunan Rükn-i Yemanî'ye böyle denilmesi de Yemen cihetinde oluşundan dolayıdır.

3- İnsanların çoğunlukla benimsediği ve Ebu Ubeyd tarafından en güzelleri kabul edilen görüş, bundan kastın Ensar olduklarıdır çünkü onlar asılları itibariyle Yemenlidirler. Böylelikle kendileri imanın Ensar'ı (yardımcıları) olduklarından dolayı iman onlara nispet edilmiştir.

Şeyh Ebu Amr (rahimehullah) dedi ki: Şayet Ebu Ubeyd ve onun yolunu izleyenler hadisin rivâyet yollarını Müslim'in ve diğerlerinin yaptığı gibi lafızlarıyla bir araya getirme yolunu izlemiş ve bu yollar üzerinde iyice düşünmüş olsalardı sözünü ettikleri yorumlardan başka açıklamalara ulaşacaklar ve hadisin zahir anlamını bırakmazlar, Yemen ve Yemenliler lafızları ile mutlak olarak kullanıldıkları vakit ne anlaşılıyorsa onun kastedildiği neticesine varırlardı. (2/32) Çünkü hadisin lafızlarından birisinde: *"Size Yemenliler geldi"* denilirken, Ensar da bu hitabın muhatapları arasında idi. O halde gelenler onlardan başkalarıdır. Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Yemenliler geldi"* buyruğunda da, geldiklerinden o zaman için söz edilenler Ensar'dan

başkaları idi. Diğer taraftan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları imanlarının kâmil olmasını gerektiren ifadelerle nitelendirmiş ve buna bağlı olarak imanın Yemenli olduğunu ifade buyurmuştur. İşte bu da Mekke ve Medine'den değil de Yemen halkından yanına gelenlerin imamlarına bir işaret idi. Sözün zahirine göre alınıp, gerçek olarak Yemenliler hakkında kabul edilmesinin önünde de bir engel yoktur çünkü herhangi bir niteliğe sahip olup, o niteliğin onunla varlığı güç kazanıp, o kişiden bu niteliğin görülmesi pekişecek olursa kendisi de onunla başkalarından ayırt edildiğini ve bu vasıftaki halinin kemalini hissettirmek için o şeye nispet edilir. İşte Yemenlilerin de o zamanda imandaki halleri ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hayatında olsun, onun vefatının hemen akabinde olsun oradan gelenlerin durumu hep bu idi. Uveys el-Karani ve Ebu Müslim el-Havlânî -Allah ikisinden de razı olsun- ve kalbi teslim olup, imanı güçlü diğer benzerlerinde görüldüğü gibi. İşte bu sebepten dolayı iman onlara nispet edilerek imanlarının kemalini ifade etmek ve bununla birlikte başkalarında iman bulunmadığı anlamını vermemek suretiyle iman kendilerine nispet edilmiştir. O halde bu şekildeki lafız ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, *"iman Hicazlılar arasındadır"* buyruğu arasında bir aykırılık yoktur.

Diğer taraftan bu ifadeden maksat o zaman için onlardan bulunanlardır. Yoksa bütün zamanlarda bütün Yemen halkı kastedilmiş değildir çünkü lafız böyle bir şeyi gerektirmemektedir. İşte bu hususta hak olan budur, bizi hakka ilettiği için Allah'a şükrederiz. Allah en iyi bilendir.

(İbnu's-Salah) dedi ki: (Hadiste) sözkonusu edilen fıkıh ve hikmete gelince, fıkıh burada dinde anlayış sahibi olmaktan ibarettir ama daha sonraları fukaha ve fıkıh usulü âlimleri fıkıhın özel olarak muayyen hükümlere istidlal yoluyla şer'i, ameli hükümleri idrak etmek olduğunu kabul etmişlerdir. Hikmete gelince, onunla ilgili birbiriyle çatışan değişik görüşler bulunmaktadır. Bu tanım sahiplerinin her biri yalnızca hikmetin bazı niteliklerini göz önünde bulundurmuştur. Bu tanımlar arasında bize göre en özlü tanım şudur: Hikmet şanı yüce ve mübarek Allah'ı bilip tanımayı kapsayan derin basireti, nefsin ahlaki bakımdan güzelleştirilmesini, hakkın hak bilinip, gereğince amel edilmesini, heva ve batıla uymaktan alıkonulmasını da beraberinde taşıyan hükümler ile nitelenen ilimden ibarettir. Hakîm de bu vasıfta olan kişiye denilir. Ebu Bekr b. Bureyd dedi ki: Öğüt almanı sağlayan bir kötülükten seni alıkoyan, seni bir fazilete çağıran yahut çirkin bir işten seni alıkoyan her bir söz hikmettir, hikmetlerdir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Şüphesiz şiirin bir kısmı hikmettir"* buyruğu da, bu anlamdadır. Bazı rivâyetlerde ise (çoğul olarak) *"hikmetlerdir"* denilmiştir. Allah en iyi bilendir.

(Şeyh) İbnu's-Salah dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Kalpleri en yumuşak, yürekleri en yufka"* buyruğuna gelince, meşhur olan fuad (yürek) in kalbin kendisi olduğudur. (2/33) Buna göre Allah Rasûlü kalbi iki ayrı lafızla tekrarlamış olur. Böyle bir ifade ise aynı lafzın tekrarından daha uygundur. Fuad (yürek)in kalpten farklı olduğu, kalbin bizzat kendisi olduğu, kalbin içi olduğu, kalbin zarı olduğu da söylenmiştir.

Kalplerinin yumuşak ve yufka olmakla, zayıf olmakla nitelendirilmesinin anlamına gelince, kalplerinde haşyet ve daveti hızlıca kabul etmeye hazır bir itaat vardır. O kalpleri başkalarının kalplerini nitelendirdiği sertlik, kabalık ve katılıktan uzak, öğüdün etkileri ile etkilenmeye hazır kalplerdir.

(الفدادين) lafzında Ebu Amr eş-Şeybânî, dal harfinin şeddesiz olup, tekili olan "feddâd"ın şeddeli dal ile olduğunu ileri sürmüştür. Çift sürmekte kullanılan inekler demektir. Bu açıklamayı ondan, Ebu Ubeyd nakletmiş ancak bu açıklamasını kabul etmemiştir. Buna göre maksat onların sahipleridir, muzaf hazfedilmiş durumdadır. Doğrusu bu kelimenin dal harfinin "feddad"ın çoğulu olarak şeddeli okunacağıdır. Hadis ehlinin el-Esmaî'nin ve dilcilerin çoğunluğunun görüşü budur. Bu kelime yüksek ses demek olan "el-fedîd"den gelmektedir. Bunlar ise develerini, atlarını, çiftlerini sürerken ve benzeri hallerde seslerini yükselten, bağrışıp çağrışan kimseler demektir. Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ dedi ki: Bunlar her birileri iki yüz ila bin arası deveye sahip olan çok sayıda deve sahibi kimseler demektir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Şüphesiz katılık develerin kuyrukları dibinde bağrışıp çağrışan kimselerdedir"* buyruğunun anlamı ise, bunları sürerken yüksek sesle bağırıp çağıran, gürültü çıkartan kimselerdir, demektir.

Allah Rasûlünün (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Şeytanın boynuzlarının çıktığı yerde Rabia ve Mudar'da"* buyruğu da "Rabia ve Mudar" isimleri "bağrışıp çağıranlar"dan bedeldir. Şeytanın boynuzları ise başının iki yanıdır. İnsanları saptırmak için kışkırttığı iki grubu olduğu söylendiği gibi, kâfirlerden taraftarları olan iki grubu diye de açıklanmıştır. Bundan kasıt ise şeytanın tasallutunun ve küfrün özellikle doğu tarafında daha fazla olduğudur. Nitekim başka bir hadiste: *"Küfrün başı doğu tarafındadır"* buyurmuştur. Bu ise o hayatta iken bu sözü söylediği zaman ile ilgilidir. Bir de Deccal'in doğudan çıkacağı zaman da böyle olacaktır. Doğu ayrıca bu iki vakit arasında pek büyük fitnelerin menşei, çetin güç sahibi, azgın, kaba kuvvet kullanan kâfir Moğolların da harekete geçtikleri yerdir.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Öğünmek ve büyüklenmek"* buyruğuna gelince, öğünmek (el-fahr) iftihar etmek, tazim kastı ile anlı şanlı eski durumları sayıp dökmek demektir.

Büyüklenmek (huyelâ) de kibir ve insanları küçük görmektir.

"At ve deve sahipleri bağırıp, çağrışan bedeviler arasındadır" buyruğuna gelince, vebar (tüy) her ne kadar atlarda değil sadece develerde ise de onların atlara, develere ve vebar (denilen deve tüyünden yapılmış bedevi çadırlarına) birlikte sahip olmakla nitelendirmiş olmasına da engel değildir.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Vakar da koyun sahipleri arasındadır"* buyruğuna gelince, vakar (sekinet) rahat, huzur ve sükûn demektir. Bu ise bağrışıp çağrışanların nitelikleri ile ilgili söylediklerinden farklıdır.

İşte bunlar Şeyh Ebu Amr (İbnu's-Salah rahimehullah)'ın açıklamalarıdır. Bu açıklamalar da yeterli olduğundan ötürü bunlara bir şeyler ekleyerek uzatmak istemiyoruz. Allah en iyi bilendir.

Bu Baptaki Senetler

(179) Müslim (rahimehullah) dedi (1/34) ki: "Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti, İbn Mesud'dan..." Bu senette geçen ravilerin hepsi Yahya b. Habib ile Mutemir dışında Kufelidirler. İkisi ise Basralıdırlar.

İbn Ebu Şeybe'nin adının Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Ebu Şeybe olduğu, Ebu Usame'nin ise Hammâd b. Usame'nin kendisi olduğu, İbn Numeyr'in, Muhammed b. Abdullah b. Numeyr olduğu, Ebu Kureyb'in, Muhammed b. el-Alâ, İbn İdris'in Abdullah, Ebu Halid'in Hürmüz olduğu geçmiş bulunmaktadır. Adının Sa'd ve Kesir olduğu da söylenmiştir. Ebu Mesud'un adı ise Ukbe b. Amr el-Ensari el-Bedri (radıyallâhu anhum)'dir.

(186) Diğer isnatta ise "ed-Dârimî" geçmektedir ki kitabın mukaddimesinde onun Darim adındaki kabilenin büyük atasına nispet edildiğine dair açıklama geçmişti. Yine o senette geçen Ebu Yeman'ın adı Hakem b. Nafi'dir.

Ondan sonraki (188) hadisin senedinde geçen Ebu Muaviye'nin adı ise Muhammed b. Hâzim -noktalı hı ile-'dir. A'meş, Süleyman b. Mihran'dır. Ebu Salih, Zekvan'dır. İbn Cureyc, Abdulmelik b. Abdülaziz b. Cureyc'dir. Ebu'z-Zubeyr, Muhammed b. Müslim b. Tedrus'dur.

Bütün bunlar her ne kadar açıkça bilinen ve daha önce de geçen hususlar ise de bunları tekrar edip, hatırlatıp, açıklamak istemem bu babı inceleyen bir kimse eğer bazılarının biyografisini mutalaa etmek, durumunu öğrenmek ya da başka bir maksada ulaşmak için ismini öğrenmek isterse kısa ifadelerle onun yolunu ben de kısaltmak istedim. Allah doğruyu en iyi bilendir.

٢٢/٢٣- بَاب بَيَانِ أَنَّهُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا الْمُؤْمِنُونَ وَأَنَّ مَحَبَّةَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْ الْإِيمَانِ وَأَنَّ إِفْشَاءَ السَّلَامِ سَبَبًا لِحُصُولِهَا

22/23- CENNETE MÜMİNLER DIŞINDA KİMSENİN GİRMEYECEĞİNİN, MÜMİNLERİ SEVMENİN İMANDAN OLDUĞUNUN VE SELAMI YAYGINLAŞTIRMANIN SEVGİNİN ORTAYA ÇIKMASININ SEBEBİ OLDUĞUNUN BEYANI BABI

١٩٢-١/٩٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ وَوَكِيعٌ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَا تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا أَوَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى شَيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ

192-93/1- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti... Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olamazsınız. Size yapmanız halinde birbirinizi seveceğiniz bir şeyi göstermeyeyim mi? Aranızda selamlaşmayı yaygınlaştırınız."*[537]

١٩٣-٢/٩٤- وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ أَنْبَأَنَا جَرِيرٌ عَنْ الْأَعْمَشِ بِهَذَا الْإِسْنَادِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا بِمِثْلِ حَدِيثِ أَبِي مُعَاوِيَةَ وَوَكِيعٍ

193-94/2- Bana Zuheyr b. Harb tahdis etti. Bize Cerir, A'meş'ten bu isnatla tahdis edip dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Nefsim elinde olana yemin ederim ki iman etmeden cennete giremezsiniz"* diyerek, hadisi (bir önceki) Ebu Muaviye ve Vekî''in rivâyet ettiği hadis ile aynen zikretti.[538]

Şerh

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"İman etmedikçe cennete giremezsiniz... Selamı yaygınlaştırınız"* buyurmaktadır. Diğer rivâyette de: *"Nefsim*

537 İbn Mace, 68; Tuhfetu'l-Eşraf, 12469

538 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 12349

elinde olana yemin ederim ki iman etmedikçe (2/35) *cennete giremezsiniz"* buyurmaktadır. Hadis bütün asıl nüshalarda ve rivâyetlerde bu şekildedir. Yine "(لا تؤمنوا): *iman etmiş olamazsınız"* buyruğunda da sonundaki nun harfi düşmüş olarak yazılmıştır. Bu da bilinen sahih bir kullanımdır.

Hadisin anlamına gelince, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olmazsınız"* buyruğu, imanınız kemale ermez ve birbirinizi sevmedikçe imandaki haliniz dosdoğru olmaz, anlamındadır.

"İman etmedikçe cennete giremeyeceksiniz" buyruğu da, zahirinden anlaşılan mutlak manası iledir. Gerçekten de -imanı kâmil olmasa dahi- mümin olarak ölen kimseler dışında cennete giren olmayacaktır. İşte hadisten zahir olan anlam budur.

Şeyh Ebu Amr (rahimehullah) dedi ki: Hadisin anlamı: Birbirinizi sevmeden imanınız kemale eremez ve eğer siz böyle olmazsanız cennetlikler oraya girecekleri vakit siz girmeyeceksiniz, demektir. Onun bu söylediği anlam ihtimal içerisindedir. Allah en iyi bilendir.

"Aranızda selamlaşmayı yaygınlaştırınız" buyruğunda selamın yaygınlaştırılması ve tanıdık tanımadık herkese, cömertçe bütün Müslümanlara selam verilmesi büyük çapta teşvik edilmektedir. Az önceki hadiste geçtiği gibi.

Selam, kaynaşmanın ilk sebebi, sevgiyi kazanmanın anahtarıdır. Selamın yaygınlaştırılması Müslümanların birbirleri ile kaynaşmasına bir imkândır. Ayrıca onları diğer din sahiplerinden ayırteden önemli şiarlarını açığa vurmalarıdır. Bununla birlikte selamlaşmak ile nefis eğitilir, alçak gönüllülük ve Müslümanların çiğnenmesi yasak olan haklarının tazimi süreklilik kazanır. Buhari (rahimehullah) Sahihinde Ammar b. Yasir (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Üç hasleti kendisinde toplayan imanı toplamış olur. Kendine adaletin uygulanmasına imkân tanımak, âleme cömertçe selam vermek ve az olandan infakta bulunmak.

Buhari'den başkaları ise bu sözü, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ait merfu bir hadis olarak rivâyet etmişlerdir. Âleme cömertçe selam vermek ve tanıdığın tanımadığın herkese selam vermek ve selamın yaygınlaştırılması tabirleri hepsi aynı anlamdadır. Selamlaşmanın bir inceliği daha vardır ki o da ilişkileri koparmayı, dargınlığı, kini ve günahları tıraş edici özellikteki araların bozuluşunu ortadan kaldırmayı ihtiva etmesidir.

Diğer taraftan kişi selamını Allah için verir, bu hususta hevasının peşinden gitmez, özel olarak kendi arkadaşlarına ve sevdiklerine selam vermekle kalmaz. Şanı yüce Allah doğruyu en iyi bilendir. (2/36)

٢٣/٠٠٠- بَاب بَيَانِ أَنَّ الدِّينَ النَّصِيحَةُ

23/...- DİNİN NASİHAT OLDUĞUNU (1/74A) BEYAN BABI

١٩٤-٩٥/٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ الْمَكِّيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ قُلْتُ لِسُهَيْلٍ إِنَّ عَمْرًا حَدَّثَنَا عَنْ الْقَعْقَاعِ عَنْ أَبِيكَ قَالَ وَرَجَوْتُ أَنْ يُسْقِطَ عَنِّي رَجُلًا قَالَ فَقَالَ سَمِعْتُهُ مِنْ الَّذِي سَمِعَهُ مِنْهُ أَبِي كَانَ صَدِيقًا لَهُ بِالشَّامِ ثُمَّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ الدِّينُ النَّصِيحَةُ قُلْنَا لِمَنْ قَالَ لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ

194-95/3- Bize Muhammed b. Abbâd el-Mekkî tahdis etti. Bize Süfyân tahdis edip dedi ki: Süheyl'e dedim ki: Amr, bize Ka'kâ'dan tahdis etti. O senin babandan tahdis edip babandan benim rivâyetimdeki senedimden bir adamı düşürmesini ümid ettim, dedi. Ancak Süheyl: Ben bu hadisi babamın kendisinden dinlemiş olduğu zattan dinledim, o babamın Şam'daki bir arkadaşı idi, dedi. Sonra Süfyan bize Süheyl'den tahdis etti. O Ata b. Yezid'den, o- Temim ed-Dari (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Din nasihattir"* buyurdu. Biz, kime dedik, O: *"Allah'a, kitabına, Rasûlüne, Müslümanların yöneticilerine ve bütün Müslümanlara"* buyurdu.[539]

١٩٥-٩٦/٤- حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ حَدَّثَنَا ابْنُ مَهْدِيٍّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ بِمِثْلِهِ

195-96/4- Bize Muhammed b. Hatim tahdis etti... Temim ed-Dari (1/74b) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den hadisi aynen nakletti.[540]

١٩٦-٠٠٠/٥- وَحَدَّثَنِي أُمَيَّةُ بْنُ بِسْطَامَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ يَعْنِي ابْنَ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا رَوْحٌ وَهُوَ ابْنُ الْقَاسِمِ حَدَّثَنَا سُهَيْلٌ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ سَمِعَهُ وَهُوَ يُحَدِّثُ أَبَا صَالِحٍ عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِمِثْلِهِ

539 Ebu Davud, 4944; Nesai, 4208, 4209; Tuhfetu'l-Eşraf, 2053

540 Bir önceki hadisin kaynakları

196-.../5- Bana Umeyye b. Bistâm da tahdis etti... Temim ed-Dari Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den aynısını nakletti.[541]

١٩٧-٩٧/٦- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ وَأَبُو أُسَامَةَ عَنْ إِسْمَعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ بَايَعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَلَى إِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالنُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ

197-97/6- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti. Cerir dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek ve her müslümana (samimiyetle) nasihat etmek şartı ile bey'at ettim.[542]

١٩٨-٩٨/٧- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ وَابْنُ نُمَيْرٍ قَالُوا حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلَاقَةَ سَمِعَ جَرِيرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ يَقُولُ بَايَعْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَلَى النُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ

198-98/7- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe, Zuheyr b. Harb ve İbn Numeyr tahdis edip dediler ki... Ziyad b. (1/75a) İlâka, Cerir b. Abdullah'ı: "Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e her Müslümana nasihat etmek şartı ile bey'at ettim" dediğini dinlemiştir.[543]

١٩٩-٩٩/٨- حَدَّثَنَا سُرَيْجُ بْنُ يُونُسَ وَيَعْقُوبُ الدَّوْرَقِيُّ قَالَا حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ عَنْ سَيَّارٍ عَنْ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ بَايَعْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ فَلَقَّنَنِي فِيمَا اسْتَطَعْتَ وَالنُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ قَالَ يَعْقُوبُ فِي رِوَايَتِهِ قَالَ حَدَّثَنَا سَيَّارٌ

199-99/8- Bize Sureyc b. Yunus ve Yakub ed-Devrakî tahdis edip dediler ki... Cerir dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dinleyip, itaat etmek şartı ile bey'at ettim, o bana "gücünün yettiği kadarında" ibaresini telkin etti. Ayrıca her müslümana da nasihat etmek şartı ile (bey'at ettim). Yakub (ed-Devrakî) rivâyetinde dedi ki: (Huşeym), bize Seyyar tahdis etti, dedi.[544]

541 194 numaralı hadisin kaynakları
542 Buhari, 57, 1336, 2049, 2566; Tirmizi, 1925; Tuhfetu'l-Eşraf, 3226
543 Buhari, 58, 2565; Nesai, 4167; Tuhfetu'l-Eşraf, 3210
544 Buhari, 6778; Nesai, 4200; Tuhfetu'l-Eşraf, 3216

Şerh

Temim ed-Dari (radıyallâhu anh)'dan rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Din nasihattır... ve bütün Müslümanlara."* Bu hadis pek muazzam bir hadistir. Şerhinde açıklayacağımız üzere İslam onun etrafında dönüp durmaktadır. İlim adamlarından çeşitli toplulukların söylediği bu İslam'ın dörtte biridir sözlerine gelince, İslam'ın emirlerini kapsayan dört hadisten biridir demek olup, durum dedikleri gibi değildir. Aksine İslam yalnızca bunun etrafında dönüp durmaktadır. Bu hadis Müslim'in tek başına rivâyet ettiği (efrad) hadislerindendir. Temim ed-Dari'nin Buhari'nin Sahihinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen herhangi bir hadisi olmadığı gibi, Müslim'de de bundan başka bir hadisi bulunmamaktadır. Kitabın mukaddimesinin son taraflarında Temim'in nesebi hakkındaki görüş ayrılıkları ve bunun nispetinin Dari yahut Dîrî olduğu kaydedilmiş idi.

Nasihat Hadisinin Önemi

Bu hadisin şerhine gelince, İmam Ebu Süleyman el-Hattabi (rahimehullah) dedi ki: Nasihat kapsamlı bir kelimedir. Kendisine nasihat edilen kimsenin bir pay sahibi olmasını sağlamak demektir. Oldukça veciz isimlerden ve son derece özlü sözlerden birisi olduğu söylenir. Arap dilinde bu kelimenin anlamını yeteri kadar anlatabilecek tek bir kelime daha yoktur. Nitekim felah hakkında da: Arap dilinde dünya ve ahiret hayrını ondan daha kapsamlı ifade eden bir kelime yoktur denilmiştir.

Nasihatın Anlamı

Nasihatin "(نصح الرجل ثوبه): Adam elbisesini dikti" tabirinden alındığı da söylenmiştir. Böylelikle nasihat edenin nasihat ettiği kimsenin iyiliği için araştırıp bulduğunu, elbise diken kimsenin elbisedeki boş ve açık yerleri kapatması işine benzetmişlerdir. Yine bu kelimenin balın mumdan süzülmesini anlatmak üzere kullanılan "(نصحت العسل): Balı süzdüm" tabirinden alındığı da söylenmiştir. Böylelikle nasihat esnasında söylenen sözlerin aldatmaktan arındırılmasını balın diğer karışımlardan arındırılmasına benzetmişlerdir.

(Hattabi devamla) dedi ki: Hadisin anlamı da şudur: Dinin direği ve ayakta durması nasihat iledir. *"Hac Arafat'tır"* buyruğuna benzemektedir. Yani haccın ana direği ve pek büyük kısmı Arafat'ta vakfe etmek demektir. (2/37)

Nasihatın ve türlerinin açıklaması ile ilgili olarak da Hattabi ve daha başka âlimler bu hususta son derece değerli açıklamalarda bulunmuşlardır. Ben muhtasar bir şekilde bunları bir arada vermeye gayret edeceğim. İlim adamları der ki:

Allah'a Nasihat

Yüce Allah hakkında nasihatın anlamı ona iman, onun ortaksız olduğunu kabul etmek, sıfatları hususunda ve onu bütün kemal ve cemal sıfatlarıyla nitelendirmekle ve ilhadı (doğruluktan uzaklaşmayı) terk etmek, zat-ı bariyi bütün eksikliklerden tenzih edip, ona itaatin gereklerini yerine getirmek, ona isyan etmekten uzak durmak, yalnız onun için sevmek, yalnız onun için buğz etmek, ona itaat edenleri veli ve dost edinmek, ona isyan edenlere düşmanlık etmek, onu inkar edenlerle cihad etmek, onun nimetlerini itiraf edip, nimeti dolayısıyla ona şükretmek, bütün amellerinde ihlaslı olmak, sözü geçen bütün bu hususlara başkalarını da çağırmak ve bunlara sahip olmaya teşvik etmek, bu hususta bütün insanlara ya da mümkün olanlara karşı lütufla muamele etmek ile olur.

Hattabi (rahimehullah) dedi ki: İşte bu izafetin (Allah'a nasihatın) gerçeği aslında kulun kendi kendisine nasihat etmesidir. Çünkü yüce Allah'ın nasihat edenin nasihatına ihtiyacı yoktur.

Allah'ın Kitabına Nasihat

Yüce Allah'ın kitabına nasihata gelince, bu da onun yüce Allah'ın kelamı ve onun indirdiği kitabı olduğuna, yaratılmışların hiçbir sözünün ona benzemediğine, yaratılmışlardan hiçbir kimsenin benzerini ortaya koyamayacağına iman etmek sonra da onu tazim etmek ve onu hakkıyla, güzel ve huşu ile okumak, harflerini dosdoğru telaffuz etmek, tahrif edenlerin yanlış yorumlarına, dil uzatanların hücumlarına karşı onu korumak, içindekileri tasdik etmek, hükümleri ile birlikte hareket etmek, ilimlerini, verdiği misalleri iyice kavramak, öğütlerinden ibret almak, akılları şaşırtan buyrukları üzerinde tefekkür etmek, muhkem hükümleriyle amel edip, müteşâbih olanına teslimiyet göstermek, hangi buyruklarının umum, hangilerinin husus ifade ettiğini, nasihini mensuhunu araştırmak, ilimlerini yaymak, ona ve ona nasihat olduğunu söylediğimiz hususlara çağırmak.

Allah Rasûlüne Nasihat

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e nasihat etmeye gelince, risaletini tasdik etmek, bütün getirdiklerine iman etmek, emir ve yasaklarında ona itaat etmek, hayatta iken de, vefatından sonra da onun yardımına koşmak, ona düşmanlık edenlere düşmanlık etmek, onu dost bilenleri dost edinmek, hakkının azametinin farkında olmak, ona gereken tazimi göstermek, onun yolunu ve sünnetini canlandırmak, davetini yaymak, şeriatını yaygınlaştırmak, şeriata yapılan ithamları reddetmek, onun ilimlerini üstün tutmak, getirdiği

şeriatın anlamlarını derinlemesine anlayıp, öğrenmek (tefakkuh), o şeriata çağırmak, onu öğrenip öğretmekte incelikli hareket etmek, onu tazim edip, yüceltmek, o şeriatı okurken edebe riayet etmek, bilgisizce hakkında söz söylemekten uzak durmak, şeriat ehlini ona intisapları dolayısıyla büyük görmek, onun (Allah Rasûlünün) ahlakıyla ahlaklanmak, edebiyle edeplenmek, ehli beytini ve ashabını sevmek, sünnetine dair bid'atler ortaya koyan ya da ashabından birisine dil uzatan kimselerden ve benzerlerinden uzak durmak.

Müslümanların Yöneticilerine ve İlim Adamlarına Nasihat

Müslümanların imamlarına (yöneticilerine) nasihata gelince, hak yolda onlara yardımcı olmak, hakta onlara itaat etmek, onlara hakkı emretmek, yumuşaklıkla ve incelikle onları uyarıp, onlara hatırlatıp öğüt vermek. Müslümanların fark etmedikleri ve kendilerine ulaşmayan haklarını kendilerine bildirmek, onlara karşı çıkmayı (hurucu) terk etmek, onlara itaat için insanların kalplerini ısındırmak.

Hattabi (rahimehullah) dedi ki: Onların arkasında namaz kılmak, onlarla birlikte cihad etmek, zekâtları onlara verip, bir haksızlıkları ya da kötü bir muameleleri görülecek olursa kılıçla onlara karşı çıkmamak, yalan övgülerle onların aldanmalarına sebep olmamak, onların ıslah olmaları için dua etmek de onlara nasihatın kapsamı içerisindedir.

Bütün bu açıklamalar Müslümanların imamlarından kastın halifeler ve onların adına Müslümanların işlerini idare eden diğer yöneticilerin kastedilmesi anlamına göredir. Meşhur olan da budur, bunu aynı zamanda Hattabi de nakletmiştir. (2/38)

Sonra Hattabi şöyle diyor: Bu din âlimlerinin kendileri olan "imamlar/önderler" diye de tevil edilebilir. O takdirde onların naklettikleri rivâyeti kabul etmek, hükümlerde onları taklit etmek, onlar hakkında güzel zan beslemek de onlara nasihatın kapsamı içerisine girer.

Bütün Müslümanlara Nasihat

Yöneticilerin dışında kalan kimseleri teşkil eden genel olarak Müslümanlara nasihata gelince, bu da dünya ve ahiretlerinde onların faydasına olanları kendilerine göstermek, onlara eziyet etmekten uzak durmakla olur. Bunun için dinlerinden bilmediklerini onlara öğretir, sözüyle, ameliyle bu hususta onlara yardımcı olur. Kusurlarını örter, gediklerini kapatır, onlara gelebilecek zararları önler, faydalarına olan işleri gerçekleştirmelerine yardımcı olur, yumuşaklıkla, ihlâsla onlara iyiliği emredip, onları kötülükten uzaklaştırır, onla-

ra şefkat gösterir, büyüklerine saygı, küçüklerine merhamet eder. Güzel bir şekilde onlara öğüt verir, onları aldatmaz, kıskanmaz. Kendisi için sevdiği iyilikleri onlar için de sever, kendisi için hoşlanmadığı hususlardan onlar için de hoşlanmaz. Onların mallarını, namus, şeref ve haysiyetlerini ve bunun dışındaki diğer hallerini sözüyle, fiiliyle himaye eder. Sözünü ettiğimiz bütün bu nasihat türlerini de ahlak haline getirmek için onları teşvik eder, itaatleri işlemek için gayretlerini harekete getirir. Selef (radıyallâhu anhum) arasında nasihatı sebebiyle dünyasına zarar görmek noktasına gelenler dahi vardı. Allah en iyi bilendir.

İşte nasihat ile ilgili açıklamaların özeti bunlardır. İbn Battal (rahimehullah) bu hadis hakkında şöyle diyor: Nasihat'a din ve İslam da denilir. Din ise söz hakkında kullanıldığı gibi, amel hakkında da kullanılır. Nasihat gereğini yerine getirenlerin yeterli olacağı türden bir farzdır (farz-ı kifayedir.) Diğerlerinden sakıt olur. Nasihatta bulunacak kişi öğüdünün kabul edilip, emrine itaat edileceğini bilip, hoşlanılmayacak hallerin başına gelmeyeceğinden emin olması şartıyla gücü kadar yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüktür. Şayet kendisine bir eziyet geleceğinden korkarsa nasihatı terk etmek ruhsatı vardır. Allah en iyi bilendir.

Cerir (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Bey'at ettim" (2/39) ile diğer rivâyetteki: Dinleyip itaat etmek şartıyla (bey'at ettim). O da bana gücünün yettiği kadarıyla diye telkin etti" denilmektedir.

Yalnızca namazı ve zekâtı sözkonusu etmesi bunların iki karine olmalarından, şâhâdet kelimelerinden sonra İslam rükünlerinin en önemli ve en açık yapılanlarından olmaları dolayısıyladır. Oruç ve diğer rükünleri zikretmeyişlerinin sebebi ise bunların da itaat etme kapsamı içerisine girmeleridir. Allah Rasûlünün (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Gücünün yettiği kadarıyla"* şartını telkin etmesi yüce Allah'ın: *"Allah hiçbir nefse gücünün yettiğinden fazlasını yüklemez."* (Bakara, 286) buyruğuna uygundur. Rivâyet muhatap (ikinci şahıs) için olmak üzere te harfi fethalıdır. Allah Rasûlünün ona bu telkinde bulunması ise şefkatinin mükemmelliğinden dolayıdır. Çünkü bazı hallerde kişi aciz düşebilir. Eğer gücünün yettiği kadarı ile itaati kayıtlamayacak olursa bazı hallerde üzerine aldığı yükümlülüğü yerine getirmeyebilir. Allah en iyi bilendir.

Cerir'in rivâyet ettiği hadis ile ilgili hususlardan birisi de Hafız Ebu'l-Kasım et-Taberani'nin isnadı ile rivâyet ettiği Cerir'e ait bir menkıbe ve bir şeref payesi ihtiva eden şu hadistir. Kısaca şöyledir: Cerir kölesine kendisine bir at satın almasını emretmişti. O da ona üç yüz dirheme bir at satın aldı. Satın aldığı atı ve parasını ödemesi için de atın sahibini getirip, yanına geldi.

Cerir atın sahibine: Senin atın beş yüz dirhemden daha çok eder, sen bunu dört yüz dirheme satar mısın dedi. Adam: Ey Ebu Abdullah bu sana kalmış bir şeydir, dedi. Cerir: Senin atın bundan fazlasını eder, sen bunu beş yüz dirheme satar mısın, dedi. Sonra değerini yüzer yüzer arttırıp durdu, sahibi de buna rıza gösteriyor, Cerir ise hayır senin atın bundan daha değerlidir deyip durdu sonunda sekiz yüz dirheme kadar ulaştı ve atı sekiz yüz dirheme aldı. Bu husus ona söylenince kendisi: Ben Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e her müslümana nasihat etmek şartı ile bey'at ettim, dedi. Allah en iyi bilendir.

Başlığın Senetleri

Bu başlıkla ilgili olarak söylenenlere gelince (196) senedinde Umeyye b. Bistâm vardır. Mukaddime'de bu kelimenin munsarıf olup olmadığına dair açıklamalarla Bistâm'ın be harfinin meşhur okuyuşa göre kesreli olduğunu el-Metali sahibinin aynı zamanda fethalı (Bestam) diye okunacağını belirtmiş idik. (198) diğer rivâyette Ziyad b. İlaka vardır. Ayn harfi kesreli ve kaf harfi iledir. (199) diğer hadiste Sureyc b. Yunus vardır. Ayrıca (Yakub) ed-Devrakî de vardır. Mukaddime'de bu nispet ile ilgili açıklama geçmişti. Allah en iyi bilendir.

Müslim'in (197): "Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti... Cerir'den" Bu senedindeki ravilerin hepsi Kufelidir.

"Bize Sureyc ve Yakub tahdis edip dediler ki... Cerir'den" diye senedi zikrettikten sonra Müslim hadisin sonunda: "Yakub" rivâyetinde "dedi ki: Bize Seyyar tahdis etti" ibaresinde ince bir noktaya dikkat çekmektedir. O da Huşeym'in tedlis yapan bir ravi oluşudur ve burada "Seyyar"dan diye an lafzıyla rivâyette bulunmuştur. Tedlis yapan ravi ise "an" dediği takdirde başka bir cihetten seması sabit olmadıkça rivâyeti delil gösterilmez. İşte Müslim (rahimehullah) onun rivâyet ettiği bu hadisi iki hocadan rivâyet etmiştir ki bunlar Sureyc ve Yakub'dur. Sureyc: Bize Huşeym, Seyyar'dan tahdis etti derken, Yakub: Bize Huşeym tahdis edip dedi ki: "Bize Seyyar tahdis etti" demiştir. Böylelikle Müslim (rahimehullah) ravinin onun ibaresini nakletmelerindeki farklılıklarını açıklamış ve her ikisinden de netice itibariyle hadisinin muttasıl olduğu sonucu ortaya çıkmış oldu. Müslim (rahimehullah) yalnızca iki rivâyetten birini zikretmekle yetinmedi. Bu ise Müslim'in işi son derece sağlam tutmasından, oldukça dikkatli incelemesinden ve güzel bir şekilde ihtiyatlı hareket etmesinden ileri gelir. Allah ondan razı olsun. (2/40)

"Seyyar" isminde ise sin, ye'den öncedir. Doğruyu en iyi bilen yüce Allah'tır.

٢٤/٠٠٠ - بَاب بَيَانِ نُقْصَانِ الْإِيمَانِ بِالْمَعَاصِي وَنَفْيِهِ عَنْ الْمُتَلَبِّسِ بِالْمَعْصِيَةِ عَلَى إِرَادَةِ نَفْيِ كَمَالِهِ

24/...- MASİYETLERLE İMANIN EKSİLMESİ, MASİYET İŞLEMEKTE OLANDAN İMANIN -KEMALİNİN OLMAYACAĞI KASTIYLA- NEFYEDİLMESİNİ BEYAN BABI

٢٠٠-١٠٠/٩- حَدَّثَنِي حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عِمْرَانَ التُّجِيبِيُّ أَنْبَأَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَلَمَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَسَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولَانِ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَسْرِقُ السَّارِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَأَخْبَرَنِي عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ كَانَ يُحَدِّثُهُمْ هَؤُلَاءِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ثُمَّ يَقُولُ وَكَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يُلْحِقُ مَعَهُنَّ وَلَا يَنْتَهِبُ نُهْبَةً ذَاتَ شَرَفٍ يَرْفَعُ النَّاسُ إِلَيْهِ فِيهَا أَبْصَارَهُمْ حِينَ يَنْتَهِبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ

200-100/9- Bize Harmele b. Yahya b. Abdullah b. İmran et-Tucîbî tahdis etti, bize İbn Vehb bildirdi, bana Yunus, İbn Şihab'dan şöyle dediğini haber verdi. Ebu Seleme b. Abdurrahman ve Said b. el-Müseyyeb'i şöyle derken dinledim: Ebu Hureyre dedi ki (1/75b): Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Zina eden, zina ettiği zaman mümin olarak zina etmez. Hırsızlık yapan, hırsızlık ettiğinde mümin olarak hırsızlık yapmaz. İçki içen, onu içerken mümin olarak içmez."*

İbn Şihab dedi ki: Bana Abdulmelik b. Ebu Bekr b. Abdurrahman'ın haber verdiğine göre Ebu Bekr kendilerine bunları Ebu Hureyre'den diye tahdis ediyor sonra da şöyle diyordu: Ebu Hureyre bunlarla birlikte şunları da ekliyordu: *"İnsanların gözlerini kaldırıp, değer verdikleri kıymetli bir şeyi de yağmaladığı zaman, mümin olarak herhangi bir şeyi de yağmalamaz."*[545]

545 Ebu Seleme ve Said b. el-Müseyyeb'in rivâyetini Buhari, 5578; Tuhfetu'l-Eşraf, 13329, 15320; Ebu Bekir'in rivâyet ettiği hadisi: Buhari, 2475, 6772; İbn Mace, 3936; Tuhfetu'l-Eşraf, 13209, 14862, 15218

٢٠١-١٠١/١٠- وَحَدَّثَنِي عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ شُعَيْبِ بْنِ اللَّيْثِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ جَدِّي قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلُ بْنُ خَالِدٍ قَالَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَا يَزْنِي الزَّانِي وَاقْتَصَّ الْحَدِيثَ بِمِثْلِهِ يَذْكُرُ مَعَ ذِكْرِ النُّهْبَةِ وَلَمْ يَذْكُرْ ذَاتَ شَرَفٍ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِمِثْلِ حَدِيثِ أَبِي بَكْرٍ هَذَا إِلَّا النُّهْبَةَ

201-101/10- Bana Abdulmelik b. Şuayb b. Leys b. Sa'd tahdis edip dedi ki: Bana babam dedemden tahdis etti dedi ki: Bana Ukayl b. Halid tahdis edip dedi ki: İbn Şihab dedi ki: Bana Ebu Bekr b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişam'dan Ebu Hureyre'den şöyle dediğini haber verdi: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Zina eden, zina etmez"* buyurdu ve hadisi aynen nakletti. Yağmayı da zikretmekle birlikte "değerli şey" ibaresini zikretmedi.

İbn Şihab dedi ki: Bana Said b. el-Müseyyeb ve Ebu Seleme b. Abdurrahman, Ebu Hureyre'den tahdis etti. O Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Ebu Bekr'in rivâyet ettiği bu hadisi aynen -yağma dışında- rivâyet etti.[546]

٢٠٢-١٠٢/١١- وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مِهْرَانَ الرَّازِيُّ قَالَ أَخْبَرَنِي عِيسَى بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ وَأَبِي سَلَمَةَ وَأَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِمِثْلِ حَدِيثِ عُقَيْلٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَذَكَرَ النُّهْبَةَ وَلَمْ يَقُلْ ذَاتَ شَرَفٍ

202-102/11- Bana Muhammed b. Mihran er-Razi de tahdis edip dedi ki: Bana İsa b. Yunus haber verdi. Bize el-Evzâî, ez-Zührî'den tahdis etti. O İbnu'l-Müseyyeb, Ebu Seleme ve Ebu Bekr b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişam'dan, o Ebu Hureyre'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den, Ukayl'in ez-Zührî'den, onun Ebu Bekr b. Abdurrahman'dan, onun Ebu Hureyre'den diye rivâyet ettiği hadisi aynen rivâyet etti ve yağmayı sözkonusu etmekle birlikte "değerli" ibaresini söylemedi.[547]

546 200 nolu hadisin kaynakları

547 İbnu'l-Müseyyeb ve Ebu Seleme'nin rivâyet ettikleri hadisi Müslim yalnız başına rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 13191, 15202. Ebu Bekr'in rivâyet ettiği hadisin kaynakları ise 200 numaralı hadisin kaynaklarıdır.

٢٠٣-١٠٣/١٢- وَحَدَّثَنِي حَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحُلْوَانِيُّ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْمُطَّلِبِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ مَوْلَى مَيْمُونَةَ وَحُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ

203-103/12- Bana Hasan b. Ali el-Hulvânî de tahdis etti. Bize Yakub b. İbrahim tahdis etti. Bize Abdulaziz b. el-Muttalib, Safvan b. Suleym'den tahdis etti. O Meymune'nin azatlısı Ata b. Yesâr'dan ve Humeyd b. Abdurrahman'dan, o Ebu Hureyre'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet etti.[548]

٢٠٤-٠٠٠/١٣- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي الدَّرَاوَرْدِيَّ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ كُلُّ هَؤُلَاءِ بِمِثْلِ حَدِيثِ الزُّهْرِيِّ غَيْرَ أَنَّ الْعَلَاءَ وَصَفْوَانَ بْنَ سُلَيْمٍ لَيْسَ فِي حَدِيثِهِمَا يَرْفَعُ النَّاسُ إِلَيْهِ فِيهَا أَبْصَارَهُمْ وَفِي حَدِيثِ هَمَّامٍ يَرْفَعُ إِلَيْهِ الْمُؤْمِنُونَ أَعْيُنَهُمْ فِيهَا وَهُوَ حِينَ يَنْتَهِبُهَا مُؤْمِنٌ وَزَادَ وَلَا يَغُلُّ أَحَدُكُمْ حِينَ يَغُلُّ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَإِيَّاكُمْ إِيَّاكُمْ

204-.../13- Bize Kuteybe b. Said de tahdis etti. Bize Abdulaziz -yani ed-Derâverdî- Alâ b. Abdurrahman'dan tahdis etti. O babasından, o Ebu Hureyre'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den (H) Bize Muhammed b. Râfi' de tahdis etti, bize Abdurrezzak tahdis etti, bize Ma'mer, Hemmam b. Münebbih'ten bildirdi. (1/77a) O Ebu Hureyre'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den (diye rivâyet etti). Bunların hepsi de ez-Zührî'nin hadisinin aynısını nakletti. Ancak Alâ ve Safvan b. Suleym'in hadisi rivâyetlerinde *"insanların gözlerini kaldırıp baktıkları bir şeyi o yağmalarken mümin olarak" ibaresi yer almakla birlikte "sizden herhangi bir kimse ganimetten bir şey çalınca mümin olarak çalmaz. Bundan sakınabildikçe sakının"* ibarelerini de ekledi.[549]

٢٠٥-١٠٤/١٤- حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ ذَكْوَانَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَسْرِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَالتَّوْبَةُ مَعْرُوضَةٌ بَعْدُ

548 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 14740
549 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 14056

205-104/14- Bana Muhammed b. el-Müsennâ tahdis etti. Bize İbn Adiyy, Şube'den tahdis etti. O Süleyman'dan, o Zekvan'dan, o Ebu Hureyre'den rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Zina eden kimse, zina ettiği zaman mümin olarak zina etmez. Hırsızlık yapan bir kimse, bir şey çaldığı zaman mümin olarak çalmaz. İçki içtiği zaman, mümin olarak onu içmez.* (1/77b) *Bununla beraber töbe etmek imkânı da vardır."*[550]

٢٠٦-١٠٥/١٥- حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ ذَكْوَانَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَفَعَهُ قَالَ لَا يَزْنِي الزَّانِي ثُمَّ ذَكَرَ بِمِثْلِ حَدِيثِ شُعْبَةَ

206-105/15- Bana Muhammed b. Râfi de tahdis etti. Bize Abdurrezzak tahdis etti. Bize Süfyan, A'meş'den bildirdi. O Zekvan'dan, o Ebu Hureyre'den hadisi merfu olarak rivâyet etti ve: *"Zina eden zina etmez"* diyerek sonra da hadisi Şube'nin hadisi rivâyet ettiği şekilde aynen zikretti.[551]

Şerh

(200-206 numaralı hadisler)

Bu bapta (200) *"Zina eden zina ettiği zaman mümin olarak zina etmez..."* hadisi yer almaktadır. (204) öbür rivâyette ise: *"Sizden herhangi bir kimse ganimetten çalarken mümin olarak çalmaz."* (205) diğer rivâyette: *"Tevbe etmek imkânı da vardır"* buyurulmaktadır.

Mümin Olarak Haram İşleyenin Durumu

Bu hadis, ilim adamlarının anlamı hususunda ihtilaf ettikleri hadislerdendir. Muhakkiklerin söyledikleri sahih görüşe göre anlamı da şudur: Mümin bu gibi masiyetleri imanı kâmil olduğu halde işlemez. Bu hadis bir şeyin nefy edilmesi (yokluğu) maksadıyla kullanılmakla birlikte, onun kemalinin ve seçkin halinin nefyedilmesinin kastedildiği lafızlardandır. Nitekim faydalı olandan başka ilim yoktur, devenin dışında mal yoktur. Ahiret hayatı dışında yaşamak yoktur demek de bunun gibidir.

Bizim sözünü ettiğimiz şekilde bu hadisi tevil edişimizin sebebi Ebu Zerr'in ve başkalarının rivâyet ettikleri: *"Lâ ilâhe illallah diyen cennete gi-*

550 Buhari, 6425; Nesai, 4886; Tuhfetu'l-Eşraf, 12395
551 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 12383

rer. *Zina etse de, hırsızlık yapsa da"* hadisi ile Ubâde b. es-Sâmit (radıyallâhu anh)'ın sahih ve meşhur olan şu hadisidir: Ashab O'na (sallallâhu aleyhi ve sellem) hırsızlık yapmamak, zina etmemek, emirlere karşı gelmemek (isyan etmemek) ... üzere bey'at ettiler. Allah Rasûlü daha sonra kendilerine şöyle buyurdu: *"Aranızdan bu bey'atine eksiksiz riayet edenin mükâfatını vermek Allah'a aittir. Ama kim bu yasaklardan herhangi birisini işleyip de dünyada cezalandırılacak olursa, o, o günahına kefaret olur. Kim bunlardan birisini yapmakla birlikte cezalandırılmayacak olursa, onun işi de yüce Allah'a kalır. Dilerse onu affeder, dilerse onu cezalandırır."*

İşte bu iki hadis ve sahihteki diğer benzerleri ile birlikte aziz ve celil Allah'ın da: *"Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez, ondan başkasını da dilediğine bağışlar."* (Nisa, 48) buyruğu ile birlikte bunların yanında hak ehlinin zina edenin de, hırsızlık yapanın, katilin ve şirkin dışında diğer büyük günah sahiplerinin bu sebeple kâfir olmayacakları üzere icmaları da vardır. Aksine bunlar imanı eksik müminlerdir. Tövbe ederlerse (uhrevi) cezaları düşer. Şayet büyük günahları üzerinde ısrar ederek ölürlerse Allah'ın meşieti altındadırlar. Yüce Allah dilerse onları affedip, doğrudan onları cennete koyar, dilerse onları azaplandırdıktan sonra cennete koyar. İşte bütün bu deliller bizim bu hadisi ve benzerlerini tevil etmeye bizi mecbur etmektedir.

Diğer taraftan bu tevil dilde gayet açık, uygun ve çokça kullanılan bir usuldür. Zahiren birbirleriyle çelişen iki hadis gelmiş ise bu iki hadisin bir arada telif edilmeleri gerekmektedir. İşte burada böyle iki hadis gelmiş bulunuyor. O halde bunların telifi icap eder, biz de bunları telif etmiş bulunuyoruz.

Bazı ilim adamları bu hadisi şeriatta haram kılındığının delilinin varid olduğunu bilmekle birlikte onu helal kabul ederek bu işi yapan kimseler hakkında yorumlamışlardır.

Hasan ve Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi dedi ki: Hadisin anlamı Allah'ın dostlarına ad olarak verilen ve övmek maksadıyla kullanılan mümin isminin ondan alınacağı ve bunun yerine yerilme anlamındaki bir ismi hak edeceği şeklindedir. (Mümin yerine) hırsız, zani, günahkâr ve fasık denilir.

İbn Abbas (radıyallâhu anh)'dan nakledildiğine göre kendisinden imanın nuru çekilip alınır. Bu hususta merfu bir hadis de bulunmaktadır.

Mühelleb dedi ki: Yüce Allah'a itaat yolundaki basireti ondan alınır. ez-Zührî ise bu hadise ve benzerlerine iman edileceğine ve geldikleri gibi kabul

edileceklerine anlamları hususunda dalınmaması gerektiğine ve bizim bunların anlamlarını bilemeyeceğimize kanaat getirmiş ve: Bu hadisleri sizden öncekiler nasıl geldikleri gibi kabul etmişlerse siz de öylece kabul ediniz, demiştir.

Hadisin anlamı ile ilgili olarak sözünü ettiğim ve pek güçlü olmayan daha başka açıklamalar da yapılmıştır. Hatta bunların bir kısmı yanlıştır. Bu sebeple onları ele almadım. Hadisin tevili ile ilgili sözünü ettiğim bütün bu görüşler ihtimal dâhilindedir ama hadisin anlamı ile ilgili olarak doğru olan ilk olarak aktardığımız açıklamadır. Allah en iyi bilendir.

(200) Vehb'in: Bana Yunus, İbn Şihab'dan haber verdi... *"Mümin olarak zina etmez"* hadisi ile (daha sonra gelen) "İbn Şihab dedi ki: Bana Abdulmelik b. Ebu Bekr b. Abdurrahman'ın haber verdiğine göre..." Bu sözlerinden açıkça anlaşılan "yağma yapmaz..." sözleri peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözlerinden değildir. (2/42) Bu Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'a mevkuf, ona ait bir sözüdür. Fakat bir başka rivâyette ise bunun Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözünden olduğuna dair delil de gelmiş bulunmaktadır.

Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah) bu hususta güzel açıklamaları bir araya getirerek şöyle demiştir: Ebu Nuaym, el-Muharrac ala Kitabi Müslim (rahimehullah) adlı eserinde Hemmam b. Münebbih yoluyla bu hadisi tahriç etmiştir. Onda: *"Nefsim elinde olana yemin ederim ki sizden biriniz bir yağma yapacak olursa..."* ifadesi yer almaktadır ki, bu da bu ibarenin açık bir şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ref edildiğini ortaya koymaktadır. İşaret edeceğimiz Buhari'nin rivâyeti Ebu Nuaym'ın bu rivâyetini gereksiz kılmamaktadır. Buhari bu hadisi Leys yoluyla Müslim'in kendisinden zikretmiş olduğu bu isnad ile rivâyet etmiş olup, bu rivâyette "yağma" "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyurdu" sözünden sonra araya "Ebu Hureyre onlarla birlikte bunu da katardı" ifadesini sokuşturmadan, doğrudan ona atfederek zikretmiş bulunmaktadır.

Esasen Müslim (rahimehullah)'ın: "Sonra hadisi yağmayı sözkonusu ederek zikretti ama "değerli" ibaresini zikretmedi" sözünden kastı da budur. Yağma ile ilgili ifadelerin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözü olduğuna delil getirirken bu kadarıyla yetinmemiştir. Çünkü bu rivâyet hadisin ravilerinden birisinin sözü olarak müdrec olarak da sayılabilir. Bunun için de araya "Ebu Hureyre bunlarla birlikte... de katardı" ifadesini koyarak rivâyeti nakledenlerin sözlerini de delil gösterebilir. Ancak Ebu Nuaym'in rivâyeti hakkında böyle bir ihtimal sözkonusu olmamaktadır. İşte bununla Ebu Bekr b.

Abdurrahman'ın: "Ebu Hureyre onlarla birlikte... de katardı" sözlerinin anlamının kendiliğinden değil de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyetle sürdürdüğü anlamındadır. Ebu Bekr'in bunu özellikle bu şekilde sözkonusu etmesi ise kendisinden başkalarının bunu rivâyet ettiğine dair ona bilgi ulaşmasından dolayıdır. Bunun delili de Müslim (rahimehullah)'ın bu hadisi Yunus ve Ukayl'in İbn Şihab'dan, o Ebu Seleme'den diye (200 ve 201) rivâyeti ile İbnu'l-Müseyyeb'in, Ebu Hureyre'den yağmayı sözkonusu etmeksizin rivâyeti delil olmaktadır. Ayrıca Ukayl'in rivâyetinde İbn Şihab'ın yağmayı Ebu Bekr b. Abdurrahman'ın kendisinden rivâyetle zikrettiği gibi Yunus'un, Abdulmelik b. Ebu Bekr'den, onun Ebu Hureyre'den rivâyetinde de bunu zikretmektedir. Böylelikle o bunu kendi oğlundan, o Ebu Hureyre'den işitmiş sonra da ondan bizzat işitmiş gibidir.

Müslim (rahimehullah)'ın: "Ve hadisi nakletti. Yağmayı sözkonusu etmekle birlikte zikretti." Bu şekilde "zikretti" fiili zamir kullanmaksızın kaydedilmiştir. (2/43) Bu durumda ya onu kastetmekle birlikte hazfetmiştir denilir yahut "zikretmek" fiili meçhul (edilgen) bir fiil olarak hal olmak üzere okunur. Yani hadisi yağmayı zikretmekle birlikte sözkonusu ederek anlattı, demek olur. Şeyh Ebu Amr İbnu's-Salah (rahimehullah)'ın sözleri burada sona ermektedir. Allah en iyi bilendir.

"Zatu Şeref: Değerli" ibaresi bilinen rivâyetteki şekliyle ve elden ele dolaşan meşhur asıllarda böyledir. Kadı Iyaz (rahimehullah) da Müslim'in bütün ravilerinden bunu böylece nakletmiştir. Pek değerli, değeri büyük anlamındadır. İnsanların başlarını kaldırarak (önemsedikleri için) kendisine bakıp göz diktikleri mal anlamında olduğu da söylenmiştir. Kadı Iyaz ve başkaları -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Bunu İbrahim el-Harbi (şeref kelimesinde şın yerine) sin ile rivâyet etmiştir. Şeyh Ebu Amr dedi ki: (2/44) Bazıları Müslim'in kitabında bunu böylece kaydetmiştir. Bu da pek değerli, değeri büyük demektir. Allah en iyi bilendir.

Tövbe Zamanı ve Şartları

"Bundan sonra tövbe imkânı da vardır" buyruğunun anlamı açıktır. İlim adamları (radıyallâhu anhum) icma ile hadis-i şerifte geldiği gibi gargara hali (ruhun alınması esnasındaki hırıltı)ne gelinmedikçe tövbenin kabul edileceğini ifade etmişlerdir.

Tövbenin üç temel şartı vardır. Masiyetten vazgeçmek, onu yaptığına pişman olmak ve bir daha ona dönmemeyi kesin olarak kararlaştırmak. Bir günahtan tövbe ettikten sonra tekrar o günaha dönecek olursa tövbesi ge-

çersiz olmaz. Bir başka günah işlemekle birlikte bir günahtan tövbe edecek olursa o tövbesi de sahih olur. Hak ehlinin kanaati budur. Her iki meselede de Mutezile bu hususta farklı kanaattedir. Allah en iyi bilendir.

Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Bazı ilim adamları bu hadiste sözü edilen masiyetlerle bütün masiyet türlerine dikkat çekilip, onlardan sakındırdığına işaret etmişlerdir. Zina ile bütün şehevi isteklere dikkat çekmiş, hırsızlık ile dünyaya rağbet ve harama tutkuya, içki ile yüce Allah'ın yolundan alıkoyan ve onun haklarından gafil olmayı gerektiren her bir şeye, belirtilen şekilde yağma yapma ile yüce Allah'ın kullarını hafife alıp, onlara gereken değerin verilmesinin terk edilmesine, onlardan utanılmamasına, dünyalık her bir şeyin doğru olmayan yoldan elde edilmesine uzak kalınması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Allah en iyi bilendir.

İsnad ile ilgili olarak söyleneceklere gelince, senette Harmele et-Tucîbî, Ukayl, İbn Şihab'dan ve ed-Derâverdî de geçmektedir. ed-Derâverdî ile ilgili açıklamalar da "lâ ilâhe illallah deyinceye kadar insanlarla savaşmanın emredildiği" ile ilgili babda geçmiş bulunmaktadır. Doğruyu en iyi bilen şanı yüce Allah'tır.

٢٥/٢٤- بَاب بَيَانِ خِصَالِ الْمُنَافِقِ

25/24- MÜNAFIĞIN HASLETLERİNİ BEYAN BABI

٢٠٧-١٠٦/١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ ح وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُرَّةَ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَلَّةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَلَّةٌ مِنْ نِفَاقٍ حَتَّى يَدَعَهَا إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ غَيْرَ أَنَّ فِي حَدِيثِ سُفْيَانَ وَإِنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ

207-106/1- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti. Bize Abdullah b. Numeyr tahdis etti. (H) Bize İbn Numeyr de tahdis etti. Bize babam tahdis etti. Bize A'meş tahdis etti. (H) Bana Zuheyr b. Harb da tahdis etti, bize Vekî' tahdis etti, bize Süfyan, A'meş'ten tahdis etti. O Abdullah b. Murre'den,

o Mesruk'dan, o Abdullah b. Amr'dan şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Dört haslet vardır ki, bunlar kimde bulunursa katıksız bir münafık olur. Kendisinde bu hasletlerden birisi bulunan kişide de, -onu terk edinceye kadar- münafıklıktan bir haslet bulunur: Konuşursa yalan söyler, ahitleşirse (antlaşırsa) antlaşmasını bozar, söz verirse* (1/78a) *sözünde durmaz, kavga ederse haktan uzaklaşır."*

Ancak Süfyan'ın hadisinde: "Eğer onda bu *hasletlerden bir tanesi bulunursa, o kimsede münafıklıktan bir haslet bulunur"* demiştir.[552]

٢٠٨-١٠٧/٢- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ وَاللَّفْظُ لِيَحْيَى قَالَا حَدَّثَنَا إِسْمَعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سُهَيْلٍ نَافِعُ بْنُ مَالِكِ بْنِ أَبِي عَامِرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ

208-107/2- Bize Yahya b. Eyyub ve Kuteybe b. Said -lafız Yahya'nın- tahdis edip dediler ki... Ebu Hureyre'den rivâyete göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Münafığın alâmetleri üçtür: Konuşursa yalan söyler, söz verirse sözünde durmaz, ona emanet verilirse (emanete) hainlik eder."*[553]

٢٠٩-١٠٨/٣- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَقَ أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ أَخْبَرَنِي الْعَلَاءُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَعْقُوبَ مَوْلَى الْحُرَقَةِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ عَلَامَاتِ الْمُنَافِقِ ثَلَاثَةٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ

209-108/3- Bize Ebu Bekr b. İshak tahdis etti... Bana el-Huraka'nın azatlısı el-Alâ b. Abdurrahman b. Yakub babasından haber verdi. O Ebu Hureyre'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Şu üç husus münafığın alâmetlerindendir* (1/78b)*: Konuşursa yalan söyler, söz verirse sözünde durmaz, ona emanet bırakılırsa (ona) hainlik eder."*[554]

552 Buhari, 34, 2327, 3007; Ebu Davud, 4688; Tirmizi, 2632; Tuhfetu'l-Eşraf, 8931
553 Buhari, 33, 2536, 2598, 5744; Tirmizi, 2631; Nesai, 5036; Tuhfetu'l-Eşraf, 14341
554 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 14091

٢١٠-١٠٩/٤ حَدَّثَنَا عُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ الْعَمِّيُّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ أَبُو زُكَيْرٍ قَالَ سَمِعْتُ الْعَلَاءَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ يُحَدِّثُ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَقَالَ آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ

210-109/4- Bize Ukbe b. Mukrem el-Ammî tahdis etti. Bize Yahya b. Muhammed b. Kays Ebu Zukeyr tahdis edip dedi ki: Alâ b. Abdurrahman'ı bu isnad ile tahdis ederken dinledim ve o şöyle dedi: *"Münafığın alâmeti üçtür. İsterse oruç tutsun, namaz kılsın, Müslüman olduğunu iddia etsin."*[555]

٢١١-١١٠/٥ - وَحَدَّثَنِي أَبُو نَصْرٍ التَّمَّارُ وَعَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّاد النورسي قَالَا حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هِنْدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِمِثْلِ حَدِيثِ يَحْيَى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ الْعَلَاءِ ذَكَرَ فِيهِ وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ .

211-110/5- Bana Ebu Nasr et-Temmâr ve Abdula'la b. Hammâd en-Nursi de tahdis edip dediler ki... Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu (deyip) Yahya b. Muhammed'in Alâ'dan diye naklettiği hadisin aynısını rivâyet etti ve bu hadiste *"İsterse oruç tutsun, namaz kılsın ve Müslüman olduğunu iddia etsin"* ibaresini de zikretti.[556]

Şerh

(207-211 numaralı hadisler)

"Dört haslet vardır ki... Kavga ederse haktan uzaklaşır." Bir rivâyette de: *"Münafığın alâmeti üçtür... Hainlik eder."*

Bu hadis ilim adamlarından bir topluluğun müşkil (açıklaması zor) saydığı hadislerdendir. Çünkü sözü geçen bu hasletler tasdikinde hiçbir şüphe bulunmayan, tasdik eden (mümin) müslümanda da bulunan hasletlerdir. İlim adamlarının icma ettikleri üzere kalbi ve diliyle tasdik edip, bu hasletleri işleyen bir kimse aleyhine kâfir olduğu hükmü verilmez, o aynı zamanda cehennemde ebediyen kalacak bir münafık da değildir. Çünkü Yusuf'un (aleyhisselâm) kardeşlerinde bütün bu hasletler toplanmıştı. (2/46) Aynı şekilde bunların bir kısmı ya da tamamı seleften ve âlimlerden bazı kimselerde de bulunmuştur.

555 Tirmizi, 2631; Tuhfetu'l-Eşraf, 14096
556 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 13092

Diğer taraftan -yüce Allah'a hamdolsun ki- bu hadisin anlaşılmayacak (müşkil) bir tarafı da yoktur ama ilim adamları anlamı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Muhakkiklerin ve çoğunluğun yaptığı açıklama, aynı zamanda sahih ve tercih edilen kanaattir, buna göre hadisin anlamı şudur: Bu hasletler münafıklığın hasletleridir. Bunlara sahip olan bir kimse bu hasletler bakımından münafıklara benzer, onların ahlakı ile ahlaklanmış olur çünkü münafıklık, içinde gizlediğinin aksini açığa vurmaktır. Bu anlam ise bu hasletlere sahip olan kişide bulunur. Buna göre onun münafıklığı kendisi ile konuşan, kendisine söz verdiği, kendisine emanet bırakan, kendisi ile tartışan ve ahitleşen insanlar hakkında sözkonusu olur yoksa o İslam'da Müslüman olduğunu açığa vururken içinde küfrü gizleyen bir münafık değildir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de bununla böyle bir kimsenin cehennemin en alt basamağında ebedi kalacak kâfirlerin münafıklığı türünden bir münafık olduğunu da kastetmiş değildir.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Katıksız bir münafık olur"* buyruğu da bu hasletler sebebiyle münafıklara ileri derecede benzer demektir. Kimi ilim adamı şöyle demektedir: Bu hüküm bu hasletlerin kendisinde yoğun ve baskın bir şekilde bulunduğu kişi hakkındadır. Bu hasletler kendisinde nadiren görülen kimse ise bunun kapsamına girmez. İşte hadisin anlamı ile ilgili olarak tercih edilen kanaat budur.

İmam Ebu İsa et-Tirmizi (radıyallâhu anh) bu anlamdaki açıklamaları mutlak olarak ilim adamlarından nakletmiş ve şunları söylemiştir: Bunun ilim ehline göre anlamı amel münafıklığıdır. İlim adamlarından bir topluluk da bundan maksat Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zamanındaki münafıklardır. Onlar iman etmiş olduklarını söylediler ama bunu yalan söylüyorlardı. Dinleri hususunda kendilerine güvenildi ama hainlik ettiler. Din hususunda ve ona destek vermekte söz verdiler, sözlerinde durmadılar, tartıştılar, tartışmalarında hakkın dışına çıktılar diye açıklamışlardır. Bu Said b. Cubeyr ve Ata b. Ebu Rebah'ın görüşüdür. Hasan-ı Basrî de önceleri farklı bir kanaatte iken bu görüşü daha sonra benimsemiştir. Aynı zamanda bu açıklama İbn Abbas ve İbn Ömer (radıyallâhu anhumâ)'dan da rivâyet edilmiştir. Her ikisi de bunu aynı zamanda Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de rivâyet etmişlerdir. Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: İmamlarımızdan pek çoğu da buna eğilim göstermiştir.

Hattabi (rahimehullah) başka bir görüş nakletmektedir. Buna göre hadisin anlamı müslümanın kişiyi gerçek anlamda münafıklığa götürebileceğinden korkulan (2/47) bu hasletleri alışkanlık haline getirmemesi için müslümana bir sakındırmadır. Yine Hattabi (rahimehullah) kimi ilim adamından nakletti-

ğine göre hadis münafık olan muayyen bir adam hakkında varid olmuştur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise açıkça yüzlerine filan kişi münafıktır demiyordu, sadece işarette bulunuyordu. *"Bir takım kimselere ne oluyor ki böyle yapıyorlar?"* gibi sözlerle değiniyordu. Allah en iyi bilendir.

Birinci rivâyette Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Dört haslet vardır ki, bunlar kimde bulunursa o münafık olur"* buyruğu ile diğer rivâyette: *"Münafığın alâmeti üçtür"* buyruğu arasında bir aykırılık yoktur. Çünkü aynı şeyin birtakım alâmetleri bulunabilir ve bu alâmetlerin her biri ile o şeyin niteliği de ortaya çıkabilir. Sonra o alâmet tek bir şey olabildiği gibi, pek çok şey de olabilir. Allah en iyi bilendir.

"Ahitleşirse (antlaşırsa) ahdinde durmaz/ahdini bozar" buyruğu *"ona bir emanet bırakılırsa hainlik eder"* buyruğunun kapsamı içerisindedir.

"Kavga ederse haktan uzaklaşır." Haktan sapar, batıl ve yalan söyler. Dilciler der ki: Hucr (haktan uzaklaşmak), asıl anlamı itibariyle maksattan uzaklaşmak demektir.

"Münafığın alâmetleri (ayeti)", alâmeti ve delâleti demektir.

Hadislerin Senetlerine Dair

Bu hadisin senetlerine gelince, raviler arasında el-Huraka'nın azatlısı Alâ b. Abdurrahman vardır. el-Huraka, Cuheyne'nin bir koludur. Ukbe b. Mukrem el-Ammî'nin isminde "Mukrem" mim ötreli, kef sakin, re fethalıdır. "el-Ammî" nispeti ise Temimlilerden bir kol olan Benu'l-amm (amca çocukları) na nispettir.

Yine senette Yahya b. Muhammed b. Kays Ebu Zukeyr vardır. Hafız Ebu'l-Fadl el-Feleki: Ebu Zukeyr bir lakaptır, künyesi Ebu Muhammed'dir demiştir.

Ebu Nasr et-Temmar'ın adıysa Abdulmelik b. Abdulaziz b. Hâris olup, zahid bir zat olan Bişr b. Hâris el-Hafi'nin kardeşinin oğludur. -Allah ikisinden de razı olsun- Muhammed b. Sa'd dedi ki: O aslında Nesa ahalisinden Horasanlı birisidir. Bağdat'a yerleşmiş, orada temr (kuru hurma) ticareti yapmıştır. (Bu sebeple ona hurmacı anlamında: et-Temmar denilmiştir.) Faziletli, hayırlı ve vera sahibi birisi idi. (2/48) Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.

٢٦/٢٥- بَاب بَيَانِ حَالِ إِيمَانِ مَنْ قَالَ لِأَخِيهِ الْمُسْلِمِ يَا كَافِرُ

26/25- MÜSLÜMAN KARDEŞİNE: EY KÂFİR DİYEN KİMSENİN İMANININ DURUMUNU BEYAN BABI

٢١٢-١١١/١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ قَالَا حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ إِذَا كَفَّرَ الرَّجُلُ أَخَاهُ فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا

212-111/1- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti (1/79a)... İbn Ömer'den rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Bir adam kardeşini tekfir edecek olursa ikisinden birisi onunla döner"* buyurdu.[557]

٢١٣-٠٠٠/٢- وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى التَّمِيمِيُّ وَيَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ وَعَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ جَمِيعًا عَنْ إِسْمَعِيلَ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ يَحْيَى بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا إِسْمَعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَيُّمَا امْرِئٍ قَالَ لِأَخِيهِ يَا كَافِرُ فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا إِنْ كَانَ كَمَا قَالَ وَإِلَّا رَجَعَتْ عَلَيْهِ

213.../2- Bize Yahya b. Yahya et-Teymî, Yahya b. Eyyub, Kuteybe b. Said ve Ali b. Huceyr hepsi İsmail b. Cafer'den şöyle dediğini tahdis etti: Yahya b. Yahya dedi ki: Bize İsmail b. Cafer, Abdullah b. Dinar'dan haber verdiğine göre o İbn Ömer'i şöyle derken dinlemiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Herhangi bir kimse kardeşine kâfir diyecek olursa o ikisinden birisi onunla döner. Eğer dediği gibi ise (mesele yok) öyle değilse o söz onun üzerine döner."*[558]

557 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 8004, 8095

558 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 7135

٢٧/٢٦- بَاب بَيَانِ حَالِ إِيمَانِ مَنْ رَغِبَ عَنْ أَبِيهِ وَهُوَ يَعْلَمُ

27/26- BİLEREK BABASINI İNKÂR EDEN KİMSENİN İMANININ DURUMUNU BEYAN BABI

٢١٤/١١٢/١- وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ الْمُعَلِّمُ عَنْ ابْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ أَنَّ أَبَا الْأَسْوَدِ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِي ذَرٍّ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ لَيْسَ مِنْ رَجُلٍ ادَّعَى لِغَيْرِ أَبِيهِ وَهُوَ يَعْلَمُهُ إِلَّا كَفَرَ وَمَنْ ادَّعَى مَا لَيْسَ لَهُ فَلَيْسَ مِنَّا وَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنْ النَّارِ وَمَنْ دَعَا رَجُلًا بِالْكُفْرِ أَوْ قَالَ عَدُوَّ اللَّهِ وَلَيْسَ كَذَلِكَ إِلَّا حَارَ عَلَيْهِ

214-112/1- Bana Zuheyr b. Harb da tahdis etti... İbn Bureyde (1/79b) Yahya b. Ya'mer'den rivâyet ettiğine göre Ebu'l-Esved kendisine Ebu Zerr'den tahdis etti. Buna göre o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinlemiştir: *"Kendi babasını bildiği halde babasından başka birisinden olduğunu iddia eden bir kimse, mutlaka kâfir olur. Kendisinin olmayan bir şeyi (kendisinindir diye) iddia eden bizden değildir. Cehennem ateşindeki yerine hazırlansın. Bir adamı -böyle olmadığı halde- kâfir diye -yahut: Allah'ın düşmanı diye, dedi- çağıranın, o sözü mutlaka onun üzerine döner."*[559]

Şerh

(212-214 numaralı hadisler)

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in (212): *"Adam kardeşine kâfir derse..."* (213) diğer rivâyette: *"Herhangi bir adam kardeşine kâfir derse..."* (214) diğer rivâyette ise (2/49): *"Babasını bildiği halde ondan başkasından olduğunu iddia eden bir adam..."* şeklindeki bu hadis, bazı ilim adamları tarafından zahirinin kastedilmemiş olması bakımından müşkil (açıklanması zor) hadislerden saymıştır çünkü hak ehlinin mezhebine (kabul ettiği görüşe) göre Müslüman bir kimse öldürmek ve zina etmek gibi masiyetler sebebiyle kâfir olmaz. İslam dininin batıl olduğu inancına sahip olmamak şartıyla kardeşine kâfir demesi de böyledir. Bu açıklamamız bilinen bir husus olduğuna göre şunu da belirtelim ki, bu hadisin teviliyle ilgili çeşitli açıklamalar yapılmıştır:

559 Buhari, 3317, 5698; Tuhfetu'l-Eşraf, 11929

1- Hadis böyle bir sözü söylemeyi helal kabul eden hakkında yorumlanmıştır. Böyle bir kişi kâfir olur. Buna göre *"onunla döner"* ifadesi küfür sözüyle döner demek olur. (214): *"Üzerine döner"* ibaresinin anlamı da budur. Bu da (213) *"üzerine döner"* ile aynı anlamdadır. Yani küfür onun üzerine döner. Buna göre her üç hadiste de kullanılan farklı üç lafız aynı anlamı taşımaktadır.

2- Bu açıklamaya göre hadisin anlamı, onun kardeşini eksik ve küçük görmesi ve kardeşinin kâfir olduğunu söyleme masiyeti onun üzerine döner, şeklindedir.

3- Bu hadis müminlerin kâfir olduklarını söyleyen Hariciler hakkında yorumlanır. Bu açıklama şeklini de Kadı Iyaz (rahimehullah) İmam Malik b. Enes'ten nakletmiş olmakla birlikte zayıf bir görüştür çünkü çoğunluğun ve muhakkiklerin ifade ettikleri tercih edilen doğru görüş, Haricilerin diğer bid'at ehli gibi tekfir edilmeyecekleri doğrultusundadır.

4- Hadisin anlamı bu sebeple sonunda küfre varır şeklindedir çünkü masiyetler -ilim adamlarının dedikleri gibi- küfrün postasıdır. Çokça masiyet işleyen kimsenin bu masiyetlerin uğursuzluğu sebebiyle sonunda küfre kadar gideceğinden korkulur. Bu açıklamayı destekleyen hususlardan birisi de Ebu Avane el-İsferayini'nin el-Muharrac ala Sahih-i Müslim adlı eserinde geçen şu rivâyettir: *"Eğer dediği gibi ise (mesele yok), değilse kendisi küfür ile döner."* Bir diğer rivâyette ise: *"Kardeşine ey kâfir derse küfür ikisinden birisi hakkında vacip olur"*.buyurulmuştur.

5- Kardeşine kâfir demesi (tekfiri) onun üzerine döner. Gerçek anlamda ona dönen küfür değil, tekfirdir (kâfir olduğunu söylemektir) çünkü mümin kardeşini kâfir diye isimlendirmiştir. Kendi kendisine kâfir demiş gibi olur. Bu da ya kendisi gibi olan bir kimseye kâfir dediğinden dolayı böyledir yahut İslam dininin geçersiz olduğuna inanan kâfir bir kimseden başkasının kâfir olduğunu söylemediği bir kimseye kâfir dediğinden dolayıdır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisinin babasından başkasından olduğunu iddia eden kimse hakkında *"Onun babası olmadığını bilerek iddia ederse kâfir olur"* buyruğuna gelince. Bununla ilgili olarak da iki yorum yapılmıştır:

1- Böyle bir hüküm bunu helal kabul eden kimse hakkındadır.

2- O nimeti, iyiliği, yüce Allah'ın hakkını ve babasının hakkını inkâr etmiş birisi demektir. Yoksa burada kastedilen kişiyi dinin dışına çıkartan küfür değildir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) (kadınlar hakkında): *"Onlar*

kâfirlik ederler (nankörlük ederler, küfran-ı nimette bulunurlar)" buyruğu da böyledir. Sonra kendisi bunu onların iyilikleri nankörlük ederek inkâr etmek, kocaların yaptıkları iyilikleri de reddetmek olarak yorumlamıştır.

Babasından başkasından olduğunu iddia etmek ise, nesebinin o başkasından olduğunu söyleyip, onu baba edinmek demektir. Allah Rasûlünün *"bildiği halde"* şeklindeki kaydı ise mutlaka gerekli ve zorunlu bir kayıttır çünkü günah ancak bir şeyi bilen kişi hakkında sözkonusu olur.

"Kim kendisinin olmayan bir şeyi (kendisinindir diye) iddia edecek olursa bizden değildir" buyruğu hakkında ilim adamları da şu açıklamayı yapmıştır: Yani böyle bir kimse bizim hidayet yolumuz ve izlemekte olduğumuz güzel yolumuz üzerinde değildir. Bu da bir kimsenin oğluna, sen benden değilsin, demesi gibidir.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Cehennem ateşindeki yerine hazırlansın"* buyruğunun açıklamasını da mukaddimenin baş taraflarında zikretmiş ve bunun onun cehennemde inip konaklayacağı yere insin, orada konaklasın demek olduğunu yahut orada konaklamaktan sakınsın, anlamında olduğunu söylemiştik. İfade ise ya bir (bed)duadır yahut emir anlamında bir haberdir. İkincisi bu husustaki iki görüşün güçlü olanıdır. Bu da bu onun yaptığının karşılığıdır demek olur, ona bu cezanın verilmesi de, affedilmesi de mümkün olduğu gibi, tevbe muvaffakiyeti nasip olarak bunun cezası ondan düşebilir de.

Bu hadisten anlaşıldığına göre kendisinin olmayan bir şeyin kendisine ait olduğuna dair iddiada bulunmasının haram oluşu her şey hakkında sözkonusudur. O şey ile alakalı başkasının hakkının taalluk edip etmemesi arasında da bir fark yoktur.

Bundan anlaşılan bir diğer hüküm de hakimin kendisi lehine gerçekte hak sahibi olmadığı bir hükmü verecek olursa onu alması onun için helal olmaz. Yüce Allah en iyi bilendir.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in (214): *"Kim de bir adamı kâfir diye çağırırsa... üzerine döner"* buyruğuna gelince, buradaki istisna lafzının (2/50) anlam için olduğu söylenmiştir ki, bunun açıklaması da şudur: Kim ona böyle derse mutlaka o dediği onun üzerine döner. Birincisine atfedilmiş olma ihtimali de vardır yani "babasından başkasından olduğunu iddia eden bir adam" lafzı ile alakalıdır. Bu durumda istisna lafız hakkında sözkonusu olur. "Allah'ın düşmanı" ibaresindeki "düşman" anlamındaki lafzı iki şekilde zaptettik (harekeledik) ref ve nasb olmak üzere. Nidayı esas alarak nasb daha

tercih edilir ki, bu da "ey Allah'ın düşmanı" demek olur. Ref ile okunması ise mübtedanın haberi kabul edilmek suretiyle olur. Yani o Allah'ın düşmanıdır. Nitekim diğer rivâyette *"kardeşine kâfir derse"* ibaresindeki *"kâfir"* kelimesini ref ve tenvin ile hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olarak zaptettik (harekeledik). Allah en iyi bilendir.

Bu başlıktaki hadislerin senetlerine gelince (214): "İbn Bureyde, Yahya b. Ya'mer'den, o Ebu'l-Esved'den, o Ebu Zerr'den" isnadı vardır. İbn Bureyde'nin adı Abdullah b. Bureyde b. el-Husayb el-Eslemî'dir. Bu kişi onun kardeşi olan Süleyman b. Bureyde değildir. Kardeşi Süleyman ile birlikte her ikisi de sika, önder ve değerli iki tabiidirler. Ömer b. el-Hattab (radıyallâhu anh) döneminde tek batında (ikiz) olarak dünyaya gelmişlerdir.

"Ya'mer" ismi ise ye harfi ötreli olmakla birlikte mim harfi hem fethalı, hem ötreli (Ya'mer ve Ya'mur) şekillerinde okunur.

İbn Bureyde ile Yahya b. Ya'mer iman bölümünde ilk isnatta geçmiş idiler. Ebu'l-Esved ise "ed-Duelî" nispetli olandır. Adı, Zalim b. Amr'dır, meşhur olan budur. Adının Amr b. Zalim olduğu, Osman b. Amr, Amr b. Süfyan olduğu da söylenmiştir. Vâkidi ise adı Uveymir b. Zuveylim'dir demiştir. Basralıdır, Basra kadısıdır. Oldukça akıllı zatlardan birisi idi. Nahiv kurallarını koyan odur, tabiinden üstün bir zattır.

Bu isnatta birbirinden rivâyet nakleden tabiinden oldukça değerli üç kişi bir arada bulunmaktadır. Bunlar İbn Bureyde, Yahya ve Ebu'l-Esved'dir.

Ebu Zerr (radıyallâhu anh)'a gelince. Meşhur olan adının Cundeb b. Cunâde olduğudur. Adının Burbur olduğu da söylenmiştir. Annesinin adı Vakîa kızı Ramle'dir. Kendisi ilk Müslüman olanların dördüncüsüdür, beşincisi olduğu da söylenmiştir, menkıbeleri meşhurdur. Allah ondan razı olsun, Allah en iyi bilendir.

٢١٥-١١٣/٢- حَدَّثَنِي هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ الْأَيْلِيُّ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَمْرٌو عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنْ عِرَاكِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَا تَرْغَبُوا عَنْ آبَائِكُمْ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ أَبِيهِ فَهُوَ كُفْرٌ

215-113/2- Bana Harun b. Said el-Eylî tahdis etti... İrâk b. Malik'ten rivâyete göre o Ebu Hureyre'yi şöyle derken dinlemiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Babalarınızdan yüz çevirmeyiniz. Babasından yüz çeviren bir kimsenin bu yaptığı bir küfürdür."*[560]

560 Buhari, 6386; Tuhfetu'l-Eşraf, 14154

٢١٦-١١٤/٣- حَدَّثَنِي عَمْرٌو النَّاقِدُ حَدَّثَنَا هُشَيْمُ بْنُ بَشِيرٍ أَخْبَرَنَا خَالِدٌ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ قَالَ لَمَّا ادُّعِيَ زِيَادٌ لَقِيتُ أَبَا بَكْرَةَ فَقُلْتُ لَهُ مَا هَذَا الَّذِي صَنَعْتُمْ إِنِّي سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ سَمِعَ أُذُنَايَ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَهُوَ يَقُولُ مَنْ ادَّعَى أَبًا فِي الْإِسْلَامِ غَيْرَ أَبِيهِ يَعْلَمُ أَنَّهُ غَيْرُ أَبِيهِ فَالْجَنَّةُ عَلَيْهِ حَرَامٌ فَقَالَ أَبُو بَكْرَةَ وَأَنَا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ

216-114/3- Bana Amr en-Nâkid tahdis etti, bize Huşeym b. Beşir tahdis etti. Bize (1/80a) Halid, Ebu Osman'dan şöyle dediğini bildirdi: Ziyad'a (uydurma) bir neseb iddia edilince Ebu Bekre ile karşılaştım. Kendisine dedim ki: Bu yaptığınız ne oluyor? Şüphesiz ben Sa'd b. Ebu Vakkas'ı şöyle derken dinledim: İki kulağım(la) Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i şöyle buyururken dinledim: *"Her kim İslam'da babasından başkasından olduğunu iddia eder ve onun babası olmadığını bilerek bunu yaparsa, cennet ona haramdır."*

Bunun üzerine Ebu Bekre: Bunu ben de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den dinledim, dedi.[561]

٢١٧-١١٥/٤- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّاءَ بْنِ أَبِي زَائِدَةَ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ سَعْدٍ وَأَبِي بَكْرَةَ كِلَاهُمَا يَقُولُ سَمِعَتْهُ أُذُنَايَ وَوَعَاهُ قَلْبِي مُحَمَّدًا ﷺ يَقُولُ مَنْ ادَّعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ غَيْرُ أَبِيهِ فَالْجَنَّةُ عَلَيْهِ حَرَامٌ

217-115/4- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti. Ebu Osman, Sa'd ve Ebu Bekre'den, her ikisinin şöyle dediklerini nakletti: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i: *"Kim babasından başkasından olduğunu iddia edip de o iddia ettiği şahsın, babası olmadığını biliyorsa* (1/80b) *cennet ona haramdır"* buyururken kulaklarım onu dinledi, kalbim onu belledi.[562]

Şerh

(215-217 numaralı hadisler)

(215) Allah Rasûlünün: *"Babalarınızdan yüz çevirmeyin..."* (2/51) Diğer rivâyette *"her kim İslam'da... cennet ona haramdır"* buyurmaktadır. Birinci rivâyetin (214) ise şerhi bundan önceki başlıkta yapılmış bulunmaktadır.

561 Buhari, 4326, 6766; Ebu Davud, 5113; İbn Mace, 2610; Tuhfetu'l-Eşraf, 216

562 Bir önceki hadisin kaynakları.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Cennet ona haram olur"* buyruğu hakkında da benzeri buyruklar ile ilgili daha önce sözkonusu ettiğimiz iki türlü yorum yapılmıştır. Bunlardan birisi bu böyle bir işi helal kabul ederek yapan kimse hakkında yorumlanır, ikincisi de böyle bir kişinin amelinin karşılığı ilk olarak cennete girip, umduklarını elde eden ve (cehennemden yana) esenliğe kavuşan kimseler arasında olmak anlamıyla ona haramdır. Bu sebeple böyle bir kimse bu ilk girenler ile birlikte girmesi engellenip, bundan sonra oraya girmesi sureti ile cezalandırılması da mümkündür, hiçbir şekilde cezalandırılmayıp, şanı yüce Allah'ın onu affetmesi de mümkündür. *"Haram kılma"*nın anlamı yasak etmek ve engellenmek demektir.

"Babasından yüz çevirmek" yani nesebinin ondan olduğunu söylemeyi terk edip, babası olduğunu inkâr etmek, demektir çünkü bir şeyi terk edip, ondan hoşlanmamak anlamı kastedilince "rağbet etmek" anlamındaki fiil "an" harfi cerri ile kullanılır. Eğer bir şeyi tercih edip, isteyecek olursa aynı fiil "fi" harfi cerri ile kullanılır.

Ebu Osman'ın "Ziyad'a nesep uydurulduktan sonra Ebu Bekre ile karşılaştım... Bunu ben de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den dinledim" rivâyetine gelince, Ebu Osman'ın bu sözlerinin anlamı Ebu Bekre'nin yaptığını reddetmek, tepki göstermek anlamındadır çünkü burada sözü edilen Ziyad, Ziyad b. Ebu Süfyan olarak bilinen kişidir. Hakkında (babasının oğlu Ziyad anlamında) Ziyad b. Ebuh denildiği gibi (annesinin oğlu Ziyad anlamında) Ziyad b. Ummihde denilir. Ebu Bekre'nin anne bir kardeşidir. Ziyad b. Ubeyd es-Sekafî diye de bilinirdi, sonra Muaviye b. Ebu Süfyan kardeşi olduğunu ileri sürüp, onu babası Ebu Süfyan'ın nesebine kattı. Böylelikle de önceleri Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh)'ın arkadaşlarından iken, onun arkadaşları arasına girmiş oldu. Bundan dolayı Ebu Osman, Ebu Bekre'ye: Bu yaptığınız da ne oluyor, diye çıkışmıştır. Ebu Bekre (radıyallâhu anh) ise böyle bir şeyi kabul etmeyen ve bundan dolayı Ziyad'a darılıp, ebediyen onunla konuşmayacağına dair yemin etmiş birisi idi. Muhtemelen Ebu Osman ona bu sözleri söylediğinde Ebu Bekre'nin bu tepkisi kendisine ulaşmamıştı yahut bu yaptığınız da ne oluyor sözü ile senin kardeşinin bu yaptıkları ne çirkin, cezası ne büyük bir iştir çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) böyle bir iş yapana cenneti haram etmiştir maksadıyla da söylemiş olabilir. (2/52)

Ebu Osman'ın sözü olarak (اُدُّعِيَ): iddia edildi, ileri sürüldü lafzını dal harfi ötreli, ayn harfi kesreli olarak meçhul (edilgen) bir fiil olarak harekeledik. Muaviye onun nesebini iddia edince demektir. Hafız Ebu Âmir el-Abderi'nin

hattı ile ise bu lafız dal harfi ve ayn harfi fethalı olarak bu işi yapanın öznesi Ziyad olmak üzere harekelemiştir. Bunun da şöyle bir açıklaması vardır: Muaviye bu iddiada bulununca Ziyad da onu tasdik etti. Böylelikle Ziyad da Ebu Süfyan'ın oğlu olduğunu iddia etmiş oldu. Allah en iyi bilendir.

Sad b. Ebu Vakkas (radıyallâhu anh)'ın: "(سمع أذناي): Kulaklarım işitti" ibaresini biz bu şekilde (fiilin sonunda özneye delalet eden te harfi olmaksızın) ve kulaklarım anlamındaki lafız da tesniyeli olmak üzere zapt ettik (harekeledik). Şeyh Ebu Amr b. es-Salah da bunu bu şekilde tesniye olarak Ebu'l-Feth es-Semerkandi'nin, Abdulgafir'den diye naklettiği rivâyetinde nakletmiş bulunmaktadır. O dedi ki: Bu lafız itimat olunan Ebu'l-Kasım el-Asakiri'nin ve başkalarının asıl nüshalarında ise tesniye elifi olmaksızın "kulağım" şeklindedir.

Kadı Iyaz'ın naklettiğine göre ise bazıları buradaki "sem'" fiilini mastar (mef'ul-i mutlak) olmak üzere ayn harfi fethalı olarak harekelemiştir. "Kulağım" anlamındaki lafzı da tekil olarak zikretmişlerdir. Biz de bunu el-Ceyani yolu ile mim harfi sakin olmakla birlikte, ayn harfi ötreli olarak zapt ettik, uygun olanı da budur. Sibeveyh de: Araplar kulağım Zeyd'i şunu söylerken dinlemiştir (dinlemek anlamındaki lafız ayn harfi ötreli olarak sem'u şeklinde) derler, demiştir. Kadı Hafız Ebu Ali b. Sukkere'nin ise bu kelimeyi bizim ilk olarak zikrettiğimiz üzere mim harfi kesreli (mazi bir fiil şeklinde: dinledi, anlamında) diye harekelediği nakledilmiş ise de Kadı bunu kabul etmemiştir fakat onun bu kabul etmeyişinin bir kıymeti yoktur. Aksine sözü geçen bütün bu şekiller sahihtir ve açıkça anlaşılan nakillerdir. Mim harfinin kesreli olarak (mazi bir fiil şeklinde) okunuşunu destekleyen husus ise diğer rivâyette geçen: "Bunu kulaklarım duydu, kalbim belledi" ifadesidir. Allah en iyi bilendir.

(217) Diğer rivâyetteki: (سمعته أذناي ووعاه قلبي محمدا): "Kulaklarım Muhammed'i dinledi, kalbim belledi" ibaresinde "Muhammed" lafzının nasb ile gelmesi fiillerin sonundaki he zamirinden bedel olduğundan ötürüdür. Yani onu belledi, onu dinledi demek olur. Allah en iyi bilendir.

Senet ile ilgili olarak şunları söyleyelim: Senette Harun el-Eylî ve İrâk vardır. İrâk'ın ayn harfi kesreli, son harfi de kef'dır. Senetteki Ebu Osman "en-Nehdî" nispetli olup, adı Abdurrahman b. Mull (şeddeli lam) iledir, mim harfi ise hem kesreli, hem ötreli okunur. Mim harfi kesreli, lam harfi sakin ve sonunda hemze ile "mil'" diye de söylenir. Mukaddimenin şerhinin son taraflarında buna dair açıklama geçmişti.

Ebu Bekre'nin adı ise Nufey' b. Hâris b. Kelede'dir. Onun ve kardeşi Ziyad'ın annesi ise Hâris b. Kelede'nin cariyesi olan Sümeyye'dir. Ona Ebu Bekre (makara sahibi) denilmesinin sebebi ise Taif kalesinden Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bir makara ile kendisini sarkıtarak inmesinden dolayıdır. Basra'da 51 yılında -52 de denilmiştir- vefat etmiştir. Allah ondan razı olsun. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.

٢٨/٢٧- بَاب بَيَانِ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ

28/27- NEBİ (SALLALLÂHU ALEYHİ VE SELLEM)'İN: "MÜSLÜMANA SÖVMEK FASIKLIK, ONUNLA ÇARPIŞMAK KÜFÜRDÜR" BUYRUĞUNUN BEYANI BABI

٢١٨-١/١١٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكَّارِ بْنِ الرَّيَّانِ وَعَوْنُ بْنُ سَلَّامٍ قَالَا حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ كُلُّهُمْ عَنْ زُبَيْدٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ قَالَ زُبَيْدٌ فَقُلْتُ لِأَبِي وَائِلٍ أَنْتَ سَمِعْتَهُ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ يَرْوِيهِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ نَعَمْ وَلَيْسَ فِي حَدِيثِ شُعْبَةَ قَوْلُ زُبَيْدٍ لِأَبِي وَائِلٍ

218-116/1- Bize Muhammed b. Bekkâr b. er-Reyyân ve Avn b. Sellâm tahdis edip dediler ki: Bize Muhammed b. Talha tahdis etti (H) Bize Muhammed b. el-Müsennâ da tahdis etti, bize Abdurrahman b. Mehdi tahdis etti, bize Süfyan tahdis etti (H), bize yine Muhammed b. el-Müsennâ tahdis etti, bize Muhammed b. Cafer tahdis etti, bize Şube tahdis etti. Hepsi Zubeyd'den, o Ebu Vâil'den, o Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Müslümana sövmek fasıklık, onunla çarpışmak küfürdür."*

Zubeyd dedi ki: Ebu Vâil'e: Bunu Abdullah'ta, o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet ederken bizzat mı dinledin, dedim. O: Evet, dedi.

Şube'nin hadisi rivâyetinde Zubeyd'in, Ebu Vâil'e söylediği sözler yer almamıştır.[563]

563 Buhari, 48; Tirmizi, 2635, 1983; Nesai, 4120, 4121; Tuhfetu'l-Eşraf, 9243

٢١٩-١١٧/٢- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَابْنُ الْمُثَنَّى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ مَنْصُورٍ ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا عَفَّانُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ الْأَعْمَشِ كِلَاهُمَا عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ بِمِثْلِهِ

219-117/2- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe (2/2a) ve İbnu'l-Müsennâ, Muhammed b. Cafer'den tahdis etti. O Şube'den, o Mansur'dan (H) Bize İbn Numeyr de tahdis etti, bize Affan tahdis etti. Bize Şube, A'meş'ten, her ikisi de Ebu Vâil'den, o Abdullah'tan, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den hadisi aynen nakletti.[564]

Şerh

Sözlükte "seb'" sövmek, insanın ırzı (namusu, şeref ve haysiyeti) hakkında ayıplayıcı şekilde konuşmak demektir. "Fısk" da sözlükte dışarı çıkmak anlamındadır. Şer'i bir terim olarak da itaatin dışına çıkmak demektir. Hadisin anlamına gelince (2/53) müslümana haksızca sövmek ümmetin icmaı ile haramdır. Böyle bir işi yapan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in haber verdiği üzere fasıktır.

Onunla haksızca kıtale (çarpışmaya) gelince, hak ehline göre bundan dolayı onu dinden çıkartacak anlamda kâfir olmaz. Az önce pek çok yerde açıkladığımız gibi. Ancak bunu helal kabul etmesi hali müstesnâdır. Bu iyice anlaşıldığına göre şunu da belirtelim ki, hadisin tevili ile ilgili çeşitli açıklamalar yapılmıştır:

1- Bu hüküm bu işi helal kabul eden kişi hakkındadır.

2- Bundan kasıt iyiliği, nimeti, Müslüman kardeşliğini inkârdır. İmanın inkârı anlamındaki küfür değildir.

3- Uğursuzluğu sebebiyle sonunda küfre kadar götürebilir.

4- Böyle bir iş kâfirlerin işine benzer.

Allah en iyi bilendir.

Diğer taraftan kıtal (çarpışmak)den açıkça anlaşılan bildiğimiz çarpışmadır, mukateledir. Kadı Iyaz'ın dediğine göre de bununla şer çıkarmak, itişip kakışmak anlamının kastedilme ihtimali de vardır. Allah en iyi bilendir.

564 Buhari, 6044, 7076; Nesai, 4120, 4122, 4123, 4124; İbn Mace, 69; Tuhfetu'l-Eşraf, 9251, 9299

Senet ile ilgili söyleneceklere gelince, senette Muhammed b. Bekkâr b. er-Reyyân vardır. Dedesinin adı olan Reyyân fethalı ra ve şeddeli ye iledir. Senette geçen Zubeyd, Zubeyd b. Hâris el-Yâmî'dir. el-Iyâmî nispetli olduğu da söylenmiştir. Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde bu isimde başka kimse yoktur. Muvatta'da ise (hattı itibariyle Zubeyd'e benzer) çift ye ile Zuyeyd b. es-Salt vardır. Fasılların sonlarında buna dair açıklama geçmişti. Senette İbn Seleme'nin özkardeşi Ebu Vâil de vardır.

Senedin baş tarafında Müslim'in "bize Muhammed b. Bekkâr ve Avn tahdis edip dediler ki: Bize Muhammed b. Talha tahdis etti. (H)... Hepsi Zubeyd'den" senedine gelince, biz bunu bu şekilde zapt ve kaydettik. Bizim asıl nüshamızda da ve bazı usullerde de bu şekildedir. Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah)'ın itimat ettiği asıllarda ise bu rivâyet Muhammed b. Talha ve Şube yolları ile zikredilmiş fakat bu nüshalarda Muhammed b. el-Müsennâ'nın el-Mehdi'den, o Süfyan'dan yolu zikredilmemiştir. Bundan dolayı İbnu's-Salah, Muhammed b. Talha ve Şube iki kişi olmakla birlikte Müslim'in "hepsi" ifadesini kabul etmemiştir. Onun bu kabul etmeyişi elindeki asıllara göre doğrudur ama bizim elimizdeki asıllara göre ise kabul edilmeyecek bir taraf yoktur çünkü o iki kişinin üçüncüsü Süfyan olmaktadır. Allah en iyi bilendir.

٢٩/٢٨- بَاب بَيَانِ مَعْنَى قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ

29/28- NEBİ (SALLALLÂHU ALEYHİ VE SELLEM)'İN: "BENDEN SONRA BİRBİRİNİZİN BOYNUNU VURAN KÂFİRLER OLARAK DÖNMEYİNİZ" BUYRUĞUNUN ANLAMININ BEYANI BABI

٢٢٠-١١٨/١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى وَابْنُ بَشَّارٍ جَمِيعًا عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ شُعْبَةَ ح وَحَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ وَاللَّفْظُ لَهُ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُدْرِكٍ سَمِعَ أَبَا زُرْعَةَ يُحَدِّثُ عَنْ جَدِّهِ جَرِيرٍ قَالَ قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ اسْتَنْصِتْ النَّاسَ ثُمَّ قَالَ لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ

220-118/1- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe, Muhammed b. el-Müsennâ ve İbn Beşşâr hep birlikte Muhammed b. Cafer'den tahdis etti. O Şube'den (rivâyet etti) (H) Bize Ubeyd b. Muaz da -ki lafız onundur- tahdis etti, bize

babam tahdis etti, bize Şube, Ali b. Mudrik'ten tahdis ettiğine göre o Ebu Zur'a'yı dedesi Cerir'den tahdis ederek şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Vedâ haccı (hutbesin)de: *"İnsanlara dinlemelerini söyle"* buyurdu. Sonra: *"Benden sonra birbirinizin boynunu vuran kâfirler olarak gerisin geri dönmeyin"* buyurdu.[565]

٢٢١-١١٩/٢- وَحَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ وَاقِدِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ بِمِثْلِهِ

221-119/2- Bize Ubeydullah b. Muaz da tahdis etti. Bize babam tahdis etti. Bize Şube, Vâkid b. Muhammed'den tahdis etti. (2/2b) O babasından, o İbn Ömer'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den hadisi aynen nakletti.[566]

٢٢٢-١٢٠/٣- وَحَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَّادٍ الْبَاهِلِيُّ قَالَا حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ وَاقِدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ يُحَدِّثُ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَيْحَكُمْ أَوْ قَالَ وَيْلَكُمْ لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ

222-120/3- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe ve Ebu Bekr b. Hallâd el-Bâhilî tahdis edip dediler ki... Abdullah b. Ömer'in rivâyetine göre; Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Veda haccında şöyle buyurdu: *"Vah size! -yahut: vay size, buyurdu- Benden sonra birbirinizin boynunu vuran kâfirler olarak gerisin geri dönmeyin."*[567]

٢٢٣-٠٠٠/٤- حَدَّثَنِي حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ بِمِثْلِ حَدِيثِ شُعْبَةَ عَنْ وَاقِدٍ

223.../4- Bana Harmele b. Yahya tahdis etti. İbn Ömer, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Şube'nin Vâkid'den diye rivâyet ettiği hadisin aynısını rivâyet etti.[568]

565 Buhari, 121, 4405, 6869, 7080; Nesai, 4142; İbn Mace, 3942; Tuhfetu'l-Eşraf, 3236

566 Buhari, 4402 ve uzun olarak 4403. Ayrıca 6043, 6166, 6785'te -uzun olarak-, 6868, 7077; Ebu Davud, 4686; Nesai, 4136; İbn Mace, 3943; Tuhfetu'l-Eşraf, 7418

567 221 numaralı hadisin kaynakları

568 221 nolu hadisin kaynakları

Şerh

(220-223 numaralı hadisler)

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Benden sonra birbirinizin boynunu vuran kâfirler olarak gerisin geri dönmeyin"* buyruğu yedi şekilde açıklanmıştır:

1- Bundan kasıt haksız yere öldürmeyi helal kabul eden kişi hakkında küfürdür.

2- Maksat nimetin ve İslam'ın hakkının inkârıdır.

3- Böyle bir günah küfre yakınlaştırır ve oraya kadar ulaştırır.

4- Bu iş kâfirlerin işine benzer.

5- Maksat gerçek manasıyla küfürdür. Yani benden sonra kâfir olmayın, Müslüman kalmaya devam edin, demektir.

6- Hattabi ve başkalarının naklettiğine göre kâfirlerden maksat, silahlanarak tekeffür edenler (örtünenler)dir çünkü kişi silahını giyindiği vakit "adam silahıyla tekeffür etti" denilir. Ezheri, Tehzibu'l-Luga adlı eserinde silah giyinip kuşanmış kimseye de kâfir denilir, demiştir.

7- Hattabi'nin dediğine göre manası: Birbirinize kâfir diyerek birbiriniz ile savaşmayı helal görmeyin.

8- En güçlü görüş dördüncüsüdür. Kadı Iyaz (rahimehullah)'ın tercih ettiği açıklama da odur.

Rivâyette "(يضرب): Vurarak" anlamındaki lafız be harfi ötreli gelmiştir. Doğrusu da budur. Öncekiler de, sonrakiler de bunu böyle rivâyet etmişlerdir. Bu şekildeki bir okuyuş ile burada kasıt doğru olarak anlaşılır. Kadı Iyaz (rahimehullah) ise bazı ilim adamlarının bu kelimeyi be harfini sakin olarak zaptettiklerini nakletmektedir. O der ki: Bu, manaya itibar ederek böyle okunmuştur. Doğrusu ötrelidir.

Derim ki: Ebu'l-Beka el-Ukberi de be harfinin cezm edilmesi şart zamirinin takdiren varlığını kabul ederek caizdir. Yani eğer dönerseniz birbirinizin boynunu vurursunuz demek olur. Allah en iyi bilendir.

Allah Rasûlünün (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Benden sonra kâfirler olarak gerisin geri dönmeyin"* buyruğu hakkında Kadı Iyaz (2/55) şöyle diyor: es-Suberî dedi ki: Durduğum bu yerimden ayrıldıktan sonra bu hale gelmeyiniz, demektir. Bu sözleri Veda haccında Mina'da kurban bayramı birinci (nahr) günü söylemişti, ya da benden sonra yani benim arkamdan böyle olmayın.

Bu da kendi aranızda benim size verdiğim emirlerden farklı bir şekilde bana halef olmayınız. Yahut Allah Rasûlü hayatında bu halin gerçekleşmeyeceğinden emin olduğu için ölümünden sonra da bu hale düşmemelerini emretmiştir.

Allah Rasûlünün *"insanlara dinlemelerini söyle"* buyruğu bu önemli hususları ve size bildirip, sorumluluklarını yükleyeceğim kuralları dinlemelerini kendilerine emret, demektir.

"Veda haccı"na bu ismin veriliş sebebi, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu haccında insanlarla vedalaşmış olması, bu hacda verdiği hutbesinde kendilerine dinlerinin emirlerini öğretip, yine bu haccında hazır bulunmayanlara şeriatı tebliğ etmelerini tavsiye etmiş olmasıdır. Bu maksatla: *"Sizden hazır bulunanlar bulunmayanlara tebliğ etsin"* buyurmuştu. Rivâyette bu hacca verildiği bilinen isim ha harfi fethalı olarak "Haccetu'l-Veda" şeklindedir. el-Herevî ve diğer dilbilginleri ise Araplardan duyulmuş şekliyle çoğul "haclar" kelimesinin tekili ha harfi kesreli olarak "hicce" şeklidir ama kıyas bunun fethalı gelmesidir çünkü bu bir defa haccetmek anlamını ifade eden "merre" ismidir yoksa heyet ismi değildir ki kesreli gelsin. Dilbilginleri der ki: Sema yoluyla kesreli okunması, kıyas yoluyla da fethalı okunması caizdir.

"Vah size! -yahut: vay size dedi-" Kadı Iyaz dedi ki: Bunlar Arapların şaşkınlık ve acımak anlamında kullandıkları iki kelimedir. Sibeveyh dedi ki: Veyl (vay) helak olacak bir hale düşen kimse için kullanılan bir kelimedir. "Veyh (vah)" ise merhamet bildiren bir kelimedir. Ondan ayrıca nakledildiğine göre "veyh (vah)" helak olmaya yaklaşmış kimseyi vazgeçirmek, azarlamak için kullanılır demiştir. Başkası da: Bu iki lafızla helak olması için beddua kastedilmez. Aksine ona acımak ve şaşkınlık ifade etmek için kullanılırlar. Ömer b. el-Hattab (radıyallâhu anh)'dan vah (veyh) şefkat ve merhamet bildiren bir kelimedir dediği nakledilmiştir. (2/56) el-Herevi dedi ki: Veyh, helak olan fakat helak olmayı hak etmeyen kimse için kullanılır. Ona bu lafızla merhamet duygusu dile getirilip, onun için ağıt yakılır. Veyl (vay) kelimesi ise onu hak eden kimse için kullanılır ve ona merhamet edilmez (rahmet ile dua edilmez).

Bu baptaki senetleri ele alacak olursak, Ali b. Mudrik'te mim harfi ötreli, dal harfi sakin, re kesrelidir.

Ebu Zur'a b. Amr b. Cerir'in adı hususunda meşhur olan bir görüş ayrılığı vardır. Bunu İman kitabının baş taraflarında sözkonusu ettik. Adının Herim, Amr, Abdurrahman, Ubeyd olduğu da söylenmiştir.

Senette Vâkid b. Muhammed de vardır. Daha önce Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde fe harfi ile "Vafid" adının bulunmadığını belirtmiş idik. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.

٣٠/٢٩- بَاب إِطْلَاقِ اسْمِ الْكُفْرِ عَلَى الطَّعْنِ فِي النَّسَبِ وَالنِّيَاحَةِ

30/29- NESEBE DİL UZATMAYA VE ÖLÜ İÇİN AĞIT YAKMAYA KÜFÜR ADININ VERİLMESİ BABI

٢٢٤-١٢١/١- وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ وَاللَّفْظُ لَهُ حَدَّثَنَا أَبِي وَمُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ كُلُّهُمْ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ اثْنَتَانِ فِي النَّاسِ هُمَا بِهِمْ كُفْرٌ الطَّعْنُ فِي النَّسَبِ وَالنِّيَاحَةُ عَلَى الْمَيِّتِ

224-121/1- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe de tahdis etti, bize Ebu Muaviye tahdis etti (H) Bize -lafız kendisinin olmak üzere- İbn Numeyr de tahdis edip dedi ki: Bize babam ve Muhammed (2/3a) b. Ubeyd tahdis etti. Hepsi A'meş'den, o Ebu Salih'ten, o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"İnsanlarda iki haslet vardır ki bunlar onlarda küfürdür: Nesebe dil uzatmak ve ölü için ağıt yakmak."*[569]

Şerh

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"İnsanlarda iki haslet vardır ki... ağıt yakmak"* buyruğu hakkında çeşitli görüşler vardır. En sahih olanlarına göre anlamı bu iki hasletin kâfirlerin işleri ve cahiliye dönemi ahlakından olduklarıdır. İkinci görüşe göre bu, sonuçta küfre kadar götürür, üçüncüsüne göre bu, nimet ve ihsanın küfrü (küfran-ı nimet/nankörlük) demektir. Dördüncüsü bu (kâfir olma hükmü) bu işi helal kabul eden kişi hakkındadır.

Hadiste nesebe dil uzatmanın ve ölü için feryat edip ağıt yakmanın haramlığının büyüklüğüne dikkat çekilmektedir. Bu iki hasletin her birisi hakkında bilinen naslar da gelmiş bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir.

569 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 12458

٣١/٣٠- بَاب تَسْمِيَةِ الْعَبْدِ الْآبِقِ كَافِرًا

31/30- EFENDİSİNDEN KAÇAN KÖLEYE KÂFİR ADININ VERİLMESİ BABI

٢٢٥-١٢٢/١- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ السَّعْدِيُّ حَدَّثَنَا إِسْمَعِيلُ يَعْنِي ابْنَ عُلَيَّةَ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَرِيرٍ أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ أَيُّمَا عَبْدٍ أَبَقَ مِنْ مَوَالِيهِ فَقَدْ كَفَرَ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْهِمْ قَالَ مَنْصُورٌ قَدْ وَاللهِ رُوِيَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ وَلَكِنِّي أَكْرَهُ أَنْ يُرْوَى عَنِّي هَهُنَا بِالْبَصْرَةِ

225-122/1- Bana Ali b. Hucr es-Sa'dî tahdis etti. Bize İsmail -yani b. Uleyye- Mansur b. Abdurrahman'dan tahdis etti. O Şa'bî'den, o Cerir'den şöyle derken dinlediğini nakletti: *"Herhangi bir köle efendilerinden kaçacak olursa onlara geri dönünceye kadar kâfir olmuş olur."*

Mansur dedi ki: Allah'a yemin olsun ki (bu hadis) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye rivâyet edilmiştir ama ben burada Basra'da benden rivâyet edilmesinden hoşlanmıyorum.[570]

٢٢٦-١٢٣/٢- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ عَنْ دَاوُدَ عَنْ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَيُّمَا عَبْدٍ أَبَقَ فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُ الذِّمَّةُ

226-123/2- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti... Cerir dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Herhangi bir köle (efendilerinden) kaçacak olursa* (2/3b) *zimmet ondan beri olur."*[571]

٢٢٧-١٢٤/٣- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنْ مُغِيرَةَ عَنْ الشَّعْبِيِّ قَالَ كَانَ جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ يُحَدِّثُ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ إِذَا أَبَقَ الْعَبْدُ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلَاةٌ

570 Ebu Davud, 4360; Nesai, 4063, 4064. Ayrıca 4065, 4066, 4067'de mevkuf olarak, 4062'de de mevkuf olarak rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 3217

571 Bir önceki hadisin kaynakları

227-124/3- Bize Yahya b. Yahya tahdis etti. Bize Cerir, Muğire'den haber verdi. O Şa'bî'den şöyle dediğini nakletti: Cerir b. Abdullah, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu tahdis ederdi: *"Köle kaçtığı takdirde hiçbir namazı kabul olunmaz."*[572]

Şerh

(225-227 numaralı hadisler)

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Herhangi bir köle efendilerinden kaçacak olursa..."* Diğer rivâyette: *"Zimmet ondan uzak olur."* Diğerinde ise: *"Köle kaçacak olursa hiçbir namazı kabul edilmez"* buyurulmaktadır. Bu hadislerde ondan *"kâfir"* diye söz edilmesi ile ilgili bundan önceki başlıkta yapılan açıklama şekilleri sözkonusudur.

"Ondan zimmet beri olur." Onun zimmeti yoktur demektir. Şeyh Ebu Amr (rahimehullah) dedi ki: Burada sözkonusu olan zimmetin saygınlık ve dokunulması yasak olan haklar diye açıklanan zimmet olması da mümkündür, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Onun için yüce Allah'ın zimmeti ve Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zimmeti vardır"* buyruğu türünden olması da mümkündür. Bu da onun teminatı, güvenliği ve koruması anlamındadır. İşte kaçan köle önceleri efendisinin kendisini cezalandırıp, hapsetmesine karşı koruma altında iken kaçmak suretiyle onun bu özelliği ortadan kalkmış olur. Allah en iyi bilendir.

Namaz ve Benzeri Amellerin Sahih Olmasına ve Kabul Edilmesine Dair

Allah Rasûlünün (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Köle kaçarsa hiçbir namazı kabul edilmez"* buyruğunu ise, İmam el-Mazerî tevil etmiş, daha sonra Kadı Iyaz -Allah ikisine de rahmet buyursun- da onu takip etmiş bulunmaktadır. Tevili şöyledir: Bu kaçmayı helal kabul eden kişi hakkında yorumlanır. Böyle bir kimse kâfir olur, namazı da, onun dışındaki bir ameli de kabul olunmaz. Namaz sözkonusu edilerek diğer amellerine dikkat çekilmiş olmaktadır.

Ancak Şeyh Ebu Amr (b. es-Salah) bunu kabul etmeyerek şöyle demiştir: Hayır, bu hüküm helal kabul etmeyen başka kimseler hakkında da geçerlidir. Amelin kabul edilmemesi, sahih olmamasını gerektirmez çünkü kaçak kölenin namazı sahihtir ama makbul değildir. Kabul olunmaması bu hadisten dolayıdır çünkü namazı masiyet ile birlikte ifa edilmiştir. Namazının sahih olması ise sahih olması için gerekli şart ve rükünlerinin varlığından dolayıdır.

---

572 225 nolu hadisin kaynakları

Bunun böyle olmasında da bir çelişki yoktur. Namazın kabul edilmeyişinin etkisi ise sevabının ortadan kalkmasında, sahih olmamasının etkisi ise kaza yükümlülüğünün bulunmamasında ve ona namazı terk eden kimseye verilen ceza gibi cezanın verilmeyeceğinde ortaya çıkar. Şeyh Ebu Amr İbnu's-Salah (rahimehullah)'ın sözleri bunlardır. Bu da güçlü ve güzel oluşunda şüphe bulunmayan bir açıklamadır.

Mezhebimize mensup ilim adamları çoğunlukla gasp edilmiş bir evde kılınan namaz sahihtir fakat sevabı yoktur demişlerdir. Ben mezhep âlimlerimizden Ebu'n-Nasr es-Sabbâğ'ın kardeşinin oğlu Kadı Ebu Mansur'un kendisinden naklettiği fetvalarında şunları söylediğini gördüm: Bizim Irak'taki mezhep âlimlerimizin bilinen sözleri gasp edilen bir evde kılınan namazın sahih olduğudur. Bu şekilde kılınan bir namaz ile farz sakıt olur ama sevabı yoktur. Ebu Mansur dedi ki: Horasan'daki mezhep âlimlerimizin ise ihtilaf ettiklerini gördüm. Onlardan kimisi namaz sahih olmaz demiştir. Hocamızın el-Kâmil adlı eserinde zikrettiğine göre namazının sahih olması ve onu kılması dolayısıyla da sevabını elde etmiş olması gerekir. Yaptığı işi dolayısıyla sevap kazanmış olur, gasb edilmiş bir yerde kalmak suretiyle de asi olur. Eğer bizler onun sahih olmadığını söyleyemiyorsak sevabının da olmayacağını söyleyemeyiz. (2/58) Ebu Mansur dedi ki: İşte bu böyle bir namazın sahih olduğunu kabul edenlerin yöntemine uygun yapılmış bir kıyastır. Allah en iyi bilendir.

Kölenin kaçışını anlatmak için kullanılan "ebeka" fiili be harfi fethalı olarak da, kesreli olarak da söylenebilir. Her ikisi de meşhur iki söyleyiş olmakla birlikte fethalı söyleyiş daha fasihtir, Kur'ân-ı Kerim'de de: *"Hani o dopdolu gemiye kaçıp sığınmıştı"* (Saffat, 140) buyruğunda be harfi fethalı gelmiştir.

"Mansur b. Abdurrahman'dan, O Şa'bî'den, o Cerir'den şöyle derken dinlediğini nakletti ... Mansur dedi ki: Allah'a yemin olsun ki bu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet edilmiştir... hoşlanmıyorum" ibarelerinin anlamı şudur: Mansur bu hadisi Şa'bî'den, o Cerir'den Cerir'e mevkuf olarak rivâyet etmiştir. Daha sonra Mansur bu hadisi ona mevkuf olarak rivâyet ettikten sonra şunları söylemiştir: Allah'a yemin olsun ki bu hadis Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e merfudur (onun kendi buyruğu, hadisidir). Bu sebeple ey hazır bulunan havas (özel) kimseler ben rivâyet ettiğim lafzımda açıkça nebinin hadisi olduğunu belirterek merfu olarak rivâyet etmekten hoşlanmıyorum. Bu sefer masiyet ehli kimselerin cehennemde ebedi kaldığını söyleyen Harici ve Mutezilerle dolu olan bu Basra'da bu rivâyet benden yaygınlaşır hatta Hariciler cehennemde ebedi kalmaktan ayrı olarak böyle birisinin kâfir olduğuna da hükmederler. Bu durumda onlar bu hadisin zahirine yapışabilirler.

Bizler bunun (benzeri rivâyetlerin) tevilinin nasıl olduğunu ve bu kanaate sahip olanların görüşlerinin batıl oluşunu, bu kitabın çeşitli yerlerinde sözünü ettiğimiz kesin ve açık deliller ile önceden açıklamış bulunmaktayız.

Burada sözü geçen Mansur b. Abdurrahman el-Eşel el-Ğudani el-Basrî olup, Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Main sika olduğunu, Ebu Hatim er-Razi ise zayıf olduğunu belirtmiştir. Rivâyette her birisine Mansur b. Abdurrahman denilen beş kişi vardır ki, bu onlardan birisidir. Allah en iyi bilendir.

٣٢/٣١- بَاب بَيَانِ كُفْرِ مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِالنَّوْءِ

32/31- "YILDIZIN DOĞUP BATMASI İLE BİZE YAĞMUR YAĞDIRILDI" DİYEN KİMSENİN KÂFİR OLDUĞUNU BEYAN BABI

٢٢٨-١٢٥/١- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى قَالَ قَرَأْتُ عَلَى مَالِكٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ قَالَ صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ صَلَاةَ الصُّبْحِ بِالْحُدَيْبِيَةِ فِي إِثْرِ السَّمَاءِ كَانَتْ مِنَ اللَّيْلِ فَلَمَّا انْصَرَفَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ هَلْ تَدْرُونَ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ قَالَ أَصْبَحَ مِنْ عِبَادِي مُؤْمِنٌ بِي وَكَافِرٌ فَأَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللهِ وَرَحْمَتِهِ فَذَلِكَ مُؤْمِنٌ بِي كَافِرٌ بِالْكَوْكَبِ وَأَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا وَكَذَا فَذَلِكَ كَافِرٌ بِي مُؤْمِنٌ بِالْكَوْكَبِ

228-125/1- Bize Yahya b. Yahya tahdis edip dedi ki: Malik'e, Salih b. Keysan'dan naklen okudum. O Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den, o Zeyd b. Halid el-Cuhenî'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hudeybiye'de geceden yağmış bir yağmurun akabinde bize sabah namazını kıldırdı. Namazını bitirdikten sonra yüzünü insanlara dönüp: *"Rabbiniz ne buyurdu bilir misiniz?"* diye sordu. Onlar: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dediler. Şöyle buyurdu: *"(Rabbiniz) buyurdu ki: Kullarımdan bir kısmı mümin, bir kısmı kâfir sabahı etti. Bize* (2/4a) *Allah'ın lütuf ve rahmeti ile yağmur yağdırıldı diyen kişi bana iman eden, yıldızı inkâr eden bir kâfirdir ama şu şu yıldızın doğuşu sebebiyle bize yağmur yağdırıldı diyen kimse ise bana kâfir, yıldıza iman eden birisidir."*[573]

573 Buhari, 810, 991, 3916, 7064; Ebu Davud, 3906; Nesai, 1524; Tuhfetu'l-Eşraf, 3757

٢٢٩-٢/١٢٦- حَدَّثَنِي حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى وَعَمْرُو بْنُ سَوَّادٍ الْعَامِرِيُّ وَمُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمُرَادِيُّ قَالَ الْمُرَادِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ وَقَالَ الْآخَرَانِ أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَلَمْ تَرَوْا إِلَى مَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالَ مَا أَنْعَمْتُ عَلَى عِبَادِي مِنْ نِعْمَةٍ إِلَّا أَصْبَحَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِهَا كَافِرِينَ يَقُولُونَ الْكَوَاكِبُ وَبِالْكَوَاكِبِ

229-126/2- Bana Harmele b. Yahya, Amr b. Sevvâd el-Âmirî ve Muhammed b. Seleme el-Muradî tahdis etti. el-Muradî dedi ki: Bize Abdullah b. Vehb, Yunus'dan tahdis etti. Diğer ikisi de şöyle dedi: Bize İbn Vehb haber verdi. Bana Yunus, İbn Şihab'dan haber verdi. O Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den rivâyet ettiğine göre Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Aziz ve celil Rabbinizin ne buyurduğuna bakmaz mısınız? O şöyle buyurdu: Kullarıma ne kadar nimet ihsan ettimse mutlaka aralarından bir kesim (bunu) yıldız (verdi) ve yıldız sayesinde (oldu) diyerek kâfirler olarak sabahı etti."*[574]

٢٣٠-٠٠٠/٣- وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْمُرَادِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ ح وَحَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ سَوَّادٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ أَنَّ أَبَا يُونُسَ مَوْلَى أَبِي هُرَيْرَةَ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ مَا أَنْزَلَ اللهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ بَرَكَةٍ إِلَّا أَصْبَحَ فَرِيقٌ مِنَ النَّاسِ بِهَا كَافِرِينَ يُنْزِلُ اللهُ الْغَيْثَ فَيَقُولُونَ الْكَوْكَبُ كَذَا وَكَذَا وَفِي حَدِيثِ الْمُرَادِيِّ بِكَوْكَبِ كَذَا وَكَذَا

230-.../3- Bana Muhammed b. Seleme el-Muradî de tahdis etti (2/4b). Bize Abdullah b. Vehb, Amr b. Hâris'den tahdis etti (H) Bana Amr b. Sevvâd da tahdis etti... Ebu Hureyre'nin azatlısı Ebu Yunus, Ebu Hureyre'den tahdis ederek Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu nakletti: *"Allah semadan ne kadar bereket indirdi ise, mutlaka insanlardan bir kesim*

574 Nesai, 1523; Tuhfetu'l-Eşraf, 14113

onu inkar edenler olarak sabahı etmişlerdir. Allah yağmuru indirir, kendileri şu şu yıldız (sebebiyle yağmur yağdı) derler." el-Murâdî'nin rivâyetinde ise: *"Şu şu yıldız ile (yağmur yağdı)"* şeklindedir.[575]

٢٣١-١٢٧/٤- وَحَدَّثَنِي عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْعَظِيمِ الْعَنْبَرِيُّ حَدَّثَنَا النَّضْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ وَهُوَ ابْنُ عَمَّارٍ حَدَّثَنَا أَبُو زُمَيْلٍ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ مُطِرَ النَّاسُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَصْبَحَ مِنَ النَّاسِ شَاكِرٌ وَمِنْهُمْ كَافِرٌ قَالُوا هَذِهِ رَحْمَةُ اللهِ وَقَالَ بَعْضُهُمْ لَقَدْ صَدَقَ نَوْءُ كَذَا وَكَذَا قَالَ فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ حَتَّى بَلَغَ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ

231-127/4- Bize Abbas b. Abdulazim el-Anberî de tahdis etti... Bana İbn Abbas tahdis edip dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde insanlara yağmur yağdırıldı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"İnsanlardan bir kısmı şükredici* (2/5a), *bir kısmı da kâfir olarak sabahı etti. Onlar: Bu Allah'ın rahmetidir, dediler. Diğer bir kısmı da şu şu yıldızın doğuşu doğru çıktı dediler."* (İbn Abbas) dedi ki: Bunun üzerine şu: *"Hayır, işte yıldızların doğup battıkları yerlerine yemin ederim"* âyeti *"ve rızkınızı yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız"* (Vakıa, 75-82) âyetine kadar nazil oldu.[576]

Şerh

(228-231 numaralı hadisler)

(228) "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hudeybiye'de bize... geceden yağmış bir yağmur akabinde... sabah namazını kıldırdı... İşte o kimse beni inkâr etmiş, yıldıza inanmış kişidir." (2/59)

"Hudeybiye" isminin iki şekilde telaffuzu sözkonusudur. Birisi (sondaki) ye'nin şeddesiz okunuşu, diğeri de şeddeli okunuşudur. Şeddesiz okuyuş sahih, meşhur ve tercih edilen okuyuştur. Şafii'nin, dilbilginlerinin ve bazı muhaddislerin görüşü budur. Şeddeli okuyuş ise Kisai, İbn Vehb ve muhaddislerin çoğunluğunun benimsediği kanaattir. İlim adamlarının "el-Cirane"deki ihtilafları da re harfinin şeddeli ve şeddesiz okunuşu bakımından aynı şekildedir. Bunda da tercih edilen şeddesiz olduğudur.

"Geceden yağmış bir yağmur akabinde" tabirinden yağmur anlamında "sema" kelimesi kullanılmıştır.

575 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 15472
576 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 5672

Yıldızlar İle İlgili Kanaatler ve Bunun İtikada Etkisi

Hadisin manasına gelince, ilim adamları filan yıldızın doğuşu ile bize yağmur yağdırıldı diyen kimsenin kâfir oluşu hususunda farklı iki görüşe sahiptirler. Bu görüşlerin birisine göre bu imanın aslını ortadan kaldıran, İslam dininin dışına çıkartan, şanı yüce Allah'ı inkâr etmek anlamında bir küfürdür. Bunlar derler ki: Bu hüküm ise yıldızın (gezegenin) fail (etkin) yağmuru meydana getiren ve tedbir eden varlık olduğuna inanarak böyle diyen kişi hakkında sözkonusudur. Nitekim cahiliye döneminde bazı kimseler bu iddiaya sahip idi. Bu şekilde inanan bir kimsenin kâfir olacağında şüphe yoktur. Aralarında Şafii'nin de bulunduğu ilim adamlarının çoğunlukla benimsediği görüş budur, hadisin zahirinden de anlaşılan budur.

Bu görüş sahipleri derler ki: Buna göre bir kimse eğer yağmurun Allah'tan geldiğine ve onun rahmeti ile indiğine inanarak şu yıldızın doğuşu sebebiyle bize yağmur yağdırıldı deyip (2/60) yıldızın doğuşu ise bu husustaki âdete (sünnete) itibar ederek yağmurun alâmeti ve vakti olduğu kanaatiyle söylerse böyle bir kimse şu vakitte bize yağmur yağdırıldı demiş gibi olur, böyle bir kişi kâfir olmaz. Bununla birlikte böyle demenin mekruh olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir ama daha güçlü görünen bunun günahı gerektirmeyen tenzihi bir kerahet olduğudur. Kerahetin sebebi ise bu kelimenin küfür olanla olmayan söyleyişler arasında ortak olarak kullanılmasıdır. Bunun kullanılması halinde bunu kullanan kişi hakkında kötü düşünmeye sebep olabilir. Ayrıca bu ifade cahiliyenin ve onların yolunu izleyenlerin şiarıdır.

Hadisin asıl tevili ile ilgili ikinci görüş ise buradaki küfürden kastın yüce Allah'ın nimetine küfretmek (nankörlük etmek, küfran-ı nimet) olduğudur. Çünkü böyle diyen bir kimse sadece yağmuru yıldıza izafe etmiş olur. Ancak bu hüküm yıldızın (gezegenin) tedbir ve idare ettiğine inanmayan kişi hakkındadır. Bu tevili bu babın sonunda yer alan (231) rivâyette geçen: *"İnsanlardan kimi şükredici, kimi kâfir (nankörlük) edici olarak sabahı etti"* ifadesi, (229) diğer rivâyetteki: *"Kullarıma ne kadar nimet ihsan ettimse mutlaka onlardan bir kesim onu inkâr eden (kâfirler) olarak sabahı etmişlerdir"* ifadesi ve (230) diğer rivâyette yer alan: *"Yüce Allah semadan ne kadar bereket indirdiyse mutlaka insanlardan bir kesim onu inkâr edenler (ona kâfir olanlar) olarak sabahı etmişlerdir"* buyruklarıdır. İşte buradaki *"ona"* tabiri bunun nimetin inkâr edilmesi, nankörlük anlamında bir küfür olduğunun delilidir. Allah en iyi bilendir.

"Nev': Yıldızların (doğuş zamanı)" hakkında uzun açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklamaları Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah) özetleyerek şöyle demiştir: Nev' aslında yıldızın (gezegenin) kendisidir çünkü bunun mastarı:

"Nâe'n-necmu yenûu nev'en" yani yıldız battı, kayboldu. Bunun çıktı, doğdu anlamında olduğu da söylenmiştir.

Açıklamasına gelince, bütün senede yirmi sekiz tane yıldızın doğuş zamanları bilinmektedir. Bunlar ise ayın yirmi sekiz konağındaki yıldızlar olarak bilinirler. Bu konakların her on üç gecesinde bir yıldız tan yerinin ağarması ile birlikte batıda batarken aynı zamanda bunun karşısında doğuda bir başka yıldız doğmaktadır. Cahiliye dönemi insanları da bu hadise meydana geldiğinde şayet yağmur yağarsa, o yağmuru bunların kaybolan ve batan yıldızına nispet ederlerdi. el-Asmaî ise, hayır doğanına nispet ederlerdi, demiştir. Ebu Ubeyd'e gelince, ben burası dışında nev' lafzının yıldızın kayboluşu ve batışı anlamında olduğunun söylendiğini duymadım. Aynı zamanda yıldızın kendisine de nev' denilebilir. Bu da faile (etken ortaça) mastar ile ad verilmesi türündendir. Ebu İshak ez-Zeccac ise Emalilerinden birisinde: Batı tarafında kaybolanlara (nev'in çoğulu olarak) envâ denilir, doğuda doğanlara ise (barihin çoğulu olarak) bevârih denilir, demektedir. Allah en iyi bilendir.

İbn Abbas (radıyallâhu anh)'ın (231) rivâyetinde: "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde (2/61) insanlara yağmur yağdırıldı... buyrukları indi" şeklindeki rivâyeti hakkında da Şeyh Ebu Amr (rahimehullah) dedi ki: Bundan maksadı bütün bu buyrukların onların yıldızların doğuş ve batışı ile ilgili sözleri hakkında indiğini söylemek değildir. Çünkü bu husustaki gerçek durum ve buyrukların tefsiri bununla uyum göstermemektedir. Bununla ilgili buyruk yüce Allah'ın: *"Ve rızkınızı yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız"* (Vakıa, 82) buyruğudur. Diğer buyruklar ise bundan başka hususlar hakkında inmiştir ama bunların nüzul zamanları bir arada olmuştur. Bundan dolayı o da bütün bunları sözkonusu etmiştir. Buna delil olan hususlardan birisi de İbn Abbas (radıyallâhu anh)'dan gelen bu husustaki bazı rivâyetlerde yalnızca bu buyrukların bu kadarını (82. âyeti) zikretmiş olmakla yetinmiş olmasıdır. Şeyh İbnu's-Salah (rahimehullah)'ın ifadeleri burada sona ermektedir.

Ayetin tefsirine gelince *"rızkınız"* şükrünüz demektir. Nitekim İbn Abbas ve çoğunluk da böyle açıklamışlardır. Rızkınızın şükrü diye de açıklanmıştır. el-Ezheri ve Ebu Ali el-Farisi böyle açıklamışlardır. el-Hasen de: Payınızı bundan ibaret kılıyorsunuz, diye açıklamıştır.

Yıldızların mevkileri ile ilgili olarak da çoğunluk semadaki yıldızlardır, onların mevkileri batış yerleridir. Doğuş yerleri, kıyamet gününde söndürülmeleri, yayılmaları olduğu da söylendiği gibi (bir anlamı yıldızlar demek olan) en-nücum'un Kur'ân-ı Kerim'in kısım kısım iniş zamanları demek olduğu da söylenmiştir. Mücahid de: "Mevakiu'n-nucûm" Kur'ân'ın muhkem buyruklarıdır diye açıklamıştır. Allah en iyi bilendir.

Senetler

Senetler ile ilgili olarak söyleneceklere gelince, senette Amr b. Sevvad'ın babasının adı sonu dal ve vav'ı şeddeli bir isimdir.

Ebu Hureyre'nin azatlısı Ebu Yunus'un adı Suleym b. Cubeyr'dir. Abbas b. Abdulazim el-Anberi'nin nispeti ayn, nun ve be harfi iledir. Kadı Iyaz dedi ki: el-Uzrî bu nispeti gayn harfi ile "el-Guberî" olarak tespit etmiştir ki şüphesiz ki bu bir tashiftir.

Ebu Zumeyl'in adı ise Simâk b. Velid el-Hanefî el-Yemanî'dir. İbn Abdilberr: Sika olduğu üzerinde icma etmişlerdir demiştir. Allah en iyi bilendir.

Müslim (rahimehullah)'ın (230): "Bana Muhammed b. Seleme el-Muradi tahdis etti... Amr b. Hâris'den" sonra da: "Bana Amr b. Sevvad da tahdis etti... Ebu Hureyre'den" isnadında yer alan ravilerin tamamı Basralıdır. Yalnız Ebu Hureyre Medinelidir. (2/62) Müslim'in önce Abdullah b. Vehb ile Amr b. Hâris'i zikredip sonradan onları tekrar kaydetmesi ve sadece: "Muhammed ve Amr b. Sevvad bize tahdis etti" sözleriyle yetinmemesi ise görüldüğü gibi rivâyetlerin lafızlarının farklı oluşundan dolayıdır. Daha önce birkaç yerde Müslim (rahimehullah)'ın bunun gibi inceleyici ve ihtiyatlı ifadelerine dikkat çekmiş bulunmaktayız. Allah doğruyu en iyi bilendir.

٣٣/٣٢- بَاب الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ حُبَّ الْأَنْصَارِ وَعَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ مِنْ الْإِيمَانِ وَعَلَامَاتِهِ وَبُغْضِهِمْ مِنْ عَلَامَاتِ النِّفَاقِ

33/32- ENSARI VE ALİ (R.ANHUM)'U SEVMENİN İMANDAN OLDUĞUNA, ONLARA BUĞZ ETMENİN DE MÜNAFIKLIĞIN ALÂMETLERİNDEN OLDUĞUNA DELİL BABI

٢٣٢-١٢٨/١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَبْرٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ آيَةُ الْمُنَافِقِ بُغْضُ الْأَنْصَارِ وَآيَةُ الْمُؤْمِنِ حُبُّ الْأَنْصَارِ

232-128/1- Bize Muhammed b. el-Müsennâ tahdis etti... Abdullah b. Abdullah b. Cebr dedi ki: Enes'i şöyle derken dinledim: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Münafığın alâmeti Ensar'a buğz etmek, müminin alâmeti ise Ensar'ı sevmektir."*[577]

577 Buhari, 17, 3573; Nesai, 5034; Tuhfetu'l-Eşraf, 962

٢٣٣-٠٠٠/٢- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَبِيبٍ الْحَارِثِيُّ حَدَّثَنَا خَالِدٌ يَعْنِي ابْنَ الْحَارِثِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ أَنَسٍ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ حُبُّ الْأَنْصَارِ آيَةُ الْإِيمَانِ وَبُغْضُهُمْ آيَةُ النِّفَاقِ

233.../2- Bize Yahya b. Habib el-Hârisî tahdis etti... Enes, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu nakletti: *"Ensarı sevmek imanın alâmeti, onlara buğz etmek münafıklığın alâmetidir."* (2/5b)[578]

٢٣٤-١٢٩/٣- وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ ح وَحَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ وَاللَّفْظُ لَهُ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ يُحَدِّثُ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ فِي الْأَنْصَارِ لَا يُحِبُّهُمْ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَلَا يُبْغِضُهُمْ إِلَّا مُنَافِقٌ مَنْ أَحَبَّهُمْ أَحَبَّهُ اللَّهُ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ أَبْغَضَهُ اللَّهُ قَالَ شُعْبَةُ قُلْتُ لِعَدِيٍّ سَمِعْتَهُ مِنْ الْبَرَاءِ قَالَ إِيَّايَ حَدَّثَ

234-129/3- Bana Zuheyr b. Harb da tahdis etti. Bana Muâz b. Muâz tahdis etti (H) Bize Ubeydullah b. Muâz -lafız ona ait olmak üzere- da tahdis etti. Bize babam tahdis etti. Bize Şube, Adiyy b. Sabit'ten şöyle dediğini tahdis etti: Berâ'yı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Ensar hakkında şöyle dedi diye tahdis ederken dinledim: *"Onları ancak mümin kişi sever, onlara ancak münafık olan buğz eder. Onları seveni Allah da sever, onlara buğzedene Allah da buğzeder."*

Şube dedi ki: Ben Adiyy'e: Bunu Berâ'dan (bizzat) dinledin mi, dedim. O: (Bunu) bana o tahdis etti, dedi.[579]

٢٣٥-١١٠/٤- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْقَارِيَّ عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَا يُبْغِضُ الْأَنْصَارَ رَجُلٌ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

235-110/4- Bize Kuteybe b. Said tahdis etti... Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse Ensar'a buğz etmez."*[580]

578 Bir önceki hadisin kaynakları
579 Buhari, 2572; Tirmizi, 3900; İbn Mace, 163; Tuhfetu'l-Eşraf, 1792
580 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 12773

٢٣٦-٠٠٠/٥- وَحَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ ح وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ كِلاَهُمَا عَنْ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لاَ يُبْغِضُ الأَنْصَارَ رَجُلٌ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ

236-…/5- Bize Osman b. Muhammed b. Ebu Şeybe de tahdis etti (2/6a). Bize Cerir tahdis etti (H) Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe de tahdis etti, bize Ebu Usame tahdis etti. Her ikisi A'meş'den, o Ebu Salih'ten, o Ebu Said'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse Ensar'a buğz etmez"* buyurdu.[581]

٢٣٧-١٣١/٦- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ الأَعْمَشِ ح وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى وَاللَّفْظُ لَهُ أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ الأَعْمَشِ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ زِرٍّ قَالَ قَالَ عَلِيٌّ وَالَّذِي فَلَقَ الْحَبَّةَ وَبَرَأَ النَّسَمَةَ إِنَّهُ لَعَهْدُ النَّبِيِّ الأُمِّيِّ ﷺ إِلَيَّ أَنْ لاَ يُحِبَّنِي إِلاَّ مُؤْمِنٌ وَلاَ يُبْغِضَنِي إِلاَّ مُنَافِقٌ

237-131/6- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti. Bize Vekî' ve Ebu Muaviye, A'meş'ten tahdis etti. (H) Bize Yahya b. Yahya da -ki lafız onundur- tahdis etti. Bize Ebu Muaviye, A'meş'den haber verdi… Ali dedi ki: Taneyi yaran ve canı yaratan hakkı için yemin ederim. Şüphesiz ki bu (söyleyeceğim) ümmi nebinin bana olan ahdidir: *"Beni ancak mümin kişi sever ve ancak münafık olan bana buğzeder."*[582]

Şerh

(232-237 numaralı hadisler)

Bu babta, (232) *"Münafığın alâmeti Ensar'a buğz etmek, müminin alâmeti Ensar'ı sevmektir."* Diğer rivâyette (233): *"Ensarı sevmek imanın alâmeti, onlara buğzetmek münafıklığın alâmetidir."* Diğerinde (234): *"Onları ancak mümin kişi sever… buğzeder."* Öbür rivâyette (235 ve 236): *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse* (2/63) *Ensar'a buğz etmez"* buyurmaktadır. Ali (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadiste (237) de: "Taneyi yaran,

581 Yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 4007

582 Tirmizi, 2736; Nesai, 5033, 5037; İbn Mace, 114; Tuhfetu'l-Eşraf, 10092

canı yaratan hakkı için bu ümmi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bana olan ahdidir. Beni ancak mümin bir kimse sever ve bana ancak münafık bir kimse buğzeder." Hadisleri yer almaktadır.

Daha önceden de geçtiği gibi "ayet" alâmet demektir. Bu hadisler, Ensar'ın konumunu bilip, onların İslam dinine yardımlarını, İslam'ın güçlenmesi için çaba ve gayretlerini, Müslümanları barındırmalarını, İslam dininin görevlerini hakkıyla yerine getirdiklerini, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ne kadar sevip onun da kendilerine olan sevgisini, mallarını, canlarını onun uğrunda feda etmelerini, İslam'ı üstün tutarak diğer insanlarla savaşıp, onlara düşmanlık etmelerini bilen, aynı şekilde Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh)'ın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ne kadar yakın olduğunu, Allah Rasûlünün onu ne kadar sevdiğini, onun İslam'a yardımını, desteğini ve bu hususta ileri geçen hal ve hareketlerini bilen ve ayrıca Ensar'ı da, Ali'yi de bu sebepler dolayısıyla seven bir kimsenin, bu sevgisinin imanının sahih, İslam'ının da doğru olduğunun delillerindendir, demektir. Çünkü o böylelikle İslam'ın üstün gelip, yükselişinden ötürü sevinmiş olur, şanı yüce Allah'ın ve Rasûlünün razı olduğu bir işi de yerine getirmiş olur.

Onlara buğz eden kişi ise bu halin tam zıttı bir konumdadır. Bu buğzu da onun münafıklığına ve içinin bozukluğuna delil görülür. Allah en iyi bilendir.

"Taneyi yaran" sözü taneyi içinden bitkiyi yeşerterek yarıp çatlatan demektir. "Canı yaratan" (2/64) insanı yaratan demektir. Nefsi yaratan diye de açıklanmıştır. el-Ezheri: Neseme (can)'nin nefis olduğunu ve ruh taşıyan her bir canlıya neseme denileceğini nakletmektedir. Allah en iyi bilendir.

Baptaki senetlere gelince, Abdullah b. Abdullah b. Cebr'deki "abd" adları küçültme ismi değildir (Ubeyd diye okunmaz). "Cebr"in Cabir olduğu da söylenir.

Berâ b. Âzib isminde ise bilinen Bera'daki a'sının uzatılarak okunacağıdır. Hadis âlimleri, dil ve haber bilginleri ve bütün ilim mensupları arasında meşhur olan budur. Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah) der ki: Ben bazı dilbilginlerinden bu ismin kasr ile de, med ile de telaffuz edildiğini bellemiş bulunuyorum.

Senette geçen Yakub b. Abdullah el-Kari'nin nispetinde ye harfi şeddelidir, bilinen bir kabile olan "el-Kare"ye mensuptur. "Zirr" isminde re harfi şeddeli olup, bu kişi Zirr b. Hubeyş'dir. Uzun bir hayat sürmüş olanlardan birisidir. Cahiliye dönemine yetişmiş ve 82 yılında 120 yaşında vefat etmiştir. 122 yaşında, 127 yaşında vefat ettiği de söylenmiştir. Esedli ve Kufelidir.

Müslim (rahimehullah)'ın (232 numaralı hadiste): "Bize Muhammed b. el-Müsennâ tahdis etti: Enes'i şöyle derken dinledim." Sonra da (233 numaralı hadiste): "Bize Yahya b. Habib el-Hârisî tahdis etti... Abdullah b. Abdullah'tan, o Enes'ten" şeklindeki her iki senedin de -İbn Cebr dışındaki- bütün ravileri Basralıdır. İbn Cebr ise Ensari ve Medinelidir. Daha önce de Şube'nin Vasıtlı olmakla birlikte Basra'yı yurt edindiğini söylemiştik. Allah en iyi bilendir.

٣٤/٣٣- بَاب بَيَانِ نُقْصَانِ الْإِيمَانِ بِنَقْصِ الطَّاعَاتِ وَبَيَانِ إِطْلَاقِ لَفْظِ الْكُفْرِ عَلَى غَيْرِ الْكُفْرِ بِاللَّهِ كَكُفْرِ النِّعْمَةِ وَالْحُقُوقِ

34/33- İTAATLERİN EKSİLMESİ SEBEBİYLE İMANIN DA EKSİLECEĞİNİN, KÜFÜR LAFZININ İSE NİMETİN VE HAKLARIN İNKÂRI GİBİ ALLAH'I İNKÂRDAN BAŞKA ANLAMDA KULLANILACAĞININ BEYANI BABI

٢٣٨-١٣٢/١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحِ بْنِ الْمُهَاجِرِ الْمِصْرِيُّ أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ عَنِ ابْنِ الْهَادِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ يَا مَعْشَرَ النِّسَاءِ تَصَدَّقْنَ وَأَكْثِرْنَ الِاسْتِغْفَارَ فَإِنِّي رَأَيْتُكُنَّ أَكْثَرَ أَهْلِ النَّارِ فَقَالَتْ امْرَأَةٌ مِنْهُنَّ جَزْلَةٌ وَمَا لَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَكْثَرَ أَهْلِ النَّارِ قَالَ تُكْثِرْنَ اللَّعْنَ وَتَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ وَمَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَغْلَبَ لِذِي لُبٍّ مِنْكُنَّ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا نُقْصَانُ الْعَقْلِ وَالدِّينِ قَالَ أَمَّا نُقْصَانُ الْعَقْلِ فَشَهَادَةُ امْرَأَتَيْنِ تَعْدِلُ شَهَادَةَ رَجُلٍ فَهَذَا نُقْصَانُ الْعَقْلِ وَتَمْكُثُ اللَّيَالِي مَا تُصَلِّي وَتُفْطِرُ فِي رَمَضَانَ فَهَذَا نُقْصَانُ الدِّينِ وَحَدَّثَنِيهِ أَبُو الطَّاهِرِ أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ بَكْرِ بْنِ مُضَرَ عَنْ ابْنِ الْهَادِ بِهَذَا الْإِسْنَادِ مِثْلَهُ

238-132/1- Bize Muhammed b. Rumh b. el-Muhacir el-Mısrî tahdis etti... Abdullah (2/6b) b. Ömer, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu nakletti: *"Ey kadınlar topluluğu sadaka verin, çokça istiğfar edin çünkü ben sizlerin cehennemliklerin çoğunluğunu teşkil ettiğinizi gördüm."*

Aralarında akıllı bir kadın: Ey Allah'ın Rasûlü, cehennemliklerin çoğunluğunu bizim teşkil etmemizin sebebi nedir, dedi.

Allah Rasûlü: *"(Çünkü) çokça lanet okursunuz, kocalarınıza karşı nankörlük edersiniz. Aklı ve dini eksik olanlar arasından aklı başında birisine sizden daha çok galip geleni görmedim"* buyurdu.

O kadın: Ey Allah'ın Rasûlü, aklın ve dinin eksik olması ne demektir, dedi.

O: *"Aklın eksikliği iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk olmasıdır. İşte bu aklın eksikliğidir. Kadın günler boyunca namaz kılmadan bekler, ramazanda da oruç açar. İşte dinin eksikliği de budur"* buyurdu.

Bunu bana Ebu't-Tahir de tahdis etti. Bize İbn Vehb, Bekr b. Mudar'dan haber verdi. O İbn el-Hâd'dan bu isnad ile aynısını nakletti.[583]

٢٣٩-٠٠٠/٢- وَحَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحُلْوَانِيُّ وَأَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَقَ قَالَا حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ أَخْبَرَنِي زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ عَنْ عِيَاضِ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ ح وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ وَقُتَيْبَةُ وَابْنُ حُجْرٍ قَالُوا حَدَّثَنَا إِسْمَعِيلُ وَهُوَ ابْنُ جَعْفَرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرٍو عَنْ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ بِمِثْلِ مَعْنَى حَدِيثِ ابْنِ عُمَرَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ

239-.../2- Bana el-Hasan b. Ali el-Hulvânî (2/7b) ve Ebu Bekr b. İshak tahdis edip dediler ki... İyaz b. Abdullah'tan, o Ebu Said el-Hudri'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den (H) Bize Yahya b. Eyyub, Kuteybe ve İbn Hucr'dan tahdis edip dediler ki... el-Makburî'den, o Ebu Hureyre'den, o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den İbn Ömer'in Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye naklettiği hadis ile aynı manada rivâyet etti.[584]

Şerh

"Ey kadınlar topluluğu sadaka verin... (2/65) *İşte bu da din eksikliğidir."* Dilciler, ma'şer (topluluk), aynı durumdaki yani ortak vasıftaki topluluk demektir, diye açıklamışlardır. Mesela, insanlar bir ma'şer, cinler bir ma'şer, ne-

---

583 Ebu Davud, 4679 -muhtasar olarak-; İbn Mace, 4003; Tuhfetu'l-Eşraf, 7261

584 Ebu Hureyre'nin rivâyetini yalnızca Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 13006. Ebu Said el-Hudri'nin rivâyet ettiği hadisi de Buhari, 298 -uzunca-, 913 -uzunca-, 1393, 1850 -muhtasar olarak-, 2515; Müslim, 2050; Nesai, 1575, 1578, 1288; Tuhfetu'l-Eşraf, 4271

biler bir ma'şer, kadınlar vs. birer ma'şerdir. Çoğulu "meâşir" gelir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Sizin cehennem ehlinin çoğunluğunu teşkil ettiğinizi gördüm"* buyruğuna karşılık kadınlardan: "Biz neden cehennemliklerin çoğunluğuyuz" diyen birisi "cezle" diye nitelendirilmiştir ki akıl ve görüş sahibi kadın demektir. İbn Bureyd dedi ki: Cezalet, akıl ve vakar demektir.

el-Aşîr: Aslında bir kimse ile kayıtsız ve şartsız olarak muaşereti (birlikteliği) olan kimse hakkında kullanılır ise de burada kastedilen kocadır.

Lubb: Akıl demek olup, aklın kemali kastolunur.

Allah Rasûlünün: *"İşte aklın noksanlığı budur"* buyruğu, aklın noksanlığının belirtisi budur, demektir. "Günlerce namaz kılmadan kalır" yani ay hali sebebiyle günler boyunca namaz kılamaz. Yine ay hali sebebiyle ramazan ayının birkaç gününde oruç tutmaz.

Hadisten Çıkartılan Hükümler

Hadisteki hükümlere gelince:

1- Bu hadiste birtakım bilgiler yer almaktadır: Sadakanın, iyilik olan işlerin yapılması, çokça mağfiret dilemek vs. itaatlerin yapılmasının teşvik edilmesi bunlar arasındadır.

2- Aziz ve celil Allah'ın buyurduğu gibi: *"Muhakkak iyilikler kötülükleri giderir."* (Hud, 114)

3- Kocaya ve iyiliğe karşı nankörlük büyük günahlardandır çünkü cehennem ateşi tehdidi masiyetin büyük olduğunun alâmetleri arasındadır. Nitekim bunu yüce Allah'ın izniyle biraz sonra açıklayacağız.

4- Lanet okumak da aynı şekilde oldukça çirkin masiyetlerdendir fakat hadisten onun büyük bir günah olduğu anlamı çıkmamaktadır çünkü Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Çokça lanet okursunuz"* buyurmuştur ama küçük günah çokça işlenecek olursa sonunda büyük bir günah olur. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ayrıca: "Mümine lanet etmek, *onu öldürmek gibidir"* buyurmuştur. İlim adamları da lanet okumanın haram olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir.

Sözlükte lanet, uzaklaştırmak ve kovmak demektir. Şer'i bir terim olarak yüce Allah'ın rahmetinden uzaklaştırmaktır. Durumu ve son nefesinde dünyadan nasıl ayrıldığı kesin olarak bilinmeyen bir kimsenin yüce Allah'ın rahmetinden uzak olduğunu ifade etmek ise caiz değildir. Bundan dolayı ilim adamları şöyle demişlerdir: "Şer'i bir nas ile onun küfür üzere öldüğünü ya-

hut küfür üzere öleceğini bildiğimiz -Ebu Cehil ve İblis gibi- kimseler dışında Müslüman olsun, kâfir olsun, herhangi bir canlı olsun muayyen bir kimsenin lanetlenmesi caiz değildir. Bir niteliğe bağlı olarak lanetlemek ise haram değildir.

Saçına saç ekleyen, saç ekleten, döğme yapan ve yaptıranın lanetlenmesi, faiz yiyen, yediren, suret yapanların, zalimlerin, fasıkların, kâfirlerin lanetlenmesi, arazinin sınırlarının belirtilerini değiştiren kimselerin lanetlenmesi, gerçek efendilerinden başkalarına ait olduğunu söyleyenlerin, babasından başkasının nesebinden geldiğini ileri sürenlerin, İslam'da olmadık bir işi ortaya çıkartanın yahut büyük bir günah işlemiş kimseyi barındıranın lanetlenmesi ve buna benzer şer'i naslarda muayyen kimseler için değil de niteliklere bağlı olarak lanetlenenlerin lanetlenmesi buna örnektir. Allah en iyi bilendir.

5- Küfür hükmünün kocaya nankörlük, iyiliklerin, nimetin ve hakkın nankörlüğü gibi yüce Allah'ın inkârı dışındaki haller için de kullanılması. İşte buradan bundan önce geçmiş hadislerde zikredilen "küfür" ile ilgili yaptığımız yorumun/tevilin doğruluğu da anlaşılmaktadır.

6- İmanın arttığı ve eksildiği açıklanmaktadır.

7- İmam, çeşitli makam ve mevkilerdeki yöneticiler ve insanlar ileri gelenler, reayalarına öğüt vermeli, onları İslam'ın buyruklarına aykırı hareket etmekten sakındırıp, itaatleri işlemeye teşvik etmelidirler.

8- Öğrencinin, âlime uyanın uyduğu kimseye söylediğinin anlamını kavrayamadığı hallerde soru sorması. Buradaki aklı başında kadının (radıyallâhu anhâ) soru sorması gibi.

9- "Ramazan" ismini "ay"a izafe etmeksizin kullanmak -asıl tercih edilen aya izafetle kullanılması olmakla birlikte- caizdir. Allah en iyi bilendir.

İmam Ebu Abdullah el-Mazeri (rahimehullah) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Aklın eksikliği iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk olmasıdır"* buyruğu ile, bunun arka planına dikkat çekmektedir. Bu da yüce Allah'ın kitab-ı keriminde: *"Biri unutursa diğerine hatırlatsın diye"* (Bakara, 282) buyruğu ile dikkat çektiği husustur. Yani onların belleyişleri azdır. (2/67)

(el-Mazeri devamla) dedi ki: İnsanlar aklın mahiyeti hususunda ihtilaf etmişlerdir. İlim olduğu söylendiği gibi, zorunlu birtakım bilgiler olduğu da söylenilmiştir. Bilinenlerin gerçekleri arasında ayırım gözeten güçtür diye de açıklanmıştır. -el-Mazeri'nin sözleri burada bitmektedir.-

Derim ki: Aklın gerçek mahiyeti ve kısımları ile ilgili görüş ayrılığı pek çoktur ve bilinen bir husustur. Bunları açıklayarak burada sözü uzatmamıza ihtiyaç yoktur. Aklın yeri hususunda da ihtilaf etmişlerdir. Bizim (mezhebimize mensup) kelamcılar kalptedir demişlerdir. Bazı ilim adamları ise o baştadır demiştir. Allah en iyi bilendir.

Hadiste Kadınlar İle İlgili Nitelemelerin Anlamı

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kadınları namazı ve orucu ay hali zamanlarında terk etmeleri sebebiyle dinlerinin eksik olmasıyla nitelendirmesinin anlaşılmasında zorlukla karşı karşıya kalınabilir ama bunun anlaşılması zor değil, aksine gayet açıktır. Şüphesiz ki dil, iman ve İslam daha önce birkaç yerde açıkladığımız gibi bir anlamda ortaklıkları vardır. Yine birkaç yerde açıkladığımız gibi itaatlere de iman ve din denilir. Bu husus sabit olduğuna göre ibadeti çok olanın imanının ve dininin de artış göstereceği, az olanın da dininin eksileceği sabit olmaktadır. Diğer taraftan din eksikliği bazen kişinin günaha girmesine sebep olabilir. Namazı, orucu ya da diğer farz ibadetleri mazeretsiz terk etmek gibi. Bazen de günahı gerektirmeyen bir şekilde sözkonusu olabilir. Cumayı, gazaya çıkmayı ya da daha başka farz olan ibadetleri mazereti sebebiyle terkedenin durumu gibi. Bazı hallerde de bu terk kendisinin bununla mükellef olduğu şekilde sözkonusu olabilir. Ay hali kadının namazı ve orucu terk etmesi gibi.

Şöyle bir soru sorulabilir: Kadın ay hali iken namazı ve orucu eda etmemekte mazur görüldüğüne göre, ay hali süresince -onun kazasını yapmasa dahi- namaz sevabını alır mı? Hasta ve yolcu kimsenin sağlıklı iken ve ikamet halinde iken kıldığı nafile namazlarının aynısı, yolculuğunda ve hastalığında hasta ve yolcuya sevap olarak yazıldığı gibi yazılır mı?

Cevap: Bu hadisin zahirine göre ay hali olan kadına bunların sevabı yazılmaz. Aradaki fark şudur: Hasta ve yolcu bu nafile ibadetleri bunları eda etme ehliyeti ile birlikte sürekli olarak yapmak niyetiyle yerine getiriyordu. Ay hali olan kadının durumu ise böyle değildir. Aksine o kadının niyeti ay hali zamanlarında namazı terk etmektir. Hatta ay halinde iken namaz kılmaya niyet etmesi ona haramdır. Nafile namazlarını onları devamlı kılmak niyetini taşımaksızın bazen kılıp, bazen kılmayan yolcu yahut hastanın hali de buna benzemektedir. Böyle bir kimseye nafile namaz kılmadığı zamanlardaki yolculuğu ve hastalığı esnasında ona (nafilelerini kılmış gibi) sevap yazılmaz. Allah en iyi bilendir.

Baptaki Hadislerin Senetleri

İbnu'l-Hâd: Adı Yezid b. Abdullah b. Usame'dir. Usame, "el-Hâd"ın kendisidir çünkü o misafirlerin ve yoldan geçenlerin ona doğru yol bulmaları için ateş yakardı. Bu lafzı muhaddisler bu şekilde "el-Hâd" diye telaffuz ederler, bir söyleyişe göre sahihtir ama Arapça'da tercih edilen sonuna ye getirmek suretiyle "el-Hâdî" denilmesidir. Bu hususları kitabın mukaddimesinde ve başka yerlerde sözkonusu etmiştik. Allah en iyi bilendir.

Ebu Bekr b. İshak'ın adı Muhammed'dir.

İbn Ebu Meryem ise (2/68) Said b. Hakem b. Muhammed b. Ebu Meryem el-Cumahî Ebu Muhammed el-Mısrî'dir. Pek değerli, üstün, fakihtir.

Amr b. Ebu Amr, el-Makburi'den rivâyetinde geçen buradaki "el-Makburi"nin kim olduğu hakkında ihtilaf edilmiştir. Acaba bu Ebu Said el-Makburi midir yoksa onun oğlu Said midir? Çünkü bunların her birisine -asıl el-Makburi Ebu Said olmakla birlikte- el-Makburi denilir. Hafız Ebu Ali el-Ğassâni el-Ceyyânî, Ebu Mesud es-Sekafî'den şöyle dediğini nakletmektedir: Burada kasıt Ebu Said'dir. Ebu Ali dedi ki: Bu husus ise ancak İsmail b. Cafer'in, Amr b. Ebu Amr'dan diye naklettiği rivâyetindedir. Darakutni dedi ki: Ona Süleyman b. Bilal muhalefette bulunarak bu hadisi Amr'dan, o Said el-Makburi'den diye rivâyet etmiştir. Darakutni dedi ki: Süleyman b. Bilal'in sözü ise daha sahihtir.

Şeyh Ebu Amr b. es-Salah (rahimehullah) dedi ki: Bunu Ebu Nuaym el-Asbahani, el-Muharrac ala Sahih-i Müslim adlı eserinde râzı olunan çeşitli yollardan İsmail b. Cafer'den, o Amr b. Ebu Amr'dan, o Said b. Ebu Said el-Makburi'den diye bu şekilde açık seçik bir şekilde rivâyet etmiş bulunmaktadır ama biz bu hadisi Müslim'in Sahihine muharrec özelliğindeki Ebu Avane'nin Müsnedinde İsmail b. Cafer, Ebu Said yoluyla, Süleyman b. Bilal de Ebu Said yoluyla -az önce Darakutni'den geçtiği gibi- rivâyet etmiş bulunmaktayız. O halde buna itimat edilmelidir. İbnu's-Salah'ın açıklamaları buraya kadardır.

"el-Makburi" nispeti be harfi ötreli ve fethalı (el-Makberi) şeklinde de söylenir. Bu hususta meşhur iki okuyuştur. Bu da (kabristan demek olan) makbure'ye nispettir. Bunun da be harfi ötreli, fethalı ve kesreli olmak üzere üç söyleyişi vardır ki üçüncüsü gariptir. İbrahim el-Harbi ve başkaları der ki: Ebu Said kabirlere inerdi. Bundan dolayı ona el-Makburi denildi. Evinin kabristanın yakınında olduğu (ve bundan dolayı ona bu nispetin verildiği de) söylenmiştir. Yine denildiği üzere Ömer b. el-Hattab (radıyallâhu anh) onu kabirlerin kazılmasının işinin başına tayin etmişti. Bundan dolayı ona

el-Makburi denildi. Nuaym'ı ise mescitlerin kokulandırılmasından sorumlu olarak görevlendirmişti. Bundan dolayı da ona Nuaym el-Mücemmir (tütsüleyici, buhurlayıcı Nuaym) denilmiştir.

Ebu Said'in adı Keysan (nispeti el-Leysî) el-Medeni'dir. Allah en iyi bilendir.

٣٥/٣٤- بَاب بَيَانِ إِطْلَاقِ اسْمِ الْكُفْرِ عَلَى مَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ

35/34 NAMAZI TERK EDEN KİMSE HAKKINDA KÜFÜR ADININ KULLANILACAĞINI BEYAN BABI

٢٤٠-١٣٣/١- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأَبُو كُرَيْبٍ قَالَا حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي يَقُولُ يَا وَيْلَهُ وَفِي رِوَايَةِ أَبِي كُرَيْبٍ يَا وَيْلِي أُمِرَ ابْنُ آدَمَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ فَأَبَيْتُ فَلِي النَّارُ

240-133/1- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe ve Ebu Kureyb de tahdis edip dediler ki: Bize Ebu Muaviye, A'meş'ten tahdis etti. O Ebu Salih'ten, o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Âdemoğlu secde âyetini okuyup da secde edince şeytan ayrılıp ağlayarak* (2/7b) *vay onun haline -Ebu Kureyb'in rivâyetinde: vay benim halime- Âdemoğlu secde etmekle emrolundu, secde etti, bu sebeple ona cennet vardır. Ben de secde etmekle emrolundum, kabul etmedim, bundan dolayı benim için cehennem ateşi vardır, der."*[585]

٢٤١-٠٠٠/٢- حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ بِهَذَا الْإِسْنَادِ مِثْلَهُ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ فَعَصَيْتُ فَلِي النَّارُ

241-.../2- Bana Zuheyr b. Harb da tahdis etti. Bize Vekî'' tahdis etti. Bize A'meş bu isnad ile hadisi aynen tahdis etti. Ancak o: *"Ben ise isyan ettim. Bu sebeple benim için cehennem ateşi vardır der"* dedi.[586]

585 İbn Mace, 1052; Tuhfetu'l-Eşraf, 12524

586 Bunu yalnız Müslim rivâyet etmiştir; Tuhfetu'l-Eşraf, 12473

٠٠٠/٠٠٠- باب ما جاء في ترك الصلاة

.../...- NAMAZIN TERKİ HAKKINDA GENEL RİVAYETLER BABI[587]

٢٤٢-١٣٤/٣- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى التَّمِيمِيُّ وَعُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ كِلَاهُمَا عَنْ جَرِيرٍ قَالَ يَحْيَى أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرًا يَقُولُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ إِنَّ بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ تَرْكَ الصَّلَاةِ

242-134/3- Bize Yahya b. Yahya et-Temîmî tahdis etti... Ebu Süfyan dedi ki: Cabir'i şöyle derken dinledim: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i: *"Muhakkak kişi ile şirk ve küfür arasında namazın terki vardır"* buyururken dinledim.[588]

٢٤٣-٠٠٠/٤- حَدَّثَنَا أَبُو غَسَّانَ الْمِسْمَعِيُّ حَدَّثَنَا الضَّحَّاكُ بْنُ مَخْلَدٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ تَرْكُ الصَّلَاةِ

243-.../4- Bize Ebu Ğassân el-Mismaî de tahdis etti... Cabir b. Abdullah diyor ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i (2/8a): *"Kişi ile şirk ve küfür arasında namazın terk edilmesi vardır"* buyururken dinledim.[589]

Şerh

(240-243 numaralı hadisler)

Bu bapta iki hadis vardır. Bunlardan biri (240 numaralı): *"Âdemoğlu secde âyetini okuduğu zaman...* (2/69) *Bu sebeple benim için cehennem ateşi vardır"* hadisidir. İkinci hadis ise (242 numaralı): *"Şüphesiz kişi ile şirk ve küfür arasında namazın terki vardır"* hadisidir.

Müslim (rahimehullah)'ın burada bu iki hadisi zikretmekteki maksadı da şudur: Bazı fiillerin terk edilmesi -ya hakikaten yahut isimlendirilmeleri itibariyle- kâfir olmayı gerektirir. Secde etmemesi sebebiyle İblisin kâfir olması yüce Allah'ın: *"Hani biz meleklere: Âdem'e secde edin demiştik de -iblis*

587 Bu bab başlığının Mucem'de de, Tuhfetu'l-Eşraf'ta da numarası bulunmadığı gibi, matbu nüshalarda da bulunmamaktadır. Bu yazma nüshadan bir ziyadedir, kapsamlı olması açısından biz de bunu kaydettik.

588 Tirmizi, 2618; Tuhfetu'l-Eşraf, 2303

589 Nesai, 463; Tuhfetu'l-Eşraf, 2817

dışında- derhal secde ettiler, o dayattı, kibirlendi ve kâfirlerden oldu" (Bakara, 34) âyetinden alınmıştır. Cumhur dedi ki: Bu yüce Allah'ın ilminde kâfirlerden idi, demektir. Bazıları da: Kâfirlerden oldu diye açıklamışlardır. Yüce Allah'ın: *"Derken ikisinin arasına dalgalar girdi, böylelikle o da suda boğulanlardan oldu"* (Hud, 43) buyruğu gibidir.

Namazı terk edene gelince, eğer farziyetini inkâr eden birisi ise Müslümanların icmaı ile İslam dininin dışına çıkmış, kâfir bir kimsedir. Fakat henüz yeni Müslüman olmuş ve kendisine namazın farz olduğuna dair bilginin ulaşabileceği kadar bir süre Müslümanlarla birlikte bulunmamış olma hali müstesnâdır. Şayet birçok insanın durumunda görüldüğü gibi farz olduğuna inanmakla birlikte namazı terk etmesi tembellikten ileri geliyorsa ilim adamları böylesinin hükmü hakkında ihtilaf etmişlerdir. Malik, Şafii ve selef ile haleften büyük çoğunluklar böyle birisinin kâfir olmayıp, fasık olacağı kanaatindedirler. Bu durumdaki bir kimsenin tövbe etmesi istenir. Tövbe ederse mesele yok, aksi takdirde muhsan zinakâr gibi had olarak öldürülmesine hüküm veririz ama kılıçla öldürülür.

Seleften bir topluluğun kanaatine göre ise böyle bir kişi kâfir olur. Bu görüş Ali b. Ebu Talib (kerremallahu vecheh)'den rivâyet edilmiştir. Ahmed b. Hanbel (radıyallâhu anh)'dan gelen iki rivâyetten birisi de budur. Abdullah b. el-Mubarek, İshak b. Rahuye de böyle demişlerdir. Şafii mezhebine mensup bazı ilim adamlarının bir görüşü de budur. -Allah onlardan razı olsun-

Ebu Hanife ile Kufelilerden bir topluluk ve Şafii'nin arkadaşı el-Müzenî -Allah ikisine de rahmetini ihsan etsin- böyle birisinin kâfir de olmayacağını ve öldürülmeyeceğini, aksine bunun yerine tazir edileceğini, namaz kılıncaya kadar hapsedileceğini söylemişlerdir.

Namaz kılmayan kimsenin kâfir olduğunu söyleyenler, zikrettiğimiz (222 numaralı) ikinci hadisin zahirini ve tevhid kelimesine kıyası delil göstermişlerdir. (2/70) Öldürülmez diyenler de *"Müslüman bir kimsenin kanı, üç husustan birisi ile ancak helal olur..."* hadisini delil göstermişlerdir. Bu hadiste namazdan söz edilmemektedir.

Cumhur böyle bir kimsenin kâfir olmayacağına dair yüce Allah'ın: *"Muhakkak Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Bunun dışındaki günahları ise dilediğine bağışlar."* (Nisa, 48) buyruğunu delil göstermişlerdir. Ayrıca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Lâ ilâhe illallah diyen cennete girer."*; *"Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığını bilerek (inanarak) ölen kimse cennete girer."*; *"Her ikisi hakkında (şâhâdet kelimeleri hakkında) şüphe etmeksizin yüce Allah'ın huzuruna çıkan hiçbir kul cennetten engellenmez."*;

"Allah lâ ilâhe illallah diyen kimseyi ateşe haram kılmıştır" hadisini ve daha başka buyruklarını delil göstermişlerdir ama böyle birisinin öldürüleceğine de yüce Allah'ın: *"Eğer tövbe edip namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirlerse yollarını serbest bırakın"* (Tevbe, 5) buyruğu ile Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Lâ ilâhe illallah deyinceye, namazı dosdoğru kılıp zekâtı verinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunları yapacak olurlarsa kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar"* buyruğunu delil göstermişlerdir.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Kul ile küfür arasında namazın terk edilmesi vardır"* buyruğunu da şu anlamdadır, diyerek tevil etmişlerdir: Böyle bir kimse namazı terk etmek sebebiyle kâfirin cezasını hak eder ki bu ceza da öldürülmektir yahut hadis terki helal kabul eden kimseler hakkında yorumlanır ya da böyle bir hal sonunda kişiyi küfre kadar götürür ya da onun bu fiili kâfirlerin fiilidir, diye tevil edilir. Allah en iyi bilendir.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Âdemoğlu secdeyi okuyunca"* buyruğu secde âyetini okuyunca anlamındadır.

"Vay onun haline" kullanımı ise konuşma adabındandır çünkü başkası hakkında kötü bir durum anlatılacak olup, bu anlatım sırasında zamirin konuşana raci olması gerekecek olursa olayı anlatan kişi şekil itibariyle dahi olsa kötülüğün kendisine izafe edilmesinden kendisini korumak maksadıyla zamiri kendisine dönmeyecek şekilde kullanır. İkinci rivâyetteki: *"Vay halime"* anlamındaki ifadede lam harfinin fethalı okunması (ya veylâ) da, kesreli (ya veyli şeklinde) okunması da caizdir.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Kişi ile şirk ve küfür arasında namazın terki vardır"* buyruğu, Sahih-i Müslim'in bütün asıllarında bu şekilde "şirk ve küfür" denilerek arada vav bağlacı vardır. Ancak Ebu Avane el-İsferayini ile Ebu Nuaym el-Asbahani'nin Muharreclerinde (veya anlamında) "ev el-kufr: (şirk) yahut küfür" şeklindedir. Her birisinin açıklanabilir farklı bir yönü vardır.

Şöyle ki: *"Kendisi ile şirk arasında namazın terki vardır"* ifadesi, onun kâfir olmasının önündeki engel namazı terk etmeyen birisi olmasıdır, demek olur. Namazı terk edecek olursa o vakit kendisi ile şirk arasında herhangi bir engel kalmamış olur. Aksine şirkin içerisine girmiş olur. Ayrıca şirk ve küfür aynı anlamda da kullanılabilir ki, bu da yüce Allah'ı inkâr etmek demektir. Bazı hallerde aralarında fark gözetilerek, şirk putlara ve putların dışındaki diğer yaratılmışlara yüce Allah'ın varlığını itiraf etmekle birlikte ibadet etmek hakkında özel bir terim olarak kullanılır. Kureyş kâfirleri gibi. Bu durumda küfür şirkten daha genel olur. Allah en iyi bilendir.

Ebu Hanife'nin mezhebine mensup âlimler -Allah'ın rahmeti ona da, onlara da olsun- hadisteki: *"Âdemoğluna secde etmesi emrolundu"* buyruğunu (2/71) tilavet secdesinin vacip olduğuna delil göstermişlerdir. Ancak Malik, Şafii ve pek çok kimsenin kanaatine göre ise sünnettir. Buna çeşitli şekillerde cevap vermişlerdir. Bunlardan birisi de şudur: Burada buna emir adının verilmesi İblisin bir sözüdür. Dolayısıyla onun nakledilen bu sözü delil olmaz. Şayet bunu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) nakletmiş ve bunu reddetmemiştir diyecek olurlarsa biz de şöyle cevap veririz: Kâfirlerin bunun dışındaki sözlerini de nakletmekle birlikte ve bu sözler batıl olduğu halde onları naklederken çürütmemiştir. İkinci açıklamaya göre de burada maksat vacip kılmak emri değil, mendubluk emridir. Üçüncü olarak da maksat ortak yönün vücub değil, sücud olduğunu anlatmaktır. Allah en iyi bilendir.

Hadislerin senetleriyle ilgili olarak söyleneceklere gelince, senette Ebu Ğassân vardır. Bunun munsarıf da, gayr-ı munsarıf kullanıldığı daha önceden geçmişti. Adı Malik b. Abdulvâhid'dir.

Yine senette Ebu Süfyan, Cabir'den diye sözkonusu edilen kişinin adı Talha b. Nafi'dir. Ebu'z-Zubeyr, Muhammed b. Müslim b. Tedrus de daha önceden geçmişti. Allah en iyi bilendir.

٣٦/٣٥- بَاب بَيَانِ كَوْنِ الْإِيمَانِ بِاللهِ تَعَالَى أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ

36/35- YÜCE ALLAH'A İMAN ETMENİN AMELLERİN EN FAZİLETLİSİ OLDUĞUNU BEYAN BABI

٢٤٤-١٣٥/١- وَحَدَّثَنَا مَنْصُورُ بْنُ أَبِي مُزَاحِمٍ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ ح حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ زِيَادٍ أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ يَعْنِي ابْنَ سَعْدٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ قَالَ إِيمَانٌ بِاللهِ قَالَ ثُمَّ مَاذَا قَالَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ قَالَ ثُمَّ مَاذَا قَالَ حَجٌّ مَبْرُورٌ وَفِي رِوَايَةِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ إِيمَانٌ بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَحَدَّثَنِيهِ مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ بِهَذَا الْإِسْنَادِ مِثْلَهُ

244-135/1- Bize Mansur b. Ebu Muzâhim de tahdis etti. Bize İbrahim b. Sa'd tahdis etti. (H) Bize Muhammed b. Cagfer b. Ziyad da tahdis etti. Bize İbrahim -yani b. Sa'd-, İbn Şihab'dan haber verdi. O, Said b. el-

Müseyyeb'den, o Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Amellerin hangisi daha faziletlidir diye soruldu, O: "Allah'a imandır" buyurdu. Sonra hangisidir, soruldu. O: *"Allah yolunda cihaddır"* buyurdu. Sonra hangisidir, soruldu. O: *"Mebrûr bir hacdır"* buyurdu.

Muhammed b. Cafer'in rivâyetinde: *"Allah'a ve Rasûlüne imandır"* buyurdu şeklindedir.[590]

٢٤٥-٠٠٠/٢- وَحَدَّثَنِيهِ مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ بِهَذَا الْإِسْنَادِ مِثْلَهُ

245-.../2- Bunu bana Muhammed b. Râfi' ve Abd b. Humeyd de, Abdurrezzak'tan tahdis etti. Bize Ma'mer, ez-Zührî'den bu isnad ile hadisi aynen haber verdi.[591]

٢٤٦-١٣٦/٣- حَدَّثَنِي أَبُو الرَّبِيعِ الزَّهْرَانِيُّ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ ح وَحَدَّثَنَا خَلَفُ بْنُ هِشَامٍ وَاللَّفْظُ لَهُ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي مُرَاوِحٍ اللَّيْثِيِّ عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ قَالَ الْإِيمَانُ بِاللهِ وَالْجِهَادُ فِي سَبِيلِهِ قَالَ قُلْتُ أَيُّ الرِّقَابِ أَفْضَلُ قَالَ أَنْفَسُهَا عِنْدَ أَهْلِهَا وَأَكْثَرُهَا ثَمَنًا قَالَ قُلْتُ فَإِنْ لَمْ أَفْعَلْ قَالَ تُعِينُ صَانِعًا أَوْ تَصْنَعُ لِأَخْرَقَ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَرَأَيْتَ إِنْ ضَعُفْتُ عَنْ بَعْضِ الْعَمَلِ قَالَ تَكُفُّ شَرَّكَ عَنْ النَّاسِ فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ مِنْكَ عَلَى نَفْسِكَ

246-136/3- Bana Ebu'r-Rabi' ez-Zehrânî tahdis etti. Bize Hammâd b. Zeyd tahdis etti, bize Hişam b. Urve tahdis etti. (H) Bize Halef b. Hişam da -lafız onun olmak üzere- tahdis etti. Bize Hammâd b. Zeyd, Hişam b. Urve'den tahdis etti. O babasından, o Ebu Murâvih el-Leysî'den, o Ebu Zerr'den şöyle dediğini nakletti:

- Ey Allah'ın Rasûlü, amellerin en faziletlisi hangisidir, dedim. O: *"Allah'a iman ve onun yolunda cihaddır"* buyurdu. (Hürriyetine kavuşturmak için) köle ve cariyelerin hangisi daha faziletlidir, dedim. O: *"Sahiplerine göre daha nefis ve daha değerli olanlarıdır"* buyurdu. Ben: Eğer (bunu) yapamayacak olursam, dedim. O: *"(Herhangi) bir iş yapan birisine yardım edersin ya da*

590 Buhari, 26, 1447; Nesai, 5000; Tuhfetu'l-Eşraf, 13101
591 Nesai, 2623, 3130; Tuhfetu'l-Eşraf, 13280

yapamayan için sen yaparsın" buyurdu. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, eğer bazı amelleri yapamayacak kadar güçsüz olursam (ne yapabilirim), dedim. O: *"İnsanlara kötülük yapmaktan kendini alıkoyarsın. Bu senin kendine bir sadakandır"* buyurdu.[592]

٢٤٧-٠٠٠/٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ قَالَ عَبْدٌ أَخْبَرَنَا وَقَالَ ابْنُ رَافِعٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ حَبِيبٍ مَوْلَى عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ أَبِي مُرَاوِحٍ عَنْ أَبِي ذَرٍّ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ بِنَحْوِهِ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ فَتُعِينُ الصَّانِعَ أَوْ تَصْنَعُ لِأَخْرَقَ

247-.../4- Bana Muhammed b. Râfi' ve Abd b. Humeyd tahdis etti. -Bize Abdurrezzak (2/9a) -Abd haber verdi, dedi, İbn Râfi' tahdis etti, dedi-, bize Ma'mer, ez-Zührî'den haber verdi. O Urve b. ez-Zubeyr'in azatlısı Habib'den, o Urve b. ez-Zubeyr'den, o Ebu Murâvih'den, o Ebu Zerr'den, O Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den hadisi buna yakın olarak nakletti. Ancak bu rivâyetinde O: "(İş yapan anlamındaki lafzın başına elif lâm getirerek): *İş yapan birisine yardımcı olursun, yahut yapamayan adına sen yaparsın"* buyurdu (diye nakletti).[593]

٢٤٨-١٣٧/٥- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ الْوَلِيدِ بْنِ الْعَيْزَارِ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِيَاسٍ أَبِي عَمْرٍو الشَّيْبَانِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ قَالَ الصَّلَاةُ لِوَقْتِهَا قَالَ قُلْتُ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ بِرُّ الْوَالِدَيْنِ قَالَ قُلْتُ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمَا تَرَكْتُ أَسْتَزِيدُهُ إِلَّا إِرْعَاءً عَلَيْهِ

248-137/5- Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe de tahdis etti... Abdullah b. Mesud dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: En faziletli amel hangisidir, dedim. O: *"Vaktinde kılınan namazdır"* buyurdu. Sonra hangisidir, dedim. O: *"Anne babaya iyilik yapmaktır"* buyurdu. Sonra hangisidir, dedim. O: *"Allah yolunda cihaddır"* buyurdu. Ona daha fazlasını sormayı ancak ona acıdığım için bıraktım.[594]

---

592 Buhari, 2518; Nesai, 3129 -muhtasar olarak-; İbn Mace, 2523; Tuhfetu'l-Eşraf, 12004
593 Bir önceki hadisin kaynakları
594 Buhari, 504, 2630, 5625, 7096; Tirmizi, 173; Nesai, 609, 610; Tuhfetu'l-Eşraf, 9232

٢٤٩-١٣٨/٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُمَرَ الْمَكِّيُّ حَدَّثَنَا مَرْوَانُ الْفَزَارِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو يَعْفُورٍ عَنْ الْوَلِيدِ بْنِ الْعَيْزَارِ عَنْ أَبِي عَمْرٍو الشَّيْبَانِيِّ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قُلْتُ يَا نَبِيَّ اللهِ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَقْرَبُ إِلَى الْجَنَّةِ قَالَ الصَّلَاةُ عَلَى مَوَاقِيتِهَا قُلْتُ وَمَاذَا يَا نَبِيَّ اللهِ قَالَ بِرُّ الْوَالِدَيْنِ قُلْتُ وَمَاذَا يَا نَبِيَّ اللهِ قَالَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ

249-138/6- Bize Muhammed b. Ömer el-Mekki de tahdis etti... (2/9b) Abdullah b. Mesud dedi ki: Ey Allah'ın Nebisi hangi amel cennete daha yakın(laştırıcı)dır ,dedim. O: *"Vakitlerinde kılınan namazdır"* buyurdu. Ben: Başka hangisidir ey Allah'ın Nebisi, dedim. O: *"Anne babaya iyiliktir"* buyurdu. Ben: Başka hangisidir ey Allah'ın Nebisi, dedim. O: *"Allah yolunda cihaddır"* buyurdu.[595]

٢٥٠-١٣٩/٧- وَحَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُعَاذٍ الْعَنْبَرِيُّ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ الْوَلِيدِ بْنِ الْعَيْزَارِ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا عَمْرٍو الشَّيْبَانِيَّ قَالَ حَدَّثَنِي صَاحِبُ هَذِهِ الدَّارِ وَأَشَارَ إِلَى دَارِ عَبْدِ اللهِ قَالَ سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَحَبُّ إِلَى اللهِ قَالَ الصَّلَاةُ عَلَى وَقْتِهَا قُلْتُ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ ثُمَّ بِرُّ الْوَالِدَيْنِ قُلْتُ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ ثُمَّ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ قَالَ حَدَّثَنِي بِهِنَّ وَلَوْ اسْتَزَدْتُهُ لَزَادَنِي حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ بِهَذَا الْإِسْنَادِ مِثْلَهُ وَزَادَ وَأَشَارَ إِلَى دَارِ عَبْدِ اللهِ وَمَا سَمَّاهُ لَنَا

250-139/7- Bize Ubeydullah b. Muaz el-Anberî de tahdis etti... Ebu Amr eş-Şeybanî -Abdullah b. Mesud'un evine işaret ederek- bu evin sahibi bana tahdis edip dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Allah'ın en sevdiği amel hangisidir, dedim. O: *"Vaktinde kılınan namazdır"* buyurdu. Sonra hangisidir dedim. O: *"Sonra anne babaya iyiliktir"* buyurdu. Sonra hangisidir dedim. O: *"Allah yolunda cihaddır"* buyurdu. (2/10a)

(Abdullah b. Mesud): Bunları bana tahdis etti. Eğer ona daha fazlasını sorsaydım, o da bana daha fazlasını da söyleyecekti, dedi.[596]

595 248 nolu hadisin kaynakları

596 248 nolu hadisin kaynakları

٢٥١-٠٠٠/٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ بِهَذَا الْإِسْنَادِ مِثْلَهُ وَزَادَ وَأَشَارَ إِلَى دَارِ عَبْدِ اللَّهِ وَمَا سَمَّاهُ لَنَا

251.../8- Bize Muhammed b. Beşşâr tahdis etti. Bize Muhammed b. Cafer tahdis etti. Bize Şube bu isnatla aynısını tahdis etti ve: Abdullah'ın evine işaret etti ama bize adını söylemedi, ibaresini ekledi.[597]

٢٥٢-١٤٠/٩- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ الْحَسَنِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي عَمْرٍو الشَّيْبَانِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ أَوْ الْعَمَلِ الصَّلَاةُ لِوَقْتِهَا وَبِرُّ الْوَالِدَيْنِ

252-140/9- Bize Osman b. Ebi Şeybe tahdis etti... Abdullah, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu nakletti: *"Amellerin -yahut amel türünün- en faziletlisi vaktinde kılınan namaz ve anne babaya iyiliktir."*[598]

Şerh

(244-252 numaralı hadisler)

Bu baptaki hadisler: "Ebu Hureyre (224, 245), Ebu Zerr (246, 247) ve Abdullah b. Mesud (248-252) (radıyallâhu anhum)'dan rivâyet edilmiştir. (Sahabi) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: "Amellerin en faziletlisi hangisidir" diye soruldu. O: *"Allah'a imandır"* buyurdu. Sonra hangisidir diye soruldu. O: *"Allah yolunda cihaddır"* buyurdu. Sonra hangisidir soruldu. O: *"Mebrur bir hacdır"* buyurdu.

Bir başka rivâyette, Allah'a ve Rasûlüne imandır. Bir diğer rivâyette, Allah'a iman ve onun yolunda cihaddır, şeklindedir. "(Hürriyetine kavuşturmak için) en faziletli köle hangisidir, dedim. O: *"Sahiplerine göre daha nefis olanları ve daha pahalı olanları"* buyurdu. Ben: Yapamayacak olursam dedim. O: *"Bir iş yapan bir kimseye yardımcı olursun ya da yapamayan yerine sen yaparsın"* buyurdu... *"Çünkü bu senin kendine bir sadakandır"* buyurdu. ez-Zühri'nin rivâyetinde ise (elif, lam ile) *"iş yapana yardım edersin yahut yapamayan adına yaparsın"* şeklindedir.

Bir başka rivâyette: En faziletli amel hangisidir, sorusuna: *"Vaktinde kılınan namazdır"* buyurdu. Sonra hangisidir, dedim. O: *"Anne babaya iyiliktir"*

---

597 248 nolu hadisin kaynakları

598 248 nolu hadisin kaynakları

buyurdu. Sonra hangisidir dedim. O: *"Allah yolunda cihaddır"* dedi. (2/73) Ona daha fazla soru sormayı ona acıdığım için bıraktım. Diğer rivâyette: Ona daha fazlasını sorsaydım, o da bana daha fazlasını söyleyecekti, denilmektedir.

Bir başka rivâyette: Cennete daha çok yakın(laştırıcı) amel hangisidir. Allah Rasûlü: Vakitlerinde kılınan namazdır buyurdu. Sonra hangisidir dedim. O, anne babaya iyiliktir buyurdu. Sonra hangisidir dedim. O, Allah yolunda cihaddır buyurdu. Diğer rivâyette de: Amellerin en faziletlisi vaktinde kılınan namaz ve anne babaya iyilik yapmaktır, şeklindedir.

Bunlar hadis metinlerinin lafızlarıdır.

Rical isimlerine gelince, bu başlıkta Ebu Hureyre, Ebu Zerr, Mansur b. Ebu Müzahim, İbn Şihab, Said b. el-Müseyyeb, Ebu'r-Rabi' ez-Zehrânî, Ebu Murâvih ve eş-Şeybani'den, o Velid b. el-Ayzâr'dan, o Sa'd b. Iyas Ebu Amr eş-Şeybani'den ve ayrıca Ebu Ya'fur geçmektedir.

Hadislerin Lafızları İle İlgili Açıklamalar:

"Mebrur hac" Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Şemir dedi ki: Bu hiçbir günahın kendisine karışmadığı hacdır. Yeminini bozmayacak olursa, aynı şekilde satışında aldatmayacak olursa da bu kök kullanılır. Mebrurun kabul edilen anlamında olduğu da söylenmiştir. el-Harbi dedi ki: Be harfi ötreli olarak: "(بر حجك) Haccın mebrur olsun" denilir. Be harfi fethalı olarak da: "(بر الله حجك) Haccını Allah mebrur kılsın" denilir. Haccın makbul ve ecir kazanmış olarak dönmüş olasın (anlamında bir dua)dır.

Hadis-i şerifte de: "Mebrur hac, yemek yedirmek ve güzel söz söylemektir" buyurulmuştur. Buna göre bu da güzel iş yapmak demek olan amel türündendir. Anne babaya ve müminlere birr ile (iyilikle) davranmak da buradan gelmektedir. Mebrurun yüce Allah için ihlâsla ve doğrulukla yapılan amel anlamında olması da mümkündür. Kadı Iyaz'ın açıklamaları burada sona ermektedir.

Mebrur hac kabul edilen hacdır, diyenlerin açıklamaları bir amelin kabul olduğu bilinemez gerekçesi ile açıklanması zor görülebilir. Bunun cevabı da hacdan sonra daha çok hayır yapması kabulün alâmetlerindendir, diye verilmiştir.

"Sahiplerine göre en değerli olanları" daha üstün ve daha iyi kabul edilenleri demektir. Esmaî "nefis bir mal" ifadesi beğenilen mal demektir.

Allah Rasûlünün: *"Bir iş yapan kimseye yardım yapamayana sen yaparsın"* buyruğunda geçen "el-ahrak: bir iş beceremeyen, bir sanat sahibi olmayan, iş yapamayan" demektir. Herhangi bir sanatı olmayan bir erkek için "ahrak", kadın için de "harka" denilir. Eğer adam maharetli bir sanatkâr ise "raculün sana'", kadın için de "imraatun sanna" denilir. Rivâyetlerin birinde "bir iş yapan" anlamındaki lafız elif, lam'sız geldiği halde diğerinde elif, lam'lı olarak "sa'na': iş yapan" şeklinde gelmiştir. Her iki rivâyette sanattan gelmek üzere sad harfi ile rivâyet edildiği gibi, kaybolmak demek olan (الضياع)'den gelen bir kelime olarak "dâî" olarak da rivâyet edilmiştir. Ancak âlimlere göre sahih olan sad harfi ile rivâyetidir fakat dat ile rivâyet daha çoktur.

Kadı Iyaz (rahimehullah) dedi ki: Bu lafızda bizim Hişam yoluyla rivâyetimiz ilk olarak dat harfi iledir. Dolayısıyla bu lafız muayyen olarak (ضائعا) kaybolmuş lafzıdır. Diğer rivâyette de bu şekildedir. Buna göre bizim Müslim'den bize kadar ulaşan bütün rivâyet yollarımızda Hişam ve ez-Zührî yoluyla gelen hadis muayyen olarak bu lafızla gelmiş bulunmaktadır. Ancak Ebu'l-Feth eş-Şaşi'nin, Abdulgafir el-Farisi'den rivâyeti müstesnâdır. Hocamız Ebu Bahr bize kendisinden her iki yerde de sad harfi ile tahdis etmiştir. Bir iş yapamayan anlamındaki "el-ahrak"ın karşıtı olması bakımından doğru ifade bu olmalıdır.

Anlam itibariyle kaybolmuş birisine yardımcı olmak doğru olsa bile burada rivâyet Hişam'dan sad harfi ile (sâni': iş yapan şeklinde) sahih olarak gelmiştir. Biz bunu Buhari'nin Sahihinde de böylece rivâyet etmişizdir.

İbnu'l-Medini dedi ki: ez-Zührî de bunu sanat sahibi anlamında sad harfi ile "es- sâni'" diye rivâyet etmektedir. Âlimlerin görüşlerine göre bu kelimeyi dat harfi ile kaybolmuş anlamında tashif yapıp değiştiren Hişam'dır. Darakutni de Ma'mer'den naklen dedi ki: ez-Zührî, Hişam tashif yapmıştır, derdi. Darakutni dedi ki: Hişam'ın rivâyetinde: *"Bir iş yapana yardım edersin"* lafzı sad ve nun iledir. İki hafız Ebu Âmir el-Abderî ile Ebu'l-Kasım b. Asakir'in asıllarında da böyledir. Esasında sahih olan da budur fakat Hişam b. Urve'nin rivâyetinde böyle değildir. Onun rivâyetinde bu kelime (iş yapan anlamındaki sani' kelimesi) dat iledir. Müslim'in bundan başka yoldan gelen rivâyetinde Hişam'ın bu rivâyeti bu şekilde kaydedilmiştir. ez-Zührî'den gelen diğer rivâyette ise *"iş yapana yardım edersin"* rivâyeti ise sad iledir, bu da aynı şekilde ez-Zührî'den mahfuz olarak gelmiştir. Hişam'ın da tashif yaptığını ifade ederdi. (İbnu's-Salah devamla) dedi ki: Kadı Iyaz da (2/75) bunun Müslim'in kitabını rivâyet edenlerin naklettiği üzere ez-Zührî'nin rivâyetinde

dat ile olduğunu, bundan tek istisnanın Ebu'l-Feth es-Semerkandi'nin ki olduğunu zikretmektedir. (İbnu's-Salah) dedi ki: Fakat durum bizim Müslim'in kitabı ile ilgili asıllarımızın rivâyetinde onun naklettiği şekilde değildir. Hepsinde ez-Zühri'nin rivâyetinde sad ile kayıtlı bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir.

"Ana babaya iyilik" onlara iyilikte bulunmak, onlara güzel davranmak, onları memnun edecek işler yapmak demektir. Sahih hadiste belirtildiği üzere onların arkadaşlarına iyilik yapmak da bunun kapsamı içerisindedir: *"Şüphesiz ki bir kimsenin babasının sevdiği kimseleri gözetmesi, iyiliğin en iyilerindendir."* Birr (iyilik)in zıttı ise 'ukuk (kötü davranmak) dur. Yüce Allah'ın izniyle biraz sonra bunun da açıklaması gelecektir. Dilciler der ki: Birr ile davranan iyi kimseye "berr ve bârr" denilir. Berr'in çoğulu da ebrâr, bârr'ın çoğulu ise berere diye gelir.

"Ona acıdığım için daha fazla sormayı bıraktım." Onu daha çok yormamak için, ona ağır gelmemesi için, ona şefkatimden böyle yaptım, demektir. Allah en iyi bilendir.

Ricalinin isimlerine gelince, Ebu Hureyre'nin adı sahih olan görüşe göre Abdurrahman b. Sahr'dır. Açıklaması daha önce geçti.

Ebu Zerr'in adı hakkında ihtilaf edilmiştir, daha meşhur olan Cündüb (Cündeb de söylenebilir) b. Cunâde olduğudur. Adının Bureyr olduğu da söylenmiştir.

Mansur b. Ebu Muzâhim'in isminde "Muzâhim" ze ve hâ iledir. Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde bu surette bulunan bütün isimler bu şekilde za ve ha ile "Muzâhim" şeklindedir. İsim olarak re ve cim ile "Murâcim" ismi de geçmektedir ki el-Avvâm b. Murâcim bunlardan birisidir. Burada geçen Mansur'un babasının künyesi olan Ebu Muzâhim'in adı ise Beşir'dir.

İbn Şihab daha önce birkaç defa geçmişti. Adı Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihab'dır.

İbnu'l-Museyyeb de aynı şekilde birkaç defa geçmişti. Meşhur olanın Müseyyeb'in ye harfinin fethalı olduğudur. Kesreli okunduğu da söylenmiştir.

Ebu'r-Rabi ez-Zehrânî'nin adı daha önce geçtiği gibi Süleyman b. Davud'dur.

Ebu Murâvih'e gelince, İbn Abdilberr dedi ki: Sika olduğunu icma ile kabul etmişlerdir ama ismine vakıf olunmamıştır. İsmi künyesidir. Şu kadar var ki Müslim b. el-Haccac onu et-Tabakat'ında sözkonusu etmiş ve adı

Sad'dır demiştir. Künyeler arasında onu sözkonusu ettiğinde ise adını zikretmemiştir. Nispeti itibariyle el-Ğıfari olduğu söylendiği gibi, el-Leysî olduğu da söylenir.

Ebu Ali el-Ğassâni ise el-Gıfari sonra el-Leysî nispetlidir.

Velid b. el-Ayzar'dan rivâyet nakleden eş-Şeybani'ye gelince, bu da Ebu İshak Süleyman b. Feyrûz el-Kûfî'dir.

Ebu Ya'fur'un adı Abdurrahman b. Ubeyd b. Nistâs es-Sa'lebî el-Âmirî el-Bekkârî'dir. el-Bikârî diye de söylenir. el- Bekkârî el-Kûfî de söylenir. "Nistâs" ismi munsarıf değildir.

Burada geçen Ebu Ya'fur, "el-Asğar" vasıflıdır. Yine Müslim bunu aynı şekilde Rükûda tatbîk babında da zikretmiş bulunmaktadır. Diğer kaynakların ravileri arasında ise Ebu Ya'fur el-Ekber el-Abdî el-Kûfî vardır. Tabiindendir, adı Vâkid'dir (2/76). Vakdân olduğu da söylenmiştir. Müslim de bunu aynı zamanda Vitir namazı babında zikretmiş, isminin Vâkid, lakabının da Vakdan olduğunu belirtmiştir. Yine kaynaklarda Ebu Ya'fur diye anılan üçüncü bir şahıs daha vardır ki bunun da adı Abdurrahman b. Ya'fur el-Cu'fî el-Basrî'dir. Kendisinden Kuteybe, Yahya b. Yahya ve daha başkaları rivâyet nakleder. Burada Ya'fur'un adı geçen üç babası da sikadır.

Velid b. el-Ayzâr'ın adı ise ayn harfi elif'ten önce ze sonrasında da re iledir.

Müslim (rahimehullah)'ın (247): "Bize Ma'mer, ez-Zührî'den haber verdi... Ebu Murâvih'den, o Ebu Zerr'den" senedinde isnad inceliklerinden bir incelik bulunmaktadır. O da bu senette tabiinden biri diğerinden rivâyet nakleden dört tabiinin bir arada bulunmasıdır. Bu dört kişi de ez-Zührî, Habib, Urve ve Ebu Murâvih'dir. Bunlardan ez-Zührî, Urve ve Ebu Murâvih tanınan tabiin şahsiyetlerdir. Urve'nin azatlısı Habib'e gelince o da Ebu Bekr es-Sıddık (radıyallâhu anh)'ın kızı Esma (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyet nakletmiştir. Muhammed b. Sa'd dedi ki: Urve'nin azatlısı olan bu Habib Umeyye oğulları yönetiminin son zamanlarında vefat etmiştir. Dolayısıyla bununla birlikte Esma'dan da rivâyet nakletmiş olmasının zahirinden anlaşıldığı üzere o hem Esma'ya yetişmiştir, hem de ondan başka diğer sahabilere de yetişmiştir. Böylelikle tabiinden olur. Allah en iyi bilendir.

Hadislerin Anlamları ve Fıkhi Hükümleri

Bu hadislerin bu anlamda gelmiş diğer hadislerle birlikte anlaşılmaları zor gelebilir çünkü Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadiste en faziletli amelin, Allah'a iman sonra cihad sonra hac; Ebu Zerr'in rivâyetinde iman ve ci-

had, İbn Mesud'un rivâyetinde namaz sonra anne babaya iyilik sonra cihad olduğunu sözkonusu etmiştir. Daha önce Abdullah b. Amr'ın rivâyet ettiği hadiste de: "İslam'ın hangi ameli hayırlıdır" sorusuna Allah Rasûlü: *"Yemeği yedirmen, tanıdığın ve tanımadığın herkese selam vermendir"* buyurduğu geçmişti. Ebu Musa ve Abdullah b. Amr'ın rivâyet ettikleri hadiste: Müslümanların hangisi hayırlıdır sorusuna da: *"Müslümanların dilinden ve elinden esen kaldığı kimsedir"* buyurmuştur.

Osman (radıyallâhu anh)'dan rivâyet edilen sahih hadiste de: "En hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve onu öğretendir" ve buna benzer sahihte pek çok hadis daha vardır.

İlim adamları bu hadislerin bir arada nasıl anlaşılacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Pek büyük imam Ebu Abdullah el-Halîmî eş-Şafii, hocası imam ve büyük ilim adamı sağlam dirayetli Ebu Bekr el-Kaffal el-Şaşi el-Kebir'den -ki bu bizim mezhebimize mensup Horasanlı müteahhir alimlerimizin kitaplarında adı geçen el-Kaffal es-Sağir el-Mervezi'den başka birisidir- naklederek el-Halimi şunları söylemektedir: el-Kaffal benim çağının alimleri arasında karşılaştığım en alim kişidir. O bu gibi hadisleri iki şekilde anlamıştır:

1- Bu durumların ve kişilerin farklılıklarına göre verilen farklı cevaplardan ibarettir. Çünkü eşyanın en hayırlı olanı budur, denilmekle birlikte bütün yönlerden, bütün durumlarda ve şahıslar için her şeyin en hayırlısının o olduğu kastedilmeyebilir. Aksine bu hayırlılık kimi halde ve durumda böyle olsa da başkalarında böyle değildir. Buna da çeşitli rivâyetleri tanık olarak göstermiştir. Bunlardan birisi İbn Abbas (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğudur: *"Hac etmemiş kimse için bir defa hac etmek kırk gazaya katılmaktan üstündür. Hac etmiş kimse için de bir gazaya katılmak kırk defa hac etmekten üstündür."*

2- Bundan amellerin en faziletlilerinden birisi yahut en hayırlılarından birisi yahut sizin en hayırlılarınızdan birisi şunu yapandır demek olabilir. Burada kastedilmekle birlikte "kişi" lafzı hazfedilmiştir. Nitekim filan kimse insanların en akıllı ve en faziletli olanlarıdır. (2/77) denilmekle birlikte en akıllılarından ve en faziletlilerinden olan kimse kastedilir. İşte Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"En hayırlınız ailesine en hayırlı olanınızdır"* buyruğu da bu türdendir. Böyle bir kimsenin kayıtsız ve şartsız olarak insanların en hayırlısı olamayacağı bilinen bir husustur. Âlim bir kimseye insanlar arasında en az rağbet gösterenler onun komşularıdır, sözleri de bu türdendir. Hâlbuki başkaları arasında kendisine âlimden daha da az rağbet gösterenler de olabilir. el-Kaffal (rahimehullah)'ın sözleri burada sona ermektedir.

Bu ikinci açıklamaya göre iman kayıtsız ve şartsız olarak amellerin en faziletlisi olur, diğerleri ise amellerin ve hallerin en faziletlileri arasında olmak bakımından birbirlerine eşit olurlar. Bundan sonra ise birinin diğerine üstünlüğü buna delil olan delaletlerle anlaşılır ve durumların ve şahısların farklılığına göre de farklılık gösterir.

Soru: Bu rivâyetlerin bazılarında en faziletlileri şudur sonra şudur denilerek "sonra" lafzı getirilmiştir. Bu lafız ise sıralamayı bildirmek için kullanılır.

Cevap: Burada "sonra" lafzı sözkonusu edilişlerindeki bir sıralama içindir. Yüce Allah'ın: *"O sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin? O kul azad etmektir yahut açlığın çok olduğu bir günde yemek yedirmektir. Akrabalığı olan bir yetime yahut topraklara düşmüş bir yoksula. Bundan sonra da iman edenlerden ... olmasıdır."* (el-Beled, 12-17) Bilindiği gibi burada "sonra" iman fiilinin sırasını anlatmak için değildir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: *"Deki: Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın, anaya babaya iyilik edin, yoksulluk endişesinden dolayı çocuklarınızı öldürmeyin..."* (En'am, 151-153) buyurduktan sonra: *"Sonra biz Musa'ya kitabı verdik."* (En'am, 154) buyurmaktadır. Yüce Rabbimizin: *"Andolsun ki sizi yarattık, sonra size şekil verdik sonra da meleklere: Âdem'e secde edin dedik."* (A'raf, 11) buyruğu da böyledir. Bunun benzerleri pek çoktur. Yine bu hususta şu beyiti de örnek gösterirler:

"Sen efendi ve baş olana sonra babası baş olana

Sonra bundan önce dedesi de baş olana deki:"

Kadı Iyaz da bu gibi hadislerin bir arada iki türlü anlaşılabileceğini sözkonusu etmiştir:

1- Bunların biri az önce naklettiğimiz iki yoldan birincisine yakın bir açıklamadır. Şöyle diyor: Durumların değişmesi dolayısıyla verilen cevap da farklılık göstermiştir, diye açıklanmıştır. Bu sebeple o her bir gruba kendileri için ihtiyaç olan şekilde cevap vermiştir yahut henüz tamamlamadıkları ve ona dair bilginin kendilerine ulaşmadığı hususları söylemiştir.

2- Cihadı haccın önüne geçirmesinin sebebi İslam'ın ilk dönemlerinde İslam düşmanları ile savaşıldığı ve İslam'ın üstün gelmesi için gayret gösterilmesi gerektiği bir zamanda bulunulmasından dolayı idi. et-Tahrir sahibi bu ikinci açıklamayı sözkonusu etmiş, ayrıca bir başka açıklama daha dile getirerek "sonra" bir sıralamayı gerektirir fakat bu Arap dilbilginleri ve usul âlimleri nezdinde şaz bir görüştür, demiştir.

Sonra et-Tahrir sahibi şunları söyler: Doğrusu bunun, savaşa mecbur eden bir hal olan düşmanın saldırması ve umumi seferberlik zamanındaki cihad hakkında yorumlanmasıdır. İşte böyle bir zamanda cihad herkese farzdır. Durum böyle olduğuna göre elbette hacca göre cihadın öne alınması ve daha çok teşvik edilmesi gerekir çünkü cihadda Müslümanların genel maslahatı vardır. Ayrıca böyle bir durumda cihad hacdan farklı olarak farz-ı ayndır ve yapılması gereken zamanı da sınırlıdır. Allah en iyi bilendir.

(244) "Ona, hangi amel daha faziletlidir, diye sorulunca, O: *"Allah'a ve Rasûlüne imandır"* buyurdu." Bu cevapla amelin iman hakkında kullanılacağını ve amel ile imanın kastedilebileceğini açıkça ifade etmektedir. Allah en iyi bilendir. Burada sözü edilen iman kendisiyle İslam dinine girilen imandır. Bu ise kalbiyle tasdik ve şâhâdet kelimelerini söylemektir. Tasdik etmek kalbin amelidir, söylemek ise dilin amelidir. Burada diğer organlarla yapılan ameller imanın kapsamına girmez. Oruç, namaz, hac, cihad ve benzeri ameller gibi. (2/78) Çünkü cihadı ve haccı da ayrıca sözkonusu etmiş bulunmaktadır. Ayrıca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: *"Allah'a ve Rasûlüne imandır"* diye cevap vermiştir. Ameller ile ilgili olarak ise bu söylenemez. Bununla beraber böyle olması sözü geçen amellere iman adının verilmesine de engel değildir, bunun delillerini de daha önceden açıklamış bulunmaktayız.

(246) Köleler ile ilgili olarak *"sahiplerine göre en değerlileri ve en pahalı olanları"* buyruğundan kasıt -Allah en iyi bilendir- şudur: Eğer tek bir köleyi hürriyetine kavuşturmak istiyorsa bu böyledir fakat mesela bin dirhemi bulunup, onunla daha az değerli iki köle de alabilir, değerli tek bir köle de alabilir. Bu durumda iki köle -kurbanlıktakinin aksine- daha faziletlidir çünkü semiz bir koyunu kurban etmek ondan daha az semiz iki koyun kurban etmekten daha faziletlidir. Mezhep âlimlerimizden Beğâvi (rahimehullâh) et-Tehzib'de bu iki meseleyi benim de kaydettiğim şekilde zikrettikten sonra şöyle söylemektedir: Şafii (radıyallâhu anh) kurbanlık hakkında şöyle demiştir: Sayıca az olmakla birlikte, değerin çokluğunu, değeri az olmakla birlikte, sayının çokluğundan daha çok severim. Köleyi hürriyetine kavuşturmakta ise değerin azlığı ile birlikte sayının çok olmasını, sayının azlığı ile birlikte değerin çokluğundan daha çok severim çünkü kurbanlıkta kasıt ettir, semiz olanın eti daha bol ve daha hoştur, köleyi hürriyetine kavuşturmaktan maksat ise kişinin durumunu, eksikliğini giderip kemale erdirmek ve onu köleliğin zilletinden kurtarmaktır. Bir topluluğu bu şekilde kurtarmak, tek bir kişiyi kurtarmaktan daha faziletlidir. Allah en iyi bilendir.

Hadisten Anlaşılan Hükümler

Hadisten çıkartılacak hükümlere gelince:

1- Namazın vaktinde kılınmasına dikkat ve özen gösterilmesine teşvik vardır.

2- Namaz adına ihtiyat ve vaktinde kılınması için eli çabuk tutmak özelliğinden ötürü namazın ilk vaktinde kılınmasının müstehap olduğu buradan çıkartılabilir.

3- Soru sorarken güzel bir üslup kullanmak gerekir.

4- Müftü ve öğretmen kendisinden fetva soran yahut öğrettiği kimseye karşı sabırlı olmalı, onun çokça soru sormasına ve açıklama istemesine tahammül göstermelidir.

5- Öğrenci hocasına yumuşak davranmalı, onun maslahatlarını göz önünde bulundurmalı, ona şefkat göstermelidir çünkü (Abdullah b. Mesud): Ona daha fazla sormayışımın sebebi ona şefkat göstermemdi, demiştir.

6- "Lev: Eğer" lafzını kullanmak caizdir çünkü "ona daha fazla sorsaydım, o da bana daha fazlasını söyleyecekti" demiştir.

7- Bir kimsenin meydana gelmemiş bir olay hakkında eğer olsaydı şöyle olurdu diye haber vermesi caizdir çünkü Abdullah b. Mesud: Ona daha fazlasını sorsaydım, o da bana daha fazlasını söyleyecekti, demiştir. Allah en iyi bilendir.

٣٧/٣٦- بَاب كَوْنِ الشِّرْكِ أَقْبَحُ الذُّنُوبِ وَبَيَانِ أَعْظَمِهَا بَعْدَهُ

37/36- ŞİRKİN, GÜNAHLARIN EN ÇİRKİNİ OLDUĞU VE ONDAN SONRA GÜNAHLARIN EN BÜYÜKLERİNİ BEYAN BABI

٢٥٣-١٤١/١- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَإِسْحَقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ إِسْحَقُ أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ وَقَالَ عُثْمَانُ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُرَحْبِيلَ عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَيُّ الذَّنْبِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ قَالَ أَنْ تَجْعَلَ لِلَّهِ نِدًّا وَهُوَ خَلَقَكَ قَالَ قُلْتُ لَهُ إِنَّ ذَلِكَ لَعَظِيمٌ قَالَ قُلْتُ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ ثُمَّ أَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ مَخَافَةَ أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ قَالَ قُلْتُ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ ثُمَّ أَنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جَارِكَ

253-141/1- Bize Osman b. Ebu Şeybe ve İshak b. İbrahim tahdis etti. İshak: Bize Cerir haber verdi, dedi. Osman da: Bize Cerir tahdis etti, dedi. O Mansur'dan, o Ebu Vâil'den, o Amr b. Şurahbil'den, o Abdullah'tan şöyle dediğini nakletti:

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Allah nezdinde en büyük günah (2/10b) hangisidir, dedim. O: "*Seni yaratan Allah olduğu halde ona eş koşmandır*" buyurdu.

Ona: Şüphesiz ki o pek büyüktür, dedim sonra hangisidir diye ekledim. Şöyle buyurdu: "*Seninle beraber yemek yer korkusuyla çocuğunu öldürmendir.*"

Sonra hangisidir dedim. Allah Rasûlü: "*Sonra da komşunun helali ile zina etmendir*" buyurdu.[599]

٢٥٤-١٤٢/٢- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَإِسْحَقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ جَمِيعًا عَنْ جَرِيرٍ قَالَ عُثْمَانُ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُرَحْبِيلَ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ أَيُّ الذَّنْبِ أَكْبَرُ عِنْدَ اللهِ قَالَ أَنْ تَدْعُوَ لِلَّهِ نِدًّا وَهُوَ خَلَقَكَ قَالَ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ أَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ مَخَافَةَ أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ قَالَ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ أَنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جَارِكَ فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ تَصْدِيقَهَا وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا

254-142/2- Bize Osman b. Ebu Şeybe ve İshak b. İbrahim tahdis etti. Hepsi Cerir'den diye nakletti. Osman dedi ki: Bize Cerir, A'meş'ten tahdis etti. O Ebu Vâil'den, o Amr b. Şurahbil'den şöyle dediğini nakletti: Abdullah dedi ki: Bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah nezdinde hangi günah daha büyüktür, dedi.

Allah Rasûlü: "*Allah'a seni yaratan o olduğu halde eş koşmandır*" buyurdu.

Sonra hangisidir dedi. Allah Rasûlü: "*Seninle birlikte yemek yer korkusuyla çocuğunu öldürmendir*" buyurdu.

Adam: Sonra hangisidir dedi.

599 Buhari, 4207, 4473, 5655, 6426, 6468, 7094; Ebu Davud, 2310; Tirmizi, 3182; Nesai, 4024; Tuhfetu'l-Eşraf, 9480

Allah Rasûlü: *"Komşunun helali ile zina etmendir"* buyurdu.

Aziz ve celil Allah bunu tasdik etmek üzere: *"Onlar ki Allah ile birlikte başka bir ilaha ibadet etmezler. Hak ile olması dışında Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler, zina da etmezler. Kim bunları işlerse o günah(ları) ile karşılaşır."* (Furkan, 68) buyruğunu indirdi.[600]

Şerh

(253) "Osman b. Ebu Şeybe, Cerir'den... komşunun hanımı ile zina etmendir buyurdu."

(254) Diğer rivâyette ise, yine Osman b. Ebu Şeybe, Cerir'den, O A'meş'den... "günah ile karşılaşır" şeklindedir.

Her iki isnatta şaşırtıcı, alışılmadık bir incelik vardır. O da şudur: Bu iki isnat birbirine bitişik, hepsinin de ravileri Kufelidir. Cerir, Abdulhamid'in oğludur. Mansur, İbnu'l-Mutemir'in oğludur. Ebu Vâil'in adı ise Şakik b. Seleme'dir. Şurahbil ismi Arapça olmayan özel bir isim olduğundan ötürü munsarıf değildir.

Eş ve benzer anlamındaki "en-nidd" kelimesinin anlamı ile ilgili olarak Şemir, el-Ahfeş'den onun hem zıt, hem benzer anlamına geldiğini söylediğini rivâyet etmektedir.

"Seninle birlikte yemek yer korkusu ile" buyruğu yüce Allah'ın: *"Evlatlarınızı fakirlik korkusu ile öldürmeyin"* (İsra, 31) buyruğu ile aynı anlamı ifade eder.

Yüce Allah'ın: *"Günah ile karşılaşır"* (Furkan, 68) buyruğunun anlamının günahının cezasıyla karşılaşır şeklinde olduğu söylenmiştir. el-Halil, Sibeveyh, Ebu Amr eş-Şeybani, el-Ferra, ez-Zeccac, Ebu Ali el-Farisi'nin görüşü budur. (2/80) Bir ceza ile karşılaşır anlamında olduğu da söylenmiştir. Yunus ve Ebu Ubeyde böyle demiştir. Bir karşılık demek olduğu da söylenmiştir. Bunu da İbn Abbas ve es-Süddi söylemiştir müfessirlerin çoğu yahut onların birçoğu Esâm cehennemde bir vadinin adıdır. Kerim Allah bizi ve sevdiklerimizi ondan korusun.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Komşunun helali ile zina etmendir"* buyruğunda "helali"nden kasıt onun zevcesidir. Kadın kocasına helal olduğu için ona bu ad verilmiştir. Onunla birlikte hulul eder (bir yerde bulunur, oturur, kalkar) halde oluşundan dolayı böyle denildiği de söylenmiştir.

600 Bir önceki hadisin kaynakları

Buyrukta kullanılan lafız komşunun karısı ile onun rızası ile zina etmen anlamındadır ki bu da hem zinayı, hem de onun halini kocası aleyhine bozmayı da kalbini zina edene doğru meylettirmeyi de kapsar. Bu ise çok daha çirkindir. Zina fiilinin komşunun hanımı ile yapılması ise daha çirkin ve daha büyük bir günahtır çünkü komşu komşusundan kendisinin namusunu korumasını bekler, onun kötülüklerinden emin olmayı, ondan yana herhangi bir tedirginlik duymayıp, huzurlu olmayı bekler. Ayrıca kişiye komşusuna ikramda bulunmak, ona iyilikte bulunmak emri de verilmiştir. Komşusunun karısına karşı başkalarının elde edemediği imkânlara kendisi sahip olmakla beraber bütün bunlara komşusunun karısı ile zina edip, onu kocasına karşı ifsad etmek suretiyle karşılık verecek olursa bu son derece çirkin olur.

Şanı yüce Allah'ın: *"Hak ile olması dışında Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler."* (Furkan, 68) Yani aslı itibariyle canı koruma altında bulunan nefsi onu öldürmekte hak sahibi olmadığınız sürece öldürmeyiniz.

Hadisten Anlaşılan Hükümler

Bu hadisin ihtiva ettiği hükümlere gelince:

1- En büyük masiyet şirktir. Bu da hiçbir kapalılığı bulunmayan apaçık bir husustur.

2- Haksız yere öldürmek ondan sonra gelen bir günahtır. Mezhep âlimlerimiz de böyle demiştir: Şirkten sonra büyük günahların en büyüğü öldürmektir. Şafii (radıyallâhu anh) da Müzeni'nin Muhtasarı'nın şâhâdetler bölümünde bunu açıkça böyle ifade etmiştir.

Bunların dışında kalan zina, livata (homoseksüellik), anne babaya kötü davranmak, sihir, iffetli kadınlara iftira etmek, savaş günü çarpışmadan kaçmak, faiz yemek ve diğer büyük günahların ise çeşitli teferruatları ve hükümleri vardır ki bunlarla herbirisinin hangi mertebede olduğu bilinir. Durumların ve bunların sonucunda ortaya çıkan kötülüklerin farklılıklarına göre de durumları değişir. Buna göre bu günahların her birisi hakkında ayrı ayrı, o büyük günahların en büyüklerindendir, denilir. Herhangi bir yerde onun en büyük günahların en büyüğü olduğu sözkonusu edilecek olursa, en büyük günahların en büyüklerinden biri olduğu anlaşılır. Amellerin en faziletlisi ile ilgili geçen açıklamalarda olduğu gibi. Allah en iyi bilendir.

* İman Kitabı 2. ciltte devam etmektedir *

İÇİNDEKİLER

1/1- İMAN KİTABI